belge yayınları

Ronald Fraser

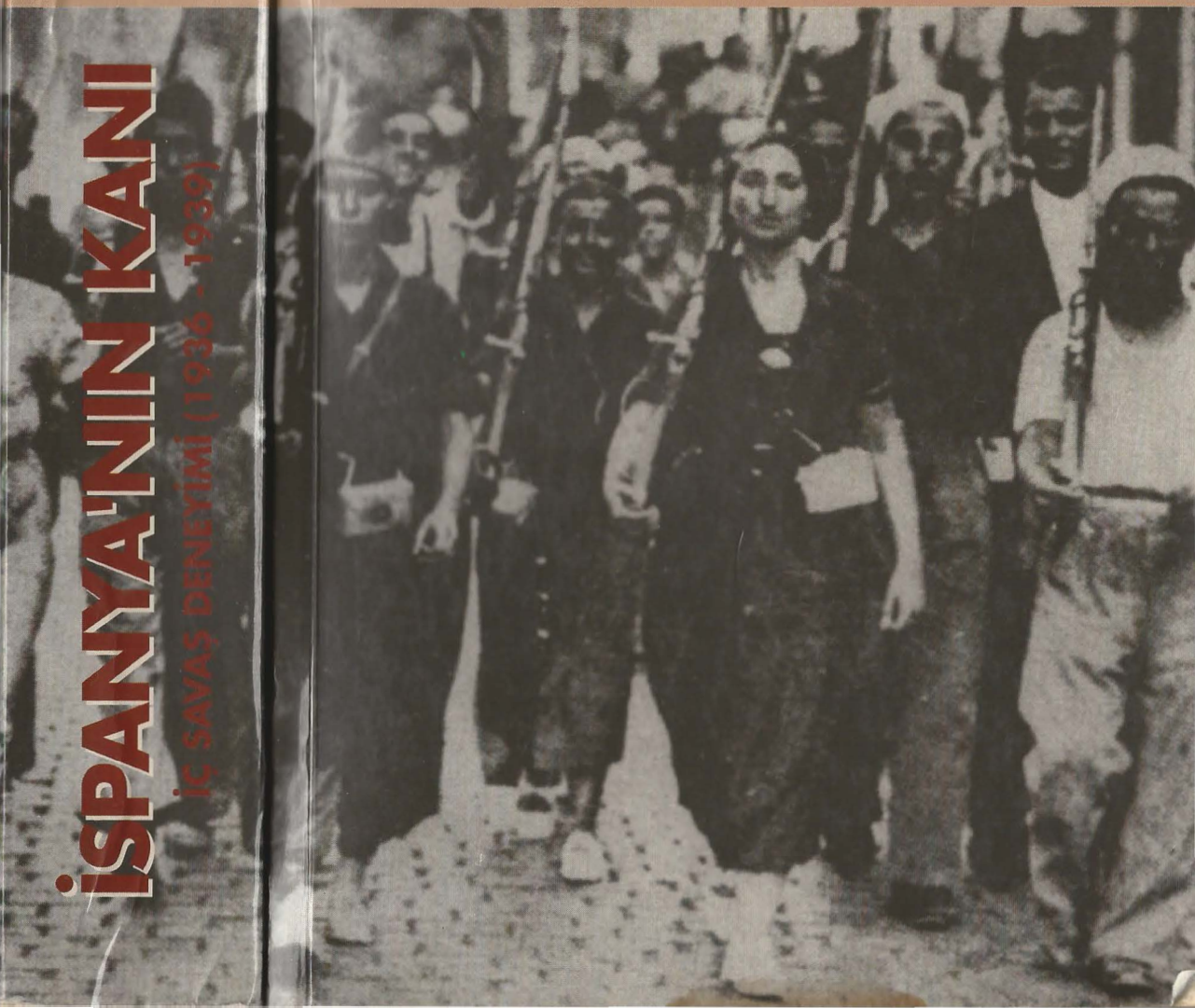
İSPANYA'NIN KANI

İÇ SAVAŞ DENEYİMİ (1936 - 1939)

Ronald Fraser

İSPANYA'NIN KANI

İÇ SAVAŞ DENEYİMİ (1936 - 1939)

YAŞAM VE ANILAR

"İspanya'nın Kanı", sözel tarih anlayışının en başarılı örneklerinden biri sayılan bir çalışma. Ronald Fraser'in daha önce yayınladığımız "1968 - İsyancı Bir Öğrenci Kuşağı" adlı kitabı da, aynı yöntemle hazırlanmış ve ilgiyle karşılanmıştı. Bu sistematik tarih çalışmasında, iç savaşa katılanların, çatışan iki tarafın askerlerinin, kadınların, toplumun doğrudan tanıklıklarına dayanılıyor. Tarihin içten bir anlatımı, halkın belleği, sıradan insanların bakışı da bu çalışmada yer alıyor. Dönemin söylemi, afişler, bildiriler, gazete küpürleri ile yansıyor, tarih belli bir yaklaşım ile yeniden yorumlanarak yazılmıyor, bir dönemin kendi içsel mantığı yakalanmağa çalışılıyor.

Kitap, İspanya özelinde, "iç savaş" olgusunun nasıl bir şey olduğunun algılanmasına da olanak sağlıyor. Daha önce yayınladığımız Nikaragua, Salvador, Yunan ve Lübnan iç savaşlarını ele alan çalışmalarla da bütünleşiyor.

Ronald Fraser 1930 yılında Hamburg'da doğdu, eğitimini İngiltere ve ABD'de tamamladı. İngiltere, ABD ve İspanya'da yaşadı ve çalışmalarını sürdürdü. 1960 yılında ilk romanını yayınladı. 1972 ve 1973'de ise iki sözel tarih çalışması kitaplaştı:

" Manuel Cortes'in Kaçaklıkla Geçen Yaşamı" ve "Pueblo, Costa del Sol'da Bir Dağ Köyü".

Öte yandan "Geçmişi Araştırırken" adlı kitabı da en önemli çalışmaları arasında yeralmakta.

BELGE YAYINLARI:224
Yaşam ve Anılar

İSPANYA'NIN KANI
1936-1939 İÇ SAVAŞ DENEYİMİ

© Ronald Fraser, 1981

İngilizceden Türkçeye Çeviren
Yavuz Alogan

Dizgi: Sena Adalı
Düzelti:Belge
Mizampaj: Kenan Dede
İç Montaj: Montajevi
İç Baskı: Gülen Ofset
Kapak Tasarımı: Zehra Şenoğuz
Kapak Baskı:Orhan Ofset
Cilt: Güven Mücellithanesi
Birinci Baskı: Nisan 1995

BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK
Divanyolu Caddesi Binbirdirek İşhanı 15/4-409 Sultanahmet-istanbul
Tel/Faks: (0212) 517 44 53
Tel: (0212) 638 34 58

Ronald Fraser

İSPANYA'NIN KANI

İç Savaş Deneyimi: 1936-1939

Türkçesi :
Yavuz Alogan

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR, **9**
POLİTİK PARTİ VE ÖRGÜTLER, **10**
ÖNSÖZ, **17**
YAZARIN NOTU, **23**
GİRİŞ, **25**

TEMMUZ 1936

17 Temmuz Cuma, **45**
18 Temmuz Cumartesi, **47**
19 Temmuz Pazar, **55**
MİLİTANLAR 1
Sol Cumhuriyetçi Okul Müdürü, **80**
20 Temmuz Pazartesi, **84**

ŞUBAT-TEMMUZ 1936

MİLİTANLAR 2
ALBERTO PASTOR, Falanjist Çiftçi, **100**
Latifundialar İspanyası
MİLİTANLAR 3
JUAN MORENO, CNT'li Emekçi, **111**
Devrim Öncesi

TEMMUZ 1936

20 Temmuz Pazartesi: Başarısız Ayaklanma, **127**
Üç Belirleyici Olay

TEMMUZ-EYLÜL 1936

İlk Çatışmalar
MİLİTANLAR 4
ANTONİO IZU, Karlist Köylü, **149**
Dış Yardım
Köy İç Savaşı: Baena
Aragon Milis Birlikleri
Barcelona: Devrim
OLAYLAR 1, *Saldırı,* **194**

Karşı-devrim
MİLİTANLAR 5
JUAN CRESPO, Monarşist Öğrenci, ***215***
Halk Adaleti
Devrimci İktidar Sorunu

SONBAHAR 1936
Bask Ülkesi, ***239***
OLAYLAR 2, *Kaçış,* ***248***
Franco: Yeni Milliyetçi Devletin Başı
Barcelona: Kollektifleştirme
Asturias
MİLİTANLAR 6
ANDREU CAPDEVILA, CNT'li Tekstil İşçisi, ***272***
Göstergeler, ***303***
MİLİTANLAR 7
RAFAEL HERNANDES, Sosyalist Demiryolu İşçisi, ***307***
Asturias: Devrim ve Oviedo'nun Kuşatılması
MİLİTANLAR 8
TİMOTEO RUİZ, Komünist Köylü, ***331***
Madrid Savunması
OLAYLAR 3, *Baskı,* ***353***

KIŞ 1936
OLAYLAR 4, *Dönüş,* ***357***
Kırsal "barış": Milliyetçi Mıntıka
Kadınlar ve Devrim
MİLİTANLAR 9
MİGUEL NUNEZ, FUE-JSU Eğitim Milisi, ***381***
Madrid: Devrim
OLAYLAR 5, *Saklanırken,* ***391***
OLAYLAR 6, *Kurtuluş,* ***395***
OLAYLAR 7, *Kaçış,* ***400***

BAHAR 1937
Kadınlar ve Karşı-devrim , ***407***
Yeni Bir Devlet, Yeni Bir Hayat
MİLİTANLAR 10

DIONISIO RIDRUEJO, Falanjist Lider, **411**
Tek Vatan, Tek Devlet, Tek Caudillo
Savaş ve Devrim, Devrim ve Savaş
Anarko-sendikalist Kırsal kollektifleştirme: Aragon
Barcelona: Savaş İçinde İç Savaş
Denetim Altında Cumhuriyetçi Devlet
MİLİTANLAR 11
SATURNİNO CAROD, CNT Birlik Lideri, **478**
MİLİTANLAR 12
JUAN ANDRADE, POUM Lideri, **511**
Denetim Altında Cumhuriyetçi Devlet

YAZ-SONBAHAR 1937
Vizcaya'nın Düşüşü, **523**
MİLİTANLAR 13
JUAN MANUEL EPALZA, PNV'li Mühendis, **537**
Basque Ordusu'nun Teslim Olması
MİLİTANLAR 14
ERNESTO CASTANO, CEDA'lı Avukat, **548**
Kilise
MİLİTANLAR 15
PEDER ALEJANDRO MARTİNEZ, Madrid'li Rahip, **555**
Asturias: Kuzey'de Savaşın Sonu
OLAYLAR 8, *Kaçaklar,* **566**
OLAYLAR 9, *Suskunluk,* **573**
OLAYLAR 10, *Kurtarılanlar,* **576**

1937 KIŞINDAN 1938 YAZINA
Teruel
Barcelona: İtalyan Hava Akınları
MİLİTANLAR 16
TOMAS ROIG LLOP, Catalan Birliği'nden Avukat, **592**
Barcelona: Küçük Burjuvazi'nin Geri Çekilişi
OLAYLAR 11, *Karışık İşler,* **601**
Barcelona: Cephe Gerisi
Madrid: Kuşatma Altında Hayat
MİLİTANLAR 17

TOMAS MORA, Sosyalist Komiser-Müfettiş, **617**
OLAYLAR 12, Cephe Hatlarını Geçerken, **623**
***OLAYLAR 13, İdam,* 626**
Ulusal-Sendikalist Devletin Kuruluşu
***OLAYLAR 14, Hayatta Kalmak,* 633**
***OLAYLAR 15, Ölümü İzlerken,* 637**

1938 KIŞINDAN 1939 BAHARINA
Ebro'da Cumhuriyetçi Yenilgi, **641**
Catalonia'nın Düşüşü
Madrid: Savaş İçinde İç Savaş
MİLİTANLAR 18
ANTONİO PEREZ, Sosyalist Gençlik Politik Komiseri, **662**
Madrid: Teslim Oluş
Alicante: Trajedi
Vae Victis!

CUMHURİYET, 1931-1936
***KOPUŞ NOKTALARI,* 689**
A. Toprak, **689**
B. Küçük Burjuvazi ve Din Sorunu, **702**
C. İki milliyetçilik, **714**
D. Liberterler ve Cumhuriyet, **730**
E. Ekim 1934, Halk Cephesi, Ortodoks ve Muhalif Komünistler, **745**
F. Ordu, **762**

EK

A. Kollektifleştirme ve Yabancı Sermaye, **779**
B. Liberter Olmayan Kollektifleştirme, **783**

KRONOLOJİ, **795**
HARİTALAR, **805**

TEŞEKKÜR

Bu kitabın gerçekleştirilmesini sağlayan 300'den fazla kişiye teşekkür ediyorum. Yarın ötesinde gösterdikleri nezaket de işimin daha kolay ve keyifli olmasını sağladı. Kendilerinden izin alınan çoğunluk gerçek isimleri ile yer alıyor. Burada her birine tek tek teşekkür etmeyeceğim. Kendileriyle görüşülen ancak kitapta yer almayanlardan özür diliyorum. Bu durumun tek sorumlusu yer darlığıdır.

Görüşülenleri önermek ve bulmak için zaman ve enerji harcayan pekçok kişinin yardımları olmasaydı bu işi gerçekleştiremezdim. Bu kitabın İspanyolca baskısında onlara tek tek teşekkür ettim. Listeyi burada tekrarlamıyorum.

Kitabın niteliği burada adı geçenlerin kitabın son şeklinden hiçbir şekilde sorumlu tutulamayacaklarını vurgulamamı gerektiriyor. Veri ya da yorum hatalarının sorumluluğu tamamen bana aittir.

Bu projenin başından sonuna kadar bana yardımcı olan, çalışma boyunca milyonlarca sözcüğü uyarlayan ve daktiloya çeken ve çok değerli editoryal önerilerde bulunan Rosalind van der Beck'e; ve birçok önemli röportajın uyarlanmasını ve çevrilmesini yüklenen Margarita Jimènez'e çok özel bir teşekkür borçluyum. Aragon'daki anarko-sendikalist sorunlarla ilgili yardımları için Susan Harding'e ve bu kitabı yazma fikrini borçlu olduğum Alastir Reid'e teşekkür ediyorum.

Nihayet, kitabın bütün taslak bölümlerini okuyan, Dr. Michael Alpert, Mark Fraser, Susan Gyarmati, Fred Halliday, Miren Lopatefui, Juan Martinez Ailear, Maxime Molyneuz ve Gareth Stedman-Jones'e yardımlarından ötürü teşekkür etmem gerekiyor. Hepsi kitabın gelişmesini sağlayan çok değerli eleştirel yorumlarda bulundular. Ancak bir kez daha vurgulamak istiyorum ki, kitapta yer alan herhangi bir hatadan hiçbir şekilde sorumlu değiller.

POLİTİK PARTİLER VE ÖRGÜTLER LİSTESİ

Aşağıda, bu kitapta adı geçen başlıca siyasal partiler, hareketler ve sendikalar yeralıyor. 1936 Halk Cephesi antlaşmasını imzalayanlar (*) işareti ile, aynı yıl yapılan genel seçimlerde karşı devrimci konumda veya Ulusal Cephe'ye katılmış olanlar (**) işareti ile gösteriliyor.

MERKEZ VE SAĞ-KANAT

** AP (Acciİon Popular) - CEDA içinde ana parti, kuruluşu 1932.

** CEDA (Confederaciòn Espanola de Derechas Autònomas) - katolik, kuruluşu 1933.

* Lliga Catalana - büyük burjuvazinin catalan milliyetçi partisi; 1933'te Lliga Regionalista'nın ardılı olarak kuruldu.

Partido Agrario-CEDA'nın müttefiki; esas olarak Kastinyalı toprak sahiplerini temsil eder.

Partido Republicano Radical - en eski cumhuriyetçi parti (1908); 1935-3'te başlıca hükümet partisi.

PNV (Partido Nacionalista Vasco) -başlıca Basque milliyetçi partisi, kuruluşu 1895.

AŞIRI SAĞ-KANAT

** Comuniòn Tradicionalista - 1931'den itibaren Carlist hareketin politik partisi.

Falange Espanola-faşist, Josè Antonio Primo de Rivera tarafından kuruluşu, 1933.

JONS (Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista) - faşist, kuruluşu 1931; 1934'te Falanj ile birleşti.

** Renovacion Espanola -monarşit, kuruluşu 1933.

UME (Uniòn Militar Espanola) - sağ-kanat subayların resmi olmayan birliği

SOL-KANAT

* ANV (Acciòn Nacionalista Vasco) - 1930'da PNV'den ayrılarak kuruldu.

* Esquerra Republicana de Catalunya - Catalan sol cumhuriyetçi milliyetçi parti, kuruluşu 1931.

Estat Català - radikal ayrılıkçı Catalan partisi, Esquerra Republicana de Catalunya'nın kurucularından; bu partinin bir kanadı iken 1934'de proto-faşist oldu; savaştan önce kanatta yer alan unsurlar Estat Català'yı kurmak için Esquerra'dan ayrıldılar.

* Izquierda Republicana - 1934'te Azana başkanlığında, Acciòn Republicana (1925), Partido Republicano Radical-Socialista (1929), ORGA (Organizaciòn Republicana Gallega Autònoma) ve MAOC (Milicias Anti-fascistas Obreras Campesinas-örgütlü komünist işçi ve köylü anti-faşist milisleri) gibi örgütlerden kuruldu.

*PCE (Partido Cominista de Espana) -resmî komünist parti, kuruluşu 1921.

* PSOE (Partido Socialista Obrero Espanol) -İspanyol sosyalist partisi, kuruluşu 1879.

PSUC (Partit Socialista Unificat de Catalunya) -savaşın başlaması ile birlikte, Uniò Socialista, * Catalan PSOE federasyonu, * Partit Comunista de Catalunya ve * Partit català Proletari gibi örgütlerden kuruldu. Komintern ile yakın ilişki içinde olduğu için, fiilen Catalonia'daki komünist parti.

UMRA (Uniòn Militar de Republicanos Anti-fascistas) -anti-faşist cumhuriyetçilerin resmî olmayan askerî birliği.

* Uniòn Republicana -1934'te Partido Republicana Radical'den Martinez Barrio önderliğinde ayrılan bir grup tarafından kuruldu.

AŞIRI SOL-KANAT

BOC (Bloc Obrer i Camperol) - İşçi Köylü Bloku, Catalonia'daki muhalif komünist parti; 1931'de PCE'de meydana gelen bir bölünmeden ve Partit Cominista Català ile birleşmeden oluştu; önderi, Joaquim Maurin.

FAI (Federacion Anarquista Ibèrica) - militan anarşist gruplar federasyonu kuruluşu 1927.

IC (Izquierda Comunista -Andreu Nin önderliğinde PCE'den ayrılan Troçkist grup.

* POUM (Partido Obrero de Unificaciòn Marxista) - 1935'te

BOC ve IC'nin birleşmesinden doğan muhalif komünist parti; önderleri Maurin ve Nin.

SENDİKALAR

AET (Agrupacion Escolar Tradicionalista) - Karlist öğrenci birliği.

CNT (Confederaciòn Nacional de Trabajo)- anarko-sendikalist.

FNTT (Federaciòn Nacional de Trabajadoresde la Tierra) - UGT'ye bağlı, sosyalistlerin önderliğinde Toprak İşçileri Federasyonu.

FOUS (Federaciòn Obrera de Unidad Sindical) - POUM önderliğinde sendika.

FUE (Federaciòn Universitaria de Estudiantes) - 1920'lerde diktatörlükle savaşmak için kurulan öğrenci birliği; 1930'larda giderek daha fazla sola kaydı.

GEPCI (Gremis e Entitatsde Petits Comerciantse Industrial) - PSUC'un örgütlediği Catalan zanaatkârlar, tüccarlar ve küçük imalatçılar birliği.

SEU (Sindicato Espanol Universitario) - Falanjist öğrenci birliği.

STV (solidaridad de Trabajadores Vascos) - milliyetçi Basque sendikası.

* UGT (Uniòn General de Trabajadores) - Sosyalist.

GENÇLİK ÖRGÜTLERİ

*JS (Juventudes Socialistas) -sosyalist gençlik.

JC (Juventudes Comunistas) -komünist gençlik.

JSU (Juventudes socialistas Unificadas) - JS ve JC'nin birleşmesi ile 1936'da kurulan birleşik sosyalist gençlik.

JCI (Juventud Comunista Ibèrica) - POUM gençlik hareketi.

FIJL (Federaciòn Ibèrica de Juventudes Libertarias) anarşist gençlik.

JAP (Juventudesde Acciòn Popular) - Katolik.

Tarih öyle bir tarzda gelişir ki, nihaî sonuç daima pek çok bireysel iradenin çatışmasından çıkar ve her bir irade belirli hayat koşullarının çokluğu tarafından oluşturulur. Bu nedenle, birbiriyle kesişen sayısız güç, bu güçlerden oluşan sonsuz sayıda paralelkenar vardır ve bunlar, tek bir sonucu, tarihsel olayı meydana getirirler. Bu ise, bir kez daha, bir bütün olarak bilinçsizce ve iradesiz işleyen bir gücün ürünü olarak görülebilir. Çünkü her bireysel irade bir diğeri ile engellenir ve ortaya çıkan şey, kimsenin önceden tasarlamadığı bir şey olur.

Engels'den Joseph Bloch'a.
Londra, Eylül 1890

Yedi kapılı Teb şehrini kuran kim?
Kitaplar yalnız kralların adını yazar.
Yoksa kayaları taşıyan krallar mı?
Bir de babil varmış, boyna yıkılan.
Kim yapmış Babil'i her seferinde?
Yapı işçileri hangi evinde oturmuşlar
altınlar içinde yüzen Lima'nın?
Ne oldular dersiniz duvarcılar, Çin
seddi bitince?
...
İşte bir sürü olay sana
Ve bir sürü soru

Okumuş Bir İşçi Soruyor
Bertold Brecht
Türkçesi: A.Kadir

ÖNSÖZ

"Olayların öznel yönü, içinde meydana geldikleri 'atmosfer' de tarihin bir koşuludur... Aslında, (bu yön) ortaya çıkarılmazsa, gerçek tarih yazılabilir mi? Bu görevi yalnızca romancıya mı bırakacağız...."

Pierre Vilar: "La guerra de 1936
en la historia contemporànea de Espana"

1936-1939 İspanya İç Savaşı'na ilişkin bir kitabın bugün yayınlanması biraz açıklama gerektiriyor. Son on beş yıldaki ve daha önceki temel tarih çalışmaları bu çatışmanın taşıdığı özelliklerin pek çoğunu ortaya koymuş bulunuyor. Bu nedenle, dönemin bütünüyle gözler önüne serilen haritasına yeni bir şeyler eklemeyi ummak boşuna olur. Ancak, genel ve ayrıntılı bilgiler içinde bir alan hâlâ yerini almamış durumda: öznel alan, olayların içinde yer almış kişilerin yaşanmış deneylerinin yedi rengi. Elinizdeki kitabın amacı budur.

Sözel tarih, burada tasarlanan biçimiyle, olayların elle tutulamayan "atmosferini" açığa çıkarma; isteyerek veya istemeyerek olaylara katılmış kişilerin bakışlarını ve motivasyonlarını keşfetme; iç savaş, devrim ve karşı-devrimin her iki kamptan kişilerce nasıl hissedildiğini betimleme girişimidir. İç savaşı başlatan unsur İspanyol toplumsal formasyonunun derinlerinde yatmaktadır. Savaş hızla uluslararasılaşmışsa da, büyük ölçüde bu toplumun sınıf ve kesimlerince sürdürülmüştür. Dolayısıyla kitabın temelini de İspanyol deneyimi oluşturmaktadır.

Toplumsal kriz uç noktaya ulaştığında ve sadece bu anlarda, oluşan atmosfer, kişilerin olaylara tepki gösterme tarzlarını belirleyen faktör haline gelir. Çünkü, fiziksel bir varlığı olmamakla birlikte atmosfer asla soyut ya da belirsiz değildir. İnsanlar onu hissederler. Ve insanların hissettikleri şey eylemlerinin zeminini oluşturur.

Bunu özellikle bir iç savaş sırasında gözlemlemek mümkündür. Clausewitz'in savaş konusunda belirlediği kuralı, iç savaş için şu biçimde yeniden formüllendirebiliriz: iç savaş, siyasetin, içteki

sınıf siyasetlerinin, başka araçlarla devamıdır. Toplumsal krizin derinleşmesiyle birlikte "sıradan" insanların geniş kitleler halinde siyasal seferberliği (ya da daha önce varolan bir hareketliliğin genişlemesi), iç savaşın bir koşuludur.

Ancak, çatışmadaki toplumsal ve bireysel tutumlara ilişkin ipuçları, bu siyasetlerin dolayımsız eklemlenişinden çok, genellikle, bu dönemlerin (ideolojik) ikliminde bulunabilir. Örneğin, neden aynı sınıfın bireyleri karşı kamplarda savaşıyorlar; neden insanlar akrabalarını, yakınlarını katleden safta silahlanıyorlar; neden kardeş kardeşe kurşun sıkıyor. Bütün bunlara ilişkin kaynakları bu (ideolojik) iklim ortaya çıkarıyor. Tarihteki geniş çaplı ve kişisel olmayan hareketlerin kimi gerçekliklerini ve çelişkilerini, bu tür olayların içinde gerçekleşebildiği bir atmosferi anlamaya çalışarak yakalayabiliriz. Çünkü bu atmosfer olayların üzerinde eter gibi asılı kalmaz; toplumsal bir oluşum ve dünyasal mücadelelerin sonucudur.

Bu kitabın esas modelini bu gözlemler biçimlendirdi. Ancak, 300'den fazla kişisel öykünün anlaşılabilir bir "mozaik"ini yaratmak, zorunlu olarak bu alanın dışına taşıyordu. Girişim, savaşın temel hatlarını tanıkların anlatımı yoluyla betimlemek için yapıldı. Bu da, özel bir anlatımı ve analitik bir yapıyı gerektiriyordu. Bu nedenle, böyle bir sözel tarihin -ve özellikle de bu kitabın- sınırlarını vurgulamak gerekiyor.

En önemlilerini belirtmek gerekirse: buradaki biçimiyle sözel tarih geleneksel tarih yazıcılığının yerine geçmeyip, onun çatlakları içinde işlev görür, onun bir eklentisi, bir yardımcısı olur.* Tek başına mikro deneyimler toplamı nesnel bir makro bütünlüğü oluşturmaz. Daha önce belirttiğim gibi, atmosfer perdenin arkasındakileri değil önündekileri açıklar.

Bu nedenle, elinizdeki kitap İspanyol Cumhuriyeti ve iç savaşının genel tarihini vermez. Ancak, kırk yıl sonra önemli olduğu görülen bazı noktalar üzerinde yoğunlaşır. Bu çerçeve içinde de daha ileri, özgül sınırlamalar var. Birinci sınırlama, bölgesel. Kişisel anlatımları, bilerek beş bölgeden aldım: ikisi cumhuriyetçi, ikisi milliyetçi safta, biri de (ikisi demek daha doğru olur) her iki

(*) Bu çalışma geleneksel tarih yazıcılığına çok şey borçlu. Bu yüzden, okuyucunun başlıca kaynakları bulacağı giriş bölümünü bir yana bırakırsak, metni, sürekli tekrarlanan bilgilerle doldurmak istemedim.

safta. Bunlar, sırasıyla şöyle: Madrid-kırsal Toledo ve Barselona-aşağı Aragon; Seville-Cordoba, çevredeki kırsal kesim ve Salamanca-Eski Castile-Pamplona; sonuncusu, "kuzey", iç savaşın ortalarında milliyetçilerce ele geçirilen Asturias ve Vizcaya. Bu durumda iki önemli alan kitabın dışında kalıyor. Cumhuriyetçilerin geri bölgesindeki Levante ve milliyetçilerin geri bölgesindeki Galicia.

İkincisi, kitabın odak noktası cephedeki savaş değil. İlk aylardan sonra, yani milislerin doğrudan katılımının en önemli olay olduğu bir sırada, kitap çatışmayı daha çok geri bölgeden izlemektedir. İzlenen yol garip gelebilir. Ancak, bu kitap, bir iç savaşın cephede olduğu kadar cephe gerisinde de kazanıldığı; gündemdeki toplumsal, siyasal sorunların en berrak ifadelerini cephe gerisinde bulduğu anlayışı ile yazılmıştır.

Üçüncüsü, savaşın uluslararası boyutu büyük ölçüde eksiktir. Bunun nedeni, savaşın kaynağının İspanyollar olduğu ve İspanyollarca "yaşandığı" saptamasıdır. Faşist güçlerin müdahalesini ve Anglo-Fransız güçlerin müsait tutumunu lanetlemek gibi alışılagelmiş tavırları bir yana bırakırsak, cumhuriyetçi taraftaki halkın belleğinde uluslararası duruma ilişkin pek bir şey yok gibidir. Belleklerde kalan, Sovyet yardımı, göstermelik Moskova duruşmaları, zaman zaman da Münih'tir. İtalyanların ve Almanların varlığına rağmen karşıt milliyetçi kampta da durum pek farklı değildi. Uluslararası yönler asla bütünüyle bir yana bırakılmadıysa da -propaganda buna izin vermiyordu- savaş pek çok İspanyol için ancak İspanyolların çözebilecekleri bir mesele idi.

Dördüncüsü, kitabın yoğunlaştığı alan hükümet ya da liderlik düzeyindeki politikalar değildir. Bu açıdan ele alındığında kitap, kırsal kesimdeki halkın tarihidir. Bununla birlikte, dikkat, bölgelerin her birindeki başlıca sosyo-politik güçler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle aşırı "siyasal" bir kitap gibi görünebilir. Tekrar edeyim: iç savaş derin siyasal sorunlardan çıktı; ve savaş öncesi yaşanan kriz kamuoyunu büyük çapta kutuplaştırmış ve siyasallaştırmıştı.

Bence sözel tarih, tarihi konuşan ve başka koşullarda bir harekete katılmayacak (bu durumda sadece "sıradan" sıfatıyla anılacak) kişilerin deneyimlerini birleştirmek durumundadır. Bu nedenle, ilke olarak, lider konumunda olmamış, anılarını yazmamış,

savunmak durumunda kalacağı toplumsal veya politik bir ünü olmayan kişileri bulmaya çalıştım. Yanlış ya da doğru; bu insanların olaylar karşısında yaşanan duyguları anında ve daha doğrudan verecekleri inancını taşıdım. Siyasal veya sendikal bir örgütün üyeleri olan bu kişiler, daha çok orta düzey militan durumundaydılar. Okurun da göreceği gibi, olanaklar çekici olduğunda veya okuduğum belgelerin peşine takıldığımda, yukarda belirttiğim kuralların dışına çıktım. Bunun iyi bir yöntem olduğundan aşağı yukarı eminim. Yine de, genel olarak kendi kurallarıma bağlı kalmayı tercih ettim.

Sadece iki yıl içinde 2 750 000 sözcükten oluşan röportajlar yaptım. Kitap için malzeme toplarken ve daha sonra seçerken (seçilenler toplam malzemenin %10'undan azını kapsıyor) global düşüncelerden çok somut kişisel deneyime öncelik verdim; dedikodu ve iftiraları -bir iki istisna dışında- ayıkladım; başka parti ve örgütlerin eleştirisinden çok siyasal özeleştiriyi özendirdim. Bu sonuncusunu bir başka yetersizliğin de kaynağı olduğu için belirtiyorum. Çok sık olmasa da, siyasal polemiklerin uslubundaki sertliğin yeterince yansıtılamadığını düşünüyorum. Okurun bunu görebilmesi için kitabın içindeki gazete yazılarını çeşitli yerlere serpiştirilmiş alıntılar ile karşılaştırması yeterli. Bu durum kısmen geçen yıllarla birlikte usluptaki keskinliğin de yokolmasından ileri geliyor. Bir diğer neden de, aşılmış bir polemik tarzına geri dönmekle kazanılacak pek bir şeyin olmamasıdır. Buna hâlâ inanıyorum, ama kitaptaki eksikliğini de belirtiyorum.

Bununla birlikte, içinde yer alanların karşıt kamplar için kullandıkları "kızıl" ya da "faşist" nitelemelerine çoğunlukla yer verdim. Hatalı ve çoğu kez kasten kışkırtıcı olan bu nitelemeleri olduğu gibi bıraktım; çünkü bunlar düşmanın çağımızdaki algılanış biçimini özetlemektedir. İsimlendirme sorununda şu çözümü benimsedim: 18 Temmuz 1936'da cumhuriyetçi rejimi yıkmak için harekete geçenlere, aynı yılın ekimine, yani kendi rejimlerini kurdukları tarihe kadar, asiler, diyorum; daha sonra kendi terminolojileriyle, milliyetçiler, haline geliyorlar. Savaşın patlak vermesiyle birlikte cumhuriyetçi rejim bir başka şeye dönüştü. Gerçeği tam olarak yansıtmamakla birlikte, ilk dönemleri betimlemek için genellikle "Halk Cephesi" terimini kullandım. Aynı kampta savaşmalarına rağmen anarko-sendikalistler savaş öncesinde veya sa-

vaşta Halk cephesi içinde yer almıyorlardı. Daha sonra, burjuva demokratik ilkeler merkezî hükümetçe yeniden benimsendiğinde, tekrar cumhuriyetçi başlığını kullanmaya başladım.

Okurun kafasında özellikle bu kitaba ilişkin bir başka sorunun canlanacağı kesin: Kişilerin söylediklerinin doğru olduğu ne malûm? Bu haklı bir sorudur ve katkıda bulunanların içtenliğine gölge düşürmeden şöyle yanıtlanabilir: bunu her zaman bilemeyebiliriz. Aradan çok uzun zaman geçmiştir ve bellek insanları yanıltabilir. Somut belgeler olmadıkça, her iddiayı, her deneyimi kontrol etmek mümkün olmuyordu. Bana kuşkulu gelen yerlerde ve bu kuşkuyu destekleyen dokümanter kaynak olduğunda, tekrar tanıklara gittim. Buna rağmen konuya kesinlik kazandıramadığımda, eldeki bilgiyi kullanmamayı benimsedim. Bununla birlikte bazen, doğru olmadığı kanıtlanabilir bir olayın ileri sürülmesi atmosferin bir parçasını oluşturuyor. Böyle durumlarda iddiaya yer veriyor, ama hemen ardından iddianın kuşkulu olduğunu da belirtiyorum. Bu kategorilerin hiç birine girmeyen ifadelere de yer verdim. Bunu yaparken bana yol gösteren bir duygu vardı: biraz kuşku olsa da, bu ifade, bütün bir duygular iklimine tekabül etmektedir ve önemli olan da bunu yakalamaktır. daha önce belirttiğim gibi, kitabın amacı iç savaşın bir başka tarihini yazmak değil, halkın bu savaşı nasıl yaşadığını anlatmak. Yakalamak istediğim şey **onların** gerçeklikleri idi. Ayrıca halkın düşündüğü -ya da düşündükleri konusundaki düşünceleri- de tarihsel bir olguyu meydana getirir. Otuz beş-kırk yıl öncesine ait anıların bunca yıl içinde "hırpalanması" kaçınılmazdır. Ancak, şuna inanıyorum ki, bir başka dönem söz konusu olsaydı aynı şey üç aşağı beş yukarı geçerli olacaktı. Öncelikle bu, savaşın doğasının bir gereği; ikincisi, galiplerin savaş sonrasında sağladıkları politik hareketsizlikten kaynaklanıyor; nihayet katılanların o zamanlar çok genç olmalarından ötürü böyle. sonuç olarak anılar "donmuş" durumdaydı. Belli ki, savaşa katılanların bazıları geçip giden yıllar boyunca görüşlerini (bazen de politik bağlarını) değiştirmişti. Bunların tanıklığı, değersizleşmek bir yana, bence, eleştirel bir bakış kazandıkları için daha da değerli oldu. Uyumlu bir bütünlük oluşturma endişemiz nedeniyle bu kitap, sanki "nasıl oldu"yu araştırıyormuş gibi gelebilir. Ama, hayır; bu kitap olmuş olanın nasıl hatırlanmakta olduğunu anlatıyor.

Son olarak okur, böylesine İspanyol olan konuların bir yabancı tarafından incelenmesinin ne ölçüde uygun olduğunu merak edebilir. Aynı soruyu ben de kendime sık sık sordum; özellikle de iç savaş üzerine yabancılar bu kadar çok yazmışken. Bunun yanıtı, öyle sanıyorum ki, eşitsiz gelişmede yatıyor. Şu anda bir İspanyol yayımcının 4,5 yıl boyunca tam gün süren bir çalışmadan sonra gene de yayımlanamayabilecek bir projeyi desteklemenin ticarî ve politik riskini göze alması pek mümkün değil. Bu çalışmayı sürdürmemi mümkün kılan, ABD ve İngiltere'nin daha gelişmiş ekonomileri ve her iki ülkedeki yayıncıların böyle bir kumara girme istekleri oldu. Bugünün İspanyasında bu durumun böyle sürüp gitmeyeceğine güveniyorum; çünkü aradaki dönemde bir çağ kapandı ve bir yenisi açıldı.

*

Bu röportajlar Franco döneminin günbatımında, 1973 haziranı ve 1975 mayısı arasında yapıldı; %95'i İspanya'da, geri kalanı Fransa'da. Hiçbir zorluk çıkarmadılar. Kırsal kesimde, özellikle korkunun hâlâ dolaştığı Andalusia'da, gösterilen dikkati bir yana bırakırsak, halk içtenlikle konuştu. Bu anlar, tarih olacak kadar uzak ama olaylara katılanların temsili bir bileşimini sağlayacak kadar canlı ve yakın bir döneme ait anıların yakalandığı özel anlardı. Son röportajı yaptıktan altı ay sonra Franco öldü. İç savaşın galibinin yarattığı diktatörlük rejimi çökmeye başladı. İspanya için yeni bir dönem başlıyordu.

YAZARIN NOTU

Bu kitaptaki bütün İspanyolca isimler İngilizce yazılırken, bütün eyaletler ve başkentler İspanyolcada yazıldığı gibi bırakıldı. İkincisinin iki istinası var: yerleşmiş bir geleneğe uyarak, Sevilla'yı Seville ve Zaragoza'yı Saragossa olarak İngilizceleştirdim.

Kitap boyunca, üç anarşist veya anarko-sendikalist örgütün (CTN, FAI ve FIJL) üyelerini veya toplumsal fikirlerini ve hedeflerini belirtmek için **liberter** (libertarian) sözcüğünü kullandım.

Kitapta bütün BÜYÜK HARFLE YAZILMIŞ SOYADLARI olaylara katılanlara aittir ve bir alıntıdan hemen önce veya sonra yer alırlar. Alıntılar -alışılmış işaretlerle olmasa da- belirtilmiştir.

Giriş

EŞİTSİZ GELİŞME

1936-1939 İspanyol İç Savaşı bir yüzyıl içinde dördüncü (bazıları beşinci diyecektir) iç savaştı. On dokuzuncu yüzyılın mücadeleleri, İspanyol toplumu ve devletinin, 1930'ların patlamasına yol açan aynı temel sorunlarının çoğunun çevresinde gerçekleşti. Bu yüzden, geçen yüzyılın mücadelelerine kısa bir bakış, yirminci yüzyılda verilen mücadeleleri ve bütünlüklü olarak iç savaşları anlamaya katkıda bulunabilir.

Temeldeki sorunların en önde gideni, kuşkusuz, kapitalist gelişmenin zayıflığı idi. On dokuzuncu yüzyılda Karlistler* ile liberaller arasındaki iç savaşlar, mutlakiyetin yıkılması ve bir burjuva devletin kurulması için sürdürülen uzun mücadelenin bir parçası oldu. Karşıt toplumsal güçler arasındaki denge durumunu, bu savaşların kırk yıldan uzun bir zamana yayılması ve farklı yoğunluklarda olmakla birlikte yaklaşık on altı yılın fiilen savaşla geçmiş olması olgusundan hareketle değerlendirmek mümkündür. Kuzeyde patlak veren bir kırsal direniş, İspanya'nın geçmişteki Katolik birliği (ulusal pazarın gelecekteki kapitalist birliğine karşı) ve geleneksel bir katolik monarşi (anayasal monarşiye karşı) adına, liberalizmin gelişmesine karşı çıkan Karlist karşı-devrimi ateşledi. Önemli olan şu ki, bu savaşlardan 1833-1840 arasında meydana geleni, yani birincisi, Avrupalılarda İspanyol savaş alanlarında Avrupa uygarlığı için savaşıldığı şeklinde bir bilinç doğurdu -aynı şey 1936'da tekrarlanacaktır. Her iki dönemde de meydana gelen atılganlık, Raymond Carr'ın belirttiği gibi, gündemdeki konuları çarpıttı ve basite indirgedi.[1]

---

*Karlist (Carlist) hareket: 1823'te Fransız ordusunun İspanya üzerine yürüyerek rejimi yıkması üzerine Engizisyon'u restore ve liberalleri yoketme amacıyla başlatılan fanatik hareket. Yüzyılın sonuna doğru İspanyol Kilisesi'nin tutucu ve militan kanadı haline geldi (Ç.N.).

1. Bk. R.Carr, Spain 1808-1939 (Oxford, 1966), s.155.

Liberalizm, gönüllü güçleri de kapsayan küçümsenmeyecek İngiliz ve Fransız yardımları sayesinde güçlü çıktı ve Karlist dava yenilgiye uğradı. Ancak, temeldeki sorunlar tamamen çözümlenmemişti. Bütünüyle gelişmiş burjuva demokrasisinin liberalleştirici kavramlarına karşı direniş, 1930'larda da, sadece Karlistlerin bütün güçleriyle ortaya çıkmalarında değil, başka antidemokratik güçlerin de zuhur etmesinde görüldüğü gibi, önemli bir etken olmaya devam etti. Dahası, bu direniş savaşların galiplerine, yeni on dokuzuncu yüzyıl hâkim sınıfına da bulaştı.

Koşulların en elverişli olduğu bir sırada, kapitalist gelişmenin eşitsizliği gelişmiş bir burjuva demokrasisinin gelişini tehlikeye attı. Örneğin, **ulusal** bir burjuvazinin on dokuzuncu yüzyıl devletinin yönetimine geçmesini engelledi. Bu da, daha sonra, ortaya çıktığı on beşinci yüzyıldan beri merkezkaç eğilimleri olan bir ulusun, modern, burjuva bir devlette kaynaştırılamamasına katkıda bulundu. Coğrafi bakımdan çevre Kuzey ve Kuzey Doğu kıyı bölgesinde endüstriyel gelişmenin ilerlemesi -Madrid'in tarımcı ve merkezci egemen sınıflarına karşı Katalan ve Bask ulusal duygularının gelişmesi ile çakışıyordu- bu merkezkaç eğilimleri daha da güçlendirdi.

Üç "ulusal" İspanyol kurumu (Monarşi, Kilise, Ordu) bu gelişme kusurunu gidermeyi denedi; üçü de başarısız oldu. Monarşi, Pierre Vilar'ın deyişiyle, hiçbir zaman kitlelerin saygısını kazanamadı, hiçbir zaman "topluluk için yararlı (bir) simge" haline gelemedi. [2] On dokuzuncu yüzyılın üçte birinin sonunda Kilise de böyle bir rolü oynayacak durumda değildi. İspanyol ulusal "birlik"i ile katolik ortodoksluk arasında, onbeşinci yüzyılda İspanyol Fası'nın fethiyle ve zorla sağlanan özdeşlik, artık tutmuyordu. Bunun tek istisnası (her ne kadar egemen sınıflar daha sonra alternatif bir ideoloji şansı olarak alevlendirecekler ise de) Karlistlerdi. Kilise **Ancien regime** altında -ekonomik ve öncelikle ideolojik olarak- egemen bir yer işgal ettikten sonra, kendisini her iki açıdan da tehdit eden liberalizm karşısında hareketsiz ve tutucu bir konuma kaydı. Bu dönemden itibaren anti-klerikalism* İspanyol tarihinde açıktan ve tekrarlanan bir olay haline geldi. 1835'te, ke-

---

2. P.Vilar, *Historia de Espana* (Paris, 1963), s.86.

* **Anti-klerikalizm:** Kilisenin siyasal etkinliğine karşı olmak.

şişlerin içme suyuna kolera mikrobu bulaştırdıkları söylentisi üzerine iki kez papazların öldürülmesine ve kiliselerin yakılmasına tanık olundu. (Yüz yıl sonra keşişlerin çocuklara zehirli şekerler verdikleri söylentisinin halkı kiliselere saldırtabilmesi ve binaları yaktırabilmesi, anti-klerikalizm'in direncini göstermektedir.)

Kurumların sonuncusu, yani ordu, on dokuzuncu yüzyıla liberal bir güç olarak girdi. Siyasal bir güç olarak taşıdığı önemi büyük çapta Karlist karşı-devrimin yenilmesinde oynadığı role borçluydu. Aynı yüzyılın daha sonraki dönemlerinde giderek tutuculaştı. "Devlet içinde devlet" olan ordu, kendisini ulusal iradenin cisimleşmesi, ahlakın ve toplumsal düzenin güvencesi, toprak **bütünlüğünün** savunucusu olarak görmeye başladı. Bu durumda, ordu, halk iradesini değil, henüz belirsiz bir egemen sınıfın yerini almaya hazır merkezileştirici bir gücü ifade ediyordu. Ordu subayının siyasetin içinde olması işadamının eksikliğini yansıtıyordu. Eğer yüzyılın son çeyreğinde, askeriye, siyasal dolaysız müdahaleden geri durduysa, bunu, devletin kontrolunu ele geçiren eski toprak sahipleri ve büyük burjuvazi ittifakının gerisinde nihai ve en son güç olarak yerini alabilmek için yaptı.

Aslında, sadece on iki ay (1873-4) süren istikrarsız bir cumhurieti yok ederek bu yeni ittifakı sağlayan şey, bir **pronunciamiento** (askerî isyan) idi. Ordunun daha önce, 1868'de Burbon hanedanını tahttan indirişi devrimci bir süreci başlatmıştı. General Prim'in bu hanedanı da kapsayan anayasal bir monarşi kurma girişimleri başarısız kaldı. Daha sonra, küçük burjuvazi öncülüğünde bir cumhuriyet rejimi kurma girişimi de başarısızlığa uğradı. Devrimin son aşamasında, bazı şehirlerde büyük çapta anarşistlerin denetimi altında, iktidardaki sınıfın hegemonyasını olduğu kadar ulusal birliği de tehdit eden egemen "kantonlar" kuruldu. Korkuya kapılan büyük burjuvazi bu duruma son vermek için eski toprak sahibi sınıf ile bir pakt oluşturdu. Ordu, XII. Alfonso'nun kişiliğinde Burbon monarşisi'ni yeniden inşa etti.

Tam gelişmiş bir burjuva demokrasisi kurma fırsatı ortadan kalkmıştı. Esas olarak tarım kesimlerinin çıkarlarına dayanan yeni iktidar bloku, kırk sekiz yıl boyunca (1875'ten 1923'e) İspanyol devletinin denetimini elinde tuttu. Eski rejimin ekonomik temellerine karşı süregiden liberal mücadelenin gelişimi içinde toprak mülkiyeti köklü bir değişim geçirdi. Kiliseye, asillere ve ha-

zineye ait topraklarda veraset usulü kaldırıldı. Aslında bu topraklar, büyük burjuvazi ve eski toprak sahipleri sınıfının bir kısmı tarafından satın alındı. Güney ve güney batıdaki büyük mülklerin (latifundia) çoğu bu dönemde oluştu. Bu yüzyıl içinde burjuvazi, elindeki mal varlığını 1930'lara, İspanya'nın tarım arazisinin %90'ına sahip olana kadar, sürekli genişletti. Geri kalan topraklar üst asiller kesimine aitti. On dokuzuncu yüzyılın ortasında liberallerin sahip oldukları, yeni, küçük ve varlıklı bir köylülüğün bu araçlarla yaratılabileceği umudu (veraset yasalarını kaldırmalarına yol açan sadece bu umut değildi) hayal kırıklığıyla sonuçlandı.

Burjuvazinin aşırı toprak varlığı veri olduğundan, yeni iktidar blokuna bir tarım oligarşisinin hükmetmesi şaşırtıcı değildi. Restore edilen monarşinin hileli seçim sistemi de, köylülük ve proletaryanın temsilini önlerken, bu oligarşinin iktidarda kalmasını sağlıyordu. İktidar sınıfı, ulusun iradesini biçimsel olarak bile ifade etmeyen parlamentosu ile, politik bakımdan dışlananları kapsayan ve ciddî krizleri önleyebilecek, dar da olsa bir siyasal mutabakat sağlayamıyordu. Bu yüzden dolaysız polis yöntemleri uygulamak zorunda kaldı. Doğal olarak, bu dışlanmış sınıfları da "içine katabilecek" bir ideoloji yaratamadı. Ancak anarşistlerin işine yarayabilecek bu yaygın işçi sınıfı "apolitikliği" büyük çapta bu dışlanmadan kaynaklandı, ya da bu dışlanma ile güçlendirildi.

Bu sahte parlamenter demokrasi iktidar sınıfları için geçici bir toplumsal barış getirdi, fakat bunun da bir bedeli vardı. Tarımsal çıkarların egemenliği ve bu kesimin tarımı "modernleştirmeyi" kabul etmemesi, endüstriyel gelişmenin önüne yeni engeller çıkarıyordu. Kendilerinden öncekilerin tarzını benimseyen yeni kapitalist toprak sahipleri, kendi mülklerine yatırım yapmadılar. "Feodalizmin psikolojisi, yasal varlığından daha uzun yaşadı."[3] Güney ve güney-batıdaki mülklerde yatırım yapılmayışı ve düşük ücretler -topraksız yığınlar aylarca işsiz kalıyorlardı- iç pazarın yerli imalat için yetersiz kalmasına yol açıyordu. Büyük mülkler ve toplumsal huzursuzluk eş anlamlıydı. Latifundialar bölgesinin dışında kalan köylü tarımı büyük ölçüde dini kurumların dışında ve istikrarsız bir kendine yeterlilik arayışı içindeydi. "Tarıma elverişli coğrafi ve

3. P. Vilar, op.cit., s.92.

toplumsal koşullar, yarımadanın sadece Kuzeyinde ve Akdeniz çevre bölgelerinde mevcuttu... (bu bölgeler) ülke yüzölçümünün %10'undan daha azını (oluşturuyordu)."[4]

Böylece, İspanya yirminci yüzyıla geri bir tarım ülkesi, üstelik sömürgelerini kaybetmiş ve bizzat kendisi büyük çapta "sömürgeleştirilmiş" bir ülke olarak girdi. Gelişme hâlâ eşitsiz ve zayıftı. Bu durum, kır ile kent, bölgeler ve sınıflar arasındaki, toplumsal ve kültürel gelişmedeki eşitsizliğe yansıyordu.

Her gelişme durumunda görülen bu fenomen İspanya örneğinde özel bir kesinlikle açığa çıkıyordu. 1930'lardaki sosyo-ekonomik duruma ilişkin çarpıcı bir örnek; 750 000'den fazla işçi açlık sınırındaki ücretlerle geçim savaşı verirken, güneyde, toprakların üçte ikisine sahip ve sayıları birkaç bini bulan -bütün toprak sahipleri içinde %2'yi temsil ediyorlardı- mülk sahibinin varlığını sürdürmesidir. Güneydeki bu mülkler bir köylünün yaşamını sağlayamayacak kadar küçük olan kuzey batıdaki ve diğer yerlerdeki parseller ile tam bir zıtlık oluşturuyordu. Kültürel düzlemde, 1930'larda nüfusun %30 ile %50 kadarı -kesin sayı bilinmiyor- okuma yazma bilmezken, bir avuç şair, romancı ve oyun yazarı ülkeyi edebiyatta rönesansa götürüyordu. Siyasal düzlemde, bir yanda oldukça mücadeleci bir işçi sınıfı, öte yanda ise, ister marksistler ister anarşistler arasında olsun tam bir teorisyen eksikliği görülüyordu. Topraksız bir anarko-sendikalist Endülüslü işçi ile Eski Castile'deki katolik bir küçük toprak sahibi arasındaki farklar çok açık olmakla birlikte daha az göze batıyordu. Öte yandan, büyük şehirlerden orta sınıf sol bir cumhuriyetçi ile eyaletlerde çıkarını bozmamak için cumhuriyetçi olmuş bir küçük burjuva arasında veya iki ileri bölgenin Katalonya ve Bask'ın milliyetçi küçük burjuvaları arasında büyük farklar vardı. İspanya tek bir ülkeden çok eşitsiz tarihsel gelişimlerin izini taşıyan bir dizi ülke ve bölge toplamı idi.[5]

Ne var ki, yirminci yüzyılla birlikte endüstriyel gelişmede önemli bir ilerleme oldu. İspanya'nın tarafsız kaldığı Birinci Dünya

---

4. G. Jackson, *The Spanish Republic and the Civil War* (Princeton, 1965), s.8.

5. Bu eşitsiz gelişme iç savaş üzerindeki özel etkisini, başından itibaren askeri ayaklanmanın farklı bölgelerde başarılı ya da başarısız olmasını kısmen açıklayarak gösterdi (bk. P. Vilar, "La guerra de 1936 en la historia contemporànca de Espana, *Historia internacional*, Madrid, Nisan 1976).

Savaşı sırasındaki büyüme ile 1920'lerde dünyada görülen hızlı büyüme bu ilerlemeye yardımcı oldu. "1930'larda İspanya kapitalist gelişme yolunun yarısını katetmişti."[6] Yeni bir faktör siyasal varlığını hissettirmeye başlıyordu: proletarya. 1910 ile 1930 arasında işçi sınıfı iki kat artmış ve sayısı iki buçuk milyonu aşmıştı. (Yirmi yıl önce çalışan toplam nüfusun sadece %16'sı iken şimdi %26'sından biraz fazlasını temsil ediyordu. Aynı dönemde tarımla uğraşanlar %66'dan %45'e düşüyordu.) Aynı dönemde, özellikle Catalonia'da yoğunlaşan sanayi burjuvazisi hedefine ulaşmak için catalan milliyetçiliğini bir kaldıraç gibi kullanarak devleti ele geçirmek ve "yenileştirmek" amacıyla hamle yapıyordu.

Bir tarım oligarşisini iktidarda tutmak üzere 1875'te kurulan siyasal sistem bu farklı siyasal baskılar karşısında dağılmaya başladı. Monarşik hâkim sınıf, proletaryayı (ve küçük burjuvazinin esas olarak milliyetçi bazı kesimlerini) kendi iktidarını yasal kılacak ve egemenliğini garanti altına alacak bir siyasal sisteme katmanın yeni siyasal ve toplumsal biçimlerini bulmaktan acizdi. Bir başka deyişle devrim tehdidi (veya ulusal kopmalar) olmadan kapitalizmin sürekliliğini sağlayabilecek durumda değildi.

1917 krizin başlama işaretini veriyordu. Rusya'daki Şubat Devrimi'nden beş ay sonra sosyalistler ve anarko-sendikalistler bir devrimci genel grev ilan ettiler. Her ne kadar ordu bu grevi bastırdıysa da, eski sistem, altı yıl boyunca birbirini izleyen krizler içinde sendelemekten başka bir şey yapamadı. Bu dönemde Endülüs'te tam üç yıl boyunca "Bolşevizm" kol gezdi. Güneyde anarko-sendikalistlerin kurulu düzeni tehdit eden ajitasyonları tam üç yıl boyunca sürdü.

Bilindiği üzere anarşizm İspanya'ya sosyalizmden önce girmişti. (Birinci Enternasyonal'in İspanya seksiyonu kuruluşunda ve uzun yıllar boyunca anarşist idi.) Kısa süre içinde anarşist saflara katılımlar oldu. Başından itibaren bu katılımların ikiz kutupları, sırasıyla en ileri endüstriyel ve en geri tarımsal bölgeler olan Catalonia ve Andalusia idi. Birinci Dünya Savaşı sonrasında anarşizm Portekiz hariç bütün Batı Avrupa ülkelerinde ortadan

---

6. C. Garcia-Nieto, "La segunda repùblica (1)" (*Bases documentales* 8, Madrid, 1974), s.12. 1900'den 1935'e kadar hızlı bir demografik büyüme vardı; nüfus 18.5'ten 24 milyona çıktı. Fakat nüfusun yarıdan fazlası (%57) hâlâ kırsal kesimde yaşıyordu.

kaybolmuştu. İspanya'da ise gelişiyordu.[7] 1911'de Barcelona'da anarko-sendikalist CNT (Confederacion Nacional del Trabajo) kuruldu. "İşçilerin özgürleştirilmesi, bizzat işçilerin görevi olmalıdır." Sendikalizm "iki atagonist sınıf arasındaki mücadele" idi. Genel grevler devrimci olmalıydı. Sekiz yıl sonra, 1919'da CNT on beş gün boyunca Barcelona'yı bir genel grevle felce uğrattıktan sonra liberter komünizm için açıktan ortaya çıktı. Özel mülkiyetin ve devletin yok edilmesini, üretimin özgür üretici birliklerince örgütlenmesini istiyordu. O sırada, CNT'nin, yarıdan fazlası Catalonia'da, 700 000'den fazla üyesi olduğu öne sürülüyordu.

Orta sınıfın çok az toplumsal ağırlığa sahip olduğu, iktidar sınıfının ise politik bir kriz yaşadığı, esas olarak tarıma dayalı bir ülkede sayıca az olsa da belirli merkezlerde yoğunlaşmış bir proletarya belirleyici bir liderlik rolü oynayabilir. Lenin İspanya'yı devrime doğru yürüyen bir ülke olarak görüyordu.

İspanyol hâkim sınıfları kendi ülkeleri ile Rusya arasındaki paralelliğin farkında idiler. Ordu, devrim korkusuna ve genel politik krize, elli yıldır ilk kez kesin bir hareketle tepki gösterdi. 1923'te General Primo de Rivera Kral'ın da onayı ile iktidarı ele geçirdi.

General'in toplumsal programı, temel sorunu olduğu gibi bir

---

7. Bu gelişmeyi bir, "seküler din" (millenarianism/bin yıllık barış devrinin geleceğine inanış) arayışı içindeki Akdenizli "mizacı"na atfeden veya toplumsal baskı güçlerine -devlet, kilise, vb.- karşı amaçsız (ama haklı) "akıl dışı bir öfke"ye bağlayan geleneksel açıklamalar, anarşizmin somut sosyo-ekonomik koşul ve ihtiyaçlara bir tepki olduğunu göremezler. Bu koşul ve ihtiyaçların birkaçı şunlardır: devrimci bir dönemin (1868-1874) başlangıcında işçi sınıfına devrimci bir örgüt sağlama ihtiyacı, kır ve kent emekçileri ile baskıcı bir devlet arasındaki (Catalan'da) uyuşmazlık; yarıgelişmiş bir kapitalist toplumda kentli işçi sınıfı ile bu sınıfın kırsal öncelleri arasındaki bağlantılar; (küçük ölçekli üretim ve makinalaşmamış tarımda) işveren ile çalışan arasındaki yakınlık; Barcelona gibi büyük kentlerdeki yoksulluk. Anarşizm bu koşullara, kendine özgü bir tarzda ve çoğu kez zaten var olan eğilimleri güçlendirerek karşılık verdi. Kök saldığı bölgelerde anarşizm, anti-devlet ve apolitik ideolojisi ile siyasete ve devlete karşı var olan nefreti destekledi; federal hedefleri, yapısı ve yerel örgütlenmeyi vurgulaması da aynı doğrultuda etki göstererek var olan "yerelciliği" (localism) güçlendirdi; üreticilerin özyönetimi anlayışları, proletarya kadar kapitalist büyümenin de tehdidi altında olan esnaf ve zanaatkârları tatmin ederken, (küçük ölçekli üretimde) burjuvazinin "vazgeçilebilir" olduğu anlayışını güçlendirdi; nihayet, bürokratik olmayan gevşek yapısı siyasal baskı karşısında gözden kaybolup yeniden ortaya çıkmasına olanak sağladı. (Daha kapsamlı bir tartışma için bk. ***T. Kaplan, Anarchists of Andalusia***, 1868, 1903, Princeton, 1977)

yana bırakıyor ve "sınıf mücadelesinin sindirilmesi"ni esas alıyordu. CNT yasa dışı ilan edildi. Öte yandan, Sosyalistlerin başını çektiği yaklaşık 200 000 üyeli sendika, UGT hoşgörüyle karşılandı. Bu sendikanın genel sekreteri Largo Cabellero (kısa süre de olsa) diktatörlük ile işbirliği yaptı. Anarşizm ile sosyalizm arasındaki bölünme işçi sınıfı içinde de sürerek, daha da büyüdü. 1927'de FAI'nin (Fderàcion Anarquista Ibèrica) kuruluşu işte bu koşullarda gerçekleşiyordu. Kuruluşundaki amaç İspanya'da dağınık halde bulunan anarşist grupları bir federasyon içinde toplamaktı. Anarşist bir federasyon olduğu için genel bir "siyasal çizgisi" olamazdı. İki yıl boyunca gizli bir örgüt olarak kaldı ve varlığı ilan edilmedi. Ancak, Catalonia'da, özellikle 1930'larda aşırı sol ve isyancı bir politika izledi.

1920'lerin ekonomik ısınması sayesinde suyun yüzeyinde duran Primo de Rivere diktatörlüğü 1930'larda ekonomik büyümenin son bulmasıyla birlikte o zamana kadar kendisini destekleyen muhafazakâr güçler tarafından terk edildi ve çöktü. Sonraki on beş ay boyunca Kral'ın başında bulunduğu eski sistemi koruma çabası gösterildi.

Bu olaylar olurken, her renkten cumhuriyetçi 1930 yazında bir araya gelmiş ve monarşiyi devirmeyi amaçlayan bir devrimci komite oluşturmuştu. PSOE'nin (Partido Socialiste Obrero Espanol) iki üyesi San Sebastiàn toplantısına kendi kişisel inisiyatifleri ile katılmıştı. İki ay sonra parti yürütme organı gelecekte cumhuriyetçi bir hükümete katılma kararı aldı. En geniş işçi sınıfı partisi (anarşist hareket bir parti **değildi**) kaderini küçük burjuva cumhuriyetçilere bağlıyordu.

Aralık 1930'da gerçekleştirilen bir cumhuriyetçi ayaklanma başarısızlığa uğradı. Ancak, bir ay kadar önce genel greve gidilen Barcelona ve Madrid dışında belli başlı büyük şehirlerin çoğunda genel grevler oluyordu. [8]

Diktatörlük öncesi anayasaya bir dönüş yapma umuduyla Nisan 1931'de yerel seçimler yapıldı; amaç rüzgarın ne taraftan estiğini saptamaktı. Büyük kentler -kırsal kesim değil- ezici bir çoğunlukla cumhuriyetçi adaylara oy verdi. Seçimler monarşiye karşı bir ple-

---

8. Bk. M.Tunon de Lara, *El movimiento obrero en la historia de Espana* (Madrid, 1972), s.844-5.

bisit olarak yorumlandı. İki gün sonra, 14 Nisan'da Kral muhafız kıtası komutanı General Sanjurjo'ya bağlı birliklerin emirlerine uymayabileceği uyarısı üzerine ülkeyi terk etti ve ikinci cumhuriyet ilan edildi.

*

O akşam Madrid'in kalbi Puerta del Sol'da kalabalıklar toplandı. Aralarında on beş yaşındaki ortaokul öğrencisi Victoria ROMAN da bulunuyordu. Öğretmeni ve birçok arkadaşıyla birlikte bu tarihsel anı görmek için gelmişti. Bütün kentte cumhuriyetçi bayraklar sanki sihirli bir güç varmışçasına ortaya çıkıvermişti. Başka yerlerde cumhuriyet Marseillaise söylenerek, çoktan ilan edilmişti. Küçük Victoria, uzaktan, içişleri bakanlığına doğru yürüyen liderleri gördü: Largo Cabalerro, Azana, Alcalà Zamora. Hep birlikte binaya girdiler. Fernando de los Rios'un sakallı siluetini bir başka kapıya doğru giderken gördü; bastonuyla kapıya vuruyordu. Kapı ardına kadar açıldı ve içeri girdi. Sanki iktidar kapıya vurularak alınıyordu.

- "Cumhuriyete kan dökmeden ulaşıldı," dedi öğretmenlerimden biri. "Evet," diye karşılık verdi bir diğeri, "kan dökmeden, ama ileride pişman olacağız." Bu konuşmayı duyduğumda şoke oldum; ancak daha sonra, galiba doğru, diye çok düşündüm...

Aynı kalabalıklar Barcaleno'da Plaça de Sant Jaume'de toplanmıştı. Seçimleri, daha bir ay önce kurulan sol cumhuriyetçi Catalan partisi, Esquerra Republicana de Catalunya, kazanmıştı. Parti lideri Francesc Macia, Catalan cumhuriyetini ilan ediyordu.[9] Alanda, CNT'nin tanınmış militanı kitleye hitap ediyordu. Josep ROBUSTE iki kişinin omzuna çıkmıştı ve konuşmasına cumhuriyetin

---

9. Cumhuriyetçi liderlerin, Macià ve diğer Catalan milliyetçisi politikacıların katıldığı 1930 San Sebastian toplantısı, gelecekte kurulacak bir cumhuriyetçi hükümetin Catalan taleplerini gerçekleştirmesi gerektiği konusunda görüşbirliğine vardı. Böylece cumhuriyetçi dava Catalan milliyetçilerinin de desteğini sağlamış oldu. San Sebastian toplantısına katılmayan yönetimdeki Bask milliyetçi partisi PNV'nin (Partido Nacionalista Vasco) benzer hedefler amaçlamaması bir şey ifade etmiyordu. Basklılar Macià'nın tutumunu da benimsemediler. Bunun yerine, cumhuriyeti olumlu karşılayıp, "Katolik kilisesinin özgürlük ve bağımsızlığını" tanıyan federal bir

bir sözcükten başka şey olmadığını belirterek başladı. Hiç kimse onu dinlemiyordu.

- Cumhuriyet fikriyle sarhoş olmuşlardı. Bunu bir mucize, Barcelona'ya vahşi bir baskı uygulayan diktatörlük dahil, bütün eski dertlerin bir devası sanıyorlardı. Aşağı indim. Konuşmaya devam etseydim rahatlıkla bana saldırabilirlerdi...

Halkın büyük kent merkezlerinde gösterdiği coşkuya eyaletlerin hepsinde tanık olunmuyordu. Örneğin, Juan CRESPO, öğretimin rahiplerce sürdürüldüğü kendi kolejinde cumhuriyetin ilan edildiği günün bir matem günü gibi yaşandığını hatırlatıyor. Okul müdürü Kral'ın ayrılışı konusunda kederli bir vaaz vermişti.

- İspanyolların Kral'a gösterdikleri nankörlüğü eleştirdi; monarşinin halka yaptığı hizmetler için hayır duası etti; ulusu birleştiren katolik Krallar'ı andı. Törenin sonunda hem o, hem de biz neredeyse ağlayacaktık...

*

Genel sevinç gözyaşları ile bazı özel üzüntü gözyaşları birbirine karışmıştı. Yeni cumhuriyetçi rejimin karşı karşıya olduğu görevin boyutlarını hiç kimse tam olarak bilmiyordu. Bu görev, yüzyıllardır uğraşılan ama bir türlü gerçekleştirilemeyen şeyi gerçekleştirecekti: ileri burjuva bir demokratik devlet. Burjuvazi başarısızlığa uğradıktan (daha doğrusu girişimde bulunma becerisini bile gösteremedikten) sonra, bu görev, bir tarihçinin deyişi ile, "dar, ancak siyasal olarak çok aktif bir tabakanın, kentsel orta sınıfın alt tabakasının" siyasal önderliğine kalmıştı.[10] Kentlerdeki meslek gruplarının büyük kısmı, özellikle aydınlar, öğretmenler,

---

cumhuriyette özerk bir Bask rejimi talep ettiler. Kısa süre sonra Macia, Madrid'deki yeni hükümetin temsilcileri tarafından deklarasyonunu geri alması ve iç işlerinde bağımsız bir statünün yeni Kurucu Cortes (Meclis) tarafından kabulünü beklemesi konusunda ikna edildi. Bununla birlikte, tavrındaki cüretkârlık Catalan özerkliğinin o günün siyasal gündemine girmesini sağladı ve iç savaş patlak verene kadar Esquerra'nın (sol cumhuriyetçi Catalan milliyetçi partisi) Catalonia içindeki politik hegemonyasını garantiye aldı. Bk., J.Molas, *El sistema de partidos politicos en Cataluna, 1931-1936* (Barcelona, 1974), s.83; ve A.Balcells, *Cataluna contemporanea II (1900-1936)* (Madrid, 1974), s.23-4

10. G. Brenan, *The Spanish Labyrinth* (Cambridge, 1950), s. 231.

gazeteciler, küçük burjuva cumhuriyetçilerine yakınlık duyuyorlardı. Bu gruplar son yetmiş beş yıl içindeki bütün devrimlerde önderliği ele almış, ancak kısa devrim dönemleri hariç, hiçbir zaman iktidara gelememişti. Cumhuriyet gelip çattığında, cumhuriyetçi liberaller, belirli bir ideoloji veya siyasal programdan çok özel şahsiyetlere -Manuel Azana, Alcalà Zamora, Marcelino Domingo gibi- bağlılığa dayanan gevşek gruplar halinde örgütlenmişlerdi. Kendilerini ideolojik ve siyasal olarak tanımlamayı ancak 1934 Nisan ayında, Azanà önderliğinde sol cumhuriyetçi partiyi oluşturduklarında, başarabildiler.

Cumhuriyetin görevi, özünde, bir yandan proleter devrimi (ya da milliyetçi kopmaları) önlerken, öte yandan kapitalizmi "modernize" etmek, şeklindeki ikili ancak birbirini tamamlayan hedefler doğrultusunda İspanyol devletinin sosyo-ekonomik yapısını düzeltmekti. bu ise kapitalist sistemin reformlar yoluyla proletaryayı (ve milliyetçi küçük burjuvazi) sisteme katarak meşrulaştırmanın yeni biçimlerinin bulunmasını gerektiriyordu. Cumhuriyetçi-sosyalist koalisyon bu işi, başlıca reformlarını şu üç kesimde yoğunlaştırarak yapacağını düşünüyordu: "Latifundia aristokrasisi", kilise ve ordu. Bu görevin zaten varolan ciddî zorluklarına, bu girişimin, uluslararası düzeyde parlamenter demokrasilerin faşizm önünde gerilediği bir dünya ekonomik krizi sırasında yapılması ekleniyordu. Bu koşullarda ne yapılabilirdi, ve nereye kadar?

Juan ANDRADE cumhuriyetçi rejimin daha işin başında hayatî bir hata yaptığını düşünüyordu. İspanyol Komünist Partisi'nin kurucu üyesi ve daha sonra muhalif POUM'un (Partido Obrero de Unificaciòn Marxista) bir lideri olan Juan'a göre; rejim, inisiyatifi elinde tutamamış, halktaki coşkunun sağladığı avantajdan kendisini geliştirmek için yararlanamamıştı.

- İktidara seçimle gelmiş ve kitleler tarafından daha ileri gitmeye zorlanan bir devrimci hareketin pekişebilmesi için tek yol vardır; anında radikal önlemler almak. Rejim, işte bunu yapamadı. Burjuvazinin morali çökmüştü; ordunun, devletin ve toprağın temel yapısını düzeltecek önlemler derhal alınabilirdi. Bunun yapılamaması burjuvaziye yeniden örgütlenme, karşı-saldırıya geçme olanağı verdi...

Koalisyon siyasal iktidarı elinde tutarken, ekonomik iktidarı

elinden kaçırdı. Aslında kurucu meclis ileri bir burjuva devriminin klasik önlemlerini almıştı; kilise ve devletin birbirinden ayrılması, kadınları ve askerleri içeren gerçek anlamda genel oy hakkı, tek meclisli bir parlamentoya karşı sorumlu bir kabine, laik bir eğitim sistemi gibi. Bununla birlikte kurucu meclisteki ciddî bir eksiklik vardı: CNT'nin temsil ettiği devrimci işçi sınıfı **ve** bir önceki iktidar sınıfının, sermayenin temsilcilerinin neredeyse tamamı. Sonuç olarak yeni anayasa her iki kesimi de pek tatmin edeceğe benzemiyordu. Belki de bu, koalisyonun yukarda saydığımız temel reformları yapamayışından daha az önemliydi. Koalisyonun toprak reformu programı kırsal burjuvaziyi korkutmuştu; ancak, topraklara dokunulmadı ve dolayısıyla topraksızlar da hoşnut edilemedi. Din politikası, burjuvazinin önemli bir ideolojik egemenlik alanına -din eğitimi- gereksiz bir sertlikle saldırdı. Böylece, burjuvazinin güç toplayabileceği verimli bir toprağın tepkisini kendi eliyle ona sundu. Orduya ilişkin reform, birçok subayın tam ödenekle ordudan ayrılmasına izin veriyor; ancak, askerî hiyerarşinin temeline ve içindeki monarşist (daha sonraki falanjist) subaylara dokunmuyordu. Yine koalisyon, eski monarşik devlet aygıtını kullanmak zorunda kalmıştı. Biraz değişiklik yaptı, ama yine de muhafazakâr mali ortodoksluğa hizmet ettiği için, burjuvazinin ekonomik gücünü kullanmasını (sermaye kaçışı, yatırım yapılmaması) önlemek için pek az şey yapabildi. Sosyalistlerin işbirliği sayesinde işçi sınıfının yarısını zaman zaman yönetime ortak ederken, diğer yarısını, CNT'yi, etkin biçimde yasa dışına itti. CNT de devlete karşı "açık savaş" sürdürme kararından vazgeçmedi. Ve iki yıl içinde tam üç ayaklanma düzenlendi. Catalonia'ya özerklik verdi, ama aynı şeyi Bask için yapmadı. Hugh Thomas'ın deyişiyle, "daha öncekiler gibi, işçileri hoşnut etmeksizin orta sınıfları ürküttü."[11] Sonunda koalisyon iki yıl iktidarda kaldıktan sonra 1933'te parçalandı.

İleri bir burjuva demokrasisine ulaşma süreci, eğer gerçekten ulaşılacak idiyse, açıktı ki, zorunlu olarak burjuvazi olmaksızın sürdürülecekti. Kimse için bu, anormal bir şey değildi. Görünüşe bakılırsa anormal olan, bu süreci burjuvaziye **karşı** sürdürmek zorunda kalınması idi.

---

11. H.Thomas, *The Spanish Civil War* (üçüncü bs., Londra, 1977), s.107.

Tepkinin örgütlenmesi çok sürmedi. Monarşinin devrilmesiyle uğradıkları şoktan kurtulan ve koalisyonun "kiliseye karşı, ayrımcı" yasalarına düşmanlık temelinde yeniden örgütlenen sağ, karşı saldırılarını başlattı. Cumhuriyetin ilanından sadece iki ay sonra Madrid'de başlayıp güneye yayılan kilise yakma olayları Katoliklerin büyük kısmını harekete geçirdi. Ne var ki, daha bir yıl geçmeden patlak veren ve yeterli desteği bulamayan bu ordu-monarşist ayaklanması, "parlamento dışı" çözümlerin henüz geçerli olmadığını gösterdi.

Sonraki iki yıl boyunca sağı parlamenter cumhuriyetin sınırları içinde ve ön planda temsil eden, daha çok, yeni kurulmuş kitlesel Katolik örgüt CEDA (Confederaciòn Espanole de Derechas Autonomas) idi. Sloganlarını, İspanya'ya hizmet eden dinin, ailenin, mülkiyetin ve toplumsal düzenin savunulması oluşturuyordu.[12] Dinamik bir genç avukatın, Gil Robles'in önderliğinde CEDA kasım 1933 seçimlerinde tek başına en büyük parlamenter parti haline gelerek büyük bir zafer kazandı. Başlangıçta kendisini açıkça cumhuriyetçi olarak ilan etmeyi reddetmesi, anti-sol politikaları, cumhuriyetin ilk koalisyonu içinde yer alan güçlerin kuşkusuna yol açtı. CEDA, yeni merkezî hükümete hemen katılmadı, ancak ücretlerin düşürülmesi yasalaşırken hükümeti parlamentoda destekledi; cumhuriyetin ilk iki yılında yasalaştırılan reformları hafife aldı ya da tersine çevirdi.

Sosyalist parti sola doğru sert bir dönüş yaptı. Bunun nedenleri arasında, işçi sınıfının daha savaşçı bir hal alması -1933 İspanya'daki depresyonun en zor yılı idi- ve iktidar deneyinde uğradığı hayal kırıklığı, yer alıyordu. Uluslararası düzeyde ise sosyalistleri erken bir ayaklanma sahnelemeye götüren en önemli neden, Avusturya'daki kardeş partinin CEDA'ya benzeyen işbirlikçi bir katolik partinin elinde uğradığı akıbet idi. Ayaklanmanın zamanlamasını CEDA'nın hükümete katılmasını en-

---

12. "Anti-İspanya"ya hizmet edenler ise şunlardı: "Tanrı'yı ve Hıristiyan ahlakî ilkelerini inkâr eden, Aile'nin kutsallığına karşı serbest aşk gibi hafif arzuları öne çıkaran, özel mülkiyeti -her birimizin refahının ve kollektif zenginliğin temeli ve iticisi- kaldırıp, yerine, sınıf diktatörlüğünün zalim imparatorluğunu kuran devletin emrindeki evrensel proletaryayı geçiren yığınlar." Gil Robles'in liderliğindeki CEDA içindeki Accion Nacional'in 1931 kuruluş bildirgesinden alıntı (akt., A.Elorza, La utopia aranquista bajo la segunda repùblica esnanola, Madrid, 1973, s.228).

gelleme arzusu yönlendiriyordu. Ayaklanma sadece Asturias'ta yankı buldu; buradaki işçi sınıfı maden ocaklarında iktidarı on beş günlüğüne ele geçirdi. 1934 yılı bir eşik oldu. Monarşinin krizini belirleyen istikrarsız toplumsal denge ve cumhuriyetin ona sağladığı siyasal ifade, bozuldu. Sağ, sola karşı geçici bir zafer kazandıysa da, bunu iyi kullanamadı ve ülkenin sorunlarına tutarlı çözümler getiremedi. Sol, kanlı, ama kısa sürede telafi edebileceği geçici bir gerilemeye uğradı. Kriz çözümlenememiş, sadece ilk sinyallerini vermişti.

Baskılar, Ekim'den sonra, özellikle Asturias'ta alabildiğine arttı; işçi sınıfını ve liberal küçük burjuvaziyi radikalleştirdi. İşçi sınıfı partilerinin ve sol cumhuriyetçilerin ittifakı ile, Fransız deneyi izlenerek (Komintern'in de tam bu sırada çark etmesiyle) bir halk cephesi kuruldu ve bir seçim zaferi yaşandı.[13] (Mevcut seçim yasasına göre seçimlerde ancak koalisyonların başarı şansı olabiliyordu.)

Halk Cephesi antlaşması beş yıl önce cumhuriyetle birlikte başlayan reformların devamını öngören cumhuriyetçi eğilimli bir asgari programdan oluşuyordu. Sosyalizmden hiç söz etmiyordu. Kaldı ki, sol cumhuriyetçiler, sosyalistlerin, toprağın ve bankaların kamulaştırılması, işsizlik ödeneğinin oluşturulması ve işçilerin üretimi denetlemeleri şeklindeki çağrılarını açıktan reddetmişlerdi. Bunun yerine, "toplumsal ve ekonomik sınıf motifleriyle değil, kamusal ve toplumsal ilerleme motifleriyle sürdürülen demokratik özgürlük rejimi" olarak cumhuriyet fikrini ortaya attılar.

Halk cephesi'nin, CEDA önderliğindeki sağ-kanat koalisyona karşı Şubat 1936'da kazandığı seçim zaferi zar zor elde edilmişti[14], beş yıllık cumhuriyet ülkeyi kutuplaştırmıştı. Yenilgiden sonra korku ve keder sağda yaygınlaştı. Önlerinde devrim tehdidi vardı.

- O zamanlar altı yaşımda olmama rağmen hâlâ hatırlayabiliyorum. Annem oy vermesi için babamı ikna etmeye ça-

13. Antlaşmayı imzalayanlar şunlardı: Cumhuriyetçi Sol Parti, Sosyalist Parti, sosyalistlerin önderliğindeki sendika örgütü UGT, Komünist Parti, Ulusal Sosyalist Gençlik Federasyonu, Sendikalist Parti ve muhalif komünist POUM.

14. Kesin sonuçlar tartışmalıdır. Hesaplamalar (en son tahminlere göre: J.Tusell, *Las elecciones del Frente Popular*, Madrid, 1971) iki partinin toplam 9 157 000 oyundan Halk Cephesi lehine 151 000 oy ile, yine iki partiye verilen 8 800 000 oydan Halk Cephesi lehine 700 000-800 000 oy arasında de-

lışıyordu. Babam Madrid'de bir mandıranın yöneticisi idi, sağın da, solun da görüşlerine katılmıyordu. Annem herkesin oy vermek zorunda olduğunu söyledi. O da gidip sağa verdi oyunu. Kaybettiklerinde sanki dünya başımıza yıkılmıştı.

Jesùs DE POLANCO, böyle diyordu.

Seçmenlerin Halk cephesi'ni destekleyen öteki yarısında, seçim zaferi, cumhuriyetin ta başından beri karşı karşıya olduğu sorunların nihayet üstesinden gelinebileceği umudunu doğurdu.

Sol kanat örgütlerin hiçbiri bir devrim planı içinde olmadıkları halde, İspanyol komünist partisi'nin daha sonra POUM'a geçen bir diğer kurucu üyesi, Luis PORTE'ye göre, kitleler açıkça devrime gidiyorlardı.

- Kitle daha ileri gitmek istiyordu. Siyasal tutukluların salıverilmesi ve Ekim 1934 devrimci ayaklanması sırasında atıldıkları işlerine geri dönmeleri onları hoşnut etmeye yetmemişti. İçgüdüleriyle daha ileri gitmeyi zorluyorlardı. İlle de iktidara gelelim veya sovyetler kuralım diye bir şey söylemiyorlardı, ancak, cumhuriyetin ilanı ile başlayan devrimi daha ileri gitmeye zorluyorlardı...

Ve kitle gerçekten de ortaya çıktı. Hemen her sanayi ve iş kolunda grevler patlak verdi. Kırsal kesimde Toprak İşçileri Federasyonu geniş arazileri ele geçirme ve binlerce tarım işçisini buralara yerleştirme eylemini örgütlüyordu. 17-18 Temmuz'da patlayan iç savaştan hemen önceki iki buçuk ay içinde tarım kesiminde gerçekleştirilen grev sayısı en ağır yıl olan 1933'tekilerin neredeyse yarısına ulaştı.[15] Madrid'de ve güneyde sokaktaki şiddet ve politik cinayetler günlük olaylar haline geldi. İspanyol tarzı fa-

---

ğişir. (Bu toplama, Bask milliyetçi partisi, PNV de dahil merkez partilerin aldıkları 450 000-525 000 arası oyu eklemek gerekir.) M. Tunòn de Lara, *La Espana del siglo XX* adlı ktabında (Barcelona, 1974, c.2, s.483) bu farklı sonuçları değerlendirir. Ancak, seçim sisteminin özellikleri nedeniyle parlamentodaki temsil, oy oranlarını tam olarak yansıtmamaktadır. Yeni meclis toplandığında Halk Cephesi'nin 286 temsilcisi (99'u sosyalist, 87'si sol cumhuriyetçi, 39'u Union Republicana'dan; 36'sı Esquerra Republicana de Catalunya'dan, 17'si komünist, biri de POUM'dan); sağın 132 sandalyesi (88'i CEDA'nın), merkezin de 42 sandalyesi bulunuyordu (M.Tunòn de Lara, ibid., s.488).

15. Bk., E.Malefakis, *Agrarian reform and Peasant Revolution in Spain* (New Haven, 1970), s.371.

şizmi temsil eden Falanj -1933'te kurulmuştu- bu olaylarda etkili bir rol oynuyordu. Sosyalist ve komünist gençlik hareketleri- birleşik sosyalist gençlik örgütü JSU'da (Juventudes Socialistas Unificadas) birleşme süreci içinde idiler- Falanj'ın sokaklardaki baş düşmanı olmuştu.

Sosyalist Parti, Largo Caballero önderliğindeki sol kanadının baskısıyla hükümete katılmayı reddetti. Bu durumda hükümet, seçimlerden beri olageldiği gibi bütünüyle sol cumhuriyetçilerin elinde kaldı. Azana Cumhurbaşkanı oldu. "Onun başkanlığı sanki çifte bir garanti sağlıyordu: hem gericiliğe, hem de devrime karşı."[16]

Milliyetçi orta sınıflar ve kentlilerden oluşan dar bir kesim dışında, burjuvazinin bu garantiye güveni yoktu; hükümetin işçi sınıfının kabarışını dizginleyebileceğinden emin değildi. Burjuvazi, son yetmiş beş yıldır daimi savunucusu olan orduya, ve "yedek ordu" durumundaki Falanjist, karlist ve Monarşistlere güveniyordu. CEDA'nın gençlik örgütü JAP'ın (Juventudes de Accion Popular) çok sayıdaki üyesi şimdi Falanj'a geçiyordu.

Öteki kampta ise, proletarya, Halk cephesi antlaşmasının katı sınırlarını kabul etmiyor; cumhuriyetçi rejimin beş yıldır onlardan esirgediği her şeyi elde etmek için baskı yapıyordu. Her iki kampı da boş yere memnun etmeye çalışan sol cumhuriyetçi rejim, bunu başaramadı.

Halk Cephesi'nin seçim zaferi kazandığı günlerde General Franco, hükümeti sıkıyönetim ilan etmeye zorlamış, ama başarılı olamamıştı. Yeni rejim onu görevinden aldı; bir başka potansiyel tehlike oluşturan General Mola'nın görevine de son verdi. Franco Kanarya Adaları'na gönderildi ve burada, daha sonra ismini duyuracağı Afrika ordusuna daha yakın bir duruma geldi. Öte yandan, bazı generallerin askerî ayaklanma planlarını eline verdikleri Mola, Navarre'nin başkenti ve rejimin hareketli bir muhalif merkezi olan Pampolona'ya gönderildi. Bu beceriksiz yer değiştirmelere, hükümetin sonraki aylarda sürekli tetikte beklediği askerî ayaklanmaya karşı herhangi bir somut önlem almayı kabul etmemesi eşlik ediyordu.

On dokuzuncu yüzyılda hiçbir *pronunciamiento*, yani askerî

---

16. P.Brouè ve E.Tèmime, *La Rèvolution et la guerre d'Espagne* (Paris, 1961), s.64.

ayaklanma (Yirminci yüzyılda General Primo de Rivera'nınki de dahil) iç savaşla sonuçlanmamıştı. Verilen savaşların başka nedenleri vardı. Ancak bu kez durum köklü biçimde değişmişti. Öyle bir güçler dengesi vardı ki, bir ayaklanma, kaçınılmaz biçimde iç savaşa yol açabilirdi. Üstelik inisiyatif an an gericilerin eline geçiyordu. İşçi sınıfı ise, iktidarı ele geçirmek için 1934 Ekim'indeki gibi saldırıya geçecek yerde, savunmadaydı; Halk cephesi zaferinin neredeyse kesinleştirdiği erken bir karşı-devrimi bekliyordu. İşçi sınıfının ciddî dezavantajları vardı; fakat gelişmeler bir darbeyi pasifçe kabul edemeyeceği noktaya gelmişti. Politik olarak çözümlenmesi mümkün olmayan bir sosyo-politik krizi başka araçlarla yatıştırmak gerekiyordu. Sınıf mücadelesi iç savaş yoluyla sürecekti.[17]

17. İç savaşın hemen öncesindeki beş yılın karmaşıklığını ve bu sırada halkın duygularında meydana gelen değişimleri birkaç sayfada yeterince betimlemek mümkün değil. Halk cephesi'nin Şubat'taki seçim zaferinden Temmuz 1936 askerî ayaklanmasına kadar geçen beş aylık dönem bu kitapta ayrıntılı biçimde anlatılacak. "Kopuş Noktaları" başlıklı özel bir bölümde bir önceki dönem ayrıntılı olarak betimlenmeye çalışıldı. Bu bölüm şunları içeriyor: A.Toprak, B. Küçük burjuvazi ve din sorunu, C. İki milliyetçilik, D. Liberter hareket ve cumhuriyet, E. Ekim 1934; ortodoks ve muhalif komünistler, F. Ordu.

Her gün sokak gösterileri oluyor. Kalabalıkların bağırdığı bu **viva**'lar (yaşasın) ne anlama geliyor? Kastedilen şey, **ölüm**! Düşmana ölüm; hasma hakaret ve zulüm.

ABC, monarşist gazete (Seville, 4 Mart 1936)

Kimseye güvenmeyin. Böyle tarihsel anlarda liderler sürekli ılımlılık ve disiplin öğütlerler. Faşizm güçlü kastların sistemli biçimde suç işlemeleridir. Üstesinden ancak kapitalist toplumun temelleri yıkılarak gelinebilir.

Solidaridad Obrera, CNT (Barcelona, 2 Haziran 1936)

Sivil vali gazetecilere verilecek bir haberi olmadığını söyledi. Askerî hareketler hakkında hiçbir bilgi verilmiyor.

Deensor de Còrdoba, Catholic (Còrdoba, 17 Temmuz 1936)

TEMMÜZ 1936

17 Temmuz, Cuma

MADRİD

İspanyol Fası'ndan, Tetuàn'dan, kutsal gün kutlamalarıyla birlikte henüz gelen telgraf **Fernando Gutierrez** imzasını taşıyordu.

Mektupları saydı. Hepsi on yedi tane idi. Pamplona'daki General Mola'ya derhal mesaj geçmeye başladı: Fas'taki ordu saat 17.00'de ayaklanacaktı.

MELİLLA (İspanyol Fası)

İspanyol Yabancı Lejyonu'ndan teğmen Julio DE LA TORRE, subay arkadaşlarına bir göz attı. Onlar da dışardaki silahlı polisleri görmüşlerdi. Fas'taki baş entrikacı Yarbay Segui, son emirleri veriyordu ki, cümlesi yarım kaldı. Kısa bir sessizlik oldu ve tertipçiler ihanete uğradıklarını anladılar.

Subaylar, tabanca ve el bombaları hazır, bekliyorlardı. Albay Gazapo harita odasının kapısında polis şefiyle konuşurken, Teğmen DE LA TORRE telefona atıldı.

-"Derhal birkaç lejyoner göndererek Comision de Limites'e (Sınır Komitesi) haber verin, tehlikedeyiz..." dedim, hemen yakındaki karakolda bulunan çavuşuma.

Ayaklanma vakti çoktan gelmişti ve hâlâ ihanet korkusu vardı.

Birkaç dakika içinde, çavuş ve sekiz lejyoner, sadece silahlı polislerin bulunduğu avluya girdi. Kısa bir kararsızlık oldu.

- Kapıdakileri iteleyerek dışarı fırladım. Kalbim hızlı hızlı çar-

pıyor, bütün vücudum titriyordu. Adamlarıma dönerek, "Dikkat! Hazır ol! Nişan al!" diye bağırdım. Böyle anlarda sesten çok gözlerinizle komuta edersiniz. Lejyonerler tüfeklerini polislere çevirdiler. Tabancamı çekerek polis şefinin tam kalbine nişan aldım. Kararlılığımızı gözümüzden anlamışlardı. Korkuya kapılan bir polis, tüfeğini bırakıp bağırdı: "Teğmen, ateş etme, çoluk çocuğumuz var bizim!"

"Teslim olun, atın silahlarınızı!"

İtaat ettiler. Ne biz ne de onlar, bu ilk zaferimizin sonucunun ne olacağını tahmin edebiliyorduk. Daha sonra, kenti ele geçirmek uzun sürmedi. Biraz direniş oldu, ancak daha fazla asker getirdiğimizde, insanlar kaçıştı...

MADRİD

Geçen haftanın politik durumu kadar bunaltıcı, yakıcı öğle sıcağında, parlamento muhabirleri yeni haberler için Cortes'in girişinde toplanmışlardı. Kendi aralarında konuşurlarken, sosyalist lider Indalecio Prieto'nun silueti beklenmedik biçimde ortaya çıktı. "Melilla'daki garnizon ayaklandı," dedi kısaca. "İşçiler katlediliyorlar." Muhabirler telefon kulübelerine koştular. Melilla'yla konuşmak istiyorlar, fakat her defasında, "Hat kesik," karşılığını alıyorlardı.

Gazete yazarı ve ılımlı cumhuriyetçi Alfredo LUNA, bürosunda oturmuş, karşısındaki muhabirin anlattıklarını hayretle dinliyordu. Durumun ciddiliği karşısında neredeyse kendinden geçmişti. "Ne büyük hata! Daha kötüsü, hükümetin bunu fark edememesi, yeterli korunma önlemi almaması. Ne büyük hata!"

İşyerleri kapanırken, artık birleşik sosyalist gençliğin örgütü olan JSU'da (Juventudes Socialistas Unificades) toplanan çok sayıda komünist ve sosyalist genç, haberi, örgütün yerel birimlerine iletiyordu. Yirmi beş yaşındaki, eskiden tezgahtarlık yapan Pedro SUAREZ, haftalardır evinde uyumamıştı. Anti-faşist işçi-köylü milisi MAOC'un (Milicias Anti-facistas Obreras y campesinas) üyesi diğer arkadaşları ile birlikte yerine getirmesi gereken görevleri vardı. "Ayaklanmanın olacağını herkes biliyordu." Bir iki tabancadan başka silahları yoktu. Yine de, hazır bekliyor, geceleri yerel birimdeki sıraların üzerinde uyukluyorlardı.

Sosyalist **casa del Pueblo**'da, UGT'nin ulusal komite üyesi Tomas MORA, haberleri diğer sosyalist sendika ve parti liderlerine iletiyordu. Ancak, açış konuşmasını MORA'nın yapacağı geniş katılımlı kültürel toplantıda, halkın korkuya kapılmaması için, haberleri duyurmama kararı almışlardı.

Ertesi günkü gazeteler bir şey yazmadı. Cumhuriyetçi hükümet tam bir sansür uyguluyordu."Okurlarımız mümkün olabilecek en iyi dünyada yaşadığımızı düşünecekler," diye söylendi bir gazeteci. "Buna kimse inanmaz," dedi bir başkası. "Resmî açıklama yapılmaması halkın daima her söylentiye inanması demektir."

---

18 Temmuz, Cumartesi

SEVİLLE

Rafael MEDINA, Calle Tetuàn'daki Sport cafe'ye doğru yürürken, şafak söküyor, doğudan serin bir rüzgâr esiyordu. MEDINA'nın hava yüzbaşısı kayınbiraderi, Fas'taki isyancı askerleri bombalamak için Madrid'den gönderilen uçağa ateş açtığı için evinde göz hapsine alınmıştı; o ve yüzbaşı Vara del Rey uçağı düşürmüşlerdi. Düşüncesi uğruna ölümü göze alan kayınbiraderi henüz kaçmış ve Tablada havaalanına dönmüştü.

Sokaklar adeta terk edilmişti. Fırtınadan önceki sessizlik, diye düşündü. Böyle sürüp gidemezdi. Calvo Sotelo'nun ölümünde "Halk Cephesi hükümetinin parmağı vardı" ve bu, bardağı taşıran son damla olmuştu.[1] Ordu daha fazla bekleyemezdi.

Sokakta yürürken aklına, bir süre önce bir grup işçinin önünden geçerlerken babasının söylediği sözler geldi. İşçilerin, altlarındaki arabaya öfke ve kinle baktıklarını gören babası şöyle demişti: "Ne yazık ki, bu işin çözümü yok, Rafael."

Gerçekten, yoktu. Tepedekiler, toprak sahipleri bunu anlamamışlardı. Köy sanayileri oluşturmayı, toprağı köy emekçileri arasında paylaştırmayı, babasının bu konuda verdiği örneği kabul etmemişlerdi. Aşağıdakiler ise, yukardakilere hasetle bakıyorlardı. Anlaşılabilir bir şeydi bu. Sonuç, sınıflar arasında düşünülebilecek

---

1. Sağ-kanat monarşist lider, önceki hafta, kendi başına hareket eden bir grup polis tarafından öldürülmüştü.

en büyük kin, kendisine sağ ve sol diyenler arasında tam bir kopuş olmuştu. Toplumsal farklılıklar hiçbir yerde, burada, Endülüs'teki kadar büyük değildi. Sol'un devrime hazırlandığı, dışardan yabancı önderlerin geldiği kanısındaydı. Öte yandan, diğer taraf, ülkeyi terk ediyordu. Sınıf savaşının eşiğine gelinmişti.

Café'ye girdi. Arkadaşı, **rejoneador** (atlı boğa güreşçisi) Pepe, onu bekliyordu. Seville'de isyan, o akşam ya da ertesi sabah başlayacaktı. Önderliği de General Queipo de Llano yapacaktı.

- Queipo! Bir cumhuriyetçi, krala karşı tertiplere girişmiş, Josè Antonio Primo de Rivera ile savaşmış bir adam; Halk cephesi'nin son seçim zaferinden bu yana benim de üyesi olduğum Falanj'ın kurucusu. Bu adamın önderliğinde nasıl bir darbe yapılacaktı? Durum, benim de Pepe'nin de hoşuna gitmiyordu.

SAN SEBASTİAN

Sivil vali odasında dolanırken birden başını kaldırdı. "Ne, yine mi sen!" "Tabiî ki," diye karşılık verdi CNT görevlisi. "Balıkçıların grevinde hakem tayin edildiniz. Neler yaptığınızı görmeye geldim."

Miguel GONZALES İNESTAL, anarko-sendikalistlerin tam ödenekli birkaç görevlisinden biri ve CNT balıkçılar sendikasının kuzey bölge federasyonunun sekreteri idi. Sendikanın San Sebastian yakınlarındaki büyük balıkçı limanı Pasajes'teki üyeleri mayıs ayından beri, daha iyi ücret ve çalışma koşulları talebiyle grevde idiler. Sol cumhuriyetçi sivil vali Artola ile kısa bir süre grevi tartıştılar. Valinin sözlerinden henüz hiçbir şeyden **haberi olmadığı** anlaşılıyordu.

- "Olanlardan haberiniz yok, galiba." "Ne olmuş ki" "Askerler Fas'ta ayaklandılar. Olağanüstü durum ilan edildi." "İnanmıyorum!" diye bağırdı, vali. "O halde neden telefon edip öğrenmiyorsunuz?.."

Vali telefonu açtığında karşısına San Sebastian askerî komutanı çıktı; konuştular. O sırada bask ülkesinde tatile gelmiş bir binbaşı odaya girdi ve valiyi, yakındaki Loyola kışlasının ayaklanmasını önleyecek acil önlemler alması için uyardı. "Ben bir sağcıyım,

fakat cumhuriyete sadakat yemini ettim."

- Bu subay, Binbaşı Garmendia, daha sonra bana döndü. "CNT hangi tarafta?" "Ayaklanmaya kim karşı çıkarsa ondan yana," dedim. "Balıkçıların grevi ne olacak?" diye sordu vali. Ona dönüp, "Son verilmesi için hemen çağrı yapılacak, *senor gobernador civil*" dedim. "İlk iş olarak askerî komutanı esir almalısınız." Söylediklerim hoşuna gitmişti; zayıf bir insandı. Tam dönüp gidiyordum, karısı yanıma geldi. "Direnmesi için ona cesaret verin. Elinizden geleni yapın. Kocam çok pasif, durumun vehametini anlamıyor." Biraz soluklandı. "Siz kararlı bir insansınız, bunu görebiliyorum," diye devam etti. "Telefonunu kullanın, ne gerekiyorsa yapın." Telefona gidip sendika merkezini aradım. Oradakilere karşılaşacağımız sorunlara karşı hazırlık yapmalarını söyledim. Hattın öteki ucundan sevinç çığlıkları geliyordu...

SEVİLLE

Haber şehirde bomba gibi patladı. Tamirci Leon MARTİN haberi garajda çalışırken duymuştu. Haftalardır gergin bir hava vardı. Herkes bir şeylerin olacağını biliyordu. "Fakat olunca da öyle çabuk oldu ki, herkesi şaşırttı." Leon MARTİN, sekreteri olduğu yerel CNT biriminin doksan üyesini biraraya toplamaya çalışıyordu; sadece bir düzine kadarı ortaya çıkmıştı. Hep birlikte Alameda'daki muhafız kışlalarına doğru yola çıktılar.[2]

- "Silah, silah!" diye bağırıyordu halk. Kışlanın dışında yüzlerce kişiydik, fakat tek bir silah alamadık. birkaç devriye askeri dışardaydı. Yanlarında birkaç tabancalı sivil vardı. Ama ne yapabilirlerdi?..

Şehir merkezindeki bir otelde öğle yemeğini yiyen General Queipo de Llano üniformasını giyip tümen karargâhına doğru yola çıktı. Sözlü karşı çıkışların dışında bir engelleıneyle karşılaşmadan General Villa Abrille'yi tutukladı ve komutayı ele aldı. Aynı şey, hemen yandaki piyade kışlasında da tekrarlandı. Alaya içtima emri

---

2. Cumhuriyet rejimi kent polis gücü olarak kendine bağlı bir muhafız teşkilatı kurmuştu. Böylece, yaklaşık yüzyıldır varlığını sürdüren, üst düzeyde eğitim görmüş para-militer kırsal polis birlikleri *guardia civil* dengelenmek istenmişti.

verdiğinde, kornutasında sadece yüz otuz adamın olduğunu gördü. Yaz izinleri, diğer yerlerde olduğu gibi Seville'de de ordunun etkin gücünü azaltmıştı. Llano, bir yüzbaşıya, adamlarının başında şehre girmesi ve savaş durumu ilan etmesi için emir verdi.

Bir kenar mahalle olan Garden City'de marangoz Juan CAMPOS silah sesleri duymuştu. Kimin ve neden ateş ettiğini bilmiyordu. Şehir merkezine doğru yola çıktı. Marangoz fabrikası üç haftadır tatilde olduğu için zamanı boldu. "Benim patronlarım da cumhuriyeti boykot ediyorlardı; sadece canları istediğinde iş veriyorlardı." Sivil idare binasının önünde, silah, diye bağıran bir kalabalığa rastladı. Kimsenin elinde silah yoktu. Halkı, nehrin kıyısındaki Paseo de Colon silah deposuna yürümeye çağıran bir ses duyuldu.

- En az 2 000 kişi yola koyulduk. Bir ortakçının oğlu ve komünist gençlik üyesi olan Francisco CABRERA, Seville'de işçi sınıfı örgütlerini kemiren bölünmelere artık aldırış edilmediğini hatırlıyordu. "Bize silah verilmedi, çünkü cumhuriyetçi yetkililer, askeriyeden çok işçi sınıfından korkuyorlardı. Biz komünistler, hükümetin, ayaklanmanın 24 saat içinde bastırılacağı inancına katılmıyorduk. Parti, bütün militanlarına Seville'ye gelme emri verdi..."

Queipo hızlı hareket etmişti. Bir mühendis binbaşıya 60 adamıyla birlikte 25 000 tüfeğin bulunduğu silah deposunu ele geçirme emri verdi. İşçilere ateş açıldı. Ölenler ve yaralananlar oldu; diğerleri, dağıldı.

Sosyalist Parti üyesi marangoz, **casa del pueblo**'ya kadar geri çekildi. Orada sosyalist yöneticilerin kaçmış olduklarını gördü. O sırada bir muhafız binbaşısı geldi. İki sosyalist parlamento üyesini arıyordu. Genel grev çağrısı yapıldığını, onlara ihtiyaç duyulduğunu söyledi. Ancak, ortaya çıkan olmadı.

- Askerler onları, evlerinde otururlarken buldular. Zaman gelip çattığında parti ve sendika liderlerinden hiçbiri en ufak bir liderlik özelliği bile göstermediler...

Merkezdeki Plaza Nueva alanına döndüğünde bağıran gruplar gördü. "Bütün işçiler **barrio**'larına (semtlerine) dönsünler." Ne

büyük hata, diye düşündü. Aslında halkın şehir merkezini savunmak için orada kalması gerekirdi. Yine de işçiler, çağrıya uyup, batıdaki ve ırmağın öteki tarafında, güneydeki işçi semtlerine doğru yola çıktılar.

- Seville işçi sınıfı Barcelona'nın örgütlü proletaryası gibi değildi, dedi Leon MARTİN, ağlamaklı bir sesle. Uyum yoktu, bilinç yoktu. Seville azgelişmişti; işçi sınıfı arasında çok sayıda alt-proleter vardı. Derilerimizin rengi farklı olsaydı, biz siyahlar durumunda olurduk...

Quepio asker eksikliğini toplarla gideriyordu. Merkeze doğru yaklaşırken hiç zorluk çekmedi. Birkaç salvodan sonra ana meydandaki Telefon binasındaki muhafızlar teslim oldular. Sonra toplar, hemen arkasında sivil hükümet binasının bulunduğu Hotel Inglaterra'ya çevrildi.

Falanjist avukat Ignacio CANAL alanın ortasından otele doğru ilerliyordu. Çok az sivilin ayaklanmaya katıldığını fark etti. İlk altı saatte sayıları yirmi beş, otuzu aşmamıştı. Falanjist yoldaşların çoğu hâlâ hapishanedeydi, kuşkusuz. Ama yine de daha fazla gönüllü bekliyordu. Bir mermi kafasının üzerinden ıslık çalarak geçti, alanda kurulmuş açık hava sinemasının perdesini yırtıp otelin pencerelerini kırarak geçti ve sivil hükümet binasına çarparak patladı.

- Topçu binbaşının önderliğinde binaya doğru koştuk. Vali ve diğer yetkililer, elleri başlarının üzerinde, merdivenlerden iniyorlardı. Bütün bunlar inanılmayacak kadar olağandı; tam bir taşralılık...

Daha sonra Queipo, "Zaman zaman, rüya mı değil mi, diye gözlerimi oğuşturmak zorunda kalıyordum," diye yazacaktır. Daha önce tek kelime konuşmadığı iki binbaşı ve birkaç yüzbaşı ile birlikte, sadece birkaç saat içinde, İspanya'nın dördüncü büyük kentinin, "kızıl" Seville'nin merkezini ele geçirmişti. Yarım saat sonra radyo istasyonu ele geçirilmişti. Queipo ilk radyo konuşmasını yapıyordu.

"Sevillanos (Sevilleliler): silah başına! Vatan tehlikededir. Bazı yürekli kişiler, bazı generaller vatanı kurtarmak için kendilerini kurtuluş hareketinin ön saflarına atma sorumluluğunu gösterdiler. Bu kurtuluş hareketi her yerde zafere ulaşmıştır.

"Afrika ordusu, ülkeyi Moskova'nın bir sömürgesi haline ge-

tirmek için harap etmeye kararlı bu değersiz hükümeti devirme görevini yerine getirmek üzere İspanya'ya geçme hazırlığı içindedir.

"Sevillanos: ok yaydan çıkmıştır; ayak takımının direnişi beyhudedir. Lejyonerler ve Fas birlikleri Seville'ye doğru yola çıkmışlardır. Buraya vardıklarında, sorun çıkaranları vahşi hayvanlar gibi avlayacaklardır. Viva Espana! Viva Republica!

MADRİD

Gün boyunca hükümet, halkı sükûnete çağıran ve anavatanda, "hiç, ama kesinlikle hiç kimsenin" ayaklanmaya katılmadığı güvencesini veren iki bildiri yayımladı. Hükümetin istifa etmek üzere olduğuna dair söylentiler vardı. Sosyalist ve komünist partiler, liberal cumhuriyetçi hükümeti destekleyen, ama işçileri sokak çarpışmalarına hazırlanmaya çağıran ortak bir açıklama yaptılar. Ama ne ile savaşılacaktı? Hükümet halkın silahlanmasını kabul etmemişti.

Emekli topçu subayı Urbano ORAD DE LA TORRE, aşağıya, silah deposuna indi. Savaş bakanlığında oturmanın hiç anlamı yoktu. Ortalık karmakarışıktı. Başbakan ve Savaş Bakanı Casares Quiroga öyle yıkılmıştı ki, karar alabilecek durumda değildi. Depoda kendisi gibi sosyalist olan komutan yarbay Rodrigo Gil'le sohbete başladı. Söz, dönüp dolaşıp, silahlanmak isteyen işçilerin depoyu zorla ele geçirme hazırlıklarına geldi.

- "Ne yapayım?" diye sordu Rodrigo Gil. "Elde sadece 500 tüfek var, hiç cephane yok." "Elindeki silahı dağıt ve cephane gelene kadar beklemelerini söyle." Dışarı çıktım ve bir kamyonun üstünden işçilere, sabırlı olmalarını, silahların gelmekte olduğu söyledim. Daha sonra gidip silahları getirdim. Calle Atocha'nın köşesinde, solcu olduğunu kimlik kartıyla ispatlayan herkese bir tane verdim. Onları tanımıyordum. Pekâlâ, haydut ya da cani olabilirlerdi. Ancak, o anda halkın silahlanması gerekiyordu...

Akşamın erken saatlerinde, özellikle komünistlerin önderliğindeki anti-faşist işçi ve köylü milisine 4 500 tüfek daha dağıtıldı. Depoda, bunun en az on katı kadar tüfek vardı, ama hepsi de mekanizmasızdı. Son iki yıl içinde, halkın askerî cephaneliklere saldıracağı korkusuyla, tüfek ve mekanizmalar ayrı ayrı de-

polanıyordu. 45 000 civarında mekanizma, o anda, eski kraliyet sarayına yakın Montana kışlasında istif edilmiş durumdaydı. Sadece birkaç saat önce, kışladaki piyade bölüğüne komuta eden subay, mekanizmaların verilmesi emrine uymayı reddetmişti. Emrin altında başbakanın imzası vardı. Madrid'in kalbindeki montano'nun ayaklanmaya katıldığı böylece anlaşıldı. Burası, halkın geniş çapta silahlandırılmasında kilit nokta durumundaydı.

NAVARRE

Güneş batarken hepsi de Karlist[3] dört genç köylü bir hendeğe uzanmış Pamplona yolunu gözlüyordu. Hava sıcaktı. Üçünün tabancası, birinin tüfeği vardı. Liderleri Antonio IZU, o sabah ailesine ait topraklarda buğday biçmiş, eve dönene kadar ayaklanmadan haberi olmamıştı. Radyoyu açtığında, Fas'taki ordu ayaklanmasının bastırıldığını öğrenmişti. Bununla birlikte, bölgenin toprakağası ve Echauri vadisinin **requeté** (yaklaşık 250 Karlist'ten oluşan askerî birim) komutanı Esteban Ezcura, IZU ve diğerlerine yolu gözetleme ve geçen araçları durdurma emri vermişti.

Karlistlerin Pamplona merkezinde **requeté** yüzbaşısını Mario OZCOIDI bekliyordu. O sabah General Mola'dan bir mesaj almış ve oradaki tek **requeté** subayı olarak hemen General'in bürosuna koşmuştu. Mola, sivil muhafız teşkilatı komutanlığına yeni atanmış ve cumhuriyete bağlılığıyla tanınmış subayla konuşuyordu. Bir ara dışarı çıktı ve "bu aşağılık herifin işini bitirmek zorundayız," dedi. OZCOIDI, ayaklanmaya direnmek için güneye, Ebro nehri üzerindeki Tafalla'ya gitmek üzere olan sivil muhafız subayını tutuklamayı, gerekirse öldürmeyi planlayarak hemen hareke geçti.

- O anda sivil muhafız kışlasından gelen silah sesleri duydum. Ne olduğunu anlayamadık. Fakat çok geçmeden haber hızla yayıldı. Muhafızlar, kendilerini kışladan çıkarmaya çalışan subayı öldürmüşlerdi.

---

3. Karlistler adlarını, 19.yy.da liberalizme tepki olarak tahta geçme talebi ile bu hareketi kuran Carlos'tan almışlardı. 20.yy.da da sadakatle, gelenekçi, Katolik ve anti-liberal kaldılar (bk. Giriş bölümü).

Gece boyunca yoldan tek bir araç bile geçmemişti. IZU, gözetleme görevini bitirmeden önce komutanına rapor verdi. Escura ona sabah ilk iş olarak adamlarını hazırlamasını ve bir otobüse binerek Pamplona'ya hareket etmesini söyledi.

- "Artık savaştayız," dedi bana. "Aa, ne iyi," diye karşılık verdim. Eve döndüğümde çok mutluydum. Gece gözüme uyku girmedi. Ne büyük bir gürültü kopacağını düşündüm hep...

MADRİD

Hükümet o akşam istifasını verdi. Halk cephesi içinde sağa en uzak parti olan Union Republicana'nın (Cumhuriyetçi Birlik) lideri Martinez Barrio'nun önderliğinde yeni bir hükümet kuruldu. Cumhurbaşkanı Manuel Azana ayaklanmayı kırmak üzere, komünistlerden cumhuriyetçi sağcılara kadar ulusal bir hükümetin kurulmasını istemişti. Sosyalistler, partinin sol kanat lideri Largo Cabellero'nun baskısı yüzünden hükümete katılmayı kabul etmediler; bunun yerine, halka silahlanma çağrısı yaptılar. Akşamın geç saatlerinde ortaya çıkan hükümet sadece cumhuriyetçilerden oluşuyordu ve bunlar, giden hükümettekilerden daha sağ eğilimliydiler.

Puerta de Sol tıklım tıklımdı. İnsanlar, öğleden akşama kadar meydana akmışlardı. Silah istiyorlardı O anda, komünist bir terzi olan Julian VAZQUEZ içişleri bakanlığının balkonunda bir siluetin belirdiğini gördü. Derin bir sessizlik oldu. Herkes, bekliyordu. Balkondaki, yeni kabineyi oluşturanların listesini okumaya başladı. Okudukça, çığlıklar yükseliyor, ağızdan ağıza bir haykırış yayılıyordu.

- "İhanet! İhanet!" Atmosfer patlama noktasındaydı. O anda bize silah verselerdi dünyayı fethedebilirdik.

Sol cumhuriyetçi öğretmen Règulo MARTİNEZ böyle bir hükümet kurmanın basiretli bir hareket olduğunu düşünüyordu. Askerler, "komünizme ölüm!" diye bağırarak isyan etmişlerdi; burada ise böyle bir tehdidin olmadığını gösterecek nitelikte bir hükümet kuruluyordu. Ancak haberler halkın hiç hoşuna gitmemişti.

- Kendi partimin -Azana'nın partisi- üyeleri bile parti kartlarını yırtmaya başladılar. Kitle, intikam, devrim, istiyordu. Her türlü ihtiyat bir yana bırakıldı, artık cesaret ve kararlılık geçerliydi...

VALLADOLID

Ayaklanma, Castilya Katolizminin kalbi, faşist JONS (Juntas de ofensia Nacional Sindicalista)'un doğum yeri ve bu örgütün iki yıl önce **Falange Espanola** ile birleştiği yer olan Valladolid'de başarı kazanacaktı. Boğaların arenaya salınmadan önce ahırda tutulması gibi hücrelere kapatılmış falanjistler, hapishane duvarlarının ötesinden gelen, "Faşistler, katiller," bağırışlarını duyuyorlardı. Kalabalık içeri saldıracak mıydı? Ayaklanmanın ilk talihsiz kurbanları kendileri mi olacaktı?

Onesimo Rodendo üyesi ve JONS'un kurucu üylerinden avukat Tomas BULNES, gardiyanlardan birini hücrenin kapısını kilitlememesi için ikna etmeyi becermişti. Fakat ihtiyat gereksizleşmiş gibiydi. Gardiyanlar daha sevimli görünmeye başlamışlardı. Bir tanesi, falanjistlere, süvari bölüğü ile muhafızların sokaklarda mevzilendiklerini söyledi. "O zaman öğrendik ki, askerler başkaldırmış."

Şafaktan önce askeriyenin silahlandırdığı bir grup falanjist genç içerdeki falanjist militanları kurtardı. Hapishane müdürü, köyünde çıkan bir kavga yüzünden hapse atılan falanjist köylü Alberto PASTOR'a, "burayı terk etmeniz ne işe yarayacak ki," dedi. "Yarın nasıl olsa yine geleceksiniz."

- Onu daha fazla dinlemedim. Beklediğimiz an sonunda gelip çatmıştı.

---

19 Temmuz, Pazar

BURGOS

Ayaklanmanın Valladolid'de başarıya ulaştığı haberi, bütün gece, merkezlerinde bekleşip duran **requetè**'lere ulaşmadı. *Requetè*'ler, karlist kralların geleneksel resimleri ve son karlist savaşın 80 yaşındaki emektar askerinin bakışları altında dualarını

okuyorlardı. On beş yaşındaki Maria CODON yağmurluğunun içi babasının fırıncı dükkânından gizlice çıkardığı silahlarla dolu olduğu halde içeri girdi. Özenle sarılmış ve yağlanmış silahlar sosyalist işçilerin neredeyse gözü önünde çalınmıştı. Emektar asker uzun bir konuşma yaptı: "Evlatlarım, her şey tıpkı 1872'deki gibi. O zamanlar ben ve 200 kadar Burgalesses kuzeydeki savaşa katılmak için ve Cartuja uğruna yola koyulmuştuk. Şimdi de sizler yola çıkmak üzeresiniz."

Gerçekten, yola çıkacaklar mıydı? Gece olduğunda haber henüz gelmemişti. Hatırladığı kadarıyla, önceki gün hükümet, General Gonzales de Lara ile Burgos'ta ayaklanmaya önderlik edecek diğer subayları tutuklamıştı. Ansızın gecenin içinde yankılanan "Ana" çığlıklarını duydu.

- "Ana" - "Ne diye bağırıyorlar? **Viva Azana** mı? Yoksa **Viva Espana** mı?" Daha fazla beklemeyip, hemen sokaklara daldık. Uzaktan, savaş durumu ilan etmeye gelen askerî kolun trampet seslerini duyuyorduk. Cumhuriyetçi yıllar boyunca yeniden dalgalanmasını sabırsızlıkla beklediğimiz kırmızı ve altın renkli İspanyol bayrağını açtık. Bayrağı değiştirmesi cumhuriyet için ne büyük bir hata idi! Bir arkadaşımın kızkardeşi üstünü başını paralayarak ileri atıldı, bayrağı öpmek için...

Çanları şükran ayini için çalan katedrale doğru, bayrak elde, yola çıktılar. Kolsuz gömlek giymiş ve **mantilla**'larına bürünmüş kadınlar, mavi falanj gömlekleri içinde erkekler, subaylar, kırmızı bereli **requetè**'ler bir araya gelip **salve regina**'yı söylediler.

- Orada yüzlerce insan vardı. Fakat kitlelerin hemen bize katılmaması beni şaşırtmıştı. Cumhuriyetçi rejim boyunca bu şehir her zaman parlamentoya, Monarşist, karlist ve köylü temsilciler göndermişti. Ve şimdi öyle bir bir andaydık ki, bu insanların destek vermeleri veya vermemeleri, kesin sonucu belirleyecekti...[4]

Fakat kitlelerin desteğine gerek kalmadı. Burgos tek el silah atılmadan ele geçirildi. Sayıca az işçi sınıfı hem örgütsüz hem de

---

4. Yaklaşık tam o sırada, yani Queipo ayaklandıktan on sekiz saat sonra, Rafael Medina (daha sonra Medinaceli dükü) Seville'de askeriyeye katılacak sadece on sekiz gönüllü bularak hayrete düşüyordu. Eyalet burjuvazisi gerekenin yapılması işini orduya bırakmayı tercih etmişti.

hazırlıksızdı. Muhafızlar derhal, emekli Tuğgeneral Davila önderliğinde denetimi ele geçiren askerlere katıldılar. General Mola'nın daha iki gün önce ayaklanmayacağına dair kendisine söz verdiği General Batet tutuklanmıştı. Sivil muhafız komutanı ile sivil vali de gözaltındaydı.

BİLBAO

Bütün geceyi partinin gazete bürolarına yerleştirilen radyoyu dinleyerek geçirdiler. Wilcox fabrikasında çalışan, Bask milliyetçi partisinin Vizcaya başkanı Babcock'lu genç mühendis Juan AJURIAGUERRA, San Sebastian'daki parti yönetim toplantısından erken dönmüştü. Hiçbir sonuca varamamışlardı. Haberler karara varılacak kadar kesin değildi. Bütün bildikleri ordunun Fas'ta ayaklandığı idi.

- Geçen seçimlerde, ne sağ ne de sol bloklara katılmış, tek başımıza savaşmıştık. Sağ bize şiddetle saldırmıştı, sol ise özerklik statümüzü parlamento yoluyla ayaklar altına almıştı. Yalnız kalmıştık.

Bilbao'ya geri döndü. Bask milliyetçi partisi PNV (Partido Nacionalista Vasco) kuzeydeki iki Bask eyaletinin en büyük partisi idi. Alava'da ayaklanmanın -Navarre'de olduğu gibi- bir iki saatlik bir sorun olmasına rağmen, askerler, Bask ülkesinin hiçbir yerinde henüz ayaklanmamışlardı. Bazı Bask milliyetçileri çatışma tehlikesi başgösterdiğinde tarafsız olduklarını öne sürmek niyetindeydiler. Ötekiler ise, Cumhuriyete bağlılık yemini etmiş parlamento üyeleri, Manuel Lrujo ve Jose Maria Lasarte gibi, yasal hükümetin desteklenmesi gerektiğini düşünüyorlardı.

Sosyalist, komünist, anarko-sendikalist ve sol cumhuriyetçiler Bilbao sokaklarında devriye geziyorlardı. Madenciler şehri doldurmuşlardı. Garellano'daki piyade birliğinin ne yapacağını kimse bilmiyordu.

Gözetleme görevindeki komünist döküm işçisi Ricardo VALGANON Halk Cephesi partilerinin sivil hükümet binasında toplantı halinde olduklarını biliyordu. İçlerinde Bask milliyetçi partisi yoktu. "Gerçeği söylemek gerekirse, bu partiyi hiçbir konuda he-

saba katmıyor, hatta aklımıza bile getirmiyorduk."

AJURIAGUERRA gazete bürosunda haberleri son dakikasına kadar dinledi.

- Bir sonuca varmamızı gerektirmeyecek haberleri umutla bekliyordum. O saate kadar taraflardan biri kazanmış olabilirdi. Gece bastığında şu nokta açıklık kazanmıştı: askerî ayaklanma birlik sloganıyla yola çıkan sağ-kanat oligarşinin işi idi; bizi hedef alan saldırgan bir İspanyol birliği. Sağ, Bask ülkesi için her türlü özerklik statüsüne karşı vahşi bir düşmanlık besliyordu. Öte yandan, yasal hükümet özerklik için söz vermişti ve bunu eninde sonunda elde edeceğimizi gayet iyi biliyorduk. Uykusuz bir gecenin ardından, saat 6 cıvarında nihayet bir karara vardık. Cumhuriyetçi hükümeti desteklediğimizi açıklayan bir karar aldık. Bu kararı alırken pek rahat değildik, ancak Bask halkının çıkarlarına daha uygun olan tarafı seçtiğimiz kanısındaydık. Ayrıca şuna da inanıyorduk ki, tam tersi sonuca varmış olsaydık, kendi tabanımız bize karşı çıkacaktı... [5]

MADRİD

Şafak sökerken, Union Republicana'nın sekreteri ve parlamentodaki temsilcisi Fulgencio DİEZ PASTOR, parti liderinin evine gidiyordu. Lideri Martinez Barrio'nun kurduğu yeni hükümeti protesto etmek için bütün Calle Fuencarral'ı kaplayan sosyalistlerin kalabalık gösterisiyle karşılaşmamak için yolunu değiştirdi. Kitlelerin duygularını anlıyordu. Böyle bir hükümet, gerçekten de, teslimiyet anlamına gelebilirdi. Oysa dört ay önce kurulmuş olsaydı, çok farklı olacaktı. Önceki gün kendisinin de katıldığı acil bir halk cephesi komitesi toplantısında, ittifakla, halkın silahlandırılması çağrısı yapılmıştı. Birkaç saat sonra ise, yeni atanmış hükümetin başkanı, Pamplona'daki General Mola'ya, des-

---

5. PNV konfederal bir parti idi ve karar, yalnızca Vizcaya'daki partiyi (Biskai-Buru-batzar) etkiledi. Aynı günün ilerleyen saatlerinde, Alavalı delegeler gibi Guipùzcoa PNV'si de aynı kararı aldı. Daha sonra, askeriyenin Vitoria'da kazandığı zaferin ardından (Vitoria Alava'nın eyalet başkenti idi), oradaki PNV, üyelerine, askerî otoritenin emirlerine uyma çağrısı yaptı. Böylelikle bir kardeş kavgasının önlenebileceği ve anarşinin önüne geçilebileceği umudunda olduklarını ifade ediyorlardı.

teğini sağlama gayreti içinde telefon ediyordu. Mola destek vermeyi reddetti. [6]

Eve vardığında Martinez Barrio yataktaydı.

- Onu kaldırdım. "Radyoda, saat 6'da başbakanlık görevinize başlayacağınızı ilan etmişsiniz. Bu işi nerede yapmayı düşünüyorsunuz? Başbakanlık bürosunda mı? Orası binlerce insan tarafından kuşatılmış durumda. Donanma bakanlığı da öyle. Savaş bakanlığına ise yaklaşınanız bile mümkün değil. Halktan bu kadar kopuk bir hükümet görülmemiştir."

Bize bakıyordu. Başbakanlığı, parti yönetimine danışmadan kabul etmişti. Telefonu eline aldı. "Manolo, benim adıma bu baylara istifa ettiğimi söyle. Evet, halk cephesinin sokaklarda aleyhine gösteri yaptığı bir hükümete başkanlık edemem."

Hepsi bu kadardı. Başka açıklama yapmadı. Üç gündür, yıkanmamış, traş olmamış ve uyumamıştım. Doğruca eve gittim...

Akşam, sokak lambalarının yanışıyla gelen hükümet, lambaların sönüşüyle birlikte yok olmuştu. Şafakla birlikte, Jose Giral'in başkanlığında bütün cumhuriyetçilerden oluşan bir hükümet kuruluyordu.

- Bu, Puerta del Sol'daki bizler için daha iyi bir haberdi, dedi komünist terzi Julian VAZQUEZ. Bu seferki hükümetin diğerlerinden daha dayanıklı olacağına inanıyorduk. Bir noktaya kadar haklıydık da, çünkü halkı silahlandırma emrini o vermişti...

*

Kendi partisi tarihsel misyonunu yerine getirememişti. Hiçbir partinin kitleleri sürükleyemediğini, düşünüyordu. Artık çok geçti, ama ilerde bunun bedeli ağır ödenecekti.

---

6. Martinez Barrio böyle bir başvuruda bulunduğunu daha sonra inkâr etti. DİEZ PASTOR: "Bana telefon konuşmasından hiç söz etmedi. Fakat yeni haberleşme bakanı bir radyo yanında bundan söz etti. Ayaklanan generallerle konuştuğunu söyledi." Mola'nın yer aldığı tarafta ise bu konuşma ve General Miaja ile yapılan bir başkası hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunuldu. Martinez Barrio, geçici hükümeti sırasında General Miaja'yı savaş bakanlığına atamıştı.

Önde giden bir sosyalist sendikacının oğlu olan Socrates GOMEZ, askerlik görevini yaptığı Segovia'dan kaçmıştı. Topçu Akademisi'nde yapılan hazırlıkları gördükten sonra, resmî üniformasını çıkarmış ve taksi şoförü olan bir arkadaşından, kendisini Madrid'e götürmesini istemişti. Birleşik Sosyalist Gençlik'in (JSU) önemli bir üyesi idi ve orada kalması halinde akıbetinin ne olacağını çok iyi biliyordu. İspanya'daki en geniş işçi partisi Sosyalist Parti'nin sol kanadındandı.

Beş ay önce, diye düşünüyordu, Halk Cephesi seçimleri kazandığında, halk bu ikinci girişimle birlikte taleplerinin karşılanacağını umut etmiş ve sakince beklemişti. İki yıl süren gerici bir hükümetten sonra, önlerinde demokratik bir dönemin açılmakta olduğuna inanıyorlardı. Oysa cumhuriyetçilerin hükümeti tutarlı bir toplumsal program, etkin bir toprak reformu tasarısı oluşturamamış, rejime düşman güçleri etkisizleştirememiş, ülkenin toplumsal sorunlarına bir çözüm getirememişti. Hayal kırıklığı büyüyordu. Sağ, demokratik bir rejim yaratma gayretlerini sabote etmek için sürekli provakasyon ve sokak terörü düzenliyordu. Bu aylarda, Sosyalist Parti büyük bir hata yapmıştı. O anda her ne kadar karşı çıkmışsa da, bugün, partinin hükümete katılması gerektiğini düşünüyordu.

- Hükümette olması halinde parti, entrikayı ezme olanağına sahip olabilir, şimdi başkaldıran, dünyadaki örneklerinin en kör ve ihtiraslı, en duygusuzu olan sağcı unsurları hapse atabilirdi. Sosyalist Parti, iktidarı ele geçirme hedefinden bir an bile vazgeçmeksizin, kapitalist bir rejimde mümkün olduğu kadarıyla, kurumsal ve ekonomik zulüm güçlerinin hükümetin avcunun içinde kalmalarını sağlamak amacıyla iktidarı paylaşabilirdi. Bu parti, Avrupa'daki en marksist sosyalist parti idi.

Bir şans doğmuş ve sol kanat bunu elden kaçırmıştı. Bu hayatî bir hata idi. Sosyalist Parti'nin hükümete katılmaması ve halkın taleplerini karşılayamaması, bu taleplerin asla karşılanmayacağı endişesini arttırmıştı. Bir devrim öncesi galeyan başlıyordu. Bu galeyan dehşet ve endişeden ileri geliyordu; dehşet ve endişe ise, zihni açık bir devrimci mantık yaratmıyordu. Socrates GOMEZ işte böyle düşünüyordu. "Umutsuz insanların ruh hali hâkimdi." Bölünmüş Sosyalist Parti'nin bu galeyanı kanalize etmesi ya da ön-

derlik etmesi mümkün değildi. Her iki konuda da başarısızlığa uğradı.

Çok şanslı bir kaçış olmuştu. Askerlere katılmak için montana kışlasına girmeye çalışırken milislerce tutuklanmış, kimlik tesbiti için Cumhuriyetçi Parti merkezine götürülmüştü. Şansı yaver gitmiş; milisler Falanjist öğrenciler sendikası SEU'nun (Sindicate Espanola Universitario) kurucularından David JATO'yu tanımamışlardı. Uzun süredir bekliyordu. Halk Cephesi'nin seçim zaferinden -hayır, taa 1934 Ekim devriminden beri-[7], ülke sorunlarını ancak şiddetin çözebileceği, kafasında apaçıktı. Cumhuriyetçiler iktidara, tarihsel bir ifadeyle çok kısa zamanda, onlar ülke çapında bir taban oluşturamadan, gelmişlerdi. Cumhuriyetçilerin üç yıl önce seçimi kazandıklarında CEDA'nın hükümete katılmasına izin vermemeleri ve kiliseye geleneksel olarak karşı oluşları, temel sorunları şiddetlendirmişti. Liberalizm her yerde geriliyordu. Temel tercih, Avrupa'nın kaderini çizen egemen ideolojiler, yani faşizm ile komünizm arasında idi.

- Her iki kesim de özellikle İspanya'da, şiddete inanıyor. Uluslararası durum ele alındığında, her iki kesim de, özellikle gençlik içinde, geniş bir etkiye sahipti. Cumhuriyetten giderek hayal kırıklığına uğrayan gençlik, her iki kesimde de en aşırı tutumları benimsiyordu...

Komünistlerin devrim yapabilecek durumda oldukları gibi bir endişe taşımıyordu; bu kesim hâlha çok zayıftı. Devrimi ancak, Largo Caballero önderliğinde, Sosyalist Parti'nin çoğunluğunu oluşturan sol-kanat sosyalistler ile birlikte yapabilirlerdi. İşte bundan korkuyordu. Halk Cephesi'nin seçim zaferinden beri sosyalistler, milislerini güçlendiriyorlardı. Hergün suikast girişimleri oluyordu.

- Seçim döneminde on dört SEU üyesi öldürülmüştü. Bu kez Calvo Sotelo katledilmişti. Bu da, İspanya'yı ancak şiddet içeren bir çözümün kurtaracağını gösteren en son kanıttı...

---

7. Merkez üssü Asturias'ta olan merkez-sağ hükümete karşı sosyalist esinli ayaklanma (bk. Giriş ve Kopuş Noktaları, E).

Bir ses duydu, çığlıklar geliyordu. Bir gösteri kolu kısa ömürlü Martinez Barrio hükümetinin kuruluşunu protesto ederek parti karargâhına doğru akıyordu. Kalabalıktan sıyrılıp yoluna devam etti. Kuzenlerinden birinin evine doğru yola koyuldu. Bir sosyalist olan kuzeni, ona mutlaka sığınacağı bir yer verirdi.

MADRİD-BARCELONA TRENİ

Halk Olimpiyatları -Berlin'deki Nazi Olimpiyatlarına karşı yapılıyordu- bugün, Pazar günü başlayacaktı. Madridli gençlerin çoğu, isimlerini, katılacaklar listesine yazdırmıştı. Ufukta beliren ayaklanma tehdidi karşısında Komünist Parti, üyelerine olimpiyatlara gitme izni vermişti. Büyük bir anti-faşist gösteri olacaktı. Trenlerde ücretsiz seyahat edebilen demiryolu işçileri tam takım oradaydılar. Aralarında Komünist Parti üyesi Narcıso JULİAN da vardı.

JULİAN bütün dikkatlerin faşizm tehdidine yöneltildiğini biliyordu. Her şey, İspanya'nın Halk Cephesi hükümeti ile hiçbir zaman tamamlayamadığı burjuva demokratik devrimi ileri götürme görevi bile, sağlam bir anti-faşist ittifak oluşturma görevine tabi idi.

Ülke, 1936 seçimlerinden itibaren, büyük bir politik ve toplumsal kabarına dönemine girmekteydi; buna devrim-öncesi durum da denebilirdi. Cumhuriyetin ezelden beri devam eden toprak sorununu çözebilecek gerçek bir tarım reformu başlatamamış olması, köylülerin topraklara el koymalarına yol açmıştı. Bu köylülerin bazıları toprak sahiplerinin geleneksel savunucusu, **guardia civil** tarafından öldürülmüştü. İşçi sınıfı ise, daha iyi koşullar için grev yapıyor, taleplerde bulunuyordu. Mücadele daha açık hale geldikçe, işçi sınıfı, sendikalarda ve siyasi partilerde güçleniyordu.

- Komünist Parti, silahlı milis oluşturma çağrısında ve askerî ayaklanma tehdidi konusunda uyarıda bulundu. Cumhuriyetçi hükümetin tehdit karşısında büyük bir zaaf gösterdiğini herkes biliyordu. Falanj'ın silahlı adamları sokaklarda, açık savaş durumundaydılar; tanınmış cumhuriyetçi polis görevlilerine suikastlar düzenliyorlardı. Biz komünist militanlar son on beş gündür evlerimizde uyumuyorduk. Askerlerin ayaklanacağını biliyorduk...

Hiçbir şey bir askerî ayaklanmayı haklı çıkaramaz, düşüncesindeydi. Sosyalizme yol açacak bir devrimci dönem sözkonusu değildi. Asla değildi. Oysa faşistlerin ayaklanmalarını haklı çıkarmak için kullandıkları bahane buydu. Sosyalizm için ajitasyon yapıldığı -özellikle köylü kitleler arasında- hiç doğru değildi. Cumhuriyetin, ülkenin başlıca sorunlarının üstesinden gelmesini istiyorlardı. Toprak, bu sorunların başlıcası olmasa da, başlıcalarından biri idi.

Tren Valencia'yı geçip uzun Barcelona yoluna girdi. JULİAN, ötekini değil de bu yolu seçtiği için ne kadar şanslı olduğunu bilmiyordu. Saragossa üzerinden yolculuk yapanlar varmak istedikleri yere asla ulaşamayacaklardı.

FAŞİZME KARŞIYIZ, EVET. AMA HER TÜRLÜ DİKTATÖRLÜĞE DE KARŞIYIZ. ÇÜNKÜ, KİM UYGULARSA UYGULASIN, DİKTATÖRLÜK FAŞİZMDİR.

Solidaridad Obrera CNT (Barcelona, 18 Temmuz 1936)

KARARNAME

Bakanlar Konseyi'nin onayı ile Savaş Bakanı'nın önerisi üzerine şu kararı almış bulunuyorum:

Komutanları cumhuriyet yasalarına karşı ayaklanan bütün birlikler şu andan itibaren terhis edilmiştir.

Madrid, on sekiz Temmuz 1936. Manuel Azana. Başbakan ve Savaş Bakanı Santiago Casares Quiroga.

Gaceta de Madrid (19 Temmuz 1936)

Don Francisco Franco Bahamonde, Fas Silahlı Kuvvetleri Genel Başkanı ve Hükümet Vekili, Tümgeneral.

Bilgilerinize:

Ulusun diğer güçleri ile birleşen ordu, bizi birleştiren ortak idealin, İSPANYA'nın yok edilişini sınırsız bir acıyla gören İspanyolların büyük çoğunluğunun arzularına bir kez daha karşılık vermek zorunda kalmıştır. Şu anda, CUMHURİYET içinde DÜZEN'i, sadece dış görünüşüyle değil, esası itibariyle de yeniden

kurmak ihtiyacı ile karşı karşıya bulunuyoruz. Bunu başarmak için, sınıfları ve toplumsal kategorileri hesaba katmaksızın ülkenin iki gruba, iktidarı kullananlarla, hakları ayaklar altına alınanlara, bölünmüş haline son vermek için adaletle çalışmak gerekecektir... Son yıllarda unutulan OTORİTE ilkesinin yeniden tesisi, cezaların caydırıcı olmasını, ciddiyet ve süratle yerine getirilmesini gerektirmektedir...

Bu görevleri yerine getirmek için, emir ve komuta ediyorum:
Madde 1: Bütün ülkede sıkıyönetim ilan edilmiş ve neticede bütün silahlı kuvvetler ordu emrine alınmıştır...

Tetuan (İspanyol Fası, 18 temmuz 1936)

BARCELONA

Fabrikanın saati 5'i birkaç dakika geçtiğini gösteriyordu. Bir CNT militanı haberleri arkadaşlarına ulaştırmak için ayağını arabadan dışarı attı. Tam o anda fabrika sirenleri sessizliği bozdu. Güzel bir Pazar sabahında, sirenler, askerî ayaklanmanın başladığını haber veriyordu.

Diagonal yakınlarındaki apartman katında Profesör Josep TRUETA, sirenler ve ardından gelen silah sesleriyle uyanmıştı. Korktuğu şey sonunda olmuştu: ayaklanma gelişiyordu. İlk haberleri geçen akşam karısıyla birlikte sinemaya giderken duymuştu.

Pencereden, kente yukardan bakan Diagonal semtinin sadece bir kısmı görülüyordu. Pedralbes kışlaları yönünden askerler geliyor, silah sesleri devam ediyordu.

Bunun gerekçesi ne olabilirdi? Askeriyenin burada ayaklanması için bir neden yoktu ki. Müzmin bir liberal olarak bütün bunları yakışıksız bir olay olarak görüyordu. Beş ay önceki seçimlerden beri İspanya'nın bazı kesimlerine yayılan şiddet Barcelona'ya bulaşmamıştı. Bu işte çıkarı olan bazı kişilerin şiddet olaylarını kışkırttıklarını düşünüyordu. Tabanını göçmenlerin oluşturduğu ve kendisi gibi insanlar için bir endişe kaynağı oluşturan anarkosendikalist harekctin büyümesine rağmen, Barcelona hep barış içinde olmuştu. Bu durumun Catalonia'nın özerk statüsünden kay-

naklandığı inancındaydı. Yakın zamanda kendisini ziyaret eden markizi düşündü. Oğlunun kolundaki kırığın, kocasının Madrid'den ayrılabilmesi için bir mazaret olarak gösterilmesini rica ediyordu. Profesör, şehrin en büyük hastanesi Santa Creu i Sant Pau'nun başhekimi idi ve bu göreve yeni atanmıştı. Bu yüzden, duraksadı. "Fakat Madrid'de bir arabaya dolmuş falanjistler ya da komünistler sokakta rahatlıkla adam öldürebiliyorlar," diyordu, kadın. Daha sonra kocası, doktora teşekkür için geldiğinde garip bir ifade kullandı: "Barcelona'ya 'barış vahası' denmesine aldanmayın; polis gücü sayesinde böyle." TRUETA bunu daha önce hiç düşünmemişti.

Son haftaların her gecesi gibi bu gece de CNT ve FAI militanları teyakkuz durumundaydı. Nosotros grubundan Durruti, Francisco Ascado, Garcia Oliver, Ricardo Sanz'ın çevresinde oluşan CNT savunma komitesi uzun süredir bu an için hazırlanıyordu.[8]

Ricardo SANZ, sirenleri duyar duymaz parabellum tabancasını aldı ve yola koyuldu. Gece boyunca o ve diğerleri şehrin içinde bir yerden diğerine dolaşıp durdular. Yanlarında bir de makinalı tüfek vardı. Tüfeğin üçlü ayağı sökülebiliyor, böylece bir bavula sığdırılabiliyordu. Onu Asturias silah fabrikasından çalmışlardı. Somut bir planları yoktu. "Her bölgede mükemmel CNT ve FAI savunma gruplarımız olduğunu biliyor ve onlara güveniyorduk."

Merkez polis karakolunda, polis şefi Frederic Escofet sirenlerin çalışını karışık duygularla dinliyordu. Catalan hükümetinin genel başkanı Lluis Companys'le halkı silahlandırmamak konusunda anlaşmışlardı. Onların gözünde CNT, cumhuriyete karşı askerî ayaklanma kadar ciddî bir tehdidi ifade ediyordu. Ve üstelik, kesin tavır almayan *guardia civil*'in ayaklanmaya katılmasına CNT'nin sokaktaki varlığı sebep olmuştu. [9]

Güvensizlik karşılıklıydı. CNT, genel başkanın ayaklanmaya karşı çıkacağına inanmıyordu. 1934 Ekim'indeki zamansız ayaklanma sırasında, birkaç saat içinde küçük bir askerî güce teslim olan Catalan yetkilileri değil miydi? Ayaklanmadan bir önceki

---

8. Bazen anarko-Bolşevikler de denen bu grup savaş sırasında Aragon cephesinde liberterlere öncü askerî komutanlar sağlayacaktı (bk. Kopuş Noktaları, D).

9. Bk.F.Escofet, **Al servei de catalunya i de repùblica** (Paris, 1973), s.184, 189.

gece limanda bulunan bir gemideki silahları ele geçirmeyi başaran CNT militanlarını silahsızlandırmaya çalışmamışlar mıydı? Yaklaşık 2 bin kişiden oluşan 200'den fazla CNT ve FAI savunma grubu, Ekim yenilgisini bir kez daha yaşamamaya kararlıydılar. O zaman sokaklarda savaşmamışlardı, ama bu kez, savaşacaklardı.

Geceleri de çalışan 22 numaralı tramvay Passeig de Garcia'ya takırdayarak tırmanıyordu. Gökyüzü yavaş yavaş aydınlanıyor, yeni, sıcak bir gün başlıyordu. CNT'li metal işçisi ve liberter gençlik örgütü üyesi Josep CERCOS, arkadaşıyla ortaklaşa kullandığı küçük tabancayı, gece nöbetinden sonra bırakmıştı. Görünüşte pek bir olay yok gibiydi. Tramvay, Passeig ile Diagonal'ı birleştiren Cinc d'Oros'u geçerken, CERCOS, cafe Vienès'ten çıkan bir çift muhafız gördü. "**Viva la Republica!**" diye bağırıyorlardı. Başını Diagonal'e çevirdiğinde ise askerleri gördü ve bir el silah sesi işitti. Hemen tramvaydan atladı.

- Gerisin geri arkadaşının yanına koştum. "Gel, sıra benim. **Pipa**'yı (tabanca) bana ver. Sen dinamitlere koş." Arkadaşım taş ocağından birkaç lokum kamulaştırmıştı. Onları faşistlerin ortaya çıkaracakları gün için bir kenara bırakmıştık. Aslında böyle bir şeye cesaret edebileceklerini düşünmemiştik. Ortaya çıkmaları halinde onları ezecektik...

Ramblas'ta, kızıl saçlı ve saçının her bir teli anten gibi dik bir genç öfkeyle bisikletinin pedallarına basıyor ve Katalanca "Askerler Üniversite meydanında!" diye bağırıyordu. Sendikalist parti üyesi, muhasebeci Jose ROBUSTE insanların koşmaya başladıklarını gördü. "Sanki o gencin bisikletinin önünde büyük bir süpürge vardı ve insanları Ramblas'tan Üniversite'ye doğru süpürüyordu."

Ramon FERNANDEZ bir çatının tepesinden bakıyordu. Askerlerin, "**Viva la Repùblica!**" diye bağırarak alana girdiklerini gördü. Bir şey anlamadı. Sivil pantolon ve ordu ceketleri içindeki falanjistlerin eşlik ettiği askerler aynı şekilde bağırmaya devam ederek ilerlediler. CNT ve POUM militanları, Placa de Catalunya'ya giren askerlere katılmak için çatı üstlerindeki yerlerinden ayrılıyorlardı. POUM'lu marangoz bile, ordudan yeni gelmiş olmasına rağmen, onlarla birlikte hareket etti. Tam o sırada, Placa'nın orta yerinde duran yaşlı ve şişman subay haykırdı:

"Bütün sivillerin silahlarını alın!" FERNANDEZ hemen kaçtı.

- Mermiler etrafımda ıslık çalıyordu. Uçar gibi koştum ve Placa'nın Ramblas tarafındaki küçük bir mermer kadın heykelinin arkasına kendimi attım. Muhafızlar askerlere ateş ediyorlardı. Bir gazete büfesinin arkasına geçip, küçük tabancamla askerlere ateş ettim...

Tramvay'dan atladığı Cinc d'Oros'a geri döndüğünde Joseph CERCOS, ilerden gelen yoğun silah atışlarını duydu. Bu sesler muhafızların karabinalarından geliyordu. Her grubun arkasında yarım düzine CNT militanı vardı. muhafızlar silahı olmayanlara kendi tabancalarını vermişlerdi.

On altı yaşındaki Eduardo PONS PARADES sokakların arasından Poble Sec'teki CNT ağaç işçileri sendikasına doğru koşarken, parke taşlarından barikatlar çoktan yükselmişti. Pedralbes, piyade kışlasının karşısında oturan genç bir sendika militanı, her saat başı telefonla sendika liderlerini arıyor ve askerlerin hareketleri hakkında bilgi veriyordu. Askerler dışarı çıktıklarında alarm işareti verdi.

- "Bu kez CNT bütün adamlarını ortaya saldı, Ekim'deki gibi bir yenilgi olmayacak." Sendika merkezinde herkes böyle diyordu. Barcelona'da askeri ayaklanmanın ezileceği konusunda tam bir güven vardı.

Günün ilk belirleyici çatışması Cinc d'Oros'ta gerçekleşti. Bir albayın komutasındaki Santiago süvari bölüğü ağır kayıplara uğratılarak geri püskürtüldü. Ancak, yeni bir tehlike belirdi: birinci dağ topçusundan üç batarya rıhtımda ilerliyordu. Placa de Catalunya'ya ulaşmaları halinde, buradaki piyade öteki taraftan Catalan hükümet binasını ele geçirmek üzere baskı yapacak, kendileri de, eski şehrin içlerine doğru kayabileceklerdi.

Barcelona'nın, rıhtımın hemen yanındaki işçi mahallesinde büyük bir hazırlık göze çarpıyordu. "Silahlanın! Silahlanın! Yeni bir 6 Ekim'e hayır!" Bir polis şefi, sendika ya da parti kartını gösterenlere silah dağıtıyordu. Aniden -kimin aklına gelirdi?- rıhtım işçileri, daha önce boşaltılmış kâğıt balyalarını yeni bir barikat kurmak üzere kaydırmaya başladılar. Elektrikli vagonlar, Icaria Caddesi'nde iki metre yüksekliğinde bir barikat oluşana kadar 500 ton

kâğıt taşıdılar. Polis Komiseri Escofet, sivillerin yardım ettiklerini ve bu beklenmedik yardımın "muhafızların gücünü arttırdığını ve düşmanın moralini daha da bozduğunu," söylüyordu. [10]

Cumhuriyet'e sadık kalan Hava Kuvvetleri topçu kışlalarını bombalayıp, makinalı tüfek ateşine tutmuştu. Bu da asilerin moralini bozarken, savunanların yüzünü güldürüyordu. Saat 10'da topçu bataryaları yenilgiye uğratıldı. Son hücumda, çoğu silahsız siviller yeni mevzileri ele geçirmek için ileri atıldılar. Erkekler, kadınlar ve çocuklar, ağır topları, bir zafer şenliği havasında, cadde boyunca çekiyorlardı.

PAMPLONA

Kırmızı Karlist bereleri giyen insanlar Plaza del Castillo'ya doğru akıyordu. Kentin girişinde **guardia civil** arabayı durdurmuştu. Dolores BALEZTENA'nın on dokuz yaşındaki yeğeni, biraz da ihtiyatla, kırmızı beresini çıkardı. "Oo, ne güzel bir bere," dedi guardia. Selam verip, "devam edin" dedi. Kırmızı bere bir pasaport yerine geçmişti.

Alana girerken Baleztena'nın gözleri doldu. Navarre bölgesi Karlist cunta başkanının kızıydı. Onu tanıyanlar, arabanın çevresini alıyor, ellerini uzatıyorlardı. Uzanan elleri sıkmak için direksiyonu bırakmıştı. İnsanlar çılgın gibi bağırıyorlardı: "Yaşasın Din! Yaşasın Kral! Yaşasın Cesur Navarre!"

- Mutluluk çığlıkları, mutlu yüzler. Halk, toprağını bırakmış akın ediyordu. Kamyonlar, traktörler, atlı arabalar, her sokaktan alana kırmızı berelileri taşıyordu. Çoğu insan, en güzel, Pazar günü giysileri içindeydi. Gömlekli, kolluklu bir adam bir kamyona tırmanıp bağırmaya başladı. "Tanrı ne istiyorsa onun için buraya geldik, günahlarımızdan arındık ve onunla bağ kurduk." Bunlar, ideallerini savunmaya kararlı sıradan ve gerçek insanlardı. Topraklarını, çiftliklerini seven, bir erdemi olmasa bile, ırklarıyla övünen insanlar...

Gelenler arasında genç bir köylü, Karlist Antonio IZU da vardı. Şamata kopacak diye neşesinden bütün gece uyuyamamıştı. Şafak

---

10. Escofet, op.cit., s.213, 426.

vakti yatağından çıkmıştı. Hâlâ biçilmeyi bekleyen bir miktar buğday vardı. Bu iş bittikten sonra kardeşleriyle birlikte - "iyi köylüler gibi"- eve dönmüştü. Yıkanmışlar, traş olmuşlar ve pazar günü elbiselerini giymişlerdi. En küçük kardeşinin evde kalıp çiftliğe bakması gerekiyordu. Anne ve babaları çoktan ölmüşlerdi. Babası sağ olsaydı mutlaka onlarla birlikte gelirdi. Çünkü o da ateşli bir Karlist idi. Çiftlikten ayrılırken, toprağı bir daha ancak üç yıl sonra ekebileceği aklının ucundan bile geçinemişti.

Plaza del castillo'daki **requetè**'lere sıraya girmeleri emredildi. Cumhuriyet'in değiştirdiği kızıl ve altın rengi bayrak, kalabalığın çılgın bağırışları arasında eyalet hükümeti binasına ve şehir meydanına çekildi. Çok geçmeden General Mola'dan bayrakları indirme emri gelecekti. IZU Pomplona'ya gelmeleri için kendi köyünden on iki kişiyle konuşmuştu. Fakat sadece yedi kişi katılmıştı. Ötekiler çeşitli bahaneler ileri sürmüşlerdi. Daha sonra *requetè*'lere şehirdeki ordu kışlasında içtima emri verildi. Kendilerine ordu üniformaları ve tüfek dağıtıldı. Öğle yemeği için dağıldılar, çünkü kışlada yeterince yiyecek yoktu.

SAN ROQUE (CADIZ)

Tam öğle üzeriydi. On üç yaşındaki çocuk Cebelitarık'a 8, Algeciras'a ise bunun iki katı uzaklıktaki küçük kasabanın ana meydanındaki evinin penceresinden dışarı baktı ve Fas taburlarını gördü. Koşarak evin önünden geçiyor, alanın ucundaki piyade kışlasına gidiyorlardı. Dizlerinden bağlı hâki renk pantolonları ve türbanlarıyla askerler ağaçları siper ediyorlar ve tek dizlerini yere koyup nişan alıyorlardı. Kısa bir görüşmeden sonra, Carlos CASTİLLA DEL PİNO, askerlerin kışlaya girdiklerini gördü. Tek silah atılmamıştı.

İki gün önce bir anatomi kitabı almak için La Linea'ya gittiğinde, Fas'taki askerlerin ayaklandıklarını duymuştu. "On iki asır önceki Faslılar gibi İspanya'yı işgal mi edecekler?" "Hayır," demişti arkadaşının babası. "Hayır, önemli bir şey değil." Şimdi, işte buradaydılar! O sabah Algeciras'a çıkmışlardı.[11]

---

11. İspanya ordusunun yegâne profesyonel savaş gücü Afrika ordusunun, cumhuriyetçi donanma Cebelitarık Boğazı'nı ablukaya almadan önce karşıya geçirmeyi başardığı küçük bir askerî grup.

- Fazla kalmadılar. Yeni bir şehir konseyi atandı. Ailenin bütün diğer üyeleri gibi monarşist olan amcam Pepe'yi konseye üye yaptılar. Fas birlikleri gittiklerinde, ayaklanma olmuş bitmiş bir olay gibi görünüyordu. Özel öğretmenim derslerin bir iki gün içinde yeniden başlayabileceğini söylüyordu. Her şey normale dönmüş gibiydi...

BARCELONA

Askerler hâlâ Placa de Catalunya'da tutunuyorlardı. Telefon santralını ele geçirmeleri, batıdaki Placa de Espanya'dakiler dahil bütün birimler ile Polis Komiseri Escofet arasındaki haberleşmenin kesilmiş olduğu anlamına geliyordu. Muhafızlar asi süvarilerin alanı ele geçirmelerine izin vermişlerdi. İşçiler, işçi mahallesi Sants'ın girişine barikat kurdular ve ateş etmeye başladılar.

POUM'lu tekstil işçisi Miquel COLL bir bölük süvarinin atlarından inerek Paralelo'ya doğru ilerlediklerini gördü. Buradan geçmelerine izin verilirse, rıhtıma ve eski şehre ulaşabileceklerdi. Elleri havada alanı boydan boya geçti. Kendisini durduran askerlere yüzmeye gittiğini söyledi. Sonra Rambias'a doğru koştu. Carrer Fernando'nun köşesinde, spor ve silah mağazası Beristain'deki silahların yağmalanmakta olduğunu gördü. Hemen içeri dalıp bir silah aldı. Bir CNT'li kasayı kırıp açmış ve içindeki kâğıt para tomarlarını çıkarmıştı.

- Daha sonra bir kibrit çaktı ve hepsini ateşe verdi. Bütün paralar yandı. Hayret verici bir şeydi... Pek çok CNT militanının yaptığı bir onur kanıtı idi bu. İki fişeklik kaptım ve çaprazlamasına boynuma astım. İçleri fişek doluydu. Filimlerdeki Meksikalı haydut görünümünde dışarı fırladım. On iki yaşındaydım...

Ramblas'ta yağmalanmış eşyalar taşıyan bir adam gördüler. Neredeyse adamı hemen oracıkta vuracaklardı. Bunun yerine eşyaları bir lağıma atmaya karar verdiler. COLL, Placa de Teatre'ye doğru koşarken pusuya yatmış adamlar ateşe başladılar. Tüfeğini doğrultup ateşledi. Tüfeğin geri tepmesi yüzünden yere düştü. Ayağa kalkarken birinin "Atarazanas!" diye bağırdığını duydu. Ve bu adı taşıyan kışlaya doğru koşmaya başladı. Orada, birkaç makinalı tüfek taşıyan bir çavuş yanında olduğu halde kışladan dışarı çık-

makta olan Durruti'yi gördü. İtişe kakışa içeri girdi. Girdiği bölümde sadece bir onbaşıyla birkaç asker vardı. Bir çift eski model tüfek kaptı ve Ramblas'taki POUM merkezine koştu.

Askerler, Placa de Espanya'dan Barcelona'nın Montmartre'ı olan Paralelo'ya uzanan yolun dörtte üçünü almışlardı. Hiçbir polis gücü onları durdurmak için mevzilenmiş değildi. Tehlikeyi fark eden Durruti, Garcia Oliver, Ascaso ve diğer CNT-FAI liderleri, savunma gruplarını toplayıp yola çıktılar. Garcia Oliver'in grubu kadınlar hapishanesini tuttu; burası saldırı başarısız olursa geri çekilmek için uygun bir yerdi. Mahkûmları serbest bıraktılar. Dışarı çıkarken hepsi ağlıyordu. Neşeden mi, histeriden mi, kimse bilmiyordu. CNT savunma grupları, süvari bölüğünü Moulin Rouge barına doğru geri çekilmeye zorluyorlardı. Asilerin elindeki bir makinalı tüfek Paralelo'yu tarıyarak anarko-sendikalistlere ağır kayıplar verdirdi ve onları gene püskürttü. Chicago barına giren CNT militanları kendi makinalı tüfeklerini kurdular ve onun koruyucu ateşi altında yeniden saldırdılar. Büyük kayıp veren askerler, aralarında üç makinalı tüfeğin de bulunduğu silahlarıyla birlikte teslim oldular.

Jose ROUSTE bağıran bir ses duydu: "Santa Madrona kilisesinin tepesinden ateş ediyorlar." Sendikalist parti muhasebecisi harekete geçti. Karısı da yanındaydı. Tabancayı almak için eve vardıklarında karısı, boynuna atıldı.

- "Ben de seninle geliyorum." "Ne diyorsun sen, **mujer** (kadın)." "Sen neredeysen, ben de orada olacağım." Onu yanıma almaktan başka çarem yoktu. Kiliseye vardığımızda adamlar, sıraları çekmişler, ateşe vermeye çalışıyorlardı. Üzerine iki kez benzin dökmüşler, ama sıraların eski ve kuru olmasına rağmen, her defasında sadece benzin yanmıştı. Sivil giysili bir rahip çıkageldi. "Muchachos (çocuklar)" dedi, "bunları neden yakmaya çalışıyorsunuz? Bunlar işinize yarayabilir." Arkadaşıma, "Bu adam haklı," dedim, "bunlarla oyalanmayalım." Ve Pamplas'a döndük...

Polis komiseri Escofet planlarını dikkatle hazırlamıştı. Telefonları dinleyerek isyan planını öğrenmişlerdi. Madrid'e bilgi vermiş, ancak bir şey olmamıştı. Olanca gayretine rağmen asiler Placa de Catalunya'da tutunuyorlardı. Onları yerlerinden söküp atma girişimleri başarısız kalmıştı. Cesur bir adım atmaya karar

verdi. İki muhafız arkadaşına metro tünelleri boyunca yer altından ilerlemeleri emrini verdi. Saat 1.00'de alana girdiler. Asiler yer altı girişlerini tutma gibi bir önlem almamışlardı. Sosyalist hazine memuru Alejandro VITORİA, onları yeraltından çıkarlarken gördü. Sabahtan beri alandan gelen kurşun yağmuru altında kapana kısıldığı Carrer Vergara'daki banka çalışanları sendikasında mevzilenmişti. Bir muhafız subayının elinde sadece bir kamçı olduğu halde adamlarının önünde ilerlediğini görünce gözlerine inanamadı. "İşte o zaman, polis kuvvetlerinin cumhuriyete sadık kalmasının ne ölçüde tayin edici olduğunu anladım."

Bununla birlikte şimdilik zaferi sağlayacak kadar tayin edici değildiler. Alanı ele geçirmek için verilen mücadele yaklaşık sekiz saattir sürüyordu. Alan, kızgın güneş altında serilmiş asker ve sivil cesetleri, ölü atlar ve terk edilmiş mühimmatla doluydu. Porta de l'Angel'de parke taşlarından yapılmış alçak bir siperin arkasında yatan Catalan milliyetçisi üniversite öğrencisi, hiçbir tarafın kazanamayacağını düşünmeye başladı. Muhafızlar biraz ilerlemişlerdi; ancak asiler öteki yakadaki Hotel Colon ve Askeri Kulüp'ü hâlâ ellerinde tutuyorlardı.

Manuel CRUELLS silah seslerini duyar duymaz annesine görünmeden kaçabilmek için evin penceresinden atladı ve üniversiteye koştu. "Şu uzun saçlıyı getirin," diye bağırdı biri. Hayatını kurtarmak için Ramblas'a doğru koştu; üniversiteyi ele geçiren asilerin kurşunları etrafında ıslık çalıyordu. Ramslas'ın tepesinde biri komünist diğeri liberter iki gencin arasına girdi ve onlara katıldı. Onların tabancaları vardı, o ise silahsızdı. Ramblas geriye doğru, limana, oradan da şehrin kalbine Genel Başkanlık binasına çıkıyordu. Bir iki adım ötelerinde şehrin iki radyo istasyonundan biri vardı. Onları koruyan tek yer orasıydı. "Üçümüzün bir arada olmasının bir bakıma sembolik bir görünümü vardı: bir komünist, genç bir Catalan milliyetçisi ve devrim hakkında çok açık düşünceleri olmayan bir liberter..."

Bir süre sonra polis karakolundan bir tabanca elde etmiş ve kendisiyle aynı durumda olan genç bir muhafıza katılmıştı. Askerler bir eşeği siper alarak telefon binasına doğru meydanı geçmeye çalışıyorlardı. Muhafız, daha iyi ateş edebilmek için sürünerek CRUELL'le yer değiştirdi. Eşek yere serilirken askerler geriye doğru kaçmaya başladılar. Tam o anda bir silah patladı ve

muhafız iki büklüm oldu, midesinden yaralanmıştı. Pusudaki biri vurmuştu onu.

Şimdi her iki tarafın da savunmada olduğunu hissediyor ve kendisinin de ele geçirileceğinden korkuyordu. Muhafızların meydandaki durumunu anlamaya çalıştı. Ansızın arkasından gelen bir sesle irkildi. Ne olduğunu görmek için yer değiştirdi. Kalabalık bir sivil muhafız grubu savaş düzeni içinde Via Layetànà'ya doğru yürüyordu. Güneş üç kenarlı şapkalarını aydınlatıyordu. Askerî bir kararlılık içinde, uygun adımla ilerliyorlardı.

- "Acaba ne olacak?" diye düşündüm. Sabahtan beri bir tuzak korkusu içindeydim. **Guardia**, halkın tarihsel düşmanı! Ya bize karşı harekete geçerlerse..."

En kötü ihtimali düşünerek, bekledi. Yeşil üniformalılar ilerlemeye devam ediyorlardı. Başlarında bir Albay vardı. Ana polis karakoluna vardıklarında, durdular. Albay, Başkan Companys'in durduğu balkona yaklaştı, selam verdi ve bağırdı: "Emrinizdeyim, senor Presidente."

- O zaman anladık ki, bizden yana idiler. Unutulmaz bir şeydi. O anı yaşamayan birinin anlaması mümkün değil. 19 Temmuz'un ilahı: **Guardia Civil**, halkın yanında! Kazanacağımızı biliyorduk artık...

Son günlerde olduğu gibi o sabah da Komiser Escofet **Guardia Civil**'in hangi tarafta saf tutacağından emin değildi. Komutanlarının sadakati kesindi. Peki ya, yüzbaşı ve binbaşılar? Askeriye içindeki ayaklanmanın belkemiğini bu rütbeden subaylar oluşturuyordu. Bazı kayıplara rağmen, bu kuvvet çoğunlukla sadık kaldı.

Muhafızlar son direnişleri kırarken, yüzlerce sivil Placa de Catalunya'ya akın ediyordu. CRUELLS iki CNT'li delikanlıyla birlikte neşe içinde oradan ayrıldı. Kâğıttan barikatların ardında bir zaferin kazanıldığı Barçeloneta'ya, ziyafete gidiyorlardı. Dar, işçi sınıfı sokağında bir masa kurulmuş, üzeri içki ve yiyeceklerle donatılmıştı.

- Bana bir kahraman gibi davrandılar; öğrenci olduğum, "iyi" bir aileden geldiğim, buna rağmen onlara katılıp silaha sarıldığım için. Muazzam bir kardeşlik havası vardı. O andan itibaren ko-

nuşulan sorun, devrimin nasıl yapılacağı idi...

CNT'li metal işçisi, savaştığı Cinc d'Oros'tan Gracia'daki yerel sendika merkezine doğru hızlı hızlı yürüyordu. Asi süvari bölüğünün albayı ve sağ kalanlar Carrer Lauria'daki bir Carmelita manastırına sığınmışlardı. Kaçamazlardı, çünkü çevreleri sarılmıştı. Sendika bürosunda tutuklanmış durumda bir grup adam gördü. Keşişlere ya da ilahiyat öğrencilerine benziyorlardı. Kadınlar türlü şakalar yapıyor, onlara gülüyorlardı. Onlara, yaptıklarının yanlış olduğunu söyledi. Bu insanlar yasaya uygun olarak sorguya çekilmeli, eğer suçlu bulunurlarsa cezalandırılmalıydılar. O zamana kadar da rahat bırakılmaları gerekirdi. Bu arada, placa bonanova yönünden silah sesleri duydular ve o tarafa doğru yola çıktılar. Bir takım adamlar cüppeli bir rahibi yakalamışlar, CNT bürosuna götürüyorlardı. Böyle bir zamanda, özellikle düşman olduğu bilinen şüphelileri polis karakoluna götürmek doğru olmaz, diye düşündü. Böyle bir anda, insan kendini savunmak zorundaydı; ya da öldürülme riskini göze alacaktı.

- Çünkü düşmanlarımız sadece askerler değildi; rahipler ve büyük toprak sahipleri de bize düşmandı. Bunlar, cumhuriyeti sekteye uğratanlardı, sermayenin temsilcileriydi...

Bir arkadaşıyla birlikte bir arabaya "el koymaya" karar verdiler. Arabaya binip Placa Bonanova'dan uzaklaşırlarken bir gurup genç kadın gördüler. CERCOS kadınların sivil giyimli rahibeler olabileceğini düşündü. Her birinin elinde küçük bir bavul vardı. "Durdur arabayı," dedi arkadaşına. Arabadan atladı. Kadınlar koşmaya başladılar.

- "Durun, durun! Bavullarınızı görmek istiyorum." "Bir şey yok ki içlerinde." Bavulları açıp gösterdiler. Tarak, temiz havlu, biraz makyaj malzemesi, hepsi buydu. Silah taşımadıklarını görünce, bıraktık. Çok korkmuşlardı. Sonra, silah seslerinin geldiği yöne doğru yola devam ettik...

Askeriye henüz yenilmemişti. General Goded komutayı almak üzere Balear Adaları'ndan gelmişti. Çok geçti. Asiler stratejik hedeflerinden hiçbirini ele geçirememişlerdi. Hattâ Placa de Catalunya'ya birkaç yüz metre uzaklıktaki iki radyo istasyonunu bile alamamışlardı. Sabahtan beri radyodan şehri savunanları ce-

saretlendiren haberler veriliyordu. Topçu birlikleri piyade desteği olmadan ayaklanmış ve mevzilenemeden yenilgiye uğramıştı. Asi birlikler yönlerini doğru tayin edememiş, bu yüzden birleşememişlerdi. **Guardia Civil** savaşa, öteki safta katılmıştı. Ve şimdi bölük karargâhı saldırı altındaydı.

İşçiler, ele geçirdikleri bir sahra topunu Goded'in karargâhına ateş etmek için yerleştirmeye çalışıyorlardı. Top her patlayışında geri teperek kaldırıma çarpıyordu. Onu sağlam tutacak bir şey yoktu. POUM militanı marangoz Ramon FERNANDEZ'in de aralarında bulunduğu diğer işçiler Passeig de Colon'daki büyük binanın önüne kadar, demir bir çiti siper alarak sürüdüler. Bir saat süren aralıksız atışlardan sonra beyaz bir bayrak göründü. Çiti atlayıp, saldırdılar.

Polisin öfkeli sivillerden koruduğu subaylar dışarı çıkarıldı. General Goded, Başkan Companys'in yanına götürüldü. Orada, yenilgiyi kabul eden bir kararı radyoda okumaya ikna edildi. Askeriye her ne kadar tecrit edilmiş üç ayrı noktada tutunmaya devam ediyorduysa da, Barcelona'daki ayaklanma bastırılmıştı.

OVIEDO

Bakkalın oğlu, şehrin ana caddesi Calle Uria'nın kaldırımında durmuş, sivil muhafızların kamyonlarla gelişini seyrediyordu. Sıkılı yumruklarıyla selam veriyor ve bağırıyorlardı: "**Viva la Republica!**" Yanında duran orta sınıftan yaşlı bir adam kızarak söylenmeye başladı: "Dayanılmaz bir şey, bir ihanet bu. Daha önce, ne zaman böyle bir şey oldu?" Sinirli ve öfkeli, uzaklaştı. Genç çocuk, gözlerine inanamıyordu. **Guardia Civil**, Ekim devriminden sadece on sekiz ay sonra, burada, Oviedo'da sıkılı yumrukla selam veriyordu! Yanından geçen bir adamın, "Amma da değişmişler," dediğini duydu.

Campoz de San Francisco yakınlarındaki sivil hükümet binasında, Halk Cephesi polititikacıları yeni atanan sivil vali ile toplantı halindeydiler. Radikal sosyalistlerin cortes'deki eski temsilcisi Dr. Carlos MARTİNEZ, kıyıdan 27 km. uzaklıktaki kasabası Gijon'dan, toplantıya katılmak için şehre geliyordu. La Vepa silah fabrikasındaki muhafızların kep yerine çelik başlık giydiklerini fark etti. Ortalık genel olarak sakindi. Sivil hükümet binasında,

sosyalist milletvekillerini, Asturiaslı güçlü madencilerle birlikte toplantı halinde buldu. Albay Aranda büyük bir haritanın önünde durmuş, madenci gruplarının Madrid'e yürüyecek asilerin önünü kesmek için izleyecekleri yolu gösteriyordu. Başkentten gelen sosyalist lider Prieto madencilerin derhal gönderilmeleri için ısrar ediyordu. Aranda'nın onayı ile bir grup madenci Madrid'e doğru yola çıktı.

Toplantı sürerken genç bir cumhuriyetçi politikacı kapıyı açıp içeri girdi. İçerdekilerden birine yaklaşıp kulağına eğildi ve Albay Aranda'nın hemen tutuklanması gerektiğini, çünkü bir hain olduğunu söyledi.

- Kimse buna inanabilecek durumda değildi. Aranda ile iki ay önce, birkaç hafta süren sivil valiliği sırasında aramızda geçen bir konuşmayı hatırladım. Bir askerî ayaklanma beklemiyor musun yoksa, diye sorduğumda, şiddetle tepki göstermişti. "Bu düşünülmeyecek kadar kanlı bir felâket olur," demişti. Aranda bende iyi izlenimler bırakmış, akıllı, sakin ve kültürlü bir insandı...

Genç cumhuriyetçi uyarılarını birkaç kez boş yere tekrarladı. Gece yarısından sonra Albay Aranda, sivil hükümet binasından ayrılmasına izin verilmemesini isteyen CNT ve Komünist Parti temsilcilerinin tepkilerine rağmen, askerî komutanlık binasına geri döndü. CNT ve komünistler, çoğu silahsız 2000'den fazla işçinin tren ve kamyonlarla gönderilmesine de karşı çıkıyorlardı. Bu sırada Dr. MARTİNEZ, Gijon'a, evine dönüyordu. Yerine getirmesi gereken bir sözü vardı. Bu yüzden aynı gün geri dönmeye kararlıydı.

- Sivil hükümet binasına vardığımda, halkın telaşla oraya buraya koşuştuğunu gördüm. Telaşlı telaşlı tartışıyorlardı. Aranda başkaldırmıştı. Askeriye, sivil hükümete karşı saldırıya geçecek miydi? Bunu kimse bilmiyordu...

PAMPLONA

Carmen GARCİA-FALCES, **novio**'su (sözlüsü), **requetè** yüzbaşısı Marıo Ozcoidi'ye veda etmeye gitmişti. Bölük yola çıkmak üzereydi.

- Hep birlikte Madrid'e doğru gideceklerini söyledi. Sanki kıra, pikniğe gidiyorlarmış gibi söyledi bunu. Arkadaşlarından biri her zamanki giysilerini ve beyaz ayakkabılarını giymişti. Hiç birimiz sonrasını düşünmüyorduk. Nasıl olsa yakında hepsi geri gelecekti...

General Mola *requetè*'ler ve falanjistler birliğini denetledi. Antonio IZU, yanından geçen general'in, "Haydi gençler, İspanya'yı kurtarmaya gidiyoruz," dediğini işitti. Tek eli havadaydı ve gülümsüyordu.

- "Gereksiz yere hiç kimseye kılıç çekmeyiniz; kılıcınızı şerefsizce kınında da tutmayınız." Falanjist gönüllü Rafael GARCİA, generalin bu İspanyol askerî vecizesini söylediğini hatırlıyordu. Daha sonra Madrid'e doğru yola çıkacağımızı söyledi. Biz falanjistler bunu hep düşünmüştük. Karar anıydı. Mussolini'nin Roma'ya yürüyüşünden çok etkilenmiştik...

Marıo OZCOIDI, **novia**'sının, çok yakında geri dönecekleri düşüncesini paylaşmıyordu. Madrid'i bir iki günde ele geçirseler bile, yeni rejimi örgütlemek çok uzun sürecekti. Karlistler dini savunmak için başkaldırmışlardı. Eğer cumhuriyet dine baskı uygulamasaydı ayaklanma olmazdı, diye düşünüyordu.

- Ne politik, ekonomik ne de hanedanla ilgili sorunlar, bir savaşı başlatmayı haklı çıkaracak ağırlığa sahiptiler. Önemli olan, kanun ve nizamın, anavatanın birliğinin sağlanması ve bir komünist ayaklanma tehdidi idi. Bu ayaklanma on beş gün sonra olacaktı; planlarını görmüştüm. Ancak din, bütün bu sorunların kesiştiği noktaydı. Navarre'de savaş, bir haçlı seferi idi...

Birlik yola çıkarken analar oğullarının boynuna çarmıha gerilmiş İsa tasvirleri asıyorlardı. "Eğer yapabilirsen, elini kana bulama, çalma, iyi ol..." Pazar günü olduğu için subayların çoğu merasim üniformaları içindeydi. OZCOIDI'nun komutanı merasim botlarından şikâyetçiydi; öyle sıkıyorlardı ki, ayaklarını kesmek geliyordu içinden. Kamyon ve otobüslerin hepsi adamların taşınması için seferber edilmişti. Asturiaslılar en başta idi. Requetè ve falanjist gücü, yeni askerlerin güvenilirliğinden kuşkulu olan general Mola'yı rahatlatıyordu.

BARCELONA

Hava kararırken zafer havası bir festivale dönüştü. Kamulaştırılmış arabalar, üzerlerinde CNT-FAI başharfleri yazılmış olduğu halde sokaklarda korna çalarak gösteri yapıyordu. Orada burada, ceketi düğmesiz, sıkılı yumrukla selam veren bir sivil muhafız görmek mümkündü. Çoğu arabayla dolaşıyordu.

Polis şefi Escofet uzaktaki tehlikeyi görebiliyordu. Durumu denetleyememekten korktuğu için, bir gurup sivil muhafızı, 30 000 tüfeğin ve başka savaş malzemelerinin depolandığı Sant Andreu topçu deposuna gönderdi. Kısa süre sonra, grubun komutanı yüzbaşı rapor vermek için döndü. Ağlıyordu. Çok geç kalmışlardı.

CNT militanı tekstil işçisi Andreu CAPDEVİLA ve diğer liberterler deponun yanındaki topçu kışlalarına saldırmışlardı. Saldırı gün boyunca aralıksız devam etmiş, bu arada uçaklar tepelerine bomba yağdırmıştı. General Goded'in radyo konuşmasının ardından, depodaki subayların çoğu bir yolunu bulup sıvıştı. Liberterler içeri daldıklarında halktan bir grup onlara eşlik ediyordu.

- Ellerine gelen her silahı almaya başladılar. Şehrin her yanından, kamyonlara, arabalara ve akla gelebilen her türlü taşıt aracına binmiş insanlar akın ediyordu. İnsanlar bir silah kapabilmek için çıldırıyorlardı...

Liberter metal işçisi Josep CERCOS oraya vardığında, yağma olanca hızıyla devam ediyordu. Bir adam sendeleyerek dışarı çıktı, elindeki sandığı çok küçük bir arabaya yerleştirdi. Sonra bir başkasını almaya gitti.

- "Bunların hepsi benim," dedi bize dönüp. O anda arabanın altı ağırlıktan çöktü ve sandıklar devrildi. biri kırıldı ve içindekileri gördük: tüfek mekanizmaları. dikkatle toplayıp götürdüğü şey, işte buydu. Olmayan tüfekler için mekanizma. Ben şahsen silahtan pek anlamam, ama yine de alacağım şeyleri dikkatle seçtim. Beş tüfek. Üç gün sonra bunlardan biriyle Aragon'a doğru yola çıktım...

Durum denetimden çıkıyor, diye düşündü CAPDEVİLA

- "Bu adamların kim olduğunu bilmiyoruz," dedim arkadaşıma. "Faşist bile olabilirler." Silahla yetinmiyorlar, daktiloları ve götürülebilecek her şeyi alıyorlardı. Tam bir kargaşa vardı. Bir komite oluşturduk. Bundan sonra bütün silahlar sadece devrimci örgütlere dağıtıldı.

Bir hesap yaptım. On bir tüfek ve birkaç makinalı tüfek alınmıştı. O andan itibaren Barcelona halkı artık silahlanmıştı. Demek ki, o an, iktidarın halkın eline geçtiği andı. Biz CNT'liler devrim yapmak için değil, kendimizi savunmak, işçi sınıfını savunmak için yola çıkmıştık. Sosyal devrim yapmak, ki İspanyol proletaryasının bütününün desteğini gerektiriyordu, en azından bir on yıl daha alacaktı, inancımıza göre. Ancak Catalan poletaryası anarko-sendikalist devrimci propagandayla aşılanmıştı. İşçilerin kafasına, devrim şansı mutlaka kullanılmalı, anlayışı, uzun süredir çok güçlü biçimde yerleşmişti. Ancak zamanı seçen biz değildik. Zaman, devrimi yapmakta olan, CNT'yi bir defada ve bütünüyle yok etmek isteyen askerler tarafından bize zorla dayatılmıştı...

MADRİD

Emekli topçu subayı yüzbaşı ORAD DE LA TORRE, 75 mm.lik iki topu Calle Bailen'e yerleştirmişti. Yaklaşık 500 m. ötedeki alçak tepede ve karanlığın içinde Montana kışlalarının dikdörtgen silueti görülüyordu. Geçen akşam radyo, Barcelona'dan Goded'in teslim konuşmasını zafer şenliği içindeki Madridlilere duyururken, kardeşi ve bir ordu subayı kendisini evden almaya gelmişlerdi. Kendisine başarıları ve başarısızlıkları ile birlikte, ayaklanma hakkında bilgi vermişlerdi. Seville, Cordoba ve Cadiz, asilerin elindeydi. Pamplona, Burgos ve Valledolid de... CNT'nin kalesi Saragossa da asilerin elindeydi -bu, sürpriz haberdi. Şimdi, Aranda'nın ayaklandığı Oviedo da aynı yola girmişti. Fakat Barcelona emniyetteydi; Bilbao'da hiç çarpışma yoktu. Valencia'nın durumu henüz belli değildi, ancak askerler henüz oraya hareket etmemişlerdi. Önlerindeki montana kışlalarında, askerlerin dağıtınayı kabul etmedikleri 45 000 tüfek mekanizması bulunuyordu.

Topları getirmek için savaş bakanlığından izin çıkarmak zor

olmuştu. Başkan Azana'nın iznini almak için, şu anda yerleştirilmiş olan topun tam arkasındaki ulusal saraya gitmek zorunda kalmıştı.

- "Ne bataryası?" demişti, Azana. "Bana menzil ayar mekanizması olan tek bir topun bile olmadığı söylendi."

"**Mi Presidente**," dedim, "bu sorun değil. Topu buraya, Calle Bailen'e yerleştirip doğrudan nişan alacağım. Karavana atmam mümkün değil. Üstelik bu, halkı da cesaretlendirir."

"Ya halk?" diye sordu, "onlar ne durumda? Ne yapıyorlar? Askerler Campamento'da ayaklanırlarsa ne olacak?" [12]

Ona garanti verdim. Albay Mangada milisleri ağaçların arkasına yerleştirmişti. "Herkes direnebildiği sürece direnecek."

"Çok güzel o halde," dedi elimi sıkarak. Çok endişeli olmasına rağmen, kendini kaybetmiş gibi bir hali yoktu. Biz de öyleydik. Hepimiz, zaten kaybetmiş olduğumuzu düşünüyorduk...

MİLİTANLAR I

REGULO MARTİNEZ
Sol Cumhuriyetçi Okul Müdürü

Birkaç saat önce, sol cumhuriyetçi partinin kurucusu Başkan Azana, onu ve partinin Madrid üyelerinden oluşan bir heyeti Ulusal Saray'da kabul etmişti. Bir aile ziyareti gibi geçen toplantıda protokol uygulanmamıştı. Azana, geldikleri için onlara teşekkür etmiş, sol cumhuriyetçi fikirlerine güven duyduğunu ifade ettikten sonra, savaş düşüncesinin kendisini dehşete düşürdüğünü ifade etmekten çekinmemişti. Halkı silahlandırmak istemiyordu. Buna karşılık, cumhuriyete sadık subay ve askerlerin düşmana karşı savaşla görevlendirilmelerini önermişti. İsteyen siviller de gönüllü olarak katılabilirlerdi. Halkın silahlanmasının suikastlere ve yağmalara yol açacağından korkuyordu.

12. Başkentin güney-batı eteklerindeki kışlalar grubu.

- "Hatırlayın, İspanyol halkının büyük erdemleri olduğu gibi, büyük zaafları da vardır. Romalılar zamanından beri bu halk, Pliny'nin sözleri ile, savaş yokken bile Romalılar'la savaşabilmek için bahane yaratmasıyla tanınır. Unutmayınız ki, burada işlenecek suçların propagandası, gerek komünizm gerekse faşizm korkusu altındaki ülkelerde, cumhuriyete tarifsiz darbeler vurulmasına yol açacaktır. Şu anda, askerlerin zafer kazandığı yerlerde pek çok cumhuriyetçinin ne durumda olduğunu biliyorum. Fakat şiddet, soğukkanlı biçimde, yöntemli olarak ve bir yasallık ortamı içinde uygulanmalı." Az önce, asilerin ele geçirdiği bir şehirde olanlar hakkında bilgi veren bir telefon konuşması yapmıştı. "Bazı şeyler vardır, hiç söylenmemesi daha iyidir," diye sürdürdü. "Halk bunları elbette öğrenir. Ama şu anda öğrenseler sadece hırsları kamçılanır ve suç işleyerek karşılık verirler..."

Azana'nın gözlerine yaşlar dolmuştu.

- Ulusun geleceğinden söz ederken gözyaşlarını tutamayan, onları saklayamayan bir aydındı. Korkmuyor, sadece dehşete kapılıyordu. Savaş uzun ve acı olurdu. Halkın coşkuyla birkaç kışlaya saldırması ayaklanmayı durduramazdı. Askeriyenin ülkenin belirli bölgelerindeki gücünü ve kiliseden görebileceği desteği çok iyi biliyordu. Sadece halkı düşünüyordu. Hattâ şunu söyleyebiliyordu: "Eğer çözüm, cumhuriyetsiz bir demokrasinin kurulmasında yatıyorsa, buna engel olmam. Cumhuriyeti savunmak benim için bir görev ve zorunluluk olsa da, yaparım bunu. Eğer İspanya'da monarşi koşullarında demokrasinin imkânsız olduğuna inanmasaydım, cumhuriyeti getirmek için bunca mücadele vermezdim." Yabancı müdahale olasılığını değerlendirdi. "Kendi çıkarları için müdahale etmelerinden korkarım. Eğer bu tarafta suç işlenirse, bunu daha kolay yaparlar. Halkın silahlandırılmasına karşı çıkışının nedeni de budur..."

"Başka çözüm yok," dedim. "Don Manuel, cumhuriyetin sorumluluğunu artık omuzlarınızda taşımıyosunuz. Cumhuriyetin düşmanları, şanslarını denemek için seçimleri beklemeyi kabul etmeyenler, bu sorumluluğu sizden aldılar. Tarih önünde, olacaklardan artık bütünüyle onlar sorumludur. Cumhuriyetin tek dostu halktır. Ve siz onların temsilcisisiniz. Siz onları asla aldatmadınız, gözlerini bağlamak için demagoji yapmadınız. Kazandığınız şöhret sizi harekete geçmeye mecbur etmektedir..."

"Belki de haklısınız," dedi, başını eğerek. "Biz de," dedim, "halkın silahlanmasının birtakım kişisel intikam ve suçlara yol açabileceğinden korkuyoruz. Ama düşman bunu hak etmedi mi? Baskı önlemleri, kelimenin gerçek anlamında, yasal olmayabilir, ama bunlar tarihsel bir adaleti temsil ediyorlar." "Zaman bırakalım," diye mırıldandı, "görelim..."

Başkan'dan izin isteyip ayrıldılar. Ülke sırtını bir duvara yaslamış, diye düşündü. Tek umut halktaydı. Şimdiye kadar kahramanca tepki göstermişlerdi. Onlardan korkmuyordu, her zaman halkın safında yer almıştı. Küçük bir Toledo köyündeki babasını ve küçükken kendisini çok etkileyen sözlerini hatırladı: "İlaç yerine, kasap ve fırınlar için reçete yazsam daha iyi olurdu." Köylüler birkaç zeytin ve bir parça ekmekle yaşıyorlardı. Kendisi, yani Regulo MARTİNEZ, 1918'de papazlığa atanıp Guadalajara'da kırsal bir bölgeye gönderildiğinde ilk işi, köylülere yardım edecek bir Katolik tarım sendikası kurmak olmuştu. Köylünün tefeciler ve **cacique**'ler (ağalar) tarafından sömürülmelerine çok kızmıştı. Çok geçmeden evi, geniş oturma odasıyla birlikte, **casa del pueblo** (halk evi) benzeri bir yer haline geldi; tarladaki işlerinden sonra köylüler bir iki sigara içip, sohbet etmeye geliyorlardı.

Her ne kadar papazlığa inancı daha bir teoloji öğrencisiyken zayıflamışsa da, yararlı bir Hıristiyanlık görevi yaptığına inanarak Guadalajara'da tam dört yıl kaldı. Ancak, Madrid'de, babasının kuruluşuna aktif katkıda bulunduğu doktor yetimleri için bir okulun müdürlüğü sözkonusu olduğunda bu fırsatı kaçırmadı. Ailesi zaten başkente dönmüştü. İspanya başpiskoposu ve toledo piskoposu Kardinal Segura ona kendi bölgesine dönmesini emretti. MARTİNEZ bu emri reddetti. Bunun üzerine kendisini pazarlıktan atmakla tehdit eden Kardinal ile yüz yüze tartıştı. Ona, doğa kanununun da ailesi ile birlikte olmasını emrettiğini söyledi. Ayrıca ruhsal durumu o bölgeye dönmesine izin vermiyordu. Çeşitli tehditlerde bulunmasına rağmen kardinal harekete geçmedi.

Artık papazlığın yerini siyaset alıyordu. Önce, Ortega y Gasset, Dr. Maranon ve Perez de Ayala gibi prestij sahibi yazarların cumhuriyetten önce kurdukları "Agrupaciòn al servicio de la republica" (Cumhuriyetin Hizmetinde) adlı örgüte girdi. Ancak, cumhuriyet ilan edildikten sonra yeni rejime duydukları ilginin çok platonik

bir düzeyde kaldığına inanmaya başladı. Manuel Azana'nın konuşmasını dinledikten sonra, çok büyük bir politikacı ve İspanyol'la karşı karşıya olduğunu anladı ve onun partisine katıldı. Tanık olduğu olaylara karşın bu kararından asla pişmanlık duymadı. Partinin sadece din sorununu kapsamayan başka hataları da olmuştu.[13] Ancak öteki partiler de -örneğin sosyalistler- kendi paylarına hata yapmaktan geri durmuyorlardı. Örneğin, 1934 Ekim Devrimi; şiddet, ancak halkın düşmanlarına destek sağlayabilmişti. İçten demokratlar seçimlerde kaybettiklerini yine seçimlerde geri almayı içlerine sindirmek zorundaydılar. Halk Cephesi'nin son seçim kampanyasında Azana Comillas'ta toplanan kitleye, eğer iktidara şiddet yoluyla gelmek isteyenler çıkarsa, buna önce kendisinin karşı çıkacağını söylememiş miydi?

Seçimlerden bu yana, Sosyalist Parti'nin Largo Caballero önderliğindeki sol kanadı devrim yapmak için sokaklara dökülmüştü. Bu ise sadece havanın elektriklenmesine yaramıştı. Caballero'ya "İspanya'nın Lenin'i" diyorlardı. Üstelik, UGT ve CNT, sosyalist ve anarko-sendikalist sendikalar kavga halindeydiler. Birbirinin militanlarını öldürüyorlardı. Aynı yöntemlerin kullanıldığı politik suikastların sorumlusu ise falanj idi. Dünya günden güne bir yanda faşizm, öte yanda komünizm korkusunun bulunduğu iki kampa bölünüyordu. İspanya'da çok az komünist olmasına rağmen, Halk Cephesi'nin seçilmesinden sonra komünist bir havanın oluştuğu kanısındaydı. Herkes komünistler ile işbirliği halindeydi. Askeri ayaklanmanın azdırdığı kargaşa ortamında halk devrim ve intikam arzusunu açığa vuruyordu. Bunlar kendilerine mehtabı bile vaad eden parti ve sendikalarca yönlendiriliyorlardı. Bunlardan komünistler değilse, kim kârlı çıkabilirdi?

Parti merkezine döndü. Artık partinin Madrid şubesinin **de facto** başkanı durumunda idi. İçeri girdiğinde; yeni sol cumhuriyetçi başbakan Jose Giral'in halkın silahlandırılması için emir verdiğini duydu.

---

13. Bk. Kopuş Noktaları, B.

MADRİD

Montana kışlalarında bazı karışıklıklar oluyordu. Asilerin planlama ve koordinasyon faaliyetleri Madrid'de yetersiz kalmıştı. Mola'nın planları Madrid'de ani bir başarı olasılığını hesaba katmıyordu. Madrid Garnizonu, dışardan saldıran birliklerce rahatlatılana kadar, savunma durumunda kalacaktı. Neredeyse son anda, dün öğle üzeri, önde giden tertipçilerden General Fanjul, 1200 subay ve erden oluşan piyade ve istihkâm bölüklerinin ve geri hizmet veren makinistler alayı ile bir uzman biriminin komutasını almak üzere kışlaya gitmişti. Kışlalara ulaşabilen 250 falanjist vardı. Bunlar silahlandırılmış ve her birine üniforma giydirilmişti.

Gece çökerken bazı falanjistler endişelenmeye başladılar: Neden şehri ele geçirmek için hücuma geçmiyorlardı? Kışlaya girişlerini güçleştiren milis grupları ortadan kaybolmuş gibiydi. "Buraya tıkılmış ne yapıyoruz?" diye soruyordu falanjist öğrenci Eugenio LORTAN.

- O zamana kadar çoğumuz eline tüfek bile almamıştı, dedi Mario Rey. Marangozdu kendisi ve falanja girmeden önce JONS'a üye olmuştu. Fakat moralimiz öyle yüksekti ki, emir alır almaz saldırıya geçebilecek durumdaydık. Neden beklediğimizi anlayamıyorduk. Üstelik, Halk cephesi seçildiğinden beri aynı duygu içindeydik...

Montana'daki bütün askerler ayaklanmayı desteklemeye hazır değildi. Asker ve çavuşlar arasında gizli bir yayın, Soldato Rojo'yu (Kızıl Asker) çıkaran bir örgüt, gücünü arttırmıştı. Bu örgütün montana piyade kışlasında 200'den fazla üyesi olduğu söyleniyordu. Bazı subaylar ve NCO'lular kışladaki asilerce tutuklanmışlardı. Sol cumhuriyetçi ve istihkâm eri Francisco SANPEDRO, hiçbir askerî örgüte mensup olmadığı halde, bütün gece tutuklanma korkusuyla uyuyamamıştı. Daha pek çokları gibi o da, sağcıların bir cumhuriyet sempatizanı olduğunu öğrenmelerinden korkuyordu.

- Şafakla birlikte silahlar patlamaya başladı. Ancak bize bir emir gelmemişti. Bölüklerden hiçbiri ne mevziye sokulmuş ne de savunma durumuna geçirilmişti. Tam anlamıyla şaşkına dönmüştük...

Dört gün önce merdivenlerden düştüğü için kolu alçıya alınan, üstelik bir parmağı da kırık olan yüzbaşı ORAD DE LATORRE topu 400 m. mesafeye ayarladı. Eğilip namludan baktı. Kışla binası öyle büyüktü ki ıskalaması mümkün değildi. Üç saat önce başlamak istemiş, ancak emir gelmemişti. İlk atıştan sonra hava kuvvetlerine bağlı uçaklar kışlaların üzerinden uçup onları teslim olmaya çağıran bildirileri aşağı bıraktı. Çevre binalara yerleştirilmiş hoparlörlerden aynı çağrı tekrarlanıyordu. Az sonra uçaklar bu kez bombalarla dönecekti. Kışlanın dışında, muhafızların çevresinde toplanmış çoğu silahsız binlerce sivil vardı. Kışlaya bir elçi gönderilip yirmi dakika içinde teslim olmaları istendi. Elçi, askerlerin asla teslim olmayacakları mesajı ile geri döndü.

- Saat tam 7.00'de ateş emri verdim. İlk atış, bir ay önce Madrid sokaklarında öldürülen ve faşizmin ilk kurbanı olan Yüzbaşı Faraudo'nun anısına yapıldı. İkinci atış daha bir hafta önce kurşunlanan Teğmen Castillo'nun anısınaydı... Üçüncü atış İspanyol Cumhuriyeti adına... Mermiler kışlanın üzerinde patlıyordu. Sadece 138 top mermisi vardı ve hiçbirini boşa harcamak istemiyordum...

İlk mermi ana giriş kapısına isabet etti. Kışlanın duvarları öyle kalındı ki, pencere ya da kapılardan geçmedikçe mermiler etkili olmuyordu. ORAD DE LA TORRE hızlı atış emri verdi. Böylece, sanki iki top varmış gibi bir izlenim yaratacaktı. Teknisyenlerden ve kalabalık arasındaki eski topçulardan gönüllüler atışlara yardımcı oluyorlardı. Topun yer değiştirmesi istendiğinde siviller onu kucaklayıp taşıyorlardı.

- Halk kahramanca davranıyordu. Çoğunun silahı yoktu. Önceki akşam topu dışarı çıkarırken, kamyona Puerto del sol'dan geçmesini söylemiştim. Oradaki insanlara bir konuşma yaparak, kışlaların kuşatılmasında bana yardımcı olmalarını istedim. Bir grup insan kamyonun peşinden koşmuş ve "Viva Repùblica!", "Yaşasın

onurlu subaylar!" diye bağırmıştı...

Kışlayı savunanlar ilk atışla birlikte kuşatıldıklarını anladılar. Eugenio LORTAN, Calle Ferraz boyunca evlerin çatılarında mevzilenen, balkonlara şilte yerleştiren muhafızları görebiliyordu. Onlara ateş etmek gerektiğini düşündü. Ama emir gelmemişti. Hayatında tüfekle ateş etmemişti. Askerî konularda öyle cahildi ki, savaş giysisini serbest bırakacağı yerde, tıpkı bir gömlek gibi pantolonunun içine sokuşturmuştu. "Büyük bir coşku, büyük bir kararlılık, ancak çok az tecrübe vardı."

Kuşatanların arasındaki sivil muhafızları görebiliyordu. "Sivil muhafızlar ve milisler hesaba katıldığında, fazla kazanma şansı yok," diye düşündü. Peki ama neden hücuma geçmiyorlardı?

Teğmen Vidal kışladan sadece 200 m. uzaklığa 155 mm.lik bir sahra topu yerleştirdi.

- Bir çift mermisi vardı. Neredeyse tabanca menzilinde, diye düşünüyordu, Yüzbaşı ORAD DE LA TORRE. Gerçekten bu top kışlada büyük bir panik yarattı...

Bir mermi bir aralıktan geçerek General Fanluj'la birlikte bir piyade albayının yaralanmasına neden oldu. Cumhuriyetçi istihkâm eri Francisco SANPEDRO hâlâ bir emir almamıştı. Kendisini birden makinistler kışlasının ana kapısı önünde bulıvermişti. Kapı hayret verici bir biçimde açıldı. Bir an bile duraksamaksızın dışarı koştu.

- Kendimi kurtarmaktan başka bir şey düşünmüyordum. Dört metrelik istinat duvarından aşağı atladım. Bu sırada kışladan üzerime ateş açıldı. Birden gözüme dışarı sarkıtılmış bir beyaz bayrak ilişti...

Saldırıya geçenler arasında bir çığlık yükseldi. "Beyaz bayrak! Teslim oluyorlar!" Yüzbaşı ORAD DE LA TORRE, Teğmen Moreno'nun, hareket etmeyin, diye bağıran sesini duydu. İnsanlar, kendilerini sakınmadan ileri atılmışlardı.

- Kışladan gelen ateşte ani bir yatışma oldu. Bir rastlantıydı kuşkusuz, ama içerdekiler için trajik olacak bir rastlantı...

On beş yaşındaki liberter gençlik üyesi Manuel CARABANO kışlaya doğru tavşan gibi koşuyordu ve silahı yoktu. Mermiler ya-

nından yöresinden ıslık çalarak geçiyordu. Bir makinalı tüfek kışladan ateşe başlamadan önce istinat duvarına ulaştı. Plaza de Espana'dan koşan insanlar durdular ve geri çekildiler. CARABANO yerdeki ölü ve yaralıları görebiliyordu. Bir muhafız onu iterek orada ne yaptığını sordu. Bir başkası, buraya gelmekle hayatını tehlikeye attığını söyledi. Manuel CARABANO onlardan ayrılmadı. Saldırının en ön safındaydılar ve silahları olanlar yalnız onlardı. Anti-Faşist işçi köylü milisinden Pedro SUAREZ de ileri doğru koşuyordu.

- Herkes beyaz bayrağı görmüştü. Daha sonra Manias'ın yerde yattığını gördüm. Ölmüştü. Takma ismini sol gazeteler satarken manik tavırlar takınmasından ötürü almıştı. "Kahrolsun **carcas** (pislikler) ve papazlar!" diye bağırırdı. Şimdi onu öldürmüşlerdi. Yere kapandım ve sürünerek meşrubat satan bir büfenin arkasına geçtim. Yarım saat sonra başlayan nihai saldırıya kadar orada kaldım...

Öğle üzeri subaylar falanjistlere kışlanın iç tarafına çekilme emri verdiler. Eugenio LORTAN ne beyaz bayrağı görmüştü ne de bu konuda bir şey duymuştu.

- Ayaklanmaya muhalif olup da karşı darbe düzenlemek isteyenlerin işiydi herhalde, diye düşünüyordu. Biz içeri doğru çekilirken, makinalı tüfekle ateş eden askerî öğrencilere, silah bırakmaları emredildi. Daha sonra da, bize silahları bırakmamız emredildi. O sırada bu, bize çok saçma görünmüştü...

- "Kışla kaybedildi. Kaçsanız iyi edersiniz." Böyle bir ses duydu Mario REY. Uzaktaki gürültü ve yaygara bulunduğum yerden duyulabiliyordu. Asker ceketini çıkarıp kalabalığın arasına karıştım. Muhafızlar ele geçirdikten sonra bütün halk kışlaya dolmuştu. Askerlerin miğferlerini başlarına takıyor, tüfekleriyle oynuyorlardı. Çocuklar gibi bağırışıyorlardı. Kimse fark etmedi beni...

Manuel CARABANO muhafızların peşinden içeri girdi. İlk gördüğü bir tüfek oldu; hemen aldı. Sonunda bir silahı olmuştu. Dışarı çıktığında, "Viva la Repùblica" diye bağırarak subay olduklarını gizlemeye çalışan bir grup ceketsiz insan gördü. Bir grup milis, "faşistler," diye bağırarak etraflarını çevirdi.

- Sonra pek sevimli olmayan bir kadın gördüm, yanında yaralı bir çocuk vardı. Tabancasını subaylara çevirdi ve ateş etti. Her taraftan silah atılmaya başlandı. Subaylar biçilmiş buğdaylar gibi düşüyorlardı. Hayatımda ilk kez ölen insanlar görüyordum. O an, hâlâ hayatının en kötü anısıdır.

Eugenio LORTAN fark edilmeden kışladan çıkmayı, "tanrı'nın inayetiyle" becerebilmişti. Radyo bütün askerlerin terhis edildiğini duyurmuştu. Dolayısıyla Montana'dan çıkan üniformasız gençler kimsenin garibine gitmiyordu. Eve doğru yola çıktı. Devriyeler tam iki kez yolunu kesti. İkinci kez karşısına çıkan devriyeler kadındı. Tabancaları vardı. Nereden geldiğini sordular.

- "Montana'daydım." "Ne oldu?" "Faşistlerin hepsini öldürdük." Üzerimde hâlâ asker pantolonu vardı. İyi ki, ayağımdaki makosenleri fark etmediler. Normal bir askerin ayakkabılarına pek benzemiyordu.

Yüzbaşı ORAD DE LA TORRE kışlanın içinde dolaşıyordu. Avluya cesetler yayılmıştı. İçerdekiler boğazlanmışlardı. Beyaz bez numarasından sonra bunu hak ettiler, diye düşündü. Yürümeye devam etti. NCO'ların odasının önünden geçiyordu. İçerde, bir masanın çevresinde birkaç subay gördü.

- İçeri girdim. Baş tarafta kalbinde bir kurşun deliği olan bir binbaşı oturuyordu. Diğerlerinde de kurşun delikleri vardı. Anlaşılan, kaybettiklerini anlayınca oraya oturmuşlar; Binbaşı silahını çekip intihar etmiş, diğer subaylar da onu izlemişler. Aralarında tanıdıklarım da vardı...

Sonuç olarak, Montana'daki 145 subaydan 98'i olay sırasında, yani infaz mangasından önce, katledilmiş ya da intihar etmişti.

Kışla düştükten sonra, ne Carabançhel'deki, bir atlı topçu birliği ile bir istihkâm taburunun bulunduğu Campamento, ne de Retiro parkının güneyindeki kışlada bulunan 1 no.lu piyade birliği direnebildi. Campamento'ya yapılan saldırıda, Yüzbaşı Orad DEL LA TORRE'NİN kardeşi ile, on beş yaşındaki yeğeni de vardı. Her ikisi de sosyalist Parti üyesi idiler.

*

Top ve makinalı tüfek ateşinin sesi bütün şehirde duyulmuştu. Mimarlık öğrencisi Fernando TAFALLA aceleyle kalktı, günlük giysilerini giyip, olanları seyretmek üzere dışarı çıktı. Halk inanılmaz bir coşku içindeydi. Her şey kendiliğinden gelişiyor, bu arada muazzam cesaret gösteriliyordu. Tecrübesizlikleri de aynı ölçüde, muazzam düzeyde idi. Elindeki silahı yanlış tutan bir işçiye doğrusunu gösterdi. İşçi, görece daha şık giysiler içindeki öğrenciyi tepeden tırnağa süzdü. böyle birinin burada ne işi var, der gibiydi.

Fernando bir komünist parti sempatizanıydı ve adamın bu tavrını gayet iyi anlıyordu. Burjuvazi orduyu ayaklandırmak için elinden geleni yapmıştı. Cumhuriyeti boykot ediyorlardı. Yasal haklarını korumak için grev yapmak zorunda kalan işçilere, "Cumhuriyet size iş bulsun da görelim," diyebiliyorlardı. Boykot veya lokavt karşısında işçiler zaman zaman işyerlerinde yönetimi ele almak zorunda kalıyorlardı. Ancak devrime ulaşmak için önlerinde uzun bir yol vardı.

Genç monarşist Marquess PUEBLA DE PARGA da silah sesleriyle uyanmıştı. Şehrin bir başka yerinde idi. Hiç şaşırmamıştı. Önceki gün, ayinden sonra, arkadaşlarıyla birlikte *café* Roma'da otururlarken içi milis dolu bir araba gelmiş ve içindekiler, onlara doğru "UHP"[14] diye bağırmışlardı. O da, "İşte başladı," demişti, arkadaşlarına.

Seçimlerden beri bir kıyamet duygusu, bir felaketin eli kulağında olduğu sezgisi vardı. Temas halinde olduğu iş çevrelerinde ve malî çevrelerde, sadece ekonomik durum yüzünden değil, toplumsal huzursuzluk yüzünden de, bir yılgınlık ve korku vardı. Bu duygu zamanla umutsuzluğa dönüşmüştü. Fransızların dediği gibi, "Une certaine idèe de la patrie," (vatan fikrinin kendisi) tehdit altında idi. İspanya'nın birliği ve yurtseverlik, Catalan ve Bask milliyetçiliği tarafından tehlikeye atılmıştı. Ona göre, bu tür amaç ve hedeflerle yürütülen savaş, daha 1932'de başlamıştı. Anayasal hayata saygı gösterilmemiş, yasa ve nizam derhal bir sorun haline gelmiş, kiliseler yakılmış ve din eğitimi baskı altına alınmıştı. Çok geçmeden her iki taraf da bu duruma ancak bir savaşın son ve-

---

14. "Proleter kardeşler, Birleşin"in ilk harfleri. 1934 Asturias ayaklanması sırasında kullanılan meşhur bir slogan.

rebileceğine inanmıştı. Aynı katı paylaştığı İngiliz ateşe, bir süre önce ona, kendinden gayet emin bir tavırla, elçiliğin elinde sol bir devrimin patlak vermek üzere olduğuna dair enformasyon bulunduğunu söylemişti. UGT ve CNT silahlanıyordu. Arkadaşları onun da Pamplona'ya gelmesi için çok ısrar etmişler, ancak babasının mirası tümüyle ona kaldığından, Madrid'i terketmesi mümkün olamamıştı.

İngiliz elçiliğine doğru yürürken silah sesleri hâlâ kulaklarında çınlıyordu. Evin kapısına bir İngiliz bayrağı ve evin bir İngiliz diplomata ait olduğunu gösteren bir levha asmak istiyordu. Bunun için elçilik yetkililerinden izin almaya gidiyordu.

*

Puerto del sol'da, askerî otobüsler kalabalığın içinde zorlukla ilerliyordu. Sivil memur ve sol cumhuriyetçi gençlik örgütünün önde giden üyesi Andres MARQUEZ tam iki gününü geçirdiği parti merkezinden yeni çıkmıştı. Otobüslerle hapisaneye götürülen beti benzi atmış subayları gördü. Kalabalık, "Hainler!" diye bağırıyordu. Kargaşa vardı. Halkın kendini yasaların yerine koymasından korkuyordu. Beş yıl önce aynı yerde halkın cumhuriyetin ilanı ile yaşadığı sevince tanık olmuştu. Şimdi bu olur muydu! Ancak halk bir kez daha yurttaşlık bilinciyle hareket etmiş ve otobüslerin geçmesine izin vermişti.

- Eğer o anda halk, askerlerin başarı kazandıkları yerlerde, tek suçları özgürlük istemek olan cumhuriyetçileri vahşi hayvanlar gibi boğazladıklarını bilseydi, kim bilir neler olurdu? İspanyol sağı, imtiyazlarını korumak için, anavatan ve din adına her türlü suçu işlemeye hazırdı. Yanlış bir din anlayışı sağı merhametsizlikle doldurmuştu. İspanyol sağı, köklerini, mali ve siyasi oligarşiden çok Kilise'de buluyordu. Hıristiyanlıkla alakası olmayan bir din...

Sağın en fazla korktuğu şey, cumhuriyetin ülkeye yeni modern bir politik zihniyet getirme çabasıydı, diye düşünüyordu. Evrim sürecinin bir yıl daha sürmesine izin verilse, artık geri dönüş imkânsız olacaktı. Ne yazık ki, sosyalist sol işçileri bu yoldan geri çevirme çabası içindeydi. En örgütlü ve sayısal olarak en kalabalık

parti üzücü bir hata işlemişti. Oysa başlangıçta cumhuriyetin en sağlam destekçisi idi.

En ağır hatayı işleyenler, halkın en temel ihtiyaçlarına bile karşılık veremeyen küçük burjuva liberal cumhuriyetçiler değil mi? diye düşünüyordu sol sosyalist gençlik üyesi Antonio PEREZ. "Anayasasında kendini 'bütün işçilerin cumhuriyeti' olarak adlandıran bir rejim, Endülüslü işçileri senenin altı ayında işsizliğe, kuru ekmek ve sirkeyle yaşamaya mahkûm etmişti." İspanyol halkı açlığa doğru gidiyordu. Bu duruma artık bir çare bulmak gerekiyordu. Önlem alınaları için cumhuriyetçilere sürekli baskı yapılmalıydı. Bu bir devrim meselesi değildi. Sosyalist gençliğin kafasında net bir devrim programı yoktu. Bu sadece, temel ihtiyaçların karşılanması, artan şiddete karşı konulması sorunuydu. Üniversite öğrencileri federasyonu FUE ile kendisinin de okuduğu ticaret okulundaki Falanjistler arasında sürekli kavga oluyordu. Yumruk yumruğa başlayan kavgalar, taş atmalara dönüşmüş, sopalar ve nihayet silahlar kullanılmaya başlanmıştı. İki falanjist öğrenci, görünüşe bakılırsa, Komünist Parti'nin gazete binasına saldırmaya çalışırlarken öldürülmüşlerdi. "Seçimlerden bu yana mücadele, gözle görülür biçimde alevleniyordu; geriye dönüş yoktu."

Şiddet havası çok önceden, Ekim 1934 ayaklanmasından itibaren hep vardı. Bu şiddetin söz düzeyinde başladığını ve giderek İspanyol politikasına, subaylara ve sivillere yayıldığını, düşünüyordu Paulino AGUİRRE. Madrid Üniversitesi'nde resim öğrencisi ve bir monarşi dönemi politikacısının oğlu idi. Üniversite'de sık sık rastlanan kavgalara karışmamıştı; ama şiddetin derinliği konusunda da kendisini aldatmıyordu.

- Her iki tarafta yer alan insanlar, kendilerini korumak için öldürmenin, yok etmenin zorunlu olduğu fikrini sürekli olarak dile getiriyorlardı. Bu durum, dialog ve uzlaşmayı reddeden bir mantıktan kaynaklanıyordu. Sözlü şiddet toplumsal bir olaydı. Bununla birlikte, sözler ile eylemler arasındaki sınırın geçilmesi, çoğunluk açısından anlaşılmaz bir şeydi. Ufak bir azınlık eyleme geçtiğinde, yani söylenenler gerçekten yapıldığında, yeni bir durum ortaya çıktı. Sözlü şiddet önceden beklenilmeyen bir savaşı getirdi, bu savaşın patlak vermesini koşullandırdı, hattâ hızlandırdı...

İSPANYOLLAR

100 MİLYAR PESETA DEĞERİNDE TARIMSAL SERVET VE HAYVANLAR
50 MİLYAR KENTLERDEKİ SERVET
25 MİLYAR ÖZEL YATIRIMLAR
20 MİLYAR KAMU YATIRIMLARI
50 MİLYAR SABİT SANAYİ VE TİCARİ YATIRIMLAR
15 MİLYAR BANKA SERMAYESİ, MEVDUAT VE CARİ HESAPLAR
5 MİLYAR DEMİRYOLU YATIRIMI
3.5 TASARRUF SANDIKLARI, VB.

İspanya'nın nasibi olan 300 milyar peseta, Sovyet komünizmi tarafından, ulusallaştırılacak, ele geçirilecek, yani yok edilecektir. Hayatlarını kurtarabilenler, sırtlarında sadece elbiseleri ile işlerinden atılacaklar, sokağa terk edileceklerdir.

İşçiler, memurlar, tüm çalışanlar: Komünist, sosyalist solcu-ihtilalci bloku seçerseniz, ancak kötü yiyecek ve giyecek için çalışan köleler haline gelirsiniz!

İspanyollar: kendinizi savunacak bir parça gücünüz, bir gram aklınız varsa, demir bir disiplinle, anti-devrimci cephenin adaylarını seçiniz.

İspanya'nın Selameti için!

***La Nacion**, sağ-kanat monarşist yayın organı (Madrid, 15 Şubat 1936)*

İŞÇİLER, DEMOKRAT YURTTAŞLAR

CEDA ve suçortakları iki yıldır devam ettikleri, terör, adaletsizlik ve hırsızlığı sürdürebilmek için oylarınızı istiyorlar.

Halk Cephesi ise 30 000 insanı hapisten kurtarmak, 70 000 kişinin işyerlerine geri dönmesini sağlayabilmek, işkenceci ve hırsızların cezalandırılmasını talep etmek için yardımlarınızı ve oylarınızı istiyor.

OYUNU HALK CEPHESİNE VER!

İspanya'nın sorunu bir politik değişiklik sorunu değil, ekonominin dönüştürülmesi sorunudur.

Seçimlerde proletarya, asıl görevini, kendisini toplumu dönüştürecek şekilde hazırlama ve örgütleme görevini bir yana bırakarak, burjuva partileri ile birlik kurmaktadır.

Solidaridad Obrera, CNT (Barcelona, 14 Şubat 1936)

ŞUBAT-TEMMUZ, 1936

Şubat'ta yapılan genel seçimlerde Halk Cephesi sınırlı bir zafer kazandı.[1] Hemen ardından İspanya'nın eşitsiz gelişimi bu kez kendini ajitasyon ve şiddetin eşitsiz dağılımında göstermeye başladı. Gelişmiş çevre bölgeler, Catalonia ve Bask görece sakindi -sanayileşme aşamaları bakımından bu bölgeler birinci (tekstil) ve ikinci (madencilik) durumdaydılar. Catalonia'da sol cephe, toplam oyların %59'unu almıştı. Burjuvazinin temsilcisi Llga Catalana, yenilgiyi kabul etmiş ve rejime sadık muhalif rolünü üstlenmişti. Asıl kazanan parti, sol cumhuriyetçi küçük burjuvazinin partisi Esquerra daha ılımlı hale gelmişti. Llga'nın tanınmış üyesi, Catalan milliyetçisi avukat Tomas ROIG LLOP Catalonia'da kimsenin askerî ayaklanmadan yana olmak için bir sebebi olmadığı kanısında idi. En az korkulan ise proletarya devrimi idi. "Askerî darbe, kazanabilmek için bunca zahmet çektiğimiz özerklik statümüzü tehlikeye sokmaktan başka anlam taşıyamazdı."

Catalonia'nın görece sakin oluşu -barış adası- işçi sınıfının olayların gidişatından memnun olduğu anlamına gelmiyordu. Özellikle CNT militanları, işçi sınıfının ihtiyaçlarını karşılayamadığı için cumhuriyete sövüp sayıyorlardı. Ama CNT 1933'te yaptığı gibi, militanlarına, oy vermeyin, demekten çekiniyordu. 1934'ten beri içerde yatan binlerce siyasî tutuklunun salıverilmesi için verdikleri oylar Halk Cephesi'nin katkıda bulunmuştu. CNT'li tekstil işçisi Andreu CADDEVİLA'ya göre halk, oylarıyla cumhuriyetçi hükümete faşizm tehdidini yok etmesi için bir **carte blanche** (boş kart) vermişti.

1. Sayılar için bkz., Giriş.

- Subayların bir oyun hazırladıklarını herkes biliyordu. Hükümet neden harekete geçip cumhuriyete sadık yeni bir ordu yaratmadı? Haydi bunu yapamadın, İspanya'daki güvenilir subayların önderliğinde bütün kışlaların etrafına barikatlar kurmak için işçi sınıfına çağrıda bulunsana. Askerler işçi sınıfı ile karşı karşıya gelselerdi %80 ihtimalle ayaklanma olmazdı. Ama cumhuriyetçiler işçi sınıfından, askerlerden korktuklarından daha çok korkuyorlardı...

*

Madrid'in yukarısında doğudan batıya doğru geniş bir yay oluşturan bölgede orta ve küçük toprak sahipleri hâkimdi. Buralarda şiddet yoktu, ama genelleşmiş bir düşmanlık duygusu yaşanıyordu. Cumhuriyet buradaki insanların sorunlarını hafifletmek için hiçbir şey yapmamıştı. Hattâ cumhuriyetin, halkın zaten kötü olan durumunu daha da kötüleştirdiği söylenebilirdi. Buğday üreticisiydiler ve ürettikleri ancak kendilerine yetecek kadardı. Havaların en iyi olduğu zamanlarda bile istikrarlı bir ürün fazlası elde edemiyorlardı. Mükemmel geçen iki hasat mevsimi, ardından gelen ithalat ve durgunluk, fiyatları düşürmüştü. Çoğunlukla Katolik olan köylüler arasında yaygın kanı, "Cumhuriyet'in kargaşalığı temsil ettiği" idi. "Kanun ve nizama, barış ve insanlığa ihtiyacımız vardı. Cumhuriyeti destekleyenler ise sürekli grev ilan ediyor ve halkı çalışmaktan alıkoyuyorlardı." Castilia'nın Castrogeriz köyünden büyük toprak sahibi bir çiftçinin oğlu, böyle diyordu.

Antonio GİNER hiçbir siyasal partiye mensup değildi. Bir emekçi olarak işçilerin, kendi çıkarlarını savunmak için bir sendikada birleşme haklarını destekliyordu. Ama liderler üyelerin Katolik dinini inkâr etmelerini isterlerse, işler değişirdi. Katolizm "bizim kaderimiz ve geleneğimizdi." Böyle bir istek sendika fikrinin özünü lekelerdi. Uygun fiyata satma umuduyla çiftlikte iki yıllık buğday depolamışlardı. "Paramız ve yerimiz olduğu için bizler şanslıydık. Küçük çiftçilerin çoğu mahsulü teklif edilen gülünç fiyata satmak zorunda kaldılar." Fakat gerçek ihtiyaçları, ona göre, şöyle özetlenebilirdi: "Ben bir çiftçiydim ve yalnızca üç şey istiyordum. Ailem, dinim ve işim." Aynı düşünceyi savunan rençber Fernando SANCHEZ, sağcı olmasının gerekçesini şöyle açıklıyordu.

- Dürüst çalışmayı seviyordum. Çok az ücret alıyorduk, sarımsakla bir parça ekmek yiyorduk ve bununla bütün gün çalışıyorduk. Sadece kazandığınızla yaşıyorduk. Ben hiçbir partiden değildim, toprağa aittim.

Castrogeriz [2] 570'e 270, çoğunlukla sağa oy vermişti. Bu bütün Burgos eyaletinin en yüksek oranı idi. Eyalet başkentinden bir araba tamircisi ve CNT sempatizanı, solun Castilla köylülüğünü örgütleyemediğini ve bunun dramatik sonuçlarının gelecekte ortaya çıkacağını düşünüyordu. Jose BESAIBAR, işçi sınıfının kapitalist karşı devrimin başarısını engellemek için köylülüğü kendi yanına çekmesi gerektiğini görebiliyordu. Eğer köylülük kapitalistlerin safına geçerse -sol örgütsüz olduğu sürece böyle olacağı kesin gibiydi- kapitalistlerin ihtiyacı olan insan malzemesini ağırlıklı olarak sağlayabilirdi. Solun başarısızlığı her şeyden önce şu nedene dayanıyordu.

- İşçi sınıfı örgütleri din sorununu kendi haline bırakmaya yanaşmadılar. Devrim yapmak için, kendi çıkarları etrafında birleşecekleri yerde, halkın kiliseye gitmesiyle uğraştılar. Köylülüğü ilgilendirdiği ölçüde hayatî bir hataydı bu...

Sağın, özellikle de sağın kitle partisi CEDA'nın uğradığı seçim yenilgisi, kendi tabanının büyük çoğunluğunu hayal kırıklığına uğrattı. Korporativ otoriter devlete giden parlamenter yol tıkanmıştı. Hayal kırıklığı katolik gençlik hareketi JAP içinde özellikle yaygındı. Üyelerin çoğu Falanj'a geçti. Burgos işçi sınıfından bir JAP üyesi, CEDA lideri Gil Robles'in birkaç ay önce hükümetteyken iktidarı ele geçirmemekle büyük bir hata yaptığı inancındaydı. Burgoslu Katolik işçiler derneği üyesi ve matbaa işçisi Maximiano PRADA'ya göre, 1931'deki kilise yangınlarından beri[3] herşeyin kötüye gittiği aşikârdı. Halk Cephesi'nin kazandığı zafer bu durumu sadece doğruluyordu. 1934'te ayaklanan Asturiaslı madencilerin uğradıkları yenilginin her şeyi dindireceğine inanmış, bunu beklemişti. Böyle olacağı yerde işler daha da kötüleşmiş gibiydi. "Ülkeye kanun ve nizam getirecek güçlü siyasî partilere izin veren,

---

2. Castrogeriz bir bakıma tipik olmayan bir Castilia köyü idi. Her yerde olduğu gibi burada da, topraksız emekçiler toplumsal çatışmayı arttıracak kadar büyük bir orana sahipti.

3. Bk. Kopuş Noktaları, B.

ancak, dine zulmetmeyi yasaklayan bir cumhuriyet istiyorduk. Gil Robles bunları yapamayacak kadar yumuşaktı. PRADA'nın bu mantığı sermayenin seçimlerden sonra girişti̇ği yatırım boykotu nedeniyle daha da kesinleşti.

- Kapitalistler işçileri boykot ettiler, onlara iş vermediler; solcu sendikalar da bizleri, katolik işçileri boykot etti. Durum öyle kötüleşmişti ki, paralarımızı cumartesi günleri öğle saatinde ödüyorlardı. Akşam ödeseler, işten atılmış solcuların paraları çalma ihtimali vardı...

Ülke gençliğinin sağ ve sol olarak radikalleşmesi politik krizin ayırt edici bir özelliği idi. JAP üyelerinin Falanj'a geçişleri ana partinin savaş sırasındaki kaderi hakkında bir şeyler gösteriyordu. Old Castile'nin başlıca şehri Valladolid'de, önde giden bir CEDA üyesi olan Mariano ESCUDERO, Falanj'a geçişleri durdurmak için başarısız bir çaba harcıyordu. Bir avukat ve Ulusal Katolik propagandistler cemiyetinin Valladolid şubesinin genel sekreteri ve aynı zamanda eski belediye başkan vekili olarak, başarısızlıklarının nedenini anlıyordu: "herkes komünist bir devrim olacağı inancında idi. JAP militanları ise, bizim tehlike karşısında daima korkakça davrandığımız kanısındaydılar." Yöresel gücüyle Falanj, tehlikeye karşı koymaya hazır tek örgüt durumundaydı. Kendisi bile, ne kadar üzülse, Ekim ayaklanması ile ilk kez sosyalistler tarafından bozulan cumhuriyetin yasallığının bundan böyle parlamenter yollarla yeniden sağlanmasının mümkün olmadığı düşüncesine gelmişti. Rejimin çökmesinin gerçek sebebi CEDA ile Sosyalist Parti arasında bir diyalogun geliştirilememiş olması idi. Bu konuda CEDA kendisine düşen hata payını kabul etmek zorundaydı. CEDA sadece korku yüzünden kendisine katılanları cezbetmişti. Bunlar parti içinde, kendi tarım bakanlarının önerdiği reformları bile engelleyecek kadar güçlenmişlerdi.[4] Katoliklerin, halkı "aşırı-sol çözümler düşünmekten" uzak tutacak bir sosyal adalet uygulanmakla yükümlü olduklarına inanıyordu. Avusturya'da Dolfuss bu ideale çok yaklaşmıştı. Ne var ki, CEDA çok sık geri adım atmıştı. Sosyalistler işi şiddete dönüştürmüşlerdi. Dialog imkânsız hale gelmişti. Ve şimdi şiddetin gelmekte olduğunu görüyordu.

---

4. Bk. Kopuş Noktaları, A.

- Güldüm, ama içimden gülmek gelmiyordu. Ne olursa olsun, sonucun çok vahşi olacağı kesindi...

Meslektaşı Ernesto CASTANO garnizondakilerle ayaklanmayı konuşmak için Valladolid'e gelmişti. Salamanca Tarımcılar Birliği'nin[5] baş örgütleyicilerinden biriydi. Seçimlerde CEDA'dan parlamentoya yeniden seçilmişti. Kendi bölgesinden iki kişiyle birlikte, seçimler sırasındaki kötü davranışlarından ötürü azledilmişti. CASTANO cumhuriyetin iflah olmaz bir iflas içinde olduğu inancındaydı. Aynı nedenler moranşiyi de başarısız kılmıştı. Bu nedenlerin başında, politik yelpazenin sağa ve sola doğru sonuna kadar açılmasına izin verilmemesi geliyordu. Sol cumhuriyetçiler kendileriyle rekabet edilmesini hoşgörüyle karşılayamazlardı. Gil Robles'in kilisenin yönetiminde olduğunu ve "sadece cumhuriyeti batırmak için cumhuriyet rejimi içinde yer almak" istediğini ileri sürüyorlardı. Bu kadar gerçek dışı bir şey olamazdı. "1936 seçimlerini CEDA kazanmış olsaydı Cumhuriyet'in kılına bile dokunmazdık. Gil Robles, düşmanlarının kendisini suçladıkları şeyi aklından bile geçirmedi. Yani faşist bir rejim kurmak için güç kazanmaya çalışmadı. Faşizmin ondan daha büyük bir düşmanı yoktu.[6]

CASTANO, Valladolid garnizonunu ayaklanma düşüncesine yatkın buldu. Bu durum Mayıs'a kadar değişmeyecekti. Yerel falanjist liderlere gelince, onlar askeriye katılmadıkça ayaklanmaya kalkışma fikrindeki "saçmalığa" dikkati çekiyorlardı. CASTANO, Gil Robles ve CEDA liderlerinin bilgisi dışında hareket ederek, kendisine göre tek çözüm yolu olan ayaklanma için ülkenin değişik bölgelerinde nabız yoklamaya devam etti.

Valladolid, JONS'un, ulusal sendikal hareketin doğum yeriydi.

---

5. Bk. Kopuş Noktaları, A.

6. CEDA liderliği başlangıçta kesinlikle cumhuriyetçi olduğunu reddettikten sonra, "İspanya'ya hizmet etmek ve onu savunmak için cumhuriyete hizmet etmeyi ve onu savunmayı" kabul etti. 1936 seçim kampanyası CEDA'nın düşmanlarını korkuttu. Bu örgüt, seçimlerden zaferle çıkarsa, en kötü durumda totaliter bir faşist rejimi dayatacaktı; en iyi durumda ise anayasayı köklü biçimde değiştirecekti. Gil Robles kamuoyu önünde ikincisini savundu. Öte yandan, CEDA'nın seçim sloganı, "Bütün İktidar Şefe," üyelerinin verdikleri faşist selamı ve anti-semitik sloganlar atan kahverengi gömlekli gençlik örgütü, bu örgütün muhaliflerini, gerçek hedeflerin çok daha ileri olduğuna inandırdı. Hitler'in de iktidara seçim yolu ile geldiği unutulmadı. (Yine bk. Kopuş Noktaları, E.)

JONS 1934'te, yine bu şehirde ortaya çıkan Falanj ile birleşmişti. Üyeleri, daha çok, üniversite öğrencilerinden, hizmet görevlilerinden (garsonlar, taksi şoförleri vb.) zanaatkârlardan ve küçük çiftçilerden oluşuyordu. JONS'un kurucu üyesi Onesimo Redondo, bir şeker pancarı üreticileri birliğinin başındaydı ve bu kesimdeki küçük köylülüğün daha iyi duruma gelmesini sağlayabilmişti. Yakın çalışma arkadaşı Tomas BULNES köylülüğün anti-cumhuriyetçi olduğuna inanıyordu. Bu **a priori** değildi; "cumhuriyetin değişip aldığı biçim yüzündendi." Cumhuriyet, "din karşıtıydı, ülke düzeyindeki anarşiyi körüklemese de tolerans gösteriyordu ve çiftçiler için yıkıcıydı. Castilla her şeyden önce dindar ve yurtseverdi. İspanya'nın, papaz, rahip ve rahibelerinin çoğunlukla Castilla'dan çıkmış olmaları rastlantı değildi."

MİLİTANLAR 2

ALBERTO PASTOR
falanjist çiftçi

Kuzey batı Valladolid'deki küçük Tamarız köyünde, 1932'den beri JONS'un üyesi Alberto Pastor 400 obrada'lık (200 hektardan biraz fazla) aile çiftliğinde çalışan amcasına yardım ediyordu. Tamariz küçük bir azınlığın çok fazla kazandığı bir köydü. Yüz çift öküzü (dolayısıyla bunları koşan aynı sayıda gündelikçi işçi) ile övünürdü. Fakat 800-900 kişilik nüfusu, yürünecek yoldan ve evlerinde akan sudan yoksundu. Evlerin çoğu kerpiçten yapılmıştı. Yine de burası, varlıklı buğday üreticilerinin bulunduğu bir yerdi. Bunların ikisi ya da üçü, PASTOR'unkinden iki misli daha fazla toprağa sahipti. Tierra de Campos'un toprağı iyi tahıl yetiştirmeye uygundu.

Geçen iki ay boyunca PASTOR, Valladolid hapishanesinde yatmıştı. Cumhuriyetin gelişinden bu yana herşey değişiyordu. Daha önceleri işçiler ile çiftçiler arasında bir dostluk duygusunun var olduğunu hatırlıyordu. Kendisi bir çiftlik sahibinin oğlu olmasına rağmen, işçilerle yan yana tarlalarda çalışır, onlarla aynı şeyi yer, dinlenme anlarında onlarla oturur, sigara içer ve sohbet ederdi.

"Aramızda hiç fark yoktu." Ama Cumhuriyet bütün bunları bozdu. İşçiler değiştiler, onları tahrik etmek için bölgeye kışkırtıcılar geldi. Artık dışarda çalışmaya giderken yanına bir tabanca alıyordu. Cumhuriyet'ten önce kardeş gibi olduğu insanlar şimdi onunla neredeyse hiç konuşmuyorlardı. Ancak onu tanıyor ve silahlı olduğunu biliyorlardı.

İşçilerle birlikte olmayı, kendi sınıfından insanlarla birlikte olmaya her zaman tercih etmişti. Babası (doktordu) ve annesi onu böyle yetiştirmişlerdi. Küçükken en fakir çocuklar en iyi arkadaşları olmuştu. Kardeşlerinden biri JONS'a ilk katılanlardandı. Örgüt kurulalı daha bir yıl olmamıştı ki, o da katıldı. Çevresindeki adaletsizliğe, terörizme ve bunun getirdiği yıkıma karşı savaştığını görünce JONS'a katılmak istemişti. Başka uluslar demokrasi için uygun olabilirlerdi; ancak şuna kesin olarak inanmıştı ki, "latin ırkı ancak diktatörlük altında yaşayabilirdi." Demokrasi bir idealdi, kuşkusuz. Ne var ki, İspanya'da özgürlük derhal aşırılığa kaçıyordu. JONS'un önerdiği ulusal-sendikalist devrim ise çok farklı olacaktı.

- Bu devrim, ülkenin sahip olduğu servetlerin daha adaletli bir şekilde yeniden dağıtılması anlamına geliyordu. Bu devrim, herkesin çalışmak zorunda olması, ama ahenk içinde hep birlikte çalışılması, demekti. Bu saf hıristiyanlık, İsa'nın, herkesin daha iyi yaşaması, kiminin zengin kiminin fakir olmaması gerektiği şeklindeki doktrini idi...

Bu devrim herkesin elindeki servete el konacağını anlamına gelmiyordu. Bu devrimle zenginler, ellerindeki servetin bir kısmını fakirler daha iyi yaşasınlar diye feda edeceklerdi. 2 milyon İspanyol toprak diye feryat ederken, 2000 hektarı olan, üstelik toprağı gerektiği gibi ekıneyi reddeden bir toprak sahibinin bunca mülke hükmetmeye hakkı yoktu. Latifundialar alınmalı, çok yüksek fiyattan olmasa da değeri ödenmeliydi. İyi ücret veren bir mülk sahibinin toprağı ise kamulaştırılmayacaktı. Fakat böyle bir toprak sahibinden %10 yerine %7 kâr yapması istenebilirdi.

- Fikirlerimiz evrimci değil, devrimciydi. Fakat biz, kanlı, yıkıcı bir devrim değil, yapıcı bir devrim istiyorduk. Biz ne sağ ne sol ne de merkezciydik. Biz kendine özgü bir harekettik, zenginleri

savunmuyor, ama aynı zamanda yoksulların zenginlerin üstüne çıkarılmasını da savunmuyorduk. Çoğu konuda sosyalistler ile hemfikirdik. Ama onlar maddeci devrimcilerdi, bizler ise maneviyatçı. Aradaki fark, onların kapitalizme duydukları kinin bizde olmaması idi. Marksistler serveti olan herkese savaş ilan ediyorlardı. Bizim düşüncemiz ise, başkalarının daha iyi yaşamasına imkân vermek için haktan kısmen feragat edilmesi gerektiği idi...

1934 martı'nda, Jose Antonio Primo de Rivera'nın Falange Espanola'sı ile JONS'un birleştiği Valladolid mitingine katılmıştı. JONS'un daha devrimci olduğuna inanıyordu. Falanj ise, "daha az diktatör, daha çok felsefî," idi.[7] JONS'un kendisine sendikalist demesi sebepsiz değildi. "Zaman zaman biz de anarko-sendikalistler ile aynı taktikleri kullanabilme imkânına sahip olabiliyorduk." Miting Valladolid sokaklarında silah atışlarıyla sona erdi.

Kendisinden başka falanjistin olmadığı ve geceleri sokağa çıkamadığı köyüne döndüğünde, yöredeki sosyalistlerin uğradığı **casa del pueblo**'yu (halkevi) dinamitlemeye karar verdi. İşçilerin tehdidi dayanılmaz bir hal almıştı.[8] Kadınların yaptıkları daha da kötüydü. Bir keresinde sokakta dini tören yapanların çevresini sarmışlar, şarkı söyleyip dans ederek tören alayını dağıtmışlardı. Bir adam herkesin gözü önünde kilisenin kapısına işemişti. Fakat bir sene sonra bu adam anüs kanserinden ölmüş ve böylece ilahî adalet tecelli etmişti. Dinamit patlamıştı. Ama onu, tecrübesizlik yüzünden, ciddî hasar meydana getirecek şekilde yerleştirememişti.

---

7. Temeldeki benzerlikler farklılıklardan daha büyüktü: her ikisi de katolisizm ile örtüşen faşist hareketlerdi. JONS'un kurucularından, O. Redondo'nun arkadaşı Tomàs BULNES'in sözleri ile, "Otorite, disiplin, kitlelerin boyuneğmesi, kapitalizmin tasfiyesi değil denetimi, korporatif bir devlet, ortak unsurlardı. Kendilerini faşizmden ayırma girişimleri şu olgudan kaynaklanıyordu: "tamamen ulusal bir hareket olarak, halkın herhangi bir yabancı modeli taklit ettiğimizi düşünmesini istemiyorduk. On beşinci yy.ın Katolik Kralları'nın verdikleri örneği izleyerek kendi Altın Çağımız'a dönüp bakmak zorundaydık." (Falanj için daha geniş bir tartışma için bk. Militanlıklar 10.)

8. Sosyalist etki en yakın kasabadan, Medina de Rioseco'dan yayıldı. Sosyalist demiryolu işçilerinin bir nüvesini barındıran bu kasaba Ekim 1934 ayaklanmasının yankılandığı birkaç Eski Castilla merkezinden biri idi (bk. D. Ruiz, "Aproximaciòn a octubre de 1934", **Sociedad, politica y cultura en la Espana de los siglos XIX-XX**, Madrid, 1973). Tamariz'de, Ekim olayları sırasında yirmi iki kişi, PASTOR'a göre yasadışı silahlara ve petrol bombalarına sahip oldukları gerekçesiyle tutuklandı.

Tabancasını **novia**'sına taşıtmak zorundaydı. Çünkü **guardia civil** sürekli silah araması yapıyordu. Fazla boş zamanı olmuyordu. Cumhuriyet'in tarım işçilerine getirdiği 8 saatlik işgünü ile çiftçilik yapmak imkânsız hale gelmişti. Beş çift katırı yemleyip sulamak ve saat sekizde tarlada hazır hale getirmek için geceleri ahırda yatıyordu. Akşam olunca katırları tekrar geri getiriyordu. İşçilerin eskiden gün doğumundan gün batımına kadar yapmak zorunda oldukları işlerin çoğunu şimdi tek başına yapmak zorundaydı.

İşler eskiden de kötüydü. Ama Halk Cephesi seçimi kazandıktan sonra daha da kötü olmuştu. İşçilerden biri tarlada amcasına tabanca çekmişti. *"Me cago en la leche!"* (Süt içindeki bok!) "Bu carçasların (pisliklerin) hepsini temizleyeceğiz" diye bağırıyordu adam. Cumhuriyet ilan edileli beri evin dışında atından inmeye bile cesaret edemeyen amcası, üzgün bir halde eve dönmüştü.

- Kanım kaynıyordu. Bir katıra yular diktiğimi hatırlıyorum. İşçiler tarladan döndüğünde, adamın silahını aldım ve bir dostluk gösterisi olarak geri verdim. Ertesi sabah amcam işçilerin çıkması için kapıyı açtığında, içlerinden biri onu yine ölümle tehdit etti...

Amcasını belediye binasına götürmek için, tabancası cebinde, yola çıktı. İşçiler greve çıkmışlardı. Bu yüzden köy meydanı kalabalıktı. "Koşma," diye uyardı amcasını. Bir direği siper aldı. O anda kalabalık üstlerine yürüdü. Korkuya kapılan amcası koşmaya başladı. İşçilerden biri peşinden kovalıyordu. PASTOR işçinin elinde bir bıçağın parladığını gördü. Amcası sendeledi ve düştü.

- Tabancamı çektim. "Öldürsünler de görelim," diye geçti aklımdan. Ateş etmeye başladım. Amcam yaralı değildi ama korkudan çıldırmış gibiydi. Sosyalist Konsey'in toplantı halinde olduğu belediye binasına girdim. "Eller yukarı!" Hepsini dışarı çıkardım. İçlerinden biri yavaşça, "tabancayı ver bana," dedi. "Gel de kendin al!" diye bağırdım. Dışarda beni öldürmeye hazır yüz kişi varken tabancayı ona veremezdim...

Konsey odasında etrafa bakarken önceki gece amcasına küfreden işçinin elinden alıp sonra iade ettiği tabancayı gördü. Oradan sağ çıkabilmek için iki tabancaya da ihtiyacı olacaktı. Alandaki, üstüne yürümeye hazırlanan tırmıklı ve çifteli kalabalığı, bu-

lunduğu yerden görebiliyordu. O arada bir takım kâğıtları karıştırırken, "hepimizin içinde yer aldığı, öldürecekler listesini, kara listeyi" buldu. Öldürmek istedikleri tek kişi amcası değildi. Tekrar pencereden baktı. **Guardia civil**'in Medina de Rioseco tarafından geldiğini gördü. Artık silah atılmazdı. Belediye binasını terk etmeden önce, tezgâhın üzerindeki kutudan, köy tütüncüsünde bulabileceği en iyi puroyu aldı.

- Dışarı çıktım ve puroyu iki elimle başımın üzerinde tutarak bağırdım: *"Arriba Espana!"* (Yüce İspanya) Müthiş bir şamata koptu. **Guardia** korumamış olsaydı beni oracıkta linç ederlerdi. Ortalıkta tek bir toprak sahibi bile yoktu. Hepsi de, aynı bizim gibi düşünmelerine rağmen, evlerine kapanmışlardı...

Avukatı davaya siyasal olmayan bir hava vermeye çalışıyordu. PASTOR avukatın savunmasına karşı çıkacaktı. Üzerinde mavi falanjist gömleği, kırmızı-siyah kravatıyla mahkeme salonuna girdi ve faşist selamı verdi: "**Arriba Espana**!" Birkaç aylık hapis cezasına çarptırılan PASTOR, yerel falanjist liderlerin büyük bir kısmıyla birlikte kendini hapiste bulundu. Falanjist liderler önceden gözaltına alınmışlardı.

Madrid'de hem milletvekili hem de önde giden sosyalistlerden olan bir profesöre suikast girişiminde bulunulmasından sonra, başkentteki falanj liderleri tutuklandı, merkezleri kapatıldı. Jose Antonio Primo de Rivera, hareketi, hapisaneden yönetmeye devam etti. Segovia'da yerel falanj şefi ve öğrenci Dionisio RİDRUESO, dışardaydı. Şubat seçimlerinin artık en son seçimler olduğuna kanaat getirmişti. Şundan da emindi ki, Halk Cephesi'nin iktidara geçmesi sonunda devrime yol açacak ve sosyalistler iktidarı alacaklardı.

- Burjuvazi bunu kesinlikle hissediyor, diye düşündüm, haklı olarak. Sosyalistler sokaklardan hükümete sürekli baskı yapıyorlardı. Bilinçli olarak devrimi hedeflemeseler de kitleler giderek inisiyatifi ele geçiriyorlardı. Burjuvazi korkuyordu. Kendi devrimini asla yapamamış olan İspanyol burjuvazisi devrimden, Fransız burjuvazisine kıyasla çok daha fazla korkuyordu. Ucu ona

dokunuyorsa devrim dünyanın sonu demekti. İspanyol burjuvazisinin asla kendine güveni olmamıştır, bütün tarihi boyunca kendisini koruması için silahlı güçlere bel bağlamıştır...

Seçimlerden sonra sık sık sokak çatışmaları, suikast girişimleri, ayaklanmaya dönüşen cenaze törenleri yaşanıyordu. Bunlar isc yeni çatışmalara ve cenaze törenlerine yol açıyordu. Seçimlerden önce bu tür çatışmaları genellikle solcuların körüklediği gözlemlenmişti. Oysa şimdi falanjistler, amaçlarına ulaşmak için mücadeleyi uzatmak zorunda olduklarını içgüdüleriyle anlıyorlardı. Askeriye derhal başkaldırsa bile, iktidarın Falanj'a verilmesi ihtimali yoktu.

- Fakat genelde burjuvazi falanjistlerin tavrına pek sıcak yaklaşmadı. Askerlerin ayaklanmasını bekliyorlardı. Tek istedikleri, kavganın, karışıklıkların sürmemesi, bir an önce son bulması idi. "Olayların bu şekilde sürmesine izin verilmemeli," cümlesi sürekli tekrarlanıyordu. Subaylara herkesin önünde hakaret ediliyor, ayaklanmadıkları için korkaklıkla suçlanıyorlardı. Huzursuzluklarının görünüşteki nedeni, kanunsuzluğun ve düzensizliğin sürekli artması idi. (Aslında düzensizlik, demokratik bir ülkede, grevlerin ve öğrenci hareketlerinin yaygın olduğu bir sırada olabilecek doğal düzeyde idi.) Gerçek neden ise, işçi sınıfı örgütlerinin kendi devrimlerini yapacakları korkusuydu. Bunun kanıtı, askerî ayaklanma düşüncesinin ancak seçimlerden sonra şekillenmeye başlamasıdır. Daha önce de, özellikle cumhuriyetin ilanı ile birlikte, başarısız ayaklanmalar olmuştu. Ama artık, önce kim ayaklanacak, diye bahse giriliyordu.

Bazı generaller nisan'da, bazıları ise mayıs'ta ayaklanmayı planlıyordu. Mayıs için planlanan ayaklanmaya Falanj da katılacaktı. Daha önce "cesurca" ayaklanan ve iki yıldır kendi **requetè**'lerini eğitmekte olan Karlistler de kendi başlarına Endülüs'te ayaklanmayı planlıyorlardı. Bu girişimlerin, başarıya ulaşmaları kuşkulu görülerek son anda durdurulmaları cumhuriyet açısından büyük bir talihsizlikti.

Kendimizi kandırmayalım! Bir ülke monarşiyle de cumhuriyetle de yaşar; parlamenter bir sistemle de, başkanlık sistemiyle de; ko-

münizm veya faşizm altında da yaşar. Ama anarşi içinde yaşayamaz. Ne yazık ki şu anda İspanya anarşi içindedir. Ve bugün demokrasinin cenaze töreninde bulunuyoruz.

Gil Robles, CEDA lideri (Parlamento konuşması, 2 Haziran 1936)

İspanya'da grevler var. Bu doğal ve mantıksal... Proletaryanın yenileştirici ruhunun, kendisini ve onu biçimlendiren kurumları korumayı hedefleyen bir cumhuriyetin çıkarları ile uzlaştırılamayacağını biliyoruz.

Solidaridad Obrera, CNT (Barcelona, 2 Haziran 1936)

Hiçbir ülkenin tahammül edemeyeceği şey, sürekli kan dökülmesi, kamu düzeninin bozulması ve bunlara derhal devrimci yoldan son verilmemesidir... İkaz ediyorum, bu bir devrim değildir... Bu tam da faşizmin istediği atmosferdir...

Indalecio Prieto, Sosyalist lider (1 Mayıs konuşması, Cuenca, 1936)

Artık ne grevi ne lokavtı, ne tefeci faizini ne de kapitalizmin fesat bizans oyunlarını, ne ölüm düzeyindeki ücretleri ne de rastlantıların getirdiği ulufeleri, ne anarşi özgürlüğünü ne de üretimden kayıp vermeyi, istemiyoruz. Çünkü ulusal üretim, bütün sınıfların, bütün partilerin ve bütün çıkarların üstündedir.

Çoğu buna faşist devlet, diyebilir. Eğer faşizm buysa, bu durumda, bu (bütünleştirici) devlet fikrini paylaşan ve ona inanan ben de kendimi faşist ilan ediyorum

Calvo Sotelo, monarşist lider (Parlamento konuşması, 16 Haziran 1936

Proletarya kendisini burjuva demokrasisini savunmakla sınırlamamalı; toplumsal devrim için her türlü aracı kullanarak

siyasî iktidarın fethini sağlamalıdır. Kapitalist ve Sosyalist toplum arasındaki geçiş döneminde hükümet biçimi proletaryanın diktatörlüğü olacaktır.

Madrid Sosyalist Parti Grubu, Caballero kanadının karar tasarısı (21 Mayıs 1936)

Az çok sanayileşmiş başkent Madrid'de ve güneye doğru latifundiyaların yaygın olduğu ve çok sayıda topraksız gündelikçi işçinin yoğunlaştığı, Yeni Castile, Estramadura ve Endülüs'te ajitasyon ve şiddetin düzeyi yükselmeye başladı. Kentlerde, JAP üyelerinin katılımıyla güçlenen Falanj ile, komünist ve sosyalist gençliğin birleştiği Birleşik Sosyalist Gençlik (JSU) arasında süren sokak çatışmalarının yanında, bu kez, yeni bir biçim kazanan kırsal ajitasyon gelişiyordu. İktidardaki sol cumhuriyetçiler (bütün cumhuriyet dönemlerinde olduğu gibi) işçi sınıfının desteğine bağımlıydılar. Oysa işçi sınıfı, çoğunlukla, onları benimsemiyordu. Bu durumda, devrimci proletarya ılımlı Halk Cephesi programına dahil edilmeyecekti. Sağdan sola kadar bütün burjuva cumhuriyetçi partiler tehlikeyi gördüler ve derhal uzlaşmazlıkları aşarak arayı düzeltecek girişimlere başladılar, fakat geç kalınmıştı.[9]

Birçok köy ve kasabada sorun çıkmamasına rağmen, bazı yerlerde yıllardır biriken düşmanlık seçim sonuçları alınır alınmaz patlak vermişti. Toledo yakınlarındaki Fuensalida köyünde de durum böyleydi. Bölge veterinerinin oğlu Pedro GARCİA evinin penceresinden bakarken eli tüfekli bir adam gördü. Ufak alanda kendisine taş atarak saldıran kalabalığı durdurmaya çalışıyordu. Adam, zengin ve sağcı bir toprak sahibiydi. Böyle olup da köyde yüzünü göstermeye cesaret edebilmiş tek kişiydi. Olanlar vahşi batıdan bir manzara gibiydi. Köydeki gerginlik her yıl biraz daha art-

---

9. CEDA lideri Gil Robles, hükümeti merkeze doğru çekeceği umuduyla Azana'nın otoritesini güçlendirmeye çalıştı. CEDA lideri, Prieto'nun önderlik edebileceği bir "anlayışlı, güçlü, otoriter hükümet" istiyordu. Sosyalist Parti Mayıs ayında Prieto'yu başbakanlıktan mahrum edince bu manevra suya düştü (bk. R. robinson, "The Parties of the Right and the Republic", **Republic and the Civil War in Spain** içinde (ed. R.Carr), Londra, 1971). Seçim başarısızlığı, üstelik Gil Robles'in durumunu da zayıflatmıştı. Şimdi sağın liderliğini, cumhuriyetten önceki Primo de Rivera diktatörlüğü sırasında maliye bakanlığı yapmış olan monarşist Calvo Sotela ele almıştı.

mıştı. Köyün çoğunluğunu oluşturan emekçiler şimdi iyice şiddet yanlısı olmuşlardı. Toprak sahipleri de aynı şekilde karşılık veriyorlardı. 1932'de **guardia civil** köylülerin bir gösterisine ateş açmış, bir baba ile oğlunu öldürmüş, birkaç köylüyü de yaralamıştı.[10] Ana meydanda köylülerin yere kocaman bir haç çizişlerini hâlâ hatırlıyordu.

- Gerilim biz çocukları bile etkilemişti. Sosyalist gençlik örgütünden öncüler bizi okulda terörize etmişlerdi. Bize parazitlerin çocukları adını takmışlardı. Faşist sözü o sıralarda henüz moda olmamıştı. Bize, pirzola yiyen **senoritolar** (küçük beyler) diyorlardı. "Onlar" ile "bizler" arasında, yani pirzola yiyenler ile bunu ancak rüyasında görenler arasında aşılması imkânsız bir uçurum vardı...

Halk Cephesi'nin zaferi latifundialar bölgesinde köylülüğü harekete geçirdi. Seçimlerden sadece bir ay sonra, sosyalistlerin önderliğindeki Toprak İşçileri Federasyonu'nda örgütlenen 60 000 Badajozlu köylü, daha önce belirlenmiş 3 000 çiftliğin topraklarını ele geçiriyor ve ekmeye başlıyordu. Köylüler tek bir hamlede 3,5 yıldır süren toprak reformunun kendilerine bahşettiğinden çok daha fazla toprağı işgal ediyorlardı.

Jose VERGARA, Toledo eyaletinde Tarım Reformu Enstitüsü'nde çalışmıştı. Kendisi tarım uzmanı ve liberal cumhuriyetçi idi. Son iki yıldır bu bölgede durumun köklü biçimde değişmiş olduğunu düşünüyordu.

- Kırsal kesimde bir devrim mayalanıyordu ve burjuvazi dehşet içindeydi. Cumhuriyet'in duruma çözüm getirebileceği hiçbir yol yoktu. Bu durumda tarım reformu kesinlikle uygulanamıyordu.[11] Köylüler toprağı kendi başlarına ele geçiriyorlardı...

Halk Cephesi'ni destekleme konusunda işçi sınıfının en kararlı partisini oluşturan Komünist Parti toprak işgallerine aktif olarak

---

10. Bu olay olduğunda, köylülerin dört sivil muhafızı boğazladıkları Castilblanco katliamlarının ve **guardia civil**'in dördü kadın biri çocuk yedi göstericiyi öldürüp otuz ikisini yaraladıkları Arnedo olayının üzerinden daha bir yıl bile geçmemişti. Anında bir **cause cèlèbre**'ye (ihtilaf sebebi) dönüşen Fuensalida'daki öldürmelerden sadece birkaç ay sonra Casas Öiejuas'ta yirmi civarında köylü, muhafız teşkilatı tarafından katledildi.

11. Bk. Kopuş Noktaları, A.

katılıyordu. Bu partiye göre, "İspanya'da hiç yapılmamış" burjuva demokratik devrimi tamamlama görevi Halk Cephesi'ne düşüyordu.[12] Büyük toprakların kamulaştırılması, tarihsel görevi kırsal kesimdeki "yarı-feodal" kalıntıları yok etmek olan bu devrimin sınırları içindeydi.

Bir gündelikçi işçi çocuğu olan, komünist parti'nin Toledo eyalet komitesi üyesi Trinidad GARCİA, seçim kampanyası sırasında köylülere hep şunu söylemişti: "eğer yapması gerekenler" yapmazsa, "toprak reformunu biz kendimiz yapacağız." Anahtar sorun, topraktı. Daha seçimlerden önce bazı köylerde, köylüler büyük toprak sahiplerinin mülklerini işgal etmişler ve buralarda kendi adlarına kooperatifler veya kollektifler oluşturmuşlardı. La Villa de don Fadrique gibi bazı köylerde ise (burası komünistlerin bir kalesi idi) işgal sürecini başlatmak için seçimler beklenmişti. Komünist belediye başkanı kasabanın 10 000 sakinini bir toplantıya çağırmış ve parti politikasını açıklamıştı: mümkün olan yerlerde, yoksul köylüler ve topraksız işçiler Tarım Reformu Enstitüsü'nü beklemeden toprak reformunu yürürlüğe koymalıydılar.

- Daha sonra, yöresel büyük arazilere el konmasını ve bu arazilerin işçiler tarafından kollektif olarak işletilmesini; küçük toprak sahiplerine fazladan toprak verilmesini, böylece bu toprakların aile işletmeleri haline getirilmesini önerdi ve bunun toplumsal ve ekonomik avantajlarını vurguladı. Terzihane işçisi, komünist Julian VAQUEZ bunları gayet iyi hatırlıyordu. Parti tarafından olayları gözlemesi için bir haftalığına gönderilmişti. Öneri büyük çoğunlukla onaylandı. En büyük üç toprak sahibi, kardeştiler. Her biri, hatırladığım kadarıyla, cumhuriyetçi partilerden birine üye idi. Zenginlerin politik zekası! Tabiî, hiçbir faydası olmadı. Sol cumhuriyetçi partiye üye olanınki de dahil hepsinin topraklarına el kondu.

Kırsal kesimdeki "yarı-feodal" kalıntılar tasfiye edilirken, yalnızca aristokrasinin değil burjuvazinin de sırtına biniliyordu. Bu

---

12. Bir sonraki tarihsel aşamaya, yani sosyalist devrime geçmeden önce, burjuva demokratik devrimin işçi sınıfının ve köylülüğün önderliği altında tamamlanması gerektiği hakkındaki tartışmalarda Komünist Parti'nin durumu için bk., Kopuş Noktaları, E.

kaçınılmazdı, çünkü asiller ekilebilir toprağın %10'undan biraz fazlasına sahiptiler. Bu olgu o zamanlar pek dikkati çekmiyordu ama kırsal burjuvazi üzerinde önemli etkiler yaratacaktı.

Tarım kesiminde grevler aydan aya artıyordu. Savaştan önceki iki buçuk ay içindeki yapılan grevler neredeyse en çatışmalı yıl olan 1933'teki grevler kadardı. Hasat dönemi ücretleri iki misli artmıştı; gerçek işçi maliyetleri ise herhalde üç katına çıkmıştı.[13]

Cordoba'da bir tarım yöresi olan Espoja'da Jose AVILA açısından işler kötü gidiyordu. Kendisi bir **labrador**'du (toprak kiracısı). Tarlayı ekmeye değer mi, değmez mi, bilemiyordu, zira ürünü pazara sürebileceğinden emin değildi. Bölgede pek çok **labrador** aynı durumdaydı. Öte yandan, olgunlaşan tahılı tarlada bırakmaya gelmezdi. Bu didişmenin görünürdeki nedeni ücretlerdi. Yine de pazarlığa başladıklarında sonuçta anlaşabiliyorlardı. Peki ama bu işçiler ne istiyorlardı? Ansızın patlak veren bu grevlerin gerçek sebebi neydi?

- Politika, işte mesele buydu. Bir sürü şey söyleniyordu; herkesin kendine göre bir görüşü vardı ve herkes kendi yolundan gidiyordu. Sadece iki siyaset, sol ve sağ, olsaydı her şey daha kolay olurdu. Ama bir sürü ideoloji vardı, özellikle de solda: cumhuriyetçi, sosyalist, komünist, anarşist. İşçiler gerçekte ne istiyorlardı, bilmiyorum. Kendilerinin bildiğini de sanmıyorum. Ama istedikleri her ne idiyse, bizim, yani çiftçilerin işine gelmiyordu.

İş yaparken yüzümüze karşı söz söylemeye başladılar. "Tek bir faşistin bile yaşamasına izin verilmemeli." Cortijos'larda (büyük çiftliklerde) yaşamak bizim için tehlikeli hale geldi. İşçiler **re-**

---

13. E. Malefakis, op. cit., s. 373. Basına konan sansür kırsal ajitasyonun gerçek boyutunu görebilmeyi olanaksız hale getiriyordu. Ayrıca, yeni belediye başkanları toprak işgallerini haber vermede adeta isteksiz davranıyorlardı. Cordoba'nın sivil valisi Nisan'da, toprak ağalarının "sürekli ihbarlar"da bulunarak durumu suistimal etmeleri nedeniyle, belediye başkanlarına bu şekilde davranmaları için emir vermişti (Defensor de Cordoba, 7 Nisan 1936). Endülüs ve çevresinde durum toprakta çalışmayı engelleyen şiddetli yağmur yüzünden daha da kötüleşmişti. Bu sırada dış komünist basın toprak işgalleri hakkında hararetli yayınlar yapıyordu. Mayıs ayında Komintern delegesi Cesar Falcon, köylülerin "devrimci eyleminin hükümet çevrelerinde tam bir paniğe" yol açtığını yazıyordu (akt. B. Bolloten, **The Great Camouflage**, Londra, 1968, s.22).

parta'dan (toprakların bölüştürülmesi) söz ediyorlardı, ama gerçekte istedikleri bu muydu? Cumhuriyet, buraya yakın olan ve Medinaceli Dükü'ne ait topraklara el koyduğunda, halk eline geçen toprakla pek tatmin olmuş görünmüyordu.[14] Başka bir şeyler istiyorlardı.

Ah, şöyle güçlü bir örgüt olsaydı! İster sağ olsun ister sol olsun; cumhuriyetçi olup olmaması da o kadar önemli değil. Böyle bir örgüt olsaydı, olaylar bu boyuta varmazdı. Garantiler, haklar; tamam! Ama kanun ve nizam da olmalı. İşte eksik olan bunlardı...

MİLİTANLAR 3

JUAN MORENO
CNT'li emekçi

- Ne istiyorduk? Cumhuriyet'in yapmaya çalıştığı gibi bir tarım reformu istemiyorduk. Devlet ve kapitalizm işçilerin en kötü iki düşmanıdır. Biz toprak istiyorduk. İşçiler toprağı ele geçirecekler ve devlet müdahalesi olmaksızın kollektif olarak işleyeceklerdi...

Kırk üç yaşındaki MORENO Castro del Rio kasabasında doğmuştu ve burada tam yirmi yıldır sendikalist bir militan olarak yaşıyordu. 1918-1920 arasında yaşanan "üç bolşevik yıl" bu süreye dahildi. Bu dönemde arkadaşlarıyla birlikte 18 ay içinde 6 genel grev düzenlemişti. Ne devleti ne de kapitalizmi yıkabilmişler, ama yine de yararlı sonuçlar elde etmişlerdi. Böylece, nüfusu 10 binden biraz fazla olan Castro, batı Endülüs'ün önde giden anarko-sendikalist merkezlerinden biri olmuştu.

Tarım Reformu Enstitüsü'nün Medinaceli dükünün topraklarına el koyuşu sırasında, bu harekete bizzat katılan Espajolu işçilerin aksine, Castro'nun anarko-sendikalistleri tarım reformu ile ilgilenmeyi reddediyorlardı. Castrolu militanların bu tutumları çok önce, "Bolşevik yıllar" sırasında yapılan bir sendikalistler kongresinde kararlaştırılmıştı. Bu kongrede, "otorite ve mülkiyetin uzlaşmaz düşmanı oluşumuzdan hareketle hâkim sınıflardan toprak

---

14. Toprak işgallerinin anlatımı için bk. Kopuş Noktaları, A.

dilenmeme; eğer toprak isteniyorsa Bolşeviklerin örneğini izleme," kararı alınmıştı.[15]

Daha sonra, Cumhuriyet dönemindeki ilk ulusal kongresinde anarko-sendikalist CNT tarım reformuna düşmanlığını ilan etti. Kırsal kesimdeki sendikaların görevi, tarım reformu konusunda hükümetle işbirliği yaparak toprak elde etmek değil, "kırsal kesimdeki kitlelerin devrim için hazırlanması"; proletarya ile birlikte kapitazmin yıkılıp toprağın ele geçirileceği gün için çalışmaktı. Kongre, bundan başka, devlet ile "açık savaş" durumunun sürdüğünü ve o sırada henüz iki aylık olan cumhuriyetçi rejimin, amaç ve gayelerine karşın herhangi bir başka devlet gibi bir "baskı" gücü olduğunu ilan etmişti.

- Reformistler, devletçi sosyalistler tarım reformu istiyorlardı; her şeyin devletçe kontrolunu istiyorlardı. Devlet, "dur," deyince duracaksın, "hesap ver," deyince hesap vereceksin; mahsul alındığında payını almak için hemen gelecek. Biz bunu istemiyorduk. Toprak, işçilerin elinde olmalıydı; onlar tarafından kollektif olarak işlenmeli ve yönetilmeliydi. İşçilerin kendi kendilerini denetleyebilecekleri, harcadıkları eineğin sonucu olarak ortaya çıkan ürünün ne yapılacağını serbest iradeleri ile belirleyecekleri tek yol buydu. Elbette her kollektif tek başına bir birim olmaz. Hayır! Her biri yerel CNT örgütüne karşı, yerel örgüt bölge örgütüne, bölge örgütü de ulusal örgüte karşı sorumlu olacaktı. Ancak, kollektiflerin her biri, çalışanların bizzat seçtikleri bir komite tarafından yönetilecek, yıl sonunda yine her biri, yaratılan fazlayı kollektif çalışanları arasında paylaştıracaktı...

Toprağın tek tek işçilere dağıtılmasının, bunlar kendi topraklarında kollektif olarak çalışsalar bile, "özel mülkiyet"in devamı ve sonuçta servet eşitsizliği anlamına geleceği korkusu, Moreno'ya göre, reforma karşı çıkışın bir başka nedenini oluşturuyordu. "Başladığımız noktaya geri dönecektik; yarın yine başımızda bir bur-

---

15. J. Diaz del Moral, **Historia de las agitaciones campesinas andaluzas -Còrdoba** (Madrid, 1929, 1967), s. 329. Aynı kongrede şu karar çoğunlukla alındı: "İktidardan, düşük nitelikli toprakları mevcut vergi oranları üzerinden sendikaya devretmelerini talep ediyoruz." Bu iki karar arasındaki çelişki hareket içindeki anarşist ve sendikalist eğilimlerin bir ifadesi idi. (Bu iki eğilimin daha ayrıntılı incelenmesi ve anarko sendikalist devrim kavramı açısından taşıdıkları önem için, bk. Kopuş Noktaları, D.)

juvazi olacaktı. Ve bizim hiç ihtiyaç duymadığımız bir şey varsa, o da burjuvazi idi." [16]

Castro'daki 200 toprak sahibinin çoğunu ve **labradore**'lerin (bunların sayısı toprak sahiplerinden çok fazlaydı) büyük kısmını burjuvazi oluşturuyordu. Başka ülkelerde yaşayan aristokratların biraz toprağı vardı, ancak bunlar, adet olduğu üzere, büyük kiracı çiftçilere uygun koşullarda kiralanmıştı. Mülklerin ortalama büyüklüğü 300 hektardı; birkaçı 550'ye ulaşıyordu. (Güneydeki latifundia bölgesinde 100 hektar büyük sayılıyor; 250 hektara **latifundium** deniyor; 500 hektardan büyüğü ise büyük varlık sayılıyordu.) Castro'da, bu burjuvazinin hemen altında, nehir kıyısındaki sulak toprakta pazar için üretim yapan küçük bahçe sahiplerinden, esnaf ve katırcılardan oluşan oldukça geniş bir "orta sınıf" bulunuyordu. Topraksız gündelikçi işçiler nüfusun büyük kısmını oluşturuyorlardı.

Babası tüberkülozdan öldükten sonra Juan MORENO on yaşında tarlada çalışmaya başladı. Sürüye kattığı domuzlardan birini kaybetmesi ve ağlayarak eve dönmesi, ilk anısını oluşturuyordu. Bu olay üzerine kâhya "tayın"ını kesmişti. Tayın ufak bir parça domuz pastırmasından oluşuyordu. İşçiler bunu yemeklerine koyuyorlardı ve neredeyse aldıkları tek gıda buydu. Böylece Moreno çıkarlığa başlamıştı.

Çok geçmeden, kiralık işçi olarak, toprağı sürmeye, ekip biçmeye alıştı. "Çok az yemek veriyorlardı. Sürekli açtık, tahta gibi zayıftık." Barakaların toprak zemininde, samanların üzerinde uyuyorlardı. Kışla gibi hep bir aradaydılar. Saman, öküz ve katırların bile yiyemeyecekleri kadar sert ve kuruydu. Uyumadan önce sadece botlarını ve yeleklerini çıkarıyorlardı. "Bazen hayvanların alırına gidiyorduk. Pire yüzünden yatakhanede uyumak mümkün değildi." İyi yıllarda, iş sekiz ay sürüyordu. Kötü yıllarda ise altı ay bile sürmüyordu. İşsizlik parası yoktu.

1919'da Castrolu bir anarşist, sorun "sadece ekmek sorunu değil, nefret sorunu," diyordu.[17] On beş yıl sonra da durum değişmemişti.

---

16. Aslında tarım reformu kanunu alıcıya toprağın mülkiyetini değil kullanımını veriyordu; toprağı satamaz, ipotek edemez ve kiralayamazdı. Mülkiyet devletin elinde idi. Militan anarko-sendikalistler her ikisine de karşı çıkıyorlardı.

17. Diaz del Moral, op.cit., s.355.

- Burjuvaziden nefret ediyorduk. Bize hayvan gibi davranıyordu. Bizim en büyük düşmanımızdı. Onlara bakarken şeytana bakıyormuş gibi olurduk. Onlar da bizim için aynı şeyi hissederlerdi. Aramızda kin vardı. Bu öyle büyük bir kindi ki, daha fazlası zaten mümkün değildi. Onlar burjuvaydı, yaşamak için çalışmak zorunda değillerdi. Hayatları rahattı. Bizler ise, işçi olduğumuzu, çalışmak zorunda olduğumuzu biliyorduk. Ancak, bize iyi ücret ödemelerini, insan gibi davranmalarını, saygı göstermelerini istiyorduk. Bunu gerçekleştirmenin tek yolu vardı: onlarlarla savaşmak...

Parça-başı işi yok etmek için döğüşüyorlardı. Bu "ahlâk dışı" bir yöntemdi, zira bu tarz, insanı bir *peseta* daha fazla kazanmak için hayvan gibi çalışmaya zorluyordu. Çocukların öküzleri yemlemek için gece yarıları kalkıp tarlalara gitmelerine son vermek gerekiyordu. Daha fazla para için döğüşüyorlardı. Ancak insanın insan tarafından sömürülmesi ortadan kaldırılmadıkça, hiçbir şey burjuvaziye ve kapitalizme duydukları kini azaltamazdı. "Burjuvaziye gerek yoktu. İşçiler toprakları alsın, bunun ne kadar doğru olduğunu çok geçmeden görürsünüz." Mülkiyet kollektifleşse, her şey işçilere ait olsa, kapitalizm olmaz, devlete gerek kalmaz, paranın zorunluluğu da ortadan kalkardı.

- Herkes her zamanki işini yapar, herkes çalışırdı. Bir şeyc, bir pantolona ya da ayakkabıya ihtiyaç duyulduğunda bunlar, kollektif mal mübadelesi yoluyla bir başka kollektiften elde edilebilirdi. Hiçbir şey için para gerekmezdi. Para, boynumuzdaki idam ipi, bir halkın karşılaşabileceği en büyük tehlikedir. Paraya ihtiyaç duyuluyorsa, bu her yerde sefalet ve kölelik olacak demektir. Milyonlara sahip toprak ağalarına bakın, devletin, *guardia civil*'in veya bir başkasının emrindeki adamlardan çok daha fazla adama kumanda ediyorlar. Hayır, paraya ihtiyacımız yoktu. İhtiyaç duyduğumuz tek şey, yaşamamızı mümkün kılacak araç ve gereçlerdi...

Burjuvaziye duyulan kin 1936'da da azalmadı. Cumhuriyet özel olarak bir şey yapmadıysa da, bu kini şiddetlendirdi. "Gittikçe daha fazla burjuva Falanj'a katılıyor, faşist oluyordu." Cumhuriyet, bazı cumhuriyetçilerin sandığı gibi, işçilere herhangi bir fayda da sağlamadı.

- Politikaya inancı olmayan bizler sadece gülüyorduk. Politikanın politikadan öte bir şey olmadığını biliyorduk. Cumhuriyet'te de, bir başka siyasal rejimde de, biz işçiler, bir parça toprağın, işimizin kölesi olmaya devam ediyoruz. İş bir noktaya geldiğinde, millet bir şey yiyor mu yemiyor mu, politikacılara vız gelir. Elbette, daha fazla özgürlük, daha fazla ifade özgürlüğü verebilir, ama bu pek bir şey değiştirmez. Cumhuriyet döneminde içinde yaşadığımız koşullar, pek çok bakımdan, monarşi dönemine kıyasla, daha da kötüye gitti. Sağ daha saldırgan ve gerici oldu ve bizler, kendimizi korumak zorunda kaldık.

"Gelişmiş kıyılar"ın gerisindeki bölgesel burjuvazinin geniş kesimleri için kanun ve nizam dini konuların yerine geçmiş ve başlıca yakınma konusu haline gelmişti. Üstü kapalı olsa da bu yakınma geleneksel hayat tarzı isteğini ifade ediyordu. Kendilerine *"la gente de orden"* (düzene bağlı yurttaşlar) demenin uygun olacağını düşünenlerin ayrılacalıkları ve maddî çıkarları, ifadesini, kanun ve nizamın sağlanması isteğinde buluyordu. Bu sınıf, ideolojik olarak kendisini dinle, özellikle de kiliseyi savunma mücadelesiyle bütünleştirmişti.[18] Bu burjuvazinin gözünde Cumhuriyet "dine saldırmıştı; şimdi de, burjuva vatandaşlarının emniyetini ya da mülkiyetlerinin bütünlüğünü garanti edemeyeceğini sergiliyordu.

Özetle, Cumhuriyet düzensizliğin simgesi haline geldi. "Orta sınıflar bakımından öyle rezil bir durum vardı ki," diyordu Cordoba'da bir okul müdürünün oğlu, "her türlü düzensizlik ya da kargaşa basit bir biçimde 'Cumhuriyet' olarak betimleniyordu."

Hukuk öğrencisi Roberto SOUS Cumhuriyet'i memnunlukla karşılamış; ancak, kilise yakma olaylarıyla birlikte karşı tarafa geçmişti. Solun çoğunluğunun "anadan doğma kilise düşmanlığı" korkunç bir biçimde çarpmıştı onu. Kısa sürede bir CEDA taraftarı oldu. 1936 seçimlerinin yapıldığı gece Cordoba'da seçim sandıklarını dolaşıyordu. Bir işçi sınıfı semtinde karşılaştığı genç kızlar yüzünden kaçmak zorunda kaldı. Akla gelmeyecek sözlerle küfrediyor, haraketler yağdırıyorlardı. Kravatlı olması bütün bunlara yetmişti.

---

18. Bu konuda daha ayrıntılı bir tartışma için bk. Kopuş Noktaları, B.

- Basit bir toplumsal ayrım vardı: kravat takanlar ve takmayanlar. Kravat orta sınıfın simgesi, üniforması idi...

Aslında ona göre çok az lükse sahip bir küçük burjuvazi sözkonusuydu. Ailesinin evinde başka eksikliklerin yanısıra bir banyo bile yoktu. Fakat bu sınıf, "işçi sınıfı bize hizmet etmek için var," ayrıcalığından hiç vazgeçmiyordu. Çünkü hep öyle olagelmişti ve orta sınıf bunun hep böyle kalması gerektiği inancındaydı. Bu normdan her sapış "komünist" diye niteleniyordu.

Burjuvazinin "rüyalarındaki cin"in, yani Komünist Parti'nin, Cumhuriyet'in kargaşalığa battığı, mülkiyeti tehdit ettiği düşüncesine katılmaması yine de küçük bir teselli oluşturuyordu. Çoğu komünist militan gibi, Endülüs Komünist Gençlik Federasyonu'nun Genel Sekreteri Pedro CLAVİSO da, demokratik bir cumhuriyet için koşulların pekâlâ müsait olduğunu düşünüyordu. "Burjuvazinin topraklarını ele geçirmek için sokağa dökülme" gibi bir genel duydu yoktu. Endülüs'teki toprak işgalleri iddia edilenden çok daha azdı. Köylüler, örneğin, iki yıllık merkezsağ hükümet döneminde adaletsiz bir uygulamayla topraklarından atılan küçük kiracılar, kendilerine yapılan haksızlığı düzeltmekteydiler. Halk, Cumhuriyet'in burjuva demokrasisi içinde siyasal reformları ilerletebileceği inancını taşıyordu. "Aynı zamanda bu reformlar yürütülürken takınılan tavrın endişesi," yaşanıyordu. Sosyalist ve komünist partiler, olabilecek en geniş demokratikleşmenin gerçekleştirilmesi için hükümete baskı yapıyorlardı. "Çağdaş bir örnekle anlatırsak, Allende'nin Şili'de yapmaya çalıştığı türden bir şeydi."

Muhafazakâr cumhuriyetçi bir parlamento üyesi de aynı görüşteydi. Sağ liberal cumhuriyetçi partinin (DLR, *Derecha Liberal Republicana*) Alcala Zamora (Halk Cephesi'nin seçim zaferinden sonra cumhurbaşkanı olunca üyelikten azledildi) ile birlikte kurucusu olan Federico FERNANDEZ DE CASTİLLESO'ya göre, Halk Cephesi programı "son derece muhafazakârdı" ve seçmenlerin cumhuriyet düşmanlarının yönetime gelmelerini önleme isteklerinin açık bir ifadesi idi.

- Komünistlerin iktidarı ele geçirmesi gibi bir tehlike yoktu. Her şeyden önce, bu parti çok küçüktü. İşçi sınıfı ve köylü kit-

lelerin sınıf çıkarlarını diğer bağlılıkların önüne koydukları tartışılmaz bir gerçekti. Bu durumda, onları "beklemeye ve açlığa dayanmaya" ikna etmek ve kendilerine yardımcı olmaya çalışan bir hükümete zorluk çıkarmamalarını sağlamak, imkânsız olmasa da çok zorlaşıyordu. Proletarya uzun tecrübeleri sonunda ekonomik hakların kapitalistlerden ancak zorla koparıp alınabileceğini öğrendiği için, bu, daha da zor oluyordu...

Daha cumhuriyetin ilk gününden itibaren gerici oligarşinin, ekonomik boykotu, sermaye kaçışını ve fabrikaların kapatılışını yatırım yapmayı ve toprağı işlemeyi reddetmek için, rejimi devirecek bir silah olarak nasıl kullandığını görmüştü. "Özellikle Endülüs'ün adı çıkmış latifundia bölgesindeki işçiler, yiyecek bir şeyler elde etmek için ya da toprağı sürmek için çiftlikleri işgal ettiklerinde ekmekle değil kurşunla karşılandılar. Cumhuriyet, özel mülkiyeti, yasa ve düzeni savunuyordu."

Sevilleli inşaat işçisi ve FAI üyesi Juan MARIN, Halk Cephesi'nin kazandığı seçim zaferi hâkim sınıfların ayrıcalıklarını, bizzat kapitalizmin kendisini tehlikeye soktu, diyordu.

- Halk, Cumhuriyetin artık çözemeyeceğinin anlaşıldığı sorunların, özellikle de tarım sorununun çözümü için sosyalist reformların yapılması gerektiğini görüyordu. Bir devrim öncesi durum yaşanıyordu...

Daha yoğun kitlesel toprak işgallerinin sürekli baskısı ve tehdidi altında yaşayan hükümet (aslında, Estramadura'da 3000 çiftliğe el konmasından sonra büyük çapta işgal olmadı), 4 ay içinde yaklaşık 600 000 hektarlık işlenebilir toprağa el koydu ve 100 000 tarım işçisini buralara yerleştirdi. Korktukları gibi hayatlarını kaybetmeseler de, toprağın büyük bir kısmını kaybetmeye mahkûm olan kırsal burjuvazi açısından tarım sorununun "demokratik" bir devrimle mi, yoksa "sosyalist" bir devrimle mi halledileceği, akademik bir konu durumundaydı. Onların önerdikleri çözüm asla demokrasi olmamıştı; demokrasi olacaksa, bu tehdide son vermek isteyen güçler arasında aranmalıydı.

Ajitasyon giderek arttı. Birbirini izleyen grevler endüstri ve ticaretin neredeyse tamamına darbeler vuruyordu. Savaş başladığında, son grev olan Madridli saat işçileri grevi hâlâ yaygınlaşma eğilimindeydi. Madrid, Seville ve Malaga sokaklarındaki şiddet, UGT ve CNT militanlarının sendikalararası suikastlarını da içeriyordu.

1 Mayıs'ta, merkezci sosyalist lider Indalecio Prieto, şiddetin faşizmin yolunu döşediği konusunda ülkeyi uyarıyor ve General Franco'dan askerî ayaklanmanın olası lideri olarak söz ediyordu. Aynı gün İspanya'nın bütün şehirlerinde gösteriler oluyordu.

SALAMANCA

- Yürüyüş kolu cadde boyunca belediye binasına doğru geliyordu. En önde kırmızı fularlı yüz kadar kadın vardı. İçlerinden biri, yanımda duran uzun boylu güçlü kuvvetli falanjist arkadaşımı tanıyıverdi. Kadının ırzına geçmiş ya da buna benzer bir şey... Kadının yumruğu arkadaşımın suratında patladı. Kadın bağırıyordu: "**Viva Rusia, fascita!**" (Yaşasın Rusya, faşist.) O da ona bağırdı: "**Viva Espana, puta!**" (Yaşasın İspanya, orospu.) Kalabalık bizi ayaklarının altına alıp ağzımızdan burnumuzdan kan gelene kadar çiğnedi. Bunların hepsi, "Yaşasın İspanya," diye bağırdığınız için başımıza gelmişti. Bu slogan yıkıcı bir slogan haline gelmişti...

Falanjistlere sempati duyan monarşist öğrenci Juan CRESPO yaralarını tedavi ettirdi. "Hepimiz askeriyenin ayaklanmasını bekliyorduk. Bu kaosa bir son verecek diktatörlüğün beklentisi içindeydik."

MADRİD

- Bizler, yani anti-faşist işçi-köylü milisleri, üniformalarımız, deri kemerlerimiz ve sıkılı yumruklarımızla selam vererek en önde yürüyorduk. Castellana boyunca bizi evlerinin balkonlarından seyreden burjuvalar ve aristokratlar iyice korkuya kapılmışlardı.

Parti stratejisine paralel düşünen komünist gençlikten tezgâhtar Pedro SUAREZ, "bizim milisin görevi, gelişini herkesin açıkça gördüğü faşist saldırı karşısında Cumhuriyet'i korumaktı, devrim için örgütlenmek değil," diyordu. "Gerçekten devrim yapmaya çalışmış olsaydık, çok daha büyük bir karışıklık çıkardı ve bu durumda askerler daha erken başkaldırırlardı. Seçim sonrası dönem, seçim sayesinde henüz kazanılmış demokratik cumhuriyetin pekiştirilmesi dönemi idi..."

Yine de, üye olduğu Birleşik Sosyalist Gençlik, 1 Mayıs gösterilerinde, "İşçi hükümeti," "Kızıl ordu," sloganlarını atmıştı. Üs-

telik, Largo Caballero'nun gazetesi Claridad, gösteriyi, "iktidara yürüyen büyük bir işçi ordusu" olarak betimlemişti. Artık "İspanya'nın Lenin'i unvanına sahip olan solcu lider Largo Caballero, işçilere, askerî ayaklanma korkusuyla devrimci eylemden vazgeçmemelerini söylüyor; ısrarla devrim ve proletarya diktatörlüğü çağrısında bulunuyordu. Haziran'da, hükümetteki cumhuriyetçileri yerlerini işçi sınıfına bırakmaya **davet ediyor**, Başkan Azana'dan da işçileri silahlandırmasını **istiyordu**. Tam da umulacağın gibi, hiçbiri yapılmadı. Aslında, İspanya'nın en büyük işçi partisi olan Sosyalist Parti felce uğramıştı. Caballero'nun devrimci tavırları, Prieto'nun ilk iki yılın cumhuriyetçi-sosyalist koalisyonunu yeniden kurma arzusu, Besteiro'nun "bolşevikleştiriciler"e karşı giriştiği saldırılar, partiyi, ideolojik, taktik hattâ kişiler düzeyinde bölmüştü. Sosyalist solun son iki yıldır vaz'etmekte olduğu devrim, görünüşe göre, iktidar ele geçirilse de sona ermeyecek gibiydi. Parti Halk Cephesi politikasına sıkıca bağlı kalmaya devam etti.

ASTURİAS

Maden bölgesinde iktidarı on beş günlüğüne ele geçiren Ekim devrimci ayaklanmasının kıdemlilerinden, sosyalist maden işçisi Jose MATA, işçi sınıfının 1936 seçim zaferinden itibaren savunma durumunda olduğunu düşünüyordu.

- Birileri ayaklansın diye beklemek. Bir sendika liderinin 25 garnizondan 23'ünün Cumhuriyet'e düşman olduğunu söyleyişini hâlâ hatırlarım. "Yani, onların ayaklanacaklarından emin misin?" diye sordum. "Evet," dedi...

Fakat buna karşı koymak için hiçbir şey yapılmadı. Hükümet Franco'yu, Fas ve Afrika ordusunun yanıbaşına, kanarya Adaları'na; Mola'yı da Cumhuriyet'e karşı çok kolay darbe hazırlayabileceği bir yere, cumhuriyet karşıtlarının, Karlistlerin arasına, gönderdi. Ona göre bu, sosyalistlerin hatası değildi. Prieto, hükümeti pek çok kez uyarmıştı. Bu küçük burjuva cumhuriyetçilerin hatası idi.

Ekim devriminde yer almış bir başkası, sosyalist fırın işçisi Alberto FERNANDEZ, partisinin hükümeti sadece sol cumhuriyetçilerin eline bırakmakla büyük bir hata yaptığı inan-

cındaydı. Faşizm tehdidi karşısında doğru siyaset Halk Cephesi'nin izlediği siyaset idi. Ekim 1934'ün devrim dönemi artık sona ermişti. Belki sosyalistlerin katılmaları halinde bile ayaklanma önlenemeyecekti. "Ama bu durumda, ayaklanma henüz yayılmadan onu söndürebilecek önlemleri almak mümkün olabilirdi."

MADRİD

Komünist Parti askerî darbe konusunda ısrarla uyarılarda bulunuyordu. İzlediği siyaset, yegâne etkili anti-faşist müttefiki küçük burjuvazi ile birlikte Halk Cephesi'nin devamını sağlamaya yönelikti. Parti son anda katıldığı ve militanlarının önemli bir rol oynadığı Ekim ayaklanmasından beri hızla büyüyordu. Diğer işçi sınıfı örgütleri ile eylem birliği yapması, işçi sınıfı politikaları üzerinde etkili olmasını getirmişti. Önceki dönemde, sekterlik ve bunun getirdiği tecrit, bu etkiyi engellemişti. Partinin görüşüne göre, ülkenin sorunlarına demokratik çözümler bulmak isteyen "bütün anti-faşist sınıf ve tabakaların" işçi sınıfı ile birleşmesi ihtiyacı, anti-faşist ittifak ile burjuva demokratik devrimin birbirine bağlı olduğu anlamına geliyordu. Önceliğin bu ikisinden hangisine verileceği açıktı. Kitleler, özellikle de kırsal kesimdekiler, devrimi ilerletmek için hükümete sürekli baskı yapmalıydılar; ama, hiçbir şeyin Halk Cephesi'ni tehlikeye atmasına izin verilmemeliydi.

"Faşizme karşı demokrasi mücadelesi öncelik taşımalı," diyordu Komünist Parti Genel Sekreteri Jose Diaz.

Esas gücü Catalonia'da olan muhalif komünist POUM tam aksi görüşteydi. O tarihlerde POUM lideri Andreu Nin, "yegâne anti-faşist mücadele işçi sınıfının iktidarı almak ve sosyalizmi getirmek için verdiği devrimci mücadeledir," diye yazıyordu.

23 yaşındaki tıp öğrencisi Wilebaldo SOLANO -kısa süre sonra POUM'un gençlik hareketi JCI'nin (Juventus Comunista Ibèrica) sekreteri olacaktı- Halk Cephesi'nin seçimleri kazanmasından sonra partisinin yaptığı değerlendirmeyi şöyle anlatıyordu: Halk oyunu sola verdi, çünkü seçimleri önündeki birçok muharebeden biri olarak görüyordu; birinci gün oy vermeye, ikinci gün elde silah çatışmaya hazırdı. Kitleler sürekli ilerliyorlardı, seçim zaferi devrim sürecine hız kazandırmıştı.

- Ve bunlar olurken, ki bunları bir grafik olarak göstermek mümkündür, kitleler sürekli ilerlerken, Sosyalist Parti ve birleşik gençlik, komünistlerin baskısı yüzünden geri adım atıyordu. İktidarı sol cumhuriyetçilerin eline bırakan Halk Cephesi, küçük burjuva programın şemsiyesi altında yerini almaktan başka bir şey yapmıyordu...

Fakat Nin'in de fark ettiği gibi, devrimci bir kitle partisi ve işçi sınıfının eylem birliğini sağlayacak örgütlenmeler olmadığı için, bu atılım henüz iktidarı ele geçirecek olgunlukta değildi.[19] Gerekli araçları yaratmak için devrim öncesi koşulların sonuna kadar kullanılması gerekiyordu.

Liberter bir komünizm kurmak için 1932 ve 1933'te üç kez ayaklanma girişiminde bulunan CNT o sırada, kendisini oluşturan parçalar, yani anarşist ve sendikalist eğilimler arasında sürekli açılan yarığı kapatmakla müşguldü. 1 Mayıs'ta Saragossa'da başlayan CNT Olağanüstü Kongresi'nde, askerî ayaklanmayı ezmek için liberter milis kurulması önerisi, geleneksel anti-militarizm nedeniyle, neredeyse hakaretlerle reddedilmişti. Bunun yerine, zamanın büyük kısmı, liberter komünizmde yaşanacak hayatın planlanmasına ayrıldı.[20]

Böylece, 1934 Ekim ayaklanmasından yaklaşık iki yıl sonra, hiçbir işçi sınıfı örgütü, istikrarsız toplumsal dengenin (Monarşi'nin yaşadığı krizin temelini oluşturmuştu ve bu kez de Cumhuriyet hükümetinin zayıflığının nedeni idi) uzun süre çözümsüz kalamayacağının açıkça bilinmesine rağmen, düşmanın iktidarı ele geçirmesini önleyecek acil önlemler almaya hazır değildi. İşçi sınıfı örgütlerinin tereddüdü geniş çapta kabul gören bir gerçekliği yansıtıyordu: Bu bir devrim durumu değildi.[21] Devrim olması için

---

19. Bk. Andreu Nin, "Después de las eleccionesdel 16 de febrero", **Los problemas de la revoluciòn espanola** (Paris, 1971).

20. Anarko-sendikalist hareketin yörüngesi ve devrim için taşıdığı önem, Kopuş Noktaları, D'de anlatılmıştır.

21. "Bir devrimin olabilmesi için," diye yazıyor Lenin, "sömürülen ve ezilen kitlelerin, eski tarzda yaşamanın imkânsızlığını anlamış olmaları ve değişiklik talep etmeleri yetmez; devrimin olabilmesi için, sömürücülerin de eski biçimde yaşayamaz ve yönetemez olmaları gereklidir. Ancak "aşağı sınıflar"ın eskisi gibi yaşamak istemedikleri ve "yukarı sınıflar"ın da eskisi gibi yönetemedikleri zaman, işte o zaman devrim zafer kazanabilir ("Leftwing Communism-An Infantile Disorder", **Collected Works**, c. 31, Moskova, 1966, s.85).

gerekli iki koşuldan biri eksikti. "Aşağı sınıflar" (özellikle de kırsal kesimdekiler) "eskisi gibi yaşamak" istemedikleri halde, üst sınıflar "eskisi gibi" yönetebiliyorlardı. Eskisi gibi yönetebilme olanaklarının tehdit edildiği korkusu onları, işçi sınıfı güçlerini son beş yıldaki gibi değil daha önceki diktatörlüğün "yaptığı biçimde" zayıflatacak bir otoriter devleti yeniden inşa etmeye yöneltti. "Eskiyi" yeniden inşa etmenin araçları zaten mevcuttu. Başarı gösteremeyen parlamento güçlerinin yerine geçebilecek bir ordu da vardı. Bunun yanısıra, başka alanlarda ayrı olsalar bile sosyalist devrim ve ayrılıkçılık tehditlerini ezmekte birleşen, falanjist, karlist ve monarşistlerin oluşturduğu bir "yedek ordu" vardı.[22] Üstelik bu güçler farklı derecelerde olsa da organik demokrasi kavramına bağlıydılar. Beş yıllık devrim öncesi süreci bir devrimci durum halinde kristalleştirememek, karşı-devrimin başarısının ölçütü olacaktı.

❀

Pamplona'da General Mola kesin harekât planlarını hazırlıyordu. Haziran'da planlar iyice geliştirildi. Karargâhındaki darbecilerin çoğu, Komintern tarafından planlanmış bir darbenin Largo Caballero yönetiminde bir sovyet rejimi kurmak üzere yakında gerçekleştirileceğine inanıyordu.[23] Mola 12 Temmuz tarihini ortaya attı; ancak, ciddî bir engel çıktı. Karlist liderlik, ayaklanmaya katılmak için öne sürdüğü asgari talepler karşılanmadığı için Mola ile bağları kesmişti. İstekleri, yeni devletin "organik ve korporatif" inşasında politik sorumluluğun kendilerine ait olması

---

22. Bu kavram için bk.

23. Largo Caballero'nun gazetesi **Claridad'd**a alaya alınan bu komploya o sırada hâlâ inanılıyordu (bk. F.Maiz, Mola, **aquèl hombre** (Barcelona, 1976); yine, J. del Burgo, **Conspiraciòn y guerra civil** (Madrid, 1970) Yazdığı İspanyol Komünist Partisi tarihinde (1965) bu "komplo"yu hâlâ gerçek olarak göstermekle suçlanan Eduardo Comin Colomer, daha sonra bu iddiasından vazgeçti. "Komplonun sağ-kanattakilerin işi olduğunu biliyordum. İspanya'nın komünistlerin eline geçmek üzere olduğuna inanıyorlardı. Ülkeyi uyarmak için, 7. Komintern Kongresi'nde çıkarılan şemayı temel alarak bu planı hazırladılar. Hâlâ Caballero'ya 'İspanya'nın Lenin'i' deniyordu. Komplonun sahiciliğini onayladığım zaman bütün bunları biliyordum; gerçeği söyleme vaktinin henüz gelmediğine inanıyordum." (Yazarla konuşmasından, 26 Eylül 1974.)

ve ayaklanmanın cumhuriyetçi bayrak altında değil monarşist bayrak altında gerçekleştirilmesi idi. Oysa Mola'nın planları cumhuriyeti askerî diktatörlük altında sürdürmeye dayanıyordu. Bu nedenle, ayaklanmayı Karlizm'e ipotek ederek öteki sağ-kanat ittifaklarını tehlikeye sokamazdı. 12 Haziran'da, tam bir fikir birliği sağlamadan, Fas'a bir lejyoner subayı ile mesaj gönderdi: "17'sinde saat 24.00'den itibaren." Plana göre şimdi, ilk olarak Afrika ordusu ayaklanacak, anakaradaki ayaklanmalar 24 ile 36 saat arasında değişen bir süre içinde, bunu izleyeceklerdi.

Aynı gün, muhafız teşkilatından solcu teğmen Jose Castillo Madrid'de öldürüldü. Anında misilleme yapıldı. Öldürülen teğmenin arkadaşları, önde giden sağcı monarşist lider Calvo Sotelo'yu evinden alıp götürerek öldürdüler.

Sotelo'nun öldürülmesinin sorumluluğu cumhuriyetçi anti-faşist militer sendika, UMRA'ya (Union Militar de Republicanos Anti-Fascistas) yüklendi. Daha iki ay önce yüzbaşı Faraundo, sosyalist milisleri eğittiği bahanesiyle sokakta kurşunlanmıştı. Buna karşılık olarak emekli topçu subayı yüzbaşı ORAD DE LA TORRE anti-faşist milis adına bir bildiri yazdı.

- Bildiri uğradığımız şoku ifade ediyor, aynı olayın tekrarı halinde bizim de aynen, fakat bir subaya değil, bir politikacıya karşı harekete geçerek karşılık vereceğimiz konusunda uyarıda bulunuyordu. Olayların bu hale gelmesinden politikacılar sorumluydu. Bildiriyi sağcı İspanyol militer sendikası UME'ye (Union Militar Espanola) gönderdik...

Teğmen Castillo öldürüldüğünde bildirideki tehdit hâlâ geçerli idi. Muhafız teşkilatına ait bir hafif kamyon on beş kişiyle birlikte yola çıktı. Monarşist lider Goicaechea'yı, olmazsa Gil Robles'i bulmaya çalışacaklardı. İkisini de bulamadılar. Calle Velazquez'den geçerlerken, biri Calvo Sotelo'nun orada olduğunu söyledi.

- Hükümetin bu işle hiçbir alakası yoktu. Bu tamamen bizim, yani UMRA'nın işiydi.[24]

---

24. "Başbakanın askerî yardımcılarından Binbaşı Diaz Harela öldürme olaylarını kendisine haber verdiğinde Casares Quiroga şu karşılığı verdi: 'Bizi ne büyük bir karışıklığa sürüklüyorlar'" (**En menuda lio nos han metido**). "Diaz Varela bu sözleri bana sık sık tekrarlardı" (ORAD DE LA TORRE).

Yeni evlenmiş olan Yüzbaşı ORAD DE LA TORRE bu suikastte bir rol oynamadı. Fakat yapılanın yanlış olduğu kanısında da değildi. İki solcu subayı sağcılar öldürmemiş miydi?

Hükümet yapılan suikastı anında lanetledi. Suikast sağcı ve ılımlı cumhuriyetçilerde şaşkınlıkla karışık bir öfke yaratmıştı.

Gazete yazarı Alfredo LUNA: İğrenç bir olaydı. Hükümeti sarstı. Bir katliama bir başkasıyla karşılık verilmesi, Castillo'nun öldürülmesi karşılığında bir politikacının öldürülmesi. Bunu haklı çıkaracak bir şey olabilir mi?

Peder Alejandro MARTİNEZ: Seminer vereceğim yere giderken yoldan geçen biri yanıma yaklaştı. "Öldürülmesi iyi oldu. Sen ne dersen de, bütün sağcılar ölmeli." Aynen böyle bağırdı. "Peki, **hijo** (evlat)" diye karşılık verdim, "her birimizin cebi ve vicdanı kendisinden sorulur." Yürüyüp gittim.

David JATO, falanjist öğrenci lideri (JEU): Bir öldürme fazla olmuş veya eksik olmuş, o sırada bunun pek önemi yoktu. Ancak bu kişinin Calvo Sotelo olması ve hükümetin polis güçleri tarafından öldürülmesi halkın hükümete karşı tavır almasına yol açtı. Daha bir hafta önce tereddüt içinde hattâ karşı kampta olan birçok garnizon, birçok insan, şimdi şiddet içeren bir çözümün gerekli olduğunu düşünüyordu. Bu suikast olmasaydı, eminim askerî ayaklanma başarısızlığa uğrayacaktı.

Antonio PEREZ, öğrenci, birleşik sosyalist gençlik (JSU): Uzun suikastler dizisinden biri gibi geliyordu bize. Siyasi yanı önemsizdi. Alt tarafı bir kişi daha öldürülmüştü.

❋

Karlistlerin inadı olmasaydı ayaklanma çoktan başlamış olacaktı. Bu suikast Karlistlerle anlaşmayı kolaylaştırdı. General Sanjurjo'dan -Lizbon'daki sürgün hayatından döner dönmez ayaklanmanın liderliğini üstlenecekti- gelen dindarca bir mektup, gerek Mola'nın gerekse Karlistlerin kabul edebilecekleri bir uzlaşma öneriyordu. Dolores BALEZTENA, Navarre Karlist cunta başkanı olan kardeşi Joaquin'le birlikte Fransa'ya, San Juan de Luz'a gitti. Orada Karlist lider Fal Conde ona birtakım kâğıtlar verdi. "Düşünebileceğin en iyi yere sakla. Sınırda ele geçmemeli." Kadın, kâğıtları sandaletlerinin içine sakladı. Pamplona'ya doğru yola çık-

tıklarında kardeşi, kâğıtların, ayaklanmaya katılmaları için Kral'ın **requetè**'lere gönderdiği talimatlar olduğunu söyledi.

Las fiestas estàn alegres
Y las chicas guapas son
Mas yo me voy pues me llama
Alfonso Carlos Borbòn

Şölenler neşeli
Ve kızlar güzel
Ama gitmem gerek
Çünkü bana Alfonso Carlos Borbòn, derler.[25]

- Pamplona'ya dönerken sokakta bu şarkıyı söyleyen bir grup gördüm. Şiddetli bir acı duydum içimde ve ağlamak için bir kapı aralığına saklandım...

Pamplona sinemasında, 19 Temmuz'da başlayacak bir Paramount filmleri haftası ilanı perdeye yansıdı. Yılın en iyi paramount filmlerinden yarım düzine. Falanjist öğrenci Rafael GARCİA SERRANO büyük bir sevinç duydu. Filmlerden biri **Bengal Süvarileri** idi.

- Bir imparatorluk macerası, kahramanlık ve savaş filmi idi. Kurucumuz Jose Antonio Primo de Rivera özellikle tavsiye etmişti. "**Cono** (vay canına), ne büyük bir film!" dedim arkadaşıma, "şahane savaşlar." "On dokuzumuzda yaşayacağımız savaş da kötü bir film olmayacak," dedi karanlığın içinde...

ALEA JACTA EST! (Kader böyle istedi)

ORDU HALK CEPHESİ HÜKÜMETİNE BAŞKALDIRIYOR
PROGRAMININ İSPANYA'YI ANARŞİDEN KURTARMAK OLDUĞUNU AÇIKLIYOR
GENERAL FRANCO HAREKETİN ASKERİ LİDERİDİR

Defensor de Cordoba, manşetler (Cordoba, 20 Temmuz 1936)

---

25. Karlist Kral ve İspanya tahtında hak iddia eden Alfonso Carlos doğrudan Don Carlos'un soyundan gelen son kişiydi. Eylül 1936'da öldü ve ardından Prens Xavier kral naibi oldu.

VİVA LA REPUBLİCA!
ABC, manşet (Madrid, 21 Temmuz 1936)

Zafer İşçilerindir

Morglar askerlerin katlettikleri proleterlerin cesetleriyle dolu... Ama ne bir yeni bakanın ne de bir eski belediye meclisi azasının cesedi var aralarında. Sadece proletaryanın canı ve kanı...

Bakanlar ve sabık bakanlar, hain ordunun işbirlikçileri, proletaryanın kazandığı zaferin üzerine oturmaya kalkışacaklar mı?

Buna kalkışmamaları kendi yararlarına olur. Proletarya elde silah, beklemektedir. Proletarya bunca kana mal olan zaferini nasıl koruyacağını bilmektedir. Proletaryanın önünde bir özgürlük düşmanı var olduğu sürece CNT asla teslim olmayacaktır.

Solidaridad obrera, CNT (Barcelona, 24 Temmuz 1936)

TEMMUZ 1936

20 Temmuz, Pazartesi

Akşamla birlikte durum açıklığa kavuşuyordu. Sanayileşmiş, kentsel İspanya -7 büyük şehirden beşi- cumhuriyetçilerin elindeydi: Madrid, Barcelona, Valencia (burada askerler kışlalarından çıkmamışlardı ve henüz zafer kesinleşmemişti), Malaga ve Bilbao. Seville ve Saragossa (buralarda direniş devam ediyordu) istisnalardı.

Kırsal İspanya asilerin elindeydi. Madrid'in yukarılarından, doğuda Saragossa'dan batıda Salamanca'ya kadar uzanan ve merkezdeki, orta ve küçük köylülüğün esas yurdunu da içine alan geniş bir yay cumhuriyete başkaldırmıştı. Asilerin elindeki yerler kuzey-batıda Galicia'ya kadar uzanıyordu.

Latifundiyalar İspanyası bölünmüştü. Tarım reformunun ilk uygulanacağı 14 eyalette 4'ü Endülüs'te olmak üzere[1] 7 başkent (bunları kuşatan kırsal bölge şimdilik dışarda kalsa da) askerlerin eline geçmişti.

Çarpışmalar her yerde sürüyordu. Askerlerin direnişi San Sebastian ve Gijon'da sürerken kuzeydeki kıyı bölgesinin durumu belirsizliğini koruyordu. Belirsizliğe rağmen karşıt kamplarda yer alanları ayırt etmek yine de mümkündü: Fırsat bulduklarında ya da asi bölgeye ulaşabildiklerinde sanayi burjuvazisi ile birleşen toprak sahibi sınıf ve eyaletlerdeki küçük burjuvazi bir yanda, kent küçük burjuvazisi ile ittifak içindeki sanayi ve kır proletaryası öte yanda idi. Bu ayrışma daha önceki toplumsal olmayan bu kır/kent bölünmesi uzun süreli bir savaşta önemli sonuçlara yol açacaktı. Bunların başında yiyecek temini sorunu geliyordu.

---

1. Seville, Córdoba, Granada ve Cadiz. Diğer üçü, Salamanca, Cáceres ve kısa süre için Albacete. Cumhuriyetçilerin sonuncusunu tekrar ele geçirmeleri Endülüs'teki Huelva'nın hemen kaybedilmesi ile dengelendi.

Darbe cumhuriyet rejimini ezmemiş, bölmüştü. Bu anlamda başarısızdı. Birkaç belirgin istisna dışında, ilk anda ancak ele geçirebileceği kadarını ele geçirmiş ve önüne geri kalanı ele geçirme görevini koymuştu. Bu da savaş demekti.

Sivillerin direnişi önemli bir rol oynuyordu. Ancak, genel inancın aksine, önemli şehirlerin hiç birinde halk ayaklanmayı **kendi gücüne** dayanarak ezemedi. Güvenlik güçlerinin (cumhuriyete) sadakati zafer açısından belirleyici öneme sahipti. Bununla birlikte, polis kuvvetleri de, halkın desteği olmadan hiçbir yerde **başarılı** bir savaş veremiyordu. Bu iki kesimin **saldırıda** kaynaşması, Barcelona, Madrid, Malaga, Gijon ve -kısa süre içinde- Valencia ile San Sebastian'da zaferin kazanılmasını sağladı.[2] Pek çok şehirdeki, özellikle Barcelona'daki işçi sınıfı militanı için bunun ne anlama geldiği açıktı.

- Bileşim belirleyici idi. **Solidaridad Obrera**'da CNT'li gazeteci Jacinto BORRAS olanca savaşçılığı ve devrimci ruhuna rağmen CNT'nin tek başına hem orduya hem de polise karşı savaşamayacağını düşünüyordu. Birkaç saat içinde tek kişi bile sağ kalmayabilirdi...

Pere ARDIACA, Barcelona halk komitesinde Komünist Parti temsilcisi idi. Daha sonra, yeni kurulan PSUC'un (Partit Socialista Unificat de Catalunya) gazetesi Treball'ın yayıncısı oldu. Kendisi, yardımlaşmanın çok ötesinde bir şeylerin ortaya çıktığını görüyordu. Muhafız teşkilatı üyeleri ile kitlelerin kaynaşması yeni bir dinamik oluşturmuş ve bu da, sonucu belirlemişti.

---

2. Her iki taraftaki diğer faktörlerin de zafer ve yenilgide kesin rolleri oldu. Bu faktörlerden bazıları, saldırı hareketinin örgütlenemeyişi, tecrit durumundaki "kurtarılmış bölgeler"e ve barrios'lara (semtlere) geri çekilme, işçi sınıfı örgütleri arasındaki bölünmüşlük ve askerîyenin kararlılık gösterememesi idi. **Saldırı amacıyla birleşmenin** gerçekleştirilemediği yerlerde askerler başarılı oldular. Muhafız teşkilatı Seville ve Còrdoba'da olduğu gibi, savunma durumunda ve halktan ayrı olmakla birlikte geçici süre sadık kalabildi; veya Saragossa ve Oviedo'da olduğu gibi derhal askeriyenin safına geçti. Sonuç değişmedi. Silahsız, tecrit olmuş ve örgütsüz kitleler umutsuz bir direniş sergilemekten başka bir şey yapabilecek durumda değillerdi. Resmî binaları teslime zorlamak için top getirtme olanağı nedeniyle işi iyice kolaylaşan askeriye saldırıya geçiyordu. Ayrıca, Barcelona ve Madrid garnizonlarının tamanının ayaklanmadığını da eklemek gerekir.

- Kitleler muhafızları, kendi konumlarını savunmaya yöneltti; muhafızlar da kitlelere, ihtiyaç duyulan örgütlü desteği verdi. Bu diyalektik içinde CNT ve liderlerinin tavrı olağanüstüydü, polis güçlerinin tavrı ile birleştiğinde gerçekten belirleyici oldu...

Catalon milliyetçisi, öğrenci Manuel CRUELIS'in düşüncesine göre, aslında, "kitleler"den söz etmek pek doğru değildi. Siviller kahramanca çarpışmış ve ölmüşlerdi; ancak, onun gördüğü kadarıyla savaşın içinde olanlar değişik örgütlerin **militanları** idi. Bunlar, FAI ve CNT savunma grupları başta olmak üzere; POUM'un, sosyalist ve komünist partinin, cumhuriyetçi partinin ve kendisi gibi **Estat Català**'nın üyesi durumundaki kişilerdi. Zaferin kesinleştiği akşama kadar kitleler ortaya çıkmamışlardı. "Daha sonra kitleler zaferi gasp ettiler."

Pedralbes kışlasını kuşatan ve teslime zorlayan savunma grubu içinde yer alan FAI militanı Felix CARRASQUER de aynı fikirde idi.

- Sabahın sekizinde, faşist darbeyi ezmek için birbiriyle yarışan, bizden 200 liberter varken, ertesi gün 100 000 kişi sokaklara dökülmüştü...

Daha sonra POUM'un yürütme komitesinde çalışmak üzere Barcelona'ya çağrılan Juan ANDRADE Madrid'deki olaylardan bazı devrimci dersler çıkarmıştı.

- Kitleler **saldırmasaydı**, sol, hiçbir zaman ordu disiplinini yok edemeyecekti. Madrid'deki Montana kışlasında ya da Barcelona sokaklarında görüldüğü gibi, askerler arasında işçi sınıfına karşı savaşmama belirtileri ancak askerî birlik tehlike ile yüz yüze gelince görülüyordu. O ana kadar askerî disiplin etkinliğini sürdürüyordu. Askerler ve NCO'lar her taraftan kendilerine saldırıldığını gördüklerinde moralleri bozuluyor ve disiplin yok oluyordu. Ancak o zaman subaylarına itaat etmiyorlardı. O andan itibaren askerî birimler etkisiz hale geliyor ve subayların yeni birimler oluşturmaları mümkün olmuyordu. Bütün bunlardan hareketle, muhafızların hayatî bir rol oynadıklarını ifade etmek gerek. Oysa bu rol hemen her zaman küçümsenmiştir. Muhafızlar cumhuriyetin oluşturduğu yegâne etkin polis kıtasıydı. Ve Madrid'de, hemen bütünüyle sosyalist gençlik ve diğer solculardan

oluşmuş devrimci bir güç durumundaydılar. Patlak vermek üzere olan çatışmadaki önemleri de aynı ölçüde belirleyici idi. İlk iki ay içinde Madrid'i savunanlar da onlardı.

20 Temmuz 1936'da, olayların gelecekteki akışını koşullayan üç belirleyici olay meydana geliyordu. İlki, iki Fokker bombardıman uçağı ile Fas'tan gelen 20 lejyonerin o sabah Seville'ye inmesi idi. Öğleden sonra 24 lejyoner ve 20 kadar Faslı asker daha denizi geçti. Bunlar, tarihin ilk büyük "hava indirme" harekâtının başlangıcını oluşturuyordu.

- Askerler varır varmaz, Queipo de Llano onlara şehirde birkaç tur attırdı, böylece halk daha çok sayıda askerin geldiğini düşünecekti, diyordu falanjist işadamı rafael MEDİNA. Faslı askerler hava yolculuğundan ötürü hasta gibiydiler...

İspanyol ordusunun yegâne profesyonel savaş gücü, 25 000 kişilik Afrika ordusu, tayfaları, ayaklanmaya katılmaya çalışan subaylarına karşı ayaklanan ve onları öldüren birkaç savaş gemisi tarafından üslerine hapsedilmiş durumdaydı. Cebelitarık yolu ablukaya alınmadan önce ancak iki **tabores** (tabur) Fas askeri denizi geçebilmişti. Ancak Madrid üzerine yürüyüşte başı çekebilmek için, lejyonerlerden ve **regulares**'ten (düzenli birlikler) oluşan bu birinci sınıf orduya anavatanda şiddetle ihtiyaç duyuluyordu. Bütün bu askerler sonraki iki ay içinde Alman ve İtalyan uçakları sayesinde karşıya taşınacaklardı.[3]

Ertesi gün, rafael MEDİNA -daha sonra Medinacelli dükü olacaktı- bir grup lejyonerin yanında, işçi mahallesi San Julian'a yapılan saldırıya katılıyordu.

---

3. Hitler'den sağlanan yirmi Junker 52 nakliye uçağı ve İtalya'dan gelen dokuz Savoia 81 olmasaydı, Afrika ordusunu Fas'tan ülkeye nakletmek dokuz ay sürerdi. Ancak bu sayede, 14 000 civarında asker, on bir batarya ve 500 ton savaş malzemesi sadece iki ay içinde Fas'tan taşınabildi (Bk. Albay J.M.Martinez Bande, **La Campana de Andalucia**, Madrid, 1969). İngiltere, cumhuriyetçi gemilerin Cebelitarık'tan yakıt ikmali yapmalarını kabul etmeyerek ve Fas'ın Tanca şehrini yöneten uluslararası komisyonun donanmayı limanı kullanmama konusunda zorlamasını sağlayarak, tavrını ortaya koymuş oldu. Her ne kadar, tam geçiş serbestliği Cumhuriyetçi hükümetin filoya kuzeye gitme emri verdiği Eylül sonunda elde edildiyse de, 5 Ağustos'tan itibaren cumhuriyetçilerin deniz ablukası asilerce artık kırılmış durumdaydı.

- Mücadeleye kararlı olduklarını hemen anladım. Meşhur Macerena kemerinin hemen yanına yerleştirilen bir sahra topu ile yapılan bir iki atıştan sonra ilerledik. Devrimciler ateşe başladılar. Kayıp veriyorduk. Bir lejyoner öldü. Arkasındaki, "yaşasın Ölüm!" diye haykırarak cesedin üzerinden atladı ve cadde boyunca ilerledi. Amacımıza ulaşmıştık. Ancak, gece çökerken geri çekilme emri geldi. Savaş çığlıkları atan lejyonerler en önde çatışarak, geri çekilme harekâtının güvenliğini sağlıyorlardı. Muhteşemdiler. Ertesi gün, kızıl **barrio** (semt) düştü...

Böylece Seville'deki işçi sınıfı direnişi de sona eriyordu.

BURGOS

Önde giden monarşist liderler, Lizbon'da sürgünden dönen, ayaklanmanın ulusal lideri General Sanjurjo'yu karşılamak üzere Burgos'un dışındaki Gamonal havaalanında toplanıyorlardı. Ayaklanmadan iki gün önce monarşistlere Burgos ve Vitoria'nın güvenliği için Madrid'i terk etmeleri doğrultusunda bir uyarı gelmişti. Monarşist teorik dergi *Accion Epanola*'nın[4] yayımcısı Eugenio VEGAS LATİPIE ayaklanmanın yeterli ideolojik hazırlık yapılmadan gerçekleştiği inancında idi.

- Kaçış yolu olmayan bir yangının içindeymişim gibi geliyordu. Pencereden dışarı atıyorsunuz kendinizi, ama başınızın mı yoksa ayaklarınızın mı üstüne düşeceğiniz belli değil...

Korkusu, askerlerin ülkenin ihtiyaç duyduğu politik rejim konusunda berrak bir düşünceye sahip olmamaları idi. Bunun saf anlamda bir askerî ayaklanma olduğu hiçbir şekilde söylenemezdi. Daha çok, herhangi bir özel sınıfı aşan "tipik bir ulusal hareket" idi.

---

4. 1931 sonunda yayına başlayan dergi Cumhuriyet'e yönelik yeni tarzda bir monarşist tepkiyi ifade ediyordu. Yayıncının ifadesiyle dergi "antidemokratik" idi. Genel oy kullanma hakkının erdemine değil daha çok kalıtım ilkesine inanıyordu. Yer verdiği yazılarla, sağı "meşru olmayan bir iktidara" karşı ayaklanmaya çağırıyordu. Yazarları, proleter bir devrime karşı en güvenilir garanti olarak, herkesi kapsayan hiyerarşik ve korporatif bir devleti telkin ediyorlardı (Bk. P.Preston, "Alfonsist Monarchism and the Coming of the Spanish Civil War," **Journal of Contemporary History**, c.7, 1972).

- Ordu, ülkede kalan ve aristokrasiye dahil çok az sayıda insan (aristokratların çoğu cumhuriyetin ilanından sonra ülkeyi terk etmişti) ve orta sınıf; hareketin bileşimi böyleydi. Ordu içindeki durumu ve ideolojik nedenlerle savaşmak için evini ve toprağını terk etmeye hazır olması nedeniyle orta sınıf hâkim durumdaydı. Beş yıl süren Cumhuriyet zulmü döneminde ve özellikle de Halk cephesi'nin seçimi kazanmasından sonra düşünceleri biçimlenmiş ve gelişmişti. Calvo Sotelo'nun öldürülmesi patlamaya yol açan kıvılcımı oluşturmuştu.

Küçük uçağı görebilmek için gökyüzüne bakarken, Monarşist parlamenter Pedro SAİNZ RODRİGUEZ, General Sanjurjo'nun ülke için öngördüğü planları düşünüyordu. Başlangıçta bir askerî cunta kurulacaktı. Bu cuntanın işbaşında kalma süresi ayaklanmanın ne kadar sürede başarılı olacağına bağlı idi. Daha sonra ulusun monarşi mi yoksa cumhuriyet mi istediğini belirlemek için plesibit yapılacaktı.

- Sanjurjo bu düşüncelerinden bana söz etmişti; ayrıca plesibit konusunda çıkardığı notları yakın bir arkadaşıyla Burgos'a göndermişti. Başarılı bir askerî darbenin ardından yapılacak plesibitten doğal olarak monarşinin çıkacağı umuluyordu. Monarşinin hangi biçimi alacağına ise bir kurucu meclisin karar vermesi gerekiyordu. Anti-parlamenterizm moda olduğundan, ayrıca Alman ve İtalyan modelinden çok etkilendiğimizden, monarşinin alacağı biçim, cumhuriyetin rezil ettiği "saf" demokrasi yerine, pekâlâ "organik" bir demokrasi olabilirdi.

Akşama kadar beklediler. O akşam Madrid radyosundan, hayretle, uçağın kaşkış sırasında düştüğünü ve Sanjurjo'nun öldüğünü duydular. Bu, o günün en önemli ikinci olayı idi ve monarşistler için ağır bir darbe oluşturuyordu. Sanjurjo'nun planı yürürlüğe konsun konmasın[5], monarşistler iç savaştan monarşist bir sonuç çıkarma umutlarını artık kaybetmişlerdi. Dahası, hareket liderini kaybetmişti.

---

5. Saint Rodriguez plesibit ilanına ilişkin notları hiçbir zaman bulamadı. Vegas Latapie ise bunların varlığından açıkça kuşku duydu. Askerî ününü Fas savaşları sırasında kazanmış olan Sanjurjo 1932'de cumhuriyete karşı zamansız bir monarşist askerî ayaklanmaya önderlik etmişti.

BARCELONA

Günün üçüncü önemli olayı Barcelona'da oldu.

POUM yürütme komitesi üyesi Jordi ARQUER haberleri öğrenmek için hükümet binasına gitmişti. Barcelona'ya daha o akşam geç saatlerde dönmüştü. Binada bir grup hükümet üyesi ile karşılaştı. Ona haberleri sordular. Onlara yeni bir haber almadığını söyledi. Bunun üzerine kendisine Durruti'yi görüp görmediğini sordular. Görmemişti. "Pekâlâ" dediler, "eğer görürsen kendisiyle görüşmek istediğimizi söyle." Binadan çıktığında, Durruti, Garcia Oliver ve Ricardo Sanz'ı gördü. Üçü de, isyanı bastırmada CNT-FAI savunma gruplarına önderlik eden anarşist liderlerdi.

- Sanz'ın yanına gittim. İçlerinde en iyi tanıdığım oydu, çünkü ben CNT'de çalışırken aynı sendikanın üyeleriydik. POUM ile CNT arasındaki ilişkiler çok sıcak değildi. FAI çok sayıda insanı CNT'den ihraç etmiş ve orada yaşamamızı imkânsız hale getirmişti. Yine de ona, hükümet üyelerinin Durruti'yi aradıklarını söyledim. "Eğer bize bir şey söylemek istiyorlarsa kendileri arasınlar," dedi, kibirli bir tavırla. Sanki bu işlere burnunu sokma, der gibiydi. Daha sonra gidip hükümet binasına girdiler. Zaten oraya gidiyorlardı...

O sabah asilerin elindeki son tabyaya, Atarazanas kışlasına saldırılmıştı. Aslında kışla küçük bir liberter grubun yan duvarı geçerek yaptığı cüretkâr bir saldırı sayesinde alınmıştı. Saldırının bedeli ağır olmuş, en tanınmış liberterlerden Francisco Ascaso hayatını kaybetmişti. Ascaso bir kamyonun motor kapağını vücuduna siper etmiş ateş ederken vurulmuştu. Ricardo SANZ cesedi oradan çekerek çıkarmıştı. Saldırıdan önce bir bölük sivil muhafız Ramslas'a doğru yürüyüşe geçmiş ve Durruti nasıl bir emir aldıklarını öğrenmek için onları durdurmuştu. "Size teşekkür ederiz," dedi Yüzbaşı'ya, "ama Atarazanas'ı alacak kadar adam var burada. Lütfen komutanınıza, Durruti'nin dönmenizi istediğini söyleyin."

"Deli olma, karşımızda **guardia civil** var," dedi bir POUM militanı Durruti'ye. "Bırakalım önce sivil muhafızlar saldırsın..." Ne var ki, CNT liderleri bu onurun kendilerine ait olmasını istiyorlardı.

Birkaç saat sonra, ellerinde silahları, üzerleri muharebenin tozuyla kaplı liberter liderler grubu Başkan Companys ile görüşmek üzere hükümet binasına girdiler. Polis müdürü Escofet, sivil muhafızların sokakta düzeni sağlamak için kendi adamlarına bile artık güvenemediklerini başkana söylemişti. Bu yönde girişimde bulunmaları liberterler ile çarpışma anlamına gelecekti. Bunu izleyen çatışmalar ise en az o anda verilenler kadar şiddetli olabilirdi. "Düzeni sağlama" şansı hiç yoktu.

Devletin baskı gücünün sınırları devrimin derinliğinin gerçek ölçüsüydü: polis, hattâ disipliniyle tanınan **guardia civil** bile amirlerini terketmişti.

- Placa de Catalunya'da bir arabanın içinde bir **guardia** gördüm. Ceketinin önünü açmış, şapkasını geriye itmiş, sigara içiyordu. O anda anladım ki, artık kanun ve nizam kalmamıştır. **Guardia civil** de halktan etkilenmiştir. Böyle diyordu değirmencinin karısı Juana ALIER...

Escofet, Companys'e tek çözüm yolunun durumu siyasal bakımdan ele almak olduğunu tavsiye ediyordu. Polis müdürü Companys'in yanından ayrılırken onu hiç bu kadar düşünceli ve endişeli görmediğini içinden geçirdi.[6]

Liberter liderler geldiklerinde Companys hepsinin elini tek tek sıktı. FAI ve CNT'ye karşı her zaman katı bir tutum alındı, dedi onlara. Hattâ kendisi gibi onları mahkemelerde savunanlar bile böyle davranmamışlardı. "Bugün şehrin ve Catalonia'nın amirleri sizlersiniz... siz fethettiniz ve her şey sizin elinizde; eğer Catalonia başkanı olarak bana ihtiyacınız yoksa veya beni istemiyorsanız, hemen söyleyin. Yok eğer makamımda, partimin adamlarıyla birlikte, adım ve prestijimle mücadeleye yararlı olacağıma inanıyorsanız... Catalonia'nın toplumsal açıdan en ileri ülkelerin başında gelmesini yürekten isteyen bir adam ve bir politikacı olarak, bana ve sadakatime güvenebilirsiniz..."

- Konuşması hepimizi şaşırttı. Durumu hepimizden daha net görüyordu, çünkü sokak çatışmasının şiddeti içinde bulunmamıştı, diye düşünüyordu Ricardo SANZ. İçimizden biri cevap verdi: "Bu

---

6. Bk. Escofet, **Al servei de Catalunya**, de la republica, s.403.

konuda bir karara varmış değiliz, dolayısıyla şu anda size bir şey söyleyemeyiz." Dönüp CNT'ye rapor vermek zorundaydık. Bu konuşma yeni bir dönüm noktasıydı. Daha sonra içimizden bir başkası -kim olduğunu hatırlamıyorum, üçümüzden herhangi biri olabilir, zira **Nosotros** grubunda, bizden başka kimse genel kuralın dışına çıkmaya çalışmadı- dedi ki, Catalonia'nın ve CNT'nin Companys'e güveni vardır; bu nedenle, başkanlığı sürdüreceğinizi umarız. Aslında bu cevap o anki durumu kurtarmaya yarıyordu. Birkaç saat sonra dönüp bütün yetkiyi elimize geçirdiğimizi söylemeyi engellemiyordu. Üçümüzün, grubumuzun yapmak istediği tam da buydu. Fakat kararı örgütün vermesi gerekiyordu...

Dışarda, başka bir odada aralarında liberterlerin yer almadığı Halk Cephesi temsilcileri bekliyordu. Companys'in önerisi üzerine liberter liderler bunlarla toplandı ve sadece silahlı güçleri örgütlenmekle kalmayan, "devrimi nihai zafere götürecek uygun örgütlenme olan" bir milis komitesinin de oluşturulması konusunda anlaştılar.

Bu arada CNT yerel federasyonu, tavrını tartışıyordu. Anti-otoriter, anti-devlet ve anti-hükümet, anti politik olmasa da apolitik ve işçi sınıfını baskının her türlü biçiminden kurtarmayı savunmuş ve buna girişmiş olan liberter hareket iktidarı alacak mıydı? Devrimi yapacak mıydı?

FAI İberik yarımadası komitesine -örgütün önder organı- atanan anarşist okul müdürü Felix CARRASQUER de o günkü tartışmalara katılıyordu. Önceki cuma, Fas'ta ayaklanmanın başladığı gün Catalan bölge komitesine (CNT) devrimci kadroları eğitmek için halk okulu ya da üniversitesi oluşturmayı öneriyordu. Bu kadar süredir harekete telkin edilen şiddet, devrimci önderliğin yerini doldurabilecek bir şey değildi. Devrimi sürdürebilecek eğitilmiş kadrolar neredeydi? Hareketin en etkili, en yürekli ve kararlı devrimcileri, devrimci bir toplumu yürütmek için gerekli eğitim ve hazırlıktan yoksundu. Ve eğer bu, hareketin öncüsü Catalonia için, Aragon için böyle idiyse, daha zayıf bölgelerdeki durumu varın siz düşünün. CARRASQOUER, üç buçuk milyon insanın yaşadığı Catalonia'da, fabrika, iş, belediye ve üniversitelerdeki stratejik mevkileri yürütebilmek için bin kişilik eğitilmiş bir kadronun gerektiğini ileri sürüyordu. Bu militanlar, önderlik etmek, örgütlemek ve yönetmek için gerekli hayal gücüne ve kapasiteye sahip olmak zorundaydılar; aksi halde başarılı bir devrim yapmak mümkün de-

ğildi. Ve bu bin kişilik kadro neredeydi? Ona kalırsa, en iyi tahminle bile, sayı, iki düzineyi geçmiyordu.

Şimdi, Garcia Oliver ve diğerleri hükümet binasından dönüp Companys'le yaptıkları toplantının sonuçlarını ilettiklerinde, önlerinde devrim ihtimali beliriyordu.

- Gücümüzün farkına varıyorduk. Catalonia'da özgürlükçü komünizmi kurabilirdik. Ancak Catalonia İspanya'nın sadece bir parçası idi. Garcia Oliver, hareketin iktidan alması, liberter komünizmi bir diktatörlük olarak kurması gerektiğini öne sürdü. Bu onun uzun süredir savunduğu bir görüştü. Uzun yıllar Sovyetler Birliği'nde yaşamış ve Bolşevik diktatörlüğe karşı sürekli savaşmış bir arkadaş onu destekliyor ve liberter komünizmin derhal kurulmasını savunuyordu. Ne büyük çelişki! Liberter komünizmin kurulması sözkonusu bile olamazdı! Diktatörlük liberterliğin antitezidir!..

CARRASQUER, Garcia Oliver'e karşı çıkıyordu. İspanya bütününde azınlıktayken liberter bir devrim yapmak mümkün değildi. Bir iç savaşın başlamakta olduğu kesindi. Eğer liberter hareket ayaklanmaya karşı çıkan diğer güçlerle her düzeyde işbirliği yapmazsa "Rusya'daki anarşistler gibi" kendi safında savaşanlar tarafından ezileceklerdi. Hareket cumhuriyetin savunulmasına katılmak zorundaydı; sokakta, belediyede, fabrika ve atölyelerde, gereken her yerde, hattâ siyasal alanda.

Nüfuzlu bir kişi olan liberter yazar Abad de Santillàn benzer şeyler savundu. Diktatörlük liberter komünizmin tasfiyesi anlamına geliyordu. Öyle ki, liberter komünizm ancak kitlelerin özgürlüğü ve kendiliğindenliği sayesinde başarılabilirdi. Bunu zorla kurmak, küçük burjuvaziyi buna zorla katmak, hem bu kesim hem de diğer partiler üzerinde amansız bir otorite uygulamak anlamına gelirdi. Bu ise **bete norie**'ların (nefret edilen düşmanların) CNT'ye hücum etmelerine yol açacaktı. Hiçbir şey anarşizme, iradesini zorla empoze etmekten daha yabancı olamazdı. Bu ahlâki bir intihar olurdu. Dahası, eğer bir bütün olarak ülkenin geri kalan kısmı devrim yapma konusunda Catalan CNT'si gibi davranmazsa, Catalonia tecrit olur, uluslararası sermaye ona karşı acımasız bir boykot uygular ve uluslararası bir devrim olmadığı takdirde liberter hareket ezilirdi.

- Grup olarak, dedi Ricardo SANZ, konuyu fazla zorlamadık. Örgütün diktatörlüğe karşı olduğunu biliyorduk. Bizim tavrımız kabul

edildiğinde tam da bir diktatörlük kurulacaktı. Hareket her şeyin sorumluluğunu üstlendiği andan itibaren, herkes ne emrediyorsak onu yapmak zorunda kalacaktı. Bu diktatörlük değil de neydi? Şurası kesin ki, diktatörlük anarşist programda yoktu. Ama bizim önerimiz koşullar zorladığı için öne sürülmüştü. O an bunu bir çıkış yolu olarak görüyorduk. Ancak bu hayata geçirilemezdi. Niye? CNT ile ters düşer, diye. Sanıyorum ki -bu sadece bir varsayımdır- bizden, Nosotros grubundan korkuyorlardı. Diktatörlük kurarsak karar alacak konumda olmayacaklarından korkuyorlardı. Er ya da geç içlerinden bazılarının devrime ihanet suçlamasıyla tasfiye edileceklerinden, Stalinist yöntemlerin uygulanabileceğinden korkuyorlardı. Stalin tam da o sırada hepimizin bildiği, ihanetle hiçbir ilgisi olmayan birçok devrimciyi tasfiye etmekteydi. Fakat her halükârda konuyu fazla zorlamadık, çünkü daha acil sorunlar vardı. Companys düşmanın elindeki Saragossa'yı almak için Durruti'nin bir milis gücüne önderlik etmesini önermişti...

O gün için işbirliği görüşü tercih edildi. tartışma zaman zaman sert bir uslup kazansa da, uzun sürmedi. Çoğunluk işbirliğinden yanaydı; oya başvurmak gerekmedi. Liberter komünizm tartışmaları savaş bitene kadar bir yana bırakılacaktı.

Kimin savaşı kazanma olasılığı daha yüksektir? Kimin elinde daha fazla araç bulunuyorsa onun.. Bu, aşikârdır. Ve, İspanya'nın bütün altını, yurt dışında geçerli bütün parasal kaynakları, hükümetin elindedir.

Günümüzde savaş ilkesel olarak bir sanayi savaşıdır. Ve İspanya'nın mücadeleyi sürdürmede etkili olabilecek bütün sanayi gücü, abartmasız, bizim elimizdedir.

Ülkenin mali ve sanayi kaynakları hükümetin elinde olduğuna göre... Cumhuriyet'e karşı alelacele bir silahlı mücadele başlatanların, kaçınılmaz, amansız ve öldürücü bir şekilde ele geçirilecekleri açıktır.

Indalecio Prieto, Sosyalist lider
(Madrid radyosundan konuşma, 8 Ağustos 1936)

Halk Cephesi iktidara geldiğinden beri ayrıntıları ile hazırlanmakta olan anarşi ve kaostan ülkemizi kurtarmak için başlattığımız hareket namuslu işçi kesimlerinden büyük destek görmektedir...

Böyle bir felaketi ancak bir canavar, psikolojisi çapraşık Azana anayasası canavarı teşvik edebilirdi. Bir sevgi ürünü olmaktan çok, yeni ve fantastik bir Frankeştayn'ın saçma hayatına benzeyen bir canavar. Zaferi kazandığımızda Azana'nın ortadan kaybolmasını istemek doğru olmayacaktır. Azana bir yere kapatılmalıdır; böylece frenolojistler bu vakayı, yani zamanımızın ilkel insanı Krostand'dan bu yana bilinen belki de en ilginç zihinsel dejenerasyon vakasını inceleyebileceklerdir...

General Emilio Mola
(Burgos radyosundan konuşma, 15 Ağustos 1936)

Şu sıralarda anavatanı kurtaracak olan şeyin ne olduğunu tam olarak biliyoruz. Onu kendisinden başka hiçbir şey kurtaramaz... Onuru kırılmış bir kalabalık, bir dangalaklar yığını, başarısız ideolojiler diyarı, Rusya'nın bir sömürgesi, yani örgütlü barbarlığın bir sömürgesi olmaktan başka bir şey değildik...

Falanj'ın en köklü amacı proletaryayı rehinden kurtarmaktır... İspanya açıkça bölünmüş durumdadır. Bir yanını, çoğunluğu günlük maişetini el emeği ile kazananlar, İspanya'yı hiç sevmeyen ve bu şanlı millete mensup olduğu için şeref duymayanlardan oluşan bir ordu, oluşturuyor. Bu işçilere, kaybettikleri asil ruhu geri vermek ve savaşı kazanarak onlara, her şeyden önce tatmin edici bir günlük kazancı garanti etmek zorundayız.

İspanya proleterleşmelidir. Çalışan bir ulus olmalıdır... Kapitalistler, zenginler, iflah olmaz egoizmlerini sürdürürlerse, peşlerinde açlık ve yokluk içinde bıraktıklarını doyurmayi kabul etmezlerse, bu ülkenin değeri beş para etmez üyeleri ve anavatana ihanet eden kişiler durumuna düşeceklerdir.

Herkese adalet, herkese ekmek. Bizim sloganlarımız işte bunlardır ve kısa zamanda hayata geçirileceklerdir.

Espana, Una! Espana, Grande! Espana, Libre! Arriba Espana!*

Onesimo Redondo, Falanj lideri
(Valladolid radyosundan konuşma, 19 Temmuz 1936)

---

* Tek İspanya! Büyük İspanya! Özgür İspanya! Yaşasın İspanya

TEMMUZ-EYLÜL 1936

GUADARRAMA

Her iki taraf, milisler de askerler de, Eski Castile'den Madrid'e gidişte anahtar rol oynayan Guadarrama dağlarının stratejik geçitlerini ele geçirmek için acele ediyordu.

El konulmuş, kırmızı renkli, iki katlı bir Madrid otobüsünde yolculuk eden genç komünist ve MAOC üyesi Pedro SUAREZ, Madrid-Valladolid ana yolunun geçtiği Alto del Leòn geçidine gidiyordu. Valladolid hapishanesinden yeni salınmış genç bir falanjist, Francisco GUTİERREZ DEL CASTİLLO da aynı yol üzerindeydi.

SUAREZ'in karısı da aynı otobüsteydi; cepheye gitmek için çok ısrar etmişti. Geçidin hemen altında otobüsten indiklerinde, karısına, kendisinin sol taraftaki milislerle gideceğini, onun da sağ taraftaki milislere katılmasını söyledi.

- Böylece ben Albay Mangada'nın birliğine, o da El Campesino'nun güçlerine katıldık. İkimizin de aynı yerde, aynı sonu paylaşmasını istemiyordum. Daha sonra geçide doğru ilerledik...

GUTİERREZ ise öteki taraftan geçide ulaştığında geçit falanjist kuvvetlerce önce ele geçirilmiş, daha sonra kaybedilmiş durumda idi.

- Yakın topçu ateşine karşı muhteşem bir muharebe sonunda geçit yine bizim oldu. Önümüzde, elinde haç bizi sürekli ilerlemeye teşvik eden bir Cizvit papazı vardı. Deli gibi onun peşinden gidiyorduk. Ne cesaret ama! Papaz bir kez bile eline silah almadı. İnancım şu ki, zaferi bu adamlar sayesinde kazandık...

Salamanca'dan gelen monarşist öğrenci Juan CRESPO geçide çarpışmanın en yoğun anında ulaştı. Kasabasında nöbet tutarken

kamyona atlamasını söyleyen asker kuzenine rastlamıştı. "Nereye gidiyorsunuz?" "Madrid'de bir kahve içmeye. Aziz James bayramını orada geçireceğiz." İspanyol azizin bayramı iki gün sonra, 25 temmuz'da idi. Kamyona atladı. Geçidin başına vardıklarında, komutan Albay Sorrador'un yaralı olarak getirildiğini gördüler. Daha tepeye bile ulaşamamışlardı. Yeni komutan az kalsın serseri bir kurşunla ölüyordu.

- Bir de bizim gibi acemi milislerin durumunu düşünün! Valladolid topçusu yakın mesafeden ateş ediyordu. Siper yoktu, sadece kayalara sığınıyorduk. Çok korkmuştum. Tüfeğimin ateş anında çıkardığı gürültü bana büyük bir rahatsızlık duygusu veriyordu. Düşmanı göremiyor ve başımı gayri ihtiyarî omuzlarıma doğru çekiyordum...

GUTİERREZ, kendi tarafının şanslı olduğunu düşünüyordu. Bazı cumhuriyetçi ordu birlikleri kaçarak kendi hatlarına geçmişlerdi. "Bizden çok az kişi aynı şeyi yaptı."

- Böylece geçidi aldık ve elimizde tuttuk, diye anlattı CRESPO. Ancak iki üç gün sonra usandık. Piyade birliğine katılan milislerin çoğu aynı duygu içindeydi. Dolaşamıyorduk. Her yanımızı pireler sarmıştı ve üşüyorduk. Üstelik akşam biramızdan da mahrum kalmıştık. Sonra Salamanca'dan bir erzak kamyonu geldi. Ona binip evin yolunu tuttuk. Annem beni gördüğünde çok sevindi. "Yapacağını yaptın, artık bitti, değil mi?" diyordu...

Partilerin, sendikaların ve yerel grupların örgütlediği Madrid milisleri her sabah erkenden Başkent'ten Guadarrama dağlarına doğru yola çıkıyor, günü orada geçirip akşamın geç saatlerinde geri dönüyorlardı. İşçi sınıfı *barrio*'su Lavapies'ten 14 yaşındaki bir çocuğun belleğinde o günler şöyle yer etmişti:

- Sabahları bağırtı, gürültü olurdu. "Pablo, Pedro, Manolo" ve adamlar ellerinde silahları evlerinden çıkarlardı. Öteki ellerinde de karılarının hazırladığı öğle yemekleri olurdu. Daha doğru, sanki bir pazar gezintisine, tavşan avlamaya gidiyorlarmış gibi yola koyulurlardı. Çoğu zaman peşlerine politik, ama çoğunlukla yapılan işle ilgisi olmayan kadınlar takılırdı. Fahişeler, zamanın Madrid orospularının özellikle kocaman göğüslü ve kocaman kalçalıları, hâlâ aklındaydı Alvaro DELGADO'nun Akşam hep birlikte ge-

celemeye gelirlerken oluşturdukları görüntü ne hoştu! Her sabah aynı görüntü tekrarlanıyordu...

Polis ile halk güçlerinin kaynaşmasından oluşan kuvvet her zaman kazanamıyorsa da, bir kez daha saldırıp düşmanı sıkıştırmıştı. Büyük bir hızla başkentten yola koyulmuşlardı. Hedef, sadece geçitleri ele geçirip korumak değil, çevre illeri, Guadalajara, Cuenca, Toledo ve Ciudad Real'i de ele geçirmekti.

- Fiili çatışmalarda yük yine muhafız birliklerinin üzerindeydi. Öyle ki, altı ay sonunda Madrid muhafız birliklerinden ne bir askerin ne de bir subayın sağ kalabildiğini söyleyebilirim, diyordu POUM'dan Juan NORADE. Askeri deyişle söylersek, başlangıçta milisler tam bir kaos içindeydi...

Heterojen, eğitimsiz ve çoğu zaman örgütsüz olan milisler yine de kısa vadede savaşan birliklerin takviyesine yarıyorlardı. Karşı tarafta da bir bakıma buna benzer bir ordu, falanjist ve **requetè** karışımı bulunuyordu. Yine de bu kesimde ordu oldukça örgütlü idi ve başlarında resmî subaylar bulunuyordu. Profesyonel Afrika ordusunun sahneye çıkması durumu değiştirmişti.

Özellikle Madrid Garnizonu ayaklanma patlak verdiği sırada bütünüyle dağıtılamamıştı. Hükümetin bilinçli olarak teşvik ettiği yaz firarları yüzünden ordu, 20 Temmuz'da güç bakımından zaten zayıflamış durumdaydı. Hükümetin daha sonraki tavsiye kararı, sadece askerlerin gözden kaybolmaları anlamına geliyordu. Buna rağmen birkaç bin asker ve NCO savaşa gönderilebildi. Madrid'de ayaklanmaya katılmayan yegâne birliğin içindeki gizli asker ve onbaşılar örgütünün örgütleyicisi komünist asker Francisco ABAS, diğer birliklerden kalan askerlerin başına kendi birliğinden bir subay, olmazsa sadakatine güvendiği herhangi bir subay geçirip bunların cepheye gönderilmelerine yardımcı oluyordu.

- Ne var ki, gönderdiğimiz 6000 adam için yeterli sayıda güvenilir subay yoktu. Montana düştükten sonra benim birliğimdeki subayların çoğu tutuklanmıştı. Bu bir hata idi. Alt rütbelerden çok sayıda subay cumhuriyetin hizmetine geçebilirdi. Şüphe ve güvensizlik bir araya gelerek potansiyel olarak kullanılabilir bir kuvveti bize kaybettirdi. İlk aylarda üst rütbeli subaylara adil davranılmadı ve bunlar gerektiği gibi kullanılmadılar...

Savaş bakanlığındaki kurmay subaylardan Binbaşı Jaime SOLERA buna bir örnekti. Kendisi, hiçbir parti ile ilgisi olmayan kendine özgü bir liberal demokrattı. Bir ordu subayının görevinin yasal olarak kurulmuş hükümete hizmet etmek olduğuna inanıyordu. Yedek subay olan kardeşinin asi saflarında olduğunu da biliyordu.

Madrid'deki subayların çoğunlukla kendisi gibi düşündükleri kanısındaydı. Ancak halk, sadakatlerinin sahte olduğu korkusuyla, bütün subaylara kuşkuyla bakıyordu.

- Oldukça doğaldı bu. O sırada muazzam bir karışıklık vardı ve hiç kimse bundan sorumlu tutulamıyordu. Fakat subaylar sadece tehdit edilmediler, öldürüldüler de. Korkuya kapılanlar kaçmayı denediler... [1]

---

1. "Ordunun toptan" cumhuriyetçi hükümete başkaldırdığı inancı gerçeği tam yansıtmıyor. Tümen komutanı olan 24 generalden dördü (bunların yalnızca biri yarımadada komutan durumundaydı) ayaklandı. Beş *guardia civil* generalinden dördü ve hava kuvvetlerine komuta eden general sadık kaldı. Yaklaşık altmış tuğgeneralin üçte birinden daha azı ayaklanmaya katıldı. Bu durum, diğerlerinin sadık kaldığı anlamına gelmiyor; çoğu, cumhuriyetçi hükümet tarafından, kuşkusuz haklı olarak, görevlerinden alındı. Bunun yanında, asi subayların büyük bölümünü, yüzbaşı, binbaşı ve daha az sayıda albaylar oluşturuyordu. O dönemde fiilen ordu hizmeti görenlerin muhtemelen yarısı ve aktif olarak ordu hizmetindeki subayların üçte biri ile yarısı arasında bir kesim cumhuriyetçi bölgede kaldı. Bununla birlikte, üç faktör, bunların *savaş güçlerinin etkinliğini azaltıyordu*:1) Cumhuriyetçi hükümetin askerleri terhis etme hatası (bunlar daha sonra yapılan çağrılara uymayarak, genellikle milise katıldılar); 2) Özellikle anarko-sendikalistlerde güçlü olan, ancak sosyalistler arasında da etkin olan, işçi sınıfı anti-militarizmi. Ayaklanma yüzünden bütün subaylara duyulan genel güvensizlik -çoğu kaçtığı için temelsiz de değildi- ile birleştiğinde, bu durum, subaylardan yararlanılamayacağı anlamına geliyordu. 3) Bunların sonucu, hiyerarşik komuta zincirindeki, bürokratik uyum ve disiplin zorunluluğundaki başarısızlık, askerî birimler hâlâ var olsa bile ordunun yok olması anlamına geliyordu. Bu olumsuzluklara rağmen Halk Cephesi güçleri asilere karşı hızla harekete geçip Guadarrama'da bir pat durumu yarattılar. Bu durum, İspanyol yarımadasında bulunan ordunun savaş konusunda hazırlıksız olduğunu gösteriyordu. Mola, Madrid'deki birinci tümene karşı derhal kullanabileceği iki tümene sahipti: Burgos ve Valladolid tümenleri (6. ve 7.). Mühimmat sıkıntısı nedeniyle kısa süre içinde kuzeye doğru çekilmek zorunda kalacağını tahmin ediyordu. Yarımadadaki ordunun savaş yeteneği tek başına bir yarma harekâtı yapmasına izin verecek kadar yüksek değildi; bu yeteneğe yalnızca Afrika ordusu sahipti.

Binbaşı SOLERA savaş bakanlığında oturmuş asla gelmeyecek emirleri bekliyordu. "Ayaklanmaya ülke düzeyinde karşı koyacak hiçbir plan hazırlanmadı. Genel Kurmay'ın plan yapması zaten mümkün değildi, çünkü bunu yürütecek bir kolu, düzenli bir ordusu, yoktu." Öteki subaylar dağlarda alelacele oluşturulmuş birliklere askerî danışman olarak gittiler. Kendi birliğindeki sadık olmayan subayları tutuklayan bir piyade albayı da bunlar arasında idi. Kendi adamlarının önünde dururken, yüzlerinin solduğunu gördü. Bir silah sesi duyuldu. Albay arkasına döndü. "Beni bir korkak gibi arkadan değil, önden vur," dedi.

SAHİPSİZ ÜLKE

Burgos ve Alva eyaletleri sınırı boyunca akan Ebro ırmağı kıyısındaki bir İspanyol otelinde yirmi yaşındaki Madridli felsefe öğrencisi Paulino AGUİRRE ailesi ile birlikte tatilini geçirmekteydi. Monarşi döneminde liberal bir politikacı olan babası savaşın kaçınılmaz olduğu fikrini kabul etmiyordu. Bu da en fazla birkaç gün ya da hafta içinde bitecek, 19. yy.a özgü kansız İspanyol askerî darbelerinden, **pronunciamento**'larından biri idi.

Otelde yalnız ve olup bitenlerden habersiz olan Paulino AGUIRRE, tavır almanın önemli hale geldiğini anlamaya başladı.

- Coğrafyanın oynayacağı rolü, bir kimsenin bir yerde rastlantıyla bulunuşunun başka birileri için o kişinin tavrını tanımlayacağını fark etmemiştim. İnsanların çevre kasabalardaki yakınlarının yanına gitmek için oteli terk ettiklerini görüyordum. Bu insanların bir bölgeden diğerine geçtiklerini ve bunun hayatlarına mal olduğunu o sırada bilmiyordum...

Bölgelerin kesin sınırı, sınır çizgileri yoktu. Her şey akışkan ve belirsizdi. Hissettirmeden oluşturulan bu sınırlardan tekrar geçebilmek için yılların geçeceğini kim bilebilirdi.

Bir gün ırmakta cesetler yüzüyordu. Taşlarla yapılan ağırlıklar sadece suyun içine batmalarını sağlamıştı. Su berrak olduğundan net bir şekilde görülebiliyorlardı. Yakındaki demiryolu merkezi Miranda del Ebro'dan geliyorlardı. Burada sosyalistlerin hatırı sayılır bir gücü vardı ve asiler onları yok ediyorlardı.

- Savaşın dehşeti artık açığa çıkmıştı. Ancak oteldeki hayat gerilimin olmadığı ama doğal da olmayan bir tarzda devam ediyordu. Herkes gerçek duygularını saklıyor ve gerilimin artmasını engellemeye çalışıyordu. Queipo de Llano'nun Seville radyosundan yaptığı konuşmayı büyülenmiş gibi dinliyorduk. Savaşın gerçek tabiatını, vahşeti, kalabalıkları ve şiddeti bundan daha iyi ifade edemezdi.

Sadece bir şehrin el değiştirdiğini, şu ya da bu tarafın ilerleyip daha önce elinde olmayan bir toprak parçasını ele geçirdiğini duyduğumuzda, bizim de bir bölgede bulunduğumuzu psikolojik olarak hissediyorduk. Sadece cehpe hattı değiştiğinde -o sırada Navarre **requetè**'lerinin Guipuzcoa'yı işgale başlamaları sırasında olduğu gibi- bir hattın **mevcut** olduğunu, bizim de kesin olarak asi bölgede bulunduğumuzu fark ediyorduk...

BARCELONA

Passeig de Gràcia'dan aşağı doğru inmekte olan, liberter gençlikten metal işçisi Josep CERCOS kamyonların ve insanların bir araya toplandıklarını gördü. Az sayıda asker onlara eşlik ediyordu. Bu, Saragossa'yı işgal etmek için yola çıkmaya hazırlanan Durruti birliği idi.

Daha önce kulağına hiçbir şey gelmemişti. O gün cepheye gideceği aklının ucundan bile geçmiyordu. Kamyonlar dolmuştu. Hemen o anda istasyona gitmeye karar verdi. Mutlaka trenle yola çıkacak bir birlik vardı. Sant Andreu cephane deposundan aldığı tüfek 25-30 mermi ile birlikte yanındaydı. Tam da tahmin ettiği gibi kısa süre içinde bir tren geldi ve orada bulunan insanlar gruplar veya benzeri bir şey oluşturmadan trene doluştular. Görünüşe göre komutan **Nosotros** grubundan Antonio Ortiz'di. Yanında danışman olarak bir binbaşı ve iki yüzbaşı bulunuyordu. CERCON bir Avusturyalı ile arkadaş oldu. Bu kişinin daha önce bir silahı yoktu, ancak bir arkadaşı öldüğünde silaha sahip olabilmişti.

- Hepimiz işçiydik. Saragossa'ya ulaşmak ve orayı almak için muazzam bir hararet vardı. CNT orada her zaman güçlü olmuştu, ordu da öyle...

Binlerce insan o anda orada bulunan ulaşım araçlarıyla Barcelona'dan batıya doğru yola çıktı. Çoğu hayatında eline hiç silah almamış insanlar, bazıları silahlı bazıları silahsız, düşmanın eline düşen üç Aragon kentini, Saragossa, Hiesca ve Truel'i kurtarmaya gidiyorlardı. "Elimizde tek bir harita bile yoktu; yanlış anlaşılmasın askerî harita demiyorum, elimizde karayollarını gösteren bir Michelin haritası bile yoktu." Bunları söyleyen POUM birliğinin liderlerinden Jordi ARQUER idi.

- Bir başka POUM üyesi Wilebaldo SOLANO, insanlarda hayran olunacak bir içgüdü vardı, diye düşünüyordu. Onları ard arda yenmek ve sürekli ilerlemek zorunda olduklarını biliyorlardı. Kaybedecek zamanları yoktu. Sürekli haykırıyorlardı: "Saragossa'ya!" Çavuş Manzana'yı hatırlıyorum -daha sonra Durruti'nin yanında, aynı birlikte büyük ün kazandı-. Bana şöyle demişti: "Saragossa'ya? Ama biz burada hâlâ faşistlerin kuşatması altındayız. Önce bir araya toplanmak zorundayız." Haklıydı, ama halk ondan daha haklıydı. Barcelona'nın bu ölüm kalım mücadelesi içinde ve o anda hayatî noktayı oluşturmadığını fark etmişlerdi. Saragossa alınmalıydı. Askerî açıdan bir çeşit delilik olan bu seferberlik hareketi sokaktan, devrimci kargaşanın içinden geliyordu. Ve bunu kimin, nasıl gerçekleştirdiğini hiç kimse bilmiyordu. Hattâ yol üzerindeki şehirlerin durumunu bile bilen yoktu. Slogan her yerde yayılıyordu: "Saragossa'ya..."

Birlikler düşmanı bulmaya Aragon'a gidiyordu. Sağ, köylerin çoğunu ele geçirmiş, sol ise kırsal kesime kaçmıştı. Ancak ilerlemenin getirdiği baskı karşısında asiler, büyük ölçüde, şehirlere çekilmeye başladılar. Birlikler yakına geldikçe karşılaştıkları direniş de o ölçüde sertleşiyordu. Saragossa savunmanın merkezi ve saldırının ana hedefi idi. Askerî açıdan bu şehrin ele geçirilmesi, Mola'nın Navarre'deki gücünü tehdit ederek ve Halk Cephesi bölgesinin iki sanayi şehrini birbirine bağlayarak, Madrid ve Bask bölgesine giden yollardaki Catalan saldırganların ağırlığını dengeleyecekti. Politik açıdan ise Saragossa'da kazanılacak zafer CNT'nin ezici gücünü kanıtlayacak (kalelerinden birinin kaybı CNT'yi derinden etkilemişti) ve devrimlerini Catalonia ile Aragon'un ötesine yayabilmeleri için liberterlerin önlerindeki yolu açacaktı.

Josep CERCOS aşağı Aragon'daki Caspe istasyonunda indi. Oraya kadar tren hemen hemen hiçbir direnişle karşılaşmamıştı. İstasyon alanında CERCOS, onu şaşkına çeviren iki sivil muhafız gördü. Kırmızı birer boyunbağı takmışlardı.

- "Burada ne oluyor?" diye sordum. Muhafızlardan biri yanıma yaklaştı, "Bak dostum," dedi, "boynunda böyle bir bağ olmayan bir muhafız görürsen, onu hemen vur. Sadece bunu takanlar Cumhuriyet'ten yana." Bu sözler beni pek etkilemedi. Cumhuriyet bize vız geliyordu. Bizi tek ilgilendiren devrimdi. Devrim yapacak olmasak cepheye bile gitmezdik. Savaşmak için Barcelona sokaklarına döküldük, çünkü başka çare yoktu. Ama Aragon'da askerlerle savaşmak... Hayır, sırf bunun için yola çıkmazdım. Bizi buraya getiren devrim heyecanı idi. O zamana kadar antimilitarizmi telkin etmiştik; böylesine köklü anti-militaristtik. Şimdi ise sırf savaş yapmak için bir yere gitmezdik. Bu bizim aklımızın ucundan bile geçmezdi. Bugün ise, bir an bile pişmanlık duymadan görebiliyorum ki, çok ileri gitmek istemişiz, birkaç gün içinde bir asırdan diğerine atlamak istemişiz...

Birliklerin hepsi Barcelona'dan gelmiyordu. Ebro'nun ağzına yakın Tortosa şehrinden gelen bir birliğin başında, 19 Temmuz'da şafak sökerken Saragossa'dan kaçan yerel CNT liderlerinden Saturnino CAROD vardı. Bir gece önce şehrin dışında. Ebro kıyısındaki bir korulukta toplanan CNT yerel federasyon ve bölge komitesi üyeleri kırsal yığınları ayaklandırmak için temsilci gönderilmesini kararlatırmışlardı. Aragon, Rıoja ve Navarre bölge komitesinin propaganda sekreteri CAROD, önceki ayın çoğunu halkla konuşarak geçirdiği, kendi memlcketi aşağı Aragon'u ayaklandırmakla görevlendirildi.

Şehirde olmayışı temaslarının koptuğu hissini uyandırıyordu. Aceleyle Saragossa'ya döndüğünde, öteki komite üyeleri, hakkında fazla bilgilendirilmedikleri askerî ayaklanmaya karşı koymak için yapılan planlar konusunda kararsız görünüyorlardı. Sanılanın aksine, şehirdeki liberter hareket yeterince güçlü değildi ve yapacağı işin gerektirdiği ölçüde devrimci bilince sahip olamamıştı. CAROD böyle düşünüyordu. CNT ve UGT'lilerden oluşan ortak bir heyet sivil valiye silah istemek için gitti. 10 000 tüfek için söz verildiyse de bu silahlar hiçbir zaman gelmedi. Başta inşaat işçileri

olmak üzere kalabalık CNT üyeleri Plaza de San Miguel'de toplanmış bekliyorlardı. CAROD cumhuriyetçileri çağırmaya gittiğinde onları Ateneo'larında (kulüp) kâğıt oynarken buldu. Bir süre sonra cumhuriyetçileri zorlamak için oraya tekrar uğrayacak ve hepsinin askeriye ile birleşmiş muhafızlar tarafından tutuklandıklarını ve götürülmekte olduklarını görecekti. Plaza'da toplanan kalabalık dağılmaya başladı. "Cumhuriyetçiler ordunun silahlanmasından çok CNT kitlelerinin silahlanmasından korkuyorlardı..." Şehri terkederken, sokakları tutmuş asker ve sivil devriyelerin önünden geçiyordu.

Tortosa'da yerel CNT bürosunun önünde aceleyle yapılmış bir kürsüden gönüllüleri çağıran bir konuşma yaptı. Çoğunluğu köylü 3-4000 kişi katıldı.

- Onlara hedefimizin ne olduğunu oldukça açık bir dille anlattım. Düşmanı tüm yurtta yenilgiye uğratmak, askerî ayaklanmayı bastırmak, cumhuriyet için savaşmak; devrim yapmak değil...

No llores, madre, no llores
Porque a la guerra tus hijos van,
Què importa gue el cuerpo muera
Si al fin el alma triunfarà
en la Eternidad!

Ağlama, ana, ağlama
Oğulların savaşa gidiyor diye,
Bedenler yok olmuş ne çıkar
Ruh, sonunda, kazanacak olduktan sonra, sonsuzlukta.

Eski bir Karlist şarkı

SOMOSİERRA

Kamyonların üzerine bağlanmış dört sahra topu, namluları kabin damlarına dayalı olarak ateş ediyordu. Diğer dört top kam-

yonlardan indirilmiş, yerden Somosierra'ya, Burgos ve Madrid arasındaki Guadarrama'yı geçen ana geçite ateş ediyordu. Altı gün önce Pamplona'dan Madrid'e doğru yola çıkan birlik geçidi almak için geri dönmüştü. Geri dönmek? Bu durum Antonio IZU'nun hayallerini yıkmıştı. Onun ve bütün **requetè** arkadaşlarının istedikleri tek şey, ileri, hep ileri gitmekti. Birliğin yolu üzerindeki Guadalajara'ya kızıllar saldırmış! Orayı ellerine geçirseler ne olurdu ki? Ancak General Mola'nın düşüncesi farklıydı.

Aranda de Duero'da bir gün geçirdiler. Rafael GARCİA SERRANO ve falanjist yoldaşları bir manastıra yemek için gönderilmişlerdi. "Ne istiyorsan ye oğlum," dedi rahip. "Çünkü din ve biz zavallı rahipler uğruna öleceksin." "Evet, peder, ve devrim için." Bu sözler rahibin pek hoşuna gitmemişti, biraz itiraz edecek oldu. Yine de falanjist devrime açıktan karşı çıkamazdı. Bir grup CNT'li işçi ve köylünün, birliğin kısa bir silahlı direnişle karşılaştığı Logrono'daki kışlaya götürülüşü IZU'yu üzmüştü. Niye bu işçiler Navarre köylüleri gibi kendi saflarında değil, diye merak ediyordu. Falanj onlar için vardı, yoksa şu balkonlarında oturup birliklere gülücükler saçan burjuva CEDA'nın destekçileri için değil. Ancak şu işçiler bu gerçeği bir türlü anlayamamışlardı. İçeri götürülürken içlerinden "Viva la Republica" deme cesaretini gösterenler bile çıkmıştı. Falanjistler bunun üzerine hemen tüfeklerine sarılmışlar ve onları "Arriba Espana" diye bağırtmışlardı.

IZU kendisini Pamplona'dan getiren kömür kamyonunda uyumuştu. Ayinden sonra arkadaşlarıyla birlikte yöredeki bir bara gitmeye karar verdiler. Ama oraya gittiklerinde barın yağmalanmakta olduğunu gördüler. Böylesi görüntüler onu, bir hafta öncesine göre daha az şaşırtıyordu. "Gene mavi gömlekliler," diye düşündü, Alfaro'daki tiksindirici görüntüyü hatırlayarak. Burası Logrono'da sosyalistlerin kalesi idi. Fakat bir birlik orayı çatışmanın ikinci gününde kayıp vermeden almıştı. Önceki gün aynı yerde iki sağcı öldürülmüştü. Bir adamın getirilmesi için yerel **guardia civil** çavuşuna refakat etme emri almıştı. Tutukluyu sokakta götürürlerken köylüler, "öldürün, en zalimi buydu," diye bağırıyorlardı. Alanda *guardia* çavuşu bir subayın elindeki değneği aldı ve arkadan adamın kafasına çok sert bir şekilde vurdu. Adam sendeledi ve öldü. "Orada olanlar utanç vericiydi. Esas sorumlu ev ev arama yapan mavi gömleklilerdir." Tam on iki köylü kurşuna dizilmişti.

Top atışı devam ediyordu. Pamplona birliğinin saldırısında Burgoslu kuvvetler, falanjistler ve **requetè**'ler ile piyade yer alıyordu. **Requetè**'ler arasında 14 yaşındaki çocuklardan 60 yaşındaki dedelere kadar insanlar vardı. İleri, emri geldi.

Rafael GARCİA SERRANO ıslık gibi garip sesler duyuyordu.

- Yanımdaki **requetè** arkadaşım, "Rafael, saka kuşları bu sabah ne biçim ötüyor?" dedi. "Saka kuşu mu?" Duydukları ses gerçekten de saka kuşu sesini biraz andırıyordu. "Burada saka kuşu ne arar?" dedim. Arkadaşım gülmeye başladı. Ne olduğunu işte o anda fark ettim. Tam o sırada yanımda yürülen bir asker midesinden vurulup düştü. Bir **requetè** doktoru ilk müdahaleyi yaparken biz de etraflarına toplandık. "İyileşecek mi?" diye sorduk. İlk kaybımızı vermiştik ve bu bizi derinden etkilemişti. Vurulan asker oracıkta öldü. İlerlemeye devam ettik...

MİLİTANLAR 4

ANTONIO IZU
Karlist Köylü

Gudarrama'nın gri tepeleri uzaktan hayal gibi görünüyordu. Napoleon'un bile geçidi cepheden hücumla alamadığı söylenirdi. Mermiler ıslık çalarken Karlist askerin hikâyelerini hatırlıyordu. Bunlar uydurulmuş hikâyeler değildi; zira hatırlayabilecek kadar vardı yaşı. Son Karlist savaşta çarpışan dedesi, liberalleri nasıl kaçırdıklarını anlatmıştı. Bu savaş kaybedilmişti. Aslında her üç Karlist savaş da yenilgiyle sonuçlanmıştı. Ve nihayet şimdi bir intikam fırsatı geçmişti ellerine.

- Muhtaç olduğumuz şey kalbimizde ve ruhumuzda mevcuttu. Zaten fırsat kolluyorduk. Bu fırsat ortaya çıktığında tüfeği kapıp haykırdık: "Haydi intikamımızı alalım!.."

Karlizm onun kanındaydı; doğuştan karlist olduğuna inanıyordu. Çoğu insana niye Karlist olduğunu sorduğumuzda şu yanıtı alırdınız: "Çünkü öyleyim." Karlist olanlar Navarre'nin sıradan

insanları, en aşağı sınıfları idi. Zenginler ve entelektüeller onlardan değildi; Karlizm bir halk hareketi idi.

Babası, davanın ateşli bir savunucusuydu. Orduda çavuştan daha üst rütbedeki herkes bir parazitti. Dolayısıyla bir kilise kanunu ile bunlar görevden alınmalıydı. Babasının kalben bir parça anarşist olduğunu düşünürdü. Pamplona'dan 14 km. uzaktaki köyleri Echauri'de, ailenin 45 hektar toprağı, bir çift öküzü, bir çift atı ve bir ineği vardı. Hali vakti yerinde bir aileydi. 540 kişilik köy nüfusunun çoğu 6-10 hektar toprağa sahip küçük çiftçi idi. Sadece tek bir cumhuriyetçi vardı, baytar; o da kısa zamanda hayal kırıklığına uğradı. Şimdi köy bütünüyle koyu Karlistti...

Yolda, önlerine bir asi süvari birliği çıktı, Somosierra'ya doğru kıyı boyunca at sürüyorlardı. Top mermilerinin geçidin başındaki kayalara çarpışını duyabiliyordu. İlerlemek gittikçe zorlaşıyordu. Karlist savaşlar yeniden başlıyor gibiydi.

Viva el follon!
Viva el follon!
Viva el follon!
Bien Organizado
Parque con èl
Pide justicia todo el requetè

Yaşasın kavga!
...
İşte hazırız
Bu yolda istiyor
*Tüm **requetè**'ler adaletin tecellisini.*

Karlist devrimi kavga yoluyla gerçekleştireceklerdi. Halk, sloganları, **Dios, Potria y Rey** (tanrı, vatan ve kral) olan karlizmi aşırı sağ görüyordu. Ne büyük hata! Karlizm ne sağ ne soldu, sadece Karlist, Katolik ve devrimci idi. Onlar her şeyi harekete geçirecek ve bir kavgayı başlatacaklardı. Bu, solun ya da sağın devrimi, siyasal bir devrim değildi. Bu devrim, bir asır süren zulümden sonra bütün Karlistlerin yaradılışlarından gelen ihtiyaçlarını tatmin eden bir devrim olacaktı. Savaşa dinsel haçlı seferi idealleri ile gidiyorlardı. Köylülük bunun dışında davadan hiçbir çıkar bek-

lemiyordu.[2]

- Düşündüğümüz tek şey, Karlizm'in var olmaması halinde başkalarının bize verecekleri zarardı. Bu, savunma, yani siyasetin yürütülüş biçimine karşı duyulan öfke ve hoşnutsuzluğun hareketi idi. Bir geleneğin devam ettirilmesi idi. Ancak bir geri dönüş, mutlak monarşiyi başa geçirme hareketi değildi. Çok farklı idi...

Başa geçirilecek kral, yönetici gibi bir şey olacaktı. Yasaları halk yapacaktı. Halk yasama işlerini yürütecek ve kralın yetkilerini sınırlayan bir meclisi seçecekti Kral ise istikrarlı bir yürütmeyi temsil edecekti. "Ben, benimle aynı şarapı tulumundan içecek bir kral istiyorum," diyordu **requetè**'ler. Protokol ve şatafat olmayacaktı. "Kral da biz köylüler gibi olmalı..."

Halk özgür olmalıydı. Navarre **fueros**'unun[3] (öz yönetim hakkı) özü, halk nezdindeki anlamı işte buydu. Bunlar halkın boyun eğmeyi doğuştan reddedişini ifade ediyordu. İspanyol merkezciliğinden özgürlük, ama İspanya'dan değil.

IZU, Karlist politikanın sağlıklı bir politika olduğunu düşünüyordu. Sorun, bu politikanın pek bilinmemesi idi. Üretim için özünde iki faktörün bulunduğunu söylüyordu: sermaye ve emek. Karlistler birinciyi, işçiler ise ikinciyi sağlıyorlardı. Üretim paylaşıldığına göre (aşınma payı ve sermaye faizleri düşüldükten sonra) kârlar da eşit olarak paylaşılmalıydı. Utanılacak şey, hiç kimsenin bu doktrini uygulamak için kılını bile kıpırdatmaması idi...

---

2. Karlist devrim Pamplona Karlist Öğrenci Derneği AET (Agrupacion Escolar Tradicionalista) başkanı Jaima del Burgo tarafından planlanmıştı: "Gericilik bir önceki duruma dönmektir. Devrim, 16. yy.ı.... geleneksel rejimden kast ettiğimiz şeyi... çok daha eski bir düzeni kurmaya yöneliyor. 14 Nisan (1931)'dan önceki duruma dönmeyi istemek için hiçbir nedenimiz yok. bu dönemin ne ilkeleri ne de insanları; ne anayasal monarşi ne de anti-feodal merkeziyet; ne diktatörlük istibdadı ne de düşmanlarla paktlar kuran sorumsuz hükümetler. Biz, gerici değiliz. Sınıf ruhuyla daha iyi uyum sağlayan, başka, daha İspanyol, daha katolik ilkeler arıyoruz... Bunlar eski ilkelerdir: İspanyollara özgü, korporatif, lonca örgütlenmesi..." (aynı yazarın, *Requetes en Navarra antes del alzamiento*, San Sebastian, 1939, kitabında yer alan, 16 Şubat 1934 tarihli makalesinden.)

3. 16. yy.da İspanyol monarşisi ile birleştikten sonra da Navarre'nin elinde kalan; 1841'de Birinci Karlist Savaş'ın sonunda, Navarre'nin krallık statüsünü kaybettiği antlaşmada da, değiştirilmiş biçimiyle tanınan, kendi kendini yönetme hakkı.

Bir süvari önünde yaralanıp düştü. Atların bir kısmı ölmüştü. İşler kızışıyor, ilerleme fasılasız sürüyordu.

Halkın şu anda savaşmakta olduğu Cumhuriyet'i Navarre'de memnuniyetle karşılamış olması garip bir şeydi. Alfonsine monarşisi sonunda devrilmişti! Ama aradan daha bir ay bile geçmemişti ki, Cumhuriyet de başarısızlığa uğradı. Madrid ve güneyde kilise ve manastırlar yakıldığında, onlara göre Cumhuriyet'in de sonu gelmişti. Navarreliler dinlerine derinden bağlıydılar. En az bir üyesi kilisenin veya dinin emrinde çalışmayan aile yok gibiydi. Navarre'de hiç kilise yakılmamıştı. Yine de, çok sık olmamakla birlikte papazlara ve rahiplere sokaklarda hakaret ediliyordu. Kısa süre önce, Alsasua bölgesi papazı olan bir mümin *viaticum* (kutsal azık) taşırken, bir grup küfretmeye başlamıştı. Papaz, kutsal şarap ve ekmeği kilise görevlisine uzattı ve "Siz bunlara göz kulak olun," dedi, "ben şunların peşinden gidiyorum." Grup hemen oradan uzaklaştı.

- Karlistler rahipleri rahip oldukları için savunmuyorlardı. Hayır. Eğer zenginlerle dost olup inananlara karşı yükümlülüklerini unuturlarsa, Karlistler de papazları taşa tutup köyden atmasını bilirler. Karlistler, üzerlerine cüppe giyiyorlar diye papazları değil, dini savunuyorlardı...

Çok geçmeden durumun her yerde böyle olmadığını öğrendi. Başka bölgelerde kiliseye duyulan nefret kısmen yayınlardan kaynaklanıyor olabilirdi, ancak suçlu olanlar büyük çapta kilise görevlilerinin kendileri idi.

- Baskh ve Navarreli rahipler ile İspanya'nın öteki bölgelerindeki rahipler arasında sadece bir fark vardı, demek yanlış olur. Öyle geniş bir uçurum vardı ki arada, fark sözcüğü yetersiz kalır. Navarre'deki komünistler bile Castile'deki papazlardan daha dindardı. Şaka gibi geliyor, değil mi? Ama gerçek bu. Navarre'de, bir komünist ayine gider, günah çıkarır ve yılda en az bir kez Aşai Rabbani alırdı. Kilisenin istediği de bundan başka bir şey değildi. Castile'de ise, savaş sırasında gördük ki ayine gitmeyenler bizzat papazlar...

Bu konu Eski ve Yeni Castile'de konaklayan **requetè**'ler arasında bir tartışma konusu haline geldi. Yerel bir papazla konuştuklarında, ki bunu sık sık yapıyorlardı, bir şey dikkatlerini çekiyordu. Papaz asla kilisesi ile övünmez, ne kadar temiz

tutulduğundan övgüyle söz etmezdi. ve sebep genellikle şuydu: kiliseler genellikle kırık dökük, fakir, kirli ve bakımsızdı.

- Ama hemen her yerde papazların kendi evleri, evlerinin sulak bahçeleri vardı. Övgüyle söz ettikleri de işte bunlardı: büyüttükleri ve hasatını aldıkları mahsuller. Manevi değerlerden söz etmiyorlardı papazlar. Bahçeleri hakkında anlattıklarının ise sonu gelmiyordu...

Papazların, halkı kiliseye çekmek için hiçbir gayret göstermedikleri bu koşullar ancak ilgisizlik doğurabilirdi. Onun gördüğü de bundan başka bir şey değildi. Köylülerin eğitimsizliği de bir diğer nedeni oluşturuyordu. Kendi köyünde okuma yazma bilmeyen tek bir genç vardı. Castile ona Navarre'den elli yıl daha geride görünüyordu. Halk, kiliseye ilgi duysun duymasın, rahiplerden nefret edebiliyordu. "Savaş sırasında Castile'de papazlığın manevi önderlik sağlama konusunda tamemen başarısız olduğunu gördüm." Ancak o sıralarda bu moral bozucu gerçekleri henüz keşfedememişti.

Top gürlemeleri yakınlaşıyor, daha şiddetli duyuluyordu. Tüfeğini sımsıkı tutuyordu. Neredeyse tepeye ulaşmışlardı. Daha tek bir el bile ateş etmemişti. Yorgundu ve susamıştı. Kendirden yapılmış sandaletleriyle, süzülen bulanık suyu içmek için çamurları eşeliyordu. Çevrenin bütünü yerine sadece geçitten geçen yolu ve bir iki tepeyi savunmakla kızıllar büyük bir hata yapmışlardı. Tepeye ulaştılar.

Hatayı hemen anlayan düşman hücuma başladı. Kaya çıkıntılarını siper alan *requetè*'ler onları yaklaştırmadılar. Başlarındaki Yüzbaşı bir işaret verdi. Yerlerinden fırlayıp ileri doğru koşmaya başladılar. Bir düzine milisi geçide doğru birkaç kilometre kadar kovaladılar. Karanlık daha fazla ilerlemelerini engelledi. Uyumak için açık arazide konakladılar. Birlikleri saldırı sırasında tek bir kayıp bile vermemişti.

Geçit ele geçirildi. Asiler ertesi gün sıradağların Madrid yakasında ilerleyip, birkaç köyü ele geçirerek başarılarını perçinlediler. Köylerin birinde, La Acebeda'da, evleri arama emri alan IZU, gördüğü yoksulluktan müthiş etkilendi. Çarşafsız yataklar sa-

dece eski battaniyelerle örtülüydü. Kapılar öyle alçaktı ki, içeri girebilmek için eğilmek gerekiyordu. Görece daha varlıklı Navarre'yi artık başka bir dünya gibi düşünüyordu. Sanki yoksulluk tarafından cezalandırılmış gibi, bütün **requetè**'ler ishal oldular ve bir doktor iskorbüt teşhisi koydu. Pamplona'dan ayrıldıkları on günden beri sadece soğuk tayın, sardalye ve ekmek yemişlerdi. Bu kez cepheye sıcak yemek ve limon getirildi.

Asiler Madrid içme suyu rezervlerinin 300 metre yakınına kadar saldırılarını sürdürdüler. Daha fazla yaklaşmak karşıdan yoğun ateşe neden olabilirdi.

- Bir yıl sonra, sıcak gecelerde içme suyu kaynağına gider, yüzerdim. Görebildiğim kadarıyla, suyu kesmek ya da zehirlemek mümkündü, fakat böyle bir şeye hiçbir zaman teşebbüs edilmedi...

Asiler Guadarrama'daki üç önemli geçitten ikisini ele geçirdiler; ancak, hattı Madrid'e doğru kaydıramadılar. Ani saldırıları başarısızlığa uğramıştı. Şimdi daha uzun bir saldırı planlamaları gerekiyordu. Ayaklanmadan üç gün sonra General Mola, Burgos'taki monarşistleri ancak birkaç haftalık bir savaşa yetecek kadar tüfek cephanesi bulunduğu konusunda uyardı. Fransa'dan Cumhuriyet'e gelebilecek en küçük bir yardım bile dengeyi bozmaya yetebilir, diyordu Mola.[4] Acilen on milyon tüfek mermisine ihtiyacı vardı. Almanya ve İtalya'ya monarşistlerin elçileri gönderildi. Bu arada Mola, kurmaylarına, kuzeye doğru olası bir geri çekiliş için plan hazırlamalarını emretti.

Afrika ordusunun komutasını ele almak için Kanarya Adaları'ndan Fas'a geçen Franco daha hızlı ve daha kapsamlı bir hareketten yana idi. 19 Temmuz'da, Fas'a varışından birkaç saat sonra İtalya'ya bir temsilci gönderdi. Ve 23 Temmuz'da, Mola'nın temsilcisi Burgos'tan karayoluyla ayrılırken, Franco'nun görevlileri resmî bir Lufthansa uçağı ile Almanya'ya hareket ediyorlardı. Mola'nın adamları Paris'te durakladıktan sonra 28 temmuz'da Berlin'e ulaştılar ve Alman dışişleri bürosunun isteksizliği karşısında şoke oldular. Bu arada Franco'nun elçileri Nazi Partisi vasıtasıyla girişimlerini sürdürüyorlardı ve Fas'tan ayrıldıktan sadece 1,5 gün sonra, 25 temmuz gecesi Hitler ile temas kuruyorlardı. Pek ta-

4. Bk. J.I. Escobar, *Asi empezo* (Madrid, 1974), s.56-57.

nınmayan bir Alman işadamı ve İspanyol Fası'ndaki küçük Nazi Partisi'nin şefi, Franco'nun ricalarını Führer'e iletti. Aralarında İspanyol olan yoktu. Kısa bir görüşmeden sonra Hitler öneriyi kabul etti. Franco'nun talebinden daha fazla yardım malzemesi gizli olarak ve yalnızca Franco'ya gönderilecekti. Bu tavrın temelinde, büyük olasılıkla, gelecekteki liderin Franco olacağı tahmini yatıyordu. Dolayısıyla 28 Temmuz'la birlikte Franco, Alman yardımının garanti altında olduğunu biliyordu. İki gün sonra ilk İtalyan yardımı ulaştı.[5]

Franco'nun elçisi Roma'da bu kadar başarılı bir sonuç elde edememişti. Yardımı sağlama bağlayabilmek için Mola'nın iki temsilcisinin, Monarşist Antonio Goicoechea ile Pedro SAİNZ RODRİGUEZ'in gelmeleri gerekti. İki yıl önce bir ayaklanma için Mussolini'den para ve silah sözü alanlar da onlardı. Verilen söz şimdi yerine getirilecekti.

Görüşmeler için Roma'da kalan SAİNZ RODRİQUEZ'in karşılaştığı tek sorun askerî yardım konusunda İtalyanlar açısından legal bir yöntemin bulunması sorunu oldu. Silah ve uçak verme konusunda istekliydiler; ama bunun, başlıca Avrupa ülkeleri ve Sovyetler ile yakın zamanda imzaladıkları iç işlerine karışınama antlaşmasını ihlal eder görünmemesine dikkat ediyorlardı.

- Eğer antlaşmayı ihlal ediyor görünürlerse, Fransa ve İngiltere'nin açıktan müdahale etmelerinden korkuyorlardı. Bunun davamız için zararlı olacağını belirtiyorlardı. Bu durumda, yardımı kamufle edecek yollar bulmak gerekiyordu. Herkes yardım yapıldığını bilse bile bu böyleydi...

İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano kamuflaj için garip bir prosedür hazırladı. Bu yüzden SAİNZ RODRİGUEZ, İspanya'daki savaşı tartışmak için Kont Ciano'yu sabahın 7'sinde büyük bir gizlilik içinde ziyaret etmek zorunda kaldı.

- Fakat akşam yemeği için Casino'ya gittiğimde kalabalık bir arkadaş grubuyla birlikte yanıma geldi. Hep birlikte oturup şampanya içtik. Bir gün kendisinden bu durumu açıklamasını istedim. Ah, dedi, insanlar benim bir İspanyol profesörü ziyaret ettiğimi düşündüler, fazla dikkat çekmedim. "ya," dedim, "garip bir gizlilik anlayışı."

---

5. Bk. A. Vinas, *La Alemania nazi y el 18 de Julio*, (Madrid 1974).

Afrika ordusunun Seville'ye indirilmesine yardım amacıyla İtalyanlar derhal 12 adet Savoia 8ıs'yi Fas'a gönderdiler. Dokuzu güvenle yerlerine ulaştı. Bu arada Franco **Montecillo** şilebini gönderdi. General Mola için cephane taşıyan bu şilep yüküyle birlikte Cumhuriyetçi donanmanın ablukasını yarıp Vigo'ya vardı.

Cumhuriyetçi hükümet de aşağı yukarı aynı sıralarda yardım için Fransa Halk Cephesi hükümetine başvuruyordu. Sonuç çok farklıydı. Başlangıçta, hem hükümet hem de özel silah satıcıları, yaklaşık yetmiş uçak sağladılar; fakat daha sonra, Halk Cephesi'ni bölmekten ve İngiltere'yi gücendirmekten korkan Fransız hükümeti 2 Ağustos'ta bir İçişlerine karışmama antlaşması önerdi. Almanya'nın yeniden silahlanması karşısında -Hitler daha dört ay önce Rheinland içlerine yürümüş ve hiçbir itiraz yükselmemişti- Fransa'nın sosyalist başbakanı Leon Blum Fransa'nın tecrit edilmesinden korkuyordu. Öte yandan, ülkenin güney batısında bir Alman ve İtalyan müttefikinin bulunması da işine gelmiyordu. İngiltere daha 31 Temmuz'da İspanya'ya silah satışını tek taraflı olarak yasaklamıştı. 8 Ağustos'ta Fransa, Almanya, İtalya ya da Portekiz'in girişimini beklemeden İspanya sınırını silah ticaretine kapadı. Sonuç, İspanyol hükümetinin uluslararası yasalarla belirlenmiş kendi öz savunması için silah satın alma hakkının tanınmaması oldu. ABD içişlerine karışmamayı vaazediyor, ancak büyük miktarda petrolün (Tarafsızlık Antlaşması'na göre "savaş dışı" bir madde idi) asilere ulaşmasına ses çıkarmıyordu. Kapitalist düzen tercihini yapmıştı: "faşist" karşı-devrim şu anda onun için "komünist" devrimden daha az tehlikeli idi. Parlamenter Demokrasiler, burjuva düzeni aşağıdan tehdit edilen istikrarsız bir üyeleri için, faşizmle karşı karşıya gelemezlerdi.

Duydum ki, bazı köylerde sağcı insanlar hapse tıkılmakta ve barbarca yöntemler kullanılarak tehdit edilmekteymiş. Bu konuda kendi yöntemimin bilinmesini isterim. Öldürülen her insan için on hattâ daha fazla adam öldüreceğim.

Köylerdeki bu hareketlerin elebaşıları kaçabileceklerini sanabilirler; yanılıyorlar. Yerin altına girseler bile onları bulurum. Ölmüş bile olsalar onları bir kez daha öldüreceğim.

General Queipo de Llano
Seville radyosundan konuşma, 25 Temmuz 1936

İlan ettiğimiz hareketin küçük politikalarla hiçbir ortak yönü yoktur. Bu, tek hedefi İspanya'yı korumak olan bir İspanyol milliyetçi hareketidir. Hareketin işçi sınıfına karşı olduğu söyleniyor; gerçek bunun tam aksidir. Biz bu mazlum sınıfın ve orta sınıfın yanındayız... İspanyol emekçileri, hiçbir şeyden korkmayın. Hareketimiz sadece prensler gibi yaşayanlar için, sendika fonlarını hesap vermeksizin harcayanlar için, Cumhuriyet'e saldırmaktan başka bir şey yapmayanlar için tehlike taşımaktadır. Cumhuriyeti korumak için acilen bir şeyler yapmak gerekmektedir.

General Franco
Guardia civil radyosundan konuşma, 22 Temmuz 1936

Başkalarını greve teşvik eden veya bizzat kendisi grev yapan herkesin olduğu yerde vurulmasını emrediyorum.
Korkmayın.
Eğer birisi sizi bunlara zorlarsa, onu hemen orada köpek gibi öldürme yetkisi veriyorum sizlere. Bundan dolayı hiçbir sorumluluk taşımıyacaksınız.

General Queipo de Llano
Seville radyosundan konuşma, 22 Temmuz 1936

ANDALUSİA

Seville, Còrdoba, Càdiz ve Granada şehirleri asilerin elinde idi. Ancak, ellerinde olmayan çevre kırsal kesim, asilerin davası bakımından belirsizliğin de ötesinde bir durumdaydı. bazı **pueblo**'la (kasaba) her iki kampın da bilmediği gizli bir iç savaş sürüyordu.

BAENA, Cordoba eyaleti

Bir tepenin yamacına tırmanmış beyaz boyalı evleriyle Baena, Còrdoba-Granada yolu üzerindeki Castro del Rio'dan[6] yaklaşık 20

6. Bk. Militanlar 3.

km. uzaklıkta büyük bir tarım kasabasıydı. Tepenin eteklerinde 8 bin gündelikçi işçinin yaşadığı evler vardı. En tepede ana meydan, bir kale kalıntısı ve kilise; onun hemen altında varlıklı toprak sahiplerinin oturdukları evler bulunuyordu. Bu görüntü, nüfusu 21 bin olan kasabanın sosyal piramidini de temsil ediyordu. Bir çok açıdan, latifundiyalar Endülüsü'ne özgü bir kasabaydı.

19 Temmuz'da **guardia civil** teğmeni, Cordoba'daki askerî valinin emri üzerine sıkıyönetim ilan etti. Kasaba, Nisan'dan başlayan ve dördüncü haftasında olan işçi grevi ile felce uğramıştı. Buğday biçilmemiş vaziyette tarlada duruyordu. Bir süre sonra, işçilerin silah aramak için **cortijo**'lara (çiftlik evleri) saldırdıkları ve kiralık işçileri de kendilerine katılmaya çağırdıkları haberi geldi.

- Bize, "faşistler kasabayı ele geçirdiler, onlara bir sürpriz saldırıda bulunmamız lazım," dediler. Harekete katılmaya zorlanan işçi Miguel CARAVACA böyle diyordu. Elinde iş aleti olan herkes, orağı, tırpanı, yabası ile birlikte kırda kalacaktı. Hiçbir şeyi olmayanlar ise gizlice kasabaya girip, balta, değnek veya herhangi bir şey alıp dönecekti...

Tam yola çıkarlarken, **guardia** ve sivil gönüllülerle dolu bir kamyon ve iki otomobil göründü. Çarpışma ani ve kanlı oldu. Üç işçi öldü, teğmen dahil üç **guardia** yaralandı. Miguel CARAVACA kaçtı: "Bu işlere bulaşmak istemiyordum."

O gece, telefon santralı, *guardia civil* kışlası, kale ve kasabanın hastanesi ile birlikte batı yakasındaki bir iki çıkışa sivil muhafızlardan ve ayaklanmayı gönüllü olarak destekleyenlerden oluşan 90 kişi yerleştirildi. Eski bir yabancı lejyon subayı olan **guardia civil** teğmeni, birkaç aydır, toprak sahipleri ve çiftçiler derneği ile işbirliği halinde, olabildiğince çok sayıda "yasa ve düzen" yanlısı insanı silahlandırmaktaydı. Dernek son zamanlarda onun tavsiyesi ile 4 000 tüfek satın almıştı.

İşçiler çok geçmeden saldırıya başladılar. Karşı tarafın ateşi yüzünden sokaklarda ilerleyemez olduklarında, taraça halinde yerleşmiş evlerin iç duvarlarını delerek tepeye doğru yol açıyorlardı. Çok azının ateşli silahı vardı.

- Ellerindeki silahlar da öyle eskiydi ki, 1898'deki Küba savaşından kalmalıydılar mutlaka. Çoğunda, ucu sivri metalden

bambu baston, balta, orak, tırpan ve yaba vardı. İçlerinden biri eski bir kılıç bulmasın, dünyayı fethedecekmiş gibi fırlardı dışarı...

Fırıncının oğlu Manuel CASTRO ilk silah seslerini duyar duymaz babasının küçük tarlasından koşarak eve gitti. İçeri girince hemen kapıyı sürgüledi. İşlerin kötüye gittiğini biliyordu. İşçiler patronlara karşıydılar. Nefret uç noktaya ulaşmıştı. Son 18 ay boyunca işçiler ücretlerin yükseltilmesini talep etmişlerdi. Birçok toprak sahibi ise, böyle yaşamanın mümkün olmadığını söyleyerek toprağı ekmekten vazgeçmişti. Hatırladığı kadarıyla bu durum, halkın olanları tartışmaya başlamasıyla birlikte ortaya çıkmıştı. Şiddet de buradan kaynaklanıyordu. Kravat takmak bile nefret uyandırmaya yetiyordu. Kravat günlük ücret kazanmak zorunda olmayanların simgesi olmuştu. İşçiler, yaşamak için herkesin çalışması gerektiğini ve herkesin eşit olması gerektiğini söylüyorlardı. Uğrunda savaştıkları şey buydu.

- Üç gün boyunca kasabanın yukarılarına doğru tünel kazdılar. Vahşi idiler, sürekli ilerliyor ve kazanacaklarını düşünüyorlardı. En kötüleri kadınlardı. Erkeklere, tepeyi ele geçirmeleri için bağırıyorlardı. "Faşistleri yakalayalım. **Granuja**'lar (alçaklar), bizden birini öldürmüşler." Dördüncü gün bizim eve ulaştılar.

Ev halkına, eller havada dışarı çıkmaları söylendi. Bir el silah atıldı. Kurşun annesinin elbisesini delip geçti, ancak kadına bir şey olmadı. Akla gelebilecek her türlü silahla donatılmış ve sıra halinde dizilmiş kadın ve erkeklerin arasından geçirildiler. Her yerde kızıl bayraklar vardı; pencerelerden ve balkonlardan uzatılmış değneklere asılıydılar. "Anarşistlerin kızıl ve siyahından daha çok kızıl bayrak vardı." Babası ne solcuydu ne de herhangi bir sendikayaya üyeydi. Öte yandan, tanınmış bir sağcı da değildi. Kalabalık onları, karargâh haline getirdikleri ve kuşattıkları kadın, çocuk ve akrabalarını içine tıktıkları 18. yy'dan kalma San Francisco manastırına götürmek istiyordu.

- "San Francisco'ya!" diye bağırdı kalabalığın içinden biri. Annemi tanıyan başkaları, "O iyi bir kadındır," diye bağırdılar. "Bırakın, gitsin." Devrimci komitede olduğunu daha sonra öğrendiğim bir domuz çobanı bizim lehimize havayı yumuşattı. En sonunda, istediğimiz yere gitmemize izin verildi...

Beş gün süren çarpışmalardan sonra işçiler tepeye ulaştılar ve kiliseyi ateşe verdiler. Ne var ki, el bombalarıyla yapılan bir saldırı sonucu geri püskürtüldüler. Fakat sağcıların durumu umutsuzdu. Tepeyi kuşatanlar su, elektrik ve telefonu kesmişlerdi. Kadın ve çocukların saldıranların elinde olduğunun bilinmesi yukarıdakilerin moralini çökertti. Teğmen dışarıya bir mesaj göndermeye çalıştıysa da başaramadı. Dışardakiler bir not iilettiler. İçerdekilerin teslim olmalarını istiyorlardı. Bir grup kadın tutsağı, arkalarında silahlı adamlar olduğu halde ana meydana gönderdiler. Kadınlar daha ağızlarını açamadan teğmen tabancasını ateşledi. Mermiler kadınların ayaklarının dibinden seki yordu. Feryat ederek gerisin geri, San Francisco manastırına kaçtılar.

Bir rahip, boynuna yular asılmış sokakta gezdiriliyordu. Kendisine sürekli hakaret ediliyordu. Olayın tanığı Manuel CASTRO birkaç dakika sonra bir silah sesi duydu. Rahibi götürenlerden biri, onun yüzüne ateş etmişti. Rahip bunun üzerine kör oldu. Onu San Francisco'ya götürdüler, tekrar vurdular ve yaktılar.

- Bir rahip niye öldürülür? Çünkü onlar zenginlere yakındırlar. Zenginlere, fakirlere sadaka verebilmek için para almak amacıyla yakınlaşmış olsalar bile durum değişmez. Ayrıca fakirler, paranın bir kısmının, muhtemelen büyük kısmının papazların elinde kaldığı inancındaydılar. İşçilerin nasıl yaşadıklarını bile bilmeyen, onlardan hep uzak olan çok rahip vardı...

Yine de pek çok işçinin rahiplerin öldürülmesini istemediklerinden emindi. Çarpışmanın ilk iki gününde işçiler sadece kasabanın zenginlerinden bir düzine kadarını öldürmüşlerdi.

- Ve onları öldürmek için pek çok sebep vardı. Bunlar sağcı egemen sınıf, toprak sahiplerinin en katıları idi. Sayıları 40 ile 50'yi bulan bu adamlardan işçiler, şapkaları ellerinde gidip iş istemek zorunda kalmışlardı. Ve inanıyorum ki, *guardia* ile orta sınıf karşı koymasaydı, ölü sayısı bu kadar artmazdı. İşçilerin vahşetine yol açan, bunların karşı koyuşu oldu. İşçiler kasabayı ele geçirmeye ve onu kendi kasabaları yapmaya, kararlıydılar...

28 Temmuz günü şafak vakti, çatışmaların dokuzuncu gününde, saldıranlar hastaneyi ele geçirmek için tepeye ulaştılar. Buradan aşağıya doğru kolayca ateş ediyorlardı. Teğmen orada bulunan en nüfuzlu kişilerle bir toplantı yaptı; direnmek onurlu bir

ölümle buluşmak, teslim olmak ise alçakça öldürülmek anlamına gelecek, diyordu. Yurtseverlikten, cesaretten söz etti ve kimin kendisinden yana olduğunu sordu. Oradakilerin hepsi ondan yanaydı. Subay gözlerinde yaşlarla kucakladı onları.

Yeniden saldırıya geçmek için mevzi arayan saldırganlar en avantajlı durumda ani bir saldırı yapma şansını kullanmadılar. Öğle vaktiydi. Kuşatılanlar telefon santralından dağlara doğru baktılar ve orada Fas taburlarını, lejyonerleri ve sivil muhafızları gördüler. Bu, Còrdoba'dan gönderilmiş bir askerî koldu. Kasabayı kontrol etmek için değil fethetmek için gönderilmişlerdi; zira hiç bir haber alamadıkları kasabanın solcuların eline geçtiğini anlamışlardı. Çatışmanın sürdüğünü gören Albay Saenz de Buruaga iki topla kasabanın üzerine ateş edilmesi için emir verdi. Bunun üzerine derhal silahlar sustu ve şimdi bir anda savunma pozisyonuna geçen saldırganlar geri çekilmeye başladılar. Kasabaya giren Fas askerleri işçileri toplayıp tepedeki alana götürmeye başladılar.

- Toprak sahibimizin oğlu bize kefil oldu, diyordu Miguel CARAVACA, ve Teğmen mendillerimizi damgaladı; biz de onları kollarımıza bağladık. Bu özgür olduğumuzu gösteriyordu...

Herkes bu kadar şanslı değildi. Bir rivayete göre o gün öğleden sonra meydanda tam 38 kişi idam edilmişti.[7]

- Faslılar adam öldürüyordu. Kendilerine ateş emri verildiğinde bazıları hâlâ sardalye konservesi yemekle meşguldü. Alanda çok insanın öldürüldüğü doğru değil; muhtemelen bir düzine ya da o civarda. CASTRO, kalanlar aşağıdaki mezarlığın duvarına götürüldüler, diyordu. Her birinde yaklaşık sekiz ya da on adam olan 7 kamyon saydım. Toplam yüze yakın idam oldu...

O gece saldırıya geçip de şimdi her şeyin kaybedildiğini görenler, askerlerin karanlık yüzünden harekâtı ertelemelerinden de

---

7. Teğmen, F.Rivas Gomez, "la defensa de Baena", *Rivesta de Estudios historicos de la guardia civil*, No. 9, 1972. Kasabanın yerlisi ve bir *guardia civil* subayı olan yazar kaynaklarını her iki tarafa da dayandırır. "(Toplu idamlarda) adaletsizlik yapıldığından kuşku duyulamaz; zira karşı taraftan olduğuna dair en ufak bir suçlama bile insanların öldürülmesine yetiyordu." Pek çok insan, hayatta kalanlara ağır baskı yapıldığına inanmaktadır.

yararlanarak, ellerindeki tutsakların hepsini öldürdüler. Tarifi imkânsız bir kıyımdı; kadın ve çocuklar dahil 81 kişi öldürüldü.

- Kıyımı yapan bölgedeki işçiler değil, dışardan gelen birkaç yabancıydı. Zaten bunlar da o gece kaçtılar.

Bu trajediyle sarsılan asiler, onların sempatizanları ve ölümden kurtulan tutsaklar kendilerine gelmeye çalışıyorlardı. Birlik kasabada 27 kişilik bir muhafız gücü bırakarak Còrdoba'ya döndü. Bir hafta boyunca Baena'nın güvenliği sağlanmış göründü.

- Sonra, 5 Ağustos günü şafak vakti bir uyandık ki, Cumhuriyetçi milisler **pueblo**'yu sarmışlar, saldırı halindeler. General Miaja'nın kuvvetleri Jaen'den ilerlemiş, komşu Castro del Rio'da köprü başı tutmuş ve yukardaki tepelere kadar gelmişti. Derhal kale kalıntısını ele geçirdiler. Buradan ana meydanda toplananlara ateş edebilecek durumdaydılar. Meydandakilerden biri yanındaki arkadaşına, "kızıllar"ın eline geçmektense oracıkta öldürülmeyi tercih edip etmediğini soruyordu...

Umutsuz bir göğüs göğüse çarpışma oldu. Kızıllar geçici bir süre durduruldular. Ertesi sabah, kuşatma altındakiler ölünceye kadar savaşmaya hazırlanırlarken, Cumhuriyetçiler çekilme emri veren bir boru sesi duydular. Còrdoba'dan gelen asiler Castro'ya saldırmışlardı. Milisler kasabayı savunmak için hızla o tarafa doğru çekildiler. Baena ikinci kez kurtulmuştu. Cepheye uzaklığı hiçbir zaman birkaç kilometreyi geçmemesine rağmen kasaba, 6 Ağustos'tan savaşın sonuna kadar asilerin elinde kaldı.

Üç hafta süren çarpışmaların insan kaybı, kuşatma altındaki sağcılardan 22, kuşatılan solculardan 59 ölüydü. Çatışma sırasında ölen toplam 81 kişiden başka, tutsaklardan en az 119 ve en çok 190 kadarı öldürülmüştü.

ARAGON

Baena'ya ikinci saldırının yapıldığı sıralarda, Saturnino CAROD'un birliği Saragossa yolundan 80 km ötede ilk zorlu muharebesini veriyordu. Kavurucu yaz günleri boyunca birlik, kurtarılmış her köyden yeni üyeler toplayıp kuşatılmış köyleri savunmaktansa Saragossa'ya geri çekilmeyi tercih eden düşmanla

çarpışarak aşağı Aragon boyunca ilerlemişti. Yol boyunca başlarından pek çok olay geçmişti. Calaceite köyünde, CAROD kilise artık halkın malıdır, deyip anahtarları belediyeye teslim etmişti. bunun hemen ardından kilise ateşe verildi. CNT lideri birliğini ve köylüleri meydanda topladı.

- Kiliseleri yakıyorsunuz ama, damarlarında hıristiyan katolik kanı dolaşan analarınızı, kardeşlerinizi, çocuklarınızı ve büyüklerinizi ne büyük bir kedere boğduğunuzu hiç düşünmüyorsunuz. Sanmayın ki, kilise yakmakla bu kanı değiştirmiş olacaksınız. Bu insanlar hemen yarın ateist olacak değil ki. Aksine. Siz onların inançlarına saygısızlık ettikçe, saldırdıkça, onlar daha çok kiliseden yana olacaklar. Üstelik büyük çoğunluğunuz kalben müminsiniz...

Sadece dine değil, her türlü canlıya ve her türlü mülke saygı gösterilmesini istiyordu. Birliğin görevi açık muharebelerde düşmana karşı savaşmaktı, adalet dağıtmak değil.

Alcaniz, Calanda, Alcorisa -sağcılara köydenCumhuriyetçi bayraklarla çıkmaları için verilen bir telefon emri sayesinde ele geçirilmişti- Montalbon; ilerleme devam ediyordu. CAROD, birliğe yaklaşık seksen muhafızıyla birlikte katılan bir *guardia civil* teğmeninin onuruna CAROD kuvvetlerinin adını Carod-Ferrer birliği şeklinde değiştirdi. Teğmeni de askerî danışman yaptı. Siyasi mahkûmlarla birlikte adi mahkûmları da salıveriyordu. Montalban'da iki adamını hırsızlık nedeniyle neredeyse idam edecekti. Soyulan kadının ricası üzerine hayatlarını bağışladı. Birlik kuzeye dönüp, Saragossa istikametine yöneldi. Muniesa kasabasında durum farklı oldu. İki günlük çarpışma sonunda birlik ağır kayıplar verdi.

- Bu çarpışma bu şekilde savaşmaya devam edemeyeceğimizi anlamamı sağladı. Daha örgütlü olmalıydık. Gerçi birliğin silahı azdı -tüfekler, birkaç av tüfeği, tabanca ve bıçaklar- ama düşmanın durumu da bizden daha iyi değildi. Gerçeği söylemek gerekirse, sağcılar, Muniesa'daki mevzilerini büyük bir cesaretle savundular ve ancak biz ağır kayıplar verdirdiğimizde geri çekildiler. Her iki tarafta da İspanyolduk, aynı kibir ve gurura sahiptik, onurumuzu korumaya aynı ölçüde kararlıydık...

Birliği yeniden örgütlemeye, komuta yapısına sahip daha küçük birimler halinde "askerîleştirmeye" başladı. Sonuç neredeyse tam bir felaket oldu. Milisler birliği terkettiler ve kendisi yalnızca **guardia civil**'le baş başa kaldı.

- Bu anlaşılabilir bir şeydi. Uzun yıllar boyunca Aragon köylüleriyle sadece sorunları -bunlar benim de yaşayıp bildiğim sorunlardı- üzerine değil fikirler üzerine de konuşmuştum. Kapitalizme karşı olmak, devlet, kilise, askeriye; bütün bunlarla sarhoş olmuşlardı. Oysa şimdi, tam da devrim oluyorken, askerîleşmenin gereğinden, Cumhuriyet'in kurumlarına ve politik partilere saygı göstermek gerektiğinden, yeni kasaba meclisleri, yeni otorite organları örgütlemekten söz ediyordum ve beni anlamıyorlardı. Basit bir biçimde birliği terk edip gittiler. Ne var ki, köylerine ulaştıklarında geri dönmeleri için büyük bir baskıyla karşılaşıyorlardı. Çoğu geri geldi. Onlara şöyle dedim: "Birliğe katılabilirsiniz, ama önce on beş gün eğitim yapmalısınız. Ve eğitmenleriniz **guardia civil** olacak." Bir CNT militanına **guardia**'dan emir alacaksın, demek ne demektir siz düşünün. Fakat geri adım atmamaya kararlıydım. "Böylece, iyi bir savaşçı olma isteğinizi göstermiş olacaksınız," diyordum. Eğitim görmeyi kabul ettiler...

Muniesa'da güç bela kazanılan savaştan sonra, birlik, ancak 30 km. kadar ilerleyebildi ve Belchite yakınlarında durduruldu. Bu kez milislerin önünde Saragossa yolundaki bir dizi stratejik kasabayı tahkim etmiş bir ordu duruyordu. Artçıya danışan CAROD'a bir cephe oluşturması ve siper kazması söylendi. Milisleri, savunmak zorunda oldukları 100 km.lik cephe boyunca siper kazmaya ikna etmek çok zor oldu. İlerlememek düşüncesi onları sinirlendiriyordu. Ve sık sık düşmanın müstahkem mevkilerine kendi başlarına saldırı düzenliyorlardı. Bu mevkiler engebeli araziyi mümkün olduğu kadar görebilen kesikli noktalar halindeydi. CAROD ötelerden şehrin eteklerindeki kendi evini dürbünle görebiliyordu. Karısı ve iki yaşındaki oğlu orada saklanıyorlardı.[8]

---

8. Ekim'de onların sınır geçmelerini sağlayabildi. Cephedeki boşluklar karşıya geçmeyi görece kolaylaştırmıştı; CNT de, çok sayıda sol militanın kentten kaçışını örgütledi.

Milislerin askerî deneyimsizliği açık muharebede kendini hissettiriyordu. Çoğu hayatında ilk kez savaşıyordu.

- "Fırlayın!" diye bağırdık, "İleri!" Gruplar halinde korumasız şekilde ilerlemeye çalıştık, diyordu Josep CERCOS. Azaila köyüne yaptıkları ilk önemli saldırıyı anlatıyordu. Kilise kulesindeki makinalı tüfek bizi olduğumuz yere mıhladığında, örgütlülük ve taktik ihtiyacı kafama dank etti...

Milislerin asıl moralini bozan gerilemelerden çok hava akınları idi. Komünistlerin önderliğindeki Catalan Birliği'ne kayıtlı Madridli demiryolu işçisi Narciso JULİAN, böyle düşünüyordu.

- Öyle toyduk ki, yukarda uçaklar göründüğünde, bunlar bizimkiler, deyip el sallamak için ayağa kalktık. Bombalar düşmeye başladı. Dinamit yüklü vagonların üstündeydik. Makinalı tüfeği kullanan anarşist dahil herkes aşağı atladı; onu bir daha hiç görmedim. Kendine hâkim olan tek kişi makinistti. Sırt üstü yatıp uçaklara ateş etmem için bana bağırdı. Bu arada makinalı tüfeğin üçlü ayağını tutmaya çalışıyordu. Uçaklar uzaklaştı...

Bu akından sonra o kadar çok sayıda milis birliği terk etti ki, yeniden örgütlenmek için Granen kasabasında konaklamak zorunda kaldılar. Birlik lideri Del Barrio, milis içindeki anarşistlerin çoğunun ayrılmak istediğini duyurdu. Halk Olimpiyatları'na katılmak için gittiği Barcelona'da ayaklanmaya yakalanan JULİAN'a, onlara silahlarını yanlarına alamayacaklarını söyleme görevi verildi. Belediye binasının karşısındaki eve iki makinalı tüfek yerleştirildi.

- Ayrılmak isteyen kalabalığı gördüğümüzde ödümüz koptu. Bunların hepsi anarşist değildi. Anarşistlerin hepsi ayrılmadı zaten. Silahlarını teslim etmeyi topluca reddettiler. Sonunda makinalı tüfekleri işaret ettim. Aynı anda adamlardan biri beni öldürmekle tehdit etti. "Yürüyün, tekiniz bile sağ kalamazsınız," dedi. Siyasî komiser Trueba uzun bir tirad çekti ve nihayet silahlarını teslim ettiler. Sonra iki trene bindirilip Barcelona'ya geri gönderildiler.

Saragossa'ya yönelen en dolaysız ve yakın tehlikeyi, yani Barcelona'dan ana yol boyunca ilerleyen, ileri kolları şehrin 20 km. kadar yakınına gelen Durruti'nin birliğini durduran da, bir hava

akını oldu.[9]

Farklı siyasal örgütlere bağlı bütün birlikler karşı koyuşun sertleşmesi nedeniyle sonunda ilerlemeyi durdurdular. Durruti'nin arkadaşı Ricardo SANZ, Barcelona'da, Aragon cephesinin ihtiyaçlarını tedarikle görevli idi. Birlik liderleri her gece ona telefon ediyorlardı.

- Hepsinde de, adamlar silahlardan, yaralılar ambulanslardan, ihtiyaçlar mevcut erzaktan daha fazla idi. Silah, cephane, erzak vagonu; kısaca, savaş için gerekli olan her şey kıttı. Geri bölgelerde kalan silahları toplamaya başladık. Silah, silah, silah! Silahların bize ulaşmasını engelleyen, müdahale etmeme antlaşmaları ile şu cabrone'ler (alçak), Fransızlar idi...

POUM'a ve CAROD'un birliğine Kırım harbinden kalma Rus tüfekleri geldi. Bu tüfeklerin iki üç atıştan sonra namluları yarılıyordu; tamirciler yarılan tüfeğin namlusunu beş-on santimetre keserek, tamir ediyorlardı. İnsanlar cephede bu antika silahlarla dövüşüp ölürken, geri bölgelerde büyük çapta silah stokları var mıydı? Durruti Birliği İspanya'nın Manchester'i olan Barcelona yakınlarındaki Sabadell'e bir grup gönderdi. Buradaki sendika merkezleri ve siyasî bürolardan 400-500 kadar tüfek ve iki makinalı tüfek topladılar.[10] Ne CAROD ne de Sierre de Alcubierre'deki POUM birliği üyesi siyasî komiser Jordi ARQUER, kendilerini geride önemli miktarda silah bulunduğu düşüncesine kaptırdılar. Her tür silahta kıtlık vardı.

---

9. Daha sonrakilere kıyasla çok önemsiz olan bu hava akınları Logrono'dan kalkan birkaç asi uçağının işiydi; her iki tarafında ilk saldırılarında bombalar elle atılmıştı. Eskimiş olsa bile hava gücünün büyük kısmı cumhuriyetçilerde kalmıştı. Buna rağmen, asilerin elindeki birkaç uçak, yollarda kalabalık olarak toplanan milislere karşı oldukça etkili oldu. Cordoba cephesindeki asiler, Ağustos'ta Cumhuriyet'in ilk büyük saldırısını Casto del Rio yakınlarındaki yolu bombalayıp, makinalı tüfek ateşine tutarak durdurdular. Hava saldırısına İtalyan Savoias'ları katıldı. (Bk. J.M.Martinez Bande. *La campana de Andalucia*, s.62.)

10. Grupta bulunan bir liberter gençlik üyesine göre Sabadell'in seçilmesi rastlantı değildi: *treintista* birliği, Catalonia'da savaşın başında UGT'ye katılıp CNT'ye dönmeyen tek birlikti. Liberter yazar, anti-faşist milis komitesi üyesi Adad de Santillan'ın hesabına göre, geri bölgede 60 000 tüfeğin tutulduğu, abartma gibi görünüyor. Bu kadar çok tüfeğin bulunduğu bile kuşkulu. Ayrıca, 1937 Mayısı'nda görüldüğü gibi. Barcelona'daki anarşistler sokak çatışmalarında tabanca ve el bombasını tercih ediyorlardı.

- Büyük bir saldırı başlatamamanın esas nedeni buydu. Ama tek neden değil. Kapsamlı bir plan da yoktu. O sırada Catalonia'da böyle bir plan hazırlayabilecek kapasitede bir askerî görevlinin bulunduğunu sanmıyorum. Birlikler arasında yeterli koordinasyon yoktu; hattâ bazen kendi aramızda bile iletişim kurulamıyordu. ARQUER böyle diyordu. Albay Villalba, bütün birlik şeflerini toplantıya çağırmadıkça kimse bir diğerinin ne yaptığını bilmiyordu...

En kötüsü, birlikler arasında rekabet olmasıydı. Huesca cephe hattından birkaç kilometre gerideki Angues köyünden CNT'li köylü Fernando ARAGON olanları acıyla izliyordu. Köyün bir tarafını Anarşist **Roja y Nega** birliği, diğer tarafını POUM milisi tutmuştu.

- Birinciler eyleme geçtiğinde, ikinciler elleri ceplerinde gülerek geri çekilirlerdi. Şunu belirteyim ki, POUM savaşa girdiğinde anarşistler de aynı şeyi yaparlardı. Birisi savaşsın, diğeri seyretsin, böyle savaş olmaz. Ortak düşmana karşı bir araya gelmeleri gerekirdi...

Esas hedeflerini, yani Aragon'un eyalet başkentlerini ele geçirmede her ne kadar başarısız kaldılarsa da, birlikler bölgenin yaklaşık dörtte üçünü aldılar ve Catalonia sınırından 100 km. öteye kadar ilerlediler. Bu, birkaç hafta içinde oluşturulan öteki milis güçlerininkinden daha büyük bir başarıydı. Fakat şimdi, bütün enerjileri bitmiş gibi, siper kazan birlikler siperlerinin içinde kalakalmışlardı. Yaklaşık bir yıl boyunca, Pireneler'den Teruel'e kadar uzanan 600 km.lik cephe boyunca önemli hiçbir saldırı olmadı. Bazı başka cepheler için de aynı şey söylenebilirdi; ancak CNT'nin en büyük gücü buradaydı ve geride Catalan sanayiinin kaynaklarınca destekleniyordu. "Siper kazma"ya isyan eden milisler haklı değil miydiler? "Silahlı halk" düşmanın stratejisine uyarsa inisiyatif kaybetmez miydi? Cephe savaşı, hareketliliğe, sürekli saldırı ve vurkaça dayalı, zorunlu olarak devrimci bir stratejinin -düzensiz savaş- geliştirilmesinde kaçınılmaz olarak başarısızlığa yol açmaz mıydı? Partizanları hem beyaz hem de kızıl orduya karşı ve bazen her ikisine karşı aynı anda olmak üzere üç yıl boyunca savaşan Ukraynalı kahramanları Nestor Makhno örneğini CNT'liler unutmuş görünüyorlardı. Liberterler, umutlu olmalarına rağmen, bunu kavrayamadılar. Aragon birlikleri, önce devrim mi yoksa savaş mı,

meselesini, daha polemik konusu haline bile gelmeden, "önce savaş" şeklinde çözdüler. Bunun anlamı, farklı kavramlar olarak görülmeseler bile, devrim ile savaşın, iki farklı pratik olarak ele alınmasından başka bir şey değildi. Cephede "savaş", geri bölgede "devrim"; paradoks işte böyleydi. Bunu daha sonra göreceğiz.

FAŞİZM ANCAK TOPLUMSAL DEVRİMLE YIKILACAKTIR. Solidaridad Obrera, CNT, manşet, Barcelona, 17 Temmuz 1936

Yoldaşlar, devrim zaferler kazanmaktadır. Ne var ki, sürekli tetikte olmak zorundayız; kanlarımız ve kurbanlarımız pahasına kazandığımız zaferler bizi sarhoş etmemeli...

Klasik hukuka ve klasik adalete riayetin zamanı geçmiştir. Hukuk, adalet ve tarih, süregiden devrim tarafından yapılmalıdır. Bugün var olan hemen hiçbir şey saygıya layık değildir... İşte bu yüzden, muzaffer devrimi (işçi sınıfı) yönetmelidir; bu, onun vazgeçemeyeceği bir hakkıdır ve bu hakkını silah elde savunmaya hazırdır.

Yeni kurulan PSUC'un (Catalonia Birleşik Sosyalist Partisi-Komintern'e bağlı-) bildirisinden

---

BARCELONA

Hazine memuru, sosyalist genç Alejandro VİTORİA'nın belleğinde, sokaklardaki devrimci heyecan "rüya gibiydi"; bitmek bilmiyordu.

- Hangi örgütten olursak olalım hepimizde müthiş bir katılma dürtüsü vardı. Nasıl oldu hatırlamıyorum, kendimi Via Layetana'da bir büroda rehin senetlerini kurtarırken buldum. İşçi sınıfından kadınlar içeri akın ediyor, biz senetleri damgalıyorduk ve onlar da, başta dikiş makinaları olmak üzere eşyalarını alıp dışarı çıkıyorlardı. Hayatımın en büyük anıydı, çok mutluydum. Burjuva kapitalist değerleri yıkıyorduk...

CNT ağaç işçileri sendika merkezinde halkın günün efendisi ol-

duğu, proleter davanın bu kez mutlaka kazanacağı söyleniyordu. Büyüklerini dinleyen 16 yaşındaki Eduardo PONS PRADES'e, bu yeni dünyaya, liberter babasının sık sık anlattığı dünya cennetine ulaşmak artık bir an meselesi gibi görünüyordu. Bayrakları değiştirmek, devrimci şarkılar söylemek, parayı, hiyerarşiyi, bencilliği ve gururu, paranın imparatorluğunun dayandığı bütün bu payandaları yok etmek yeterli idi. Bunları düşünen benim gibi toy bir delikanlı değildi sadece; hayatları boyunca zor koşullarda uzun süre savaşmış CNT militanları da aynı şeyleri hissediyorlardı.

Bu devrimci isyan duygusunu yaşayanlar sadece anarkosendikalistler değildi. Madridli komünist demiryoru işçisi Narciso JULİAN da yükselen dalgaya kendini kaptırmıştı.

- İnanılmaz bir şeydi; insanın teorik olarak bildiklerinin pratikte kanıtlanmasıydı; sokaklara çıkan kitlelerin gücü ve kuvveti. Kuşkular, işçi sınıfı ve kitlelerin nasıl örgütleneceklerine, örgütlenmeden devrimi nasıl yapableceklerine ilişkin kuşkular bir anda yok oldu. Yaratıcı güçlerini hemen hissedebiliyordunuz. Derhal örgütlenebilme yeteneklerini hayal bile edemezsiniz Ne kitaplarda okuduğunuz ne de rüyanızda gördüğünüz yepyeni biçimler buluyorlar. O anda gereken. bu inisiyatifi kavramak, kanalize etmek ve biçimlendirmekti...

Şehir, kızıl siyah bayraklar, fularlar, afiş ve sloganlarla donatılmıştı. Hiç kimse şapka ve kravat takmıyor, burjuvazi sokağa eski püskü giysilerle çıkıyordu. Günün modası işçi tulumları idi. Bir işçi sınıfı **barrio**'sundan bir diğerine gitmek için değişik geçişler gerekiyordu. Kendi semtlerinde yönetimi ele alan anarkosendikalistler kendi üyelerinden başkasını içeri sokmuyorlardı. Müzik salonları, gece kulüpleri ve barların bulunduğu Paralelo'nun hemen ilerisindeki ağaç işçileri sendikasının merkezinde PONS PRADES, "ne yapmak gerek" tartışmasını sürdüren insanları dinliyordu.

- "Peki, fuhuş ve kötülük yuvalarında çalışan insanlar ne olacak?" "Bunları kurtarmalıyız, eğitmeliyiz; böylece onlar da daha değerli şeyler yapma şansına sahip olurlar." "Kurtarılmak istiyorlar mı, diye, onlara sordun mu hiç?" "Nasıl bu kadar anlayışsız olabiliyorsun? Sen böyle bir kapanda sömürülmek ister misin?" "İs-

tememe, tabiî. Ama yıllardır bu şekilde yaşıyorlar, değiştirmek çok zor." "Değişmek zorunda kalacaklar. Devrimin yapacağı ilk iş bu yerleri temizlemek ve bu insanların bilincini düzeltmek olacak..." "Peki ya buralara gidenler, onlar ne olacak?" "Bana bak, sen beni İsa peygamber mi sanıyorsun? Yoksa bana ille de karşı çıkmaya mı çalışıyorsun?"...

Catalan liberter liderler (CNT yerel federasyonu, yerel komite) Başkan Companys'in iktidar teklifinden sonra, düşmanı yenmek için Halk Cephesi güçleri ile işbirliği yapmaya, bu arada liberter devrimi bir kenara bırakmaya karar verdiler. Garcia Oliver'in, daha öncelcri karşı çıktığı bir durumu bu kez onaylayarak sonraları yazdığı gibi, karşılarındaki ikilem, ya "işbirliği ve demokrasi" ya da "totaliter bir devrim, bir CNT diktatörlüğü" idi. Birincisi tercih edildi. Ayaklanma öncesinde kendi gazetelcrinde yazdıkları, faşizmin ancak toplumsal devrimlc yıkılabilcceği, ya unutuldu ya da gazetecilik retoriği olarak bir yana bırakıldı. Hemen açığa çıkmış olmasa da Catalan liberter liderliği sonuçta Komünist Parti ile aynı çizgiyi benimsemişti: önce savaşın kazanılması, sonra "devrim". Gerçek -devrimci- ikilem, daha sonra açığa çıktığı gibi, liberterlerin, karşılarındaki "ikilemi" yanlış anlamaları idi.

Devrim, dışarda, sokaklarda, atölye ve fabrikalarda gerçekleştirilmekte idi. Liberterlerin tercihini belirleyen yerel federasyon toplantısından dönen Felix CARRASQUER -FAI genel komitesine yeni atanmış bir üye idi- kendi **barrio**'su Las Corts'a döndüğünde CNT'yi denetim yaparken buldu.

- Anti-otoriter olmamıza karşın bizler, bir anda oradaki tek otorite haline geldik. Ycrel CNT komitesi, idarî işleri, taşımacılık, yiyecek temini ve sağlık işlerini üzerine almak zorunda kaldı; kısacası, **barrio**'yu yöneten bizlerdik.

Bir anda kendini işlcrin içinde buldu. Şehrin ana doğum hastanesi onun **barrio**'sundaydı ve hükümet hemşire rahibelerin daha güvcnli bir bölgeye alınması için muhafızları göndermişti.

- Yeni doğmuş 2000 bebeğin bakımsız kalmasına izin vermeyecektim. "Bu rahibeler ancak yerlerini alacak hemşireler geldiğinde burayı terk edebilirler," dedim. Bunlar falanjist de olsalar çalışmaya devam etmek zorundaydılar...

Hastane yönetimini ele aldı. "Herkesin aklına gelen her şeyi her zamanki gibi düşünmeden yaptığı" FAI genel komitesinden ayrıldığı için artık üzüntü duymuyordu. Şimdi kendi **barrio**'sundaki liberter okulunda öğretmenlik yapıyordu. Bir gece kendini hastanede, daha önce bir rahibe ait olan bir odada buldu. Artık burada kalacaktı. Bulunduğu yerden rahibelerin dua seslerini duyabiliyordu. Kendi kedine güldü. Farklı mizaçta bir liberter bunların öldürülmeleri için emir verebilirdi. Ama kendisi çok iyi biliyordu ki, bunlar sadece mutsuz kadınlardır.

Şehir her geçen gün biraz daha işçi sınıfının denetimine giriyordu. Kitle taşımacılığı yürüyor, fabrikalar çalışıyor, dükkânlar açılıyor, yiyecekler dağıtılıyor, telefonlar çalışıyor, gaz ve su dağıtımı yapılıyordu. Ve bunların hepsi bu kesimlerde çalışan işçiler tarafından gerçekleştiriliyordu. Bu nasıl olmuştu? tepedeki CNT komitelerinin bu konularda emir vermeleri sözkonusu bile değildi.

CNT militanı Luis SANTACANA, Espana Industrial'da çalışıyordu. Bu, 2500 işçisiyle Catalonia'daki en büyük tekstil fabrikalarından biriydi. Çatışmaların sona ermesinden bir gün sonra sendikası ona ve diğer militanlara fabrikalarına dönmelerini söyledi. Fabrikaya döndüklerinde yönetici ve müdürlerin orada olmadıklarını gördüler. Sadece birkaç memur ve muhasebeci kalmıştı.

- Fabrikayı tekrar çalışır hale getirme sorunu ile karşı karşıyaydık. Çoğu kadın olan işçilere fabrikaya dönme çağrısı yaptık. Birkaç gün sonra üretim başladı. Çok geçmeden daha ağır önlemler almak zorunda kaldık...

Aynı gün, CNT ağaç işçileri sendikasından Manuel Hernandez, genç Eduardo PONS PRADES'i ağaç üreticileri cemiyetinin - işverenlerin derneği idi- bürolarına denetim için gönderiyordu. Bisikletiyle yola çıkan PRADES'in işi biter bitmez dönüp rapor vermesi gerekiyordu.

- "Orada kimsenin olmadığından eminsin, değil mi, **peque** (ufaklık)?" "Eminim, sinek bile yok." "Pekâlâ, gidip fabrikayı resmen devralalım." Ve gidip gerekeni yaptık. bu hareket CNT Toplumsallaştırılmış Ağaç Sanayii'in başlangıcıydı. Bu kuruluş, kısa süre sonra, tomruğun kesilmesinden nihaî ürüne kadar bütün sanayii organize ve kontrol edecekti...

Aynı hafta Salı günü, İspanya'nın en büyük lokomotif fabrikası la Maquinista Terrestre y Maritima'da görevine geri dönen yegâne yönetici, Joan ROIG, işçilerin çoktan işbaşı yapmış olduklarını gördü. Aragon'a doğru yola çıkan Durruti birliğinin kamyonlarını zırh olarak çelik levhalarla kaplıyorlardı.

Büyük mağazalar bile, CNT'nin denetimi altında açılmıştı. Joan FERRER -kısa süre sonra CNT ticarî işyerleri çalışanları sendikasının sekreteri olan bir muhasebeci- CNT'nin bu mağazaları, özellikle en büyük ikisini El Siglo ve El Aguila'yı korumak için silahlı adam gönderdiğini hatırlıyordu. Buralarda devrimin ilk günlerinde yağmalama girişimleri olmuştu. CNT işe dönme çağrısı yaptığında, yöneticilerle patronların çoktan kaçmış oldukları anlaşıldı. "Bakkal çıraklarından muhasebecilere kadar herkesi içine alan ticarî işyerleri çalışanları sendikası mağazalara el koydu ve işleri yürütecek bir yönetici atadı..."

Devrimci inisiyatif CNT'nin üst komitesinden değil, en gelişmiş sendikalist militanlarca zorlanan ayrı ayrı CNT sendikalarından kaynaklanıyordu. Zaten, liberter devrim resmen "ertelenmişken" yukardan aşağı doğru nasıl gelişebilirdi ki? Bu koşullarda bile durum, işçilerin yönetim faaliyetlerini denetlemelerinin ötesine gitmeyebilirdi. Çok sayıda, patron, müdür ve yöneticinin ölüm korkusuyla kaçmış olması, pek çok fabrikada bir sonraki aşamaya geçilmesine yol açtı.

- Kisacası, kendi fabrikalarımızın sorumluluğunu yüklenmemiz konusunda sendikalarımızdan direktif aldık, diyordu Espana Industrial'den SANTACANA. Firmanın 2500 işçisine bir sinemada toplanma çağrısı yaptık. Yirmi CNT militanı toplantıya getirilecek önerileri belirlemek için kendi aramızda toplandık.

Toplantıda fabrika yönetiminin ele geçirilmesi gerektiğini söyledi; çünkü, müdür ve yöneticiler kaçmışlardı. Konuşmacılardan hiçbiri bu önergeye karşı çıkmadı. İşçilerin yaklaşık %80'i CNT'ye, %20'si de UGT'ye üye idi. Firmanın yönetiminden sayılmayan muhasebeci toplananlara bilgi verdi: firmanın banka hesaplarında 300 000 **peseta**'dan fazla para yoktu. Bu miktar, ücretleri ancak iki ay karşılayabilirdi. Eldeki para bu büyüklükteki bir firmanın nakit rezervi olarak gülünç miktardaydı. Ama yapılacak bir şey de yoktu.

Toplantıda, fabrikayı yönetecek on iki kişilik bir komite el kaldırmak suretiyle seçildi. Seçilenler, işçileri, teknisyenleri ve yönetici kesimi temsil ediyordu. Aralarında, kadın işçilerin çoğunluğu oluşturdukları eğirme ve dokuma bölümünden iki de kadın vardı. Komite üyelerinin hepsi CNT üyesi idi. Daha sonra UGT de komitede temsil edilmek istedi ve bu öneri kabul edildi.

- "Birlikten kuvvet doğar," dedim. Onlar da bizim gibi işçiydi. "En önemli görevimiz ortak düşmana hep birlikte karşı durmaktır." Böylece güçleriyle orantılı olarak iki üye ile temsil edildiler...

CNT cam işçileri sendikasında, sendika sekreteri Joan DOMENECH militanlar arasında süren bir tartışmaya katılmıştı.

- "Ücret zammı ve haftalık çalışma süresinin kısaltılmasını isteyelim, tam zamanıdır," dedi içlerinden biri. "Devrim yaptığımızın farkında değil misin?" dedim ona. "Biliyorum, bu talepleri de bu yüzden öne sürüyorum," "Hayır, **hombre** (arkadaş), olmaz. Yapmak zorunda olduğumuz şey, işverenlerden kurtulmak ve atölyeleri işçiler adına yönetmektir." İşte böyle dedim. "Peki nasıl yapacağız bunu?" diye sordu. "Bir dakika bekle," dedim, "sana söyleyeceğim..."

DOMENECH'in zamanı Barcelona'nın yiyeceğini temin etmekle görevli erzak komitesinde çalışmakla geçiyordu.[11] Ama bir cam işçisi ve sendika sekreteri olarak kendi sektörü ile de ilgiliydi. "Şimdi devrim gözünü bize çevirmişti," diyordu. Militanlara, işverenlere bir toplantı çağrısı yapmalarını söyledi. Hemen iki adam ayarladı. Toplantıya başkanlık yapacağı masada otururken onlar da hemen arkasında elde silah bekleyeceklerdi.

- Bir şey yapacaklarından değil, ama ne de olsa, bu bir devrimdi.

"Evet, **senores** (baylar)" dedim, toplantıyı açarken. "Sizler işverensiniz, bizler de şu anda tam hızla ilerleyen bir devrimi yaşıyoruz. İstesek şu an hepinizi bir kamyona doldururuz ve bu iş burada biter." Sandalyelerinde nasıl kıvranıyorlardı, görmeliydiniz! "Ama hayır, şu anda yapmak zorunda olduğumuz şey sizin ve bizim çıkarlarımızın korunmasıdır."

---

11. Bk. aşağıda, s.179-180.

"Ya, evet," dediler hep bir ağızdan, "elbette öyledir."

"Şu bir gerçektir ki, siz işverenler kendi aranızda adil olmayan hainee bir biçimde rekabet ediyorsunuz. Fiyat indirimleri yaparak birbirinizin altını oymaya çalışıyorsunuz. Maliyeti düşürmek için gereğinden çok cam alıyorsunuz ve sonra ihtiyaçtan fazla iş yapıyorsunuz. Bu böyle devam edemez. Çoktan bir işverenler derneği kurmanız gerekirdi."

"Evet, evet," dedi bazıları, kafa sallayarak.

"Evet," diye devam ettim, "derhal bir şeyler yapmamız gerekiyor. Dernek kurmak için bir belge hazırlayacağız. **Ayna ve Düz Cam İşverenleri Derneği**." Belgeyi hazırladık. Teker teker imzaladılar. Çok sessizdiler.

"Şimdi de derneğin bütün haklarını sendikaya devreden bir başka belge düzenleyeceğiz."

"Hayır, lütfen, hayır!" diye bağırışmaya başladılar.

"Evet, evet," dedim, kararlı bir tavırla. Durumları belli olduğundan, sonunda imzayı bastılar. "İnfiale kapılmayın," dedim onlara. "İlk önce işyerlerinizdeki bütün malların envanterini çıkaracağız ve nakit durumlarını saptayacağız. Kâr edenlere her üç ayın sonunda oluşan fazlanın %10'unu vereceğiz. Zarar edenlere gelince... Ne yapalım, şanssızlık! Ayrıca her biriniz sendika üyesi olacaksınız ve teknisyen olarak çalıştırılacaksınız ve teknisyenler kadar ücret alacaksınız."

Yavaş yavaş ısınmaya başladılar. Geleceğe yönelik hayallerimizi anlatarak onları cesaretlendiriyordum. Yakında camdan evler yapacağımızı, bütün sokak levhalarının camdan olacağını falan söylüyordum." Böyle şeyleri siz hiçbir zaman aklınızdan geçirmediniz; ama biz, işte bunları yapacağız."

"Evet, evet," diyorlardı. sonunda toplantıdan oldukça memnun ayrıldılar. Düz cam endüstrisini böylece kollektifleştirmiş olduk...

❋

Devrimler hızlı yürür: "Zaman, bir diş ağrısındaki kadar değişik bir seyir izler; yemezsiniz, uyumazsınız, neredesiniz, neyle uğraşıyorsunuz, unutursunuz. Günler saatler gibi, aylar gün gibi geçer..." Bir POUM militanı böyle diyordu. Bugünden yarına geçmedeki hız geçmişin ağırlığını yok etmiyordu. Yarım yüzyıllık

anti-devlet, anarşist ideoloji bir gecede silinemezdi. Catalan burjuva devleti gerçekten siliniyordu; merkezî Madrid devleti de.[12] Halk Cephesi bölgesinde, her yerde, mahallî işlerin örgütlenmesini komiteler üstlendi. Farklılaşmış, yerelleşmiş parça bölük devrimci komiteler devlet iktidarını artık ciddiye almıyorlardı. Sanki bir cesetmiş gibi devletin üzerinden geçip gidiyorlardı. Devlet de fiilen yaşamıyor gibiydi, ama henüz nefes alıyordu.

- Catalonia ve özellikle Barcelona'daki güçler dengesi 48 saat içinde tamamen değişti. Devlet silindi. Başkan Companys'in durumu bunun canlı bir ifadesi gibiydi. Görevini sürdürebilmesi için görevini yapan insanlara ihtiyaç duyuyordu. Sekreterini çağırmak için bir düğmeye bastı. Gelen olmadı. Elektrikler kesilmiş, bu yüzden zil çalmamış olmalıydı. Sekreteriyle bizzat konuşmak için dışarı çıktı. Sekreter yerinde yoktu. Sekreter orada olsaydı ve görmek istediği daire başkanını çağırmaya gitseydi de verdiği emrin bir anlamı olmayacaktı; çünkü, daire başkanı da yerinde yoktu. Bütün idarî mekanizma çökmüştü...

İşçi köylü bloku BOC'nin *(Bloc Obrer i Camperol)* eski üyesi Jaume MİRAVİTTLES artık, cumhuriyet koşullarında Catalan siyasetini belirleyen küçük burjuva cumhuriyetçi parti Esquerra'nın üyesiydi. Barcelona caddelerinde ansızın ortaya çıkan, katalanca bile bilmeyen silahlı "insan sürüsü" onu son derece şaşırtmıştı. Nereden gelmişti bunlar? Bir adam gördü. Kırmızı siyah anarşist bayraklarınının asıldığı bir sahra topu ile onu çeken bir atın peşinden gidiyor, "Yaşasın anarşi", diye bağırıyor ve yeri göğü o yaratmış gibi gösteriş yapıyordu. Barcelona sadece önemli bir sanayi kenti değil, aynı zamanda bir Akdeniz limanı idi.

- Şehir bir anda çoğunluğu CNT'ye hattâ FAI'ye mensup bir lumpen proletarya doğurmuştu. FAI'nin bunları reddetmesi mümkün değildi, çünkü bunlar tam da anarşist felsefesini temsil ediyorlardı: kitlelerin kendiliğindenciliği. Madrid hükümeti askerleri

---

12. Her ikisi de baskı araçlarını (güvenlik güçleri) ve devletin, sınıf iktidarının ifadesi olarak dayandığı kurumları (parlamento, yasal sistem vb.) kullanma olanağını kaybetmişti. Tahrip olmadıkları için bu kurumlar fiilen varlıklarını sürdürüyorlardı; ancak onları etkin biçimde kullanma olanağı yoktu.

terhis etmekle hayatî bir hata yapmıştı. Askerleri kışlalara geri getirmenin yolu da yoktu. Bu yolu denediklerinde onları yine anarşistler engelliyordu. Ne yapılabilirdi?...

Köylerdeki bütün *Guardia civil* birimlerinin bir araya getirilmesi tartışılıyordu. Anarşistler durumdan şüphelendiler. O ve Tarra Delas hükümet binasına gitmek üzere, CNT'den Durruti, Garcia Oliver, Meriano Vastasquez'le buluştu. silahlarını kuşanmış vaziyette binaya geldiler.

- "Eğer *Guardia civil* 'i buraya getirmeye kalkarsanız, anında genel grev çağrısı yaparız. Hükümet ve Esquerra üyeleri kıyıma uğrarlar." Planın kendilerini hedef aldığını, oluşturulacak kuvvetin denetimi ele geçirebilmek için kendilerine karşı savaştırılacağını biliyorlardı. Tehditlerini sonuna kadar götürmeye hazırdılar. Doğal olarak, *Guardia civil*'e hiçbir zaman emir verilmedi...

MİRAVİTLLES Catalonia Anti-faşist Milisleri Merkez Komitesi'ne, partisinin üç temsilcisinden biri olarak atandı. Bu komite, liberter liderlerinin Başkan Companys'le 20 Temmuz 1936'da yaptıkları ve başkanının kendilerine iktidar önerdiği tartışmada katılmaya karar verdikleri komite idi. Toplantıdan bir gün sonra Başkan bir kararname ile komiteyi yasalaştırdı. Böylece Başkan'ın fiilen kullanmadığı ama feragatta etmediği bir iktidar kurulmuş oluyordu. [13]

Anti-faşist Milis Komitesi limanın yanındaki Nautical Enstitüsü'ne yerleşti. Bina 19 Temmuzdaki sokak çatışmalarında top mermilerine hedef olmuş ve bütün camları kırılmıştı. Komite'de, kendi örgütlerince atanmış beş cumhuriyetçi, beş liberter ve beş "marksist"[14] yeralıyordu. MIRAVİTLLES, Komite'nin genel sekreterliğine getirildi.

---

13. Bir savunma komiserinin atanması, haftalık çalışma süresinin 40 saate indirilmesi, ücretlere genel olarak %15 zam, kiraların çoğunda %25'lik bir indirim ve bankaların denetlenmesi dahil, bir dizi önlem alınacaktı.

14. Liberlerler'e göre, yeni kurulan PSUC'den bir, POUM'dan bir ve UGT'den üç temsilci. Temsilci sayısını belirleyen liberterlerin, o sırada Catalonia'nın en büyük işçi sınıfı partisi partisi olan POUM'a ve Catalonia'nın yeni ve henüz küçük komünist partisi PSUC'a, aynı şekilde davranıp birer sandalye vermelerinin pek önemi yoktu. Teknik olarak CNT ve FAI'yi temsil eden liberterlerin tümü, her üçüne de adam sağlayan Nosotros grupları ile birlikte, FAI üyesi idiler. Politik güçler arasındaki eşitlik, liberterler tarafından, azınlıkta oldukları bölgelerde de aynı hakları sağlamanın garantisi olarak değerlendiriliyordu.

- Ünvanın pek anlamı yoktu. Bir koordinatör rolündeydim. Koordine edebileceğim çok az şey vardı maalesef...

Oturumlar boyunca komite (Catalonia'nın tümünde olmasa da) Barcelona'daki hemen her şeyi ele aldı: taşıma, iletişim, hastaneler, erzak, milisler ve güvenlik.

- Örgütsel açıdan tam bir kaos vardı. Olmaması da mümkün değildi. Her "sekreter" bir ölçüde aklına eseni yapıyordu. Sürekli oturum halinde olmamıza rağmen, hiçbir zaman hepimiz bir arada olamadık. Komiteden pek az anlaşma çıkabildi. Bunlar da bir çeşit, oldu bitti ile sağlanıyordu.

İçinde bulunduğumuz bina bir çeşit barikat gibiydi. Liberterlerin sevdikleri gerçek bir atmosfer. Ne zaman yemek yedim, ne zaman uyudum, hatırımda bile değil. Eve gitmek için binadan bir kez ayrıldığımı bile hatırlamıyorum. Yerdeki bir minderin üzerinde veya bir sandalyede uyuyordum. Diğerleri için de aynı şey geçerliydi. Hepimiz uyur-gezerdik...

Ona göre, liberter komite aracılığıyla iktidarı ele geçirdiklerine inanıyorlardı. İçerden bakıldığında durum böyle görünüyordu. Toplantılara mermi dolu fişeklikleri kuşanarak geliyorlar ve tabancalarını, tüfeklerini çıkarıp masanın üzerine koyuyorlardı. Ellerini masaya vurup bağırırlardı: "Bundan böyle işler böyle yürüyecek, *cojones*'le (cesaretle)! Sizler ise çok küçük burjuvasınız. Devrimi hızlandıracak yerde, durdurmaya çalışıyorsunuz. Oysa hiçbir şey burjuva değil ve buna rağmen işler mükemmel yürüyor. Fabrikalar her zamanki gibi işliyor."

- Bir dizi çocukça reform başlattılar. Bunların işlediğini gördüğümüzde çok şaşırıyorduk. Aslında anarşist bir toplumun işleyebileceğinden her zaman kuşku duymuşumdur. Liberterler en önemli sekreterlikleri kontrol altında tutuyorlardı. Ama aslında iktidar, hâlâ sokaklardaydı. Komite kendiliğindenci bir anlayışla işliyor, sorunlarla, bunlar ortaya çıktıkça uğraşıyordu. Memnuniyetle ifade etmeliyim ki, komite kitlelerin -soyut bir kavram olarak- kendilerini ifade etmelerine imkân veren yeni bir örgütlenme biçimi idi; ama bu tam olarak gerçekleşmedi. Aslında bir boşluğu dolduracak kestirme bir önlemdi ve maalesef kendisini or-

taya çıkaran tarihsel taleplere denk düşmüyordu...

Komite kendisine yapılan bütün başvuruları ele alamayacağını fark etti ve şehrin erzak sorununu çözmek için ayrı bir komite kurdu. Kendi temsilcilerinden biri olan CNT'li cam işçileri sendikası sekreteri Joan DOMENECH'i bu komitenin başına getirdi. "Ama ben erzak işinden hiç anlamam. Ben cam işçisiyim." "Önemi yok," diye yanıtladı CNT Bölge Komitesi Sekreteri "Marianet", "derhal git ve oluşmakta olan komiteye katıl."

İçinde öğrencilere ait masa ve sıraların bulunduğu bir odaya götürüldü. Diğer örgüt ve parti temsilcileri -yeni komite tıpkı milis komitesi gibi temsil edilecekti, orada bekliyorlardı. Bir süre sonra kapı açıldı ve ana komitedeki FAI temsilcisi Abad de Santillan içeri girdi. Öğretmen masasına yaslanıp orada bulunanların bir erzak komitesi oluşturduklarını açıkladı.

- "Şu andan itibaren, milislerin, hastanelerin ve tüm halkın erzağını temin etmek zorundasınız. İyi akşamlar." Biraz durduktan sonra, "Ha, evet," diye sürdürdü, "yarından sonraki gün, öğleden önce, Aragon cephesinde saldırı başlatacak olan milis birliği için 500 adet soğuk tayına ihtiyaç var. Bunu siz örgütleyeceksiniz. *Buenas tardes* (iyi akşamlar)"...

Adamlar birbirlerine baktılar. sadece 24 saatleri vardı. Nereden başlanacaktı? Kürsüde oturan adam cebinden bir kâğıt parçası çıkardı ve oradakilere direktifleri okumaya başladı.

- "Neredensin sen?" diye sordum. Her zaman böyle garip şeyler yaparım. O sırada orada bulunanların hiç beklemedikleri şey, birinin gelip bize emirler vermesi idi. "POUM'danım," dedi kürsüde oturan adam. "Pekâlâ," dedim, "ilk önce ne yapman gerektiğini biliyor musun? Besbelli ki, bilmiyorsun. O halde ben söyleyeyim. Önce gelip herkesle birlikte oturacaksın. Daha sonra, komitenin başına kimin geçeceğini hep birlikte kararlaştıracağız"...

Bu makama DOMENECH seçiliverdi. Saat onu geçtiği için, toplantıyı ertesi sabaha erteleldiler. Sabah bir geldiler ki, Esquerra'nın Barcelona'daki besin maddesi satan dükkânların sorumluluğuna atadağı adam orada oturuyor.

- "Biz devrimci erzak komitesiyiz," dedim adama. Epey kork-

muştu. O ara insanlar *paseo*'ya (katledilmeye) götürülüyorlardı. "Evet ama, şey, beni belediye atadı." "Pekâlâ," dedim, "eğer istersen komitemizin başkanı olabilirsin; ben senin sekreterin olurum, bu arkadaşlar da bize yardım ederler." Bu düzenleme hoşuna gitti. Saat 9.10 sıralarında takım elbisesini giymiş ve kravatını takmış olarak geldi. O gelene kadar ben iç saat çalışmıştım ve üzerimde işçi tulumu vardı. Aradan on beş gün geçti. Ne olup bittiği hakkında hâlâ en ufak bir bilgisi yoktu. sonunda bu şekilde devam etmenin pek anlamı olmadığını söyledi. Fransa'ya gidip bizim adımıza yiyecek maddesi satık alma işini organize edebileceğini söyledim. Gitti ve bir daha geri dönmedi..."

DOMENECH'in karşılaştığı ilk sorun mevcut yiyecek stoklarının denetlenmesi idi. Bunun için gerekli olan araçları devrim sağlıyordu. Milis komitesince oluşturulan silahlı işçi müfrezeleri jambon dolu bir dükkânı "kamulaştırdıkları" zaman -"*cono*, devrimi yapan her şeyden önce bunlardı"- dükkân sahibi ümitsizlik içinde koşup erzak komitesine başvuruyordu. Bunun üzerine komite bir adam gönderip dükkâna şu tabelayı astırıyordu: "Erzak komitesince el konulmuştur" ya da "CNT tarafından el konulmuştur." Bu önlem, yeni yağmaları önlüyor ve komitenin sağladığı erzak sayesinde dükkânın işler halde tutulmasını sağlıyordu. İşçi müfrezelerinin yiyecek ihtiyacını temin için özel bir depo hazırlandı; tıpkı, milis, hastane ve yoksullar için kurulmuş olanlar gibi. Bundan böyle işçiler besin maddelerini "müsadere" etmeyeceklerdi. Bu arada komite bürosunun önünde uzun kuyruklar oluşuyordu. DOMENECH, gelenlerin içeri teker teker alınmaları için kapıya adam dikti.

- Kadın ya da erkek olsun, içeri giren, hemen uzun ve karışık bir hikâye anlatmaya başlardı. Karısı yeni doğum yapmış bir adam tavuk istiyordu ama bir türlü sadede gelmiyordu. "Ne istiyorsan sadece onu söyle," diye bağırdım bir general gibi. "Bir tavuk," dedi. "Şu kâğıt parçasını al, şu pencereye git. Sana bir tavuk verecekler. Sonraki gelsin." Bu böyle saatlerce sürerdi, hepsinin işini hallederdim...

Erzak komitesi parayı kaldırdı -"çok anarşistçe bir fikir"- ve onun yerine bir takas usulü getirdi: köylerden yiyecek maddesi karşılığında, şehirlerden sanayi maddesi. Barcelona'dan, piliç, zey-

tinyağı, buğday veya mevcut tarım ürünü fazlası ile mübadele edilmek istenen, gömlek, sandalet, ipek çorap vb. fazlasını gösteren listeler gönderildi. Buğday ve et DOMENECH'in başlıca iki ilgi alanıydı; çünkü Catalonia her iki üründe kendine yeterli durumda değildi. Buğdayın büyük kısmı, dışardan, özellikle de Aragon'dan geliyordu. Ama Endülüs kadar uzak köylerle de mübadele düzenlenmişti.

- Diyelim, ayakkabıya ihtiyaç duyduklarını söylediler. Ayakkabı sanayindeki CNT delegelerini toplayıp, onlara, "Yarın 900 çift ayakkabıya ihtiyacımız var," diyorduk. Ertesi gün ayakkabılar elimizde olurdu. El koydukları sanayileri yürüten delegelere güveniyorduk; raporlara, stok listelerine, rakamlara ihtiyacımız yoktu. İnsanların rehberi iyi niyetti; dayanağımız da buydu. İlk aylarda bu türden rakamları sağlayabilecek bir devlet aygıtı yoktu. Böyle bir şeye kalkışsaydık bile, fabrikalardaki insanlarımız muhtemelen bu hesapları nasıl çıkaracaklarını bilemezlerdi. İyi niyet daha güvenilirdi...

Mübadele, farklı ürünlerin savaş öncesi pazar değerleri temelinde yapılıyordu. Şu kadar çift ayakkabının değeri bu kadar, şu kadarı şu miktar buğday satın alabilir; şu kadar çift ayakkabı eşittir şu kadar buğday... Değişim değeri olarak para değil, sadece paranın sirkülasyonu ortadan kaldırılmıştı.

- İki üç ay içinde tek bir kişi bile elini paraya sürmeden yaklaşık 60 milyon **peseta** (yaklaşık 1.5 milyon sterlin) değerinde mal mübadelesi yapıldı. Dış tcareti de aynı şekilde düzenliyorduk. Daha fazla buğdaya ihtiyacımız vardı. Fazla soğanı, şampanyaları - savaş sırasında hiç işimize yaramıyordu- Valencia portakallarını ve diğer bütün ürünleri topladık ve bir gemiyle Odessa'ya gönderdik. Bütün malı, hep savaş zamanlarında ortaya çıkan ve bu işi kotarabileceğini düşündüğüm maceracılardan birine teslim ettim. Adam, limandaki gemilerden birini aldı ve SSCB'nin kullanabileceğini düşündüğümüz her türlü malı satın ala ala Endülüs'e kadar bütün sahilleri taradı. Gemi dolduğunda denize açıldı.

O sırada, kışlık Saray'a yapılan saldırıya önderlik etmiş, eski Bolşeviklerden Antonov-Ovseenko buraya, Sovyet konsolosu olarak gönderilmişti. İnancım o ki, bizim deneyimize sempatiyle ba-

kıyordu. Onun da hazır bulunduğu bir yerde yaptığım konuşmada "Catalonia İspanya'nın yeni Ukraynası olacaktır," dedim. Aslına bakılırsa Ukrayna'nın nasıl bir yer olduğunu bilmiyordum. Fakat bu sözler onu çok etkiledi. Bu olaydan sonra sık sık görüş alışverişinde bulunduk. O bana SSCB'nin neye ihtiyaç duyduğunu anlatıyor, ben de ona bize neyin lazım olduğunu söylüyordum. İşte bu temel üzerinde ilk mal mübadelemizi gerçekleştirdik. Böylece, gönderdiğimiz mallar karşılığında, mükemmel kalitede buğday, et, konsantre süt ve yiyecek maddeleriyle yüklü yedi gemi dolusu mal aldık. Ekim'de gelen ilk gemiye görkemli bir tören düzenledik. Yedi geminin muamele kayıtlarını da ben düzenledim. Defterleri Rusça ve Fransızca tutuyordum. Fakat öteki altı gemiye komünistler sahip çıktılar...

Jaume MIRAVITLLES, böylesi bir sistemin pekâlâ yürüyebileceğine inanıyordu. Fiyatlar kontrol ediliyordu, halkın mal alacak parası vardı. "Bu sistem işler," dedi Milis Komitesi'nden Esquerralı meslektaşı Josep Tarradellas'a.

- Fark edemediğimiz şey, bu sistemi çalıştırırken, burjuvazinin bıraktığı stokları tüketmekte olduğumuzdu. Bunlar biter bitmez durum trajik bir hal aldı. Büyü bozulmaya başlıyordu...

Ancak bu hâlâ geleceğin bir sorunuydu. O sırada, onun ve arkadaşlarının dikkati daha güncel bir durum, süregiden suikastler üzerinde yoğunlaşmıştı.

- Her gün komitemizde şöyle konuşmalar geçiyordu: "Bu suikastler niye? Esquerra'da dün gece biri öldürülmüş, neden? Bir diğeri, sırf kızkardeşi rahibe olduğu için öldürülmüş. Hiç olur mu?" Yapılanlar son derece yanlıştı. Burjuvaziyi baş düşman olarak görüyor, sırf ayine gitti diye adama faşist diyorlardı. Başkan Companys onlara, devrimi kana bulamaktà olduklarını söylüyordu. "Bu yüzden savaşı kaybedebiliriz," diyordu. Liberterler bazen ölçüyü kaçırıyorlardı. Başkan Companys ara sıra Komite toplantılarına geldiğinde, kendi partisinden olan bizler ayağa kalkardık. Komünistler şöyle biraz doğrulurlar, liberterler ise yerlerinden kıpırdamazlardı. Bir keresinde Duritti bana ve Taradellas'a, "Söyle Companys'e bir daha buraya gelmesin," dedi, "eğer gelirse delik deşik ederim onu"...

Göze göz, dişe diş!
Eğer yoldaşlarımızın, üniformalı haydut Cabanellas'ın emriyle Saragossa'da vuruldukları doğruysa, Goded ve bütün faşist güroh bunu hayatıyla ödeyecektir...

Solidaridad Obrera, CNT (Barcilona, 24 Temmuz 1936)

YOLDAŞLAR... Devrimin bizi kana bulamasına izin verilmemelidir! Bilinçli adalete evet! Suikastlere, hayır!

CNT bildirisi (Barcelona, Temmuz sonu, 1936)

Yapmakta olduğumuz devrimin en orijinal yönü küçük burjuvazisiye atfedilen roldür... Proleter devrimin başlangıcında kendisini ciddî biçimde tehlikede hisseden bu tabaka, gösterdiğimiz anlayış ve saygı karşısında bugün sükûnete ermiştir.

Solidaridad Obrera, CNT (Barcelona, 15 Kasım 1936)

BARCELONA

Carrer Princesa'dan aşağı doğru yürüyen değirmencinin karısı, uzaktan, pencereleri, kepenkleri ve kapıları açık sessiz bir ev ve sokağa yığılmış eşyalar gördü. Yağma mı edilmişti? Öyle kötü şeyler oluyordu ki. Daha iki üç gün önce Belén kilisesinin yakıldığı Ramblas'ta yürürken bir grup insanın bir eve saldırdığını görmüştü. Tam o sırada evin balkonunda bir adam belirmişti. Atlamış mıydı, yoksa arkasından mı itmişlerdi? Her neyse, adam kadının tam önüne, kaldırımın üzerine düşmüş ve oracıkta ölmüştü. Sokakta yürürken o manzara hâlâ gözlerinin önündeydi. Juana ALİER eve yaklaştığında eşya yığınının en tepesinde bir piyano gördü. Piyanonun kapağının orta yerine bir balta saplanmıştı. Endişeye kapılarak adımlarını sıklaştırdı.

- Sırf tahrip etmek için tahrip ediliyordu. Peki, neden? Yıkılan

kiliseler.... Yenisi asla yapılamayacak Santa Maria de Mal kilisesinin şahâne renkli camdan pencereleri... Önünden her geçişimde içim kederle doluyordu...

Büyük mühendislik ve lokomotif atölyesi la Maquinista'nın kapılarına gelen, kızıl bayraklarla donatılmış kamyonları seyrettikçe Joan ROİG'in aklına Fransız devriminin Tumbril'leri (mahkûmları giyotine götüren at arabası) geliyordu. İşçiler arkaya, idare müdürünün oturacağı tek bir sandalye koymuşlardı. İşe geri dönen tek yönetici ROIG olmuştu. İşçileri Durruti birliği için kamyon zırhlarken buldu. Cumartesi'ye kadar adamların ücretlerini ödeyecek parayı bulamazlarsa, başlarına gelecekleri şimdiden görebiliyordu. Epeyce uğraştıktan sonra idare müdürünü fabrikaya gelmesi için ikna edebilmişti. Ve şu anda müdür, silahlı adamların arasında bankaya götürülüyordu.

- "Beni bırakmayın," diye yalvardı. "Arkaya bir sandalye daha koyun," dedim komiteye, "ben de geliyorum." Ne olacağı hakkında hiçbir fikrim yoktu. Hispano-Americano Bankası'na varıp gerekli parayı çektik. Bu konuda hiçbir sorun çıkmadı. Daha sonra silahlı adamlar çevremizi sarmaya başladılar. İdare müdürü ve birkaç komite üyesi ile birlikte bir taksiye tıkılıp iş yerine hareket ettik. Ne olduğunu anlayamamıştım. Ancak daha sonra ölümün eşiğinden döndüğümüzü öğrendim...

Komiteden bazıları, para alındıktan sonra bu kişilerin hayatta kalmalarının anlamsız olacağı kanaatine varmışlardı. Önceki yıllarda kriz nedeniyle yeni işçi alınmaması hayatlarını kurtarmıştı. Bu yüzdendi ki, bütün komite üyeleri idarecileri tanıyordu. "Yeni işçi alınmış olsaydı, içlerinden bazıları aşırı tavır alırdı ve bu işi halletmeye kalkarlardı." Yine de, birkaç gün sonra idare kurulunun bir üyesi ölü bulundu. Görünüşe bakılırsa bu, demiryolu işçilerinin işiydi. Çünkü öldürülen kişi demiryolları firmasının da yöneticisi durumundaydı.

ROİG, inançlı bir katolik ve merkez yanlısı bir insan olarak, halk oyu ile seçilmiş bir hükümete karşı askerî ayaklanmanın haklı bir nedene dayanmadığına inanıyordu. Kendisi sadık bir Catalan milliyetçisi idi. Hızla, ayaklanma karşısında gösterilen tepkinin de aynı ölçüde anlamsız olduğunu düşünmeye başladı. Özellikle de suikastler. Bir gün berberde, yanındaki koltukta traş olan adam, her

gece evlerinden alıp götürdükdükleri ve vurdukları "kanaryalar"ı anlatıyordu. Hayatlarının bağışlanması için mahkûmların nasıl yalvardıklarını, kendilerinin ise onları salıveriyormuş gibi yapıp nasıl arkadan vurduklarını zevkle anlatışından tiksinen ROİG başını başka tarafa çevirdi. "En kötüsü de, bu sahneleri o akşam görmesi için berberi davet etmesiydi."

Kilise yakmalar ve suikastler hemen anında başlamıştı. Şehrin en büyük hastanesinde, Prof. Josep TRUETA, sokak çatışmasında yaralananlara kendi geliştirdiği bir yöntemle müdahale ederken, çağırıldı.[15] Gidip baktığında koğuşun dışındaki bir duvarın dibinde üç ceset gördü. "FAI'nin işi," denildi.[16]

Çok geçmeden, önde gelen anarşistlerden birinin kardeşi öldü. Ölenin arkadaşlarından on bir kişi hastaneye gelip Prof. TRUETA ile bir hemşireyi tutukladılar. Profesörü enjeksiyonla ölüme sebebiyet vermekle suçluyorlardı.

- Benim için, "Mutlaka faşisttir," diyorlardı. "Hemşire de mutlaka onunla işbirliği yapıyordur." O sırada biri, "Ama bu rahibe," dedi. "Ya, demek sen rahibeleri de koruyorsun," dediler. Yargılandık ve...

Son derece korkan Prof. TRUETA anarşist grup şefinin savaştan önce kendisini görevi bırakması için tehdit eden bir cerrah olduğunu görünce şaşırdı. Adam, o zamanlar, hiç de üstü kapalı olmayan bir dizi tehdit sıralamış, hattâ XIII. Alfonso'nun doktora verdiği bir fotoğrafı bile kullanmaya kalkışmıştı.

- "Burada sorumluluk benimdir," dedi. "Sorguya çekileceksin. Adil bir şekilde. Eğer kullandığın enjeksiyonla oynandığı kanıtlanırsa, idam edileceksin..."

Tüfeklerle silahlanmış on bir CNT'li kliniğe doluştu. "Mahkeme" başlıyordu. Bu arada sosyalist bir hademe hastanenin dışına

---

15. Bk. II. kitap, "1937 Kışından, 1938 Yazına", dn.1.

16. Barcelona'da yayımlanan CNT-FAI bülteni, hastanede bir papazın doktorla hararetli bir tartışmaya girdiğini ve silah çekip doktora değil de yaralıya ateş ettiğini, yazıyordu. "Olayı görenler öyle öfkelendiler ki, papazı ve faşist olan dört kişiyi hemen götürüp öldürdüler" (alıntı, Thomas, *The Spanish Civil War*, s.269). Ayrıca, gerek Barcelona'da gerekse diğer yerlerde, her suikast ve suçtan otomatik olarak FAI'nin sorumlu tutulduğunu eklemek gerek.

çıkmayı başarmış ve sendika birimlerine olanları anlatmıştı. Sosyalist grubun, yine hastanede hademe olan şefi, eğer iddialar kanıtlanırsa TRUETA'nın örnek olsun diye idam edileceğini; kanıtlanamazsa, ona, bunca insanın hayatını kurtarmış bir cerraha, el sürmenin çok kötü bir sonuç doğuracağını ifade eden bir konuşma yaptı. Bu arada "anarşist" cerrahın yüzünde korkunç bir ifade belirmişti. Kutu içindeki enjeksiyonlardan bir örnek alınıp tahlil için belediyenin laboratuarına gönderildi. Aslında bunun pek bir anlamı yoktu. Bu arada birisi ihtiyatlı davranıp TRUETA'nın laboratuardaki arkadaşlarına durumu iletmişti. "Rapor gelene kadar tutuklu kaldık. Enjeksiyonlar mikroplu değildi."

Prof. TRUETA korktuğu pek çok şeyin başına gelmekte olduğunu düşünüyordu. Barcelona'da anarko-sendikalizmin gittikçe gelişmesi kendisi gibi liberal olan Catalanlar için uzun süredir bir endişe kaynağı idi. Ona göre durum patlayıcı bir karışımı içeriyordu: özgürlük efsanesinin şimdi önünde gerçekleşmekte olduğunu gören eski kırsal "serf" ile Catalan bireyci anarşisti iç içeydi.

- Daha sonra anladım ki, kırsal göçmenlerin durumu daha çok İngiltere'deki İrlandalıların durumuna benziyordu; her ikisi de, en kötü işleri yapıyor, en düşük ücreti alıyor ve toplumun en fazla baskı altındaki kesimini oluşturuyordu. Birey olarak fevkalade insanlar. Ama bir de, İrlandalı göçmenlerin Londra'da iktidarda olduklarını düşünün. İşte burada böylesi bir durumla karşı karşıyaydık...

Geride kalan beş cumhuriyetçi yıl boyunca ülkesinde iktidarı elinde tutmuş olan Catalan küçük burjuvazisi, sadece siyasal egemenliğini değil, ekonomik geçimini de kaybetmenin sıkıntısı içindeydi; bazı durumlarda hayatını da kaybediyordu. Babadan oğula geçen ya da yetenekli emekçi ve zanaatkârların meydana getirdikleri küçük aile işletmeleri Catalonia'da İspanyol devletinin herhangi bir diğer bölümünden çok fazlaydı ve Catalonia sınıf atlamanın bir anlam taşıdığı tek bölge idi. Anonim şirketler azdı. Küçük burjuvazi, oldukça eşit dağılımlı toprakları eken nisbeten varlıklı bir köylülük tarafından politik olarak destekleniyordu. Catalan milliyetçiliğinin belkemiğini oluşturan da işte bu orta sınıflardı. Bu sınıfın büyük çoğunluğu, devrimci olmasa da, "antifaşist" idi. Açıktır ki, küçük burjuva oldukları için değil -zira aynı

sınıf başka yerlerde faşizmin kitle tabanını oluşturuyordu- ama Catalan ve milliyetçi oldukları için böyle idiler. Askerî gericiliğin İspanya'nın bölünmez bütünlüğü adına kazanacağı bir zafer, bu küçük burjuvaziyi, ona siyasal egemenlik sağlayan Catalan özerkliğini yok etmekle tehdit edebilirdi.

Fakat devrim hızla daha da büyük bir tehdit haline geliyordu. Küçük burjuvazinin işyerlerine, perakende satış yerlerine, tekstil, ağaç ve metal işleme atölyelerine, taksilerine ve berber dükkânlarına işçiler tarafından el konuluyordu. Az sayıda adam istihdam etmesine rağmen bu küçük burjuvazi kapitalist sınıf ile özdeşlendi ve bu sınıfın temsilcileri, kişisel olarak kendilerinden nefret edilsin, edilmesin, mülksüzleştirilmek, tedirgin edilmek, hattâ suikastlere kurban gitmek durumunda bırakıldılar.[17] Joan Peiro gibi önde giden CNT militanlarının bu tür eylemleri kınaması, hem CNT'nin hem de FAI'nin suikastleri kınayan kararlar alması, bu durumu pek değiştirmedi. FAI, "Bu aşırılıklara bir son vermeliyiz," şeklinde açıklamalarda bulunuyordu. İnsan haklarını ihlal ettiği saptanan herkes vurulacaktı. Bu karar, sadece bazı anarko-sendikalist militanlar öldürüldüğünde uygulanan bir tehdit olarak kaldı.

Devrimler aşırılıkları besler, bu kaçınılmazdır. Tanımı itibariyle devrim, iktidarı daha dün ele geçirenler için bir "aşırılık" demektir. Acil devrimci görev, cephe gerisini sınıf düşmanının iktidarı ele geçiremeyeceği şekilde sağlama bağlamaktan ibaretti. Fakat zulüm ve mülksüzleştirmedeki aşırılıklar, rastgele, keyfî ve devrim açısından sonucu düşünülmeksizin yaygınlaştırılıyordu. Sınıf düşmanı kimdi? Küçük burjuvazi mi? Olmadığı açıktı. Bu sınıfın temsilcileri, Milis Komitesi'ne liberterlerin oyu ile girmişti. Jaume MİRAVİTLLES de bunlardan biriydi.

- Komitedeki liderleri, liberter hareketin suikastlerden sorumlu olmadığını söyledi. "Bunlar silahlı işçi devriyeleridir.[18] Suikastleri

---

17. Kır ve kent küçük burjuvazisinin, hemen her yerde bir ölçüde işçi kullanıyor olması, sanayi ve kır proletaryasının, otomatik olarak büyük burjuvazi ile özdeşleşen bu sınıfa karşı şiddet kullanmasını kısmen açıklar.

18. Bunlar devrimci polis gücü olarak faaliyet gösteriyor ve 700 adamdan oluşuyorlardı: 325'i CNT'den, 185'i Esqerra'dan, 145'i UGT'den ve 45'i de POUM'dan (Bk. C.Lorenzo, *Los anarqistas espanoles y el poder*, 1972, s.92).

içlerinden bazıları yapıyor." Fakat bence bunların kendi üyeleri olan suikastçilere karşı çıkmaları da mümkün değildi. Cephedeki Durruti birliği hariç, kendi saflarındaki disiplinsizlik başlarına sürekli belâ oluyordu ve bununla nasıl başa çıkacaklarını da bilemiyorlardı...

Bir işveren ailesi, babalarının nerede olduğunu sormaya geldiklerinde, liberter gençlikten Eduardo PONS PRADES, CNT ağaç işçileri sendikasındaydı. Kaybolan adamın bir de ortağı vardı. Acımasız bir patron olan bu ortak hemen Fransa'ya kaçmıştı. Ancak, sevecenliğiyle tanınan ötekisi, korkacak bir şeyi olmadığından kaçmamıştı. Sendika lideri Hernandez soruşturma emri verdi. Çok geçmeden üç işçi tutuklandı. Mesele döndü dolaştı ve bu üç işçinin adamı, öteki nefret edilen adam sanıp yanlışlıkla vurdukları noktasına geldi. Hernandez, içlerinden birini, genç bir Cordobalı'yı sorguya çekiyordu.

- "Bu adamı kaç kez gördün?" diye sordu, sert bir tavırla. "Sadece bir kere." "Yani, hayatında sadece bir kez gördüğün bir adamı öldürdün ha! Köpek gibi öldürün! Oysa bizim en iyi işverenlerimizden biriydi o. Onun ne kadar iyi bir adam olduğunu herkes bilirdi."

"Size söyledim, onun iyi bir adam olması mümkün değil," diye karşılık verdi Cordobalı. "Öyle mi? nereden biliyorsun, peki?" Cordobalı sanki söyleyecek söz bulamıyormuş gibi tereddüt ediyordu. "Çünkü bizim köyün *senor*'una benziyordu. Babamın sağlığını mahveden, mezara girmesine sebep olan, bizi Catalonia'ya göçe zorlayan o alçağa benziyordu..."

Ansızın dünya başına yıkılıverdi. Bu Cordobalı'nın köyünde ne olmuştu acaba? Henüz yirmi ikisindeydi ve tam on yıldır Barcelona'da oturuyordu. Ne olmuştu da, on yaşından beri bir insana, öldürecek, hattâ ona benzeyen birini bile öldürecek kadar büyük bir hınç, nefret besleyebilmişti.

Sonunda Hernandez ona tek bir olanak tanıdı: Aragon cephesindeki milise katılmak. Burada büyük olasılıkla bir düşman kurşununa hedef olacaktı...

Askerî direniş kırıldıktan sonra "devrim yapmak" üzere bizzat işe koyulan Catalan milliyetçisi, öğrenci Manuel CRUELLS'e, anarko-sendikalistlerin devrimci çözümlerinin çoğu toy ve ilkel ge-

liyordu. Ancak, yapılmakta olan devrim, sendikalist etkiye karşın, anarşistler sayesinde endüstriyel olmaktan çok kırsal bir devrimdi. Bu devrim, Avrupa kültüründen etkilenmiş geniş bir orta sınıfın bulunduğu sanayileşmiş kentlerden çok bir Endülüs *pueblo*suna yakışıyordu. Üniversite'de Catalan öğrenci federasyonunun oluşturduğu devrimci komitenin önde giden bir üyesiydi. Bir gün burada kendilerine beklenmedik bir ziyarette bulunulmuştu. Daha önce hiç görmedikleri anarşist entelektüel ve öğrencilerden oluşan bir gurup kocaman bir paketle gelmişti. Paketi bir masanın üzerine koymuşlar, sonra tabancalarını çıkarıp paketin yanına bırakmışlardı.

- "Buraya, anarşistlerin bayrağını Barcelona Üniversitesi'ne çekmek için geldik," dediler. O zamanlar, doğal olarak üniversite burjuva ve küçük burjuva kökenlilerin elindeydi. Öğrencilerin çoğu, Catalan milliyetçisi parti ve gruplara üyeydi. Ben de tabancamı çektim -kural olarak oraya silahlı gitmemeye karar vermiştik- ve masanın üzerine koydum. "Pekâlâ," dedim, "bizim üniversitenin bayrağını sizin binalarınıza çekmemiz şartıyla, olur."

Ortam sertleşmeye başlamıştı. Ancak öğrenciler havayı yumuşatmayı başardılar. Görüşmeler, kucaklaşmalarla, vermut kadehlerini tokuşturarak sona erdi. Fakat bu olayın belirli bir etkisi de oldu. Birkaç gün geçmeden, Catalan öğrenciler federasyonu, UGT ile yakın ilişki kurmaya karar verdi. Daha sonra bu ilişki koptu. "Gerçek şu ki, gösterdiğimiz tepki nedensiz değildi. Anarko-sendikalistlerin sorumsuz ve aleni şiddeti karşısında Barcelona orta sınıflarına mensup pek çok kimse aynı tepkiyi gösteriyordu."

Orta sınıflar, genel olarak, yerli liberterlere kıyasla, Catalan olmayan anarşistlerden -Muruali, Aragonlu, Endülüslü vb.- daha çok korkuyorlardı. Burjuvazinin servetini yaratmak için gerekli emek gücünü sağlayan, kırdan şehire gelmiş göçmenler, aynı zamanda burjuva düzenini yıkabilecek bir kırsal şiddet hortlağı haline gelmişlerdi.[19] Ancak, CNT'nin her önüne geleni üyeliğe kabul etme

---

19. Şöyle bir öykü anlatılır: Barcelonalı, çok varlıklı, tutucu ve dindar bir ailenin evi bir anarşist devriye tarafından aranıyor. İçlerinden biri bahçeye geçip arama yapıyor. Eli boş olarak içeri döndüğünde, aile, bir mucizenin gerçekleştiğine inanıyor. Gömdükleri tespihler bulunmamıştır. Devriye evi terk

siyaseti, siyasi tutuklularla beraber birçok genel suçluyu serbest bırakması, CNT'li gazeteci Jacinto BORRAS'ın dediği gibi "adamın bir eline silah, ötekine dokunulmazlık kartı vermenin yarattığı tehlike," anarko-sendikalist liderlerin devrimci düzenin sağlanması için yaptıkları çağrıları, olanaksız kılmasa da, çok zorlaştırıyordu.[20]

- Uzun yıllar süren zulüm ve provakasyonların ardından, askeriyenin ayaklanması, halk içinde derin, ama çok derin bir öfke dalgasının doğmasına sebep olmuştu. Benim ve birçoklarının yaptığı gibi, insanın hayatı kurtarması için riske atılmaya hazır olması gerekiyordu. Şunu da belirtmek gerekir ki, yedi sekiz ay sonra tutuklansa bir iki yıl hapse mahkûm edilecek bir sürü insan, ilk günlerde kurşuna dizildi...

Kiliseye, özellikle de işçi çocukları orta öğrenimden yoksunken, uğraşılarını burjuva çocuklarının devam ettikleri okullara hasreden katolik manastır mensuplarına derin bir nefret duyulduğuna kuşku yok. Barcelona'da 277 rahip ve 425 katolik manastır mensubunun öldürüldüğü tahmin edilmektedir.[21] Burada, bazıları hükümetin müdahalesi ile kurtarıldıysa da, çok sayıda kilise ve manastır yakıldı. başlangıçta orta sınıfı en fazla şoke eden şey, kilise üyelerine yöneltilen bu zulmün ilkelliği idi.[22]

---

ettikten birkaç dakika sonra, bahçeyi arayan anarşist geri dönüyor. Katalanca, "Aptallar," diyor, "bunları ben değil de onlar bulmuş olsaydı, hepinizi öldürürlerdi." Tesbihleri masanın üzerine fırlatıp, çıkıyor." O bir Katalon'du, işte fark bu. Katalonların daha iyi insanlar oldukları söylenemez, elbette; ancak bunlar kuşaklar boyunca Katalon'dular ve otantik anarşistler çıkarmışlardı." (akt. Prof. Josep TRUETA.)

20. "Uzlaşmaz, hoşgörüsüz ve inatçı komisyonlar ve üyeleri beni görmeye geldiklerinde, sendika üye kartlarını göstermelerini rica ediyordum. Sonuç hep aynıydı: Kartlarındaki tarih, 1 Ağustos, 10 Ağustos ya da 15 Ağustos (1936)'tan öncelere gitmiyordu. (J.P.Fabregas, CNT'li ekonomi komiseri, *Buttleti trimestral de la coselleira d'economia*, no.2, aktaran, A.Perez-Baro, *Tresta mesos de collectivisme a Catalunya*, Barcelona, 1970, s.47) Bir örnek de tahsildarlardı. Bunların içinde en nefret edilenler devrim başlığında öldürüldü. Kalanlar, kendilerini korumak için CNT'ye katıldılar ve "aşırı devrimci" oldular. Bunlar Barcelona'daki bütün kiraları toplamayı kararlaştırdılar. "Ve sanki mal sahibiymişler gibi işe koyuldular. Çıkarları -hattâ hayatları- sözkonusu olan geniş bir küçük burjuva kesime dehşet saldılar..." (PEREZ-BARO'nun anlattıklarından).

21. A. Barcells, *Cataluna contemporanea II (1900-1936)*, (Madrid, 1974), s.40.

22. Catalonia'da, kilise, bir ölçüde "daha açık"tı; cumhuriyetçi ve kilise karşıtı duygular daha azdı ve hıristiyan demokrat tavırlar merkez ve güney İspanya'ya nazaran daha fazla gelişmişti. Bk. Kopuş Noktaları, B.

CNT'li terzinin 13 yaşındaki kızı, Barcelona'nın bir *barriosu* olan Gracia'daki evlerinin karşısında bulunan kilisenin sıralarını ve kutsal eşyalarını dışarı yığıp ateşe veren insanları seyrediyordu. Kendisiyle birlikte annesi de kiliseye giderdi ve babası buna karşı çıkmazdı. Bu yangınlar onlara gereksiz geliyordu. Adamlar yakındaki bir manastırı yakmaya gittikleri sırada, Maria OCHOA, yakılmış eşyalar arasında, yakmaya kıyılamayacak kadar güzel bir işlemeli çerçeve gördü ve hemen aldı. Babası kızmıştı; bunun bir hırsızlık olduğunu ve çerçeveyi hemen götürüp yanmakta olan eşyaların içine atmasını söyledi.

- Çok dogmatik bir insandı. Anarşist ilkelerine bağlı, herkesin kendisi gibi düşünmesi gerektiğine inanan biriydi. Ona karşı çıktım, ama fayda etmedi. Çerçeveyi geri götürüp ateşe atmak zorunda kaldım.

Rahibelerin mezarlarını da açtılar; iskelet ve mumyaları teşhir ettiler. Bu bana oldukça eğlenceli gelmişti; bütün diğer çocuklara da. Bizim mahallede hep aynı iskeletlere bakmaktan sıkıldığımızda, bir başka *barrio*'ya, orada çıkarılan cesetleri görmeye gidiyorduk. Passeig de Sant Joan'da cesetler sokakta sergileniyordu. Burası çok uzak olmamakla birlikte, yine de bizim gidemeyeceğimiz kadar uzaktı. Biz çocuklar değişik cesetler üzerine yorumlar yapardık. Bak şu nasıl iyi korunmuş, şu çürümüş, bu yaşlı... Cesetlerden kendimize eğlence çıkarırdık.

Caddelerde neşeli bir canlılık vardı ama, kız çocuğu yine de, savaş iyi bir şey değil, diye düşünüyordu. Babası evde savaştan çok yerel siyasetten söz ediyordu. Savaş unutulduğu için değil, Barcelona'da olanlar daha önemli göründüğünden. Babası özellikle akın akın gidip UGT'ye katılan insanlara düşmandı. "Tek kelime siyasal bilgisi olmayan oportünistler," diyordu onlara. Ne var ki, çok geçmeden festivalin üzerinde kara bulutlar görünmeye başladı. Caddenin köşesindeki bir de işçi karakolu kurulmuştu. İki milis kadın tarafından korunuyordu. Her gece önüne bir otomobil geliyor ve korna çalıyordu.

- Bunun ne olduğunu keşfetmemiz çok sürmedi. İnsanlar Tibidabo dağının öteki tarafına kurşuna dizilmeye götürülüyorlardı. Korkunç bir şeydi bu, bir zulümdü. Araba döne döne tepeye tır-

manmaya başladığında, içindekilerin akıbetini biliyorduk. Babam yarım düzine burjuvanın tasfiye edilmesini çok normal karşılardı. Ama bir sürü insanın ölüme götürülmesini değil...

Kiliselerin yakılması ve kilise üyelerine yapılan bu zulüm, küçük Catalan Hıristiyan Demokrat Parti, Unió Democràtia'nın önde giden üyelerinden avukat Maurici SERRAHIMA'nın üzerinde derin bir etki yaratmıştı. Bu tür eylemler İspanya'da uzun bir geleneğe sahipti. Eski bir sokak türküsü geçiyordu aklından. Türkü şöyleydi: *"Boğa güreşinde altı boğa da kötüydü / Bunun üzerine halk meydanı terkedip kiliseleri yakmaya gitti."*

- Şu görüşümü her zaman muhafaza ettim: derine inildiğinde bu yangınlar kaderin bir tecellisi idi. Şöyle ki, bunlar bir protesto eylemi idi; kilise halkın gözünde olması gerektiği gibi değildi. İnanan, seven ama ihanete uğramış bir insanın düşkırıklığı idi bu. Bütün bunlar, kilisenin fakirlerin yanında olması gerektiği düşüncesinden kaynaklanıyordu; ama böyle değildi. Bazı kilise mensuplarını bir yana bırakırsak uzun yıllardır böyle değildi. Kilisenin mülk sahipleri sınıfına boyun eğmesine karşı yükselen bir protesto... Tabiî bu Catalonia'daki durumu bütünüyle betimlemiyordu. Catalanizm'in büyümesiyle birlikte, son yirmi yıl içinde Kilise içinde de onu dünya açmak isteyen bir hareket başlamıştı...

SERRAHIMA, Sarria *barrio*su yakınlarındaki bir manastırdan on bir Capuchin keşişini saklamıştı. Evinin aranabileceğinden korkup onları başka bir yere sakladı. Daha sonra *extremis*'lerin (aşırılardan) elinden hükümet sayesinde kurtulan Tarragonalı Kardinal Vital i Barraquer'in yurtdışına çıkarılması işine girişti. Bu işten döndüğünde -İngiliz konsolosluğu, hem konsolos hem de başkonsolos tatilde olduğu için yardım etmelerinin mümkün olmadığını bildirmişti- bir "FAI devriyesi"nin evini işgal etmiş olduğunu gördü. Babası *caphuchin*'lerin parasını saklamakla suçlanmış ve onun kaderine ortak olmak isteyen bir kardeşi ile birlikte götürülmüştü. SERRAHIMA, silahlı işçilerin dinsel resim ve heykelleri kırdıklarını gördü.

- Liderleri, San Francisco'yu, meşhur bir heykelin kopyasını eline alıp, babama, "Bunu," dedi, "alçıdan yapılmış bir kopya olduğu için kırıyoruz. Ağaçtan yapılma orijinali olsaydı kesinlikle

kırmazdık, çünkü o bir sanat eseridir." Bu arada, uzun yıllardır gözleri görmeyen annem evde olup bitenlere dayanamayıp kriz geçirdi. Liderleri tabancalı adamlarından birini, annemin sinirlerini yatıştırması için mahallenin eczacısına gülsuyu alması için gönderdi. Tipik bir liberter jesti! Ne karmaşık adamlardı!..

Aile hayret içindeydi. Baba ve oğul serbest bırakılmışlardı. Fakat keşişlerin nerede olduklarını öğleden sonraya kadar açıklamazlarsa tekrar tutuklanmakla tehdit edilmişlerdi. SERRAHIMA keşişlerin en yetkilisi ile uzun bir konuşmadan sonra, onları ikna etmeyi başardı. İçlerinden biri ortaya çıkacak, diğerlerinin ise izlerini kaybettiklerini söyleyeceklerdi. Ertesi gün, meselenin polise intikal ettiğini gören devriye için peşini bıraktı. Keşiş polisçe serbest bırakıldı, fakat daha sonra, onu tanıyan biri tarafından vuruldu.

Devriye ile sürtüşmeden sonra SERRAHIMA'nın sinirleri artık evde kalamayacak kadar gerilmişti. Savunduğu bütün Catalan idealleri tehlikede idi. İşçi devriyelerine karşı kendisini koruma altına alıp almayacaklarını öğrenmek için polise gitti. "Terket burayı," diye tavsiyede bulundular, "yapabileceğin başka bir şey yok." "Ama *hepimiz birden* burayı terkedemeyiz," dedi babası. Bunun üzerine orada kalmaya karar verdiler.

Sürekli evde tıkılı kalmamak için, zamanın üniforma yerine geçen giysilerini -kollu gömlek ve kenevir sandalet- giyip şehirde dolaşmaya başladı. Yanmış kiliselerin görüntüsü onu çok etkiledi. Ama onu daha fazla etkileyen başka şeyler de vardı.

- Değişik mahallelerde yaptığım gezilerde tek bir sarhoş bile görmedim. Üstelik bu aşırılıklar dönemi idi. Cinsel suçlar da işlenmiyordu. Bir kez dikkati çekecek bir olaya rastladım; başka da olmadı. Tam bir toplumsal düzensizlik olmasına rağmen, denebilir ki, ahlakî düzensizliğin zerresi yoktu. İnsanlar öldürülüyordu; fakat bunlar propaganda gereği iddia edilenden çok daha azdı. Aslında Madrid gibi diğer cumhuriyetçi şehirlere nazaran daha az öldürme olayı vardı bence. Öte yandan, bu koşullarda beklenebilecek toptan ahlakî çürüme asla olmadı...

Ne var ki, liberterlerin, Catalan orta sınıflarını kazanma mücadelesini düşüncesizce kaybettiklerine şüphe yoktu. Bunun sonuçları, kendileri, devrimleri ve savaş açısından ağır oldu.

Şanlı generalimizin sıkça kullandığı bir ifadeyi tekrarlarsak; "pardon", ve "af" sözcükleri İspanyolca sözcüklerden çıkarılmalıdır.

ABC (Seville, 1 Eylül 1936)

Sadece İspanya ve medeniyet için savaşıyoruz. Bu savaşta yalnız değiliz; arkamızda 20 asırlık batı hıristiyan medeniyeti var. Tanrımız uğruna, toprağımız uğruna ve ölümüne savaşıyoruz...

Medeni dünyayı tehlikelerden korumak İspanya'nın her zaman ilahi ve tarihi görevi olageldi. Faslıları kovmak, Türkleri durdurmak ve Hintlileri vaftiz etmek... Şu anda yeni türkler, kızıl ve vahşi Asyalılar Avrupa'yı yine tehdit ediyorlar. Ancak İspanya, dün olduğu gibi bugün de onlara karşı duruyor, medeniyeti koruyor ve kolluyor. Çünkü bu, kutsal bir savaş, medeniyetin haçlı seferi...

Jose Maria Peman, Monarşist şair (Seville radyosundan konuşma, 15 Ağustos 1936)

İSPANYA'NIN KURTULUŞU UĞRUNA KAN VE ALTIN

Gençliğin cömert kanı İspanya uğruna akmaya hazır olmalıdır. Aynı dava için zenginlerin altını da gerekmektedir...

Defensor de Cordoba (15 Eylül 1936)

ANDALUSİA

Ağustos'un ilk günlerinde Catalan birlikleri Aragon cephesine götürülürken, lejyonerlerden ve Faslı *regulare*'lerden oluşan motorize bir Afrika Ordusu da Seville'den kuzeye doğru yola çıkmıştı. 8000 adamın hemen hepsi Fas'tan hava indirme hareketi ile getirilmişti. Aralarında *guardia civil*'den Teğmen BRAVO da vardı. Kendilerine yapılan kabul töreni onu çok etkilemişti. Sokakta halk yanlarına gelip, dinsel madalyonlar, şaraplar, kavun karpuz, kısaca, saygılarını gösterecek neleri varsa, hediye ediyordu.

- Bazı NCO'ların ayaklanma konusunda hâlâ kuşkuları vardı. Çoğu, daha işin başında firar etti. Fakat karşılamayı gördüğümde onlara şöyle dedim: "Artık bunun bir halk hareketi olduğundan kuşku duyulamaz." Olay buydu. Kızılların kutsal heykelleri kırarak tecavüz ettiklerini duyduklarında Faslı askerler şoke oldular. Kızıllar Faslılara rahip gömlekleri dikiyorlardı. Yaşlı bir *regulare* hatırlıyorum. Onlara şöyle diyordu: "Ne aziz var ne de İsa, sadece Allah var!.."

Daha çok geceleri, müsadere edilmiş kamyonlarla yol alan askerî kuvvet, bir hafta içinde Estramadura'daki Merida'ya kadar 200 km. ilerledi. Üç yüz elli kilometre kadar önlerinde nihaî hedefleri, Madrid duruyordu.

Arkalarında hiçbir şekilde güvenli olmayan bir bölge bırakmışlardı: Granada ve Cordoba hâlâ ileri karakol durumundaydı. Birincisi tecrit edilmişti; ikincisi ise, Seville ile Guadalquivir nehri boyunca ancak dar bir koridorla bağlantı kurabilecek durumda idi. Güney'e inildiğinde, Cebelitarık yakınlarındaki kıyıda, Malaga'daki Halk Cephesi kuvvetlerinin saldırıya geçme tehlikesi hâlâ sürüyordu.

OLAYLAR I : SALDIRI

On üç yaşındaki Carlos CASTİLLA DEL PİNO hâlâ yaz tatilinin verdiği rehavet içindeydi. Faslı askerlerin, doğduğu yer olan Cebelitarık yakınlarındaki San Roque'yi[23] ele geçirmelerinden sonra, hayat normale dönmüş görünüyordu. Kısa süre içinde özel hocasıyla derslere başlayabileceğini umuyordu.

Bu umut 26 Temmuz 1936 gecesi yıkıldı. Malaga'dan kamyonlarla gelen Halk Cephesi milisleri köy civarına varmışlardı. Ertesi sabah saat yedide silah sesleri duyuldu. Çocuğun amcaları ve diğer insanlar asabi bir tavır gösterdiler. Evin pencerelerini şiltelerle kapatmaya başladılar. Çok geçmeden bir grup milis kapıya geldi.

23. Bkz. s. 69

- Dokuz el ateş ettiler. Tek tek saydım. Kapıyı işte böyle çaldılar. Amcam gidip açtı. Kolları sıvanmış beyaz gömlekli, kırmızı kolluklu ve boyunlarına kırmızı fular bağlamış üç adam içeri girdi. İkisi tüfekliydi. Üçüncüsünün başında, o güne kadar hiç görmediğim çelik bir miğfer, kolunda ise çavuş arması vardı; sol elinde bir çanta, sağ elinde ise kocaman bir tabanca...

Adamlar evi aradılar, çocuk da peşlerindeydi. Sivil olan ikisi - çocuk, bunları anarşist olarak hayal etmişti- çok sinirli görünüyordu. Çocuğa göre bu sinirlilik, her şeyden önce, varlıklı bir evde ve *senora*'ların önünde bulunmaktan ileri geliyordu. İçlerinden biri, bir dolaptaki giysilerin altında bir şey buldu ve bağırdı. Büyük bir haçtı bu. Adam, bulduğu şeyin silah olmadığını anlayınca, onu yerine koydu. İçerde yarım saat kadar kaldılar. Giderken üç amcasını ve bir kuzenini rehin aldılar. Ailesinin tümü monarşistti; şimdi ölmüş olan babası, Primo de Rivera diktötürlüğü döneminde kasabanın belediye başkanı idi.

Dışarda silah sesleri sürüyordu. Kendisi o sırada bilmiyordu ama amcaları ve kuzeni çoktan kışlaya götürülmüşlerdi. Kışlada onlara ordu ayaklanmasını desteklememeleri ve *guardia civil*'e teslim olmaları için çağrı yapıldı. Üçü de çağrıyı reddetti. Öğle saatlerinde evin kapısı tekrar çalındı. Çocuk kapıyı açtığında Faslı bir teğmenle karşılaştı. Teğmen amcalarının ve kuzeninin vurulduğunu söyledi.

- Evdeki kadınlar, annem ve teyzelerim, feryat etmeye başladılar. Gürültüden yararlanıp kimseye fark ettirmeden dışarı çıktım. Teğmen, amcam Pepe'nin, yarası ağır da olsa, hastanede ve henüz hayatta olduğunu söylemişti. Onu çok severdim...

Carlos sokakları hızlı adımlarla geçti. Calle de la Plata'da, kaldırımda yatan üç ceset gördü. İki adam, bir de çocuk. Daha sonra öğrendiğine göre, adamlardan biri ne olduğunu görmek için dışarı çıktığında bir Faslı tarafından vurulmuştu. Peşinden kardeşi gelmiş, Faslı onu da vurmuştu. Babasının ve amcasının vurulduğunu gören çocuk ağlayarak dışarı çıkmış ve Faslı, çocuğu da vurmuştu.

Hâlâ ateş ediliyordu, üstelik, eller yukarı denmeksizin. Koşarken Juan amcasının cesedini gördü. Cumhuriyetçi bayrağa sarılarak alelacele yapılan bir sedyeye konulmuş, götürülüyordu. Hastanede, arada sırada arkadaşlık ettiği doktor (Carlos da doktor

olmak istiyordu) Pepe amcasını görebileceğini söyledi. "Yarası çok ağır. Sakın ağlama." Amcası bir koridorda yatıyordu. Kasabanın küçük hastanesinde ancak birkaç yatak vardı, onlarda da yaralı ***carabinero***'lar yatıyordu. Amcası sokakta vurulmuştu. Bir cumhuriyetçiye ait evin kapısına kadar sürünebilmiş ve orada tekrar vurulmuştu. Vücudunda, biri ayak parmaklarında olmak üzere tam yirmi kurşun yarası vardı.

- Amcamı kanlı sargılar içinde gördüğümde ağlamaya başladım. Sanıyorum, beni tanıdı. Çok geçmeden de öldü...

Carlos dışarı çıktı. Öteki amcası ile kuzeni caddede cansız yatıyorlardı. Miguel amcasının yüzü kaldırıma öyle hızlı çarpmıştı ki, daha sonra parke taşındaki kan izi çıkarılamayacak ve taşın değiştirilmesi gerekecekti. Tam o sırada, caddenin karşı tarafında bir Faslı gördü.

- "Ala, paisa, koş, koş," diye bağırdı Faslı. Tüfeğini doğrultup ateş etti. Vurulan adamı görmedim, ama sonra öğrendiğime göre yörenin tanınmış anarşistlerindenmiş. Faslılar her yerde milis arıyorlardı. Bulduklarında da aynen bu şekilde vuruyorlardı. Dış semtlerden La Hasa denilen yerde, Faslılarla sivil muhafızlar, 200-300 metre ilerde kaçmak için kamyonlarını çevirmeye çalışan milislerin üzerine kurşun yağdırdılar. Tam bir katliam oldu.

Eve gittim. Üzerimde hiç de büyük bir facia yaşamış hissi yoktu. Daha çok, gördüklerimden hareketle kendimi kahraman benzeri bir şey gibi hissediyordum. Evdekilerin yemek yiyecek halleri yoktu. Fakat ben acıkmıştım. Mutfağa girdim. Bulabildiğim tek şey bir kutu pastörize süttü. Bir yudum içtim...

Geceyi, "kızıllar" döner diye, ailesiyle birlikte kışlada geçirdi. Sağcı olarak sadece amcaları ve kuzeni vurulmuştu. Yirmi kadar insan vurulmak için mezarlığa götürülmüş, bereket Faslılar zamanında yetişmişlerdi. Akrabalarının cesetlerinin duruşundan, planlı bir şekilde kurşuna dizilmedikleri, milisler geri çekilirken gelişi güzel vurulmuş oldukları anlaşılıyordu.

Birisi gelip, kışlanın arka duvarında altı kişinin kurşuna dizilmiş olduğunu söyledi. Gidip baktılar. Gerçekten de orada altı cumhuriyetçinin cesedi yan yana duruyordu. İçlerinden birinin piposu hâlâ ağzındaydı.

Ertesi gün ölülerini gömmek için kuzenleriyle birlikte me-

zarlığa gittiler. Mezarlık ceset doluydu. Neredeyse 200 ceset vardı. Kendi cesetlerini aramaya başladılar. Onları bulunca, beraberlerinde getirdikleri bezlere sararak, tabutsuz, aile kabrine gömdüler. Carlos diğer cesetlerin hiçbirini tanımıyordu. Büyük ihtimalle kaçmaya çalışan milislerin cesetleriydi bunlar.

Sağcılar, kurşuna dizme işine gece boyunca devam ettiler.

- Oğulları okul arkadaşım olan bir anarşist karı koca 25 km. ötedeki bir köye götürülüp, vuruldu. Orada bulunan bir falanjistin anlattığına göre, Faslı müfrezenin tümü, öldürülmeden önce kadına tecavüz etmiş.

Yaralı beş **carabinero** sedyelerle hastaneden çıkarıldı. Bir Faslı, yaralıları el ve ayaklarından tutup bir kamyona atıyordu. Elinde bir fenerle onlara eşlik etmek zorunda kalan köy sıhhiyecisi olanları bana anlattı. Yola çıktıklarında, yaralılar kurşuna dizilmek için ayağa kalkamayacak durumdaymışlar. Bunun üzerine Faslılar adamları süngüleyivermiş.

Ailesi oradan ayrılıp Cebelitarık'a sığınmaya karar verdi. San Rogua neredeyse tam sınırdaydı. Ertesi gün hareket edip, kısa yolculuklarını güçlükle karşılaşmadan tamamladılar.

Seville ve Cordoba'dan gelen küçük asi birlikleri, çok sayıda topraksız işçinin yaşadığı çevre kasaba ve köyleri "pasifize etmeye" çalışıyordu. ***Pueblo***'dan ***pueblo***'ya aynı şey tekrarlanıyordu: saldırı; yetersiz bir savunma; olası bir yenilgi öncesinde sağcı tutukluların bir kısmının ya da tamamının katledilmesi; köyün ele geçirilmesi ve "isyana yardım edenlerin" (yani, köyü, dolayısıyla yasal hükümeti savunanların) kısa bir askerî yargılamadan sonra, topluca idam edilmeleri. Asi askerler sıkıyönetim ilan ediyor ve böylece yegâne yasal otoritenin kendileri olduğunu gösteriyorlardı. "Yasalara itaat eden yurttaşlar", katliam yapanları, solcuları, huzur bozanları ve kiliseye gitmeyenleri ihbar ediyorlar ve bunların askerî mahkemede yargılanmalarını sağlıyorlardı. Queipo de Llano'nun tehditleri hafife alınacak gibi değildi.[24]

---

24. "Acaba kırsal kesim halkının bize, sağa duyduğu nefret mi, yoksa İspanyol katolik kilisesinin ve onun sadık hizmetkârları olan bizlerin onlardan duyduğumuz nefret mi daha fazla, diye düşünürüm." 11 000 nüfuslu Lora del Rio'da solcuları idam eden -hamile bir kadın dahil üç yüz kişinin öldürüldüğü

Otuz yaşındaki falanjist iş adamı Rafael MEDİNA, Sevilla'nın batısındaki kendi bölgesinde faaliyet gösteren seyyar bir birliğe zaman zaman önderlik ediyordu. MEDİNA, yerel sağcıların katledilmelerini önlemek için köylerin çok çabuk ele geçirilmesi gerektiğine inanıyordu. Çünkü, "kızıllar, köylerini kaybetme düşüncesinin verdiği öfkeyle, kuvvetlerimiz yetişmeden önce son anda tam bir katliama girişiyorlardı." Ancak asilerin safında da şiddetin hüküm sürdüğünü kim inkâr edebilirdi?

- Baskıya karşıydım, önlemek için elimden geleni yaptım. Ne var ki, sıkıyönetim ilan edilmişti ve askerî disiplin geçerliydi. Karşı tarafta sürdürülen zulüm hakkında haberler geliyordu. Kritik bir durumdaydık. Küçük bir zaaf durumunda, çok kötü olabilirdik. "Korku, üzüm bağını korur," derler. Ama bu sertliğin, bu korkunun, bizim saflarda hiç olmamasını tercih ederdim...

Beş yıl önce Sevilla'da Karlistlere katılıp Endülüs'ün ele geçirilmesinde önemli bir rol oynayan *requetè tercio,* Markiz de MARCHELİNA, idamlar yüzünden şoke olmuş durumdaydı. Bu tür şeylere sürekli karşı çıkmıştı. Karlist idealleri bu tür eylemlerle bağdaştırmak mümkün değildi. Ne var ki, tavrının doğal olmadığını da farkediyordu.

- Baskı, ne yazık ki, bütün savaşlarda tekrarlanan askerî bir taktik idi. Otorite kurmanın bir aracı, acı bir savaş yasası... Askerlerin sorunu, kuvvetlerinin başlangıçta sayıca az oluşuydu. Bir disiplin oluşturmak zorundaydılar. Başlangıçta savaşın etkileri bu kadar açık görülmüyordu; en ufak tereddüt hayatî sonuçlar doğurabilirdi. Kaçınılmaz olarak, adaletsizlikler yaşandı; her savaşta olduğu gibi...

Baskı sadece öldürmelerin olduğu kasaba ve köylerle sınırlı değildi. Seville-Cordoba demiryolunun geçtiği bir köyde kilise yakılmış ama işçilerin on beş gün boyunca elde tuttukları köyde tek

---

sanılmaktadır- *requetè*'nin açıklaması. (Bk. El comienzo: la "liberacion" de Lora del Rio (1936)", *Cuadernos de Ruedo Iberico 46-9*, Paris, 1975). Seville yakınlarında, uzun bir anarşist geleneği olan 12 000 nüfuslu El Arahal'da, kentin asilerin eline geçmesinden kısa süre önce 23 sağcı hapishanede canlı olarak ateşe verilmişti. Buna karşılık lejyonerler ibret olsun diye ceza yağdırdılar. Correo de Andolucia'nın 25 Temmuz 1936 tarihli haberine göre, idamları uygulayanlardan ve kaçmaya teşebbüs edenlerden yetmiş-seksen kadarı öldürüldü.

bir kişi bile öldürülmemişti. Daha sonra Seville'den köyü cezalandırmak için bir askerî birlik geldi. Köye geldiklerinde istasyona giden yoldaki, yoksulların yaşadığı derme çatma kulübelere ateş açtılar. Juana SANCHEZ'in kocası demiryolu üniformasını giyip görevli olduğu istasyona gitti. Orada tutuklanıp, beş çocuğu ve karısının bulunduğu evine geri getirildi.

- Kocamı kamyonla götürülürken peşlerinden koşup, **"Por Dios! Por Dios!"** (Allah rızası için) diye bağırdım. İçlerinden biri bağırarak, "geri dönmezsen, ondan önce sen ölürsün," dedi...

Kocası tutuklanmak için ne yapmış olabilirdi? Bunu bulmaya çalışıyordu. UGT üyesi idi ama militan değildi. Sadece tek bir siyasi faaliyetini hatırlıyordu: savaş öncesinde bir 1 Mayıs gösterisine katılmak. Eve gelmiş ve karısından kırmızı bir kumaş istemişti. Babası eski kafalı bir cumhuriyetçi olmasına rağmen, Juana evinde daima kırmızı bir örtü bulundurur ve dini bayramlarda bunu balkona asardı. Kocası, örtünün üzerine UHP harfleri işlenirse bayrak olarak kullanılabileceğini söylemişti. Juana bu harflerin ne anlama geldiğini bilmiyordu. Şöyle açıkladı kocası: *"Unios, hermanos proletarios!"* (İşçi kardeşler, birleşin!) Kocasının gösteriye katılması onu biraz telaşlandırmıştı, ama bu olay sessiz sedasız olup bitmişti.

Kocasının tutuklanmasından iki gün sonra, istasyona yürüyerek bir saat uzaklıktaki köye gitti. Kocasının bir sürü adamla birlikte Casa del Pueblo'da tutulduğunu öğrendi. Kısacası, kocası hapishaneye götürülmüştü. On aylık bebeği hastalanana kadar hergün köye kadar yürüyüp, kocasına yiyecek götürdü. Daha sonra köydeki bir sağcı aile kendisine barınacak bir yer gösterdi. Bir gün sakinleşmek için köyün papazına gitti ve ona kocası için bir şeyler yapmasını söyledi. "Burnumu her şeye sokınamamı söylediler," dedi papaz. İçlerinden birisi ona, "Don Jeronima, burnuma barut kokusu geliyor," demişti.

Bir ay sonra kocası, isminin bir listeye yazıldığını söyledi. *Guardia civil* ya da falanj şefine gidip, bunun ne anlama geldiğini öğrenmesini istiyordu. Her ikisi de, kadına, bu konuda bir şey bilmediklerini söyledi.

- Kocam bana, "Ne isterlerse söyleyebilirler," dedi. "Burada hepimiz ölü sayılırız artık. Horozlar öttüğünde bizi götürecekler.".

Benden köyde kalmamı ve sabah erkenden kendisine tütün getirmemi istedi. "Ama erken, çok erken"...

Sağcı ailenin evine döndü. Sabaha kadar uyumadan kapı aralığında beklemeyi düşünüyordu. Ancak evin hanımı, kocasının henüz sorgulanmadığını, dolayısıyla götürülmeyeceğini söyleyerek onu yatmaya ikna etti. Gecenin bir vaktinde, hayal meyal, kamyon sesleri ve falanjist marşı *Cara el sol*'den mısralar işitti. Hemen fırlayıp hapishaneye koştu. kapıdaki polis eliyle durmasını işaret etti.

- "Buraya gelmenin faydası yok, kocan Seville'ye götürüldü," dedi bana. Dizlerimin bağı çözüldü. Oracığa çöküp ağlamaya başladım. Kimse ilgilenmedi benimle. Sonunda, sendeleye sendeleye toprak sahipleri kulübüne gittim ve o sırada ayinde olan falanj şefinin dönmesini bekledim. Söylediği tek şey, "Tanrı'ya dua et," oldu.

Hepsi bu kadar. Bir daha kocamdan haber alamadım...

Kocasının Seville'de mezarlık duvarı önünde kurşuna dizildiğine inanıyordu. Kocası ile aynı gün kurşuna dizilen bir adamın kayınpederi, mezar kazıcısına, orada hangi gün, kimlerin kurşuna dizildiğini öğrenmek için rüşvet vermeye uğraşıyordu. Mezarcı, bunun mümkün olmadığını, çünkü insanların isimleri alınmadan oraya getirilip kurşuna dizildiklerini söyledi. Sadece, o gün getirilen adamın uzun boylu ve yeşil ayakkabılı olduğunu hatırlıyordu. Ölmeden önce, "Haydutlar, ben beş çocuk babasıyım," diye bağırmıştı. Kadın, bu adamın kocası olduğuna emindi.

- Trenle Seville'ye giderken pencereden mezarlığın duvarına baktım. Kurşun delikleriyle kalbura dönmüştü. "İşte bunlardan biri öldürdü kocamı," diye düşündüm. İçim bir tuhaf oldu. Bir daha başımı kaldırıp da bakamadım...

Hayranlık uyandıran bu başkentin sakinleri bilmelidirler ki, kendimi her türlü günah ve alçaklığın üzerinde tutarak adaletin sadık ve tarafsız bir timsali olacağım; başkentimizde ve köylerinde ordumuzun ve milislerimizin, bizleri, tam bir hıristiyan ruhuna sahip, ihtirassız ümitlerle dolu ulusların en uygarları arasına yerleştirmek için kendilerini feda edercesine giriştikleri görevlerini herhangi bir şekilde engelleyebilecek tek bir hain bile kalmayana kadar, bir an bile durup dinlenmeksizin çalışacağım.

Her şey İspanya için! Vatan bunu istiyor; her vatan evladının vatanı için duyması gereken bu sevgiyi duymayanlar bu vatanda yaşamayı hak etmezler ve bunların, İspanyol topraklarını terk etmeleri ya da yok olmaları gerekir...

Sivil Muhafızlar'dan Binbaşı Bruno Ibanez, kamu düzeni sorumlusu olarak Cordoba'ya atanmasından sonra yaptığı konuşma (23 Eylül 1936)

CORDOBA

Büyük Endülüs kentleri, askeriyeye direnseler de direnmeseler de, baskıyı olanca sertliğiyle üzerlerinde hissediyorlardı. Nüfusu 100 000'e yakın olan Cordoba 18 Temmuz günü hiçbir direniş göstermeksizin birkaç saat içinde askerlerin eline geçmişti. Bir topçu askeri öldürülmüş, bir CEDA üyesinin de sokakta ölü bulunduğu bildirilmişti. Ölüler sadece bunlardı.

Binbaşı Bruna Ibarez'in, kamu düzeni sorumlusu olarak göreve başladığında gösterdiği çabalar, Cordoba halkına yaptığı konuşmanın boş sözler olmadığını gösteriyordu. Göreve başladığı ilk altı gün içinde 109 kişiyi tutukladı. 18 Temmuz'dan bu yana tutuklananların toplam sayısı bu kadar değildi. Yine de, baskı, ayaklanmayla birlikte başlamıştı.

Sivil hükümet binasını teslime zorlayan top seslerini duyan 25 yaşındaki Cordobalı avukat Luis MERİDA "cumhuriyet düzenini yeniden kuracak" bir *coup d'ètat* (hükümet darbesi) umuduyla askerî ayaklanmaya katılmıştı. Halk Cephesi kargaşadan başka bir şey getirmemişti. Ona kalırsa, bütün bu olanlar, toplumsal bir devrimin sancıları idi. İstediği tek şey, anayasayı birkaç ay askıya alıp, otoriteyi yeniden kuracak bir askerî darbe idi.

Beklediği gibi hızlı bir darbe olmadı. Kendini bir anda, savunma yapmak için yeterli silahtan yoksun, tecrit edilmiş bir şehirde, "anarşizm denizinde bir ada"da buldu. Silah sağlamak için Seville'ye doğru yapılan bir yarma harekâtına katıldı. Yolda, ondan fazla cesetle karşılaştılar. Giysi ve sandaletlerinden işçi oldukları anlaşılıyordu. Kurşuna dizilmişlerdi. Bir arkadaşıyla birlikte Lord'un Duası'nı okudular.

- Kamyondakiler düşmanca bir şaşkınlıkla bizi dinlediler. "Melun köpekler, bunların alayını öldürmeli," dediler. Birilerinin "kızıllar" için dua okumasına inanamıyorlardı.

Bunlar MERİDA'nın falanjist arkadaşlarıydı. Ayaklanmadan hemen sonra, savaşanların hepsini bünyesinde toplayan bir örgüte girmeden yapamayacağını hissetmiş ve falanjın kurucusu Jose Antonio de Primo de Rivera'ya duyduğu sempati yüzünden bu örgüte katılmıştı.

Seville'den bir kamyon silah ve cephaneyle döndüklerinde, Còrdobalı meşhur Cruz Conde ailesinin bir üyesi olan liderlerinin General Queipo'ya rapor verdiğini ve bu rapor yüzünden General tarafından sorguya çekildiğini öğrendiler.

- "Còrdoba'da kaç kişi öldürdünüz?" diye sormuş Queipo. "Hiç mi? Pekâlâ, birkaç yüz tane öldürene kadar size başka silah yok," demiş o boğuk sesiyle. Fazla endişe etmesi gerekmedi. Kısa süre sonra kent, terörün hakimiyeti altına girdi...

Her sabah Malaga'ya doğru yol boyunca yürüyüş yapıyorlar ve zeytin ağaçlarının altında kadın ve erkek cesetleri görüyorlardı. Şafak vakti yapılan idamlar devam ediyordu.

- Falanj merkezinde, insanları topladıkları mahzen bir balon gibiydi; akşamları doluyor, sabahları boşalıyordu. Ve bu sadece işin bir kısmıydı. Mezarlıkta ve şehir dışındaki yollarda, her gün insanlar kurşuna diziliyorlardı...

Kentin tanınmış cellatlarından birinin, iki kolunda iki fahişe, "şafak vaktini bekler" vaziyette sokaktan aşağı doğru indiğini gördüğünde, bu adamın, kendisinin ve arkadaşlarının uğruna savaştıkları şeylerin hiç birine inanmadığını düşündü.

- Kuşkusuz öteki kampta olduğu gibi, burada da iki türlü insan vardı: cepheye savaşmak için gidenler ve geri bölgede kalan adi suçlular. Ben harakete bunun için katılmamıştım...

Savaş başladığından beri, polisin yaptığı resmî tutuklamalar Côrdoba gazetelerinde yayımlanıyordu. İdamlarla "resmî olmayan" tutuklamalar ise, birkaç istisna dışında gazetelerde yer almıyordu. Bazı durumlarda polisin tutuklama gerekçeleri veriliyordu: "marksist romanlar satan" bir adam; "geçen pazar günkü hava saldırısı sırasında pen-

ceresine beyaz bayrak asan" bir kadın; "hiçbir şey yapmayıp, çocuklara sıkılı yumrukla selam vermeyi öğreten" bir çocuk bakıcısı; "her gün mezarlığa, cesetleri görmeye giden ve ***barrio***'suna döndüğünde hareketimize karşı sözler sarfeden" 36 yaşında ve aşırı solculuğuyla tanınmış bir kadın; "Nuestra Senora de la Salud mezarlığında askerî emirlere karşı gelen" bir mezar kazıcısı. 18 Temmuz'dan, 31 Aralık 1936'ya kadar gazetelerde bu türden, elli üçü kadın 1049 tutuklama haberi yer aldı. Bunlar, kuşkusuz, gerçek sayının sadece bir kısmıydı.

Göreve geldikten iki gün sonra, yörede "don Bruno" olarak tanınan Binbaşı Ibanez, Còrdoba'da ve bütün eyalette sağlıklı bir toplum yaratmak için halkın zararlı her türlü kitaptan kurtarılacağını ilan etti. "Porno, devrimci veya yurtseverlik karşıtı" kitapları olan herkes, ya hemen bunları teslim edecekti ya da askerî mahkemede yargılanmayı göze alacaktı. İki hafta sonra 5450 kitabın imha edildiğini açıklıyordu.

- Hukuk öğrencisi ve Katolik olan Roberto SOLİS, matematik öğretmeni olan babam korku içinde yaşıyordu, diye hatırlıyor. Eğitim görmüş bir insandı, merkezci cumhuriyetçi idi; İngilizce ve Fransızca bilir, okumayı severdi. Onu, Engels'in Kutsal Aile'sini, Bakunin'in bir kitabını ve Molotov'un Beşinci Plan'ını yakarken gördüm...

Babasının, çok iyi anlaştığı, 22 yaşında, sevimli ve ciddî bir yardımcısı vardı. Bu genç, bir gün ona, sırf eğlence olsun diye gece idamlarına katıldığını söyledi.

- "Dün gece sekiz tane öldürdük," dedi. Babamın eli ayağı titriyordu. Bu da yetmedi, bir süre sonra bir üniversite profesörünün 14 yaşındaki oğlunu idamları seyretmeye götürdüğünü öğrendi. Profesörün oğlu Pedro, gördüklerini bana hep anlatırdı.

Koyu bir hıristiyan olan annemin, sabahları idam müfrezelerinin yaylım ateşini duyduğunda, *"Ay, Por Dios!"* diye haykırışı, hâlâ aklımdan çıkmaz...

*

Kent don Bruno gelmeden önce de bir terör ortamında yaşıyordu; fakat o geldikten sonra her şey bir kâbusa döndü. Luis MERİDA onu bir boğa güreşinde görmüştü.

- Arenadan çıkarken halk sindi. Gözleri masmaviydi, hiç unutmam. İnsanlar, yolundan çekilmek için neredeyse duvara yapışacaklardı. Herkes korku ve heyecan içinde titriyordu. Don Bruno, istese bütün Còrdoba'yı kurşuna dizerdi; buraya ***carte blanche*** (tam yetki) ile gönderilmişti. Bütün aile üyelerinin, La Mancha'da bir yerlerde kızıllar tarafından katledildiği söyleniyordu. Bu doğru olsa da olmasa da, don Bruna önyargılı ve insanda acı duygular uyandıran biriydi...

Aynı zamanda aşırı dindardı ve ayinlere düzenli olarak katılırdı. Her fırsatta insanlara akılsızlığı ve günahkârlığı "bu dünyadan kovmayı" amaç edindiğini söylüyordu. "Bütün, büyük, varlıklı ve kültürlü uluslar daima dindar olmuşlardır. İspanya tarihi, esasında, hıristiyanlık uğruna 20 asır süren bir mücadeleden başka bir şey değildir. "Öteki hedefi, tipik olan, sinema idi." Ahlaka aykırı antimilitarist" içerikli bütün filmleri, örneğin Rus filmlerini -Çarlık dönemine ait olsalar bile- yasaklamıştı. Sadece, ulusun üstünlüğünü öven, vatan sevgisini işleyen ve dinsel nitelikli filmlere izin veriyordu. Çok geçmeden sinemalarda, Hitler'in önünde yapılan ve "Alman savaş potansiyelinin korkunç bir gösterisi" olan *Nürnberg askerî manevraları*'nı anlatan filmler gösterilmeye başladı.

Ancak Don Bruno, bu tür konuların onu görevinden uzaklaştırmasına asla izin vermiyordu: yaptığı misillemeler anında ve acımasızdı. Bir gece Halk Cephesi'nden bazı sabotörler Seville-Cordoba demiryolunun bir kısmını havaya uçurduklarında, o gece nöbette bulunan demiryolu müfrezesinin tamamını idam ettirdi.

Bu yöntemin sakıncaları da vardı. Don Bruno göreve gelişinin ilk ayında, idamlar yüzünden, inşaat, taşçılık ve madencilik sektörlerinde işgücü açığına yol açtı.

İki kere tutuklanmış bir satıcı, Alvaro MİLLAN, "daha başından teslim olmuş, tek bir suikastin bile yapılmadığı bir yerde bu kadar insanı öldürmeye ne gerek vardı," diyordu. Yoksa bu idamlar Còrdoba'nın cepheye yakın oluşundan mıydı?

- Hayır. Her yerde aynı terör estiriliyordu. Yalana ve teröre dayalı bir devlet yarattılar. Eziyet çeken yalnızca işçi sınıfı değildi. Savaştan önce, orta sınıftan kırk kişilik bir ***tertulia***'ya (tartışma grubu) üye idim; okul müdürleri, avukatlar, politikacılar, satıcılar vb. vardı. İçlerinde, ben dahil, sadece dört ya da beş kişi hayatta kalabildi...

Çekirdekten yetişmiş, hayata Còrdoba sokaklarında ayakkabı bağı satarak atılmış olan MİLLAN, idamdan son anda iki arkadaşının müdahalesi ile kurtulmuştu. Aynı hücreyi paylaştığı iki kişi, kentin önde giden kitapçılarından biri ve bir doktor kurşuna dizilmişti. Serbest bırakıldığında arkadaşlarını görmeye gitmiş ve onlara, "Hayatım artık bana ait değil, size ait," demişti. "Lütfen, Falanj'a katılmama izin verin." Ömrü boyunca ılımlı bir sosyalist olan MİLLAN, başka bir kişisel korunma yolu bulamamıştı. Arkadaşları ona karşı çıkmadılar.

- İnsanların, burada yaptıkları gibi öldürülebileceğine asla inanmazdım... Tarım makinaları imalatçısı, sağcı Pedro QUINTANAR ayaklanmayı sevinçle karşılamıştı. Ne var ki, ardından gelen baskı aklın almayacağı ölçüde idi. Birgün piskoposun sarayının önünde duruyordu. Bir rahip dışarı çıktı.

- San Rafael mezarlığının papazı onun yanına gitti. Konuşmalarına kulak kabarttım: "Bu gece kaç kişi var?" diye sordu mezarlık papazı. Rahip yanıtladı: "Yetmiş altı." Çok dindar biri olan papaz elini alnına vurup, "Yetmiş altı ha!" dedi. *"Ah, por Dios!* Gaddarlık bu." Öteki, bunun üzerine, "Yetmiş altı değil, yedi yüz olmalıydı," dedi. Bunları rastlantı eseri duydum. Çok sarsıcı şeylerdi...

Bazılarının kafasında, kilisenin tamamını kapsamasa bile zulüm ile din arasında, daha başından itibaren açık bir bağlantı kurulmuştu. Meryem yortusunun olduğu 15 Ağustos günü, asi bölgenin bazı yerleri kana bulanmıştı. Seville'de, bugün yerinde Plaza de Cuba'nın bulunduğu yüzme havuzunun duvarı önünde kurşuna dizilmiş insan cesetleri vardı. Yakınları, akrabalarını bulmak için cesetleri nasıl çevirdiklerini hâlâ hatırlıyorlar. Komünist gençliğin kadınlar kesiminden Anita MORENO, "Halkın dehşete kapılması için cesetler sokaklarda bırakılıyordu," diyor.

- İnsanları kimliklerine bile bakmadan vuruyorlardı. Bizim sokaktaki bir adama da aynı şeyi yaptılar. Peşinde oldukları adam olup olmadığına bakmadan vurdular onu. Aslında ne siyasal ne de sendikal, hiçbir faaliyetin içinde değildi...

Endülüs için Soccorro Rojo (kızıl yardım) örgütünün sekreteri

olan kocası öldürülmüştü. Silahını alıp Falanj'a katılması halinde kendisini serbest bırakacaklarını söylemişlerdi. Kocası bu öneriyi reddetmişti. "İsterlerse beni öldürebilirler, ben kimseyi öldürmeyeceğim. Şunlara bak, kendilerinden nefret etmediğimiz için bize nasıl da kin duyuyorlar!" Kocasının idamı onu öyle etkilemişti ki, sütten kesildi; bebeğini emziremedi. Can korkusuyla tam sekiz yıl bir yerde gizlendi. Kızı, kendisini teyze diye biliyordu. Onu aramaya gelen bir sivil muhafız defterine şöyle yazmıştı: "Kadın evinde değil. General Queipo de Llano'nun emrinin ona da uygulandığı sanılıyor."

- Ben gizlenirken ağabeyimin *novia*'sı vuruldu. Komünist Parti'ye üye idi ve çok önceden tutuklanmıştı. Hapisanedeki gardiyan, annesine bıraktığı saati vermiş. Saat 4.30'da durmuş. Götürülmeden önce, annesi öldürüldüğü saati bilsin diye, saatini duvara vurmuş...

Pamplona'da Meryem yortusunda gerçekleştirilen idamların haberi hızla Somosierra cephesine ulaştı. Guadarrama dağlarını geçen Navarreli ***requetè***'ler ve falanjistler burada hâlâ mevzilenmiş durumdaydılar. Halk Cephesi bölgesinde yapılan baskılarla ilgili sansasyonel haberler asilerin kontrolündeki gazetelerde boy boy yer alıyor, ancak kendi bölgelerinde yaptıkları baskı ile ilgili haberlere çok az yer veriliyordu. Gazetelerin en az yer verdikleri konu ise, asilerin, Madrid yürüyüşü sırasında Estramadura'daki Badajoz'u ele geçirdikten hemen sonra, 14 ve 15 Ağustos tarihlerinde gerçekleştirdikleri katliam olayı idi. Antonio IZU ve ***requetè*** arkadaşları, iki arkadaşlarının Pamplona'dan getirdikleri haberler karşısında şaşkına dönmüşlerdi.

- "Cabrones!" (alçaklar) diyordu bazıları, "cephe gerisindekileri cepheye, savaşmaya göndermeli. Gelsinler, savaşmak nasıl olurmuş görsünler. Ben özellikle şoke olmuştum, çünkü öldürülenlerden biri çok samimi olduğum amcamdı. Aslında babamın kuzeni olurdu. Ailenin inatçı keçisiydi; sosyalist olmuştu. Ve bunun için öldürmüşlerdi onu. Altmış yaşında bir adamdı...

- Aynı cephede bulunan falanjist öğrenci Rafael GARCİA SERRANO, 15 Ağustos'da on beş veya daha fazla insanın vurulduğunu öğrendiklerinde Karlist bir avukat olan arkadaşının, "Bu bir bar-

barlık," dediğini hatırlıyordu. "Eğer bu tür canavarlıklara izin verirsek aynı düzeye ineriz ve savaşı kaybederiz." Bizi özellikle altüst eden şey, idamların Navarre'nin koruyucu aziz gününde yapılmış olmasıydı. Halk Cephesi'nin önde giden üyeleri diye öldürülmüşlerdi. Her devrimde yapılan şeylere benziyordu. Cephede de böyle şeyler oluyordu. Her iki taraf da esir almıyordu. Bazen çok az sayıda da olsa esir alınıyordu.

Çok geçmeden Lorca'nın öldüğünü öğrendik. Haberi nasıl aldığımızı hatırlamıyorum, zira bizim bögedeki gazetelerin hiçbiri haberi yayımlamamıştı. Haberi aldığımızda çok kötü olduk, ancak şairin eşcinsel olduğu için öldürüldüğüne inanıyorduk. Bunun siyasal bir suikast olacağı aklımızın ucundan bile geçmedi. "Elbette öldürürler, çünkü ibnenin teki..."[25]

Ne var ki, Antonio IZU baskıların sadece geri bölgede yapılmadığını çok iyi biliyordu. Mevzilendikleri Guadarrama dağlarındaki bir köyde, meslekten asker olan Pamplonalı bölük komutanı Halk Cephesi'ne oy veren otuz bir kişinin tümünü tutuklamıştı. Köyde bulunan seçim sandıklarına göre sağcılar yedi oy öndeydiler. Halk Cephesi'ne oy verenler sorguya çekilmiş, on üç tanesi bir kamyona doldurulmuştu.

- Kadınlar kamyonun etrafına toplandılar, ağlamaya başladılar. Falanjistler onları dipçikleyerek uzaklaştırdılar. Çok yoksul bir köydü. Köylüler, açlıktan yarı baygın, zavallı bir haldeydiler. Kamyon yola çıktı. Onları Arande de Duero'ya götürdüklerini sanıyordum...

Götürülenlerin akıbetlerini kısa süre sonra şans eseri öğrendi. ***Requetè***'ler bir saldırıdan sonra, yakındaki bir mevziye geri çekilmişlerdi. Pis bir koku duyuluyordu. Küçük bir kaynağın yanında cesetleri buldular. Öyle acele gömülmüşlerdi ki, çoğunun ayak parmakları toprağın üzerinde görünüyordu. ***Requetè***'ler cesetleri ye-

---

25. İspanya'nın önde giden bir şairi ve oyun yazarı olarak dünya çapında sahip olduğu ün nedeniyle Garcia Lorca'nın Granada'da öldürülmesi, asilerin zulüm ve barbarlıklarının sembolü haline geldi. Şairin 125 000 nüfuslu kentinde, 2137 erkek ve kadının şehir mezarlığında idam edildiği söylenmektedir. "Çok sayıda sıradan sol sempatizanın yanı sıra Granada'nın seçkin entellektüelleri, avukatları ve doktorları da..." (I.Gibson, The Death of Lorca, Londra 1973). Lorca'nın kendisi de dahil pek çok kişi kent sınırları dışında idam edilmişti.

niden gömdüler. Cesetlerden birini kaldırdıklarında cebinden bozuk paralar döküldü.

- Bu ceset, bizi 25 *centimo*'ya traş eden köy berberinindi. Bu para öyle azdı ki, her seferinde iki katını verirdik. mezarlarının başına aceleyle yaptığımız haçları diktik. Papaz dua okudu. Daha sonra papaz falanjist subayın yüzüne karşı, ne düşündüğünü söyledi. Bunun üzerine Yüzbaşı papaza küfretti. Ağzını kapamazsa öldüreceğini söyledi.

Askerî adaletin üzücü görevini yerine getirmekte olduğu bu günlerde... alışılmadık sayıda bir insan kalabalığının idamların yapıldığı yerde toplandığı görülmektedir. Aralarında, çocuklar, genç kızlar, hattâ bazı hanımefendiler bile bulunmaktadır. Bunlar (idamlar) kamuya açıktır, doğru; fakat, bunların muazzam etkisi... dini inançlarını pek çok durumda açıkça ortaya koyan insanların, buralara gitmemeleri, eşlerini ve çocuklarını ise yanlarına hiç almamaları için, yeterli olmaktan da öte bir sebeptir.

Sivil valinin bürosundan yapılan duyuru
(Valladolid, 24 Eylül 1936)

SEGOVİA

Kilise yetkilileri, birkaç istisna dışında, ilk altı hafta boyunca ilerisini düşünerek sessiz kaldılar. Aynı şey ihtiraslarını doludizgin koyveren bazı rahipler için geçerli değildi. Segovia'daki falanjist şef Dionisio RIDRUEJO katedralde verilen vaazı hayretle dinliyordu.

- "Bütün zararlı otları koparıp, bütün kötü tohumların kökünü kazıyıp vatana bir çekidüzen vermek gerekiyor. Tereddüt edilecek zamanda değiliz..." Vaaz, açıkça, ben dahil, Segovia'da baskıyı önlemeye çalışan birkaç kişiyi hedefliyordu...

On beş gün boyunca baskıları önlemeyi başardılar. Solcular tutuklanmış, ancak öldürülmemişlerdi. Yol üzerinde üç dört kişinin Acción Popular militanları ve falanjistlerce katledilmeleri bir ka-

rışıklığa neden oldu. İki eğilim ortaya çıktı: biri meşruiyetçi idi; kişilerin tutuklanıp yargılanmaları gerektiğine inanıyordu; diğeri ise, toplu idamlarla belirli bir düzeyde terör yaratılmasından yanaydı. Valladolid falanjı bölgenin sorumluluğunu üzerine alıp, baskıyı örgütlemek için bir temsilci gönderdiğinde ikinci eğilim baskın çıktı.

- Valladolidli çok dindar ve komplocu bir falanjistin önderliğinde özel bir ekip kuruldu. Keplerinde, püskül yerine haça gerili İsa taşıyorlardı. Ekibin resmî görevi kişileri tutuklayıp hapse koymaktı, fakat ellerine düşenlerin pek azı hapse varabiliyordu. Yakalananlar öldürülüyor ve cesetleri yollara bırakılıyordu. Hem hâkim hem de cellat olamayacağımızı söyleyerek ekip şefine karşı çıktık. Kendinden son derece emin bir tavırla, "Hayır," dedi, "bu insanlara son derece itina gösteriyorum. Ölmeden önce hepsine günah çıkarma şansı tanıyorum, bu durumda cennete bile gidebilirler..."

Kasabanın cumhuriyetçiler tarafından bombalanması durumun daha da vahimleşmesine yol açtı. Fazla hasara yol açmayan bombalama yaralanmalara ve mahkûmların misilleme olarak öldürülmeleri taleplerine neden oldu. Cephe sadece 35 km. ötedeydi.

- Terör, duruma tam bir soğukkanlılıkla bakıldığında haklı çıkarılabiliyordu. Bir gerilla hareketi ve geri bölgede bir ayaklanma, çok zayıf bağlarla tutulan Alto del Leon cephesini dağıtabilirdi. Gittikçe gaddarlaşan askeriyenin baskı kriterlerinin kendine özgü bir mantığı vardı. Mola hızlı bir temizlikten yanaydı; Franco ise, bunun yöntemli ve geniş çaplı olması gerektiğine inanıyordu. Her ikisi de temelde aynı fikri paylaşıyordu...

Valladolid'de demiryolu tamir atölyelerinde çalışan sosyalist işçiler direniş göstermişlerdi. Fakat Old Castile'de Falanj öyle güçlüydü ki baskı azamî düzeyde şiddete yol açtı. Falanjist kamu görevlisi Pedro JUAREZ'in deyişi ile, "Çok köklü bir temizlik yapılıyordu. Tramvay garajları hapishane haline getirilmişti ve uzun süre böyle kaldı."

JUAREZ cepheye gitmek istemiş, ancak iki çocuk babası olduğundan geride koruma görevine atanmıştı. Bir uçak hemen hergün gelip Valladolid'i bombalıyordu. Çevrede şehrin su deposunun zehirleneceğine ilişkin söylentiler vardı. JUAREZ'e Campo de San Isidro'daki depoları koruma görevi verildi.

- Bir sabah kordon oluşturmamız emredildi. Seyirciler Campo'daki kamuya açık kurşuna dizmeleri seyretmek için idam müfrezelerine neredeyse onları sıkıştıracak kadar yaklaşıyordu. Onları en az 200 m. uzakta tutacaktık. Çocukların seyirciler arasında bulunmaması için kesin emir almıştık.

Mahkûmlar tramvay garajından getirildiler. Görev yaptığım ilk gün gelen on iki mahkûm arasında bizimkine yakın bir köyden tanıdığım bazı insanlar da vardı. Neler hissettiğini bir düşünün! Aralarındaki kadın da dahil hepsi gözlerinin bağlanmasını reddettiler. Tüfekler patlarken kadın da diğerleri gibi sıkılı yumrukla selam verdi ve "Viva la Republica!" diye bağırdı.

Göreve devam ettiğim bir hafta boyunca her şafak vakti bir düzine insan kurşuna dizildi. Üç kadın daha vardı. Bunlardan ikisi idam müfrezesi nişan aldığında, her tarafları görünecek şekilde eteklerini başlarına çekmişlerdi. Meydan okumak mı istemişlerdi; yoksa bu umutsuzluğun bir ifadesi miydi? Bilemiyorum. Halkın görmeye geldiği, işte bu tür sahnelerdi. Şehre döndüğümüzde şehrin sokakları boşalırdı. Seyirciler evlerine dönüp yataklarına girmiş olurlardı. Ortalığı bir sessizlik kaplardı...

- Seyre gidenler cahil ayaktakımı değildi, diyordu liberal cumhuriyetçi ve kimyacı Jesus ALVAREZ. Casino'da millet birbirine, "yarın orada olmayı unutma," diyordu. Bunlar toplumun ileri gelenleri, kibar aile çocukları, öğrenim görmüş ve dindar olduklarını öne süren insanlardı; eğitimsiz, işsiz lumpen proletarya değildi bunlar. Diğer taraftakiler gibi normal insanlardı. Yine de bütün bunlar, burjuvaların gördükleri eğitimin, kültürlerinin ve dinlerinin ne kadar yüzeysel olduğunun bir göstergesi idi. "Manzarayı" görmek için o kadar çok gelen olurdu ki, infaz yerlerine kahve ve ***churro*** (gözleme) tezgâhları taşınırdı. Bir yandan seyrederler bir yandan da yiyip içerlerdi...

Gördüğü kadarıyla terör karşı-devrimin önemli bir parçasıydı ve Falanj bundan kaçınmıyordu. Bir Falanj hayranı olmamasına rağmen, idealistlerin esas olarak cepheye gittiklerini teslim ediyordu. Katliamları yapanlar geride kalan "ayak takımı" idi. Bunların en kötüleri, dönekler, kellelerini kurtarmak için Falanj'a katılan solculardı.

Terör yüzünden herkes birbirine iftira ediyor, birbirini ihbar ediyordu.

- Kendini koruma güdüsü. Düşünün bir, hergün sokağa çıkıyorsun, sigaranı yakıyor, kahveye doğru yürüyorsun ve her şey normalmiş gibi davranıyorsun. Yüzünü göstermesen hemen şüphe çekiyor ve hedef oluyorsun. Ancak, her şey normalmiş gibi davranarak şüpheleri üzerinden atabiliyorsun. Biri hakkında bildiklerini kendine saklasan idam edileceğinden korkuyorsun; ihbar edersem hayatımı kurtarmış olurum, diye düşünüyorsun. Terör "normalliğin" bir parçası olarak, normallik görüntüsünün sürdürülmesine katkıda bulunuyordu. Terörün sürekli hale gelmesine en fazla katkıda bulunan şey kişisel husumetlerden çok, bizzat terör havasının kendisi idi...

Bu terörü protesto eden insanlar da vardı. Bunların en meşhuru, asi bölgedeki en prestijli entellektüel Unamuno idi.[26] Unamuno tek başına değildi. Monarşist Acción Española'nın yöneticisi Eugenio VEGAS LATAPİE konuyu en üst düzey yetkililere götürecek kadar öfkeli idi. Kısa süre önce Fas'tan dönen şair Jose Maria Pemán'ın Franco ile yaptığı görüşme sırasında orada hazır bulunmuş ve bunu fırsat bilip kurşuna dizilmeler sorununu ortaya atmıştı.

- Öldürmelere hemen son vermek son derece önemliydi. Hapisaneden alınıp yargılanmadan kurşuna dizilen insanlarla ilgili söylentiler yayılıyordu. Hattâ falanjistler benim siyasi hasımlarımı temizlemeyi bile önermişlerdi. İnanılmaz, korkunç bir şeydi bu ve davaya büyük zarar veriyordu. Franco'ya, kimsenin yargılanmadan, kısa da olsa kendini savunma olanağı sağlanmadan öldürülmemesi gerektiğini, vurgulayarak söyledim.

Franco beni önemsemedi. Baskı konusunda olanları çok iyi biliyor ve hiç aldırmıyordu. Daha sonra Pemán, kendisine verdiğim bilgilerden hareketle Franco'ya bir başka sorunu açtı. Sorun, ölüm cezası verildikten sonra bir yıl ya da daha fazla süreyle hapiste tutulanlarla ilgili idi. Franco, bunun, kızıl bölgede aynı koşullar altında tutulan mahkûmların mübadelesi açısından gerekli olduğunu

---

26. Bk. aşağıda, s.261-267

söyledi. Açıklaması bu kadardı. Ancak Franco rejimi savaş sırasında mahkûm mübadelesine pek yanaşmadı. Bu tavrını savaş bittikten sonra da sürdürdü. İnsanlara ölüm cezası verip, en az bir yıl hücrede tutmaya devam ettiler. Franco, yabancılar lejyonu döneminde çok iyi tanıdığımız, sade ve sakin gaddarlığını sergiliyordu...

Bu durumun mahalli düzeyde getirdiği sorunları görebilmek mümkündü. Valladolid'de, Alberto PASTOR'un köyü Tamariz de Campos'ta, savaş öncesinde kendisinin de yer aldığı şiddete rağmen, hiç kimse öldürülmemişti.[27]

- Buna izin vermeyecektim. Daha başında şunu söyledim: "Herhangi bir öldürme eylemini hayatınızla ödersiniz." Tamariz, bu civarda zulmün olmadığı tek köy olmalıydı. Başka yerlerde yerel kan davaları öldürmelerle sonuçlanıyordu. Aynı şeyin kendi köyümde olmaması için kararlıydım. Bazı insanlar tutuklandı; içlerinden biri hapiste hastalıktan öldü, ama hiç kimse öldürülmedi...

Pamplona'da, ayaklanmadan birkaç gün sonra bölgesel Karlist şef, hiçbir Karlist'in şiddet eylemlerine karışmaması; bulundukları çevrede bu tür faaliyetleri önlemek için ellerinden geleni yapmaları için bir emir çıkardı. "Bize göre, sadece, daima adil ve ihtiyatlı olduğuna inandığımız askerî yetkililerin emrettiği misillemelere izin verilmelidir," diyordu, Joaquin Baleztena imzalı emir.

- Pamplona piskoposu Claechea ve Navarre'ye tatilini geçirmeye gelen İspanya Başpiskoposu Kardinal Goma, kardeşiini, bu tutumumdan ötürü kutladılar. Ancak yazı, Mola'nın buradaki bürosunda iyi karşılanmadı. Büroya bir tutuklunun salıverilmesi için giden kızkardeşime oradaki subaylar, ağabeyimizin "vazelinli not"unun meseleleri zorlaştırdığını söylediler, diyordu Dolores

---

27. Bk. Militanlar 2. Her iki tarafta da, doğruluğu pratikte sıkça görülen bir inanç vardı; buna göre, kişisel cesaret bir suikastçının adam öldürmesini engelleyebiliyordu. "Cesur bir adam bir korkağı -özü itibariyle suikastçı da başka biri değildir- kendinden utandırıp, geri adım atmasını sağlayabilir. Zira, cesur insan, 'eğer pis işini sürdürmek istiyorsan, önce beni öldürmek zorundasın,' der. Bu ise diğerini, yaptığı işin nedenini, korkaklığını düşünmeye iter" (Jesus ALVAREZ, kimyacı, Valladolid). Old Castile'de, büyük bir kişisel cesaret göstererek kilisesine gelenlerin hayatını kurtaran köy papazı buna örnektir. Bk. Militanlar 5.

BALEZTENA. Geri bölgede kirli işler çeviren çok az sayıdaki falanjist suikastçi ile askeriye arasında suç ortaklığı olduğunu yine de sanmıyorum. Ama olanlara göz yumulduğu kesin. O dönemde en yetkili konumda olan askeriye idi. Baskılara son vermek isteselerdi, bunu açıkça yapabilirlerdi...

Ayaklanmaya ilişkin planları, askeriyeye karşı çıkan bütün siyasal ve sendikal liderlerin tutuklanmalarını ve "ibret için cezalandırılmalarını" da kapsayan General Mola, 20 Ağustos 1936'da Burgos'tan, "Falanjistlerin ve benzeri güçlerin" Pamplona'da şiddet uygulamalarını yasaklayan bir telgraf çekti. Bundan iki hafta kadar önce yerel komutan da benzer bir not göndermişti. 15 Eylül'de yeni vali belediye başkanlarına keyfi tutuklamaların yasak olduğunu hatırlatmıştı. Tafalla hapishanesindeki mahkûmların katledilmelerinden sonra Piskopos Olaechea kan dökülmesine son verilmesi için çağrıda bulundu. "Adaletin emrettiği durumlar dışında artık kan dökülmemeli... Onlar gibi davranmamalıyız... Öç almak için bir damla kana bile, hayır." Kasım'da askerî komutan, milisten oldukları iddiasıyla insanlara şiddet uygulanmasına karşı çıkan emrini bir kez daha tekrarlıyordu.

- Zulüm savaşın en üzücü yanı idi. Piskopos Olaecha yapılanları protesto ettiğinde çok memnun olmuştum. Rahipler yapılan işlerin yanlışlığını göstermeliydiler. "Bu tür şeyler nasıl sürebiliyor? Nasıl izin verilebiliyor bunlara?" diye soruyordu, Karlist Carmen GARCİA-FALCES arkadaşlarına. Zulüm bizi kedere boğuyor; çünkü biz iyi uğruna savaştığımıza inanıyoruz. Öldürülenlerin çoğunu tanıyorduk ve bunları iyi insanlar olarak biliyorduk. Onları neden kurşuna diziyorlardı? Yargılama, tamam, ama vurmak niye? Bizim taraf Tanrı'nın davası peşinde idi ve Tanrı böyle canavarlıkları asla bağışlamazdı. Öteki bölgede rahiplerin öldürülmesi çok kötü bir şeydi. Ama orada bunları öldürenler mümin değildi. Bunlar farklı farklı şeylerdi...

Emirlere, yasaklamalara, ihtarlara ve uyarılara rağmen, öldürmeler devam etti. Bu durum ne şaşırtıcıydı ne de Navarre'ye özgü. Potansiyel olarak düşman bir geri bölgeyi pasifize etme biçimindeki kısa vadeli hedef -bu diğer bölgelerde daha da vahim bir sorundu- ile, işçi sınıfını, müttefiklerini, militan ve liderlerini ezmek, proletaryanın ayaklanma ve devrim tehditlerini bir kerede

ve sonsuza dek defetmek biçimindeki uzun vadeli hedef çakışmıştı.[28] Bunun yanısıra, yapılan zulüm, asileri destekleyenlere, ayaklanmanın basit bir rejim değişikliği olmayıp, toplumsal güçler arasındaki iç ilişkilerde köklü bir değişiklik anlamına geldiğini, göstermeye yarıyordu. Özetle bütün bunlar, kan dökme eylemine doğrudan katılmış olmasalar bile, genelde uygulanan zulüm nedeniyle insanların içine sokuldukları bir karşı-devrim sözkonusuydu.

---

28. Her iki tarafta da, baskıya kurban gidenlerin sayısı sorusuna kesin bir yanıt bulunabilmiş değildir. Kulaktan kulağa anlatılanlar (köyler hariç) doğru bir yanıt sağlamamaktadır. Büyük kentlerde, boyutları nedeniyle geçen yıllarla birlikte birbirine karışan verilerden sağlanan hesaplamaların nihai sonucunu- mümkün olursa- (Ian Gibson'un *Death of Lorca*'da Granada mezarlığında asilerin yaptıkları idamlara ilişkin sağladığı veriler gibi) ancak yazılı belgeler gösterecektir. Genel olarak katliamlara Francist baskıların neden olduğu rahatlıkla söylenebilir; çünkü bu baskılar zaman, mekân ve kapsam bakımından çok daha geniş boyutluydu. Mekân bakımından geniş boyutluydu, çünkü, savaş boyunca yeni ve düşman toprakları ele geçirerek hükümranlığını İspanya'nın bütününde uygular hale geldi; oysa Cumhuriyet sürekli olarak toprak kaybetti. Zaman bakımından geniş boyutluydu, çünkü, savaş sona erdikten sonra da dört yıl boyunca devam etti. Genişlik bakımından da daha boyutluydu, çünkü, baskıların sınıfsal düşmanı -sanayi ve kır proletaryası, burjuvaziden sayı olarak üç kat daha büyüktü. (Zafer kazanan burjuva karşı-devrimlerinin, devrimlerden daha kanlı olduğu, tarihsel olarak kanıtlanmıştır. Bunun nedeni, belki de, burjuvazinin hâkimiyet altına aldığı sınıfın daha kalabalık olmasıdır.) Bu farklılık tarafların tutumlarında da görüldü. Cumhuriyetçi hükümet (*bütün* parti ve sendikalarla birlikte) öldürme olaylarını kınadı ve güç kazandığında bunları denetim altına aldı. Asi yetkililer ise, rastgele öldürmeleri sona erdirmelerine karşılık, denetledikleri bölgelerde meydana gelen öldürme olaylarını açıktan kınamadılar. Cumhuriyet, mevcut sivil yasalara göre jürili duruşmalar yapan Halk Mahkemeleri kurdu. Milliyetçilerin askerî mahkemeleri ise baskıyı "yasallaştıran" araçlardan başka şey değildi. (Valladolid hapishanesinde 2 Eylül sabahı başlayıp öğleden sonra 3'te sona eren bir askerî mahkemeyle ilgili haberlere yer veren *Diario de Burgos*'a bakılabilir. Gazete, bu süre içinde, askerî ayaklanma ile suçlanan, askeriyeye karşı gelenlere yöneltilen mutad suçlama- 448 mahkûmun sorgusunun yapıldığını bildiriyor. Dizgi yanlışı olsa bile, bu süre içinde, en azından 44 ya da 48 kişinin sorgulandığı anlaşılıyor.) Cumhriyetçi bölgede siyasal partiler, polis gücüne ve adaleti uygulayan ***checas***'lara (sorgulama ve tutuklama merkezleri: adını, ilk bolşevik güvenlik örgütünden almıştı) paralel hareket ediyorlardı. Asi bölgede ise ilk dönemlerden sonra böyle şeyler olmadı. burada yapılan baskı, daha ince, yöntemli ve örgütlüydü. Terörün en büyüğü -ve muhtemelen en vahşicesi, mahkûmları, ölüm cezası ile, her gün yaşanan ölüm korkusuyla, aylarca hapiste tutmaktı.

MİLİTANLAR 5

JUAN CRESPO
Monarşist öğrenci

Ona kalırsa bu paradoksal bir savaştı. Alto del Lèon'daki cepheden, bıktığı için ayrılıp Salamanca'ya döndükten hemen sonra, tekrar savaşmak için yola koyuldu.[29] Bu kez, Ekim 1934 ayaklanmasından sonra Asturias'ta uygulanan zulmü örgütleyen ve şimdi Guadarrama'ya yanaşan ve Avila'yı tehdit eden bir düşman saldırısını önleyecek bir keşif gücüne önderlik eden Binbaşı Doval'ın komutası altındaydı. Daha birkaç gün önce Valladolid falanjist lideri Onesimo Redondo sınırdan 40 km. içerde bir pusuda öldürülmüştü. Asilerin geri bölgesi hiçbir şekilde güvenli değildi.

- Tekrar, Madrid'e kahve içmeye gidiyorduk. Avila'dan çıkıp Navalperal'a vardığımızda pusuya düşürüldük. Her taraftan ateş altındaydık. Kendimizi yere attık. Daha sonra herkes kendi başının çaresine baktı. Ben tüfeğimi atıp kaçmaya başladım. Sadece, iki makinalı tüfekleri olan sivil muhafızlar direniş gösterdiler. Saat 11.'de başlamıştım kaçmaya ve 40 km. ötedeki Avila'ya koşarak vardığımda saat akşamın 6'sıydı. Tam bir maraton!..

Tekrar Salamanca'ya geldi. Orada ailesine ilişkin kötü bir haberle karşılaştı. Cepheye ilk gidişinden önce, Salamanca belediye başkanı, ünlü bir üniversite profesörü ve aynı zamanda doktor ve sol cumhuriyetçi bir milletvekili olan amcası tutuklanmış ve öldürülmüştü. Cesedi, sosyalist milletvekili Manso'nunkiyle birlikte 30 km. uzakta Valladolid yolu üzerinde bulunmuştu. Şimdi, bu ikinci yokluğu sırasında da, öteki amcası tutuklanmıştı. Belediye sekreteri olduğu Morasverdes köyünden, ablasına düğün için bir çift beyaz eldiven almaya, Salamanca'ya gelmiş ve "Öteki amcam, Dr. Casto Prieto'nun akrabası olduğu" gerekçesiyle tutuklanmıştı. Hapse atıldı ve 1937 Mayısı'na kadar yargılanmadan orada tutuldu. İdrar kesesinden rahatsızdı. Serbest bırakıldığında kendisine hiçbir tıbbi müdahale yapılmamıştı.

---

29. Bk. s.139.

- Köye gidip, babamın ölümünden sonra tam üç yıl bana bakan teyzemi ziyaret etmeye karar verdim. Teyzem orada kalmamı ve yeni bir belediye sekreteri atanana kadar amcamın görevini yapmamı istedi...

Toprakları verimli Salamanca eyaletinin güneyinde, küçük ama görece varlıklı bir belde olan köyde kayda değer hiçbir şey olmamıştı. Yörenin doktoru sorumluluğu üstlendi. Diktatörlük döneminde, diktatörün **Uniòn Patriòtica**'sının bir üyesi olmuştu; Cumhuriyet'le birlikte, Crespo'nun Salamancalı amcasıyla dostluğu sayesinde sol cumhuriyetçilere katılmış ve nihayet Crespo'nun, sol cumhuriyetçiler arasında daha önemli bir mevkide bulunan köydeki amcasını kıskanarak CEDA'ya katılmıştı. Yine devir değişmiş; bu kez falanjist olmuştu. Ancak atandığı köy konseyinde işler istediği gibi yürümüyordu. Belediye başkan vekili bütün oyları topluyor ve kendi önerileri kabul görmüyordu.

- Günün birinde yakınlardaki en büyük kasaba olan Ciudad Rodrigo'ya gitti ve üç dört falanjistle birlikte geri geldi. Adamlar belediye çanını çalıp halkı okul binasında toplantıya çağırdılar. Falanj şefi, öğretmen kürsüsünde oturuyordu. "Bu köyde garip şeyler oluyor," dedi. "Galiba demokrasinin sona erdiğinden haberiniz yok. Tek demokrasi işte bu," deyip tabancasını çekti. "Buna bakın ve dikkatli olun. Köy konseyi şu andan itibaren lağvedilmiştir"...

Yeni bir konsey atandı ve sıkıcı belediye başkanvekiline yol verildi. Bakire şenliklerinin yapıldığı 15 Ağustos günü falanjistler meşum bir görevle ortaya çıktılar: "Birkaç adam toplamak." Crespo'nun okul arkadaşı olan iki falanjist ona beş kişilik bir liste gösterdi. Listedeki tek kadın Crespo'nun kuzeni, yani tutuklanan amcasının kızıydı. İsimlere bakınca listeyi köyden birilerinin hazırladığını anladı. Hazırlayanlardan biri, "Eski belediye başkan vekilinin erkek kardeşi idi. Bu adam ideolojiden bir nebze bile anlamayan siyasi döneğin tekiydi. Amcam ve yengem onun vaftiz babası ve annesi oluyorlardı. Ve şimdi onların kızını ihbar ediyordu."

Listedekileri tutuklamanın yanısıra falanjistler bazılarına "korku salmak" istiyorlardı. Belediye başkanı bazılarının böyle bir ilaca ihtiyaçları olduğunu söylemişti. Bunlardan biri köy avcısının oğlu Juan'dı. Juan ile erkek kardeşi sosyalistti. Buna rağmen ayak-

lanma başladığında asi orduya gönüllü olarak katılmış durumdaydılar. Ancak Juan'ın talihsizliği o sırada izinli olarak köyde bulunmasıydı. Crespo, Juan'ın belediye binasında dayak yerken, "Ben de sizin kadar, hattâ sizden de fazla yurtseverim," dediğini duyuyordu. "Üzerimde üniforma var, neden vuruyorsunuz bana?"

- Bütün bu işlerde ne büyük bir ironi vardı! Bunu zamanla daha iyi anlayacaktık. Savaşta ölen yegâne iki köylü, Juan'la kardeşi oldu. Sosyalist olan bu iki kişi öldükten sonra hareketin kahramanları oldular. İsimleri bir anıta kazıldı; ölenler için yapılan, benim de katıldığım ayinlerde anıldılar. Civciv ve yumurtalarını çaldıkları için her ayinde onlardan şikâyetçi olan papaz, onları sürekli gözaltına alan namus bekçisi *guardia civil* onbaşısı; onları falanjistlere dövdürten belediye başkanı, şimdi hep bir araya gelip onların ruhuna ilahiler okuyorlardı. Nefis bir yerel ve tarihsel ironi!...

Bu arada falanjistlerin tutuklama işlemi sürüyordu. Belediye başkanı listeye birkaç isim daha eklemişti. Gidişat Crespo'nun hiç hoşuna gitmiyordu.

- Belediye binasının önünde rahibin evi vardı. Kimse sevmezdi onu. Kilise görevlilerinden birinin karısıyla ilişki kurmuştu. Ondan kurtulmak için Piskopos'a birçok kez başvuruda bulunulmuştu. İçeri girdiğimde öyle uykusundaydı. Kardeşine, uyandırılmasını söyledim ve ona durumu anlattım. Beni sonuna kadar dinledi. Birlikte belediye binasına gittik. Falanjistleri ve belediye başkanını görür görmez, "Hayır, kimse bu köyü terk etmeyecek," dedi. "Rahip benim ve köylülerin vicdanını sadece ben bilirim. Kiliseye gitmeyenler olabilir, ama bunda kimsenin suçu yok."

Falanj şefi ona şöyle bir baktı. "Pekâlâ, peder, bu sizin görüşünüz, çünkü siz papazsınız ve bu, sizin göreviniz..."

Daha sonra olanlar hepimizi şaşırttı. Rahip kendini kapının önüne attı. "Benim cesedim çiğnenmeden cemaatimden kimse buradan dışarı çıkarılamaz."

Falanj şefi etkilenmişti. "Bir yolunu buluruz, peder," dedi, "kalkınız, lütfen. Sizi temin ederim kimse öldürülmeyecek. Size bir Katolik olarak söz veriyorum, bu insanları sivil valiye götüreceğim, başka bir şey olmayacak. Hapse bile atmayacağım onları. İsterseniz siz de bizimle gelebilirsiniz."

At arabası yapan marangozla öğretmeni tutukladılar; bu ikincisi yerel sosyalistlerin başıydı. Tutuklanacaklardan biri çoktan dağlara kaçmıştı. Kuzenimi almalarına da, malta humması olduğu gerekçesiyle, doktor izin vermedi. Öğretmeni arabaya götürürlerken, kızı kendini falanjist şefin önüne atıp ayaklarını öptü. On iki yaşında çok güzel bir kızdı. Şef öyle etkilendi ki, kıza kalkmasını söyledi, babasını da bağışladı. Böylece, sadece arabacıyı götürdüler. O da ertesi gün otobüsle döndü. Hepsi, rahip ve aslında temiz kalpli bir insan olan falanj şefi sayesinde kurtuldu. Dışardan gelenlerin sadece biri savaş öncesinde de falanjistti. Salamanca'daki otuz üç kişiden biriydi. diğerleri mavi gömleği ayaklanma başladığından beri giyiyorlardı...

Crespo bu kez, monarşist parti *Renovación Española*'nın Borgos'ta bir gönüllüler birliği oluşturduğunu duydu ve bir aydan biraz daha uzun bir süre içinde üçüncü defadır gönüllü olarak cepheye katılmak üzere yola çıktı. Geride bıraktığı amcalarından biri öldürülmüş, biri hapse konulmuş ve biri de saklanıyordu. CEDA üyesi olan sonuncu amca, Crespo'nun Salamancalı amcası Dr. Casto Prieto'nun cesedinin bulunduğu kasabanın belediye başkanıydı. Bir süre sonra o da ölümle tehdit edilmiş, ana yol üzerinde Morasverdes'e yakın bir köye giderek bir kömürcünün kulübesinde saklanmıştı. (Daha sonra, ortaya çıktı ve hapse atıldı.)

- Bu bir iç savaştı. Cephe hattı, kardeşi kardeşten, arkadaşı arkadaştan ayıran, tek tek evlerden, hattâ yatak odalarından geçen dolambaçlı bir çizgi oluşturuyordu. Benim ailem içinde Karlistler, liberaller, cumhuriyetçiler vardı. Bu durumda olan tek kişi ben değildim. Öteki tarafta yer alan akrabalarımın acılarını dindirmek, amcalarımı hapisten kurtarmak için elimden geleni yapıyor, ancak kendi düşüncelerim uğrunda mücadelemi de sürdürüyordum. maddî çıkarlar için değil, zaten böyle bir çıkarım yoktu, idealler için yapıyordum bunu; solun ve CEDA'nın kışkırttığı kaosa son vermek, kanun ve nizamı, otoriteyi ve yeni bir millî ruhu oluşturmak için. Bütün bunlar tek bir slogan haline gelmişti: "***Viva España!***" Catalan ve Bask otonom statüleri bardağı taşıran son damlaydı. Bunlar bağımsızlığımızın ve İspanya'nın birliğinin sona ermesine yol açacaktı. İspanya'da her zaman devrimci durum vardır; "Kantonalizm" yerden mantar gibi biter. Önce Catalonia, sonra

Bask, ardından Galicya ve nihayet Morasverdes gibi bir köy bile, bağımsızlık ister. Her ***pueblo***'da komiteler, cuntalar... Sonu gelmez bunun. Güçlü iktidar yok olduğu anda İspanya çözülür. İspanyol sadece kendi istediğini yapar. İspanya kendi kendisinin kralıdır ve daima başkasının kralı da olmak ister. İspanyol demokrat olamaz. Hayır, eğitim ve kültürden yoksun olduğu için değil, buna muktedir olamadığı için. En kuş beyinli olanlar, bunun tam aksini savunan cumhuriyetçilerdir. Dünya çapında bir rol oynayamadığı için İspanya, Ortega y Gasset'in "evrensel bir programın başlatılması" dediği şeyi kaybetti. Böyle bir program olmadan uluslararası rekabetin ve iç savaşların üstesinden gelinemezdi. İspanya kaybedildi...

Monarşistti ama Falanj'a sempati duyuyordu. Bu örgütün Jose Antonio Primo de Rivera tarafından yazılan kuruluş konuşmasını okuduğunda çok etkilenmişti. Eski büyük İpanya'nın tarihsel anıları ve daha az derecede olmakla birlikte Falanj'ın toplumsal programıyla bezenmiş bu konuşma çok etkileyici idi. Bununla birlikte, duygusal nedenlerle monarşist olarak kaldı. Kral geçmişte de Franco'yu tercih etmişti ve "herkes böyle istediği için" savaşın bir diktatörlükle sonuçlanacağı açıktı. Otorite ve millî ruhu geri getirdiği sürece kimse bunun nasıl bir diktatörlük olacağıyla ilgilenmiyordu.

- Uğruna savaşmadığım tek şey varsa, o da kilise idi. Franco'nun safında ve Tanrı'ya inanmadan savaştım. On üç yaşımda Salamanca'ya, yatılı bir din okuluna gönderildim. Orada dinsel bir bunalıma kapıldım ve inanmamaya başladım. İçimizi dışımızı dinle dolduruyorlardı; gece gündüz sadece azizler vardı. Dikkatimi çeken ilk şey, rahiplerin söyledikleri ile yaşadıkları arasındaki fark oldu. Genç rahip adaylarının çoğu eşcinsel eğilimliydi ve bizi "güzel" veya "çirkin" diyerek ikiye ayırıyorlardı. Katı bir disiplin vardı. Tam bir kışla gibiydi. Faslı erkeklerin başına subay olarak geçtiğimde okulda gördüğüm eğitim sayesinde hiç zorluk çekmedim. Bu birlik yabancı lejyonlar gibi maceraperestlerle ve ağır suç işlemiş kişilerle dolu vurucu bir güçtü.

Kilisenin toplumsal işlevine düşman olmuştum. İspanya dinin, yukardan empoze edilen ve toplumsal amaçlar için araç olarak kullanılan bir dinin hakimiyeti altındaydı. Sonuç olarak İspanyolların

dinsel inançları hiçbir zaman köklü olmadı. Çoğu İspanyol kendisini Tanrı'nın sağ kolu gibi görürdü; din ise yakalarına taktıkları bir amblem durumundaydı, tıpkı bir futbol kulübünün rozeti gibi. Ömrümüzü kilise yapıp kilise yakmakla geçiriyorduk. Ve bazen her ikisini yapanlar da aynı kişilerdi.

Daha iyi bir İspanya yaratmak için savaşıyordum. Bu amaç kurban gerektiriyordu. Cephe gerisinde olanlar, adaletin istediği kurban verme olaylarıydı. Bütün bunlar, acı da olsa, savaşın kaçınılmaz bir parçasıydı. Fakat kendimizi, canavarlıklarıyla gazetelerimizi dolduran kızıllardan daha iyi göstermemiz gerektiğine de inanıyordum. Dolayısıyla, amcam öldürüldüğünde, hiçbir zararı olmamış bir doktor ve üniversite profesörünün, makamına seçimle gelmiş bir insanın, düşüncelerini savunduğu için öldürülmesine şaşmaktan kendimi alamadım. Öteki taraftakiler gibi davranarak daha iyi bir İspanya kurabilir miydik?

Yine de mücadeleyi bırakmadım. Savaş devam etti. Cephe gerisine fazla kafa yormadım. Böylesi daha iyi oluyordu. Aksi halde insan kendisini silahı atıp kaçmak gibi saçma sapan bir durumla karşı karşıya bulabilirdi. Yapılacak şey öldürmeyi amaçlamaktı.

MADRİD

Madrid'de Sol Cumhuriyetçi Parti'nin başkanı Regulo MARTİNEZ, Estramadura ve Toledo'dan kaçan sığınmacılara yer bulmakla meşguldü. O sırada Afrika ordusu Madrid'e 180 km. uzaklıktaki Tagues vadisine ulaşmıştı. Ordu, üç hafta içinde önemli bir direnişle karşılaşmadan Seville'den bunun tam iki misli yol katetmişti. Milis güçleri lejyonerler ve Fas birlikleri ile karşılaştırılabilecek durumda değillerdi.

Başkent sokaklarında köylülerden, at arabalarından, koyun ve keçi sürülerinden adım atacak yer kalmamıştı. Badajoz bir hafta önce düşmüştü. Estramadura'da, bu kentin ele geçirilmesinden hemen sonra orayı savunanların ve milislerin maruz kaldıkları katliam hakkında söylentiler Madrid'e ulaşmaya başlamıştı. İki gün kadar önce de asi uçakları başkenti bombalamıştı.

Martinez saat 9'da parti merkezine döndü. Telefon çaldı. Karşıdaki, partinin ulusal başkanı Marcelino Domingo idi.

- "Halk Model hapisanesine saldırdı ve binayı ateşe verdi," diyordu. "İngiltere ve Fransa elçileri, eğer durum hemen kontrol altına alınmazsa Franco'yu tanıyacaklarını bildirdiler." "Anlıyorum, ama..." "Evet," diyerek sözümü kesti. "Madrid'de seni benden daha iyi tanırlar. Hükümet, halk Cephesi'ndeki bütün parti temsilcilerinin hapishaneye gidip, İçişleri Bakanı General Pozas ile görüşüp, soruna bir çözüm bulmalarını istedi"...

Hemen yola çıktı. Hapisanenin bulunduğu Argüelles *barrio*'suna yapılan hava saldırısı hasara yol açmıştı. Bu, Madrid'e yönelik ilk hava saldırısıydı.[30] Sivillerden de kayıp verilmişti. Elinde oyuncak bebeği ile bir kız çocuğu ölüler arasındaydı. Modern savaş dönemi başlamıştı. Başkentin hava savunması bulunmuyordu. Sonraları sinema projektörleri tarama projektörleri olarak damlara yerleştirildi. MARTİNEZ halkın intikam istediğini düşünüyordu. Eğer hava saldırılarında ölürlerse, hapishanedeki sağcıların bir kısmını öldüreceklerdi.

Her yerde kontrol noktaları oluşturulduğu için hapishaneye güçlükle ulaşabildi. Vardığında orada tutulan önde giden sağcı liderlerden yirmi kadarının kurşuna dizilmiş olduğunu gördü. Fakat yangın büyük değildi.

General Pozas Halk Cephesi temsilcileri karşısında yaptığı konuşmasını bitirir bitirmez, MARTİNEZ söz aldı.

- Sol Cumhuriyetçi Parti, cumhuriyete zarar verecek hiçbir şeyin kabul edilemeyeceğini söylüyor. Ve bugün burada olanlar kabuledilemez şeylerdir. "Ne demek istiyorsun," diye bağırdı oradakiler. "Eğer insanları öldürmek istiyorsanız," diye sürdürdüm, "bir şey söyleyeyim size. Sizler demokrat ya da her ne ise ondan olmazdan çok önce ben cumhuriyetçi davaya hizmet ediyordum." Tekrar bağırışlar oldu. Yeni bir taktik izlemem gerekiyordu. "Cumhuriyet'in düşmanlarına en ağır cezaların verilmesini ben de istiyorum. Buna karşılık, Cumhuriyet'in dostu olanlardan azamî öl-

---

30. Savaşın ilk haftalarında cumhuriyetçiler hava üstünlüklerini kullandılar; eskimiş bir hava gücünün yapabileceği kadarıyla, asilerin elindeki şehirleri (Cordoba, Granada, Segovia, Valladolid vb.) bombalayıp, Birinci Dünya Savaşı'nı hatırlatacak düzeyde sivilin ölümüne yol açtılar. Asilerin, Alman savaş uçakları ile Madrid'e yaptıkları hava saldırıları ise, çok geçmeden, II. Dünya Savaşı'nın başlangıcını haber veren bir düzeye yükseldi.

çüde iyilik göstermelerini bekliyorum. Bu tür eylemler hoşgörülemez. Bu idamlar ve katliamlar yüzünden Cumhuriyet'in yüz yüze geldiği tehlikeleri hepiniz biliyorsunuz..."

"Ne öneriyorsun, peki?" diye bağırdı birileri. "Şunları... Halkın, siyasal partileri ve örgütleri aracılığıyla *de facto* ve *de jure* (fiilen ve hukuken) temsil edildiği mahkemeler kurma konusunda anlaşmaya varmadan hiç kimsenin bu salonu terk etmemesini öneriyorum. Mahkemelerin yasalara başvurma konusunda gevşek davranmamasını sağlayacak olan budur ve halk bunu görecektir. Yasaların uygulanması, aynı zamanda, kamuya açık idamların karşısında bir güç oluşturacaktır. Halk Cephesi örgütleri bu halk mahkemelerine gönderecekleri temsilcileri derhal atamalıdırlar."

"Güzel," dedi General Pozas. "Bir halk mahkemesinin kurulacağını hükümete hemen bildireceğim." Kulaklarımıza bir ıslık sesi geldi. Halk yangını söndürmeye başlamıştı...

Tam ayrılmak üzereydi ki bir FAI militanı yanına geldi. "Sen iyi niyetli bir insansın," dedi, "gidip *fiambre*'lere (cesetler) bir bakalım mı?" MARTİNEZ öneriyi olumlu karşıladı. Asla işlenmemesi gereken bir suçun bir ölçüde hafifletilmesi için bu insanların kaçmaya teşebbüs ederlerken öldürüldükleri öyküsünü açıklığa kavuşturmak gerekiyordu.

İlk rastladıkları ceset eski bir öğrencisine aitti. FAI'li adam ona şöyle bir baktı. "Kendini kötü mü hissediyorsun?" Bunun üzerine MARTİNEZ, bu genci sekiz yaşından üniversiteye gidene kadar kendisinin eğittiğini anlattı. Çok az sayıdaki falanjist öğrencilerinden biriydi; önde giden sosyalist milletvekili ve profesör Jimenez de Asua'ya karşı birkaç ay önce düzenlenen bir suikast girişimine katılmıştı.

- "Bu sonucu hak etmiş olabilir. Ama yine de beni etkiliyor..." Hapisaneyi dolaşmaya devam ettik. Melquiodes Alvarez'in cesedine rastladık. "Ama bu adam demokrat," diye bağırdım. "Çok iyi niyetlisin," dedi yanımda duran yaşlı bir sosyalist. Cumhuriyet'in ilanından önce yaşanmış bir olayı anlatmaya başladı. Reformist Parti'nin kurucusu ve kralın danışmanlarından olan Alvarez, Bilbao'daki bir seçim kampanyasında, yanında duran Sosyalist Parti kurucusu Pablo Iglesias'a hitap edene kadar taş gibi sessiz bir kitleyle karşılaşmıştı. Sonra herkesin yüzü gülmüş, iki

adam kucaklaşmıştı. Kalabalığın içinde bulunan bu eski sosyalist, "Eğer bu kucaklaşmaya ihanet ederseniz, halk bunun hesabını sorar," diye bağırmıştı. "Ve ihanet etti[31], işte sonunu görüyorsun"...

Halkın çok güçlü bir belleğe sahip olduğunu düşünüyordu. Özellikle işverenlerden gelen hiçbir ihanet, hakaret ve saldırı aklından çıkmıyordu. Silahlı oldukları an intikamlarını alıyorlardı; sadece ondan değil, babasından dedesinden de, çünkü bu tarihsel bir intikamdı.

- İlk halk mahkemesi ertesi sabah saat 9'dan itibaren çalışmaya başladı. Bu mahkemenin kurulması geneldeki *paseo* (katliam) dalgasına son verdi. Tek tek öldürmeler sürüyordu, ama halk bu kez düşmanlarının hiç olmazsa yargılandıklarını görebiliyordu. Cumhuriyet'in daha önce bu konuda çok gevşek davrandığını düşünüyorlardı...

Hükümet halka geceleri saat 23'ten sonra kapılarını kapamaları ve yetkili olmayan kişiler içeri girmeye kalkarlarsa polis çağırmalarını bir talimat olarak duyurdu. Bunlar gelişigüzel öldürmelere son vermek için düşünülmüş ek önlemlerdi. Bu tür öldürmeler birçok kişinin yanısıra az kalsın o sırada Şili konsolosu olan Pablo Neruda'nın da hayatına mal oluyordu. Neruda bir akşam *Carmencita's Restaurant*'ta yemek yerken, içeri giren "milisler" onu tutuklamak istemişler. Bunun üzerine arkadaşı sanat profesörü Rafael SANCHEZ, yakındaki güvenlik merkezine *(Direcciòn General de Seguridad)* koşup polis çağırmış ve adamları tutuklatarak Neruda'nın hayatını kurtarmış. Bu arada polis Şilili ozandan tekrar tekrar özür dilemiş.

Devrim açısından geri bölgenin güvenliğini sağlama zorunluluğu, Barcelona'da olduğu gibi burada da kişisel kan dökmeler, kan davaları ve keyfi öldürmeler ile karışmıştı.

- İlk haftalarda kuyruklardaki insanların, "Manzanares'ten yeni döndük, bugün on yedi kişi var," dediğini, hattâ sokaklarda buna

---

31. Asturias ve Catalonia'da Ekim 1934 ayaklanması sırasında ölüm cezasına mahkûm olanların idamında ısrar etmesi ve merkez sağ hükümet cezaların infazını kabul etmediğinde -CEDA ile birlikte- desteğini çekmesi.

benzer şeyler bağırıldığını duyabilirdiniz, diyordu Alvaro DELGADO. Kendisi Lavapies'teki işçi mahallesinde oturan bir dükkân sahibinin oğluydu. Erkekler, kadınlar, hattâ çocuklar, cesetleri görmeye giderlerdi. Dehşet verici bir manzaraydı. "Bugün ipek çorap giymiş birini gördüm; eteğini bir kaldırdım ki, şahane iç çamaşırları var." Rastlantı sonucu duyduğum şeylerden biri buydu...

Diğerlerinin yanısıra Komünist Parti de harekete geçti. Karısıyla birlikte iki katlı bir otobüse binip Alto del León geçidine savaşmaya giden Pedro SUAREZ, cephede daha ilk günlerde yaralanan karısını görmeye, Madrid'e dönmüştü. Öldürme olayları nedeniyle parti, Madrid'de kalmasını emretti. Kendisine geri bölgenin boşaldığı ve her türlü suçun işlendiği söylendi. Olayları önlemeye çalışan ve DGS'ye bağlı bir yardımcı kuvvette çalışacaktı. Sokak denetimleri yapıyorlar, geçen arabaları durdurup kimlik kartı soruyorlardı.

- İçimizden biri şöyle derdi: "Bu arabada olmak istemeyen biri varsa hemen inebilir." Aralarında ***paseo*** için alınan biri olabilirdi. Bir keresinde bir arabanın içindekilerin silahlarını alıp üzerlerini aradık; adi suçlu oldukları ortaya çıktı. Bu tür ***paseo***'lara üç ay içinde son verdik. Münferit öldürme olaylarının önünü alamadık, doğru. Ama artık aramaları sadece özel bir güvenlik merkezinden verilen belgeleri taşıyan polisler yapabiliyor; bir bekçi ya da bir komşu aramada hazır bulunup düzenlenen evrakı imzalıyordu. Polise verilen belgeler gündüz beyaz, gece kırmızı oluyordu...

Halk mahkemelerine atanan ve görevi sadece suçluyu itham etmek olmayıp "yasa savunuculuğu" da olan siyaset dışı bir kamu savcısı, jürinin, elinde açıklanmış bir yasa olması halinde adaleti uygulama konusunda fazla hata yapmadığını ifade ediyordu.

- Ancak yasa yeterince açıklanmamışsa her türlü baskı uygulanırdı, çünkü hakimler deneyimsiz ve sağ görüşlüydüler...

Aslında iki tip mahkeme vardı. Birincisi, Fernando MORENO'nun ifadesiyle, tamamen anayasal bir kuruluştu ve devlet güvenliğine karşı işlenen suçlara, isyan ve isyana teşvikle suçlananların davalarına bakardı. Halk Cephesi'ndeki yedi parti ve örgütün her biri iki jüri üyesi atıyor, mahkeme başkanlığını profesyonel bir hâkim yapıyor, iki yargıç da yardımcı üyeliklerde

bulunuyordu. Jürinin görevi kişiyi suçlu ya da suçsuz bulmaktan ibaretti. Cezadan üç yargıç sorumluydu.

Daha az bilinmekle birlikte, acil mahkemeler de (**Tribunal de Urgencia**) kurulmuştu. MORENO'ya göre bunlar, "anayasal olmayan, kanunsuz ve alenen politik," mahkemelerdi. Bunlar, insanları, "Cumhuriyeti sevmemek" suçundan yargılayabiliyorlar, geçmişte yaptıklarından ötürü suçlu bulabiliyorlardı.

- "Monarşistlere ya da CEDA'ya oy vermiş olmaları cezalandırılmaları için yeterli olabiliyordu. Halk Mahkemesi ölüm cezası verebildiği halde, acil mahkemelerin 5 yıldan fazla ceza verme yetkisi yoktu. Baş sorun güvenilir hakimlerin ve soruşturma yapabilen savcıların bulunmamasıydı. Ayaklanmadan sonra adlî teşkilat dağılmış, hakimler tutuklanmış, öldürülmüş ya da kaçmışlardı. Ancak sağcıların hepsi uzaklaştırılmış değildi. Bunlar da, hayatlarından endişlendikleri için, ya sadakatlerini kanıtlamak için aşırı sert davranıyorlar ya da korkudan kafalarını bile kaldıramıyorlardı. Bir keresinde bir savcı arkadaşa şöyle dedim: "Tarafsız davranmamız lazım. Bak o zaman adalet nasıl uygulanıyor." "Hayır," dedi, "tam aksine sert davranalım, varsın ölen ölsün." Çoğu sağcının tutumu böyleydi, adaletin inkârıydı.

Montana Kışlası'na saldıranların arasından yürüyerek çıkıp gitmeyi başaran falanjist marangoz Mario REY bir acil mahkemede yargılanmıştı (bunlara da genel tabirle Halk Mahkemesi deniyordu). Montana'dan kaçtıktan sonra önceleri bir arkadaşının evinde saklanmıştı. Kendi evine dönmeye kalkıştığında -ailesinin öldürüldüğünü sanıyordu- başlarında kötü şöhretli Garcia Atadell'in bulunduğu kendine özgü bir kuruluş olan "suçlu arama müfrezesi" tarafından sokakta tutuklanmıştı. Bu Garcia Atadell bir süre sonra külliyetli miktarda ganimetle karşı tarafa geçmiş; fakat asiler tarafından yakalanarak Seville'de idam edilmişti. REY birkaç gün içinde serbest bırakıldı, fakat kimlik belgesi olmadığı için tekrar tutuklandı.

Ona kalırsa, hapishaneden de, yargılanmayı beklemekten de daha kötüsü, saklanmaktı. Okul arkadaşları, çocukluk arkadaşları, *barrio*'sundaki evinde onu arıyorlardı.

- Daha bir iki yıl önce birlikte top oynadığımız, okuldan kaçtığımız arkadaşlarım şimdi beni öldürmek istiyorlardı. Nasıl anlatılır bilemiyorum. İki gün içinde görüldüğü yerde öldürülecek vahşi bir hayvan olup çıkmıştım. ***Cono***! (Lanet olsun) İşte iç savaşın en vahşi, en anlamsız yanı buydu...

Tutuklandığında ve mahkemeye götürüldüğünde kendisine, alışılmışın dışında, kötü davranılmadı.[32] Mahkemede falanjist olmakla suçlandı. Falanj'ın savaştan önce tamamen yasal bir örgüt olduğunu ve on yaşında bir çocuk olarak o sıralarda siyasi bir düşünceye sahip olamayacağını söyleyerek kendisini savundu. Buna mecburdu, çünkü onu savunmak için görevlendirilen kişi ağzını bile açmıyordu.

- Mahkeme yaklaşık yirmi dakika sürdü. Beraat ettim. Bildiğim kadarıyla Halk Mahkemesi'nde aklanan tek falanjist benim. Benim Montana Kışlası'nda olduğumu bilmiyorlardı tabiî...

Mahkeme kararı uyarınca Porlier hapisanesinden salıverildi. Daha kapıdan dışarı adımını atmıştı ki, bir polis önünü kesti.

- "Hey sen, bin şu arabaya." Bir kamyonu gösteriyordu. Bindim. İçerde başkaları da vardı. Bunlar herhangi bir ceza yemişler miydi, bilmiyorum. Bizi bir toplama kampına götürdüler. Orada savaş bitene dek tam iki yıl kaldık...

Diktatörlüklerin hepsi iğrençtir. Şiddetin her türlüsü çirkindir; fakat, barışçı duygularımıza karşın biz devrimciler düşüncelerimizi kabul ettirebilmek için hemen her zaman bunlara başvurmak zorunda kalıyoruz... Sendikalist örgütün kararlı müdahalesiyle yü-

---

32. Kasım 1936'da Madrid Cezaevleri Müdürü, anarşist Melchor Rodriguez, Porlier hapishanesine temsilci gönderip hiç kimsenin gece yarısı yasal olmayan bir şekilde alınıp öldürülmeyeceği konusunda bütün mahkûmları tek tek bilgilendirdi. O sırada Mario REY oradaydı. "O andan itibaren keyfî idamlar son buldu."

O sırada karşı tarafta, Salamanca'da ise, Yabancı Lejyon'un kurucusu General Millian Astray, 1 Ocak 1937'de hapishaneyi ziyaret edip Franco adına mahkûmlara benzer bir garanti veriyordu: gelecekte hiç kimse yargılanmadan hapishaneden alınıp öldürülmeyecekti. (O sırada Franco'nun merkezi olan Salamanca'da hapis yatan bir doktorun anlattıklarından.)

rütülecek bir devrimde... şiddet aracı olarak sadece her türlü hükümeti reddeden silahlı halkın diktatörlüğü vardır.

Eleuterio Quintanilla, Asturiaslı liberter lider, CNT Ulusal Kongresi'nde Rus Devrimi'nin tartışılması sırasında yaptığı konuşma (Madrid, 1919)

BARCELONA

Belirsizlik durumu hâlâ sürüyordu. Catalan anarko-sendikalistler liberter devrimi "ertelemişler"di. Bununla birlikte, Barcelona'daki devrim CNT kollektiflerinde ve sendikaların yürüttükleri sanayide günden güne kök salıyordu. "İktidar" düşmanı liberter liderler, Barcelona'daki yegâne güç CNT olduğu halde, iktidarı almayı reddetmişlerdi. Anti-faşist milis komitesi içinde "işbirliği" yapmayı kabul etmişler; böylece, bir yandan komiteleri iktidarlarının gerçek araçları haline getirmeyi reddetmişler, öte yandan, hâkimiyet konusunda mesafe katetmişlerdi.[33]

İktidar, tıpkı doğa gibi, boşluğu sevmez. Silahlı çatışma boyutuna ulaşmış bir siyasal sınıf mücadelesi olan iç savaş durumunda bu daha da geçerlidir. Üretim araçları büyük çapta Catalan işçi sınıfının eline**d**eydi; ancak siyasî iktidar sayısız komitelere dağılmıştı. Barcelona'da anti-faşist milis komiteleri ile hükümet arasında paylaşılmış; Catalonia'da yine bu komiteler ile diğerleri arasında bölünmüştü. İktidar Catalonia ile Madrid arasında da bölünmüş durumdaydı. Tamamlanmamış bir devrim açısından normal olan böyle bir ikili iktidar (çoklu değilse) uzun süre devam edemezdi.

- CNT-FAI, tanımadan, sorumluluğunu üstlenmeden iktidarı ele geçirmişlerdi. Sokaktaki iktidarı aldıklarında, siyasal iktidarı da almalıydılar... Beş yıl önce CNT'yi bölen ***treintista*** bildirgesinin otuz

---

33. Bu durumun bir göstergesi -basit, sözlü tehditlerle sağlanmıştı- *guardia civil* güçlerinin Barcelona'ya getirilmesi şeklindeki, daha önceden kabul edilmiş planın uygulanmaması; ve bir süre sonra komünist PSUC'un Companys'in henüz kurduğu (31 Temmuz 1936) ve o anda fiilen iktidarsız olan hükümetten çekilmeye mecbur bırakılmasıdır.

imzacısından biri olan, CNT'Li devlet memuru Sebastian CLARA böyle diyordu. Hükümeti ele geçirmeli, eğer hükümet sözcüğünü kabul etmiyor idiyseler, bunu Konsey ya da Komite'ye çevirmeli ve kendilerini çoğunluğun temsilcisi olarak güvence altına almalıydılar. Politik bir kriz durumunda önce *onlar* harekete geçecek, çözümü *onlar* öncrecekti. Kitleler, ancak bir hükümetin gerçekleştirebileceği böyle bir liderliği arıyorlardı...

Üretim araçlarını ele geçirmek için gerçekleştirdikleri devrimci dalgalanmada -bu hareket anarko-sendikalist devrimin hedefi, liberter komünizmin altyapısı idi-[34] Catalan liberterler çok "maddî" bir iktidar ögesini ihmal etmişlerdi: maliye. Hükümet, CNT banka çalışanları sendikasının denetimi altındaki Catalan banka ve malî kurumlarının üzerindeki kontrolünü hiçbir zaman kaybetmedi. Hükümet, daha başından itibaren, işlemleri denetlemek, sermaye kaçışını önlemek için, sendikaların da onayını alarak, her bankaya bir temsilci atadı. Bu konuda sendika, malî konseyin ve merkezi hükümetin talimatlarını uyguluyordu. Sendikanın önde giden üyelerinden Joan GRİJALBO böyle diyordu.

- Bankaları kamulaştırmaya ve kollektifleştirmeye yönelik hiçbir planımız yoktu. Bankaları tek tek kollektifleştirmek, bankacılık sisteminin sürdürülmesinden tamamen farklı bir şeydir. Başlangıçta CNT'nin bankaları kamulaştıracağına dair bazı görüşler öne sürülüyordu. Ancak hükümetin karşı çıkması üzerine bu işten vazgeçildi. Banka sistemini işletebilecek yeteneğe sahip tek otorite ile çekişmenin olanaksızlığını fark ettik...

Üstelik Catalan banka sisteminin o sırada çok zayıf olduğunu da gayet iyi biliyordu. Catalonia'daki başlıca bankalar Catalan değil İspanyol bankaları idi. Bunların kamulaştırılması, Halk Cephesi bölgesindeki bütün bankaların kamulaştırılması anlamına gelecekti.

Catalan liberterlerin bu hatası sanıldığı kadar büyük bir önem taşımıyordu. Savaş öncesinde Catalonia İspanyol devletinin siyasal yönünün belirlenmesinde hiçbir zaman endüstriel bir ağırlık taşımamıştı. Burjuvazinin bu konuda hayatî bir eksikliği vardı:

---

34. Bu sorun ve *treintista* ayrımını, kopuş Noktaları D'de incelenmiştir.

banka ve mali sermaye. Şimdi de, hemen hemen aynı nedenlerle Catalan devleti özgül ağırlığını koyamıyordu. Ülkenin malî kaynaklarını o değil, Madrid kontrol ediyordu.[35] Ne var ki, bu "kusur" liberter devrimle ilgili bazı belirsizlikleri ön plana çıkarıyordu. Çünkü, devlet için örgütlü zor -polis, mahkemeler ve ordu- neyse, kapitalizm için, bankacılık ve altın, odur. Cumhuriyet altın kullanımından geçici olarak mahrum kalmıştı; ancak bankacılık sürüyordu. Liberter devrim bunların hiçbirini elde edemedi.

Milis komitesindeki Esquerralı Jaume MIRAVITTLES, gittikçe daha fazla karamsarlaşıyordu. Ona kalırsa her şey kaos içindeydi. İşler böyle devam ettikçe kendisi "ve küçük burjuvazinin, yani devrimin dümenini eline alabilecek yetenekte olmayan bir sınıfın temsilcileri" bunun savaşın kaybedilmesine yol açacağı korkusu içindeydiler. Dali, Paris'ten ona mektup yazıyor, Barcelona'da başında kendisinin bulunacağı bir bakanlık kurmak istiyordu. Bakanlığın adı "Günlük Hayatın Akıl Dışı Örgütlenmesi" olacaktı. Tarihsel bir proje!

- "Salvador," diye başladım mektubuma, "sana ihtiyacımız yok. Hayat, tam anlamıyla, olabildiği kadar örgütlü." Öyle tarihsel anlar vardır ki, halkı harekete geçirecek en doğru slogan "Özgürlük" sloganıdır; Cumhuriyet'in gelişinde olduğu gibi. Ama yine, öyle anlar vardır ki, "Düzen-devrimci düzen" sloganı o anki durumun ihtiyaçlarıyla çakışır. Ve Komünist Parti işte bu sloganı ortaya atmaktaydı. Komünist Partinin güç kazandığı apaçık ortadaydı. İktidarın onların eline kayması, tamamen anlaşılır bir şeydi. Ne var ki, bunu CNT'ye bir türlü anlatamadık...

Liberter liderlerin formülasyonlarına göre, ikilem, "ya hep ya hiç," değil, "ya CNT diktatörlüğü ya da işbirliği" idi. Bir siyasal iktidar sorunu idi. İşbirliği işçi sınıfı iktidarının önkoşulu idi. Daha

---

35. Madrid'e kredi almaya giden bir Catalan komisyonu Caballero'nun yeni Halk Cephesi Hükümeti tarafından geri çevrildi. Aynı şekilde, İspanyol altın rezervlerinin -dünyada dördüncü idi, bir bölümünün Catalonia'ya transferi isteği de reddedildi. Reddettiler, diyordu, CNT Ekonomi Konseyi üyesi Joan Fabregas, çünkü hükümet "Catalonia'da gerçekleştirilen pratik işlere sempatiyle bakmıyordu." (J. Periats, *La CNT en la revolución española*, Paris, 1971, c.I, s.205.) Bunun üzerine bazı liberter birimler Madrid'de tutulan altının bir kısmını "kumalaştırmayı" planladılar ve bu iş için 3000 adam hazırladılar. CNT Ulusal komitesi bu planı geri çevirdi (Bk. D.Abad de santillan, *por que perdidos la guerra*, Buenos Aires, 1940, Madrid 1975).

iki ay önce CNT Saragossa kongresi, devrimci bir işçi sınıfı iktidarı çağrısında bulunmuştu. Şimdi tam da bu çağrıyı yerine getirmenin zamanı idi. (Değişen koşullar içinde böyle bir ittifak *azınlık* bir küçük burjuva temsilini mutlaka içermek zorundaydı, ancak CNT hâkim durumda olacaktı.)[36] Karar alındığında vakit artık çok geçti. Anarşistler iktidarı almaya değil, onu *yıkmaya* inanıyorlardı. Onu almayı reddetmeleri kendi yıkımları oldu.

*

19 Temmuz'da Catalonia Birleşik Sosyalist Partisi, PSUC, henüz kurulmamıştı. Catalonia Sosyalist Birliği ve Catalonia Komünist Partisi dahil dört küçük partinin birleştirilmesi ayaklanmadan önce planlanmış, ayaklanma ise bu gelişmeyi hızlandırmıştı. PSUC'un başlangıçtaki üye sayısı 6000 civarındaydı; bunun yaklaşık 2500'ü Barcelona'daydı.[37] UGT'yi de denetimi altında tutan yeni parti Komintern'le hemen yakın ilişkiye geçti. Bütün niyet ve amaçlarıyla bu, Catalonia Komünist Partisi idi.

Hem PSUC hem de UGT muazzam bir büyüme gösterdi. Halk Cephesi bölgesinin her yerinde olanlar burada da tekrarlanıyordu: kitlesel ilişki kurma yoluyla-"nitelik" dikkate alınmaksızın üye yazarak- bir örgütün diğeri üzerinde inatla hakimiyet kurmaya çalışması. CNT'nin getirdiği, iki sendikadan birine üye olma zo-

---

36. Devrimin, nihai, liberter komünist hedeflere ulaştırılmasının mümkün olmadığı açıktı; çünkü böyle bir devrim, halk kitlelerinin *ittifak halinde* ve kendiliğinden bunu istemelerini gerekli kılıyordu. Ancak, liberter hareket, kendisini Catalonia'da gerçekleşen proleter devrimin önderi olarak sağlama alsaydı, gelecekteki olayları belirlemek bakımından güçlü bir konumda olurdu ve bu, Catalonia ile sınırlı da kalmazdı. Ne var ki, bunun için yeni iktidar araçlarının geliştirilmesi gerekiyordu. Milis Komitesi, bir bakıma, bu araçların nüvesiydi. Liberterlerin, bizzat CNT'nin böyle bir iktidar olduğu görüşü - sendikanın görevi devrimci ekonomiyi inşa etmekti- yeni proleter iktidarının organlarının oluşturulmasını engelledi.

37. Savaş patlak verdiğinde, muhalif komünist POUM'dan daha küçük olmalarına karşılık, PSUC'u kuran partiler daha büyük bir siyasal pazarlık gücü gösterdiler ve Şubat 1936'da Catalonia'nın tümünde seçimi kazanan Halk Cephesi listelerine aday olmayı ve seçimlerde yedi üyelerini seçtirmeyi başardılar. POUM'un ise sadece bir üyesi vardı. PSUC'un ve UGT'nin bundan sonra gösterdiği hızlı büyüme için bk. J.Bricall, *Politica economia de la Generalitat*, (Barcelona, 1970), s.120 ve 315; Barcells, *Cataluna Contemporanea II (1900-1936)*, s.43.

runluluğu bu durumu, özellikle Catalonia'da daha da kötüleştirmişti. *Treintistacı* sendikaların hemen hepsi yeniden CNT'ye katıldı. Bir sendika kartının sağlayacağı korumaya muhtaç pek çok kişi de aynı şeyi yaptı. CNT korkusu, POUM'a bağlı olanlar da dahil diğer sendikaları UGT'ye sürükledi. Devrim korkusu da küçük burjuva kitleleri aynı yönde sürüklüyordu. Kasım ayından sonra UGT'nin Catalonia'daki üye sayısı -dört ay önce CNT'nin ancak onda biri kadardı- Anarko-sendikalistlerin sayısını biraz aşmış durumdaydı. Geçmişle kıyaslandığında bu inanılmaz bir durumdu ve küçük burjuvazinin sayısal önemini gösteriyordu. PSUC'un gücü de bu arada yaklaşık on kat artıp 50 000'e ulaşmıştı. Sosyalist sendikaların, Esquerra gibi geleneksel partilerine olan güvenlerini yitirmiş, dükkancıların, büro çalışanlarının ve memurların istilasına uğraması -PSUC'un davetkâr tutumu ile birlikte- liberterlerin öfkesini arttırıyordu. bu olayı, açıkça, "karşı-devrimci" bir hareket olarak görüyorlardı.[38]

Birleşme öncesinde PSUC'un gazetesi *Treball*'ın editörlüğüne gelen Pere ARDIACA'ya göre durum şunu gerektiriyordu: yönetebilecek bir hükümet.

- Geri bölgede devrimci bir düzenin sağlanması zorunluydu. Milis komitesi hükümet olmayı asla önermedi ve olamadı. Bizler, bütün anti-faşist güçlerin temsil edildiği bir Halk Cephesi hükümeti istiyorduk...

PSUC'a göre burjuvazinin anti-faşist kesimlerinin desteğini sağlamak zafer açısından temel bir öneme sahipti. Böyle bir strateji proletaryanın hegemonyası ve devrimin ilerletilmesi açısından engel oluşturmuyordu. Aksine;

- Savaşı kazanmak için alınacak her önlemin, özellikle UGT ve CNT birliğinde ifade edildiği gibi, bu hegemonyayı zayıflatmayıp güçlendireceğine inanıyorduk. Böylece devrim, zaferden sonra pekiştirilebilirdi.

---

38. Halk Cephesi bölgesinin diğer yerlerinde CNT'nin her başvuranı üye yazması, komünist ve sosyalistlerin de CNT hakkında benzer küçümseyici yorumlarda bulunmalarına yol açtı. Sosyalist ve cumhuriyetçi partiler kapılarını her gelene açmıyorlardı.

Burada henüz devrim yapılmamıştı. Üretim araçlarını ele geçirmek ile devrimin temellerini pekiştirmek ve halkı buna katmak başka başka şeylerdi. Her şey altüst olmuştu; ancak bu tek başına hiçbir şeyin garantisi değildi, çünkü burjuvazi pekâlâ iktidara gelebilirdi. Belirleyici olan, bir yandan savaşı zafere doğru götürürken, öte yandan hegemonyayı sağlamaktı. Bunu yapmak belirli bir düzeni gerektiriyordu.

Küçük burjuvaziyi, kendi çıkarlarını savunması için bizzat kurduğumuz bir sendikada GEPCI'de (Gremios y Entidades de Pequenos Comerciantes e Industriales) örgütlediğimiz için CNT ve POUM tarafından karşı-devrimci olmakla eleştiriliyorduk. Sosyalist bir ekonominin koşulları yaratılana kadar ülke ekonomisine önemli katkılarda bulunabilecek ve sonunda yok olacak bir toplumsal sınıfın korunması gerektiğine inanıyorduk. Bu karşı-devrimci bir adım değildi; aksine, kuvvetleri devrime yardım edecek şekilde saflara sokuyordu...

Doğal olarak, POUM Yürütme komitesi'nden Juan ANDRADE durumu oldukça farklı biçimde değerlendiriyordu. PSUC küçük burjuvaziden destek alıyordu (POUM da, CNT gibi bu kesimi hesaba katmıyordu), çünkü bu örgütün işçi sınıfı içinde özgül bir ağırlığı yoktu.

•

- Ancak bunun PSUC'un büyümesindeki tek neden olduğu kanısında değilim. Neden, CNT idi. Bu örgüt o kadar çok sayıda insanı terörize etti ki, onlar da bir tepki olarak komünistleri düzeni sağlayacak parti olarak değerlendirir hale geldiler...

Ancak PSUC henüz CNT ile açıktan karşı karşıya gelebilecek güçte değildi. PSUC'taki gelişmeye rağmen Barcelona'nın hakimleri hâlâ liberterlerdi.

- CNT gerçek bir güce sahipti, ancak bunu ne yapacağını bilemiyordu. Büyük bir devrimci arzuya sahipti ama devrimci bir uyumdan yoksundu. Böyle diyordu ARDİACA. Ona göre, CNT iktidara gelmiş olsaydı bile, Catalan halkının desteğini çoğunlukla kazanabilecek bir programdan yoksundu. Bu arada, iktidarı küçük burjuva Catalan partileri ve bizimle paylaştığı apaçık ortada olduğu halde, çoğu zaman sanki tek başına iktidardaymış gibi dav-

ranmaya devam etti (üstelik bunu açıkça söylemeksizin). Bu, açıkça bir ikili iktidar durumu idi; ancak, proletarya ile burjuvazi arasında değil, proletaryanın bir kesimi ile diğer kesimi arasında bir ikili iktidar durumu. İşte açmazın nedeni buydu. Demek ki, ikili iktidar durumunun çözülmesi gerekiyordu...

Juan ANDRADE Madrid dönüşü POUM Yürütme Komitesi'ne katıldığında dehşete düştü. İktidar sorununu çözecek adımı ne CNT ne de kendi partisi atıyordu. Aralarında, "işçi sınıfının gerçek gücünü ben temsil ediyorum," tartışması sürüyordu. İşçi, Köylü, Asker ve Polis Kurucu Meclisi çağrısında bulunan bir manifesto hazırladı. Bu manifesto, programında yalnızca ücretlerin arttırılması ve çalışma koşullarının düzeltilmesi gibi talepleri öne çıkarmış olan kendi parti yönetiminin de muhalefeti ile karşılaştı. Ama sonunda kabul edildi ve bütün Barcelona'da afiş ve bildiri şeklinde halka duyuruldu.

- Bu çağrının bir Sovyet'in kurulması için yapıldığı açıktı. Ancak bu sözcüğü kullanamazdınız, çünkü anarşistler bunu hemen otoriter komünizmle damgalarlardı. Aslına bakılırsa, anarşistler de ne istediklerini bilmiyorlardı. Sürekli olarak devrim çağrısı yapıyor, devrimin zorunluluğundan söz ediyor, ama devrim olduğunda ne olacak, bunu akıllarına bile getirmiyorlardı. Sürekli taviz veriyorlardı...

Catalonia'nın durumunu uzaktan, CNT'nin tamamen farklı bir tutum benimsediği[39] Asturias'tan gözleyen Ignacio IGLESİAS, CNT'nin "büyüklük kompleksi" çektiğini söylüyordu.

- Sokaklardaki gücünü kanıtlayan CNT, siyasi muhalifleriyle alay etmek dahil, dilediği her şeyi yapabileceği inancına kapılmıştı. Durumun değiştiğinin farkında bile değildi. Siyasal iktidar olmadıkça, son tahlilde, ne fabrikalardaki ne de sokaktaki iktidara komuta edemeyeccekti. Böyle bir kompleks içinde olmadığı içindir ki, Asturias'taki CNT, siyasal gerçeklerin bilincinde olarak hareket ediyordu...

Sadece Barcelona'da fabrika ve işletmeleri ele geçiren CNT militanları, kendi devrimci arzu ve geleneklerinin vücut bulduğu "ars-

---

39. Bk. aşağıda, s. 307-310.

lan gibi güçlü" örgütlerine güvenlerini sürdürüyorlardı. Arzu ve gelenekleri şunu gerektiriyordu: ekonominin proletarya tarafından yönetilmesi ve devletin lağvedilmesi ile gerçekleşecek toplumun liberter dönüşümü. POUM'un bildiri ve afişlerini rüzgâr almış, götürüyordu. CNT kendi kararını verecekti.[40] Ağustos sonunda verdi de. Garcia Oliver bir kez daha kürsüdeydi: "Ya işbirliği yaparız ya da diktatörlüğümüzü kurarız. Siz seçin." Çoğunluk yine işbirliğini seçti. Ama bir fark vardı: Başkan Companys'in sürekli tekrarladığı hükümete katılma çağrısını bu kez kabul ediyorlardı.

- Başkan, CNT'nin hükümete katılması halinde, hükümet olanaklarının, tarihsel atmosferinin, makamların, kişilerin ve kendi başkanlığının, ortaya çıkan şekilsiz patlamayı bir yapıya kavuşturabileceğine inanıyordu. MİRAVİTLLES böyle düşünüyor ve partisinin lideri Companys gibi, ancak böyle bir sayısal çözümün duruma istikrar getirebileceğini umuyordu.

Dağınık güçlerin birleştirilmesi için herhangi bir örgütlenmenin zorunlu olduğundan kimsenin kuşkusu yoktu, CNT'nin bile. Devrimci Catalonia ekonomisini yapılandırmak ve rasyonalize etmek için Ağustos ortalarında CNT'nin de katıldığı ve hükümete yarı bağımlı bir Ekonomik Konsey kuruldu. Ancak daha fazlasını yapmak gerektiği açıktı. Tercih, işçi sınıfı ile Halk Cephesi iktidarı arasında idi. Başka bir alternatif yoktu.

Halk Cephesi lehine olan karar gizli bir toplantıda, liberter ideolojiye uygun olarak ve sadece Catalan liberterleri tarafından alındı. Etkileri ulus çapında olsa da, kendi bölgelerini ilgilendiren bir konuda sadece onlar karar verebilirlerdi. Karar gizli tutuldu. Birkaç gün sonra sol kanat sosyalistlerin lideri Largo Caballero Madrid'de ilk Halk Cephesi hükümetini kuruyordu. CNT buna katılmaya henüz hazır değildi. Bunun yerine Madrid'e Catalonia için öneremediği şeyi önerdi: cumhuriyetçilerin de katılacağı bir işçi sınıfı hükümeti ("hükümet" sözcüğünden kaçınmak için Ulusal Savunma Konseyi diye adlandırıyorlardı).[41] CNT siyasal olaylar kar-

40. CNT ve UGT'nin örgütlediği işçi ve asker komiteleri birkaç ay süreyle kışlalarda faaliyet gösterdi; askerî komutayı denetliyor ve iki birim arasındaki disiplin ve işbirliğini sağlıyordu. Ancak, hiç kimse, bu komiteleri, sovyetler veya yeni proleter iktidarın organları haline getirmeyi önermedi.

41. CNT'den beş, UGT'den beş ve dört de cumhuriyetçi üyeden olu-

şısında sürükleyici olmaktan çok, bir gelenek haline getirdiği biçimiyle, tepkisel davranıyordu. Bu olayda çok geç tepki gösterdi. Madrid hükümeti çoktan kurulmuştu.

Son altı hafta içinde küçük burjuva cumhuriyetçiler Madrid'i tek başlarına yönetmişlerdi. Hükümetin etkisi Madrid'le sınırlı gibiydi; burada bile iktidarı tam olarak oturtabilmiş değildi; sürekli olarak Halk Cephesi Komitesi'nin onayına başvurmak zorunda kalıyordu.[42] Gerçek iktidarın parçalanmış yerel otoriteler arasında dağıldığı bu "ikili iktidar" durumunun hem savaşa hem de devrime zarar verdiği hızla açığa çıkıyordu. Çok sayıdaki komitenin, burjuva devletin kalıntılarını yok edecek ve halkın tüm enerjisini savaşın kazanılması devrimci görevine seferber edecek devrimci bir iktidar biçiminde birleştirilememesi, kaçınılmaz olarak alternatif bir iktidarın restorasyonuna yol açtı.[43] Bu alternatif iktidar, etkili olabilmek için, işçi sınıfı güçlerini kapsamak, gerçekleşen ve parçalı savaşı eşgüdümlü biçimde örgütleyip planlamak zorundaydı. Barcelona'daki Juan ANDRADE bu yeni iktidarın gerçek yapısını hemen kavramıştı. Ve Largo Caballero'nun, sosyalist, komünist (Avrupa'da ilk kez bir Komünist Parti böyle bir hükümete katılıyordu) ve cumhuriyetçilerden oluşan Halk Cephesi hükümetinin kuruluşunu, "karşı-devrim hükümeti" olarak karşılamıştı. (Bu yüzden, POUM sorumluları, parti gazetesi *La Batalla*'da yazı yazmasını yasakladılar.)

şacaktı. Ayrıntı için bk. C.Lorenzo, *Los anarquistas espanoles y el poder*, s.97-102 ve 179-90.

42. "Komite hükümetin isteklerini onaylamazsa bunlar sadece istek olarak kalıyordu," diyordu komitenin Union Republicana'lı genel sekreteri Fulgencio DİEZ PASTOR. "Başbakan Giral, Halk Cephesi partilerinin hükümetin kararlarına uyup uymayacağından hiçbir zaman emin olamadı; özellikle de Largo Caballero önderliğindeki sosyalist kanattan. Caballero hükümete katılmayı reddetmişti ve kendini, kendisine yaraşır gördüğü tek görev için saklı tutuyordu: başbakanlığı ele geçirmek ve İspanya'nın kurtarıcısı olmak.

43. 19..yy. İspanyol devrimlerinden çıkarılan bu dersler, Raymond Carr'ın gösterdiği gibi öğreticidir: "İlk önce eyaletlerde ilkel bir devrim başlar ve 'bulaşıcı hastalık' gibi şehirden şehire yayılırdı. İkinci aşamada, ilerici politikacılar ve soylular, saygıder şehire yayılırdı. İkinci aşamada, ilerici politikacılar ve soylular, saygıdeğer vatandaşlardan oluşan bir cunta aracılığı ile "toplumsal barışı kurarak" halk devrimini ele geçirirlerdi... Buna devrimin komite aşaması da denebilir... Bu dönemde merkezî hükümet ülkenin yönetimini bir yerel komiteler ağına terk ederdi. Dolayısıyla son aşama, devrimi 'temsil eden' bir bakanlık marifetiyle, merkezî hükümetin kontrolunu yeniden kurmak olurdu" (*Spain* 1808-1939, s. 164-5).

Kuruluşu sırasında cumhuriyetçi yasal normlara uyan bu yeni hükümet, Müdahale Etmeme antlaşmasının oldukça karışık ilk dönemlerinde, proletarya devriminin ertelenmesine karşılık, burjuva demokrasilerinden yardım sağlama tercihini ifade ediyordu. Savaş öncesi aylarda sol sosyalistlerin lideri olarak sürekli biçimde devrim çağrısı yapan Largo Caballero, çok geçmeden, "Önce savaşı kazanmalıyız, ancak bundan sonra devrimden söz edebiliriz," demeye başladı.

Madridli CNT'li gazeteci Eduardo de GUZMAN'a göre, liberterlerin Barcelona'da iktidarı alamamaları, CNT'nin merkezî bir işçi sınıfı hükümeti kurma girişimini engellemişti. Ona kalırsa, önemli bir kaldıraç, büyük vaadin gerçekleşeceği devrimci an, böylece kaçırılmıştı. O sırada tam bir liberter devrim mümkün olamasa bile, devrim ileriye doğru, "proleter hükümet, proletaryanın -ancak ve yalnızca proletaryanın- herkesin temsil edileceği tam bir proleter demokrasi" aşamasına götürülebilirdi.

- Devrim yapmak için iktidarın ele geçirilmesi zorunludur. CNT Catalonia'da bunu yapmış olsaydı, Madrid'de zaten azınlık olan durumumuzu bozmuş olmaz, aksine yardımcı olurdu. Ne var ki, sokakları ele geçirmenin ve silahlara el koymanın yeterli olacağını düşündüler. İster silahlı ister silahsız olsun, çok büyük bir ağırlığa sahip olan devlet aygıtının önemini bütünüyle ihmal ettiler. Bu hata kısmen CNT'nin yeterince politize olmamışlığına bağlanabilir. Apolitik olmak, siyasal sezgilerden yoksunluk anlamına gelmez; en basit anlamıyla bu, seçim oyununda yer almamak demektir. Siyaset, vardır; bu durum devrimci siyaset için daha da geçerlidir.

Madrid'de ateşli tartışmalar sürerken Catalan CNT'si sürprizini patlatıyordu: üç CNT konsey üyesi yeni hükümete katılıyordu. Milis komitesi ve bunun yanında bütün yerel komiteler, yerlerini yeni kasaba konseylerine bırakarak feshedileceklerdi. Bundan sonraki kaçınılmaz adım üç hafta sonra, Ekim ortalarında kararlaştırılıp Kasım başında ilan edildi: dört CNT bakanı merkezî hükümete giriyordu. Halk Cephesi seçeneği ağır basmıştı.[44]

---

44. Bu seçeneğin taşıdığı önem ilerde tartışılacak. İçeriği, Kopuş Noktaları E'de görülebilir.

İktidar sorunu görünüşte çözülmüştü; gerçekte ise yeni başlıyordu.

27 Eylül'de kurulan yeni genel konseyde -liberterleri tatmin etmek için hükümet adı kullanılmamıştı- gerekli ihtiyaç malzemelerini sağlamakla görevli komiser CNT'li cam işçisi Joan DOMENECH idi. Onun dışında konseyde, iki liberter, beş cumhuriyetçi, iki PSUC temsilcisi ve bir POUM üyesi bulunuyordu.

DOMENECH, liberterlerin yeni hükümete katılma kararı aldıkları toplantıya katılmamıştı. Gerekli ihtiyaç maddelerini sağlamakla görevli erzak komitesinin başkanı olduğu için, yeni hükümette de aynı göreve getirilmesi büyük olasılıktı. Bu yüzden toplantıya katılmasının bir çeşit zorlama olarak anlaşılacağından endişelenmişti. Yine de katılma kararının doğru olduğuna inanıyordu. Ona göre tarih, zorlayarak değil, ancak fırsatlar ortaya çıktığında yapılabilirdi. Savaş kaçılmaz hale gelmişti. CNT kendisinin öteki partiler tarafından sürekli ezilmesine izin veremezdi, hükümete katılmak zorundaydı. Ancak CNT militanlarının hükümet işlerini yürütmek için yeterli hazırlıkları yoktu.

- Nasıl olsun ki? Bizim devrimimiz her zaman her türlü hükümetin lağvedilmesi olarak anlaşılmıştı. Şimdi hepimiz öğrenmek zorundaydık. Biz CNT'li bakanların komünistlerinki gibi belirli bir "çizgisi" yoktu. Büyük sorunlar çıkmadığı sürece CNT her birimizin kendi işini yaptığını düşünüyordu. Örgüt bizim ne yapmamız gerektiğini tartışıyordu. Ancak ciddî bir sorun olursa - bunların da altından pek kalkamıyordu- militanlar toplanıp örgütün tavrını tartışırlardı...

Belirlenmiş bir çizgiye sahip olması halinde CNT'nin çok daha güçlü olacağı açıktı. Ama bu durumda da, ona göre, CNT, CNT olmaktan çıkardı. CNT öyle bir şeydi ki, ya bütün kusurlarına karşın onu severdiniz ya da terk ederdiniz. "Parti disiplini" gibi bir şey asla olamazdı; çünkü bir işçi olarak CNT'ye katıldığınızda inanç ve düşüncelerinizi kimse sormazdı. Marangoz, ağaç işçileri sendikasına, berber, berberler sendikasına katılırdı; bundan ötede bir şey yoktu.

- Bir bütün olarak FAI değil ama bu örgütün içinden bazı gruplar CNT üzerinde böyle bir tahakküm kurmaya çalışmışlardı;

ancak her denemelerinde taban tepki göstermiş, "her şey bir sınıra kadar," demişti. "Eğer hoşunuza gitmiyorsa gelin bizi öldürün, ama burada CNT'nin içinde değil, sokaklarda..."

DOMENECH'in atanması beklenilen bir şeydi; ancak diğer iki CNT'li komiserin atanma tarzı, örgütün kendiliğindenciliğini yansıtıyordu. İçlerinden, yaklaşık yirmi yıl önce kısa süre CNT üyeliği yapmış, daha sonra FAI'ya katılmış olanın seçimi (kendi adına hükümete katılmayı reddediyordu) isimler okunurken adının geçmesi ve önerilmesi üzerine gerçekleşmişti. Öteki komiser, Joan Fabregas ise CNT'ye ancak 19 Temmuz'dan sonra katılmıştı. Daha önce gerek iş dünyası gerekse sağcı Lliga ile yakın ilişki içinde bulunmuştu. Ancak mali ve ekonomik konulardaki becerisi sayesinde sanayi kollektiflerinin yasal statüsünün belirlenmesinde önemli bir rol oynayacaktı.

YASA
Birinci Kısım

Genel Hükümler:

Madde 1: Alava, Guipuzcoa ve Vizcaya, Cumhuriyet anayasasına ve mevcut yasalara uygun olarak, İspanyol Devleti içinde "Bask Ülkesi" adı altında özerk bir bölge oluştururlar...

(Madrid, 4 Ekim 1936)

SONBAHAR 1936

BASK ÜLKESİ

Asilere bağlı askerî güçler ve *requetè*'ler Navarre'den gelerek, 3 Eylül 1936'da, sınırdaki Irun kasabasını ele geçirdiler. Bask ülkesi ile Fransa arasındaki sınırı kapadılar. Bundan sonra, Halk Cephesi'nin elinde bulunan bu bölgenin ülkenin geri kalan kısmıyla iletişimi sadece deniz ve hava yolu ile sağlandı. Irun'u savunanlar kasabayı terk etmeden önce bir kısmını ateşe verdiler. On gün sonra da, Bask milliyetçileri San Sebastian'ı tek el silah atmadan teslim ettiler. *Gudari*'lerden (Bask milliyetçi askerleri) oluşan bir güç, geri çekilenlerin, kenti Irun gibi ateşe vermelerini önlemek için geride kaldı. Aynı güç direnmek isteyen anarşist milisi önceden silahsızlandırmıştı. Guipuzcoa ise, kentteki askeri ayaklanmanın bastırılmasını sağlayan uzun sokak çatışmaları ve 28 Temmuz 1936'ya kadar teslim olmayan Loyola kışlalarının uzun süre kuşatma altında tutulması sayesinde iki aydan kısa bir süre için Halk Cephesi bölgesinde kaldı.

PNV'nin 19 Temmuz'da Cumhuriyet'i destekleyeceğine ilişkin açıklamada bulunmasına ve San Sebastian'da kurulan savunma cuntasına katılmasına karşın, ilk Bask milliyetçi milisi olan *Euzko Gudarostea*'nın Guizpuzcoa'da kurulması tam üç hafta

sürdü.[1] O sırada San Sebastian yakınlarındaki Renteria'da yazıcı olarak çalışan on beş yaşındaki PNV militanı Luis MİCHELENA yeni kurulan milise kaydoldu ve böylece Irun'un düşmesinden iki gün sonra hayatında ilk kez bir eylemin içinde yer almış oldu. Luis, partisinin Cumhuriyet davasına bağlılığının son derece doğal olduğunu, ancak PNV'nin aşırı pasifist bir zihniyete sahip olduğunu düşünüyordu.

- Aslında, bu savaşa katkıda bulunmak istemiyor ve bu savaşın ortadan kaldırılması gereken barbarca bir şey olduğunu düşünüyorduk. İlk örgütlenenler marksistler ve anarşistler oldu. Aslında, ne olup bittiğini ilk anlayanlar da onlardı. Onların, 1934 Ekim devrimi deneyleri vardı; savaşın... sahici bir şey olduğunu biliyorlardı.

Sosyalistler, anarşistler, komünistler ve sol cumhuriyetçiler, düşmanı cephede durdurmaya çalışırlarken, herhangi bir türden silah sağlayamamış olan PNV cephe gerisinde kaldı. Önde giden bir PNV mensubu, Telesforo Monzon, silah için Barcelona'ya gönderildi. Hükümet 1000 tüfek ile altı sahra topundan başka bir şey veremedi.[2] CNT'ye bağlı balıkçılar sendikasının önderi ve Guipuzcoa savunma cuntasında delege olan Miguel GONZALES INESTAL, olanları duymuştu. PNV üyelerine, partilerinin Barcelona'daki arkadaşları arasında saygınlığının olmadığını anlattı. "Bir sosyalist, hattâ bir komünist bile, daha iyi olurdu." Cunta, Monzon'u Barcelona'ya gönderdi; orada, Garcia Oliver, Abad ve Santillan ve taraftarları ile tanıştı.

- "PNV, CNT'ye karşı büyük bir düşmanlık göstermiştir, ama mücadeleye girdikleri için işler değişti," dedim Garcia Oliver'e.

---

1. Guipuzcoa'da üç ayrı cunta aynı anda faaliyet gösteriyordu: Sosyalistlerin hakimiyetindeki Eibar cuntası, Azpeita'daki PNV milis komutanlığı ve San Sebastian'daki, sol kanadın hakim olduğu Guipuzcoa savunma cuntası. Aralarındaki ilişkiler her zaman iyi değildi ve bu durum, görece küçük cephede askeri etkinliğin sağlanmasına katkıda bulunmuyordu (bk. Ortzi, *Historia de Euzkadi: el nacionalismo vasco y ETA*, Paris, 1975, s.215).

2. M. de Irujo, *La guerra civil en Euzkadi antes del estatuto* (Bayonne, 1938, teksir), s.60 PNV'nin savaşa var gücüyle katılacağına güvenmeyen CNT Loyola kışlalarındaki bütün silahları aldı.

"CNT'nin bizimle işbirliği yapmasını sağlamalıyız." Herkes anlaştı, silahlar toplandı ve bir tren ayarlandı. Tren Irun yakınlarındaki Hendaye'ye (Fransa'da) ulaştı. Ancak burada, müdahale etmeme politikasını önceden sezen ve sınırı kapayan bir Fransız görevli tarafından durduruldu. Bu arada Irun düşüyordu...

Küçük burjuva tabanı koyu katolik ve inatçı milliyetçi olan PNV, San Sebastian'da yapılan baskılar ve Irun'un yakılması yüzünden darıltıldı. Guipuzcoa savunma cuntasında içişlerinden sorumlu PNV üyesi olan monzon, sağcı mahkûmların mantıksızca ve kitle halinde katledilmelerinden sonra istifa etti. PNV'ye göre bu cinayetler, Cumhuriyet'i ciddi bir itibar kaybına uğratıyordu. CNT ile ilişkiler kötüleşti. Her iki örgütün görüşleri karşılıklıydı. Gonzales Inestal'e göre PNV her zaman gerici olmuştu.

- Siyasal ya da toplumsal durumda bir değişiklik tehdidini ortaya koyan herşeye telafisi mümkün olmayacak biçimde düşmanlık besliyordu. Herhangi bir şeyi kollektifleştirecek zamanın ve fırsatın olup olmaması bir yana, düşman başından beri sürekli tepemizdeydi. Fakat Bask milliyetçileri, Cumhuriyet'in çıkarlarını savunmaktan çok, sağcıları ve kiliseyi korumakla ve bizimle savaşmakla ilgileniyorlardı...

San Sebastian'ın teslim olması, neredeyse bir gece içinde cehpeyi Halk Cephesi bölgesinde kalan yegâne Bask eyaleti Vizcaya'nın 60 km. kadar batısına doğru itti. Asiler dikkatlerini Madrid üzerinde toplamış olmasalardı, bu avantajı Bilbao kapılarına kadar kullanabilirlerdi. Durum o kadar ciddiydi ki, bazıları bu büyük sanayi merkezindeki orta sınıf vatandaşların çoğunlukla kaybedildiğini düşündü.

- San Sebastian'ın düşmesinden kısa süre önce oraya giden bir arkadaşım, halkın, hiçbir şey olmamış gibi başlarında şapkaları, Gran Via'da dolaştıklarını şaşkınlık içinde anlatmıştı. Oysa San Sebastian'ın durumu son derece belirsizdi. Bilbao'da da en zor zamanlarda bile, özellikle işin sonuna doğru, normal bir hava vardı; kiliseler açıktı, papazlar özel giysileriyle sokaklarda dolaşıyorlardı ve insanlar İngiliz stili giysileri içinde iyi görünümlerini sürdürüyorlardı. MİCHELENA, işte bunları hatırlıyordu.

MİCHELENA, San Sebastian'ın savunulamamasının, PNV içinde şiddetli tartışmalara yol açtığını hatırlıyor; diğer partilerdeki

durumdan söz etmiyordu. Biskai-Buru-Batzar (Vizcaya PNV'si) silahın az, insanın çok olduğu Guizpuzcoa'yı savunmaya çalışmak zorunda kalsa bile, eyaletin düşeceğine inanıyordu. Bu durumda Vizcaya'nın savunulması da aksayacaktı.

Vizcaya'da, diğer partilerin aksine PNV, düşmanın neredeyse sınırlarına dayandığı Eylül ayının son gününe kadar cepheye tek bir milis bile göndermedi. PNV o güne kadar kendi adamlarına silah tahsis edemedi. Örgütün, Cumhuriyet'e olan bağlılıklarını kesin bir tavırla açıklamalarına rağmen, kafası bu konuda açıklığa kavuşmamış diyebileceğimiz üyeleri vardı. Bu durum PNV'yi Halk Cephesi'ne mensup olmayarak Cumhuriyetçi bölgede önder rol oynayabilecek tek parti haline getirdi. Böylece savaşın sadece İspanyollar arasında değil, Basklılar arasında da cereyan edeceği ortaya çıktı. Bir sanayi mühendisi olan Juan Manuel EPALZA'ya göre, PNV'nin cumhuriyetçilerden yana tavır koyması, bu partinin her şeyden önce cephe gerisinde yasa ve düzeni sürdürmeye niyetli olduğunu ve solun kendisini düşman görmesini engellemeye çalıştığını göstermektedir.

- Bir gece öncesine kadar *bizim* gerçek düşmanımız sol idi. Bunun nedeni onların sol kanat olmaları değil, İspanyol olmaları ve üstelik inatçı İspanyollar olmaları idi. İki hafta ya da daha uzun bir süre tereddüt içinde kaldık; eski düşmanlarımızla ittifak kurmaya karar veremiyorduk. Mümkün olsaydı, tarafsızlığımızı sürdürürdük...

Ona göre savaş, aslında Basklıları ilgilendirmiyordu. Bu, İspanya'yı ilgilendiren ve İspanyollar arasında çözümlenmesi gereken bir sorundu. Ancak, bir süre sonra ordu "Euzkadi'ye Ölüm!" çığlıklarıyla Guipuzcoa'yı işgal edip Bask milliyetçilerini katledince, savunma için silaha sarılmaktan başka seçenek kalmadı.

PNV'nin gençlik hareketi, Bilbao Mendigoixales'in başkan yardımcısı EPALZA, daha sonra Bask milliyetçilerinin milis örgütünün başına geçen Ramon Azkuenan'ın yönetiminde, cephe gerisini denetlemeyi amaçlayan, embriyonik bir milis örgütü kurmaya koyuldu.

- Öfkeli davranışları engellemeye; solcuların, öldürmediklerini, çalmadıklarını kiliseleri yakmadıklarını anlatmaya kararlıydık. Arada kalmıştık. Bize saldıran Carlistlerle olan benzerliklerimiz, ansızın müttefik olduğumuz insanlardan, daha fazlaydı.

PNV'ye bağlı milis örgütünün sekreteri Pedro BASABİLOTRA Basklıların tarafsız kalmaları gerektiği görüşünde idi. Ona göre, taraflardan biri kötüydü, ama diğeri kötünün de kötüsüydü. Ancak, Bask milliyetçilerinin Navarre'de ve Guipuzcoa'da katledildikleri haberi, durumu değiştirdi.

- Artık sağ soldan daha kötü idi. Dinsel inanç sahibi, sözde eğitim görmüş kişilerin katliam yapmaları, soldaki, ayrıcalıksız ve yoksul kişilerin yaptıklarından çok daha affedilmez bir suçtu...

Eğer PNV, başından itibaren cephe gerisini denetim altına almış olmasaydı, Halk Cephesi'nin elindeki bölgenin diğer kesimlerindeki katliamlar tekrarlanacaktı. Cumhuriyet bu katliamlar yüzünden savaşı kaybedecekti. Kapitalizm kurnazdı; cumhuriyetçilerin safında mücadele etmekle kazanacağı hiçbir şey olmadığını biliyordu. Sovyetler Birliği'nin müdahalesi halinde bu daha da geçerliydi. Pedro BASABİLOTRA böyle düşünüyordu.

- Yine de, sol, bize faşistler kadar tehlikeli görünüyordu. Savaş kazanıldıktan sonra bir round daha savaşacağımızı biliyorduk...

Juan Manuel EPALZA daha şimdiden bu "ikinci round" için hazırlanıyordu. Sol, zafer kazanıldığı takdirde yüzünü mutlaka Bask milliyetçilerine çevirecekti. Diğerleriyle birlikte, solla savaşmaya hazırlanmak amacıyla paralel bir askeri kurul oluşturmuşlardı. Bask ülkesi kendi hükümetini kurmayı garantileyince bundan vazgeçebilirlerdi. Bu nedenle tek bir otorite kurulmalı ve bu PNV'nin denetimi altında olmalıydı.

PNV, silah olmadan bir milis gücü kurmanın olanaksız olduğunu görüyordu.[3] Gençlik örgütünün Ağustos ayının başında yaptığı bir toplantıdan sonra BASABİLOTRA, gönüllü toplamak amacıyla köyleri dolaştı. PNV, nihayet, 20 Eylül 1936'da Çekoslavakya ile bir silah anlaşması yaptı. Silahların bir kısmı Nazi

---

3. Bask ülkesi, Catalonia'nın aksine, savaştan önce bir silah sanayiine sahipti. Fakat savaş patladığında, ikmal depolarında yeterli miktarda silah ve cephane yoktu. Müdahale etmeme politikası, mevcut silah fabrikalarının tam kapasite çalışmasını sağlayacak gerekli hammadde tedarikini kesintiye uğrattı. Ağustos'ta PNV Bilbao'daki İspanyol Bankası'ndaki altını aldı ve bir kısmını silah satın almak için balıkçı tekneleriyle Fransa'ya gönderdi. Bu arada, Bilbao'nun çelik yapımı için ihtiyaç duyduğu bütün kaynaklara sahip olan Vizcaya, Catalonia'ya kıyasla önemli bir avantaj sağladı.

Almanyası'ndan geçirilerek Bilbao'ya ulaştı. Tüfeklerin bazıları tek atımlıktı.

PNV milis gücü, cephe hattının savunulmasına yardımcı olmak amacıyla, San Sebastian'ın tesliminden sonra ve tam zamanında cepheye ulaştı.

Bask milliyetçiliğinin iki kesimi, PNV içindekilerin kuşku ve tereddütlerini paylaşmıyordu. Bask Milliyetçi İşçi Sendikası STV (Solidaridad de Trabajadores Vascos) Başkanı Manuel ROBLES'e göre, örgüt, "derhal halkın saflarına" katıldı. "Bazı PNV'li unsurların ihanet ettikleri işçi sınıfında hiçbir tereddüt yoktu." PNV'nin aksine, seçim sırasında Halk Cephesi ittifakı içinde yer alan Acción Nacional Vasca'ya gelince, kurucusu Gonzalo NARDİZ'in kişiliğinde, derhal Bilbao'daki Halk Cephesi savunma cuntasına katıldı. ANV militanları doğruca cepheye gittiler.

PNV'nin Cortes'deki temsilcisi Manuel Irujo, Eylül başında, Madrid'in askıda tuttuğu özerklik statüsünü onaylamasını beklemeksizin bir Bask hükümeti kurulmasını, Guipuzcoa savunma cuntası adına önerdi. Kısa süre sonra Largo Caballero'nun üstleneceği merkezî hükümet bu niyetlerden habersiz değildi. Irujo'ya özerklik statüsü karşılığında kabinede bir sandalye teklif edildi. Cortes 1 Ekim 1936'da özerklik statüsünü onayladı ve 7 Ekim'de, otuz iki yaşındaki Jose Antonio Aguirre, Guernica'da yeni Bask hükümetinin başkanlığına seçildi. Kabinenin kilit noktaları PNV'nin eline geçmişti. Bir süre sonra merkezî hükümete katılacak olan CNT ise, Bask hükümetinin sendikalardan değil politik partilerden oluştuğu gerekçesiyle dışlandı. (Reddedileceği açıktı ama Aguirre yine de FAI'nin hükümete kabul edilebileceğini söyledi.)

Bunca yıl sonra kendilerine özerklik statüsü verilmişti ya.[4] Daha ne istiyorlardı? Juan Manuel APALZA işte böyle düşünüyordu. "Artık elimizde silah var, kimsenin bize özerklik vermesine ihtiyacımız yok. O zamanlar böyle düşünüyordum; ama bugün hatalı olduğumu anlıyorum."

Savaştan önce PNV'nin ana gövdesinden koparak bağımsız bir Bask devletinden yana açık tavır alan gençlik hareketi Jagi-Jagi'nin mensuplarından Trifon ETARTE, milliyetçilerin üstünlüğünü göstermek ve Bask'ın bağımsızlığını kanıtlamak amacıyla, gönderilen

4. Bk. Kopuş noktaları, C.

silahları boşaltım yapılmadan teslim almak isdediklerini söylemek için Aguirre'yi görmeye gitmişti.

- Aguirre, dehşete kapıldı. "Bu, Halk Cephesi'ne ihanet olur," dedi. Sadece yirmi iki yaşında olan ben, şöyle cevap verdim: "Bildiğim tek ihanet, ülkeme ihanettir." Yine de, Aguirre böyle bir olayı kullanmayacak kadar onurluydu. Özerklik statüsünün her zaman bir tuzak olduğuna inandık...

Buna rağmen, özerklik statüsünün onaylanması karşısında genel olarak ihtiyatlı bir sevinç görüldü. Bir tıp öğrencisi ve PNV üyesi olan Jon MAURURİ düşüncelerini şöyle özetliyordu: Halk mutlu ama biraz da kuykuluydu. Savaş olmasaydı Cumhuriyet bize statü verir miydi?

- Cumhuriyet pişman oluyor ve bizi yalnız mı bırakıyordu? Aslında böyle oldu. Bizi yenilgiye terk etmeyi ve zaferi bizi bir kez daha ezmek için kullanacak şekilde savaşı kazanmayı düşünüyor olabilir miydi? Kim bilir? O sırada herkesin bizc düşman olduğundan başka kim ne söyleyebilir?..

Bilbao'da Bask milliyetçisi belediye üyelerinden birinin kızı olan ve kendisi de o sıralar, milliyetçi kadın örgütü *Emakume Abertzale Batza*'nın başkanlığını yapan Concha Arrazola'nın, asıl düşmanın kim olduğu konusunda pek kuşkusu yoktu.

- Kuşkusuz, İspanyollar. "Kırmızı" ya da "Beyaz", bunlar kardeşti. Bizler "kuzenler"dik. Kuzenlerden sonuçları paylaşan kişileri kast ediyoruz. Fakat önderlerimize öyle tam bir güvenimiz vardı ki -güvene layık beyefendilerdi onlar- kendimizi solcu İspanyollarla ittifak halinde bulmamızın verdiği rahatsızlık çok sürmedi...

Gerçekten de, endişe duymak için çok az neden vardı. Vizcaya, Halk Cephesi'nin denetimindeki bölgede en az devrimci olan kesimdi. Sanayi ve üretim, savaş koşulları nedeniyle "askerileştirilmiş" olsa bile özel ellerde kalmıştı; kiliseler açıktı.

- İşçi sınıfı hiçbir istekte bulunmadı. Ücret artışı istekleri yoktu. UGT'ye bağlı maden işçileri sendikasının yürütme kurulu üyelerinden, tornacı Ramon RUBİAL, işçi sınıfının mücadele sı-

rasında neyin tehlikede olduğunu çok iyi bildiğini söylüyordu. Fazla mesai yapmak zorunda kaldıklarında, bunu günlük saat ücreti üzerinden yapıyorlardı. Fabrikalarda, üretimi denetlemek ve arttırmak amacıyla komiteler kuruldu. Bunlar, daha çok, en hızlı çalışan işçiyi ölçüt olarak alıyor ve yeni Stakhanov'lar yaratıyorlardı...

Vizcaya'da PNV'den sonraki en güçlü grubu sosyalistler oluşturuyordu. Daha çok göçmen maden işçilerinden güç alıyorlardı. Fakat Komünist Parti de, burada, partiye yüklenen ulusal önderliğin bir sonucu olarak, en önemli güç yoğunluklarından birine sahipti. Parti'nin önde giden üç şahsiyeti, Uribe, Hernandez ve Dolores Ibarruri -La Pasionaria- Vizcayalı idi. Komünist Parti'nin, anti-faşist küçük-burjuvaziyi mücadelenin içinde tutmak, hattâ önderlerini mücadelenin yönetimine katmak için elinden gelen her şeyi yapmaya çalışmasına rağmen, Euzkadi'de sürdürülen mücadele tarzı hakkında parti üyelerinden (daha sonra bizzat İspanyol partisinden) eleştiriler geliyordu. Büyük kardeşleri savaşa gittikleri için ilk kez bir iş sahibi olan genç komünist madenci Saturnino CALVO, ilk aylarda savaş öncesi koşulların aynen sürdüğünü, neredeyse savaş yokmuş gibi bir duygu uyandırdığını aktarıyor. Madenlerde her şey aynen devam ediyordu; aynı patronlar, aynı ustabaşları, aynı çalışma saatleri... Sadece günlük ücretler milislerin aldıkları on *peseta*'ya eşitlenecek şekilde yükseltildi. CALVO'ya göre savaşçı ruh eksikliği vardı.

- Bask hükümeti, elinin altındaki insan ve sanayi potansiyelinden en iyi şekilde nasıl yararlanabileceğini bilemiyordu. Bunun nedeni, PNV'nin devrimci bir parti olmamasıydı. PNV, savaşın kazanılması halinde, bunun sosyalizme doğru atılmış bir adım olacağından korkuyordu. Çünkü sosyalizme düşmandı. Ama yine de, bir iç savaş cephede olduğu kadar cephe gerisinde de kazanılabilir ya da kaybedilebilirdi. Belki de daha fazlası...

19 temmuz'da San sebastian'da isyanı bastırmaya yardım için Bilbao'dan yola çıkan ve Orduna cephesindeki bir askerî kolda yer alan komünist dökümcü Ricardo VALGANON, devrimin unutulmuş olduğu görüşünde idi.

- Tek amacımız savaşı kazanmaktı. Bunun dışında her şey ge-

leceğe ertelenmişti. İşçi sınıfı ve Euzkadi Komünist Partisi, Bask hükümetinden hiçbir istekte bulunmadılar. Hattâ, parti gazetemiz ***Euzkadi Roja*** (Kızıl Euzkadi), sadece ulusal özgürlük için değil, toplumsal yapıyı değiştirmek için de mücadele ettiğimizi yazmaya kalktığında, PNV bunu bile sansür etmeyi başardı...

VAGANON, Komünist Parti'nin çok sessiz kaldığını düşünüyordu. O sırada ulusal kurtuluş, kuşkusuz, Euzkadi halkının en önemli toplumsal başarısı idi. Faşistlerin kazanması halinde Basklılar özgürlüklerini ve demokrasiyi kaybedeceklerdi. Bununla birlikte, herhangi bir toplumsal başarının kazanılamaması, kaçınılmaz olarak Bask burjuvazisinin işine yarayacaktı.

Yöneticilerin, asilerden yana tavır aldıkları ve ortadan kayboldukları yerlerde yenileri atandı. Bir hükümet kararnamesi ile, bir kişinin birden fazla yöneticilik görevi yapması yasaklandı. Faiz oranı, Halk Cephesi'nin denetimindeki diğer bölgelerde olduğu gibi %50'ye indirilmişti. Savaştan önce, o sırada inşa halinde olan Madrid Üniversite kampüsü için büyük bir sözleşme yapmış olan bir metal pencere şirketinin sahibi Juan MALZAGA gibi bir fabrikatör için iş hayatı, her zamanki gibi devam edip gidiyordu. Metal pencere yerine şimdi metal hastane yatakları yapıyordu. İşçi sendikaları, fabrikanın denetimini ya da sorumluluğunu üstlenmeye kalkışmadılar. Bu fabrikadaki işgücünün %60'ı STV'ye, %30'u UGT'ye ve oldukça saldırgan bir %10'u da CNT'ye bağlı idi. Yine de hiçbir sorun çıkmadı.

- Bunun sebebi, kuşkusuz, Bask milliyetçileri idi. Çoğunluğu orta sınıf kökenli, dinsel inançları olan ve kelimenin İngilizce anlamında muhafazakâr idiler. PNV'nin, inandığı toplum türünün yıkımı için uğraşan partiler ile ittifak yapma kararı, Bask ülkesinin büyük dramı idi. Bu karar, çok büyük fikir çatışmalarına neden oldu ve bence ülke, şimdi bile, bundan tamamen kurtarılamamıştır...

Babasının PNV üyesi, ailesinin ise bütünüyle Basklı olmasına rağmen, MALZAGA, asilere sempati duyuyordu. Asiler yasa ve düzeni ve "normal bir hayat" sürmenin araçlarını temsil ediyorlardı. Bir ülkenin ulaştığı uygarlık düzeyinin, "insanın ideallerini sonuna kadar savunması gerektiği şeklindeki tipik İspanyol anlayışı"ndan çok, uzlaşma yeteneği ile ölçülebileceğine inanan,

politikadan yana hiçbir inanç taşımayan insanlar, cumhuriyetçilerin kazanacakları bir zaferin yalnızca komünist bir diktatörlüğe yol açacağına inandırılmışlardı. "Politik ideolojisi ne olursa olsun, benim gibi düşünen insanlar, temel çıkarlarımızı savunmanın gerekli olduğunu hissediyorlardı."

OLAY 2: KAÇIŞ

MADRİD

Aktörlerin küçük soyunma odasında, kendisiyle birlikte birkaç saat önce tutuklanmış olan arkadaşlarından ayrı, kısa süre içinde yargılanıp vurulmayı bekliyordu.

İngiliz bayrağına ve İngiltere elçiliğinin ona verdiği güçlü belgeye aldırmayan üç milis kapıyı yumruklamıştı. Hafif bir yabancı aksanla konuşan 22 yaşındaki Marquess PUEBLA DE PARGA, milislere bulundukları yerin diplomatik bir daire olduğunu söylemişti. Sakladığı genç falanjiste servis merdiveninden kaçacak zamanı sağladıktan sonra kapıyı açtı.

Baştan aşağı silahlı, kırmızılı siyahlı boyun atkıları takmış milisler daireyi aradılar. Masanın üzerine yayılmış duran ve asilerin elindeki bölgelerin üzerine iğneli bayraklar tutturulmuş olan Michelin haritasını bulduklarında, "sen yabancı değil, İspanyolsun," dediler. "Faşistsin." Üstelik dolapta da bir tabanca buldular. "Silahı da var. İyi bir av yakaladık!"

Tutuklandıktan sonra arabada aklından şunlar geçti: "sola dönerlerse kısa bir yolculuğa çıkıyoruz, demektir. Doğruca Ventas'taki arenanın arkasındaki ıssız araziye gideriz. Sağa dönersek, bir çeka merkezine gidiyoruz demektir. Bu durumda hemen vurmazlar."

Araba sağa döndü, Calle Marquès de Cubas'taki Bellas Artes (Güzel sanatlar) binasının önünde durdu. "FAI çekası," diye geçirdi içinden. Erkekler, kadınlar ve çocuklar milislerin gözetimi altında buraya getiriliyorlardı. İlk kattaki balo salonunda Fransız devrimini hatırlatan bir sahne ile karşılaştı: her yaştan erkekler ve dehşete kapılmış birkaç kadın, ayin kadehleri, işlemeli şamdanlar, dinsel eşyalar, kimi kapalı kimi açık bavullardan oluşan bir eşya yığınının ortasında oturuyorlardı. Milislerden biri, kirli gömlekli,

üzeri ıslak ve papaz olduğu için kötü davranıldığı anlaşılan bir adamı gösterdi. Marquess ve evinde barındırdığı iki arkadaşı, kendilerini rahat hisseder hissetmez, papaz olduğunu sandıkları bu adımın önünde diz çöküp günah çıkarttılar.

Marquess, küçük soyunma odasında beklerken, Madrit'in yaz gecelerinde artık alışılmış hale gelen o sesleri hatırladı. Hızla sürülen bir araba; durduğunda çığlık çığlığa sesler çıkaran tekerlekler, motorun devam eden gürültüsü. Sonra, kapının yumruklanışı ve birkaç dakika sonra tekrar hareket eden arabanın sesi. O ve arkadaşları, dairenin yarı karanlık yemek salonunda otururlarken bir başka kurbanın kaderine doğru gitmekte olduğunu biliyorlardı.

Soyunma odasının kapısı açıldı ve bir milis, onu mahkeme olarak kullanılan tiyatro salonuna götürdü. Tiyatronun sahnesi boşaltılmıştı.

- Ortada, siyah ve kızıl renkli bir bayrakla örtülü çok büyük bir masa vardı. Aslında, siyah ve kızıl iki kumaş parçası büyük bir özenle masanın üzerine yerleştirilmişti. Masanın başında beş kişi oturuyordu. Biri, otuz yaşlarında güzel, esmer bir kadındı. Masaya alındım...

Erkeklerden ikisi onu sorguya çekti. Neden Cumhuriyet'i savunmak için cephede değildi? Böyle bir soruya vereceği cevabı düşünecek zamanı olmuştu. Gözleri bozuk olduğu için askere alınmadığını söyledi. Ayrıca Fransa'da yaşayan bir öğrenciydi ve Madrid'de rastlantı sonucu bulunuyordu. "Faşistsin," dediler. "Kesinlikle değilim," diye karşılık verdi. Yüzsüzlük yapmaya kararlıydı. Sorgu, uzun sürmedi. Bütün sorular, oldukça tarafsızdı. Soyunma odasına götürülürken, arkadaşı Enrique'nin kapatıldığı odadan çıkarıldığını gördü.

Şafak sökerken odanın kapısı yeniden açıldı. Dışarı çıkarıldığında, iki arkadaşını, tanımadığı birkaç kişiyle birlikte gördü. Hep birlikte bir kamyona bindirildiler. Öldürülmek üzere yola çıkarıldıklarına inanıyordu. Ama bu kez, Puetro del Sol'deki İçişleri Bakanlığı binasına götürüldüler. Bodruma indirildiklerinde rahat bir nefes aldı. "FAI'nin, kızılların en acımasız ve kanlı örgütü"nün elinde değillerdi artık. Ertesi gün, yine şafak vakti, tekrar kamyona bildirilerek bu kez, hapishane haline getirilmiş olan Calle General Porlier'deki eski din oku-

luna götürüldüler. koğuş olarak kullanılan dersanede, diğerleriyle birlikte daha on beş dakika kalmamıştı ki, iki milis içeri girip onu kollarından kavradı. "Yürü!" dediler. Öldürülmeye götürüldüğünü sanan diğer tutuklular, etraflarını sararak durumu protesto ettiler. Milisler söylenerek kalabalığı yardılar ve onu dışarı çıkardılar.

- İki ya da üç kat aşağı inerek, penceresiz ve çıplak ampüllerle aydınlatılan bir bodruma girdik. Buradan kazan dairesine götürüldüm. Ölmeye hazırlanıyordum. Zaten tutuklandığımdan beri kendimi kadere teslim etmiştim. Bir tarafta dev gibi kazanlar, öte tarafta bir kömür yığını. Adam öldürmek için ideal bir yerdi. Bir milis beni omuzlarımdan yakalayıp arkamdaki duvara doğru itti. "*Canalla* (pislik)" dedi, "artık öleceksin, sen ve senin sınıfından olan herkes!" Geriye çekilip silahlarını doğrulttular ve nişan aldılar. Dinsel inançları güçlü bir insan olarak yetiştirildiğim halde, o anda aklımdan hiçbir dinsel düşünce geçmedi. Öfkeye kapılmıştım. Bunun İspanyollara özgü bir şey olup olmadığını bilmiyorum, ama kendimi koruma güdüsü kızgınlık olarak açığa çıktı. Birkaç adım öre çıktım ve onlara küfretmeye başladım. "*Canalla*, masum bir insanı öldürüyorsun," dedim. Saçmaydı bu, ama hiç olmazsa vakur bir davranıştı.

Bütün bunlar, anlatmak için gerekenden daha az bir zaman içinde olup bitti. Adamlar silahlarını indirdiler ve biri gülmeye başladı. "Bu kez şansın yaver gitti, düşmeyeceksin," dedi. "Ama eninde sonunda öleceksin." Üstüme yürüdüler. Gömleğimin boyun kısmı açıktı. Boynumda bir iki dinsel madalyonun asılı olduğu bir altın zincir vardı. O zamanlar adetti. Zinciri boynumdan koparıp aldılar. Bir şey söylemedim. Beni merdivenlere doğru iteklediler...

Dersaneye getirildiğinde öteki tutuklular onu rahatlatmak için çevresini sardılar. Bu, pahalıya malolabilecek bir dayanışmaydı. İzleyen günlerde, bu vahşi olay bir daha tekrarlanmadı.

Marquess, dersanede kalmış tebeşir parçalarından bir satranç takımı yaptı ve tutuklulardan biriyle satranç oynamaya başladı. Dinlemek isteyenlere anarşist kuramı açıklamaktan hoşlanan bir milis, yanında kırmızı-siyah tasmalı Alsas cinsi bir köpekle, koridorlarda devriye görevi yapıyordu. Adamın yaptığı bütün açıklamalar, karıncalardan verdiği örneklerle sona eriyordu. Sonunda, muzaffer bir tavırla, "Görüyorsunuz," diyordu, "karıncaların komutanları

yok, ama mükemmel bir toplumları var."

Gündüzler, görece güvenlik içinde geçiyorsa da, geceler farklıydı. Hava kardıktan sonra, kapıda birkaç milis görünür, ışığı yakar ve bir listeden isimleri okumaya başlardı. Çoğu kez, hangi tutuklunun hangi odaya kapatıldığını bilmezler ve her defasında listeyi baştan sona yeniden okurlardı. korku içinde beklemek dehşet vericiydi.

- İsmi okunan, "*presente*" (burada) derdi. Gizlenmeye çalışmak faydasızdı. Daha sonra ayağa kalktığında, odayı tıka basa doldurmuş otuz ya da kırk kişiden oluşan bizler, ona bakar ve gözlerimizle onu teselli etmeye, cesaret vermeye çalışırdık. Dışarı çıkarılan herkes, gördüğüm kadarıyla, cesaret ve yücelik gösterdi. Bütün bunlar, İspanyolların gurur duyacakları bir şeyi yaşamakta olduğumu hissettiriyordu bana. Nasıl yaşadılarsa ölüme de öyle gittiler. Sonra uzaklaşan kamyonların sesini duyardık. İnfazlar cezaevinde yapılmazdı.

Eylül ayında bir sabah milisler odaya girdiler ve üçünün ismini okudular. Marquess tamamen içgüdüsel olarak işlerin yolunda olduğunu, o saatlerin tehlikeli olmadığını düşündü. Emir üzerine yataklarını topladılar ve bodruma götürüldüler. Orada elli yaşlarında, ufak tefek, yüzünde canlı bir ifade olan, koyu renk elbiseli bir adam gördüler. Adamın adı Julià idi.

- İngiliz elçiliğinin ekonomi işleri şubesinden geliyorum. Sizi Atocha istasyonuna götürmek için geldim. Sanırım, kaçmanız mümkün olacak...

Kulaklarına inanamıyorlardı. Ne olup bittiğini bile anlamadan, hapishanenin yan kapısından çıkıp, İngiliz bayrağı çekilmiş küçük, siyah bir arabaya bindiler. Julià onları sessiz sedasız Atocha'ya götürdü. İstasyona vardıklarında, onları bir odaya sokup beklemelerini söyledi. "Korkmayın," dedi, "buraya kimse girmez."

Birkaç saat sonra tekrar ortaya çıktı. "Gelin benimle. Gidemiyorsunuz. Bir hata oldu." Onları aynı arabayla İngiliz elçiliği ticaret şubesinin bir bürosuna götürdü. Birkaç gün orada saklandılar. Julià az konuşan bir adamdı. Onlara pek az şey açıkladı. Anlayabildikleri kadarıyla, İngiliz elçiliği, Marquess'in İngiliz diplomatı olan ve aynı katı paylaştığı arkadaşı sayesinde onların tutuklandıklarını öğrenmiş ve harekete geçmişti. Marquess'in ar-

kadaşı savaştan önce başkentten ayrılmıştı. İngiltere ile ilişkilerini iyi tutmak isteyen hükümet bu tutuklama olayının bir hata olduğunu düşünüyordu. Anlaşılan, Bellas Artes çekası da bu görüşü paylaşıyordu. "O daire savaş boyunca İngiliz koruması altındaki tek yerdi."

Bu olayı herkes duydu. Cezalandırılma ihtimali son derece azaldı. Fakat kaçmak ayrı bir mesele idi. Madrid'deki İngiltere büyükçelsinin, Julià'nın inisiyatifinden haberdar olduğu ve elçiliğe bulaşmaması şartıyla yapılanı onayladığı izlenimini edinmişlerdi. Fakat elçilik tek tek kişilerin kaçırılması konusunda tereddüt göstermişti.

Bir gün Julià hızla büroya daldı. "Gelin, gidiyoruz." Onları Peru büyükelçisinin evine götürdü. Marquess'in arkadaşı Enrique, o sırada Lima'da bulunan büyükelçinin akrabası idi. Onlara kimlik kartlarını verirken Julià'nın yüzü parlıyordu.

- Bunu kendi inisiyatifi ile yaptığı açıktı. Bürosunda saklandığımız dönemde ona çok bağlanmıştık. Doğuştan Catalan, cumhuriyetçi ve masondu. "Hayatınız tehlikede. Bir masonun görevi tehlikede olanlara yardım etmektir." Daha sonra çok sayıda insanın hayatını kurtarmış olduğunu öğrendik. Fakat kimlik kartlarımıza baktığımızda -benimki Alicante'ye gidecek bir heyette FUE delegesi olduğumu gösteriyordu- bağırmaya başladık: "Alicante'de ne işimiz var bizim? Yoksa Fransa'ya kadar yüzeceğimizi mi düşünüyorsun?" "Anlamıyorsunuz," dedi Julià. "Alicante'de Alman ve İtalyan gemileri vardır. Savaş gemileri. Almanya ve İtalya ile Cumhuriyet arasındaki ilişkiler henüz kesilmedi. Ama birkaç gün içinde kesilecek. Onlar size yardım etmezse, orada İngiliz gemileri de var. Başka çözüm göremiyorum." Julià'nın elinden geleni yaptığı anlaşılıyordu. Denemeye karar verdik...

Çekilen kuraya göre Atacha istasyonuna ilk önce Marquess gidecekti. Bir işçi tulumu giyerek yola çıktı. Kontrol noktasından zorluk çekmeden geçti. Az sonra vagonların birinde yer buldu. Artık, kurtulmuş sayılırdı. Vakit geçirmek için platforma çıkıp dolaşmaya başladı. Birden ufak tefek birinin, milisler, askerler ve savaş yaralılarından oluşan bir kalabalığın içinden kendisine doğru gelmekte olduğunu dehşetle fark etti. Biraz daha dikkatle bakınca onu tanıdı.

- Nellie Cunningham, benim eski İrlandalı dadım! Birkaç metre

öteden İngilizce bağırdı: "Sevgili çocuğum benim!" Ellerinde bir şişe viski ve iki karton sigara vardı. "Nellie," diye fısıldadım, "benden uzak dur. Hayatımı tehlikeye attığının farkında değil misin? Hemen arkanı dön ve kalabalığın içinde kaybol. Tek kelime söyleme." Hemen itaat etti. Sessizce dönüp ortadan kayboldu. Zavallı Nellie. Hakkımda söylenenleri duymuş olmalıydı. Tam İngilizlere özgü bir sahne. Hayatını kurtarmak için kaçmaya çalışan bir adam ve tam o anda ortaya çıkan dadısı!..

Bu küçük olay kimsenin dikkatini çekmemişti. Kısa süre sonra arkadaşı Enrique'yi gördü. Fakat öteki arkadaşları ortalıkta yoktu. Daha sonra, elindeki kağıtların kontrol noktasında sorun çıkardığını ve sığınmak için kendisini derhal Arjantin elçiliğine attığını öğreneceklerdi.

Tren hareket etti. O geceyi sakin geçirdiler. Sabah olduğunda Alicante'ye yaklaşıyorlardı. Marquess pencereden daha önce hiç görmediği manzarayı seyrediyordu. Göz ucuyla, kravatlı ve ceketli bir adamın koridor boyunca yaklaştığını fark etti. Tam onun önüne gelince durdu ve ceketinin yakasını kaldırarak rozetini gösterdi: cumhuriyetçi polis.

- Söylediği sözleri asla unutamam. "Sen sabık Mandas düşesinin oğlusun, değil mi?" Bezginlikten, belki de oyunun bittiğini düşündüğümden, karşılık verdim: "Evet." "O halde tutuklusun," dedi adam.

Her vagonda bir milis vardı. Polis Marquess'in başında beklemesi için onu çağırdı.

Polis genç ve tıknaz bir tipti. Belleğini zorlayan Marquess daha sonra onu hatırlamayı başardı: bütün üniversite kitaplarını satın aldığı kitapçı dükkânında çalışıyor ve bu yüzden onu çok iyi tanıyordu.

- Hiçbir şey Dr. Johnson'ın, idama giderken insanın zihni yoğunlaşır sözü kadar doğru olamaz. Kendini koruma mekanizması anında harekete geçiyor...

Milisin kendisine karşı özel bir düşmanlık beslemediğini hissedince, adamın güvenini kazanmaya çalıştı. Polisin sorun çıkarmaya çalışan bir asker kaçağı olduğunu söylüyordu. Tek kurtuluş umudu hemen arkadaki yataklı vagondaydı. Julià ona Arjantinli bakanın o vagonda seyahat ettiğini söylemişti. Ali-

cante'nin silik evleri göründüğünde Marquess denemeye karar verdi. "Tuvalete gideceğim," dedi. Milis karşı çıkmadı. Koridora çıkıp WC'ye girdi ve kapıyı kilitledi. Tuvaletin penceresini açıp yataklı vagonla aradaki platforma geçti. İçeri girdiğinde kahverengi üniformalı kondüktör yolunu kesti. Marquess onu itip içeri doğru atıldı. Şans eseri, Arjantinli bakan o sırada koridora çıkmıştı. Ona koşup kim olduğunu söyledi. "Büyük bir tehlike içindeyim." Bakan bir an bile duraksamadan onu kendi kompartımanına itti ve kapıyı kapadı. Daha sonra Marquess'e orada kalmasını söyleyip dışarı çıktı. Onu bir daha görmeyecekti. O sırada tren istasyona giriyordu. Muazzam bir kalabalık savaş yaralılarını karşılamak için istasyona doluşmuştu. Tren yavaşladı. Bir insan seli vagon penceresinin önünde akıyordu. Marquess bunun son şansı olduğunu anladı. Pencereyi açıp atladı.

Kalabalığa karışarak istasyondan çıktı. Küçük kentin sokaklarını izleyerek, Julià'nın İtalyan ve Alman deniz subaylarının toplandıklarını söylediği oteli buldu. Trendeki olaya tanık olan ve sadece kendisinin hayatta kalacağına iyice inanan Enrique de, bu arada, otelin önüne gelmişti. Alçak sesle, ne yapacaklarını tartıştılar.

- Çeka'nın elinde ya da hapishanede olmaktan çok daha dehşet verici bir andı. İçerdeyken ölüme yaklaştığımıza o kadar emindik ki, hiçbir şey fark etmiyordu. Oysa şimdi kaçma şansı vardı. Hayat ya da ölüm, o anki sorun buydu. Üstelik, polis de peşimdeydi...

Lobiden içeri baktıklarında, parke döşemeli geniş salonu görebiliyorlardı. Saksılarda palmiyeler, beyaz örtülü masalar ve çevresinde beyaz ceketli garsonlar vardı. Madrid'den sonra bütün bunlar, olağanüstü temiz ve kibar görünüyordu. Salonun arkasında sağ tarafta İtalyan deniz subayları oturuyordu. Yakın bir masada da bir grup Alman subayı.

- "Ne yapacağız?" diye sordu Enrique. Duraksamadan cevap verdim: "İtalyanlara gidip babanın Franco'nun Cenova'daki başkonsolusu olduğunu söyle. Göreceksin, bize yardım edecekler." Enrique kısa bir kararsızlık geçirdi. "Ama ya reddederlerse, o zaman her şeyi kaybederiz. Üstelik açığa çıkmış olacağız." Kuşkusuz, haklıydı. Fakat bu riski göze almak zorundaydık. Yaklaşık kırk metre uzunluğundaki salonu geçmesi için bütün ikna gücümü kullandım. Onun yürüdüğünü, İtalyan subaylara yaklaştığını gördüm. Şimdi bile gözlerimin önünde.

Enrique masanın önünde durdu, eğilip bir şeyler söyledi. Subaylardan biri hemen ayağa kalktı, Enrique'yle birlikte benim beklemekte olduğum yere doğru yürüdü. Hiçbir açıklama yapmadan bir işaret çaktı. "Gelin benimle." Otelden çıktık, sokaktaki milislerin önünden geçip yürümeye başladık. Oyuncakçı dükkânı ile tuhafiyeci karışımı bir yer gördüm. Tabelasında ***Casa Rossi*** yazıyordu. İçeri girdik. Subay, dükkân sahibi ile konuştu. Adam bir an bile duraksamaksızın, dükkânın arkasındaki bir kapıyı açtı. Merdivenlerden bodrıma indik. Rossi bize biraz beklememizi söyledi. Subay az sonra gelip ne yapmamız gerektiğini söyleyecekti.

Aşağı inen subay, "Şu andan itibaren gerçek kimliklerinizi tamamen unutacaksınız," dedi. "Körfezde demirleyen savaş gemilerinden firar etmiş iki İtalyan denizcisi olacaksınız. Sizi ancak bu şekilde dışarı çıkarabiliriz. Akıl almaz bir öneriydi bu. Gerekli belgeleri hazırlayacağını, söyledi. İtalyan adımı hâlâ hatırlıyorum: Parodi...

Ertesi sabah şafak vakti küçük rütbeli bir İtalyan subayı onları almaya geldi. Onlara, asker kaçaklarına yapıldığı gibi, çok sert davrandı. Bu konuda daha önce uyarılmışlardı. Bir cumhuriyetçi polis arabasına konularak Alicante'nin dışındaki bir mendireğe götürüldüler. Mendireğin ucunda İtalyan bayrağı çekilmiş bir tekne duruyordu. Cumhuriyetçi *carabinero*'lar görev geriği onları mendireğin ucuna kadar götürdüler. Tekne açıldı. Marquess, mendireğin parmaklığına yaslanmış *carabinero*'lara baktı. Sıkıntılı görünüyorlardı. İçinden, *Arriba España*, diye bağırmak geçti. "Ama hemen, bağırmasam daha iyi olur, düye düşündüm."

Bir İtalyan destroyerinin bordasında La Spezia'ya vardılar. Bu, savaşın değil, sadece kaçışlarının sonuydu. Marquess Yabancı Lejyon'a katılmak için 1938'de milliyetçi İspanya'ya döndü. Bir yıl sonra zafer kazanılana kadar teğmen olarak görev yaptı.

Ulusal efsanenin, ateşli coşkunun ölümsüz saatleri. İspanya asla böyle bir heyecan, böyle bir yürek çarpıntısı yaşamadı. Toledo'nun fethi haberi hemen şu mikrofondan duyuruldu. Bizi dinleyenler, almaları gereken haberleri alacaklardı: dizlerinin üzerinde...

Julio Gonzalo Soto, Castilla Radyosu'ndan yayın
(Burgos, 28 Eylül 1936)

KAPİTALİSTLER

Ulusal hareket, İspanya'nın selameti, şu anlarda, kârlarınızdan ve rantlarınızdan yararlanmaya devam etmenize izin veriyor.

Maddî ve manevî yardımlarınızı cömertçe ve sakınmadan göndermekte bir an için bile tereddüt etmeniz halinde, sadece yurtsever olmadığınızı değil, aynı zamanda, yeniden doğmakta olan güçlü İspanya'da yaşamaya layık olmadığınızı ve nankörlüğünüzü ispat etmiş olacaksınız...

Diario de Burgos (21 Eylül 1936)

DİKKAT! DİKKAT!

Bu gece Castilla Radyosu'ndan yapılacak tarihsel bir yayında, İspanya'nın, bütün iktidara sahip gerçek sesini işiteceksiniz... İspanyol devletinin Caudillo'sunun, şefinin, rehberinin ve en önde giden simasının sesi. İspanyollar, yabancılar, General Franco size hitap edecek. Viva Franco! Viva Franco! Viva España!

Castilla Radyosu yayını (1 Ekim 1936)

---

27 Eylül 1936'da, Toledo, Madrid üzerine doğru ilerlerken Alcàzar'ı kurtarmak için yön değiştiren Franco'ya bağlı kuvvetler tarafından ele geçirildi. Piyade subay okulu olarak kullanılan Alcàzar kalesi kente hakim bir tepenin üzerine kurulmuştu. Kale, Albay Moscardò'nun komutası altında, cumhuriyetçilerin kuşatmasına yetmiş gün direnmişti. Yarı yarıya yıkılan kale Halk Cephesi için bir saplantı haline gelmiş ve düşman birlikleri yaklaşmaya devam ederken, kaleyi teslim alma girişimleri için büyük bir çaba ve zaman harcanmıştı. (Halk Cephesi milisi -ve daha sonra ordu- geride asla bir düşman tabyası bırakmak istemiyordu.) Yön değiştirmesine rağmen, şimdiki durumda Afrika Ordusu Madrid kapılarına sadece 70 km. mesafede idi.

İki gün sonra çok önemli bir olay oldu: ulusal savunma cuntası General Franco'yu İspanyol devletinin hükümet başkanlığına ve silahlı kuvvetlerin *generalisimo*'luğuna (genelkurmay başkanlığı) atadı.

O tarihe kadar, asi İspanya, savaşın patlak vermesiyle kurulan ve patriyarkal görüşlü General Cabannelas'ın liderliği altında sadece askeriyeden ibaret olan savunma cuntası tarafından yönetilmişti. Cunta'nın temel görevi, askerî faaliyeti koordine etmek, ilk bakışta politik olmaktan çok idarî olan bir devlet aygıtı geliştirmek idi.

- Askeriyenin ne yapılması gerektiğine dair açık bir politik fikri yoktu. Kamu hayatındaki karışıklığa, Cumhuriyet yönetimi altında cereyan eden devrimin yol açtığı kaosa karşı çıkıyorlardı; başka bir şey yoktu...

Bir şeyler yapmak gerektiğini düşünen, Eugenio VEGAS LATAPİE (monarşist *Acción Española*'nın editörü) İspanyol tahtının varisi don Juan'ı cepheyi gezmesi için Fransa'dan getirmek üzere yola çıktı. Askeriyenin daha cepheye varmadan prensi kovacağına emindi. Tam da böyle oldu. "Mola, monarşistleri değil de yasa ve düzeni savunan o dürüst adamı, Alfonsine hanedanını istemeyen Carlistlerin gösterecekleri tepkiden endişeleniyordu." Sonuçta, bizzat VEGAS LATAPİE de İspanya'dan sürüldü.

Askeriye, ne istediği hakkında "açık politik fikirlere" sahip olmayabilirdi; ama neyi istemediği hakkında gayet açık fikirlere sahipti. 24 Eylül 1936'da, savunma cuntası, Halk Cephesi seçimlerinden sonra yapılan bütün tarım reformu uygulamalarını iptal etti ve toprakları eski sahiplerine iade etti.[5] Bundan bir gün sonra kendi mıntıkasında bütün politik ve sendikal faaliyetleri yasa dışı ilan etti. "Ordunun başlattığı ve halkın coşkuyla desteklediği hareketin belirgin ulusal karakteri parti politikalarının bir yana bırakılmasını gerektiriyor; çünkü, iyi niyetli bütün İspanyollar - ideolojileri ne olursa olsun- ulusal birliğin etkin sembolü olan ordunun arkasında gayretle birleşmiştir." Kararnamenin girişinde böyle deniyordu. Baskı, politik muhaliflerin tasfiyesi ile sınırlanmadı; politikanın kendisine kadar uzandı. Bu politika askeriyeyi desteklemek için yapılsa bile durum değişmiyordu.

Asi bölgede pek çok insan, monarşist VEGAS LATAPİE dahil, Franco'nun Toledo'yu kurtarmak için yön değiştirmesini eleş-

---

5. Henüz gerçek anlamda iskan edilmemiş mülklerin devri daha bir ay önce iptal edilmişti.

tiriyordu. Toledo, esas hedefin (Madrid) ele geçirilmesi halinde otomatik olarak düşecek olan "duygusal" bir hedefti. Böyle düşünenlere göre, yapılan hareketin sonucu, Cumhuriyet'in kendi savunmasını örgütlemesine izin verilmesi oldu. Sovyet yardımı ve Uluslararası Tugaylar'ın Madrid'e varması için zaman tanınıyordu. "Ve sonuç olarak savaş iki buçuk yıl daha fazla sürdü."

Yabancı lejyon komutanı Albay Juan Yagüe Madrid'e doğru ilerleyen birliğin komutanlığını kısa süre önce hastalığı nedeniyle bırakmak zorunda kalmış ve Franco'nun Càceres'teki karargâhına yerleştirilmişti. Aynı karargâhta, bir süre önce VEGAS LATAPIE cephe gerisindeki katliamlardan ötürü Franco'yu protesto etmişti. Albay Yagüe genç monarşistle ilişkiyi geliştirdi ve ona, Franco'nun genelkurmay başkanlığına atanmasına nasıl aracı olduğunu anlattı.

- Bir gün General'in erkek kardeşi Nicolàs Franco, Yagüe'yi görmeye gelmiş. Ona ilk kez samimi bir şekilde, "tu" (sen) diye hitap ediyormuş. "Juanito, kardeşimi ancak sen ikna edebilirsin. Lizbon'dan daha yeni döndüm; hem Alman hem de İtalyan büyükelçileri, tek bir birleşik komutanlığın kurulması gerektiğini düşünüyorlar. Güney ve kuzey orduları komutanlıklarının şimdiki durumları devam edemez. Bu, özellikle dış ilişkiler bakımından, ama bütün diğer konular bakımından da önemli. Herkes, en uygun kişinin, kardeşim olduğunu düşünüyor. Ama kendisi kabul etmiyor. Onu etkileyebilecek, ikna edebilecek tek kişi sensin." İnanılmaz bir doğal güce sahip olan Yagüe, doğruca Franco'nun odasına gidip -o zamanlar fazla resmiyet yoktu- kapıyı vurarak öyle demiş: "***Mi General***, içeri girebilir miyim? Alman ve İtalyan büyükelçileri tek bir komutanlığa ihtiyacımız olduğunu söylüyorlar. Bu, zaferi kazanmak için gerekli. Bizce komutan, siz olmalısınız. Ancak siz kabul etmezseniz bir başkasını atamayı düşünürüz." Yagüe bunları söyledikten sonra Franco'nun bürosundan ayrılmış. Birkaç dakika sonra Nicolàs heyecanla içeri girmiş, Yagüe'ye sarılmış, hattâ onu öpmüş. "Ona ne söyledin, ne yaptın ona? Kabul etti." "Ona sadece, kendisi kabul etmezse, bir başkasını atayacağımızı söyledim," diye karşılık vermiş Yagüe.

O akşam, Toledo'nun ele geçirilmesi için yapılan kutlamalar sırasında, karargâhın balkonundan kalabalığa hitap eden Franco'nun

ardından Yagüe kısa bir konuşma yaptı. "Bugün, büyük bir gün," diye söze başladı, "fakat yarın, daha da büyük bir gün olacak. Yarın, ya da çok kısa bir süre içinde, bizi zafere götürecek bir generalimiz olacak. Ve bu general, General Franco'dur..."

İki gün sonra generaller Salamanca'nın dışındaki havaalanında toplanıp, herhangi bir itiraz olmaksızın, atamayı gerçekleştirdiler. Yagüe (general olmadığı için oy hakkı yoktu) kendisine bağlı lejyonerlerin ve Faslı birliklerin Franco'yu genel kurmay başkanı olarak istediklerini, vurgulayarak belirtti. Askerî atama politik bakımdan biraz tepkiyle karşılandı. Milliyetçi bölgede Franco'nun neye atandığı konusunda biraz karışıklık çıktı. Seville *ABC*'si "Devlet Başkanlığı'na" diyor, *Diario de Burgos* ise, "İspanyol Devleti'nin Hükümet başkanlığı'na" diyerek düzeltiyordu. Franco'ya "yeni devletin bütün yetkileri"ni veren kararnamenin arttırdığı bu karışılıklar kısa süre içinde sona erdi: Franco'nun atandığı gün yayımlanan ve yeni devlet yönetimini tanımlayan ilk yasası, kendi görevini, iki kez, devlet başkanı olarak belirtiyordu.

İktidarı resmen aldığı gece Franco yeni devletin hedeflerini açıklayan bir radyo konuşması yaptı. Toplumsal meselelerde, iş ve günlük ücret garanti altına alınacaktı; fakat işçilerin sınıfsal çizgilere göre örgütlenmelerine izin verilmeyecek ve her türlü "savaşçı faaliyet" yasaklanacaktı. İşçilerin hakları olduğu kadar, yükümlülükleri de vardı; ve bu yükümlülükler, "normal servet üretimini sağlayan her şeyde işbirliği" yapmaktı.

Din alanında, yeni devlet, ikrarcı olmaksızın, "Kutsal Katolik kilisesi ile uyum halinde" olacaktı. Tarımda, "köylünün ekonomik bağımsızlığını temin etmek için ona sürekli ve cömertçe yardım" sağlanacaktı. Ulusal irade, itibar kaybeden evrensel oy hakkı ile değil "otantik bir tarzda yeni İspanya'nın ideallerini ve ihtiyaçlarını temsil eden" teknik organlar ve korporasyonlar aracılığı ile ifade edilecekti.

Sanjurjo'nun ölümünden sonra, kazanma ihtimali olan üç generalden Franco, tartışmasız, en uygun olanı idi. Askerî prestijinin yanısıra görünürde politik bir tercihinin olmayışı, ona, her ikisi de cumhuriyetçi eğilimler taşıyan, General Mola ve Queipo karşısında avantaj sağlıyordu.

- VEGAS LATAPIE, General Queipo de Llano'nun kendisine

şöyle dediğini hatırlıyordu: "Ayrıca, Mola'yı atamış olsaydık, savaşı kaybederdik." Mola'nın muhteşem bir yönetici olduğu düşünülürdü, ama aslında zavallı bir sahra komutanıydı. "Ben de atanamazdım, çünkü itibarım yoktu; bu durumda sadece Franco kalıyordu," diye ekledi. Quipo sadece geçmişinden ötürü değil -bir gün monarşiyi, ertesi gün cumhuriyeti devrimeye kalkmıştı- o zamanki şöhreti nedeniyle de itibarsızdı. Günü Franco kazandı...

Yeni devlet yönetimi -Junta Tècnica- Franco'nun kurduğu yedi komisyondan oluşuyordu. Kendisine, hem katliamlara son verilmesi hem de cephe gerisindeki bütün devrimci fikirlerin "temizlenmesi" gerektiğini söyleyen sabırsız genç monarşiste görünüşte önem vermeyen *generalisimo*, onu, yeni kültür ve eğitim komisyonuna atadı. Bu komisyonun başlıca görevlerinden biri öğretmenler arasında tasfiye yapmaktı. Monarşist şair Josè Maria Pemàn'ın başkanlığındaki komisyon kuralları belirledi: "meslekî ve ahlakî" bakımlardan kusursuz, fakat "komünist-ayrılıkçı" yıkıcı hareketlere katılmamak şartıyla Bask, Catalan ve Galicya milliyetçi partilerine sempatizan olan öğretmenler bölge dışına sürüleceklerdi: Halk Cephesi partilerine veya gizli topluluklara (esas olarak, masonlar) mensup olanlar veya bunlara sempati duyanlar görevden alınacaklardı. Tasfiyeleri gerçekleştirmek için eyalet komisyonları -bunlara "kutsal komisyon" deniyordu- kuruldu.

- Tasfiyeler dikkat çekici bir sertlikle uygulandı. Bu arada bir savaşın ortasındaydık. Bir yanda insanlar tamamen mantık dışı olarak vuruluyor; öte yandan bir ulusun gelecekteki bilincini biçimlendiren ve bu yüzden de denetlenmesi hayatî olan eğitimin tasfiyeye uğratılması gerekiyordu...

Yine de, VEGASLATAPIE'nin masasına gelen, öğretmenlere yönelik suçlamaların çoğu "saçma" idi. Bir kadın öğretmen, sadece pazar günleri ayine gittiğini söylediği ve kutsal ekmek verilirken sadece tek dizinin üzerine çöktüğü için suçlanıyordu. "Böylesine gülünç bir suçlamayla, kuşkusuz, uğraşılmadı."

Burgos'ta çalışan Endülüslü bir öğretmen, orada bulunduğu bir yıl içinde bir kere bile ayine gitmediği için suçlanıyordu. Suçlamaya, Endülüs'te erkeklerin kiliseye gitme adeti olmadığını söyleyerek karılık verdi. Peki, Castile'de böyle bir adet olduğunu anlamamış mıydı? Anlamıştı, kuşkusuz, ve bundan sonra dikkat

edecekti. "Zekice bir cevap. Savaş sırasında öyle bir dinsel inanç enflasyonu vardı ki, daha önceleri bir Tanrı'ya inanmamış olanlar, şimdi yedi tanesine inandıklarına yemin ediyorlardı."

Castilia'nın bir köyünde çalışan Asturiaslı bir öğretmen, çocuklara, çok iyi bilinen bir şarkıyı öğrettiği için suçlanıyordu. Şarkı şu sözlerle başlıyordu: "*Asturias patria querida, Asturias de mis amores*" ("Asturias, sevgili vatan, Aşklarımın Asturias"ı.) Suçlamada, 1934'te Asturias'ta bir "komünist devrim" olduğu, bu şarkıyı çocuklara öğrettiğine göre öğretmenin de bir komünist olması gerektiği, söyleniyordu.

- Bu tür inanılmaz aptallıklar halledildi. Ama bazıları bu kadar gülünç değildi. Bir gün, üniversite profesörü olan bir *requetè* beni görmeye geldi. Her sabah yanına çağırıp sohbet ettiği, çok iyi bir insan olan *requetè* çavuşunun korkunç bir suçlamayla karşı karşıya olduğunu söyledi. Cumhuriyet yönetiminde öğretmenken, bütün öğretmenlere olduğu gibi, ona da, sınıftaki haçı dışarı koyması emredilmişti. Bunun üzerine haçı lavaboya koymuş, çocuklar da gelip haçın üzerine işemişler ve pislemişlerdi.

Pek çok insan kendini korumak için Falanj'a girmeye çalışırken, bazıları da aynı şeyi *requetè*'e katılarak yapıyordu. Olayı soruşturması için bir tıp profesörünü özel yargıç olarak atadım. İtiraz kabul etmez bulgular ortaya çıktı ve "*requetè*" öğretmen görevinden alındı.

*

Salamanca'da, eyalet komisyonunun hazırladığı raporlar, yetmiş iki yaşındaki Üniversite rektörü Miguel de Unamuno'ya geliyordu. Raporlara çoğu kez kilise papazının bir yorumu ekleniyordu. Buna göre, falanca öğretmen ayine gitmiyordu, çok sayıda öğretmen sosyalist ya da sol-cumhuriyetçi idi. Oğlu Rafael'in anlattığına göre Unamuno çoğu kez satırların altını çiziyor ve bazen şöyle bir dip not yazıyordu: "Ben de ayine gitmiyorum." Sivil valiye giden bu raporlar yeni yetkililerin ona sempati duymalarını pek sağlamıyor olmalıydı. Fakat, İspanya'nın en prestijli entellektüel simalarından biri olduğu için yapabilecekleri fazla bir şey yoktu. Ayrıca, Unamuno askerî ayaklanmayı memnunlukla

karşılamış ve Salamanca'nın yeni belediye meclisine atanmıştı. 1931 Cortes'inde cumhuriyetçi bir milletvekili olarak yer almış, kısa sürede Cumhuriyet'in yaptığı pek çok şeyi sözünü sakınmadan eleştiren biri haline gelmişti. Daha sonra neredeyse bir klişe olan sözleri ilk önce o söyledi: "batı uygarlığını, tehdit altındaki hıristiyan uygarlığını" kurtarmak için askerî ayaklanmanın gerekli olduğunu düşünüyordu. Bir cumhuriyetçi olarak kalmaya devam ederken, askeriyeyi destekliyordu, çünkü askeriyenin "şerefli bir cumhuriyet"i savunmak için isyan ettiğine inanıyordu. Yakın arkadaşı olan Salamanca belediye başkanı Dr. Castro Prieto'nun[6] katledilmesi; Salamanca hapishanesinden salıverilmesini bizzat sağladığı, üniversitede Arapça ve İbranice profesörü olan Salvador Villa'nın Granada'da katledilmesi; Garcia Lorca'nın öldürülmesi -bu cinayetler onu öfkelendirdi ve sarstı? O sırada yabancı bir gazeteyle röportajında Madrid hükümetine acı bir dille saldırdı. Karşılığında, hayat boyu üniversite rektörü olarak yaptığı görevinden alındı. Haberi işiten kızı Felisa UNAMUNO Madrid hükümetinin babasına yaptığını çok geçmeden askeriyenin de yapacağına inanıyordu.

- Bu bölgede olanlar babamı çok öfkelendirdi. Bunu beklemiyordu. Askeriyenin ve onu destekleyenlerin İspanya'da en iyi olan şeyden, Catalonia ve Bask ülkesinden nefret ettiklerini düşünüyordu. "Bakalım," dedim, "eğer bağımsızlık verilmezse, biz de Bilbao'ya gideriz." Bilbao, onun doğum yeriydi. "Fena olmaz," diye karşılık verdi...

Sadakat gerektiren bir durumda sürekli eleştiri yüzünden, çok geçmeden, akıbet gelip çattı. Salamanca artık Franco'nun karargâhı olmuştu. Kendisi, 1 Ekim konuşmasından hemen sonra, piskoposun, eski katedralin tam karşısındaki sarayına taşınmıştı. On bir gün sonra, Colomb'un Amerika'yı keşfetmesinin anıldığı Irk Günü ve yeni akademik yılın açılışı Unamuno'nun başkanlığındaki üniversitede kutlanacak, kendisi de Franco'ya takdim edilecekti. Franco'nun karısı dona Carmen Polo da törene katılınaya karar verdi.

Juan CRESPO, monarşist partisinin şeref muhafızı olarak Franco'nun karargâhına katılmak üzere kısa süre önce cepheden dönmüştü ve o sabah görevliydi. Diğer muhafızlarla birlikte, üni-

6. Juan Crespo'nun amcası; bk. Militanlar 5.

versiteye kadar dona Carmen'e eşlik etti. Üniversiteye vardıklarında geç kaldıklarını fark etti. Yeni gelen için Unamuno'nun sağındaki kürsüde bir yer hazırlamak gerekti. Konuşmacılardan biri olan, milliyetçi davanın şairi Josè Maria Peman'ın bir hayranı olduğu için, CRESPO, kapıya yakın bir yerde, onu rahatça dinleyebilmek için, ayakta durdu. Peman'a eşlik eden Eugenio VEGAS LATAPIE platformun üzerindeydi. Felisa UNAMUNO ise, salonda, izleyiciler arasında oturuyordu.

- İlk konuşmacı, tarih profesörü Josè Maria Ramos Loscertales, VEGAS LATAPIE'nin hatırladığı kadarıyla, Basklılardan ve Katalanlardan biraz küçümseyerek söz eden on yedinci yüzyıl İspanyol yazarı Graciàn'dan bir alıntı yaptı. Konuşmacı, küçümseyici ifadeyi kullandığı anda, Unamuno'nun bir zarf çıkardığını ve arkasına bir şeyler karaladığını gördüm. Konuşmayacağını bildiğim için, ne yaptığını merak ettim...

Juan CRESPO: Onun desen çizdiğini veya mavi zarftan bir kağıt uçak yaptığını düşündüm. Çok güzel desen çizerdi. Kalemiyle bir şeyler yapmaya devam etti. Başımı çevirip konuşmacıyı dinlemeye devam ettim...

Dinleyiciler arasında Unamuno'nun elindeki mavi zarfın, Salamanca'daki bir protestan rahibin karısından gelen bir notu içerdiğini bilen pek az kişi olmalıydı. Rahip tutuklanmış, Unamuno da ona yardım etmeye çalışmıştı. Kadın, kocası Atilano Coco'nun mason olmakla suçlandığını söylemişti. Adam, gerçekten de, on beş yıl kadar önce İngiltere'de mason olmuştu. Unamuno, kadına, katolik piskoposu görmesini tavsiye etti. Kadın da ona, piskoposun kendisiyle görüşmek istemediğini söyledi. Zarfı çıkardığı sırada, adamı kurtarma umudunun hemen hemen hiç kalmadığını biliyordu.

Felisa UNAMUNO: Pemàn konuşmasını bitirdiğinde, babam ansızın ayağa kalktı ve konuşması gerektiğini söyledi. Çünkü, bir Basklı -kendisi- ve bir Catalan -Piskapos plà y deniel- platformun üzerinde bulunuyordu. Programda böyle bir şey olmamasına rağmen, davranışı beni şaşırtmadı. Aslında, hiç konuşmaması beni daha çok şaşırtacaktı. Çünkü her fırsatta konuşurdu; özellikle o

anda, protesto edilmesi gereken bir şey varken...

Eugenio VEGAS LATAPIE: Konuşmacılardan biri, dedi, Basklıları ve Catalanları küçük düşürücü sözler söyledi. Bu düpedüz bir kabalıktı. İç savaş medenî olmayan bir savaştı. İspanya'da vahşet yapılıyordu. Fatih olmak bir şeydi, inandırıcı olmak başka şey ("vencer no es convencer")...

Felisa UNAMUNO: "Nefret var, merhamet yok." Ve merhametsiz nefret, ikna edici olamazdı. Fethetmek değiştirmek değildi. İspanya ve anti-İspanya bir tarafta ne kadar çoksa, öteki tarafta da o kadar çoktu. Her iki tarafta da, üzücü bir örnek oluşturanlar kadınlardı. Bir tarafta, ölümle buluşmak için cepheye gidiyorlar; öteki tarafta, bazen dinsel simgeler taşıyarak, kamuya açık idamları seyretmeye gidiyorlar.[7] Zekâdan nefret vardı...

Juan CRESPO: İspanya ve anti-İspanya hakkında konuşarak, "Basklılardan ve Catalanlardan söz ediyorsunuz," diye devam etti, "ama burada, öğrenmek istemediğiniz Hıristiyan doktrinini size öğretmek için bulunan piskoposunuz Catalan, ve ben, bilmediğiniz İspanyol dilini okumayı ve bu dilde düşünmeyi öğretmek için bütün hayatımı harcayan ben, bir Basklıyım..."

Felisa UNAMUNO: Konuşmaya başlayalı daha birkaç dakika olmuştu ki, platformda bulunan General Milàn Astray bağırmaya başladı: "Konuşmak istiyorum. Bırakın beni konuşayım." Oysa babam hiçbir şekilde generale hitap etmemişti...

Juan CRESPO: Kapıdan, yabancı lejyonun kurucusu generalin ayağa kalktığını ve Unamuno'ya döndüğünü gördüm. Millàn Astray'in tavrı her zamanki gibi abartılıydı. Sokakta insanlar, onun, tek bacağı, tek kolu ve tek gözüyle geldiğini görseler kaçarlardı; çünkü yurtseverlik tiradları yüzünden çok sıkıcı biriydi. İnsanı kolundan yakalar, konuşur da konuşurdu. Ama o sırada çok öfkeliydi ve kekeliyordu...

Felisa UNAMUNO: İzlenmesi imkânsız şeyler söylemeye başladı. Tam bir deliydi. Plaza Mayor'da, "Herkes öpüşsün, herkes kucaklaşsın," diye bağırdığını duyanlar bunun farkındaydılar. Ama bu kez ansızın şöyle bağırdı: "Entelektüellere ölüm! Yaşasın

---

7. Bunlar Valladolid'de olduğu gibi Salamanca'da da oldu. Fakat salamanca'da kurşuna dizileceğine inanan daha az insan vardı.

ölüm![8]

Engenio VEGAS LATAPIE: "hain entelijansiyaya ölüm!" Öyle bir bağırış koptu ki, yakında oturduğum halde, bir sonraki sözlerini işitemedim. Subaylar tabancalarını çektiler. Kuşkusuz o anda herkes Unamuno'ya ateş edileceğini düşündü. Unamuno'nun hayatı ansızın tehlikeye girmişti...

Juan CRESPO: Milán Astray'in muhafızı olan, kısa boylu, göbekli Lejyon gedikli erbaşı o zamana kadar generalin arkasında yarı uykulu oturuyordu. General'in haykırdığını işitince birden sıçrayıp doğruldu. Otomatik bir hareketle, elindeki hafif makinalıyı Unamuno'nun üzerine çevirdi...

Eugenio VEGAS LATAPIE: Derken Milán Astray haykırdı: "Unamuno, başkanın eşinin önünden çekil!"

Juan CRESPO: Franco'nun karısı, şu anda anlatamayacağım kadar rahat ve zarif bir hareketle ayağa kalktı. Bir eliyle, lejyonere silahını indirmesi için işaret etti, diğeriyle don Miguel'i kolundan tuttu. Unamuno'nun tam bir çöküntü içinde olduğu görülüyordu. Başı omuzlarının arasına gömülmüştü. Kadın eliyle bir işaret yaptı. Muhafızları çevresine toplamak istediğini anladık. Hemen ikisinin çevresini sardık. Teğmenimiz, dona Carmen'in emriyle, Unamuno'nun öteki yanına geçip koluyla omzunu sardı. Salondakilerin bizi sıkıştırmamaları için tüfeklerimizin dipçiklerini kullanmak zorunda kaldık. Çığlıklar ve bağırışlar duyuluyordu: *Rojo!* (kızıl), *Cabron!* (alçak). Kalabalığı yararak ilerledik. Dışarı çıktığımızda, Franco'nun karısı kendisine ait resmî arabanın kapısını açtı ve teğmene Unamuno'yu evine bırakmasını söyledi. Sonra, dönüp tekrar içeri girdi...

Felisa UNAMUNO: Büyük bir öfke duydum. Babama hakaret edildiğini işitmek, üniversitede birinin "entelijensiyaya ölüm" diye bağırdığını işitmek ve bunu sadece bir kişinin, profesör Bermejo'nun protesto etmesi, katlanılmaz bir şeydi. Fakat bu olayın babam için ağır sonuçlar doğuracağından endişeli değildim. Buna cesaret edemezlerdi. Lorca'nın katlinin lekesi hâlâ ellerindeydi...

---

8. Yabancı Lejyon'un savaş narası. Unamuno'nun konuşmasının yazılı kaydı yoktur. En iyi kurgu, E.Salcedo, Vida de don Miguel (Salamanca, 1964)'de bulunur. Unamuno'nun orduya saldırdığını, Philippine bağımsızlık hareketinin lideri Josè Rizal'i vurmakla suçladığını hatırlayan tek kişi VEGAS LATAPIE'dir. Protestan din adamı Atilano Coco da vurulmuştu.

Öğle yemeğinde Unamuno heyecanlı ve sinirliydi. Aile olanlar hakkında ona bir şey söylememeye çalışıyordu, çünkü işitmek istemiyordu. "Yapabileceğim bir şey yok," dedi. Bir süre önce Franco'yla görüşmeye davet edilmiş, katliamları ve idamları protesto etmişti. Savaştan önce merkez-sağ hükümette eğitim bakanı ve şimdi hapiste olan Filiberto Villalobos'un kızını hemen her gün ziyaret ediyordu. Bir gün ona, "kızılın kan rengi olduğunu söylüyorlar," demişti, "ama buradaki adamlar irin renginde, hangisinin daha kötü olduğunu bilemiyorum."

Öğle yemeğinden sonra Unamuno, her zamanki gibi, *tertulia* için *casino*'ya gitti. Yakın arkadaşlarından oluşan kişilerle her günkü gibi oturup, teklifsizce sohbet edecekti. *Casino*'da göründüğü an protestolar başladı: "Kızıl! Hain! Atın şunu dışarı! Bu adam İspanyol değil." Oğlu Rafael bağrışmaları işitip babasına yardıma koştu. Yaşlı adam kapıdan ayrılmak zorunda kaldı.

Bundan sonraki iki buçuk ay içinde, Unamuno, ölümüne kadar, evinde kaldı. Sözde onu korumak için kapısına bir polis dikildi. *Casino* onu üyelikten çıkardı, üniversite senatosu toplanarak, "güvenini geri çekti" ve yeni bir rektör ataması için Franco'ya başvurmaya karar verdi. Cumhuriyetçi hükümet tarafından azledilmesinden iki ay sonra, milliyetçiler tarafından da azledildi.

Felisa UNAMUNO: Madden olmasa da, moral olarak, onu öldürdüler. Madrid'deki erkek kardeşlerim onun milliyetçiler yüzünden öldüğünü haber aldıklarında kızıl orduya gönüllü olarak katıldılar. Kardeşlerimden biri cepheye varır varmaz tek gözünü kaybedecek şekilde yaralandı...

Falanjistler tabutu taşımak için aileden izin istediler. Tabut mezara yerleştirildiğinde bir falanjist faşist selamı vererek bağırdı: "yoldaş miguel de Unamuno!" "Presente!" (dikkat) diye bağırdı diğerleri, selam durarak.

Rafael UNAMUNO: Sanıyorum, yeni rejimin, özellikle de Falanj'ın babamın ölümünden sorumlu olmadığını göstermek istiyorlardı. Solda olduklarını düşünün falanjistler vardı ve babamın bir entellektüel olarak çapının farkındaydılar. Bence, onunla dayanışma içinde olduklarını göstermek istiyor ve ölümünün rejime karşı kullanılmasını önlemeye çalışıyorlardı...

Yine de bu, son bir ironi idi. Unamuno hayatının son aylarında, cephe gerisindeki katliamların baş sorumlusu olarak gördüğü Fa-

lanj'dan duyduğu nefreti gizlemek için hemen hiçbir şey yapmadı.

Ölümünden bir ay önce bir gazeteciye bıraktığı iki mektupta, yeni devlet için "emperyalist bir pagan, Afrika tipi militarizasyon," 'bolşevizme değil, liberalizme karşı seferberlik," diyordu. Ülkenin kaderi Franco'nun elinde kaldıkça, diktatörlüğün, İtalya'da olduğu gibi, "vicdan ve araştırma özgürlüğünün, insan vakarının ölümü" için kullanılan bir araç haline gelmesinden korkuyordu.[9]

KOLLEKTİFLEŞTİRME KARARNAMESİ

Caniyane 19 Temmuz askerî ayaklanması ülke ekonomisinde olağanüstü bir karışıklık yarattı... Servetin sürekli azalan sayıda insanın elinde birikmesi, işçi sınıfının gittikçe daha fazla yoksullaşmasıyla el ele yürüdü. Birinci grup, kendi imtiyazlarını korumak için vahşi bir savaşı başlatmakta duraksamadığı içindir ki, halkın zaferi kapitalizmin ölümü anlamına gelmek durumundadır.

Barcelona, 24 Ekim 1936.
Konsey Birinci Üyesi Josep Tarradellas.
Ekonomi Konseyi üyesi, Joan P.Fàbregas.

Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya (28 Ekim 1936)

Yaşadığımız İspanya'da, kollektivizm, anarşist kollektivizm değildir; yıktığımız eski kapitalist sistemden daha inorganik bir yeni kapitalizmin yaratılışıdır... Zengin kollektifler, yoksul kollektiflerle ilgili her türlü sorumluluğu, görevi ya da dayanışmayı reddederler... Ekonominin karmaşıklıklarını, bir endüstrinin diğerine bağımlılığını kimse anlamaz.

Horacio Prieto, eski CNT ulusal komite sekreteri (6 Ocak 1938)

---

9. Unamuno'nun, ailesinin gösterdiği incelik sayesinde burada alıntı yapılan, Quintin de Torre'ye yazdığı yayımlanmamış mektupları 1 Aralık ve 13 Aralık tarihlerini taşıyor.

Sorun, kollektifleştirmenin başarısızlığını ilan etmek değil, Kararname'nin derin toplumsallaştırıcı anlamının ve tamamlayıcı düzenlemelerinin işçilerin çoğunluğu tarafından anlaşılmasını, böylece kendilerini ona adapte etmelerini ve kendi kaderlerini tayin edebilecek hale gelmelerini sağlamak için mümkün olan her şeyin yapılmasıdır...

Albert Pèrez-Barò, yayımlanmamış makale
(Kasım 1937)

BARCELONA

Devrim -tek anlamda çok sık kullanılan bir sözcük- Catalonia'da günlük örgütlenmede çok değişik tanımlar kazanıyordu. Fabrikaları ve işyerlerini ele geçirmeleri sayesinde Barcelona'yı birkaç gün içinde "normal"e çeviren militanlar devrimci hareketi kendi tarzlarında yorumluyorlardı. Kollektifleştirme, toplumsallaştırma, kooperatifleştirme -pek az insan bu farklı terimlere doğru bir anlam verebiliyordu. Fakat liberter devrime tek bir şey hâkimdi: kendi kendini yönetme pratiği- fabrikaları ve sanayi kollarını işçilerin yönetmesi. İşçi sınıfı hareketi içinde uzun bir geçmişe sahip, politik olarak bağımsız kamu görevlisi Alber PEREZBARO'ya göre bunu önlemeye çalışmak bir akıntının önünde savunmasız kalmaya benzeyecekti.

- Fakat aynı zamanda her fabrika ve işletmeyi, onları sahiplerinden teslim alan ya da el koyan işçilerin kaprisine terk etmek imkânsızdı. Bu ancak kaosa götürebilirdi. Olanlara bir yapı kazandırmak gerekiyordu...

24 Ekim 1936'da onaylanan, Catalonia'da Kollektifleştirme ve İşçi Kontrolu kararnamesi bu yapıyı sağlayacaktı. Kararname Halk Cephesi bölgesindeki tek örnekti. Catalonia dışında hiçbir yerde sanayi kollektiflerine yasal statü verilmedi.

Yeni yasa uyarınca, yüzden fazla işçi çalıştıran veya sahipleri kaçmış veya asi olduklarını ilan etmiş sanayi ve ticari firmalar (yasa bankaları ve toprağı kapsamıyordu) otomatik olarak kollektifleştirildi.

Daha az işçi çalıştıran firmalar, işçilerin çoğunluğunun ve sahiplerinin (veya sahibinin) kabul etmesi halinde kollektifleştirilebiliyordu -50 ile 100 arasında işçi çalıştıran firmalarda, işçilerin %75'inin kararı gerekiyordu. İşçilerden oluşan bir meclisin seçtiği ve işletmenin bütün sektörlerini temsil eden işçi konseyleri, kollektifleştirilen fabrikayı, "önceki yöneticilerin işlev ve sorumluluklarını yerine getirerek" yöneteceklerdi. İşçilerin onayı ile, her konseye bir hükümet temsilcisi seçildi. Sanayinin her sektöründe, kollektifleştirilen işletmeler (ve işçi kontrolu altındaki özel firmalar) bütün sanayii yakından denetleyecek bir genel sanayi konseyinin gözetimindeki bir Ekonomi Federasyonu'nda temsil edileceklerdi. Kollektifleştirilen firmanın kârının %50'si, bütün Catalan sanayiini finanse edecek olan bir sanayi ve ticari kredi fonuna devredilecekti; %20'si kollektifin rezerv ve amortisman fonuna konulacaktı; %15 kollektifin toplumsal ihtiyaçlarına ayrılacak ve geri kalan %15 de genel mecliste kararlaştırılacak şekilde işçiler tarafından kullanılacaktı. küçük işletmeler kollektifleştirilmeyecek; bir işçi kontrol komitesi, üretimi, çalışma koşullarını ve mali yeyi kontrol etmekle görevlendirilecekti.

PEREZ-BARO'ya göre bu kararname, mevcut durumu yasallaştırmaktan başka bir şey yapmadı, çünkü kollektifler zaten kurulmuştu. Bu, daha önceleri her sendikanın veya işçi komitesinin yorumuna açık olan şeyi koordine etmek, bir sisteme bağlamak ve tek bir uygulama içinde birleştirmek için yapılan bir girişimdi.

- Ve akla gelebilecek her türlü yorum yapılıyordu. Kalifiye olmayan pek çok CNT işçisi için, yapılan iş basitti: *"Ja està be!* (şu anda her şey iyi). Devrim oldu" Ve kutsal meyvanın gökten düşmesini beklediler. İşletmeleri, sanki onların sahibiymiş gibi ele geçiren militan işçi komiteleri ve işletme sahiplerini, sadece unvanlarını yönetici olarak değiştirerek işbaşında bırakan başka komiteler vardı. Yine, hükümetin 19 Temmuz'dan sonra, grevde olan işçilere ücretlerini bizzat ödemek için çıkardığı demagojik bir kararı uygulayarak, kendi işlerini görecek yerde, haftalık ücret listelerini, ödesin diye, hükümete sunmaya devam eden komiteler de vardı.[10]

10. Daha sonra bu "rehin bank" olarak kurumlaştırıldı. Açık veren işletmelerdeki işçiler, bu sistem sayesinde, kendi işletmelerinin sermaye ekipmanını ve demirbaşını Hükümet'e "rehin" göstererek ücretlerini alıyorlardı. Bu önlem, Hükümet'in işletmeyi denetim altına almasıyla sonuçlandı.

Devrimin başlamasından üç ay sonra, kararname onaylandığı sırada çok sayıda küçük işletme -daha çok esnaf işletmeleri- CNT (ve hattâ UGT) tarafından zaten ele geçirilmişti. Bunlar sahiplerine iade edilmediler. Bu durum, daha sonra, küçük burjuvazinin Ekonomi Konseyi'ndeki temsilcilerine şiddetli saldırılarda bulunmak ve kararnamenin uygulanmasını ertelemek için bahane sağladı...

Kararnamenin uygulanması için kurulan gözetim komitesinin sekreterliğine atanan PEREZ-BARO, yeni yapının, anarşistler, komünistler ve küçük burjuvazi arasında ortak noktalar arama girişimini ifade ettiğine inanıyordu.

- Ne toptan kollektifleştirme, toplumsallaştırma veya ulusallaştırma ne de sanayiin mülkiyeti, sendikaların, işçilerin veya devletin elinde değildi. Genelde topluma aitti. Kapitalizm toptan ortadan kaldırılmadı, ama rolü çok aza indirgendi. Kararnamenin temel öncülü işçi sınıfının üstünlüğünü sağlamaktı...

Başından itibaren CNT gerek yerel gerekse ulusal düzeyde farklı çözümleri destekledi. Ulusal düzeyde, Madrid, büyük sanayi, ticaret ve ulaşımın *toplumsallaştırılmasını* (sendikalar onları ele geçirecekler fakat sahip olmayacaklardı); diğer özel işletmelerde, işçi kontrolu ve büyük sanayinin planlanması şeklindeki "klasik" anarko sendikalist çizgiyi uygulamak istemişti. Öte yandan, Barcelona, Catalan ekonomisini düzenlemek için, kârları, Ağustos ortasında kurulan (askerî komitenin gözetimi altında) Catalonia Ekonomi Konseyi'nin yönettiği ortak bir fona geçirmek şartıyla, ayırım yapmaksızın bütün işletmelerin *kollektifleştirilmesini* önerdi.

CNT'nin, bundan önce, sanayinin kollektifleştirilmesini (tarımın aksine) ciddi biçimde tasarladığı kuşkuluydu. CNT'ye bağlı, ticaret sektörü çalışanları sendikasının sekreteri olarak Barcelona'daki büyük mağazaların ele geçirilmesi ve işletilmesine karışan Joan FERRER Eylül'de CNT'nin Catalan bölge komitesinin bir plenumuna katıldı. Toplantıda *toplumsallaştırmayı* savunanlar ile *kollektifleştirmeyi* savunanlar arasında hararetli tartışmalar oldu. Ağaç işçileri, ulaşım işçileri gibi daha büyük ve daha güçlü sendikalar, yine, kamu işletmeleri sendikası, kendi işkollarını zaten toplumsallaştırmışlardı ve kendi çözümlerinin sanayinin geri kalan kısmında da uygulanmasını istiyorlardı. Daha küçük, daha zayıf sendikalar ise kooperatifler oluşturmak istiyor, bu durumda her bir firmanın kendi kimliğini koruyabileceğini öne sürüyorlardı.

- Toplantı henüz bir karara varamamışken, sorunu halletmek için, benim de üyesi olduğum geçici bir komite kuruldu. Ara vermeden ve uyumadan otuz saat çalıştık; sonunda, sanırım Fabregas tarafından kollektifleştirme önerildi. O ana kadar, sanayi için bir çözüm olarak, kollektifleştirmeden söz edildiğini asla duymamıştım. Büyük mağazalar sendikalar tarafından işletiliyordu. Yeni sistem, kollektifleştirilmiş her bir firmanın kendi tekil karakterini muhafaza edeceği anlamına geliyordu, fakat nihai amaç bütün işletmelerin aynı sanayi kolu içinde federe edilmesi idi...

CNT'nin Ekonomi Konseyi'ndeki üç temsilcisinden biri olan ve kısa süre içinde hükümetin ekonomik işlere bakan üyesi haline gelen Fàbregas, öneriyi, bir çeşit "ortak zemin" olarak öne sürdü. FERRER herkesin bu zemin üzerinde anlaşabileceğine inanıyordu. Bunda başarılı oldu; fakat, toplumsallaştırma işine başlamış sendikaların, kollektifleştirme kararnamesini dikkate almaktan çok kendi yaptıklan işi sürdürmelerini engellemedi. Bu iş, kendi küçük dükkânlarını kapatarak, sendika yönetimi altında büyük mağazalarda yeniden bir araya gelen berberleri ve fırıncıları kapsıyordu.

- Yeni durumda yapılanlar hakkında genel bir CNT politikasının olduğunu söylemek aşırılık olur. PEREZ BARO'ya göre bizzat kollektifleştirme kararnamesinin kendisi belirsizdi. CNT, Ekonomi Konseyi'ne temsilci gönderirken -aralannda Andreu Capdevila gibi kararnamenin uygulanamaz olduğunu gösterebilmek için elinden gelen her şeyi yapan kişiler de vardı- aynı zamanda, farklı olan, kendi tek yanlı hedeflerine ulaşmaya çalışıyordu.[11] Sendikal kollektifleştirme veya sendikalaştırılmış kollektifler; ben böyle diyordum. Yani, ayrı ayrı sendikalar tarafından, sanki kendilerine aitmiş gibi yönetilen kollektifler. Bu durumda CNT'nin politikası kararnamenin izlediği politikayla aynı değildi ve bu durum, sayısız soruna yol açtı.[12] Yine de,

---

11. "Gerçekten de, Santillan'dan bir mektup aldım. O sırada Fàbregas'ın ardından ekonomi konseyi başkanı olmuştu. Şöyle yazıyordu: 'kararnameye (kollektifleştirme) düşmandım, çünkü onun erken doğduğunu düşünüyordum... Aslında popüler olan (kökenleri bakımından) özerkliği ve yapılan bir işin kendiliğindenliğini ortadan kaldırdı... Konsey başkanı olduğumda, kararnameyi dikkate almaya veya uygulamaya hiç niyetim yoktu; büyük halkımızın, kendi esinlerine göre kendileri için en uygun buldukları görevi yerine getirmelerine izin vermek niyetindeydim'" (PEREZ-BARO).

12. O sırada UGT, kendi adına, sahiplerinin terk ettiği sanayinin kooperatif örgütlenmesini, ağır sanayinin geri kalan kısmında işçi kontrolünü ve

kollektifleştirmeye yasal bir yapı kazandırırken, Catalonia, ancak Paris Komünü ve 1917 Rus Devrimi ile kıyaslanabilecek bir devrimci toplumsal tecrübe yaşadı...

MİLİTANLAR 6

ANDREU CAPDEVILA
CNT'li tekstil işçisi

İplik ve Kumaş Şirketi'nin Barcelona'daki fabrikasında işçi olan CAPDEVILA, CNT bölge komitesi tarafından, kollektifleştirme kanunnamesini hazırlayan Catalonia Ekonomi Konseyi'nde politik bir görev için çağrılmıştı. Herhangi bir politik parti ile en ufak bir ilişkisi bile olmamıştı. Seçim günlerinde kentten ayrılır, "soytarılık, rüşvetçilik ve karışıklıktan, politik partilerin kullandığı insanların hilekârlığından uzak durmak için" şafak sökene kadar dağlarda dolaşırdı. Ve şimdi resmî bir örgüte katılmak için çağrılıyordu.

Bölge komitesinde kendi işyerinde, konseyde yapabileceğinden daha iyi bir iş yapmakta olduğunu söyledi. Ülkenin ve pazarın- büyük bir kısmı asilerin eline geçtiği için satışların hızla düştüğü fabrikada yeni sorunlar çıkıyordu. Tam gün çalışma devam ediyor, fakat üretimin büyük kısmı stoklarda kalıyordu. İşgücünün son iki yıldır sendikalı olmasına rağmen (ondan önce boyama bölümündeki 125 CNT'liden başka sendikalı işçi yoktu) fabrikanın 2000 işçisi "tutuculukları" ile tanınıyor ve kollektifleştirmeden söz edildiğini bile işitmek istemiyorlardı. Koşulların diğer tekstil işletmelerine kıyasla daha iyice olduğunu biliyordu. Şirketin İngiliz olan sahibi bazı olanaklar sağlamıştı: haftada 60 saat yerine 55 saat çalışma, çocuklu kadınlar için kreş, işçi çocuklarına Christmas hediyeleri gibi. Babalardan sonra oğulların da işçilik yapması, fabrikayı geniş bir aile haline getiren uzun bir gelenek oluşturmuştu.

- İşçilerin psikolojisini bildiğim için, orada yararlı olabilirdim. Onların isteklerini karşılarken kollektifleştirilmiş fabrika is-

sanayi ve ticaret küçük burjuvazisinin korunmasını önerdi.

temiyordum. Daha başında pek çok sorunu halleden bir işçi kontrol komitesi kurmuştuk, fakat işin teknik yanı eski yönetimin elinde kaldı. Ne var ki, satışların yarıya düşmesi ve şirketin banka hesabının neredeyse kapanması ile birlikte, işçilerin ücretlerini sağlamak gibi zorlayıcı bir ihtiyaçla yüz yüze geldik. İngiliz mal sahibi hiçbir hayat belirtisi göstermiyordu. Yerel yönetime gittik ve İngiliz şirketinin bundan böyle bizden haftada sadece üç gün iş beklediğini anlattık...

İşçi komitesi bir genel toplantı düzenleyerek, yerel yöneticilerden ikisini şirketin üst düzey temsilcileri ile görüşmek üzere Marsilya'ya gönderdi. Üç alternatif sunulacaktı: ya fabrika haftada üç gün çalışacak ve işçilere bir haftalık ücret ödenecek; ya fabrika bütün hafta çalışacak ve çıktı, stokları doldurmaya devam edecek; veya haftalık çalışmadan çıkan fazla ürün ihraç ürünü olarak İngiltere'ye gönderilecekti. Seçim ne olursa olsun, şirket, şimdiki anormal durum devam ettiği sürece ücretleri tam olarak ödemeyi kabul etmek zorundaydı.

- İki yönetici geri döndü; şirket uzlaşmıyordu. Sadece bir taviz veriyorlardı: üç gün çalışacak ve karşılığında dört günlük ücret alabilecektik...

Bir genel toplantı daha yapıldı. İşçi komitesinin, şirketin tavrını anlamsız bulduğu açığa çıktı. İşçiler, fabrikanın yıllardır muazzam bir kâr sağlayan ortakları yararına çalışmak istemediklerini belirttiler. Fedakârlık yapması gereken biri varsa, o da kapitalistlerdi. İşçiler, alkışlar arasında, fabrikayı kollektifleştirmeye karar verdiler.

- Tam bunlar olurken, bölge komitesi beni göreve çağırdı. Ekonomi bilgim çok sınırlıydı. Ben bir işçiydim. CNT'nin hangi türden olursa olsun resmî bir örgüte veya hükümete katılmasına asla taraftar olmamıştım. Ya topyekûn devrim yapardık ya da muhalefette kalırdık. Bütün toplumsal kazanımlar sokaklardaki kitlelerin baskısından kaynaklanırdı, başka yerden değil. Politika çürütür, iktidar çürütür...

Bu arada, eski yöneticileri yerlerinde bırakmakla birlikte, bir işçi konseyi kurulmuş ve fabrikanın yönetimini ele almıştı. Atılan ilk adım parça başı için kaldırılması oldu. Bu, CNT tekstil işçileri sendikasının uzun zamandır uğruna savaştıkları bir hedefti. İlk hafta üretim %40 düştü.

- Üretimin %25'ten aşağı düşmemesi halinde asgari bir ücret düzeyini tutturmanın mümkün olacağını hesaplamıştık. Fakat %40 imkânsızdı ve kollektifi iflasa götürüyordu. Genel bir toplantı yaparak işçileri İspanyol proletaryasının toplumsal adaleti sağlamak için yapmakta olduğu kollektif girişimleri başarısızlığa uğratmamaya çağırdık. Birkaç hafta üretim yükselmedi. Tezgâh başlarına gidip kadın işçilere nutuk atmak zorunda kaldık. Sonunda üretimi önceki düzeyin %70'ine çıkarmayı başardılar...

Kollektifleştirmeden sonra işgücünde bir büyük farklılık dikkati çekti. Savaştan önce işçilerin hiç biri "nasıl konuşulacağını" bilmiyordu. Eğer istenecek bir şey olursa, işçinin kendisi veya arkadaşlarından biri yönetime başvurmak zorunda kalıyordu. İşçi kontrol komitesi faaliyetteyken de, işgücü kitlesi hâlâ konuşmuyordu. Ama fabrika kollektifleştirildiği an ve genel toplantılar yapıldığında herkes konuşmaya başladı.

- Herkesin bir papağana dönmesi, herkesin düşündüğünü ve hissettiğini söylemesi şaşırtıcı oluyordu. Açık ki, şimdi kendilerini sorumlu hissediyorlar ve kendi adlarına konuşma hakkına sahip bulunuyorlardı...

CNT bölge komitesi onu tekrar telefonla aradı. CNT'nin güven duyduğu pek az kadro vardı ve ona ihtiyaç duyuyorlardı.

- Müthiş asap bozukluğu içinde uzun saatler geçirdim. Ekonomi alanında sorumluluk yüklenmek için yeterli eğitime sahip olmadığımı biliyordum. Ayrıca, devrimci bir durum yaşamakta olduğumuzu, işçiler ekonomiyi ele geçirmek zorunda kaldıkları zaman, özellikle işçi sınıfının çoğu cahil olduğu için, benimkine benzeyen sorunların ortaya çıkacağını da biliyordum. Okuma yazma öğrenmek için çok çalışmış, işçilere, özellikle de kadınlara yapılan haksızlıkları gördüğüm zaman isyan etmiştim. O sıralarda boyacılar sendikasına katılmıştım. Orada, anarko-sendikalistlerden, vejeteryanlardan ve nudistlerden pek çok arkadaş edindim. Böyle bir atmosfer içinde büyümüştüm. Asla sigara içmez, alkole elimi sürmezdim. Hayatım, *companera*'mla (eşimle) birlikte sakin bir ortamda çalışarak, inceleyerek geçti. Bir iş adamı, bir ustabaşı olma imkânım vardı, ama bunu hep reddettim. Kendi işimle uğraştım, asla başkalarını sömürmedim. Bir anarşisttim, ama yine de şiddetten nefret ediyordum. Savaştan önce küçük

grupların şiddet yoluyla liberter devrim yapma girişimlerine hep karşı çıktım. Bir *treintista* değildim, ama devrimin bir bütün olarak proletaryadan kaynaklanması gerektiğine, proletaryanın anlayış düzeyini yükseltmek için büyük bir çaba harcamanın zorunlu olduğuna ve devrimin ancak böyle hazırlanabileceğine inanıyordum.

CNT'ye ilk kez katıldığımdan, yani on üç yaşımdan beri, insanın doğa yasalarına uygun ve karşılıklı saygı içinde yaşaması, insanın insan tarafından sömürülmesine son verilmesi gerektiğine inandım. Sağlıklı yaşamak dingin bir bilince sahip olmak için, insan, kanaatkâr bir hayat sürmeliydi...

Ekonomi Konseyi'ne gittiğinde Joan Gàbregas'a örgütün Temsilci'si olduğu söylendi. Bir ay içinde kollektifleştirme kararnamesini tartışmaya sunacaktı. Tartışma sabahın üçüne kadar sürdü. Oldukça hararetliydi.

- PSUC ve Esquerra kollektifleştirilecek firmaların sayısını azaltmak için zorlu bir mücadele verdiler; bu arada, CNT-FAI kararnamenin mümkün olan en radikal biçimini savundular.[13] CNT'nin kollektifleştirmeyi kabul etmesinin nedeni amaçladığımız gibi bir toplumsallaştırmayı gerçekleştiremiyor oluşumuzdu. İşçiler fabrikaları, bir ölüm kalım meselesi olarak, ele geçirmişlerdi, fakat zafer sadece CNT'nin değildi. Bu durumda, bütün İspanyol ekonomisini ele geçirip denetleyemezdik, toplumsallaştıramazdık...

Fàbregas'a göre, kollektifleştirme, tek tek sendikaların işletmeleri ele geçirmelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan kaotik duruma düzen getirdi. Bütün partiler ve örgütler, yeni yasanın lafzına ve ruhuna saygı göstermeyi ciddi bir tavırla kabul ettiler. Fakat "üç ay sonra cumhuriyetçi partiler yasayı sistematik biçimde bulandırmaya başladılar ve kısa süre sonra komünistler onu sabote ettiler."

CNT neden taviz vermişti?

- Verdiğimiz ilk taviz nedeniyle, Companys'in CNT'ye iktidarı önerdiği ve CNT'nin de bunu reddettiği andan itibaren, CNT'nin

---

13. Zorunlu kollektifleştirme için asgari 100 işçi, farklı tutumlar arasında bir uzlaşma noktası idi.

pozisyonu trajik bir hal aldı. Companys bizden çok daha zeki bir politikacı idi. Bir kez uzlaştığımızda -kendi topyekûn devrimimizi yapamayacağımız anlaşılınca- her parti bize karşı manevraya ve komplaya girişebilirdi. Bize tahammül edemiyorlardı, çünkü biz politikaya karşıydık. Savaş kötüye gittikçe, devrimin toplumsal yönü, Müdahale Etmeme anlaşmalarını bize dayatan İngiltere ile Fransa'yı ürküttükçe, iktidarı yavaş yavaş kaybetmeye başladık.

Uluslararası kapitalizm, kollektifleştirilen Catalan ekonomisini başarısızlığa uğratmak için elinden gelen her şeyi yapmaya kararlıydı. Bu boş bir söz değil. Bir gün, bizim şirketin eski yöneticilerinden bir İspanyol'la konuşurken, İngiliz şirketin bu kadar uyuşmazlık göstermesinin nedenini anlayamadığımı söyledim. Bu öyle bir uyuşmazlıktı ki, fabrikanın kollektifleştirilmesine yol açmıştı.

"Sen iyi niyetli bir adamsın, Capdevila," dedi, "ama biraz safsın. Senin anlamsız gördüğün şey bana çok doğal geliyor. Şirket yönetimi işçilerin önerilerinde haklı olduklarını anladı. Ama bu şirket ile işçiler arasında bir uyuşmazlık meselesi değil; sözkonusu olan bizzat uluslararası sermayenin ölüm kalımı. Bütün kapitalist tekeller, kızıl bölgeyi boykot etme, kapitalizmin devamını temsil eden Franco'ya kayıtsız şartsız destek verme konusunda anlaşmaya vardılar. Şirketin yaptığı, bu anlaşmaya uymaktan ibaret..."

Yanılmıyordu. Diğer iki uluslararası şirketle anlaşma yapmaya çalıştım. Sorunu tartışmayı ve kendi işçileriyle bir anlaşmaya varmayı reddettiler.[14]

CAPDEVILA, Ekonomi Konseyi üyesi olarak ayda 1 000 peseta kadar maaş alıyordu. CNT bölge komitesinin aldığı bir karara göre, resmî bir örgüte katılan ve önceki işine göre daha yüksek bir ücret alan her CNT üyesi aradaki farkı komiteye ödeyecekti. İlk aylığını aldığında farkı ödemeye gitti. Kendisine bunu dert etmemesi söylendi: "Bu sadece bir anlaşmaydı ama yürürlüğe konulmadı."

- Bu o kadar önemli değildi. Esas sorun resmî bir görevlinin rüşvet alabilme olanakları idi. Reus'tan gelen bir adam, kendisine

---

14. Yabancı sermaye ve kollektifleştirme sorunu üzerine daha ayrıntılı bir tartışma için bk. Ek A, s. 779.

ihracat lisansı verirsem, zeytinyağının her litresi için bana büyük miktarda ödeme yapmayı önerdi. Bazı kadınlar kocalarını veya erkek kardeşlerini kurtarmak için geliyor ve şöyle diyorlardı: "Sorunu şimdi halledebilirsek, evime gelin." Ve size neyin teklif edildiğini gayet iyi anlıyordunuz. Onları büromdan kovardım. Bir kere uzlaşınca arkası gelirdi. Politikanın getirdiği bütün bu kirli, hastalıklı yollar ve sonuçları, insanları dolandırıcı haline getiriyordu. Milyonlar kazanabilirdim. Savaşın sonunda Fransa'ya vardığımda cebimde metelik yoktu. Ahlakımı sonuna kadar korudum...

Liberter devrim, kollektifleştirme kararnamesini kutsayarak veya kutsamaksızın tekstil endüstrisinden Barcelona'daki tazı yarışlarına kadar her şeyi kollektifleştiriyor veya toplumsallaştırıyordu.

Catalonia'nın temel zenginlik kaynağını oluşturan ve yaklaşık 200 000 işçi istihdam eden (ikinci sanayi kolu olan ağır sanayideki istihdamın yaklaşık üç katı) tekstil sanayiinde çok büyük sorunlar vardı. Hammaddesinin önemli bir kısmını ithal eden ve nihai ürünü İspanya'nın geri kalan kısmına satmak zorunda olan -o sırada bu bölgenin yaklaşık üçte biri asilerin elindeydi- bu endüstri daha savaş başlamadan önce zorluklarla karşılaşmıştı. İşçiler, Catalonia'nın en büyük tekstil kuruluşlarından biri olan Espana Industrial'ı devraldıkları zaman, şirketin banka hesaplarında 2500 işçiye sadece on beş günlük ücret ödeyecek kadar para olduğunu gördüler.[15] Yöneticiler kaçtığı için fabrikayı devralmak üzere genel bir işçi toplantısı öneren CNT militanı Luis SANTACANA, sadece, fabrikada bulunan önemli miktarda stok sayesinde işçi yönetiminin kurtarılabildiğini gayet iyi biliyordu. İşçi ücretlerini ödemek için paraya ihtiyaç duydukça stokları azar azar sattılar.

- Savaş ve bu durum bizi kurtardı.[16] Üç yıl içinde işçilere ücretlerini tam olarak ödemediğimiz bir hafta bile olmadı, sadece haftada üç gün çalışma imkânı olduğu zaman bile...

---

15. Bk. s.171-172.

16. Ve yine, 28 Temmuz'a kadar yapılan bütün şirket alımlarında ödemeler ertelendi. Bu tarihte işçiler fabrikayı işletmeye başladılar. Bk. A. Souchy ve P. Folgare, "Raport sobre lü actiaciòn del comitè central de la Espana Industrial," Colectivizaciones içinde (Barcelona, 1937).

Fabrikaya devrimin ilk dalgası sırasında el konmuş olmasına rağmen, kararname yayımlanana kadar kollektifleştirme yapılmadı. Ona kalırsa, iki durum arasında küçük bir içsel farklılık vardı. Şimdiki durumda, işçi komitesi, işçi konseyi haline gelmişti. Bunun üzerinde -geçmiştekinin aksine- bir hükümet gözlemcisi bulunuyor ve üç ayda bir, mali durum, stoklar ve üretim hakkında rapor veriyordu. En önemli farklılık, işçilerin fabrikalarını devrimci bir tarzda fethetmelerine şimdi yasal statü verilmiş olmasıydı.

İşçi komitesinin ve daha sonra işçi konseyinin üyeleri, tek bir istisna ile, normal işlerinde çalışmaya devam ettiler. Cumartesileri işten sonra toplantı yapıyorlardı. İstisna, sürekli olarak büroda, görev başında kalan bir üye idi.

- Kollektifleştirmenin, daha önce bir düzine patron varken şimdi bir patronun olması anlamına geldiğini iddia edenler doğru söylemiyorlardı. Kendimi kollektifin hizmetinde biri olarak hissediyordum. Herhangi bir karşılık veya ekonomik bir ödül beklemiyordum. Teknik düzeyde, fabrikayı işletenlerden biri olabilecek kadar eğitimli olmadığımı biliyordum. Hayatımda sadece altı ay okula gitmiştim. Fakat toplumsal ve ekonomik -ve bir ölçüde idarî- sorunlar ortaya çıktıkça, yeterli olabildiğimi hissediyordum. Yetersizliklerimi istek, coşku ve iyi niyetle hallettiğime inanıyorum.[17]

Teknik sorunlarla ilgili görev yerlerinde yirmi fabrika teknisyeni bulunuyordu. "Her biri yerinde ve işinin başındaydı." Bunlar sendika tarafından fabrikaya çağrılmışlardı. Fabrika üretime devam edecekse, teknisyenlerin bize gerekli olacağını gayet iyi biliyorduk. Sonuçta onlara işçi konseyinde iki sandalye verildi. İşyerindeki antika makinalardan bazılarını geliştirmeyi başardılar ve işçiler için duş kabinleri yaptılar. Yönetici kurmay konseyde iki temsilciye sahipken, el emekçilerinin sekiz temsilcisi vardı. Tek-

17. "Espana Industrial fabrikasında birkaç saat kaldım. İşçilerin büyük bir kısmı çalışma hayatlarının daha uzun bir bölümünü burada geçirmişlerdi ve bir çeşit 'fabrika severlik' vardı. Onlara ne tür yenilikler istediklerini sordum. Hemen hepsi aynı belirsiz, genel yanıtları verdiler: her şey için özgürlük, sosyalizm, kardeşlik... Pek azı başka taleplerde bulundu, kültürel olanaklar hakkında bile." (H. E. Kaminski, *Ceux de Barcelona*, Paris, 1937).

nisyenler ve yöneticiler oylamalarda kendilerini 8'e 4 durumda buluyorlardı.

Ücret farklılığı tamamen ortadan kaldırılmadıysa da azaltıldı. Ekonomik zorluklar nedeniyle ücretleri yükseltmek mümkün değildi. Bunun yerine teknisyenlerin ve yöneticilerin daha az ücret almaları sağlandı. Yapılan teklif üzerine, kendileri %20 kesinti önerdiler.

- Bu muazzam bir şeydi. Herhangi bir şiddet kullanılmadan sağlandı. Artan para, daha önce emekliye ayrılmak durumunda kalan işçilere ödeme yapmak için kullanıldı. Yine de, herhangi bir emekli ödeneği veya sosyal güvenlik sistemi kurulamıyordu. Emekli olanlara tam ücret ödeniyordu...

SANTACANA "ekonomik adalet bakımından en mükemmel" olanın "tek ücret" olduğuna inanan biriydi. İhtiyaçlar eşitse, ücretler neden eşit olmasındı.

- Biz liberterlerin bağlayıcı bir atasözümüz vardı: herkes yeteneğine göre üretir ve herkes ihtiyaçları kadar tüketir. Üretim işi bir saate benzer. Her parça bir diğerine bağlıdır. Parçalardan biri çalışmazsa saat artık zamanı göstermez. İşçilerin yaptıkları bu kadar farklı işten hangisinin en önemli olduğunu saptamak çok zordur. Madenci kömürü kazıp çıkarır, işçi onu fabrikaya iletir ve ateşçi onu fırına atar. Bunlardan biri yapılmazsa süreç durur. Herkese aynı ücret ödenmelidir. Tek fark, adamın yalnız veya evli ve bir aileye sahip oluşuna bağlıdır. İkinci durumda bakmak zorunda olduğu kişi başına ekstra ücret almalıdır. Her şeye rağmen, para sadece temsilî bir değere sahiptir; gerçek değer, üretilen şeydir...

Fakat "tek ücret" SANTACANA'nın işyerinde uygulanamadı, çünkü sanayinin tamamına genelleştirilemedi. Fabrikadaki kadınlar erkeklerden %15 ile %20 oranında daha az ücret almaya ve el işçileri de teknisyenlerden daha az almaya, devam ettiler.

- Kaçınılmaz olarak, kollektifleştirme bütün sorunları çözemiyordu. Öz disiplinden ve kendilerinden isteneni bilinçli olarak kavrama yeteneğinden yoksun kişiler vardı. Bir teknisyen somun anahtarı çaldı. Ona artık kapitalistlerden değil kendisinden ve işçi arkadaşlarından çaldığını söyledim. Eski rejimde olsaydı derhal işten atılırdı. "Lütfen, lütfen, bir daha çalma"...

Adam on beş gün içinde geri döndü ve SANTACANA disiplini sağlamak zorunda kaldı. Kollektif, diyordu, onu işten atamazdı, çünkü çocukları vardı ve haftalık bir ücret alması gerekiyordu. Onu yeni bir bölüme, temizlik bölümüne, gönderdi. Fakat orada bulunanların bu konuda dikkatini çekmek gerekiyordu.

- "Karatahtaya adını yazacaksın," dedim. "Onun hemen altına iki tane somun anahtarı çaldığını ve bu yüzden, başka şeyler çalmaman için, bir başka bölüme gönderildiğini yazacaksın." "Hayır, hayır," diye bağırdı, "karatahtaya olmaz." "Evet," dedim, "gerçeği oraya yazmak seni incitmez." Bir daha disiplinsizlik olayı olmadı. Karatahta tehdidi yetmişti...

İşçi konseyi iki ya da üç ayda bir, bütün işçilerin katılmasıyla bir tiyatro ya da sinema salonunda toplantıya çağrılıyor ve kendilerine üretim, stoklar ve kaynaklar vb. hakkında açıklamalar yapılıyordu.[18] İşçilerin fabrikayı devralmalarından üç ya da dört ay sonra, hammadde yetersizliği nedeniyle (cumhuriyet *pesetasının* değer kaybı nedeniyle hammadde fiyatları bazı durumlarda katlanmıştı) çalışma süresi haftada üç güne indi. Pamuk ve boyama malzemeleri kıtlığına kömür yetersizliği eklendi. Asturias'tan ikmal sağlama zorlukları neredeyse başedilemez hale gelmişti. Ve fabrika kazanları odunla çalıştırılmaya başlanmıştı. CNT tekstil sendikası satışların yanısıra fabrika için hammadde ithal etme işiyle de uğraşıyordu. Yine de, daha küçük kollektifler, diğer kollektifler ile, hattâ doğrudan bireylerle işbirliği yaparak kendi işlerini yürütebiliyorlardı.

Kararname uyarınca, işçi konseyleri "önceki yöneticilerin fonksiyonlarını yerine getirecekler" ve kollektifteki işçilere karşı sorumlu olacaklardı. Her konsey firmanın günlük işlerini halledecek bir yönetici direktör atadı. Espana Industrial'in atadığı ilk direktör işçi konseyince yeterli bulunmadı ve teknik bölümden yeni bir adayın önerilmesi istendi. Bir dokuma teknisyenini önerdiler. Liberal fikirli bir adamdı; usulüne uygun biçimde kabul edildi.

---

18. Toplanma sıklığı, Ekim 1936'da yapılan ikinci toplantıda azaltıldı. İkinci toplantı birincisinden iki buçuk ay sonra yapıldı. Fabrika komitesi bu konuda alınmış karardan hiç söz etmedi. Fakat, önemli sorunlar ortaya çıkmadıkça, erken toplantı çağrısı yapmanın gerekmediği düşünülmüştü. (bk. A.Souchy ve P.Folgare, op.cit.).

Kararname uyarınca, işçi konseyi "yetersizliğinin açığa çıkması" durumunda, genel meclisteki işçiler veya genel sanayi konseyi tarafından lağvedilebiliyordu. Aslında bu yola pek az başvuruldu.

- Böyle bir oylama benim fabrikamda yapılmış olsaydı, önce ben görevimden ayrılırdım. Eminim, diğerleri de aynı şeyi yaparlardı. Komite bir diktatörlük değildi, tabandan seçilmişti. Seçme hakkı olanların azletme hakkına da sahip olmaları doğruydu. Genel toplantıların sonunda "her konunun" görüşülebileceği bir zaman bırakılırdı. Her işçi yapılan işler hakkında kalkıp eleştiride bulunabilir veya oylama isteyebilirdi. Benim fabrikamda böyle bir şey asla olmadı. Her durumda, konseyin yarısı, kararname uyarınca her yıl yapılan seçimlerde zaten yenileniyordu...

İşçi sendikasının kollektif içinde temsili sorunu, SANTACANA'ya göre, biraz karışıklığa yol açtı. Savaştan önce her fabrikanın bir sendika komitesi vardı. Devralınan pek çok fabrikada, bu komiteler blok halinde işçi kontrol komitesi veya işçi konseyi olarak seçildiler. Pek çok durumda, yeni sendika komitesi kurulmadı.

- Bunun olması gerekiyordu, öyle ki, işçiler işyeri düzeyinde şikâyetlerini bildirecekleri doğrudan sendika temsilciliğine hâlâ sahiptiler. Barcelona bölgesinde bu konuda çok genel bir başarısızlık oldu. Aslında bu, sınıf mücadelesi aşamasından öz yönetim aşamasına kayan bir sendikanın yarattığı durumu kavramadaki başarısızlıktı. İki rol arasında bir karışıklık sözkonusuydu...

Belirli bir fabrika bölümünün işçileri kendi ustabaşılarını seçiyorlardı. Bu ustabaşının öncekinden daha fazla almasına izin verilmiyordu. Yine de kendisi bu göreve gelmekle doğrudan çalışmadan kurtulmuş oluyordu. Ustabaşı, bölüm ile işçi konseyi arasında teknik meselelerde arabuluculuk ediyordu.

Sonuna doğru, fabrika artık hiç çalışamaz hale geldiğinde, işçiler Cuma günleri sadece para almak için gelmeye başladılar. O sırada bazıları genel toplantılardan uzak durmaya başladı - "kayıtsızlıktan çok, karnını doyurmak için bir şeyler arama çabası nedeniyle." Bunun üzerine işçi konseyi geri dönmeyenlerden bir günlük ücret kesintisi yapılacağını duyurdu.

Fakat bu karanlık günler henüz gelecekteydi. Yeni kurulan kollektiflerde işçilerin yüz yüze geldikleri sorunların bazıları büyük mağazalarda yaşanıyordu. Joan FERRER, CNT'nin ticaret kesiminde çalışanlar sendikasının sekreteri olarak, yakından gözlem yapabilecek durumdaydı.

- Kapitalist vesayetten ansızın kurtulmak bazı işçilerde psikolojik bir şok yarattı. Bir bireyciliğin yerine diğerini koyarak, çoğu kez, mal sahipleri gittiklerine göre, kendilerinin yeni mal sahipleri olduklarına inandılar. Bu durumdan beyaz yakalı işçiler etkileniyor olsalar da, sorun asla onlarla sınırlı kalmadı...

Kararname yürürlüğe girer girmez FERRER'in sendikası satış mağazalarının yönetiminden çekildi, çünkü kollektifleştirme anlayışı, ilke olarak, birleşik yönetime izin vermiyordu. Kendi işçi konseylerini seçmek zorunda olan çalışanlar şimdi, mağazaların yönetimine daha doğrudan katıldıklarını hissettikleri için FERRER bu durumun bir avantaj sağladığını düşünüyordu. Ona göre, sendikanın emir vermesi devletin emir vermesinden çok farklı değildi. İşçiler pek çok durumda kendilerini mal sahibi olarak görseler de, işletmeyi, sanki onun sahipleriymiş gibi savunuyorlardı.

- CNT içinde, her şeyin işçiden başlaması gerektiği fikrindeydik. Komünistlerin düşündüğü gibi, her şey, devlet tarafından yapılmamalıydı. Bu sonuca ulaşmak için sanayi federasyonları -tekstil, ağır sanayi, satış mağazaları vb.- kurmak istedik. Bunlar ekonomiyi yönetecek geniş bir Ekonomi Konseyi'nde temsil edileceklerdi. Böylece, ekonomik planlama dahil her şey işçilerin elinde olacaktı.[19]

Büyük satış mağazalarını bir federasyon halinde birleştirmek için bir girişimde bulunulduysa da başarı sağlanamadı. İşçi konseyleri buna karşı çıktı. İşletmelerin kendilerine ait olduğunu düşünüyorlar ve bir federasyona katılmak istemiyorlardı.

- Bunu anlamak mümkündü. Daha bir ay önce, işveren ile işçi arasındaki geleneksel ilişki yıkılmıştı. Şimdi işçilerden yeni bir sıç-

19. CNT 1931'de sanayi federasyonlarını onaylamıştı. Fakat sendika içindeki anarşist unsurlar bunların kurulmasına karşı mücadele ettiler. Savaş patlak verdiğinde çok az sayıda sanayi federasyonu vardı. Bk. Kopuş Noktaları, D.

rama yapmaları, kollektif mülkiyet anlayışına geçmeleri isteniyordu. Bunun bir gecede gerçekleşmesini um: biraz fazla olacaktı...

Mağazalarla doğrudan ilgili diğer sorunlar genel toplantılarda ortaya çıktı. Bunlar cinsiyet ayrımcılığını içeriyordu. Kadın görevliler, erkek meslektaşlarının Don Juan tavırlarından şikâyet ediyorlardı. "Zamanın devrimci harareti içinde bu durum kadınlar için çok ciddi bir sorun halini aldı."

Kârlar sorun değildi. En azından FERRER'in orduya katıldığı 1937 ortalarına kadar bu konuda hiçbir sorun çıkmadı. Olabilecek her türlü fazla mağazalara dönüp geliyordu. Ücretler yükseltildi, çalışma koşulları iyileştirildi ve diğer iyileştirmeler sağlandı. Tek başına bu bile bir başarıydı. FERRER'e göre, önemli nokta, mağazaların savaş boyunca çalışmaya devam etmesi idi.

50 ile 100 kişinin çalıştığı, kollektifleştirmenin gönüllü olarak yapıldığı daha küçük işletmelerde, neredeyse değişmez olarak ortaya çıkan bir sorun eski mülk sahiplerinin rolü idi. Ekonomi Konseyi'ne bir sendika üyesi olarak katılan FERRER işçilerin şirketlerin kollektifleştirilmesini tartışmak için düzenledikleri pek çok toplantıya katıldı ve yaptığı konuşmalarla işçileri cesaretlendirmeye çalıştı.

- Çoğu kez mülk sahibi, işçilere başvurup, firmayı ne büyük fedakârlıklarla kurduğuna dair öyküler anlatıp gözyaşı döker. Kollektifleştirmenin büyük bir tehdit olduğunu anlamıştır. Böyle durumlarda işçilere eski mülk sahibini direktör olarak atamalarını önerdim. İşçi konseyi nasıl olsa birini atamak zorundaydı. Bence, eski mülk sahibi en uygun kişiydi; çünkü kapitalist egoizmi sayesinde, işletmeyi çok iyi gözetecek, her şeyin olabildiğince mükemmel biçimde çalışmasını sağlayacaktı. Yine, kuşkusuz, günün birinde eski duruma kavuşmayı umut edecekti. Önerim hemen her zaman kabul edildi...

Bu eski mülk sahipleri, kuşkusuz, sanayinin rasyonalize edilmesi için kendi firmalarının diğerleri ile birleştirilmesi yönündeki her türlü girişime karşı çıkıyorlardı, çünkü bu kendi bireysel çıkarlarına ters düşüyordu. Aynı zamanda, eski mülk sahiplerinin tamamı firmalarının kollektifleştirilmesine karşı değildi. Ekonomik güçlükler nedeniyle, pek çok küçük şirket, aynı sayıda işçiyi daha

yüksek ücretlerle çalıştırmaya devam edemiyordu. Kollektifleştirme yegâne çözümdü, çünkü o sırada işçiler "ücretlerini zorunlu sınırlar içinde tutmaktan başka bir isteğe sahip" değillerdi.[20] Kâr, kollektiflerin çoğunda göze çarpan bir mesele değildi. Başka sebep yoksa, Eduardo PONS PRADES'in ağaç işçileri sendikasında yaşadığı deney şunu gösteriyordu ki, "eğer sendika basit biçimde kapitalist bir işletme gibi davranmış olsaydı kimse kâr meselesini düşünmeyecekti."

- Geçerli olan anlayış, işçi sınıfının, düşük fiyatlarla iyi biçimde dolatılması gerektiği idi. Kâr zarar ikincil bir mesele olarak görülüyordu. Satış fiyatlarının birim maliyetleri bakımından ciddi biçimde incelendiğini sanmıyorum. bütün mesele adeta devrimden ibaretti...

Her kollektifin özerk bir birim oluşturduğu Barcelona tekstil endüstrisi veya satış mağazalarına karşılık, ağaç işçileri sendikası, Vall d'Aran'daki kereste fabrikasından perakende satış mağazalarına kadar her şeyi devralıp yönetecek şekilde kendi sanayiini toplumsallaştırmıştı. FAI'nin hakim olduğu bir şubenin, anarşist öz yönetim anlayışını muhafaza etmesi yüzünden sendika az kalsın bölünecekti. Bu anlayışa göre işçiler, bürokratlaşma tehdidinden kurtulmak için özerk üretim merkezleri oluşturmalı ve işletmeliydiler. Güçbirliği yapmak isteyen bir marangoz veya bir cila ustası kendi işini kurma hakkına sahip olmalıydı. "Öz yönetim anlayışı aslında kapitalizm öncesine aitti." Sonunda toplumsallaştırma kazandı ve sendika her şeye el attı.

Her biri 200 kişi istihdam eden iki büyük iş yeri kuruldu. Barcelona'daki bütün marangozhanelerin %75'ini oluşturan küçük dükkânlarda çalışanlara böylece iş bulunmuş oldu. Bir sendika heyeti küçük dükkânları dolaşarak işçilere çalışma koşullarının sağlıksız ve tehlikeli olduğunu anlattı ve onları sendikanın binası Double X ve 33 EU'ya taşınmaya razı etti. 33EU savaştan önce de vardı fakat sendika nihai ürün bölümleri için iki kat daha inşa etti. Esas olarak masalardan ve büfelerden oluşan mobilyalar üretildi ve yine sendika önemli miktarda Fransız malı makina ithal etti. Hükümetten döviz sağlamak için sendikanın büyük çaba göstermesi gerekti.

---

20. Pèrez-Barò, *Trenta mesos de colectivisme a Catalunya*, s.87.

PONS PRADES, sendika lideri Hernandez'in Ekonomi Konseyi'ne bir fırtına gibi giderek, eğer döviz sağlanmazsa, sendikanın savaş için fazla çalışma yapmayacağını söylediğini hatırlıyordu. PONS PRADES'in tahminine göre o sırada sendika işgücünün yaklaşık üçte birini elde tutuyor, hava kuvvetleri için hangarlar, ordu için barakalar, köprü kurma ekipmanı, kamyon kasası vb. yaptırıyordu.

Perakende satış yapan mobilya mağazalarında, genel olarak çok küçük olan ve mülk sahibi, karısı ve bir yardımcısı tarafından işletilmeyen yerlerde, bir sendika delegesi atanıyordu. Eski mülk sahibi çoğu kez bir başka küçük dükkânın satış işleriyle görevlendiriliyor; aynı şey, kendi işyerleri kapandıktan sonra daha büyük bir mağazada ustabaşı olarak görevlendirilen küçük işyeri sahiplerine de yapılıyordu.

- Aslında beni en çok şaşırtan şeylerden biri, sendika şubelerinin yönetimine yeni atananların çoğunlukla eski mülk sahipleri veya oğulları olmasıydı, diyordu PONS PRADES. O sırada sendika en iyi militanlarının yarısını kaybetmiş durumdaydı. Bunların bir kısmı Barcelona sokaklarında öldürülmüş, daha büyük bir kısmı da Aragon cephesine gitmişti. Ek olarak, resmî çağrı yapılır yapılmaz, sanayi, yirmi bir ile otuz iki yaş arasındaki bütün işçileri kaybetti. Sendikanın, sadece, bütün sanayii rasyonalize ve koordine etmedeki değil, aynı zamanda bunu savaş boyunca sürdürmedeki başarısı ve bunu ekonomik güçlüklere rağmen gerçekleştirebilmesi, sonuç olarak, çok dikkate değerdi...

Kaçınılmaz olarak başarısızlıklar oldu. Bunların çoğu militanların hazırlıksızlığına atfedilebilirdi. "büyük rüya... ve herkesin, ne yapılacağına dair kendi fikri vardı. Ama pek çoğu bunu pratiğe geçirebilecek kadar yeterli değildi.

PRADES'e ve diğer sendika üyelerine göre en büyük (ve özgün anarşist itirazını da destekleyen) başarısızlık, sendikanın büyük bir firmaya benzer hale gelmesiydi. Yapısı, gittikçe daha fazla katılaştı. "Dışardan bakıldığında bir Amerikan veya Alman tröstüne benzemeye başladı." İçerden bakıldığında ise, her ne kadar işçiler eleştirilerini ve ihtiyaçlarını ifade etme olanağına sahiplerse de, istedikleri değişikliklerin yapılabilmesi zordu.

- Karar alma sürecine katılmadıklarını hissediyorlardı. Eğer

"yönetici kurmay" iki iş yerinde yapılan üretimin değiştirilmesine karar verdiyse, bunun nedenleri hakkında işçilere bilgi verilmezdi. Bilgi eksikliği -örneğin, ilânlar asılmak suretiyle kolayca halledilebilirdi- özellikle, CNT'nin her şeyi tartışma ve inceleme geleneği nedeniyle hoşnutsuzluk yaratıyordu. On beş günde bir yapılan delege toplantıları ayda bir yapılır hale geldi ve sonunda, sanıyorum, üç ayda bire indirildi...

Bu itirazlara rağmen birinci Yıllık Genel Toplantı, hatırladığı kadarıyla, bütün görevlerin süresini uzattı. Çünkü, bir diğer düzeyde, şimdi sendikanın çabalarını eleştirenler bir şeylerin değiştirilmesi için fazla istekli olabilecek durumda değildiler. Çoğu, daha işin başında, sorumluluk gerektiren görevlerin dışında kalmayı tercih etmişti. Bunlar, günde sekiz saat çalışmakla yetineceklerini söylüyorlardı. "Yeni yapı oluşturmak için sürdürülen tatsız uğraşıyı diğerlerine bıraktılar." "Hayır, ben emir verecek biri değilim" sözü çok sık tekrarlanıyordu. CNT militanları arasında, emir vermenin insanın değerini düşüreceği şeklinde ortak bir ideolojik tavır vardı. Ama bu da sendika için bir kayıp anlamına geliyordu."

Öte yandan, liderlik daima son sözü söylüyordu. Savaş zamanıydı, toplumsallaştırma gayet iyi işliyordu ve her şeyi olduğu gibi muhafaza etmek esastı.

- Zamanın mantığı, CNT üyelerinin çoğunlukla benimsedikleri mantığa pek yakın olmayan bir mantıktı. Bununla birlikte, sendika üyeleri arasındaki huzursuzluk asla bir greve, hattâ bir talepler platformuna bile yol açmadı. Ama sanırım zaman geçtikçe, sendikanın gittikçe katılaşan yapısını düzeltmek zorlaşacaktı...

Sendika, üyelerinin fiziksel ve moral durumunu iyileştirme rolünü de benimsedi. Kendisine bağlı besin maddesi kooperatifini desteklemek için Valls'taki bir tarım kollektifi ile bir takas sistemi örgütledi; Double X fabrikasında Olimpik bir yüzme havuzu, bir jimlastik salonu ve bir güneşlenme yeri inşa etti ve "bir kadınla erkeği serbestçe ve zorlamadan bir araya getiren" bir usul geliştirdi. Bu usul, "devrimin her şeyi mümkün kılacağına inanan" çiftlerin eğilimine uygun bir evlenme seramonisi idi. Bir araya gelmeyi ve ayrılmayı çok kolaylaştırıyordu.

Eğlence sektöründe çalışanlar sendikası, tıpkı ağaç işçileri gibi, kârlı olmayan "harap-parterler"in bir kısmını kapatarak kendi iş

kolunu toplumsallaştırdı -savaş patlak verdiğinde kentte 112 sinema vardı, ve bütün personeli sendikanın Gran Via (bugün Dorado)'da inşa ettiği *Cine Durruti*'ye ve o sırada inşası devam etmekte olan *Cine Ascaso*'ya (bugün Vergara) transfer etti.

Hırslı bir toplumsallaştırma programı uyarınca, sinema endüstrisinde ücretler işe göre farklılaşan oranlarda hesaplanacaktı. Hastalık ve yaşlılık ödentileri kurumlaştırıldı, yılda altı hafta tatil olanağı sağlandı. Bir klinik ve bir okul kurulacak, sinema biletlerinin fiyatları düşürülecek ve biletlerden vergi kesilmesine son verilecekti (ilginçtir ki, bu son maddeyi belirlemek ve gerçekleştirmek hükümete düştü). Ne var ki, tiyatroda, tek ücret sistemi uygulayacaktı. "Gösterilen çaba bakımından, Hipòlito Làzaro gibi opera sanatçılarının en büyüğü ile en mütevazı işçilerin aynı günlük ücreti aldıklarını düşünün."

Önde giden CNT militanlarından Marcos Alcòn, Matarò'daki meşhur cam kooperatifinde çalışmakta olan montajcı kayınbiraderi Juan SANA'yı, haber ve dokümanter savaş filmleri yapan film üretim biriminin yeniden örgütlenmesine yardımcı olması için çağırdı. On sekiz yaşından beri CNT militanı olan ve o güne kadar tam otuz sekiz hapisane gören SANA nitelikli filmlerin yapılması şartıyla öneriyi kabul etti. Film üretim birimi, Nobel ödüllü İspanyol oyun yazarı Jacinto Benavente'nin *No quiero, No quiero* oyununun sinematik versiyonunun yapımı ile işe başladı. Bu çaba SANA'nın gözünde savaşın sürdürülmesine yardımcı oluyordu. Cumhuriyetin dışardan silah ve malzeme sağlamak için dövize ihtiyacı vardı ve nitelikli bir film bunu sağlayabilirdi.

- Cumhuriyet'in dışarda göstereceği her şey derhal ve iyi fiyatla satın alınıyordu. Savaşı kazanmak için mümkün olan her şeyi yapmak gerekiyordu. Catalonia'da kollektiflerin kurulması genelde bir başarıydı. Bu arada çok sayıda CNT militanı bunların örgütlenmesi için çok fazla zaman ve çaba harcıyordu. Oysa her türlü çabanın savaşa yöneltilmesi gerekiyordu. Bütün çabalarımızı, devrim yapmaktan çok savaşın kazanılması üzerinde yoğunlaştırmalıydık. Devrim temelindeki kazanımlar zaten gerçekleştirilmiş durumdaydı...

Temel hatanın, düşmanın yaptığı bir şeyi yapamamakta yattığına inanıyordu: Savaşı kazanabilecek tipte bir birlik oluşturmak için bütün politik farklılıkları aşmak. "Cumhuriyetçi bölgeyi harap

eden skandal niteliğindeki bölünmeleri ve anlaşmazlıkları" önleme çabası içinde, kollektifleştirilen eğlence işkolunu anlatan filmin CNT'nin işbirliği ile yapımına başladı. Tam işin yarısında, baş erkek oyuncu ihanet ve casusluktan tutuklandı ve bir daha ortalıkta görünmedi. Bir keresinde bütün kumpanya hapse atıldı. Bu arada, "ağır basmaya başlayan PSUC stüdyo dışındaki çekimleri zorlaştırmak için elinden gelen her şeyi yapıyordu." Fakat film sonunda tamamlandı.

SANA'nın uğraşmak zorunda kalmadığı neredeyse tek sorun, tiyatroda uygulanan "tek ücret" sistemi idi. Bu durum dramatik koşullarda ve hızla sona erdi. Bir gün, meşhur tenor Hipòlito Làzaro, sendikanın halk için bir dizi opera gösterisi düzenlediği Tivoli tiyatrosuna geldi. Şarkı söyleyecekti. İzleyiciler geldikten sonra sahneye çıktı ve kumpanyaya hitaben şöyle dedi:

- "Şimdi hepimiz eşitiz ve bunu kanıtlamak için aynı ücreti alıyoruz. Eşit olduğumuza göre, bugün ben kapıya gidip bilet keseceğim. İçinizden biri buraya gelip şarkı söyleyebilir." Olanlar oldu, tabiî. Birbiri ardı sıra protestolarda bulunuldu. O akşam bizler, sendika liderlerinin birkaçı toplandık ve daha başında, uygun bir çözüm bulamadıkça oradan ayrılamayacağımıza karar verdik...

Çok sürmedi. Bundan böyle, başlıca aktör ve şarkıcılara, Làzaro ve Marcos Redondo gibilere temsil başına 750 peseta ödenecekti -daha önce aldıkları 15 pesetalık günlük ücretin yüzde beş bin fazlası. İkinci ve üçüncü sınıf sanatçılar da, farklı oranlarda olmakla birlikte daha fazla ücret alacaklardı. Yer gösterenler için bile bir artış sağlandı.

- Tek ücret sistemi işlemedi. Başlangıçta kabul edilen altı haftalık tatil de asla sağlanmadı. Fakat sinema biletlerinin fiyatı düşürüldü, bahşiş usulü kaldırıldı. O sıralarda tiyatrolar ağzına kadar doluyordu. Azana opera seyretmek için sık sık Liceo'ya giderdi. Müzik salonlarını (buralarda yapılanlar organizatörlerin kasasına girenden daha az önemliydi) gösterilerin yapıldığı veya vodvillerin sahnelendiği yerlere dönüştürerek temizlemeyi veya kapatmayı becerdi. Vodvillerde, sanat *doubles entendres*'e (çift anlamlı sözlere) dayanıyordu. Cepheden gelen biri Barcelona'yı, halkın katıldığı eğlencelere bakıp sürekli bir festival olarak düşünebilirdi...

Kollektifleştirilen eğlence işkolu fazla sağlayan birkaç kuruluştan biriydi. Sinemanın yanı sıra en kârlı alanlardan birini ise, tazı yarışları oluşturuyordu. Bir sendikalist parti lideri, eğlence sektörü sendikasının tazı yarışları şubesi başkanı ve yarış pistlerinin muhasebecisi Josè ROBUSTE, Aragon cephesine gitmeden önce bu işkolunun kollektifleştirilmesine yardımcı oldu. Her şeyin mükemmel biçimde işlediğini düşünüyordu. Hiç kimse işten atılmamıştı. Eski yöneticiler ve bakıcılar işlerinin başındaydılar. Herkese aynı ücret ödeniyordu: günde on beş peseta. Çok popüler olan yarışlar devam ediyor, koşu pistleri bol miktarda para sağlıyordu. Dışardan film getirtmek için paraya ihtiyaç duyan sinema şubesine 100 000 peseta ödünç verildi.

- İşçilerin öz yönetimi, yeni köpeklerin satın alınmasında veya buna benzer işlerde birlikte karar verme anlamına geliyordu. Köpekler yarış pistlerinin sahibi olan ve işi kendilerine devrettiğimiz şirketlere ait oluyordu. Onlar bizim üretim ve yeniden üretim araçlarımızdı; onlardan kazanıyorduk. Bunun dışında her şey eskisi gibi çalışıyordu. Kollektifleştirmenin değiştirdiği tek şey, emeğimizin ürününün eskisinden farklı biçimde paylaştırılıyor olmasıydı. Bunun dışında yapılan işler tam da eskisi gibiydi. Kollektifleştirilmiş bir fabrikada makinalar eskisi gibi işçiler tarafından çalıştırılıyor, yazıcılar aynı işi yapıyor, teknisyenler normal çalışmalarını sürdürüyorlardı. Kapitalist bir rejimden sosyalist bir rejime geçişte hiç bir surette sorun yoktu...

İşçilerin "ekonomiyi yönetmesi", onun kapitalist mülk sahiplerinden alınarak onlar olmadan yürütülmesi gibi bir anlam taşıyordu. Bir sistem ile diğeri arasında hiçbir kesinti yok muydu? Öz yönetim uygulayan sanayiler, kapitalist rejimin üretmek için kârlı buldukları şeyi aynı tarzda üretmeye devam mı etmeliydiler? Anarko sendikalist hareketin yanıtlamak üzere derhal toplanacağı sorular bunlardı. [21]

Bir alanda, silahlanma alanında verilecek yanıt hazırdı. Catalonia'da her şeye sıfırdan başlanmasını gerektiren bir başka endüstri yoktu. Sant Andreu cephaneliğindeki fişek doldurma makinası, halk buraya akın ettiği sırada bozulmuştu. Mermi imalatı

---

21. Kapitalizmden sosyalizme, anarşist ideolojide yapısal olan öz-yönetim aracılığı ile *sürekli* geçiş görüşü için, bk. Kopuş Noktaları, D.

için hazırlanan planlar bile yok olmuştu. Ovideo silah fabrikasından gelen bir askerî uzmanın yardımıyla bir grup CNT metal işçisinin inisiyatifi sayesinde bir silah sanayinin kurulması yönünde ilk adımlar atıldı ve hükümet, Ağustos ayı başında bir savaş sanayi komisyonu kurdu. Komisyon iki ay sonra, diğer ekipmanın yanı sıra, mermi, patlayıcı madde ve zırhlı araçlar imal eden yirmi dört belli başlı makina ve kimya fabrikasını denetliyordu. Hizmete sokulan makinalar arasında hamur ve tirbüşon makinaları da vardı. Mermileri iki parça halinde monte eden makina Belçika'da bulundu. Fakat Belçika hükümeti ihracat lisansı vermeyi reddetti ve uzun bir ertelemeden sonra makina Fransa'da satın alındı. Ekim 1937'de 500 fabrikada 50 000'den fazla işçi doğrudan savaş malzemesi üretiminde çalışıyordu. Aynı sanayiye yardımcı alanlarda ise 30000 kişi çalışıyordu. **22**

Başından beri işçilere devredilen İspanya'nın önde giden lokomotif fabrikası La Maquinista, komisyon tarafından bir savaş sanayi olarak ilan edildi. Fakat fabrika, başından beri yapıldığı gibi, bir kollektif olarak işletiliyordu. Savaş öncesinden kalan tek yönetici Joan ROİG, devrimin ilk haftasında işçi ücretlerini çekmek için bir şirketin müdürüyle birlikte bankaya gittiği sırada işçilerin elinden son anda kaçıp kurtulduktan sonra, bu iletmenin yönetici yardımcılığına atanmıştı. Liberal bir Catalan milliyetçisi olarak işçilerin, eşitlik, özgürlük ve iş güvenliği isteklerini anlayabiliyordu. Kollektifleştirmeye karşı çıkmamıştı ve böyle bir deneyin başarıya ulaşmaması için herhangi bir sebep görmüyordu.

Yine de, fabrikanın potansiyeli bakımından, yapılan savaş malzemesi üretiminin felaket bir durumda olduğunu düşünüyordu. İşçilerin tartışmasız inisiyatifi teknik uzmanlıktaki yetersizliği gidermiyordu. Uygun yönetim ve hammadde yetersizliği de buna ekleniyordu.

- İşçi komitesi ve daha sonra işçi konseyi asla etkin bir üretim düzeni kuramadılar. İlk başkanları bir işçi olan -CNT tarzında büyük bir hatipti- üyeler teknik bakımdan fabrikayı işletebilecek kadar kalifiye değildiler. Üstelik onu silah imal edecek bir hale dönüştürmeleri gerekiyordu. Bütün işgücünün ortak çabası yerine,

22. Bk.J. Bricall, *Politica econòmica de la Generalitat*, s.289.

pek çok şey şansa ve birkaç kişinin bireysel iradesine bırakıldı. Teknisyenlerin çoğu kollektifleştirmeye sempati duymuyordu. Tek bir teknisyenin bile vurulmamasının buna neden olduğunu söyleyen bir hükümet mühendisini hatırlıyorum. Bir bakıma haklıydı. Bütün zorlamalara rağmen, üretimin mevcut potansiyelin %50'sine bile vardığını sanmıyorum...

Ayrıca, fabrikaya, üretilmesi en uygun savaş malzemesi çeşidi - örneğin, büyük tanklar- hakkında emir verilmiyordu. Yeni satın alınan makina yoktu. Fabrikanın mevcut dökümhanesi, freze takımları ve torna tezgâhı, mermi, el bombası ve anti-denizaltı bombalar üretmeye uygun değildi. ROİG'e göre, yeterli ekipmanın sağlanması durumunda, üretim, potansiyelin %75'ine ulaştırılabilirdi.

Yılın sonunda kollektifin bilançosunun çıkarılmasına yardım etti. Bilanço ne kâr ne de zarar gösteriyordu.

- Aslında bu iş doğru dürüst yapılmış olsaydı, tam bir mali felaket görülecekti. Hükümet yaptığımız tevziata göre ücret ödüyordu. Tek koşul bu ikisinin az çok birbirini karşılamasıydı. Savaşın sonunda, mal sahipleri fabrikayı yeniden devraldıklarında, fabrikanın üç yıl içinde dokuz milyon peseta kayba uğradığını gösteren hesaplar çıkardılar. O sırada bu, şirketin ilan edilmiş sermayesinin yaklaşık %50'sini temsil ediyordu...

Öz yönetimin, kollektifleştirilen sanayinin tamamının, başından dönüşüm sürecine kadar, işlevini uygun biçimde yerine getirmesi halinde ancak işleyebileceğini, ama açık ki, durumun böyle olmadığını, düşünmeye başladı. Ona kalırsa, ancak, merkezi hükümetin kasım 1937'de la Maquinista'yı devralmasından sonra işler, düzelmeye başladı. Genç ve zeki bir mühendis yönetici olarak atandı, daha fazla tesfiyeci ve dökümcü işe alındı ve bazı yeni tesisler kuruldu. "Fakat yeni hükümetle birlikte gelen askerî uzmanlara asla güvenmedim. Bütün teknik uzmanlıklarını hizmetimize vermediklerini düşünüyordum."[23]

---

23. Catalan savaş endüstrisi, Catalan hükümeti ile bazı fabrikaları 1937 başından itibaren devralmaya başlayan merkezî hükümet arasında başlıca anlaşmazlık konularından biri haline geldi. Anlaşmazlık savaşın başlamasıyla birlikte açığa çıkmıştı. Eylül 1936'da Catalan hükümeti, ilerleyen Afrika Ordusu'nun oluşturduğu tehdit nedeniyle, bazı mühimmat imal makinalarının Toledo'dan Catalonia'ya transfer edilmesini istedi. Madrid çok açık bir yanıt

Aslında, ancak, eski direktörler savaşın sonunda fabrikayı devraldıkları zaman üretimin savaş öncesi düzeye ulaşınaya başladığını fark etti. İşçi kitlesi fabrikada kalmaya devam etti.

- Gerçek anlamda devrimci olan ve kaçanların sayısı yüzden fazla değildi. Onlar gittikten sonra, geride kalanlar, kuşku yok ki, her zaman yaptıkları işi yapmak istediler: çalışmak ve hayatlarını kazanmak. Savaşın son birkaç gününde fabrika tam kapasite çalışıyordu...

❀

Albert PEREZBARO'nun yaptığı hesaplara göre, en az 2000 sanayi ve ticari kollektif yasalaştırıldı ve tescil edildi. Bunun için çıkarılan kararnamenin bütün Catalonia'da uygulanması gerçeğine rağmen, Barcelona'da olanın her yerde olması gerektiği fikri hatalı idi. "O sırada Barcelona'da yaşamayan bizler, tarihçilerin bütün dikkatlerini başkent üzerinde toplamalarından, Tarragona, Reus ve Valls gibi yerleri aynı görmelerinden hep şikâyet ederdik. Aynı değildiler." Tarragona bölgesinde 30 000 nüfuslu bir kasaba olan Reus'ta avukatlık yapan PSUC militanı Josep SOLE BARBERA böyle bir yorumda bulunuyordu. Kendisinin de hizmet ettiği bir anti-faşist milis komitesi belediye sarayına yerleştirilmişti. Fakat burada CNT Barcelona'ya kıyasla hâkim durumda veya yerel olarak hâkim sendika bile değildi. Özerk bir sendika örgütü, Federaciòn Obrera Local, sayıca hem CNT'den hem de UGT'den üs-

---

verdi: "Catalonia asla fişek imal etmeyecek" (Bk. Brivall, op.cit., s.291; yine, *De Companys a Prieto, documentos sobre las industrias de guerra de Cataluna*, Buenos Aires, 1939). Ağustos 1938'de, o sırada Barcelona'da bulunan merkezî hükümet, Catalan savaş endüstrisinin tamamını devraldı. Bu durum kabinede krize yol açtı ve Basklı meslektaşı tarafından desteklenen Catalan bakan istifa etti. Daha önce, Catalan hükümeti, merkezî hükümetin mühendis ve kamu görevlilerinin savaş fabrikalarına adım atmalarına bile izin vermemişti. La Maquinista'nın devralınması çok sayıda işçinin tepki göstermesine yol açtı. Catalan hükümetinin kollektife gönderdiği bir anket formuna verdiği yanıtta, işçi konseyi, üretimde bir azalma olduğunu belirtmekte hiç tereddüt etmedi. Altı ay sonra durum düzelmeye başlıyordu. (bk. *Contestaciones al questionari que ens ha estat adrecat per la Generalitat relacionat amb la requista dels nostres talleres per la subscretaria d'armament del ministeri de defensa nacional*, teksir, Barcelona, Mayıs 1938.)

tündü ve ikisine de bağımlı değildi. Kısa süre içinde PSUC'la birleşen İspanyol Sosyalist Partisi ve onu izleyen, "Halk Cephesi'ne reformist bir ittifak olarak saldırarak önemli destek sağlayan" POUM, savaşın başlangıcında soldaki en güçlü politik oluşumlardı.

- Daha çok, yerel sendika federasyonu sayesinde farklı güçler arasında meydana gelen göreli denge Reus'u, Barcelona'dan çok farklı bir yer haline getirdi. Daha büyük bir birlik ruhuna sahip, çok daha dengeli bir yerdi. Aynı şey, belirli bir dengenin bulunduğu her yerde geçerli idi. CNT'nin hâkim olduğu Barcelona'da artan gerilim Reus'ta bile yankı bulan bir tepkiye yol açtı. Fakat bu, kasaba için belirleyici bir siyasal faktör değildi...

Kasabada, 100'den fazla işçi çalıştıran, kollektifleştirme kararnamesi uyarınca kollektifleştirilmesi gereken önemli metal ve tekstil fabrikaları vardı.

- Ama hiçbiri kollektifleştirilmedi. Bütün sanayi işletmelerinde işçi kontrol komiteleri vardı, fakat kararname yürürlüğe konulmadı. İlişkiler çok gevşekti. Çıkarılan pek çok kararnameye kimse itaat etmedi. Barcelona'nın dışında, genel olarak Catalonia'da, kararname kapsamına girmekle birlikte, kollektifleşmeyi reddeden ve işçi kontrolu altında kalmaya devam eden çok sayıda iş yeri olduğunu söyleyebilirim...[24]

Ne Barcelona'nın devrimci emirleri, ne de hükümetinkiler Catalonia'nın her köşesine yayılıyordu. Reus'ta yerel Halk Cephesi hükümeti vardı; yakındaki Tarragona'da CNT-FAI hâkim durumdaydı; POUM'dan esinlenen Lerida'da, küçük-burjuva temsilcisi veya Hükümet'le bağlantısı olmayan bir sendika hükümeti bulunuyordu. Barcelona'ya çok yakın ve CNT'nin hâkimiyetinde bir sanayi kasabası olan Badalona gibi bir yerde bile devrimci süreç kendi ayırt edici özelliklerini taşıyordu.

Askeri ayaklanmanın ilk birkaç günü içinde, kasabanın otuz

---

24. Reust'ta, yürürlüğe konulmayan bir diğer kararname POUM adalet konseyi başkanı Andre Nin tarafından Halk Mahkemeleri'nin kurulması için çıkarıldı. "İhtiyaç yoktu," diyordu, mahkemenin yargıçlığına atanan SOLE BARBERA. "Durumu iyi kötü idare ediyordum. Görevi alınamdan yetmiş iki saat sonra, ilk günlerde kurulan devrimci mahkeme feshedildi. Yeni bir hapishane müdürü atadım. Bir süre sonra, tutuklananların çoğu serbest bırakılıyordu."

yedi tekstil işliği tekrar çalışmaya başladı; uzman ustabaşı Josep COSTA'nın sekreteri olduğu CNT tekstil sendikası, mülk sahiplerine ve yöneticilere görevlerine dönmeleri emrini verdiyse de, sadece yarım düzinesi emre uydu.

- O sırada, bir fabrikayı ele geçirmek, kamulaştırmak, kollektifleştirmek gibi en ufak bir niyetimiz bile yoktu. Ayaklanmanın hızla ezileceğini ve fazla bir şeyin değişmeyeceğini düşündük. Sonunda her şey eski haline, kapitalist sisteme dönecek olduktan sonra, kollektifleştirmenin ne heyecanı olacaktı?..

Her şeye rağmen sendika komiteye emirler vermeye başladı. Her atelye, teknisyenlerden, yöneticilerden ve işçilerden oluşan bir komite kuracak ve yönetim ile işbirliği içinde üretimi gözetecek ve denetleyecekti. "Aslında bu, anarko-sendikalist gelenek bakımından pek doğru değildi, ama istisnai zamanlardı." Bölgeden cepheye giden 500 kişiye destek olmak için ve ekonomik bakımdan zayıf firmaların (kısa süre içinde bunlar çoğunluğu oluşturdu) hammadde alımına malî bakımdan yardımcı olmak için, sendika tarafından kârlı firmalara bir "savaş vergisi" konuldu. Nüfusu yaklaşık 80 000 olan kasabada sadece bir düzine işletme kârlıydı. Sadece 8 km. ötedeki Barcelona'da kollektifleştirmenin tam hızla sürmesi gerçeğine rağmen, sendika başkentin örneğini izlemedi.

- Barcelona'daki tekstil kollektiflerini kendi deneyimiz için model olarak görmüyorduk. Orada, tek tek kollektifleştirilen işlikler, daha başından itibaren, tamamen özerk birimlermiş gibi, genel duruma fazla dikkat etmeksizin kendi ürünlerini pazarlıyorlardı. Bu, dehşet verici bir soruna yol açtı. Bir çeşit halk kapitalizmi idi...

Badalona tekstil sendikasının liderleri, kollektifleştirmeye kafaları yatmadığı için tereddüt ettiler. kararnamenin yürürlüğe konulması için daha uzun bir yol katetmek gerekiyordu. Cepheden gelen haberler pek cesaretlendirici değildi; cephe gerisinde hammadde neredeyse tükenmişti ve enflasyon başlamıştı. COSTA'ya kalırsa, kapitalizm, uluslararası olarak, Rusya'da olan şeyin İspanya'da tekrarlanmasına izin vermeyecekti. Her şeyin üstünde, anti-faşist kamp içindeki bölünmeler daha ilk günlerde ortaya çıktı ve uluslararası müdahale nedeniyle tecrit edilmiş veya ezilmiş de-

ğilse de, liberter devrim, iç politik çatışmalar yüzünden tehlikeye girecekti. Bu durumda mesele devrimi ilerletmek miydi?

- Eminim, yapılanların saçma olduğunu düşünen benim gibi binlerce CNT militanı vardı; fakat baskı, tabandan, CNT'nin devrimci fikirlerini yıllarca özümlemiş işçi kitlesinden geldi. Biz militanlar işçi sınıfını kurtaracak ideoloji ve pratikle artık dalga geçemezdik. Bunlar çok uzun süredir savunduğumuz şeylerdi. Devrim sudan çıkıp silkelenen bir köpeğe benziyordu. İspanyol halkı 400 yıldır süren adaletsizlikten silkinip kurtuluyordu. Biz militanların ileri gitmek veya kendimizi vurmaktan başka yapabileceğimiz bir şey yoktu...

Asi bölgeden gelen zulüm haberleri kendilerine ulaştığında nihai karar verildi. "Katliamlar, idamlar, bize kapitalizmin son kartını oynamakta olduğunu gösterdi. Bunu boşa çıkarmaya karar verdik. Kapitalizmi yıkmak zorundaydık." Ve böylece, saf bir sendikalist devrime belki de en yakın bir deney başladı. Kollektifi atomize eden büyük "sendika tröstü" gibi tehlikeler savuşturuldu. Her kollektif kendi seçilmiş yönetimi tarafından çekip çevriliyor, kendi ürününü satıyor, hasılatı alıyor ve savaş sanayii için çalışan pek çoğu gibi, kendi kararlarını bizzat alıyordu. Fakat her bir işlikte yapılan her şey, süreci kaydeden, istatistikler tutan sendikaya rapor ediliyordu. Eğer sendika belirli bir fabrikanın, bir bütün olarak kollektifleştirilmiş endüstrinin çıkarlarına uygun hareket etmediğini hissederse, işletme bu konuda uyarılıyor ve çizgisini değiştirmesi isteniyordu. "Sendika hiyerarşik bir doğrudan yürütme organından çok kollektifleştirilmiş sanayinin sosyalist kontrolu olarak işliyordu."

Parça başına ücret kaldırıldı, çalışma süresi haftada kırk saate indirildi (ham madde kıtlığı nedeniyle bir süre sonra daha da azaltıldı), "İspanya'nın ilk sosyal güvenlik sistemi" kuruldu: emeklilikte tam ücret, parasız tıbbî bakım, parasız ilaç, hastalık ödentisi, annelik ödentisi (karısının doğum durumunda kocaya da iki gün izin), poliklinik ve çocuk bakım yerleri -bütün bunlar, her kollektifte, fonda toplanan ve her bir işçiden sağlanan kesintilerle finanse ediliyordu. Bir işsizlik sigortası kuruldu ve işsiz kalanların önemli bir bölümüne tekstil endüstrisi dışında iş bulundu.

-Sendikanın temin etmek zorunda olduğu bir şey, işçilerin haftalık ücretlerini alabilmelerini sağlamaktı. Ekonomik olarak zayıf

kollektiflerin işçilerine ödeme yapabilmeleri için bir telafi fonu kurduk. Her kollektif çalıştırdığı işçi sayısı ile orantılı olarak fona katkıda bulunuyordu...

Yüzden fazla işçi çalıştıran bir düzine işlik vardı. En büyüğü yaklaşık bin işçi çalıştırıyordu. kararname uyarınca daha önce kollektifleştirilmiş iki düzine firmanın işçi kontroluna geri çevrilmesi gerekiyordu.[25] "Fakat, açıkça konuşmak gerekirse, kararname hakkında fazla endişeli değildik; kontrol komiteleri sendikanın emirlerini yerine getiriyordu. Bizce işlikler kollektifleştirilmiş kadar iyi işliyordu."

Çalışma süresinin kısaltılması yüzünden üretim %20 ilc %30 arasında düştü. Fakat, "öz yönetimin başarısının her bir işçiye bağlı olduğu açıklandıktan sonra" tekrar yükseldi. Hammadde tedariki azalırken -savaştan önce Catalan tekstil endüstrisine gereken yaklaşık 100 milyon kilo pamuğun yaklaşık %2'si ithal ediliyordu- Badalona endüstrisini, küçük ve ekonomik olmayan işliklerin üçte ikisini kapatarak ve işgücünü daha büyük işletmeler arasında bölerek, rasyonalize etmek için girişimde bulunuldu.

- Daha fazlasını yapamazdık. Bu tür rasyonalleştirmelcr kararname uyarınca yasal olmakla birlikte, özellikle PSUC'un genel sekreteri Comorera ekonomi konseyi üyesi olduktan sonra Hükümet'e çeşitli kereler başvuran UGT'nin muhalefetiyle karşılaştık. Ekonomik konsey rasyonalleştirmeyi çok kolay önleyebilirdi. Savaşın ilk iki yılı içinde, en azından kollektiflerin yarısı, ücretlerin ödenmesi karşılığında kendilerini Hükümet'e ipotek etmişlerdi. Hükümet bir müfettiş atadı ve bütün niyet ve amaçlara karşılık, fabrikayı devraldı. Kollektifler başlangıçta kazandıkları ekonomik özgürlüğü kaybettilcr. "Rehin Bank"a giden miktarı sınırlayabilmek için her şeyi yaptık, ama bu zor koşullarda yeterli olamadık...

Kollektifleştirme çabalarının başarısızlığa mahkûm olduğuna en başından beri inanmıştı. Diğer pek çok CNT militanı gibi, o da, devrimci sürüklenişi tersine çevirmeyi denemek için hazır olması gerekeceğini biliyordu. Ama bunun için iki önşart gerekiyordu:

---

25. Sadece üç fabrika uygulama dışı bırakıldı. İkisi, sahipleri yabancı olduğu için; biri, UGT çoğunlukla işçi denetimini sürdürmeyi tercih ettiği için. "Barcelona'daki CNT'nin, kendi ulusal bayraklarını taşıyan İsveç ve Fransız fabrikalarını kamulaştırmamamızı bizden istediğini sanıyorum" (Josep COSTA).

- Bir kapitalist ülkeden düzenli ve sürekli silah akışının garanti edilmesi; ve ilkelerimiz hakkında ve taviz vermeye istekli görünme konusunda bu kadar alıngan olmaya son vermemiz. En önemlisi birincisi idi. Kapitalist bir ülkeden yardım sağlamak, düşünce tarzımızda bir değişiklik yaratabilirdi, çünkü bu durumda, bir başka şeyi değil, demokrasiyi savunmak için mücadele ettiğimizi göstermek zorunda kalacaktık. Ama görünürde yardım yoktu; silah sadece Sovyetler Birliği'nden geliyordu ve bu Komünist Parti'nin durumunu sağlamlaştırmasına yaradı...

Sonuçta, anarko-sendikalistlerin yüz yüze geldikleri ikilem, ya ne pahasına olursa olsun liberter devrimi ilerletmek ya da ondan caymaktı. Ona göre, ikincisi, hareketin elini ve ayağını Komünist Parti'ye ve Sovyetler Birliği'ne bağlamak anlamına geliyordu.

- İkincisi, yüreğimizin deşilip çıkartılması, beyinlerimizin boşaltılması, kitlelere övdüğümüz her şeyin inkâr edilmesi gibi bir şeydi. Bu, fabrikaları eski sahiplerine geri verip, "Hiçbir şey olmadı" demek anlamını taşıyacaktı. Komünist Parti'nin, İspanya'da uğruna savaşılan şeyin bir toplumsal düzen değişikliği değil, bir siyasal rejim meselesi olduğunu dünyaya göstermek için belirlediği toplumsal olmasa da, siyasal hedef tam da buydu. Komünist Parti bize hâkim olmanın imkânsızlığını görünce, bizi yıkmaya koyuldu. Anlayamadığı şey, bizi yıkmanın kendi kendisini yıkmak olduğu idi. Biz, komünistlerin yapmaları gereken şeyi yapıyorduk. Bizi yıkarlarken, güçlü, sağlam ve dinamik bir kitle temelini yıkıyorlardı...

*

CNT kollektifleştirmenin tuzaklarını ve taşıdığı hataları, özellikle Barcelona'daki tekstil endüstrisinde, kısa süre içinde farketti. Şubat 1937'de, kararnamenin onaylanmasından dört ay sonra, ortak bir CNT-UGT testil sendikası konferansı, bu deneyin, tek tek şirketlerin kollektifleştirilmesinin hatalı olduğunu kanıtlamış bulunduğunu ve üretim araçları üzerindeki mülkiyetin bir kez daha insanın insan tarafından sömürülmesine yol açmaması için, hızla, sanayinin bütünüyle toplumsallaştırılması yönünde hareket edilmesinin gerekli olduğunu kararlaştırdı. İşçi konseyleri üretim araçlarını ve ya-

pacaklarını pratikte bilmiyorlardı ve bütün sanayi için bir plan yoktu. Kararname, piyasa konusunda, "daha önce kendi aralarında yarışanlar mülk sahipleri iken, bu kez aynı şeyi işçilerin yapması dışında" temel kapitalist kusurların hiçbirini düzeltmemişti. Genel Sanayi Konseyi -kararnamenin her bir endüstri için tasarladığı ve kararname onaylandıktan sonra dokuz ay kurulmayan üst organ- olmaksızın, rasyonalleştirme, yani aynı iş kolundaki kollektifler arasında rekabeti önlemek ve "sanayinin her dalın mevcut olan yönsüzlüğün üstesinden gelmek" imkânsızdı. Üç ay sonra, Mayıs'ta, bir CNT komisyonu, "her şeyi, özellikle kitleler arasında faydacı ve küçük burjuva bir ruh yaratan parasal rezervlere sahip işletmeleri kollektifleştirmek için duyulan aşırı arzu"yu kınadı. "Kollektifler, öteki işletmelerde dengesiz bir mali durum yaratacak şekilde sadece kendi alacaklarını düşünmektedirler."[26]

Ağaç işçileri sendikası yapılan işleri eleştirerek ağırlığını koydu. Küçük ve borcunu ödeyecek gücü olmayan işyerleri kendi başlarına bırakılırken, kârlı işletmelerin kollektifleştirilmesi, "biri zengin öteki ebedî yoksul iki sınıfın yaratılmasından başka bir şey"e yol açmıyordu. "Zengin ve yoksul kollektiflerin olması gerektiği fikrini reddediyoruz. Ve kollektifleştirmenin gerçek problemi budur." Sendika, kollektifleştirilmeyen sektörde yapılan pek çok hatadan işçi kontrol komitelerinin sorumlu olduğunu öne sürüyordu. Hatalar şunlardı: savaşın orta yerinde yükselen ücretler ve azalan çalışma saatleri; hayalî sermaye varlıkları karşılığında hükümetin "rehin bank"ından "muazzam miktar"da para alınması - "üretken olmayan alanlara harcanan milyonlarca *peseta* ekonomiyi tahrip ediyor"-; muazzam miktarda bürokratik parazitin ve toplumsallaştırılmış ağaç işleri sanayii ile ticarî ilişkilerinde "burjuvaziden bin kez daha maddî" komitelerin yaratılması.[27]

Binlerce işçi, ücret artışları ile, cephedeki milisleri destekledi. İdeolojik bağları daha az olanlar ise, öz yönetimi veya işçi kontrolunu, tamamen, haftalık ücretlerinin garantisi olarak gö-

---

26. *Balances para la historia* (Barcelona, tarihsiz) Badalona deneyini değerlendirir. Mayıs komisyonu için bk. J.Andrade, "L'Intervention des syndicats dans la rèvolution espagnole," *Confrontation Internationale*, Eylül-Ekim. 1949. Bu kaynağa atıf; Brouè ve Temime, la Rèvolution et la guerre d'Espagne, s.145.

27. CNT-FAI bültèni, 25 Aralık 1936, Peirats, La CNT en la revoluciòn espanola içinde, c.1, s.325.

rüyorlardı. Bu durum, işçi kontrolundaki geniş özel sektörde beklenmedik bir sonuca yol açtı. Kredi tam anlamıyla suyunu çekti.

- Kendisine, işletmenin sahibi veya temsilcisi ile birlikte bütün para işlemlerinde ortak imza hakkı verilen kontrol komiteleri sık sık, ücretlerle sıkı biçimde bağlantılı olmayan herhangi bir şeyi imzalamayı reddediyorlardı. Krediyi kabul etmiyorlardı. Sonuç, işletmelerarası bütün muamelelerin kısa süre içinde sadece nakit işlemlerine indirgenmesi oldu. Albert PEREZ-BARO'nun hatırladıkları bunlardı...

Kararnamenin öngördüğü sanayi ve ticarî kredi fonu hızla kurulmuş olsaydı bu zorluklar hafifletilebilirdi[28], çünkü bu fonun amaçlarından biri, daha zengin kollektiflerden sağlanan miktarları yoksul olanlara kanalize etmekti. Fon, bir kollektifin kârlarının %50'sini bulan bir kesinti ile finanse edilecekti.

- Gerçekten devrimci olan bu önlem -çok nadiren uygulandıysa da- çok sayıda işçi tarafından hoş karşılanmıyordu ve bu durum, ne yazık ki, işçilerin kollektifleştirme anlayışlarının çok dar olduğunu ortaya koyuyordu. Kollektifleştirmenin, kapitalistlerin tarihsel olarak üzerine oturdukları şeyin topluma geri dönmesi anlamına geldiğini kavrayan küçük bir azınlık vardı...

Çok sayıda ve değişik biçimlerde olan kollektifler hakkında genellemeler yapmak imkânsızdır.[29]Bazıları iyi çalışıyordu, bazıları kötü. Çok sayıda faktörün etkisi altındaydılar: hiç bir parti veya örgüt onları (ya da en azından Ekim kararnamesini) gönülden desteklemedi, hattâ bazıları deneyimi tersine çevirmeye çalıştı. Bizzat kararnamenin kendisi -kısmen iç politik mücadele nedeniyle- ya-

---

28. Fon kurma başarısızlığının nedeni, kamulaştırılan işletmeler için tazminat sorunu ile bağıntılı olarak, Ek, A'da ele alınıyor.

29. En azından beş tip öz yönetim ayırt edilebilir: "bireysel" kollektif (ya da o zamanın deyimi ile "kanton"); "toplumsallaştırma" (sendika bütün sanayi kolunu yönetir); "kanton-toplumsallaştırma" (örneğin, Badalona tekstil endüstrisinde uygulandığı gibi); "kanton, devlet denetimi") (La maquinista ve mühimmat sanayinin büyük kısmında uygulandığı gibi); ve nihayet Ekim kararnamesinde belirtilen şekliyle kollektifleştirme (en iyi şekilde, her endüstrinin Genel Konsey'i tarafından yakından denetlenen ekonomik olarak federe kantonlar projesi olarak betimlenebilir). Bunlardan sadece son iki tipin "yasal" olması gerçeği, karışıklığı arttırıyordu. Kollektifleştirilen sektörün yanısıra, özel sanayi de işçi denetimi altında işliyordu.

pıyı (Genel Sanayi Konseyi, kredi fonu) yeterince hızlı biçimde veya herhangi bir şekilde oluşturmayı başaramadı. Oysa bu yapı, kollektif işletmeyi, tutarlı, planlı bir bütünlük içinde eklemleyecekti. Üstelik bu durum, deneyi Catalonia'nın "tek başına" hareket etme kararlılığının bir örneği olarak değerlendiren merkezî resmî hükümetin sürekli düşmanlığına yol açtı.

PEREZ-BARO'ya göre, deney, nihaî bir yargıya varabilmek bakımından çok kısa sürdü. Kararnameyi uygulayacak komisyonun sekreteri olarak, kendisi, yine de kapsamlı bir görüşe sahip olabilecek durumdaydı.

- Ancak şuna inanıyorum ki, sağa veya sola çekiştirilmeden devam etmesine izin verilmiş olsaydı ve siyasal partiler ile sendika örgütlerinin ortak rızasıyla varılan daha ileri bir anlaşma sağlanmış olsaydı, kollektifleştirme rejimi başarıya ulaşabilecekti...

- Eski CNT militanı ve *treintista* lideri Sebastiàn CLARA, işçi sınıfının harika bir inisiyatif gösterdiğini kabul ediyordu. Ama bu aptalca kollektifleştirmelerin olmadığı anlamına gelmiyordu. Berber dükkânlarını alalım. Burada kollektifleştirilen neydi? Makas, traş makinası, berber sandalyesi. Sonuç neydi? Faşizme karşı savaşı kendiliklerinden destekleyecek olan bütün bu küçük mülk sahipleri şimdi bizim karşımıza geçti. Karşınızdaki düşmandan daha kötü olan, aranızdaki düşmandır. Bu insanlar beşinci kola, GEPCI'ye[30] katıldılar ve faturayı ödeyen CNT oldu...

POUM'un yürütme komitesinden Juan ANDRADE bu deneye son derece eleştirel yaklaşıyordu. Anarko-sendikalist işçiler, kendilerini, kollektifleştirdikleri her şeyin sahibi haline getirdiler. Kollektiflere toplumsal mülkiyet gibi değil, özel mülkiyet gibi yaklaşılıyordu. CNT sendikasının uyguladığı kadarıyla toplumsallaştırma sendika kapitalizminden başka şey değildi.

- Kısa sürede görülmese de CNT'nin ekonomiyi yönetimi bir felaketti. Bu şekilde devam edilmesi halinde, ücretler ile, oluşum halindeki yeni toplumsal sınıfların büyük oransızlığı yüzünden, daha

---

30. PSUC, küçük burjuva girişimciler ve zanaatkârlar için bu sendika örgütünü kurmuştu.

sonra, muazzam problemler çıkacaktı. Tamamen farklı biçimde, ülke kaynaklarının bireysel mülkiyet olarak değil de, toplumsal olarak yönetilmesi şeklinde kollektifleştirmeyi, biz de istiyorduk. Devrimin, bir bütün olarak proletaryanın değil de, işçi sınıfının belli bir kesiminin yararına olduğuna inanan zihniyet türü, Madrid'de savaşın ilk günlerinde gördüğüm gibi, bir devrimde daima ortaya çıkar...

Madrid'de ilk öldürülenlerden biri POUM militanlarından biriydi. Cenaze, muazzam bir gösteriye fırsat sağladı. Gösteriden önce, CNT cenaze işlerinde çalışanlar sendikası POUM'a, yapılan masrafları gösteren bir fatura gönderdi. Genç POUM militanları faturayı şaşkınlık içinde ANDRADE'yi gösterdiler. Bunun üzerine kendisi sendika temsilcileri ile görüştü.

- "Bu ne? İnsanlar cephede ölürken hizmetlerinizin karşılığını toplamak istiyorsunuz, öyle mi?" Faturaya şöyle bir baktım. "Üstelik, fiyatları yükseltmişsiniz, çok pahalı." "Evet," dedi adam, "bazı düzenlemeler yapmak istedik." Ödemeyi reddettim. Bunun üzerine sendika komitesinden iki adam geldi. Onları dışarı attık. Fakat bu örnek, devrime yönelik belirli bir işçi sınıfı tavrı bakımından beni şaşırttı...

Banka çalışanı ve Ekonomi Konseyi'nde UGT temsilcisi olan, Juan GRIJALDO daha iyimserdi. Kollektifler kötü çalışıyordu ve iddia edildiği kadar büyük bir karışıklık olsaydı, savaş otuz iki ay sürmezdi. Catalan UGT'si aslında kollektifleştirmeye o kadar karşı değildi, fakat PSUC gibi o da, sendika (veya özerk işçi sınıfı) iktidarına katı biçimde karşı çıkıyordu.

Konsey'in yirmi beş yaşındaki en genç üyesi GRİJALBO liberterlerin yönetim meselelerine yaklaşımından daha az etkileniyordu. Bir keresinde Hükümet'in ücretleri ödemeye yetecek fonu kalmamıştı ve Cartagena'daki İspanyol Bankası'na birini göndermeye hazırlanıyorlardı. CNT'nin ekonomi konseyi üyesi Abad de Santillân GRİJALBO'ya bir borç seneti hazırlamasını ve CNT'ye gidip, gerekli olan 500 000 pesetayı çekmesini söyledi.

- Hükümet'e ödünç verecek bir CNT vardı! Anarşistlerin yaptıkları işleri ve yönetim meselesini hatalı kavrayışları için bir örnek. Ayrıca, CNT'nin kasasında ödünç verilebilecek yarım mil-

yon pesetanın bulunması, daha fazlasına sahip oldukları anlamına geliyordu ve bu para müsaderelerden sağlanmış olmalıydı...

Ancak, CNT'nin bu tür meselelerdeki tavrı bir yana, insanlara, kollektifleştirilen ekonomiyi yönetme sorumluluklarını kavratmak için sürekli girişimlerde bulunuluyordu. En az 5 000 şirket yöneticisi ve direktörünün kollektifleştirme kararnamesinin onaylanmasını kutlama töreninde bir araya geldiğini belirtiyordu GRİJALBO. Savaşın yol açtığı çok ağır ekonomik koşullar veri alındığında, kollektif deneyin az çok başarılı olduğunu düşünüyordu.

Kollektiflerin kazanımları anlamlı olarak rakamlara dökülemezse de, onların -ve işçilerin- karşılaştıkları ekonomik sorunların bazıları istatistiksel olarak gösterilebilir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, Catalonia'da toplam üretim savaşın ilk yılında %30 kadar düştü. Tekstil endüstrisinin pamuk işleme sektöründe bu oran iki katıydı. İşsizlik (mutlak ve kısmî), Eylül 1936'da ilân edilen askerî seferberliğe rağmen, ilk yıl, yaklaşık %25 arttı.[31] Hayat pahalılığı iki yılı aşan bir süre içinde dört kat artarken; ücretler (soruşturulduğu kadarıyla) sadece iki kat arttı. İç savaşın yükünü kaçınılmaz olarak işçi sınıfı çekiyordu. Görece sık belirtilen -ve gururlanılan- bir olgu da, yapılacak somut bir iş olmadığı zaman bile kollektiflerin işçilere ücret ödemeyi başarmış olmalarıdır. Sanayi ürün fiyatları hayat pahalılığına nazaran daha az ve toptan hammadde endeksinden daha yavaş bir yükselme gösterdi; bu da, kollektiflerin Ekonomi Konseyi'ni ve daha sonra kurulan özel fiyat komisyonunu fazla umursamadıklarını gösterir. Yine, bu durum, pek az ekonomik fazla sağladıklarını ya da hiç sağlamadıklarını veya bunun "üretken olmayan" ücretlere gittiğini gösteriyordu. Bunun anlamı ise, kollektifleri finanse etmek ve aralarındaki oransızlıkları gidermek için kredi fonuna gitmesi gereken paranın ziyan olması idi.

---

31. Esas olarak tekstil endüstrisinde çalışma süreleri kısaldığı için, kısmî işsizlik ikiye katlanırken, mutlak işsizlik %10 oranında azaldı. Burada, aynı olgunun (devrimci olmayan bir bağlamda) İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yılında Britanya'da da görüldüğünü ve işsizliği tamamen ortadan kaldırmanın iki yıldan fazla sürdüğünü hatırlamak gerekir.

GÖSTERGELER

Catalonia, 1936-9[1]

	Hayat Pahalılığı (Temmuz 1936: 100)	Sanayi Üretimi Catalonia (Ocak-Haz. 1936: 100)	Toptan Sanayi Fiyatları, Catalonia (Ocak-Haz. 1936: 100)	Toptan Hammadde Fiyatları, Catalonia (Ocak-Haz. 1936: 100)	Toplam İşsizlik (Tam ve Kısmi) (Ocak-Haz. 1936: 100)
Aralık 1936	147.1	71.1	119.8	120.3	135.7
Şubat 1937[2]	164.2	–	–	–	–
Nisan 1937[2]	185.4	–	–	–	–
Haziran 1937	196.4	70.1	160.6	166.9	123.6
Aralık 1937	357.8	59.8	196.8	207.3	(Kasım) 120.1
Haziran 1938	367.1	32.9	–	–	–
Kasım 1938	453.3	(Eylül) 34.0	–	–	–

	Sanayi Üretimi: Pamuk Ürünleri (Ocak-Haz.1936: 100)	Sanayi Üretimi: Ağır Sanayi (Ocak-Haz. 1936: 100)
Aralık 1936	59.0	160.9
Haziran 1937	36.6	122.9
Aralık 1937	13.7	41.7
Daha sonra	(veri yok)	(veri yok)

1. Kaynak: Bricall, op.cit. Sanayi üretimi, fiyatlar ve işsizlik Ocak-Haziran ortalaması alınarak yeniden hesaplandı.
2. Mayıs olaylarından hemen önceki enflasyon artışını göstermek için eklendi.

Pratikteki hatalara rağmen, kollektifleştirme kararnamesi (Catalonia'da, daha sonra savaş sonrası Yugoslav deneyini etkilediğine geniş çapta inanılır) sanayi öz yönetiminin içinde devrimci bir anıt gibi durur. Acı iç siyasal mücadeleler dahil, her zorluğa karşın, Catalan işçi sınıfı kollektifleştirilmiş üretimi savaşın otuz ayı boyunca sürdürdü.

Ne var ki, bu deney hakkında sorulması gereken soru, kollektiflerin devrimci bir başarı kazanıp kazanmadıkları değil, o anın ihtiyaçlarına, savaşın kazanılmasına, devrimci bir karşılık verip vermedikleridir. Devrimi pekiştirmek ve savaşı kazanmak için, büyük sanayi ve ticarî işletmelerden, ulaşım ve bankalardan daha fazlasını devralmak gerekli miydi? Catalan devrimi, kollektifleştirilmiş bir sistem içinde, sürekli var olan bir pazar ekonomisini, denetim eksikliğini, çeşitli öz yönetim tiplerini ve açık veren çok sayıda kollektifi tutmak suretiyle kendi yararına mı davranıyordu? İşgücünün devrimci yeniden dağılımını, tekstil endüstrisinin (bir yıl sonra burada, kısmî işsizlik 6 000'den 36 000'e çıkmıştı) hızla rasyonelleştirilmesini sağlamayacak mıydı? Albert PEREZ-BARO gibi kollektifleştirme kararnamesinin kararlı bir savunucusu bile, devrimin başlamasından yedi ay sonra ortaya çıkan bu sorunların esasını ortaya koyuyordu. Zorluklarla yüz yüze gelen bütün kesimleri suçluyor, işçilerini bile esirgemiyordu.

"... İşçilerin büyük çoğunluğu kendi disiplinsizliklerinden ötürü kabahatliydiler; üretim endişe verici bir düzeye düştü, pek çok durumda tamamen tıkandı. Cepheye uzak oluş, işçilerin savaşı gerekli yoğunlukta algılamamalarına yol açıyordu. Yöneticilerin zorlamasıyla sağlanan eski disiplin ortadan kalkmıştı ve kollektif yararına bir öz-disiplin, yetersiz sınıf bilinci yüzünden, bunun ye-

rine geçirilememişti. İşçiler, çocuksu bir anlayışla, her şeyin kazanılmış olduğuna inanıyorlardı... Oysa gerçek toplumsal devrim, özellikle, ekonominin inşası döneminde başlar"...[32]

Sert bir yanıt; fakat o sırada bu tür sorular, savaş ile devrimin birbirinden ayrılmaz olduğunu savunanlar tarafından pek sık sorulmuyordu ve sadece devrimin, savaşın başarıyla sonuçlanmasına kadar beklemesi gerektiğine inananlar tarafından üstü kapalı bir olumsuzlukla yanıtlanıyordu. Polemiğin kutuplaşması pek çok gerçek problemi gözlerden sakladı.[33]

Fuego, fuego
Entrar a Oviedo
Coger a Aranda
Y echarlo al agua

Ateş, Ateş
Oviedo'ya girelim
Aranda'yı tutalım
Onu suya atalım

Gijon'da bir çukulata reklamında ezgi olarak kullanılan çocuk şarkısı.

---

32. *Col-lectivitzacions i control obrer* (Şubat 1937) başlıklı bir broşürün girişine, Pèrez-Barò'nun *Trenta mesos de col-lectivisme a Catalunya*'sında değinilir, Ek 1, s.191.

33. Bu konu ve bir bütün olarak liberter devrime komünist tepki hakkında bk. aşağıda s. 423-433. Devrimin başlamasından sekiz ay sonra, Ocak 1938'de CNT, Valencia'da bizzat düzenlediği Gelişletilmiş Ekonomik Plenum'da, önceki tutumlarının çoğunu düzeltti. Burada, maaş farklılaşması, işçileri ve işçi konseylerini denetleyebilecek bir müfettişler grubunun kurulması kabul edildi. Bunun dışında kabul edilenler şunlardı: CNT'nin denetimindeki bütün sanayi kolları ve tarım kollektiflerinin idarî bakımdan merkezileştirilmesi; CNT Ekonomi Konseyi'nin hazırlayacağı etkin bir genel plan; bir sendika bankasının kurulması; tüketici kooperatiflerinin geliştirilmesi. CNT, bir sonraki ay, UGT ile anlaşma içinde, madenlerin, demiryollarının, ağır sanayinin, bankaların, telekominikasyon şebekesinin ve havayollarının *millileştirilmesi* için çağrıda bulundu. (CNT'nin millileştirme yorumu, devletin bir sanayi kolunu devralması ve onu yönetmesi için işçilere devretmesi şeklindeydi. Sosyalistler ise aynı şeyi, devletin sanayii yönetmesi olarak anlıyorlardı.) Ne var ki, çok sık görüldüğü üzere, CNT bu harekette çok geç kalmıştı; alınan kararlar, önemli bir ideolojik değişimi yansıtsa da, kâğıt üzerinde kaldı (bk. Lorenzo, *Los anarquistas espanoles y el poder*, s.233).

YOLDAŞLAR: İspanyol işçi sınıfı, savaşta ve işte, faşist ayaklanmadan önce içinde yaşadığımız İspanya'dan, temelde farklı olması gereken bir İspanya'yı ağır ağır kuruyor... Ne var ki, bunun, liberter komünist veya devletçi bir topyekûn toplumsal devrimi başlatmaya çalışma anı olmadığını da biliyoruz... Bu ifade proletaryanın TAM TOPLUMSAL DEVRİM'i gerçekleştirmek için yaptığı baskının ertelenmesi gerektiği anlamına gelmez... çünkü süreç, şimdiki durumda, son aşamasına girmiştir ve bizim iki SENDİKAMIZ'ın İTTİFAKI ile garanti altına alınmıştır.

Bütün bunlardan hareketle, aşağıdaki mülkiyet biçimlerini, içinde yaşadığımız tarihsel gerçekliğin görevi olarak kabul ediyoruz:

A. Ulusallaştırılmış
B. Devlet denetiminde veya devlet yönetiminde
C. Kooperatif
D. Özel

Asturias'da UGT-CNT paktı (14 Haziran 1937)

Asturiaslılar: Gerçek bir Asturiaslı, Vatan ve Cumhuriyet aşığı olan ben, Albay Aranda, sizi en sıcak duygularla selamlıyorum. Sizleri Vatan'ı kurtarma faaliyetine katılmaya çağırıyorum. Her erkek bir tüfek alsın, her erkek görevini yapsın... Yetkililerimizin hissetmedikleri bir Demokrasi ve Cumhuriyet aşkının gerisinde sayısız cinayetin işlendiği bu döneme, kesin bir son vermeliyiz...

General Aranda (İlk radyo konuşması, Oviedo, 19 Temmuz 1936)

ASTURİAS

Catalan devriminin getirdiği bazı sorular, Asturias'ta, farklı koşullar altında yanıtlanıyordu. Ekim ayaklanmasının üzerinden iki yıl geçmeden, bu sanayi ve madencilik bölgesi yine devrimin doğum sancıları içindeydi. Pek çok bakımdan Ekim komünü tekrarlanıyordu. Madenci köylerinde işçiler madenlerin denetimini ele geçirdiler, sadece birkaç kilometre ötedeki cepheye adam gönderdiler, besin maddesi dağıtımını örgütlediler ve işçilerden oluşan kendi askerî devriyelerini kurdular. Halk Cephesi bölgesinde, her

yerde olduğu gibi, burada da iktidar çok sayıda yerel komiteye dağıldı. Ama Asturias'ta belirli bir proleter gelenek yürürlükteydi. Sosyalistler, anarşistler, BOC'nin muhalif komünistleri, Trotskistler ve PCE'nin komünistleri Ekim'de birlikte ayaklanmış ve birlikte savaşmışlardı.

Başkent Oviedo, 19 Temmuz günü, askerî komutan Albay Aranda'nın savaş hilesi sayesinde savaşmadan askeriyenin eline geçmişti. Albayın, başarısını Gijòn'da, bu Atlantik limanı ve CNT kalesinde tekrarlama girişimi başarısızlığa uğramıştı. Silahlı işçilerle polisin oluşturduğu güçler Simancas kışlasından gerçekleştirilen sindirme hücumunu geri püskürttüler. Saldıranlar, manastırdan bozma kışlaya geri çekildiler ve burayı 200 kişi olarak bir aydan fazla elde tuttular. Fakat Atlantik'in bu küçük Barcelonası -nüfusu 60 000 idi- anarko-sendikalistlerin hâkim oldukları bir savaş komitesi yönetimindeki işçilerin elinde idi.

Güneye doğru uzanan madcn vadilerinde sosyalistlerin hakim oldukları bir Halk Cephesi Komitesi, Sama de Langreo'nun yönetimini elde tuttu. Proletaryanın önderliğindeki bu iki ayrı örgüt - aynı parti ve örgütleri temsil ediyorlardı- birkaç ay kadar, aralarındaki yaklaşık 40 km.lik mesafeyi korudular. İşçi sınıfı iktidarı ele geçirmişti. Kuşatılmış Oviedo'nun dışında ve batı Asturias'ın kırsal kesiminde politik bakımdan etkili bir küçük burjuvazinin yokluğu (Catalonia'nın aksine) iktidar sorununu daha kolay karşılanabilir hale getiriyordu. İki proleter bölge arasında, bütün İspanya'da işçi sınıfının en yoğun olduğu yerin ortasında, asilerin başındaki Albay Aranda Oviedo'da sıkışıp kaldı.

MİLİTANLAR 7

RAFAEL HERNANDES
Sosyalist demiryolu işçisi

CNT Gijòn'da savaş komitesini kurar kurmaz, komitenin sekreterliğine ve işçi temsilciliğine atanmıştı. Anarko-sendikalistler, askerî ayaklanmaya karşı olan bütün politik güçlerin temsil edilmesi konusunda bir an bile duraksamamışlardı. Savaş komitesi her

şeyi devraldı. HERNANDEZ'in ilk eylemi, bütün sendika temsilcilerini toplantıya çağırmak oldu. Onlara, her iş kolunun bir delege belirlemesini ve delegelerin bir çeşit Ekonomi konseyi oluşturmalarını söyledi. Ekonomi Konseyi, bütünüyle sendikaların elinde olacak üretim faaliyetinin tamamını yönetecekti.

Sosyalist düşünce açısından ortodoks olmayan sendikalist tavır, sosyalist sendikacılar arasında yine de itiraza yol açmadı. Belki de, Gijòn'da küçük işyerleri ve zanaatçılık hâkim olduğu için böyleydi. Hernàndez, büyük anarşist lider Eleuterio Quintanilla'nın yönettiği bir okula gitmiş ve orada daha sonra CNT'nin önde giden militanları olacak pek çok kişiyle dostça ilişkiler kurmuştu. Bir demiryolu işçisi olan babasının UGT militanı olmasına rağmen, bu durum anarko-sendikalistlerle ilişkilerini etkilemiyordu.

- İki sendika arasında kavgalar olsa da, bir arada bulunduğumuz bir kişisel düzey vardı. İşverenlerle sürekli savaş nedeniyle, biz Asturias'takiler, sınıf mücadelesinin ve karşımızdaki düşmanın daima farkında olduk. Bu da, bir birlik geleneğini besledi...

HERNANDEZ, Gijòn-Langreo demiryolu üzerindeki işçileri örgütlerken gösterdiği mücadelecilik nedeniyle Gijòn'da çok iyi tanınan bir kişiydi. Askerliğini hava kuvvetlerinde yaptıktan sonra yirmi yaşlarında şirkete girmişti. Aralık 1930'da monarşiye karşı gerçekleştirilen başarısız cumhuriyetçi ayaklanmaya Madrid dışındaki Cuatro Vientos havaalanında katılmış, sıkıyönetim mahkemesinde yargılanarak on iki yıl bir disiplin taburunda çalışmaya mahkûm edilmişti. Cumhuriyet'in ilânı üzerine, sadece dört ay sonra, General Franco'nun havacı kardeşi Namòn Franco tarafından serbest bırakıldı ve Gijòn'a geri döndü. Orada iş bulmanın mümkün olmadığını görünce, on beş yaşında gidip beş yıl kadar kaldığı Arjantin'e geri dönmeyi düşündü. Tam yola çıkmak üzereyken demiryolunda iş buldu. Sendikalara şiddetle karşı olan şirkette çalışan 2 000 işçinin bir düzinesi UGT'ye, sekizi CNT'ye ve otuzu da şirketin sendikasına mensuptu. HERNANDEZ bu duruma karşı mücadele etmiş ve diğerleri ile birlikte işkolunu sendikalaştırmayı ve sendikayı da UGT'ye bağlamayı başarmıştı. O sıralarda yirmi yedi yaşındaydı ve bu mücadele anarko-sendikalistleri çok yakından tanımasını ve daha sonra savaş komitesindeki göreve getirilmesini sağladı.

- Devrim mucizeler yaratıyordu. Daha ilk günlerde *barrio*'larda kendiliğinden komiteler kuruldu, komünal yemekhaneler oluşturuldu, besin maddeleri tedariki sağlandı. Alınan şeye karşılık makbuz veriliyordu. Bunlar, proletaryanın uzun yıllar verdiği mücadeleden kaynaklanan içgüdüsel inisiyatifin göstergesiydi. Fakat durum biraz karışıktı. Neredeyse her evde bir komite kurma noktasına gelindi...

Temelde komitelerden yana olmakla birlikte, gidip onlara savaş komitesinin şehirdeki bütün işleri yürüteceğini, onların varlıklarının ise karışıklığı biraz arttıracağını söylemek zorunda kaldı. Bu arada savaş komitesi, güvenmediği şefleri ve adamları azlederek ama geri kalanı olduğu gibi bırakarak, polis gücünü yeniden kurdu. Gijòn'daki İspanyol Bankası'nda bulunan 17-18 milyon *pesetayı*, çalınmasını önlemek için, devraldı.

- Yağmacılık derhal halletmek zorunda olduğumuz bir sorundu. Sama de Langreo'daki Halk Cephesi Komitesi'ne teslim etmeden önce paraları saydığımızı ve kaydettiğimizi hatırlıyorum. Öteki bankalar denetimimiz altındaydılar; her birine bir delege atadık...

Kendisine düşen devrimci görevler şehirde bazı yenilikler yapılmasını da kapsıyordu. Yerli bir mülk sahibine ait olan ve trafiği engelleyen banyo kabinlerinin yıkılması ve ateşe verilmesi emredildi. Şehrin bütün eski, ahşap gazete satış kulübeleri de aynı akıbete uğradı. Bunun ardından sıra, aynı mülk sahibine ait olan bloklara geldi. Bunu eski hastane ve nihayet San Josè kilisesi izledi.

- Hayatım boyunca, belediye yetkililerinin o kiliseyi sokağı tıkamayacak şekilde inşa etmek istediklerini işitmiştim. Fakat çok güçlü dinî yetkililer bu tür hareketlere karşı çıkmışlardı ve kilise sokağın ortasına inşa edilmişti. Bu yüzden kiliseyi yıktım...

İspanya'daki hakim sınıfların hep kendi çıkarlarını gözetmiş olduklarını düşünüyordu. Tarihsel bakış açısından, onlar, kendi misyonlarını, yani ulusun geleceğini gözetme misyonunu başaramamış cüceler, pigmelerdi. Neyin gerekli olduğunu görememişlerdi. Gerekli olan, öncelikle, aç köylüye toprak sağlayacak bir tarım reformu idi. Soyluların toprağını alıp aç emekçilere vermeliydiler, tarımı, Fransa ve İngiltere'nin düzeyine ulaştıracak şekilde modernize etmeliydiler. Fakat hâkim sınıflar bu tür şeyleri daima

reddetmişlerdi. "Ekim 1934, iç savaşta mücadele edecek iki büyük gücün uyanışı idi."

Ayaklanmaya katıldığı için, binlerce militanla birlikte, Ekim 1934'ten Şubat 1936'ya kadar hapiste kalmıştı. O sırada devrim kararsız bir durumdaydı. Şimdi ise, işçi sınıfının neler yapabileceğini kanıtlamanın zamanıydı.

Bir demiryolu işçisi olarak, devrimci buluşlarının en yaratıcı olanı, doğal olarak, demiryolları ile ilgiliydi. İspanya'da üç ayrı ölçüde demiryolu vardı: sadece iki demiryolu uluslararası ölçülere uygundu; biri Barcelona'dan geçiyordu, diğeri ise kendisinin çalışmakta olduğu hattı; ikincisi, geniş ölçekli (iki ray arasındaki mesafeye göre), Rusya'dakiyle aynı olan demiryolu hattı; üçüncü ise, kıyılarda ve eyaletler arasında döşeli -Oviedo ile Bilbao arasındaki gibi- dar ölçekli hat idi. O sırada bu üçüncü hat çok önemliydi, çünkü çelik fırınlarında yakılan Asturias kömürünü Bilbao'ya ulaştırmada kullanılıyordu.

- Kömürü ocaklardan alıp uluslararası ölçekteki demiryoluna yüklemek, sonra Santander üzerinden Bilbao'ya giden yegâne hattı oluşturan dar ölçekli demiryolundaki trene, vagon vagon boşaltıp tekrar yüklemek gerekiyordu. Elle yapılan bu boşaltma yükleme işi, çok pahalı, yavaş ve etkisizdi. Demiryolu bölümünün, tarafımdan atanan başkanı beni görmeye geldi ve bir çözüm yolu bulmanın mümkün olduğunu söyledi. Uluslararası ölçekli demiryolunun içine üçüncü bir yol döşeyerek onu dar ölçekli yola dönüştürmek mümkündü...

Bunun mümkün olduğunu anladı ve hemen işe koyuldu. Özel demiryolu makasları ve dişliler imal etmek gerekiyordu. Üçüncü yol döşendi ve dar ölçekli demiryolu vagonları Langreo'daki maden ocağına doğrudan ulaşmaya başladı. Çok iyi çalışıyordu. Benzer bir çözümü daha sonra Barcelona'da da uygulamayı düşündü.

Bu arada sürekli saldırılara rağmen El Coto'daki Simancas kışlası ve Gijón'daki makinist (askerler) kışlası direnmeye devam ediyorlardı. Savaş komitesinin başlıca çabası devrimi örgütlemekten çok bu tahkimatların yıkılmasına yöneldi. Sonunda topçuyu ça-

ğırdılar. Simancas'ın futbol sahası olarak kullanılan açık bir alanında makinalı tüfek menzilinde kum torbalarından yapılan siperlerin ardına yerleştirilen toplar çok kısa mesafeden atışa başladılar. Eski milletvekili Dr. Carlos MARTINEZ olanları seyretmek için Hotel Asturias'ın damına çıkmıştı. İlk atışların isabetsiz olduğunu gördü. Sonra, bir mermi dama isabet etti ve alevler göğe yükseldi. "Çok isabetli bir atıştı. Tahta krişler hemen alev aldı."

Hemen önce, Rafael HERNANDEZ kışlanın görüş alanı içindeki transformatöre sürünerek yaklaşıp elektriği kesti. Rafael ve anarşist militanlar, Carrocera, Onorfe Garcià ve diğerleri kışlaya en yakın evden dışarı fırladılar. Arkadan ateş eden bir makinalı tüfek onları koruyordu. Saldıran grup eski manastırın duvarlarında dinamitle delikler açtılar.

- Zemin kattan açılan ateşin ve başlarının üzerinde yanan damın altında, içerlere doğru çekildiler. Duvardaki delikleri kullanarak saldırıya başladık...

İçerdekiler, son bir kahramanlık jesti olarak asi kruvazör Almirante Cervera'yı arayarak kışlanın üzerine ateş açmasını istediler. "Savunma imkânsız, bina yanıyor ve düşman içeri giriyor. Bize ateş edin." Son radyo mesajı buydu. Katliam sahnelerinin yaşandığı kışla kısa süre içinde düşmüştü. Tarih 21 Ağustos'tu. Yaklaşık bir ay içinde, kışlayı savunanların iki yüz kadarı Gijón ınilisine kaydedilmiş, böylece Oviedo'nun kuşatılmasına katılmaları veya, yine Oviedo'yu kurtarmak için Galicia'dan gelen asi birliklerde savaşmaları önlenmişti.

❋

Sosyalistlerin çoğunlukta olduğu maden vadilerinde devrim Gijòn'daki gibi bir yörünge izledi. Güçlü sosyalist Maden İşçileri Sendikası madenlere sahip çıkmadı.[34] Bunun yerine, madenciler

34. Yine de madenlere sahip çıkabilirdi. Cumhuriyetten önce iflas durumundaki San Vincente madenini satın almış ve onu kârlı durumuna geçirmiş, daha sonra dağlardaki üç ya da dört madeni devralmıştı. böylelikle, Oviedo'daki büyük sosyalist gazete *Avance*'yi finanse etti, bütün belli başlı madenci köylerinde *casas del pueblo* (işçi kulübü), bir yetimler yurdu ve Sama'da bir tiyatro kurdu.

komitesi, ocaklarda yapılan işi, önceki ustabaşı ve teknisyenlerin yönetimi altında denetlediler.

- Kontrol komitelerinin işlevi, isimlerinin gerektirdiği gibiydi. Madenleri işletmek onların görevi değildi. Teknisyenlerin ve ustabaşıların işi yönetme haklarına karşı çıkmadık. Çoğu önceki yerlerinde bırakıldı. Nalòn vadisindeki Sotrondio'daki ocaklarda çalışan, sosyalist maden işçisi Paulino RODRIGUEZ böyle diyordu. Ocaklarda geniş kömür stokları vardı. Savaştan önceki İngiliz dampingi Asturias kömürünün iç pazarda bile rekabet edememesi anlamına geliyordu...

Sonunda madenler, teknisyenler, yöneticiler ve madencilerden oluşan karma bir komitenin yönetimine verildi. İşletmeden sorumlu yönetimin aldığı kararların, maden işçileri sendikasının atadığı işçi delegelerince onaylanması gerekiyordu. [35]

Geleneksel olarak bir CNT kalesi olan, yakınlardaki La Felguera şehrinde anarko-sendikalistler Duro-Felguera demir ve çelik işletmelerini kollektifleştirmek için hiçbir girişimde bulunmadılar. Bu işletmelerde yaklaşık 4 000 işçi çalışıyordu. Ekim 1934'deki gibi, tamamı CNT militanlarından oluşan, bir işçi kontrol komitesi kuruldu. Komite, mühendislerin kaçmaları veya saklanmaları yüzünden üretimin düştüğünü fark etti. İş yerinden ayrılan, politik görüşleri farklı iki mühendis Bilbao'da bulundu ve işçi komitesine sorulduktan sonra geri gönderildi. İşi teknik bakımdan yürütemeyen komite, mühendislerin yaptıkları işin ne kadar önemli olduğunu anlamıştı.

- Liberter komünizmi uygulama girişiminde bulunmadık. Her şeyi kollektifleştirmek istemiyorduk. Önde giden bir FAI militanı ve çelik işçisi olan Eladio FANJUL böyle diyordu. Hem savaşıyor hem de devrimimizi gerçekleştiriyorduk. Nihai zaferi savaş sırasında sağlayacağımız şekilde bir önyargımız yoktu...

Fakat zafer için uğraşırken, devrimin temellerini, zaferden sonra tamamlamak üzere, şimdiden yaratmanın zorunlu olduğunu, düşünüyordu. İşçilerin, kendi geleceklerini kurmak için savaştıklarını, savaş sırasında devrimi de gerçekleştirdiklerini his-

---

35. Bk. F. Jellinek, *The Civil War in Spain* (Londa, 1938, s.413.

setmeleri, kuşkusuz, gerekliydi. Ancak bu durumda, nihai zaferi kazanmak için gerekli her türlü çabayı göstereceklerdi.

Yüksek fırın işçisi ve La Felguera'daki CNT metal işçileri sendikasının başkanı, aynı zamanda POUM militanı -Barcelona'daki CNT'nin artık kabul edemeyeceği bir bileşim- Mario GUZMAN da aynı görüşteydi. İşçi sınıfı, Azana ve Companys gibi küçük burjuva liderleri savunmak için seferber olmayacaktı. Proletaryanın, savaştan sonra devrimin savaş sırasında mümkün olmayan bir tarzda güçlendirilmesinin garanti edilmesine ihtiyacı vardı.

- Ama bu topyekûn devrim yapmaya çalışmak anlamına gelmiyordu. Sadece tabana dayanmak anlamına geliyordu. Catalan CNT'si, Barcelona'da bir an önce devrim istemekle büyük hata yaptı -benim partim de hatalar yaptı. Ama buradaki CNT aynı şekilde hareket etmedi...

Sanayinin, madenlerin ve toprağın kollektifleştirilmesi günün meselesi değilken -Asturias CNT'si her durumda bütün üretim araçlarının toplumsallaştırılmasını savunuyordu- iç tüketimi kollektifleştirme eğilimi vardı. Sosyalistlerin önderliğindeki Halk Cephesi komitesinin kendini özgün olarak kurumlaştırdığı Sama de Langeo'da günlük hayat daha çok, Ekim komünü sırasında izlenen çizgiye uygun biçimde örgütleniyordu. Devrimci tedarik komitesinde görev alması için Oviedo kuşatmasından çağırılan öğrenci ve POUM militanı Ignacio IGLESİAS bunun bir çeşit savaş komünizmi olduğunu düşünüyordu. Bütün dükkânlar devralındı ve tek bir mağaza içinde birleştirildi.

- Herkes, besin maddesi, ev eşyası ve giyecek için karne aldı. para resmen ortadan kaldırılmadı; ama kısa süre sonra paranın satın alacağı bir şey kalmadı, çünkü besin maddesi ve giysi satan dükkânlar devralınmıştı (o sırada daha fazla tüketim malı zaten yoktu). Böylece para değerini kaybetti. Barlar kapandı. İçki içerken görülen biri karşı-devrimci sayılıyordu. Kimse bu yüzden suçlanmayacaktı. Bu durum daha çok, devrime ahlakî bakımdan ihanet olarak görülüyordu. Böylece kimse barlara gitmedi, onlar da kapandı...

Bu savaş komünizmi besin maddesi üreticilerini, Asturias köylüsünü kapsamadı. Onları kollektifleştirme girişiminde bulunulmadı.

- FAI'den FANJUL, bir savaşın orta yerinde böyle şeyler yapmaya çalışmak üretimi bütünüyle engellemek olacaktı, diye vurguluyordu. Küçük üreticiler kendi mülklerine kıskançlıkla bağlıydılar; kendi topraklarında çalışmak ve kendilerinin efendisi olmak istiyorlardı. Burada toprak dağılımı uygundu, dolayısıyla büyük sorunlar yoktu. Bütün çabaları savaşın kazanılmasına yöneltmek gerekiyordu...[36]

İktidarın, Eylül'de Sama'dan Gijòn'a taşınan ve iki ay sonra konsey ünvanını alan, eyalet Halk Cephesi komitesinin elinde merkezileşmesi, görece küçük sürtüşmelerle sağlandı. Gijòn savaş komitesinin iki ay kadar dağılmaya karşı direnmesine rağmen, öteki yerel komiteler yeni şehir konseyleri ile yer değiştirdi. Asturias'taki FAI, Catalan, Aragon veya Madrid'deki benzerlerinin aksine merkezî hükümet tarafından delege olarak atanan bir başkanın yönetiminde kurulan bir hükümetten başka bir şey olmayan yapıya katılmakta duraksamadı.

Devrimci tutumlardaki farklılıklar konsey içinde gerilimlere neden olduysa da, bunlar Catalonia'daki kadar keskin değildi. Barcelona'daki, küçük tüccarların ve dükkâncıların mülksüzleştirilmesi sorunu, özellikle, bir küçük ticaret ve sanayi kenti olan Gijòn'da ortaya çıktı. Burada sosyalist Parti küçük burjuvaziyi savunmak durumunda kaldı ve CNT'nin devraldığı bazı işlerin - örneğin, fırınlar- eski sahiplerine geri dönmesi için çalıştı.[37] Polemik keskinleşirken, CNT, zordan çok ikna yoluyla sorunu çözme girişiminde bulundu.

---

36. Daha sonra, iktidar Asturias Konseyi'nin elinde toplandığında, komünist tarım konseyi, asilerlerden yana olan bazı büyük toprak sahiplerini mülksüzleştirdi. Bunların toprakları, küçük parsellere bölündü (geleneklere uygun olarak) ve kiracılara topraktan yararlanma hakkı verildi. Ortakçılık kaldırıldı ve eski komünal otlaklar restore edildi. Madrid'de yaşayan toprak sahibine artık kira ödemek zorunda olmayan, bir köylünün sosyalist gençlik üyesi oğlu şöyle diyordu: "Toprağın çalışana ait olması gerektiği şeklindeki uzun vadeli talebimiz şimdi karşılanmıştı. Kuşkusuz, bazı çiftçiler geleceklerini garanti altına almak için gizlice kira ödemeye devam ediyorlardı; fakat biz bunu yapmıyorduk."

37. "Sendikalar mümkün olduğu kadar etkin ve ekonomik bir yönetim sağlamak için üretimi denetleyebilirler ve denetlemelidirler. Ama ticareti düzenlemeye kalkıldığında, sendika bu rolü oynamaz." Sosyalist ticaret konseyi üyesi Amador Fernandèz böyle diyordu. "Müdahaleye (bu sektörde) son verilmesi gerektiği konusunda kararlıyız. Özel mülkiyet kavramı ortadan kaldırılmadıkça, bütün haklara saygılı olmak zorundayız... Açık konuşalım: sendika sendikadır; denetim denetimdir; hükümet hükümettir; ve bir işin sahibi o

- Aynı fikirde olmasak da, sosyalistlerle güç denemesi yapmak istemedik. Politikamız, savaş kazanılana kadar onlarla iyi ilişkiler içinde olmaktı. Balıkçılar konseyi üyesi ve eski CNT bölge komite sekreteri Ramòn ALVAREZ, daha sonra neler olacağını görecektik, diye yorumda bulunuyordu...

Aslında, Aralık'tan sonra liberter gençliğin CNT ile FAI'yi birleştirdiği, sosyalistlerin önderliğindeki Asturias konseyi, anarko sendikalist çizgide toplumsallaştırılan her sanayide sendika denetimini gözetti. Asturias'ta en önemli servet kaynağı olan çiftlik hayvanlarından sonra gelen (kömür üçüncü sıradaydı) balıkçılık endüstrisinin dikkate alınması gerekiyordu. ALVAREZ, balıkçılar konseyi üyesi olarak, sendikaların devraldıkları ve toplumsallaştırılmış bir işletme olarak yönettikleri bu endüstriyi denetliyordu.

-Sık sık söylendiği gibi kollektifleştirilmiş değildi. CNT'nin pek çok sendikada çoğunlukta olmasına rağmen, bu sanayii yönetmek ve yönlendirmek için üç CNT ve üç UGT delegesinden oluşan bir komisyon kurduk. Bunların her biri farklı bir sorumluluğa sahipti. Benim işim, temelde sendikaların çekip çevirdiği bir endüstrinin yönetimini denetlemekti...

Konserve endüstrisinin toplumsallaştırılmış balıkçılıkla birleştirilmesi gerektiği -"konservecilik en kârlı alandı"- konusunda Konsey'i ikna etmeyi başardı. Böylece kârlar, meşru kaynağına, kendi bütünlüğü içindeki balıkçılık endüstrisine dönecekti.

Anarko-sendikalist ve sosyalist tutumlar arasındaki sürtüşmeye ve farklılıklara rağmen, CNT ile UGT şu temel konularda anlaşmaya varabildiler: işçi kontrolunun yapısı; devrimin o sıradaki kapsamı ve hedefleri (ne liberter komünist ne de ortodoks devletçi sosyalist); kabul edilecek mülkiyet tipleri ("ulusallaştırılmış, devlet denetiminli, kooperatif, özel"); ertelenmemesi gereken "tam top-

---

işin sahibidir, sadece meşru hükümet organlarının getirdiği sınırlamalara ve denetimlere tabidir." (J.A.Cabezas, *Asturias: catorce meses de guerra civil içinde*, Madrid, 1975, s.53,4.) Ne var ki, bunun tam tersi oluyordu. UGT'ye bağlı eczacı kalfaları Gijòn'da dükkanları ele geçirdiler, çünkü bunların sahipleri "faşist"ti. Liberter gençlikten sağlık konseyi üyesi Ramòn Fernàndez onlara, dükkânları sahiplerine iade etmelerini emretti. (Bu bilgiyi A. Masip'e borçluyum.)

lumsal devrim"i gerçekleştirmek için proletaryanın gösterdiği arzuyu önemsememek. İktidar sorunu çözülmüştü: proleter örgütler Asturias Konseyi'ni denetliyorlardı ve küçük burjuvazi, bu konseyde, on beş konsey üyesinin sadece ikisi tarafından temsil ediliyordu. Sosyalist ve komünist[38] kitlelerin devrimci tutumları ve Asturiaslı liberterlerin devrimci gerçeklikleri sayesinde, hem savaşı kazanmak için devrimin gerektiği hem de devrimin savaşın sınırları içinde tutulması, kararlaştırıldı.

Fakat iki önemli konuda, savaşın örgütlenmesi ve bölgeciliğin üstesinden gelinmesi konularında, Asturias devrimi, diğer yerlerdekinden daha fazla bir başarı gösteremedi. Komünist Parti, her iki meselede de liberterlere ve sosyalistlere ters düşüyordu.

1936 Eylül'ünün ortalarında, görece küçük iki asi birlik Asturias'ın neredeyse yarısını ele geçirmiş ve hâlâ kuşatma altındaki Oviedo'nun 25 km. kadar içerlerine girmişti. Yolların derin vadiler ve yüksek geçitlerden ibaret olduğu dağlık kesimde, devrimci madenciler, Galicia'dan Leòn'a doğru ilerleyen iki birliği durdurmayı başarmışlardı. Ekim 1934'te, aynı madenciler hükümet birliklerini Vega del Ciego'da on beş gün tutmuşlardı. Genç bir sosyalist, Alberto FERNANDEZ orada yaralanmıştı. Ama kahramanlık tekrarlanmayacaktı. Zatülcemp geçirmekte olan Alberto, ilerleyen Galicia birliği ile savaşmak için hasta yatağından çıktı. Candamo'nun karşısındaki tepelerde savaşırken cephaneleri bitince, diğer milislerle birlikte taşla savaştı. Ama hiçbir şey, Narcea ve Nàlon ır-

---

38. Özellikle ordu içinde gelişmesine ve etkinliğini hızla arttırmasına rağmen, Komünist Parti, Asturias'ta diğer bölgelerdeki kadar politik ağırlık sağlayamadı. Konsey içinde ortaya çıkan belli başlı krizlerin ikisinde, sosyalistler, liberterler ve cumhuriyetçiler komünistlere karşı ortak tavır aldılar. Nisan 1937'de, Komünist parti UGT liderliğine kendi aday listesini seçtirmeyi başaramadı ve önceki eylülden beri sosyalistlerle birlikte elde tuttuğu liderlik payını kaybetti. Hemen her yerde PCE çizgisini izleyen JSU aynı düzeyde hareket etmedi ve liberter gençlik ile birleşme yönünde bir eğilim gösterdi (bk. A.Masip, "Apunte para un estudio sobre la guerra civil en Asturias", *Sociedad politica y cultura en la Espana de los siglos XIX-XX*, Madrid, 1973). Sağlam "merkezci" bir sosyalist liderlik, CNT ile kurduğu ittifakın tehlikeye girmesini istemeyen bir UGT, Halk Cephesi mıntıkasının ana bölgesinden tecrit olma, Sovyet yardımı ve danışmanlarının merkez mıntıkadaki kadar olmaması, PCE'nin her yerde aynı ölçüde kontrol sağlamayı başaramamasına katkıda bulunan faktörlerin bazıları idi.

makları bile, düşmanın Oviedo üzerinė yürümesini önleyemedi. Milisler kahramanca savaştılar, fakat yapacak başka şey kalmayınca geri çekilmeye başladılar. Bir diğer Ekim kahramanı sosyalist madenci Josè MATA, düşmanın ilerleyişi sırasında yaralandı.

- Hepimiz gönüllüydük ve askerî disiplin yoktu. Düşmanın sürekli ilerleyişi moralimizi bozdu. Şöyle diyorduk: "bırakalım ilerlesinler, biz de sandallara binip onların arkasında karaya çıkarız." Ama bunu yapamadık; bunu ancak, gerçek bir ordu yapabilirdi...

Asturias'taki Halk Cephesi diğer yerlere nazaran daha fazla eğitilmiş silahlı güç eksikliği çekiyordu. Cumhuriyet'e sadık kalan tek bir ordu veya sivil muhafız birliği yoktu. Oviedo'daki muhafızların çoğu asilere katılmıştı. Muazzam bir cephane, daha az olmakla birlikte büyük bir silah sıkıntısı vardı. Gijòn'daki Simanca kışlalarında süren direniş, ilerleyen düşmanla savaşması gereken milisi bağlamıştı. Kışlalar nihayet, 21 Ağustos'ta düştüğü zaman, sosyalist demiryolu işçisi ve Gijôn savaş komitesi üyesi Rafael HERNANDEZ, Ovideo üzerine derhal vargüçleriyle saldırmaları gerektiğini düşünüyordu. Askerî örgütlenme olmasa bile, kitlesel olarak ve dalgalar halinde saldırmaları halinde kenti alabilirlerdi.

- Ama bunun çok fazla kayba malolacağı öne sürüldü. Kuşatma örgütlüydü. Bu durumda bizim de örgütlenmemiz gerekiyordu. Gijòn'da tatilde bulunan Yüzbaşı Josè Gàllego, savaş komitesi hakkında bana gönderdiği raporda, askerî bakımdan örgütlenme gereği üzerinde duruyordu. Bir düzeyde bu, doğruydu. Fakat bir subay ancak elindeki malzeme kadar iyidir. Askerî bakımdan hazırlanmış bir birliğe komuta edecek şekilde eğitilmiştir. Böyle bir şeyi yoksa, arabasız bir şoföre benzer...

Eski milletvekili ve şimdi savaş komitesi ile Yüzbaşı Gàllego arasında "resmî olmayan irtibat görevlisi" olarak çalışan Dr.Carlos MARTİNEZ sorunun bir diğer yönünü de görüyordu. Komite'nin Gàllego'ya güven duymasına rağmen, milisler arasında subaylara yönelik bir güvensizlik vardı. Bir subay için en fazla cesaret kırıcı durum, önderlik etmesi gereken adamların kendisine güvenmediklerini bilmesi idi. "Desteğe ihtiyacı vardı ve benden, bir cumhuriyetçi olarak, kendi tutumu, sadakati ve cesareti hakkında tanıklık etmemi istedi. Bu özelliklerin hepsine sahipti."

Eğitilmiş askeri birliklerden oluşan bir çekirdeğin yokluğunda, devrimciler, yeni taktikler, yeni savaş biçimleri keşfetmek zorunda kalacaklardı. Bu, bütün cephelerde yaşanan ortak bir sorundu ve daha ilk gün kurulan milis birliklerinin hiçbiri bu sorunu çözememişti. Kaldı ki, Asturias'ta geçmişte bazı tecrübeler yaşanmıştı ve daha önemlisi, bölge savunmaya son derece uygundu.

- Hepimiz gerillaydık. Bununla, istedikleri yere giden grupları kastediyorum. Biri şöyle bağırırdı: "hey, bir kadın Galicialıların burada olduğunu söylüyor, kuşatıldık." Bunun üzerine hemen silahlarını alıp yola çıkarlardı. Bunu hatırlayan Ramòn ALVAREZ, Gijòn savaş komitesinde FAI'yi temsil ediyordu. Asi birliklerin ilerleyebilmelerinin sebebi buydu.[39] Ne zaman ki, gerilla savaşından vazgeçip bir ordu kurduk -ne var ki, bu da yetersizdi ve geç kurulmuştu- birkaç zafer kazandık...

Komünistler askerîleşme yönünde büyük baskı yapıyorlardı. Gerilla savaşı anlayışı itibarını kaybetti. CNT çoğunlukla -La Felguera militanlarının çoğunluğu değilse de- düzenli bir ordu kurmak gerektiğini kabul etti. Ama bundan önce Oviedo üzerine var güçleriyle saldırmaya karar verdiler -bütün güçlerin Galicya birliklerine doğru harekete geçirilmesi gerektiğine inanan komünistlerin tavsiyelerine rağmen.

Silah fabrikası nedeniyle Ekim devriminin doğal hedefi olan kenti on bin, belki de daha fazla milis kuşatıyordu. Albay Aranda'nın savaş hilesine rağmen asla bütünüyle ele geçirelemeyen kent bir saplantı haline gelmişti. Bu kez mutlaka düşmeliydi. Fakat bu adımın mantığı bir sonraki için gerekli değildi. Sağlayabileceği

---

39. Kendi kasabasından kaçmayı başarıp, dağlarda dört beş gün yürüdükten sonra Galicia birliğine katılan Asturiaslı bir falanjist gence göre, kendi saflarında da aynı "amatörlük" vardı. "Oviedo'dan yaklaşık yirmi beş kilometre ötedeki Grado'ya kadar aşağı yukarı kolay bir galibiyet oldu." Elinde tüfek, altında asker pantolonu ve başında bereyle, çoğunluğunu askerlerin oluşturduğu birliğin içinde yer alıyordu. Birlik komutanı sakallı bir emekli yarbaydı. Fas üniforması içindeydi. Adamları ona "Dağ Aslanı" diye isim takmışlardı. "Biz gönüllüler için fazla disiplin yoktu. Bizim kasabayı aldığımızda sırf canım istediği için birlikten ayrılıyor ve gidip evde kalıyordum" (Faustino SANCHEZ.) Kuşkusuz, askerlerin aynı özgürlükten yararlanmalarına izin verilmiyordu. Galicialı köylüler, milliyetçi safta savaşma yetenekleri yüzünden, savaşın gidişatı içinde ünleneceklerdi.

silahlar bir yana, Oviedo'nun ele geçirilmesi stratejik bakımdan pek az önem taşıyordu. Aranda'nın küçük askeri gücünü kentin içinde nötralize eden ve ilerleyen birliklere saldırmak veya düşmanın gerilerini vurmak için binlerce adamı serbest bırakan bir abluka Ekim 1934'ün tam bir devrimci rövanşı olacaktı. (Savaşın ilk günlerinde Asturiaslı madencilerin Old Castile'sinde ne büyük bir dehşet yaşanmıştı! Boşa çıkan Madrid'e ulaşma girimleri bir kez daha tekrarlanmayacaktı. On beş ay süren kuzeydeki savaşın yedi ayı boyunca ilgilerinin başlıca merkezini Oviedo oluşturdu. Bu kente yönelttikleri dışında hiçbir büyük saldırı gerçekleştiremediler.)[40] Bölgeciliğin İspanyol devriminin leitmotifi olduğu bir kez daha görülecekti.

❀

Ekim devriminden sonra Asturias askerî komutanlığına atandığından beri Albay Aranda, maden köylerinden saldıran devrimcilere karşı Oviedo'yu bir kez daha savunmaya çağrılacağına inanmıştı. Neredeyse çevredeki bütün tepelerden kuşatılan Oviedo, savunulması kolay bir kent değildi. Ayrıca Aranda, ilk anda, gönüllülerin göreve az sayıda olması yüzünden düşkırıklığına uğramıştı (asilerin kolay zafer kazandıkları diğer kentlerdeki gibi). Kentin merkezinde oturanlar burjuva ve çoğunlukla sağcı idi.[41] Ekim 1934'ün anıları yokolmamıştı. Albay, Pelayo, Rubin ve Santa Clara kışlalarına rapor ettiği 856 gönüllüden daha fazlasını ummuştu.

Nüfusu 60 000 olan kenti savunmak için topu topu 3000 adamı vardı. Bunların yaklaşık 900'ü, eyaletteki görevlerinden alınıp kente gitmeleri emredilen sivil muhafızlardı. Fakat Aranda'nın dikkatle hazırladığı savunma planı, insan gücünden çok ateş gücüne

40. Kuzeydeki savaşın olağanüstü zorlukları, Halk Cephesi mıntıkasının diğer kısmından kopukluk, deniz veya -daha sonra- hava denetiminden yoksunluk, ve her türlü yetersizlik dikkate alınmalı. Yine, Basque ülkesinin ve Santerder'in savunulmasına daha sonra Asturias'ın yaptığı katkı, Asturiaslıların özellikle 1937 güzündeki El Mazuco savaşında gösterdikleri direniş hatırlanmalı.

41. Bk. J. Giròn, "Un estudio de sociologia electoral: la ciudad de Oviedo y su contorno el las elecciones generales de 1933", *sociedad, politica y cultura en la Espana de los siglos XIX-XX.*

bağlıydı. "Ateş perdeleri" oluşturmak için, çevresi 15 km. olan bir alanda beş stratejik noktaya 100 adet Hotchkiss makinalı tüfeği yerleştirdi. Makinalı tüfek veya tüfek mermisi sıkıntısı yoktu. Depoda yaklaşık 2 milyon mermi vardı. (Ekim ayaklanması nedeniyle, hükümet Oviedo ve Gijòn garnizonlarını takviye etmişti. Subaylarından biri, "Aranda'nın taktikleri o dönem için kesinlikle yeni bir şeydi," diyordu. "Oviedo gibi hassas bir kent, sayısal bakımdan üstün bir güce karşı, insan gücünden çok ateş gücü ile savunulabilirdi." Ne var ki, savunanların sayısal azlığı, Aranda'nın Naranco Tepesi'nin tamamını elde tutamayacağı anlamına geliyordu. Kente 600 metre yukardan bakan bu tepe, kuşatanlara çok uygun bir mevzi sağlıyordu.

Ağustos boyunca kentte hayat normal biçimde sürerken Aranda saldırı hamleleriyle durumunu düzeltti. Bu hareketler üzerine kuşatanlar Albay'ın niyetleri hakkında kuşkuya düştüler. Yine de kuşatmayı yarmanın mümkün olduğuna inanan yoktu. Öte yandan, bakkalın oğlu Josè Alvarez kenti koruyan ateş çemberini aşmanın imkânsız olmadığını keşfetmişti. Bir günden diğerine kendisini asi bir kentin içinde bulan Josè, beş kilometre uzakta, halk Cephesi mıntıkası içinde kalan bir köydeki kız arkadaşından ayrı düşmüştü. İç savaşın coğrafi kaprislerine boyun eğmemeye kararlıydı. İki ay sınırları pek çok kez geçti. Zor olmuyordu.

- Birincisinde, gündüz gözüyle, ana yol üzerindeki bir sivil muhafız makinalı tüfek noktasının önünden yürüyerek geçtim. Üstelik UGT üyelik kartım da cebimdeydi. Kimse bir şey demedi. Mercadin *barrio*'sundan geçip, farklı bir yoldan Colloto'dan geri döndüm...

Bunun politik olmaktan çok duygusal bir davranış olduğunu kabul etmek durumundaydı. Asla politik bir mesaj taşımıyor, casusluk yapmıyordu. Bir keresinde cumhuriyetçiler ona sorular sordular, ama sınırı geçen pek çok kişiden yeterince bilgi aldıkları görülüyordu.

Naranco Tepesi'nde mevzilerin arası 200 metreden biraz fazlaydı. Karanlık çökünce düşmanlar karşılıklı olarak birbirlerine sesleniyorlardı.

- "Burası radyo Panchito," diye sesleniyorduk, kendi yaptığımız megafonla. "La Felgueralı Arturin'i çağırın." "Ne istiyorsun?" "Arturin, biraz kek almaz mısın?" "Ne keki? Açlıktan geberiyorsunuz."

"Bak Arturin, sen iyi bir adamsın, bizim tarafımıza geçsene." "Seni doğuran anaya sıçsınlar." "Ağzınızı bozmayın, oropsu çocukları." "Ya sen! Bir de kendinize katolik diyorsunuz. Bizden kötü küfrediyorsunuz." "Madem öyle, bize bir şarkı söyleyin," diye bağırırdık. Onlar da Asturias baladları söylemeye başlarlardı...

Falanjist gazeteci Ricardo VAZQUEZ-PRADA, bir gün kendi tarafının gazete değiş tokuş etmeyi önerdiğini hatırlıyordu. Ertesi gün yarım saat kadar ellerindeki gazeteleri değiştirip, konuştular. Saldırganlar arasında tanıdıkları insanlar vardı. Aranda bu uygulamaya son verdi.

İlk günlerde, kenti kuşatanlar kentin su kaynaklarını kesmişler, ama depolardaki suya dokunmamışlardı. Depoların bulunduğu yer savunma çemberinin en güçlü noktası haline getirildi. Su kullanımı denetim altına alındı. Hiçbir sağlık kuralı yoktu. Eski kuyuları açmak ve suyu kaynatmak gerekti. Fakat bu önlemlerin bile yetersiz olduğu görülecekti. Ne var ki, bu, Eylül başına kadar karşılaşılan en ciddî sorundu. Bunun dışında, pek az çatışma oluyordu; *cafè*'ler sürekli açıktı, insanlar akşamları Calle Uria'da dolaşabiliyorlardı. Geleneksel olarak eyaletin büyük bir kısmının yararlandığı Oviedo'daki mağazalar doluydu. besin maddesi sıkıntısı çekilmiyordu.

Ne var ki, Eylül başından itibaren hava saldırıları ve topçu bombardımanı etkili olmaya başladı. 4 Eylül günü, kenti savunanların hesabına göre üzerlerine 1500 bomba düştü; gaz, aydınlatma ve telefon şebekeleri kesildi ve kent karanlıklara gömüldü. Dört gün sonra zırhlarla kaplanmış, buharla işleyen bir silindiri siper alan kuşatmacılar, Nalòn ve Caudal maden ocaklarına giden yol üzerinde en uzak ileri karakol olan San Esteban de las Cruces'e ilk büyük saldırıyı gerçekleştirdiler. Savunucular, Halk Cephesi uçaklarını savuşturmak için bir sahra topunu uçaksavar gibi kullanmak üzere kum torbalarının üzerine yerleştirdiler. On iki saat süren çatışmadan sonra, saldırı geri püskürtüldü.

Öğrenci, gazeteci ve *requetè* Jesùs-Evaristo CASARIEGO, Aranda ayaklanır ayaklanmaz kışlaya katılmak üzere, yedek subay üniforması içinde evinden ayrılmıştı. Ayrılırken, annesi onu kucakladı.

- "Sana veda etmek zorunda kaldığım ve nereye gittiğini bildiğim için üzgünüm. Ama burada kalsaydın daha çok üzülürdüm."

Yakın zamanda bir kız doğuran karım şöyle dedi: "Babası korkak biri olarak tanınacağına, kızım öksüz olsun daha iyi"...

Karısının, bunları söylerken, İncil'deki sözleri, Ruth'un sözlerini tuttuğunu düşündü: "Senin Tanrım bizim Tanrımız olacak ve senin halkın bizim halkımız olacak." Karısının babası, ılımlı da olsa, bir sosyalistti. Politik olarak bölünmüş pek çok ailede olduğu gibi, taraflar, kendi farklı görüşlerine sadıktılar.

Sözde cumhuriyetçiliğine, Prieto ile dostluğuna ve mason olduğu söylentilerine rağmen, CASARIEGO Aranda'ya güveniyordu. Asturias'ta bulunduğu süre boyunca ordunun şerefine sadık bir subay olarak davranmıştı. Kuşku uyandıran davranışları yoktu. Ama kendisi ayaklanmasaydı da, *requetè*'ler ve falanjistler silaha sarılacaklardı. "Kızılların kenti almaları halinde öldürüleceğimizi biliyorduk. Savaşarak ölecektik."...[42]

Bu arada hava akınları ve topçu ateşi, ateş çemberini değil, şehirdeki nüfusu vuruyordu. Su yokluğu nedeniyle sağlık koşullarının çok kötü olduğu bodrumlarda yaşayan çocuklar ve yetişkinler arasında ölüm oranı hızla artıyordu. Ne var ki, hava ve topçu ateşinin sonucu saldıranların umdukları gibi değildi. "Savunanların moralini bozacak yerde, onların direnme arzularını arttırdı, çünkü askerî olmayan hedefleri bombalayanlara karşı nefret duyuluyordu." Falanjist gazeteci VAZQUEZPRADA, bir hava saldırısından sonra tüfeği kapıp savunanlara katılan Halk Cephesi taraftarları gördü. Aralarında, ailesi tamamen yok olan bir sosyalist de vardı.

- Aramıza katıldığında, "Bunlar devrimci değil, cani," diyordu. Kahramanca savaştı. Kentte savaşmak, cephedekinden daha tehlikeli idi. Hava ve topçu ateşi kızılların aleyhine oluyordu. Asla, sivil nüfus arasında bir isyan korkusu taşımıyorduk..."

CASARIEGO, nüfusun büyük kısmının tarafsız olduğunu düşünüyordu. Yaşı on altı ile kırk arasında olan 10 000 kişinin yak-

---

42. Birkaç ay önce, ayaklanma planı daha başlangıç aşamalarındayken, CEDA üyesi Oviedo milletvekili Josè Maria MOUTAS, Aranda'nın ağzını aramıştı. "Söylediklerini bugünkü gibi hatırlıyorum.' Bak, Moutas, ciddi bir şeye katılmaya daima hazırım, ama çocukça maceralara değil.' 1932'deki Sanjurjo ayaklanmasına katıldığımı biliyordu. Son derece serin kanlı, objektif bir adamdı. Geldiğinde, Falanj'a karşı duyduğu kişisel hoşnutsuzluk dışında hiçbir fikrini açıkça ifade etmemeye özen göstermişti."

laşık 2000'inin kuşatma sırasında gönüllü olduğunu öne sürmek kaba bir düşünce olurdu. Daha militan sol-kanatçılar ya kaçmışlar ya da hapse atılmışlardı. "Hâlâ solun zafer kazanacağı umuduyla yaşayanlar da sayıca azdı. Bunun nedeni yeni bir ayaklanmadan duyulan korkuydu. Koşullar böyle bir şey için pek uygun değildi."

Bakkalın oğlu Josè ALVAREZ, böyle bir tehdidin yokluğunun daha çok örgüt yokluğundan kaynaklandığına inanıyordu. Bir Halk Cephesi saldırısından yararlanan bir ayaklanma kent içinde kesin sonuçlar verebilirdi.

- Nüfusun yarısı, savunanları teslim olmaya zorlamak ve bu işi sona erdirmek için şehrin bombalanmasını istiyordu. Alıştıktan sonra, hava saldırısından korkacak bir şey yoktu. Topçu bombardımanı daha isabetli ve öldürücü idi. Ancak, örgüt yoktu; casusluğun bile sistematik olarak örgütlü olduğuna inanmıyorum...

Eylül sonunda ALVAREZ kız arkadaşını görmek için kentten çıkmanın zorlaştığını fark ediyordu. Bakkal dükkânında çalışmaya devam etti. kimse onu kentin savunulmasına gönüllü olarak katılmaya zorlamıyordu (gönüllü olmayanların, ayda iki ya da üç gün kentin tahkimatında çalışmaya mecbur tutulmasına rağmen). İkmal maddeleri kısıtlanıyordu. Et, patates, yumurta, süt, elma şarabı - Asturias'ın başlıca ürünleri- artık eskisi gibi bulunamıyordu. Profesörler, askerî araçlarda kullanılmak üzere, üniversite laboratuarlarında kömürden petrol yapmaya başladılar. Tifo salgın boyutlarında yayıldı ve Josè ALVAREZ'de bu hastalığa yakalandı. Hastalık, sağlık durumu iyi olanlar için özel bir tehlike oluşturmuyordu, fakat yaşlılar ve yetersiz beslenenler direnemiyorlardı. Doksan gün süren kuşatma sırasında, hastalık, yaklaşık 1000 sivilin hayatına mal oldu. Hava akınları ve topçu ateşinden de aşağı yukarı aynı sayıda insan öldü. Fakat, bombardımana ve Ekim 1934'ün anılarına rağmen Oviedo bir ölüm şeklinde tam bir istisna oluşturuyordu: hiçbir siyasal mahkûm idam edilmedi; *paseo* yapılmadı; kuşatma sırasında kan davası nedeniyle cinayet işlenmedi. Başka yerlerde olanlara -bunlar daha sonra Oviedo'da da olacaktı- bakılırsa, bu durum, nüfusun büyük kısmının kendiliğinden katılmayacağı savunmanın sağladığı en dikkat çekici kazanımlarından biri idi.

- Bir reklâmcı ve ilk günden itibaren gönüllü olan partisiz birkaç kişiden biri, Salvador GARCIA, insanları idam edecek zaman

değildi, diye düşünüyordu. Amacımız mahkûmları vurmak değil, kenti savunmaktı. Benim bulunduğum topçu kışlasında bir sabotaj durumunda bile, bir asker cephaneliği havaya uçurmakla suçlandığı zaman, ölüm cezası verilmedi...

GARCIA Ekim devrimini Oviedo'da yaşamıştı. "Yasa ve düzenden hoşlanan", siyasetin bölücü ve Primo de Rivera diktatörlüğünün "mükemmel bir dönem" olduğunu düşünen biriydi. Cumhuriyet yönetiminde karışıklıktan başka şey olmamıştı. Halk Cephesi'nin seçim zaferinden sonra bu karışıklık daha da artmıştı. Bir başka devrim olacaktı. Bunun planlarını görmüştü. Hayatında asla bir partiye katılmış olmasa da, zamanı geldiğinde duraksamamıştı. "Yapmam gerekeni biliyordum."

*

4 Ekim Pazar günü şafak vakti Oviedo üzerine Halk Cephesi saldırısı başladı. Ertesi gün Ekim ayaklanmasının ikinci yıl dönümü idi. Lejyonerler ve Faslılarla takviye edilen Galicia birlikleri bu kez Albay Martin Alonso'nun komutanlığında sadece 25 km. ötedeydiler. Fakat sonunda birleşmeye başlayan bir direniş hareketi tarafından orada on beş gün kadar durduruldular. Halk Cephesi'nin hedefi bu birlikler harekete geçmeden önce Oviedo'yu almaktı. Galicia birliği ile savaşırken yaralanmış olan sosyalist madenci Josè MATA bir gruba komuta ediyordu -resmî bir askerî komuta yoktu. Kendisi, kendi ele geçirmenin çok önemli olduğuna inanıyordu. Çok sayıda tüfek ve makinalı tüfek sağlanacak ve bu milisin morali üzerinde çok önemli bir etkide bulunacaktı.

Oviedolu bir marangoz olan Manuel SANCHEZ, saldırının biraz aceleye getirildiğini düşünüyordu. Kendisi, Komünist Parti üyesiydi ve Aranda'nın önerisi üzerine 19 Temmuz günü Madrid üzerine yola çıkanlar arasında bulunmuştu. Bu hareket parti militanlarından, yoldaş Lafuente'nin dediği gibi bir hata olmuştu. Yoksa bu saldırı da bir hata mıydı?

- Aslında hiç eğitim görmemiştik. Hepimiz gönüllü durumdaydık ve üzerimizde iş elbiseleri vardı. Elimize yeni geçen antika, tek atımlık Çek tüfekleri ile saldırıya gidiyorduk...

Saldırı, güney doğuda San Esteban de las Cruces'ten kuzey ba-

tıda Naranco Tepesi'ne doğru bütün hızıyla başladı. Aranda'nın adam ve cephane bakımından takviye edilen cephe hattı, aylardır süren savaşın getirdiği zorluklar yüzünden zaten yarılmış durumdaydı. Naranco Tepesi üzerindeki ileri mevzi, Loma del Canto, dört gün süren şiddetli çarpışmalardan ve Halk Cephesi'nin sanatoryum tarafındaki tepelerin bin metre kadar yukarsından sahra toplarıyla baraj ateşi açmasından sonra düştü. On dokuzuncu yüzyılda yapılan güzelim Santa Maria del Naranco kilisesi iki ateş arasında kaldı.

Falanjist gazeteci VAZQUEZ-PRADA, Loma del Canto'dan, San Pedro de los Arcos kilisesi civarındaki yeni mevzilere doğru geri çekilirken, başından yaralanmış bir muhafızın kilisenin yanında yatmakta olduğunu gördü. "Beni buradan çıkar," diye yalvardı. "Onu birkaç adım ötede, ana cadde üzerindeki ilk yardım noktasına kadar taşıdım. Artık kentin içinde savaşıyorduk. Yine de, kızılların kenti ele geçireceklerine bir an olsun inanmadım."

- Evime doğru koşan iki muhafız, "Buradalar! Buradalar!" diye bağırıyordu. Kir pas içinde ve tüfeksizdiler. Heyecandan neredeyse tükenmişlerdi. Çok geçmeden, evimden birkaç yüz metre uzaktaki, Kuzey İstasyonu'na paralel uzanan caddeler cumhuriyetçilerin ateşi altında kaldı. Bakkalın oğlu Josè ALVAREZ, bunları hatırlıyordu...

Bir hafta süren şiddetli çarpışmalardan sonra, savunanlar, kendilerine o zamana kadar çok iyi hizmet eden ateş çemberi üzerindeki bütün mevzilerden çekilmek zorunda kaldılar. Bu mevziler, su deposu, Christ Enchained müzesi, mezarlık ve La Cadallada akıl hastanesinden oluşuyordu. İkinci bir savunma hattı yoktu; makinalı tüfek mühimmatı kalmamıştı. Elde, bir haftalık tüfek mühimmatının onda biri vardı. Madenciler, San Làzaro'daki işçi sınıfı ***barrio***'sundan geçerek güney doğudan ve La Arganosa'dan geçerek batıdan, ilerliyorlardı.

- Evlerin duvarlarını delerek Calle Magdalena'ya doğru ilerliyorduk. Savunanlar o kadar yakındaydı ki, savunanların hareketlerini ateş hattına girmeden gözleyebilmek için aynalar dikmek zorunda kaldık. Çatışma daha çok el bombalarıyla yapılıyordu; fakat onların havan topu ateşi de oldukça şiddetliydi. Ağır kayıplar ver-

dik... Genç bir madenci olan, sosyalist Anselmo PANEDA, hafif yaralandığı için kendisini talihli sayıyordu. Arkadaşı Misael MARTİNEZ ise, madencilerin saldırıya geçmeden önce topçu ateşine kulak vererek, karanlığın çökmesini beklediklerini hatırlıyordu. Saldırıya geçtiğimizde otuz kadar mermi patlamıştı. Bunu anlamak için eğitim gerekmiyordu; saymayı bilmek yeterliydi...

Savunanlar, La Argonasa ve Calle Marquès de Gastanaga'da madencilerin ilerleyişini durdurmak için evleri ateşi verdiler.[43] Savunma gruplarından birinin komutanı olan Jesûs Evaristo CASARIEGO hayatları için savaştıklarını biliyordu.

- Köşeye sıkıştırılmış vahşi hayvanlar gibiydik. Düşmanla aramıza ateşten barikatlar kurmak için kenti ateşe vermeye hazırlanıyorduk. Sokak sokak, ev ev, hattâ katlarda ve odalarda savaşıyorduk. Hiçbir koşul altında teslim olmaya hazır değildik. Ya kazanacak ya da ölecektik, başka seçenek yoktu...

Calle de la Independencia'daki evi düşmanın eline geçti; karısı ve altı yaşındaki kızı kent merkezindeki bir evin bodrumuna sığındılar. Kadın, bir sosyalistin kızı ve bir milliyetçinin karısı idi. Kocası ile birlikte ölmek istediğini söylüyordu. CASARIEGO'nun seksen yaşındaki büyük annesi, annesi, kız kardeşleri ve iki genç erkek kardeşi, saldırganların elinde kaldı. "Kızıllar kimseye kötü davranmadılar; hattâ içlerinden bir subay askerlerin süt konsantresini çocuklara verdi." Pek az cephane kalmıştı.

- Elimizde kalan, adam başına on beş mermi idi. "Eh, hiç olmazsa süngülerimiz ve taşaklarınız var," diyorduk...

Milliyetçi uçaklar 30000 tüfek mermisi attılar. Hafif yaralılar ve hastalar dahil, silah kullanabilecek sadece 500 adam kalmıştı. Saldıranlar, neredeyse kent merkezindeydiler. Direnişi sonuna kadar sürdürebilmek için önceden seçilen mevzilere doğru çekilme hazırlıkları yapılıyordu.

Ayaklanma başlar başlamaz gönüllü olan reklâmcı Salvador GARCIA boynundan yaralanmıştı. Yaralandıktan üç gün sonra,

---

43. Daha iki ay önce, Halk Cephesi güçleri Basque ülkesindeki İrun'da son mevzileri savunurlarken, bu tür savunmalarda doğal olan aynı yöntemi kullanmışlar ve büyük bir velveleye yol açmışlardı. Bu tür eleştiriler Bask milliyetçilerini zerre kadar etkilemedi.

görevine dönmek için ısrar etmeye başladı. Hastanede yatan o kadar çok yaralı vardı ki, doktorlar ona ayıracak zaman bulamamışlardı. İyi arkadaşı olan bir sağlık memuru ona sivil elbiseler buldu ve sokakta açılan ateşle yaralandığını belirten bir belge hazırladı. Ekim devrimini de yaşamış biri olarak, madencilerin kenti ele geçireceklerini biliyordu.

- "Bunun ne anlama geldiğini biliyorsun," dedi arkadaşım. Bu sözler, ölümüne savaşan arkadaşlarımın yanında yer alınam gerektiğini bana bir kez daha gösterdi. Birinci doktor reddetti, ama ikincisi anlayış göstererek beni taburcu etti. Boynum sarılıydı ve zorlukla konuşuyordum. Ama tüfek kullanabilecek durumdaydım. Ateş ederken konuşmak gerekmiyordu...

Bağlı olduğu topçu birliği cephanesini tüketmiş ve piyade haline gelmişti. Fresno elektrik merkezi ele geçti ve kent karanlıkta kaldı. Karanlık göğü yalnızca yanan binalardan yükselen alevler ve bodrumlardaki gaz lambaları aydınlatıyordu. Sivil halk on beş gündür bodrumlardaydı. Aranda, karargâhını, silah fabrikasından Pelayo kışlasına nakletti. Bir arabanın aküsüyle çalıştırılan radyodan, savunanlara bir mesaj yayımladı. İspanyollara yakışır şekilde, sonuna kadar savaşmalarını hararetle tavsiye ediyordu. Galicia birliğine gönderilen bir radyo mesajında cephanenin tükendiği, fakat Oviedo'nun son adamına kadar direneceği söylendi.[44]

Halk Cephesi saldırısı uzadıkça uzamış, çok sayıda insana ve mühimmata mal olmuştu. Güney-doğu kesiminde, Calle Campomanes'te, Josè MATA tutunmaya devam ediyordu. Kente doğru ilerlemek güçtü, kanlı olacaktı. Üç ay kadar önce Madrid'e doğru yola çıktıkları güne lanet ediyordu. Gijòn'daki CNT gibi davranıp, kalmış olsalardı, her şey çok farklı olacaktı. Savunanları bulundukları yerden söküp çıkarmak için her evin yıkılması gerekiyordu.

- Savunanlardan *guardia civil* olanlar teslim alınmayacaktı. Onları öldürmek gerekiyordu. Bir eve yerleştirilen tek bir makinalı

---

44. Savaşın savunanların safından gün gün değerlendirilmesi, en iyi biçimiyle, General Aranda'nın *Informe Tècnico*'sunda bulunur. Bunun bir özenti için bk. A.Cores Ferández de Canete, *El sitio de Oviedo* (Madrid, 1975), s.103-12. Yine bk. O Pèrez Solis, *Sitio y defensa de Oviedo* (Valladolid, 1938).

tüfek üzerimize çevrilmişti. Topçu atışı evi yıkıp bir moloz yığını haline getirdi. Ancak ondan sonra ilerleyebildik. Kayıp sayısı korkunçtu. Her iki cephede de 5000 yaralı vardı...

Batı tarafındaki ilerleyiş daha derinlere nüfuz etmişti. Plaza de America'da ve hastanenin hemen her duvarının önünde çatışma vardı. Manuel SANCHEZ'in birliği, evlerin arasından ilerleyerek, savunanların mevzilerinden biri olan Casa del Jabonero'nun eteklerine ulaşmıştı. Biraz kestirmeye çalışıyordu ki, uyandırıldı. Kendisine, bir manga lideri ile birkaç adamın sarhoş oldukları ve merkeze doğru yola çıktıkları söylendi. Onların peşinden gitti. Onları bulduğunda Oviedo'nun ana caddesi Calle Urià'dan fazla uzaklaşmamışlardı. Avazları çıktığı kadar bağırarak şarkı söylüyorlardı. SANCHEZ Halk Cephesi güçlerinin o gece her an kente girebileceklerini biliyordu.

Ertesi sabah, komünist birliğin lideri Damiàn Fernàndez, SANCHEZ ve diğer liderler bir toplantıda bir araya geldiler. Oviedo'nun derhal ele geçirilebileceği, fakat Galicia birliğinin kenti kurtarmak için hızla ilerlemekte olduğu söylendi. Yakın bir tehdit altında bulunan Trubia'daki top fabrikasını korumak hayatî önemdeydi. "Hemen ardından Oviedo da ele geçirilebileceği için, burayı kaybetmek ağır bir yenilgi olacaktı. Ayrıca, cephane azalıyordu."

Kentte, VAZQUEZ-PRADA bir makinalı tüfekle birlikte Banco Asturiano'nun kubbesine yerleşmişti. 17 Ekim'de güneş ışıkları içinde şafak sökmüştü. Saldırı on dördüncü gününe giriyordu. Cephe -bir hattan söz etmek imkânsızdı- neredeyse merkeze kaymıştı. Diğer savunanlar gibi onun da sinirleri yıpranıyordu. Onu kararlı kılan tek şey Ekim 1934'ün anısı idi. O sırada sağcı gazete *Regiòn*'da spor muhabiri olarak çalışıyordu. Devrimciler tarafından yakalanmış, dipçiklerle kaburga kemikleri kırılmıştı. Az kalsın vuracaklardı. Onu döven adamları durduran bir komünist liderin hızlı müdahalesi ve bilinçsiz olarak getirildiği hastanede onu ayrı bir koğaşa aldıran doktor kuzeni sayesinde hayatı kurtulmuştu. Peşinden gelenler onu bulamayınca vurulduğunu sanmışlardı. Bu arada ismi hastane kayıtlarına ölü olarak geçirilmişti. İyileşince hem marksizmi hem de kapitalizmi redderek falanja katıldı. İkisinden de çok çekmişti. Daha on iki yaşındayken, avukat olan babasının ölümü üzerine bir makina atölyesinde çalışmak zorunda kalmıştı.

Kubbenin içinde, makinalı tüfeğin yanıbaşında, hiç olmazsa güneşten yararlanabiliyordu. Son anlardı. Yapılacak sadece bir şey kalmıştı: ölene kadar savaşmak.

- Kızıllar kenti ele geçirselerdi, hepimizi katledeceklerdi. Güneşin altında içtim. Sosyal güvenlik binasının tepesinde bir uçak gözetleme noktası vardı. Uçaklarımız birden ortaya çıktı ve düşman mevzilerine saldırmaya başladı. Gözetleme noktasındaki don Josè Rubio'nun el kol hareketleri yaptığını gördüm. Kafasındaki koca miğferi çıkarmış bağırıyordu: *"Moros en la cuesta!"* (Faslılar tepede). Bu sözler eski savaş çığlığını hatırlatıyordu: *"Moros en la costa!"* (Faslılar kıyıda). Dürbünümü kapıp Naranco Tepesi'ne baktım. Faslılar oradaydılar. "Kurtulduk," diye bağırdım. Çok geçmeden, tepenin yamacında muazzam bir patlama oldu. Kızıllar kendi cephane depolarını havaya uçuruyorlardı. O zaman, geri çekilmekte olduklarını kesin olarak anladık...

Akşam ortalığa sis çöktü. Bu yüzden kurtarma birliği ertesi güne kadar kente girmedi. Çatışma hâlâ sürüyordu. Jesùs-Evaristo CASARIEGO Plaza de Amèrica'ya yakın bir mevzideydi. Bağrışmalar duyuyordu: "Biz Galicia birliğiyiz. Viva España!" Jesùs'un yakınındaki bir asker bağırarak karşılık verdi: "Yalan!" Bunu bir savaş hilesi sanmıştı. CASARIEGO yanında bir yüzbaşı ile birlikte ileri doğru yürüdü. Kendisine bilgi verilen Aranda her ihtimalin gözönünde bulundurulmasını emretti. Savunanlardan bir subayın, ilerlemekte olan birliğin komutanı Yüzbaşı Jacobo Lòpez'i tanıması, gelenlerin kimliğinin anlaşılmasını sağladı.

- Çoğu öncülerden oluşan Galicialılar, süngülerinde kan lekeleriyle geldiler. Yolu açmak için demiryolu deposunda çok şiddetli bir savaş vermişlerdi. Aranda, Santa Clara kışlasının kapısında, bir arabanın farlarından sağlanan ışıkta Yüzbaşı Lòpez'i kabul etti. Yüzbaşı selam verdi. "Emrindeyim, *mi general*.[45] Galicia kurtarma birliğinin ileri kolu görevini yapmıştı. *Sin novedad* (vukuat yoktur)..."

Kentin öteki tarafında, Calle Magdalena'daki sosyalist madenciler kent merkezinden yükselen alevleri ve mavi işaret fişeklerini görüyorlardı. Çok kötü bir şey olduğunu düşündüler. Haberleri ertesi gün duydular ve eski mevzilerine geri çekilme emri aldılar.

---

45. Kuşatma sırasında Aranda terfi edildi ve general apoletleri paraşütle atıldı.

- Ben sadece sıradan bir milistim, bu emirlerin gerekçesini söyleyemezdim, diyordu genç sosyalist madenci Anselmo PANEDA. Devam etmiş olsaydık, kenti ele geçirebilirdik, sanıyorum. Oysa, ele geçirdiğimiz bütün mevzileri terk ederek geri çekildik. Birkaç gün sonra bu mevzilerden ikisini yeniden ele geçirmemiz emredildi...

Dökülen kanlara ve gösterilen kahramanlığa rağmen, 1934 Ekim'inin devrimci rövanşını tarihten söküp almak mümkün olamadı. Yapılan girişim, savunanların iki yıl öncesinden çıkardıkları dersler yüzünden başarısızlığa uğradı. Doksan gün süren kuşatmaya dayanan milliyetçiler kente giden dar bir koridor açmayı başarmışlardı. İki yıl sonra savaş kuzeyde sona erene kadar bu bölge kuşatma altında kaldı.[46]

MADRİD FAŞİZME MEZAR OLACAK

No pasaràn!

Her ev bir kale, her sokak bir siper, her semt demirden ve savaşçılardan oluşan bir duvar...

Petrograt'ı hatırla! Manzanares'te 7 Kasım, Neva'daki kadar şanlı olmalı!

---

46. Ekim saldırısından sadece dört ay sonra, Halk Cephesi kente ikinci bir saldırı başlattı. Milisin askerileştirilmiş ve daha fazla silahla donatılmış olmasına rağmen, Şubat saldırısı daha çok silah ve adama mal oldu. Üç hedefe ulaşmakta başarısız olundu: milliyetçilerin hâkim oldukları dar koridoru kesmek, Oviedo'yu almak ve Jarama savaşının son aşamalarında Madrid'e baskı yapmak.

Ekim'de Galicia kurtarma birliği milliyetçilerin Oviedo üzerindeki baskısına güç kazandırdı. İkinci Halk Cephesi saldırısından önceki gün, Oviedo üniversitesi rektörü ve meşhur romancı "Clarin"in oğlu, cumhuriyetçi Leopoldo Alas idâm edildi. Bakkalın oğlu Josè ALVAREZ, mahkûmların omuzlarının üzerinden idamı seyretti. Kısa süre önce tutuklanan ve çok kötü dövüldüğü için bir hafta kadar hücresindeki döşekten kalkamayan ALVAREZ, orduya katılmamak (oysa onun yaşındakiler henüz çağrılmamışlardı), sosyalist gençlik örgütüne üye olmak (bu doğru değildi) ve cephe hattını geçmek (bu doğruydu fakat kanıt yoktu) suçlarından ölüme mahkûm edilmişti. Kendisini mahkemede savunan ve ölüm cezasını kaldırtan yaşlı bir *guardia civil* teğmeni sayesinde hayatı kurtuldu. ALVAREZ'le birlikte sıkıyönetim mahkemesinde yargılanan yirmi beş mahkûmdan sadece üçü kurşuna dizildi.

KADINLAR
YARIN KOCALARINIZIN ÖĞLE YEMEĞİNİ FABRİKAYA DEĞİL SİPERLERE
GÖTÜRMEYE HAZIR OLUN.
YAŞASIN HÜKÜMETSİZ MADRİD.

MİLİTANLAR 8

TİMOTEO RUİZ
Komünist köylü

Üstü açık açık bir kamyonun içinde yaralı olarak yatıyordu - Ambulans yoktu. Madrid sokaklarında, her yerde sürekli çalışan, kum torbası dolduran ve barikat kuran kadınlar ve çocuklar gördü. Hoparlörlerden yükselen kulak tırmalayıcı bir ses sürekli olarak insanları direnmeye çağırıyordu. O gece hastanede, başkentin direneceği inancıyla, rahat uyumuştu. On yedi yaşındaydı ve komünistlerin örgütledikleri 5. Alay'da onbaşıydı. İki ay boyunca Afrika Ordusu'nun önünde geri çekilerek savaşmıştı. Toledo ile Madrid arasındaki son siperde yaralandı. Yaşı tutmadığı için cepheye gönderilmemesi gerekiyordu.

- Toledo eyaletindeki köyümden, benim gibi savaşmak isteyen birkaç gençle birlikte geldiğim zaman, Madrid'de bizim köyden bir gençle karşılaştık. Komünist gençlik örgütüne katılmıştı. Bize en iyi birliğin, komünistlerin kurmakta oldukları 5. Alay olduğunu söyledi. Çok genç olduğum için anne ve babamın izni gerekiyordu. Birgün eğitim sırasında hoparlörden adımın okunduğunu işittim. Komutanın bürosuna gidip rapor vermem isteniyordu. Babam gelmiş, beni orada bekliyormuş. Emri duymazlıktan geldim. Beni asla bulamayacaklarını biliyordum.

Çok geçmeden onu onbaşı yaptılar. Adayların her birine daha önce askerî eğitim görüp görmediği soruluyordu. Kendisi, köyünde, Nos Navalmoralès de Pusa'da savaştan önce sosyalist gençleri eğiten eski bir lejyonerden biraz bir şeyler öğrenmişti. Eğitim silahsız yapılmıştı. Kendisine sorulduğunda, "Evet, eğitim gördüm," dedi. "Güzel, o halde onbaşı olacaksın."

- Nasıl bir işe girdiğimi pek bilmiyordum. Bütün bildiğim, elimden geleni yapmaya çalışacağım, buna istekli olduğumdu. Köyümde, üç yıl önce sosyalist gençliği örgütleyenlerden biri de bendim. O sıralarda sadece on dört yaşımdaydım ve sosyalizm hakkında fazla bilgim yoktu. Fakat, Rus devrimi sırasında olanları, büyük toprak sahiplerinin ortadan kaybolduklarını ve toprağın köylülere verildiğini işittiğim zaman, hayalgücüm canladı. Kısa süre sonra, ben ve birkaç arkadaşım, köyün duvarlarına, "Yaşasın Rusya," diye yazdığımız için tutuklandık. Yargılanamayacak kadar küçüktük. Binbaşı ve yerel *guardia civil* komutanı bizi her Pazar hücreye atarak cezalandırmaya karar verdi. Bu ceza pazar ayini sona erene kadar geçerliydi. Diğer günler serbesttik. Ceza, dört aydan fazla sürdü. Bir çeşit feodalizm altında yaşıyorduk.

Beş büyük toprak sahibi pratikte bütün köyün sahibi durumundaydı. Babamın da aralarında olduğu 500 kadar küçük toprak sahibinin dışında, köyün geri kalan 4000 kişilik nüfusu topraksız gündelikçi durumundaydı. Bunlar her sabah büyük mülklerin kâhyaları tarafından iş için seçilmek üzere köyün meydanında bekleşirlerdi. Sadece hasat ve zeytin toplama zamanlarında iş vardı. Topraksız köylülerin kendilerini ve ailelerini hayatta tutmak için yaptıkları tek iş dağlardaki ortak arazilerde odun kesmekti. Ama bu da yasaklandı ve *guardia civil* ormana el koydu. Odun kesenler yakalanıyordu...

Babası ancak büyük toprak sahipleri için çalışarak iki yakasını bir araya getirebiliyordu. Tarım reformu sayesinde biraz daha toprak edindi. Fakat öylesine verimsiz bir topraktı ki bu, ekmeden bıraktı.[47] Ailede dört çocuk vardı ve sadece *gazpacho* (bir çeşit sebze çorbası) ve bezelye ile yaşıyorlardı. Yılbaşında sofraya getirilen tavuk "büyük olay"dı ve eti neredeyse tamamen unutmuşlardı.

18 Temmuz'da, sabahın ikisinde babasının küçük toprağını sulamak için dışarı çıktığında, köyden yeni gelen erkek kardeşiyle karşılaştı. Kardeşi ona askeriyenin ayaklandığını söyledi. Hemen sosyalist gençlik merkezine koştu.

- "Ne yapacağız şimdi. Silahımız bile yok. Oysa kendimizi ve

---

47. Bk. Kopuş Noktaları, A.

cumhuriyeti savunmak zorundayız." O anda akla gelebilecek tek şey köydeki, Jaquin Costa'nın erkek kardeşi don Tomàs'a ait olan malikâneye gitmekti. Don Tomàs bir eski silah koleksiyonuna sahipti. Cumhuriyeti savunmak için elime bir mızrak geçirdiğimde ne kadar gururlandığımı hatırlıyorum. Diğerleri eski kılıçlar, kalkanlar, zırhlarla donandılar. Ne olup bittiğini görmek için küçük bir kamyona doluşup komşu köye gittik. Onları yolu kapamak için ağaç keserken bulduk. Dalların arasına birkaç eski av tüfeğinin namluları sokuşturulmuştu. çok eski bir savaştan, bir başka çağdan bir görüntüydü bu...

Bir aylık eğitimden sonra Timoteo 10. Çelik Bölüğü, 5. Alay'ın Madrid'deki manastırdan bozma kışlasından Talavera cephesine hareket etti. Burası, Tagus nehrinin öteki tarafındaydı ve Timoteo'nun köyüne oldukça yakındı. Bu arada kendisi JSU'ya katıldı; daha sonra Komünist Partisi üyesi olacaktı. Bölük askerlere ait eski üniformalar ve Meksika tüfekleri ile donatılmıştı. Adamlar, tüfek ve el bombası eğitimi görmüşlerdi. Bölüğün makinalı tüfeği yoktu, fakat sedye ve tıbbî ekipmana sahipti ki, bunlar milislerde pek bulunan şeyler değildi.[48]

- Cepheye yaklaşırken, üzerinde CNT-FAI harfleri yazılı arabalar ve kamyonlar görüp şaşardım. Cephe hattından geliyorlardı. Onların uyumak için Talavera'ya döndüklerini söylediler. Savaş sırasında böyle bir şey mümkün müydü? Cepheye gittiğimde, belirli

---

48. Ayaklanmadan sonra Madrid'de kurulan beş gönüllü taburun birinden köklenen 5. Alay yirmi sekiz çelik bölüğü için bir eğitim alayı haline getirildi. Bu bölükler bir disiplin örneği oluşturmak için kurulmuş, diğer birimler cepheye gönderilmişti. Alay on gün içinde 600 kişiden 6000 kişiye çıkarıldı. Gönüllerden oluşan diğer dört tabur kağıt üzerinde kaldı. "Komünist Parti'nin gösterdiği inisiyatifin bu kadar başarılı olacağını başlangıçta tahmin ettiğini sanmam. İnisiyatif zamanla geliştirildi." Alaya daha ilk günlerde katılan ve onun alt yapısının geliştirilmesine yardım eden mimarlık öğrencisi ve komünist sempatizanı Fernando TAFALLA şunu ekliyordu: "Katılanların hepsi komünist değildi, ama komünistler çoğunluktaydılar." Alay daha çok Vittorio Vidali'den ("Carlos Contreras"), İspanya'daki komintern delegesinden esinleniyordu. Vidali alayın politik komiserliğine getirildi. Alay'ın başını çektiği bu tür atamalar daha sonra geniş çapta uygulanacaktı. Sıradan milis birliklerine kıyasla 5. Alay birlikleri yüksek bir örgütlenme düzeyine ve askerî disipline sahipti, ama yine de, Uluslararası Tugaylar'ın düzeyine ulaşmıyordu. Aralık 1936'da yeni kurulan Halk Ordusu'na katılan Alay 60 bin kişilik olduğunu öne sürdü.

bir disipline sahip -bunu da kendi içinde sağlıyordu- tek birliğin 5. Alay'ın olduğunu gördüm...

Başlangıçta kendisini Faslı birlikler ve Yabancı Lejyon'la karşı karşıya buldu. Birinin, Faslılar geliyor, diye bağırması panik için yeterliydi. Kendi birliği birkaç gün kadar Talaera'nın dışındaki siperlerde göğüs göğüse çarpışarak Faslılara karşı dayandı. Fakat ağır topçu ateşi başladığında çözülme oldu. "Bizi en çok etkileyen şey mevzilerimizin üzerinde patlayan top mermileri idi. Bunlar bizim zayıflığımızı onların ise gücünü kanıtlıyordu. Onlara karşılık verecek tek bir topumuzun bile olmadığı anlaşıldı. Bu moral bozucu bir durumdu."

Hareket halindeki milis birlikleri, ya oradan ayrılıyor ya da kuşatılma korkusuyla geri çekiliyorlardı. Madrid kapılarına doğru geri çekilme tam iki ay sürdü. Ne var ki, Toledo'dan itibaren son 70 km. tam bir ayı aldı.

Birliğin her geri çekilişinde büyük bir karışıklık oluyordu. Bu durumda bölükle teması kaybetmek çok kolaydı. Bu ağır bir sorun yaratıyordu. Timoteo'nun bölüğü Meksika tüfekleri ile donatılmıştı. Bir sonraki Çelik bölüğünün ise Rus silahları vardı. İki tip silahın mermileri farklıydı. Kendi bölüğünü kaybeden biri öteki bölükte cephanesiz kalma tehlikesiyle karşılaşıyordu. Ama en kötüsü yalnızlık ve açıkta olma duygusuna kapılmaktı.

- Sağınızdaki ya da solunuzdaki birliğin hâlâ orada olup olmadığından veya kuşatılma tehlikesi içinde olup olmadığınızdan asla emin olamıyordunuz. Bu şekilde devam edemezdi. Tek bir komutaya sahip olmak zorundaydık. Milislerin askerileştirileceklerini işittiğim zaman çok sevindim. Askerî sorunları bildiğimden değil, her iki taraftaki birlikleri sayıp durmanın ne anlama geldiğini bildiğimden...

Arkadaşlarından biri, cesur bir genç, bölük ne zaman yeni bir mevziye geçecek olsa sıvışıyordu. Nereye gittiği sorulduğunda şu karşılığı veriyordu: "Nereye çekileceğimizi görmeye."

- Haklıydı. Ne zaman yeni bir mevziye geçsek, ertesi gün tekrar geri çekileceğimizi biliyorduk. Madrid'e vardığımızda ona şöyle dedim: "Artık arkana bakman gerekmeyecek. Artık çekilebileceğimiz bir yer yok..."

Madrid milisi Aragon'daki Catalan milisinin yaşamadığı iki sınavla yüz yüze gelmek zorunda kaldı: Afrika Ordusu'ndaki profesyonel savaş gücü; ve sürekli yenilginin acı deneyi. 5. Alay dahil, milis birliklerinin hiçbiri Afrika Ordusu'nun çılgınca saldırısına karşı koyamadı. Sürekli yenilgi ise, farklı bir savaş anlayışının gerekli olduğunu -çok yavaş olsa da- kesin biçimde gösteriyordu. Devrim birbiri ile ilgili iki konuda başarısızlık gösteriyordu: hiçbir proleter iktidarı kurulmamıştı ve esas düşman gücünü, geçici de olsa, yenilgiye uğratabilen devrimci bir zafer kazanılamamıştı. Milisler bir "ikili iktidar" boşluğunun ifadesi idiler: her parti ve örgüt kendi askerî karargâhına sahipti. Her birinin kendi ikmal kanalları ve kendi ulaştırma şebekeleri vardı. Bunlar diğerlerinin durumuna bakmadan kendi birliklerinin ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Olduğu kadarıyla merkez kurmay, ortak bir eylem planı formüle etmenin ve etkili bir plan uyarınca yeterli adam ve cephane tahsis etmenin yolunu bulamadı. Farklı birlikler arasında, düşmanca olmasa da, rekabet vardı. Savaşı kazanma devrimci görevi bakımından nüfusun bütün enerjisini seferler edebilecek bir proletarya iktidarının yaratılmasında uğranılan başarısızlık, savaş faaliyetini örgütleyebilecek farklı bir iktidarın kurulmasını gerektiriyordu. Bu yüzden, sosyalist devrim, gerçekleşmekte olsa bile, tarihsel bakımdan gündemde değildi.[49] Halk Cephesi'nin askerî bir darbenin sonucundan ziyade geniş çaplı bir iç savaşla yüz yüze bulunduğu gerçeğini kavrayan parti, iktidar boşluğuna tutarlı bir alternatif sağlayabilecek durumdaki yegâne güçtü. Doldurulmadığı takdirde, bu boşluk, kaçınılmaz olarak yenilgiye yol açacaktı. Parti'nin yayın organı Mundo Obrero, ayaklanmanın Madrid'de ezilmesinden sadece iki gün sonra, "Disiplin, Hiyerarşi ve Örgüt," diye emirler yağdırıyordu. Fakat bu zaman alacaktı. Değişim tamamlanamadan, devrimin başarısızlıkları ansızın etkisini gösterdi ve onun gerçekleşmemiş potansiyeli, Madrid savunmasında, dramatik biçimde açığa çıktı.

Bir süredir Madrid'de savaş sesleri açıkça işitiliyordu. Düşman, her geçen gün biraz daha yaklaşıyordu. Karşı saldırıya geçen ilk Rus tankları düşmanı durdurmayı başaramadı.[50] Afrika Ordusu 6

49. Komünist Parti'nin çözümlemesi için bk. s. 424-434. Savaştan önceki kökenleri için bk. Kopuş Noktaları, E.

50. Müdahale Etmeme Komitesi'nin bir üyesi olarak Sovyetler Birliği, müdahale etmeme kuralını ihlal ettiği için İtalya'yı kınadı ve İspanya'ya savaş malzemesi göndermeye başladı. Yardım, 100 tankı ve aynı sayıda savaş uça-

Kasım 1936'da başkentin dış semtlerine varmıştı. Görece küçük, 20 000 kişilik bir güç, üç ay içinde Seville'den itibaren savaşarak 400 km.lik bir yol katetmiş ve nüfusu bir milyonun üzerindeki bir kenti ele geçirebilecek duruma gelmişti. Eylül'de San Sebastian'dan dönen önde giden bir CNT-FAI militanı Madrid'de yaşayan insanların kayıtsızlığını görünce şaşırmıştı. Miguel GONZALES INESTAL Bask ülkesinde yaşadığı deneyden sonra[51] Madrid'in çıldırmış olduğunu düşündü. Bask'ta, "Herkes, gerçekte cephe hattında yaşıyordu, herşey savaş faaliyetine hasredilmişti." Madrid'de ise, Eylül ayı başında cephe hâlâ çok uzak görülüyordu; savaş çok uzakta gibiydi. Halk, başına gelecekleri henüz anlamamıştı.

-Birkaç istisna dışında -kendi örgütümden sözediyorum; diğerleri aynıydı- halk savaşı ciddiye alınıyordu. Cephede bulunan birkaç yüz militan neyin sözkonusu olduğunu biliyordu; ama Madrid'de yaşayan insanların çoğunluğu, o zamana kadar yapılanlarla yetiniyor, kendinden hoşnut gözlemciler olarak kalmaya devam ediyordu...

6 Kasım'da, başkente milliyetçi saldırının hemen öncesinde, durum değişmişti. anarko-sendikalistlerin de katılmış oldukları Largo Caballero hükümeti, son anda dramatik bir hareketle o gün, Valencia'ya gitmek üzere Madrid'den ayrıldı. Politik parti ve örgütlerin liderlikleri de onunla birlikte gitti. Ortalığa bir sessizlik çöktü: insanlar evlerine çekildiler; yapılan hareket başkentin savunulamayacağının açık bir itirafı idi ve şaşırtıcı bir etki yaratmıştı. Tarım bakanlığında görevli Josè VARGA, o gece, Plaza de Atocha'daki bakanlık binasından çıkıp, kentin merkezinden geçerek Calle Sagasta'ya doğru yürüdü. Tek bin canlı bile yoktu. Kapısı açık evler gördü; içleri boşaltılmış gibiydi. Top sesleri duyulabiliyordu. Franco birliklerinin Madrid'e girmesini engelleyecek hiçbir şeyin olmadığını hissetti.

ğını içeriyordu. Gerek tanklar gerekse uçaklar Almanların ve İtalyaların aynı tür savaş araçlarından üstündü. Yardım sürerken, Halk Cephesi hükümeti İspanya'da savaşmak için Komintern'in gözetimi altında tertiplenen binlerce gönüllü için Albacete'de bir üs açtı. Tam bu sırada Halk Ordusu'nun kurulmasına başlandı. Ekim ayı sonunda Halk Cephesi hükümeti altın rezervlerinin büyük kısmını silah alımlarını finanse etmek için Sovyetler Birliği'ne gönderdi.

51. Bk. s. 239.

- Savaş kaybedildi. Benim için zaten bir süredir kaybedilmişti. İç politik hesaplaşma vahşi biçimde sürdükçe, askerî bir liderliğin varlığı anlamsızdı. Böyle bir karışıklık içinde ve kararlı eylem yokluğunda kazanmak imkânsızdı. Herşey bitti...

Bu görüşte olmayanlar da vardı. Sol cumhuriyetçi partinin Gran Via, Circulo Mercantil'deki yeni genel merkezinin damına çıkan, partinin Madrid başkanı Regulo MARTİNEZ hoparlörle halkı Madrid savunmasına katılmaya çağırıyordu. Madrid'deki sol cumhuriyetçi komite hükümetle birlikte ayrılmayı reddetmişti. Hükümetin apar topar ayrılması MARTİNEZ'in gözünde felaketti. Fakat, bir hayat ve umut belirtisi olarak bir savunma cuntasının kurulmasından sözediliyordu. Madrid CNT metal işçileri sendikası sekreteri Lorenzo INIGO, halkın her geçen saat, başlangıçta uğradığı şoku üzerinden biraz daha attığını düşünüyordu. Genel öfke artıyordu. Halk, kendi kendine savaşmaya hazırlanıyordu.

-Biz, liberter gençlik, düşmanın önünden kaçan hükümete ateş püskürüyorduk. Cipriano Mera'nın milislerinden bazıları hükümet üyeleri kaçarken onları durdurmuş ve Madrid'e geri dönmeye zorlamak istemişti...

Bir üniversite öğrencisi olan Victoria ROMAN, erkek ve kadınların barikat kurduklarını, küçük çocukların onlara kaldırım taşlarını söküp taşıdıklarını gördü. Kentten ayrılmak üzereydi, ama ansızın bunu yapamayacağını hissetti.

-Ansızın kendimi Madrid halkı ile özdeşleşmiş hissettim. Levant'tan beri gözkulak olduğum çocuklara eşlik etmemi isteyen ve kenti terketmek üzere olan insanlara, "Kalıyorum," dedim. Bir siyasal partiye mensup değildim. Şimdi, faşizmin zafer kazanmasını önlemek için herşeyi yapmaya hazır, tipik olarak disiplinsiz bir İspanyol'dum. "Böyle bir zamanda kimse Madrid'i terkedemez," dedim onlara...

Hükümetin eylemini neredeyse tek başlarına Komünistler savundu. Hükümetin başkentte kuşatılmış olarak kalamayacağını, görevini etkin biçimde sürdüremeyeceğini öne sürüyorlardı. Aragon'dan Madrid'e dönen ve şimdi zırhlı tren alayının komutanı olan, komünist demiryolu işçisi Narciso JULİAN, hükümetin peşinden kenti terkeden veya terketme girişiminde bulunan insanları eleştiriyordu.

- Kitleler felâket bir silah yetersizliği içinde kendilerini savunmak için hazırlığa başladıkları bir sırada bu insanların kaçmalarının hiçbir mazareti olamaz. Bir demiryolu işçileri taburu örgütledik ve taburun silahlandırılması için savaş bakanlığına gittik. Fakat silah yoktu. Bunun üzerine tabur Casa de Campo'ya gitmek ve ölenlerle kaçanlardan alınanlarla kendisini silahlandırmak zorunda kaldı...

Hükümetin ayrıldığı gün ilk saldırısını başlatacak pozisyonda olan Franco ordusu, saldırıyı yirmi dört saat kadar erteledi. Kent halkı, sendikacıların bütün semtlerde yaptıkları seferberlik çağrıları üzerine toplanmaya başladı.

-*"No pasaran! No Pasaran!"* Her yerde, ansızın yükselen bu sesleri işitiyordunuz, diyordu, UGT'li tornacı Pedro GOMEZ. Etkili traş kremi kullanınız," diyen bir reklâm gibiydi ve kullanıyordunuz. Herkes buna inanıyordu...

Birkaç saat önce, hükümet ayrılırken, düşman mermileri GOMEZ'in çalıştığı fabrikanın üzerinde ıslık çalmaya başladı. Fabrika'da savaştan önce İngilizlerin meşhur çift katlı otobüsleri monte ediliyordu. Savaş başladıktan sonra cephane üretmeye başlamıştı. İşçi komitesi bütün makina ve aletleri tahliye etmeye karar verdi.

- "Hiçbirini ele geçiremeyecekler," diyorduk. Orada sorumlu durumundaydık. Eski patronlardan hiçbirini görmemiştim, çünkü işe ayaklanma başladıktan üç dört gün sonra katılmıştım. O sırada fabrika komitesi seçilmişti. Abim orada tornacı olarak çalışıyordu. Bana işi öğretti. Daha önceleri kaplumbağa kabuğundan tarak yapan küçük bir işyerinde çalışmıştım. Bütün makina ve ekipmanı kamyonlara yükleyip, top menzilinin dışına, kentin kuzeyine hareket ettik. O sırada abimle birlikte eve gittik. Annem abime şöyle bir baktı. *"Anda, hijo"* (Gel, oğlum), dedi. "Dışarıda savaş oluyor. Bir dakika bekle de, geçsin." Ama o, ateşin kesilmeyeceğini anladığında tekrar yola çıktı. Cepheye uzakta değildi...

Komünist elbise işçileri sendikasının lideri Julian VAZQUEZ, geçen ay, bir terziler taburunu örgütlemişti. Kendisi ve bir diğer sendika lideri bazı kitaplar satın aldılar. İçlerinde mükemmel bir Fransızca piyade el kitabı bulunuyordu. Adamları eğitmeye baş-

ladılar. Pek çok sendika aynı şekilde taburlar örgütledi. Komünist Parti, 7 kasım 1936'da, geride sadece kadınların kalacağına dair emirler çıkardı.

- Franco'nun ordusu daha Estramadura'dayken, Komünist Parti başkentin savunulmasını örgütlemek için çağrıda bulunmuştu. Bir sosyalist bana şöyle dedi: "şamata yaparak, yeni üye kazanmaya çalışıyorsunuz." "Parti ne derse desin haklıdır," diye karşılık verdim. Partiye körü körüne bağlanmıştım. Ve şimdi ne kadar haklı olduğum ortaya çıkmıştı. Fakat bizim terziler taburunun silahı yoktu. Bu yüzden, biz komünist sendika liderleri, taburu geride bırakarak, silah gelene kadar Carabanchel'deki bir siperde beklemeye gittik...

- UGT'li bir tornacı Pablo MOYA, sendika merkezlerinde insanlar sessizdiler, diyordu. Elleri ceplerinde, gitmeyi bekliyorlardı. Tüfekten çok adam vardı. Yaşlı bir çift geldi. Sosyalist Parti'nin Doğu kesimi başkanı onlara ne aradıklarını sordu. "Çağrıyı duyduk ve herkes ne yapıyorsa onu yapmaya geldik," dediler. Onlara evlerine gitmelerini söyledi, reddettiler. Oradan uzaklaştırılmaları için neredeyse zor kullanmak gerekti. Tüfekler geldiğinde, adamlar marş söyleyerek değil, sesizce gittiler. Neyle yüz yüze geldiklerinin tamamen farkındaydılar. Neler olabileceğini biliyor, buna izin vermektense ölmeyi tercih ediyorlardı...

- Annem bir parça odun ve birkaç litre yağ aldı. Askerler içeri girmeye kalkarlarsa yağı kaynatıp kafalarından aşağı dökmeye hazırlanıyordu. Sekreter olarak çalışan Josefa MORALES tıpkı 2 Mayıstaki gibi,[52] diye düşünüyordu. Ama arada fark da vardı. Bir yanda, girerlerse neler olabileceğinden duyulan korku -Ekim ayaklanmasından sonra Asturias olanların tekrarlanacağından duyulan korku öte yandan, kentin direneceğine duyulan tam güven...

Elbise işçileri sendikasının sekreterliğinde, kadın üyeler bütün gece işçilerinin başında kaldılar. Aşağıda kalan Usera ve Ca-

---

52. 2 Mayıs 1808. Madrid halkının Napoleon güçlerine karşı ayaklandığı tarih. Goya'nın meşhur tablosu bu olayı canlandırır.

rabanchel *barrio*'larından gelen silah seslerini işitebiliyor, gökyüzünde parlayıp sönen ışıkları görebiliyorlardı. Demiryolu işçileri taburuna Casa de Campo'ya yürüme emri verildiğinde Maria DIAZ, lokomotif sürücüsü olan babasının yanından ayrılmadı. Franco güçleri saldırıya başlamışlardı. Adamlar silahsızdı ve tabur daha yeni kurulmuştu.

- Kaos vardı, karışıklık vardı. Düşmanın nerede olduğunu, bizi bölüp bölmediğini bilmiyorduk. Cephe hattı yarıldığı için takviye olarak gönderiliyorduk. Silahlarımızı ölenlerden almak zorundaydık...

Birkaç saat içinde demiryolu işçilerine Kuzey İstasyonu'na dönmeleri emredildi. Maria DIAZ bir pencereden dışarı baktı ve havada uçaklar gördü. "Bunlar bomba olmalı," dedi kendi kendine. "Başka ne olabilir ki?" Düşen cisimler görüyordu. Patlamalar insanları yere serdi. İşte kimse bunu beklemiyordu, diye düşündü. Ömür boyu cumhuriyetçi olan babası, ayaklanma başladığında hükümet işçilere silah vermediği zaman, Sol Cumhuriyetçi parti kartını yırtıp atmıştı. Maria'da kendisini, babası gibi bir cumhuriyetçi olarak gördü. Ama şimdi, bu durumda, bütün demiryolu işçileri cumhuriyeti savunmaya hazırken, gördü ki, disiplinleri, ciddiyetleri ve başkalarına duydukları saygı ile ayakta kalan farklı birileri vardı.

- Onların komünistler olduklarını öğrendim. Partiye katılmak istemedim. "Olmaz," dediler," daha on altı yaşındasın. Gençlik hareketine katılman gerekir." Ama bunu istemiyordum. Partiye katılmama izin verilene kadar ısrar ettim...

Gökyüzü griydi; hava soğuktu. Kent sanki gökyüzünün rengini yansıtıyordu. Bir satış merkezi yöneticisinin on dört yaşındaki oğlu Alvaro DELGADO'nun aklından bunlar geçiyordu. Savaşın ilk günlerinde, sabahları, tepelerden inen adamları gözetliyordu. O sırada, Atocha'daki Komünist Parti lokalini dolduran adamları seyrediyordu. Bir kısmı da, Calle Valencia'daki Sosyalist Parti şubesinden geliyordu. Normal giysiler içindeydiler. Ellerinde tüfekleri vardı. Bazıları içi dinamit dolu meyva sandıkları taşıyordu.

Başının üzerinde, "Üç Marialar"ın -halk arasında üç motorlu Alman Junkerlerine bu isim takılmıştı- belirgin seslerini işitti. Her günkü bombalama uçuşlarını yapıyorlardı. Sokaklarda toplaşan in-

sanlar, çocuklar, tehlikeyi umursamadan bombardıman uçaklarını seyrediyorlardı. Ama o gün, çocuk, daha önce hiç görmediği kısa burunlu küçük uçaklar gördü. Uçaklar "Üç Marialar"a saldırıya geçtiler. Bunlar da neydi? Üzerlerinde cumhuriyet amblemi vardı. Düşman uçakları kaçarken yere çakıldı. Halk neşeyle bağırıştı. O zamana kadar cumhuriyetin hava kuvvetleri nadiren düşmanla savaşa tutuşmuştu. Bunlar Rus savaşçıları idi. Hemen isim takıldı: *chato*'lar (kısa burunlular). Durum ansızın değişmiş gibi görünüyordu.

- Hükümet ayrıldığında, ihanete uğradığımızı hissettik. Sokaklarda halk, açık açık, düşmanın Carabanchel'e vardığını konuşuyordu. Herkes düşmanın kenti ele geçirmesini bekliyordu. Ama bunu yapmadılar. Hava değişmeye başladı. Her yerde, kenti savunma çağrısı yapılıyordu. "Dize gelmektense ölmek iyidir," diyordu La Pasionaria...

- İşte o zaman Rusları çok sevdik, diyordu UGT'li tornacı Pablo MOYA. Rus savaş uçaklarının Alman uçaklarını havada vurduğunu görmek muhteşem bir şeydi. Sokaklar sevinç çığlıkları atan, alkış tutan insanlarla doluydu. Ruslar bizi savunmaya gelmişlerdi. SSCB'ye büyük sempati duyduk. Daha sonra, durumlar değişti...

Karada ise, milliyetçi komutanlık direnişin inatçılığı nedeniyle şaşkınlık içindeydi. Cenahlardan saldırıya uğrama korkusu yüzünden, ilk gün Casa de Campo üzerinden başlatılan esas saldırıya sadece 3000 kişi sokmuşlardı. Aynı gün, yani 7 Kasım'da, bir şaşırtma saldırısı için 2000 kişiyi daha harekete geçirdiler. O gece, Caballero'nun General Miaja'ya havale ettiği, zor durumdaki cumhuriyetçi komutanlığın başına bir talih kuşu kondu: milliyetçi harekât planı ölü bir tank subayının üzerinde bulundu. Bu durum, alelacele örgütlenen cumhuriyetçi kurmaya savunmayı yeniden örgütleme fırsatı verdi. Bu arada, General Miaja'nın komutası altında bir savunma cuntası kuruldu. Komünistlerin veto ettikleri POUM ve FAI dışında, ama liberter hareketin diğer iki kolunu kapsayacak şekilde Halk Cephesi örgütlerinin üyelerini bir araya getiren bu cunta, Madrid'de devrimci iktidar organı haline gelecekti. Üyelerinin çoğu, otuz yaşın altında, az tanınmış militanlardı. Komünistler ve JSU -genel sekreter Santiago Carillo dahil JSU liderlerinin çoğu şimdi Komünist Parti'ye katılmıştı- hâkim güç

durumdaydılar.

Cumhuriyetçi bölgede sağcı mahkûmlar üzerinde en geniş yegâne katliam bu kritik dönemde gerçekleştirildi. Model Hapishane'sinden, yeni hapishanelere nakledilmek üzere resmen tahliye edilen yaklaşık 1000 mahkum Paracuellos de Jarama ile Torrejòn de Ardoz'da muhafızları tarafından katledildiler. Buraları Madrid'in kuzey doğusunda yer alan iki köydü.

Öğretmen ve UGT üyesi Josè MERA, 7-8 Kasım gecesini, diğer pek çokları gibi cepheye gitmek üzere bekleyerek geçirdi. O gece, üniversite profesörleri, öğretmenler ve sendikalarının çağrısına uyan hamallarla birlikte, Castellana'daki bir binada kaldı. Kimse onlara ne yapacaklarını söylemedi. Silahları yoktu.

- 8 Kasım günü şafaktan önce bana mucize gibi gelen bir ses işittim. Tring-tring-tring... 8 Numaralı tramvay normal seferine çıkmıştı. Kulaklarıma inanamıyordum. "İçinde kimse olamaz," dedim kendi kendime...

Çok geçmeden Alvaro DELGADO Plaza de Antòn Martin'de bir marş işitti. Daha önce hiç duymamıştı. Sonra, üniformalı bir grup asker gördü. Başlarında büyük mavi bereler, arkalarında, çekerek taşıdıkları makinalı tüfekler vardı. Her zaman gördüğü milislere hiç benzemiyorlardı. Bunlar bot giyiyorlardı, bellerine tutturulmuş çelik miğferleri vardı; tüfeklerini omuzlarında taşıyorlardı ve bazılarının elinde şarjür kısmı yukarda olan hafif makinalılar bulunuyordu. Enternasyonel'i söylüyorlardı. Fakat başka dilde. Çok güçlü bir izlenim yaratıyorlardı.

- CNT'li gazeteci Eduardo de GUZMAN, Uluslararası Tugaylar'ın gelişi hepimizi etkiledi, diyordu. İçlerinde en iyisi, ilk gelen 11. Tugay idi. Bunlar, milislerin genel olarak yoksun oldukları bir askerî örgütlenme ve disiplinle mükemmel biçimde savaşan devrimcilerdi. Bir bakıma, milislere savaşmayı öğrettiler. Daha önceleri kimsenin aklına gelmeyen, boy çukurları kazdılar...

Çoğu komünist ve komünist komuta altında olsa da, Madrid'de tugaycılara karşı söz söylcyebilecek tek kişi bile olmadığına inanıyordu. Partiler arasında husumet yoktu. Herkes, örgüt veya politik düşünce farkı gözetilmeksizin, devrimci bir ruhla omuz omuza savaşıyordu. CNT inşaat işçileri sendikasının, üyelerine

yemek sepetlerini bizzat hazırlamalarını emredişini asla unutmayacaktı. Üyelerin böyle yapması gerekiyordu, çünkü sendika onların yiyeceğinden sorumlu değildi.

- En etkileyici olan, insanların tavrı idi. Nereye gitsem, barikat kuran insanlar görüyordum. Bu barikatların bir kısmı, askerî terimlerle konuşursak, faydasızdı, fakat kent nüfusunun moralini yükseltiyorlardı. Moral, coşku dolu, muazzam bir yüksekliğe ulaştı. *Pravda* muhabiri Mikhail Koltsov, birgün bana, İspanyolları hiç anlamadığını söyledi. "Faslı süvarileri görür görmez kaçmaya başlıyorlar. Sonra, biri diğerine şöyle diyor: "Sen bir korkaksın." Ve öteki cevap veriyor: "Ben senden daha taşaklıyım." Orada kalıyor ve öldürülmesine izin veriyor. Bu nasıl açıklanır?" Koltsov haklıydı: bunu nasıl açıklarsanız?..

Calle de los Embajadores'te, kadınlar Manzaranes ırmağı ve onun ötesindeki Usera'dan gelen iki üç milise bağırıyorlardı. "Korkaklar, tavuklar, nereye gidiyorsunuz." CNT metal işçileri sendikasından Lorenzo INIGO onların seslendiklerini işitti: "Cephede duracak kadar cesur değilseniz, tüfeklerinizi bize bırakın, çünkü burada hiç tüfek yok. Sizin yerinize biz gideriz."

Kenti terk etmeyi reddeden üniversite öğrencisi Victoria ROMAN, bir haberci geldiğinde, motorize tugay karargâhında çalışıyordu.

- "Calle Ferraz'dalar" dedi. Nereden bulduysa, yanında küçük bir domuz taşıyordu. Calle Ferraz! Ne yapılabilir, bilemiyordum. Bana bir makinalı tüfek verseler, gidip onu kurtarırdım. Kenti düşmana karşı savunma arzusu dışında her şey öncmini kaybetmişti. Düşman, halkın istediği hükümeti seçme özgürlüğünü kabul etmemişti. Beni öylesine derinden öfkelendiren şey işte buydu. Onların zaferini önlemek için yapamayacağı fedakârlık yoktu...

Josè MERA, üzerinde yağmurluk, boynunda kravat ve tek kolunda bir battaniye olduğu halde cepheye doğru yola çıktı. Tramvay çanını işittikten az sonra önceden tanıdığı bir doktor gelmiş ve ona, topçu bataryasında bir teknik ressama ihtiyacı olduğunu söylemişti. MERA, onunla birlikte El Pardo'ya gitti. Orada bir öğretmen ve bir endüstri mühendisi ile tanıştı. Her ikisi de, Fransız Albay Dumont'un komutasındaki, Uluslararası Tugay'a bağlı Paris

Komünü alayının bataryasında görevli idi. Tugaydakiler MARA'yı derinden etkiledi. Dünyanın her yerinden cumhuriyeti savunmak için insanların gelmiş olması düşüncesi halkın moralini yükseltiyordu. Onların son derece disiplinli olduklarını, düşünüyordu.

- Onları gece gündüz sel gibi yağan yağmurun altında gördüm. Tam bir sessizlik içinde düşmanı bekliyorlardı. Kendi safımızda disiplin eksikliğinden, kabul edilemez cinayetlerden sıkıntı çeken ve bir savaşın bu şekilde kazanılamayacağına inanmaya başlayan bizler, tugaycılarda, gerçek bir ordunun nasıl olması gerektiğini görüyorduk...

Üniversite öğrencisi Arturo del HOYO, babasının deri ceketini, avcı botlarını, tozluklarını ve kepini giyiyordu. "Bu klasik, yumuşak Alman kepleri, Dimitrov'un Reichtag yangınından sonra giydiği, resimlerden gördüğümüz, kepine benziyordu." HOYO, Plaza de Cibeles'e inip 37 numaralı tramvayı yakaladı. Tramvay onu ve yeni kurulan Gençlik Cephesi alayını cepheye taşıdı. Birkaç gün önce silahlanmışlardı. Tüfekler Habeşlerin İtalyanlara karşı savaşırken kullandıkları tüfeklere benziyordu. "Neredeyse iki metre uzunluğunda namluları vardı. Usera semtine vardıklarında, bir CNT alayının yerini almak durumunda olduklarını gördüler.

- İyi tüfekleri vardı ve onları teslim etmek istemiyorlardı. Küçük bir mücadele oldu. Emirlere göre cepheden ayrılanların silahlarını teslim etmeleri gerekiyordu. Yine de, o gün biz kazandık ve tam silahlı olarak mevziye girdik. Aynı şey giysilerimiz için pek söylenemez. Demiryolu işçisi olan babam av elbiselerini bana ödünç ermişti; fakat arkadaşlarımızdan biri, gömlekli ve kravatlıydı. Üzerinde bir yağmurluk, ayağında ise iskarpinler vardı. Cephede bulunduğumuz aylar boyunca aynı giysiler içinde kaldı...

Fakat onu en fazla şaşırtan annesinin tepkisi oldu. Oğlunun savaşa gitmesine karşı tek söz söylememişti. Soğuk almaması için oğlunun yağmurluğunu giydiğine emin olmak için sokakta onun peşinden koşacaktı. "Artık bunu doğal karşılıyordu, sanki çalışmak için büroya gidiyormuşum gibi. O günlerde annelerin tavrı nasıl da değişmişti!"

- Tramvay kondüktörü, "Beş *cèntimo*'ya cepheye!" diye bağırmaya başladı. Ressam ve afiş tasarımcısı Josè BARDASANO, o

sırada cepheye en yakın yer olan Puerto de Toledo'ya giderken Plaza Mayor'un yakınından geçen bir tramvay gördü. İçi, beyaz önlüklerini çıkarmaya vakit bulamamış berberlerle doluydu. Tarakları bile yanlarındaydı...

Düşmanın Madrid'i alabildiğine asla inanmamış, *7 Kasım* isimli bir poster tasarlamıştı. Posterde bağırmakta olan genç bir adam görülüyordu: "Silah başına!" O sırada, daha önce kurmuş olduğu işyerinde, hava saldırıları veya topçu ateşi sonucu hasara uğramış evlere yapıştırılacak çok sayıda hazır poster vardı. Posterlerin üzerinde "Faşizm burayi yıktı," "Burayı terör vurdu," gibi yazılar yer alıyordu. Savaş başladığında, Plaza Mayor'da yapılan bir poster yarışmasını kazanmıştı. Yarışa giren her posterin önünde bir oy kutusu vardı ve insanlar en beğendikleri poster için oy kullanıyorlardı. Kendi posteri 1936 adını taşıyor ve Falanj'ın Boyunduruk ve Ok amblemini dizinde kıran bir milisi gösteriyordu. Yarışmanın tek ödülünü kazanmıştı. Daha sonra, o kadar çok iş aldı ki, La Gallofa işyerini kurdu ve bir kollektif olarak işletti...

Komünistlerin ve JSU'nun, kentin savunulması için halkın seferber edilmesinde ve moralin yükseltilmesinde önemli bir rol oynamakta olduğu hakkında, Regulo MARTINEZ'in kafasında hiçbir kuşku yoktu. Bolşevik devrimin yıldönümü için Komünist Parti'nin düzenlediği kutlamalarda, kendi Sol Cumhuriyetçi Parti merkezine bir telefon geldi ve Sovyet büyükelçisinin törende Sol Cumhuriyetçi Parti'den bir temsilcinin bulunmayışını kınadığı bildirildi. Bunun üzerine MARTINEZ, partinin Madrid şube başkanı olarak bizzat gitmeye karar verdi. Monumental tiyatroya vardığında Dolores Ibarruri'nin (La Pasionaria) kalabalığa hitap etmekte olduğunu gördü. Konuşmalar bütün dünyaya yayımlanıyordu.

- Kenti tek başlarına savunduklarını söyleyerek komünistleri övüyordu. Konuşmak için ayağa kalktım ve komünistlerin değil *halkın* savaşmakta olduğunu söyledim. Komünistler bunu pek hoş karşılamadılar, fakat ben Madridlilerin kendi özgürlüklerini savunmak için doğrulduklarını söyledikçe, halk, ayağa kalkıp alkışladı...

Milliyetçi saldırı günlerce devam etti ve Uluslararası Tugay'ın

3500 adamı ve Aragon'dan Durruti'nin önderliğinde gelen birliğin daha az sayıda adamı tarafından takviye edilen milisler, günlerce, umutsuz biçimde direndiler. Artık bunun kırsal kesimde verilen açık bir savaş değil, işçi sınıfının oturduğu sokaklarda ve semtlerde verilen bir savaş olduğunu, savunanlar, çok iyi biliyorlardı. En önemlisi, Halk Ordusu'nun yeni kurulan ilk karma tugaylarından birkaçının savaşa girmesi olgusuydu. Bunlar, eksiklerine, yetersiz eğitim ve ekipmanlarına rağmen, eski milis birliklerinden daha etkin bir güç oluşturuyorlardı. Bütün bunlara Sovyet yardımı ekleniyordu: avcı uçakları, tanklar, topçu ve danışmanlar. Beslenme ve giyimden söz etmeye değmezdi. Lister'in ilk kurulan karma tugayında askerler Rus jambonu yiyor, Rus kazak ve pantolonları giyiyorlardı. Ancak, milis bile geçmişteki gibi özerk birlikler değildi artık. On beş yaşındaki liberter gençlik üyesi, Montana kışlalarına saldıran emekli asker şimdi Madrid'e çekilmişti ve anarşist del Rosal birliğinde çarpışıyordu. Birliğin, askerî kurmaydan gelen emirleri içgüdüsel olarak ve tartışmadan benimsemeye başladığını, gözlemledi. Emirler geliyordu -kimse nereden geldiğini sormuyordu- ve onlara itaat ediliyordu. Ancak, ona kalırsa savunma, bir halk savunmasıydı. Askerî bakış açısından, halkın katkısı belki çok önemli değildi, ama kazandırdığı moral ve sağladığı ikmal hayatî idi. Kendisi ve arkadaşları, ilk iki hafta, sivillerin getirdikleri sayesinde yaşadılar.

- Şarap, çeşitli sandviçler, ekmek, çukulata, *pailla* (etli pilav), yahni-ellerindeki her şeyi bize taşıdılar. Çoğu öldü. Korkmuyorlardı. Benim bölüğüm, nehrin öte yakasındaki evlerde mevzilenmişti. Dört beş adam ve on dört yaşında bir çocuk bize bir teneke ton balığı ve ekmek getirdiler. Onlardan cephane getirmelerini istedik. Ertesi gün bir başka grup, yiyecek ve içinde elli bağ tüfek mermisi olan karton kutularla geldi. Bu şekilde tam bir hafta bize çalıştılar...

Siviller sadece yardım sağlamakla kalmıyor, ölenlerin tüfeklerini toplayıp savaşıyorlardı da. CARABANO kırk beş yaşında bir duvarcıyı hatırlıyordu. "Kâğıt oynayan, her cumartesi kafayı çeken, sendika aidatı ödemekten başka iş yapmayan sıradan bir Madridli duvarcı" idi. Savaşmak için birliğe katıldı ve sonuna kadar orada kaldı.

Kısa süre içinde, Lister'in komutanlığındaki ilk karma tugayda

Komünist Parti sekreteri olan teknik ressam Josè SANDOVAL sivil halkın savaşçıların morali bakımından oynadığı rolün çok önemli olduğuna inanmıştı. Adamlar, kadınlar ve çocuklar askerleri desteklemek için ellerinden gelen her şeyi yapmaya hazırdılar.

- Komünist Parti'nin halkı harekete geçirmekte önemli bir rol oynadığını düşünüyorum. Parti bir an duraksamadan, başkentin savunulması için çağrı yapmaya karar vermişti. Parti ile Madrid halkı arasında tam bir anlayış birliği vardı...

Sekiz gün süren şiddetli çatışmalardan sonra savunma hattı yarıldı. Lejyonerler ve Faslılar nehre doğru saldırdılar ve hemen ötedeki Üniversite Kenti'ne ulaştılar. Tarih, 15 Kasım'dı. Uluslararası Tugay'ın şiddetli karşı saldırıları sayesinde Felsefe Binası geri alındı. Fakat düşmanı nehrin öteki kıyısına süremediler. İki gün sonra milliyetçiler tekrar saldırıya geçtiler ve Madrid'in tam kıyısındaki Hastane binasını işgal ettiler. Burası onların en ileri sızma noktaları idi.

- Telefondaki ses, "Batı Park'ta adama ihtiyacımız var," diyordu. "Pekâlâ," dedim, "bize güvenebilirsiniz." Devlet memuru ve UGT üyesi Salvadar LOPEZ birkaç arkadaşıyla birlikte yola çıktı. Üniversite Kenti'nin bitişiğindeki Batı Park'a vardığımızda, bir bölük adam gördük. Şöyle dediler: "İşte siper, girin, Burayı savunacağız." Elime bir tüfek tutuşturuldu. Kir pas içindeydi. Temizlemeye giriştim. Bunu yapabilmek için elimdeki tek şey bir kutu Nivea kremi idi. Savaştan önce dağda dolaşmaya giderken yanıma almıştım...

Birkaç kum torbasıyla takviye edilmiş bir hendekten başka bir şey olmayan siper oldukça ilkeldi. İçindekilerin hepsi de sivil. Beş gün hiç hareket etmeden orada kalmışlardı. Her sendika örgütü soğuk tayın gönderiyordu. Bütün bu olanları daha sonra düşünen LOPEZ, kendisinin ve kendisi gibi olanların hiç eğitim görmeden böyle bir sipere girmek gibi bir delilik yapmalarına şaşıyordu.

- Ama o sırada, Madrid'i savunmak için, coşku, politik iman ve kararlılık ağır basıyordu. Savunma bir halk eylemi idi. Bu örnek en başından itibaren verilmiş olsaydı, durum çok farklı bir yönde gelişebilirdi...

Carmen CAAMAÑO ve bir başka kadın San Francisco kilisesinde, hükümetin verdiği ulusal sanatı koruma görevini yerine getirmek üzere yağlıboya tabloların kataloğunu çıkarıyorlardı. Birden dışarda, sokaklarda yankılanan sesler duyuldu: "Faslılar! Faslılar!" Carmen, hemen sokağa fırladı. Kadınlar bağırışıyorlardı:

"Yağı alıp yukarı çıkın, bıçakları alın." Çevresine bakındı. Hiç asker göremiyordu. Oysa kilise Casa de campo'ya çok yakındı.

- Sonra, bağırışlar kesildi ve kulaktan kulağa sözler dolaşmaya başladı. Gelenler, "*los moros*" (Faslılar) değil, "*los toros*" (boğalar) idi. Mezbahadan kaçmışlardı ve sokaklarda çılgın gibi koşuyorlardı...

Fakat Faslı askerlerle birlikte birkaç zırhlı araç, geri püskürtülmeden kentin sokaklarına ulaşmayı başarmıştı. Amerikalı bir gazeteci Règulo MARTİNEZ'i görmeye geldi. Milisin tanklarla savaşmak için yeni bir yol bulduğu şeklinde bir söylenti duymuştu ve bunu doğrulatmak istiyordu. Sol cumhuriyetçilerin Madrid'deki başkanı gazeteciye olanları gidip birlikte görmeyi teklif etti. MARTİNEZ, Cuesta de San Vicente'ye vardıklarında, bir zırhlı aracın havaya uçurulduğuna tanık olan bir milisle karşılaştı.

- "Bu gazeteciye bu işin nasıl yapıldığını söyleyecek misin?" "Çok zor değil." Milisin araçları dinamit dolu tenekelerle havaya uçurduğunu biliyordum. "Ama zırhlı araçları uygun silahlar olmadan nasıl defedebiliyorsunuz?" diyerek ısrar etti gazeteci. *"Echando cojones al asunto"* (cüretkârlık sayesinde), dedi milis. Gazeteci bana adamın ne söylediğini sordu ve dikkatle not aldı. Bir hafta sonra, bir Amerikan gazetesi gördüm. Madridli milislerin yeni bir anti-tank silah keşfettiklerini yazıyordu. Silahın adı, "echando cojones al asunto" idi...

Haber gerçek dışı değildi. Anti-tank silahlar olmadan, milislerin en çok korktukları şeyi, ancak kişisel cesaret durdurabilirdi. En çok korkulan şey, -"Romalıların Anibal'ın fillerinden korkmaları gibi"- düşman tankları idi. Komünist elbise işçilerinin lideri Julian VAZQUEZ, Kronştat denizcileri isimli Sovyet filmini hatırlıyordu. Bu filmi, denizcilerden oluşan bir müfrezenin Usera semtindeki dar siperlerden fırlayıp saldırıya geçmesinden kısa süre önce seyretmişti. Ama gördüğü şey çok daha şaşırtıcıydı. Denizcilerden biri, daha sonra adının Antonio Coll olduğunu öğreneceği bir adam, kendisini, üç düşman tankının önüne attı ve tam tanklar ona ulaştıklarında elindeki bombayı fırlattı. Tankların ikisi infilak etti, üçüncüsü apar topar geri dönüp kaçtı.

- Coll öldü, ama tanklar da, bir daha yenilmez canavarlar gibi

görülmedi...

Ölen denizcinin yaptığı şeyi bir köylü tekrarladı. La Pasionaria bir kitle toplantısında ondan tankları nasıl havaya uçurduğunu anlatmasını istedi. Zırhlı tren tugayının komünist komutanı Narciso JULİAN köylünün söylediklerini işitti.

- "Bakın, aslında bu iş, çok, çok kolay. Elinde bir bombayla yere yatıyorsun ve tank üç metre kadar yaklaştıktan sonra bombayı paletlere fırlatıyorsun. Bomba patlarsa tank da havaya uçar. Patlamazsa, uçmaz." Bunları söyledikten sonra durdu. Nasıl devam edeceğini bilemiyordu. "Eğer bomba patlamazsa," dedi, sonunda, "tank gelip seni ezer..."

JULİAN her şeyin kitle inisiyatifine bağlı olduğunu düşünüyordu. İlk Sovyet tanklarını aldıklarında mürettebatı hızla eğitmek gerekmişti. Bu alanda uzmanlaşmak Sovyetler Birliği'nde bir yılı alabiliyordu. Madrid'deki taksi sürücüleri hizmete zorlandı. "Taksi kullanmaktan farksızdı, sadece bunda, direksiyon yerine iki manivela vardı." Menzil bulmak için trigonemetriden anlayan insanlara ihtiyaç vardı. Sonra, sinyal flamalarının yerine kullanılacak radyo alıcıları gerekiyordu. Eskiden radyo istasyonunun bulunduğu yerde şimdi üçten fazla top mermisinin açtığı bir boşluk vardı. Sovyet danışmanları, tank mürettebatının kırk günde eğitildiğine inandırmak zor oldu. Görmeye geldiler. JULİAN tanklarına mükemmel manevralar yaptıran taksi sürücülerini seyrediyordu. Fakat bu gösteriyle yetinmeyen Sovyet danışmanlar bir atış tatbikatı görmek istediler. Oradaki tanklardan birini seçip, farklı menzillerdeki sabit hedeflere atış emri verdiler.

- İlk atış tam isabetti. Çok şaşırdılar. Sovyet subayı tank komutanını kutlamaya koştu. "Nasıl yaptın bunu?" "Şey... nasıl yapıldığını biliyorsunuz." konuşmalar anında çevriliyordu. "Göster bana!" diye bağırdı Sovyet subayı. Tankın içine girdi. Nişancı topun mekanizmasını açtı, namlunun içinden hedefe baktı, mermiyi koyup ateşledi. Yine tam isabet. Sovyet subayı bakalım buna ne diyecekti! Kaybedecek vaktimizin olmadığını öğrenmek zorundaydılar. Pek çok eksikliği halk inisiyatifi ile gidermek gerekiyordu...

Henüz tamamlanmamış Üniversite Kenti'nin binalarında ölümü hiçe sayarak göğüs göğüse verilen savaş günlerce devam etti. Halk

ve askerler bir kez daha *son anda* düşmanı durdurmak için birleştiler. Her iki taraf da ilerleyemedi. Bunu cumhuriyetçilerin bir zaferi olarak görmek gerekiyordu. Madrid kırk sekiz saat boyunca Condor Lejyonu'ndan nazi bombardıman uçaklarının sürekli hava saldırılarına maruz kaldı. İspanyol başkenti, Londra, Dresden, Coventry ve Hamburg'un kaderini önceden yaşadı. Fakat halk bombardımanla teslim alınamazdı.

- Sekreter Josefa MORALES, her an havadan öldürülebileceğinizi biliyor, bu yüzden savaşarak ölmenin daha iyi olabileceğini düşünüyordunuz, diyordu. Bombalama düşmana da yarar sağlamadı. Halkı öfkelendirdi ve direnme kararlılığını artırdı. İnsanları denetlemek ve saldırılar sırasında dışarı çıkmalarını önlemek için ev komiteleri kuruldu. Bu bir sivil denetleme biçimiydi, fakat daha ileri gitmedi. Bir süre sonra kaderci oluyordunuz. Siren sesleri duyulduğunda sığınağa gitmek istemiyordum...

19 Kasım günü Durruti hastane çevresindeki mevzileri denetliyordu. Burada kendisine bağlı bir birimin emirlere karşı gelerek çekildiği söyleniyordu. Durruti gittiği yerde ağır yaralandı. Merminin nereden atıldığı hakkında hemen söylentiler yayıldı.

- CNT'li gazeteci Eduardo de GUZMAN'a göre önce komünistler tarafından vurulduğu söylentisi çıktı. Bunu kesinlikle reddettik, diyordu. Bunun üzerine, kendi adamlarından biri tarafından vurulduğu söylendi. Bu da aynı ölçüde saçma idi. Daha sonra, elindeki hafif makinalının ateş aldığı ve kaza sonucu kendisini vurduğu söylendi. Bu da gerçek dışıydı. Aslında gerçek çok basitti. Aptalca hareket ederek, hastaneye yaklaşık beş yüz metre mesafedeki bir mevzide arabadan inmişti. Orada kendisine bağlı adamlardan birkaçı bir bekçi kulübesinin arkasında mevzilenmişlerdi. Düşman hastaneden ateş açmıştı. Haberi alır almaz Durruti'nin götürüldüğü otele gittim ve orada, kendisiyle birlikte olan insanlarla konuştum...

On beş yaşındaki liberter gençlik üyesi Manuel CARABANO, Durruti'nin kısa süre önce Madrid savunma cuntası ve genel kurmayının ortak bir toplantısında yaptığı konuşmayı dinlemişti. CNT'nin savaşa katkısının tam ve kararlı olacağını söylemişti Durruti. Savunma cuntasındaki liberter temsilciler sözlü olarak onayladıklarını belirtmişlerdi.

- Öldürüldüğünde çoğumuz konuşurken kullandığı ifadenin -CNT'nin savaşta zafer dışında her şeyden vazgeçtiğini gösteren meşhur cümlenin bir tekrarı- onun ölümüne neden olduğunu düşündük. Açıkça konuşmuyorduk, çünkü tehlikeli olabilirdi, fakat onun ölümünü bir FAI grubuna bağladık...

Durruti ertesi gün, 20 Kasım sabahı öldü. Aynı saatlerde, Alicante hapishanesinde yargılanmakta olan, Falanj'ın kurucusu Josè Antonio Primo de Rivera, hücresinden alındı ve hapishanenin avlusunda idam edildi.[53]

Caballero hükümeti tarafından son anda Madrid savunması için görevlendirilen General Miaja hızla halk direnişinin sembolü haline geldi.

- Regulo MARTINEZ, savunma sırasında General'in şöyle dediğini hatırlıyordu: "Kıyıda durmuş, birinin boğulmasını seyrediyordum sanki. Seyirciyi ansızın iterler, suya düşer ve kendini kurtarmak için yüzmeye başlar. Boğulmak üzere olan ona sarılır ve kurtulur. 'Sen benim kurtarıcımsın,' diye bağırır adam. Ama ben bilmek istiyorum, beni suya kim itti?" General allegorilerle konuşmayı severdi...

MARTINEZ sol cumhuriyetçi meslektaşı ve eski başbakan Josè Giral onuruna verilen bir akşam yemeğinde bulunuyordu. Giral'in Madrid halkının kenti savunmak için nasıl harekete geçtiğini anlayamadığını görüyordu. Giral'in hâlâ hükümet üyesi olduğu Valencia'da Madrid dineşinin tam bir şaşkınlıkla karşılandığı anlaşılıyordu. Bu arada Miaja konuşmaya devam ediyordu:

- "İtilen benim, ama burada gerçek taktisyenler var. Bunlar mucize yaratan, askeriyeye hiç güvenilmeyen bir ortamda böylesine etkili kurmay planları hazırlayan subaylar"...

Miaja bir idol haline getirildi ve MARTINEZ'e göre böyle umutsuzluk anlarında bir idol gerekiyordu. Ayrıca, kendisi, pek çok durumda, düşman kentin merkezine doğru baskı yaptığı zaman

---

53. Rivera'yı bir başkasıyla değiştirme planları, savaş patlak verdiğinden beri tutulduğu Alicante hapisanesinden kaçırma girişimleri gibi, başarısızlığa uğradı. Çıkarıldığı mahkemede, kendi görünüşünün asilerinkinden farklı olduğunu göstermek için Falanj'ın yayın organı Arriba'da çıkan başyazıları okuyarak kendini savundu. 17 Kasım'da ölüme mahkûm edildi. İdamının milliyetçi mıntıkada yarattığı etkiler için, bk. s. 316

çirerek, örnek bir kişisel cesaret sergiliyordu. Ama o sırada, o Kasım günlerinde cesaret, sadece başkentte yaşayanlar arasında değil, Estramadura ve Toledo'dan akınlar halinde gelen köylüler arasında da ortak eğilim durumundaydı. MARTINEZ'e göre, hayatlarını hiçe sayan, cumhuriyetin yenilgisinin kendileri için ne anlama geleceğini bilen bu insanlar Madrid'in muhteşem savunucuları haline gelmişlerdi.

.*

Kasım'ın son haftasında çatışma bir pat durumuna geldi. Bu arada Hitler ve Mussolini milliyetçi rejimi tanımışlardı. Yine o sırada Halk Cephesi'ne Sovyet yardımı gelmekteydi. Madrid savunması savaşın daha ilk günlerindeki deyişi doğrulamıştı: disiplinli savaş güçlerinin ve her türlü fedakârlığa hazır kararlı bir sivil nüfusun kaynaşması düşmanı durdurabilirdi. Geriye bundan çıkarılacak sonuçlar kalıyordu. Madrid savunmasına tam bir kararlılıkla katılan Komünist Parti'nin çıkardığı sonuçlar hiç de az değildi. Madrid'deki Pravda muhabiri Mikhail Koltsov, 7 Kasım günü[54], "Halkın savaşması, yüksek bir coşkuyla savaşması için, onların bir şeye inanmaları, mücadelenin bir anlamı olduğunu bilmeleri, esastır," diye yazıyordu. Çıkarılacak dersler savaşın gelecekteki çizgisini belirleyebilirdi.

Mihrapları, sıkıyönetim mahkemelerini, yiyecek ikmalini ve Madrid zaptedildikten sonra yapılacak kutlama törenlerini hazırlayan milliyetçi bölgede kaçınılmaz bir düşkırıklığı oldu. "Madrid genel bir saplantı halinde," diye yazıyordu *Defensor de Còrdoba*, 23 Kasım'da. General Queipo de llano, Seville radyosundan yaptığı gece konuşmalarının birinde, "Büyük bir kenti almayı bir kutu çikolata almak sananlar var," diyor ve bunun, kolay bir görev olduğuna asla inanmadığını ekliyordu. Milliyetçiler başkenti kuşatmaya çalıştıkça ve cumhuriyetçiler de kuşatan orduyu yarmaya çalıştıkça, Madrid çevresinde -Jarama, Guadalajara, Brunete- çok şiddetli çarpışalar oluyordu. Fakat daha sonraki yirmi sekiz ay, cephe hattı, neredeyse tam olarak, Kasım savaşlarının çizdiği yerde kalacaktı.

---

54. Bk. M.Koltsov, *Diario de la guerra de Espana* (Paris, 1963), s.193.

OLAYLAR 3
BASKI

Kasım ayında, başkente saldırı sanki düşmanın toptan imhasını gerektiriyormuş gibi, milliyetçi mıntıkanın bazı bölgelerinde baskının şiddetlenmesine tanık olundu. Francisca de LEON, Seville'de Jesus del Gran Poder Cizvit manastırına ulaştığında tarih 7 Kasım'dı; milliyetçi saldırının ilk günü. Kapıdaki muhafızlar onu geri çevirdiler.

- "Git kızım, git, annenin artık ne kahveye ne de yemeğe ihtiyacı var," dediler. Bunun ne anlama geldiğini biliyordum...

İspanyol Komünist Partisi'nin genel sekreteri Josè Diaz'ın kız kardeşi olan annesi kurşuna dizilmişti. Elinde yiyecek sepeti, geri dönüp, uzaklaştı. "Eve nasıl ulaştım, bilmiyorum."

Seville'de ayaklanma olur olmaz, kaçmaya çalışmışlardı. Kendisi, dört erkek ve kız kardeşi, annesi, bir teyze ve onun iki çocuğu. Çocuklar yüzünden fazla uzaklaşamamışlar, kentin kapılarının biraz ötesine gidebilmişlerdi. Orada bir kadın onları barındırdı. Onları izleyen polis, hemen ortaya çıkmadıkları takdirde bir genci hemen oracıkta vuracakları tehdidini savundu. Bunun üzerine annesi ortaya çıkıp, bağırdı: "Kimseyi öldürmek gerekmez, ben Pepe Diaz'ın kız kardeşiyim."

Kendisi, annesi ve teyzesi tutuklanarak, hapisaneye dönüştürülen Jauregui sinemasına götürüldüler. Sinema salonuna tıkılan insanların 2000'den fazla olduğunu sanıyordu. Bütün koltuklar boşaltıldığı halde uyumak için uzanacak yer yoktu. On sekiz yaşındaki Francisca, parti üyelerinin isimlerini ve nerede bulunduklarını söylemesi için bütün bir gece sorguya çekildi. Oradaki pek çok insanın birbirine bağlanarak, kurşuna dizilmek üzere dışarı götürüldüğünü gördü. Hatırladığı bir grup, zeytin işleme fabrikasında çalışan kızlardan oluşuyordu.

- Gece bir adam geldi ve elindeki listeden isimleri okumaya başladı. İnsanlar birden paniğe kapıldılar. Fakat kadınlar isimleri okunduğunda hep yanıt veriyorlardı. Son ana kadar umut vardı...

Sorgunun ertesi günü serbest bırakıldı ve kentin duvarlarının ötesinde, o yabancının evinde kalan kardeşlerini bulmaya gitti. Kardeşleri ve iki kuzeni ile birlikte döndüğünde, evlerinin alt üst edildiğini, içindekilerin kırılıp döküldüğünü gördü.

- İlk günlerde işçi sınıfı semtlerinde terör estirmek için, kadınların saçlarını kesip, üstlerine dökerek, iç çamaşırlarıyla sokaklarda dolaştırdılar. Sabahları, oğulları veya kocaları kurşuna dizildiği için ağlayan anneler görüyordunuz. Cesetler gömülmeden sokaklarda bırakılıyordu. Baskı, işçi sınıfını bütünüyle terörize etti...

Annesi ve teyzesi hapisteyken kardeşlerine ve kuzenlerine bakmak için cam fabrikasında çalışmaya başladı. Cam üzerine desenler çiziyor ve günde 2.50 *peseta* kazanıyordu. Kırk üç yaşında olan annesi asla Komünist Parti üyesi olmamıştı. Kocasını bir kazada kaybettikten sonra beş çocuğuna bakmak için çok ağır işlerde çalışmak zorunda kalmıştı.

- Geçimini sağlamak için kapı kapı dolaşarak ekmek satıyordu. Çok iyi bir kadındı, ancak hiçbir politik düşüncesi yoktu. Sadece komünistlerin iyi olduklarını söylerdi, çünkü erkek kardeşi iyi idi ve bir komünistti...

Francisca her gün iki kadına yiyecek götürdü. 7 Kasım'a kadar.

Ertesi gün, teyzesinin başına ne geldiğini öğrenmek için yine oraya gitti. Başka bir hapishaneye nakledilmişti. Francisca içeri girmeyi başardı ve onunla bir dakika kadar konuştu. Anlattıkları tam bir trajedi idi. Muhafızlar ikisini birlikte almışlardı. Teyzesinin hâlâ ana sütüyle beslenen dokuz aylık bebeği tam o sırada uyanmış ve ağlamaya başlamıştı.

- "Bunu bırakın, sadece ötekini alın," demişti muhafız. Bunun üzerine annemle teyzem arasında tartışma başlamış. Teyzem kendisinin alınmasını istiyormuş. "Bırak beni vursunlar, senin daha çok çocuğun var." Annem şöyle demiş: "Hayır, ben gideceğim, çünkü senin çocukların daha çok küçük." Ve öne çıkmış, onu almışlar. Kurşuna dizmeden önce gözlerini bağlamak istemişler, ama o reddetmiş. Kardeşi Josè Diaz'a yakışır şekilde, başını dik tutarak ölmüş. "Vurun beni, ama çabuk vurun," demiş...

Teyzesini on sekiz ay daha hapiste tuttular. Erkek kardeşleri okuldan atıldı; teyzesinin iki çocuğu ise zorla vaftiz edildi. Bir vaftiz annesi ve babası buldular. Çocuklara yeni hıristiyan isimleri verildi.

1938 yılının başında, kendisini, kardeşlerini, teyzesini ve onun çocuklarını, General Queipo de Llano'nun Halk Cephesi bölgesinde kalan iki kız kardeşi ile değiştirildiler. Bu, savaş sırasında yapılan birkaç değiştirme işleminden biriydi. Francisca, Valencia'daki amcasının yanına gitti.

Toplumsal eşitlik saçmadır. Doğaya, tanrı'nın eserine bakınız; göreceksiniz ki, birbirinin eşi olan iki şey yoktur. İnsanlar arasında eşitlik imkânsızdır.

Queipo de Llano, ucuz işçi sitesinin açılış töreninde yaptığı konuşma, Mart 1937.

Toprak İspanya'nın sürekli tohum yatağıdır. Pek çok kişi tek damla ter akıtmadan onun zenginliği sayesinde yaşıyor. Diğerleri, ürünlerini ucuz fiyata satarak geçinmek zorunda oldukları için, sürekli olarak, toprağın üzerinde iki büklüm oluyorlar...

Azul, falanjist (Cordoba, ağustos 1937)

İŞÇİLER

Şimdi zafer sizindir... Sizden istenen tek şey, bir günlük ücretinizi vermenizdir. karşılığında, gerçek bağımsızlığı ve ebedi düşmanınız olan, sağdaki ve soldaki politik patronlara karşı amansız bir savunma elde edeceksiniz. Henüz buna inanmıyorsunuz, ama zaman sizi ikna edecektir.

Guion (Cordoba, Ocak 1937)

KIŞ 1936

OLAYLAR 4
DÖNÜŞ

Madrid Yüksek Mahkemesi'nin savcısı Francisco PARTALOA Gibraltar'dan La Linea'ya ve oradan milliyetçi bölgeye geçti; gelişi, bir yurtseverlik havasına yol açtı. Sınırda sorun çıkmamış, yerel güvenlik güçlerinden sorumlu milliyetçi subay onu karşılamıştı. Şimdi ise, aradan sadece bir gün geçtikten sonra, aynı subay, ona tutuklu olduğunu söylüyordu. "Anladım, siz çok tehlikeli bir kişisiniz."

Bu durum General Franco'nun tavrına hiç uymuyordu. Paris'ten yazdığı mektuba gönderdiği yanıtta General, PARTALOA'nın milliyetçilerin ihtiyaç duydukları türden bir kişi olduğunu belirtmişti. Hattâ savcının verdiği örnekten hareketle "kızıl" mıntıkada işlenen suçları anlatan bir de broşür yayımlanmıştı. Broşürde, görevden alınışı, Madrid'den Fransa'ya gitmek zorunda bırakılışı, savaş patladığında Almeria'daki tatilini yarıda kesip dönüşü ve insanların gelişigüzel katledildiklerini görerek şok geçirmesi, çekaların yaptıkları ve bir "zaptedilemez öfke"nin ortaya çıkışı anlatılmıştı. Kısa süre önce bir komünist sendika lideri ile zıtlaşmıştı. Adam, bir markizin Madrid'de bir bankada muhafaza edilen mücevherlerini kamulaştırmaya kalkışıyordu.

- Komünist bana, "Bu tavrınızın ne anlama geldiğini biliyor musunuz?" dedi. "Evet, hayatıma mal olabilir, fakat savcı olarak bu durumda size karşı çıkmak benim görevimdir." Markizi haklarından yoksun bırakmak için herhangi bir gerekçe olduğuna inanmıyordum. Fakat o gece eve gitmedim. Beni götürmek için oraya gelebilirlerdi...

Kaçmak zorunda olduğunu biliyordu artık. Durumunu bilen cumhuriyetçi adalet bakanı, onun güvenliğini garanti edemeyeceği

için üzgün olduğunu söylüyordu. Onu bürosuna alan ve Madrid dışına bir uçak bileti bulana kadar bürosunda saklayan güvenlik güçleri genel müdüründen başkası değildi. Uçak, Paris'e gidecek bir Alman uçağı idi. "Bana sadece bilet bulmakla kalmadı; üç altın *pound* verdi. Onları ayakkabılarımın içine koydum." Madrid'deki son gecesini Model hapishanesinde geçirdi. Gönüllü mahkûmdu, çünkü orasının en güvenilir yer olduğunu biliyordu. Ertesi gün, hapisaneye saldırı gerçekleşti.[1] Katledilenlerin bir kısmı arkadaşlarıydı.

Paris'te dört ay geçirdikten sonra milliyetçi mıntıkaya geçmeye karar verdi. Franco'ya ve iyi arkadaşı olan Queipo de Llano'ya mektuplar yazdı. Hiçbir siyasal partiye mensup değildi. Geçmişte Başkan Azana'nın arkadaşı olsa da, aktif politikaya girmesinden sonra onunla ilişkisi kesilmişti. Hukuk kariyeri olan birinin politikaya karışmaması gerektiğine inanıyordu. Bir yurtseverlik duygusuyla dönmeye karar verdi. "Bir ateş, ondan uzaklaşılarak söndürülemez"di.

- İspanya'nın sorunlarını çözmek İspanyollara düşüyordu. Karım bana dönmememi tavsiye etti. "Milliyetçiler, kızıllar kadar vahşidir," görüşünü koruyordu. Yine de 1937 yılının ilk günü benimle geldi. Gibraltar'a giden gemi ile Marsilya'dan ayrıldık...

Sınırı Gibraltar'dan geçerek La Linea'ya vardılar. Ertesi sabah, karısı, birkaç ipek çorap almak için kısa süre kalmak üzere Gilbatar'a dönmek istedi. Francisco geçiş izni almak için güvenlik güçleri komutanına gitti. Komutan, masasının üzerinde duran bir kağıdı okuduktan sonra ona baktı ve, "Çok tatsız bir durum, *senor*," dedi. "Bu kağıtta yazılanlara göre, sizi tutuklamam gerekiyor"...

- "Bu durumda görevinizi yerine getirmeniz daha iyi olur," dedim. Bir askerî barakaya götürüldüm. Orada, Manuel Jilenèz adında bir yüzbaşı bana şöyle dedi: "Kendini hazırla, bu gece idam edileceksin." Bürosunda oturmuş, çok doğal bir şeyden söz ediyormuş gibiydi. Yargılama sözkonusu bile değildi. Soğukkanlılığımı kaybetmedim. "Beni neden vurucaksınız?". "Nedenini benim kadar iyi biliyorsun." "Hiçbir şey bilmiyorum, ama

1. Bk. s. 220-221.

yine de bildiğim bir şey var: beni bu gece vurursanız, yarın pişman olursunuz. nereden geldiğimi bilmiyor musunuz? Gizlenecek bir şeyim olsaydı, gelmezdim"...

Ne yazık ki, Franco ve Queipo de Llano'nun mektuplarını yanına almamıştı. Yüzbaşı telefonla Seville'yi aramasına izin vermedi. Fakat karısı, kendi inisiyatifi ile, Queipo de Llano'yu telefonla arayıp, görüştü. O sırada Llano, Malaga'ya doğru kıyı boyunca başlatılan saldırının sürdüğü Marbella cephesinden ayrılmak üzereydi. Ayrılmadan önce PARTALOA'nın, kendisi dönene kadar Seville hapishanesine nakledilmesini emretti. Bu, tam bir şans eseri idi.

Ancak bundan sonra PARTALOA tutuklanmasının sebebini öğrendi. Parlamento seçimlerinde komünistlerin adayı olduğu iddia edilmişti. *Denuncia*'yı (ihbarı) şimdi milliyetçi mıntıkadaki Algeciras'ta olan Almeria'lı biri yapmıştı. Oysa PARTALOA geçmişte bu adama pek çok kez yardımcı olmuştu.

Seville'ye nakledilen PARTALOA hapishaneye sabahın 2'sinde vardı. Queipo'nun karısı, onun gelişini telefonla bildirmiş, kendisine nazik davranılmasını istemişti. Geceyi şömenile bir odada geçirebileceği söylendi. Altına bir koltuk çekti, fakat kısa süre sonra içeriye Faslı askerler girdi. Faslılardan hiç hoşlanmazdı, hücreye götürülmesini istedi. Gardiyan hücre kapısını açtığında, daracık bir yere tıkılmış yirmi kadar adamın, yerde uyumaya çalıştığını gördü. Mahkûmlar durumu protesto etmeye başladılar.

- Onlara kendilerini anladığımı, fakat geceyi Faslılarla aynı yerde geçirmek istemediğimi söyledim. Faslılar sözünü duydukları an, irkildiler ve bağırıp çağırmaya başladılar. Haklıydılar. On dakika sonra hücrenin kapısı tekrar açıldı.

"İsmi okunanların hepsi ayağa kalkıp öne çıktılar. Gizlenmenin faydası yoktu." Gardiyan üç isim okudu. mahkûmlar öne çıktılar. Sonuncusunu asla unutamayacağım. Yaşı, on altı veya on yediden fazla olamazdı. Sigara sarıyordu. sigarasını güzelce sardı, sonra bize dönüp, "Sizin talihiniz daha iyi olsun," dedi ve dışarı çıktı. Bu sahne belleğime kazınmıştır. Adamlar dışarı alındılar, ceketleri çıkarıldı, elleri arkadan ip ya da telle bağlandı ve kurşuna dizilmeye götürüldüler.

Yargılanmamışlardı. İspanyol yasalarına göre on sekiz yaşından küçüklere ölüm cezası verilemezdi. Kısa süre sonra Cor-

doba'da, kamu düzeni şefinin listedeki bir ismin yanına bir haç işareti koymasının idam cezası için yeterli olacağını öğrenecektim.

Kendisine kişisel olarak iyi davranılan Seville hapishanesinden bırakıldıktan sonra Queipo'yu görmeye gitti. General'in mıntıkasında, toplumsal işlerin yönetimini üstlenmeye niyetlenmişti - bütün büyük mülklerin yönetimini devralmayı ve köylüler arasında bölüştürmeyi de içeren bir niyet. Queipo'nun bunu kabul edeceğine emindi. Fakat milliyetçi mıntıkada gördüğü kabulden sonra, bu görevi üstlenemeyeceğini hissetti.

- "Bak, don Gonzalo," dedim Queipo'ya, "ancak bir köpeği dövdüğünde, gene gelir ve sana pençesini uzatır. Burada iyi kabul görmedim; üzgünüm ama, benim yardımıma güvenemezsin." "Ne desen doğru; kararında da haklısın," diye karşılık verdi. Ve bunun üzerine, geçmişte savcı olarak çalıştığım Cordoba'ya gittim...

Yine de fark etmedi. Cumhuriyetçi yetkililer tarafından "faşist" olduğu için görevinden alınmasının ardından, bu kez de, milliyetçiler tarafından askerî ayaklanmayı desteklemediği için azledildi. Her iki azletme kararı birkaç gün arayla iki mıntıkada resmen yayımlandı. Bu durum onu memnun etti; böylece, ne faşizmi ne de komünizmi desteklemediğini göstermişlerdi. Aslında, her ikisini de totaliter olarak görüyor ve nefret ediyordu.

- Fakat şunu açıkça söyliyeyim: her iki tarafta uygulanan baskıya da tanık olma fırsatını buldum. Milliyetçi mıntıkada uygulanan baskı, planlı, metodik ve soğukkanlı idi. Yetkililer, insanlara güvenmiyorlar ve istediklerini, terör yoluyla yaptırıyorlardı. Bunu yaparken vahşet gösteriyorlardı. Halk Cephesi mıntıkasında da vahşet vardı. İkisi arasındaki benzerlik buydu. Farklılık ise şuradaydı ki, cumhuriyetçi mıntıkada cinayetler yetkililer tarafından değil işgüzar kişiler tarafından işleniyordu. Yetkililer daima cinayetleri önlemeye çalıştılar. Benim kaçış olayım pek çok örnekten sadece biridir. Milliyetçi mıntıkada durum böyle değil. Çok daha fazla insan kurşuna dizildi. Bu iş bilimsel olarak organize ediliyordu...

Günlerce Cordoba'daki sıkıyönetim mahkemelerine gidip, milliyetçi adaletin nasıl işlediğini gözlemledi. sıkıyönetim mahkemeleri bir "yasallık maskesi"nden başka bir şey değildi. Tek bir günlük duruşmada, otuz ya da kırk kadar insan, kendilerine yö-

neltilen suçlamaların gerçek olup olmadığı zerre kadar araştırılmadan yargılanıyor ve hüküm giyiyorlardı. "Ölüm cezası, ölüm cezası, ölüm cezası."

- Mahkeme heyetinde yer alan subaylar şerefli adamlardı, fakat hukuktan pek az anlıyorlar ve her şeyde kışkırtıcılık buluyorlardı. Sık sık benden tavsiye istediler. On sekiz kişiyi idamdan kurtarmayı başardım. Bunu hatırladıkça mutlu olurum. Bir şeyler yapabilme fırsatı yakalamak için günlerce sesimi çıkarmadan oturuyor ve yapılan sorgulamalara tanık oluyordum. Bana sorulmadıkça müdahale edemezdim. Bir "kızıl" olarak tanındığım için, böyle bir şey yaparsam, onların üzerindeki çok zayıf moral otoritemi de kaybedebilirdim...

Fakat, Cordoba'da kamu düzeni şefliğine atanmış olan sivil muhafız subayı Binbaşı Ibanez -don Bruno-[2] bir temizlik yapmakta olduğunu gururla söylediği zaman, PARTALOA, ne düşündüğünü onun yüzüne karşı söylemeye korktu. "Hayatımın en utanç verici deneyimi idi." Don Bruno İspanya'nın "bu kötü insanlardan kurtulmak" zorunda olduğunu söyleyerek yapılan baskıları haklı çıkarıyordu. Kötü insanlar?

- Cumhuriyetten önceki diktatörlük döneminde Cordoba'da kurulan ortak işverenler ve işçiler komitesindeki işçi temsilcilerinin listesini çıkartmış ve her birini kurşuna dizdirmişti. Bunu çok yakından biliyordum, çünkü 1930'da bu yedi komitenin başkanıydım. Yapılan işin iş ilişkilerinde eşsiz bir örnek olduğuna inanıyordum. Yedi komiteye de, yeni ücret oranlarını oybirliği ile kabul ettirmeyi başarabilmiştim. Yaklaşık 100 kişiden oluşan işçi temsilcileri çok iyi insanlardı. Bu komitelerde, işverenlerle anlaşmaya varmak için sınıf mücadelesinin üstesinden geldiler. Ve şimdi, onların hepsini kurşuna dizdiriyordu!

Görülmemiş vahşet. Ama sadece bir örnek. Bir başka olayı, don Bruno'nun yakın arkadaşı olan bir kont bana bizzat anlattı. Birgün kont, yakın arkadaşlarından birinin o gece kurşuna dizileceğini öğrenmiş. Hemen bir arabaya atlamış ve mahkûmları infaza götüren kamyonu yolda yakalamış. Don Bruno ile dostluğu herkesçe bi-

---

2. Bk. s. 201-203.

lindiği için, kamyonu durdurabilmiş ve arkadaşlarının derhal serbest bırakılmasını emretmiş. Müfreze şefi diretmiş. Mezarlığa on sekiz ceset -mahkûm değil, ceset- teslim etmek için emir aldığını söylüyormuş. Bunun üzerine kont yoldan geçen birine kamyona girmesini ve arkadaşının dışarı çıkarılmasını emretmiş. Talihsiz adam diğerleriyle birlikte idâm edilmiş...

SEVİLLE

General Queipo de Llano, Andalusia ve Estramadura milliyetçi mıntıkasını tıpkı bir kral naibi gibi yönetiyordu. İşçi sınıfının -kaldığı kadarıyla- sindirilmesi, sendikaların kapatılması ve ücretlerin Halk Cephesi öncesi düzeylere indirilmesi yoluyla "sermaye ve emeğin uyum içinde bir arada" yaşayacağını iddia eden bir rejim uygulamaya başladı.

"Size soruyorum, işçiler; karışıklık, anarşi ve haydutluk, size, yukardan özgürlük veren bir hükümetten daha mı uygun geliyor? Gerçek özgürlük, komşunuzun özgürlüğünün başladığı yerde bitmez mi?" İşçiler için yaptırılan ucuz yerleşim sitesinin açılışında yaptığı konuşmada General böyle diyordu. Emek ve sermaye birbirine bağımlıydı; fakat bu ikisi arasında görülür bir eşitlik varken, insanlar arasında böyle bir eşitlik yoktu; çünkü böyle bir eşitlik "doğal" değildi. Yine de, söz veriyordu: gelecekte, insanlar açlıktan ölürken, büyük servetler olmayacaktı. Bir kararlılık jesti olarak, işverenlerin "bölge işçi bürosunun izni" olmadan işçileri kovmasını yasakladı; ve işveren derneklerini feshetti, çünkü "işverenler kendi çıkarlarını, ortadan kaldırılması gereken çıkarlarını savunacak derneklere sahipken, işçi örgütlerinin yok edilmesi, doğru değildir."

İspanya'yı saran hastalıkların büyük kısmının "tarımın kendi haline terk edilmiş durumu"ndan kaynaklandığına inanan general bir çok projeyi yürürlüğe koydu. Bu projelerden biri, binlerce aileye iş ve ev sağlamak için, Seville'den denize kadar Guadalquivir boyunca uzanan bataklık bölgenin 100 000 hektarını temizlemek ve tarıma açmaktı. Devlet büyük paralar harcayamayacağı için, bir toplantıda bir araya getirdiği toprak sahiplerinden mülklerinin büyüklüğü oranında katkıda bulunmalarını istedi. Bu konuda ne düşündüklerini sorduğunda, toprak sahiplerinden hiçbiri konuşmadı.

Bunun üzerine projeden sorumlu mühendis mülk sahiplerine bilgi verdi. Tasarının maliyeti dört milyon *peseta*yı buluyordu. Fakat, "General'in bu tasarı için sevk edeceği personelin kullanımı" sayesinde bu toplam maliyet sadece üçte bire indirilebilirdi.[3] Böylece güvence verilen toprak sahipleri sonunda razı oldular.

- Sonuçta, daha önce hemen hemen hiç pirinç yetişmeyen bir bölge, İspanya'nın, Valencia'yı bile aşan, en önemli pirinç yetiştirme bölgesi haline geldi. General'in himayesi altında daha da hırslı bir projeye katılmak durumunda olan, avukat, Prudencio PUMAR, böyle diyordu.

Ekim 1936'da bir gün, PUMAR ve birkaç arkadaşı, konuşurlarken, Seville'nin -"ulusal hareketin beşiği ve kalbi"- sanayiye ihtiyacı olduğu konusunda görüş birliğine vardılar. İçlerinden biri, Andalusia'da çok başarılı olarak pamuk yetiştirildiğini, ancak bunu işleyecek endüstrinin bulunmadığını söyledi. Bir komite oluşturdular ve fikirlerini Queipo'ya anlattılar. General, ortaya atılan fikri, bütün kalbiyle destekledi.

- Her yararlı inisiyatif, daima General'in iyi niyetli desteğini kazanıyordu. Yeni kurulan Burgos yönetiminin teknik cuntasıyla temas kurduk ve büyük bir dirençle karşılaştık: Cunta'daki Catalanlar Seville'de bir tekstil fabrikası görmek istemiyorlardı. O sırada, çok eski bir kumaş fabrikası dışında, kentte bulunan yegâne endüstri, tarımsal ürünlerin, esas olarak da zeytinin, dönüştürülmesi ile uğraşıyordu...

Aradan bir yıl geçmemişti ki, HYTASA 100 milyon pesetalık bir sermaye ile işe başladı. İsviçre'den makina satın alına konusunda Burgos yönetiminin çıkardığı yabancı döviz sağlama zorlukları -"en iyisini istiyorduk"- Queipo'nun yardımları sayesinde aşıldı. Başlangıç için 700 000 peseta harcayan şirket 10 milyon değerinde makina satın alabildi. Şirketin kurucuları, başlangıçta, hisse satışlarında zorluklarla karşılaştılar. "Seville halkı sanayi fikrine alışık değildi. Sermayeyi karşılamak için 1000 *peseta* değerindeki az sayıda hisseyi satmak için biraz çaba gerekti, fakat bunu da başardık."

---

3. ABC (Seville, 23 Haziran 1937).

HYTASA Andalusia'daki yegâne entegre tekstil fabrikası idi.[4] Çiftçiye ödenen ham pamuk fiyatları sabitleştirildi -mısır ve bezelye için garanti edilen fiyatlara denk olarak hesaplanıyordu- ve nihai tekstil ürünleri fiyatları da denetim altına alındı. Milliyetçi mıntıkadaki tekstil ürünleri kıtlığı -bu sanayinin büyük kısmı Catalonia'daydı- HYTASA'nın başlangıçtaki başarısını garanti ediyordu. İlk yıllarda üretim yılda ortalama 50 ile 60 milyon *peseta* arasında idi. Fakat, PUMAR'a göre, başarının nedenleri daha derindeydi; milliyetçi ekonominin sırrı, o mıntıkada yasa ve düzenin sağlanmış olması gerçeğinde yatıyordu.

- Güvenlik, emniyet ve güven. Ben politik bir kişi değildim; yine de ayaklanmayı destekledim, çünkü hayat imkânsız hale gelmişti. Sokakta güvenlik içinde yürüyemiyordunuz. Queipo'nun büyük başarılarından biri, bu mıntıkayı grevlerden kurtarmasıydı. İnsanlar, otoritenin var olduğunu ve greve kalkışırlarsa hoş olmayan bir şeylerin olacağını biliyorlardı. Queipo böyle bir şeyi bir an için bile hoşgörmeyecekti...

Bu sükûnet sayesinde iş güvenliğinin var olduğunu ve yeni yetkililerin dışardan, özellikle Almanya, İtalya ve Portekiz'den yardım sağlayabildiklerini hissediyordu. "Yardım, yasa ve düzene saygı duyanlara, güven uyandıranlara, sürekli ilerleyen bir orduya veriliyordu."

Milliyetçi mıntıkanın uyandırdığı güven sadece Avrupalı faşist rejimler ile sınırlı değildi. Çıkarının nerede olduğunu anlayan uluslararası sermaye milliyetçi savaşa kararlı bir destek sağladı.

Ayaklanmanın, 1935'te devletin vergi gelirlerinin sadece üçte birini sağlayan tarımsal bölgelerde başarıya ulaşması nedeniyle milliyetçiler ekonomik bakımdan avantajlı olmayan bir durumda savaşa başladılar. Bütün savaş harcamalarının %60'ı ve ulusal borç ödemelerinin ertelenmesi gibi önlemler ve yeni vergiler, gerekli finansmanın üçte birinden fazlasını karşılamıyordu. Toplam olarak 570 milyon doları aşan İtalyan ve Alman yardımı olmadan, savaşı sürdüremezlerdi. Bu yardımın üstüne, dolar ve sterlin ülkelerinden 76 milyon dolar değerinde savaş malzemesi satın ala-

---

4. Şirket 2 500 işçi istihdam ediyordu ve 1973'te sermayesi 3 500 milyon peseta idi.

biliyorlardı.[5] 1936 ile 1939 yılları arasında Texas Oil Company, garantisiz uzun vadeli krediyle yaklaşık 2 milyon ton benzin sağladı. Burgos rejimi, maden cevherinin yarısını Nazi Almanyası'na yapay olarak düşük döviz kurundan ihraç ettiği zaman, İngiliz maden şirketleri hiçbir protestoda bulunmadılar. İhracat arttı, esas olarak Britanya'ya yapılan beyaz şarap satışları, 1937'de yaklaşık 2 milyon *sterline* ulaştı ki, bu yıllardır varılan en yüksek düzeydi; ABD ise değeri 4 milyon doları bulan 1938 ürünü zeytini satın almak için sözleşme yaptı.[6] Hâlâ ambarlarda bulunan, son iki yılın ürününden sağlanan fazla un deniz yolu ile Almanya'ya gönderildi. 1937'de milliyetçiler *sterlin* bölgesine değeri 12 milyonu bulan ürünü, Almanya'ya ise bunun yaklaşık yarısını ihraç edebiliyorlardı. İki yıl kadar önce, daha bölünmemiş İspanya'nın toplam ihracatı, bunun sadece %20 kadar üzerinde gerçekleştirilmişti.[7]

Queipo, sadece bölgenin ekonomisi ile değil, refah sorunlarıyla da bizzat ilgileniyordu. Sevillelilere ucuz konut sağlamaya kararlıydı. Böyle bir projenin gerekliliği hakkında kuşkuya pek yer yoktu. Kentteki 267 000 kişinin, 90 000'inin, ortalama bir odada beş kişi olmak üzere pansiyonlarda yaşamakta olduğu, 20 000'inin ise kentin çevresindeki derme çatma semtlerde yaşadığı hesaplandı.[8] "Ev, ailenin barınağıdır ve Hıristiyan ailesi, zinde ve güçlü bir ulusun temelidir." Queipo'nun Aralık 1938 tarihli konut kararnamesinin girişinde böyle deniyordu. On dört ay sonra 360 evin inşa edildiği veya edilmekte olduğu söyleniyordu. Bu sayı Aralık 1938'de bine çıktı.

Ne var ki, Queipo'nun esas ilgi alanını toprak oluşturuyordu. Ayaklanmayı izleyen ilk altı hafta içinde asgari buğday un ve ekmek fiyatlarını belirlemek için bir borsa kurmuştu. Sonbaharda, çiftçilerin son beş yılın ortalamasından daha az buğday öğütmemeleri için bir kararname çıkardı ve tohum sağlamak için önlemler aldı. "Aylık %5 faiz yerine, yıllık %5 gibi ılımlı bir faiz ora-

---

5. Bk. R. Whealey, "How Franco Financed His War -Reconsidered", *Journal of Contemporary History* (Ocak 1977). Yine bk. G.Jackson, s.414-17, ve R.Tamames, *La república, la era de Franco* (Madrid, 1973), s. 345-8.

6. Bk. J de Ramòn-Laca, *Còmo fuè gobernado Andalucia* (Seville, 1939).

7. Uluslararası sermayenin Halk Cephesi mıntıkasına tepkisi için bk. Ek, A.

8. Ramòn-Laca'ya göre, op. cit.

nıyla borç almayı mümkün kılarak küçük çiftçiyi tefecinin elinden kurtarmak" için bir tasarruf bankası kurdu. Tarım reformunun getirdiği uygulamayı bozmaya kalkışmadı. Burgos'taki ulusal savunma cuntası bu işi yapıyordu zaten.[9]

Josè AVILA'nın ailesi Cordoba'ya 25 km. mesafedeki Santa Cruz köyünde Medinacali kontunun topraklarından bir kısmında kiracı olmuştu. Kontun toprakları tarım reformu yasası uyarınca kamulaştırılmış ve köylülere dağıtılmıştı.[10] Toprak dağıtılan köylüler kaçmışlardı. Buğday hâlâ tarlada duruyordu. Ayaklanma tam ürün hasata hazır olduğu sırada başlamıştı. Çiftlik hayvanları, otlamaları içir tarlaya salınmışlardı. AVILA'nın ailesine kiracılık verildi; çünkü esas kiracı yakınlardaki Espejo'da katledilmişti - kendisi, aynı kaderi paylaşan altmış kişiden biri idi. "Genellikle kiracı çiftçiler, yani bizim tarzımız, bu tür yerlerin belkemiği idi." AVILA ve ailesi kasabaya kaçtı ve oradan Cordoba'ya geçti. Espejo ele geçirildiğinde döndüler. Babaları ölmek üzereydi. En büyük ağbisi toprağı işliyor, kendisi ve daha genç iki erkek kardeşi ustabaşı olarak çalışıyorlardı. Hiç biri ücret almıyordu. Yasal kiracı olan anneleri Pazar günleri onlara bir miktar bahşiş veriyordu. "O sıralarda işte böyle yaşıyorduk. Yirmi dokuz yaşındaydım."

Fakat diğer bakımlardan, dramatik bir değişiklik olduğunu fark etti. İş yüzünden kavga çıkmıyordu. Bu tür sorunlar yoktu. Hayat, düzenli, sakin bir biçimde devam ediyordu.

- Savaş öncesinin tamamen zıddı bir durum! Grev yoktu; dolayısıyla, grevleri yasa dışı ilan etmek gerekmiyordu. Siyasal partiler olmadığına göre, grevi kim örgütleyecekti? Bu durum, daha önceki dönemde grevlerin politik olarak yönlendirildiğine inandırdı. Emekçiler, nedenini pek bilmeden, başkalarından emir alıyorlardı. Bu, sonunda kurtulmayı başardığımız bir labirentti.

O zamana göre geniş bir topraktı. AVILA'nın yaptığı hesaba göre, toprağın 1000 *fanegasını* (650 hektar) makinasız işlemek, 2000 hektarı traktörler ve kombine tarım makinaları ile işlemeye eşitti. Hasat zamanı 120 adam, diğer zamanlarda, 24 katırla 40-50 arası adam gerekiyordu. Yine de, ekstansif tarım yapılıyordu. Her

---

9. Bk. s. 257.

10. Yerleşme durumu için bk. Kopuş Noktaları, A.

yıl, rotasyon halinde, toprağın üçte biri otlağa ayrılıyor; üçte birinde sebze veya mısır yetiştiriliyor; geri kalan üçte birinde ise buğday yetiştiriliyordu. Mekanize olarak iki hafta süren hasat, bu koşullarda iki ayı alıyordu. Aynı şey toprağın sürülmesi için de geçerli idi.

AVILA, savaş sırasında, iş barışının yanısıra, ücretlerin ve kârların sabit kaldığını hatırlıyor. Espejo'da, İspanya'nın en büyük soylu toprak sahibi (70 000 hektarın sahibi) Medinacelli dükünden toprak kiralayanların şanslı oldukları düşünülüyordu.

- Toprak sahibi olmaktansa ondan toprak kiralamanın daha iyi olduğunu söylerdik. Öteki toprak sahipleri iki misli yükümlülük altındaydılar. Her yıl *fanega* başına 30 peseta ödüyorduk. Fernan-Nunez dükü de toprağını ucuza kiralıyordu. Her iki dük de, kiracılarının kira sözleşmelerini oğullarına devretmelerine izin veriyordu. Bunu yapabiliyorlardı, çünkü çok fazla toprakları ve kira gelirleri vardı, sanıyorum...

Gelirde meydana gelen yıllık dalgalanmaya rağmen, ücretler dahil bütün maliyetler, kira ve vergiler düşüldükten sonra, kârların, mülkteki toprağın bir *fanegası* için yaklaşık 20 peseta olduğunu hesapladı. "O sırada kiralar kârların hassas bir barometresi idi."

❋

Milliyetçi mıntıkadaki küçük ve orta köylülük, özellikle Old Castile'deki buğday üreticileri, bu tür kârlara bel bağlayamazlardı. Destek vermesi gerektiğini fark eden Burgos rejimi kırsal kesimdeki büyük rahatsızlıklardan birine çare bulmak için önemli bir adım attı. Bu rahatsızlık, köylünün ürettiği buğdayın garanti edilmiş bir fiyatla satın alınabileceği belirli bir pazarın yokluğu idi. Bu amaca ulaşmak için bir ulusal buğday servisinin kurulması köylü tarafından hoşnutlukla karşılandı. Bir milliyetçi gazetede şu sözlerin yazılması nedensiz değildi: "Buğday, mücadelemizde başlıca savaş silahlarından biri olmuştur."

- Ulusal buğday servisinden önce, buğdayını pazarlayacak mali araçlardan yoksun olan bir çiftçi ürününü derhal satmak zorundaydı. Antonio GİNER'in yorumuna göre, bu, düşük fiyat anlamına geliyordu. Kendisi, Burgos'tan fazla uzak olmayan Castrogeriz'in Old castilian köyünde 12 hektarlık buğday tarlası olan

bir çiftçinin oğluydu. Savaş patladığında babam iki ürün ambarına sahipti. Böyle bir olanağı olduğu için şanslıydı. Fiyatların her yıl belirlenmesiyle -fiyatlar her yıl bir öncekinden biraz daha yüksek oluyordu- ve buğdayın hasattan hemen sonra satın alınmasıyla, buğday servisi bütün sorunları ortadan kaldırdı...[11]

Ulusal buğday servisi, yeni rejimin ekonomi üzerindeki kapsamlı denetiminin, üretim ve dağıtımı garantilemedeki kararlılığının (Franco 1937 buğday rekoltesinin "ulusal yarar" için kullanılacağını, buna engel olanların sıkıyönetim yasası uyarınca isyanla suçlanacağını karara bağladı) bütünleyici bir parçası idi. Diğer önlemler de, özellikle güvenilir borçlanma meselesinde, köylüye yardımcı olmak için alındı. Savaştan önce cumhuriyet ne sağlamıştı? Pek az şey. Köylünün yararına olduğu düşünülen yeni kira yasaları ve bir tarım bankası ya benimsenmedi ya da bir işe yaramadı. İşgücü maliyeti yükselmiş, buğday fiyatları düşmüştü. Sadece, Belçika örneğine göre kurulan Katolik tarım sendikası Old Castile köylüsüne yardımcı olmak bakımından önemli bir rol oynadı; köylünün özel şirketlerden sağlayabildiği, gübreyi, tohumluğu ve çeşitli gereçleri daha ucuza sağladı. Ayrıca her köyde, fiyatlar düşükse köylünün buğdayını saklayabileceği tahıl ambarları inşa etti. Ve Castrogeriz'de, özellikle Cumhuriyet yönetimi altında işler kötüye gittiğinde, köylünün nakit ihtiyacını karşılamak için, ürünün piyasa fiyatının %60 ile 70'i arasında ödemede bulundu. Düşük makinalaşma düzeyi nedeniyle orta köylü, sadece hasat zamanı olsa da, işveren durumundaydı. Ücret taleplerinin ve grevlerin etkisini büyük mülk sahipleri kadar olmasa da hissediyordu. İş barışı, yasa ve düzen, önemli meselelerdi.

- Savaş başladıktan sonra, iki gün içinde mutlu oldum, diyordu Castrogeriz'de yaşayan bir gündelikçi. Hayat yine sakin ve huzur doluydu. Franco denilen bu adamın ortaya çıkması ne büyük bir şanstı!..

---

11. Servis buğday tedarikinin düzenlenmesine de hizmet etti. Daha önce fiyatlar, buğdayı depolayabilenlerin ürünü satmamaları yüzünden bir süre sonra zorlanır ve böylece, sonunda kârın yükselmesi sağlanırdı. Sonunda iyi fiyat sağlama umuduyla depolama giderlerini finanse etmek için yüksek faizle borç para alma tuzağı -fiyat çoğu kez faizi karşılamıyordu- yeni buğday servisi sayesinde ortadan kaldırıldı..." (Jose AVILA).

Josè ALFARO, çoğu kalenin[12] altındaki oyuklarda yaşayan, köyün 150 gündelikçisinden biriydi. Emekçi sendikasının liderleri ayaklanmanın ilk günü Burgos'ta tutuklanmış, sıkıyönetim mahkemesinde yargılanmış ve kurşuna dizilmişlerdi. Sendikanın diğer üyeleri çevredeki tepelere kaçtılar. Fakat oralarda saklanacak yer yoktu. Bunun üzerine köye dönmek zorunda kaldılar. Sıkıyönetim hızla harekete geçti; yaklaşık yirmi köylü idam edildi. ALFARO, hiçbirinin bu sonucu hak etmediğini düşünüyordu: "Hepsi bizim gibi işçilerdi. Liderleri tarafından kandırılmışlardı." Liderler emekçileri zorla sendikaya sokmuşlardı. ALFARO, diğer pek çoğu gibi sendikaya girmek istememişti, çünkü sendika dine ve kiliseye giden herkese saldırıyordu.

- Annem sayesinde Tanrı'ya inanarak yetiştirilmiştim. Cahil bir kadındı, fakat çocukken, onunla birlikte tarlaya giderken bana dini öğretmişti. Ayinlere giderdim. Sendika liderleri bana, grev kırıcı, toprak sahiplerinin uşağı, derlerdi. Devrim istiyorlardı; çalışmadan para kazanmak istiyorlardı. Ben bunu istemiyordum. Benim hayattaki görevim çalışmaktır. Hiçbir şey yapmadan para kazanmak değil...

Savaşın barış ve sükunet getirdiğini hisseden tek kişi o değildi. Aynı köyde yaşayan bir çiftçi, Fernando SANCHEZ, savaşın iyi olduğu fikrini paylaşıyordu.

- Sol ortadan kalkınca, günlük ücret uğruna, yine barış içinde çalışabildik. Çok iş vardı. Elimizden geldiği kadar çalışıyorduk. Gençler savaşa gittikleri için, biz yaşlılar daha çok çalışmak zorunda kaldık. Ama mutluyduk...

- Savaşın çıkacağını önceden biliyorduk, diyordu Antonio GINER. Savaş başladığında her şey sükûnete erdi. Eskisi gibi çiftçilikle uğraşabilirdik. Pek zorluk çekmedik. Cephe oldukça uzaktaydı. Herkes birbirine yardım ediyordu. Daha önce elini işe sürmemiş *senoritolar* bile yardım ediyorlardı. Bazı topraklar üretim

---

12. Bk. s. 96-97. Yaklaşık 2 5000 nüfuslu köyde, on büyük toprak sahibi, on beş orta köylü ve sadece bir çift katırla sürülebilecek 25 ile 30 hektar arası toprağa sahip 130 küçük köylü vardı. Küçük köylü mülk sahiplerinin çoğu aynı zamanda kiracı veya ortakçı idi. Bir Castilia köyü için görece yüksek olan gündelikçi oranı toplumsal huzursuzluğu arttırıyordu.

dışı kalmıştı, çünkü çiftçiler cephede oğullarını kaybetmişlerdi. Üretimde biraz düşüş oldu, fakat çok değil...

- Köyde muazzam bir dayanışma ruhu vardı; herkes birbirine omuz veriyordu. Bu sözleri, yöredeki bakkalın oğlu Joaquin SUNER söylüyordu. Kazanmaya yegâne alternatifin savaşı kaybetmek olacağını hepimiz biliyorduk ve insanlar kazanmaya kararlıydılar...

On sekiz yaşındaki SUNER Falanj milisine gönüllü olmakta acele etti. Bildiği kadarıyla, savaştan önce Castrogeriz'de yarım düzineden fazla falanjist yoktu. Fakat şimdi ya bir şeye katılmak ya da kuşkulu biri olarak kalmak sözkonusuydu. Tarafsız kalınamazdı. Babası bir CEDA üyesi idi.

- Benim yaşımdaki gençlerin çoğu gibi Falanj'a katıldım. Basit bir nedenle: Falanj köylere kadar geliyor ve insanlara gönüllü olarak savaşa katılmaları gerektiğini söylüyordu. Aslında bu seçme meselesi değildi. Önemli olan davayı savunmaktı...

Ve dava, esas olarak, Old Castile, Leòn, Galicia ve Navarre köylüsü tarafından savunuluyordu; milliyetçi orduya şok güçleri sağlayanlar onlardı (özellikle de Galicia ve Navarre köylüleri.)[13]

Milliyetçi tarafta, bu durumun taşıdığı çelişkiler gözden kaçmadı.

- Aslında köylülük, onları sömüren büyük toprak sahiplerinin, büyük buğday çiftçilerinin, şeker işleme fabrikası sahiplerinin haklarını savunmak için savaşıyordu. Yoksullaşan bu köylülük tamamen kendisine karşıt olan çıkarları nasıl savunabilirdi? Falanj şefi Dionisio RIDRUEJO, onları milliyetçi dava ile özdeşleyen dini ideolojinin mekanizması sayesinde, diye düşünüyordu. İdeoloji, ruhsal ve zihinsel yapılar, bu durumda maddî çıkarlardan daha önemli idi. Bu küçük mülk sahipleri anti-sosyalist ve anti-komünist idiler ve öteki ımıntıkada marksist bir devrimin gerçekleşmekte olduğu fikri onlara ters geliyordu...

---

13. Franco, 1938'e kadar, politik bakımdan güven duymadığı için, sıradan askerleri önemli savaşlarda kullanmadı. Daha sonra bile, Galicia ve Navarre tümenleri, yabancı lejyon ve Faslı *regulare*'ler ile birlikte, ordunun öncü gücünü oluşturmaya devam etti (bk. S. Payne, *Politics and the Military in Modern Spain*, s. 389).

1937'nin başında milliyetçi orduya çağırılan ve savaş patladığında Ebro'da bir otelde tatilini geçirmekte olan felsefe öğrencisi Paulino AGUIRRE kendini, Rioja bölgesinden yoksul köylülerle yan yana savaşır buldu. Bağlı bulunduğu piyade bölüğü, kışlada bir ay geçirdikten sonra, Bask cephesine gönderildi. Birlik trene bindirilirken öğrencilerin bir adım öne çıkması istendi. Öne çıkan iki üç kişi hemen oracıkta onbaşı yapıldı. Cepheye vardıklarında bir elemeden daha geçirildiler ve AGUİRRE kendini bir çavuş olarak buldu. Çok kısa bir eğitimden geçmişti ve şimdi hareketin içindeydi; emrindeki askerlerin ne yapacaklarını merak ediyordu. Savaşın nasıl bir şey olduğunu biliyor muydu acaba?

- Pek öyle görünmüyordu. Belki de belli etmiyorlardı. Yaptıkları tek şey itaat etmekti -verilen emirlere itaat etmek ve düşünmemek. Aynısı çok sayıda subay, özellikle de eratın içinden yükselmiş ve bir savaşa katılacaklarını asla düşünmemiş olanlar için geçerliydi...

Ancak, önemli meselelerin farkında olunmasa da, milliyetçi tarafta daima zaferin kazanılacağına dair güçlü bir duygunun var olduğunu hissediyordu. Bu duygu, İspanya'da askeri darbelerin genellikle başarılı olmasından kaynaklanıyordu. Sağın zafer kazanması normal görünüyordu, çünkü sağ iktidarda olmaya alışmıştı. İki yıl sonra, savaşın bitiminde askerlerin mücadelenin hedeflerini bilmemeleri artık mümkün değildi. "O zamana kadar zihinlerini biçimlendirecek yeterli propagandayı işitmek ve okumak zorunda kalmışlardı."

Emirlere itaat kolay iş değildi. Milliyetçi mıntıka sıkıyönetim yasası altındaydı. Ve kimse yapılan zulmü unutamıyordu.

Bir cumhuriyet sempatizanı milliyetçi güçlerin asker alma çağrısına, yanlış tarafta savaşacağını bilerek, uydu. Salamanca'da cumhuriyetçi bir doktor olan babası yakın zamanda tutuklanmış, yargılanmış ve para cezasına çarptırılmıştı. Çağrıya uymazsa ona bir şey yapacaklarından korkmuştu. Cesar LOZAS mühendislik öğrencisi idi ve çağrıyı reddetmek için geçerli bir mazereti vardı. Çift milliyetli idi (Fransız-İspanyol). Fakat bunu kullanmamaya karar verdi. Yeni rejim mazeretini yeterli görmeyebilirdi. Bu durumda, askere gitmekten başka çaresi yoktu. Kendi piyade bölüğündeki köylülerin çoğunun -kendisi sadece bir öğrenci idi- aynı şeyi hissettiklerine inanıyordu. Politik nedenlerle savaşa katılmış değillerdi.

- Onları olaylar sürükledi. Ciddî bir firar girişiminde bulunmalarına yol açacak ölçüde ideolojik bilince sahip değildiler. Ayrıca, böyle bir girişim hayatlarına mal olabilirdi. Bunu başarsanız bile, ailenize misilleme yapılabilirdi. Cephe gerisinde büyük bir terör vardı...

Milliyetçi orduya doktor olarak hizmet eden bir diğer Salamancalı cumhuriyetçi köylülerin iyi asker olduklarını düşünüyordu. Zor bir hayata alışıktılar.

- Koyun gibi öne sürülüp harcanıyorlardı. Kimsesizdiler ve hiçbir şey bilmiyorlardı. Politik bakımdan aktif olanlar ya hapsedilmiş ya da tasfiye edilmişlerdi. Cephe gerisinde her şey "temizlendi". Bunun kanıtı, milliyetçi cephe gerisinde tek bir şiddet hareketinin veya sabotajın olmaması olgusunda görülebilir. Çok etkin bir temizlikti...

Ancak, cumhuriyetçi propagandanın aksini iddia etmesine rağmen, başarılı bir ordu ne kadar şiddetli olursa olsun terörle kaynaştırılamazdı. Askerî disiplin katıydı; fakat, milliyetçi köylü asker, son tahlilde, cumhuriyetçi askerlerin maruz kaldıklarından daha büyük bir baskı sayesinde cepheye sürülmüş değildi. Andalusia cephesinde görev yapan bir öğrenci, Rafael GONZALES, taburundaki köylülerin çoğunun orduda olmaktan memnunluk duyduklarını düşünüyordu. Çoğu, toprakta çok zor bir hayat yaşamıştı. Orduda hiçbir şey yapmadan besleniyorlardı. Bu durum, özellikle, fazla hareketli olmayan cephelerdeki askerler için geçerliydi.

- Memleketlerinde daha kötü durumda olacaklarını düşünürlerdi. Kendilerine verilen yegâne ideolojik endoktrinasyon -böyle denebilirse eğer- askerî nitelikteydi. Buna göre, İspanya tehlike içindeydi ve *patria*'yı(vatanı) kurtarmak gerekiyordu. Direnmek imkânsız olduğu için, tevekkül göstererek askere yazılıyorlardı. Bu, böyle durumlarda halk kitlesinin çoğunlukla gösterdiği tavırdı...

GONZALES'e göre, bu tevekkülü hafifleten bir şey vardı. Köylüler, muzaffer bir ordunun parçası olduklarını düşünüyorlardı. Sonuç olarak hedefleri kişisel hale geldi. Madrid, Barcelona, Valencia gibi büyük kentlerin zaptına katılacaklardı. "Daha önce köylerinin dışına çıkmamış olan pek çoğu için bu durum parlak bir gelecek umudu sağlıyordu."

Din, çaresizlik, misilleme korkusu. Fakat, hayat standardı topraksız gündelikçilerinkinden pek az yüksek olan bir köylünün karşı devrim uğruna savaşmasını belirleyen başka nedenler de vardı. Orduda karyer yapma hırsıyla on yedi yaşında gönüllü olarak milliyetçi güçlere katılan bir öğrenci, buna "açıkça, kendi sınıfsal çıkarları"nın yol açtığı gözleminde bulunuyordu. *Alferez provisional* (asteğmen) Ignacio HERNANDEZ köylü birliklerini kuzeye götürdü. Ebro üzerindeki Teruel'de yedi kez yaralandı ve pek çok madalya kazandı. Şunu hatırlıyordu ki, köylüler, cumhuriyetçi mıntıkadaki küçük mülk sahiplerinin, komünist partinin önleme çabalarına rağmen "silah zoruyla" kollektiflere sokulduklarını gayet iyi biliyorlardı.

- "Milliyetçi" köylülük, kendi mülkünü, kendi toprağını savunmak için savaşıyordu. Bu durum, kendisini ilk anda toprak sahibi oligarşinin, büyük maliyenin, askeriyenin davası ile özdeşleştirmesi anlamına gelse de, alternatifinden, yani küçük toprak parçasından yoksun bırakılmasından çok daha iyi idi...

Kadın bir nesne olarak görüldükçe ve kişiliğini geliştirmesi engellendikçe, fahişelik, var olmaya devam eder.

Mercedes Comaposada, editör, Mujeres Libres (Aralık 1936)

Faşist, yasal yollardan çözümlenemeyecek, ahlaksal, ekonomik ve toplumsal bir sorun oluşturuyor. Cinsel ilişkiler özgürleştirildiği zaman; hıristiyan ve burjuva ahlakı dönüştürüldüğü zaman; kadınlar, kendilerinin ve çocuklarının geçimini güvence altına alabilecekleri mesleklere ve toplumsal fırsatlara sahip oldukları zaman; toplum, kimseyi dışlamayacak bir tarzda kurulduğu zaman; toplum, bütün insanların hayatlarını ve haklarını güvenceye alacak şekilde örgütlenebildiği zaman, fahişelik de ortadan kalkmış olacak.

Federica Montseny, CNT'li eski sağlık ve toplumsal refah bakanı (1937)

Catalonia'da kadın, daima ailenin merkezi olmuştur... Burada erkek, hafta sonunda bütün ücretini karısına verir... Kadınlar

kamu ve iş hayatında sadece eşitlik kazanmakla kalmamışlar, aile içinde buna uzun bir süredir sahip çıkmışlardır.

Federica Montsey (H.E.Kaminski ile röportaj, 1937)

MADRİD VE BARCELONA

Halk Cephesi'nin savaş faaliyetinde kadınlar, fabrikalarda, çiftliklerde, hastanelerde, sanayi ve kırsal kollektiflerde çalışarak, büyük ve önemli bir rol oynuyorlardı. Devrimin derinlikleri, bir düzeyde, en iyi şekilde, geleneksel olarak erkek şovenisti bir toplumda kadınlara yönelik tavır değişikliğinde açığa çıkıyordu. Madrid'de kalan öğretmen Rosa VEGA değişikliğin dikkat çekici olduğunu gördü. Tıbbi malzeme hazırlığı için uzun saatler harcadıktan sonra yürüyerek evine dönüyordu. Kuşatma zamanıydı ve karartma uygulanıyordu.

- O kadar karanlıktı ki, insanlar sokakta yürürlerken çoğu kez birbirlerine çarpıyorlardı. Fakat bir kere bile rahatsız edilmedim ya da herhangi bir şekilde, kadın olduğum hissettirilmedi. Savaştan önce şu ya da bu şekilde laf atmalar olurdu. Artık böyle şeyler hiç olmuyordu. Kadınlar artık birer nesne değil, insan, erkeklerle aynı düzeyde kişiler durumundaydılar. Halk Cephesi mıntıkasında kuşkusuz çok kötü şeyler de oluyordu; fakat, iki cinsin insanca eşitliği olgusu zamanın en dikkat çekici toplumsal ilerlemelerinden biriydi...

- Birleşik Sosyalist Gençlik üyesi Maria SOLANA, savaşın halka yeni bir ruh kazandırdığını ve bunun şaşırtıcı olduğunu, hatırlıyordu. Parti gençliğinden diğerleri ile birlikte sık sık propaganda göreviyle köylere gidiyordum. Yeterli yatak olmazdı. Tek kadın olan ben, iki ya da üç gençle aynı yatakta yatardım ve hiçbir şey olmazdı -kesinlikle, hiçbir şey. İnsan ilişkilerinde yeni bir anlayış vardı...

Savaş başladığında pek çok kadın iş tulumu giyinip silah kuşanıp cepheye gitti. "İçlerinde çok sayıda fahişe vardı. Zührevi hastalıklar yüzünden düşman kurşunlarının yaptığından daha fazla kayba yol açtılar." Bir başka JSU üyesi, hemşire Justina PALMA

böyle diyordu. Mart 1937'de Guadalajara'daki savaştan sonra, kadınların cepheden ayrılmaları için bir çağrı yapıldı.

- Dolores Ibarruri, *La Pasionaria*, kadınlara, yerlerinin cephe gerisi olduğunu, orada savaş için daha yararlı olacaklarını anlatmak için cepheye gitti. Kadınlar kamyonlarla geri götürüldüler. Ancak, çocukluk arkadaşlarımdan biri ve diğer pek çoğu, ayrılmadı. Arkadaşıma ne olduğunu asla öğrenemedim, ama savaşta öldürüldüğünü sanıyorum. Kadınlar Barcelona'da da benzer özgürlükleri yaşıyorlardı. Kollektifleştirme için başarısız bir girişimde bulunduğu bir moda evinde terzi olarak çalışan on sekiz yaşındaki Margarita BALAGUER, kadınların kurtuluşunu bütün devrimci kazanımların en önemlisi olarak görüyordu. Hatırlayabildiği kadarıyla, "kadınlar ve erkekler asla arkadaş olamazlar" anlayışına karşı mücadele etmişti. Şimdi en iyi arkadaşlarının kadınlar arasında değil erkekler arasında olduğunu görüyordu. Yeni bir yoldaşlık anlayışı doğmuştu.

- Erkek ve kız kardeşler arasındaki ilişkiye benziyordu. Bu ülkedeki erkeklerin kadınları insan haklarına tam olarak sahip kişiler olarak görmemeleri beni hep rahatsız etmişti. Ama şimdi büyük bir değişim oluyordu. Bunun devrimci hareketten kendiliğinden çıkıp geliştiğine inanıyorum...

Babası marangoz ve eski bir CNT üyesi idi. Kendisi su ve elektrik tesisatları kollektifinin fatura bölümündeki çalışmasından sonra bir anarşist merkezine gitmeyi alışkanlık haline getirmişti.[14] Merkezde savaş dulları yararına tensiller veriliyor, kadınlar askerlere kazak örüyor ve mektup yazıyorlardı. Ayrıca, cinsellik konusunda eğitim veren sınıflar vardı. Yirmi yaşlarında bir anarşist,

---

14. "Moda evini kollektifleştirme girişimimiz başarısızlığa uğradığı zaman, bir iş bulmak zorunda kalmıştım." Mülk sahibi, durumun "istikrarsız" olduğu gerekçesiyle, ayaklanmadan sonra kırk terzi, ve çırağa yol verdi. Margarita BALAGUER, kumaş işçileri sendikasına onu kollektifleştirmeyi ve milisler için elbise yapımında kullanmayı önerdi. "CNT'de bize bir parça kâğıt verdiler. Kızların hiçbiri *senorita* ile, yani mal sahibi ile yüz yüze gelmek istemiyordu. Bunun üzerine, ben gittim. Öfkeden kıpkırmızı oldu. Bunun bir küstahlık olduğunu söyledi. Terzilerinden hiç biri böyle bir şeye cesaret edemezlerdi. Bu işe herhangi bir şekilde karışmayı reddetti ve iş yerini kapattı. Yapabileceğimiz bir şey yoktu."

kadın ile erkeğin yeniden üretim işlevlerini açıklıyordu. "Kadınlar ile erkekler arasındaki fiziksel temas hakkında konuşuyordu." Savaştan önce asla böyle şeyler olmazdı.

- Bence harikaydı. Sınıflar karmaydı. Gerekli bilgiyi verirlerken, yeni bir anlayış tarzı geliştirmek için, kadın ve erkek, bizlere yardımcı olduklarını düşünüyorum. Bütün eski tabulardan kurtulmanın bir yoluydu bu. Gerçek bir kurtuluş...

Kürtaj denetim altında yasallaştırıldı. Fahişeler ve evli olmayan anneler de dahil bütün kadınlar için merkezler kuruldu. Doğum kontrol bilgisi veriliyor, on ay birlikte yaşayanlara "evliliğe uyum" kursu veriliyor; ancak hamilelik halinde evlilik düşünülüyordu.[15] Bu önemli kazanımlara rağmen, devrim geleneksel rolleri veya -bazı durumlarda- kazanılan paradaki eşitsizlikleri, temelden değiştirmedi. Kadınlar, dikiş dikmeye, yemek pişirmeye, evi çekip çevirmeye ve çocuk bakmaya devam ettiler. Onlara her zamanki gibi, erkeklerden daha az para ödeniyordu.

- Erkekler için çamaşır yıkamaya gidiyorduk. Özellikle, cephedekilere yardımcı olmak için elimizden gelen her şeyi yapmak zorunda olduğumuz için, bu gayet normal görünüyordu. Maria SOLANA bunları hatırlıyordu. Sosyalist milislere ait bir kışlaya gidiyorduk. Bu yüzden komünistlerle başım derde girdi; çamaşır yıkamaya gittiğim için değil, sosyalistlere çalıştığım için. Neden böyle yaptığımı öğrenmek istediler. "Çünkü onlar bizim kadar kalabalık değiller," dedim. "Bana en çok nerede ihtiyaç varsa oraya giderim." Bu yanıt onları asla tatmin etmedi...

---

15. Nisan 1937'de yasalaştırılan bu önlem, daha sonra, iki kişiyle evlenmenin yaygınlaşmasından ötürü iptal edildi. İlk iki önlem, CNT'li sağlık bakanı Federica Montseny sayesinde alındı. Savaş sırasında üye sayısı 30 000'e çıkan, liberterlerin etkisindeki *Mujeres Libres* (Özgür Kadınlar) Madrid ve Barcelona'da ulaşım ve besin maddesi sektörlerinde çalışan kadınlar için bir kadın sendikası örgütlediler. Sendikanın üyeleri kendilerini geleneksel rollerden ve erkekler ile kapitalist toplumun baskısından kurtarma mücadelesi içinde görüyorlarsa da, federasyon savaş sırasında bu rollere nadiren meydan okudu (bk. T.E.Kaplan, "Spanish A narchism and Jomen's Liberation", *Journal of Contemporary History*, c.6, 1971; yine, L. Willis, "Women in the Spanish Revolution", *Solidarity Pamphlet* 48, londra, 1975). Komünist Parti de bir çok kadın örgütü kurdu; Anti-faşist Kadınlar Örgütü, Genç Anneler Birliği, Genç Kızlar Birliği vb.

Aşağı Aragon'un küçük bir köyündeki bir anarko-sendikalist kollektifte, CNT'li bir küçük mülk sahibinin on altı yaşındaki kızı hem devrimin gerektirdiği özgürlüğü hem de değiştirilemez görünen kadın erkek rollerinin yol açtığı düş kırıklığını aynı anda yaşıyordu.

BECEITE

- Ne büyük bir sevinç, ne büyük bir coşkuydu o! Devrim olmuştu. bunun nasıl bir şey olduğunu anlamak için içinde yaşamak gerekir. Şimdi tamamen özgürdük. Kimse bir başkası için çalışmak zorunda değildi. Toprağı sürmeye gittiğimizde cacique (*şef*) veya patron düşünmüyordunuz...

Pilar VIVANCOS, bir kollektifte, özgür bir toplumda yaşamanın harikulade bir şey olduğunu düşünüyordu. Köy komitesi tatminkâr olmasa da böyleydi bu. Komite bütün köyü bir genel meclis içinde bir araya getirmeden büyük kararlar almıyordu. Bütün bunlar şahaneydi. Fakat kadınların rolü; işte bu, değişmemişti. Laf çoktu, ama eylem azdı.

- Erkekler samimi olarak devrimi ileri götürmeye adanmışlardı; fakat devrimin bütün düzeylerde derinleştirilmesi gerektiğini anlamadılar. Devrimin evde başlaması gerekiyordu. Gerçekte, kadınların kurtuluşu sorunu devrimci sürecin bir parçası olarak konulmuyordu. En azından, benim yaşadığım deneyde böyle değildi. Belki Catalonia'da durum farklıydı, ama Aragon'da kadının yeri mutfaktaydı veya toprakta çalışmaktı...

Köy komitesinde kadınlar yoktu. Komite tarlalarda daha fazla ele ihtiyaç duyduğu zaman delegasyon bir grup kadına ertesi gün için hazır olmalarını söylüyordu. Aksi halde Pilar evde kalıyordu. Bazen kadınlar komşu kollektiflere yardım ederlerdi. Böylece, kendi köyünden bir grup genç kız, yakındaki Valderrobles'teki sosyalist genç kızlar ile arkadaş oldu. "Bu yüzden kendi köyümüzde nasıl da eleştirilip saldırıya uğradık. Özellikle FAI uzlaşmazdı, sekterdi. Anarşist olmayan bir örgütle birlikte olmamızı, onun için bir şeyler yapmamızı istemezdi."

Ancak, kadınların kurtuluşu için daha fazla baskı yapılmamasından kısmen yine bizzat kadınların sorumlu olduklarını hissediyordu.

- Kadın devrimini gerçekleştirmek durumunda olan biz kadınlar, kadın kurtuluşunun neyi gerektirdiğini pek anlamamıştık. Gerekli eğitim ve kültürden yoksunduk...

Anarko-sendikalist devrimin bir sonucu olarak prütanizm arttı. Pilar'ın kuzenlerinden biri köyden bir kadınla birlikte yaşamaya başladı ve köylülerin sert eleştirilerine uğradı. Evlenmeden birlikte olmanın "hayvanlar gibi" yaşamak olduğunu söylüyorlardı. (Evlenme ve cenaze işlerini köy komitesi yerine getiriyor, insanları, dinsel tören yapmaksızın cenaze için mezarlıkta topluyordu.) Kuzenim ile o kadının serbestçe birlikte yaşamı seçmiş olduklarını anlayamıyorlardı. Ve serbest evlilik anarşistlerin va'zettikleri şeydi!"

- Bir anarşistin karısı veya sevgilisi dudak boyası sürse ne eleştiri olurdu -of! Kocasına gelince... Onun da karısının boyanmasına izin verecek bir adam olmadığını söylerlerdi. Yirmi yaşına gelene kadar asla dudak boyası kullanmadım. Bir keresinde cepheye gittiğimizi hatırlıyorum. Orada gördüğüm bir anarşist militan -güzel bir kadın- bana şöyle dedi: "Makyaj hakkında söylediklerine kulak asma. Buradaki erkekler sadece dudaklarını boyayan kadınların peşinden giderler"...

Bir süre sonra Pilar bu püritenizmle bizzat karşılaştı. Durruti'nin Nosotros grubundaki yardımcılarından biri, Miguel Garcia Vivancos 25. Tümen'in komutanıydı. Tümen anarko-sendikalist milisten oluşuyor ve Carod-Ferrer birliğini de kapsıyordu.[16] Pilar'ın, kırk iki yaşındaki Binbaşı Vivancos'la birlikte savaşan kayınbiraderi, Binbaşı'yı eve, yemeğe davet etti. Pilar masayı hazırladı.

- Tam bir köy kızıydım. Vivancos bütün gece bakışlarını benden ayırmadı. Pancar gibi kızarıyordum. Bana, "Kızarma," diyordu ve bu, durumu daha da kötüleştiriyordu, daha fazla kızarıyordum. Çok iyi görünüşlü, uzun boylu, ince, çarpıcı mavi gözleri olan esmer tenli bir adamdı. Hayata dönük, çok canlı biriydi. Yemekten sonra evden ayrıldı. Bir süre sonra, bir gün, kayınbiraderim döndü ve Vivancos'un yemeğe gelmek istediğini söyledi.

Kızkardeşime, "Benim için ya da senin için gelmiyor," dedi.

---

16. Bk. s. 162-7). Carod'un birliği savaşın ilk haftalarında Saragossa'ya doğru yürürken Beceite'yi kurtardı. Carod önce komiser, sonra tümenin siyasi komiseri oldu.

"Pilar için geliyor." Olay bütün köye yayıldı ve dedikodular başladı. Geldi ve benimle konuşmak istediğini söyledi.[17] Kabul ettim. Ona aşık olmuştum. Annem ve babam dehşete düştüler. Fakat Vivancos hakkında kim ne söyleyebilirdi?

CNT Ulusal Komitesi onunla dalaştı. Böyle genç bir kızla nasıl bir ilişkisi olduğunu soruyorlardı. "En azından bu konuda tedbirli ol," diyorlardı. "Tedbir ha! Siz bir gericiler güruhusunuz," dedi onlara. "Bolşeviklerden daha kötüsünüz." "Sen çıldırmış olmalısın," dediler. "Elbette çıldırdım. Siz hiç aşık olmadınız mı? Onun için çıldırıyorum ve bunu saklamaya gerek görmüyorum." Hepsinin bir metresi olduğunu biliyordu. Burada yine bir püritanizm vardı ve Vivancos ona saldırdı, çünkü bu ikiyüzlü bir şeydi.

Ne zaman birkaç saat serbest kalsa bana haber gönderirdi ve buluşurduk. Ben özgürdüm, kendimi kurtarmıştım. Birlikte uyurduk. Hayatımızın geri kalan kısmında hep birlikte olduk ve asla evlenmedik. İnanıyorum ki, insanlar evlenmedikleri zaman birbirlerine daha çok saygı duyuyorlar. Evlilik özgürlük değildir. Özgürlük, insanın istediği gibi davranması da değildir. İnsanca bir ilişki içinde doğal halinde olabilmek, özgürlüktür...

MADRİD

Binlerce kadın ve çocuk Madrid'den tahliye edildi; ama binlercesi de orada kaldı. Geride kalanlar arasında, her zamankinden önce yaz tatiline çıkan ev sahiplerinin geride bıraktıkları çok sayıda hizmetçi vardı. Bu insanlara iş sağlamak ve katkıda bulunmak için, komünistlerin önderliğindeki Anti-faşist Kadın örgütü yeni işlikler kurdu. Kadınlar burada milis ve ordu için üniformalar ve elbiseler yapıyorlardı. Aynı zamanda, işsizlerin tamamı bu işliklerde "toplandı". En büyük çoğunluğu, sayıları 2000 ile 3000 arasında olan kadın işçiler oluşturuyordu. İşçilerin öz-yönetimi altında ve kumaş işçileri sendikasının komünist liderliğini bütünüyle benimseyerek kollektifler biçiminde çalışıyorlardı.

---

17. Geleneksel olarak bir erkeğin bir kadına talip olduğunu gösteren davranış.

- UGT kumaş işçileri sendikasının komünist sekreteri Petra CASAS, sendika denetimini dayatmaya çalışan CNT'nin aksine bizler, işçilerin kendi atölyelerini bizzat yönetmeleri gerektiği konusunda hep ısrar ettik. Öz-yönetim kollektifler için benimsediğimiz ilke idi. Emirleri veren sendika değildi. Her işlik kendi yönetim konseyini seçiyordu ve her konsey, ortak sorunların ele alındığı bir sendika koordinasyon komitesinde temsil ediliyordu. Fakat her işlik özerkti. Komünist parti bu durumu bütünüyle onaylıyordu. Parti, her kollektifin kendi işlerini yürütmekte özgür olması gerektiğine inanıyordu...

Kumaş kollektifleri başarıyla işlemeye başlar başlamaz, onlara, kendi banka hesaplarını açtırmaları ve ordunun satın alma bölümüyle bizzat sözleşme yapmaları söylendi. Ücret ve hammadde ödemelerinden arta kalan bütün para savaş giderlerinde kullanılmak üzere bankaya yatırılıyordu. Kollektifler, kendi kantin ve kütüphanelerini kuracak, hastalık ödentisi sağlayacak kadar kârlı idi. Her kantinin kendi kamyonu vardı. Bununla köyleri dolaşıyor, günlük tayın için yiyecek topluyorlardı.

Petra CASAS bir gün Calle Abascal'da bu kollektiflerin en büyüğüne çağrıldı: grev başlamıştı. Kollektifte ergenlik çağında çok sayıda genç kız çalışıyordu. Yiyeceklerin kötü olduğunu ve sendikanın gönderdiği bir kadının dinsel bir madalyon taktığını öne sürerek greve gitmişlerdi. Kollektif açıldığında CASAS işçilere kendilerinin mülk sahibi olduklarını, orada başka patronun bulunmadığını söylemişti.

- Artık işe geç gidiyor, kendilerine istedikleri kadar vakit ayırıyorlardı, çünkü patronlarının olmadığını hissediyorlardı. Onlara, erkekler ülkeyi faşizmden kurtarmak için cephede ölürlerken grev yaptıklarını söyledim. Eğer bir kapitalist patron için çalışıyor olsalardı, kendilerine zaman ayıramayacaklardı...

Bu, onların fabrikası idi, diye devam etti. Zamanı istedikleri gibi kullanırlarsa ücreti kimin hak ettiğini nasıl bileceklerdi. Çalışma saatlerinin kaydını tutmaya başlamalıydılar. Dinsel madalyon takan kadına gelince, kendisi, sendika sekreterliğinin bir üyesi, bir Katolik ve sendikanın tam güvenini kazanmış mükemmel bir işçi idi. Nihayet, işçiler, her fabrikanın kendi besin maddesi tedarikini örgütlemekten sorumlu olduğunu ve savaş zamanında düzensizlikler olacağını bilmek durumundaydılar. "Söylediklerimi kabul ettiler ve işe döndüler."

Başlangıçta sendika, sahipleri ortadan kaybolan bütün fabrika ve iş yerlerine, iş yeri temelinde bir işçi komitesi ve bir yönetici seçilene kadar, el koydu. Daha sonra bu fabrikalar, genellikle büyük olanları, daha fazla özerkliğe sahip olarak ve sendika yöneticilerine göre, bu ismi almasalar da, kollektifler olarak işletildiler. Sahipleri kaçmamış olan iş yerleri, işçi denetimi altında yönetildiler. Komünist Parti bu durumu yönetim olarak değil, kesinlikle *denetim* olarak yorumluyordu.

- Sendika liderliğinin komünist üyelerinden Julian VAZQUEZ Komünist Parti'nin başından itibaren çok kesin emirler verdiğini hatırlıyordu. Sendika tutuklama yapmayacaktı, bu polisin işiydi; bütün endüstriyi devralmayacaktı, bu devletin işiydi; küçük mülkleri devralmayacaktı; çünkü bu, küçük burjuvaziyi mülksüzleştirirdi. Bu emirler tam tamına yerine getirildi... [18]

MİLİTANLAR 9

MIGUEL NUNEZ
FUE-JSU eğitim milisi

Kadınlara yönelik tavırda açığa çıkan bilinç değişmesi bir başka alana da yansıdı. Sanki devrim kuşakların zaptedilmiş umutlarını serbest bırakmış gibi, bir gece içinde eğitim, cephede bile acil bir mesele haline geldi.

- Köylülerin ve işçilerin ateş altında bile, zamanlarını ve enerjilerini okuma yazma öğrenmeye ayırmalarını görmek, olaganüstü bir şeydi. Onlara okuduğumuz şiirleri ve edebî eserleri büyük bir dikkatle dinliyorlardı. Bütün bunların en dikkate değer olanı, sordukları sorulardı...

18. Emirler, sanayide veya kırsal kesimde kollektiflerin kurulmasını asla men etmiyordu; fakat Komünist Parti "zorunlu" kollektifleştirmeye, anarko-sendikalist "toplumsallaştırma"ya (sendika yönetimi), kişisel veya ailesel ücrete ve liberter devrimin diğer kurallarına karşı ağırlığını koydu. Kollektifleştirmeye yöneltilen komünist saldırının temeli, aktüel kollektif çalışma sorunundan çok (bu sırada Stalin'in kırsal kesimdeki kollektifleştirme faaliyeti en yüksek noktasında idi) bunu *kimin* kontrol edeceği hayatî sorunu ile ilgili idi. Bk. aşağıda, s. 492.

Savaş başladığında henüz on altı yaşında bile değildi. Hemen gönüllü olmuştu. Hiçbir politik örgüte değil, sadece FUE'ye mensuptu. Fakat çok geçmeden JSU (ve daha sonra Komünist Parti) üyesi oldu. Savaşmak için çok gençti. Bu yüzden yardımcı hizmete gönderildi. Kısa süre içinde kültür ya da eğitim milisi oldu. Fakat burada sadece bir öğretmen değil, aynı zamanda savaşçı bir milisti. Öğretmen ve öğrenci, her ikisi de savaşçı idi.

- İnsanların kültür ve ordu ile kaynaşması tamdı. Öğrenmek, insanlara veya katıldıkları mücadeleye yabancı bir şey değildi. Başlangıçta, bu işçilerin ve köylülerin hayatlarını tehlikeye atarak savaşmalarına yol açan şeyin ne olduğunu kendi kendime soruyordum. Bulabildiğim tek cevap şuydu: düşmanın, bu ülkedeki gerici güçlerin onları uzun süredir yoksun bıraktıkları her şey uğruna savaşıyorlardı...

Sadece adalet, sömürücülerle bir hesaplaşma arayan bir devrim değildi bu, insanların yoksun bırakıldıkları her şeyi fethetmeye çalışan bir devrimdi. Nihayet şimdi kendi ayaklarının üzerinde duran bir halk vardı. Kitlelerin hareketi muazzam bir şeydi.

Birlikte herkes okuma ve yazmayı öğrenmişti. "Bazıları için bu, muazzam bir çabayı gerektirdi." Bir gazete almanın ve sözcükleri sökerek onu okumanın ne kadar heyecan verici bir şey olduğunu görüyorlardı. Sanki muazzam bir engeli aşmışlardı. O zaman, istisnasız, oturup iki ayrı mektup yazıyorlardı. Birini, yazmayı öğrendiklerini bildirmek için eşlerine, ötekini, iyi haberler vermek için *La Pasionaria*'ya yazıyorlardı. "Sadece düşmanla savaşmıyoruz. Öğreniyoruz da. Bize güvenebilirsin."

Sınıflar mümkün olan her zaman ve her yerde, daha çok sabahları ve siperlerin içinde oluşuyordu. Şanslıysalar, büyük bir karatahta ve tebeşir bulabiliyorlar, değilseler, büyük kağıtlar kullanıyor, onların üzerine yazıp çiziyorlardı. Birliğin her hareketinde bu ilkel ekipmanı geride bırakmak gerekiyordu. Zamanla, yine adamların inisiyatifi ile -inisiyatif devrimin onlara kazandırdığı en önemli şeylerden biriydi- birkaç sandalye, bir parça tebeşir, kürsü olarak kullanılan bir odun parçası veya bir kara tahta, okulu yeniden kurmaya yetiyordu.

- Bir üstün emir vermesini, bir subaydan veya politik liderden talimat gelmesini beklemek sözkonusu değildi. Hayır, her şey bizzat oradaki insanlardan geliyordu. Şaşılacak şeydi. Kapitalizmin

gelişmesini önlediği bütün nitelikler ve yetenekler devrim sayesinde birden çağıa çıktı. Hayatında müzik işitmemiş köylüler konser veya kendi şiirlerini okuyan Alberti ve Miguel Hernandez gibi büyük şairleri dinliyorlardı. Halkın iradesi, cesareti, kardeşliği, yoldaşlığı ezici bir güç olarak ortaya çıktı...

Yazarlardan ve gazetecilerden oluşan uluslararası bir heyet, birliği ziyaret etti ve sınırları görmek istedi. Gördüklerinden etkilendiler ve savaştan sonra eğitim milisinin kırsal kesimde tek bir cahil kalmayana kadar faaliyetini sürdürmesini önerdiler.

NUNEZ'in iş arkadaşlarından biri öldürüldüğünde, öteki kültür milisleri ortak ders yapmak için birliklerini bir araya topladılar. Ders, ölen kişinin geride bıraktığı notlardan yararlanılarak hazırlandı. Konu, İspanya tarihinin "altın çağ"ı, II. Philip devri idi.

- Bu dönem bize okullarda "altın çağ" olarak öğretilirdi. Fakat ölen adamın hazırladığı notlar, bu dönemin temelini halkın sömürülmesinin ve sefaletinin oluşturduğunu gösteriyordu. Böyle bir şey daha önce kimse tarafından söylenmemişti. Fakat biz ölen arkadaşımızın verdiği en iyi dersin kendi örneği olduğunu söyledik. Silahlı halkı kültürle kaynaştırma savaşında ölmesi büyük bir anlam taşıyordu...

Birliğindeki eğitim milislerinden biri oldukça esrarengiz biriydi. Gramer ve coğrafya öğrendi, fakat tarihe dokunmayı bile istemiyordu. Oysa diğerleri tarihe büyük ilgi duyuyorlardı. Günün birinde, adamın aslında bir rahip olduğunu öğrendiler. Savaşın başlamasıyla birlikte bağlı olduğu cemaatten kaçmış ve gizlice birliğe katılmayı başarmıştı. Bu durum adamlar arasında bir karışıklığa yol açtı. Eğitim milisleri bu örneği bir ders konusu haline getirmeyi kararlaştırdılar. Altı çizilecek iki tema vardı: kilise hiyerarşisinin halka karşı faşist gericiliğin yanında yer aldığı için taşıdığı sorumluluk ve kişi olarak bu rahibe karşı hiçbir kin duymadıkları. Bu temalar münakaşasız benimsenmedi. Kimse uzaktan ateş edilerek ikna edilmedi.

- Ne var ki, rahibin aldığı tavır ona büyük ölçüde yardımcı oldu. Tanındığını anladığı an, meseleyi açıkça ve dürüstçe tartışma isteği gösterdi. Korkusuzluğu ona sempati kazandırdı. Ayrıca, o da bizler gibi, elde silah düşmana karşı savaşıyordu. Ve, tarihin zenginin değil yoksulun yanında olduğuna inandığını söylemeye devam ediyordu. Aslında, açığa çıkması, yaşadığı korkudan kur-

tulmasını, biraz rahatlamasını sağlamıştı. Fakat asla tarih öğrenmeyecekti. Bu konuda hiçbir şey bilmediğini söylüyordu...

NUNEZ'i en çok etkileyen, devrimin başlattığı derin kitlesel demokrasi idi. Bugün, sömürenin ve sömürülenin olmadığı, sosyalizm adına hataların işlenmediği bir toplumu düşündüğü zaman, o demokrasiyi anlıyordu.

- Kitleler harekete geçince her şey devrimin hizmetine verilir. Bir küçük burjuva olarak, her şeyi, savaş sırasında kitlelerle kurduğum temas sayesinde öğrendim. Bugün burada, mücadelenin ön safındaysam[19], bunun nedeni savaş sırasında kazandığım tecrübedir. Hayat bir başka şey için yaşanmaya değmez. Ancak halk için yaşayabilirsiniz...

Devrimin idealize edilmesi gerekmiyordu. Devrimin, başlangıçtaki en iyi anlarında, her şeyin kendiliğinden yapıldığı, bir işçinin ansızın kendini bir milis gücünün komutanı olarak bulduğu, insanların kendi kaderlerinin efendisi olmaya başladıkları zaman bile, hatalar, alçaklık, bencillik, korkaklık vardı. Bir devrimin sadece ışığı değil gölgeleri de vardı.

- Çamur, korkaklık, sefalet, bütün bunlar da vardı. Fakat en çarpıcı olan, bunların hiçbiri değildi. Devrim bir süreçtir. Arkadaşlarınız cesurken bir korkak olmak güçtür; ya da en azından uzun süre korkak olarak kalmak. Biz marksistler için ders, halkı ve halkın çektiklerini asla unutmamaktır. Her şeyin kaynağı odur.

MADRİD

Cephede olduğu gibi cephe gerisinde de eğitim seferberliği ve reformu -Cumhuriyet'in en çok kazanımı gerçekleştirdiği alan- devrim sayesinde yeni bir hız kazanıyordu. Çok önce terk edilen ve hızlı sosyo-ekonomik değişimin gerisinde kalan geleneksel tavırların ve düşünce kalıplarının dönüştürülmesi ancak, devrimin başlattığı yeni tecrübe biçimlerinin bir sonucu olarak gerçekleşebilirdi. Eğitim hayati bir alandı cephe gerisinde, eski pedagojik tutumların pek çoğu radikal biçimde değiştiriliyordu.[20]

19. PSUC liderliğinin bir üyesi, 1973'te bu röportaj yapılırken Barcelona'da gizli olarak yaşıyordu.

20. Catalonia'da, CENU (Consell de l'Escola Nova Unificada) dikkat çekici

Marisa SOLER, savaşın başında sendikasının çağrısı üzerine 300 işçi çocuğunun okuduğu bir okulu devralan Madridli bir grup öğretmen arasındaydı. Okuldaki dini düzen kaldırılmıştı. Öğretmenlerin önerdikleri değişiklikler çocuklardan önemli bir direniş görmeden gerçekleştirilemedi.

- Bütün ders kitaplarını değiştirdik. Eski sistemde kızlara iğne işi ve dua öğretiliyordu; oğlanlara ise el becerileri ve dua. Bütün ders kitapları dinî idi. Eski öğretiye bağlı kalınarak sorulu cevaplı biçimde yazılmışlardı...

Öğretmenlerin öğretim konusunda başlıca sorunu -din artık müfredatın içinde değldi- öğrencilerden değil, yeni ders kitaplarının yayımlanmaması olgusundan kaynaklanıyordu. Öteki uygulamaları değiştirmeye başladıkları zaman gerçek sorunlar ortaya çıkmaya başladı. Örneğin, eski rejimde, kızlar banyo yaparken gömlek giymek zoruydaydılar.

- "Yıkanmak için sabundan başka bir şey gerekmez," dedim. "Ama *senorita*," diye itiraz ettiler. Onlara her banyo kabininin tamamen kapalı olduğunu, kız ve erkek kabinlerinin ayrı olduğunu gösterdim. Bunun üzerine erkeklerin kızlara ait banyo kabinlerini kullanacaklarını düşünmeye başladılar. Mutsuzdular; özellikle yaşça büyük olanlar. "Suyu vücudumuza doğrudan doğruya değdirmemizi istiyorsunuz, bu bir günahtır." "Size günah fikri aşılanmış; neyin günah neyin günah olmadığını söyleyemiyorsunuz," diye karşılık verdim...

Kızların protestosuna yol açan bir diğer değişiklik okulda uygulanan cins ayrımcılığının ortadan kaldırılması oldu. Kızlar ile oğlanların boş zamanlarda birlikte oynamalarına izin veriliyordu. Öğretmenler cinsler arasında sağlıklı ilişkinin teşvik edilmesi gerektiğine inanıyorlar, kızlara oğlanların düşınan olmadıklarını anlatıyorlardı. Oğlanlar da kızlara kötü davranmamalıydılar; hepsi arkadaştı.

---

bir okul programı hazırladı ve bunu yaparken siyaset ile paralellik gözetmedi." CENU kurulurken sadece eğitim meselelerinin -siyasal değil- tartışılması gerektiği üzerinde anlaşma sağlandı. Örgüt çalışırken PSUC'un sadakat ve işbirliğini sağlamak için bu örgüte tam bir güven gösterilmeliydi." Bunlar, Sabadell'de CNT'li bir öğretmen ve CENU başkanı olan Ramòn CALOPA'nın sözleri. Muhalif komünist POUM'un yasadışı ilan edilmesine varan Mayıs olaylarından sonra bile (bk. s. 491-493) CENU'nun POUM'lu ikinci başkanı, PSUC'lu komünistlerin koruması altında, görevinde bırakıldı.

Banyo kabinleri, cins ayrımının kaldırılması ve dinî kuralların uygulanmaması; bütün bu "günahlar" yaşı büyük kızların gittikçe daha fazla üzülmesine yol açtı.

- "İnançlı değilsiniz," diyorlardı bize. Eski öğretmenleri iyi idi, biz ise değildik. Yaptığımız değişikliklere karşı dururlarken, eski öğretmenlerine duydukları tamamen anlaşılabilir sevgi ve hayranlığı kullandılar. Sonunda hiç istemediğim bir şeyi yapmaya karar verdim. En büyük kızlardan üç ya da dördünü yanıma alıp eski müdirenin odasına gittim...

Orada masanın üzerine bir dizi fotoğraf koydu. Bunlar, bir aynanın karşısında farklı pozlarda duran ve üzerinde siyah çoraplardan başka bir şey olmayan bir kadının fotoğraflarıydı. O fotoğrafların, bugün için oldukça gülünç bulunabileceğini düşünüyordu. Fakat o zamanın ölçülerine göre bunlar kesinlikle pornografiktiler.

- "Bu kadını tanıyor musunuz?" Kızlardan biri ağlamaya başladı. "Evet, bu bizim müdiremiz." Daha ileri gitmek istememiştim. Kızlardan biri af diledi. Bu durumu gerçekten bilmiyordu. "Kimse bilmiyor," diye karşılık verdim. "Ama unutmayın ki, bu fotoğrafları çeken biri var. Görüyorsunuz, bizim gerçek fazilete ulaşmak için mücadele etmek zorunda olduğumuz sahte fazilet işte budur"...

En önemlisi, çocukları savaşın yol açtığı travmalardan korumak için mümkün olan her yolu denemekti. Özellikle etkilenenler, babaları cephede olan erkek çocuklardı. Kendisi ve diğer öğretmenler, onlara, babalarının gelecekte iş bulması için ailelerinin bir daha asla hapse atılmaması için savaşıldığını anlatıyorlardı. Yavaş yavaş gerek kızlar gerekse oğlanlar, duruldular. Bu durum, bütün okulların, çocuklar tahliye edilirken kapatılmasına kadar sürdü. Daha sonra bazı okullar, anne babası Madrid'den ayrılmayan çocuklar için yeniden açıldı.

❀

Devrim, cepheden sadece birkaç yüz metre uzakta olan Madrid'in yüzünü Barcelona'ya kıyasla çok daha sessiz biçimde değiştiriyordu. Savaştan önce esas olarak bir yönetim merkezi olan başkent az çok sanayileştirildi. Neredeyse tamamı küçük atöl-

yelerde çalışan 25 000 metal işçisi ve yaklaşık 40.000 inşaat işçisi iş gücünün ana gövdesini oluşturuyordu (Catalonia'nın 200 000 tekstil işçisi, 70 000 metal işçisi ve eşit sayıda inşaat işçisine karşılık). Yine, önemli bir mühimmat endüstrisi inşa edilmekteydi.

Madrid'e milliyetçi saldırının hemen öncesinde kurulan savunma cuntası yaklaşık üç hafta sonra yeniden düzenlendi. Bu düzenleme sırasında CNT Enformasyon ve Propaganda bölümünden vazgeçerek Savaş Sanayi'ni üstlendi. CNT metal işçileri sendikasının genel sekreteri, yirmi dört yaşındaki Lorenzo INIGO - kurtuluş hareketinin her üç bölümünün de üyesi idi- savaş faaliyetine yönelik ağır sanayii örgütlemeye başladı.

Daha başından itibaren, ağır sanayinin küçük ve dağınık atölyelerde sürdürülemeyeceğini anladı. Etkin olması, üretimi kesintiye uğratan sürekli hava akınları ve bombalamalardan korunması için, bu faaliyetin, tek bir yerde yoğunlaştırılması gerekiyordu.

- Barcelona'daki gibi bir kollektifleştirmeye, onların üretim ve yönetimdeki özerkliğine gücümüz yetmiyordu. Onlardaki ticaret ruhunu sürdürmeye de gücümüz yetmiyordu. Cephe hattında yaşıyorduk...

Basit bir karara vardı: kentin bütün metal sanayi 7 km. uzunluğundaki yeraltı demiryolu tüneline yerleştirilecekti. Savaş başladığında bu tünel Atocha istasyonu ile yeni bakanlıklar arasında inşa ediliyordu. General Miaja ile konuşmaya gitti. General öneriyi kabul etti, ancak Valencia'daki hükümete danışması gerektiğini söyledi. Ertesi gün, savaştan önce kamu işleri bakanı olarak tüneli planlamış olan sosyalist lider Prieto, hangi delilin böyle bir karara vardığını soran bir mesaj gönderdi.

- "Şey, delilerin bazen iyi fikirleri olur," dedim Miaja'ya. "Eğer itirazınız yoksa hükümetin iznini beklemeden işe girişelim." Ve işe giriştik...

Teknisyenler tüneli su geçirmez hale getirmeyi başardılar ve vagonların bir uçtan girebileceğini, öteki uçta ise genişletilmiş çalışma yerlerinin bulunacağı bir düzeneği gerçekleştirdiler. Sıra, mağazalarını tünele taşımaları için iş sahiplerini ikna etmeye gelmişti.

- İyi bir liberter olarak, atölyelere silahlı adamlar gönderip, makinaların tünele taşınmasını emredemezdim. İş sahiplerini top-

lantıya çağırdım. "*Senores*, savaşta bulunuyoruz. Savaş üretimi için makinalarınıza ihtiyacımız var. Size de ihtiyacımız var"...

Onlara, bir takımın başında bulunan ustabaşıları veya vasıflı işçiler olarak kendi ekipmanlarından sorumlu olacaklarını söyledi. Bütün makinaların demirbaş listesi hazırlanacak ve mülkler garanti altında olacaktı. Savaş sona erdiğinde, ekipmanlarını geri almakta özgür olacaklardı. Kabul ettiler. İki ay içinde, başkentin bütün ağır sanayi üretimi günde on altı saat, hava akınlarıyla kesintiye uğramaksızın, yeraltında çalışmaya başladı.

Teknik ve idarî olarak "tünel" INIGO'nun bölümü tarafından denetleniyordu. Aynı bölüm ücretleri de ödüyordu. "Bir çeşit yukardan öz-yönetim." "Tünel"de çalışan UGT'li tornacı Pedro GOMEZ'e göre yapılan iş bir devlet fabrikasında çalışmak gibiydi. Üretim normları, yukardan, iş komitesi ve teknisyenlerden geliyordu. Çalışma koşulları mükemmeldi. Ücret farklılaşması vardı, ama çok fazla değil. Grev olmuyordu. İş bir kez örgütlendikten sonra, üç vardiya halinde saat gibi çalışmaya devam etti.

- Normlar zorlamayı gerektirmiyordu. Eğer gece vardiyası 300 mermi üretmişse, gündüz vardiyası da en fazla o kadar yapacaktı. Malzeme eksikliği yüzünden asla işi durdurmak zorunda kalmadık. Ancak, savaş devam ettiği sürece elektrik kesintileri oldu. Üstümüzde, yere kadar altı metre vardı. Bombalanma korkusu yoktu. Ancak bir sorun vardı. Yukardaki birlik yeterli değildi. İş yeri düzeyinde yeterince birlik halindeydik; UGT ve CNT işçileri arasında büyük sorunlar yoktu. Fakat, eğer savaşı kazanacak idiysek, bütün münakaşa ve ayrılıkları önleyecek birine ihtiyaç vardı...

Bir gün savunma cuntası başkanı General Miaja haftalık ücret çekini imzalamayı reddetti. Valencia'daki hükümetin kendisine savaş üretimi için artık fon ayırmamasını emrettiğini iddia ediyordu. INIGO, Prieto ile görüşmek için Valencia'ya hareket etti. "O sırada Miaja, bizi savaş sanayinin dışında bırakmadıkları sürece biz liberterlerden kurtulamayacaklarını bilen komünistlerin bir aleti durumundaydı." Prieto hükümetin böyle bir emir vermediği konusunda onu temin etti ve Miaja'ya verilmek üzere bir mesaj dikte ettirdi. Aynı zamanda, INIGO'nun kendisine getirdiği, silah üretimi hakkındaki raporu da okudu. Madrid'de mermi üretiminin Barcelona veya Valencia'ya nazaran daha düşük maliyetli olması nasıl mümkün oldu, diye sordu.

- "Çok basit bir nedenle *senor* Ministro. Madridli metal işçileri, fazla çalışmaya gerek duymadan bütün iş saatlerini kullanıyorlar." Prieto öteki cepheler için de mermi üretip üretemeyeceğimizi sordu. Henüz kendi ihtiyaçlarımız için bile yeterli üretim yapamadığımızı anlattım...

INIGO, özel milis gruplarının her sabah cepheden yeniden doldurmak üzere mermi kovanı topladıklarını anlatarak, tüfek mermisi üretmek için gerekli ekipmanın satın alınması için Prieto'dan izin istedi. Madrid sadece kurşun mermi üretebiliyordu; fakat kovanlar yetersiz olduğu için onları toplayıp yeniden kullanmak gerekiyordu. Başkent tamamen hükümetin sağladığı ikmal malzemesine bağımlıydı. Bakana bir Belçika kataloğu gösterdi ve ona Catalanların bu tür ekipmanı satın almakta olduklarını anlattı.

- Catalanlar biz Madrid'dekilere kıyasla, silah üretiminde daha ileriler. Yakın zamanda, birkaç ton bakırı Barcelona'da üretilen 7 000 top mermisi ile değiştirmiştim." Siz Catalanlar ticarî işlerden çok iyi anlıyorsunuz," demiştim CNT'li meslektaşıma. "Bu bakırı size satmam. Onu takas edeceğim." Prieto, hükümetin Madrid'e makina sağlamak için tek bir *cèntimo* bile harcama niyetinde olmadığını söyledi. Eğer makina alınırsa, bunlar Valencia'ya veya Catalonia'ya yerleştirilecekti...

Valencia'daki hükümet, Madrid'de son anda kurulan savunma cuntasının Madrid'in hükümeti haline gelmiş olduğunu düşünüyordu. Valencia'da, politikacı olmasa da, bir halk kahramanı olan Miaja'nın İspanyol hükümetinin başkanı gibi davrandığını düşünenler vardı. Valencia'da içişleri bakanlığı ikinci sekreterliği görevinde bulunan Socrates GOMEZ, hükümetin bir kesiminin duyduğu kaygıyı ifade ediyordu.

- İktidarda belirli bir ikilik oluştu. Komünistlerin kolayca manüple ettikleri Miaja Valencia'dan aldığı emirleri aklına estiği gibi yorumluyordu. Onu sert biçimde uyarmak ve emirlere itaat etmesini söylemek gerekti...

Komünist Parti'nin artan gücü kaygı uyandırıyordu. Madrid savunması, Sovyet yardımının ağırlığı, son anda ulaşan, Komintern'in örgütlediği Uluslararası Tugaylar, partinin her şeyi savaş faaliyetine uygun biçimde örgütleme kararlılığı ve sosyalist devrimi (liberter devrim sözkonusu bile değildi) zorlamak için yaptığı muhalefet, öteki parti ve örgütlerin belirgin politikalar iz-

lemelerini isteyenler arasında PCE'nin prestijini önemli ölçüde arttırıyor veya diğer parti ve örgütlerin çıkarlarını tehdit ediyordu. Madrid savunma cuntası, Halk Cephesi mıntıkasında, komünistlerin ağırlıklı konumda oldukları yegâne hükümet organı idi. Nihayet, hükümeti feshetme bahanesi ile hükümet edenler de onlardı.

Cunta esas olarak komünistler ile liberterler arasındaki iç çatışmalarla bölündü. Kısa süre içinde Barcelona'da dramatik bir çatışmaya yol açacak şeyin ilk göstergesi olarak, Madrid eteklerinde liberterlere ait bir binada cunta konseyi üyesi bir komünist vurularak yaralandı. Hemen ardından, komünistlerin elindeki kamu düzeyi konseyinin emriyle güvenlik muhafızları, silah ruhsatlarını iptal etmek suretiyle yaklaşık elli CNT militanını silahsızlandırdı. Nihayet, Nisan 1937'de, Madrid'deki anarşist hapishane müdürü Melchor Rodriguez başkentte komünistlerin yönettiği hapishanelerde yapılan işkenceler hakkında ayrıntılı bilgiler yayımladı. Kamu düzeninden sorumlu konsey üyeliğini Santiago Carillo'dan devralan Jose Cazorla'yı suçluyordu. Başbakan Largo Caballero, skandalı, hükümetin otoritesini yeniden sağlamak ve cuntayı dağıtmak için kullandı.

INIGO son toplantıya çağrıldı. Miaja cunta konseyi üyelerine Caballero'nun kararını bildirdi.

- Sol cumhuriyetçi temsilci Carreno Espana masanın tam karşısında oturan Cazorla'ya baktı ve şöyle dedi: "Sizler -sadece Cazorla'yı değil, komünistleri kast ettiğini göstermek için çoğul kullanıyordu- savunma cuntasının Juan Simon'usunuz." Juan Simon, tanınmış bir İspanyol halk şarkısında öz kızını gömen bir mezar kazıcısıdır. Haklıydı. Madrid'i çevreleyen cepheler o sırada sabitleşmiş olsa da, cunta Madrid'de önemli bir politik ve moral rol oynamaya devam edebilirdi...

Bu rol, aylar sonra, savaşın ikinci kışının zorlukları yaşanırken yavaş yavaş gelişen moral bozukluğunu durdurabilir ve cuntanın dağıtılmasından iki yıl sonra savaşın sonunu getiren trajik olayları önleyebilirdi.

OLAYLAR 5
SAKLANIRKEN

Ayaklanmadan beri, tutuklanacağı veya cepheye gönderileceği korkusuyla Madrid'deki evinden dışarı çıkmamıştı. Bellas Artes çekasından milisler, arama ve tutuklama emri ile evine gelmişlerdi. Hiçbir şeyi inkâr etmedi. Uzun süredir daima gerçeği söylemeye karar vermişti. Evet, Katolik Gençlik örgütünün bir üyesi idi. Yıllardır üye idi. Evet, çok sayıda dinî kitabı vardı. Fakat cumhuriyet din özgürlüğünü garanti etmişti. Milislerden biri onu tutuklamak istedi, ancak diğeri bu fikre kesin olarak karşı çıktı. Sonunda çekaya danışmak için evden ayrıldılar. Tutuklanmasına karşı çıkan milis, yedek parça satın almak için sık sık babasının dükkânına gelen bir tamirci idi. Babası, hiçbir partiye üye olmamakla birlikte sağa sempati duyan bir iş adamıyken, kendisi, Enrique MIRET MAGDALENA, üniversitenin kimya fakültesinde bir öğrenci, en iyi şekilde CEDA'lı eski tarım bakanı Gimenez Fernandez tarafından temsil edilen tipteki hıristiyan demokrasiden etkilenen bir "ruhban katolik" idi. Savaştan önce Cizvit olmak için eğitim görmek üzere ülke dışına gitmek istemişti.

Birgün kendisine, milisin Cizvit evinde yaptığı bir arama sırasında kendi adının da yer aldığı bir listenin bulunmuş olduğu söylendi. Saklanması tavsiye ediliyordu. Cizvitlerin böyle bir listeyi muhafaza edecek kadar aptallık etmelerine öfkelenen babası oğlunun saklanması gerektiğini kabul etti ve bir yer aramaya başladı. kısa süre içinde ilk dersini öğrendi.

- Yardım edeceklerini umduğum insanların hiç biri istekli değildi. Birden, en son aklıma gelebilecek bir kişi bana bir sığınak sağladı: aynı evde yaşayan, bizim toprak ağası. Bir ay sonra durumu o kadar zorlaştı ki, ona ayrı bir yer bulmak zorunda kaldım. Bu kez, bir arkadaşımın arkadaşı olan hiç tanımadığım bir kadın yardımcı oldu. Beni, kapıcısını tanıdığı Küba elçiliğine götürdü. Bana bizzat eşlik ediyordu. Bu çok tehlikeliydi, zira sokakta durdurulsam gösterebileceğim hiçbir kâğıt yoktu üzerimde...

Küba elçiliğinde geçen üç haftanın sonunda, resmî yoldan mül-

teci olmasına izin verilmeyen herkes dışarı atıldı. Sonunda, yine bir başka tanıdığın koruması altında Paraguay elçiliğinin devraldığı bir binaya kendini kabul ettirmeyi başardı. Tarih, Mart 1937 idi ve savaşın sonuna kadar, iki yıl boyunca orada kalacaktı.

Binadaki koşullar ilkeldi. Altı mülteci, beş metre kare büyüklüğünde mikrop yatağı bir odanın zeminindeki şiltelerin üzerinde uyuyorlardı. Gündüzleri bulundukları yeri genişletmek için şilteleri dertop ediyor ve koridorda yaşıyorlardı. Gün ışığını asla görmediler, çünkü sokaktan geçenlerin içeriyi görememesi ve saklananları keşfetmemesi için perdeler sürekli kapalı tutuluyordu. Dışarda görev yapan milisler duymasın diye, sürekli fısıltı halinde konuşmak zorundaydılar. Isıtma sistemi yoktu ve içerisi çok soğuk oluyordu. Yiyecekleri de çok azdı. 1937 Christmas'ında, yiyecekleri, sabah kahvaltısında şekersiz arpa kahvesinden; öğlede, kırmızı biberle baharatlandırılmış bir çanak sıcak su, birkaç pirinç tanesi ve bir santimetre kalınlığında bir dilim ekmekten ibaretti. Akşam da aynı şeyi yediler.

- Aldığımız günlük besinin 600 kalorinin altında olduğunu hesapladık. Elli ya da altmış kişi kadar vardık, fakat elçilik sadece yirmi beş tayın kartı çıkarıyordu. Maslahatgüzarın kayınvaldesi tayının yarısını karaborsada satıyor, parasını da cebine atıyordu. Bazıları verilenle yetinmeyi başardı, ancak diğerleri bu kadar az yemektense elçilikten ayrılmayı ve dışardaki tehlikeleri göze almayı tercih ediyorlardı...

Mültecilerin çoğunluğu tutucu Katolikler ve monarşistlerdi; bir avuç falanjist ve Carlist de vardı. Kendisi, bir ruhban katolik olarak, rahiplerin verdikleri öğütlere inanıyor ve askerî ayaklanmaya sempati duyuyordu. Kendisi gibi düşündüğünü söyleyen insanlarla birlikte elçilikte yaşamaya başladığında ortaya bir sorun çıktı. İlk dikkatini çeken şey, içlerinde en fazla dindar olanların, aynı zamanda, dinden siyasete kadar her konuda en tutucu kişiler olmaları idi.

- Öte yandan, çoğunluk kiliseye veya Katolisizme aldırmıyordu. Katoliktiler, ancak onların Katolisizmi öteki dünya için bir çeşit sosyal güvenlikti. Kendimi sudan çıkmış balık gibi hissetmeye başladım. Bu kadar çok Katoliğin kendi kaderlerini neden monarşi ile birleştirdiklerini asla anlayamamıştım. Kendimi bir cumhuriyetçi olarak görüyordum. Fakat aynı zamanda cum-

huriyetin ruhbanlara karşı olduğunu hissediyordum. Şimdi, elçilikte, rahiplerin Katolik olmanın tutucu olmak, anti-Katolik olmanın ise solcu olmak anlamına gelmediğini söyleyerek bizi aldattıklarını anlıyordum. Çevremdeki insanlara baktığım zaman cumhuriyetin anti-ruhbanlığının bile sağlıklı olduğu görülüyordu...

Oradakilerin tek bir şeyle ilgilendiklerini fark etti: intikam. Fantezileri gün geçtikçe -"konuşma bir hastalık haline geliyordu"- o durumdan kurtulduklarında ne yapacakları meselesi çevresinde dönüyordu: "ölüm, ölüm, ölüm; bütün işçilere, bütün cumhuriyetçilere, bütün kızıllara ölüm." Toplumsal ilerlemeyi ima eden her şey otomatik olarak mahkûm ediliyordu. Yine, gözlemlediği kadarıyla, bu tür tavırların dinî planda hiçbir zemini yoktu.

Mülteciler arasında kırk yaşlarında bir rahip vardı. Sabahın beşinde sadece MIRET MAGDALENA'nın katılımı ile günlük ayin yapıyordu. Bu durum MIRET'e mezarlıkları, otantik basit ayini düşündürüyordu; asla unutamayacağı bir tecrübe idi. Fakat diğer mülteciler bu rahip gibi değildiler.

- Garipti, bazı ruhban İspanyolların yüreğinde sanki anti-ruhban bir hoşnutsuzluk varmış gibiydi. Elçilikte, rahibin davranışına gösterdikleri tepki bu durumu açıkça ortaya koyuyordu. Cinsel şakaların ve öykülerin rahibi altüst ettiğini anladıkları zaman, bunları açıktan onun önünde yapmaya başladılar; kaba tavırlarını ona yönelttiler ve saygısızlık etmeye başladılar.

Elçilikte bu insanlarla birlikte olmak zorunda kaldığım andan beri, Katolik ilkelerime sıkı biçimde bağlı kalmaya, ancak bunları kimseyle tartışmamaya karar verdim. Garip bir sonuç çıktı: diğerlerinden saygı görüyordum, çünkü katı bir inanca sahip olduğumu görüyorlardı ve bu, zamanla, hissedilir bir avantaj sağladı. İçinden bir şey çalınmamış tek çanta benimkiydi. Tehlike içinde yaşayan bu insanlar arasında bile hiç dayanışma yoktu. O yerde en vahşi bencillik dizginlerinden boşaldı. Kendisinden başka bir şey düşünmeyen, komşusunun durumuna en ufak bir ilgi bile duymadığını ortaya koyan bu insanlar için dinin ne anlama gelebileceğini sık sık kendime soruyordum...

Bazı mülteciler beşinci kolla ilişkileri olduğunu iddia ediyorlardı, fakat MIRET MAGDALENA bunun bütünüyle söylenti olduğundan kuşkuluydu. Ne var ki, cumhuriyetçiler elçiliğe ajan

provakatörler soktular. "Mülteci seçen" bir adam, azar azar, bazı milislerin kendisine güvendiklerini, belirli bir para karşılığında kaçmanın mümkün olduğunu açıkladı.

- İnsanlar, adamın doğru söyleyip söylemediğini sınamadan, isimlerini bir listeye yazdırdılar; öteki tarafa kaçma arzusu öylesine büyüktü ki. İlk giden beş kişi, milliyetçi mıntıkaya vardıklarında radyo kanalıyla bir parola göndermeyi kabul ettiler. Parola asla gelmedi. Daha sonra, gidenlerin meşhur "ölüm tüneli"nden geçtiklerini öğrendik. Güya bu, Carabanchel'de, cumhuriyetçi hatlardan milliyetçi hatlara uzanan gizli bir tüneldi. Aslında bu bir tuzaktı. Elçilikteki korku öyle büyüktü ki, bir cumhuriyetçi ajan olduğuna artık tamamen ikna olduğumuz adamla kimse yüz yüze gelmeye cesaret edemedi. Onu kovmak için karar aldık...

Çeşitli zamanlarda, özellikle savaşın ilk ayı içinde Madrid'deki elçiliklere mülteci olarak alınanların 20 000 kadar olduğu tahmin ediliyordu. Bunların sadece %10 ile %15 kadarı savaşın sonuna kadar oralarda kaldılar. Pek çoğu, istemeseler de, boşaltıldılar. Falanjist öğrenci birliği lideri David JATO gibi bazıları, milliyetçilerin Madrid'i ele geçirmede uğradıkları başarısızlık, savaşın yıllarca olmasa da aylarca süreceğini açıkça ortaya koyduğunda sığınacak daha güvenli bir yer bulmak için ayrıldılar. David JATO, geçmişe baktığında, bir milyon insanın yaşadığı bir kente sadece birkaç bin askerden oluşan bir şok gücü ile cepheden saldırmanın tam bir ahmaklık olduğunu, düşünüyordu. Üstelik bunu gerektiren derin bir neden de yoktu.

- Franco'nun savaştan sonra söylediklerinden, iç savaşa hızla son vermenin ülkenin ve nüfusun yarısını kendi siyasal fikirlerine bağlı durumda bırakacağı sonucuna varmış olduğu çıkarılabilir. Bir iç savaş bir uluslararası savaştan tamamen farklıdır, diyordu. Uluslararası bir savaş düşman bölgenin fethi ile sona erer; fakat bir iç savaşta, düşman bölgenin askerî işgali nihai hedef değildir...

JATO'nun mülteci olarak bulunduğu Finlandiya elçiliğine devredilen çeşitli binalardan biri cumhuriyetçi polise açılmaya zorlandı ve mülteciler tutuklandılar. Olay, JATO'nun ayrılma kararını pekiştirdi. Hayatta kalmasını ailesinin bir Fransız'la olan dostluğuna borçluydu. Elçilikler, kendi milliyetlerini kapılarına as-

tıkları bir dökümanla kanıtlıyorlardı.

- Kasım ve Aralık aylarının (1936) o korkunç günleri sona erdiğinde, bu dökümanların etkisi görüldü. Temmuz'dan Eylül'e ve Kasım'dan Aralık'a olmak üzere en kötü iki katliam dönemi yaşandı. Daha sonra, tamamen sona ermese de, sayıları çok önemli ölçüde azaltıldı...

JATO, yaşını on dokuz yerine on altı gösteren sahte dökümanlar buldu; daima gerçek yaşından küçük gösterirdi. Sahte belge bulmak zaman geçtikçe daha kolay oluyordu.

- Baskı hafiflerken cumhuriyetçi yönetimde bir çeşit gedik açıldı ve her şey mümkün hale geldi. Bir neden daha vardı. Savaşın ilk altı ayı içinde, kızıl mıntıkadaki en iyi militanlar öldürüldü. Cepheye ilk gidenler onlar olmuştu; ilk önce onlar öldürüldü. Cephe gerisinde kalanlar, ideolojik olarak konuşursak, aynı adamlar değildiler...

OLAYLAR 6
KURTULUŞ

Dokuz yaşındaki Maria Carmen QUERO, yaklaşık altı aydır saklanmakta olduğu Malaga kliniğinin penceresindeki bir kırıktan dışarıyı seyrediyordu. 8 Şubat 1937 sabahı idi. sokakta çömelmiş iki Faslı gördü. Üst kat pencerelerine ateş etmeye hazırlıyorlardı. O sırada karşı balkonda kırmızı ve altın renkli bir bayrak görüldü. "A, anne, şuna bak!" diye bağırdı. Pancurları açtılar ve temiz havayı içlerine çektiler. Aşağıda, sokakta, kucaklaşan insanlar görüyorlardı. Tanklar geçiyordu. Askerlerin başında zeytin dallarıyla süslü, tüylü şapkalar vardı. Çok güzel bir şarkı söylüyorlardı.

- "Kim bu insanlar, anne?" "Bilmiyorum," dedi annesi; ama sonra, birden, "İtalyanlar!" dedi. Sokaklar mavi gömleklilerle doluydu ve insanlar faşist selamı veriyorlardı. bu kadar çok falanjist birdenbire nereden çıkmışlardı?..

Önceki gece sokaklarda insan sesleri, ağlayan çocuklar, bağıran katırlar, öküzler ve at arabaları vardı. Çevredeki bütün köyler Almeria'ya kaçılabilecek yegâne yol boyunca kente akın ediyor gibiydi. "Yahudilerin Mısır'dan göçüne benziyordu." Annesi doña

Pepa, neden kaçıyorlar, diyordu, üzgün üzgün.

Pepa LOPEZ de bu köylerin birinden gelmişti. Avukat ve CEDA'lı eski bir parlamento üyesi olan kocası, savaşın ilk günü bir kalabalığın evlerine doğru yaklaştığını görür görmez gidip saklanmıştı. Birkaç dakika sonra Pepa, uzun yıllar köylülere yakın yaşamanın verdiği içgüdü ile *senora* giysilerini çıkarıp atmış ve yerine eski bir iş elbisesi giymişti. Ayakkabılarını kenevir lifinden yapılmış bir çift sandaletle değiştirmiş, annesinden kalan üçlü bileziklerini kapıp domates, biber ve diğer sebzelerin bulunduğu bir sepete koymuştu. Sonra, çocuklarını yanına alıp bir sokak satıcısı gibi evden dışarı fırlamıştı.

- Sokağa çıkar çıkmaz kuzenlerden birinin evine doğru gittim. Oradan evimizdeki eşyaların kapının önüne yığıldıklarını ve ateşe verildiklerini gördüm. Kuzenim dehşet içindeydi. Yirmi dört saat içinde bir başka yer bulmak zorundaydık...

- Akrabalarımız birbiri ardı sıra bizi reddetmeye başladılar, diyordu Maria Carmen. Sığınacak bir yer istediğimizde yüzleri bembeyaz oluyordu. Sonunda bizi kimselerin istemediği bir an geldi. Hayatımın en üzücü tecrübesi idi...

Üzerinde uzun kollu gömlek ve başında bir bere ile sokakları arşınlayan babasına sonunda bir tıp asistanı sığınacak bir yer vermişti. O sırada, yardım istemek için solcu arkadaşlarına başvurmak üzereydi. Asistanın kızı bunu yapmasına engel olmuş ve saklanması için kendi nişanlısının ailesini ayarlamıştı. "Akrabaları tarafından reddedildi, hiç tanımadığı insanlarca kurtarıldı..."

Doña Pepa yoksul bir sivil muhafızın kadınlar hapisanesinin yakınındaki evine taşındı. Şoför ile hizmetçi kız ona eşlik etti. Bir gün, kaldıkları evin kapıcısı doña Pepa'nın elbiselerinden bazılarını gizlice dışarı çıkarmayı başardı. İçlerinde sivil muhafızların şapkalarına benzeyen üç köşeli yeni bir şapka vardı. Doña Pepa şapkayı görür görmez onu pencereden dışarı fırlattı.

- "Ama anne, şapkan!" diye bağırdım. "Alt tarafı, bir şapka," diye karşılık verdi, sert bir tavırla. Şapkanın yere doğru süzülüşünü seyrettim. benim için, o şapkayla birlikte bütün bir devir kapanmıştı. O şapka gitmiş, her şeyi de beraberinde götürmüştü...

Birkaç gün sonra şoför onları uyardı. Komşulardan biri Maria Carmen'i tanımıştı. Yine taşınmak zorundaydılar. Son umutları olan, kentin eteklerinde yaşayan bir hala da onları reddetti. Fakat

Pepa'ya, önemli bir jinekolog olan Dr. Jose Galvez'in yönettiği bir kliniğe girmeye çalışmasını önerdi. "Çok dindar, sağcı bir Katoliktir; Malaga'daki bütün toplumsal sınıflar onu bir aziz bilirler." Doktor, ailesinden hiç kimseyle ilişki kurmaması koşuluyla Pepa'yı kliniğe kabul etti.[21] Maria Carmen'i de yanına almasına izin verdi. Annesinin odasında bir divanın üzerinde uyuyordu. Klinik mültecilerle doluydu: bir *carmelite* manastırının eski rahibeleri -manastır yakıldıktan sonra, eski alışkanlıklarının hepsini koruyarak gelmişlerdi; bir piskoposun kızı; çok sayıda politikacı karısı; kimseyle görüşmeyen rahipler.

Maria Carmen yatıp kalkıp dua ediyordu. Hayatında hiç bu kadar çok dua etmemişti. Halası ve onun kızı için dua ediyordu. Kızın tutuklandığını gazetede okumuştu. Kız, JAP'a üyeymiş. Ne zaman hava akını olsa, kızıllar mahkûmları dışarı çıkarıp kurşuna diziyorlardı. Bir gün halası tam dışarı çıkarılmak üzereyken, kapıdan biri şöyle bağırmıştı: "Bugünlük yeter!" Bunu, daha sonra öğrenecekti.

Maria Carmen'in rengi soluyordu. Annesi, kızının yeterince hareket edememesinden şikâyet ediyordu. Dr. Galvez cebinden bir ip çıkardı. "Günde yirmi kere ip atla," dedi, "böylece egzersiz yapmış olursun.". Bu sözleri çok nazik bir tavırla söylemişti. İçeriyi kimse görmesin diye, pencereler sürekli kapalı tutuluyordu.

Bir gün sokaktan gelen sesler işittiler. Görevli hemşireler herkese, bodruma inmelerini söyledi. Sesler, gittikçe yaklaşıyor ve yükseliyordu. "İçeri girin ve onları yakalayın!" Maria Carmen bu sözlerin ne anlama geldiğini bilecek yaştaydı.

- O anda sanki ölmek için doğmuş olduğumu hissettim. Hep birlikte diz çöktük ve dua ettik. Dr. Galvez bile, kızılların içeri girmek üzere olduklarını düşünüyordu. Kendi kendime, "çok fazla acıtmaz," diyordum...

Doña Pepa'nın hatırladığı kadarıyla, çığlıklar, savaşın ilk günü evleri ateşe veren kalabalığın çıkardığı seslere benziyordu. "Daha önce böyle bir ses işittiniz mi? Hayır mı? Evet, işitmemiş olmanız daha iyi..." Kadınlar erkeklerden daha kötü durumdaydılar. Bu

---

21. Dr. Gàlvez'in iki kızı milliyetçi havacılar olarak şöhret kazanan iki kişiyle, Joaquin Garcia Morato ve Carlosde Haya ile evliydiler. İkincisinin karısı kentteki hapishanede tutuluyordu. Daha sonra Malaga milliyetçilerin eline geçtiği zaman yakalanan Arthur Koestler ile değiştirildi.

savaş dehşet vericiydi. Alt ve üst sınıflar arasındaki bir savaş uluslar arasındaki bir savaştan çok daha kötüydü. Ordunun düzeni yeniden sağlama isteğini desteklemişti. Fakat zaman zaman, bu ordunun alt sınıfların gözünde bir işgal ordusu olduğunu kabul etmek zorunda kalıyordu.

- Kitleleri kışkırttığınızda, çok tehlikeli olur. Heyecanlar serbest kalır; onları dizginleyemezler. Korkunç şeyler olur. Alt sınıflar iktidarda olanlardan nefret ediyorlardı. Böylesine eşitsizlik olduğunda, hep nefret etmezler mi?..

Çığlıklar giderek azalıyor, kalabalık uzaklaşıyordu. Nasıl olabilirdi? Dizlerinin üzerinde doğrulup ayağa kalktıklarına inanamıyorlardı.

Neler olduğunu daha sonra öğrendiler. Bir anne ile oğul sokaklarda sürüklenerek götürülmüşlerdi. Yaşlı bir kadın olan anne üzerinde metal bir fıtık bağı taşıyormuş. Birisi, onun gizli bir radyo taşıdığını sanmış. Kalabalık toplanmış. İtip kakma sonucu yaşlı kadın ölmüştü.

Klinik katedralin karşısındaydı. Doña Pepa dinî heykellerin dışarı çıkarıldığını ve bir kamyona yüklendiğini gördü. Heykellerin başları bir baltayla kesilmiş gibiydi. Cumhuriyetin ilanından bir ay sonra 1931 Mayısı'ndaki kilise yangınlarını hatırladı. Kısa süre içinde, yangınlara bizzat katılan insanlar kutsal tasvirleri tören yürüyüşleri sırasında taşımaya ve geçerlerken alkışlamaya başladılar. "Bu nasıl oluyordu? *Dios mio!* Kutsal tasvirleri parçalayan insanlar şimdi onları öpüyorlardı..."

Köylerden gelen mülteciler katedralde yaşamaya başladılar. Maria Carmen, her köşede, ateş üzerinde yemeğini pişiren, şiltelerde yatan ve Patio de los Naranjos'da dışkılayan bir aile görüyordu.

- Geceleri bütün ışıklar yanıyordu ve içersi kalın bir dumanla kaplanıyordu. İnsanların, sıralarda oturup sigara içtiklerini ve sanki bir kulüpteymişler gibi sohbet ettiklerini görüyordum. Ölenler tabutlar içinde dışarı götürülüyorlardı...

Bir gün yataklarını düzelten ve odaları temizleyen hizmetçi korkunç bir durumda içeri girdi. "Geliyorlar ve yollarına çıkan herkesi öldürüyorlar..." "Aptallık etme," dedi doña Pepa, "suç işlemeyen insanları öldürmezler." Daha sonra, gün boyunca top sesleri işittiler. Cephe çöküyordu. Korkmuşlardı. Sonunda ne olacağını bil-

miyorlardı. "Evet, biliyorum," dedi Dr. Galvez, dona Pepa'ya, "burası bizim toprağımız, sevdiğimiz toprak..."

İnatçı veya umutsuz savunucuların son an direnişleri hiçbir yarar sağlamadı. Yapabilecekleri en iyi şey, kaçmaktı. Kentin üzerine, İtalyan tanklarının öncülüğünde gerçekleştirilen saldırı sadece üç gün sürdü. Kıyının ele geçirilmesi milliyetçilere ilk Akdeniz limanını sağladı ve böylelikle, güneydeki önemli bir Halk Cephesi bölgesi temizlendi. Olayın yankıları en yüksek düzeylerde hissedildi. Başbakan Largo Caballero'ya doğrudan saldıracak kadar güçlü olmayan Komünist Parti başbakanın savaş sekreteri General Asensio'ya saldırdı. General azledildi.

Maria Carmen, kaldırımlara çıktı. Ayaklarını sanki çoktan ölmüşler gibi hissediyordu. Kaldırım mantarı andırıyordu. İçine batacakmış gibiydi. Doña Pepa onu elinden tuttu. "Gel çocuğum, gidip babanı görelim."

Birkaç dakika önce, uzun boylu, güzel bir bayan oğlu ile birlikte kliniğe gelmişti. Doña Pepa'ya, kocasının kendi evinde, emniyette olduğunu söylemişti. Yola çıktılar. Evin girişinde, mermer merdivenlerin en üst basamağında, sakallı, bereli ve deri ceketli bir adam duruyordu. Maria Carmen, bir milise benziyor, diye düşündü.

- Hemen sorunlar çıktı. Babam, sağ kaldığı için üzüntü duyduğunu söylüyordu. Neredeyse bütün siyaset arkadaşları katledilmişti. O sırada insanlar, ondan solculara karşı suçlamalarda bulunmasını istediler. Temizlik başlamıştı. Babam reddetti. Sıkıyönetimden, idamlardan söz edildiğini işitmeye başladık. Her gün yüzlerce duruşma oluyordu. "Yirmi ölüm cezası," diye bağırdı babam. "Ne oluyor?" Kendisi ceza avukatıydı. Savaştan önce, kendi eliyle ölüm cezası verdiği zamanlar, yemek yiyemez ve uyuyamazdı. "Bana sıkıyönetim mahkemelerinden söz etmeyin, kanımı donduruyor," diyordu.

Benim yaşımdaki herkes gibi, gençliğim, felâket ve şiddet, trajedi ve dehşet doluydu: bazen kızıllar, bazen de beyazlar yüzünden...

Malaga'da feci bir baskı uygulanıyordu. İtalyan hükümeti, elçisine, sorunu, "hem İspanya'nın hem de İtalya'nın şöhretini etkileyen ahlakî bir sorun" olarak İspanyol milliyetçi müttefik ile bir-

likte ele almasını emretmişti. Kentin ele geçirilmesinden bir ay sonra, bir radyo yayınında General Queipo de Llano bu konuda kuşkuya yer bırakmadı. "Malaga'da çok sayıda insanı kurşuna dizmek zorunda kaldığımız için talihli sayılmayız. Ama yine de onları sıkıyönetim mahkemesinde yargılandıktan sonra kurşuna diziyoruz... Akıldan çıkarılmamalıdır ki, ölüme mahkum edilenler kesinlikle idam edileceklerdir, çünkü 1934'teki zayıf hükümetler gibi davranmaya niyetli değiliz!"[22]

OLAYLAR 7
KAÇIŞ

Andalusia kırlarının içinden geçen trende iki Katolik rahip oturuyordu. Biri, Kutsal Toprak ve Fas için misyonerler topluluğunun başrahibi, Granada'ya seyahatine özellikle çıkmıştı. Önemli bir kilise adamı olduğu için, gerekli seyahat belgelerini, içlerinde bizzat General Queipo de Llano'nunki de bulunan tavsiye mektuplarını sağlamakta zorluk çekmemişti. Milliyetçi yetkililer, başrahibin çantasında yedek bir rahip elbisesi taşıdığını ve onu, Granada'ya vardığında, kentin merkezindeki bir eve teslim edeceğini bilselerdi şaşırabilirlerdi. Trende, onun yanıbaşında rahip elbiseleri içinde oturan kişinin, en parlak evladı Garcia Lorca'nın katledilişine tanık olan kentten kaçmak için Andalusia yolunu yarılamış, yirmi sekiz yaşındaki eski sosyalist öğretmen ve avukat olduğunu bilselerdi, şaşkınlıkları daha da artabilirdi.

Granada'da askerî ayaklanmadan bu yana Dionisio VENEGAS'ı ikinci kez, yine bir kilise adamı kurtarıyordu. Ilımlı bir sosyalist ve UGT'ye bağlı öğretmenler sendikasının üyesi olan VENEGAS, baskının, kendi meslektaşlarına da yöneleceğini çok çabuk kavramıştı. Bir gün kayınvalidesi rahiplerinden birini tanıdığı katedrale gitti.

- Don Francisco aziz gibi bir adamdı. Ertesi gün şafakta Gran Via'yı geçip katedrale gittim. Beni kulelerin birinde sakladı. Karım her gün bir sepet yiyecek getiriyor ve merdivenlerin dibine bı-

22. Seville radyo yayını (7 Mart 1937).

rakıyordu. Orada beş hafta saklandım...

Şiddetli bir konuşma ihtiyacı duyarak, rahibe bir mesaj gönderdi. Rahip, gönderdiği yanıtta, onu ziyaret edemeyeceğini, çünkü bunun çok tehlikeli olduğunu söylüyordu. Öteki rahip Granada'da yapılan idamların başlıca kışkırtıcılarından biriydi ve özellikle entellektüelleri hedef alıyordu.

Bir gün kız kardeşi geldi ve ona Franciscan tarikatı başrahibinin Cadiz yakınlarındaki memleketi Chipiona'dan onu alıp götürmek için geldiğini söyledi. Beraberinde getirdiği sepette bir rahip elbisesi vardı. Elbiseyi pijamalarının üzerine geçiriverdi. Katedral'in avlusuna çıktı ve orada bir sokak fotoğrafçısı onun resmini çekti. Fotoğraf bir kâğıda yapıştırıldı. Başrahip bu kâğıdı askerî yetkililere vererek, din kardeşinin kendisiyle birlikte gelmesi için gerekli belgeyi sağladı.

Katolik düşünce üzerinde büyük bir felâket etkisi yaratan Mayıs 1931 manastır yangınları olmasaydı, bunların hiçbiri gerçekleşmeyebilirdi.[23] VENEGAS'ın liberal bir cumhuriyetçi olan babası Chipiona'daki bir fenerin bekçisiydi. Rahiplere, kendi ikametgâhında saklanmalarını teklif etmek için manastıra gitmişti. Buna gerek kalmadı, fakat başrahip Fray Agustin Zuluaga bu jesti asla unutmamıştı. VENEGAS'ın babası ayaklanmadan sonra oğlunun başına gelenleri öğrenmek için umutsuz bir girişimde bulunduğu zaman başrahip derhal onu bulmak için harekete geçmişti. Granada'nın yeni sivil valisi Valdez Cadiz'deki meslektaşından gelen bir dilekçeye şu karşılığı vermişti: "Nerede olduğu bilinmeyenler, muhtemelen düşmanla birliktedir."

- İlk geceyi yoldaki bir manastırda geçirdik. Oradaki başrahip, Fray Agustin'e, benim kim olduğumu sordu. "Oh, kızıl bir kardeş. Onu beraberimde götürüyorum." Bu sözleri işittiğimde dehşete kapıldım. İkisi de gülüyordu. Kendisine serzenişte bulunduğum zaman, korkulacak bir şey olmadığını söyledi. Artık onun bölgesinde bulunuyorduk ve her şey sakindi. Bundan pek emin değildim. Trende bir falanjist muhafız görmüştüm. Adamı çocukluğumdan beri tanıyordum. Bana sert sert bakınıştı ve tanıdığını düşünmüştüm. Buna rağmen hiçbir şey söylemedi...

Çektiği korkuya rağmen Chipiona kıyısındaki küçük mesire ye-

---

23. Bk. Kopuş Noktaları, B.

rine güven içinde vardılar. Venegas'a manastırda bir oda verildi. Oysa ilk fırsatta oradan ayrılmayı düşünüyordu. Kendisi ve hâlâ Halk Cephesi mıntıkasında bulunan Malaga'dan kaçmayı başaran iki rahip, birbirlerini teselli ediyorlardı. Koşulların kurbanıydılar ve kaçabildikleri için şanslıydılar. Başrahibi, Cadiz'in yeni sivil valisi Eduardo Valera Valverde ile konuşması için ikna etti. Emekli bir süvari subayı olan Valera, Sanjurjo'nun zamansız 1932 ayaklanması sırasında Seville'de sivil valilik yapmış ve ayaklanmayı bastırmada ihmali görüldüğü iddiası ile yargılanmıştı. Beraat ettikten sonra Chipiona'ya çekilmiş, orada VENEGAS'la tanışmış ve ona oğlu gibi davranmıştı.

Başrahip, Valera'dan her şeyin yolunda olduğunu söyleyen bir mesajla döndü ve ona, içinde bir falanj üniforması ile mavi gömlek bulunan bir paketi teslim etti. VENEGAS üniformayı giydi ve başrahipten babasını getirtmesini istedi. Babası neşeye boğuldu. Evde birkaç gün geçirdi ve sonra tam teçhizatlı bir falanjist olarak sokaklarda göründü. En iyisi, kendisine sorulabilecek sorulardan kaçmaktı. Zira, ansızın bir falanjist üniforması içinde geri dönmesi insanları şaşırtmıştı. Durum tam olarak güvenli sayılmazdı. Valera Valverde ona Cadiz'e gitmesini önerdi. Orada sivil valinin ailesinden biri olacaktı. Genç adama, kendi özel sekreteri olarak uygun bir iş verdi. Yine de bu gerçek anlamda bir iş değildi. Şubat 1937'nin sonuna kadar, beş ay, Cadiz'de oyalandı.

Bundan bir ay kadar önce, Còrdoba gazeteleri kamu düzeni şefi Binbaşı Ibàncz'in -don Bruno- kentin sivil valiliğine terfi ettiğini yazdılar. Çok geçmeden gazeteler bir haber daha verdiler: don Bruno, Eduardo Valera Valverde'nin yerine getiriliyordu.

- Queipo de Llano Cadiz'e geldi ve Valera Valverde'ye don Bruno'dan tam bir felâket devralacağını söyledi. Valera gitmek istemiyordu, fakat seçeneği yoktu. Onunla birlikte gittim. Cordoba'da sükûnetin ansızın bozulduğu 1937 yazına kadar her şey sorunsuzdu. Sivil hükümet binasında anlayamadığım bir şeyler olduğunu görebiliyordum...

Bir süre Granada'daki yetkililer, kendi bilgisi olmaksızın, Valera Valdervelde ile toplanmışlar ve onu teslim etmesini istemişlerdi. Valera bunu tekrar tekrar reddetmiş, hattâ Cadiz falanjının şefi olan özel sekreterini neler olduğunu anlamak için Granada'ya göndermişti. Sekreter doyurucu bir yanıt olmaksızın

döndü. Sonunda sivil vali onu teslim etmesi için resmî bir emir aldı. "Her şey düzelecek," dedi VENEGAS'a, "Seni korumak için ne gerekirse yapacağım. VENEGAS'a Granada'ya kadar bizzat eşlik edemeyeceği için, özel sekreterini onunla birlikte gönderdi. Granada'da iki ya da üç gün kadar Alhambra'nın karşısındaki lüks bir otelde kilitli kalarak sekreterin don Bruno'nun eşiti Pelayo ile konuşmasını bekledi. Pelayo, VENEGAS'ın muhtemelen Granada'dan bir yıl için sürüleceğini, ancak daha kötü bir şey olmayacağını söyledi.

- Bu bana uygundu. Seville'ye gideceğim için mutluydum. Orada avukatlık yapabilirdim. Anlaşmayı doğrulatmak için askerî komutanın bürosuna gittik. Saatlerce, sekreterin komutanla konuşmasını bekledim. Dışarı çıktığında bana üzgün olduğunu, komutanın anlaşmayı kabul etmediğini söyledi. Derhal tutuklanacak ve sıkıyönetim mahkemesinde yargılanacaktım...

Hapse atıldı. Ekim 1937'de yirmi kişiyle birlikte sıkıyönetim mahkemesinde yargılandı. İsyana yardımcı olmakla (yani, yasal olarak kurulmuş cumhuriyetçi hükümeti savunmakla), laik eğitimi savunmakla, Granada'nın cumhuriyetçi sivil valisi üzerinde etki yaratmakla, mason olmakla suçlanıyordu. Ömür boyu hapse mahkum edildi.

- Suçlamaların biri bile doğru değildi. Mason değildim -özel mahkemeyi komünizmi ve masonluğu baskı altına almak için kurduklarını daha sonra kabul ettiler; valiyi etkilemek bir yana sivil hükümet binasının içine bile girmemiştim; vali 18 Temmuz'da halka silah dağıtmayı reddetmişti ve askerî ayaklanmaya karşı herhangi bir direnişe kesin olarak katılmamıştım. Hayır, asla teşhis edemediğim birinin bana duyduğu özel kinin kurbanıydım...

Cezası savaşın sonunda yirmi yıla indirildi ve dört yıl sonra, 1941'de serbest bırakıldı.

CORDOBA

Kamu düzeni şefi olarak dört ay görevde kaldıktan sonra kovulan ve atandıktan sonra ancak bir ay sivil valilik yapan Binbaşı Bruno Ibànez'e Cordoba'daki 18. Sivil Muhafız Alayı'nın komutanlığı verildi. Bir hafta geçmemişti ki, komutanlıktan alındı.

- Demir parmaklıklar arasındaki insanlar, polisin önünde, onun gidişini kutluyorlardı. Fırıncı Juan POSADAS'ın hatırladıklarına göre insanlar onun kurşuna dizildiğine inanıyorlardı. Bu doğru değildi. Halk, onun kalmasına izin verselerdi, Cordoba'da herkesi kurşuna dizeceğini söylüyordu. Korku öyle büyüktü ki insanlar her gece kenti terk ediyorlardı. Bu durum biraz daha uzun sürseydi, çalışacak insan kalmayacaktı...

- Katolik bir hukuk öğrencisi, Roberto SOLIS pis işlerini yaptırdıktan sonra, onu başlarından attılar, diye düşünüyordu. Cellat ancak belirli bir süre için yararlıdır...

Fransa'dan milliyetçi mıntıkaya gelişini az kalsın hayatıyla ödeyecek duruma gelen Madrid savcısı Francisco PARTALOA'ya Queipo de Llano, kötü şöhretli binbaşıyı bizzat kendisinin azlettiğini söyledi.

- Bana bizzat, don Bruno'nun yaptıklarını öğrendiği zaman onu sadece azletmek değil, Cordobalıları memnun etmek için kentin ana meydanı Las Tendillas'ta alenen kurşuna dizdirmek istediğini söyledi. Fakat General Mola, onun kuzeyde görev yapmasını istemişti. Cordoba ondan kurtulduğu için şanslıydı. Sivil vali olarak onun yerine gelen Eduardo Valera Valverde insancıl bir adamdı...

... İdeal Ulusal-Sendikalist devlet aileye dayanır. Evdeki kadın, sağlıklı, doğurgan, çalışkan ve mutlu ve evinin pencereleri ve ruhu falanj güneşinin bize getirdiği muhteşem şafağa açık olursa, aile de güçlü olacaktır.

Azul (Falanj'ın kadınlar kolunun ikinci ulasal konseyi üzerine başyazı, Şubat 1938)

Işıksız ev ve ekmeksiz işçi olmaz.

Francisco Franco

Asla yapmayacağımız şey kadınları erkeklerle rekabete sokmaktır; çünkü kadınlar erkeklerle eşdeğerde asla başarılı olamazlar. Eğer buna uğraşılırsa, kadınlar, erkeklerle birlikte yaşamaları için gerekli zerafet ve letafeti kaybedeceklerdir...

Pilar Primo de Rivera (Falanj'ın kadınlar kolunun ulusal konseyini açış konuşması, Şubat 1938)

TEK VATAN - TEK DEVLET, TEK CAUDİLLO

Tafallalı Margaritalar

İsa'nın Kutsal Ruhu üzerine yemin ederiz;

1. Giyimde mütevazı olmaya dikkat edilecek: uzun kollar, kapalı yaka, topukta etekler, göğsü kapatan bluzlar.

2. Kilisenin izni olmadan, roman, gazete veya kitap okunmayacak, sinemaya veya tiyatroya gidilmeyecek.

3. Ne kamu içinde ne de özel olarak bu yüzyılın dansları yapılmayacak, fakat eski Navarre ve İspanyol dansları incelenecek ve öğrenilecek.

4. Savaş devam ettiği sürece makyaj yapılmayacak.

Yaşasın Efendimiz İsa! Yaşasın İspanya!

BAHAR 1937

•

Milliyetçi mıntıkanın ideolojik perspektifleri içinde kadınlar erkekler için "tamamlayıcı" olurlarken "ne oy verme hakkı ne de haklarda eşitlik, fakat daha çok fedakârlıklarda ve görevlerde eşitlik" sağlamaya çalışırlarken, savaş faaliyetine bütünüyle katılıyorlardı. Savaş "İspanyol kadınını evdeki duraganlıktan çıkarmış ve onu hastanelere, dikim işliklerine ve en önemlisi, olağanüstü *Auxilio Social*'e(Sosyal Yardım) itmiş" idi. Falanjist bir gazete[1] bu yorumda bulunuyordu.

Auxilio Social Valladolid'de başladı ve savaş sırasında Falanj'ın gerçekleştirdiği en önemli toplumsal pratik çalışma oldu. Segovia'dan Valladolid'de Falanj şefliğine terfi ettirilen şair ve hatip Dionisio RIDRUEJO'ya göre, *Auxilio Social* milliyetçi mıntıkada gerçekleşmekte olan idealizmi ve siyasallaşmayı canlandırıyordu.

- Siyasal bağlılık, savaş sırasında her iki bölgede de yakın İspanyol tarihinde görülen en yüksek düzeye ulaştı. İnsanlar, fedakârlık gerektiren işlerde gönüllü olmaya istekliydiler. Önce, Kış Yardımı denilen ve amblemine kadar, aynı ismi taşıyan Nazi örgütünün tam bir kopyası olan *Auxilio Social*'i kuranlar, büyük idealizmi kanıtladılar. Valladolid'de örgütün Onèsimo Redondo'nun dul eşi tarafından kurulmasının ilk sebebi baskı yüzünden babasız kalan muazzam sayıda çocuktu...

Yeni örgütün yaptığı ilk iş, ihtiyacı olan çocuklar için yemek salonları açmak oldu. Çocuklar burada sadece yiyecek değil, giyim eşyası da alıyor, tıbbî bakım görüyorlardı. Bu örnek kısa süre içinde Valladolid'den diğer eyaletlere yayıldı. Finansman Alman mo-

1. *Azul* (Cordoba, 9 Ocak 1938).

delini izliyordu: haftalık para toplama, para kutuları, bayraklar. Örgüt, yavaş yavaş, aile tipinde öksüz yurtları kurdu. Buralarda genç kızlar bir evde aile gibi yaşayan genel olarak yaşları on beşi geçmeyen bir grup çocuğun sorumluluğunu yüklendiler.

- Örgütü belirleyen temel anlayış kamu yararına kamu dayanışması sağlamaktı. Örgüt küçük kaldığı ve bu yönde ortak bir kamu ruhu var olduğu sürece, işler yolunda gitti. Daha sonra durum değişti...

Örgüt çocukların yanı sıra yaşlılara da bakıyordu. Kuruluşunun ilk yılında Cordoba eyaletinde günlük olarak 4 000'den fazla çocuk ve yaşlıyı doyuruyordu.

Carlist Margaritalar bir hastaneyi ve cephe hattı örgütünü işletiyorlardı. Savaşın hedefleri ve politik sonucu hakkında milliyetçi cephe içindeki gerilim sonucu, örgütün bazı liderleri kendi örgütlerine yeterince özen gösterilmediğini düşünüyorlardı.

- Falanj'ın kadınlar koluna gelişmesi ve yayılması için her türlü yardım yapılıyordu. Bu gözlem, Pamplona Margaritalarının başkanı Dolores BALEZTENA'ya ait. Savaş sonrasında olumlu bir rol oynamak istiyorduk. Duyduğumuz kuşku, kasten engelleneceğimiz kuşkusu, sonunda doğrulandı. Bizi sadece savaş sürerken hoşgörüyle karşıladılar...

Fakat savaş boyunca önemli işler yapıldı. Bir Margarita ve Pamplonalı bir fırın işçisi olan Carmen GARCIA-FALCES, şimdi her gün bir süre ücretsiz çalışıyordu. Sadece cephe için daha fazla ekmek yapmakla kalmıyor, işten sonra da bandaj imal ediyordu; çünkü savaş için ihtiyaç duyulan diğer pek çok şey gibi, bandaj da az miktarda tedarik ediliyordu.

- Bütün bu eksikliklere rağmen savaşı nasıl kazandık, bilemiyorum. Genç kızlar savaştan önce tarımsal araç gereç üreten küçük bir aile işliğinde el bombası imal ediyorlardı. El bombalarının imalatı birkaç kişi tarafından basit biçimde uyduruluyordu ve kızlar boş zamanlarında ücret almaksızın çalışıyorlardı. Herkes, karşılık beklemeden savaş faaliyetinin gerektirdiği her şeyi yapıyordu...

Savaşın belirtileri, kısa süre içinde, diğer yerlerde olduğu gibi Pamplona'da da gözle görülür hale geldi. Sokaklar yaralılarla doluydu: kolsuz, bacaksız, gözsüz insanlar. Çoğu onun yaşındaydı. Bu insanların çoğunu tanıyordu. Dehşet vericiydi. Artık anneler oğullarının ölümüne ağlamıyorlardı bile.

- Savaş bir haçlı seferi idi ve oğulları cennete gitmişti. Tek tesellileri buydu. "*Chica*, ne kadar şanslısın, bir oğlun şimdi cennette." Çok sık işitilen bir sözdü bu...

Hemşire olarak çalıştığı hastanede Dolores BALEZTENA'ya bir hemşire, *requetè*'ler kadar inanç ve tevekkülle ölen kimse görmediğini söyledi.

- "Bir gün ağır yaralı bir adamın yatağının önünden geçiyordum," dedi bana. "Beni çağırdı. Acıyla inliyordu. Silahlarını bir haç biçiminde asmamı istedi. Dediğini yaptım. Bunun adamın acılarını dindirdiğini düşünüyordum. 'Hayır, kız kardeşim,' dedi, 'onun için değil. Haçın üzerindeki İsa gibi ölmek istediğim için'"...

Dolores BALEZTENA hastanede olmadığı zaman savaş yaralılarının bulunduğu eve gidiyordu. Burada yatanların çoğu gönüllüydü. Onların, yoksul olduklarını, "içlerine çektikleri hava ve üzerlerinde parlayan güneş"ten başka hiçbir şeye sahip olmadıklarını gördü. Özellikle birini hatırlıyordu. Bir kolunu kaybetmişti. Onun evine gittiklerinde tam bir yoksullukla karşılaştılar. Annesi gözyaşlarını zor tutuyordu. Babası da çok üzgündü. Oğlunun artık çiftlik işlerine yardım edemeyeceğini düşünüyordu.

- "Size yardım etmek için tek kolum yetmez mi?" dedi yaralı adam. Ve tavukları yemlemeye gitti. Bana öyle geliyordu ki, daha yoksul bir ev daha büyük fedakârlık gerektiriyordu. Komünizm zafer kazanmış olsaydı, bu aynı kahramanlar bir şey kaybetmiş olmayacaklardı; aslında, maddî olarak kazançlı çıkacaklardı. Bu *requetè*'nin uğruna tek kolunu, diğer pek çoğunun hayatını verdiği anavatan onlara küçük bir toprak parçasından fazla bir şey sağlamadı. Bu sayede var güçleriyle çalışarak günlük hayatlarını kazanabiliyorlardı. Fakat ruhsal olarak, bu durumda her şeylerini kaybetmiş olacaklardı ve işte bu yüzden -dinsel inançlarını, ideallerini savunmak için- savaşa katılmışlardı.

Bir başka savaş yaralısını hatırlıyorum. Bir bacağı takmaydı. hastanede ona bakarken bana şöyle dedi: "Tanrı uğruna olmasaydı, savaşa gitmezdik"...

❋

Milliyetçi mıntıkada bilinçli olarak yeni bir devlet kuruluyordu. Sınıf savaşını en uç sonuçlarına taşımak için tasarlanan bu yeni

devlet, bir iç savaşı sürdürmek bakımından eskisine kıyasla çok daha iyi bir araç olacaktı. Bir "yeni hayat" gelişiyordu.

- Gündelik hayat savaş yüzünden altüst olmuştu. Fakat bir anlamda bir kesinti, bir geçicilik vardı. Çünkü herkes, yeni bir hayatın, yeni bir ülkenin, tam bir değişimin gerçekleşmekte olduğunun farkındaydı -ve bu farkındalık rejim tarafından teşvik ediliyordu. Felsefe öğrencisi, liberal Paulino AGUİRRE bunları hatırlıyordu. Bu yenilik, bir bakıma gerçekliğe uygun düşüyordu: sağ, meşru rejim ile bağları koparmıştı ve yeni olduğu için çok daha kırılgan olan bir yeni düzen keşfediliyordu. Bu, insanlara bir yaratma sürecinin yaşandığı, halkın yararlanabileceği bir toplumsal elastikiyetin bunun sonucu olarak doğduğu duygusunu veriyordu. Kuşkusuz, bir sertlik vardı; siyasete hâkim olan renk falanjistti. Fakat bu sertlik bile bir ölçüde dışsaldı: rejimin benimsediği faşizmin süs ve gösteri yönleri...

Son beş yılın sınıf çatışmalarını çözen yeni bir toplumsal yapının kurulması deneyi ve buna katılma duygusu orta sınıfı tatmin ediyordu. Cephe gerisinde hayat sakindi ve en önemlisi dikkat çekici bir besin maddesi kıtlığı yoktu. Yüceltilmiş bir yurtseverlik, dinsel coşku, savaşın kazanılacağına duyulan ateşli bir inanç orta sınıfın moralini ayakta tutuyordu. Madrid'in alınmasında uğranılan başarısızlık etkiliydi, ancak insanlar omuz silkiyorlardı; Guadalajara'da İtalyan yenilgisine -Mart 1937'de Madrid'i kuşatmak için yapılan bir dizi girişimin sonuncusu- insanlar gülüp geçiyorlardı. Bu arada Màlaga ele geçirilmişti; sefer kuzeye doğru devam ediyordu.

- Herkes Franco'nun liderliğine kesinlikle körükörüne bağlıydı; kuşkusuz, çok şiddetli savaşlar oluyordu, ancak insanlar nihai zafere inançlarını asla kaybetmediler. Karşı tarafın bütün avantajlara sahip olduğu görülüyordu: büyük kentler, sanayi, başlıca limanlar, altın stokları. Fakat bizim moralimizden yoksundular. Daima kazanacağımızdan emindik. Valladolid'deki şeker pancarı üreticileri sendikasında Onèsimo Redondo'nun yardımcısı Tomàs BULNES, böyle düşünüyordu...

"Yenilmek" bile bazen rahatlama duygusu veriyordu. Malagalı bir kimyager, hayat boyu cumhuriyetçi, radikal sosyalist partinin bir üyesi ve mason olan Isidro ANTUNA, milliyetçi fetihten sonra hayatın tekrar normale döndüğünü hissetti.

- Normalden neyi kast ediyorum? Herkes, yetkilileri kızdıracak bir şey söylemediği sürece istediği şeyi yapabiliyordu. Bir şey vardı: *sessizlik*. En iyisi, insanın düşüncelerini kendisine saklamasıydı. Bunun dışında hiçbir sorun yoktu. İstediğinizi yapabiliyordunuz. Savaştan önceki kaosun ardından, savaştan sonra kızılların hâkim oldukları o korkunç yedi ayın ardından, bir rahatlama olmuştu. Daima, yıllardır olacağını bildiğim askerî bir ayaklanmadan çok bir proletarya devriminden korkmuştum...

Sessizlik, özellikle milliyetçi baskının yeni vahşet düzeylerine ulaştığı Màlaga'da pek çok şeyin üzerini örtüyordu. Fakat, yeni ülkenin yaratılmasına katılanlar için, toplumsal yapıların görünürdeki "elastikliği" devrimci fırsatlar sunuyordu.

MİLİTANLAR 10

DIONISIO RIDRUEJO
Falanjist Lider

Kişisel durumuna faşizmin falanjist varyantı içinde bir çözüm bulunca, falanjist devrimin temellerinin oluşturulmasına yardımcı olmaya karar verdi. Genç, dinamik, güçlü bir hatip ve şair oluşu - Falanj marşı *Cara al sol*'un mısralarını yazmıştı- Valladolid Falanji'nın liderliğine hızla yükselişi onu bu girişimde bulunacak konuma getirdi. Anahtarın, falanjist sendikalist ilkeler olduğuna inanıyordu. Bunlar işletmenin veya girişimin sendikal olarak örgütlenmesi anlamına geliyordu: idarî, teknik ve işgücü boyutları, mülk sahibi olma veya olmama ilkesine göre değil, bunların her birinin işlevlerine göre hiyerarşik olarak yapılandırılacak tek bir topluluk içinde oluşmalıydı. Falanj'ın korporatif sendikalizmini yorumlayış tarzının geniş çapta kabul edilmediğini biliyordu; korporatif ya da dikey sendikalizm, işçilerin patronlara veya idarecilerin, teknisyenlerin ve işçilerin bir bütün olarak ulusun yüksek ekonomik çıkarlarına tabi olmaları anlamına geliyordu.

- Gerçekte, bu fikirlerin geniş bir ölçeğini keşfetmek zorundaydım; çünkü bunlar Falanj ideolojisinin içinde açık olmaktan

çok üstü kapalı olarak vardılar. Josè Antonio Primo de Rivera'nın düşüncesinin ancak ikinci aşamasında, sendikalizm, ekonominin bir öz yönetim biçimi olarak ifade edilmişti ve sadece toprak konusunda bir çözüm yolu olmuştu. Bu aşamada Josè Antonio, Katolik düşüncesini model alan Mussolini tipinde korporatif bir devlet faşizminin ötesine geçmeye ve geleneksel ütopyacı İspanyol sendikalizminin ekonomiyi kollektifleştirmek için kullanılabileceği bir biçim keyfetmeye çalışıyordu. Onun düşüncesini anlıyordum. Buna göre, ekonomi planlı bir ekonomi içinde öz-yönetim uygulayan endüstrilere önderlik edecek farklı üretim kollarını temsil eden geniş bir sendikalar federasyonu tarafından yönetilmeliydi...

Eski diktatörün oğlu Primo de Rivera, İtalyan ve Alman modellerinin bu ülkelerdeki kişisel diktatörlükleri aşamayacağına inanıyordu. Faşizmi her ülkede yeniden yapılandırmak gerekecekti.

- Josè Antonio faşist bir lider olarak oynadığı rolde hiçbir zaman tam anlamıyla rahat olmadı; küçük burjuva faşist liderleri belirleyen yüksek derecedeki öç alma duygusundan yoksundu. Daha çok, babasının anısını savunmak için politikaya girmiş utangaç biriydi. Diktatörün kendi sınıfına, üst sınıfa ihanet etmiş olduğunu hissediyordu. Üst sınıfın eleştirisine rağmen, Josè Antonio, kendi sınıfı ehlileştirilmiş bir faşizm istediği sürece, bazı bakımlardan bu sınıfın bir aracı olduğunu gayet iyi biliyordu. Bu yüzden ona daha da düşman oldu. Aynı zamanda, parlamenter sistem onu cezbediyordu ve Britanya İmparatorluğu'nun muhteşem olduğuna inanıyordu. Kipling'in *If*'inin bir kopyasını daima masasının üzerinde bulundururdu. Fakat İspanya bir parlamenter emperyalist ulus olmadığı için, yeni bir çözümü savunmak zorunda olduğunu düşünüyordu...

İtalyan faşizmini ve Nazizm'i eleştirmesine rağmen, Primo de Rivera açıkça bir faşist idi.[2] Bugün pek azı kabul etse de, bütün falanjistler kendilerini faşist olarak görmüşler ve faşist modeller sayesinde politikaya girmişlerdi.

- Faşistler gibi konuşuyor, faşistler gibi selam veriyor, faşist üniformaları giyiyor ve faşist fikirlerden esinleniyorduk. Aynı za-

---

2. Primo de Rivera'nın 1934 başından itibaren Mussolini tarafından her ay yaklaşık 50 000 liret (2 600 dolar veya 530 sterlin) finanse edildiği şimdi biliniyor. Bk. M.Gallo, *Spain Under Franco* (Londra, 1973), s.48-9; Angel Vinas, *La Alemania nazi y el 18 de julio*, s. 168, 500-501.

manda, var olduğu kadarıyla faşizmin, Birinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren ortaya çıkan duruma son derece sınırlı bir milliyetçi reaksiyon tipi olduğuna ve yıpranmış bir liberalizm ile kabul edilemez bir marksizm arasında üçüncü bir güç haline gelmek için yeterince kalıcı bir doktrin olmadığına inanıyorduk...

Falanjizm bir üçüncü güç olarak onu cezbetti ve kişisel çelişkisini çözdü. Kendisi küçük bir Castilia kasabasında doğmuş, "geleneksel katolik, yurtsever eğitimi" almıştı. Ailedeki tek erkek oydu. Babası ölmüştü. Annesinin geliri vardı ve bu yüzden para ile iş arasındaki ilişki hakkında belirli bir fikre sahip olmadan büyümüştü. Eve pek az gazete alırlardı ve yeterince bilgili değildi. "Kısaca, 'geleneksel sınıf' dediğim şeyden çıkıp geldim."[3]

Cumhuriyet ilan edildiğinde on sekiz yaşındaydı. Kişisel krizi, Augustinciler* tarafından yönetilen Escorial'deki üniversiteye gittiğinde, başladı. Genel olarak tutucu ve Katolik bir topluluğun orta yerinde esas olarak inşaat işçilerinden oluşan küçük fakat canlı bir sosyalist grup vardı. Kendisini sosyalizme yakın bulmaya başladı. Sola doğru bu belirsiz kayış sırasında dinî inançlarını muhafaza etti. Solun geniş kesimlerinin kiliseye şiddetle düşman olması ve kendisinin gereksiz bulduğu ölçüde sert polemiklere girmesi olgusu onu etkiliyordu. Aynı şeyin çok sayıda küçük burjuvayı da etkilediğine inanıyordu. Eleştirel olmakla birlikte, geleneksel Katolisizmin geçerliliğine inanmaya devam etti.

Falanj sahneye çıktığı zaman, konformist olmayan bir toplumsal konum ile gelenekçilik arasındaki çelişkin durumdan kaynaklanan kişisel krizi sona erdi, sorunu çözümlendi.

- Bir devrimci ve hâlâ bir tutucu, konformist ve non-konformist olabiliyordunuz. Geleneksel eğitiminizi, özellikle milliyetçiliği reddetmenize gerek yoktu. Aslında, milliyetçilik yeni denklemin bir parçasını oluşturuyordu: İspanyol toplumunun küçülmüş durumu, burada yaşayanların geniş kesiminin yoksulluğu İspanya'nın bir ulus olarak gücünü kaybetmesi ile el ele gelişti. İspanya'nın yoksul, yarı-sanayileşmiş bir ülke oluşu, yabancı -özellikle, İngiliz ve Fransız- sermayesinin egemenliğinde oluşu gerçeği, önemli ölçüde, bu durumun sebebini oluşturuyordu...

---

3. Rivera'nın yerel küçük burjuvaziyi değerlendirişi için bk. Kopuş Noktaları, B.

* Sain Augustin dinî doktrinine bağlı olanlar. (ÇN)

Faşizm'in eleştirel kategorilerini benimsediğini fark etti. Faşizmi Birinci Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğramış ya da bu savaşın pekiştirdiği sömürge dağılımından hoşnutsuz ülkelerin karşı hamlesi olarak anlıyordu. Britanya ulusal emperyalizmi bu ülkelere iç refah ile sömürge yayılımı arasında bir uygunluk olduğunu göstermişti. Bir diğer deyişle, metropol proletaryası sömürge proletaryasının zararına tatmin edilebiliyordu. Öteki sebepler aşikârdı: burjuvazinin Sovyet devrimine tepkisi ve 1929 uluslararası kapitalist krizi; ve yine, kendi görüşüne göre, "doğmatik ve bulaşıcı bir Bolşevik tezi, yani, devrimlerin kitlelerin yerine geçen bir azınlığın işi olduğu".

- Bütün bunları eleştirisiz benimsedim. Ülkeyi ancak aydınlanmış bir azınlık dönüştürebilir; bir proletarya devrimi bir ulusun geleneksel unsurlarını yıkıma uğratır, ulusun kendi tarihi ile olan bağlarını koparır. Ancak toprak kazanmak suretiyle metropol ülkede genel refahı sağlayacak koşullar yaratılabilir; böylece sınıf farklılıkları azalır ve nihayet sınıf mücadelesi tasfiye edilir...[4]

Falanj'a katıldığında kendisini hareketin aşırı solunda hissediyordu. Bu durum falanjist devrimi savaş sırasında tamamlama isteğini yönlendirdi. En çok kırsal kesimle ilgileniyordu. Bu alan aynı zamanda, Primo de Rivera'nın, küçük üreticileri geniş kooperatifler içinde toplamayı öngören fikirlerinin sistematik olarak gerçekleştirildiği alandı. Falanj, ister endüstriel, tarımsal, ister zanaatsal olsun küçük mülk sahiplerini savunuyor, bu mülkiyet biçiminin aksi halde gerçekleştirilemeyecek teşvik edici unsurları sağlayacağına inanıyordu. Ne var ki, Falanj'ın savaş patladığında 75 000 üyeden birkaç ay içinde yüzbinlerce ve savaşın sonunda bir milyona yakın üyeye çıkarak hızla büyümesi onun benimsediği devrimci girişime yardımcı olmuyordu. Kitle halinde katılan yeniler sağ kanattandı.

---

4. "İspanya'nın karasal olarak genişleyebileceğine inanmıyorduk, çünkü kolonyal bölünme zaten gerçekleşmişti ve İspanya'nın alabileceği, ekonomik bakımdan pek kârlı olmayacaktı. İspanya, Fas için yeterince para harcamıştı. Sonuçta, karasal yayılma -Kuzey Afrika'da ve Gibraltar'a dönüş- büyük çapta retorikti; duygusal çığlıklar atılmasına rağmen. Bu konuda Falanj, kendisini, karasal yayılma politikasını açık seçik betimleyen İtalyan faşizminden ayırıyordu. Irkçı politikalar izlemeyerek kendisini Nazizm'den de ayırıyordu. Böyle bir politika İspanya gibi Katolik ve ırksal bakımdan karışık bir ülke için anlamsız olacaktı." (Dionisio RIDRUEJO.)

- Benim gibi daha çok ideolojik bağlılığı olan Falanjistler sol kanattakilerin harekete katılmasına taraftar olmaya başladılar. Milliyetçi kamp içinde Falanj, daha çok, mümkün olan en sol kanat tavrı temsil ediyordu. Daha önce sendikalaşmamış proletarya kesimleri için -örneğin çok sayıda Castilialı gündelikçi- Falanj kabul edilebilir bir çözümdü. Başlangıçta, katılmak için önemli bir ikna edici sebep vardı: baskı. İnsanın Falanj'da tek bir şansı vardı: ya kabul edilirdi ya da kurşuna dizilirdi.

Sol kanattan katılanların öyle kötü bir şöhreti vardı ki, sağ, Falanj'a FAIlanj diyordu. Her şeyden önce, bayrağımız aynı kızıl ve siyah renkleri taşıyordu; ikincisi, yaptığımız demagojinin devrimcilerinkine benzemesiydi; nihayet, herkesi kabul ediyorduk...

Kitlesel üyeliğe rağmen Falanj asla bir kitle partisi haline gelmedi. Liderleri ve içsel dinamiği yoktu. Hiyerarşik bir parti idi ve kitle partisinden çok bir orduya benziyordu. "Orduya değil de kitle partisine benzemesini sağlayan hiçbir şey yoktu." Parti'nin egemenliği asla kitle tabanına oturmuyor, "liderliğe" dayanıyordu. Ve gerçek bir liderlik de olmadığı için egemenlik hiçbir kesimde değildi. Bir kitle partisi olmuş olsaydı, taban kendi liderlerini üretirdi.

Josè Antonio Primo de Rivera'nın hapsedilmesi ve daha sonra cumhuriyet tarafından idam edilmesi Falanj'ı lidersiz bırakmıştı. Onun yerine geçebilecek kimse de yoktu: Onèsimo Redondo ya da Ruiz de Alda gibi potansiyel liderler de öldürülmüşlerdi. Santanderli bir işçi olan Manuel Hedilla'nın başkanlık ettiği bir cunta geçici olarak yönetimi elde tutarken, Josè Antonio'nun hâlâ hayatta olduğu efsanesi yayılıyordu. Bu efsanenin hem kasıtlı hem de yıkıcı olduğuna inanıyordu.

- Morali ayakta tutmak ve orta saflarda bulunanlar arasında liderlik mücadelesini ertelemek bakımından kasıtlıydı. Liderliğin dışardan ele alınmasını kolaylaştırdığı için de yıkıcı. Belirli bir lider olmadan Falanj başsız kalıyordu. Bu durumda üzerine bir ilmik atmak ve onu boğmak daha da kolaylaşıyordu.[5]

---

5. "Jose Antonio'nun idam edildiği haberine önce inandık. Derken, kendisinin hayatta olduğunu ve rehin tutulduğunu söyleyen çelişkin bir rapor güven kazandı. Bunun politik bir anlamı vardı. Franco bile inandı. Serrano Suner (milliyetçi mıntıkada neredeyse hakim politik şahsiyet haline gelen, Franco'nun kayınbiraderi) bir keresinde bana Franco'nun Jose Antonio'nun idam edilmediğine inandığını söyledi. Franco onu kıskanıyordu; Falanj kit-

Falanjist-sendikalist ilkeleri pratiğe geçirmek için sendikayı örgütlemeye başladı. İşçilerin pasif direnişi ile karşılaştı.

- Sindicato'nun kendilerine bir sürgün yeri olarak hizmet edebileceğini düşünüyorlardı. Çok geçmeden, Franco'nun idareyi ele almasından sonra tam bir teslimiyet oldu ve ulusal-sendikalist yapı içinde biri yöneticiler, diğeri işçiler için iki sendikaya razı olmak zorunda kaldık. Sendika bürokratlarına önemli bir rol veren bu ikilik gerçekleşenin daha azını ifade ediyordu. Gerçekleşen ise, Francocu dikey sendikalardı.

O sırada göremediğim şey, askeriyenin -politik olarak konuşurken, buna tarafsız bir güç diyordum- eski tutucu güçlerden etkileneceği idi. Öyle ki, savaş bütün çabalarımızı boşa çıkararak sona erecekti ve zengin sınıflar yeniden hâkim olacaktı. Devrimimize karşı yapılan karşı-devrim savaş boyunca devam etti, ancak sonunda kazanacağımız umuduyla, devrimci ilkelerimiz uğruna savaşmayı sürdürdüm...

RIDRUEJO'nun sözleriyle Falanj'ın "boğulması" kısa süre içinde alenen gerçekleştirildi. Falanjist ve Carlist temsilciler arasında iki hareketin birleştirilmesi için yapılan görüşmeler iki ay önce yapılmış fakat somut sonuçlar vermemişti. Şimdi Franco, birliği -ve diğer politik partilerin nihai olarak kapatılmasını- yasa çıkararak gerçekleştirmeye karar vermişti.[6] Yeni hareketin başı, devletin ba-

---

lelerinin Jose Antonio'nunkinden başka bir ideolojiye ve mite inanmadıklarını görebiliyordu. Franco bunu bir hakaret olarak kabul ediyordu. Serrano Suner'e Jose Antonio'nun Rusya'ya teslim edildiğini ve Sovyetler'in onu hadım ettiklerini söyledi. Franco her zaman neye inanmak isterse ona inanırdı. Jose Antonio bir insan veya bir mit olarak artık onu gölgeleyemeyecekti. Jose Antonio Franco'nun engellemesi ile yıkıma uğratılmıştı. Franco yaşıyordu, ölü bir martir değildi..." (Dionisio RIDRUEJO.)

6. Carlist bir politikacı olan Kont Rodezno, daha sonra, Franco'nun kendisine, birleşmenin sağ ve sol kanat muhalefetin ve sınıf mücadelesinin yeniden başvermesi için gerekli olduğunu söylediğini, anlattı. Solun Falanj ile, sağın Carlistler ile birleşmekte olduğunu söylüyordu. Birleşme, çok sayıda aşırı Falanjist unsurun Carlistler tarafından dengelenmesine izin verecekti. (Bk. J. del Burgo, *Conspiraciòn y guerra civil*, s. 777-8) İktidar bakımından potansiyel tehlike oluşturan siviller kolayca görevlerinden alınıyorlardı. Carlist genel sekreter Fal Conde geçen Aralık ayında izin almadan Carlist askerî akademi kurmaya çalıştığı için Franco tarafından sürgüne yollanmıştı; Alfonsine'nin varisi don Juan daha önce ülkeden uzaklaştırılmıştı; Gil Robles Portekiz'de sürgündeydi; Carlist ve taht üzerinde iddia şahibi don Xavier'den altı ay sonra İspanya'yı terk etmesi istenecekti.

şındaki kişiden başkası olmayacaktı. Yakın zamanda Halk Cephesi mıntıkasından kaçıp gelen eski CEDA üyesi ve kayınbiraderi Serrano Suner, eski partilerin hareketin ihtiyaçlarına yanıt vermediğini öne sürüyordu. Askerî ayaklanma cumhuriyetçi karışıklığa ve ulusun birliğinin tehdit edilmesine *karşı* bir hareket olmuştu. Şimdiki durum, onbeşinci yüzyılda saltanatlarının başlangıcında olan Katolik kralların yüz yüze geldikleri duruma benziyordu. Şimdi yeni bir devlet kurma olanağı vardı...

Kendi komutası altındaki tek bir yapı içinde bütün siyasal örgütleri birleştirme manevrası -Franco'nun hükümet başkanı olarak atanmasından önce çıkarılan siyasal ve sendikal faaliyeti yasaklama kararnamesinin bir düzeyde mantıksal bir devamı- bir başka önemli boyuta sahipti. Bu, ilmeği boynunun çevresinde tutarak Falanj'dan çok falanjist popülist anti-kapitalist unsurları boğacaktı. RIDRUEJO'nun düşündüğü gibi "devrimler" öldürücü bir darbe yiyeceklerdi.

Falanj içindeki liderlik mücadelesinin yol açtığı karışıklıktan yararlanan Franco 19 Nisan 1937 tarihli kararnameyi dayattı. Daha bir gün önce Caudillo tarafından, liderlik savaşını kazandığı için tebrik edilen Manuel Hedilla bir hafta sonra tutuklandı, sıkıyönetim mahkemesinde yargılandı ve ölüme mahkûm edildi. Hüküm değiştirildiyse de, Franco Falanj'ın içindeki en popülist unsuru ezmişti.[7] Savaşın ilk dokuz ayı içinde Franco devletin başı, silahlı kuvvetlerin *generalisimo*'su (genel kurmay başkanı) ve milliyetçi mıntıkadaki yetkili yegâne politik hareketin başı oldu.[8]

Birleşme kararnamesi ilân edildiği sırada Franco'nun Salamanca'daki karargahında muhafız olarak görev yapan Juan

---

7. Hedilla dört yıl hücre hapsinde tutuldu. "Daha sonra bazı problemler çıktığında Franco'nun daha fazlasını istediğini işittim. Hedilla'yı kurşuna dizdirmediği için pişman olmuştu. Hedilla baskıyı elinden geldiği kadar sınırlamak için mücale etmiş, onu lanetleyecek kadar ileri gitmemişti. Falanjistlerin bu işe bulaşmalarını protesto ediyordu. Savaşın "sefih" yönüne de karşıydı-özel muhafızların, silahların, arabaların çoğalması. Fakat kendisi, her türlü liderlik yeteneğinden yoksun bir adamdı. İhtiyatlı, basiretli ve son analizde zayıf oluşu Franco'nun duruma hakim olmasını kolaylaştırdı." (Dionisio RIDRUEJO.)

8. Politik hareketin unvanı şöyleydi: Falange Espanola Tradicionalista y de las JONS. Daha çok FET diye kısaltılarak kullanılıyordu. Örgütün politik sekreterliğini, genel sekreter olan Serrano Suner'in yönetimi altında alt düzeyden kişiler oluşturuyordu.

CRESPO -monarşist gençlikten- Caudillo'nun konuşmasını dinledi. İşi bittiğinde evine gitti, üniformasını ve kepini çıkardı, paketledi ve iade etmek için kışlaya gitti.

- Şefim Miralles'e, "Ekselanslarınız *Generalisimo*'nun söylediklerine katılmıyorum," dedim. "Bu nedenle milisten istifa ediyorum." Tutuklanmayı beklediğim için eve dönmedim. Beni en kolay bulabilecekleri yer olan piyade kışlasına gittim. Bıkmıştım. Bir adam yumruğunu masaya vurdu diye, neden hepimizin aynı şekilde düşünmek zorunda olduğumuzu anlayamıyordum...

Bu kadar farklı ideolojilere sahip partiler nasıl birleştirilebilirdi? Bilmek istediği buydu. Ortak çıkarları savunmak bir şeydi, tek bir parti içinde zorla bir araya getirilmek başka şey. İkincisini temelden reddederken, birincisi, onun için, savaşın gereklerinin yerine getirilmesi bakımından hâlâ önemli idi. Birkaç hafta içinde yine cephedeydi. Kendi yaş grubu çağırılmıştı.

RIDRUEJO haberleri işittiği zaman, görevinin, Salamanca'yı askeri olarak ele geçirmek olup olmadığını düşündü. Komuta kademelerinden kendisini destekleyecek üç ya da dört kişi bulmuş olsaydı kenti ele geçirecek ve Franco'yu hapse atacaktı.

- Doğal olarak, Yabancı lejyon ertesi gün harekete geçecek ve bizi yakalayacaktı. Fakat, daha önemlisi, böyle bir hareket savaşı duraklatacaktı Bu adamı atmaya cesaret edemedik. Kim edebilirdi ki? Başka koşullarda, savaş olmasaydı, Falanj Franco'yu öldürürdü. Hiç birimiz zorla teslim alınmayı, tek kelime söylemeden birleştirilmeyi kabul etmezdik...

Franco'nun bu önlemi yeniden gözden geçirmesini talep eden bir bildiri taslağını Hedulla ile birlikte hazırlarken, polis, Falanj liderini tutuklamaya geldi. RIDRUEJO Falanj'ın kurucusunun kızkardeşi Pilar Primo de Rivera ile birlikte Franco'yu görmeye gitti. Yirmi üç yaşındaydı ve daha genç gösteriyordu. Onu Pilar'ın muhafızı sandılar ve içeri girmesine izin vermediler. Sonunda Serrano Suner müdahale ederek durumu düzeltti. RIDRUEJO, Franco'nun huzuruna çıkınca şikâyetlerini birbiri ardısıra sıraladı.

- Ona siyasal bir partinin askerî bir alay olmadığını ve aynı şekilde muamele edilemeyeceğini söyledim. Bir siyasal lider olmayı öneriyorsa, parti tabanının isteklerini göz önünde bulundurmak zorunda kalacaktı. Parti üyelerine güven telkin etmenin en kötü yolu onların liderlerini hapsetmekti. Bütün bunları sakin bir tavırla din-

ledi. Dudaklarının belli belirsiz hareketi öfkesini ortaya koyuyordu. Pilar korkuya kapılmıştı. Franco'ya kimsenin bu şekilde hitap edemeyeceğini sanıyordu. Oradan ayrıldığımızda Franco, Sennaro Suner'e haşin bir delikanlı olduğumu söylemiş. Bir saat sonra, eve döndüğümde, tutuklanmak üzere olduğum haberini aldım. Franco'nun, bana oldukça arkadaşça davranmasına rağmen, hemen polise telefon ettiği anlaşılıyordu...

General Monasterio'nun komutasındaki Falanj milis karargâhına sığındı ve olacakları beklemeye başladı. Bir süre sonra olayı kazasız atlattı.

Yerlisi olduğu Pamplona'da Falanj gazetesi *Arriba España*'da çalışan Rafael GARCIA SERRANO gibi öteki savaş öncesi falanjistler de birleşmeye aynı şekilde karşı çıkıyorlardı. Onlara göre, bunun anlamı, Falanj'ın komuta konumunu kaybetmesi idi. Birleşme askerî bakımdan haklı olabilirdi, ancak siyasal bakımdan asla olamazdı. GARCIA SERRANO, muhalefetini yeni örgüte resmen asla katılmama noktasına vardırdı.

- Benim gibi pek çok kişi vardı. Fikirlerimizin gelecek için esin kaynağı olacağına artık ikna olamıyorduk. Bir general olarak Franco'ya büyük hayranlık duymama rağmen, onun falanjist fikirleri massetmediğini biliyordum. Josê Antonio'nun çok açık biçimde gördüğü tehdit ve buna karşı yaptığı uyarı -başarılı bir ayaklanmadan sonra sağ kanatçıların duruma hâkim olmaları tehlikesi- gerçekleşiyordu. Serrano Suner CEDA milletvekilliği yapmıştı ve bu, gözümden tamamen düşmesi için yeterli idi. Carlistler gerici idiler. "Kuzuların yol gösterdiği aslanların gururu": bu Carlist özdeyişi bir kez daha doğru çıkıyordu. Liderleri sadece Carlism'in en sağcı özelliklerini sergiliyorlardı. Ne de olsa, bu, derin İspanyol köklerinde, anarkosendikalizm ile belirli yakınlıkları olan bir hareketti...

Bazı Carlist politikacıların Franco'nun birleşik örgütüne hizmet etmesi sağlanırken, Carlist hareketin ana gövdesi buna karşı çıktı. Güneyde bir *requetè* birliğine komuta eden Marquess de MARCHELINA, bunu tam bir hükümet darbesi olarak görüyordu.

- Bizimle işbirliğini yapan herkesi saflarımızdan attık. Franco'nun siyasal ve askeri iktidarı ele geçirdiği andan itibaren devletin falanjist hale geldiği açıktı. Bu devleti İtalyan ve Alman faşizminin bir uzantısı olarak görüyorduk. Hiçbir şey, bizim fikirlerimize totaliterizmden daha uzak olamazdı...

Peki ama ne yapabilirlerdi? Birleşmeye karşı ayaklanmaları halinde kurşuna dizileceklerdi; daha kötüsü, savaş kaybedilecekti. Acı ve endişe içinde işbirliğini sürdürdüler. Yeni örgütlenmenin ardında, uğruna savaştıkları sosyal adalet yerine, eski hakim kapitalist düzene muazzam bir desteğin verilmekte olduğunu görüyordu.

Guadarrama cephesindeki köylü *requetè* Antonio IZU, yüzbaşısına, eğer falanjist mavi gömleği giymesi için emir verilirse (mavi gömlek, kırmızı *requetè* beresi ile birlikte yeni hareketin üniforması oldu) onu yakacağını söyledi. Ağbisinin Guadalajara cephesindeki Amerika alayına bağlı bölüğünde adamlar mavi gömlekleri yakmışlardı; ve bir *requetè* astsubayı birleşmeye karşı gerçekleştirilen muhalefete öncülük ettiği için tutuklandığında, astsubayın birliği düşmana saldırınayı reddetmişti.

- İsyan ettiler. Bir karşı girişimle silahsızlandırıldılar, ancak direnecekleri açıktı. Ancak isyancı *alfèrez* (teğmen) serbest bırakıldığında eylemlerine son verdiler. Falanj bana asla güven duymuyordu. *Fuero*'lara (özyönetim hakları) saygı duymayan, totaliter, merkezci bir hareketti. Savaş sırasında uyguladıkları baskı tarzı buydu. Düşünce tarzları bizimkinden farklıydı...

Birleşme ne carlistleri, ne falanjistleri ne de monarşistleri memnun etmezken, her üç hareket de derin bir anti-liberal, anti-marksist tavrı, bir "organik demokrasi"[9] anlayışını, hazırlanmasına

---

9. Organik demokrasinin temelini ("inorganik" burjuva demokrasisinin tersine), sınıf mücadelesinin üstesinden tek bir korporasyon içinde farklı toplumsal grupların uyumlu işbirliği sayesinde gelinebileceği anlayışı oluşturmaktadır. Sınıf sendikaları, siyasal partiler ve evrensel oy hakkı kaldırılır. "Bizim rejimimiz sınıf mücadelesini kökten imkânsız hale getirecektir, çünkü üretim içinde işbirliği halinde olanların hepsi organik bir bütünlük oluşturacaklar." Josè Antonio Primo de Rivera böyle söylüyordu. Bir bireyin üç "işlevi" -işçi olarak, bir topluluğun ve bir ailenin üyesi olarak- çıkarların birbirine bağlı olduğu bir örgütlenme içinde temsil edilir. Faşist/falanjist varyantta en önemli olan devlettir ve korporasyonlar devletten önce gelirler ve böylece devlet daha az önemli, ikincil bir rol yüklenir. Bu, savaş öncesi CEDA'nın uzun vadeli perspektifi olmanın yanısıra Carlist tavır (Falanj'ın totaliterliğine düşmanlıklarını da ifade eden) idi. İkisi arasındaki farklılık hedefe ulaştıracak araçlar bakımındandı. Monarşistler de, Calvo Sotelo'nun sözleri ile, "sınıf savaşanın yol açtığı yıkım"a bir son vermek için "güçlü, korporatif devlet"ten yana idiler. Organik demokrasi, Franco'nun kırk yıl sivil topluma hakim olma araçlarından birine dönüştürdüğü ortak siyasal payda oldu.

yardım ettikleri askerî ayaklanmaya sadakat duygusunu paylaşıyorlardı. Esas düşman sınırların öteki tarafındaydı. Ve birlik, siperlerin içinde, zaman zaman meydana gelen çatışmalara rağmen, savaşın gerektirdiği bir zorunluluktu.

- Ortak düşmana karşı savaşmak için oradaydı. Savaş kazanıldığında, farklılıklarımızı ortaya koymamız için yeterli zaman olacaktı. Valladolid'li çiftçi ve falanjist Alberto PASTOR böyle düşünüyordu. Birleşme, Eylül 1936'da Alto del Leòn'da falanj milisine komuta ederken gerekli olduğunu düşündüğüm şeyin mantıksal bir devamı idi. Valladolid'deki Falanj komutanının bana karşı çıkmasına rağmen *requetè* birlikleri ile işbirliğini dayatmıştım. Savaşı kazanmanın tek yolu buydu...

Olup bitenleri görmüyor değildi. 1931 cumhuriyetinin, anayasasında, kendisini "bütün işçilerin cumhuriyeti" olarak ilân ettiğini hatırlıyordu. Kendisi de, milliyetçi mıntıkayı betimlemek için bir deyiş buldu: "Bizimki, askeri ve dini komutanlık altında, bütün *alfèreces provisionale*'lerin[10] (asteğmenler) milliyetçi sendikalist devletidir."

Fakat RIDRUEJO gibi "utopyacı" falanjistler her gün bir başka düşkırıklığına uğruyorlardı. Siyasal durumu hâlâ etkileyebileceklerini umuyorlardı, ama daha fazlasını yapamazlardı.

- Yapmayı umduğumuz devrimin imkânsız olduğunu anlamaya başlıyordum. Cephe gerisinde idam edilenlerin %80'i işçilerdi. Baskı işçi sınıfını sindirmeyi, onun gücünü yok etmeyi amaçlıyordu. devrimden yararlanacak insanların tasfiye edilmesiyle, bizzat devrimin amacı tasfiye ediliyordu. Temizliği zorunlu gören mantığın ardında yatan, her iki tarafın da paylaştığı sofizm idi. Buna göre, düşman, karşı taraftaki büyük kitleyi savaşmaya zorlayan bir *azınlık* idi. Bu azınlık yok edilince düzen yeniden sağlanacaktı. Milliyetçi mıntıkada, baskı, "azınlık"ı yok etmek için soğukkanlılıkla, amaçlı ve yöntemli biçimde gerçekleştiriliyordu. Bu bir sınıf savaşıydı. Herkes, özellikle de milliyetçi mıntıkadaki küçük burjuvazi bunu bu şekilde anlamıyordu; yoksa karşı tarafta

---

10. Geçici olarak görev yapan gönüllü asteğmenler, milliyetçi savaş birliklerine subay yetiştirmek için verilen hızlı kurslarda, kısmen, Alman askerî eğitmenleri tarafından eğitiliyorlardı. Ölüm oranları o kadar yüksekti ki, bir asteğmen yaşayan bir ölü olarak görülür hale geldi.

olmak isterlerdi. Fakat hâkim sınıf kesinlikle bunu biliyordu. Franco bunun en katı temsilcisi idi. Düzenleyeceği haçlı seferi bunun bir başka ifadesinden ibaretti...[11]

Bize sadece, 14 Nisan 1931'de kurulan ve 16 Şubat'ta yeniden canlanan demokratik cumhuriyeti savunma arzusu yön veriyor.

Jesùs Hernandez, PCE politbüro üyesi (Madrid, 8 Ağustos 1936)

Silahlı işçi sınıfı şimdiki durumda demokratik cumhuriyeti savunmak zorunda mıdır? Catalonia'nın ve İspanya'nın işçi sınıfı Sr. Azana'nın cumhuriyetine dönmek için mi kendini feda ediyor, kanını akıtıyor? (dinleyicilerden, "Hayır!" sesleri)... Yoldaşlar, demokratik devrimin, burjuvazinin beş yıldır çözmeyi başaramadığı bütün somut sorunlar silahlı proletarya tarafından birkaç gün içinde çözümlendi. (Alkışlar.)

Andreu Nin, POUM lideri (Barcelona, 6 Eylül 1936)

Önce savaşı kazanmalıyız; devrimi daha sonra konuşabiliriz.

Largo Caballero, başbakan (30 Ekim 1936)

En önemlisi, tereddütlerinin üstesinden gelmelerine yardımcı olmak için Azana ve grubunun işbirliğini sağlamak, gereklidir. Bu, İspanya'nın düşmanlarının bu ülkeyi bir komünist cumhuriyet olarak görmelerini önlemek ve böylece, bu düşmanların, cumhuriyetçi İspanya için en büyük tehlikeyi oluşturan açıktan müdahalelerini engellemek için gereklidir...

Stalin, Molotov ve Voroşilov'un başbakan Largo Cabalerro'ya mektupları (21 Aralık 1936)

---

11. Bu formülasyona doğal olarak itibar etmeyen Franco "haçlılar" sözcüğünü savaşın ilk haftasında kullanıyordu. Orduyu, "haçlı seferinin sonucuna inanmaya" çağırdığında henüz Fas'taydı. El Defensor de Còrdoba (25 Temmuz 19367'ya göre.

Bu aşamada sosyalist devrim için savaşmamız gerektiğini söyleyenler var. Bazıları da, demokratik cumhuriyeti savunmakta olduğumuzu ilân ettiğimiz zaman, dolap çevirdiğimizi, gerçek politikamızı gizlemek için manevra yaptığımızı söylüyorlar. Her şeye rağmen, yoldaşlar, bizler, demokratik bir cumhuriyet için ve dahası, demokratik ve parlamenter bir cumhuriyet için savaşıyoruz.

Santiago Carillo, JSU genel sekreteri
(JSU'nun birinci ulusal kongresinde konuşma, Ocak 1937)

Açık bir biçimde anlaşılmalıdır ki, bizler demokratik cumhuriyet uğruna savaşmıyoruz. Bizler proletarya devriminin zaferi için savaşıyoruz. Devrim ve savaş birbirinden ayrılamaz. Aksine söylenen her şey reformist karşı-devrimdir.

CNT-FAI Boletin de Informaciòn (Ocak 1937)

CNT'li yoldaşlar bizi neyle suçluyorlar? Onlara bakılırsa, biz devrimci marksizm yolundan saptık. Neden? Çünkü biz demokratik cumhuriyeti savunuyoruz... İyi ama, bu cumhuriyet özel tipte bir cumhuriyettir. Daha önce asla var olmamış, derin bir toplumsal içeriğe sahip bir parlamenter demokratik cumhuriyet...

Mundo Obrero, PCE organı (Madrid, Mart 1937)

İç savaş, sınıf siyasetlerinin başka araçlarla devamı oluyordu. Siyaset her iki tarafta da kaçınılmaz olarak kullanılan araçları ve hedefleri belirledi. Halk Cephesi mıntıkasında, ilk üç ayın çok zor koşulları içinde proletarya devriminin kendisini siyasal ve askeri bakımlardan sağlamlaştırmayı başaramaması, yeni bir siyasal seçeneğin ortaya çıkması anlamına geliyordu. Bu seçenek ifadesini şu sloganda buluyordu: devrim yapmanın garantisi olarak önce savaşta zafer.

Savaşın kazanılmaması halinde, diye düşünüyordu komünistler (cumhuriyetçilerin ve sağ-kanat sosyalistlerin de onayı ile), devrim zafere ulaşamaz. Savaşın kaybedilmesi devrimin de kaybedilmesi anlamına geliyordu. Bu temel önermeyi kim tartışma konusu haline getirebilirdi? Meğer ki slogan baş aşağı çevrilsin: devrim zafer

kazanmadıkça, savaş kazanılamaz. Devrimi kaybetmek savaşı kaybetmek anlamına gelir. Her iki yönde kutuplaşma vardı. Savaş ve devrim; devrim ve savaş.

Peki nasıl bir devrim? Demokratik mi? Sosyalist mi? Liberter mi? Merkezci, ademi merkezci, öz yönetimli, devlet yönetimli mi? Yanıt, savaşın gidişatını belirleyecekti. Ortak düşmana karşı bir ölüm kalım mücadelesi verilirken, bu sorunun işçi sınıfı örgütleri arasında yol açtığı sert polemik sırasında pek çok hayat kaybedilecek, insanlar katledilecekti.

- Savaşın büyük teorik ve somut sorunu buydu. Catalanlı komünist avukat Josep SOLE BARBERA bunu kabul ediyordu. Devrim anti-faşist mücadele ile birlikte olabilir miydi? Yoksa, anti-faşist mücadele savaşın sonuna kadar hakim olmalı ve siyasal sorunlar buna tabi mi kılınmalıydı? İnsanlar, Şubat 1936 cumhuriyetini, demokratik, liberal ve açık bir cumhuriyeti savunmak için mi savaşıyorlardı? Yoksa bu cumhuriyeti, sosyalist, sendikalist veya başka bir cumhuriyet tipine dönüştürmek için mi savaşıyorlardı? Biz komünistler birincisini savunuyorduk...

Halk Cephesi mıntıkasını kaplayan devrimci kabarış, Komünist Parti'nin savaş öncesindeki politik çizgisi ile uygunluk içinde[12] burjuva demokratik devrimi gerçekleştiriyordu. Bu aşamanın, sosyalist devrimin tarihin gündeminde yer alınasından önce tamamlanması zorunlu idi. Komünist bir asker olan Francisco ABAD'a göre, toplumun tartışmasız gerçekleşmekte olan dönüşümü toprakta ve ekonomide feodalizmi tasfiye edecekti. Bir toplumun siyasal ve ekonomik gelişimindeki aşamalar atlanamazdı; burjuva demokratik devrim sosyalizme geçişi öncelemek zorundaydı. Bu arada, devrimci durumun bu devrime ters düşecek önlemlerin alınması için kullanılmasına izin verilemezdi? İşçilerin fabrikaları ele geçirip işletmeleri gibi.

- Bu devrimci bir önlem değildi; ayrıca bu, hükümet tarafından değil politik örgütler tarafından gerçekleştirilmişti. Biz buna karşıydık. Cumhuriyetin bütün potansiyelini harekete geçirmenin zorunlu olduğu bir iç savaşı yaşıyorduk. Belirli kapitalistlerden, onların fabrikalarını ve işyerlerini devralmaya başlasaydık, üretim örgütsüzleşecek, felce uğrayacaktı. Bu tür sözde devrimci ön-

12. Kopuş Noktaları, E.

lemler, halkın hazır olduğu, istediği şeyin çok ötesine geçti. Partimiz halkın arzusuna karşı gelemezdi...

Caballero, Halk Cephesi hükümeti yüzünden güç kaybetmiş olsa bile, bu tamamlanmamış, çok yönlü devrim, kendini doğru tarihsel aşamaya uydurmak için yapılan baskılara meydan okumaya devam etti. Sonuçta, Komünist Parti, devrim aşaması tanımını yeniden formüllendirmek zorunda kaldı. Mart 1937'nin başında partinin Valencia'da toplanan genişletilmiş Merkez Komitesi Plenumu, mücadelenin Şubat 1936 cumhuriyetinin sınırlarını "yeni tipte ve derin bir toplumsal muhtevaya sahip demokratik bir parlamenter cumhuriyet" yönünde aştığını belirtti. Partinin genel sekreteri Josè Diaz, bunun, Fransa veya herhangi bir diğer kapitalist ülkedeki gibi bir demokratik cumhuriyet olamayacağını söyledi. "Gericiliğin ve faşizmin dayandığı maddi temelleri yıkmak için savaşıyoruz; olanları yıkmadan, gerçek bir siyasal demokrasi var olamaz..." Büyük toprak sahipleri, mali ve sanayi oligarşi, kilise ve ordunun siyasal-ekonomik iktidarı yıkılınası gereken temellerdi.

"Ve şimdi, soruyoruz: (bunlar) ne ölçüde yıkıldılar? Denetimimizdeki eyaletlerde artık toprak sahipleri yok. Egemen bir güç olarak kilise de, aynı şekilde yok oldu. Militarizm de asla geri gelmeyecek şekilde yok oldu. Büyük bankacılar ve sanayiciler de yok." "Gerçek anti-faşist halk" -işçiler, köylüler, aydınlar ve küçük burjuvazi- silahlıydı ve bu, söz konusu kazanımların asla kaybedilmeyeceğinin garantisini sağlıyordu. "Ve özellikle bu nedenden ötürü, kazanımlarımızın kaybedilmeyeceği garantisine sahip olduğumuz için, liberter komünizm ve sosyalizasyon deneylerini savunmaya çalışarak... başlarımızı kaybetmemeliyiz..."[13]

Josè Diaz'ın gözlemlediği gibi, eski hâkim düzenin yıkımı şimdiki durumda gerçekleştirilmişti. Devrim, kendini, Komünist Parti'nin, savaşın başında savunmuş olduğu gibi "14 Nisan'da kurulan ve nihayet 16 Şubat'ta yeniden canlandırılan cumhuriyeti savunmak"la sınırlandırmamıştı. Eğitim milisi Miguel NUNEZ gibi Madrid çevresindeki cephe hatlarında bulunan komünist militanlar, kitle mücadelesinin yarattığı patlamanın derinliğinin farkındaydılar.

- Bu tam anlamıyla bir devrimdi. Halk, bu ülkedeki gerici güç-

---

13. *J. Diaz, Tres anos de lucha* (Tolouse, 1947), s.295-7.

lerin kendisini çok uzun süre mahrum bıraktığı her şey uğruna savaşıyordu. Toprak ve özgürlük, sömürüye son verilmesi, kapitalizmin yıkılması. Halk bir burjuva demokrasisi için savaşmıyordu; bunu açıklığa kavuşturalım...

- Komünist zırhlı tren komutanı Narciso JULİAN, aslında, sosyalist devrim bizim için gündemde değildi, diyordu. Fakat apaçık olan şey, demokrasi ve sosyalizm mücadelesinin birbirine bağlı oluşu idi. Lenin'in deyişi ile ikisi arasında bir Çin seddi yoktu. Cumhuriyetin gerçekleştiremediği demokratik kazanımlar şimdi görülmemiş bir hızla gerçekleştiriliyordu. Bunların hepsi savaş çabasına yönlendirilmedi; pek çoğu, çok daha geniş bir gelecek perspektifi ile yapıldı. Sosyalizm için mücadeleye devam ettik, fakat anarşistler gibi her şeyin tek bir adımda kazanılabileceğine inanmıyorduk...

NUNEZ, derin bir devrimci kopuşun meydana geldiğini düşünüyordu. Beş milyon hektardan fazlasının dağıtıldığı ilk gerçek toprak reformu, başlıca endüstri ve bankaların işçi denetimine verilmesi -"zaman zaman çok ileri gittiği kabul edilen bir denetim"- eski oligarşiyi süpürüp attı. "Bu, Güney Vietnam'daki gibi milli bir devrimci savaştı. Milli idi, çünkü kendisine belirli garantiler sağlamak gereken anti-faşist küçük burjuvaziyi demokratik bir perspektif ile birleştirmek esastı."

Bu demokratik devrime yol açacak devrimci kurumları yaratmak için gerekli hazırlıklar yapılmayacak mıydı? Ya Sovyetler?

- Hayır, eğer böyle yapsaydık, tarihsel aşamayı değiştirmiş olacaktık. Bizim sosyalist devrim yapmakta olduğumuz düşünülecekti. Bunun yerine, iktidarı örgütlemek için değil de, savaşta zafer kazanmak için, benim deyişimle belirli "varoluş biçimleri" yaratıyorduk. Başlıca örnek Halk Ordusu idi. Bunun kurulması, diğer şeyler pahasına olsa bile bütün enerjimizi harcıyordu. Ayrıca, sosyalizm yönünde hareket etmiş olsaydık, faşizm çok daha kolay müttefikler bulabilecekti. Demokratik ülkeler zaten cumhuriyete müdahale etmeme politikası uyguluyorlardı. Bu durumda, doğrudan sosyalizm yönünde hareket etseydik, kim bilir ne yaparlardı? Faşizm'in elini biraz daha serbest bırakmaya bile çalışabilirlerdi...

Komünist Parti'nin izlediği yolun sosyalizme götüreceğine inanıyordu. Toplumun devrimci dönüşümünün nasıl olması gerektiği

hakkında tartışarak zaman kaybetmekten daha önemli olan, savaşı kazanmak için her şeyi feda etmekti. Faşizmi geriletmek ve demokrasiyi kurtarmak yeterince devrimci idi. "Demokrasiyi kurtarırsak, halk nihai sözü söyleyecekti..."

Bu görüşteki, önce savaş, daha sonra devrim ikiliği sahte bir ikilemi ortaya koyuyordu.

- 11. Tümen'i örgütleyen, Komünist Partili Jose SANDOVAL, sözcüklerle oynandığı gözleminde bulunuyordu. Bir yandan, derin bir devrim yapılıyordu; öte yandan herkesin bütün enerjisini devrim için kullanması gerektiğine dair ortak bir anlayış vardı. Sanki, bahçenizi düzene sokuyor, bu arada, onu çiğneyen fili görmezlikten geliyordunuz...

Gerçek sorunun, bir kesim devrim yapma eğiliminde iken, diğer kesimin bütün enerjisini savaşa ayırması olgusunda yatmadığına inanıyordu. Gerçek problem şuydu: devrim nasıl yapılacaktı? Ne tür bir devrim yapılacaktı ve bu devrim, eski hâkim sınıf iktidarının yıkılmış olduğu durumda, savaşın kazanılmasına nasıl katkıda bulunabilirdi? "Devrim yapılmış olmasaydı, savaşa, bırakın üç yılı, üç ay bile dayanmak imkânsız olurdu."

Komünist Parti'nin sürdürmekte olduğu devrimin, faşizme karşı savaşın gidişatı içinde yapılmakta olduğu fikrindeydi. Bunun, ülke içinde ve dışında demokratik özgürlükleri savunmaya hazır bütün güçlerle birlikte yapılması zorunluydu. Hiçbir komünist Fransa veya İngiltere'nin doğrudan müdahale edeceğine inanmıyordu. Fakat Fransa, kendi bölgesini korumak için Sovyetler Birliği aracılığı ile silah satın alınmasına ve bu silahların Meksika'dan gemiyle kendi topraklarına getirilmesine izin verebilirdi, örneğin. Fransa ve Britanya'nın beceriksizliği acınacak bir durumdu. Fakat Komünist Parti'nin faşizme karşı savaşta bütün demokratik güçlerle ittifak arayışı stratejisi tamamen doğruydu.

- Bu, uluslararası komünist hareketin ihtiyaçlarına ve cumhuriyetçi İspanya'nın iç ihtiyaçlarına uygun düşüyordu.[14] Biz İspanyol komünistlerinin komünist devrim yapmaya çalışan bolşevikler olduğumuz mitini boşa çıkarıyordu. Bir devrim

---

14. Halk Cephesi'nin kuruluşu da, aynı şekilde, Sovyetler Birliği'nin ve İspanyol demokratik devriminin ihtiyaçları bakımından "çelişkin değil bütünleyici" olarak düşünülmüştü.

yapılıyordu; fakat bu, daha sonraki bir sosyalist devrimin perspektiflerini açan yeni tipte bir devrimdi. Bizim devrimimiz, sosyalizme giden, yeni, çoğulcu yollar arıyordu...

Savaşın ilk sekiz ayı içinde Komünist Parti üye sayısını ikiye katlayarak 250 000'e ulaştı. Üyelerin sosyal bileşimi yeni gelenlerin kökenini ortaya koyuyordu. 87 000 sanayi işçisi, zanaatkâr ve dükkâncının, 62 000 tarım işçisinin yanısıra, 76 000 mülk sahibi köylü, 15 500 orta sınıf ve 7 000 entellektüel ve çeşitli mesleklerden üye vardı. Parti'nin %40'ını küçük burjuvazi[15]; %55'ini kırsal kökenliler oluşturuyordu. Kırsal kökenliler hem köylü mülk sahiplerinden, hem de tarım işçilerinden oluşuyordu.

Komünist Parti'nin gücü, diğerlerinin aksine, tutarlı bir siyasete sahip olmasındaydı. Diğerleri bölünmüşken, bu parti monolitik olarak birleşikti.[16] Josè Diaz'ın sözleriyle, "bu parti ne istediğini ve nereye gittiğini bilir." Devrimi doğru tarihsel aşamaya uydurma kararlılığı üye sayısı ve etkinlik bakımından başarı sağlamasına yol açtı. Bu çaba, aynı zamanda, liberter devrim tarafından anti-faşist mücadele içinde tutulmaya çalışılan ve bu yüzden dehşete düşen küçük burjuvazi için "demokratik perspektifler" açtı. Sovyet yardımı ve partinin askeri faaliyete tartışmasız hasredilmesi, bunun yanısıra, küçük, özellikle de kırsal mülkiyetin savunulması belirleyici bir faktördü. Komünist Parti köylülüğün tam özgür olmasını öneriyordu. Küçük burjuva Esquerra'nın bütün Catalan köylülerini ürünleri satmaları ve fiyatları denetlemeleri için tek bir sendika içinde birleştiren önlemi bile hoşnutsuzlukla karşılandı; çünkü, bu önlem, köylülerin ürünlerini satma özgürlüklerini "baskı altına alıyor" ve daha fazla üretmeleri için bütün teşvik edicileri yok ediyordu.[17] Parti, askeri isyancıları destekleyen toprak sa-

---

15. Parti, dükkâncıları ve zanaatkârları sanayi işçileri arasında saymıyordu. Guy Hermet (Les communistes en Espagne, Paris, 1971) 1937 ile 1939 arasında PCE üyelerinin %25'ten fazlasının sanayi proletaryasına mensup olduğunu hesaplar. Bu da, dükkâncıların ve zanaatkârların küçük burjuvazinin üyelik içindeki payını %50'ye çıkararak partinin %10'unu oluşturduklarını gösterir.

16. Basque komünist partisinin sekreteri Juan Astigarrabia gibi, bu çizgiyi izlemeyenler zor durumda kaldılar. Bk. s. 523, n.1.

17. Bk. *Guerra y revoluciòn en Espana*, 1936,39 -partinin resmî savaş tarihi- (Moskova, 1967), c. 2, s. 31. Ağustos 1937'de, komünist tarım bakanı Vicente Uribe tarım kooperatiflerini düzenleyen bir kararname yayımladı.

hiplerinden müsadere yolu ile alınan toprakların mülk olarak köylülere verilmesini öneriyordu.[18] Savaş ve devrim kırsal cephe gerisindeki serbest girişim sayesinde bitirilecekti.

Demokratik cumhuriyetin savunulması Komünist Parti'ye daha büyük kazanımlar sağladı. Eğer savaşın ilk aylarında bu aşamanın tamamlandığını ve yeni bir tarihsel dönemin açıldığını savunmuş olsalardı, kazanımları bu kadar büyük olmazdı. Liberterler ve sol sosyalistler tam da bunu öne sürüyorlardı. Öte yandan, proletarya devrimi büyük bir ilgi kaybına uğramıştı. Ne var ki, Üçüncü Enternasyonal'in İspanya seksiyonu olarak (görece yeni ve genç bir liderlik altında -Genel Sekreter Josè Diaz sadece yedi yıllık bir parti üyesi idi) PCE Komintern'in onaylamadığı seçenekleri uygulamakta zorlanacaktı. Ve, İspanya'ya öncü simalarından bazılarını göndermiş olan Komintern katı bir tavır alıyordu. Stalin'in sözleriyle, "İspanya düşmanlarının onu komünist bir cumhuriyet olarak düşünmelerini önlemek gerekli" idi.[19] Kitlelerin daha ileri nasıl gideceklerine gösterilen kayıtsızlık, dışsal (Sovyetler Birliği'nin Britanya ve Fransa burjuva demokrasileri ile Hitler'e karşı ittifak kurma arzusu) ve içsel (Komünist Parti'nin burjuva demokratları geniş bir anti-faşist ittifak içinde tutma ve Britanya ile Fransa'nın yardımını sağlama arzusu) sebepler, ilerki tarihsel aşamanın uygunsuzluğu noktasında birleşti.

Bu Halk Cephesi seçeneğinin temsil ettiği siyasetler, savaşın nasıl verileceğini belirleyen somut ve bilimsel politikalara aktarıldı. Burada, teori ve tarihsel aşamalar, savaşçıların bildikleri gibi, ölüm-kalım gerçeklikleri haline geldi. Kendi köyünden bir süvari olarak savaşa katılan, daha sonra 5. Alay ve Komünist Parti içinde yer alan bir savaşçı, Timoteo RUIZ, her şeyin doğru olmadığını hissediyordu.

- Savaşın klasik stratejiler ile kazanılabileceğini düşünmekle büyük bir hata yapılıyordu. Bu geleneksel bir savaş değildi; bir iç savaş, bir siyasal savaştı. Kesin olarak, demokrasi ile faşizm arasında bir savaş, bir *halk* savaşı. Devrim içindeki bir halkın bütün

---

18. Bu, kamulaştırılmış mülklerin millileştirilmesi için çalışan sosyalist bakanlarca engellendi. Komünist bakan millileştirmeyi kabul etmeye zorlandı. Ne var ki, PCE'nin kriteri, yani ancak ayaklanmaya doğrudan ya da dolaylı karışanların mülklerinin kamulaştırılacağı, geçerli kaldı.

19. Stalin'in Largo Caballero'ya mektubu 521 Aralık 1936).

yaratıcı olanakları ve içgüdülerinin gelişmesine izin verilmiyordu...

Buna yol açan şeyin, öncelikle, bazı hükümet liderlerinin nihai zafere tam olarak inanmamaları, ikinci olarak da, bazı sosyalist liderlerin devrimin zaferinden korkmaları olduğuna inanıyordu. Bu sosyalist liderlere göre, devrimin zaferi büyük bir komünist atılım anlamına gelecekti. Bu yüzden, sadece savaşın kazanılması ile ilgileniyorlardı. Hükümet esas olarak kapitalist çıkarları temsil eden burjuva unsurlarla kurulmuştu. Bunlar, İngiltere ve Fransa'nın zaferi sağlamak için müdahale edeceklerini ve zaferi, burjuva cumhuriyete bir tabak içinde sunacaklarını umut ediyorlardı. Aslında, İngiltere ve Fransa'dan yardım beklendiği sürece, bir devrimin gerçekleştirilmesine izin verilemezdi.

- Sanki devrimden utanmamız gerekiyordu; sanki dışardakiler devrim olduğunu düşünecekler diye korkuyorduk. Savaştan önceki cumhuriyetin hâlâ var olduğu düşünülüyordu. Bu, devrim yapmanın utanç verici bir yoluydu. Bizi, burjuva demokratik devrimin kurulmasından daha ileri bir şey istemeyen "uslu çocuklar"a çevirdi. Her şeyi koşullayan başlıca faktörün, İngiltere ve Fransa'dan yardım beklenmesi olduğuna inanıyorum. Bunun anlamı, meşru devrimci kazanımların sınırlanması, belirli mülkiyet tiplerine saygı gösterilmesi -bunların bazılarına, kuşkusuz, saygı gösterilmeliydi-, geleneksel askeri stratejinin kullanılması, düzenli bir ordunun kurulması idi...

Savaşın sonunda, Catalan sınırından Fransa'ya geçip Müdahale Etmeme komitesinin durdurduğu silah yüklü vagonları görene kadar, başka nedenler olmasa İngiltere ve Fransa'nın cumhuriyete yardım edebileceklerine inandı. Fakat, o trenleri gördüğü zaman, cumhuriyetin sadece kendi gücüne güvenmesi gerektiğine inanmaya başladı.

- Başka savaşma yolları ve kazanmak için savaşma yolları bulmak gerekiyordu. Demokratik ülkelerin bize yardım edecekleri konusunda ikna edilmiş olmasaydık, farklı mücadele biçimleri geliştirdi. Yalnız olduğumuzu başından itibaren anlamış olsaydık -bizi boykot eden burjuva demokrasilerine ters düşse bile- verdiğimiz savaş, bir halk savaşı, devrimci bir savaş olurdu...

Halk savaşının biçimlerinden biri gerilla savaşı olacaktı. Gerilla sözcüğünü icat eden bir ülkede, düşmanın gerisinde, gerçek, eş-

güdümlü ve sağlam bir gerillanın gerçekleştirilmemesi mümkün müydü? Bu, savaş sırasında kendine sık sık sorduğu bir soruydu. Bu büyük bir devrimci başarısızlıktı. Bulabildiği tek açıklama, siyasal bir savaş, bir iç savaştan çok askeri bakımdan geleneksel olarak savaşılmakta olduğu idi. Meydan muharebeleri yerine, bir halk devriminin desteklediği düzensiz savaş Franco'ya gönderilen Alman ve İtalyan yardımının etkinliğini önemli ölçüde azaltacaktı. Zira bu yardımın düzenli savaş için tasarlandığını düşünüyordu.

Böyle bir savaşın gerektirdiği devrimci enerji ve ruhu, tarım reformu dışında, devrimi kurumsallaşmış olarak onaylayan hiçbir yasanın bulunmaması olgusunun kemirmekte olduğu konusunda da, kafasında kuşkuya yer yoktu.

- Savaşırken ve ölürken bazen düşünüyorduk: "Ne için yapıyorduk bütün bunları?" Önceden bildiğimiz şeye dönmek için miydi? Durum bu idiyse, savaşmaya değmezdi. Utanarak devrim yapmak halkın moralini bozuyordu; bunu anlayamıyorlardı. Neyin uğruna savaşıldığı hakkında en somut anlayışa Komünist Parti sahipti sanıyorum...

Daha fazlasının yapılamayacağına, bunun için gerekli güce sahip olunmadığına inanıyordu. Hükümetteki burjuva unsurları atmak ve devrimi bütün potansiyeliyle geliştirmek Sosyalist Parti'nin devrimci kesimleri ile bir ittifakı gerektirecekti. Bu da, "hükümeti ele geçirmek ve bütün diğer güçleri yerlerinden atmak anlamına gelecekti." Fakat partinin gelişmesi, savaşın nasıl verileceği hakkında -Halk Cephesi politikasının bir devamı olarak- aldığı pozisyona bağlıydı. Bunun doğru olduğuna inanıyordu, çünkü bu, küçük burjuvaziyi anti-faşist ittifak içinde tutmak için önemliydi.

- Son çözümlemede, halkın ne hissettiğini anlayabilecek, savaşı sadece askeri bir deney olarak görmeyecek devrimci bir lidere ihtiyaç vardı. Savaşın, düşman ordusuna benzeyen bir ordu kurarak, aynı geleneksel tarzda savaşarak kazanılabileceğine inanmayan birisi...

Farklı bir devrimci savaş verme konusunda uğranılan başarısızlık, bizzat, daha büyük bir sorunsalın parçası idi. 15. Alay'ın ilk siyasal komiserlerinden biri olan ve partisinin, milis yerine bir ordu kurulması çağrısını destekleyen komünist bir öğrenci, Paulino GARCIA böyle düşünüyordu.

- Almanya ve İtalya Franco'ya yardım ettiği, İngiltere ve Fransa ise cumhuriyete yardım etmediği için savaşın kaybedilmekte olduğunu söylemek kolaydı. Bunun önemini kim inkâr edebilirdi? Ama tam yanıt bu değildi. Gücümüzü arttırmak için ne yaptığımızı, ele geçiremediğimiz olanakların hangileri olduğunu, hangi görevleri yerine getiremediğimizi, sormamız gerekiyordu...

Önce, savaşı kazanmak için halkın enerjisini birleşik bir çaba içinde seferber etmek için duyulan acil ihtiyaç, emekçi halkın, yaptığı fedakârlıkların istenen sonuca götürmekte olduğunu görebilmesini önemli kılıyordu. GARCIA'ya göre bu, savaşın kazanılması için devrimin yapılması anlamına geliyordu.

- İnsanlar, "Ama daha devrimci bir çizgi sadece demokrasileri ürkütecek," diyorlardı. Ne saçmalık! İspanya'da olup bitenler kapitalist demokrasileri zaten yeterince ürkütmüştü. "Stalin onaylamaz," diyordu ötekiler. Sorun bu muydu? Daha devrimci bir çizgi izlememiz halinde, Stalin elinden geleni -belki biraz daha fazlasını- yapmak zorunda kalmayacak mıydı? Bir proletarya devrimine ihanet etmiş olarak görünmek ister miydi?..

Burada, Komünist Parti'nin üzerine düşen rolü oynamayı başaramadığını, İspanyol işçi sınıfının tarihsel trajedisinin -ideolojik ve örgütsel bölünmeler- üstesinden nasıl gelinebileceğini görmeyi başaramadığını, düşünüyordu. Sosyalist Parti ve UGT'nin reformist kesimlerine meyleden Komünist Parti, CNT ile ilişkisini zehirledi ve birlik olanağını azalttı. Ve İspanyol işçi sınıfının en savaşçı ve devrimci kesimleri CNT içinde idi. Onlara tepeden bakmak, bir devrimci partinin birleşmeyi umabileceği en büyük insan potansiyelini küçümsemek hesap edilemeyecek kadar büyük bir hata idi.

Ona göre, bu hata, Komünist Parti'nin Sovyetler Birliği'ne aşırı bağımlılığı tarafından koşullanıyordu. Sovyetler Birliği (bu bağlamda doğru ya da yanlış olması ilgi konusu değil) faşizme karşı durmak için burjuva demokrasileri ile bir ittifak siyaseti izliyordu. Her yerde, komünist partilerinin kendi siyasetleri ile Sovyet siyaseti arasında bir *bağlantı* kurmaları doğruydu; fakat kendi ulusal siyasetlerini SSCB'nin tahmini uluslararası çıkarlarına bağımlı hale getirmeleri doğru değildi. Sovyetler Birliği'ninkiyle birlikte kendi ulusal ve devrimci çıkarlarını da savunan Çinliler izlenmesi gereken yolu gösteriyorlardı.

- Benzerini yapamaz mıydık? İspanyol sorunu öylesine muazzamdı ki, Stalin yine de silah göndermek zorunda kalacaktı. Fakat biz, inanıyorum ki, durumu teorik bakımdan derinlemesine kavrayan bir liderlikten yoksun olduğumuz için bunu yapamadık. İspanyol işçi hareketinin tamamı için geçerli olan bu teorisyen eksikliği, Komünist Parti'nin Sovyetler Birliği'ne körü körüne boyun eğmesine yol açtı. Ve zamanla aynı partinin CNT'ye duyduğu düşmanlığı pekiştirdi...

Anlaşmaya varmanın mümkün olduğu geniş bir kesimin liberter hareket içinde var olduğunu düşünüyordu. O sırada ne liberter komünizm ne de sosyalizmin mümkün olduğunu[20] daha siyasallaşmış kesimlere (UGT içindeki devrimci kesimler gibi) açıklamak gerekiyordu. Önlerinde güçlü bir düşman duruyordu ve ona karşı savaşmaya hazır pek çok demokratik güç vardı.

-Bu sınırlamaların hesaba katılması gerektiğini, ama *aynı zamanda* kendimizi uzun vadeli devrimci bir çizgiye sıkı biçimde yerleştirmek durumunda olduğumuzu açıklamak zorundaydık. Daha sonra bizden geri alınamayacak mevzileri ele geçirmek zorundaydık. Bu yapılmış olsaydı, Komünist Parti'nin savaşı her şeyin önüne koyduğu ve liberterlerin başlıca ilgilerini devrimin oluşturduğu durumdan sakınabilirdik. Böyle bir siyaset hem aşırı unsurları hem de reformistleri etkisiz hale getirebilirdi. Komünist Parti, böyle yapacak yerde, sorunu, çözümü imkânsız hale getirecek bir şekilde ortaya koymayı seçti. Çizgisini değiştirmediği sürece de, muhaliflerini, çok sık olmasa da, kanlı biçimde baskı altına almak zorunda kaldı...

*

Halk Ordusu anti-faşist Halk Cephesi rejiminin kalıbı içinde inşa ediliyordu. Bu rejim, sosyalist liderlik altında ve diğer işçi sınıfı güçlerinin (POUM hariç) katılımı ile devrimi "denetim altına" alıyordu. Farklı siyasal komutalar altındaki eşgüdümsüz milislere karşı, yeni ordu, profesyonel komuta altında düzenli, disiplinli ve

20. UGT ve CNT inisiyatifi ile Asturias'ta yapıldığı gibi. Burada varılan sonuç komünist ve cumhuriyetçi partilerce takdir edilmişti. Bk. UGT-CNT paktı, s. 315-316.

hiyerarşik bir güç olacaktı. Böylece ordu, büyük bir cesaretle bazı önemli savaşlar kazanarak fakat belirleyici zaferler kazanmadan savaştı. Silahlı halkı temsil ediyordu; fakat bir halk savaşı stratejisi geliştirmedi.[21] Başarısızlık politikti. Halk Cephesi'nin küçük burjuvaziyi ulusal ve burjuva demokrasilerini uluslararası olarak kazanma şeklindeki bütünleyici politikalarının yürütülmesi böyle bir devrimci gelişmeyi önledi.[22]

Eski hakim sınıfların yokluğunda, oluşum halindeki rejim, cumhuriyet yasasının hâlâ yürürlükte olmasına rağmen, savaş öncesinin burjuva cumhuriyeti değildi. İlk altı hafta dışında savaş sırasında kurulan her kabineye, sosyalistlerin önderliğindeki işçi sınıfı örgütleri hâkim oldu. Komünist Parti'nin tercihleri ve etkisi zemin kazanırken (özellikle Largo Caballero başbakanlıktan kovulduktan sonra), rejim, "demokratik cumhuriyet" ismini hak edebildi. Bu rejim, işçi sınıfının hükümetteki ağırlığına rağmen, hiçbir sınıfın henüz tam olarak hâkim olmadığı kararsız bir rejimdi. Demokratik devrimin içini dolduracak karar anı, komünistlere göre, henüz gelmemişti.

Önce, savaşta zafer kazanılmalıydı. Komünistlerin zaferi sağlayacak aracın -Halk Ordusu- inşası üzerinde yoğunlaşmaları devrim konusunda aldıkları tavırdan ayrılmıyordu. Zafer kazanıldıktan

---

21. Bir halk savaşının zaferi tarihsel olarak garanti edilemez. Uluslararası tecrit, ulusal sınırlar dışında üslerin yokluğu, sürekli eksik olan işçi sınıfının birliği çok ağır bir yük oluşturabilirdi. Fakat uygun olan pek çok faktör de vardı. Bunların arasında şunlar sayılabilir: savaş alanının coğrafi durumu, cephelerin birbirinden uzak olması, düşmanın cephe gerisinin zayıflığı (aslında bu durum düşmanın moralini ciddi biçimde bozmuyordu), Franco'nun geleneksel askerî düşünce tarzı, ayaklanmayı önleyecek silahların yokluğu ve en önemlisi tarihsel anılar ve yakın döneme ilişkin anılar: Napoleon döneminin gerilla savaşı, sivil güçlerle askerlerin kaynaşması sayesinde kazanılan 18-20 Temmuz zaferleri ve Kasım'da Madrid'de kazanılan zafer. Stalin, Caballero'ya yazdığı mektupta düşmanın gerisinde köylü partizanların örgütlenmesini ihmal etmemesini tavsiye ediyordu. Halk Ordusu ani saldırılarda bulunan bir gerilla müfrezesi içeriyordu, ancak arazide düzenli bir gerilla gücü oluşturmadı. Bu güç Andalusia'nın bazı kesimlerinde ve daha sonra Asturias'ta tecrit edilmiş bir durumda var oldu. Gerillalar, partizanlar vb., kuşkusuz, uzun süreli bir halk savaşının parçasını oluşturuyorlardı.

22. Düşmanın cephe gerisini zayıflatmak, Franco'nun başlıca asker kaynaklarından birini kesmek, ana karadaki devrimci kazanımları yasallaştırmak için İspanyol Fası'nın bağımsızlığını ilan etmek gibi şeyler yapıldı.

sonra devrimi pekiştirmek için proletaryanın savaşın gidişatı içinde hegemonik güç haline gelmesi gerekliydi.

- İktidarın önemli bir unsuru askeriyedir. PSUC'un gazetesi *Treball*'ın editörü Pere ARDICIA, savaş sırasında bir proleterler ordusu, komutada proleter subaylar ve proleter bir polis gücü ile oluşturulursa, bu hegemonya, yabancı müdahale olmadığı sürece sağlanacaktı, diyordu. Halkın bu süreçle tam özdeşlenmesinin, tek başına, böyle bir müdahaleye engel oluşturacağına inanıyorduk. Askeriye ve polisin proleter ellerde olması halinde, hükümet, sosyalizme giden yolda harekete geçebilecekti...

Çok hızlı biçimde, Halk Ordusu'nun vurucu güçleri komünist önderliğe geçti; politik komiserlik komünist hâkimiyetine girdi[23]; Sovyet yardımı ve etkisi siyasal olgular haline geldi.[24] Bir sonraki devrimci aşamaya başlama anı geldiğinde -Komintern'in kitabında sosyalizme doğru yürüyüşe ancak bu örgütün ulusal seksiyonlarından birinin önderlik edebileceği yazılı idi- bu güçler üzerindeki komünist hâkimiyet kritik bir faktör olacaktı. Bunun gerçekleşmemesi halinde bile, proletaryanın hegemonyası devrimin ilk haftalarında pekiştirilebilirdi. [25]

Cephedeki savaşa, askeri zafere verilen bu ağırlık, bir iç savaş

---

23. Komünist bakan, daha sonra politik komiserlik başkanı Jesùs Hernàndez partiden ayrıldıktan sonra, yüzlerce komünist ve JSU "örgütçüsü"nün askerî birliklere saldırdıklarını söyledi. "Subaylarımıza çok sayıda komünistin üst rütbelere terfi ettirilmesi, böylece öteki örgütlerin üyelerine açık olan terfi oranlarının azaltılması için kesin emirler verildi. Fakat, bu ihtiyatsız politika sürdürülürken komünistlerin düşmanla savaşmaya ara vermemelerini, cephede kararlılık ve disiplin göstermeleri halinde adam kazanma görevimizin daha da kolaylaşacağını belirtmek benim görevmidir" (Bolloten, The Grand Camouflage, s.231).

24. Sovyetler Birliği'nin yeghane büyük silah sağlayıcı olması ve hükümetin İspanya'nın altın rezervlerinin büyük kısmını Moskova'ya göndermiş olması bunun yardımın ötesinde bir şey olduğunu gösteriyordu.

25. Cumhuriyetçileri dışarda bırakacak bir UGT-CNT ittifakı temelinde bir işçi hükümetini desteklemek suretiyle. Böyle bir hükümet ya da cunta Ağustos 1936'nın sonunda tartışılıyordu. Savaşın kazanılması için devrimi zorunlu kılan bir temel üzerinde katılım küçük burjuvaziyi mücadele içinde tutma uğraşını dışlamazdı. Yeni Sovyet Konsolosu'na bu harekete karşı çıkması ve ortaya çıkan sonucu, yani Cabellero yönetiminde bir Halk Cephesi hükümetini desteklemesi söylenmiştir. Bk. F. Claudin, *The Communist Movement: From Comintern to Cominform* (Londra, 1975), s.703-4; yine bk., Brouè ve Tèmime, *La Revolution et la guerre d'Espagne*, s.180.

sırasında hiçbir halk ordusunun üstesinden gelemeyeceği bir başarısızlığa yol açtı. Cephe gerisi ihmal edilmişti.

- Komünist Parti en iyi militanlarını cepheye gönderdi. Bu gücün savaş faaliyetine hasredilmesi hayranlık uyandırıcıydı. Ancak, Lister'in 11. Tümen'inde Komünist Parti örgütçüsü olan Josè SANDOVAL'a göre, sonuçta parti belirli dönemlerde kitlelerle en önemli bağlarını kaybetti -ben de, partinin başlıca hatasının bu olduğunu düşünüyorum. Bu durum, özellikle savaşın sonunda Madrid'de dikkat çekiciydi. Parti'nin Kasım 1936'nın o muhteşem günlerinde başkent halkı ile kurduğu bağlar kopmuştu. Cephe gerisinin önemli bir kısmı yenilgicilik yüzünden zayıf düşmüştü. Komünist Parti savaş faaliyetine öylesine girmişti ki, yenilginin de mümkün olduğunu yeterince düşünmüyordu...

Cephede moral yüksekti; yenilgi imkânsız görünüyordu. Fakat geriden gelen tehditi kavramayı başaramamak, nihai olarak, cephede zaferin koşullarını kavramayı başaramamaktı. Bunun anlamı, kitlelerin gücüne, siviller ile devrimci güçlerin devrimci biçimde kaynaşmasına değil, bir ordunun teknik gücüne (bu güç teknik araçlar bakımından düşmanın gücünden daima daha aşağı düzeydeydi) güvenmek oluyordu. "Savaşı" her şeyin üstüne koyan ikilik kutsanarak, Komünist Parti'nin çok dikkat çekici bir rol oynamış olduğu Madrid savunmasından çıkan dersler gözardı edildi. Cephe gerisinde, korkunç yoklukların orta yerinde, devrimi erteleyen bir yol benimsendi. Cephe gerisindeki moral bozucu unsurlar yüzünden aşırı-sol devrimin aşırılıklarına tepki gösterilmesi, şimdi farklı bir moral bozukluğu biçimine yol açıyordu: depolitize yenilgicilik.

- Savaşın son günlerinde Komünist Parti'ye katılan, JSU'nun sosyalist gençlik militanı Antonio PEREZ, cephe gerisinde hemen hemen hiç siyaset yapılmadığını hatırlıyordu. Cephedeki görevlerimize öylesine gömülmüştük ki, cephe gerisinde siyasal görüşleri ifade etmek sadece birkaç siyasal öndere kaldı. Saflarımızdaki dağılma cephede değil, cephe gerisinde oldu...

Bu durum henüz ortaya çıkmıştı. Bazı komünist militanların kabul ettikleri gibi başka sebepler de vardı.

- Komünist Parti'nin yapılmasını önerdiği her şey, öteki örgütler tarafından bir tehdit olarak anlaşılıyordu. Hep bizim iktidarı

ele geçirmek niyetinde olduğumuzdan korktular. Sovyet yardımının bizi güçlendirdiği düşünülüyordu. Aslında bu yardım cumhuriyetin savunulması içindi. Komünist asker, Francisco ABAD böyle diyordu. Bu korku savaş boyunca canlı kaldı. Sovyetler Birliği'ne yönelik bir nefret birikimini yansıtarak, vahşi bir anti-Komünizm ile sonuçlandı. Direniş ve savunma olanaklarını zayıflatan bu durumun sorumlusu tamamen bizlerdik. Tarihin böylesine kritik bir anında, halkın ortak çıkarı için kendi politik ve kişisel çıkarlarımızı bir yana bırakamadık...

Komutası altında daha az maddi ve insani kaynaklara sahip olan düşmanın yaptığı şeyi yapamamış, her şeyi savaş faaliyetinin emrine verememişlerdi. Francisco ABAD, bunu yapacakları yerde, sürekli bir iç politik mücadeleye girişmiş olduklarını söylüyordu, üzüntüyle. Fakat, Komünist Parti tavizler verdiği zaman bile, bunlar iktidarı ele geçirmek için SSCB'nin yönettiği karanlık bir komplo olarak görülmüştü. "Ve SSCB'nin İspanya'daki doğrudan varlığı yüzünden bu hoşnutsuzluk her gün biraz daha arttı."

Madrid'deki sosyalist gençlik örgütünde Antonio Pèrez'in yoldaşı olan Sòcrates GOMEZ, paradoksal olarak, cephe gerisindeki moral bozukluğuna, Komünist Parti'nin her şeyi savaş faaliyetine tabi kılmakta başarısız olmasının sebep olduğu sonucuna vardı.

- Komünist Parti son derece sekter davranarak her şeyi özümlemeye, tekelleştirmeye çalıştı. Birlik yerine, bunun karşıtı vardı. Savaş İspanya'nın özgürlüğü için veriliyordu; ülkeyi komünistlerin ellerine teslim edecek, daha sonra, bir başka ulusun çıkarlarına hizmet edecek bir zaferin kazanılması için değil. Fakat yapılan propagandadan, Stalin'in dev posterlerinden vb., İspanya'nın Sovyetler'in elinde olduğu izlenimi ediniliyordu. Bu durum, bizim tarafımızdaki nüfusun geniş kesimlerini yabancılaştırdı ve düşmana hizmet etti...

Anti-Komünist değildi, ama bir marksist olduğunu da söyleyemezdi. Marksistler için, sosyalizme giden yola koyulmak için, birleşme noktaları bulmanın gerekli olduğuna inanıyordu. Fakat savaş sırasında böyle bir işbirliğinin hem mümkün hem de gerekli olduğunu düşündüğünde, tam tersi ile karşılaşmıştı.

- Komünist Parti'nin veya JSU'nun hâkim olduğu yerde sosyalist olmak cani olmaya eşitti. Birlik yerine durumu protesto eden herkes -benim, Komünist Parti'nin hakimiyetindeki JSU'da yap-

tığım gibi- iftiraya uğratılıyor, karalanıyor ve bazen fiziksel olarak tasfiye ediliyordu. Komünist Parti asla politik fikir farklılıklarını sakin ve soğukkanlı biçimde değerlendirmeye girişmedi; bunun yerine, hakaretlerle, iftiralarla, karalamalarla saldırdılar...

Komünist Parti'nin güç topladığını gözlemliyordu; çünkü parti, gelen herkese kapılarını açıyordu. Öte yandan, Sosyalist Parti, uzunca bir süre yeni üye kazanmadı; savaşın "parti kurmak" için uygun bir zaman olmadığına inanıyordu. Halk Ordusu'nun kurulması, dağıtılacak mevki ve görevlerin bulunduğu anlamına geliyordu.

- Bir Komünist Parti üyelik kartı edin ve ilerle. Abartmıyorum, ne söylediğimi gayet iyi biliyorum. Komünist Parti bu prasedürle gücünü arttırdı. Bir üyelik kartı, bir görev. Bu durum, özel bir bağlılık duymayan insanlar üzerinde büyük bir etki yapıyordu. Komünistler duygu ve bağlılıkla hareket etmiş olsalardı hiç sorun olmayacaktı; buna inanıyorum. Parti liderlerinden bazıları bile - dönekleri kast etmiyorum- sonuçta, partinin sekreterliğinin utanç verici olduğunu anlamaya başladılar. Gerçek savaş cephesinden daha önemli olmasa bile, onun kadar önemli olan "ahlâk" cephesi Komünist Parti tarafından demoralize edildi...

Komünist gençlikten, JSU'nun ulusal komite üyesi ve bir FUE lideri, Ricardo SALER, suçlamaların bazılarını kabul ediyordu. Savaş sırasında toplumun devrimci tarzda dönüştürülmesine katı biçimde inanırken, daha sonra, Komünist Parti'nin cumhuriyetçi kamp içinde yaptığı sürekli birlik çağrılarının daha çok taktik nedenlerden ötürü yapıldığına inanmaya başladı.

- Bir sosyalistin ya da bir cumhuriyetçinin bizim gibi düşünebileceğine samimi olarak kanaat getirdiğimize inanmıyorum. Bir anarşisti ya da, daha kötüsü, bir trotskisti bir yana bırakalım. Gerçek amacımız öteki partileri özümlemekti. Öyle ki, gençlik örgütleri içinde resmen cumhuriyetçi partileri temsil ederken aslında Komünist Parti üyesi olan veya bizim tavırlarımıza çok yakın duran üyeler vardı...

Valencia'daki dışişleri bakanlığının ikinci adamı olan, ılımlı sosyalist, sanat tarihçisi Josè LOPEZ REY, Ruslardan hattâ komünistlerden kurtulma yönünde genel bir istek olduğuna inanıyordu. Komünistler kahramanca savaşıyorlardı, kendilerini savaş

faaliyetlerine adamışlardı. Fakat cumhuriyetçilerin geniş bir çoğunluğunun niteliksiz bir komünist rejimi kabul etmeyeceklerine inanıyordu.

- Eğer cumhuriyet zaferi kazanmış olsaydı, samimi olarak inanıyorum ki, Caballero'nun sosyalist halefi, Juan Negrin'in komünistlerini derhal başından atardı. Kuşkusuz, bize yardım eden yegâne ülke ile arayı soğutmamak gibi basit bir nedenden ötürü bu tür şeyler açıkça söylenemiyordu. Sovyet yardımı hakkında pek çok görüş vardı. Fakat bir şey unutulmamalı: Moskova'da yapılan göstermelik duruşmalar. Çoğumuz bu durumları iğrenç buluyordu...

Komünistlerin siyasal "tekelleştirme" çabalarına karşı duyulan, öfke değilse de, iticilik, liberal cumhuriyetçi militanları da etkiledi. Sol cumhuriyetçi gençlik lideri ve politik komiser Andrès MARQUEZ, önde giden komünist simalar, "dikkat çekmeyi amaçlayan semboller" üzerinde yapılan sürekli ve ısrarlı propagandanın, Stalin ve Lenin'in büyük portrelerinin, sadece Komünist Parti'nin küçük burjuva mülkiyetine saygı duyma siyaseti kapsamında bu sınıfı partiye çekmek için kullanılan bir taktik olduğunu düşünüyordu. Bu arada parti, toplantılarında ve yayın organlarında "sürekli olarak devrimin ve komünizmin zaferinden söz ediliyordu."

- Hiç kuşkum yoktu ki, savaşı kazansaydık komünistler, her şeyin ve herkesin üzerinde, Stalinist tipte bir "ikinci Rusya" için meydana çıkacaklardı...

Zafer dışında her şeyden vazgeçiyoruz.

Durruti (Ağustos 1936)

Devrimi belki yarın, gelecek Avrupa savaşından sonra değil, burada, İspanya'da, şimdi istiyoruz.

Durruti (Eylül 1936)

Savaşı ve devrimi birlikte sürdürüyoruz.

Durruti (Madrid, Eylül 1936)

Reformistler ve cumhuriyetçiler de devrim yapmak istediklerini söylüyorlar. Ama size düzenli, iyi yapılmış bir devrim istediklerini anlatıyorlar. Lenin de Rusya'da iyi eğitilmiş temiz işçilerin yaptıkları bir devrim isteyen insanlara çattı. Bu insanlar devrimi bir tren gibi düşünüyorlar. Bu tren tam zamanında istasyona varır ve istasyon müdürü şöyle der: "baylar, toplumsal devrime vardınız."
Devrim böyle bir şey değildir ve olamaz...

Andreu Nin (Barcelona, Nisan 1937)

Tek ikilem şudur: ya devrimci bir savaştan geçerek Franco üzerinde zafer ya da yenilgi.

Camillo Berneri, İtalyan anarşist (Barcelona, kasım 1936)

Liberterler, savaş ve devrim gibi kritik konularda Komünist Parti'nin kesin belirlemelerinden yoksundu. Durruti'nin "Zafer dışında her şeyden vazgeçiyoruz" sözleri, çoğu kez, savaşın kazanılması için devrimin feda edilmesi gerektiği şeklinde anlaşılıyordu. O sırada verdiği diğer demeçlere bakılırsa, bu kadar ileri gitmek istediği kuşkuludur. Daha ziyade, işçi sınıfının bir iç savaşla yüz yüze olduğunu kavrayan ilk anarşist lider olarak- savaş eğer kazanılacak idiyse, geleneksel liberter düşüncelerden fedakârlık etmenin gerekli olacağını fark etmişti.

Liberter hareket içinde, Madrid'deki CNT'li gazeteci Eduardo de Guzman gibi ancak devrimin yapılması halinde savaşın kazanılacağına inananlardan, daha ileri bir devrimci atılım için Durruti'nin "herşey"ini benimseyen diğerlerine kadar uzanan bir fikir yelpazesi vardı. GUZMAN, Barcelona ve Madrid'de askeriyeyi ezen ve Kasım'da başkenti kurtaran şeyin halkın devrimci coşkusu olduğuna inanıyordu. "Devrimi, savaşın kazanılması için feda etmek, CNT dahil, bütün işçi sınıfı örgütlerinin ağır hatası idi." Barcelona'daki liberterler devlet aygıtının, silahsızlandırıldığı zaman bile büyük bir ağırlığa sahip olduğu gerçeğini görmeyerek, daha başından iktidarı ele geçirmemekle ağır bir hata yapmışlardı.

- Küçük burjuvazi kaçınılmaz olarak proletaryaya karşı idi. Komünistler bu sınıftan üye kaydediyorlardı ve Barcelona hükümeti

ile merkezi hükümetin yeniden kurulması halinde, küçük burjuva cumhuriyetçilerle ittifak kurarak güç kazanacaklardı.

CNT'nin ilk birkaç ayda, etkin bir hükümetin hiçbir şekilde olmadığı bir sırada, bir sendika hükümeti kurma fikrini hayata geçirmeyi başaramadığını düşünüyordu. Büyük umutlar veren bir devrimci an kaçırılmıştı. Belki de bu CNT'nin yetersiz siyasallaşmasından ötürüydü; apolitik, siyasete karşı olmak hiçbir siyasal kavrayışa sahip olmamak anlamına gelmiyordu. Bunun anlamı, basit biçimde, seçim komedisine katılmamaktı. "İster hoşlanın ister hoşlanmayın siyaset vardı; ve kuşkusuz devrimci siyaset de vardı!"

Guzman'a göre, işçi sınıfı örgütlerinden hiç biri kendisinden beklenen tarihsel talepleri yerine getirmemişti. İşçi sınıfı içinde birlik yönünde büyük bir arzu, "topyekûn devrimi tamamlama" arzusu vardı. Hiç olmazsa, bütün işçi sınıfı parti ve örgütlerinin eşit bir zeminde katılabilecekleri tam bir işçi sınıfı demokrasisi isteniyordu.

Başından itibaren Catalan anarşistleri Barcelona'daki Halk Cephesi güçleri ile işbirliğini kabul etmişlerdi. Madrid savunma cuntasının kurduğu savaş sanayisi için çalışan liberter gençlik konseyi üyesi Lorenzo INIGO, liberter devrim yapmanın mümkün olacağına inanmıyordu. Buna karşılık, savaş sona erdiği zaman savaş öncesi küçük burjuva cumhuriyetçi rejimin tekrar iktidara gelmemesini sağlayacak, liberter yapıda kısmi devrimci kazanımların mümkün olabileceğine inanıyordu. Bu arada, Komünist Parti'nin bir "demokratik cumhuriyet"ten yana aldığı tavır ona siyasal bir "slogan"dan daha fazla bir şey gibi görünmüyordu.

- Küçük burjuvaziyi partiye çekmek ve onun safları içinde tutmak için; burjuva demokratik güçleri çekmek için; biz liberterlerin giriştiği öz-yönetim deneylerine karşı savaşmak için düşünülmüş...

Her yerde olduğu gibi Barcelona'da da liberter görüşler bölünmüştü. Ekonomik Konsey'in CNT'li başkanı Andreu CAPDEVILA görüşünü şöyle ifade ediyordu: "Yarın devrim yapılmış olsa da, biz CNT'liler devrimi tamamlamak ve savaşı kazanmak istiyorduk. Komünistler ise, 'önce savaşı kazanalım,' diyorlardı." Badalona'nın CNT'li belediye başkanı ve sabık *treintista* Joan MANENT'e göre Catalonia'daki en aşırı FAI militanı bile, topyekûn toplumsal devrimin savaş sürerken yapılabileceğine inanıyordu.

Savaş bir kez başladığında, halkın arzusu bir devrimin yapılmasına değil, savaşın kazanılmasına yöneldi.

- İlk hedef zorunlu olarak savaşı kazanmaktı; devrim daha sonra gelebilirdi. Kurulmuş olan kollektifler, gelecekte, cumhuriyetin savaştan zaferle çıkacağı zaman liberterlerin kazanacağı devrimci ödül olarak duruyordu...

Durruti'nin yardımcısı ve daha sonra Durruti alayının lideri olan halefi Ricardo SANZ, savaşın, toplumsal devrim sonucuna ulaştırılmadan önce sürdürülmesi ve mümkün olduğu kadar hızla kazanılması gerektiğini düşünüyordu. Cephe gerisinde bulunanları ve cephedekileri düşünmeden devrimin meyvelerinden yararlanmak isteyenlere kaç kez isyan ettiğimi bilemiyorum. Neredeyse başından itibaren, cephe gerisinde zafer kazanan insanlar, bir halkın, bir ulusun geleceğine zerre kadar kulak asmadılar. Onların yüzünden, örgütsüzlük değil, cesaretsizlik, toplumsal devrime katkıda bulunabilecek herkesin moral bozukluğu zafer kazandı. O gerideki ler! Cepheden dönen savaşçılar -eğer dönebilmişlerse- karşılaştıkları hayat tarzından tiksindiler. Yoksulların hayat tarzı, kapitalist rejim altındakinden çok daha kötüydü...

Kendi bölgesindeki kollektifleştirme deneyini yaşayan ve CNT ulusal komitesinde çalışan Aragonlu liberter lider Macario ROYO liberter hareket içindeki farklı akımları özetliyordu.

- Savaşın kaybedilmesi halinde her şeyin kaybedileceğini biliyorduk- bu çok açıktı, hep söylüyorduk. Durruti'nin demeci bunun bir örneğiydi ve bundan daha önemli bir şey içermiyordu. Öte yandan, biz CNT'liler ortaya çıkıp, devrim yapmanın bizi ilgilendirmediğini söyleseydik, savaşan liberterler bütün coşkularını kaybedeceklerdi. Neden? Çünkü, ideolojik bakımdan, bütün liberterler inançlı anti-militaristlerdi. Orduda hizmet etme zorunluluğu yüz yüze gelebilecekleri en büyük çelişki idi. Bu durumda, yegâne umutları, savaş gösterdikleri fedakarlık sayesinde kazanılırsa, toplumun dönüştürülebileceği idi. Bu iki imaj aynı anda hepimizin kafasının içindeydi...

Bu iki görüş arasındaki kopukluk askerî alanda tutuldu, fakat anlayışların sentezleştirilmemiş olduğu çok hızlı biçimde açığa çıktı. Afrika Ordusu'nu Madrid cephesinde tutmayı veya Aragon cephesinde ilerlemeyi başaramayan milisler, Komünist Parti'nin talep etmekte olduğu şekilde Halk Ordusu içinde bir araya ge-

tirilmeli miydi? Savaşın başlamasından hemen sonra San sebastian'dan Madrid'e dönen, CNT balıkçılar sendikasının lideri Miguel GONZALES INESTAL'e göre bu konuda kuşkuya yer olamazdı: askerileştirme kaçınılmaz bir zorunluluktu.[26] Düşmanın neredeyse ilk günden beri üstün olduğu ve topçu ateşinin açıkça işitildiği Bask ülkesinde bunu tartışmak için zaman bile yoktu. Liberter milisler güçlü sendikaları sayesinde, yiyecek, tıbbî malzeme ve hafif silahlar bakımından iyi techiz edilmiş olabilirlerdi, ancak örgütlü bir ordunun parçası olmadıkları sürece, Sovyetler Birliği'nden gönderilen ve komünistler dahil diğer siyasal güçlerce denetlenen ağır silahları sağlayamıyorlardı. CNT ulusal komitesi askerileştirmeyi kabul etti ve GONZALES INESTAL, CNT birliklerini ikna etmek için bütün cepheleri ziyaret etmekle görevlendirildi. INESTAL her yerde aynı görüşü savundu.

- Birlikleriniz ağır makinalı tüfekleri, topları vb. kullanacak şekilde eğitilmedikleri ve bunları beceriyle kullanabilecek personeliniz olmadığı sürece, bu tür silahlarla donatılmayı bekleyemezsiniz. Kapsamlı plan olmadan saldırı planlayamazsınız; ve bu tür saldırılar olmadan bizden savaşı sürdürmemizi nasıl beklersiniz? Tek tek adamlarla, yoldaşlarla konuştuğumda beni anlıyorlardı. Aragon'daki Durruti birliğini ve Madrid cephesindeki del Rosal birliğini ikna etmekte güçlüklerle karşılaştım; Teruel önündeki Demir Birliği'nde ise başarısızlığa uğradım...

Franco birliklerinin başkente saldırıya geçmelerinden bir önceki gün Madrid'i terk eden bazı bakanları geri çevirmeye çalışan del Rosal birliği, askerileştirmeyi ancak büyük baskı altında kabul etti. Montana kışlasına saldırıya katılan ve Madrid savunmasında savaşan on beş yaşındaki liberter gençlik üyesi Manuel CARABANO muhalifler arasındaydı. Başkentteki savaş sırasında, birlik, askerî komutanlıktan gelen emirleri kabul etmiş olsa bile, askerî bir birlik haline gelmek tamamen farklı bir mesele idi. CARABANO bütün enerjisiyle buna karşı mücadele etti: anti militarizm, liberter ideolojinin, örgüt içinde korunan ve saygı gören önemli bir özelliği idi.

- Ayrıca, profesyonel bir ordu, bir devletin kurulmasına yol

26. Kişisel deneyimleri, Aragon cephesindeki Saturnino CAROD gibi öteki CNT milis liderlerini ikna etmişti.

açacaktı ve her devlet baskıcı idi. Askerileştirme hiyerarşik tipte komünist örgütlenmeyle el ele gelişti. Esasında bir burjuva cumhuriyeti olan demokratik cumhuriyeti savunmuyor, ona karşı savaşıyorduk. Bizim için savaş, faşizme ve burjuva cumhuriyetine karşı verilen devrimci bir savaştı...

Birlik içinde bu konuda yapılan tartışmalar Şubat 1937'ye kadar devam etti. Şubat 1937'de bir gün askerî güçler geldiler, onları Teurel cephesindeki mevzilerinden çıkardılar ve kamyonlarla Cuensa'ya gönderdiler. CNT ulusal komitesi, askerileştirmeyi reddetmeye devam ettikleri taktirde onları ihraç edeceği tehdidinde bulundu. Birliğin savaş komitesinde yer alan öncü anarşist Cipriano Mera önce itiraz etmesine rağmen askerileştirmeyi kabul etti. (Savaştan hemen önce CNT'nin Saragossa kongresinde Garcia Oliver'in, askeri ayaklanmayı ezebilecek bir liberter milis gücü kurma önerisinin yenilgiye uğramasına katkıda bulunan acı alaycılığına rağmen, kendisi, savaşın öncü anarşist askeri komutanlarından ve disiplincilerinden biri olmaya devam etti.) Adamlara, durumu saptamaları için cephe hatlarından geçiş izni verildi. Geri döndüklerinde, "tamamen askerileştirilmiş" olacaklardı. Kabul ettiler, çünkü çoğunluk böyle yapıyordu. Bu arada CARABANO'da verdikleri savaşın yanlış yönetildiğini düşünmeye başladı: disiplinli bir *siyasal* Halk Ordusu'nun kurulması konusu üzerinde yoğunlaşmak gerekiyordu.

- Basit bir askerî savaş vermiyorduk, saf anlamda askerî bir ordu kuramazdık. İçinde savaştığınız devrimci bağlamda siyasal bir ordu olmak gerekiyordu. Ama bu ordu disiplinli olmak zorundaydı. Liberter hareketin bunu anlaması çok uzun zaman aldı. Bize emir verecek merkezî bir askerî kurmayın gerekli olduğunu düşünmedik; strateji ve taktiklerin bizim kendi örgütlerimiz tarafından kararlaştırılabileceğini düşündük...

On sekiz yaşına ulaşmak için kendi yaşına üç yıl daha ekledi ve teğmen olarak atandı. Kuşkusuz, Halk Ordusu'ndaki en genç subaylardan biriydi. Kendisi ve arkadaşları izinden döndüklerinde Madrid'deki bir otelde atandıklarını öğrendiler. Okudukları ilk isim bir zamanlar garsonluk yapan bir adamın ismiydi. Kendisi binbaşılığa atanmıştı. "Binbaşı anandır," diye bağırdı. "Ben iyi bir anarşistim!" Bir şamata koptu. Atamayı reddetti (ancak daha sonra savaş alanında teğmenliğe yükseltilecekti). Diğer pek çoğu da

subay olmayı reddetti. Ne var ki, askerleşmektense silahlı olarak cepheyi terk eden çok sayıda adamın bulunduğu Durruti birliği dışında, pek az kaçak vardı.

- Resmî ordu disiplinini asla kabul etmesek de, yeterince coşkuluyduk. Üniforma giymeyi reddettim. Rütbe işaretlerini siyah bir deri avcı ceketinin üzerine diktim ve fitilli kadife pantolon giydim. Asla selam vermedik. Merhaba ve hoşçakal, diyorduk; subaylar ve erler arkadaş olmaya, birbirlerine "sen" diye hitap etmeye devam ettiler. Bir subay, hareketlerinin daima örgüt tarafından yargılanacağını biliyordu. Çok gelişmiş bir adalet duygusuna sahiptik...

CARABANO'nun hissettiği gibi, somut ve etkin bir devrimci alternatif önerilmediği sürece, askerileştirmeye karşı mücadele etmek çıkmaz sokaktı. Burada, diğer alanlarda olduğu gibi, komünistlerin biçimlendirmeye başladıkları durumlara tepki gösteriyorlardı. Askerileştirmenin (ve görevlerin) reddedilmesi, CNT'nin sonunda kabul etmek zorunda kalacağı Halk Ordusu'nun kurulmasında ciddi bir etkide bulunma şansını neredeyse kaybetmesi anlamına geliyordu. CNT ulusal komitesindeki Aragon temsilcisi Macario ROYO, bunun liberterlerin en büyük hataları olduğuna inanıyordu. Sadece orduda değil, bütün yeni örgütlerde, onların reddettikleri görevleri diğerleri kabul ettiler.

- Liberterler devrim yapıyorlar, savaşmayı sürdürüyorlar, fakat sorumluluk gerektiren görevleri üstlenmeyi reddediyorlardı. Savaş zamanında teorinin bir şey, ancak pratiğin de bir başka şey olduğunu kavramayı başaramadılar. Politik komiserlikler için yapılan sınavları tek bir CNT üyesi bile başaramadı. Cahiller gönderilmişlerdi. CNT eğitilmiş adam sıkıntısı çekiyordu...

ROYO cahillerin mükemmel devrimler yapabileceklerine inanıyordu. Ama yine de, cephede, bir haritayı bile doğru dürüst okuyamıyorlardı. Bazılarına göre CNT fark gözetilmesine karşı çıkmıştı. Ama mesele bu değildi. Sonunda, örgüt, CNT'li öğretmenleri olan bir "Durruti eğitim okulu" kurdu ve kısa süre içinde, geri çevrilen militanlar sınavı geçtiler.

*

Barcelona'daki muhalif komünist POUM'a göre, savaş ve devrim birbirinden "ayrılamazdı"; parti Halk Ordusu'nun kurulmasına

karşı çıkıyordu. 1937'nin başından beri POUM'un yayın organı la *Batalla*'nın editörlüğünü yapan ve Asturias'taki Ekim 1934 ayaklanmasının eskilerinden olan Ignacio IGLESİAS partinin tavrını açıkladı. Savaş kazanılmadıkça hiçbir muzaffer devrim gerçekleşemezdi; ancak savaş da, devrim zafere ulaşmadıkça kazanılamayacaktı. "POUM'da -veya bu konuda CNT'de- devrimin savaştan önce olması gerektiğini iddia eden tek bir kişi bile yok." POUM'un Halk Ordusu'na karşı çıkmasının temelinde devrimci kaygılar vardı: düzenli bir ordu kurmak hatalıydı, çünkü böyle yapılırsa savaş, düşmanın terimleriyle ortaya konacaktı. Komünist Parti'nin yapmakta olduğu şey buydu. Fakat bu klasik bir savaş değildi; durum, işçi sınıfının devrimci ruhunu kaçınılmaz olarak yıkıma uğratan hiyerarşik komutanlıklara sahip düzenli bir orduyu değil, bir devrimci halk ordusunu gerektiriyordu. Eğer savaşın ancak geleneksel tarzda sürdürülebileceği öncülü kabul edilirse, bundan zaferi düşmanın kazanacağı şeklindeki basit fakat doğru sonucu çıkarmak gerekecekti. Düşman, eğitilmiş subayları ve üstün silahları olan bir orduya sahipti. Ayrıca, bu öncül, çok önemli olan öz güven sorununu ihmal ediyordu. Savaşın ve devrimin aynı anda yapılmasını savunanlar Britanya ve Fransa'dan yardım bekleyemezlerdi.

- Nasıl bekleyebilirdik? Uluslararası sermaye mantıksal olarak Franco'ya bize olduğundan daha yakındı; cumhuriyetçi mıntıkada ise, cumhuriyetçilere ve komünistlere, anarşistlere ve POUM'a olduğundan daha yakındı. Fakat anarşistler, ütopyacılıkları, işçi sınıfının siyasal partilerine daima eğilimli olmuş küçük burjuva cumhuriyetçi politikacılara ve partilere gösterdikleri hoşgörü yüzünden bunu kavramayı başaramadılar...

Halk Ordusu'nun kurulmasına karşı duyulan düşmanlık [27] Komünist Parti'nin bu orduya hâkim olmasından duyulan korkudan da kaynaklanıyordu. Bu arada POUM, milis sisteminin, savaşın kazanılması bakımından hayati bir ihtiyaç olan tek komuta altında devrimci bir gücün yaratılmasında başarısızlığa uğradığının far-

27. POUM'un, bu partinin Barcelona'daki sağını oluşturan (burada CNT de Catalan CNT'sinin sağındaydı) Valencia seksiyonu Halk Ordusu'nun kurulmasını destekledi. Şuna inanıyorlardı: "Devrim yapmadan savaşı kazanabiliriz, fakat savaşı kazanmadan devrim yapamayız. Barcelonadakiler devrime takılıp kaldılar" (Luis PORTELA, POUM).

kındaydı. Parti, Juan ANDRADE'nin sözleri ile asker komitelerinin "subayları denetleyeceği ve orduyu siyasal bakımdan hazırlayacağı" Bolşevik modele uygun bir "kızıl ordu" önerdi. 5. Alay'ı içinde siyasal nüveler oluşturduğu yeni kurulan halk Ordusu'nun içinde POUM dağıtan Komünist Parti'nin aksine kendisine bağlı milisi muhafaza etmeye devam etti. Savaşın ilk aylarında yaptığı "kızıl ordu" kurma çağrısı Catalan CNT'sinin muhalefeti ile karşılaştı, çünkü CNT için milis kentlerde çok etkin olduğu kanıtlanan (kırsal kesimde ise daha az etkin olduğu) anarşist savunma gruplarının bir devamı idi. Ayrıca CNT, savaştan önce Catalan işçi sınıfının desteğini sağlamak konusunda başlıca rakibi olmuş bir "otoriter marksist" partiden devrimci dersler almaya ihtiyaç duymamıştı.

Anarko-sendikalist hareketin geniş bir kesimini, devrimi pekiştirmek ve savaşı kazanmak için işçi sınıfının öncelikle iktidarı ele geçirmesi gerektiği şeklindeki görüşüne kazanmayı başarmadıkça POUM ve savunduğu devrim anlayışı tecrit olmaya mahkûmdu. Liberterleri, "otoriter marksizm"e duydukları nefret ve "iktidar"a yönelik düşmanlıklarına rağmen kazanmak hiç de kolay değildi. POUM-CNT ilişkileri soğuktu. Yakın geçmişte muhalif komünist hâkimiyet altına girme tehlikesi ile yüz yüze gelen her CNT sendikası ihraç edilmiş ve POUM karşılık olarak kendi sendika federasyonu FOUS'u (Federaciòn Obrera de Unidad Sindical) kurmuştu. Fakat CNT işçi kitlelerinin bulundukları yerde kaldı.

Savaşın başında Catalonia'daki en büyük ikinci sendika örgütüne (CNT'den sonra) sahip en geniş işçi sınıfı partisi olmasına rağmen CNT, POUM'a Anti-Faşist Milis Komitesi'nde sadece bir koltuk verdi. CNT, yeni kurulan PSUC'a bir koltuk vermişti.[28] POUM birkaç hafta içinde on kat büyüyerek yaklaşık 40 000 üyeye ulaşmıştı. Yine de bu, tek başına bir sayılar meselesi değil - PSUC da kısa süre içinde aynı üye sayısına ulaştı- bir siyasal ağırlık meselesi idi. Savaşın başından itibaren sadece on ay varlığını sürdürmüş olan partinin ulusal düzeyde gelişecek vakti olmamıştı. Catalonia dışında gerçek bir tabana sahip olamayışı yüzünden ulusal çaptaki politik etkisi diğer partilerinkinden önemli ölçüde daha

28. Bk. s.175-76

azdı. Catalonia içinde POUM, CNT militanlarına kendi tutumunun devrimi savunabilecek yegâne tutum olduğunu kanıtlamak zorunda idi. CNT militanları bu devrimi kendi örgütlerinin aldığı karara karşı gerçekleştirmişlerdi.

Kendi öncü militanlarından bazılarının gözünde POUM bir çok siyasal hata yapmıştı. IGLESIAS'ın altını çizdiği birinci hata POUM'un kendi sendikasını CNT'ye değil de UGT'ye katması idi. Bu sırada CNT Catalonia'da sadece iki sendika örgütünün -kendisi ve UGT- varolması gerektiğini ve bunlardan birine zorunlu üyeliği savunuyordu. [29] Parti CNT'li işçilere ve militanlara sendikalar içinde bir kanal açma avantajı sağlamadan kendi sendika tabanını kaybetti.

POUM, Anti-Faşist Milis Komitesi'nin tasfiyesine karşı verdiği uzun savaşı kaybederek Catalan hükümeti içinde CNT'yi izledi. Parti'nin gençlik hareketi sekreteri Jilebaldo SOLANO'ya göre bu daha da büyük bir hata idi. Anti-Faşist Milis Komitesi'nin bir işçi hükümeti haline gelmesi ve Catalan hükümetini devralması gereken bir sırada, hükümetin bu komiteyi devralmasına izin vermek -ne muazzam bir hata!

- CNT sorumluluğu yüklenmeli. Bunun önlenmesi için yeterince ağırlık koymadık...

POUM'un bir burjuva hükümeti ile işbirliği yapmasına muhalefet eden "tek parti yürütme üyesi" Juan ANDRADE, karşı oy kullanması halinde partiden ihraç edileceğini biliyordu. *La Batalla*'da yazdığı, Largo Cabalero Halk Cephesi hükümetine "karşı-devrimci" diyen bir başyazı parti içinde bir protesto fırtınasına yol açmıştı ve bir merkez komitesi plenumu ANDRADE'nin artık başyazı yazmaması gerektiğine karar vermişti. Yine de, Catalan hükümetine katılıp katılmama kararında partinin yüz yüze geldiği gerçek problem POUM'un yasallığı ile ilgili idi.

---

29. Başlıca üç FOUS sendikasından biri olan matbaacılar sendikasının genel tavrı, Birinci Dünya Savaşı kadar eski bir tarihte CNT'ye katılan ve şimdi UGT'ye katılmaya karşı çıkan POUM'lu matbaa işçisi Adolfo BUESO tarafından özetlendi: "CNT'ye dönersek bizim bir rol oynamamıza izin verilmez. Bu durumda FAI daha önce olduğu gibi her şeyi manüple etmeye devam edecektir." UGT'ye bağlılık sendika olarak değil tek tek üyeler olarak sözkonusuydu. "FOUS, UGT içinde yer aldığında, komünistler her zamanki teknikleri ile hızla denetim sağlamayı başardılar."

- Katılmayı reddetseydik Stalinistler bizi yasa dışı ilan etmek için bunu bir bahane olarak kullanacaklardı ve kendi milis gücümüzü muhafaza edemeyecektik. Bu bizi anti-faşist bir parti olarak kabul etmemeleri için ek bir neden olacaktı. Devrimci bir durumda kitlelerle bağımızı bu şekilde koparark yasa dışı ilan edilmek istemedik. Rusya etkisini arttırdıkça bizi bekleyen kaderin ne olduğunu biliyorduk, ancak görüşlerimizin işçi sınıfı tarafından mümkün olduğu kadar uzun süre bilinmesini istiyorduk...

- SOLANO'ya göre, POUM çeşitli nedenlerle saldırı altında bulunuyordu. Pek çok militan, katılmamız halinde, özellikle CNT'den tecrit olacağımızdan korkuyordu. CNT bir kez hükümete girince, bu durumunu, gerçek bir işçi hükümeti kurmak için kitle mücadelesini geliştirmekte bir araç olarak kullanabileceğini tamamen unuttu. CNT politik bir çizgisi olmadığı için kaybetti. POUM ile bir blok kurulması önerimiz yanıtsız kaldı. Fakat, katılmamamız halinde olayların zorunlu olarak değişeceğine inanmıyorum. CNT'yi çizgisini değiştirmeye ikna edebileceğimizden emin değilim. CNT bir işçi kitlesine sahipti. İlkellik ve idealizm karışımı muazzam bir popüler güçtü. Devrime doğru gelişmemişti; devrimci bir ruhla ülkenin yüreğinden fışkırmış bir örgüttü. Kafası balçıktan yapılmış muazzam bir heykel gibi...[30]

İki aydan kısa bir süre sonra POUM, ANDRADE'ye göre, komünistlerin baskısı altında hükümetten uzaklaştırıldığında CNT, bu meseleyi "iki marksist parti arasında bir anlaşmazlık" olarak gördü ve bu tür anlaşmazlıklara karışmak istemediğini belirtti.

- Zamanla kendi kaderinin de bizimki gibi olacağını biraz anladılar. Stalinistlerin tasfiye etmek istedikleri onlardı. Fakat CNT, retorik aşkı ile basit biçimde karşılık veriyordu: "CNT aslanına kimse saldıramaz"...

CNT liderliği inadını sürdürürken, CNT üyeleri ne yapıyorlardı? Bu üyelerin önemlice bir bölümü POUM'un tavrını benimseyebilir miydi? Bir olgu ANDRADE için çok açıktı: CNT'li işçiler devrimci marksist bir parti ile birleşmeyi gerekli görmüyorlardı, çünkü, kendi örgütlerinin devrimci tavrını sosyalistlerin ve ortodoks komünistlerin basit demokratik tavrı ile kı-

30. Asi bölgede ayaklanma sırasında yakalanıp hapse konulan POUM genel sekreteri Joaquim Maurin, buna "çamur ayaklı heykel" demişti.

yasladıkları zaman (yüzeysel olarak), kendi örgütlerinin izlediği taktiklerin, devrimin sürekli gelişmesi için hâlâ bir garanti oluşturduğuna inanıyorlardı. Bir diğer deyişle, anarko-sendikalistler, kendi örgütlerinin tıpkı kendi devrimleri gibi kendine yeterli olduğuna inanıyorlardı. Peki, bu yüzeysel devrimci tavırlar CNT üyelerinin önünde açık biçimde yeterince eleştirilmiş miydi? Yoksa POUM, CNT liderliğinin kuyruğuna mı takıldı?

- SOLANO, zaman zaman CNT'den kopma korkusuyla bunu yaptığımıza inanıyorum, diye açıklıyordu. Daha kararlı bir politika izlemeliydik. Savaştan önce, Barcelona'nın anarşistlerin hâkim oldukları bazı *barrio*'larında miting yapabilmek için anarşistlerle savaşmak zorunda kaldığımız zaman, gösterdiğimiz sertlik işe yaramıştı. Buna saygı duyuyorlardı. Eğer Maurin bizimle birlikte olsaydı, belki işler farklı olurdu; Nin'den biraz daha sert idi. CNT, Maurin'e karşı daha eleştireldi, Nin'den daha fazla hoşlanıyordu; fakat Maurin onların gözünde daha büyük bir ağırlığa sahipti....

Ignacio IGLESİAS, POUM'un siyasetlerini kabul ettirmenin "doğru politik çizgi"den daha fazlasını gerektirdiğini düşünüyordu; güce ihtiyaç vardı. Siyasetin doğru olması gücü garanti etmiyordu. Ve güçlü olan CNT idi. CNT'nin tabanına hitap etmek için, bir başka dilin, anarko-sendikalist dilin biçimlendirdiği ya da en azından etkilediği insanların kabul edebilecekleri bir uslûpla konuşmak gerekirdi.

- Başaramadık. Azınlık partilerin çoğu gibi fazla demagojiktik. Gerçek sorunları anarko-sendikalistlerin anlayabilecekleri şekilde açıklayacak yerde, sloganlaştırdık...

Fakat açıklanacak şeyin *ne olduğu* sorunu daha da önemli idi. İşçi sınıfını iktidarı ele geçirmeye çağırırken ,"burjuva bakanları kovun"- Nin, liberterlere ayaklanmadan altı hafta sonra, iktidarı almaya hazırsalar burjuvazinin yıkılacağını söylüyordu. Proletaryanın diktatörlüğü sorunu açıkça belirtildiği gibi marksistler ile anarşistleri birbirinden ayırıyordu; fakat POUM lideri, bu diktatörlük "bütün işçi sınıfını, halk sınıflarının diktatörlüğünü" kapsayacak şekilde anlaşılmalıdır, diyordu. "İster politik ister sendikal olsun, hiçbir politik örgüt devrim adına diğer örgütler üzerinde kendi diktatörlüğünü uygulama hakkına sahip değildir." İşçi sınıfının iktidar tekeli, sınıf düşmanın politik haklarını ve özgürlüklerini ortadan kaldırdı.

Anarşistleri o sırada burjuvazinin hiçbir özgürlük veya politik hak kullanmaması gerçeğinden pratik sonuçlar çıkarmaya ve proletaryanın diktatörlüğü hakkında kullandığı tanımı kabul etmeye çağıran Nin, şöyle devam ediyordu: *Companeros*, şu halde sizi temin edebilirim ki, bugün Catalonia'da proletaryanın diktatörlüğü mevcuttur."

Bu açıkça gerçek dışıydı. O sırada, yaklaşık bir kilometre ötede bütünüyle küçük burjuva Catalan hükümeti yerinde oturuyordu; ne var ki, güçsüz görünüyordu. (Ayrıca, üç haftadan daha kısa bir süre sonra POUM, öteki işçi sınıfı örgütleri ile birlikte bu hükümete katılacaktı.) Burjuvazinin iktidarı ağır bir hasar görmüş, fakat yıkılmamıştı. Ne var ki, Wilebaldo SOLANO'nun kavradığı gibi, Nin, liberterlere didaktik olarak, proletarya diktatörlüğünü Rusya'daki haliyle anlamanın yanlış olduğunu açıklamaya çalışıyordu. Onlara bir işçi hükümeti kurmanın gerekli olduğunu kavratmaya, diktatörlüğe duydukları düşmanlığı gidermeye çalışıyordu. Yakın zamanda kendileri böyle bir diktatörlük kurmuşlardı; o halde, henüz kazandıkları ekonomik ve silahlı iktidarı eklemlemek ve pekiştirmek için siyasal iktidarı kuracaklardı.

- Durumu yanlış anlıyordu; tıpkı Nisan 1937'de bir işçi-köylü hükümeti için çağrı yaparken, işçi sınıfının silahlı ayaklanmaya başvurmaksızın iktidarı ele geçirebileceğine inandığı zaman yanlış anladığı gibi. İşçi sınıfının çok büyük bir ağırlığa sahip olduğunu, yeterli siyasal irade göstermesi halinde burjuva iktidarlarının hemen yıkılabileceğini kast ediyordu. CNT ve POUM'un fabrikalardaki ve ordudaki gücü, işçilerin silahlandırılmaları halinde, ayaklanmayı gereksiz kılıyordu. Catalan hükümetine iktidarı devraldıklarını bildirmeleri yeterli olacaktı. Hükümet kan dökülmeden iktidarı bağışlayacaktı. Fakat bu, kararlı bir siyasal tutum gerektiriyordu. Bütün bunlar Nin'e yöneltilen, devrimci iktidara barışçı geniş taraftarı olma suçlamasının çok uzağına düşüyordu. İşçi sınıfı silahlandırıldığı zaman, böyle bir geçiş nasıl düşünülebilirdi?...

Ignacio IGLESIAS, Nin'in haklı olduğunu da hissediyordu; fakat sadece Catalonia hakkında. "Aslına bakılırsa, o sırada, İspanya'nın geri kalan kısmına kıyasla Catalonia'nın önemi büyük ölçüde azalmıştı. O zamana kadar cumhuriyetçi devlet yeniden kurulmuştu." IGLESIAS, Nin'in perspektifinin benimsenmesi

halinde, bunun Cataloni a'nın İspanya'nın geri kalan kısmından ayrılması veya bağımsızlığı anlamına geleceğini hissediyordu. Her devrimci harekette, yakın hedef odaklandığında bir perspektif kaybı oluyordu. Nin'e zarar veren de buydu. "İspanyollara özgü kategorik ifadeler kullanma ve sorunları ulusal alandan çok yerel düzeyde görme hatası" Nin'in bir diğer sorununu oluşturuyordu. Devrim yapma ve savaşı kazanma bakımından gerçek olanaklar savaşın ilk üç ayında var olmuştu; ancak Caballero hükümetinin kurulması ve Sovyet müdahalesi ile birlikte bu olanaklar ortadan kalktı.

Bu siyasal hataların CNT'nin gelişme çizgisini ne ölçüde etkilediği açık bir soru olarak kaldı. Aralarında gittikçe artan sayıda, kendi devrimlerinden korkanların da bulunduğu birkaç CNT militanı bir siyasal parti ilc ittifak kurmayı tasarladılar; ama daha çok saf anarşist ilkelere dönmek veya sendika iktidarını pekiştirmek gerektiğine inanıyorlardı.[31] Daha "politize" CNT militanları ise POUM ile bir ittifak düşünemiyorlardı. Eski bir *treintista* olan Joan MANENT, açıklama yaparken, "POUM bir siyasal parti idi, CNT ise değildi," diyordu. Ayrıca POUM tıpkı Komünist Parti gibi anarşist kollektifleri eleştiriyor -"sendika kapitalizmi"- ve toprağın "zorla" kollektifleştirilmesine karşı çıkıyordu.[32] Pek çok liberter bu noktalarda POUM ile anlaşabilirdi; ancak azınlık durumundaki POUM'dan işittikleri marksizmi çekici bulmuyorlardı.

POUM'un CNT'den anlayış ve dayanışma umabileceği bir düzeyde -anti-Stalinizm ve o sırada başlayan Moskova duruşmalarının lanetlenmesi- parti, anarko-sendikalist hareketin tepkisinin "sessiz kalmak" olduğunu fark etti.

- CNT yayın organı *Solidaridad Obrera*'nın editörü bir gün yolda karşılaştığımızda, "La Batalla'da neler oluyor?" diye sordu. SOLANO, "Trotskistleri her gün vuruyorsunuz!" diye bağırdığını

---

31. Bu durumun ayrıntılı betimlemesi ve POUM ile Barcelona'daki Mayıs olayları için, Bkz: s. 494-505.

32. "POUM lideri Jordi Arquer bir keresinde bana neden kendi partisinin CNT'nin Aragon Meclisi'ne kabul edilmediğini sordu. Bunun bizim kendi devrimci deneyimimiz olduğu, bu deneyin onun veya herhangi bir diğer parti ile ortaklık taşımadığı -POUM kırsal kollektifleri teşvik etmek için hiçbir şey yapmamıştı- karşılığını verdim." (Juan ZAFON, Aragon Meclisi'nde CNT propaganda delegesi.)

hatırlıyordu. "Siz de bizim gibi Havas ajansının raporlarını alıyorsunuz. Biz onları yayımlıyoruz, siz ise çöp sepetine atıyorsunuz, aradaki fark bu." "Ah," dedi, "Rusya için endişelenmeyin. Burada zaten bir sürü sorunumuz var." "Ne!" diye bağırdım, "Yıllarca Kronstad ve Rusya'daki terör yüzünden bize sitem ettiniz. Şimdi tam gerçek bir terör uygulanır ve devrimci liderler kurşuna dizilirken sessiz kalıyorsunuz. Aslında, bu konuda yayın yapmayarak onların kurşuna dizilmelerine yardım edenler, sizlersiniz"...

CNT liderleri silah sağladıkları başlıca kaynakla arayı bozmamak için pek çok fedakârlık yapmaya istekliydiler. Geleneksel "anti-komünizm"leri bile POUM ile yakınlaşma için bir sebep değildi. Ve son duruşmada, kısa süre içinde Barcelona'da meydana gelecek olaylar sırasında, CNT tabanı liderliğini izledi.

CNT liderliği gibi POUM liderliği de, başında, devrimin baskısı altında kalmıştı. İşçi sınıfı iktidarı sorunu gündeminde yer almamıştı; olayların zorlaması ile gündeme girdiği zaman parti, diğer pek çok sorunu bir yana bırakarak bu konu üzerinde yoğunlaştı.

Bunların belki de en önemlisi, Ignacio IGLESIAS'ın 1937'nin başında Barcelona'ya geldiği zaman hayretle fark ettiği gibi, küçük burjuvazi sorunu idi. *La Batalla*'da bir dizi makale ile partinin tavrını formüle etmeye girişti.

"Şimdiye kadar işçi örgütleri küçük burjuvaziye saygılı doğru bir devrimci strateji uygulayamadılar. Uzlaşmaz ve çocuksu bir devrimcilik adına küçük burjuvazi reddedildi ya da işçi sınıfı örgütleri bu sınıfın hâkimiyeti altına girip, onun hegemonyasına ve liderliğine tâbi oldular. Şimdiki Halk Cephesi politikasının anlamı budur. Bu siyaset, işçi sınıfını küçük burjuvazinin örgüt ve partilerine ve onlar aracılığı ile büyük burjuvaziye bağlıyor. Doğru siyaset bu yolda değil, küçük burjuvaziyi devrimci harekete çekmekte yatıyor.

Bunu sağlamak için, diye yazıyordu, "işçi sınıfının küçük burjuvaziye veya onun özgül çıkarlarına karşı olmadığını kanıtlamak" gerekli idi. "Ne küçük marangozun aletleri ne de terzinin dikiş makinesi, sahiplerinin ellerinden alınıp toplumsallaştırılabilecek nesnelerdir. Devrimci proletaryanın küçük sanayicilere karşı olduğu efsanesini yıkmalıyız."

Küçük burjuvazinin mülksüzleştirilmesi ilk başlarda gerçekleştirilmiş ve bu, bir çeşit "savaş komünizmi" uygulama ihtiyacı ile haklı çıkarılmıştı. Bütün bunlar sosyalizmin anti-tezleri idi. "Sosyalizme geçiş, ara aşamalar atlanarak sert ve ani biçimde gerçekleştirilemez... Şu sırada, sadece büyük sanayi, ulaşım, büyük ticarî işletmeler ve bankalar toplumsallaştırılmalıdır. Bu kadarı, iktidarı (işçi sınıfı adına) elde tutmak için yeterlidir. Küçük sanayilerin ve işyerlerinin toplumsallaştırılması hiçbir yarar sağlamaz..."

Fakat, vurgulanması gereken önemli bir nokta vardı. "Biz, devrimci proletarya, küçük burjuvaziyi, ortak sorunlarımızı çözecek devrime kazanmak istiyoruz. Fakat biz siyasal hegemonya uygulayan küçük burjuvaziye karşıyız. Bu sınıfın, ancak devrim ve sosyalizm çerçevesi içinde sağlanabilecek ekonomik taleplerini ve kendi sorunlarını çözme çabasını destekliyoruz; fakat onun (siyasal) liderliğini reddediyoruz, çünkü küçük burjuvazi bu liderliği kullanırsa kaçınılmaz olarak burjuvazinin hâkimiyeti altına girer."[33]

- O sırada çok geç kalmış makaleler yazdım. Bunu daha işin başında yapmak gerekiyordu. Küçük burjuvaziyi, sorunlarını çözerek (başlangıçta yapıldığı gibi bu sorunları eleştirecek ve ihmal edecek yerde) devrime kazanmayı başaramazsak, bu sınıf, sorunlarını çözecek her kim olursa peşine takılacaktı -ve o durumda bu güç, Komünist Parti idi...

Savaş ve devrim; devrim ve savaş. Bu üç sözcük sürekli yer değiştirerek çok sık kullanılıyordu. Savaşta zaferi sağlamak için devrimin zaferi; devrimin zaferini sağlamak için savaşta zafer. Sözcükler müthiş bir tuzak olabilir. Her slogandaki terimler, o basit "ve" sözcüğü ile birleştirildiği kadar ayrılıyordu da. Aradaki bağlaç, şöyle bir sıfat cümlesi kurmak için nadiren çıkarılıyordu: devrimci savaş. Bu iki sözcük birbirinin ikizi olan şu sorulara bir yanıt sağlıyordu: Ne tip devrim? Ne tür savaş? Bu iki soru "ayrılmaz" olmanın da ötesinde idiler; yeni bir bütün içinde kaynaştırılmaları gerekiyordu.

---

33. I. Iglesias, El proletariado y las clases medias (Barcelona, 1937), alıntı, V. Alba, Histroria del POUM (Barcelona, 1974), s. 146-7.

- Ama kimse sentez yapmaya çalışmadı; ya da bunu yaptılarsa da, ortaya anlamlı bir yanıt çıkaramadılar. Catalan kollektifleştirme komisyonundan Albert PEREZ-BARO'nun gözlemi buydu. Bunun yerine, politik mücadele iki slogan çevresinde, Komünist Parti'nin bütün Halk Cephesi mıntıkasında kendi konumunu güçlendirmek için kullandığı Sovyet yardımı çevresinde kutuplaştı...

Paulino GARCIA'nın çok erken bir tarihte belirttiği gibi, böyle bir kaynaşmanın gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceğini tartışmak tamamen boş bir uğraşı olmayacaktı. Bu, Komünist Parti'nin, liberterlerin ve devrimci sosyalistlerin bir kesimi ile ittifak kurmak için yön değiştirmesini gerektirecekti. Böyle bir çözüm, özellikle, mıntıkanın geri kalan kısmı için bir örnek olabilecek Catalonia'da tamamen imkânsız mıydı? Avukat ve PSUC militanı Josep SOLE BARBERA, bu yönde uğranılan başarısızlığın kendi partisinin savaş sırasında işlediği iki büyük hatadan biri olduğuna inanıyordu. Komintern PSUC'un izlediği politikaları çok fazla etkiliyordu.

- Komintern'in, cumhuriyetin sorunlarına ve çıkarlarına tamamen yabancı olan durumlar ve sorunlar tarafından koşullanan siyasal perspektifleri PSUC'un pek çok tutumunu deforme etti. Bu durum, en açık biçimde, partinin POUM ve CNT konusunda izlediği çizgide görülüyordu. Durruti, küçük mülk sahibi köylülüğü devrimin arkasına almış Ukraynalı bir anarşist değildi. Yine de, Lenin'in 1920'lerde Makhno'ya karşı kullandığı aynı suçlamaları kullanıyorduk. POUM, politika ile ilgilenen herkesin fark edebileceği gibi Trotskist bir örgüt değildi. Trotskiy, Nin'in ve POUM'un izlediği politikalara karşı çıkıyordu. Fakat PSUC, sanki böyle imiş gibi davranıyordu...

BARBERA'ya göre, PSUC, Durruti'nin zafer dışında her şeyden fedakârlık etmek şeklindeki meşhur sözünü kavramış olan CNT kesimini kendisine daha yakın tutumlara çekmek için gerekli azami çabayı harcamalıydı. Bunun yapılabileceğine inanıyordu.

- PSUC, bunun yerine tam tersini yaparak büyük bir hata işledi. Doğru olmayan suçlamalarda bulundu, CNT ve POUM militanlarını hainler, düşmanın işbirlikçileri olmakla suçladı. Parti'nin, daha aşırı CNT kesimlerinin maceracılığı ve çocukluğu hakkındaki görüşleri, örneklere dayanan *siyasal* suçlamalar haline getirilmeliydi. Ama yapılan şey bu değildi: parti CNT ve POUM

ile ilişkilerinde tamamen mekanik bir siyaset uyguladı...

Sonuç, iç savaş içinde ikinci bir iç savaşa yol açacaktı. Komünistler ikincisini kazanacaklar ama birincisini kaybedeceklerdi. Ve böylelikle, nihayet, savaşta yenilgiye uğradılar.

TARIM REFORMU KARARNAMESİ

Madde 1. Karar altına alınmıştır: Devlet, cumhuriyete karşı ayaklanma hareketine doğrudan veya dolaylı olarak karışmış kişilere, bunların eşlerine ve kanunî mirasçılarına ait, büyüklüğü ve kullanım şekli her ne olursa olsun bütün kırsal gayrimenkulü 18 Temmuz 1936 tarihinden itibaren tazminat ödemeden istimlâk eder...

Vicente Uribe, Tarım Bakanı, PCE
(Madrid, 7 Ekim 1936)

Aragon Meclisi, ilk başlarda hızlı toplumsal dönüşümlerin sebep olabileceği her türlü hoşnutsuzluğu önlemek için, köylülerin, toprakta bireysel olarak veya kollektif olarak çalışma haklarına saygı gösterecektir. Meclis küçük çiftçileri savunmakla birlikte, 19 Temmuz'dan önce var olan rezil sistemin geri gelmesini önlemeye - UGT ve CNT arasındaki anlaşma uyarınca- çalışacaktır...

Joaquin Ascaso, Aragon Meclisi Başkanı (CNT)
(Radyo yayını, 19 Temmuz 1937)

Kollektiflere gelince, bunlara katılmaya zorlanmamış tek bir Aragonlu köylü yoktur. Direnenler, kendilerine ve mülklerine yönelik terörist saldırılara maruz bırakıldılar. Toprakları ellerinden alındı. Güneşin doğuşundan batışına kadar kan ter içinde 95 ***centimo****'luk bir ücret karşılığında çalışmak zorunda bırakıldılar. Reddedenler, ekmek, sabun ve en temel ihtiyaç maddelerinden yoksun bırakıldılar. Bütün özel yiyecek maddesi stoklarına el konuldu. Tanınmış faşistler belediye meclislerinde yetkili pozisyonlara getirildiler...*

Frente Rojo*, PCE yayın organı (Valencia, 14 Ağustos 1937)*

ARAGON

En şiddetli ayrılıklar toprak sorununda ortaya çıktı ve Aragon fırtınanın merkezi haline geldi.

Savaşın ilk günlerinde, milis birlikleri -esas olarak CNT'nin önderliğinde- Saragossa ve Huesca'ya doğru ilerleyerek Aragon topraklarının yaklaşık dörtte üçünü cle geçirmişlerdi. Burası verimli bölgeleri içeriyordu, ancak ele geçirilen kesim daha yoksul tarımsal bölgelerdi.[34] Kırsal liberter kollektifleştirme, bu görece zor koşullarda kök salmaya ve yayılmaya başladı: Şubat 1937'de toplam 80 000 üyeli 275 kollektif; üç ay sonra 180 000 üyeli 450 kollektif... [35]

Kollektifleştirme, komünistlerin öne sürdükleri gibi, isteksiz köylülere zorla dayatılmış mıydı, yoksa, liberterlerin sıklıkla savundukları gibi kendiliğinden miydi? Bu uygulama, küçük ve orta köylüleri Halk Cephesi'nin karşısına geçirerek savaş faaliyetini zayıflatıyor muydu, yoksa, devrimci istekler ve savaşın gerekliliklerivle tutarlı mıydı? Bunlar, yanıtlanması gereken sorulardı. Ülkenin tahıl alanlarının üçte ikisi düşmanın elindeyken, büyüyen Halk Ordusu'nun ve ülkenin en büyük üç kentinin ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli miktarda besin üretimi sağlamak hayatî idi.

Aragon küçük ve orta büyüklükte köylü işletmelerinin bulunduğu bir bölge idi. 100 hektar veya daha büyük mülkler toplam toprağın yaklaşık beşte birini kaplıyordu.[36] Bu oran İspanya'nın tamamındakinden daha azdı. Küçük işletmelerin oranı ortalamanın üstünde idi.

---

34. Aragon'daki üç eyalet İspanya'nın savaş öncesi toplam tahılının % 7.6'sını üretiyordu. Bunların içinde Saragossa yarıdan fazlasını, Huesca 1/4'ünü, Teruel ise 1/5'ten biraz fazlasını üretiyordu. Saragossa'nın en kaliteli buğday yetişen toprakları milliyetçilerin elinde idi. Huesca'da ürün, özellikle stepteki yağmura bağımlı mevsimlik dalgalanmalara tabi idi. Öte yandan, Aragon'da savaş öncesi tahıl ekimi yapılan toprakların 1/3'ünü kapsayan ve İspanya'da nüfusun en seyrek olduğu eyaletlerden biri olan Teruel, toplam ürünün değer olarak, sadece %21'ini kaldırıyordu. Bu da toprağın kalitesinin bir göstergesi idi. Bk. E.Malefakis, *Agrarian Reform and Peasant Revolution in Spain*, s. 45 ve Bases documentales, c. 7, s. 344; yine bk., F. Mintz, L'Autogestion dans l'Espagne rèvolutionnaire (Paris, 1970), s.99.

35. Mintz, op. cit., s.102. Aragon'un bir milyon nüfusunun yarısından daha azı bölgenin cumhuriyetçilerin denetimi altındaki üç kesiminde yaşıyordu.

36. Orta büyüklükte işletmeler (10-100 hektar) toprağın yaklaşık 1/4'ünü,

CNT Saragossa kentinde önemli bir güce sahip olmasına rağmen kırsal bölgelerin çoğunda zayıftı. CNT bölge komitesinin eski sekreteri Saturnino CARODköylerde yaptığı çalışma sırasında bu durumu görmüştü. Bazı yerlerde CNT gelişme gösteriyordu. Diğer yerlerde UGT en güçlüydü ve sadece buralarda hiç sendikalaşmamış pek çok kişi vardı.

Küçük bir Aragon köyünde yaşayan yoksul bir tarım işçisinin oğlu, CAROD köylünün içinde bulunduğu durumu anlayabilecek konumdaydı ve bir askerî birlik lideri olarak tam bir kollektifleştirme uygulamanın zamanı olmadığını tartışmaya açmakta duraksamadı. Böyle bir girişimin savaş faaliyetine zarar verebileceğini hissediyordu. Köylülüğü mücadele içinde taraftar olarak tutmak esastı.

- Köylünün kendi toprak parçasına nasıl bağlı olduğunu çok iyi biliyordum. Kendi toprağına sahip çıkmak istiyorsa, bir kollektife katılması için zorlanmamalıydı. Sadece kaçanların topraklarının ve komünal köy topraklarının kollektifleştirilmesi gerektiğini ve kollektiflerin yasal olarak tanınmasını savunuyordum...

Bu tavsiyeye uyulmadı. Sadece üretim araçlarının değil tüketimin de toplumsallaştırıldığı kollektifler büyük bir hızla yayılmaya başladı. Bu, CNT liderliğinden gelen emirler üzerine olmadı. Aynısı Barcelona'daki kollektifler için de geçerli idi. Orada olduğu gibi, burada da, inisiyatif CNT militanlarından geldi. Cephe gerisinde toplumsal devrim için gerekli "iklim" CNT'nin silahlı gücü sayesinde yaratıldı: anarko-sendikalistlerin Barcelona sokaklarındaki hâkimiyeti, daha çok Catalanlı anarko-sendikalist işçilerin oluşturdukları CNT milis birlikleri kente girdiklerinde, burada da yaşandı. Anarko-sendikalistlerden oluşan bir nüvenin bulunduğu bir köyde, uzun süredir beklenen devrimin ve kollektifleştirmenin kendiliğinden gerçekleşmesi an meselesi idi. Böyle bir nüvenin olmadığı yerlerde köylüler, milislerden kollektifleştirme için -farklı nedenlerden ötürü olsa da- gelen büyük bir baskı altında kalabiliyorlardı. Onları, silah çekip zorlamaya

---

küçük işletmeler yarısından fazlasını kapsıyordu. Bunlar, sırasıyla, toplam işletmelerin %1'ini ve %98'ini temsil ediyordu. Bk., Malefakis, op. cit., s.16-17 (bu sayıların Logrono'yu da kapsadığı unutulmamalı).

gerek yoktu; içinde "faşistler"in kurşuna dizildikleri zorlayıcı iklim, bunun için yeterli idi. "Kendiliğinden" ve "zorla" gerçekleştirilen kollektifler bir arada var oldu. bunların içinde de istekli ve isteksiz kollektivistler vardı.

Zorla kollektifleştirme liberter ideallere ters düşüyordu. Zorla yaptırılan bir şey liberter olamazdı. Zorlayıcı kollektifleştirme, bazı liberterlerin gözünde, liberter komünizmden çok savaş komünizmine yakın bir gerekçe ile haklı çıkarıldı: Cephedeki birlikleri besleme ihtiyacı. Aragonlu bir CNT lideri Macario ROYO, kollektiflerin, üretimin ve tüketimin denetimi ve cepheye aktarılacak bir fazlanın hazırlanması için en uygun örgütlenme olduğu inanıyordu.

- Her şey karmakarışıktı. Birlikler köylere bağlıydılar, başka ikmal kaynakları yoktu. Kollektifler olmasaydı, her köylü ürettiğini elinde tutup, istediği kadarını verseydi, ikmal meselesi çok daha zorlaşacaktı....

Kollektifler, serbest pazarı ortadan kaldırmak ve tüketici mallarını, esas olarak da besin maddelerini etkin biçimde denetlemek için yerel ekonomiyi denetim altında tuttular. Birlikleri karşılıksız beslemek, köylünün ideolojik tutumuna bağlı olarak bir gurur veya öfke kaynağı haline geldi. Fakat pek çok Aragonlu liberter için olduğu gibi ROYO için de mesele burada bitmiyordu. Kollektiflerin kurulmasındaki temel neden toplumsal eşitlikti.

- Herkesin yeteneğine göre üretmesi, herkesin ihtiyacı kadar tüketmesi. Üretimde eşitlik, tüketimde eşitlik. Cephedeki birliklerin olduğu kadar kollektiflerde bulunanların da ihtiyaçlarını eşit olarak karşılamak- kollektiflerin ilkesi ve yararı buydu...

Bununla birlikte, inisiyatifin kendiliğinden yükseldiği yerlerde bile, kollektifleştirmede zorlayıcılık eksik değildi. ROYO'ya göre bu kaçınılmazdı, çünkü bu bir devrimdi. Ve devrim daima silahlı bir azınlığın, kendi isteğini dayatması anlamına geliyordu. "Bu örnekte, bir anarko-sendikalist azınlık daha çok genç ve idealist militanlardan oluşuyordu. İşleri yapan, bunlardı."[37]

---

37. Zor kullanımı ile liberter fikirler arasındaki çelişki, ROYO'nun inancına göre, anarşizmde daima var olmuştu. "Liberter komünizmi kurmak devrim yapmak demektir; devrimler ancak zor kullanarak yapılırlar. Zor kullanarak dayatılan her şey ancak zor kullanarak muhafaza edilir. Sonuç

Liberterler Catalonia'da kaçırdıkları fırsatı Aragon'da yakaladılar: burada buldukları iktidar boşluğu (üç eyalet başkenti ve milliyetçilerin elindeki devlet aygıtları) bir CNT konseyi ile doldurulduğu. ROYO böyle bir yapının gerekliliğine ikna olmuştu. Ona göre, Aragon'a, Catalanların ve Valencialıların bir kolonisi gibi davranılıyordu. Catalan hükümetinin bir temsilcisi, ilk yaş grupları askere çağırıldıklarında, Aragon'u dolaşarak, bu bölgenin Catalonia'ya ait olduğu hakkında propaganda yapmıştı. "Bir hükümete katılmak zorunda kalmamız halinde, Catalonia hükümetini istemiyorduk, merkezî hükümete bağlı olmayı tercih ediyorduk." **38**

CNT'nin, çoğu Catalan olan birlik liderleri konseyin kurulmasına karşı çıktılar.

- Cephe gerisi hakkında tehdit dolu bir ifadeyle, düşmanca konuşuyorlardı. İdealistten ziyade eşkiya gibi davranıyorlardı. Silahların insanları vahşileştirdiğini düşünüyordum. Köylerden gelen sendika temsilcilerinin görünüşte söyleyecekleri bir şey yoktu. Sonra Durruti geldi. "Bütün bu yıllar boyunca devrimi bekledim. Şimdi devrim oldu. Birliğimdeki 14 000 adam benimle birlikte. İnanıyorum ki, benimle aynı fikirde oldukları için böyle. Ben ve adamlarım köylerin ve oralardaki sendikaların emrindeyiz." Bir Durruti taraftarı değildim. Kimsenin adamı değildim. Fakat Durruti o anda mükemmeldi. Bütün öteki birlik liderlerinin ağzını kapattı...

CNT Aragon Konseyi Halk Cephesi mıntıkasında liberterlerin hakimiyetindeki yegâne yönetici organ haline geldi.**39** Konsey'in propaganda delegesi Juan ZAFON, üyelerinin atama yoluyla iş-

---

komünizm olabilir, ama liberter komünizm değil. Liberter komünizm ancak halkın çoğunluğu komünizmi destekliyorsa kurulabilir. Komünizm ancak o zaman özgürce örgütlenebilir."

38. Juan ZAFON, Catalonia hükümetinin Jaume Miravitlles yönetimindeki propaganda mekanizmasının, kendisinin merkezî hükümetin de onayladığı şekilde propaganda faaliyetlerini koordine etme yaklaşımını reddettiğini düşünüyor ve Aragon'a kendi propaganda ve sinema araçlarını göndermeye devam edeceğini belirtiyordu. Milis birlikleri besin maddesi, hayvan vb. istedikleri zaman da protestolar oldu. Bunun "bütün bölgeyi yıkım" tehdidi ile yüz yüze getirdiği söyleniyordu (Lorenzo, Los anarquistas espanoles y el poder, s. 120).

39. Hükümetin onayı ile, Halk Cephesi partileri (POUM dışında) Konsey'e kabul edildi. -Kasım 1936'da. CNT yine de çoğunluğu temsil ediyordu.

başına getirildiği -"uygulama bütün görevlilerin taban tarafından seçilmesi şeklindeki CNT geleneğine ters düşüyordu; ancak savaştaydık ve inisiyatifli davranmak zorundaydık"- bir örgüte hizmet veren tek Catalandı ve Konsey'i bir hükümetten çok, kollektifleri düzenleyici bir örgüt olarak görüyordu. Hedef, "savaş faaliyetinin parçası olarak" daha ileri düzeyde kollektifleştirmeyi teşvik etmekti. Kollektifler, aynı zamanda, yeni bir model, gelecekte, savaş kazanıldıktan sonra kurulacak liberter toplum için bir örnek oluşturma girişimi idi.[40] Fakat önce savaşın kazanılması gerekiyordu: kendisi ve arkadaşları Durruti'nin meşhur sözlerini onaylıyorlardı.

- Devrimci deneyimizi sürdürürken, yaptığımız bütün propagandayı yasal olarak kurulmuş cumhuriyet hükümetinin savunulması üzerinde yoğunlaştırdık. Bu çelişkin görünebilir. Biz öyle düşünmüyorduk. Halk 1936 seçimlerinde iradesini ortaya koymuştu ve bu iradeyi savunmak zorundaydık. Bu arada kollektifleştirme hem savaş faaliyetine hem de gelecekteki tasarımımıza hizmet ediyordu. Söylemek üzücü ama, hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmediğimiz bir liberter komünizmi pratikte uygulamaya girişiyorduk...

Özgür, bağımsız belediye, insanın insan tarafından sömürülmesine son veren kollektif, mıntıka ve bölge düzeyinde her köyü birbirine bağlayan ve, köyler ile cephelerin ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra üretilen fazlaları, bunları öteki bölgelere veya dışarıya satabilecek veya takas edebilecek konseye aktaran federal yapı; "bütün bunlardan söz edilmiş ve haklarında yazılmıştı, ama o zamana kadar bir sloganın ötesine geçilmemişti."

MAS DE LAS MATAS (Teruel)

2 300 nüfusa sahip Mas de las Matas, küçük ve orta büyüklükte işletmelere sahip köylülerin yaşadıkları görece gelişmiş bir köydü. Öteki aşağı Aragon köylerinde buğday ve zeytin yetiştirilirken,

40. Belki de, Aragon'daki kırsal kollektifleştirme, anarko-sendikalizmin kendi bölgesindekinden daha hızlı ve yaygın biçimde gerçekleştirilmekte olduğu için Catalan militanlar kollektifleştirmenin savaş komünizmi yönünü vurgulama eğilimi gösterdiler. Oysa Aragonlu militanlar toplumsal devrimci hedefler üzerinde duruyorlardı.

Mas de las Matas, Guadalope ırmağı boyunca uzanan geniş sulak topraklardan yararlanıyordu. Buralarda bol miktarda sebze ve meyve yetiştiriliyordu. Daha önemlisi: kuru toprak nem tutuyordu; kurak yıllarda bile, buğday üretimi, diğer köylerde her beş yılda bir ya da daha uzun süreyle görüldüğü gibi başarısızlığa uğramıyordu. Yine daha önemlisi, toprak çok iyi bölünmüştü; herkes kuru olduğu kadar sulak toprağa da sahipti. Kendisini sağcı olarak tanımlayan birinin sözleri ile, "Eşitlik burada gerçek anlamını buluyordu." "Çalışmadan yaşayabilecek kimse yoktu; hayatını günlük ücrete bağlı olarak geçirmek zorunda olan kimse de yoktu." Belki şaşırtıcı ama, bu köy bir anarko-sendikalist kale idi. Burada gerçekleşen, savaş öncesi liberter ayaklanmaların üçüncüsü (Aralık 1933) sırasında liberter komünizm ilan edilmiş, *guardia civil* teslim olmak zorunda bırakılmış, yerel arşivler ve toprak kayıtları ateşe verilmişti. Ayaklanma hızla bastırılmış ve yaklaşık 130 köylü tutuklanarak hapse konulmuştu.

Askerî ayaklanmanın başlangıcında, pek çok liberter, CNT bölge komitesinin emri üzerine köyden ayrılıp tahkim edilmiş Morella kasabasına gittiler ve oradan, kendi bölgesine doğru ilerlemekte olan Carod birliğine katıldılar. İçlerinde, Barcelona'da CNT'ye girmiş, Aralık ayaklanmasına katılmış ve kollektifleştirmenin öncülerinden biri olacak, yirmi altı yaşında bir marangoz da vardı. Ernesto MANGELI ve arkadaşları hiçbir direniş göstermeyen kendi köylerine varmadan önce önemli bir karar almışlardı: kurşuna dizmek şöyle dursun, hiç kimse hapse atılmayacaktı. MARGELI, devrimin, "dünyanın yarısının yaşayabilmesi için öteki yarısının öldürülmesi gerektiği" şeklindeki anlamını asla benimsememişti. "Onlar bizi hapsetti diye bizim de onları hapsetmemizin hiçbir gereği yoktu." Arkadaşlarına, öldürülen her insan karşılığında, devrimin, bu insanların ailelerinden ve arkadaşlarından oluşan yarım düzine uzlaşmaz düşman edineceğini, söylüyordu.

Köyde bir anti-faşist komite kurdular. Komitenin yarısı CNT militanlarından (hepsi seçilmişti ve içlerinde bir de komünist Parti üyesi vardı), yarısı da, köyde uzun bir geçmişe sahip olan cumhuriyetçilerden oluşuyordu. Fakat daha fazla milis gücü gelmeye başladıkça ikmal sorunu daha da ağırlaştı. Başlangıçtaki karışıklık işlerin daha iyi düzenlenmesini önlüyordu. Bu durumda, MAR-

GELI'nin de içlerinde bulunduğu bazı CNT üyeleri bir şeyler yapmak gerektiğini anladılar.

- Devrimci bir momentte yaşıyorduk: Her şey bize bağlıydı. Halk hazır olmasa bile devrimi şimdi yapmak zorundaydık.

Bir toplantı düzenlediler ve orada bir kollektifin kurulmasını önerdiler. Bu konuyu hep konuşmuşlardı. Toprak kollektifleştirilir, ayrı bölümler birleştirilirse üretimin rasyonalize edilebileceğini ve makina kullanımı sayesinde daha az emek harcanarak artırılabileceğini anlattılar. Toplumu dönüştürecek devrimci ideallerinden söz ettiler. "Anarşizmin saf biçimini" istiyorlardı. Toplantıda görüşleri kabul edildi.

Eylül ayı idi. Savaşın başlamasının üzerinden yaklaşık altı hafta geçmişti. O sırada, öteki köylerde, daha çok Ebro ırmağının kuzeyinde kollektifler kurulmuştu. Örnek benimseniyordu. Mas de las Matas'ta yaklaşık 200 CNT üyesi ahlaksal bakımdan kollektife katılmak zorunda kaldı. Bu, topraklarını ve tarım aletlerini, kümes hayvanlarını (her ailenin yıllık olarak beslediği bir ya da iki domuz hariç), buğday ve diğer ürün stoklarını teslim etmeleri anlamına geliyordu. Kollektifleştirilen toprak yaklaşık yirmi bölüme ayrıldı. Her bölüm, kendi delegelerini veya liderlerini bizzat seçen, aynı sokakta komşu olan ve yaklaşık bir düzine adamdan oluşan bir çalışma grubuna tahsis edildi. Para kullanımı derhal ortadan kaldırıldı. Kollektifleştirilmiş topraktan sağlanan bütün ürün komünal tüketim için "depo"ya konacaktı. Herkes yeteneğine göre üretecek, ihtiyacı kadar tüketecekti.

- Öyle heyecanlı, öyle coşkuluydum ki, ailemin evindeki her şey aldım -bütün tahıl stoklarını, on iki baş koyunu, hattâ gümüş sikkeleri. Hepsini götürüp kollektife teslim ettim. Liberter gençlikten Sevilla PASTOR böyle diyordu. Kendisi, zengin bir köylü ailesinden geliyordu. Ailenin iki evi ve sadece kendi emeği ile işleyemeyeceği kadar geniş toprakları vardı. Sizin de görebileceğiniz gibi, günlük ücretimi savunmak için CNT'de değildim; idealist nedenlerle oradaydım. Kuşkusuz, ailem bu durumu benim gibi kavrayamıyordu...

MARGELI marangozluk dükkânını içindeki bütün alet ve makinalarla birlikte kollektife devretti; çünkü kurulan şey, sadece tarımsal bir kollektif değildi.

- Hayır, hayır! Genel bir köy kollektifiydi bu. Köyün etek-

lerindeki bir garajda bir kollektif marangozlar dükkânı kurduk. Burada yedi ya da sekiz yerel marangoz, mobilya yapıyor, tamirat işlerini gerçekleştiriyor -bunların hepsi bir kollektivist evi için parasız yapıldı- ve yine kollektifleştirilmiş duvarcı ustaları ile birlikte inşaat projeleri üzerinde çalışıyordu. Bütün köy berberlerinin çalıştığı bir berber dükkânı, kollektifleştirilmiş bir kasap dükkânı vb. kurduk...

Kollektifin seçilmiş sekreteri MARGELI daha başından itibaren, cumhuriyetçi parti üyelerinin kollektife katılmaya zorlanmalarına karşı çıktı. Komşu Alcorisa'da da benzer şeyler yapılmıştı. Fakat işler kötü gidince vazgeçmek zorunda kalınmıştı. Bu arada bir sorun vardı: toprak işletmeleri o kadar çok ve toprak parçaları o kadar dağınıktı ki, köylüler katılmak istemedikleri takdirde, tarımın rasyonelleştirilmesi çok zor oluyordu. Ekstansif tarım olmadıkça makinalaşma uygulanamıyordu.

- Bir sonraki hareketimiz hata idi. Şimdi bunun, hataların en büyüğü olduğuna inanıyorum. Bütün sağcıları katılmaya zorladık. Onları fiziksel olarak değildil moral olarak zorladık, ama yine de bu bir zorlamaydı...

Kısa süre önce çirkin bir olay meydana gelmişti. Bir grup silahlı adam en yakın büyük kasaba olan Alcaniz'den "CNT adına köyü temizlemek için" gelmişti. İlk eylemleri yerel Anti-Faşist komiteyi tutuklamak ve komitenin, MARGELI'nin de aralarında bulunduğu üyelerini şehir meclisi binasına kilitlemek oldu. Komite, temizliği reddettiği için "korkaklık" ile suçlanıyordu. Birkaç saat içinde altı adam köy yolu üzerinde kurşuna dizildi. MARGELI'ye göre bu eylemin kesinlikle hiçbir gerekçesi yoktu. Katledilenler onlara başkaldırmamışlar, komitenin emirlerine iyi niyet göstererek uymuşlardı. Onların katledilmeleri anarşizm ile hiç ilgisi olmayan bir davranış modeli idi. Ne yazık ki, bütün arkadaşlarımız bunu kavrayabilecek kadar eğitilmiş değildiler. Ertesi gün antifaşist komite bir köy meclisi topladı ve herkesin lanetlediği katliamları önleyemediği için toplu halde istifasını verdi. Pek çok köylü komiteye güvenlerini belirten konuşmalar yaptı. Sonunda komite tam ittifakla güven oyu aldı.

Bu olay ve bunun hemen ardından, geri dönen liberterlerin köyü ele geçirdikleri gün "denetlenemeyen unsurlar"ın kiliseyi yakmaları, ciddî bir tehdit oluşturuyordu. Bunun tek-

rarlanmayacağını kim söyleyebilirdi (Carod birliğindeki bazı köylüler, az kişinin bilmesine rağmen, az kalsın böyle bir olaya yol açıyorlardı; uyanık olan komite bu kez önleyici eylemi gerçekleştirebildi); şiddet her yerdeydi. Kısa süre içinde, köyün 2300 nüfusunun 2000'i kollektife katılmıştı.

Lazaro MARTIN'in babası ve büyük erkek kardeşi katledilen altı kişinin arasındaydı. Köyün iyi halli ailelerinden biri olarak 2 hektar sulak, 12 hektar kuru toprağa sahiptiler. MARTIN'in babası bir tarım sendikasına mensuptu. Bu, savaştan önceydi ve sendika oralarda "düzenin sendikası" olarak bilinirdi. MARTIN katliama sebep olan şeyin siyaset olmadığını düşünüyordu. Buna yol açan, kişisel kinler, kan davası idi. "Bir ailenin diğerinden daha iyi halli olması husumet için yeterli idi." Kollektifleştirmeye gidildiğinde MARTIN katılmak zorunda kalmıştı. Önce kollektifin mağazasında, sonra toprakta çalıştı.

- Önceleri şöyle düşünüyorduk: "Peki, tamam, yeni düzene itaat edeceğiz. İlerde bakalım ne olur." Savaş zamanı hep böyle şeyler düşünülür. Toprağınız kamulaştırılmışsa, talihiniz kötü demektir. Fakat çok fazla endişelecek bir şey yoktur. Hayat bunu getirmişse katlanacaktık. Sanki hiçbir şey değişmemiş gibi sorun çıkarmadan kollektifte çalıştık. Fakat cana kıyılması başka bir mesele idi. Burada büyük hata yapmışlardı. Katliamlar olmasaydı, kimse bir savaş olduğunu anlamayacaktı...

Tutucu köylülük kollektifleştirmeyi bir "savaş önlemi" olarak kabul etmiş olsa bile, kollektifler gönüllü olmalıydı. MARGELI hâlâ böyle düşünüyordu. Toprağın bölünmesi sorunu el değiştiren köylü işletmeleri üzerinden anlaşmalar yolu ile çözümlenebilir; böylelikle kollektivistlerin toprakları bütünlüğünü korumuş olurdu. Zorla katılanların istekle çalışmadıklarını, mümkün olduğu kadar az çalıştıklarını gözlemliyordu. Köylü çok bireyci idi; örnek yoluyla ikna edilmesi gerekiyordu.

Kollektivist deneylerin ötekisi, en ileri olanı da geçersiz kalıyordu. Bir insanın kendi yeteneklerine göre üretmesi mümkün olsa bile, bir komünist bolluk toplumuna sıçrayış, ne komünizmin ne de bolluğun olduğu yerde, başarısızlığa mahkûmdu.

- CNT lideri, savaşın büyük kısmını köyün dışında geçirmekle birlikte Mas de las Matas'ın yerlisi Macario ROYO geçmişi hatırlarken, halkın ekmeği parasız olduğu için ziyan ettiğini söy-

lüyordu. Bizim gibi liberter bir toplum arzulayan insanlar için trajik bir durumdu, fakat bununla da yüz yüze gelmek zorunda kaldık. Hor kullanmaya izin verilemezdi. Çalışanlara ücret, ürünlere fiyat uygulamak zorunda kaldık. Aslında tayın hesabı yapmak zorundaydık...

Bazı kollektifler kendileri için kâğıt para basar (ulusal parayı kaldırarak) ve kollektivistlere aile başına ücret öderken, ötekiler para olmadan, tayın karşılığı çalışıyorlardı. Her iki yöntem de tüketimi kontrol altına almak için düşünülmüştü. Paranın ortadan kaldırılması veya köy dışında değişim değeri olmayan şeylerle yer değiştirmesi sermayenin özel ellerde birikmesini önlemeyi amaçlıyordu. Bu kollektifler belirli bir niceliğin üstündeki paranın sermaye ile eşanlamlı olduğunu farzeder ve para seçiminin sağladığı elastikiyeti gözden kaçırırlarken ürünlerinin gerçek parasal değerini ihmal etmediler: kendi aralarında alıp verdikleri ürünün değerini belirlemek için savaş öncesi fiyatları kullandılar; ve yine, kollektifler bazı ürünlerin değerini kendi üyeleri için karşıladılar.

- Parayı ortadan kaldırmanın bütün hastalıklara şifa olacağını düşünüyorduk. MARGELI'nin gözlemi budu. Küçük yaştan beri, paranı bütün kötülüklerin kaynağı olduğunu anarşist düşünürlerin kitaplarında okumuştuk. Fakat bunun yol açacağı zorluklar hakkında hiçbir fikrimiz yoktu. Paranın kaldırılması en büyük hatalarımızdan biri haline geldi. Her köyün farklı para kullanması sadece karışıklığı arttırdı...

Mas de las Matas para değil bir tayın sistemi uyguladı. Her ailenin tayın kartı vardı: 100 gr. et, 500 gr. ekmek, bunlardan biraz daha fazla şeker, pirinç ve şarap kişi başına ve günlük olarak parasızdı. Her yetişkin erkeğe yıllık olarak 200 peseta değerinde giyim masrafı sağlanıyor ve bu miktarın tamamı bir kerede harcanamıyordu. MARGELI'nin hatırladığı kadarıyla, sistem hantaldı fakat işliyordu. Bir aile ücreti tercih edilebilirdi.[41] Kolektifin maazasında bir süre çalışan sağ- kanat gençlikten MARTIN'e göre, ta-

41. Pek çok kırsal kollektifte benimsenen şekliyle aile ücreti, ailedeki bütün çalışanlar için temel bir gündelik ücretten, artı, bakılmaya muhtaç kişi başına bir ücretten ibaretti. Bu kişiler çalışma yaşına gelmiş olup olmadıklarına göre belirleniyorlardı. Bu ücretler kollektifin parasından ödeniyordu.

yınlar başlangıçta çok yüksek belirlendi ve devralınan stoklar tükenirken azaltma yapmak gerekti. Yine de, köylüler aç kalmadılar.

Bütün tavernalar kapalıydı. "Biz liberterler barlara hep düşman olduk, çünkü bunlar, kötü alışkanlıkların, tartışmaların ve kavgaların kaynağı idi." Ailesinin mal varlığını teslim eden Sevilla PASTOR böyle diyordu. Sadece CNT merkezindeki geniş salon açık bırakıldı. Burada insanlar alkollü olmayan içkiler veya kahve içebiliyorlardı. Şarap evlerde özel olarak tüketilmesi için tayınla birlikte dağıtılıyordu. Kumar yasaktı.

PASTOR kollektifte çalışırken eskisinden daha mutluydu. Bu mutluluğun büyük bir kısmı, kendisinin ve arkadaşlarının bir bütün olarak köyün iyiliği için çalışmakta olduklarını bilmelerinden kaynaklanıyordu. Bu coşkuyu paylaşmayan başkalarının olduğunu biliyordu. Bunlar kendileri için çalışmaya tercih ediyorlardı. Fakat inançlı liberter gençlik kollektifte savaş öncesine nazaran daha ağır çalışıyordu. Savaşın bunu gerektirdiğine inanıyorlardı.

- Gerçek hedefimizi ele geçirmeye henüz hazır olmadığımızı biliyorduk. Bu hedef liberter komünizmdi. Kollektifin amacı savaş faaliyeti için üretimi arttırmak, spekülasyonu ve özel kârı önlemekti. Hatırlayın, savaşın başlangıcında bütün ticaret özel ellerde idi. Şimdi bunu kollektif denetliyordu. Savaş kazanıldığında, diye düşünüyorduk, kendi kollektif yolumuzu sürdürecektik, fakat herkes, ister bunun içinde olsunlar ister olmasınlar karar vermekte özgür olacaktı...

Lazaro MARTIN babasını ve erkek kardeşini öldürenlere kin duymasına rağmen, kollektifte yaşamanın ve çalışmanın "hiç de zor olmadığını" anladı. Eskisine kıyasla daha iyi koşullarda çalışmakta olduğunu fark etti. Eskiden, gün doğumundan gün batımına kadar tarlalarda çalışmak zorunda kalmıştı.

- Ama şimdi güneş başımızın üstünde parlayana kadar evden çıkmıyorduk ve işi çok erken bırakıyorduk. Her çalışma grubu bir noktaya kadar kendi çıkarlarını gözetiyordu. Bir çuval kavun topluyorsak, her birimiz delegenin bilgisi dahilinde bir ya da iki kavun alırdı. Bu, her şey için geçerliydi: fikirler bir şeydi, kişisel çıkarlar başka şey...[42]

---

42. On beş ay sonra MARTİN milliyetçi bölgeye geçmeyi başardı. On sekiz kişilik grup üç gün kadar dağlarda kaldıktan sonra bir rehber sayesinde sınırı geçti.

En çok, kollektiflere katılmayan cumhuriyetçiler ile sosyalistlere acıyordu. Kendilerine ait topraklarda çalıştıkları sürece sorunları olmamıştı. Fakat yardım etmek zorunda oldukları bir kardeşleri veya komşuları olduğu zaman sorun başlıyordu. "Bireyciler"in üzerinde çalışabilecek kadar toprağa sahip oldukları farz ediliyordu. Bunlar kendi topraklarının dışında çalışma çağrılarını atlatıyorlardı.

Kendisini kollektifin içinde bulan bir başka orta halli köylünün oğlu Jaime AVILA'nın çalışmaya hiç itirazı yoktu -"çalışmak bir yükümlülüktür"- ve daha önce almaya gücü yetmediği bir ceket ile bir pantalonu kollektifin mağazasından edinebildiği için memnundu. Ayrıca, para ödenmeksizin çalışmayı çok garip bulmuyordu. Pek çok çiftlikte, erkek evlatlar bir ücret almadan çalışıyorlardı.

- Ana babaları da para alıyordu, kuşkusuz. Ürün satılana kadar, çalışmalarının karşılığı olarak hiç para almıyorlardı. Kır hayatı böyleydi; çalışma, günlük ücrete göre değerlendirilmiyordu. Yapılacak bir iş olduğunda, kır insanı dışarı çıkar ve onu yapardı. Bizim yaptığımız da buydu. Bu bir terör rejimi değildi. Böyle denemez. Daha önce asla görmediğimiz şeyler görüyorduk. Ne tür şeyler? Bazen yargılanarak bazen yargılanmadan kurşuna dizilen insanlar. Ve böylece insanlar, *onlar* ne derlerse yapmak zorunda kaldılar...

Öyle hissediyordu ki, bu tecrübe daha uzun süre devam etmiş olsaydı, gerçekten işleyip işlemediğini göreceklerdi. Stoklar tükendiği zaman ne olacaktı? Yenilenebilirler miydi? Bütün bunlar olurken Aragon'da o yılın tahıl rekoltesi çok iyiydi. Zeytin rekoltesi de aynı ölçüde şahaneydi. Peki kötü bir yılda? Her çalışma grubunda daima kaytaran birinin bulunduğunu hissediyordu. Ötekiler hep onu görüyorlar ve örnek gittikçe yayılıyordu. Biri neden ötekinden daha fazla çalışsın?

- Kendi hesabına çalışmanın daha iyi olduğunu söylemek istemiyorum. Fakat bir teşvik, bir yön gerekliydi ve ihmal edilen şey, buydu. Bizler bu tür çalışmanın gerektirdiği kalitede değildik. Ve bu arada ülkenin geri kalan kısmında neler oluyordu? Bir yerde bir şey, sınırı geçince başka bir şey uygulanıyordu. En güçlü olan zayıf olanı kendi sisteminden vazgeçmeye zorlayacak ve kendi sistemini zorla kabul ettirecekti. Bu durum, asla anlayamadığım bir kargaşa, bir karışıklıktı...

Florentin CEBRIAN'ın babası kollektife katılmamak için direnmişti. Kendisi bir sağcı idi ve beş nüfuslu bir aileyi geçindirmeye yeterli olmayan yarım hektar toprağın sahibi idi. Yirmi bir yaşındaki Florentin işçi olarak çalışmaya gidiyordu. Babası, sonunda, "asla öğrenemediğim koşulların zorlamasıyla veya korku yüzünden" kollektife katılınca, kendisi de katılmak zorunda kaldı. Yaptığı işi dert etmiyor, fakat para ödenmemesine içerliyordu. "Çalışan herkes neden ve kimin için çalıştığını bilmek ister." Dışarda çalıştığı zamanlar, günlük ücret kazanıyordu. Şimdi bunun yerine yiyecek maddesi alıyordu.

- Fakat sürmekte olan bir savaş vardı. Bunu unutmamak zorundaydınız. Kendi kendime şöyle diyordum: "bütün bunlar sonsuza kadar sürmez. Hiçbir şey sonsuz değildir." İnsanların Cuba'daki savaştan söz ettiklerini işitmiştim. Bu savaş sona ermişti, buradaki savaşın da birgün sona ereceğini düşünüyordum...

Kollektif, köylüleri yeni sisteme alıştırmak için, her kollektiviste kendi evinde sebze yetiştirmesi için küçük ve sulak bir toprak parçası tahsis etmeye girişti. Erkekler bu toprakta pazar günleri çalışıyorlardı. Aynı şekilde, herkese evde tavuk veya nadiren tavşan besleme izni verildi. Küçük iş adamlarına ait olan iki ya da üç motosiklet kurumlaştırıldı ve daha önce özel mülkiyet altında olan hayvanlardan oluşturulan büyük sürülerin çobanlarına verildi. "Çobanların durumunu iyileştirme zamanının geldiğini düşünüyorduk. Daima en zor ve en yoksul hayatı onlar yaşamışlardı ve şimdi onları uzun mesafe yürümekten kurtarıyorduk." Liberter gençlikten Sevilla PASTOR bunları hatırlıyordu.

Hemen her kollektifin, yerine getirildiği zaman büyük memnuniyet uyandıran bir arzusu vardı: hiç kimsenin sahip olmadığı tarım makinesinin kullanılması. Mas de las Matas'ta olduğu gibi, pek çok kollektifte, ürünü katırla dövme ve harmanı elle yapma işine son veren, harman makinesi isteniyordu. Kollektif 1937 hasatı için elektrikle işleyen bir çek makinesi tedarik etti. Karşılığı, kollektifin ürettiği fasulye, meyve ve sığırlarla "ödendi". Kollektif bu ürünler karşılığında Aragon Meclisi'nden kredi sağladı. Meclis döviz de sağladı.

On sekiz köyü bir araya getiren bir kırsal mıntıkanın başı durumundaki Mas de las Matas mıntıkanın ürün mübadelesinden sorumluydu. Mıntıkada bulunan her köy için bir hesap tutuldu

-*peseta* ve savaş öncesi fiyatlara göre- ve mübadeleler Aragon Meclisi aracılığıyla yapıldı.

- Enflasyon yoktu, fiyatlar sabitti. Hissettirmeden, ekonomik bir diktatörlük yaratmıştık! İlkelerimize ters düşüyordu bu. Zamanla değiştirecektik. MARGELI, durumu böyle açıklıyordu. Fakat, birinin verilen emirlerden sorumlu olması gerektiği sonucuna vardım. İşler, insanların her istediklerini yapmalarıyla yürüyemezdi...

Pek çok anarşistin güven duyduğu meclislerin görev yerlerine insan seçmek bakımından her zaman en iyi araçlar olmadıklarını düşünmeye başladı. Çünkü yapılan toplantılar, bir kişinin, söz konusu göreve psikolojik bakımdan uygun olup olmadığını değerlendirmek bakımından yeterli olmuyordu. Ve doğru kişinin seçilmesi en önemli mesele idi.

- Köy meclislerini, ekmek tahsisatını saptamak veya okullar gibi özel meseleleri tartışmak için topluyorduk. Kadınlar da katılıyorlardı, elbette. Örneğin, onlar kendi ekmeklerini kendileri yapmak istiyorlardı. Kollektif hergün taze ekmek sağlıyordu; oysa kadınlar geleneksel olarak on günde bir ekmek yapıyorlardı ve bu durumda ekmekler bayatlıyordu. Fakat kadınlar eski usul çalışmak istiyorlar, değişiklik istemiyorlardı. Meclis aksi yönde karar aldı. Meclislerde çok fazla konuşuluyordu. Daha az konuşup daha çok çalışmalıydık!..

Eğitime duyulan karakteristik ilgi kollektivistleri çok meşgul etti. Savaş başladığında çocukları sokaklardan uzak tutmak için okullar yeniden açıldı. Tatil nedeniyle köyde bulunmayan öğretmenlerin yerine öğrenciler geçirildi. MARGELI Barcelona'ya özel bir seyahat yapıp bir kamyon dolusu rasyonalist okul kitabı aldı. Ayrıca bir teksir makinesi, bir film gösterme makinesi ve bazı çocuk filimleri bulmayı başardı. Yeni okul, başka köylerden gelen çocukların da katılabileceği bir çiftlik evinde kuruldu. Öğrenciler hayatlarında okula gitmemişlerdi. Karma öğretim yapılıyordu. Bir okul gazetesi çıkarıldı ve bir tiyatro grubu kuruldu. Kollektif komitesi haftada bir öğretmenlerle sorunları tartışmak için toplanıyordu. Okullar hiçbir şeyden yoksun kalmamalıydı.

- Genç bir kadın öğretmen hayatında böyle bir şey görmediğini söyledi. Daha önceleri eğitim için fon bulmak imkânsızdı. İşler yürümese bile, fikirlerimizi kollektif hayatın her alanına uydurmaya

hazırdık. Kollektiflerimizin Rusya'da devletin kurduğu benzerlerine üstünlüğü buydu. Biz özgürdük. Her köy istediğini yapabiliyordu. Yöresel teşvik, yöresel inisiyatif vardı. Aslında, kaynak yetersizliği sorunu vardı; zengin ve yoksul kollektifler vardı. Bu durumun üstesinden gelmek gerekiyordu. 1938'de Valencia'da toplanan CNT ekonomi konferansında bir İberya sendika bankasının kurulması önerildi. Bunun gibi bir şey gerekiyordu. Bu arada, işgücü fazlası olan daha yoksul köylerde yaşayan köylülerin, daha gelişmiş kollektiflere gidip çalışmalarını önerdik. Fakat bu insanlar inatçıydılar. Yer değiştirme fikrinden hoşlanmıyorlardı...

❀

Mas de las Matas kollektifi, kuşkusuz, daha başarılı olanlar arasındaydı. Macario ROYO'ya göre bunun nedeni, görece refah içinde, bağımsız bir köylülüğün varlığı idi. "Sonuç olarak, pek çok genç insan iyi bir eğitim görmüş, liberter düşünce bakımından iyi bir zemin edinmişti. Köy, bir yoksul gündelikçiler köyü değildi. Castellon eyaletindeki komşu köyden bir sosyalist olan Emilio SEGOVIA Mas de las Matas kollektifine hayrandı. Kendisi iş nedeniyle Aragon'da sürekli seyahat ederdi ve sürmekte olan toptan kollektifleştirmeye karşıydı. Kollektife katılan, köyün en zengin adamlarından birini görmeye gittiğini hatırlıyordu.

- "Nasıl komünist oldunuz?" dedim. Rahat bir hayat sürebilmesi için yeterinden çok toprağı, şarabı, zeytinyağı vardı. "Neden mi? Komünizm buradaki en insancıl sistem de ondan." Gerçekten de, Mas de la Matas'ta işler iyi gidiyordu. Ülserli bir adamı iyileştirmesi için Barcelona'ya gönderdiklerini hatırlıyorum. Bu iş onlara 7 bin *peseta*'ya mal olmuştu. O zamana göre büyük paraydı. Tek başına olsaydı adamın buna gücü yetmezdi....[43]

---

43. Çağdaş anarşistlerin Mas de las Matas kollektifi hakkında değerlendirmeleri için, G. Leval, *Collectives in the Spanish Revolution* (Londra, 1975); A.Souchy ve Bauer, *Entre los campesinos de Aragòn* (Valencia, 1937). Alloza'daki kollektif hakkında bu tür değerlendirmeler yoktur.

ALLOZA (Teruel)

Mas de las Matas'a 30 km. mesafede geniş bir kase biçimindeki ekilebilir toprakların orta yerinde, küçük bir yükseltinin üzerinde Alloza köyü durur. 1930'larda Alloza, Mas de las Matas'tan hem daha küçük (nüfusu 1 800) hem de daha az zengindi. Ekonomisi, buğday, zeytin ve şaraba dayanıyordu. Yağmursuz bir yıl buğday hasatının yapılamaması anlamına geliyordu. Birkaç köylü Barcelona'da CNT'ye katılmışsa da, köyde hiç sendika yoktu. Kırsal İspanya'da politika adeta ortaklık gibiydi: monarşinin liberalleri ve tutucuları, cumhuriyette sol cumhuriyetçi ve CEDA üyesi oldular. İktidar aynı ellerde kaldı; ulusal düzeyde rejimin değişmesi, yerel düzeyde sadece gömlek değiştirme anlamına geliyordu. Sulh Hakimi'nin sözleri ile, köy bir teneke zeytinyağı gibiydi -"öyle sakindi ki sanki orada cumhuriyet ilan edilmemişti."

Savaş patlak verdiğinde, asilerin, yüz kilometre kuzeybatıda olan Saragossa'dan harekete geçtikleri ve anarko-sendikalist birliklerin Barcelona'dan doğuya doğru yola çıktıkları şeklinde söylentiler çıktı. Bunun üzerine köylüler zekice bir tutum aldılar: solculardan ve sağcılardan oluşan bir komite kurdular. Önce hangi taraf köye varırsa varsın birbirlerini korumaya karar verdiler. Girişimin sorumlusu, CNT üyesi ve bir küçük köylünün oğlu Mariano FRANCO, "Kan banyosunu önlemek için yapılan bir karşılıklı yardımlaşma biçimiydi," diyordu. "Olacaklardan korkuluyordu. Ayrıca, her şey olabilirdi, kuşkusuz."

Birkaç gün içinde CNT'ye mensup olduğunu iddia eden silahlı bir grup köye geldi, kiliseyi bastı ve dinsel tasvirleri ateşe verdi. Bunların içinde, köyün tepesindeki çarmıha gerilmiş İsa tasvirinin yörede meşhur bakır rölyefleri de vardı. Mariano FRANCO son anda onları kurtarmayı başardı.

- Eşitsiz bir mücadeleydi. Onlar silahlıydı, biz silahsızdık. Ama ben on altı yaşımda CNT'ye katılmıştım ve hayatımın neredeyse yarısı ideallerim uğruna savaşarak geçmişti. Anlaşılan köye gelenler bu idealleri paylaşmıyorlardı. Bu durumun bana verdiği moral güçle onlara karşı koyabildim...

Carod birliği birkaç gün sonra köye ulaştı ve Muniesa'ya doğru yola devam etti. Carod'u Barcelona CNT'sinden tanıyan FRANCO

birliğe katılmak üzere hemen yola çıktı. Artık Alloza cepheden sadece birkaç kilometre gerideydi ve o sekiz ay boyunca böyle kalacaktı. Yaklaşık bir hafta sonra, iki komşu köyden gelen milisler dört kişiyi tutukladılar. Biri rahip biri sivil muhafız teğmeni olan tutuklular Carod'un karargâhına götürüldüler. Bir milis komitesi onları ölüme mahkûm etti. Büyük toprak sahibi ve köy belediye meclisi üyesi Mariano ALQUEZAR dört kişiden biriydi. Köyün öncü faşisti olmakla suçlanıyordu. "Aslında falanjist değildim, ama isteseydim olabilirdim. Ailem geleneksel olarak sağcı idi. Babam tutucuların yerel lideri idi ve köyde bize *cacique* (siyasal şef) derlerdi. Tutuklandığı andan itibaren öldürüleceğine inandı. Kendisine yöneltilen suçlamayı reddetmedi. Hücresinde sakin bir tavırla zamanın gelmesini bekledi.

- Ansızın Mariano Franco ortaya çıktı. Çok şaşırdığını fark edebiliyordum. O bir idealistti ve insanların kurşuna dizilmelerine kesinlikle karşıydı. Uğruna savaştığı şey bu değildi. Rahip ve sivil muhafız teğmeni ile ilgilenilmedi. Bunların ikisi de Alloza'nın yerlisi idi ve oraya saklanmak için gelmişlerdi. Franco onları kurtaramazdı, fakat beni oradan çıkardı ve dördüncü adamı serbest bıraktı. Kader arkadaşımla birlikte köye döndüm. Kendisi, hemen hastalandı ve kısa süre sonra da öldü...

Küçük köylü Angel NAVARRO adamların götürülüşlerini görmüştü. "İşte başlıyor," diye düşündü ve titremeye başladı. Babasının toprağı, aileyi geçindiremeyecek kadar az olduğu için inşaat işçisi olarak gittiği Barcelona'da CNT üyesi olmuştu. Kısa süre içinde Carod ve Franco'nun onayı ile köy komitesi başkanlığına atandı. Tek kaygısı Alloza'da kan dökülmesini önlemekti. Bildiği kadarıyla, Alloza'da Halk Cephesi davasından çok isyan lehinde genel bir eğilim vardı.

Günün birinde içinde altı milis olan bir araba geldi. Ellerindeki listeye göre tutuklama yapmaya gelmişlerdi.

- "Evet," dedim, "Akşam yemeği yediniz mi arkadaşlar? Hayır mı? O halde gidip yemek yiyelim, bu arada konuşuruz." Bir akrabamın işlettiği hana gittik.

Seyyar satıcıyı, iyi bir jambon ve en iyisinden şarap için, kollektifin mağazasının anahtarlarının teslim edildiği adamı bulmaya gönderdim. Milisler yemeği bitirdiklerinde içlerinden biri, "Haydi," dedi, "acelemiz var." Çok kötü şeylerin olmasından kor-

kuyordum. Fakat içlerinden biri kolunu omzuma koyup şöyle dedi: "Yoldaş, herkes senin gibi olmalı, senin gibi davranmalı." çekip gittiler. O gece Alcorisa'da birkaç kişiyi vurdular...

Daha önce de bu tür olaylar olmuştu. Bu ortamda, 1936 sonbaharında, kollektifleştirme başladı. Bölge komitesinden CNT temsilcileri onlara kollektifleşmeyi anlatmak için gelene kadar, toprakta hiçbir şey değişmemişti.

- Kollektifleştirmeyi kabul ettik; cana kıyılmamasını sağlamak gibi basit bir nedenden ötürü. Bize söyleneni yapmamız halinde misillemeye gerek kalmayacaktı. Aksi halde olacaklardan korkuyordum, özellikle komitede bulunan bizlere.

Bir köy meclisi toplandı. NAVARRO inisiyatifin dışardan geldiğini açıkladı. "Bize geldiler ve öteki köylerin kollektifleştirildiğini söylediler. Herkesin eşit olmasını istiyorlar." CNT temsilcileri kimseye kötü muamele edilmeyeceğini vurguladılar ve nasıl kollektifleşileceğini anlattılar. NAVARRO, meclise, iş gruplarının ailelerden ve arkadaşlardan oluşturulmasını, her grubun eskiden kendisine ait olan toprakta çalışmasını önerdi. Ürün "depo"ya, yani kollektifin antreposuna konulacaktı.

- Terör olmasaydı, kollektif oluşturulamazdı. Aslında, zorunluluk olmasa, kendim de katılmazdım. Herkes iyi ve adil - egoist ve ikiyüzlü değil- olsaydı, bir kollektif içinde çalışmak ve yaşamak iyi olurdu. Çünkü birlik güç gerektirir. Fakat gerçekte ne olduğumuzu ben biliyordum...

Karar bir kez alındıktan sonra, köylülere resmen gönüllü olarak katılmaktan başka yapacak şey kalmadı. Mariano Franco bir toplantıya katılmak için cepheden geldi. Milislerin, kollektifin dışında kalan köylülerin kümes hayvanlarını tehdit yoluyla aldıklarını söylüyordu. Mas de las Matas'ta olduğu gibi bütün özel besin maddesi stoklarının teslim edilmesi zorunluydu.

Juan MARTINEZ yirmi sekiz yaşında bir orta köylü idi. Sol cumhuriyetçilere mensuptu ancak kendisini apolitik biri olarak görüyordu. Elinde önemli miktarda zeytinyağı, buğday ve şarap vardı. Bunları, kansının küçük dükkânındaki diğer mallarla birlikte teslim etmek zorundaydı. Kendisine hiçbir şey kalmadı. "Tam anlamıyla meteliksizdik."

- Fakat savaşın devam etmekte olduğunu ve herkesin fedakârlık yapmak zorunda olduğunu düşündüm. "Bak *chico*, maddî çıkarlar şu anda en önemli şey değil. Sağlamak zorunda olduğumuz şey,

hiç kimsenin katledilmemesidir." Herkes aynı şeyi hissediyordu...

Çalışma grupları arkadaşlık temelinde bir kez oluşturulup herkes kendi toprağında çalışmaya başlayınca, işler iyi gidiyordu. Bunu hatırlıyordu. Baskıya, disipline, cezalandırmaya gerek yoktu. İnsanlar eskisi kadar ağır çalışıyorlardı. Toprak sahipleri tarlalarına hangi ürünün ekilmesi gerektiğini biliyorlardı. Toprakta nasıl çalışılacağını herkes biliyordu. Kollektif hiç de kötü bir fikir değildi.

- Ortak çalışmak asla aptallık değildir. Bu, küçük, dağınık toprakların geniş çapta birleştirilmesi anlamına geliyordu. Böylece zamandan ve çabadan tasarruf edildi. Kollektifleştirme altında öncekinden daha kötü yaşıyor değildik ya da bu, ancak savaşın kaçınılmaz kıldığı ölçüde geçerliydi. Az şeye sahip olanlar - eskiden de birkaç kişiydiler- şimdi daha çok ve daha iyi yiyorlardı. Fakat kimsenin noksanı yoktu...

Bununla birlikte, bütün ürünün "depo"ya teslim edilmesinin ve tayın dışında geriye bir şey alınmamasının yarattığı genel hoşnutsuzluğu kendisi de paylaşıyordu. Bir diğer kötü şey, milis birliklerinin kollektifteki kümes hayvanlarına makbuz vermeden elkoymaları idi. Kümes hayvanları delegeliğine atandığında birkaç kez Caspe'ye gidip makbuzları "tahsil etmeye" çalıştıysa da başarılı olamadı.

Paranın ortadan kaldırılması, her yerde olduğu gibi yerel para basılmasına yol açtı. Kâğıt para basılana kadar, bu görevi, ince metal disklerin üzerine delik açan bir demirci yapıyordu. "Para", köy öğretmeninin hatırladığı kadarıyla, "günahlarını" -hayatta kalmak için gerekli temel maddeler dışında her şey- ödeyebilmeleri için kollektivistlere dağıtılıyordu. Para sayesinde *café*'ye gidebiliyor -sadece iki *café* açıktı: biri kollektivistler, diğeri "bireyciler" için- ve bir fincan kahve (alkollü içki yoktu; şişeler götürülmüştü) içebiliyor veya karısı, bir çeyrek litre süt ya da mevsimiyse, şeftali gibi şeyler alabiliyordu.

Öğretmene kalırsa, pek çok bağımsız yerel köylünün tepkisi Juan MARTINEZ'inki kadar ılımlı değildi. Doktorluk, kimyagerlik, berberlik ve ayakkabı yapımcılığı vb.nin yanısıra okul öğretmeni olan Alfredo CANCER de kollektifleştirme için uğramıştı.

- Köylü ürününü vermekten hoşlanmıyordu. "Yüz *doble* (bir d. 12 kg.) zeytinim 'depo'ya gitti. Ey Aziz Bakire, faşistler ne zaman gelecekler?" Biri bana aynen böyle dedi. Bakire falan umurunda değildi, zeytinlerini düşünüyordu...

CANCER küçük ve orta çiftçilerin yarıdan fazlasının aynı şeyi hissettiklerini düşünüyordu. Kendisi, eskiden ayda 250 peseta alırken, şimdi 50 pesetalık küçük bir disk ve sadece yiyecek alıyordu. Patates, ekmek, mercimek ve bir parça pirinçle yaşıyordu. Tek bir domuz bile beslemiyordu.

- Komiteye başvurdum. Bana şöyle dediler: "Tio Enselmo'ya git" -Anselmo ismini böyle telaffuz ediyorlardı- "sana bir domuz versin. Onda iki tane var."

Doğruca gidip, "Tio Enselmo," dedim, "bir domuz almaya geldim."

"İşte domuz," dedi yüzüme bakarak. "Bunu kim besledi?" "Sen." "Peki, onu ben beslediysem, kime ait?" "Sana." "Peki, bana aitse, onu neden istiyorsun?" "Komiteyle konuştum. Ama, onu bana vermek istemiyorsan, almam. Aslında buraya gelip istemek benim için zor oldu. Kızarmış patatesle yaşadığı için kızkardeşimin başı ağrıyor. Kansızlık var sanıyorum, biraz et yerse kendine gelir."

"O halde al," dedi...

Komitenin emriyle bir çuval patates almaya gittiğinde de aynı şey oldu. Köylüler kendilerine ait gördükleri şeyi vermek istemiyorlardı. "Faşistlere meyilli olmalarının tek nedeni buydu." Öte yandan, yine kendi gözlemlerine göre, biraz daha fazla ekmek, patates ve suyla yaşayan yoksul, kesinlikle, eskisinden çok daha iyi durumdaydı. Şimdi, zeytinyağı, pirinç, sosis ve et alıyordu.

- Onlardan biri olsaydım, pekâlâ onlar gibi düşünebilir ve yeni sistemin devamını isteyebilirdim. Kötü olan anarşistlerin fikirleri değildi. Sadece ütopyacıydılar. Mülk sahibi değildim ve servetimi kaybetme korkusuyla onlara düşman olmam için sebep yoktu. Politik biri de değildim. Ayakkabıcının oğluna düşman olmam için sebep yoktu. Ayakkabıcının oğluna bedava ders vermek ve ayakkabıcının buna hiçbir karşılık almadan bir çift ayakkabı yapması iyi bir şey gibi görünüyordu. Aslında olan, harekete geçirici bir gücün kalınamasıydı. Yani, bir Don Kişot veya bir aziz olmadığınız sürece... Biz Aragonlular bağımsız düşünen, özgürlük aşığı, olumlu anlamda gururlu insanlarız. Özgürlük yoksa, geriye ne kalır?..

Kollektif, okula giden çocuğun bütün ihtiyaçlarını karşılıksız sağlıyor, anne ve babanın 14 olan okuldan ayrılma yaşına uy-

malarını sağlıyor -"daha önce hayvanlara bakmaları için çocuklarını on iki yaşına gelince okuldan alırlardı"- ve genel olarak eğitime büyük ilgi gösteriyordu.

Özgürlüğün pek çok tanımı yapılabilir; ama hiç kuşku yok ki, pek çok köylü için özgürlük alıştıkları tarzda yaşamaya devam etmeleri anlamına geliyordu.

- CNT köy komitesi başkanı Angel NAVARRO, çevre köylerdeki büyük çoğunluğun kollektifleşmeyi istemediklerini teslim ediyordu. Kollektiflerin her şeyi "depo"ya göndererek yürüyebileceğine inanmıyorlardı. Haklarını istemek zorunda olduklarını hissediyorlardı. Bu ise dilenmek gibi bir şeydi...

Kollektifleştirmeye karşı olanlar arasında CNT üyeleri ve onlara yakın olanlar da vardı. Alloza'da konuşulan konulardan biri Mariano FRANCO'nun babasının kollektife katılmayı reddetmesi idi.

- Köyün öncü kollektivisti bendim ve babamı bile ikna edemiyordum. Kollektivistlerin gerektiği gibi çalışmadıklarını, liderlerin işlerin nasıl yapılacağını bilmediklerini söylüyordu. Kendi toprağında bir köle gibi çalışmaktansa dışarda kalmayı tercih ediyordu. İnsanlar, bu durumun kollektifin şöhretine biraz gölge düşürdüğünü söylüyorlardı. Ona, kollektifin, köyde yapılan daha önceki hasatlara nazaran daha fazla buğday ürettiğini söyledim. O yılın özellikle iyi bir yıl olduğu karşılığını verdi. Onu, katılmaya zorlayamazdım; diktatörlük altında yaşamıyorduk...

Yine de, bir savaş ekonomisinin olduğu göz önünde bulundurulursa, kollektiflerin çok başarılı olduğunu düşünüyordu. Yapılan şey bir devrim olmadığı için kollektiflerin çoğu kendiliğinden değil zorla kuruluyordu.

- Hiç seçeneğimiz yoktu. Tek amacımız faşizmle mücadele etmek ve savaşı kazanmaktı, başka şey değil. Kuşkusuz, zorla kollektifleştirme küçük çiftçilerle pek çok soruna yol açtı. Zamanla, belki yıllarca süren propaganda ile, onlara, daha az enerji ile daha çok üretebileceklerini gösterebilirdik. Kooperatifler aynı amaca hizmet etmeyeceklerdi: toprak yine parçalara ayrılmış olacaktı ve birinden diğerine gitmek zaman kaybına yol açacaktı. Kooperatif doğru ekonomik çözüm değildi...

Kollektif Mas de las Matas'a zeytinyağı karşılığında bir harman makinesi kazandırdı. Ayrıca, köy yerel linyit madenlerini işletti.

Maden çalışanlara devredildi ve Barcelona'ya kömür satıldı. Böylelikle köyde üretilmeyen yiyecek maddelerinin tedariki için bir gelir kaynağı sağlanmış oldu. Fakat, kollektifleştirme deneyini hemen her yerde etkileyen bir sorun hayatî bir biçimde Alloza'da da kendini gösterdi: yönetici eksikliği. Angel NAVARRO'nun hatırladığı gibi, kollektif komitelerine atanan insanların pek çoğu sağcı idi.

- Bütün kırtasiye işini yapan, bütün hesapları tutan, kollektif adına alım satım yapan adam bir *falangista* idi. Milliyetçiler köyü ele geçirdiklerinde aynı adamı belediye başkanı yaptılar. Başka ne beklenir? Biz yoksullar savaştan önce tek bir şeyle ilgileniyorduk: gidip toprakta çalışmak. Oysa ötekiler, eğitimli olanlar, köyü yönetiyorlardı...

MİLİTANLAR 11

SATURNİNO CAROD
CNT birlik lideri

Bu sorun onu düşündürüyordu. Kollektifleştirme deneyi içinde yer alan köylülerin çoğu okuma yazma bilmiyordu. Öyle ki, nasıl işlediğini görmek için bir kollektife gittiğinde köylülere muhasebe tutup tutmadıklarını soruyor ve bu durumda karşısındaki ne söylediğini bile anlamıyordu. Köyün bir şeye ihtiyacı olduğu zaman bir kamyon aldıklarını -bunu çoğu kez Carod birliğinden alıyorlardı- ve alışveriş yapmak için öteki köye gittiklerini anlatıyorlardı.

-Onlara muhasebe tutmak gerektiğini anlatmak neredeyse imkânsızdı. Bu tür bürokratik gereklilikler, samimiyetle sürdürdükleri romantik ve idealist tutumlara ters düşüyordu...

Paranın ortadan kaldırılmasına karşı çıkmıştı. Çünkü para ile sermaye arasında bir kavram kargaşalığı vardı. Köylüler kendi paralarını basmak zorunda kaldıkları zaman, yapılan hata hızla ortaya çıktı. Ve Carod muhasebenin gerekliliği üzerinde ısrar etti.

-"Evet evet, istediğiniz gibi muhasebe tutuyoruz" diyorlardı bana. Bir tel parçasını kanca haline getirip duvara asıyorlar, üzerine boş sigara paketlerini, ambalaj kâğıtlarını, gazete sayfalarının

boş yerlerini takıp, kalem derbeleriyle notlar düşüyorlardı. Bazen imzalatmayı bilen biri olduğunda notların altında Alcaniz gibi bir sözcük bulabilirdiniz. Bu karalamalar asla mal kalemlerine ya da ürünlere tam olarak tekabül etmiyordu. Daha tipik olanı, ortasından ayrılmış bir bambu kamıştı. Her iki tarafa alınanların ve satılanların notu düşülüyordu ve bunlar yan yana getiriliyordu. Normal eğitim görmemiş olmalarına rağmen bu insanlar, zekâları sayesinde çok dikkate değer başarılar kazandılar. İşi örgütleme bakımından kimse onlardan daha iyi olamazdı, çünkü toprakta yaşadıkları uzun tecrübe sayesinde neyin nasıl yapılacağını biliyorlardı...

Küçük Moneva köyünde (birliğinin şimdi bulunduğu Muniesa'ya oldukça yakındı) topraksız bir gündelikçinin oğlu olan Carod da yirmi yaşlarına kadar okuma yazma bilmiyordu. Hayatını altı yaşında kazanmaya başlamıştı. On bir erkek ve kız kardeşinin hayatta kalması için aileye destek olmak zorundaydı. Dilenmek zorunda kaldı. Bazen de, salyangoz, mantar, şifalı bitki ve buna benzer ne bulabilirse, toplamaya çıkıyordu. On iki yaşında bir orta köylünün yanında çalışıyor, sabanla toprağı sürüyordu. Daha sonra, elinde orak, Castilia ovasını dolaşıp buğday hasatına katıldı. On sekiz yaşına geldiğinde, pek çok Aragonlu'nun yapmak zorunda kaldığı gibi, köyü terk etti. O sırada Birinci Dünya Savaşı henüz sona ermişti. Fransa'ya geçti. Alman sınırında, muazzam miktarda *mark*'ın birkaç *peseta* ile değiştirildiğini görmek onu korkuttu ve geri döndü. Sonunda Barcelona'ya gitti. İnşaat işçisi olarak çalıştı ve orada, diğer pek çok Aragonlu göçmen gibi CNT'ye girdi. Sendika toplantılarına katıldı. Konuşma yapıyor, ancak bir göreve getirilmek sözkonusu olduğu zaman ortalıktan kayboluyordu. O sırada CNT'li, daha sonra POUM'un genel sekreteri Maurin bu davranışın nedenini keşfetti ve ona birlikte çalışmayı önerdi. Gazete başlıklarını kesiyorlardı ve Maurin ona, heceleri okumayı ve telaffuz etmeyi öğretiyordu. Barcelona'da hükümetin ve işadamlarının CNT üzerinde uyguladıkları baskının en kötü dönemi idi.[44] Kısa süre sonra Fransa'ya kaçmak zorunda kaldı. Bir grupla birlikte bir iş adamını vurmak için yola çıkmış ve giderken, yanında polis olan bir rahiple karşılaşmıştı.

---

44. Bk. kopuş Noktaları, D.

- Adet üzerine rahibin önünde diz çökmeyi ve polisin emirlerine itaat etmeyi reddettik. Peşinde olduğumuz işadamı, sendikayı tanımayan ve işçilerin her talebini reddeden çok kötü biriydi. Polise direnmemiz ateş açılmasına yol açtı ve dağıldık...

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ilan edilen afla ülkesine döndü ve Saragossa'da yaşayıp çalışmaya başladı. Kısa süre içinde CNT bölge komitesine seçildi. Bunu, komitenin köylü örgütlenmesini yürütmek şartıyla kabul etmişti. Kendisini daima bir köylü olarak hissetmişti. Fakat CNT içinde, örgütün Andalusia'daki muazzam gücüne rağmen, sadece -ve anlaşılabilir nedenlerle- toprak sahiplerine değil, mülk sahibi küçük köylülüğe de yönelen bir düşmanlığın var olduğunu biliyordu. Propaganda delegesi olarak, küçük mülk sahipleri arasında örgüt kurmak için Aragon köylerinde halka açık toplantılar düzenledi.

Savaşın başlangıcında toptan kollektifleştirmeye karşı çıkması, kendi birliğinde savaşan pek çok insanın küçük mülk sahibi oluşundan kaynaklanıyordu. Bu insanlar çok sayıda farklı eğilimi temsil ediyorlardı: cumhuriyetçiler, liberaller, sosyalistler, katolikler, liberterler. CNT bölge plenumlarında, bu uygulamanın muhalefeti kışkırtabileceğini savundu. Küçük mülk sahibinin toprağına nasıl bağlı olduğunu çok iyi biliyordu.

- Toprak onun bir parçasıdır, o ise toprağın kölesi. Onu bundan mahrum bırakmak, kalbini gövdesinden koparıp almak gibidir. Bir kollektife katılması için toprağından vazgeçmeye zorlanmamalıdır...

Kaçan mülk sahiplerine ait olan topraklardan ve komünal topraklardan oluşturulan kollektifler geleceğe yönelik bir örnek olarak anlaşılmalıydı. Bireyci küçük mülk sahiplerini engelleyecek yerde onlara yardımcı olmalıydılar. Çünkü ortaya konulan örnek onları da cesaretlendirecekti.[45] Bu arada küçük köylü kooperatifleri oluşturmak gerekiyordu.

Fakat kollektifler bir kez kurulduğunda, Carod'un görevi onları mümkün olduğu kadar desteklemekti. Kendisini, bulunduğu kesimde savaşı yönetmek ve cephe gerisindeki kolektiflere yardım

45. Bu konuda Kropotkin'in *The Conquest of Bread*'deki öğretilerini izliyordu: devrim küçük üreticileri dağıtmaz, ancak "ürünün biçilmesi ve hasatın kaldırılması için genç insanlarını onlara yardım etmeye gönderir." (Bk. leval, *Collectives in Spanish Revolution*, s. 86)

etmek gibi bir sorumluluğun altında buldu. Cephe gerisindeki arkadaşları üzerindeki etkisini, köylülerin ihtiyaçlarının hızla ve bürokratik olmayan bir biçimde karşılanmasını sağlamak için kullandı... Kollektiflere kamyon ve teknisyen sağladı ve CNT'nin ulusal komite sekreteri Mariano Vazquez'le konuşmak için özel bir seyahat yaptı. Ona, kollektiflere muhasebeci veya hesap tutmasını bilen adamlar göndermesini önerdi.

Carod, kapitalizmin, durgun ve tecrit olmuş kırsal köyü feda ederek gelişmiş dev kentlere yönelmek istediğini biliyordu. Ona göre bunların ikisi de kapitalizm sonrası geleceği temsil edemezdi. Kendi devrimci hayalini gerçekleştirmeye koyuldu. Bir tarım kenti oluşturacaktı. Bu hedef hem ekonomik hem de sosyaldi. Yaşayabilecek bir kırsal ekonimi kurarak köylerden göçü önlemek mümkün olacaktı. Bu köylerin varlığı artık tarihsel bir zorunluluğa denk düşmüyordu, ama buralarda yaşayan insanlar sefil bir durumda kalmaya, kendi insanî ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri en temel araçlardan bile yoksun olmaya devam ediyorlardı.

Bu iş için, karargâhını kurduğu Muniesa köyünü seçti. Çünkü bu köy iletişim sağlamak için uygun yollara sahipti. Önce tavuk ve tavşan, daha sonra domuz ve sığır yetiştirilecek çiftlik tesisleri kurarak başladı. Kendi birliğindeki duvarcılar ve marangozlar kendi alanlarında çalışıyorlar, sıradan milisler ve bir avuç köylü ise emekçi olarak katılıyorlardı.

- Un değirmeni çiftliğin karşısındaydı. Bölgede üretilen tahılı öğütebilmesi için gerekli dönüştürme ve ekipmanı sağlamak için bu değirmene yaklaşık 200 000 *peseta* harcadım. Hedefim, değirmenden çıkan bütün yan ürünü çiftlikteki hayvanların beslenmesi için kullanmaktı. Kısa süre içinde tavşan beslemek için iki büyük binaya ve her yirmi bir günde 24 000 piliç sağlama kapisitesinde bir kuluçka makinesine sahip olduk...

Burada çevreden gelen köylüler de iş bulabileceklerdi. Fakat kadınlar için iş yaratmak gerekiyordu, çünkü onların işe başlaması erkekleri de çekecekti. Bölgesel düzeyde arıcılık yapmayı, tatlı ve *turrone* (nugat) imalatında bal kullanmayı planladı. Bu iş, tıpkı küçük et konservesi fabrikasında olduğu gibi, kadınların istihdam edilmelerini sağlayabilecekti.

- Kadınların kurtuluşu hakkında söylenenlere rağmen, kadınların, özellikle anne olarak yerine getirdikleri toplumsal rolü de-

ğerlendirmek ve onları büyük güç gerektiren işlerden korumak gerekiyordu. Hayatını kazanmak zorunda olan tek bir kadının toprakta erkek gibi çalışmak zorunda kalması doğru değildi...

Tarım kentinin sosyal amacı, küçük köylerin tamamen yoksun oldukları eğitim ve eğlence olanaklarını sağlamaktı. sadece okullar değil, tiyatrolar, sinemalar ve kütüphaneler de gerekiyordu. Aynı zamanda, büyük kent veya kasabalarda, insan ilişkilerinin daha az yakın ve daha az insanî olduğunu unutmuyordu.

-Bütün insan topluluklarında dayanışma önce gelmelidir. Nüfusu 15 000 ile 30 000 arası olan bir kasabada herkes az çok birbirini tanır, komşuluğa saygı duyar, birinin ihtiyacı olduğu zaman yardıma koşmaya isteklidir...

CNT ulusal komitesi Carod'un ne yaptığını görmek için yabancı teknisyenler gönderdi. Carod'un hatırladığı kadarıyla, gelenler projeye 9 milyon *peseta* değer biçtiler.

- Harcamaları dikkatle yapmıştık. Bana planları sordular. Üzgün olduğumu, bunun mümkün olmadığını söyledim. Yapılacak işi incelemeden parayı herhangi bir amaç için kullanamayacaklarını söylediler. Nihayet, uzun tartışmalardan sonra şöyle dedim: "Kimse planları göremez, çünkü onlar burada, kafamın içinde." Gerçekten de öyleydi. Ne zaman çiftliğe gitsem duvarcılara şöyle diyordum: "Şuraya şu ve şu büyüklükte bir bölüm yapın, tavuk beslemek için kullanacağız." Genel olarak fikirler benden çıkıyordu, ancak bunlar hünerli işçiler, milisler ve köylüler tarafından gerçekleştiriliyordu.

Belki de rüya görüyorduk. Ütopyalar. Evet, böyleydik. Ama unutmamak gerekir ki, liberalizm bile gerçekleşene kadar bir ütopya idi. İşte o zaman, bu kez sosyalizm ütopya olarak ortaya çıktı. Bizim ütopyamızın, belki bütün bunların içinde en fazla ütopik olanın- gerçekleştirileceğine inanıyorduk, hâlâ da inanıyoruz. Böyle olmasa, insan kendinden hoşnut olmaz...

Ötekiler de CAROD kadar eğitilmiş yönetici sıkıntısı içindeydiler. Askerî ayaklanma günü Barcelona'da bir CNT halk okulu kurma planlarını açıklayan FAI'li öğretmen Felix CARRASQUER yerlisi olduğu Aragon'da bu fikrini uygulamaya koyuldu. Kendi inisiyatifi ile Monzon'da bir yatılı okul açtı. On dört ile on sekiz yaş arasında yaklaşık altmış öğrenci kollektifleri yönetmek için hem pra-

tik hem de teorik olarak bu okulda yetiştirileceklerdi. Hepsi altı aylık kurslar için ayrı ayrı kollektiflerden seçilmiş köylü çocukları idi.

Okul her pazar günü öteki köylere taşınıyordu. CARRASQOUER kendiliğinden kollektifleştirmeye katılmış köyler ile diğerleri arasındaki farka dikkat etti. CNT'nin daha önceden var olduğu ve küçük köylünün kendi işletmesinin başında olduğu köylerde işler iyi gidiyordu. Fakat, kollektifleri CNT milislerinin kurduğu, veya CNT milislerinin halkı kolliktifleşmeye zorladıkları yerlerde durum çok farklıydı. Pek çok durumda şiddetli tartışmaları yatıştırması istendi.

- "Ne yapacağına karar vermesi için halkı serbest bırakmak zorundasınız," diyordum, küçük mülk sahiplerini zorla kollektife sokmaya çalışan fanatik anarko-sendikalistlere. Fakat bu yaygın bir sorun değildi, çünkü kollektifleştirmenin toptan olduğu ve kimsenin bunun dışında kalmasına izin verilmediği köylerin sayısı yirmiden fazla değildi...

Şubat 1937'de, yani Catalonia veya Akdeniz sahiline kıyasla daha geç bir tarihte, CNT, Aragon bölge kollektifleri federasyonunun kurulmasını tartışmak için Caspe'de bir olağanüstü kongre topladı. CARRASQUER toplantıya delege olarak katıldı. Bir federasyonun gerekliliğine ikna olmuştu. O zamana kadar her kollektif, kendi ürününü başka ürünlerle değiştirmek için kendi kamyonunu doldurarak Barcelona'ya veya bir başka yere taşıma alışkanlığı edinmişti. Federasyon olmadan ne dayanışma ne de komünoter anlamda öz yönetim olabilirdi. Fakat kongere buna ikna edilene kadar uzun ve sert tartışmalar yapıldı.

- Tanıdığım ve konuşmak isteyeceklerini bildiğim militanlarımızın önce konuşmalarını sağladım. Sonra ben çıktım. Kollektiflerin "kantonalizmi" hareketin tahrip olmasına yol açıyor, dedim. Zengin bir kollektif iyi yaşayabiliyordu. Oysa yoksul bir kollektif kendi üyelerinin karnını zor doyuruyordu. "Komünizm bu mu? Hayır, tam tersi. Köylerden biri verimli, diğer verimsiz toprağa sahipse, bu kimin hatası?" Kongre bir bölge federasyonunun gerekli olduğuna ikna edildi. O zaman, bir ulusal federasyon gerektiğini söyledim. Ve şöyle bir tepki aldım: "Daha şimdi bizi bir bölge federasyonunun kurulması için ikna ettin, şimdi onu yıkmak istiyorsun." Bu durum, hareketin yüz yüze olduğu sorunlardan birini ortaya çıkarıyordu...[46]

---

46. Kongre'de varılan belli başlı kararlar arasında *bütün* paranın, yerel pa-

❀

Öz-yönetimli özerklik, bir kollektif içinde, "yönetenler"in "yönetilenler"den özerkliğine dönüşebiliyordu. En azından bu, Fernando ARGON ve karısı Francisca'nın deneyimi idi. İkisi de, kuzey Aragon'daki Huesca cephesinin hemen arkasındaki, önemli bir kollektif ve ilçe merkezi olan Angües'te yaşayan sadık CNT taraftarları idiler. Küçük mülk sahibi ve gündelikçi ARAGON yaklaşık yirmi yıl önce Barcelona'da CNT'ye katılmıştı. CNT uğruna canını bile verebilirdi, çünkü kendini bildiğinden beri burjuvaziden nefret ederdi. "Yoldaki herhangi bir taşın değeri yoktur, değil mi? Peki, ben sana şunu söyleyeyim: bir burjuvaya bir taş bile vermezdim."

Angües'te toptan kollektifleştirme yapılmış, kimsenin dışarda kalmasına izin verilmemişti. ARAGON kollektifin kurulmasını memnunlukla karşılamıştı. Çok uzun süredir bu anı beklememiş miydi? Sonunda, en iyisinden 2000 hektardan fazla toprağa sahip, kendisini ve emekçi arkadaşlarını öğütüp duran altı adet toprak sahibinden, burjuvaziden kurtulmuşlardı.

- Buğday ürününü aldığımızda -mükemmel bir hasattı, çünkü hem çok çalışmıştık, hem de uygun zamanda yeterince yağmur yağmıştı- haklı olduğumuzu biliyorduk: bizim emeğimizle biçilen, dövülen ve harmanlanan bütün tahıl önceleri hiç çalışmayan toprak sahiplerinin yararına kullanılmıştı. Bu toprakağalarının daha önce bize yaptıklarını düşünmek ne kadar üzücü; ve şimdi, kollektif için, bütün köy için harcadığımız emeğin meyvesini görmek ne büyük mutluluktu...

Daha büyükçe işletmelere sahip üç ya da dört kadar köylü kollektiften ayrılmaya çalıştı. Fakat komite bütün tohum ve gübre kaynaklarını denetliyordu ve para ortadan kaldırıldığı için, ihtiyaç duyduğunuz şeyi satın alabileceğiniz hiçbir yer yoktu. Mecburen

---

ralar da dahil olmak üzere, kaldırılması ve standart bir tayın hesabının belirlenmesi; "kollektifin çıkarlarına karışmadıkları" sürece -bunda çıkarları yoktu- küçük işletmelerin kollektifleşme dışı kalmalarına izin verilmesi; kollektiflerin yöresel olmaktan çok ilçe düzeyinde örgütlenmesi; ve dış ticaretin tekelleştirilmesi konusunda Aragon konseyi'nin reddedilmesi, gibi kararlar yer alıyordu. (Bk. Leval, op. cit., s.83-90, 197, 203; yine, Mintz, L'Autogestion dans l'Espagne Rèvolutionnaire, s. 100-102.)

kollektife katıldılar. Fakat ARAGON, isteksiz çalıştıklarını gözlemliyordu. Yaptıkları işe yürekten bağlı değildiler ve ARAGON ile arkadaşları gibi geleceğe umutla bakmıyorlardı. Fakat kısa süre sonra, çalışmak istemeyenlerin sadece bu kafası karışık köylüler olmadıklarını gördü. Esas çalışmayanlar köy komitesinin yirmi kadar üyesi idi. "Aslında bu komite için üç ya da dört kişi yeterli olacaktı." Komitenin genç üyeleri, devrimci tavırlarla -"ancak çalışmadan"- bellerinde tabanca ortalıkta dolaşıyorlardı. Tarlada çalışan daha yaşlılar, kendi aralarında, artık toprakta çok sıkı çalışmayacak, ancak bir komite işi yapabilecek pek çok kişinin bulunduğunu söylüyorlardı. (ARAGON okuma yazma bilmediği için komitenin dışında kalmıştı ve en büyük sorun komite üyelerinin kendi ceplerini doldurmalarıydı. En iyi yiyecekler onların evine gidiyordu. Kollektif önemli miktarda üretim yapıyordu. Komitenin stoklarını dağıtmak istemediği zamanlar dışında, köyün bütün ihtiyaçları karşılanıyordu. ARAGON'un karısı Francisca'nın ikizleri vardı. Tek çocuk bekledikleri için yeterli giysi yoktu ellerinde. ARAGON komiteye gidip durumu anlattı.

- Beni kovdular. "Sana bir şey verirsek, bütün hamile kadınlar gelip ister." "Devrim bu mu?" dedim onlara. İsteseler bir parça bir şey, birkaç giysi parçası bulabilirlerdi, biliyordum. "Faşistlerle bu yüzden mi savaşıyoruz? Kollektifte bunun için mi çalışıyorum? Yeni doğan bir çocuğun ihtiyacı, küçük bir rica reddedilir mi? Çocuk için elbise alana kadar çalışmayacağım." İşte bundan hoşlanmadılar. Uzun süredir CNT'de olduğumu biliyorlardı. Verdiler...

Ama daha bitmemişti. İkizlerden biri böbreklerinden rahatsızlandı. Yöredeki doktora güvenilmediği için Francisca bebeği 30 km. ötedeki en büyük kasabaya, Barbastro'ya götürmek istedi. Komiteye başvurdu.

- Neredeyse yarım düzinesi oradaydı. Hepsi erkek. Tek bir kadın üye bile yoktu. Beni götürmek istemediler. Bütün arabalar cephe işlerinde kullanılıyormuş. Bana yürümemi söylediler. Burjuvaziden kamulaştırdıkları üç dört tane arabaları vardı. Hep binip dolaşıyorlardı. Kızdım ve Barbastro'ya gidebilmek için onlardan para istedim. Reddettiler. "Hepimiz eşit olalım diye parayı ortadan kaldırmak sizin fikrinizdi. Ne biçim eşitlik bu? Çocuğumu doktora götürmek için istediğim arabaya kendiniz biniyorsunuz." Yine reddettiler...

Francisca'nın babası bir CNT militanı idi. İlk kocası Barcelona'da bir grev sırasında öldürülmüştü. Bir CNT militanı olan kayınbiraderinin, Barcelona'da 1933'teki büyük tramvay grevinden sonra sürgüne götürüldüğü gemiden arkadaşları ile birlikte kaçmasına yardım etmişti. Fakat Angües'te yaşarken devrimi tanımlamak için tek bir iyi sözcük bile bulamıyordu. İkizlerini kaybetti. Kızamığa yakalandılar ve öldüler.

- Büyük bir hoşnutsuzluk vardı. Kadınlar kendi aralarında konuşuyorlardı. Tarlalara çalışmaya gidiyorduk. Bu yerine getirmemiz gereken bir yükümlülüktü. Peki ama komite üyelerinin karıları neden gitmiyorlardı. Durum böyle devam ederse, komiteyi başımızdan atmak zorunda kalacaktık. Ayrılmak istiyor, fakat yapamıyordum. Paramız yoktu, aletimiz yoktu. Ayrıca, komite yola muhafızlar dikmişti. Terördü bu, diktatörlüktü...[47]

- Bu komite üyelerinden kurtulmanın yolu yoktu. Silahlıydılar. ARAGON böyle diyordu. Onlardan oylamayla kurtulamazdık. Ancak, içlerinden biri iyice semirip ayrılmak istediği zaman meclisi topluyorlardı. Ya da çok önemli bir karar alınması gerekiyorsa. Birşeyi iyice anlamıştım. Savaşı kazanmamız halinde biz işçiler sadece kendilerini düşünen bu tür insanlardan kurtulmak için bir başka savaş vermek zorunda kalacaktık. Bir başka devrim; başka yol yoktu. Bu olana kadar çalışmaya devam edecektim. Yine de, kollektifin kendisine duyduğum güven sarsılmıyordu. Onu savunmak için savaşabilir ve ölebilirdim. Komünistler iktidara geldiklerinde böyle bir şeyin gerekeceğini düşünüyorduk. Her şeye rağmen, hayatımın en iyi yıllarıydı.

---

47. Kollektivistlerin köyleri terk etme özgürlüğü -sürekli veya seyahat için- sorunu başından itibaren gözlemcilerin hayal gücünü harekete geçirdi. Paranın ortadan kaldırılması üzerine, kollektif üstün duruma geçti, çünkü seyahat etmek isteyen kişi komiteden "cumhuriyet" parası almak zorundaydı. Bu da seyahatin meşru olması demekti. O zamanlar, hatırlanacak, çok önemli sebepler olmadıkça pek seyahat edilmiyordu. Mas de las Matas'taki kollektif, insanları tıbbî bakım için Barcelona'ya göndermekle gurur duyuyordu; ve kollektif cephedeki oğullarını ziyaret etmek isteyen ailelerin masraflarını karşılıyordu. Fakat bir sağcıya bakılırsa, sendika kartı olmayan birinin, kısa bir seyahat için olsa da, köyden ayrılması pasaport almayı gerektiriyordu. Alloza'da hastalık seyahat için geçerli bir sebep olarak görüldü ve öğretmenin kayınpederi fıtık ameliyatı olmak için ayrıldı ve bunu fırsat bilerek geri dönmedi. Barcelona'ya sık sık ürün yüklü kamyonlar gittiği için seyahat etmek zor değildi. Kuşkusuz koşullar kollektiften kollektife değişiyordu ve pek çok özellik nedeniyle, genelleme yapmak imkânsızdır.

*

Fernando ARAGON'un yaşadıkları Aragon kollektiflerini aşağılayanlar için az çok tipikti. Taraftarlar bu durumu reddedemeseler de istisna olarak görüyorlardı. Herkesin zorla katıldığı birkaç kollektiften biri olarak, gerçekten de istisna idi. Bu deneyde, toptan kollektifleştirme, totaliterizm halini aldı.[48] Tehlikede olan, doğrudan kollektifin arzusunu idafe eden iç demokrasi idi. Seçilenlerin keyfî hareketleri, çoğunluğun arzusunu yerine getirmeyenlerin derhal görevlerinden alınmalarını sağlamak suretiyle ancak önlenebilirdi. Böyle bir uygulama ne Aragon'da ne de bir başka yerde uygulanabildi. Sonuç olarak, böyle bir şey, sorumluluk gerektiren görevlerde bulunanların sadakat bakımından "iyi" (veya "kötü") olmalarına bağlıydı.

- Özgür toplumlarını yaratma çabası içindeki anarşistler zor kullanmak durumunda kaldılar. Ölkeden neredeyse ağlayacak hale gelen köylüler gördüm. Yine de kollektife karşı bir şey söylemiyorlardı. "Her şeyimi aldılar, beni oraya zorla soktular. Bu diktatörlüktür." Hazır bulunduğum bazı toplantılarda, erkekler silahlı olarak, tabancaları ellerinde dolaşıyorlardı...

CNT'ye göre savaş başladıktan üç ay sonra Saragossa'dan kaçmayı başaran komünist dökümcü Antonio ROSEL, sorunları çözmek için bir CNT militanının eşliğinde UGT delegesi olarak aşağı Aragon'daki köyleri ziyaret etti. (Aragon'daki iki sendika "eylemde birlik" anlaşması imzalamıştı. Anlaşma, küçük köylünün özgürlüğüne saygı duyarak, serbestçe oluşmuş kollektiflere "yardım ve teşvik" sağlamayı da kapsıyordu.) Komünist Parti kollektiflere o kadar karşı değildi, diye vurguluyordu. Toprak sahibinin ortadan kaybolduğu ve mülkünün kollektif olarak çalışmak isteyen gündelikçiler tarafından devralındığı yerlerde partinin buna hiçbir itirazı olmamıştı.

---

48. Mas de las Matas ve Alloza'da kollektiflerin taraftarlarından ve aleyhtarlarından söz etmek mümkün iken, aynı şey (dışsal sebeplerden ötürü) Angües kollektifi için geçerli olamıyordu. Günümüzde, Leval, Souchy, Mintz veya Peirats'ta bu konuya açıklık getiren anlatımlar yok. 1 500 kişinin yaşadığı Angüès Şubat 1937'de kendi ilçesi içinde otuz altı kollektife sahip olan önemli bir merkezdi. Bu sayı sonraki birkaç ay içinde yetmişe çıktı (Leval, op. cit., s.70). Fernando ARAGON ve karısının yaptığı tanıklık - kollektifleştirme içinde demokratik olmayan tehlikelerin yapısal olarak bulundukları görüşü- genelleştirilmemelidir.

- Eğer bir bütün olarak köy özgürce bir kollektif kurmaya karar vermiş ise, bu iyi bir şeydi. Mesele, aşağı Aragon'u tanıyan herkesin böyle bir şeyin olamayacağını gayet iyi bilmesinden kaynaklanıyordu. Köylülük böyle bir çözümü kitle halinde ve özgürce seçmezdi. Kooperatifleri kollektiflere tercih ediyorlardı. Topraksız emekçiler için durum farklıydı. Halka bir seçenek sunmak gerekiyordu. Fakat anarşistler kendi maksimalist devrimlerini daha başından itibaren zorla kabul ettirmek istediler ve bunu, böyle bir devrim anlayışına ve bilincine sahip olmayan köylüler arasında yaptılar. Bu bir anarşist diktatörlüktü...

Hayata bir anarşist olarak başlayan ROSEL, bunları söyleyerek anarşizmi aşağıladığını düşünmüyordu. Komünizm uzun süre var olduktan sonra bir gün, liberter komünizme geçmenin bilimsel temeli oluşabilirdi. Ama böyle değil. Ona göre, gerçek devrimci bilince sahip olan devrimciler anlayacaklardı ki, Aragon'da zorla gerçekleştirilen devrim sadece köylülerin çıkarlarına değil, aynı zamanda savaşın çıkarlarına da ters düşüyordu. Bundan emindi ve Komünist Parti'nin dediği gibi önce savaş kazanılmalıydı, devrim daha sonra gerçekleştirilebilirdi. Savaşın gidişatı bakımından zararlı olanlar, sadece savaş faaliyetini azaltarak önce devrimi gerçekleştirmek isteyen anarşistler değildi. Özel bir hükümet olan Aragon Meclisi de aynı ölçüde zararlıydı. Ona kalırsa savaş, güçlü bir merkezî hükümet gerektiriyordu. "Sonuç olarak anarşistlerle aramızda kesin farklılıklar vardı."

Kesin farklılıklar sonunda kanla çözülecekti. Sorunun merkezi, köylülüğün anti-milliyetçi davaya bağlılığını sağlayan *ve* mümkün olan en yüksek tarımsal üretimi gerçekleştiren bir tarımsal yapının bulunması idi. Çözüm kollektifleştirme miydi, yoksa özel girişim mi? Birinci durumda, köylülerin isteksizliği bağlılıklarını kaybetmelerine yol açabilir, ancak ürünleri, teorik olarak rasyonalize edilebilir ve denetlenebilirdi. İkinci durumda, köylülerin bağlılığı sağlanıyor (kendileri için biraz bir şeyler yapan bir cumhuriyete ne kadar bağlılık duyarlarsa) ancak onlara, ürünlerinin bir bölümünü istiflemeleri veya ayırmaları için izin veriliyordu; bu ürün kentlere ancak karaborsa aracılığıyla ulaşıyordu.

Aragon'daki, savaşın başlamasından sonra on üç ay içinde yıkılan anarşist egemenlik, kesin bir yanıt sağlayacak kadar uzun sürmedi. Üretimin, Aragon gibi mevsimlik dalgalanmalara bağlı

olduğu bilinen bir bölgede sadece o yılın ürününe göre ölçülmesi kesin bir bulgu sağlayamazdı. (Yine de belirtmek gerekir ki, Aragon'da kollektifleştirme döneminde yapılan tek hasat -1937- önceki yıla göre %20 artış kaydetti. O yıl da ürün iyi olmuştu, ancak tarımsal kollektifleştirmenin daha az yaygın olduğu Catalonia'da, aynı oranda, düşüş görüldü.[49] Daha önemlisi, Catalonia'da buğday ekimi, önceki yıla kıyasla Lerida bölgesinde %30, Tarragona'da %25 oranında düştü.)[50]

Doğrudan bir aracı gerektirmese de, CNT milis birliklerinin genel denetimi altında sürdürülen kollektifleştirme, devrimci bir azınlığın, eşitlikçi amaçlar ve savaşın ihtiyaçları nedeniyle sadece üretimi değil, fakat tüketimi de kontrol etme girişimini temsil ediyordu. Bu arada tarım kollektifleri, sadece üretimi düzenleyen sanayi kollektiflerinden radikal olarak farklılaştı. Tayın usulünün Barcelona'da uygulanmasından çok önce, Aragon kollektifleri -sermaye bulmalarını sağlayan ve önceden stoklanmış tahıldan yararlanmalarına rağmen- aynı usulü uyguladılar. Yeniden dağıtım etkisine sahip olan tayın usulü insanların daha iyi beslenmelerini sağladı. Denetim, enflasyonu, özel spekülasyonu ve istifçiliği sınırladı ve artık üretimi serbest bıraktı. Devrimci azınlığın ana gövdesini oluşturan genç nüfusun cepheye gitmiş olması gerçeğine rağmen, üretkenlik, artmasa bile, korundu. Öğretim iyileştirildi, liberterlerin çok önem verdikleri kültürel kazanımlar gerçekleştirildi. Devrimci azınlık için yeni bir dünya pekâlâ doğabilirdi -onları ortak düşmana karşı harekete geçiren devrimci kazanımların yarattığı bir dünya. Fakat bilançonun öteki hanesi zarar gösteriyordu.

---

49. Cumhuriyetçi tarım bakanlığının sayıları, alıntı, Thomas, *The Spanish Civil War*, s. 559. Bu sayılar Levant'ta küçük bir düşme gösterdi. Burası 340 kollektife sahip Aragon'dan görece daha az kollektifleştirildi. 100 000 üyeyi bir araya getiren 230 kollektifin bulunduğu Castile'de %16'lık bir artış vardı. (Leval, op. cit., s.150 ve 182.) Temmuz 1937'de hareketin en yüksek noktaya ulaştığı sırada, Halk Cephesi mıntıkasında yaklaşık 800 kollektifte 400 000 tarım kollektivisti çalışıyordu. Bunların hepsini liberterler örgütlemiş değildi. (Mintz, op. cit., s.148.) O zaman Aragon toplam kollektiflerin yarıdan fazlasını ve o sıradaki toplam kollektivistlerin yarıdan azını temsil ediyordu.

50. Bk. Bricall, *Politica economica de la Generalitat*, s. 44. Catalan tahılı biraz iyileşme veya düşüşler gösterdi; öte yandan, patates ve sebze üretimi arttı.

Küçük burjuvazi ile ilişkide bir liberter stratejinin yokluğu bir kez daha açığa çıktı. Kollektiflere zorla sokulan köylüler sadece liberter ideolojiye ters düşmekle kalmadılar; onların sadakatini sağlamanın yolu da yoktu. Ayrıca, üretim ve tüketimi zor kullanarak denetlemenin başka yolları da uygulandı.[51] Pek çok Aragonlu liberterin anlamaya başladığı gibi, gönüllü oldukları zaman kollektifler daha iyi işliyorlardı. Kollektifleştirmeden kaynaklanan eşitlikçi denetim, kısmen, bu denetimin yerelliği yüzünden bozuluyordu. Yerellik komünal bir kimlik kaynağı sağlarken, eşitlikçiliğe ters düşüyor -"zengin" ve yoksul" kollektifler bir aradaydı- ve etkin bir devrimci iktidarın oluşmasını önlüyordu. (Aragon Meclisi'nin tutarlı bir yapı oluşturma girişimi başarılı olmadı ve, öteki kusurlar bir yana, geniş bir "yerelliği" temsil etti.) Deneyin ütopyacı unsurları, özellikle de paranın ortadan kaldırılması, sorunları daha karmaşık hale getirdi. Bazı komitelerin keyfî davranışları, ancak, bir genel meclise karşı sorumlu, seçimle işbaşına gelen ve gerektiğinde görevden alınabilen delegelerle gerçekleştirilebilecek liberter demokrasinin sınırlarını gösterdi. Böylece, bir savaş komünizmi biçimi olarak bile, kolleştifleştirme ağır kusurlar taşıdı.

Liberterlerin gözünde Aragon dünya çapında bir anarkosendikalist örnek oluşturacaktı. Cephe gerisindeki devrim, cep-

51. Aragon'un dışındaki pek çok liberter kollektifleştirmenin fazla ileri gittiğini hissetti. İşgal edilmemiş Andalusia'daki bütün CNT kollektiflerinin koordinatörlüğüne atanan Andalusialı bir CNT militanı çok daha ılımlı bir yaklaşımı savunuyordu. "Halk bu tür aşırı önlemlere hazır değildi. Hiç toprak kamulaştırmadık. Kollektifleri terk edilmiş topraklarda ve küçük mülk sahiplerinin katmak istedikleri topraklarda kuruyorduk. Küçük mülk sahipleri, bunu istemezlerse, daha önce yaptıkları gibi kendi topraklarında çalışmaya ve ürünlerini serbestçe satmaya devam etmekte serbest kaldılar." (ROSADO'ya göre, savaşın sonunda Andalusia'da 60 000 üyeli 300 kollektif vardı. Bunların çoğunu milliyetçilerden kaçan emekçiler işletiyordu.)

Kollektifleştirme üretim ve tüketimin her koşulda denetimini zorunlu olarak garanti etmiyordu. CNT'nin Catalan köylü gazetesi *Campo*'nun editörü ve kırsal kollektifleştirmenin uzun süredir savunucusu Jacinto BORRAS Catalan kollektiflerinin savaşın son yılında çok farklı göründüğü gözleminde bulunuyordu (o sırada Aragon milliyetçilerin eline geçmişti). "Yokluklar köylünün egoizmini canlandırdı. Gençler, kollektifleri bilinci artık değişmeyen yaşlıların eline bırakarak cepheye gitmişti. O uğursuz koşullarda, insanların sadece kendilerini ve ailelerini düşünmeleri doğaldı..." Kollektifler de bireyler gibi, kıtlıklar arttığında besin maddesi istifleyebiliyorlardı.

hedeki devrimci savaşı sürdürebilecek ve destekleyebilecek yeteneğe sahip olmuş olsaydı, bu gerçekleşebilirdi. Bu durumda devrim ve savaş örnek bir senteze ulaşabilecekti. Bu olmadı.[52] Liberter devrim, başarısını garanti edebilecek yegâne konuda (düşmanı yenerek, onu gerilere sürerek) kendisini kanıtlayamadı.

❀

Cumhuriyetçi kamp içindeki büyük mücadele -devrimci halk hareketi üzerinde politik egemenlik mücadelesi- öyle bir durumdaydı ki, anarko-sendikalistler her yerde olduğu gibi Aragon'da da saldırıya uğrayacaklarını düşünebilirlerdi. Köylü sorunu Komünist Parti'nin anti-liberter saldırısının başlıca alanlarından biri idi. Parti, daha başından itibaren tamamen ayrı bir toprak politikası benimsemişti. Bu, komünist tarım bakanının Ekim 1936 tarihli Tarım Reformu kararnamesinde görülebilirdi. Bu kararname, askerî ayaklanmaya katılanlara ait bütün toprakların devlet tarafından tazminatsız kamulaştırılmasını öngörüyordu. Kamulaştırılmış topraklardaki küçük kiracılara belirli büyüklük sınırları içinde işletmelerin süresiz intifa hakkı veriliyordu. Küçük kiracıların olmadığı yerlerde, intifa hakkı, çoğunluğun kararına göre kollektif olarak veya birey olarak işletilmek üzere, köylülere ve tarım emekçilerine veriliyordu.[53]

Cumhuriyet tarım reformunu savaştan önce tamamlamayı başaramamıştı. Komünistler hükümete katıldıktan bir ay sonra reformu yasalaştırdılar. Köylüye toprak verilmesi tarihsel burjuva demokratik devrim aşamasına tam olarak uyuyordu.

Valencia'daki parti gazetesi *Frente Rojo* kararnameyi "askeri ayaklanmadan bu yana alınan en devrimci önlem" olarak selamladı. Gazetenin gözden kaçırdığı şey, bu "en devrimci önlem"in

---

52. Ya da bu, daha çok embriyonik olarak gerçekleşti. Milisler kollektivistlere hasat ve toprağı sürme zamanlarında yardım ediyorlardı. "Ve ben, Belchite cephesinde sıkıştırıldığımız zaman av tüfekleri ve tarım aletleri ile yardım etmek için cepheye gelen kollektivistler gördüm," diyordu, birlik lideri CAROD. "Bu muazzam bir dayanışmanın var olduğunu gösteren bir belirti idi."

53. Yukarda da gördüğümüz gibi, Komünist Parti kamulaştırılmış toprağın mülk olarak köylüye verimesini ve ısrarla, köylünün, üretim ve satışta tamamen serbest olmasını önerdi.

gündelik emekçiler ve militan köylüler tarafından kararname çıkmadan önce büyük çapta zaten gerçekleştirilmiş olması idi. Kararnamenin önemi köylülere zaten ele geçirmiş oldukları toprak üzerinde *yasal* hak sağlamasında yatıyordu. Böylelikle, yasama, devrimci bir kazanıma, bütün Halk Cephesi mıntıkasında geçerli olmak üzere bir *de jure* (hukuksal) onay vermiş oluyordu.

Kararnamenin belirlenmiş sınırlar içinde uygulanması, Komünist parti'ye göre, "'devrim' ve 'liberter komünizm' adına köylülüğü yeni bir baskıya boyun eğmeye zorlayan başıboş unsurlara karşı kararlı ve azimli (bir) mücadele"yi gerektiriyordu.[54] Kararname, sadece askerî ayaklanmaya katılan mülk sahiplerinin kamulaştırılmasını öngörürken, ayaklanmaya katılmamakla birlikte, savaştan önce emekçilerin ve köylülerin sömürülmelerine ve baskı altında tutulmalarına aktif olarak katılmış olan köy *cacique*'lerine ve işçi çalıştıran köylü mülk sahiplerine dokunmuyordu. Anarkosendikalistler ve sol-kanat sosyalist Tarım İşçileri Federasyonu bu eksikliği sert bir dille eleştirdiler; bu durumun özellikle düzeltilmesini talep ettiler. Komünist Parti bu talebi reddederken hoşgörüsüzdü. Frente Rojo'nun sözleriyle "çelikten (bir) cephe gerisi" oluşturma ihtiyacı, gerçekte, cumhuriyetçi köylülüğü olduğu kadar, sağ-kanatı da savunmaya vardı. Oysa sağ-kanat üzerindeki komünist koruma, geçmişin çok iyi hatırlandığı köy düzeyinde ancak sürtüşmelerin artmasına yol açabilirdi. Liberterlerin önerdikleri, ne kadar kusurlu olursa olsun, üretim ve tüketimin denetlenmesi yerine, Komünist Parti, kararnamede belirtilen işletme büyüklüğü sınırları içinde serbest köylü girişimi önerdi.

Köylü gerçekçiliği -savaşın kaçınılmaz olarak denetlemeler ve kısıtlamalar getireceğinin (Mas de las Matas ve Alloza'da küçük mülk sahibi köylülerin kollektifleştirmeye düşmanlıklarının kanıtladığı gibi) kabulü- komünistlerin köylüyü savunmak için yarattıkları kutuplaşmanın gereğinden fazla keskin olduğunu ortaya koydu. Serbest girişim uygulandığında köylü, sınırların ötesindeki gerçek kapitalistlere daha fazla güvenecekti.

1937'nin başından itibaren, Castile'de Akdeniz kıyısında ve Catalonia'da, kollektifleştirme konusunda çatışmalar ve ölümler oldu. Catalonia'da Ebro ırmağı yakınındaki La Fatarella'da Ocak ayında

---

54. *Guerra y revoluciòn en Espana, 1936-1939*, c.2, s. 274.

özellikle kanlı bir olay meydana geldi. Burada kollektifleştirmeye direnen otuz köylü öldürüldü. Ne var ki, Haziran ayında, Komünist tarım bakanı Vincent Uribe "cari tarım yılı içinde" bütün kırsal kollektiflerin yasal olduğunu ilân eden bir kararneme çıkardı. Yılın o döneminde tarımsal faaliyetin, "mümkün olduğu kadar tatmin edici ve hızlı bir biçimde" gerçekleştirilmesini sağlamak ve "tarım işçilerinin asi sömürücülerin topraklarını müsadere ettikleri zaman özgürce seçtikleri kollektif tarım tarzına güvenlerini sarsabilecek ekonomik başarısızlıklar"dan sakınmak için, bu gerekiyordu. Hasat yaklaşırken kollektiflerin zayıflaması tehdidi anlaşılan çok etkili olmuştu.[55]

Halkın düşmanları kimlerdir? Halkın düşmanları, faşistler, trotskistler ve başıbozuklardır.

Josè Diaz, PCE Genel Sekreteri (Mart 1937)

Kısacası: Stalin'in kaygısı, İspanyol proletaryasının veya uluslararası proletaryanın kaderi değil, bazı ülkelerle diğerlerine karşı ittifaklar arayarak kendi hükümetini savunmaktır.

***La Batalla**, POUM organı (Barcilona, Kasım 1936)*

Basının uluslararası faşizme sağladığı manevralardan biri, Sovyetler Birliği temsilcilerinin, aslında, cumhuriyetin dış politikasını yönetmekte oldukları iftirasından ibarettir... ***La Batalla** 24 Kasım*

---

55. Bir yıldan daha kısa bir süre içinde, tarım reformu kararnamesi uyarınca, Halk Cephesi mıntıkasındaki dört milyon hektardan fazla toprak - Catalonia ve Bask ülkesi dışında- resmen ele geçirildi. Bu savaş öncesi *bütün* İspanya'nın toplam ekilebilir toprağının beşte birine eşit bir alanı temsil ediyordu. Askerî ayaklanmaya doğrudan veya dolaylı olarak karışanları kapsayan uygulama yerel düzeyde başlatıldı ve kapsamı gittikçe genişletildi. (Aksi yönde bir yerel iktidar örneği için bk., R. Fraser, *In Hiding* (Londra, New York, 1972), s.147) Komünistlerin denetimindeki Tarım Reformu Enstitüsü'nün Haziran 1937'de kollektif çiftliklere 50 milyon *peseta* kredi, tarım araçları, tohumluk vb vermesi Komünist Parti'nin kollektiflere tamamen karşı olmadığının kanıtıdır. Fakat yardıma hak kazanmak için kollektiflerin kendi durumlarını Enstitü nezdinde yasallaştırmaları zorunlu idi. Pek çok liberter kollektif ilkesel olarak bunu yapmayı reddetti.

tarihli sayısında bu tür faşist imalara malzeme sağlamaktadır.

Sovyet Başkonsolosunu'nun basın bildirisi (Barcelona, Kasım 1936)

Biz anarşistler tavizler sınırına varmış bulunuyoruz. Zemin kaybetmeye devam edersek, kısa süre içinde tam bir yenilgiye uğrayacağız ve devrim artık bir anı olacak.

***La Noche**, liberter (Barcelona, Mart 1937)*

Bu çok kritik bir an. Proletaryanın kaderi tehlikededir. POUM sürekli olarak alarm veriyor. Öteki devrimci örgütler bunu duyacaklar mı?

*Andreu Nin, **La Batalla** (Mart 1937)*

BARCELONA

Bu muhalif görüşler arasındaki belirleyici çatışma kırsal kesimde değil, Barcelona'da oldu. Bu kent ne düşman ateşi altında birlik deneyini ne de Madrit savunmasının acı ama muhteşem günlerini yaşamıştı. Üstelik Barcelona cepheye diğer büyük cumhuriyetçi kentlerden daha uzaktı. Liberter devrim direnişle karşılanıyordu. Yaşanan zorluklar 1937 baharı boyunca artan politik gerilimleri şiddetlendirdi. Besin maddesi tedariki azaldı ve uzun ekmek kuyrukları oluştu. Nisan ayında kadınlar hayat pahalılığına karşı sokaklarda gösteri yapıyorlardı. Hayat pahalılığı %13 daha artarak en yüksek noktaya vardı. Bu durum savaş başladığından beri fiyat artışı indeksinde neredeyse 2/3 oranında bir ek artışa yol açtı. Besin maddesi bakımından asla kendine yeterli olmayan Barcelona savaş öncesinin neredeyse iki katına ulaşan bir nüfus yoğunluğuna sahipti. Özellikle Şubat 1937'de Malaga'nın düşmesinden sonra muazzam bir sürgün dalgası baskıyı arttırmıştı. Ülkenin en büyük kentinin beslenmesi sorunu kritik bir hal aldı. PSUC lideri Joan Comorera Aralık 1936'da Catalonia hükümetinin portföyünü devraldığında, bir takas sistemine bağlı olan CNT iaşe

örgütü "bir kalem darbesi" ile kaldırıldı. Comorera'nın CNT'li selefi Joan Domenech, arkadaşlarına, "Aptallar," diyordu, "insanların karınlarını kim doyurursa kafalarını da onun etkileyeceğini anlamıyor musunuz? Bu küçük manevrayla geçen aylarda yarattığımız her şeyi yıktınız."[56]

Comorera selefini açıktan yeteneksizlikle suçladı. DOMENECH, PSUC liderinin bizzat kendisinin kurduğu denetim mekanizmalarını kaldırdığını, besin maddeleri için serbest pazar-kurduğunu söyleyerek karşılık verdi.

- Besin maddelerinin denetlenmemesi halinde karaborsanın yayılacağını biliyordum. İaşe ve fiyatlar üzerinde bir tür diktatörlük uyguladım. Sovyetler Birliği'nden besin maddesi ve diğer hayatî malzemeyi içeren yedi gemi yükü mal örgütledim. Comorera yokluklardan söz ederek yoklukları yarattı, çünkü halk satın alabileceği her şeyi almaya koştu. İki ay sonra tayın usulü uygulamak zorunda kaldı. Bu usulden kaçınmak istemiştik, ama yine de, ihtiyaç olur diye tayın kartları bastırmıştık. Rus gemileri geldiğinde onları sanki kendisi getirtmiş gibi davrandı...

Comorera selefinin 36 milyon peseta borç yaptığını, bunun yarısını şimdi kendisinin ödediğini ısrarla belirtti. Sadece bir aylık buğday vardı, dağıtımdaki aksamalar taşımadaki yavaşlıktan kaynaklanıyordu. Comorera'nın yardımcısı Pere RIBA Barcelona doklarına çağırıldı. Bir telefon mesajı ile bir grup anarşistin bir parti una el koyduğu bildiriliyordu. RIBA adamlarla yüz yüze konuştu. Unun hükümete ait olduğunu söyledi. "Bu konuda ne hükümeti ne de başka bir şeyi tanımıyoruz." Tartışma başladı. Bir el ateş edildi ve RIBA'nın yanında duran kamyon şoförünün yardımcısı cansız yere yığıldı.

---

56. Domènech'in iaşe örgütü için bk. s. 179-181. Catalonia hükümetinin Aralık 1936'da yaşadığı ve POUM'un dışlanmasına yol açan kriz Domenech'in kamu hizmetleri portföyüne başvurmasıyla sonuçlandı. "Bu, CNT'nin savaş konseyliğini denetlemesine karar veren Garcia Oliver, Durruti ve öteki liberterlerin bir manevrası idi. İaşe portföyünü savaş portföyü ile değiştirmek için, krizden de yararlanarak, planlarını sessizce uygulamaya çalıştılar" (Joan DOMENECH.) Fiilen hükümetin savaş bakanı olarak hareket eden Garcia Oliver kısa süre önce CNTL'li bir bakan olarak merkezî hükümete atanmıştı. *Nosotros* grubunun onun yokluğunun libberterlerin Aragon cephesindeki denetimlerini tehdit edebileceğini düşündükleri kuşkusuzdu.

- Böyle insanlarla devrimi nasıl örgütleyebilir, pekiştirebilirdiniz? Liberterlerin ticaret bürolarını[57] kapamak için Comorera beni Londra ve Marsilya'ya gönderdi. Anarşistlerin ihracat anlayışı, şampanya, siyah çorap ve buna benzer şeyleri toplayıp bir şilebe doldurduktan sonra satmak için Londra'ya göndermekten ibaretti. Şampanyanın İngiltere'ye kaçmış olan sahibi bir İngiliz mahkemesinden çıkarttığı kararla kargoya el koydurdu. Ancak bana en şaşırtıcı gelen İngiltere'ye siyah çorap gönderecek kadar saflık gösterilmesiydi. Bu çorapları orada sadece kadın garsonlar giyiyordu...

Sokaktaki adam besin maddesi tedariki üzerine yapılan bu tartışmayı "tamamen Bizansvarî" olarak görüyordu. Kırsal kesimde küçük bir kasaba olan Tarragona'da yaşayan, CNT sempatizanı solcu Edmond VALLES her iki sistemde de açlık olduğunu hatırlıyordu. Tarragona'da başından beri kaos vardı. CNT besin maddesi dağıtımını kollektifleştirdiğinde, sistem, ona kalırsa, işliyordu; çünkü, o sırada buğday hasatı yeni yapılmıştı ve stoklar vardı. 1936-7 kışında halk açlık çekiyordu.

- Fakat komünistler besin tedarikini örgütlemekte daha iyi değildiler. Tayınla yaşamak açlığa yol açıyordu. Ayrıca, yetersiz dağıtım, on beş gün sadece fasulye daha sonraki birkaç hafta mercimek, daha sonra nohut vb. yemek anlamına geliyordu. Besin yetersizliği Catalonia'yı birden kaplayan savaş yorgunluğunda başlıca faktörlerden biriydi. Cumhuriyet bunu çözemedi...[58]

Her sorunun altında olduğu gibi bu sorunun altında da iktidar sorunu yatıyordu: CNT'nin savaşın ilk haftalarında ve aylarında kendi devrimini politik bakımdan güçlendirmeyi başaramaması. Liberterlerin iktidarı ele geçirmeyi redderek Catalonia hükümetine katılmışlardı. Bunu devrimlerini korumanın en iyi yolu olarak görüyorlardı. belirleyici faktörün sokaklardaki ve fabrikalardaki iktidar olduğuna katı bir inanç içinde, altı liberal cumhuriyetçi, iki PSUC üyesi ve bir POUM üyesinin bulunduğu kabinede üç san-

---

57. Domenech'e göre, kendi bakanlığının dışında kurulmuşlardı.

58. PSUC'un iaşe işini devralmasından bir yıl sonra, kendi sendikası UGT, "besin maddesi tedarikinde karışıklık ve muazzam pahalılık"tan şikayet ediyordu. Oysa, CNT'nin ilk altı aylık döneminde enflasyon yüzünden hayat pahalılığı %47 artarken, PSUC'un ilk altı ayında bu oranın %49'a çıktığı görüldü.

delyeyi kabul ettiler. On beş gün içinde hükümet Catalonia'da iktidarı yerel düzeyde elde tutan bütün komitelerin dağıtılmasını kararlaştırdı ve bunların yerine hükümetin politik bileşimini taşıyan organları getirdi. İki ay içinde, muhalif komünist POUM (anti-Stalinizm'i, bu örgütü, Sovyetler Birliği'nin Komintern'in ve İspanyol komünistlerinin baş hedefi haline getirdi) hükümetten çıkarıldı ve CNT'den tek bir protesto bile gelmedi. Altı ay içinde, Esquerra Cumhuriyetçileri ve PSUC, devrimin ilk günlerinde kurulan silahlı işçi birliklerini dağıtacak kadar güçlü olduklarını hissettiler. Gelecekte, polis güçleri hiçbir siyasal parti veya örgüte mensup olmayacaklardı. Fabrika kollektiflerinin yanısıra -bunların pek çoğu hükümetin "pençesinde" bulunuyordu"- işçi birlikleri proletarya iktidarının son kalıntısı olarak görüldü.[59]

"Daha fazla taviz yok; daha fazla gerileyemeyiz." Hükümetten çekilen CNT böyle diyordu. POUM bir kez daha işçi ve köylü hükümeti çağrısında bulundu. Kriz, yeni kabine kurulana kadar tam üç hafta boyunca devam etti. Yenisi öncekinden pek farklı değildi. Sadece on beş gün sürmesi bu yüzden şaşırtıcı olmadı. Silahlı işçi birliklerinden bir POUM üyesi, Miquel COLL "cephe gerisini silahsızlandırma" önerisinin ne kadar kuşku verici olduğunu görüyordu.

- Aslında, birlikler artık devrimci değildiler, artık kuruluş amaçlarına hizmet etmiyorlardı. Üyeleri disiplinli değildi, görevlerini yerine getirmiyorlardı; gevşemişlerdi. Devrimci bir zeminde Catalonia hükümetinin onları feshetmesi doğru olacaktı. Fakat hükümet -veya daha çok onun arkasında bulunan, zerre kadar komünizm taşımayan bir komünist partisi olarak PSUC- çok farklı fikirlere sahipti. Hâlâ CNT'nin kontrolu altında olan telefon şirketi gibi stratejik mevkileri ele geçirebilmek için bütün polis gücünü denetlemek istiyorlardı...

Yeni kabine oluştuktan bir hafta sonra, öncü bir PSUC-UGT lideri (daha önce *treintista*) olan Roldan Cortada katledildi. CNT, UGT'nin FAI'li "başıbozuklar"a yıktığı cinayeti lanetledi. Cenaze komünistlerin muazzam bir güç gösterisine dönüştü. Merkezî hükümete bağlı bir askerî güç Catalan cephesindeki mevzileri CNT'den geri aldı ve üç anarşist öldürüldü. Fabrika işçiliğinden

59. Bk. s. 269-270.

CNT'nin yürüttüğü Ekonomi Konseyi başkanlığına getirilen ve şimdi Catalonia hükümetinin ekonomi konseyi üyesi olan Andreu CAPDEVILLA işçilerin birbirini öldürmesi karşısında dehşete kapıldı. Bir kabine toplantısı sırasında Comorera'ya döndü.

- "Böyle bir şeyin olmasına izin vermemek gerekir. İşçiler işçileri öldürüyorlar." Comorera sesini pek yükseltmeden karşılık verdi: "Özel önemi olan bir şey değil bu." İşçi sınıfı için gerçekten bir şeyler hisseden bir adam değildi. Kendisini bütün bedeni ve ruhuyla komünistlere vermiş, soğuk ve hırslı bir burjuva idi...

Catalonia hükümeti Bir Mayıs gösterilerini devrimden bu yana ilk kez yasakladı. Valencia'da ve diğer yerlerde UGT-CNT'nin ortaklaşa düzenledikleri dev yürüyüşler yapılırken Barcelona'da halk her zamanki gibi işine gitti. bütün örgütler alarm halinde idi. Eduardo PONS PRADES, CNT ağaç işçileri sendikasında, Posle Sec'teki liberter savunma komitesinin bodrumdaki bazı kutuların alınması için emir verdiğini işitti. Kutularda el bombası ve kısa menzilli silahlar vardı. Patlamaya yol açan kıvılcım 3 Mayıs Pazartesi günü çaktı. Siesta saatinde, komünist polis komiserinin önderliğindeki polis güçleri, CNT hakimiyetindeki bir işçi kontrol komitesinin devrimin başından beri elde tuttuğu (komite kollektifleştirme kararnamesi gereğince yasaldı) Plaça de Catulunya'daki Telefon Şirketi'ne girdi. CNT'li telefon işçilerinin direnmeleri üzerine silahlı çatışma çıktı ve haber gerilim içindeki kentte hızla yayıldı. Comerera'nın yardımcısı Pere Rıba, kararın, günler önce bir parti yürütme komitesi toplantısında alındığını hatırlıyordu.

- "Pedro" (PSUC içindeki Komintern danışmanı Ernö Gerö [60]) bu toplantılarda daima hazır bulunuyordu. Belki de bu kararın alınmasına yol açan oydu. Emin olamıyorum, çünkü o toplantıya katılmamıştım. Böyle bir adamın atılması için uygun zamandı. CNT, merkezî hükümet, Catalonia hükümeti ve dışarsı arasında yapılan bütün konuşmaları dinliyordu. Bunun devam etmesine izin verilemezdi. Dinleme işine son vermek için kontrol komitesinde bir üye bulundurmaya çalışmış fakat başarılı olamamıştık. Bunun üzerine daha enerjik önlemler alınmaya karar verildi[61] Hiç kuşku yok,

60. Daha sonra Macaristan başbakanı oldu ve 1956 Macar ayaklanması sırasında Rusların desteklenmesinde oynadığı rolle tanındı.

61. Başkan Azana'ya ve merkezî hükümetin bakanlarına "olaylar" te-

PSUC telefon konuşmalarını dinleyebilecek pozisyonda olsaydı, bunu yapardı. Parti enformasyona hep önem vermişti...[62] Aylarca parti içi çevrelerde CNT-FAI'nin bu durumunun devam edemeyeceğinin açıkça konuşulduğunu RIBA gayet iyi hatırlıyordu. Comorrera bir keresinde ona, "Bu insanları tasfiye etmek gerekecek," demişti.[63]

Ne var ki, seçilen anın pek uygun olmadığı görülüyordu. Büyük bir ihtimalle PSUC ve onun Esquerra müttefiki CNT'nin her zamanki gibi Telefon Şirketi'ne el konmasını protesto edeceğini, ama sonra, istemeden de olsa durumu kabulleneceğini umuyorlardı. Bunun yerine, olay bir güç denemesine dönüştü. Patlak veren çatışma, aralıksız beş gün boyunca devam etti. Bir yanda, PSUC, Esquerra, Catalonia Hükümeti ve polis gücü; öte yanda liberterler ve POUM.

POUM'un ayrılıkçı komünistleri olayların gidişatından memnun değildiler. Bunun olmasını istememişlerdi. Fakat örgütün yürütme komitesi üyesi Juan ANDRADE, işçiler bir kez sokağa çıktıklarında, "Onları desteklemek zorunda kaldık,"diyordu. Üstelik parti, yapılan baskının bunu amaçladığını da görüyordu.

Hükümet'in *Telefonica*'yı ele geçirmek için attığı adım karşı - devrimci idi. Ama haklıydı da. CNT, konuşmaları denetliyor, dinliyor, sansür ediyor, sanki şirketin sahibiymiş gibi davranıyordu. Bu durum devam edemezdi...

PSUC için, çıkan çatışma, anarşistleri ve POUMistleri kapsayan "bir grup başıbozuk"un *darbesi* idi.

- POUMistler *darbe* için siyasal platform sağladılar. PSUC gazetesi Treball'ın editörü Pere ARDIACA durumu böyle açıklıyordu. Gördüğüm kadarıyla, bu platformun iki özelliği vardı: anti-faşist mücadeleye yardım edebilecek sol-kanat küçük burjuva

---

lefonla rapor ediliyordu. Birkaç gün kadar önce Azana Başkan Companys'le telefonda konuşurken araya bir ses girmiş ve yeterince konuştuklarını söylemişti.

62. "Daha sonra Comorera beni General Poças'a sekreter olarak atadı. General muhtemelen PSUC üyesi idi ve Catalan ordusu komutanı olarak göreve getirilmişti. Parti muhbiri olarak çalışacağımı yeterince açık biçimde ifade etti" (Pere RIBA).

63. Mart 1937'de PCE Genel Sekreteri Josè Diaz bu "faşizm ajanları - POUMist kılıklı troçkistler"in tasfiye edilmeleri için çağrıda bulundu. Bunlar Moskova'da yapılan göstermelik duruşlarındaki suçlamaların bir tekrarı idi.

güçlerin feda edilmesi dahil, ne pahasına olursa olsun devrim gerçekleştirilmeliydi. İkincisi, Sovyetler Birliği'nin yardımı, anarşistleri ve POUM'u tasfiye etmek için komünistleri silahlandırmak ve İspanya'da Sovyet tarzı bir komünizm kurmak için yapılıyordu. POUM'un gazetesi *La Batalla*, bunu yazıyordu. Bugün inanıyorum ki, o zamanlar PSUC'ta bulunan bizlerin bazı fikirlerini -ama sadece bazılarını, düzeltmek gerekir...

Salı günü şafakla birlikte barikatlar yükseldi. CNT'li ve POUM'lu işçiler Hükümet binalarının bulunduğu bölge dışında kentin neredeyse tamamını elde tutuyorlardı. Barikatların gerisindeki CNT'liler, bisikletiyle henüz gelen, ağaç işçileri sendikasından genç liberter Eduardo PONS PRADES'e olanları anlatıyorlardı.

- "Çinliler (liberterlerin komünistlere taktıkları ad) devrimi sabote etmeye çalışıyorlar. Kollektifleri ele geçiriyorlar. Bundan böyle işçiler onların yönetimi altında çalışmak ve susmak zorunda kalacaklar." Doğru gibi görünüyordu. CNT üyelik kartımı beni durduran bir grup sivile gösterdiğimde, bana bağırmışlar ve o kartın bir bok olmadığını söylemişlerdi. "Göreceksiniz neler olacak. Kendinizi devrimci sanıyorsunuz ama Comorera'nın dediği gibi bir bozguncu kabilesinden başka şey değilsiniz..."

Kronştat, Ukrayna ve anarşistlerin Bolşevikler tarafından tasfiye edilişleri ile ilgili anıların kafalarda çok canlı olduğunu düşünüyordu. Ağaç işleri sendikasının merkezinde hava savaşın ilk günlerindeki gibiydi.

- "Ancak bu kez devrimi tam olarak gerçekleştirecektik; böylece kökleri daha derine, daha güçlü salacaktı." "Politikacılar"a gelince, onların kaderi de kararlaştırılmıştı: işçi müfrezeleri nerede olursa olsun, onların karşı devrimci "politik" günahlarının hesabını soracaklardı...

Önde giden anarşistler, komünistler, sosyalistler ve Başkan Companys hizip çatışmasına son verilmesi için radyo yayınları yapıyorlardı. Çok önce CNT'nin Barcelona'da ikidarı ele geçirmesi için çağrı yapan, merkezi hükümetteki CNT'li bakan Garcia Oliver Valencia'dan aceleyle geldi. Dokunaklı bir radyo konuşması yaparak, bütün öldürülenlerin kendi kardeşleri olduğu ilan etti. "Onların önünde diz çöküyorum ve onları öpüyorum." Bu konuşma, barikatların gerisinde, bir hafif operanın adıyla, "Öpücük menkıbesi" olarak vaftiz edildi.

- "Yeni Judas!" (İsa'ya ihanet eden müridi, Ç.N.) diye bağırıyordu ağaç işçilerinin lideri Hernandez. "Unutmamalıyız ki, şu anda savaşta bulunuyoruz. Bunu çok çok önce düşünmüş olmalıydı. Devrim yapmak bizim işimiz olsun. Savaş, sanki aynı anda devrimi de yapamazmışız gibi bir anlam taşıdı!"...

Barikatların öteki tarafında zaman zaman moral bozukluğu yaşanıyordu. Catalan milliyetçisi Manuel CRUELLS 19 Temmuz'da askeriyeye karşı savaşırken duyduğu korkunun aynısını yaşadı: "Yeniliyoruz, tuzağa düşüyoruz." Kaldırım taşlarından yapılan bir barikatın gerisinden PSUC'un Plaça de Catalunya'daki Hotel Colòn'da tutunduğunu görebiliyordu. Bu ona, tuzağın belki de kapanmayacağı umudunu verdi. Ne olursa olsun CNT'yi ezmek için savaşmayacaktı..

- Aslında o sırada CNT üyesi idim. Sendikalist olmak, anarşizmi, FAI'yi desteklemekten tamamen farklıydı. CNT'nin sorumsuzluğuna bir son vermek için savaşıyordum. Anarşist devrim beni düşkırıklığına uğramıştı ve bir Catalan milliyetçisi olarak Hükümet safında savaşmak durumunda olduğumu biliyordum. Ancak komünistler hakkında da hiçbir hayal beslemiyordum. Companys'in CNT'ye güvenemediği için ellerindeki kartı oynamaktan başka alternafinin olmadığını görebiliyordum. Oysa CNT Catalan işçi sınıfının bilincinde bir yer edinmişti. Aynı şey PSUC için kesinlikle söylenemezdi...

Companys dört kişilik yeni bir hükümet kurdu. UGT Genel Sekreteri Antoni Sesè bakan olarak görevi devralmaya giderken yolda öldürüldü. Çatışmalar şiddetlendi; katliamlar arttı. En özgün liberter düşünürlerden biri olan İtalyan anarşist Camillo Berneri yardımcısı Barbieri ile birlikte tutuklandı ve öldürüldü. Valencia'daki merkezî hükümet, limana iki destroyer göndererek, polis ve savunmayı Catalonia hükümetinden devralarak, müdahale etmeye başladı. Valencia'daki CNT durumun ciddiyetini anladı. Badalona CNT lideri ve merkezî hükümetteki CNT'li Sanayi Bakanı Heirò'nun özel sekreteri Joan MANENT durumun tam bir felaket olduğunu düşünüyordu. "Durum o kadar kötüydü ki, sanki ertesi gün savaşı kaybedecektik. Komünistler bir provokasyon tezgâhladılar ve yemi kapmaya hep hazır olan CNT bu oyuna geldi..."

- Azar azar kendi katliamımızın sadece seyircileri haline geliyor idiysek, bütün bu manevralar ve tuzaklar ne oluyordu? MA-

NENT'in arkadaşı ve Badalona'daki tekstil sendikasının lideri Josep COSTA bunu düşünüyordu. 'Kanımız kaynıyordu. Barcelona'yı kuşatmıştık; tek bir sözle komünist komploculari ve onların devrimi sabote eden entrikacı küçük burjuva uşaklarını temizleyecektik. Savaş kısa süre içinde sona erecekti, kuşkusuz - Franco'nun zaferi ile; fakat iki yıl sonra yine aynı sonuçla karşılaşacaktık. Karşı koysaydık, asla yapmadığımız ve daha sonra bize karşı kullanılan bir sürü şey için günah keçisi olmaktan kurtulacaktık. Fakat CNT birliklerine cepheden ayrılma emri vermeye hazır değildi. Böyle bir şey düşmanı içeri bırakacaktı. Provakasyona son verebilecek sadece bir adam vardı: Durruti. Bir an bile duraksamazdı...

CNT'nin Barcelona'da 500 silahlı ve teçhizatlı adamı vardı. Bunlar Madrid'e giden 3000 kişiden geri kalanlardı. Pek çoğu bunu bilmiyordu. Bunlar Durruti'nin eski birliğine mensuptular ve şimdi, onun yakın arkadaşı ve halefi Ricardo SANZ'ın komutası altında bulunuyorlardı. Tümenin öteki birliklerinin Barcelona'ya hareket etmek üzere oldukları Aragon cephesine dönüyorlardı. Amacını öğrenmek için SANZ'a telefon etmişlerdi. SANZ, CNT'nin emrinde olduğunu söyledi. Kararı örgüt verecekti. Telefon konuşmasından sonra Garcia Oliver'i görmeye gitti.

- "Dinle," dedim ona. "Ne oluyor, neyin pazarlığı yapılıyor? Ne yapılacak? Tümen... "Yo, hayır," dedi, "tümene hiç gerek yok." O zaman anladım. Askerlerimin hiçbiri bütün bunlara neden olan gerici hareketi vurmak için harekete geçmedi. Bunun yerine, hükümetteki temsilcilerimiz ateş-kes çağrısında bulundular. Benim kişisel duygularımın önemi yoktu; disiplinli bir adam, bir askerî komutandım...

CNT liderleri çatışmaya son verilmesi için çağrıya devam ettiler. POUM'un gençlik hareketi JCI (Juventud Comunista Ibèrica)'nin sekreteri Wilebaldo SOLANO CNT bölge komitesi liderleri ile görüşmeye giden Nin'e eşlik ediyordu. POUM lideri bunun bir kopuş noktası olduğunu açıkladı: işçi sınıfı ayaklanmıştı, silahlıydı. Kendiliğinden başlayan hareket ya ileri gitmeli ya da geri çekilmeliydi.

- Saldırmak, hükümetin istifasını istemek, işçi sınıfı örgütlerinden oluşan yeni bir hükümet kurma sorunu ile yüz yüze gelmek, iktidarı ele geçirmek zorunda olduğumuza inanıyorduk...

SOLANO bunun için gerekli araçların elde olduğunu düşünüyordu. Kentin kuzeyinde, PSUC karargâhlarının ve hükümetin üzerine yürümeye hazır Gràcia *Barrio*'sunda bir CNT-POUM birliği oluşturmanın hiçbir zorluğu yoktu.

- "Evet, bütün bunlar çok ilginç," diyorlardı CNT liderleri. "Fakat durumun çok karmaşık hale gelmesine izin vermemek gerekir." Biri bunları söylerken, diğerleri "dişlerini göstermişlerdi." Şöyle deniyordu: "Companys hatasını anlayacak; durum belki değişecek, daha radikalleşecek ve işte o zaman PSUC ve diğerleri ile hesaplaşacağız." Nin durumu bir kere daha anlattı. Devrim kritik bir dönüm noktasına ulaşmıştı. Bu basit bir hükümet değişikliği meselesi değildi. Franco ile savaş halinde bulunuyorduk; Cumhuriyetçi İspanya'nın diğer kısmı Catalonia'daki durumu anlayabilirdi. Devrim daha ileri bir aşamadan geçmek zorundaydı. Bunu radyo ve basın yoluyla açıklamak gerekiyordu. Durum acildi. Gerçi, mücadeleye önderlik edecek, programları formüle edecek, iktidarla ilgili sorunları ele alacak bir irtibat komitesinin kurulmasını önerdi ama yeterince vurgulamadı. Tepkilerini görmek için bekliyordu.

Hayır, dediler, çok ileri gidiyoruz. Nin her zaman ilginç şeyler söylüyordu. Ona saygı gösteriyorlardı. Ama bu olayları dramatize ediyordu! Anlaşma yapmayı reddettiler. Biz kalkıp giderken içlerinden biri omuzumuza vurarak, "birlikte güzel bir gece geçirdik," dedi. Bunu yaşadığım sürece asla unutamayacağım. Ne güzel bir gece geçirdiğimizi anlatmak için kenti tam iki kez barikattan barikata giderek dolaştım...

Küçük bir anarşist örgüt, Durruti'nin Dostları CNT liderlerine açıktan karşı çıktılar. Devrimci bir cunta istiyorlardı. POUM da buna katılmalıydı, çünkü bu parti işçilerin yanında yer almıştı. O zamana kadar örgütün POUM'la ilişkileri dikkati çekecek kadar soğuk olmuştu. Çağrı pek az yankı uyandırdı.[64] CNT içinde esas

---

64. Grubun önde gelenlerinden biri, Jaime Balius'a göre bu grup askerileşmeyi reddeden, "silahları ve teçhizatları ile" cepheyi terk edip Barcelona'ya geri dönen; Durruti birliğinden anarşist militanlarca oluşturuldu. Önerilen devrimci cunta barikatlardaki savaşçılardan oluşturulacaktı. "Sovyetler kurulmasını desteklemedik; İspanya'da böyle bir şey yapmanın zemini yoktu. Biz, "bütün iktidar sendikalara" görüşünde idik. Hiçbir politik yönelime sahip değildik. Cunta basit bir çıkış yolu, Temmuz 1936'nın devrimci kazanımlarını

ağırlığa sahip olanlar, ilk günlerde fabrikaları ve işyerlerini ele geçirerek devrimi gerçekleştiren ve devrimlerinin ihanete uğramakta olduğunu hisseden çevre savunma komiteleri, orta düzey militanlardı. Daha önce kimsenin ciddî biçimde meydan okumadığı resmî bir komünist partisinin yükselişi karşısında düşkırıklığına uğrayan ve düşman olarak gördükleri küçük burjuvazinin bu partiye geniş çapta katılımına öfkelenen bu militanlar, politik iktidar için değil POUM ve müttefiklerini ezmek için savaşıyorlardı.

- *Telefònica* saldırıya uğradığında halkı harekete geçirenler, silahlı olanlar, barikatlara ilk koşanlar onlardı, diye vurguluyordu SOLANO. Durruti'nin dostlan nihayetinde Marksizm'le uğraşmış mükemmel bir anarşistler grubu olarak görülüyorlardı. Cazip bir mit, ama yine de bir mit...

SOLANO, POUM liderliğinin onlara güven duymadığını biliyordu. Kendi bölgesindeki CNT-POUM komitesi, içinde askeri okul öğrencilerinin bulunduğu birliğine merkeze yürüme emri vermek üzereydi. Tam o sırada POUM gençlik lideri telefona çağrıldı.

- Arayan Nin'di. Emrin verilmemesini söyledi. CNT karşı olduğu sürece, iktidarı askerî olarak alabilir ama siyasal olarak alamazdık. Nin, olayların İspanya'nın geri kalan kısmında yanlış anlaşılacağından korkuyordu. Haklıydı. Madrid, Valencia ve Barcelona arasında muazzam bir oransızlık vardı. Ancak bir ordu tarafından desteklenen ve radyoyu elinde tutan bir devrimci hükümet, cephedeki savaşçılara durumu açıklayabilirdi. O zaman bile, CNT oy birliği ile bizi onaylamış olsa bile, bu riskli bir iş olacaktı. Sadece CNT çevre savunma komiteleri -bunlar kendi *barrio*larının dışında pek az ağırlığa sahipti- ile işler tamamen farklı oluyordu...

POUM'un CNT'li işçi kitlesini kendi örgütlerinden ve liderliklerinden çekebilecek siyasal itibara sahip olmadığını düşünüyordu. Böyle bir anda kendi örgütlerinden kopmaları ("bu, çıkıp gidebilecekleri, sonra yeni bir örgüt kurarak birleşme öne-

---

kurtaracak bir devrimci formüldü. Büyük bir etki yaratamazdık, çünkü CNT ve FAI reformistlerinden yardım gören Stalinistler karşı-devrimci saldırılarını çok hızlı gerçekleştirdiler. Bizimki sadece devrimi kurtarmak için yapılan bir girişimdi. Tarihsel düzlemde Kronştad ile kıyaslanabilir, çünkü orada denizciler ve işçiler "Bütün iktidar Sovyetlere" diyor idiyseler, biz de burada bütün iktidar sendikalara, diyorduk." (Jaime Balius, yazara mektup, Nisan 1976.)

recekleri bir sendika kongresi değildi") çok büyük bir adım olacaktı. Bir örgüte muhalif olmakla o örgütten tamamen kopmak arasındaki farklılık çoğu kez unutuluyordu. "Emri vermedim ve barikatlardan ayrılmadık."

POUM yürütmesinden Juan ANDRADE, CNT bölge komitesinin karargâhının olduğu yerde bir seminer düzenlemeyi başardı. Sorun çatışmanın mümkün olduğu kadar avantajlı biçimde nasıl sona erdirileceği idi.

- "Sizi endişelendiriyorsa, sorun, iktidarı ele geçirme sorunu değildir," dedim. İktidar ele geçirilebilirdi, buna inanıyordum, fakat elde tutulamazdı, çünkü merkezî hükümet askerî güçlerini gönderirdi. Ama eğer Catalonia hükümetine karşı hızlı bir saldırı gereçekleştirilirse, bu durum bütün ayaklananların güvenliğini sağlamak için yapılacak görüşmelerde bir araç olarak kullanılabilirdi.[65] CNT liderleri, önemli bir şeyin olmayacağı konusunda beni temin ederek, reddettiler. Fakat biz, çatışmalar sona erdiği zaman baskının üzerimize geleceğine ikna olmuş durumdaydık...

ANDRADE oradayken, merkezî hükümetteki anarşist bakan Federica Montseny çatışmaların sona erdirilmesi için radyodan yeni bir çağrıda bulunuyordu.

- CNT militanları öyle öfkelendiler ki, silahlarını çekip radyoya ateş ettiler. İnanılmaz bir şeydi, ama gözlerimin önünde oluyordu. Müthiş öfkeliydiler, ama yine de itaat ettiler. Anarşist olabilirlerdi, ama kendi örgütleri sözkonusu olduğu zaman katı bir disipline sahiptiler. Kendilerine söylendiği anda, bizimkiler de dahil bütün barikatları sökmeye başladılar. "Bekleyin," dedim, "bu kadarıyla yetinmeyeceksiniz"...

Cuma günü kent hemen hemen normale dönmüş durumdaydı. Valencia'dan gelen 5000 muhafız "muzaffer bir ordu gibi" kenti denetim altına aldı. Tamamen savunmaya yönelik beş günlük savaş aşırı kayıplara mal olmuştu: 500 ölü ve 1000 yaralı. Çatışmalardan sonra, özellikle anarşist militanlara yönelen katliamlar kayıpları arttırdı.

---

65. Çatışmalar sırasında Başkan Azana içinde yaşadığı Catalan parlamento binasında kuşatılmış durumda kalmıştı. Esquerra politikacısı Jaume MIRAVITLLES hükümet binasından çıkıp onu ziyaret etmeyi başardı. "Birileri onu yakalayıp pazarlık için rehin tutsaydı ne olacaktı? İyi ki, gece gündüz bu düşünce yüzünden azap çeken Azana dışında, böyle bir şey yapmak kimsenin aklına gelmedi."

❀

Zafer kazanan iki güç vardı: merkezi hükümet ve Komünist Parti. Largo Caballero "Mayıs *darbesini* örgütleyen" POUM'un cezalandırılmasını kabul etmedi. Komünist Parti bu durumu kullanarak, sosyalist partinin sağ kanadı ile ittifak halinde, uzun zaman önce tasarladığı sol sosyalist başbakanı görevden alma hedefine ulaştı. Caballero'nun zamanın gerektirdiği lider olmadığı kanıtlanmıştı. İngiliz ve Fransız yardımı ile (bu yardım sadece bir umuttu) savaşı sürdürmek için devrimi ertelemek şeklindeki kapsamlı komünist stratejiye uymasına rağmen Caballero komünistlerin savaşın aktüel gidişatı ile ilgili taleplerini karşılamamıştı. Üç ay önce Malaga'nın düşmesi Halk Cephesi'ni sarsmıştı. Devrimi erteleyince, potansiyel bir alternatif iktidar kaynağı olan devrimci tabanı kaybetmişti; bu tabanı baskı altına almayı reddederek yeni bir iktidar kaynağı kazanmış olmadı. Yenilgiye uğramış anarşist bakanlar bu son krizinde Caballero'nun arkasında yer aldılar.

Yeni, ılımlı sosyalist başbakan Juan Negrin hiçbir konuda Caballero gibi duraksamadı. Komünistleri yeterince tatmin edecek bir kararlılıkla savaşı sürdürecek, her türlü devrimci veya özerk kımıldanışı ezecek ve bu arada savaşa son verilmesi için kendi gizli barış görüşmelerini sürdürecekti. *Haute Bourgeoisie*'nin (yüksek burjuvazi) seçkin fizyologu muazzam kişisel canlılığı ile bir yandan kişisel amaçlarının belirsizliğini gözlerden saklarken, öte yandan bir burjuva demokratik mücadeleye önderlik etme görevine çok iyi uyuyordu.

Yenilgiye uğrayanlar sadece barikatın yanlış tarafında bulunanlar değildi. Esquerra, merkezî hükümet tarafından, kendi polis gücünün denetiminden ve ordusundan yoksun bırakıldı[66] ve kısa süre içinde *raison d'être*'ını (varlık nedenini, Ç.N.), Catalan özerkliğini, kaybetti.

CNT merkezî hükümetten çekildi ve kısa süre içinde Catalonia Hükümeti'nden de çekilmesi için kışkırtılacaktı. Fakat komünist saldırının ilk hedefi POUM oldu.

66. Kısa süre içinde Catalan polisi hattâ itfaiye erleri Catalonia'nın dışına nakledildi; Catalan savaş sanayiinin daha büyük bir kısmı devralındı; merkezî hükümet daha sıkı denetim sağlamak için Barcelona'ya taşındı ve nihayet, bütün savaş sanayii hükümetin denetimine girdi.

Çatışmaların sona ermesini izleyen Pazar günü PCE Genel sekreteri Josè Diaz Valencia'da geniş bir kitleye hitap etti. "Catalonia'daki caniyane darbeye esin verenler, trotskistler değilse, kimlerdir?" diye sordu. Faşistler pek çok isim altında ortaya çıkıyorlardı. Bu isimlerden biri de trotskistler idi. "Pek çok gizli faşist karışıklık çıkarmak için, devrimden söz ederek bu ismi kullanıyor. Herkes bunu biliyor, hükümet bunu biliyor. Neden hükümet onlara faşist muamelesi yapmıyor, acımadan yok etmiyor?"

POUM trotskist değildi. Savaştan önce POUM'un iki kuruluşundan biri olan *Bloc Obrer i Camperol*'a (BOC) üye olan pek çok PSUC militanı bunu biliyordu.[67] POUM anti-Stalinist bir örgüttü.

- İspanya'da devrim başladığında Stalin'in cinayetleri yeni yeni öğreniliyordu. ANDRADE göstermelik mahkemelerin yapıldığı zamanı hatırlıyordu. Devrimci sol içinde uluslararası çapta bir terör ve hoşnutsuzluk duygusu vardı. POUM Stalinist kabarıştan çıkabilen yeni devrimci akımı temsil ediyor, Komintern'e ve Sovyetler Birliği'ne meydan okuyordu. Stalin'in bu partiyi tasfiye etmek zorunda olmasının nedeni buydu...

- Sovyetler Birliği'ne yöneliş eleştiriye son vermemizin daha iyi olacağını söyleyen parti militanları vardı. Korkmuşlardı. Ama biz devam ettik. POUM'un tarihsel yararlarından biri Stalin'in siyasetlerini ve Moskova duruşmalarını mahkûm etmesidir. SOLANO bunu kabul ediyordu...

Fakat Komünist Parti koşullar ne olursa olsun POUM'u başından atacaktı. *La Batalla*'nın politik editörü Ignacio IGLESIAS buna inanıyordu, çünkü, "bir başka, bağımsız bir komünist hareketin var olmasına izin veremezdi."

- Trotskizm ile hiçbir ilgisi yoktu. PCE'nin sağı kadar reformist olsaydık bile bizi tasfiye ederlerdi. Komünist Parti'nin burjuva ve tutucu olduğunu düşünüyorduk. Hata yaptık. Komünist Parti "sağ"

---

67. Aralık 1936'da POUM'un resmen ilan ettiği gibi, bu örgüt İkinci (sosyalist) Üçüncü (komünist) ve Dördüncü (trotskist) enternasyonalleri "dünya devriminin aracı" olamadıkları için reddediyordu. Dördüncü Enternasyonal'i "sekter" olduğu ve "kitleler içinde kök salmadığı" için kınıyordu. Liderleri arasında Nin ve Andrade'nin de yer aldığı POUM'un öteki kesimi Izquierda Comunista 1934'e kadar Dördüncü Enternasyonal'e mensup olmuştu.

veya "sol" değildi; sadece Sovyetler Birliği'nin devlet çıkarlarının o sırada gerektirdiği çizgiyi izliyordu.

Halk Cephesi mıntıkasının öteki kesimlerinde neler olup bittiği tam olarak anlaşılmıyordu.[68] Ne var ki, Madrid'de CNT'li gazeteci Eduardo de GUZMAN, CNT'nin Temmuz'da iktidarı ele almamakla yaptığı başlangıç hatasını düzeltmeyerek büyük bir fırsatı kaçırdığını hissediyordu.

- Barcelona'da cumhuriyetçileri ve komünistleri ezebilirler ve devrimi her yere yayabilirlerdi. O sırada CNT Madrid'de olmasa bile Valencia ve Andalusia'da iktidarı ele geçirebilirdi. Amaç, kuşkusuz, öteki partiler ile bir anlaşmaya varmak olacaktı. Böyle bir anlaşma bizim için ve devrimci dava için iktidarı Negrin'e teslim etmekten çok daha uygun olacaktı...

Tarihte "eğer"ler sonsuzdur. Bunların hiçbiri gerçekleşmedi. Franco'yu yenme umudu hâlâ varken, bir iç savaşın içinde bir başka iç savaşı tam anlamıyla başlatmanın sorumluluğunu kim yüklenecekti? GUZMAN'ın fikri kabul görmedi.[69] düşmanlık ve kuşku daha olağan tepkilerdi. Nin haklıydı. İspanya'nın geri kalan kısmında Catalonia için beslenen uzun süreli ve genelleşmiş kuşku, ayaklanmanın -bu sırada düşman kuzeyde Bilbao'ya yaklaşıyordu- arkadan hançerlenme şeklinde yanlış yorumlanmasını kolaylaştırıyordu. İsyanın devam etmesi halinde Catalonia muhtemelen cumhuriyetten ayrılacaktı. Merkez cephedeki sosyalist gençlik militanı Antonio PEREZ, "Anarşistler cumhuriyetten ayrılıyorlarsa, birlikler hemen oraya gidip durumu düzeltirler," diye düşünüyordu. O sırada güçler ilişkisi proleter devrimine, Catalonia'ya karşı gelişiyordu.

---

68. POUM bile bölündü. Sovyet konsolosunun müdahalesi ile savunma cuntasında temsil edilmesi engellenen ve daha sonra radyosu ve yayın organı yasaklanan Madrid şubesi POUM'un Barcelona'da aldığı tavırdan kendisini ayıran bir bildiri yayımladı. (Önceki aylarda güçlü bir trotskist etki altına giren küçük Madrid şubesi, ANDRADE'ye göre, "Catalonia'ya düşman bir kamuoyunun kurbanı idi.) Valensia seksiyonu olayları kesin olarak mahkûm etmese de "üzüntü" bildiren bir demeç yayımladı (Luis PORTELA).

69. Madrid cephesindeki önemli CNT askerî komutanı Cipriano Mera'nın anılarında Mayıs olaylarından sadece bir dipnotta söz etmesi anlamlıdır. "Ona nedenini sorduğumda bana, cephede olduğu için olayları zamanında öğrenemediğini ve önemini kavrayamadığını söyledi" (Ignacio IGLESIAS).

❀

Barcelona'daki Sovyet konsolosunun (Kışlık Saray'a yapılan saldırının önderi eski bolşevik Antonov Ovseenko; kısa süre sonra Stalin tarafından geri çağırılıp kurşuna dizildi) Rusya'nın cumhuriyetin içişlerine karıştığını altı ay önce reddetmesi (bunu POUM iddia ediyordu) şimdi gerçeğin ışığı altında görülüyordu. 16 Haziran günü Andreu Nin, POUM yürütme komitesinin yarı resmî bir toplantısından sonra (partinin yayın organı *La Batalla* on beş gün önce kapatılmıştı) *Cafè Moka*'nın üzerindeki POUM bürosuna gitmek için Ramblas'tan yürüyerek geçti. Daha önce silahlı işçi birliklerinde yer alan muhafızlarından biri, Miquel COLL onunla birlikte gitmek istedi.

- "Hayır, hayır," dedi Nin. "Sadece caddeyi geçeceğim." Israr ettim. Mayıs olaylarından beri, yürütme komitesi üyelerinin yaşadıkları ve toplantı yaptıkları Ramblas üzerindeki Virreina Palace'tan yanlarında muhafız olmadan ayrılmamaları konusunda emir almıştık. "Hayır, *cono*," dedi, "hiç gerek yok." Başıma bir şey gelmesini istemiyordu. Çıkıp gitti. Onu son görüşümüz buydu.

Polis Madrid'den gelmişti. Nin, düzmece bir muhbirlik suçlamasıyla tutuklandıktan altı gün sonra, götürüldüğü Madrid yakınlarındaki Alcalà de Henares'te öldürülmüştü. Bütün diğer POUM liderleri içinde sadece onu alıp götürmüşlerdi. Resmî olarak, yeni başbakan Juan Negrin bile Nin'in nerede olduğunu bilemiyordu. PCE'nin kurucu üyesi ve şimdi POUM'un Valencia'daki bölge komitesinde bulunan Luis PORTELA yeni sosyalist içişleri bakanı ile görüşmeye gitti.

- "Nin'in nerede olduğunu biliyorsanız," dedi bakan, "yanınıza polis ve araba vereyim, gidip onu kurtarın." O kadar trajik olmasa, komik olacaktı. Nin'in nerede olduğunu bilmesi gereken oydu. Biz değil kendisi polisten ve güvenlik güçlerinden sorumlu bakandı.[70]

---

70. Daha sonra PORTELA bu durumun bir istisna olmadığını anladı. İki POUM militanı için yaptığı beşinci ziyarette bakan militanların salıverilmelerini emretmişti. Buna rağmen hâlâ içerde tutuluyorlardı. PORTELA bu durumu bakanın yüzüne vurdu: "yoldaş Zugazagoitia, masanızı terk edip gardiyanın tüfeğini alarak koridorda nöbet tutmalı, gardiyanın da sizin masanızda oturmasına izin vermelisiniz. Çünkü emirlerinizin bütünüyle etkisiz olduğu görülüyor."

Esquerralı politikacı ve Catalan Anti-Faşist Milis komitesinin eski sekreteri Jaume MIRAVITLLES Valencia'ya gidiyor, beraberinde Companys'in şifaî bir mesajını götürüyordu. Mesaja göre, Nin'in Franco hesabına casusluk suçundan tutuklanması Catalonia Hükümeti Başkanı'nı "çok şaşırtmıştı." Tamamen tarafsız bir yargılanmanın yapılmasını ve bütün kanıtların ortaya konulmasını istiyordu. MIRAVITLLES yeni atanan Bask adalet bakanı Manuel Irujo ile görüştü. Kendisi, "çok ilgilendi ve olay hakkında hemen hiçbir şey bilmediğini söyledi." Bunun üzerine, savaş zamanında Komünist Partisi'ne üye olan ve Negrin tarafından güvenlik güçleri (DGS) genel direktörlüğüne atanan Albay Ortega ile görüşmeye gitti.

- "Tanınmış bir casusun cesetinde A.N. harflerini taşıyan ve pek çok savaş sırrını içeren bir döküman bulundu." Bana böyle dedi. "Baş harfler Andreu Nin'i gösteriyor. Bu durumda bütün ayrıntılar hükümete bildirilecek." "Ama şu anda, çok önemli bir dökümanı imzaladığı görülüyor," dedim. "Tabiî baş harfler gerçekten ona aitse. A.N.'nin Amadeo Nunez veya Andrès Nova olduğunu düşünün. O zaman ne olacak?" Ortega öfkeyle ayağa kalktı, sözlerimi hakaret kabul ettiğini, bunları Companys'in değil benim kişisel görüşlerim olarak değerlendireceğini söyledi. "Nasıl isterseniz," dedim...

Doğrudan doğruya GPU'nun (Sovyet gizli polisi) işi olan komünist baskı Sovyetler Birliği'nin İspanya'yı ne pahasına olursa olsun, hattâ bu cumhuriyetçi hükümeti kendi bölgesinde güçsüz düşürmek anlamına gelse de, kullanmaya kararlı olduğunu açık seçik gösterdi. Bu, Trotskiy'in dört yıl sonra katledilmesine kadar Stalin'in en iğrenç dış cinayeti idi ve Negrin hükümetinin komünist Parti'nin uzun süre sağlamaya çalıştığı ılımlı görünümüne büyük zarar verdi.[71]

POUM yasa dışı ilan edildi ve örgütün Aragon cephesindeki 29. tümeni komünistlerce zorla dağıtıldı. Birliğin komutanı Roviera tutuklandı. Bu uygulama Savunma Bakanlığı'nın yetkisi olmadan tümen komutanlarının tutuklanmasını yasaklayan askerî ya-

---

71. PCE'nin Madrid'de çıkan yayın organı *Mundo Obrero*'da sansasyonel bir öykü yer aldı. Buna göre Nin, Falanj ajanları tarafından hapisten kaçırılmıştı ve şimdi Burgos'ta bulunuyordu.

saya ters düşüyordu. Komünistler savaşın ilk aylarında "başıbozuklar"a karşı hazırladıkları yasayı şimdi tamamen kendi çıkarlarına göre uyguluyorlardı. POUM militanları ve tümen subayları kaçtılar. Tümeni dağıtan komünistlerin çoğu POUM'lu subayların, eski, savaş öncesi militanlar olduklarını biliyorlardı.

- Savaştan önce POUM'lu bir marangoz, şimdi ise yüzbaşı olan Ramon FERNANDEZ onlara şöyle dediğini hatırlıyordu: "Biz anti-faşistiz, bunu siz de biliyorsunuz; çok uzun süre birlikte mücadele ettik." Yine de fark etmiyordu. Barcelona'ya kaçmak zorunda kaldım. Orada bir Basque tugayına çavuş olarak yazılabildim...

Kıdemli militan ve matbaa işçisi Adolfo BUESO bazı arkadaşları sayesinde Fransa sınırı yakınlarında bir köye sığındı. "Düşman peşime düştüğünde bunu anlayabilirim; ama işçi sınıfının safında olduğunu iddia edenler bunu yaptığında... hayır!"

MİLİTANLAR 12

JUAN ANDRADE
POUM lideri

Nin'i tutuklayan polis POUM militanlarından kırkını topladı. O kaçtı, çünkü Nin'in ısrarı üzerine doktora gitmişti.

- "Bir devrimcinin sağlığı hayatîdir," diye ısrar etti Nin. Ciddiye almadığım için bana sitem ediyordu. Herkesin bildiği resmî toplantı yerimizden yürütme komitesi bürosuna dönüyorduk. Doktora gittim. Gelen polis Nin'i ve beni arıyordu. Komünistler ikimizden de aynı derecede nefret ediyorlardı. İkimiz de Komünist Parti içinde bulunmuş ve trotskist olmuştuk. Ölüme giden yolda pekâlâ onunla birlikte olabilirdim...

Andrade'nin karısı Nin'in tutuklandığını öğrenir öğrenmez koşup onu uyardı. Sadece birkaç saat önce *Cafè Moca*'da Uluslararası Tugaylar'dan iki cumhuriyetçi subay bir POUM milisini uyararak, Nin'in tutuklanmak üzere olduğunu söylemişti. Andrade bunu daha sonra öğrenecekti. Milis hemen haber vermiş fakat Nin aldırmamıştı. "Hiç birimiz durumun tutuklanmamızın yol açacağı

riski göze aldıracak kadar ciddî olduğuna inanmıyorduk."

Andrade yeni saklanma yerine geldiğinde polisin beklemekte olduğunu gördü. Orada yaşayan İsveçli bir kadın POUM üyesi, GPU ajanı idi.[72] "Partiye sızan iki ajandan biri." Diğerleriyle birlikte Barcelona'nın ana polis karakoluna götürüldü. Geceyarısı, kendisi, Gorkin ve Bonet ayrı ayrı arabalara alındılar. Üçü de yürütme komitesi üyesi idi. Üçlü konvoy hareket etti.

- Önde içi yabancılarla, sanırım Polonyalıydılar, dolu bir araba vardı. Arkadaki arabada da yabancılar vardı. benim bulunduğum arabada Madrid'li dört polis vardı -eski sosyalist gençlik üyeleri. Yol üzerinde nerede dursak öndeki araba sinyal veriyordu. Madridli polisler kahve içmek için bizi bir bara sokuyorlardı. bu arada yabancılar dışarda kalıyorlardı...

Valencia'ya vardıklarında hücrelere konuldular. Sosyalist ve CNT'li gardiyanlar komünist şefleri orada olmadığı bir sırada haberleri verdiler.

- "Biliyor musunuz ne oldu? Nin ortadan kayboldu. Biz CNT'liler bu konuda büyük bir kampanya açtık." Beni etkiledi, ama itiraf etmeliyim ki, o sırada bile hayatlarımızın tehlikede olduğunu gerçekten düşünmüyorduk...

Özellikle İngiltere ve Fransa'da uluslararası bir kampanya başladı. Bağımsız İşçi partisi soruşturma için Valencia'ya bir delegasyon gönderdi. CNT, başlattığı kampanyayı sürdürdü. Sonunda, Adalet Bakanı Manuel Irujo onların serbest bırakılmaları için emir verebildi. Hapisten çıktılar. Artık resmen serbesttiler. Fakat kapıda polis onları alarak bir arabaya koydu ve Madrid'e götürdü. Önce bir otelin komünist *çeka*'ya ait bodrumuna, daha sonra Paseo de Atocha'daki bir kiliseye götürüldüler. Orada ANDRADE eski sosyalist gençlikten üç öğrenci tarafından sorguya çekildi. Şimdi üçü de komünist ajanı olmuşlardı.

- Trotskiy hakkında ne düşünüyordum? Peki ya Stalin hakkında? Sorular böyleydi. Aptalca bir sorgulama, fakat niyetlerinin hiç de iyi olmadığı anlaşılıyordu. Ağzıma geleni söyledim. Müthiş bağırışmalar oldu. Yoldaşlarım dayak yediğimi sanıp endişelenmişler. "Hayır," dedim yanlarına döndüğümde, "bu sorgucular öyle aptallar ki, bıraktım ne isterlerse yapsınlar..."

---

72. Sovyet gizli polis örgütü.

Ne var ki, POUM'un ezilmesinin PCE liderliğinin onayı olmaksızın gerçekleştirildiğine inanmaya devam etti.

- Bu işi bizzat GPU yaptı. Bir kez olduğunda Komünist Parti onaylamak zorunda kaldı. Fakat önce razı olmamışlardı. Aslında, *La Pasionaria*'nın, "Hayır, henüz çok erken!" diye bağırdığı söylenir. Bu sözleri açıklamak kolay. İspanyol komünist liderlik İspanya'daki durumu biliyor ve CNT ile sosyalistlerin tepkisinden korkuyordu. Yanılıyorlardı. Hiçbir şey olmadı...

İspanyol Komünist Partisi'nin kurucu üyesi, Maliye görevlisi ve gazeteci olan ANDRADE 1934'e kadar Sol Komünizm'in, Uluslararası Komünist Liga'nın (trotskist) İspanyol seksiyonunun liderlerinden biri olmuştu. Kendisini trotskist olarak görmeye devam etti, ancak tam bir bağlılık gösterdiği POUM içinde hizip çalışmasına girişmedi. Ayrıca, Barcelona'daki trotskistlerle ya da olaylar hakkında yazan Trotskiy ile aynı görüşte değildi. Özellikle, POUM'un Mayıs olayları sırasında teslim olduğu suçlamasına ve bu sırada işçi sınıfının iktidarı kolayca ele geçirebileceği görüşüne katılmadı. O sırada iktidar ele geçirilse de hızla tecrit olacak ve merkezî hükümet tarafından yenilgiye uğratılacaktı. Böyle düşünüyordu. Çatışmalar sırasında, parti yürütmesinin sürekli oturumlarından çıktığında, trotskistler onu bulup şöyle demişlerdi: "bu şekilde devam edemez, bunun ne mantığı ne de gereği var..."

- Dehşete düşmüşlerdi, durumun kötüye gittiğini düşünüyorlardı. Sadece sesli düşünüyorlardı. Gerçek bir çıkış yolu olmadığını, hareketin baş ve ayaklardan yoksun olduğunu herkes görebiliyordu. Bu trotskistler iktidar sorununu gündeme getirmiyorlardı. Merkezî hükümet Catalonia hükümetine müdahalesini duyurduğu zaman, Dördüncü Enternasyonal delegesi Jean Rous bana geldi. "Bu durumda bir çözüm göremiyorum," dedim. "Ben de," diye karşılık verdi. "Hiç çözüm yok." Ancak olaylardan sonra farklı bir sonuca vardılar ve Trotskiy'e durumun işçi sınıfı iktidarı için olgun olduğunu yazdılar. Üzücü olan, Trotskiy'in Barcelona'daki trotskistlerin kendisine yazdıkları her şeye inanması idi. Bunların çoğu, orta çapta küçük entellektüellerden oluşan yabancılardı..[73]

---

73. Çatışmalar sırasında, Dördüncü Enternasyonal'in küçük Bolşevik-Leninist seksiyonu, polis güçlerinin silahsızlandırılması, "gerici hükümet istifa edene kadar savaşla ilgili sanayi kolları dışında genel grev, işçi sınıfının

ANDRADE ve yoldaşları haftalar sonra Madrid'deki *çeka*'dan Valencia'daki devlet hapishanesine nakledildiler. Madrid'de ANDRADE'nin tanıdığı FAI'li bir polis şefi onu görmeye geldi ve yolculuğun güvenli olması için yardım teklif etti. Ertesi gün tekrar gelip bir şey yapamayacağını söyledi. Komünistler Valencia yolunda ona eşlik etmesine izin vermiyorlardı. O zamân, Adalet Bakanı Irujo kendisi gibi Bask'lı bir muhafız yüzbaşıyı mahkûmlara eşlik etmesi için gönderdi.

- Kaba ve aksi bir köylüydü, ama iyi adamdı. "Bakan Irujo nakliyat sırasında sizi korumak için beni gönderdi. Hayatınızdan endişe etmeyin. Adamlarının sizi koruyacak." Dışarı çıkarılıp bir mahkûm arabasına konulduk. Öndeki araba üniformalı komünist polislerle doluydu. Arkadaki de. Aslında çok komikti. İşemek için üç dört kez durmak zorunda kaldık. Komünist polis bizi kuşatıyordu, muhafızlar da polisi. Salimen Valencia'ya ulaştık...

Tutuklandıktan altı ay sonra, kendisi ve diğer beş POUM militanı cumhuriyetin yeni kurulan özel istihbarat mahkemesinde casusluk ve düşmanla işbirliği suçlamasıyla yargılandılar. Altısı da bu suçtan beraat etti. Hakimin sözleri ile "Hepsi de uzun süredir anti-faşist idiler." yine de, Barcelona'da Mayıs olayları sırasında yasal hükümete başkaldırmaktan suçlu bulundular. ANDRADE ve yürütmenin diğer üç üyesi on beş yıl;[74] biri, Jordi Arquer on bir yıl hapse mahkûm edildiler. Diğerleri beraat etti. POUM ve ona bağlı gençlik örgütü resmen feshedildi.

---

silahlandırılması, işyerleri ve fabrikalarda devrimci savunma komitelerinin kurulması için çağrıda bulundu." "Askerî zaferi ancak proletarya iktidarı sağlayabilir." (Bk. F. Morrov, *Revolution and Counter-revolution in Spain*, New York, 1974, s. 144)

74. 1939'da Barcelona'nın düşmesinden hemen önce hapisaneden alınıp Fransız sınırına yakın bir köye nakledildiler. Onların Fransa'da serbest kalmalarını kendini korumak için kullanmayı uman hapisane müdürü, nakil için adalet bakanından izin almıştı. Şans eseri, komünist ordu komutanı Enrique Lister karargâhını aynı köye kurmuştu. ANDRADE: "'Bizi burada bulurlarsa hepimizi bu gece tasfiye ederler.' Birbirimize böyle diyorduk. Barcelona'nın kaybedileceği düşüncesi GPU ajanlarını öyle ürkütmüştü ki, sadece bu yüzden bizim varlığımızı unutmuşlardı. Pek çok militan Fransa'ya kaçış sırasında idam edildi. Hemen yola çıkmak için hapisane müdürüne ısrar ettik. Kendisi, bizi geceyarısı dağlardan aşırıp Fransa'ya geçirecek Catalan rehberler bulmayı başardı."

- Bu benim için gerçek bir şok oldu. Nin'in, savaştan önce sosyalist gençlikten bir PSUC militanının söylediği gibi bir faşist ajanı olduğuna inanamıyordum.

PSUC kurulduğunda, Alejandro VITORİA, POUM'un da bu partiye katılmasını önermişti, çünkü Catalonia'daki en militan marksistlerin POUM saflarında olduğunu düşünüyordu. Fakat önerisi dikkate alınmadı; daha da kötüsü, PSUC, bu partiyi POUM'dan, CNT'den ve İspanya'daki diğer sosyalistlerden ayrı tutan Komintern'le derhal iyi ilişkiler kurdu. Bu durum bu örgütlerle PSUC'un bir anlaşmaya varma olasılığını azalttı.

- Partinin POUM konusunda izlediği çizgiye itaat ettim, ama ikna olmadan. Protesto etmek, birliğin ve savaşı kazanmanın önde geldiği bir sırada parti içi bir mücadeleyi başlatabilirdi. Fakat bu durum gerek politik gerekse kişisel olarak vicdan azabı çekmeme yol açtı...

Yalnız değildi ama azınlıktaydı. Parti gazetesi *Treball*'ın editörü Pere ARDIACA, Nin'in öldürülmesinde PSUC'un hiçbir rol oynamadığını kategorik olarak kabul ediyordu. Yürütme komitesi POUM'un tasfiyesi sorununu asla tartışmamıştı.

- Bu dışardan yeni gelen PCE merkez komitesinin ve temsilcilerinin bir meselesi idi. Biz POUM'u kesinlikle hainler, casuslar ve düşman ajanları olarak görüyorduk. Tek işleri savaşta zafer kazanılmasını önlemek için Cumhuriyetçi birliği bozmaktı. Bugün düzeltilmesi gereken bu inanış, POUM saflarında bir iki düşman ajanı olabileceği gerçeğinden tamamen bağımsız olarak, özel bir tavır geliştirmemizi belirledi. Aynı şey PSUC için de söylenebilirdi. Aslında, biz de insanları, partinin üst kademelerinde hattâ liderlikte olanları bile, ihraç etmek zorunda kalmıştık. Komünist Parti'ye katılmadan önce BOC'de bulunmuştum; bu yüzden buradaki militanların, bizimkilerden farklı olsa da, devrimci inançlarında dürüst ve samimi olduklarını biliyordum...

Eğer kendi partisi CNT ile olduğu kadar POUM'la da aynı politikayı, zaman zaman ortak toplantılar yaparak izlemiş olsaydı POUM'un politikasını, inanıyordu ki, etkileyebilir ve Mayıs olaylarını önleyebilirdi. Bunun yerine PSUC kendi tavrını koymuş ve böylece POUM üyelerinin de kendi tavırlarını sürdürmelerine katkıda bulunmuştu. POUM'lular kendilerini PSUC'un saldırısı altında görüyorlardı.

- Benim partim Nin'in katledilmesi olayına bulaşmadı. Bunu kesin olarak söyleyebilirim. Olay Madrid'de cereyan etti. Kimin sorumlu olduğunu herkes biliyor. Fakat isim verebilecek durumda değilim, çünkü resmi olarak bilmiyorum. Yine de, hiç kuşku yok ki, Nin'e yöneltilen suçlamalar ne olursa olsun, en azından bir mahkemede dile getirilmeliydi. Aslında onun katledilmesi bugüne kadar gelen ağır bir yüktür.

POUM'un cezalandırılmasıyla hiçbir ilişkimiz olmasa da, bu işe taraftardık. Daha sonra, POUM duruşmasında ortaya çıkan durum bizi serseme çevirdi. Ama yine de protesto etmek aklımıza bile gelmedi, çünkü iddia makamıyla aynı görüşü paylaşıyorduk...

❀

POUM'un kapatılmasından iki ay sonra Başbakan Negrin Aragon Meclisi'ni feshеden bir kararname çıkardı: "savaşın maddî ve manevi gerekleri yetkinin devletin ellerinde toplanmasını emredercesine talep ediyor." Aragon CNT'nin son mevzisi idi; buraya bir darbe vurmak merkezî hükümetin Catalonia üzerinde denetim kurmak için verdiği savaşta bir darbe vurmaktı, çünkü Aragon Catalonia'nın kalesi ve yine bir ölçüde onun tarımsal hinterlandı idi. Hasat henüz yapılmış, kollektifleştirme altında ilk ürün toplanmıştı.

Komünist tarım bakanının, kollektifleri bir yıl daha yasallaştırma kararnamesinin şimdi, hasatın olgunlaşmasını sağlamak için düşünülmüş sahte bir vaat olduğu açığa çıkıyordu. Lister'in 11. Tümeni Aragon'a gönderildi. Komünist komutan hükümetin fesih kararnamesini iletmek için sosyalist savunma bakanı Prieto tarafından görevlendirilmişti. Lister'in güçleri köy kollektivistlerinin yanısıra Aragon Meclisi'nin başkanını ve diğer meclis üyeleri dahil CNT liderlerini tutuklayarak bütün Aragon'u dolaştı. Tümen'in politik delegeleri Aragon'dan ayrılmadan önce insanlara, CNT'nin konseyi bir liberter komünist rejim oluşturmak için kurmuş olduğunu söylediler. Savaşa bir mızrakla giren ve şimdi tümenin genç kurmay subaylarından biri olan köy delikanlısı Timoteo RUIZ bunu hatırlıyordu.

- Bize köylülerin meclise düşman oldukları ve sık sık düşman saflarına geçtikleri söylendi. Oraya vardığımızda halkı si-

lahsızlandırarak köyleri dolaştık. Onlara savaşın devam etmekte olduğunu, bu savaşın cumhuriyeti savunmak ve demokrasinin zaferini gerçekleştirmek için verildiğini, köylülerin saygılı olmaları gerektiğini söyledik. köylüler bizi kurtarıcı gibi karşılıyorlardı. Toprakları, aletleri ve hayvanları geri verildiği ve kendi topraklarında diledikleri gibi çalışabilecekleri için memnundular...

Köylüler çektiklerini öyle bir anlatıyorlardı ki, kolektifleştirme ona "savaşın en karşı-devrimci deneyimi" gibi göründü. Bir köylü yanına gelip şöyle demişti: "o kırmızı ve siyah fularlı adamlar silahlı olarak buraya geldiklerinde gözüme *guardia civil* gibi göründüler, hattâ daha kötüsü. *Guardia* buraya yasaları uygulamak için gelmişti. Onlar bile toprakta nasıl çalışacağımızı bize söylemeye kalkışmadılar."

- Kollektiflere değil, köylülerin kollektiflere şiddet kullanılarak sokulmalarına son vermeye kararlıydık. Kollektiflere karşı değildik. Onların kurulmasını her yerde teşvik ettikten sonra onlara nasıl karşı çıkabilirdik. Hayır, zorla kollektifleştirme, köylülerin moralini bozan paranın kaldırılması ve onların toprakta çalışmalarına engel olunması; biz bunlara karşıydık...[75]

UGT-CNT ortak komisyonunda çalıştığı sıralarda köylülerin kollektifler hakkında pek çok şikâyetlerini dinleyen Aragonlu komünist dökümcü Antonio ROSEL Caspe sokaklarında bir komünist askerî müfreze tarafından tutuklandı. Parti kartını gösterdi ve askerlere Komünist Parti'nin bölge komite üyesi olduğunu söyledi.

- "Bizim için kim olduğun önemli değil. Aldığımız emri yerine getiriyoruz." Ayrım gözetemezlerdi. Lister bir halk kurtarıcısı gibi gösteriliyordu. Fakat kendi emirlerini aştı. Öteki aşırı uca gitmeden kötü bir örneği ortadan kaldırmak büyük dikkat gerektiriyordu. Fakat tam da bu oldu. Bir anarşist diktatörlükten bir komünist diktatörlüğe geçtik. Kendi çıkarlarına temelden karşı olduğu için işçi sınıfına düşman olan ve daima düşman kalacak olan insanlar CNT'ye olan husumetlerinden ötürü şimdi yapılanları teşvik ediyor ve destek veriyorlardı. Aynı insanlar, daha sonra düşmanlıklarını Komünist Parti'ye ve cumhuriyetçi hükümete yönelttiler...

---

75. RUIZ ve öteki komünistlerin kırsal kollektifleştirme deneyimleri ve anarşistler ile komünistlerin kollektifleştirme modelleri arasındaki farklılıklar için bk. Ek, B.

Kendi deneyimi anti-liberter köylülükten gelen desteğin taşıdığı tehlikelerin açık bir göstergesi idi. Bu arada birkaç libêrter, kendi eserleri olan Aragon Meclisi'ni savunmaya hazırlanıyordu. Mas de las Matas kollektifinin sekreteri Ernesto MARGELI'ye göre, ekonomi konseyi dışında, diğer konseylerin gereksizliği kanıtlanmıştı. CNT ulusal komitesinde yer alan ve meclisi kuran komisyonda da bulunmuş olan Macario ROYO başkan Joaquin Ascaso ve 25. Tümen komutanı Ortiz'e olan güvenini kaybetmişti. "Karargâhları daha çok bir eğlence yerine benziyordu." Deponun bulunduğu yeri savaş mıntıkası olarak ilan ettikleri için köylünün gübre sağlayamamaktan şikâyetçi olduğunu bildirmek için oraya gitmiş ve bu gözlemde bulunmuştu. "Kollektifleri sabote edenler komünistler veya cumhuriyetçiler olsaydı, bunu anlayabilirdim. Ama hayır! Buna yapan CNT militanları idi." Konsey'in önde gelen bazı üyelerinin başlarında bir ahlaksızlık bulutu asılıydı ve liberterlere bu yüzden saldırılıyordu.

Ernesto MAGRELI tutuklananlar arasındaydı. Lister'in Caspe yakınlarında bir zeytinlikteki komuta merkezine götürülerek bir subay tarafından sorguya çekildi.

- Odada asılı duran cumhuriyet bayrağını göstererek, "Bu bayrağı savunmuyorsunuz," dedi. "Peki ya siz?" dedim. "Siz de Rus bayrağını savunuyorsunuz!" Bana öfkeyle bağırdı. Sonra tekrar sorguya başladı. CNT'nin Aragon'un bir yerinde bir silah ve mühimmat deposuna sahip olduğu şeklinde bir takım saplantıları vardı...

Bir gece kendisi ve arkadaşları araba farlarıyla aydınlatılmış bir duvarın önüne dizildiler. Bu daha fazla konuşmalarını sağlamak için yapılan bir korkutma girişimi idi. MARGELI hep aynı yanıtı verdi. Bir şey bilmiyordu. Bilse bile söylemezdi. "Hiç biriniz savaştan önce bir işçi sınıfı partisine veya örgütüne mensup değildiniz. Hepiniz yenisiniz."

Beş gün sonra CNT ulusal komitesinin müdahalesi üzerine serbest bırakılınca, Lister'in birlikleri varmadan bir gün önce Mas de las Matas'a döndü. Köyün dışında gezerken tesadüfen ele geçince bir kez daha tutuklandı. Kendisiyle aynı kaderi paylaşan bir arkadaşı dışında, köy komitesindeki bütün diğerleri, komşu Hijar kasabasındaki CNT tümenine sığındılar.

Lister'in adamları, cumhuriyetçilerden oluşan -"biraz ılımlı ama

sağcı olmayan"- yeni bir köy konseyinin atanmasını, belediye ve kollektifin hesaplarının incelenmesini, Aragon Meclisi adına mücevher toplama işine karışanların sorgulanmasını emrettiler. Yasalara uygun olmayan tek bir şey bile bulunamadı. MARGELI ve arkadaşı serbest bırakıldı. Onlara bir kollektivistler meclisi toplamaları söylendi. Muhafızlar toplantıda hazır bulundular.

- Herkese eğer isterlerse kollektiften ayrılabilecekleri söylendi. Tek tek her üyeye sorduk. Sağcılar ve zorla sokulanlar ayrılma fırsatını kullandılar. Lister'in adamlarının kollektifleri dağıttıkları köyler olabilirdi, ama Mas de las Matas'ta böyle bir şey olmadı...

Bir grup muhafızın aynı işlemleri uyguladıkları Alloza'da da böyle bir şey olmadı. Kollektif kurmanın fena fikir olmadığını düşünen orta köylü Juan MARTINEZ, bir yüzbaşının köylülere istediklerini seçebileceklerini söylediği anı hatırlıyordu.

- İnsanların çoğu ayrıldı. Böyle yaptıkları için mutluydular. Kalanlar -toplam üyelerin yaklaşık bir çeyreği- baskı altında değildi; kimse onları rahatsız etmedi; kimse onların kollektiflerini dağıtmaya çalışmadı. Aslında, daha geniş toprağa sahip bir ya da iki köylü topraklarını kollektife bıraktılar; çünkü durumun tekrar değişmesinden korkuyorlardı...

Yöre ve bölge komitelerindeki yüzlerce CNT militanı tutuklandı ve bazıları öldürüldü. Amacın kollektifleri ezmek olmadığı, Aragon'daki CNT egemenliğini ezmek olduğu anlaşıldı.

Komünist eylemden sonra kollektiflerde ne kadar insanın kaldığını saptamak zordur. Kısa süre sonra 26. Tümen'e (eski Durruti tümeni) yazılan Ernesto MARGELI oranın Mas de las Matas'ta %60 kadar yüksek olduğunu saptadı. Savaştan önce hiçbir CNT örgütünün bulunmadığı Alloza'da kollektivistlerin yaklaşık 1/3'ünün ayrılmayı reddetmesi anlamlıydı.[76]

- Şimdi insanlar kollektifleri elde tutmak ve daha fazla dayanışmak için daha büyük bir kararlılık gösteriyorlardı. Daha önce

---

76. 1938'in sonunda, 1937 ortalarına kıyasla tarımsal kollektiflerin sayısı bütün Halk Cephesi mıntıkasında %25 arttı. Bu arada kollektivistlerin sayısı yaklaşık yarı yarıya düştü (bk. F.Mintz, *L'Autogestion dans l'Espagne révolutionnaire*, s.148). Aslında kırsal kollektiflerin göreli artışı daha fazlaydı. Aragon 1938'in başında milliyetçilerin eline geçtiği için ilgili sayılar bulunamadı. Levant'ın bazı bölgelerinden Aragon'a kadar benzer bir tarama Lister tarafından yapılmıştı. Burada da köylülere kollektiflerden ayrılma seçeneği verildi.

hiç biri CNT'ye mensup olmamış kırk beş - elli yaş civarındaki yaşlı köylüler bu deneyi sürdürme konusunda kararlı olduklarını ifade ettiler, tavsiye ve rehberlik istediler. Kollektif yöneticileri okulundaki Félix CARRASQOUER bunu hatırlıyordu. Aslında şimdi, genç militanlar uzaktayken işler daha kolaydı; geçmişin o bizansvari tartışmalarının hiçbiri yoktu artık...

Cephede CNT birlikleri arasında misilleme yapmak isteyen önemli bir hareket vardı. 26. Tümen'de bulunan Mas de las Matas'tan liberter gençlik üyesi Sevilla PASTOR cepheden kaçmaya ve bu uğurda savaşmaya hazırdı. O da diğerleri gibi, kendilerine soruna diplomatik araçlarla çözüm bulunabileceğini söyleyen komutanları tarafından durduruldu.

- Aklımdan pek çok farklı düşünce geçiyordu. Ama bunlar sonunda daima aynı noktaya varıyordu: en önemli konu esas düşmanla, siperlerin öteki tarafında olanla savaşmaktı. Çoğumuz bunu hissediyordu...

Saturnino CAROD kendi askerlerini cephe gerisindeki komünistlerle savaşmak için mevzilerini terk etmemeleri için ikna etmekte çok zorluk çekmişti. O sırada veya üç ay önce Barcelona'daki Mayıs olayları sırasında böyle bir şey yapmış olsalardı Aragon ve Catalonia'ya giden yol düşmana açılacaktı. Böyle düşünüyordu. Çöküş, ancak, kendisinin ve benzer durumda olanların birlikleri durdurabilmeleri sayesinde önlenmişti. Fakat Lister'in tümeninin tanklarla, ağır makinalı ve makinalı tüfeklerle donatıldığını görünce daha büyük bir umutsuzluğa kapıldı. 'O zamana kadar bizim tümenlerimiz ile onlarınki arasındaki farkı anlamamıştık. Şimdi, yüreğimizde öfkeyle, neden daha az ekipmana sahip olduğumuzu anlıyorduk"...

Temizlik bittiğinde kardeşlik sağlama çabası ortaya çıktı. CAROD, eyleminden ötürü Lister'in (tümeni şok gücü olarak kullanılmıştı) pişman olup olmadığını düşünmeye başladı, çünkü bölgedeki çeşitli köylere ve kollektiflere hizmet sunmaya başlamıştı. Komünist ve anarşist birlikler arasındaki ilişkiler bir ölçüde iyileşti. Oysa CAROD bunun çok da gerekli olduğuna inanmıyordu. Savaş boyunca anarko-sendikalistlerin, gözleri cephe hattına dikili ve cephe gerisine kapalı yaşadıklarını biliyordu.

- Hep arkadan hançerlenmeyi bekleyerek ve daima, sorun yaratırsak ancak hatları geçen düşmanın kazançlı çıkabileceğini bi-

lerek yaşadık. Anarko-sendikalist hareket için bu bir trajedi idi. Fakat çok daha büyük bir şey için, İspanyol halkı için de bir trajedi idi. Sanayii ve tarımı kollektif olarak işletme yeteneğini kanıtlayarak cumhuriyetin otuz iki ay boyunca mücadeleyi sürdürmesini sağlayanların işçi ve köylüler olduğu asla unutulamaz. Savaş endüstrisini yaratanlar, onlardı. Tarımsal üretimde artış sağlayanlar, milisi, daha sonra orduyu kuranlar, onlardı. Onların yaratıcı çabası olmadan cumhuriyet savaşamazdı...

❀

Kollektifler hakkında son söz rahatlıkla milliyetçilere bırakılabilir. Savaşın bitmesinden bir yıl sonra milliyetçi sanayi ve ticaret bakanlığının yayımladığı Levant üzerine resmî bir raporda şunlar yazılıydı: "kollektifleştirilen sanayi kollarının ve işletmelerinin sayısı gerçekte olağanüstü olmuştur. Denebilir ki, neredeyse sanayi ve ticaretin bütünü bu biçimde işletildi. Şimdi bile tamamen kollektiflikten çıkarılmış olmayan gruplar bulunmaktadır. Bunun sebebi ilgililerin gösterdikleri pasifliktir. Bunlar, tutumlarının tehlikeli olmadığını görerek kollektiflerin ortadan kaldırılmasını geciktirmek için mümkün olan her şeyi yapıyorlar."[77]

Düşmanın zaferi bile hareketi ezememişti.

Kuzeydeki savaşı hızla bitirmeye karar verdim. Silahlarını teslim edenlerin ve cinayetten suçlu olmayanların canlarına ve mallarına saygı gösterilecektir. Fakat, eğer hemen teslim olunmazsa Vizcaya'yı savaş sanayiinden başlayarak temellerine kadar yakıp yıkacağım. Bunu yapacak araçlara sahibim.

General Mola, Euzkadi halkına bildiri (Mart 1937)

---

77. *Comisiònde incorporaciòn industrial y mercantil*, No.3, "Estudio sobre la riquiza del Levante Espanon" (valencia, 1940). Bu dökümanı, konuya dikkatimi çeken Regina Taya'ya borçluyum.

YAZ-SONBAHAR 1937

EUZKADI

Cumhuriyetçi cephe gerisinde savaş ve devrim üzerinde çatışılırken Bask ülkesi ve Santander Franco güçlerinin eline geçiyordu.

Madrid'i almayı başaramayan milliyetçiler bütün dikkatlerini Vizcaya'ya yönelttiler. Mart'ın sonunda sefere başladılar. Bilbağ'ya en uzak mesafesi 40 km.den fazla olmayan cephenin gerisindeki açık kasabalara derhal hava saldırısına geçildi. Mola'nın şişinmesi boş bir tehdit değildi. 10.000 nüfuslu bir şehir olan Durango'da saldırının ilk günü hava akınlarında 250 kişi öldü. Görüllü ordu papazı Peder Josè Maria BASABILOTRA kendi birliğinden bazı askerlerin kısılıp kaldıkları şehre girdi. Ayin yapılırken iki kilisenin üzerine bombalar düşmüş, birkaç rahibe manastırın yakınında ölmüştü. Peder BASABILOTRA ikinci hava akını sırasında Nazi Condor Lejyonu'na ait uçaklar gördü. "Gri, hatta güzel ve meşum." Mezarlığa girdi. İnsanlar Duvarlardaki tabut yuvalarından çıkmaya başladılar. Oralara saklanmışlardı. Cesetler sıra halinde yere dizilmişti; adamlar, kadınlar, çocuklar. Peder şaşırdı. "Bunu cephede bizim moralimizi bozmak için yaptılar." Bunun, düşman stratejisinin önemli bir unsuru olduğunu daha sonra anladı.

PNV'nin hâkim olduğu Bask hükümeti kendi ordusunu örgütlemişti. Burada, savaş ve devrim meselesi ortaya çıkmadı; zaten devrim söz konusu değildi. Euzkadi herhangi bir diğer cumhuriyetçi bölgeden daha çok, çatışmaya bir milliyetçi burjuva yaklaşımını örnekliyordu. Pek çok Bask milliyetçisi için savaş, ülkenin özerkliğini muhafaza etmek için dış saldırgana karşı -"ister beyaz ister kızıl olsun, İspanyol'a karşı"- Euzkadi'yi savunma amacı ile veriliyordu; İspanyol devletinde ve toplumunda devrimci

değişiklikler yapmak için değil.[1] Merkezî hükümet kuzeyde (Asturias, Santander ve Euzkadi) bir ordu kurma kararı aldığı zaman, Bask hükümeti bunun "hatalı" olduğunu öne sürdü ve reddetti[2]

-Kuşkusuz, askerî bakımdan tek bir komuta olmalıdır. Fakat bizimle ötekiler -Asturiaslılar ve Santander'den gelenler- arasında ortak bir anlayış yoktu. İspanyolları anlamak bizim için çok zordu. İster beğensinler ister beğenmesinler, gerçek budur. Öncü PNV militanlarından Juan Manuel EPALZA böyle diyordu...

Kurtuluş ve demokrasi hakkında farklı bir anlayış olduğunu, din sorununun her şeyi ağırlaştırdığını, düşünüyordu. Bask milliyetçileri gibi kendi Katolikliğinden gurur duyanlar ile ötekiler gibi din karşıtlığından gurur duyanlar nasıl bir araya getirilebilirdi? Ayrıca, kendisi ve diğerleri, merkezî hükümet Komünist Parti üyesi Yüzbaşı Ciutat'ı kuzey ordusunun kurmay başkanlığına atadığında bunu "tam bir komünist sızması" olarak anlamış ve endişelenmişlerdi.

Hükümetin savaşı devrimci olmayan bir tarzda yönetmesi, düşman saldırısı başlamadan kısa süre önce Euzkadi'deki Halk Cephesi partileri tarafından (bunlar küçük Bask milliyetçi partisi ANV'yi *Acciòn Nacionalista Vasca*'yı kapsıyordu, egemen durumdaki PNV'yi değil) eleştirildi. Mevcut milislerin kuzey ordusunun tek komutanlığı altında bir halk ordusu içinde kaynaştırılması (ANV, komutanlığın "şartlı" olmasını savunarak buna tek başına karşı çıktı); politik komiserliklerin atanması; cephe gerisindeki düşmanın

---

1. Euzkadi'nin Başkanı Aguirre savaşın, imtiyazlı sınıfların savunmak için ayaklandıkları eski kapitalist düzen ile "pek çok emekçinin hissettiği derin bir sosyal adalet duygusu" arasında verilmekte olduğunu doğruladı. (Aralık 1936). Bu Aguirre hükümetinin ilan edilmiş programında da görülebilir. Burada işçinin, sermayeye, kâra ve işletmelerin ortak yönetimine katılması önerilmektedir (bk. Ortzi, Historia de Euskadi, s.222 ve 224). Ayrıca Aguirre savaşı en geniş etkileri ile birlikte düşünüyordu. Bk. 239-248. (1936 Sonbaharı ve Olay 2: Kaçış)

2. Birkaç hafta sonra İspanya Başbakanı Caballero Başkan Aguirre'yi böyle bir kuzey ordusunun var olmadığı konusunda ikna etti. Caballero'nun komutan olarak atadığı general şaşırtıcı olmayan biçimde korkutuldu ve karargâhını Santander'e taşıdı. Ne Bask ne de Catalan özerk statüleri bir ordu bulundurma hakkını veriyordu. O koşullarda her ikisinin de böyle yapması neredeyse kaçınılmazdı. Fakat büyük kısmı CNT hâkimiyetindeki Catalan güçleri Aragon'da sürekli bir cephe hattı tutarken, aynısı kuzeyde geçerli değildi. Burada üç ayrı ama bitişik bölge az çok birbirinden bağımsız olarak savaşıyordu.

"enerjik biçimde tasfiyesi"; savaş için gerekli bütün sanayinin ve bankacılık sisteminin millileştirilmesi; işçi denetimi ve işçilerin işletme yönetimlerine katılması için çağrıda bulunuyorlardı. Sosyalist Parti'nin Euzkadi'deki başlıca işçi sınıfı gücü olmasına ve programın da yapılan eleştirileri karşılamak bakımından uygunluğuna rağmen, İspanyol Komünist Partisi PNV'nin savaş koşullarını dikte ettirmesini sağlamak için Basklılara -ve özellikle de Bask Komünist Partisi liderliğine- karşı tavır aldı.[3] Fakat Halk Cephesi partileri hükümete katılmaya devam ettiler. ANV'li tarım bakanı Gonzalo NARDIZ Bilbao savunmasına kadar büyük politik ayrılıklar olmadığını hatırlıyordu.[4]

Bask milliyetçi taburları -çoğu köylülerden oluşuyordu- ordunun en geniş unsuru durumundaydı. Astsubaylar bile, Başkan Aguirre'nin güvenini kazanmış meslekten bir subay olan kurmay başkanı Albay Montaud'un bir bozguncu olduğunun farkındaydılar. Guipuzcoadaki Renteria'dan eski muhasebeci ve PNV militanı Tğ. Luis MICHELENA kurşuna dizileceğine inanıyordu. Bu bir sadakatsizlik sorunu olmayıp, daha çok albayın savaş faaliyetini kavrayış tarzı ile ilgili idi.

-Daima, planladığı her operasyonun kötüye gideceğine dair bir fikre sahipti. Ama o zaman Bask ordusundaki birkaç profesyonel subay çok iyi değildi. Çoğunluk kamu görevlisi zihniyetine sahipti; inisiyatiften ve komuta ettikleri halk güçlerini anlamaktan yoksundular. Kısaca, halktan kuşkulanıyorlardı...

Geçen Kasım'da Villareal'de Franco'nun Madrid üzerine saldırısını saptırmakta başarısız kalan tek bir saldırı dışında Bask ordusu, kurulduğundan beri hiç bir büyük saldırı gerçekleştirmemiştir[5] Bask milliyetçilerinin gözünde kuzeydeki bütün

---

3. Euzkadi Komünist Partisi PCE'nin "özerk" bir koluydu. Euzkadi'nin kendi kaderini tayin hakkını ve bağımsızlığını savunuyordu. Hareketin liderleri Baskca konuşuyorlardı. Bilbao'nun düşmesinden sonra PCE'nin suçlamaları sonuca ulaştırıldı: Euzkadi partisinin genel sekreteri ve Bask hükümetinde bakan Juan Astigarrabia partiden ihraç edildi.

4. Merkezî hükümetin Basklı olmayan politik komiserler gönderme önerisi buna istisna oluşturur. "Sadece komünistler kabul etmeye hazırdı; Astigarrabia bile istifa tehdidinde bulundu, fakat bizlerin birleştiğini görünce hükümette kaldı." (Gonzalo NARDIZ.)

5. Yedi tabur -Basque milliyetçileri gönüllü olarak katılıyorlardı, çünkü

faaliyet Oviedo üzerinde yoğunlaşmıştı. Bu düşünce sebepsiz değildi.

Franco'nun saldırısı 20 Nisan'da, kötü hava koşulları yüzünden on beş gün verilen bir aradan sonra yeniden başladı. Aynı zamanda milliyetçiler abluka uygulayarak Bilbao'yu aç bırakmayı umuyorlardı. İngiliz Amiralliği buna razıydı. Fakat 3.500 ton besin maddesi taşıyan *Seven Seas Spray* bir İngiliz ticaret gemisi ablukayı reddetti. 24 Nisan'da düşman Inxorta tepelerinde önemli bir gedik açmıştı. Bunun yol açtığı panik içinde Franco güçlerinin Bilbao'ya doğru ilerlemesini durduracak pek bir şeyin olmadığı görülüyordu. İki gün sonra Guernica Condor Lejyonu tarafından yerle bir edildi.

❋

"*Amatxu* (anne) kilisenin çanları çalıyor." Bu sözleri Ignacia OZAMIZ'in üç yaşındaki oğlu söylüyordu. Sabahın erken saatleriydi. Çanlar düşman uçaklarının yaklaştığını haber veriyordu. Cephe Marquina'nın doğusuna doğru kuş uçuşu yaklaşık 29 km. ötedeydi. Dört aylık hamile olan Ignacia öğle yemeğinden sonra çocuğunu -dört çocuğun en küçüğü- yatırmak üzereyken nalbant olan kocası haber gönderip sığınağa inmesini söyledi. Halk dağların tepesinde büyük bir uçak -*abuelo*- görmüştür.

Geçen haftaya kadar, yiyecek maddesi kıtlığı ve cepheden gömmek için getirilen ölüler dışında savaşın Guernica'yı pek etkilemediğini düşünüyordu. Altı ay kadar önce Euzkadi özerk hükümetinin yeni seçilmiş başkanı Josè Antonio Aguirre meşhur meşe ağacının altında diz çökmüştü. Geçmişte aynı yerde İspanyol hükümdarları ve onların temsicileri Bask *fuero*'larına (hükümetlerine) sadakat göstereceklerine yemin etmişlerdi. Bilbao'nun 30 km. kuzey doğusundaki tepelerin arasına kurulmuş 6 000 nüfuslu Guernica Basklılar için kurtuluşun ve geleneğin bir sembolü idi. Birkaç saat içinde faşist terörün evrensel sembolü haline geldi.

---

parti liderliği hiç kimseyi Euzkadi sınırları dışında savaşmaya zorlayamazdı- Oviedo üzerine gerçekleştirilen Şubat saldırısına katılmışlardı. (Bk.s.254, dn.2).

26 Nisan Pazartesi günü pazar kurulmuştu. Savaş sürdüğü için hayvan pazarı kapatılmıştı. Ignacia OZAMIZ yiyecek pazarının her zamanki gibi açık olduğunu hatırlıyordu. Peder Dionisio AJANGUİZ Marquina yolundaki Aulestia'daki cemaatinden ayrılmış evine dönüyordu. Öğleden sonra öteki rahip arkadaşlarıyla gevezelik edecek ve kâğıt oynayacaktı. Kendisine eşlik eden arkadaşının annesi Guernica'ya gitmemeleri için onlara sabahleyin bir şişe konyak vermişti. Konyağı içip yola koyulmuşlardı. Kendi erkek kardeşinin nasihatlerine bile kulak asmamıştı. Peder Josè AXUNGUIZ Marquina'da meslekdaşlarını her zamanki gibi Guernica pazarına gitmemeleri için sürekli uyarmıştı.

-Gençler için bu bir gezinti idi. Otobüsler insanları kıyıdaki Lequeito kadar uzak yerlerden taşıyordu. Halk savaş eğitiminden yoksundu. Bu yüzden Bask yetkililerini suçluyorum. Bu adetin sürmesine izin vermemeliydiler. Bu kadar çok ölü olmasından onlar sorumluydu. Marquina'daki gibi arada bir cephede yaşayan bizler iyi sığınaklar inşa etmenin önemini öğrenmiştik. Fakat Guernica'da yeterince tedbir alınmamıştı. Sığınaklar derme çatmaydı. Anneme, "iyi bir sığınak inşa edelim," diyordum. "Zavallı çocuk, zavallı çocuk, "diyordu. Söyleyebildiği tek şey buydu...

Peder Dionisio AJANGUIZ Guernica'ya yaklaşırken tek bir Heinkel lll üstlerinden uçtu, altı adet bomba bıraktı. "Bu halk için bir kurtuluştu. Hemen evlerinden sığınaklara koştular." Merkeze yarım kilometre mesafedcykcn dokuz uçak gördü. Alçaktan uçarak deniz tarafından geliyorlardı. İlk bombalar düşerken kendisini yere attı.

Kocasının tavsiyesine uyarak evinin karşısındaki sığınağa giden Ignacia OZAMİZ patlamaları işitti. Sonumuz geldi, diye düşündü. Diğerleri de öyle düşünüyorlardı.

- Bizim köyün kilise orgcusu "Ignacia, "dedi, "bakalım nerede öleceğiz?" "Burada, "diye karşılık verdim. Sığınak ağzına kadar doluydu. İçerde komşulardan ve pazara gelmiş insanlardan oluşan yaklaşık 150 kişi vardı. Bombalar yirmi beş çocuk ve iki rahibeyi öldürürek hastane yakınında patladı. Enkaz sığınağın üzerine çöktü ve isabet aldığımızı düşündük. Sığınak evimizin karşısındaki avluda kum torbalarıyla örtülü daracık bir yerdi. İçeri

hemen duman ve toz doldu. Oğlum, "*Amatxu,* beni dışarı çıkar, "diye bağırmaya başladı. "Nefes alamıyorum..."

En büyük kızı Manolita AGUIRRE kız arkadaşları ile birlikte köyün kıyısındaki düzlüğe gitmişti. O gün okul yoktu. Oynarlarken uçakların geldiğini gördüler. İşçiler bağırarak küçük silah fabrikasının yakınındaki sığınağa gitmelerini söylediler. Koşarlarken uçak makineli tüfeklerinin ta-ta-talarını işitiyorlardı. Sığınağa girdiklerinde yaşlı bir adam onu öptü, boynundaki dini madalyonu çıkarıp verdi. "Dua et, çocuğum, dua et, uçaklar bizi bombalıyor..."

-Uçaklar dalış yapıyor ve düzlükte kaçmaya çalışan insanları makineli tüfek ateşine tutuyordu. Uçaklar öyle alçaktan uçuyorlardı ki içindekileri görebiliyordunuz, diyordu Peder Dionisio AJANGUİZ. Yağmurlu bir sabahtan sonra pırıl pırıl bir Nisan akşamıydı...

Uçak dalgaları arasında, rahip yolun o tarafından daha emniyetli bir sığınak aramak için çırpınıyordu. Bomba sesleri devam ederken Juana SANGRONIZ acı çekmeden ölmek istiyordu. Sığınağa daldığında insanlar bağırışmışlardı: "İçeri girme:" Kendisi bir Carlist'ti, diğerleriyle birlikte tutuklanmış ve Bilbao'da üç hafta hapsedilmişti. Evinden dışarı çıkmamış, evine bile gitmemişti. Göz altında tutulan biri olarak insanlarla yüz yüze gelmek istemiyordu. Fakat *novio*'su onu insanların sığınak olarak kullandıkları, Santa Maria kilisesinin yakınındaki bir eve sürükleyerek götürmüştü. Öleceğinden emindi. Bombaların ıslıklarını, ürkütücü patlamaları işitiyordu. İnsanlar, ağızları kapalı tutmanın tehlikeli olduğunu söylüyorlardı.

- Dişlerin arasına bir sopa ya da ona benzer bir şey sokmak gerekiyordu. *Noviom* da bana aynı şeyi yapmaya çalışıyordu. Ona, "Beni rahat bırak," dedim. Güçlü bir adamdı, ama korkudan titriyordu...

Sığınağın iki yanındaki evler yanmaya başladı. Bunlardan biri Ignacia OZAMIZ'in eviydi. Sığınağın içi duman doluydu. Birisi bir ineği içeri itti. Hayvan bağırmaya başladı.

-Onunla birlikte bütün duman içeri girdi. Ağızlarımızı ka-

pamak zorunda kaldık. Birbirimizi zor görüyorduk. Korkunç bir koku vardı. Ignacia'nın yedi yaşındaki kızı KONI bunları hatırlıyordu... Ölümü düşünmüyordum, belki de çok küçük olduğum için. Fakat, boğulmakta olduğumuzu düşünüyordum...

- Ignacia OZAMIZ insanların paniklemeye başladıklarını hatırlıyordu. *Gudari*'ler (milliyetçi Bask askerleri) kimse çıkmasın diye sığınağı kolluyorlardı. Bir adam küçük çocuğu ile birlikte dışarı çıkmaya çalıştı. "Öldürsünler beni, umurumda değil. Burada kalamam." Onu geri ittiler. Askerler, "Sakin olun," diye bağırıyorlardı...

Tahtadan yapılmış çatı kirişleri alev almış ve şehir yanmaya başlamıştı. Birbirini izleyen uçak dalgaları yüksek derecede patlayıcı bombaların ardından yangın bombaları atmaya başladı.

Şehre yaklaşık bir kilometre mesafede bir demir madeni tüneline saklanan Peder Dionisio AJANGUİZ alev alan damları görebiliyordu. Uzak mesafede olmasına rağmen koku yüzünden zorlukla nefes alıyordu. Şehir nüfusunun en az yarısının ölmüş olabileceğini düşünerek korktu. "Yangın bombalarını sonunda atacaklarına başında atsalardı tam da böyle olacaktı"...

Bir duman sütunu göğe doğru yükseliyordu. Savaş sanayiinin kimya kesiminde çalışmakta olan Juan Manuel EPALZA şans eseri şehrin eteklerindeki bir fabrikada öğle yemeği yiyordu. Bomba dalgaları arasında sığınaktan çıkıp etrafa bakıyordu. Aklına Neron geldi. Bombalama o güne kadar gördüklerinden farklı bir şiddetteydi.

Yaklaşık üç saat sonra sona erdi. Ignacia ONAMİZ iki çocuğu ile birlikte sığınaktan çıkarken şehrin yanmakta olduğunu gördü. Kocası, "Ağlama," diyerek onu teselli etti. "Ellerimiz duruyor, zarar görmedik, yaşıyoruz". Ama o sadece büyük kızını ve annesini düşünebiliyordu. Onunla birlikte sığınağa girmemişlerdi. Asilo Calzado'daki evi çatıdan tutuşmuş yanıyordu. Kocası paraları kurtarmak için atıldı.

- "Dikiş makinemi mutlaka al, "dedim ona. İçeri girdi. Makineyi aldığında merdivenlerin tutuştuğunu gördü. Makineyi pencereden aşağı bıraktı. Kendisi de aşağı atlayarak canını kurtardı. "Kadın," dedi bana, "makineni getirdim, ama neredeyse canımdan

oluyordum." "Neden yukarı çıktın." "Sen istediğin için." Makine sığınağın üzerine düşüp kırıldı. Üst kısmını aldım, hâlâ durur...

Ignacia'nın büyük kızı Manolita, şehrin kenarındaki sığınaktan çıktı. Aşırı sıcaktan ötürü yüzü kıpkırmızı olmuştu. Şehrin bu bölgesindeki sanayi işyerlerinin hiç biri, küçük silah fabrikası da dahil olmak üzere isabet almamıştı. Demiryolunun ötesinde alev alev yanan harabeleri görebiliyordu. Bir adama oraya anne ve babasının yanına gitmek zorunda olduğunu söyledi. Adamla birlikte demiryolu boyunca şehre doğru ilerlediler. Merkeze giden caddenin üzerindeki ilk ev onlarınkiydi. Bir *gudari* kızı eve kadar omuzunda taşıdı.

İnsanlar kaçıyorlardı. Su deposu hava saldırısı sırasında parçalanmıştı ve ateşi söndürmek için yapılacak pek bir şey yoktu. Juana SANGRONİZ *novio*'su tarafından alevlerden uzaklaştırıldı. Yanan şehre bakmak istemiyor, kendisini kaybetmişçesine ağlıyordu. Ignacia ONAMİZ'in kocası sakat annesini kurtarmak için koştu; çok geç kalmıştı. Annesi diğer üç yaşlı kadınla birlikte canlı canlı yanmıştı. Evlerini alevlere terk eden aile El Agua Corriente olarak bilinen bir yoldan şehrin dışına çıktılar. Merkeze giden ana yoldan geçmek imkânsızdı. Daha yüksek bir yere vardıklarında meşe ağaçlarıyla kaplı bir bölgenin isabet almamış olduğunu gördüler. O geceyi şehrin dışında Arana Kontu'nun evinde geçirdiler. Kocası Kont'un oğullarından birini hapisten kurtarmıştı. Ignacia o gece çocuğunu düşürdü. Kocası onu bir akrabasının çiftliğine götürdü. Ignacia döt çocuğunu annesiyle birlikte bırakmıştı. Onları ancak üç yıl sonra görebileceğini bilmiyordu.

- İsveç Kızıl Haç temsilcisi Dr.Junod'a, "Bunun suçunu bizim üzerimize atacaklar," dedim. Birkaç saat sonra hâlâ yanmakta olan harabelerin arasında yürüyorduk. Juan Manuel EPALZA Bilbao'dan Guernica'ya henüz dönmüştü. "Hayır; dedi Dr.Junod, "bu imkânsız." "Önümüzdeki düşmanı tanımıyorsunuz," diye karşılık verdim...[6]

---

6. Uluslararası protesto ve on yıllar boyunca süren Guernica'nın Bask milisleri tarafından ateşe verildiği şeklindeki Franco yanlısı propaganda öyküsünün yavaş fakat sürekli erozyonu için bk. H.Southworth, *Le Destruction*

Yaklaşık bir ay kadar önce gerçekleşen hava saldırısından sonra Durango'da bulanan bir milliyetçi Bask birliğinde rahip olan Peder Josè Maria BASABILOTRA cephe gerisindeki demoralizasyonun savaşın önemli bir unsuru olduğunu düşünüyordu. Evli erkekler askere çağırıldıklarında bu durum daha önemli hale geldi. Cephe gerisindeki ailelerini düşünüyorlar ve daha çabuk demoralize oluyorlardı. Zamanla en iyi savaşçıları oluşturan gençlik dc demoralize oldu.

- Guernica'nın benim bulunduğum JSU taburundaki askerler üzerinde yarattığı etki savaş sırasında olanların ve uğranılan kayıpların yarattığı etkiden çok daha kötüydü. On yedi yaşındaki komünist madenci Saturnino CAROD böyle düşünüyordu. O sırada kendisi yaklaşık on kilometre uzakta bulunuyordu. Cephe gerisinde kadınların ve çocukların öldürüldüklerini düşünmek onların moralini bozuyurdu. Bulunduğumuz mevzinin aşağısındaki yoldan geçen ambulansları görüyorduk. Savaşçı ruhlarının azaldığını söyleyemem -taburun neredeyse tamamı Baskca konuşuyordu- fakat bu durum çok derin bir etki yaratıyordu...

❀

Bask ordusu -daha önce politik olarak kurulan taburlar sonunda beş düzenli tümen haline getirildiler- yedi haftadan fazla bir süre Bilbao'nun önündeki 30 kilometrelik tepelik bölgenin her metresini savundular. Albay Montaud kurmay başkanlığına getirildi ve Başkan Aguirre başkomutan oldu. Hükümetteki ANV'li bakan Gonzale NARDİZ ikinci atamayı komünistlerin, özellikle de Sovyet da-

---

de Guernica (Paris, 1975). Bu öykü bazı yerel sağcılar tarafından çıkarıldı. Juana SANGRONİZ (Carlist): "Bu konuda vicdanlarımız rahatsızdı. Hava akınından sonra bildiğimiz tek şey yıkımın gökyüzünden gelmiş olduğu idi. Kızılların pek uçakları yoktu, bunu biliyorduk. Kendi aramızda gerçeği kabul ettik: köyü bizimkiler bombalamışlardı ve bu kötü bir şeydi. "Peki şimdi ne yapabiliriz?" diyorduk. Sadece susmak daha iyi idi. Propagandanın gerçek dışı olduğu öylesine belliydi ki. " Ölü sayısı hiçbir zaman kesin olarak bilinemedi (çelişkin sayılar üzerine bir inceleme için bk. Southworth). O sırada Bask hükümeti sayıyı 1654 ölü ve 889 yaralı olarak verdi. Fakat hükümet gerçek sayıyı bulamadı, çünkü hava akınından üç gün sonra Marquina'daki cephe yarıldı ve Guernica Franco kuvvetlerinin eline geçti.

nışmanların desteklediklerini vurguluyordu. "Milliyetçiliğin Bask ordusundaki büyük önemini anlamışlardı. Bu milliyetçilik olmadan böyle bir direnişin gerçekleşebileceğinden kuşkuluyum."

Geçen yüzyılın Carlist savaşları sırasında üç kez kuşatılan ve şimdi bir "demir halka" tarafından savunulmakta olan Bilbao'da Guernica saldırısının tekrarlanabileceği korkusu yaygındı. Sık sık çalan sirenlerin sesi ne zaman duyulsa, sanayi kuruluşları, işyerleri ve bürolar işi tamamen durduruyorlardı.[7] Halk geride kalan birkaç Bask savaşçısının da ayrıldığını görüyordu.

- "Sadece beş kişiler" diyordu sağcılar, ellerini oğuşturarak. Sonra bir gün artık beş değil, dört idiler, sonra üç. Bir ticaret gemisi muhasebecisinin on beş yaşındaki kızı Ana Maria ADARRAGA nehrin denizle birleştiği yerin sağ kıyısındaki Luchana'daki evine yakın demiryolu tünelinde bütün günü geçiren yüzlerce kişiden biri idi. Düşman uçaklarının sık sık bombaladıklarını hatırlıyorum. Fakat karşı sahildeki Altos Hornos çelik işliklerini ve gemi yapım yerlerini asla bombalamazlardı. Oraların pek az kullanıldığını düşünüyor olmalıydılar...

Dört erkek ve kız kardeşi İngiltere'ye gönderilmişlerdi. Guernica'dan sonra 13 000'den fazla çocuk Fransa, Belçika, İsviçre, İngiltere ve Rusya'ya gönderildiler. Kıştan bu yana besin maddesi bulmak bir sorun olmuştu. "Nohut, pirinç, kara çavdar ekmeği, balık. Aç kalıyorduk. Abluka dehşetti."

Tayınlar, ocak ayında, günlük olarak 50 gr. pirinç, nohut ve sebze ile 250 gr. yağa indirildi. Guipuzcoa'dan gelen 100 000 sürgün nüfusu besleme zorluğunu arttırdı. Vizcaya, Catalonia gibi, besin maddesi bakımından kendine yeterli değildi. Savaştan hemen önce Meksika'dan tesadüfen gelen büyük bir parti nohut durumu bir ölçüde kurtarmıştı.

Ignacia OZAMİZ'in dört çocuğu Guernica'dan ayrılıp Bilbao'ya varmıştı. Anneleri bu durumu bilmiyor, yangın gecesi düşük yaptıktan sonra kocası tarafından götürüldüğü çiftlikte çocuklarını bekliyordu. Kocasının bir arkadaşı çocukları kamyonuna alıp götürmüştü. Üç gün sonra, milliyetçiler Guernica'yı işgal ettikleri zaman aile cephe hatlarıyla bölündü. Birbirlerinin hayatta olup olmadıklarını bile bilmiyorlardı.

---

7. J. Zugazagoitia, *Guerra y vicisitudes de los espanoles* (Paris, 1968), c. I, s. 276.

Evleri yanıp yıkıldıktan sonra çocuklar şimdi de Bilbao'daki bombardımanı yaşıyorlardı. Kentin merkezindeki bir evde bir teyzeyle birlikte yaşıyorlar, siren sesini işittiklerinde ikinci kattan birinci kata iniyorlardı. Burada pencereler kum torbalarıyla desteklenmişti. Yegâne sığınakları burasıydı.

Çocukların gittikleri her yerde, "anne babamızı gördünüz mü?" diye sormaları çok üzücüydü. Anne ve babalar da çocuklarını soruyorlardı. Aç kalıyorlardı. Eğer şansları varsa sokakta buldukları portakal kabuklarını veya keçi boynuzu içlerini yiyorlardı. Sonunda düşman kentin kapılarına dayandığında amcaları onları Bilbao'dan ayrılan son gemiye bindirmeyi başardı. Hava akını devam ederken limana kadar arabayla gittiler. Amcaları güverteye çıkıp kaptana, içinde sahip olduğu küçük silah fabrikasından aldığı tabancalar bulanan bir paket verdi. Gemi neredeyse ağzına kadar doluydu. Çocuklar iskele tahtasının üzerine çıktılar. Limanda toplanan insanlar bağırışıyorlar ve hâlâ çocuklarını güverteye çıkarmaya çalışıyorlardı. "İzin verilmemeli, onlar zenginlerin çocukları." Bir kez daha yapayalnız, ne olup bittiğini anlamadan yola koyuldular. Üç gün denizde kaldıktan sonra Bilbao'nun düştüğünü haber aldılar.

❀

"Demir halka" bir hafta önce, Larrebezua yakınlarında henüz kapatılmamış bir noktada ağır bir topçu ateşi ve hava bombardımanından sonra kırılmıştı. Franco güçleri nereye saldıracaklarını biliyorlardı.[8] Seferin başında, tahkimat işleriyle uğraşan mühendis Goicoechea düşman saflarına geçti.

- Ona güvenmiştik, bize kalben bağlı olduğunu sanıyorduk, çünkü kendisi PNV'li bir aileden geliyordu. Vizcaya PNV'sinin başkanı Juan AJURIAGUERRA böyle diyordu. Böyle söyleyerek onu bağışlamaya çalıştığım sanılabilir; tam aksine bu durumu onun için ek bir suçlama olarak düşünüyorum...

---

8. Saldırının komutanlığını yapan General Mola, Bilbao'ya nihaî saldırıdan bir hafta önce bir uçak kazasında öldü.

Aslında bu ikinci ihanetti. Savunma hattının inşasını başlatan ve planlayan birinci mühendis düşmana bilgi sızdırmaya çalıştığı için idam edilmişti. Yardımcısı Goicoechea çalışmayı sürdürmüştü. Onun durumundaki sakatlığı birlik içindeki herkes biliyordu. Öyle ki, gittikten sonra bir düşman keşif uçağına onun adı verildi. Fakat Ramòn RUBIAL'e göre demir halka zaten yararsızdı. Şimdi 5. sosyalist taburun komutanı olan sosyalist tornacı istihkâm noktalarının kamufle edilmediğini, siperlerin geniş ve düz hatlı olduğunu görüyordu. "İçinde kendimizi güvenli hissetmiyorduk. Bilbao'yu dış mevzilerden savunmak gerekiyordu..."

- PNV güçleri başkanının sekreteri Pedro BASABILOTRA, keşke öyle olabilseydi, diyordu. Düşman sürekli bombalıyordu. Hava savunmasından yoksunduk. Merkezî hükümet hergün bize savaş malzemesi vaadediyordu ve hergün malzemenin ulaşmasında başarısızlığa uğranıyordu...

Hava üstünlüğü belirleyici idi. Condor Lejyonu Guernica saldırısını tekrarlamadı. Onun yerine çam kaplı tepelere yangın bombası atıyor, ortalığı ateşe veriyordu. Merkezî hükümet, sonuçsuz girişimlerin ardından Bilbao'ya doğrudan doğruya Madrid'den uçan yedi savaş uçağı göndermeyi başardı. Daha etkin yardımın gönderilmemesi yüzünden Bask milliyetçileri arasında genel bir hoşnutsuzluk vardı. Tekrar bütün İspanyolların aynı olduklarından söz ediliyordu. Öyle ki, merkezî hükümet Basklıların gözünde isyancı askeriye kadar düşmandı.[9]

Fakat, Ramòn RUBIAL'in kavradığı kadarıyla Vizcaya savaş malzemesini, hattâ uçakları düşmanın hava saldırısından koruyabilecek yeterli bir arka bölgeden yoksundu. Küçük Bask topçusu gündüzleri zor kullanılıyordu, çünkü yeri hemen tesbit ediliyor ve bombalanıyordu.

---

9. Merkezî hükümet Basque hükümetinin ayrı bir barış istediğine inanıyordu. Mayıs'ta Vatican'dan gelen ve Franco ile Mola'nın Euzkadi'nin teslim olma koşullarını kabul ettiklerini bildiren şifresiz bir telefon mesajı Londra yerine Barcelona aracılığı ile Bilbao'ya geçilmek üzere gönderildi. Merkezî hükümet mesajı geçmedi ama, bütün bunlardan habersiz olan Bask hükümetine telefonla sert bir kınama mesajı gönderdi. Zihinlerin Vizcaya'daki direniş ile meşgul olması Barcelona'daki Mayıs olaylarından sonra Largo Caballero'nun düşüşünde bir faktör oldu.

- Geceleri savaşmak zorundaydık; karanlığın örtüsü altında gündüz kaybettiğimiz mevzileri gece geri alıyorduk...

Saturnino CALVO'nun JSU taburunda, düşman topçusundan, özellikle de 88 mm.lik Alman topundan, hava akınlarından daha çok korkuluyordu. İlk panikten sonra hava akınlarına alışmışlardı. On yedi yaşındaki komünist madenci tam bir savunma mevzii kurarak dağlarda savaşmaları halinde düşmanı uzakta tutabileceklerine inanıyordu.

- Ama bu Bask hükümetinin yanaşmadığı bir tür savaş politikasını gerektiriyordu. Düşmanın yararlanacağı her şeyi yok etme politikası, tıpkı Madrid'deki gibi devrimci tipte bir savaş. Madrid'i savunanların yoksun oldukları büyük bir avantaja sahiptik: engebeli arazi...

"Demir halka"nın kırılmasından sonra Bilbao'nun merkezi ağır topçu menzilinin yaklaşık on kilometre ötesindeydi. Kentin içinde, Paris'ten Asturias'taki evine gitmekte olan eski milletvekili Dr. Carlos MARTINEZ'in gözlemine göre tam bir sükûnet vardı. Topçu ateşi açık biçimde duyulabiliyordu. Kentin düşmesi an meselesi idi. Gran Via boyunca yürüdü. Savaş boyunca Vizcaya'da Başkan Aguirre'nin yönetimi altında düzen sürmüştü: Rahiplere ve mülkiyete saygı gösterildiğini görüyordu. Hiçbir formalite ile karşılaşmadan -tayın kartı, vesika vb. olmadan- bir dükkâna girip İngiliz kumaşından iki ceket satın aldı. Aynı şeyi Asturias'ta yapamazdı. Belki de pek çok kişi Franco'nun zaferini bekliyor, diye düşündü.

Komünistler topyekûn direniş çağrısı yaptılar. Bıçakların bile, etkin kullanıldıkları taktirde, düşman saldırısına karşı uçaklar kadar etkili olduğunu düşünüyorlardı. Mevzi savaşının, son hattı savunmanın dezavantajları açıktı: Bir kez yarıldığında, öteki mevziler neyle tutulacaktı?[10]

Bask hükümeti kenti savunmaya ve aynı zamanda nüfusu tahliye etmeye karar verdi. Nüfusu olmayan bir kent ikinci bir Madrid

---

10. Ne var ki, verilmekte olan savaş türü bakımından sabit savunma hatlarının, bir sonraki yıl XYZ hattının kanıtladığı gibi, etkili olduğu görülebiliyordu. Dağlarda inşa edilen tahkimatlar -yarım tonluk bombalara dayanıklı siperlerle- milliyetçilerin Valencia'yı ele geçirmelerini önledi (bk.Thomes, *The Spahish Civil War*, s.834). Buna kıyasla, demir halka zayıf biçimde inşa edildi, tamamlanmadı ve ihanet etti.

olamazdı. Yine de askerler kenti kahramanca savunabilirlerdi.

İlk yarma hareketinden bir hafta sonra 19 Haziran sabahı düşman kentin her iki tarafındaki tepelere hâkim durumdaydı. Bilbao'yu boşaltma emri verildi. Düşman Santander yolunu geri çekilebilmek için açık bıraktı. Ramòn Rubial, Basurto hastanesindeki kurmay karargâhından kaçmak için dışarı çıktı. Yol boyunca yürürken sahip oldukları bütün eşyaları yüklenmiş kaçan sivilleri görünce umutsuzluğa kapıldı. Bilbao neden ikinci bir Madrid olmamıştı? Halkın moralini yükseltecek uluslararası tugaylar olmadığı için mi? Yoksa Madrid'e tam zamanında ulaşan savaş malzemesinin yokluğundan ötürü mü? Anlamak zordu. Merkez cepheden tecrübeli komutanlar gelmiş, gemiyle Çek silahları getirilmiş, daha çok adam silah altına alınmış, yeni bir ordu komutanı, bir Basklı olan General Gâmir Ulibarri atanmıştı. Ama bütün bunlar çok geç kalmıştı. Düşmanın havadaki üstünlüğü belirleyici olmuştu. Yine de, düşmanın Bilbao'ya olan 42 kilometrelik mesafeyi katetmesi yetmiş günü almıştı.

Sosyalist tabur komutanı Pedro BASABILOTRA aynı yol boyunca kum torbalarıyla korunmuş bir arabanın içinde kaçıyordu. Santander yolundaki ilk kasabaya, Castro Urdiales'e vardığında onu bir Rus binbaşı karşıladı.

- İspanyolca sözcükleri çok yavaş söyleyerek, "Basklı mısın?" diye sordu. "Evet." "Basklılar korkaktır." "Sokağa çık ve bu söylediğini bir daha tekrarla. Sen kendini nasıl asker sayıyorsun?" Milliyetçi Bask güçleri başkanının sekreteri, Rus'un ayakkabı tamircisi zihniyetine sahip olduğunu düşündü. "Bilbao yıkılsın ımı? Orayı savunmak imkânsızdı. Savaşı sürdürmek için kuvvete ihtiyacımız olduğu bir sırada orada ölmek aptallıktı"...

Bir gece önce Bask milliyetçileri karakteristik bir jest yaparak ellerindeki bütün sağcı mahkûmları serbest bırakmışlar ve onları kendi hatlarından düşman mıntıkasına geçirmişlerdi.

❀

JUAN MANUEL EPALZA

PNV'li mühendis.

Mahkûmları nakletme işi ona düşmüştü. Bunu yapamazsa Larrigana hapisanesinde kalacak ve onları düşman gelene kadar her şeye ve herkese karşı savunacaktı. Sonra da kaçacaktı. Nasıl? Yetkili, "Yüzerek," diye karşılık verdi. Görev gayri resmî idi. Bask hükümeti Trucios'u terk etmişti, planı yapan Manuel sorumluluğu bizzat yüklenecekti.

Yola çıktı. Savaşın ona yüklediği pek çok görevden biriydi bu. Aslında bunun Afrika Ordusu'nun ana karaya geçtiği an, Almanya ve İtalya'nın asileri destekleyecekleri açığa çıktığı an kaybedilmiş bir savaş olduğuna inanıyordu. Çok iyi yönetilen İspanyol ordusu daima işini bilirdi. Müdahale etmeme politikası ortaya çıktığında cumhuriyetin pek umudu kalmamıştı. Irun düşerken, iki ülkeyi ayıran ırmağın öteki yakasında, yani Fransa'da, silah yüklü vagonlar bekletiliyordu. Bunun utancı muhteşem majestelerinin hükümetine aitti. Bu arada Blum gözyaşı döküyordu. Ne mizansen ama!

Peki ya cumhuriyet? Anarşi içindeydi. Katletme, yakıp yıkma, mülksüzleştirme yerine, karşı-saldırı için derhal bir ordu örgütlenmeliydi. Düşman daima inisiyatifi elde tutmuştu. Catalonia'ya bakın. Büyük ekonomik potansiyeline rağman, Aragon cephesinde uygun bir saldırıyı gerçekleştirememişti. Bunun yerine, bitmek bilmeyen komite toplantıları, tartışmalar, münakaşalar. POUM'lular bile birbirlerini öldürüyorlardı. Guernica'dan bir hafta sonra onlar Barcelona sokaklarında savaşıyorlardı. Bir savaş bu şekilde nasıl kazanılabilirdi?

Yirmi beş yaşındaydı; hukuk, endüstri mühendisliği ve işletmecilik okumuştu. Üst sınıfa mensup Bilbao'lu birinden geliyordu ve Bask milliyetçiliğini benimsemişti. *Banco de Bilbao*'nun yöneticilerinden olan babası -büyükbabasının kurucularından biri olduğu bu banka öncü İspanyol bankalarından biri idi- PNV milletvekili olmuştu. Ailesi evde sadece Baskça konuşurdu. İkinci dili Fransızca, üçüncüsü Almanca ve dördüncüsü İspanyolca idi.

- Dil aşkımız milliyetçiliğin başlıca unsurlarından biriydi.

Köylülük ve kilise tarafından canlı tutulan dil dinin önemli bir siperi durumundaydı. Bu dil kâfirlere ait sözcükleri tanımazdı. (İnsanlar "İspanyolca sözcük" kullandıkları için papaza günah çıkartırlardı.) Dil, din, Bask yurtseverliği, özgürlük ve demokrasi, bunlar milliyetçiliğin unsurları idi. Bilbao'daki üst sınıf, "kaba" ve yerel olarak gördüğü milliyetçiliğe tepeden bakardı. Onlar İngiliz tarzında merkeziyetçi ve liberaldiler...

Basklılar Basklılardı ve Euzkadi onların anavatanı idi. Hatırladığı kadarıyla her şey işte bu kadar basit ve bu kadar karmaşıktı. İspanyol pasaportu taşısalar da İspanyol değildiler. Bu bir kez kabul edildiğinde Basklılar ile İspanyollar arasındaki ilişkileri resmileştirme görevi engellenemezdi. Ancak bu kabul edilmeden önce böyle bir şey yapılamazdı. PNV, kendisini ezen şeyi başından atmayı ve Euzkadi'nin özgürlüğünü kazanmayı amaçlayan bir direniş hareketi gibiydi. Üyeleri bütün sınıflardan geliyordu; kurtuluş gerçekleştiğinde, muhtemelen, kendisini oluşturan sınıfsal unsurlara göre bölünecekti. Bask ruhunun bireyci olduğunu, sosyalizmden çok anarşizme yakın olduğunu düşünüyordu. Açıkça merkezci olan sosyalizm Vizcaya'da sağladığı desteğin neredeyse tamamını öteki bölgelerden göçmüş işçilerden sağlıyordu. Savaştan önce Sosyalist Parti baş düşman olmuştu.

Juan Manuel daha başından itibaren savaşın İspanyolları ilgilendiren bir sorun olduğuna ve PNV'nin tarafsız kalması gerektiğine inanmıştı. Bask milliyetçileri başlıca düşmanları ile, yani solla[11] nasıl ittifak kurabilirlerdi? Saldırıya uğradıkları için bu savaşa mecbur kalmışlardı. Savaş sırasında bir yandan müttefikleri tarafından arkadan hançerlenmekten korkmuş, bir yandan da cephedeki düşmanı kollamak zorunda kalmıştı.

- Savaşı kazansaydık, ülkenin anarşistlerin ve komünistlerin eline geçmesine izin verecek miydik?...

Bir komünist cadı avcısı değildi. Fakat komünizmden de hiç hoşlanmıyordu. Ayrıca bir diktatörlük biçimi ile diğeri arasında tercih yapmak zorunda kalmak da istemiyordu. Mecbur kalsaydı, muhtemelen komünizmi seçmezdi, çünkü, "onların diktatörlüğü diğerlerinden daha uzun sürer"di.

---

11. Bk. s. 242-243.

Hapisaneye giderken, potansiyel düşmanları kurtarmak, onların güvenliğini sağlamak ne saçmalık, diye düşünüyordu. Basklılar insan hayatına her şeyden fazla önem verirlerdi.

- Elimizi kana bulamamak bizim için daima savaşı kazanmak kadar büyük bir problem olmuştu. Belki de daha büyük bir problem...

Beş ay kadar önce, Ocak ayı başında, bir Alman hava akınından sonra öfkeli bir kalabalık hapisaneye saldırmıştı. İsyanı bastırmak için gönderilen bir UGT taburunun askerleri katliama katılmış ve *Ertzaina* (yeni kurulan Bask polisi) gelene kadar 200 mahkûm öldürülmüştü. Bask milliyetçi düşüncesi ağır bir darbe yedi[12]; Bilbao radyosu katledilenlerin isimlerini yayımladı; suçluları yargılamak için özel bir mahkeme kuruldu ve altısı ölüme mahkûm edildi. Geçen sonbahar nehrin ağzında demirlemiş mahkûm gemilerine birbiri ardı sıra yapılan iki saldırı bir trajedi olmuştu. Basklıların, ister "beyaz" ister "kızıl" olsunlar insanları katleden İspanyollar ile aynı görülmeye hazır olmadıklarına inanıyordu. Basklılar farklıydılar. Yeni bir hapisane saldırısı olursa çok sayıda Bask milliyetçi askeri cepheyi terk edecekti. Şimdi bile, son anda, Larrinaga ve yakındaki Carmelo ve Angeles Custodios manastırlarındaki -bu iki manastır hasipaneye çevrilmişti- 900 mahkûm kendi kaderlerine terk edilemezlerdi.

Mahkûmları sıraya dizilmiş emir beklerken buldu. Ellerine kazma, kürek ve battaniye verilmişti. Anlaşılan siper kazmaya götürüleceklerdi. Kendisi ve daha önce seçilmiş, askeriyeye mensup üç adam Santo Domingo'ya doğru yola çıktılar. İki Bask milliyetçi taburu bölgedeki tepeleri bir gün önce büyük kayıplar pahasına geri almışlardı. Son dönemece geldiklerinde beraberindeki üç adamı ileriye gönderdi. Güvenli olup olmadığını bilmeden mahkûmların hatları geçmelerine izin veremezdi.

- Üç adam kaçmaya kalkacaktı. Ayışıklı bir geceydi ve sivil

---

12. "Bazılarımız, hükümetin, yüz yüze geldiği bütün zorluklara rağmen - bunlardan biri polis güçlerinin sıradan insanlardan oluşturulması idi- katliamı önlemek için daha etkili ve daha hızlı hareket edeceğine inanıyordu. Bir parti toplantısında istifa ettik. Fakat hiç kimseyi suçlamadık, şöhretimize müthiş bir leke sürmesine rağmen kendi sorumluluğumuzu kabul ettik." (Juan AJURIAGUERRA, başkan, Vizcaya PNV'si.)

muhafızın kel kafası ışıkta parlıyordu. Ona beremi verdim. Mahkûmların ancak Bask milliyetçi birliklerinin tuttukları bir yerden geçebileceklerine karar verdim. Güvenmediğimiz birinin mahkûmlara nişan alıp ateş açması halinde meydana gelecek katliamı gözümün önünde canlandırabiliyordum...

Gönderdiği adamlara zaman kazandırmak için beklerken Bask milliyetçisi Itxalde taburundan bir teğmen geldi. Korku içindeydi. Ona yolun bir kilometre kadar aşağısındaki hapisaneye dönmesi için emir getirinişti. Bir solcu taburdan bir gurup asker mahkûmların hareket halinde olduklarını görmüştü. Eyleme geçecek gibiydiler. Mahkûmları koruyan *gudari*'lere mahkûmların derhal yola çıkarılmaları için emir verilmişti. Yolun aşağısına doğru giderken Beggona Bazilikası'nın arkasında uzun bir kol oluşturmuş mahkûmları gördü. Bazıları silahlıydı. *Gudari*'ler durumu anlamışlardı.

- Aynı şeyi yapacaktım. Kolun gerisini korumak için bizim taburlardan yeterli miktarda *gudari* vardı. Mahkûmların kazma ve küreklerini bırakmaları için emir verdim. Yaptıkları gürültüyü asla unutmayacağım. Sonra, kolun hareket etmesi, silahlı adamların kavşakta kalması için emir verdim. Hayatının nadiren küfrettiğim anlarından biriydi; adamlar yeterince hızlı yürümüyorlardı...

Aynı kolda siperlerde hastalanan adamlar da vardı. Hapisaneden Santa Domingo'ya giden yol üç kilometreydi. Yol boyunca uzanan 900 kişilik kol, ay ışığı altında, geridekiler tarafından açık biçimde görülebiliyordu. Salamanca'dan eski CEDA milletvekili Ernesto CASTANO da geride bulananlar arasındaydı. 70 kilodan 30 kiloya düşmüştü ve bir *gudari*'nin verdiği hafif makineli tüfeği taşıyordu. EPALZA geride Bask milliyetçi askerleri ile sosyalistlerin önderlik ettikleri askerler arasında silahlı çatışmayı önlüyordu. Mahkûmlar bu durumun pek farkında değildiler. Her iki askerî gurup da alarm halindeydi fakat neler olup bittiğini kesin olarak bilemiyorlardı. Nihayet, EPALZA'nın ısrarları üzerine her iki gurubun komutanları görüşmeye başladılar.

- Kolun mümkün olduğu kadar uzaklaşabilmesi için zaman kazanmaya çalışıyordum. Bütün bunlar olurken, kavşağı korumaları için geride kalmalarını emrettiğim silahlı mahkûmlar ile *gu-*

dari'lerin düşman hatlarına geçmiş olduklarını fark ettik. Onlara katılmak istemedim. Savaşın daha ilk günden kaybedildiği görülebiliyordu, fakat bu savaşmaya devam etmemek için bir sebep değildi. Evimde sakladığım arkadaşlarımdan biri, Bilbao'da kalmamı önerdi. "Neden, arkadaşların kafamı kessinler diye mi?" "*Hombre*" dedi, "senin gibi fikirleri olan birine başka ne yapmalarını bekliyorsun?" Sağcıların sergilediği zihniyet buydu...

EPALZA'nın görevini başarıyla tamamlayıp nehri geçerek Bilbao'nun merkezine dönmesinden yirmi dakika sonra köprüler havaya uçuruldu. Merkezî hükümet, kentin savunulamaması halinde bütün sanayinin tahrip edilmesini emretmişti. Nehrin denize açıldığı yerin, Bilbao'dan denize kadar uzanan sol kıyısı cumhuriyet için önemli ağır sanayi kuruluşlarını kapsıyordu. Üç fabrika tamamen tahliye edildi ve öteki büyük fabrikalardan bazı makineler alındı[13]; fakat, gemi imalat yerleri, ağır sanayi işlikleri ve çelik imalathanelerinden başka, şarjör, havan topu ve patlayıcı fabrikalarına dokunulmadı. İlk gurup arasında yer alan, Baracalde'deki Altos Hornos, İspanya'nın on önemli çelik imalathanesiydi. Bilbao'dan çekilen sol-kanat birlikler bu kuruluşun tahrip edileceğini umuyorlardı.

- Altos Hornos'a dokunmadıktan sonra köprüleri havaya uçurmanın ne gereği vardı? Sosyalist tabur komutanı Ramòn RUBIAL bunu soruyordu. Bütün gereken ana enerji santralını havaya uçurmaktı. Bu durumda çelik imalatı birkaç yıl sekteye uğrayacaktı...

Bunun neden yapılmadığını birkaç kişi biliyordu. Bask hükümetindeki ANV'li tarım bakanı Gonzalo NARDIZ durumu bilenlerden biriydi, çünkü kendisi tesislerin hasar görmemesini sağlamaktan sorumluydu. Bilbao düştükten iki ya da üç gün sonra Başkan Aguirre onu ve ordu komutanı General Gâmir'i kendisiyle birlikte Baracaldo'ya gelmeleri için davet etti.

- Partimin üyelerinden Luis Urcullo yerel taburun komutanıydı. Hükümet içinde Altos Hornos'un havaya uçurulması konusunda

---

13. *Guerra y revoluciòn en espana, 1936-1939*, c.3,s.140,n.4'de, kuzey genel kurmayının ordu için düşündüğü atölye ve ekipmanın bir listesi yer alır.

hiçbir tartışma olmamış, sorun ortaya bile konmamıştı. Görevinin Altos Hornos'u savunmak olduğunu ve buranın havaya uçurulmasını önlemek için elinden geleni yapması gerektiğini ısrarla belirterek, Urcullo ile konuştuk. Ona yazılı emir vermedik ve aklımızdan geçenleri yüksek sesle söylemedik. İpuçları sayesinde aramızda sessiz bir anlaşma oldu...

Ne var ki, NARDIZ tabur üyelerinin çoğu Baracaldo'dan geldikleri ve geçimleri çelik fabrikasına bağlı olduğu için aksi yönde emir vermenin zor olduğunu hissedecekti. Başkan Aguirre'nin hedefi, halkı işsiz ve düşmanın misillemesine açık bırakacak her türlü yıkımdan sakınmaktı. Örneğin, EPALZA bir başka siyasetin mümkün olmadığına inanıyordu.

-Eğer ilk yegâne Bask hükümeti, ülkenin üretim kapasitesini tahrip edecek bir yıkım politikası izlemiş olsaydı, halkımız bunu asla anlamayacaktı. Fabrikalarımızı işler halde bırakmakla müttefiklerimize ihanet ettiğimizi biliyorduk, ancak her şeyi tahrip edip halkımızı işsiz bıraksaydık daha büyük bir ihanette bulunmuş olacaktık...

Ayrıca bu yenilgi kısa sürebilirdi. Vizcaya'daki PNV'nin Başkanı Juan AJURIAGUERRE, parti liderliğine mensup diğerleri gibi, bir Avrupa savaşının patlak vermek üzere olduğuna ve Franco rejiminin yıkılacağına inanıyordu.

- Halkın, bir daha yerine koyamayacağımız servetini tahrip etmek istemedik. İşler istendiği gibi gitmiş olmasa da, Altos Hornos'u havaya uçurmamanın bir hata olduğunu kesinlikle söyleyemem...

Ne var ki, öteki PNV militanları askeri bakımdan bunun ağır bir hata olduğuna inanıyorlardı.

-Guipuzcoalı PNV militanı Luis MICHELENA, aslına bakılırsa hiç bir zaman tam anlamıyla askerî bir zihniyet kazanamadık, diye düşünüyordu. Her zaman bir savaşa zorla sokulmuş siviller durumundaydık...[14]

---

14. Viscaya'da savaş sanayinin sabote edilmemesini yargılamadan önce, ilerde göreceğimiz gibi, ne sosyalistlerin hâkim oldukları Asturias'ta ne de CNT Cataloniasında yenilgiden önce geniş çapta sabotajların yapılmadığını hatırlamak gerekir.

❀

Bilbao'nun işgalinden dört gün sonra zaferi kazananlar Vizcaya'daki bütün sanayii askerî denetim altına aldılar.[15] Franco rejimi ilk kez bir sanayi ve madencilik merkezine sahip oldu. Üretim devam etti. Euzkadi rejimi altında savaş öncesi düzeyin gerisinde kalan demir cevheri çıktısı, altı ay içinde, her ay yaklaşık %6 oranında arttırıldı. Kendisi için ablukanın söz konusu olmadığı Franco rejimi, bir sonraki yıl, bu çıktının %60'ını ihraç edebiliyordu. Britanya (Nazi Almanyası ile anlaşarak) savaş öncesindeki payını almaya başladı. Bu durum, her yıl fazladan 1 700 000 *sterlin* gelir sağlıyordu. Bütün cepheleri -sadece kuzeyi değil- besleyebilen Vizcaya savaş malzemesi üretimine ek olarak Franco bunun daha fazlasını ithal etmek için değerli bir döviz kaynağı sağladı.[16]

Madrid cephesinde, cumhuriyetçilerin kuzeydeki baskıyı hafifletmek için planladıkları ve temmuz ayı boyunca kanlı bir pat durumu sağlamak amacıyla sürdürülen Brunete savaşından sonra Franco kuzey seferini sürdürecek serbestliği kazandı. Ağustos ayı içinde, on beş günden daha kısa bir sürede, kuzeydeki üç cumhuriyetçi eyaletin ikincisi olan Santander ele geçirildi. Bu daha çok bir İtalyan zaferi idi ve Franco tarafından, yakın zamanda Guadalajara'da uğranılan yenilgiyi telafi etmek için gerçekleştirildi.

Önceden yapılan anlaşma uyarınca 25 000 adam ve 3 000 Baskh milliyetçi subay doğu Santander'deki Santona'da İtalyanlara teslim edildi. Savaşa Bask milliyetçi katılımının akibeti bu oldu.

İtalyan saldırısı hız kazanırken bozgunu önlemek için diğerleri kadar uğraşan Bask birlikleri Santander yerine Santona'ya çekildiler. Bir Bask milliyetçi taburunun desteğinde ve PNV'nin emri ile Juan Manuel EPALZA Santona askerî komutanlığına getirildi ve şehri ele geçirdi.

---

15. Aynı zamanda, *concierto económico,* kendini vergilendirme hakkı, Vizcaya ve Guipuzcoa için menedildi. Bilbao'nun yeni atanan belediye başkanı Motrico Kontu Josè Maria de Areilza'nın sözleriyle: "Euzkadi denilen dehşet, uğursuz kâbus fethedildi... Vizcaya, saf ve basit askerî fetih.sayesinde bir kez daha İspanya'nın bir parçasıdır..."

16. Bk.Wealey, "How Fanco Financed His War-Reconsidered", *Journal of Contemporary History'*un. 27 ve 28, s.151.

- O zaman, yarı jest yarı ciddî yegâne bağımsız Bask cumhuriyetinin kurulduğunu ilan ettik. Maliye hariç bütün diğer görev yerleri ile bir hükümet kuruldu. Ben başbakan ve adalet bakanı oldum.

Bizlerin, Bask milliyetçilerinin pek çoğu için savaş Bilbao'nun düşmesi ile birlikte sona ermişti. Kabul etmek zordu fakat gerçek buydu. Merkezî hükümetten ordumuzu Catalonia'ya nakletmek için savaş gemilerini göndermesini istemiştik. Reddedildik. Artık kendi ülkemizde değildik. Euzkadi'de uğrunda savaştığımız özgürlük ve demokrasi neredeydi? Hiçbir yerde; ne cumhuriyetçi ne de Franco yanlısı mıntıkada...

Bu duygu yayılıyordu. Bilbao'nun düşmesinden sonra PNV liderleri ile onlara bağlı askerî komutanlar arasında on beş gün süren bir toplantı yapıldı. Askerî komutanlar teslimiyetin söz konusu bile olmadığına dair anlaşmışlardı, ancak politikacılar bir çözüm bulmak zorundaydılar. Daha önce Vizcaya'nın teslim olmasını görüşmek için gönderilen İtalyan aracılar reddedilmişlerdi. Bu kez ilişkiler yeniden başladı. Bask ordusunun ne maddî ne de moral bakımdan savaşı sürdürebilecek durumda olmadığına inanan Juan AJURIAGUERRA İtalyan kuvvetlerinin konutanı General Roatta ile yapılacak anlaşmayı görüşmek için cephe hattını geçti.[17] İki PNV üyesi, Mussolini'nin anlaşmaya hazır olduğunu düşünen İtalyan dışişleri bakanı Ciano ile Roma'da tartışıp geri döndüler. Bask hükümeti bu işe karışmadı. İnisiyatif sadece PNV'ye aitti. Bask milliyetçileri İtalyanlarla İspanyollarla olduğundan daha insanca bir anlaşma yapılabileceğini umuyorlardı.

---

17. Anlaşma uyarınca bütün Basklı subayların ayrılmalarına izin verilecekti - "amacımız yeni komutanlıkları ele geçirmek için onların Barceelona'ya nakledilmeleri idi". Hiçbir Basklı asker milliyetçi orduda hizmet etmeyecekti; sivillere karşı misilleme yapılmayacaktı. Ayrıca, Basklılar silahlarını teslim edecekler, Santona çevresindeki mıntıkada sağcı mahkûmların hayatlarını garanti edecekler ve kamu düzenini koruyacaklardı. "Görüşmeler çok çetin olmadı. İtalyanlar daha fazla koşul dayatmaya çalışmadılar. Aslında bütün istedikleri kendi küçük zaferleri idi" (Juen AJURIAGUERRA).

Anlaşmaya uyma konusunda kararlı olan Bask milliyetçi komutanları, Eugenio CALVO'nun Santona'daki birliği gibi, savaşı sürdürmek isteyen Bask komünist birliklerini silahsızlandırmaya çalıştı ve kuzeydeki ordunun genelkurmayından kendi adamlarına hitap etmesi için gönderilen bir heyette komünist bir yüzbaşının bulunmasına itiraz etti.

AJURIAGUERRA ikinci bir görüşme görevi için gittiği Fransa'dan -Haile Selasiye'ye ait olan ve Bask hükümetinin satın aldığı uçakla- Bask güçleri ile birlikte teslim olmak için döndü. İtalyanlar Laredo'ya girerlerken kendisi General Roatta'nın karargâhına alındı. Burada, İtalyan ordu komutanı yapılacak anlaşmadan şeref duyacağını söyledi.

- Her şey düzenliydi. Önceden belirlenen zaman sınırlarına uymayışımızla ilgili hiçbir şey söylenmedi.[18] Son anda hiçbir engel çıkmadı...

Pek çok Bask subayı, yapılan ricalar üzerine, Santona'ya varan iki İngiliz gemisine, *Bobie* ve *Seven Seas Spray'e* bindiler. Aralarında Pedro BASABILOTRA ve erkek kardesi Peder Josè Maria da vardı. Pedro'nun konuştuğu kaptan sular yükseldiğinde yola çıkacakları konusunda onu ikna etti. İki adam kamaralarına indiler. Tayfalar onlara çukulata verdiler. Bir süre uyudular. Şafakta uyandıklarında gemi hâlâ aynı yerde duruyordu.

- Bir sonra fark ettiğimiz şey İspanyol renkleri taşıyan bazı küçük teknelerin limana girişi oldu. İtalyan askerleri güverteye çıktılar ve bize gemiyi boşaltmamızı söylediler. Orada bulunanların eline kan bulaşmadığından emin olmak istediklerini söylediler...

AJURIAGUERRA'nın hatırladığı kadarıyla anlaşmada böyle bir önleme izin veren bir şey yoktu. Yine de kanlı bir cinayet işleyen hiç kimsenin ayrılmasına izin verilmeyeceğini kendi ara-

---

18. "Müzakere ettiğim teslim olma planı, farklı kesimlerin birbirini izleyen adımlarla teslim olacakları bir dizi aşamayı içeriyordu. Askerî konularda uzman değildik ve aldatıldık; daha sonra - belki Franco'nun yaptığı baskıların ardında- başarısızlığımız İtalyanların öne sürdükleri anlaşmayı bozduğumuz bahanesini haklı çıkarmak için kullanıldı. Oysa cephedeki İtalyan subayları anlaşmanın geçerli olduğunu düşünmeye devam ediyorlardı. Aslında, İtalyanlar Laredo'ya girdiklerinde şöyle diyorlardı: "Burada İspanyollar yok, sa-

larında konuşmasalar da biliyorlardı.

- Subayları boşalttıklarında onları ne yapacakları sorunu ortaya çıktı. Dueso hapisanesi boş olduğu için -sağcı mahkûmları serbest bırakmıştık- subayları oraya götürmeye karar verdiler, fakat mahkûm olarak değil. Hapisane onların yaşadıkları yer olacaktı. Günlerce kapıları bile kapamadılar...

EPALZA hapisanedeyken, General Roatta'nın, Franco'nun anlaşmanın uygulanmasına karşı çıkmaya devam etmesi halinde İtalyanların Basklı subayları almak için bir kruvazör göndereceğini söylediğini haber aldı.

- Anlaşmayı uygulamak istiyorlardı fakat çıkış yolları yoktu. Bir gün birisi bağırdı: "Şuraya bakın, bayrağı indiriyorlar." O ana kadar hapisanenin üzerinde sadece İtalyan bayrağı dalgalanmıştı. İspanyol askerlerinden oluşan bir bölük yanlarında hapisane yetkilileri olduğu halde yönetimi devralmak için içeri girdi. AJURIAGUERRA İtalyan komutanı azarladı, ona ülkesindeki vefa duygusundan söz etti. Komutan ve tugayının yapabildikleri tek şey selam verip oradan ayrılmak oldu...

Hapisane kapıları kapandı. Oyun sona ermişti. Sıkıyönetim mahkemeleri çalışmaya başladı. Ölüme mahkûm edilen ve cezasının infaz edileceğini düşünen Juan AJURIAGUERRA ölümünden sonra General Rotta'ya verilmek üzere İtalyan ihanetini protesto eden bir mektup yazdı. (Hapisaneden gizlice çıkarılan mektup General'e değil de San Sebatian'daki İtalyan elçisine ulaştı. Elçi bir kaç hayat kurtarma umuduyla idam kararlarını Burgos nezdinde protesto etti.[19]

---

dece İtalyanlar ve Basklılar var..." (Juan AJURIAGUERRA.)

19. 15 Ekim'de dikkatle seçilen ilk mahkûmlar kumsalda kurşuna dizildiler: İki PNV siyasal lideri, iki PNV ordu lideri, iki STV (Basque milliyetçi sendikası) lideri, iki sosyalist, iki komünist, iki anarko-sendikalist, iki cumhuriyetçi. Vizcaya'daki şiddet diğer yerlere kıyasla daha az dehşet verici olmakla birlikte (R.De Garate'nin *Diario de un condenado a muerte*' sinde - Bayonne, 1974- belirtildiğine göre, Ekim ile Temmuz arasında Dueso ve Larrinaga hapisanelerinde 320 mahkûm idam edildi) diğer pek çoklarının yanı sıra AJURIAGUERRA ve Luis MICHELENA da iki yıl boyunca sürekli idam hükmü altında tutuldu. Cezanın bugün mü yoksa yarın mı infaz edileceği belli değildi.

Bu arada, cumhuriyetçi mıntıkanın geri kalan kısmında Bask milliyetçileri ihanetle suçlanıyorlardı. AJURIAGUERRA bunu kabul etmedi. Bask ordusu Santander düşene kadar teslim olmamıştı. Burada düşman saldırısı askerî bir yürüyüşe dönüşmüştü.

- Merkezî hükümet bize tek bir uçak bile gönderemeyeceğini söylemişti. Bilbao'nun düşmesinden sonra moraller bozuldu. Halkımız derin bir biçimde Euzkadi'nin dışında savaşmak zorunda olmadığını hissediyordu. Bu halk savaştan önce de kendi bölgesinin dışında askerî hizmet için çağrılmamıştı. Bu durum Vizcaya'nın doğal haklarından biri idi. Santander ordusunda moral düşüktü. Asturias'ta daha yüksekti, ancak burası da çok geçmeden düştü. Asturiaslıların, denize doğru bakan herkesin bir korkak olduğu propagandası pek işe yaramadı. Asturias Konseyi ve ordunun genel kurmayı sonunda gemi ile kaçtı. Santona'da bulunan bizler kaldık. Bask hükümetinin savaş bakanı, Bask milislerinin başkanı ve öteki beş partinin liderleri benimle birlikteydiler...

Kimse onların kişisel dürüstlüklerinden ve cesaretlerinden kuşku duyamazdı. Fakat Bask milliyetçiliğinin diğer yönleri, Pedro BASABILOTRA'nın düşündüğü gibi, bu durumun ortaya çıkmasına yardımcı oldu.

- Franco zeki olsaydı, askerlerimize kahramanca savaştıklarını ve şerefli bir biçimde teslim olduklarını söylerdi. Böyle söyleseydi gönüllülere Madrid'i almak için kendi ordusuna katılmaları çağrısında bulunabilirdi. Eminim askerlerimizin %80'i böyle bir çağrıya olumlu yanıt vereceklerdi. Bunu yaptığım görüşmelerden çıkarıyorum. Sürekli silah vaat eden ama göndermeyen cumhuriyetin ihanetine uğradıklarını hissediyorlardı. Madrid'deyken onların yeterli silahları ve uçakları olduğunu işittik..[20]

Savaş... bölünmüş bir halk arasında yapılan silahlı bir ple-

20. Savaştan yirmi yıl sonra Başkan Aguirre Amerikalı tarihçi Stanley Payne'ye Bask ülkesinin üçte birinin anti-faşist koalisyonu desteklediğini, üçte birinin karşı çıktığını ve üçte birinin de tarafsız kaldığını söyledi (bk. Payne, *El nacionalismo vasco,* Barcelona, 1974,s.238).

bisittir: Bir yanda, yasa ve düzeni, sosyal barışı, geleneksel uygarlığı anavatanı ve nüfusun geniş bir kesiminin açıkça benimsediği dini savunmak için ayaklanan asilerin taşıdıkları ruh. Öte yanda ise, İspanya'nın eski uygarlığını Rus sovyetlerinin yeni "uygarlığı" ile değiştirmek isteyen materyalizm -buna, marksist, komünist veya anarşist denir- vardır.

İspanyol piskopolarının kollektif mektubu (l Tem muz l937)

Sevgili Inaki:

Birkaç saat içinde idam edileceğim. Mutlu ölüyorum, çünkü İsa'yı yanımda hissediyorum ve Basklıların anavatanını her zamankinden daha çok seviyorum... Seni bir baba gibi seven, İsa'ya aşık olan beni düşündüğün zaman saf ve lekesiz ol, Euzkadi'yi anne ve babanın sevdikleri kadar sev.

Yoksul annemi ziyaret et ve onu alnından öp. Sonsuza kadar elveda. Seni binlerce kez kutsuyorum.

Esteban

Basklı şair Esteban ve Urquiaga'dan arkadaşı Inaki Garmendia'ya, 25 Haziran l937'de kurşuna dizilmeden kısa süre önce yazılan mektup

---

MİLİTANLAR l4

ERNESTO CASTANO
CEDA'lı avukat

Bilbao'nun Larrinaga hapisanesinden çıkan mahkûmlar kolu gece boyunca yürüyerek milliyetçi hatlara vardı. Juan Manuel Epalza'nın geride uğraştığı tehlikenin farkına bile varmamışlardı. Ernesto CASTANO ay ışığında taraftarı olduğu hatları seçmeye çalışıyordu. Kendisini son gecesini geçirmiş bir adam gibi hissediyordu. Artık bu dünyadan ayrılmaya hazırdı. İsyan hazırlığına yardımcı olduğu Bask ülkesinde tutuklanan sabık CEDA mil-

letvekili kapalı kaldığı sırada veya kalabalığın hapisaneye saldırması gibi azap verici bir deney nedeniyle moralinin zayıflamasına izin vermemişti. Çektiklerinin Franco'nun İspanyasında kendini gösteren yenileştirici idealizm tarafından fazlasıyla karşılandığını hissediyordu. Belçika elçisi hapisaneyi ziyaretinde onlara aynı cinayetlerin ve katliamların her iki mıntıkada da işlenmekte olduğunu söylemişti. Mahkûmlar ona inanmamışlar, onları Franco'ya karşı getirmeye çalıştığı için kendisinden nefret etmişlerdi. "Daha iyi bir İspanya'nın bizler gibi fedakârlık yapılarak kurulmakta olduğuna tamamen inanıyorduk."

Geçen Ocak ayındaki hapisane katliamlarından beri Bask milliyetçileri onları neredeyse pederşahî bir özenle korumuşlardı. Hapisane müdürüne ve baş gardiyana teşekkür etmişler, serbest kaldıklarında onların ailelerini gözeteceklerini, bunun için ellerinden geleni yapacaklarını söylemişlerdi. Şimdi ikisi de mahkûmların arasındaydı. Onlarla birlikte kaçmayı tercih etmişlerdi. Franco rejimi tarafından cezalandırılacakları korkusu bizzat mahkûmlar tarafından giderilmişti.

- "Rahat olun, yeni bir İspanya yaratıyoruz," dedim onlara. "Yetkililer -sivil ve askerî- yönetiminiz ve bütün yaptıklarınızdan ötürü size teşekkür edecekler"...

Ayaklanmanın ileri götüren tek yol olduğunu düşünmüştü. Cumhuriyetçilerin sağın iktidara geçmesine hoşgörü göstermemeleri, rejimin özellikle kırsal kesimde duyduğu sınıf savaşı ihtiyacı, onu başarısızlığa mahkûm etmişti. Kendisi cumhuriyetçi-sosyalist koalisyona karşı savaşmış, Salamanca Tarım Bloku'nun başlıca örgütleyicilerinden biri olmuştu. Bu blok cumhuriyete sadakatini gösterirken, toprak sahipleri ve çiftçilerin koalisyonun çıkardığı yasalara ve tarım reformuna olan tepkilerini dile getirmişti.[21] Çiftçileri, rekoltenin kâr sağlayacak düzeyde olmadığı yerlerde hasat yapmamaya zorladığı için hapse atılmış ve sürgüne mahkûm edilmişti. Yeni rejime karşı verilen sert mücadele içinde maddî ve dinî çıkarların savunulmasının üst üste geldiğini düşünüyordu. Cumhuriyetin sınıf savaşına, tarım politikalarına, sekter ve din karşıtı yasalarına karşı mümkün olan

---

21. Bk. Kopuş Noktaları, A.

her gücün seferber edilmesi zorunluydu. Her şey birleştirilmiş, bütün güçler cephe hattına sürülmüştü.

Geriden gelirken yürüyüş kolunun ön tarafında durduğunu fark etti. Varmışlardı. Artık emniyetteydiler: Bir *requetè* albayı onları aldı, siyasal eğilimleri kaydedildi ve kendilerine yiyecek verildi.

- Aç olduğumuz halde yiyemiyorduk. Uzun süredir kavuşmayı beklediğimiz bu yeni havayı teneffüs ettiğimiz için çok mutluyduk. Yetkililere iki hapisane görevlisinin bizim korumamız altında bulunduğunu bildirdik. Bunun üzerine Bilbao'lu Falanj liderler geldiler ve iki adamın yüzlerine vurdular. Dehşete kapılmıştık. Falanjistlere saldırdık, üstlerini başlarını parçaladık. Fakat iki hapisane görevlisi alındı ve hapisaneye konuldu. O sırada bunun kişisel bir falanjist tavır olduğunu düşünüyorduk. Kısa sürede bunun genel bir durum olduğunu anladık. İsyandan önce planlanmış ve hazırlanmış bir şeydi bu...

Kendisinin de aralarında yer aldığı mahkûmlar hapisane görevlilerinin durumunu açıkladılar. Sonunda onları serbest bıraktılar ve Bilbao'ya dönmelerine izin verdiler. Boş yere bir sürü sıkıntı yaşamışlardı. Bu arada CASTANO ailesine kavuşmak amacıyla yerlisi olduğu Salamanca'ya döndü. Neler olup bittiğini işittikçe, kendisi gibi kızıl mıntıkada hapiste bulunanlar ile başından beri milliyetçi mıntıkada serbest olanlar arasında pek az ortak duygu olduğunu yavaş yavaş anlamaya başladı. Milliyetçi mıntıkada bulunan ve bir heyecan hali içinde yaşayanlar zaferin avantajlarından kişisel düşmanlarından öç almak için yararlanmışlardı. Kiliseler de dahil toplumun her düzeyinde kan davaları sürüyordu. Serbest kaldıktan ve Bask direnişi sona erdikten yaklaşık on beş gün sonra Katolisizm ile milliyetçi *Cruzada*'nın (haç) eş anlamlı olmadığını kanıtlamak için yapılan bir gösteri üzerine İspanya piskoposlarının dünya piskoposlarına kollektif bir mektup yayımlamaları üzerine CASTANO'nun umutsuzluğu arttı. Mektupta İspanyol kilise hiyerarşisi askerî isyana verdiği desteği doğruluyordu; kilise cumhuriyet yönetimi altında saldırıların kurbanı olmuştu; ama daima mevcut yetkililere saygı göstermeye çalışmıştı. Savaş istememişti ve şimdi binlerce, keşiş, rahibe ve papaz cumhuriyetçi mıntıkada şehit edilmekteydi.

" Tanrı düzenin hâkim olduğu bir toplumu -İspanyol ulusu gibi-

bir arada tutacak en derin bağları sağladığı için, komünist devrim, her şeyden önce, anti-Tanrı olmak zorundaydı." "Yurttaş-asker" ayaklanması "uygarlaşmış bir toplumun temel ilkeleri"ni savunmak için toplumun en değerli unsurlarını cezbetmişti. Savaş ruh ve materyalizm arasında bir "silahlı plebisit" idi. Piskoposlar bir korporatif milliyetçi devletin ideolojik damgasını taşıyan bir politik geleceği işaret ediyorlardı: "Anavatan analığı ifade eder; o ahlakî bir ortamdır, tıpkı, içindeki yurttaşın onun tam gelişiminden yararlandığı geniş bir aile gibi; milliyetçi hareket, İspanya'nın adı ve tarihsel özü üzerinde yoğunlaşan, bizi yıkıma götüren yabancı unsurları defeden bir sevgi akımı yarattı...

Mektup yeni devletin amacını kiliseninkiyle resmen özdeşleştiriyordu. Düzen -mülk sahibi sınıfın düzeni- ve din aynı şeydi. Vatikan (Basklıları açıkça mahkûm etmekten veya onlara nasihat etmekten dikkatle kaçınmıştı) kısa süre içinde Burgos rejimini tanıdı.

CASTANO kilisenin sağı desteklemesinin acınacak bir durum olduğunu düşünüyordu. Cumhuriyet yönetimi altında kiliseye ağır saldırılar yapılmış olsa bile, bu durum onun din bilincini bir bakıma etkiledi. Cumhuriyet boyunca savunmuş olduğu kilise hiyerarşisi hakkındaki görüşleri değişti.

- Ve inanıyorum ki, gerçek Katoliklerin çoğunluğu için de bu geçerli idi. Yarı korku yarı hırs nedeniyle kilise işlenmekte olan cinayetlere karşı çıkma görevini yerine getirmedi. Gösterdiği pasiflik dolaylı olarak baskının sürmesini sağladı; bu arada devletten cömertçe menfaatler sağlıyordu. Bir duvara karşı bile olsa, kilise konuşmalıydı...

Şimdi, kilisenin İspanya'da bir Hıristiyan rolü, eğitici bir rol oynamadığını anlıyordu. Dış görünüşe daha fazla önem vermişti. Sonuç olarak Katolikler İsa'nın pınarından değil, değersiz egoizmini açığa vuran bir kilisenin suyundan içmişlerdi. Tanrı aşkı ile değil Asrafat'ın sefaleti ve zincirleri içinde yetiştirildik. Tanrı'yı kendimiz keşfetmek zorundaydık."

Bunu daha önce anlamak mümkün olmamıştı. Kendisi de dış görünüşe, "hile ve dolandırıcılıklar"a kanmıştı. Şimdi, kilise hiyerarşisi ile günlük ilişkileri içinde, piskoposların ona ihanet etmiş olduklarını anlıyordu. İçinde yalnız olduğu ve ancak Tanrı

ile doldurabileceği bir boşluk vardı.

Çoğunlukta olan gerçek katoliklerin kendilerini nasıl hissettiklerini ortaya koyacak bir ses hâlâ yoktu. Yalnış yapabilecekleri, kamu yararına zarar verebilecekleri korkusu yüzünden susuyorlardı. Bunun ağır bir hata, geleceğin hesaplanamayan sonuçlarından biri olduğunu düşünüyordu.

Konuşmak mümkün olmasa da, yeni rejime, onun askerî zaferinin savaş öncesi acı duruma dönüşü önleyeceği umudu sürerken bile hiç bir aktif destek vermemek mümkündü. Caudillo'nun kayınbiraderi Serrano Suner'in teklif ettiği, dikey bir sendika örgütünü yönetme görevini reddetti. Bunu kabul etmek, savaş öncesinin bütün hatalarını CEDA'ya yükleyen milliyetçi rejim içindekilerin -şimdi çoğunluktaydılar- haklı olduklarını kabul etmek anlamına gelecekti. Böyle bir teslimiyete hazır değildi; o partiye mensup olmaktan gurur duyuyordu. Serrano Suner'e dikey sendikalar ilkesini kabul edemeyeceğini de söyledi. Ülkeyi dolaşıp yardım sağlamaya çalıştığı ve bu yüzden dokuz ay hapiste kaldığı milliyetçi hareket umduğu gibi çıkmamıştı. Aktif katılımı böylece sona erdi.

Piskoposların kollektif mektubu kilisenin savaşa ilk müdahalesi değildi. Ayaklanmadan sonra üç hafta geçmeden, Mugica, Vitoriali Olaeohea ve Pamplona Piskoposlukları kendi bölgelerindeki Basklılara ortak bir tebliğ sundular. Burada, düşman güçlerine katılmanın "kesinlikle haram" olduğu belirtiliyordu. "Bu modern canavar, marksizm ya da komünizm, yedi başlı yılan, her günahın sentezi."

İspanyol kilise hiyerarşisi hakkında uzun ve geleneksel bir uyanıklığa sahip olan Bask Katolik kilisesi tebliği hemen kabul etmedi. Bask ülkesindeki teologlar ve politikacılar bunun geçerlik bakımından eksik olduğunu karar verdiler, çünkü onların piskoposları asilerin elinde bulunuyorlardı.[22] Çok geçmeden, asilerin

---

22. "Sonuç olarak, piskoposların -ikisi de Basklı idi- neler olup bittiğini soruşturamadıklarını öne sürdük. Teologlar onayladılar. Toplantıdan sonra sıradan insanlar bize bir karara varılıp varılmadığını sordu. Varıldığını söylediğimizde daha fazla bir şey sormadan yollarına gittiler. Yargılarımıza kesin güven besliyorlardı" (Vizcaya PNV başkanı Juan AJURIAGUERRA). Aşırı bir sağcı olan Piskopos Mugica'nın sıkıntıları İspanyol hiyerarşisinin

komşu Guipuzcoa'yı ele geçirdikten hemen sonra on dört Bask papazını kurşuna dizdikleri haberi Vizcaya'ya ulaştı. Tam o sırada Salamanca Piskoposu Plà y Deniel bir tebliği ile "dinî haçlı seferi" kavramını öne sürdü. İki olay arasındaki ilişki çoğu Basklı papazın gözünden kaçmadı. Bir *gudari* bölüğünde vaiz olan Peder Josè Maria BASABILOTRA'nın "Tanrı için ve İspanya için" sloganının saçmalığı hakkındaki kanaati güç kazandı. Bir haçlı seferi?

- Gülünç. Savaşa başladıklarında dindar olmadıklarını bildiğimiz generallerin şimdi bir haçlı seferi için savaşmakta olduklarına kim inanırdı? Kendimizi bu tür şeylerin üzerinde tutmaya çalıştık. Düşündüğümüz tek şey ne başlattığımız ne de kışkırttığımız bir savaşın imana zarar vermekte oluşuydu...

Bir başka rahip, Peder Luis ECHEBARRIA, Bask okullarının dinî müdürü, etkili biriydi.

- Kapitalistler başından itibaren Franco'nun yanındaydı. Din kapitalistleri reddetmez. Ama dini savunma işi onlara kaldığı zaman, şunu söyleyebilirim ki, ne yapacaklarını ancak İsa bilir. Yarımada'daki diğer halklardan belki de daha fazla Katolik olan Bask halkı bir haçlı seferi fikrine bütünüyle karşı idi. Savaşın amacının dini savunmak olduğu gerçek dışıdır...[23]

Bask milliyetçiliği ile ilişkilerindeki dramı bir ölçüde yansıtıyordu. Kendisi, daha başında askeriyeyi desteklemiş ve ayaklanmanın ilk iki ayı içinde yine askeriye tarafından sürgün edilmişti. Roma'da asilerin Basklı rahipleri idam etmelerini Vatikan nezdinde protesto etti ve piskoposların kollektif mektubunu imzalamayı reddetti. Fakat Basklı ruhbanların kendi rahipler çevresinde temsil edilmelerini de aynı ölçüde reddetti. Kamuya açık ve özel tavırla çok farklı olmaya devam etti. Kendi ifadesine göre, kendisine "sessiz olması" söylenmişti. Ne var ki, 1945'te *Imperativos de mi conciencia*'da (Paris,1945) sessizliğini bozdu. Burada daha önce savunduğu özel görüşlerini ifade etti ve kamu önünde tavır almaktan affedilmesini istedi. (Bk.A.Onaindia, *Hombre de paz en la guerra*, Buenos Aires, 1973; ve J.de Iturralde, *El Catolicismo y la cruzada de Franco*, Tulus, 1965,c.3).

23. Hem Peder BASABILOTRA hem de ECHEBARRIA Franco güçleri tarafından yaklaşık elli Basklı rahiple birlikte sıkıyönetimde yargılandılar ve on iki yıl ile ömür boyu arasında değişen hapis cezalarına çarptırıldılar. Her ikisi de üç yıl kapalı kaldıktan sonra New Castile'deki kilise yönetimine sürgün olarak gönderildi.

Bask ülkesinin dışında kilisenin ayaklanmaya verdiği destek, aslında kaçınılmaz olsa da, hiç bir yerde, Old Castile'de bile her zaman doğrusal bir süreç olmadı. Valladolid'deki cemaat papazı Peder Josè FERNANDEZ ayaklanmanın başında ruhbanların çoğunun kendisi gibi destek verdiklerine inanıyordu. Ona göre, ayaklanma cumhuriyet yönetimi sırasında ağır hasar gören dine saygıyı, yasa ve düzenin kurulmasını sağlayacaktı. Ayaklanmanın ilk günlerinde askeriyeye elinden geldiği kadar yardım etti.

- Ama kısa süre sonra biz ruhbanların çoğunluğu geri çekildi. Sebep katliamlardı. Bunlar hiçbir şekilde mazur görülemezdi. Daha kötüsü, bu katliamlar, ayaklanmayı bir haçlı seferi olarak ilan eden, dinî giysiler giyip, alametler taşıyan kişiler tarafından, bizzat gerçekleştirilmese de, emrediliyor ve teşvik görüyordu. Öteki tarafta daha kötüsü olabilir, ama orada katliamlar hiç olmazsa din adına yapılmıyordu...

Dört ya da beş piskopos dışında, ruhbanların çoğunlukla bu durumda rahatsız olduklarına inanıyordu. Ama bunlar cinayetleri yüksek sesle protesto etmiyorlardı.

- Yapamazdık. Her şeyden önce, kimi suçlayacaktık? Katliamlar anonim olarak gerçekleştiriliyordu. Katilleri parmağınızla gösteremezdiniz. O heyecanlı zamanlarda açıktan protesto etmek düşman safında olmakla aynı anlama geliyordu...

Sessizlik vardı. Fakat yeni rejim, cumhuriyetin din ile ilgili getirdiği bütün yasaları iptal ettiği, özellikle dine saygı gösterilmesini sağladığı ve kiliseye yeni imtiyazlar verdiği zaman - aslında bunlar ulusal bir Katolisizm içinde kilise ile devleti birleştiriyordu- ruhbanlar rejime açık destek gösterir hale geldiler. "Durum yerli yerine oturuyordu; katliamlar seyreldi ve kilise yeni, imtiyazlı durumuna alışmaya başladı."

Bu durum zorunlu olarak piskoposların kollektif eyleminin savaş propagandasından daha fazla bir şey olarak görüldüğü anlamına gelmedi. Peder FERNANDEZ böyle düşünüyordu ("propaganda kadar basit, aslında saçma"). Bir tarafta, her şey beyaz, herkes iyi ve dindardı.

- Öteki tarafta sadece kara din düşmanlığı. Milliyetçi mın-

tıkada her yerde ortaya çıkan yeni dinî kabarıştan, piskoposların yaptıkları gibi söz etmek, eşit derecede basitlikti. Milliyetçi davaya hizmet eden, uçucu, önemsiz, dışsal bir gösteri. Gerçek değişim yoktu; farklılıklar farklılık olarak kaldı, din, her zaman olduğu gibi...

GİJON (Asturias)

Peder Alejandro MARTINEZ'in Gijon yakınlarındaki El Musel limanında tutulmakta olduğu hapisaneye dönüştürülmüş kömür gemisinde bu tür düşünceler katlanılmazdı. Ernesto Castano'nun Bilbao'da hapiste kaldığı süre içinde tanıdığı "duygu saflığı", fedakârlığın daha iyi bir İspanya yaratmak için gerekli olduğu anlayışı mahkûmlar için neredeyse yegâne teselli idi. Fakat Peder MARTINEZ kendilerini kurtarmak için ayaklanmanın gerekli olduğuna uzun zamandır inanmıştı.[24] En katolik olanların iç savaşı kurtuluş için verilen bir haçlı seferi olarak gördüklerine inanıyordu. Hemen hepsi piskoposların kollektif mektubunu onaylamışlardı.

- Cumhuriyet başından itibaren kiliseye duyduğu nefreti göstermişti; sonuç olarak Franco'nun ayaklanması gerçekleştiği anda desteklcdik...

MİLİTANLAR 15

PEDER ALEJANDRO MARTINEZ
Madridli Rahip

İspanyol halkı elinde ya bir mum ya da bir sopa olan kendi ruhbanlarını daima izlememiş miydi? 1923'te atandığından beri ders verdiği Madrid ilahiyat okulundaki öğrencileri ona soruyorlardı: "Peder, kilise neden daima sağın yanında oldu?" Şu karşılığı veriyordu: "Çünkü sol kiliseyi daima sağa doğru itip kakmıştır." Geçen yüzyılın ortalarında kilise toprağa dayalı servetinden yoksun bırakıldığında faaliyetini sürdürebilmek, Peder'in deyişi ile,

24. Bk.Kopuş Noktaları, B.

"pek çok okul, hastanc, sanatoryum ve başka kurumlar yaratmak" için zenginlerden destek aramak zorunda kalmış, bu da yaygın bir nefretc yol açmıştı. Sosyalizm kasıtlı olarak emekçi sınıflar ve aydınlar arasında din düşmanlığını beslemişti. Cehalet ve kitlelerin heyecanı bereketli bir zemin yaratmıştı. (Bir fark, kadınların daha aşırı oluşlarıydı. Erkeklerden daha dindar ve denetimi kaybettikleri zaman daha ateşli oluyorlardı. Peder MARTINEZ, Schopenhauer'in haklı olduğunu düşünüyordu: saçı uzun olanın aklı kısa olur.)

Bir yüzyıl kadar önce, rahipler boğazlandıkları sırada Aragon'da bir kasabanın belediye başkanı hükümete şunu rapor etmişti: "Rahiplerin katli burada büyük bir düzen içinde devam ediyor." Halk rahiplerin su kuyularını zehirlediklerine inandığı için katliam başlamıştı. Buna inanabiliyor idiyseler, sadece kilisenin yoksulları hiç düşünmediğine değil, her şeye inanabilirlerdi. Rahipler öldürülürken çok gerekli bir şey yaptıklarına, hattâ Tanrı'nın haşaratı temizleyin emrini yerine getirdiklerine inanıyorlardı. Napoleon'un sözlerini unutmuşlardı: "Rahipleri yiyen, yediğinden ölür."

Ayaklanmadan hemen önce, Gijòn'den fazla uzak olmayan, deniz kıyısındaki Luanco'da arkadaşları ile birlikte yaz tatilini geçirmek için Madrid'den kalkan son trene binmişti. Arkadaşları tutuklanmışlar ve hapse konulmuşlardı. Kendisi de yedi ay kadar ev hapsinde tutulmuş, daha sonra öteki mahkûmlarla birlikte yerel kilisede alıkonmuştu. Orada büyük bir tehlike ile karşı karşıya geldi. Gijòn'dan götürülecek insanlar listesi ile milisler geldiler. İçlerinden biri bir yerel komite üyesinin kuzeni idi. Komite üyesi kuzeninin götürülemeyeceğini söyleyerek itiraz etti. "Bize bir başkasını verin, bizim için hepsi aynı. On dört kişi götürmek için emir aldık." Milislerin başındaki adamın verdiği yanıt bu oldu.

- Böylece önlerine çıkan ilk adamı uyandırdılar. Kesinlikle hiçbir şey yapmamış bir *practicante* (pratisyen) idi. O gece kendisi ve diğer on üç kişi kurşuna dizildi...

Madrid'le bağlantısı kesildiği için, El Pardo'da rahip olan erkek kardeşinin Ağustos ayı içinde öldürüldüğünü bilmiyordu. Kardeşinin başına gelenleri ancak daha sonra bölgenin mezar kazıcısından öğrendi.

- Bir mistik, dünyadan tamamen elini ayağını çekmiş bir adamdı. Kızıllar (zamanın geçerli olan terimini kullanırsak) ona halk düşmanı dediler. Pek çok zengin ve aristokrat tövbekâr ile ilişkisi vardı. Onları ben göndermiştim. O sıralarda Madrid'in aristokrat semti olan Paseo de Recoletos'ta küçük bir kilisenin rektörüydüm. Bu onun ölüm belgesi oldu. Bir gece onu almak için geldiler ve Guadarrama dağına bakan, sık sık St.John okumak için çıktığı tepenin üzerindeki mezarlığa götürdüler.

"Tanrı'ya yakarmak için bana beş dakika verecek misiniz?" Kabul ettiler. Duasını bitirdikten sonra onlara döndü. "Karanlığın içinde tam olarak nişan alamazsınız, öyle değil mi? Fakat manastırın beyaz duvarının önünde durursam beni görebilirsiniz. "İlk atışlar onu öldürmedi. Yattığı yerden onlara şöyle dedi: "*chicos* (çocuklar) öldürücü darbeyi indirmek zorundasınız. Beni öldüremediniz"...

Haziran 1937'de Asturias Konseyi mahkûmları dağıtmaya karar verdi. Peder MARTINEZ Gijon'daki El Coto hapisanesine nakledildi. Ne kendisine ne de hapisteki diğer rahiplere fiziksel olarak kötü davranılmadı; idam da edilmediler. Santander'in düşmesinden sonra, kendisi ve öteki 200 mahkûm El Musel limanındaki bir mahkûm gemisine nakledildiler. Tam o sırada Asturias üzerine milliyetçi saldırı başladı. Kömür gemisine yüklenen mahkûmlar bu önemli limanın havadan bombalanmasına karşı rehin olarak tutuluyorlardı. (Saldırı hız kazandığında Asturias Konseyi hava akınını Milletler Cemiyeti nezdinde protesto etti ve misilleme olarak mahkûmların öldürüleceği tehdidinde bulundu.)

- Her defasında erteliyorlardı ve bu bizi kötü etkiliyordu. Bir gece, bir asetilen lambasının ışığında güverteye çıkmamız emredildi. Bizi neden kaldırdıklarını hemen anladım. Son saatimin geldiğine emindim. Hakkımda sadece rahip olduğumu biliyorlardı. Çoğu yakın arkadaşım olan otuz mahkûm seçtiler ve oracıkta kurşuna dizdiler. Neden onların arasında olmadığımı hâlâ bilemiyorum...

Tam o sıralarda kadın mahkûmların iki bölmeyi ayıran duvardaki bir delikten fısıldayarak kendisine günah çıkardıklarını işiten bir mahkûm tarafından ihbar edilmişti. ("Aynı yerden bir iki aşk mektubu da geçmişti, ama eminim gitmeleri gereken yere

varmadılar. Gardiyanlarımızın erkekler ile kadınları bir arada tutmamaları iyi bir şeydi. Onları bağışlıyorum. Savaş insanların moralini bozuyordu ve bir iç savaş da aynı şeyi yapıyordu, kuşkusuz.") Gece yarısı uyandırılıp neden kadınlara günah çıkardığı sorulduğunda, milislere duvardaki deliği gösterdi. Deliğin çok küçük olduğunu görünce, "Sakın!" diye uyardılar ve tıkadılar. "Bu durumda korkması gereken bendim." Bir süre önce bir kayıkla açığa götürülen ve orada kurşunlanan üç ya da dört mahkûmun kaderini paylaşmaması bu durumda mümkün müydü?

Rahiplerin kaderi ölmek değilse de, talihsizlikleri hakarete uğratılmaktı. Vücudunun pirelerle kaplandığını gördüğünde, dünyanın sonunun geldiğini düşündü. Ama bu gardiyanların rahiplere işkence etmek için yaptıklarının yanında önemsiz kalıyordu. Tulumbalar bozulduğunda sintineyi çıplak elle temizliyordu. Cantabrian kıyısında balıkçılar birliğinin başkanlığını yapmış olan saygıdeğer Luanco vaiz rahibi daha kötü bir muameleye maruz bırakıldı.

- "Beni işçi sınıfının celladı olmakla suçluyorlar, "diyecekti. "Çok doğal," diye karşılık verdim, "beni de aynı şeyle suçluyorlar." Bir gazete yığınını gösterdi. "Ama gazetelerde son yirmi beş yıldır balıkçıların çıkarlarını savunmak için yazdığım yazılar var. Eminim bunlar Halk Mahkemesi'nde lehime kanıt olarak kullanılacak."

Bir soruşturma sırasında bir muhafız don Faustino'ya gazeteleri sordu. Kendisi, açıkladı. Muhafız bunun ilginç olduğunu söyledi. Bir ip kangalının üzerine oturdu ve makasla gazetelerdeki makaleleri tek tek kesti. İşini bitirdiğinde makaleleri buruşturarak top yaptı ve bordadan fırlatıp attı. "Geri kalanla kıçını silebilirsin..."

Tıpkı rahip don Faistino gibi, neredeyse bütün yeni mahkûmlar gemiye getirildikleri an masum olduklarını söylüyorlardı. Sürekli söylenen şey şuydu: "Ben bir şey yapmadım." MARTINEZ onlara standart bir yanıt veriyordu: "Ötekilere sor bakalım, ne yapmışlar."

- Ve sonra şunu eklerdim: "Bilincini yokla ve sor kendine, neden buradayız: *bir şey yapılmadığı için.* Çok yıllar önce yapmamız gereken şeyi yapmış olsaydık şu anda bulunduğumuz yerde olmazdık"...

Şaşırtıcı gelebilir ama, cumhuriyetin özellikle Bask ülkesi ve Catalonia'da kiliseden destek sağladığını düşünüyordu. Bir ay geçmeden manastırlar ateşe verildi.[25] Halk bağırmaya başladı: "Geliyorlar, benzin bidonları taşıyorlar." Bunun üzerine fakülteden ayrıldı ve yakın bir arkadaşının evine gitti. Oradan telefon ederek kendi kilisesinin saldırıya uğramadığını öğrendi. Arkadaşları ile birlikte yemeğe oturmak üzereydi. Tam o sırada evin hanımının yeğeni geldi ve yeni haberler getirdi. Ortalıkta büyük bir heyecan vardı. Rahip evin hanımına neler olduğunu anlayamadığını söyledi.

-Fakat kadın bana dönerek şöyle dedi: "Don Alejandro, derhal buradan gitmek zorundasınız, Yeğenim burada bulunmanızın bizi büyük bir tehlikeye soktuğunu söylüyor. "Bunun üzerine, kendimi Tanrı'ya emanet ederek evden ayrıldım ve hiçbir sorunla karşılaşmadan kalabalık caddelerden geçerek evime yürüdüm. Ama artık cumhuriyetten ne bekleneceğini, bütün inananlar gibi, ben de biliyordum. Cumhuriyet o gün intihar etti...

Ona göre kiliselerin yakılması (yeni rejimin bu işe bizzat karışmış olmasa da hoşgörü gösterdiğini düşünüyordu) ülkeyi bölmüştü. Ardından cumhuriyet anlamsız, düşüncesiz biçimde dini cezalandırmaya devam etmiş; kilise karşıtı yasalar gereği, Cizvitlerin bir kez daha dağıtılmasıyla birlikte din eğitimine karşı saldırı tekrar başlamıştı. Yasal araçlarla hiçbir şey kazanılamazdı. Cumhuriyet ile işbirliği yapabileceğine inanan Gil Robles'in ağır hatasının ardından Halk Cephesi'nin kazandığı seçim zaferi bunu doğrulamaktan başka bir şey yapmamıştı.

- Taraf tutmuyordum. Eğer biri sağda mı yoksa solda mı olduğumuz sorsa, basit bir yanıt veriyordum: "Ben bir rahibim. "Fakat biz inananların çoğu iç savaşı kilisenin anlamsız biçimde cezalandırılmasından bir kurtuluş olarak gördü. Biz İspanyol ruhbanları İspanya'yı seviyor ve ülkenin ayrılıkçılık yüzünden bölündüğünü görmek istemiyorduk. Bunlar ayaklanmayı desteklememizi haklı çıkaran sebeplerdi. Ve eğer, kısa süre içinde işler bizim istediğimiz şekilde gitmediyse ve Franco'nun ordusu

25. Kopuş Noktaları, B.

hapiste düşündüğümüz gibi bir melekler korosu değil idiyse, bu tam olarak bizim hatamız değildi...

ORDU MORAL YENİLGİ DURUMUNDA, SAVAŞI SÜRDÜRECEK ARAÇLARDAN YOKSUNUZ. MORALİ YÜKSELTMEK İÇİN MUAZZAM ÇABA GEREKİYOR... AZ MİKTARDA OLAN TAYIN KITLIKLAR YÜZÜNDEN ETKİLENİYOR. GÖNDERDİĞİNİZİ SÖYLEDİĞİNİZ İKMAL MADDELERİNİN OLMADIĞINI FARK ETTİK... TÜFEK MERMİSİ VE HAMMADDELER EKSİK. ACİLEN 1 200 000 NÜFUSA YETECEK, NOHUT, PİRİNÇ, FASULYE, YAĞ, PATATES,UN ve JAMBONA İHTİYAÇ VAR...

Egemen Asturias Konseyi başkanı Belarmino Tomàs'tan merkezî hükümete telgraf (Eylül 1937)

ASTURİAS

Peder MARTINEZ'in çektikleri çok uzun sürmedi. Dağlık bölgede altı hafta süren sert direnişten sonra [26] Asturias güçleri milliyetçi saldırının önünde dağılmaya başladı. Kuzeydeki son halk cephesi bölgesinde tecrit olan Asturias Konseyi kendini egemen bir hükümet olarak ilan etmiş ve kuzeydeki ordunun üst komutanı General Gàmir Ulibarri'yi azletmişti. Komünist Parti bağımsızlığın ilânına karşı çıktı, ancak liberterlerin ve cumhuriyetçilerin desteğindeki sosyalistler sıkı biçimde desteklediler. Asturias, Madrid'le rekabet etmeye hazırdı. Kimse, "denize doğru bakmayacaktı." Bu kaçmak anlamına geliyordu.

Ekim ayı ortasında, bir hafta içinde durum kötüleşti. Cephe çökmeye başladı; morali, besin maddesi kıtlığı ve hava akınları tarafından ağır bir sınavdan geçen cephe gerisinde panik yayılmaya başladı. Askerî komutanlık konseye direnmenin imkânsız

---

26. La Felgueralı liberter bir çelik işçisi olan Carrocera'nın komutasındaki güçlerin otuz üç gün eldeki mevzileri adım adım savundukları, doğu Asturias'taki El Mazuco geçidi savunması (daha sonra kaybettiler ve geri çekildiler) bu eylemlerin en önemlisi idi.

olduğunu bir tavsiye biçiminde bildirdi. Komünist konsey üyeleri Başbakan Negrin'in telefonla gönderdiği emirlere uygun olarak direnişin bırakılması çağrısında bulundular. Çoğunluk aksi yönde karar aldı.

Bir gece önce -hava akınları yüzünden ancak geceleri karayolunda seyahat etmek mümkündü- Nalon madenlerinin bulunduğu vadide Sotrondio'nun sosyalist belediye başkanı ve madenci Paulino RODRİGUEZ, Belarmino Tomàs'la son konuşmasını yapmıştı. Konsey başkanı ona, siyasal sorumluluk taşıyan herkesin tahliyesinin başlamak üzere olduğunu söyledi. RODRİGUEZ 17 Ekim'de köyüne döndü ve bir taburla karşılaştı. Elerinde kuzey ordusu başkomutanının imzaladığı emirler vardı. Buna göre bütün sanayi kuruluşları ve stratejik yerler, madenler, elektrik trafoları, köprüler vb. tahrip edilecekti.

- "Her şeyin havaya uçurulması gerektiğini kabul ediyorum," dedim tabur komutanına. "Ama önce nüfusun tahliyesi, sağlanmalı. Nüfusun geçim kaynağını oluşturan madenleri havaya uçuramayız. Eğer bunu yaparsak halk bölgeyi terk edebilen birkaç kişiye lanet yağdırır"...

RODRİGUEZ emirleri uygulamadan önce üç gün bekleme konusunda subayın onayını aldı. Bu zamanı, nüfusun tahliyesi aksi halde madenlere dokunulmaması ricasını desteklemek için genel kurmaya sunacağı kanıtları toplamakla geçirdi. 20 Ekim gecesi, biri CNT üyesi olan iki yoldaşı ile birlikte Gijòn'a gitti. Oraya ulaştığında insanların sokaklarda deli gibi koşmakta olduklarını gördü. Belarmino Tomàs'ın bürosuna gittiğinde onun ayrılmış olduğunu gördü. İnsanlar umutsuzluk içinde belgeleri kutulara ve torbalara dolduruyorlardı. İnsanların limana doğru aktıklarını gördü. Onlara katılması gerektiğini düşündü. "Ama tabur komutanı Sotrondio'da beni bekliyordu. Köyün başına kimbilir ne gelecekti. Dönmeye karar verdim..."

Gece boyunca balıkçı tekneleri El Musel'den denize açıldılar. Bir gün önce Peder MARTINEZ'in içinde tutulduğu, limandaki mahkûm gemisinin yanıbaşına bir bomba düşmüş, on bir mahkûm ölmüş, elli kadarı da yaralanmıştı. Saldırılara karşı misilleme yapılmadı. Bunun yerine, mahkûmlar gemiden alınarak, Gijòn'u milliyetçilere teslim etmek için orada kalan Trubia silah

fabrikasının komutanı Albay Franco'nun emriyle normal hapisanelere geri gönderildiler.

- İlahî takdir bizi kurtardı. O akşam kaçmaya başlayan kızıllar bizi geminin bordasında görselerdi, kesinlikle hepimizi katlederlerdi. Peder MARTINEZ böyle düşünüyordu, fakat, kömür gemisinin dümen donanımının birkaç gün önce, mahkûmlar gemiyi ele geçirip denize açılmasınlar diye sabitleştirildiğinin de farkındaydı. Bu durumda gemi hemen kaçmak isteyenlerin işine yaramayacaktı...

❀

Eski milletvekili Dr. Carlos MARTINEZ en fazla sekiz deniz mili hız yapabilen büyük balıkçı tekneki *Tonin*'in güvertesinde uyumaya çalışıyordu. Bir silah satın alma komisyonunda görevli olduğu Paris'ten dört ay erken dönmüştü. Bilbao düştükten sonra Asturias'ın ele geçirileceğine dair en ufak bir kuşkusu bile kalmamıştı. Fakat insanlar ülkesini savunmak için savaşır ve ölürlerken dışarda kalamazdı.

Tekneyi tıka basa dolduran altmış yolcunun ilki olmuştu. Kaptan ortaya çıkamamıştı. Bereket, biraz denizcilik tecrübesi olan genç bir Basklı motoru çalıştırmış ve böylece yola çıkmışlardı.

Ansızın bir ışık hüzmesi ile uyandı. *Tõnin*'in motoru yavaşladı, sonra durdu. Ne olduğunu öğrendi. Milliyetçi kruvazör *Almirante Cervera*'ya yakalanmışlardı.

Yolcular parti üyelik kartlarını yırtmaya başladılar; tabancalar ve diğer silahlar bordadan aşağı atıldı. Hepsi güverteye dizildi ve üstleri arandı. Cüzdanlar, kâğıtlar, atmaya fırsat bulunamayan silahlar sıradaki insanların arkalarına düştü ve denize itildi. Yolculardan biri korku içinde kendisini güverteden denize attı, ancak kruvazörün tayfası bunu bir kaza olarak gördü ve adam kurtarıldı. Tayfanın dikkatini çeken teknenin gerekli ışıkları yakmadan yol alıyor olmasıydı.

- Bizi şaşırtan şey, yolculardan birinin kruvazöre geçme isteği oldu. Önce reddettiler, ama sonra adamın ısrarı üzerine nihayet kabul ettiler. Döndüğünde neler olduğunu bize anlattı...

Adam, kruvazörün kaptanını görmek ve ona geminin güvertesindeki yolcuların Gijòn'daki hava akınından kaçmaya çalışan sıradan insanlar olduklarını açıklamaya çalışmıştı. Kaçakların Halk Cephesi taraftarları olmadıkları görüşünü kanıtlamak için cebinden bir kâğıt çıkartıp göstermişti. Böylece parasal değeri büyük olan bir parti kakaonun kendisinden zorla alındığını göstermiş oluyordu. Konuşma sırasında, kruvazör kaptanının o gece Gijòn'dan kitlesel bir göç olduğunun farkında bile olmadığını, olsa bile tekne için o kadar zaman harcamayacağını anladı. Bu arada gemiyi kullanan Basklı gence kruvazöre bordalaması emredilmişti. Kendisinden belirli bir rota izlemesi istendi. *Tônin* bir "*bou*"yu -silahlandırılmış bir milliyetçi balıkçı teknesi- izleyecekti.

- Hareket ettiğimizde yolculardan bazıları paniğe kapıldı. Kruvazörün bize ateş açacağını sanıyorlardı. Kuşkusuz çok zor bir andı. Uçsuz bucaksız deniz ve gökyüzünün arasında dev savaş gemisi bize tepeden bakıyordu. Fakat batırılmayacağımız anlaşılınca yolcular arasında kaçma konusundu bir tartışma başladı. Basklı denizci tartışmaya katılmadı. Gidip uyumaya karar verdim. Bir çığlıkla uyandım. "Kurtulduk!" Basklı bizi "*bou*"dan uzaklaştırarak kuzeye doğru giden bir rota izlemişti. Böylece, tehlikeyi tamemen savuşturmuş olmasak da Grönland'a varabilecektik...

Denize daha sonra açılanların çoğu bu kadar şanslı değildiler. Milliyetçi savaş gemileri tarafından yakalanıp, yolcuların toplama kamplarına kapatılacakları Galicia'ya götürüldüler.

Milliyetçi ordu 21 Ekim'de -Oviedo'nun kurtarılmasının birinci yıldönümünden dört gün sonra- Gijòn'a girdi. Peder MARTINEZ yakın zamanda terk ettikleri mahkûm gemisinin gardiyanlarla dolduğunu gördü ve adaletin yerine gelmekte olduğunu hissetti. Fakat kenti teslim etmek için orada kalan cumhuriyetçi ordu subayı Albay Franco tutuklanıp, sıkıyönetimde yargılanıp bir hafta içinde kurşuna dizilince şaşırdı[27]) Yapılan baskı ona bir "gereksiz insafsızlık" gibi göründü. Sanki insanlığın "bazı türleri"nin ortadan kaldırılması gerekiyordu. Yapılan şeylerin yapılması ge-

---

27. Albay Franco daha önce Asturias'ta Halk Cephesi güçleri tarafından sıkıyönetimde yargılanmış ve beraat etmişti.

rekmiyordu. Askerî savcı o kadar çok ve öyle büyük bir hızla ölüm cezaları istedi ki, adı "makineli tüfek'e çıktı. İdam edilenlerin pek çoğu ötekilerin emirlerini yerine getirmişlerdi; gerçek suçlular ise kaçmışlardı. Yapılacak bir şey yoktu, çünkü *paseo*'ler (açık katliamlar) vardı. Mahkûm gemisinde kadınların günahını çıkardığı için Peder MARTINEZ'i ihbar eden mahkûm da yargılanmadan ölüme gönderilenlerin arasındaydı. Onu bir başka olaydan tutuklayan polis Peder MARTINEZ'e "fazla geç olmadan" onu görmek isteyip istemediğini sordu.

- "Ona ne yapacağınızı biliyorum," diye karşılık verdim. "Hayır, onu görmek istemiyorum." Güldüler. Onu bir arabaya bindirip götüreceklerini biliyordum ve bu, kuşkusuz, kötü bir şeydi. Fakat bir sıkıyönetim mahkemesinde de kesinlikle darağacına yem olacaktı. Zamanın şartları böyle idi.

Kilise yapılan baskıları resmî olarak ve açık biçimde protesto etmedi. Bunun doğru bir tavır olduğunu düşünüyordu. Kilise böyle yaparak ancak düşmana yardım edebilirdi.

- Açıkça yapılan vahşet bir gerçekti; bunu açıkça protesto etmeliydiler. Ama burada başka bir mesele vardı. Bu tür protesto ancak düşmana propaganda malzemesi sağlayabilir ve isyanı otoriteden yoksun bırakabilirdi. Bu da herkes için tehlikeli olacaktı. Öte yandan, tek tek rahipler ve özel olarak da kilise, kanımca, baskının yatıştırılmasında büyük rol oynadı. Gijòn'daki "makineli tüfek" savcı kısa süre içinde, yumuşak huylu olduğu için "mancınık" olarak tanınan bir diğeri ile değiştirildi. Adalet ciddî bir meseledir ve bu tür aşırı uçlara gitmeden ciddî biçimde yerine getirilmelidir.

Hayır, Franco'nun ordusu hapisanede hayal etmiş olduğu gibi haçlı seferi sürdüren bir melekler korosu değildi. Askerler Gijòn'u yabancı bir kentmiş gibi, yağmalamışlardı. Bunlar olmaması gereken şeylerdi. Öte yandan, Cantenbury'li "kızıl" Dean Asturias'ı ziyaret ettiği zaman, kendisinin "Asturias'taki yegâne özgür rahip" olduğunu İngiliz rahibin önünde iddia ederek yumruğunu sıkıp selam veren "yarı deli" bir rahip, bağlı olduğu piskopos tarafından ya hapisaneye ya da akıl hastanesine gitme tercihine zorlandı. Piskopos, hapisanede, "ona bir şey olabilirdi" dedi; akıl hastanesi

daha güvenli olacaktı. Rahip de akıl hastanesini seçti ve sonunda orada öldü.

❋

Milliyetçi birlikler Gijòn'a girerlerken, Paulino RODRİGUEZ Sotrondio'da kömür madenlerini havaya uçurma emri alan tabur komutanını bulmaya çalışıyordu. Onu bulamayınca madendeki nöbetçilere depolanmış dinamitlerin hiç kimseye verilmemesini emretti. Daha sonra belgeleri, özellikle de altını imzalayanlar için tehlikeli olabilecek suç duyurularını imha etmek için belediye binasına geri döndü. Ekim 1934 ayaklanmasından sonra yapılan baskılar sırasında işkenceye uğratılan RODRİGUEZ elde bulunanlar hakkında hayalci değildi. Tabur komutanı bir daha ortaya çıkmadı.

Halk Cephesi güçlerinin hâlâ kuşatma altında tuttukları Oviedo çevresinde, cephe sakindi. Sosyalist madenci ve Ekim 1934 kıdemlisi Josè MATA bir tabura komuta ediyordu. Direnişin devam edip etmediğini öğrenmek için kendi tugay komutanı ile birlikte Gijòn'a gitmek istememişti. O akşam saat 20.30'da tugay komutanından bir mesaj aldı. Tahliye saatinde Avilès'te olacağını söylüyor ve tugayın belge ve dokümanlarının yakılmasını emrediyordu. Bunun üzerine Nalòn madenlerinin bulunduğu Sama de Langreo'ya yürüdü. Adamlarını terk edemezdi. Askeriyeye karşı mücadelenin daha ilk gününde ona katılan yoldaşlarını terk ederse utançtan ölürdü. "Franco'cuların politik olarak benim kadar sorumlu bulacakları yüzbaşılar ve teğmenler vardı."

Kendisi ve öteki komutanlar Sama de Langreo'da buluştular. Bazıları son bir direniş göstermek gerektiğine inanıyorlardı.

- Bizi her nasılsa vuracaklardı. Hiç umut yoktu. Ekim 1934'ü unutmamışlardı. O zaman sadece askerdik. Sağduyu galip geldi. Direnmek aptallık olacaktı. Yirmi dört saatten fazla direnemezdik. Kenti yıkmak için bizi tepelerden bombalamak yeterli olacaktı. Dağlara çıkmaya karar verdik.

OLAYLAR 8
KAÇAKLAR

Paulino RODRİGUEZ ve iki konsey üyesi belediye meclisinin feshedildiğini ilan ettikten sonra belediye binasından ayrıldılar. Bütün fonlar dikkatle sayılmış ve geride bırakılmış, binaya beyaz bayrak çekilmişti. Üç adam RODRİGUEZ'in çiftlik evine gittiler. Burada bir *chamizo* -kendi kömürünü çıkarmak için kazdığı dar bir galeri- vardı. Arkadaşları yatak yapmak için kuru ot toplarken, kendisi annesine nerede olduklarını söylemek ve battaniye almak için gitti.

Josè MATA ve on beş arkadaşı Oviedo'nun güneyindeki Puertos del Aramo dağlarına gittiler. Orada on beş gün kadar saklandılar. Fakat hiç tanımadıkları kırsal kesimde bulunuyorlardı. İlk ihanetler meydana geldi. Bunun üzerine, tanındıkları Nalòn vadisine dönmeye karar verdiler. Dönüşlerinden birkaç gün sonra, yeni kaydedilen falanjistler köylüleri ihbar etmeye başladılar. Dövmeler, katliamlar başladı. "Nasıl olsa dağa gitmek zorunda kalacağız," dediler ve yola çıktılar. MATA önünde on bir yıllık bir gerilla hayatının açıldığını pek düşünmemişti.

❋

Galerinin içinde saklandıkları yerden silah sesleri duyan RODRİGUEZ ve arkadaşları durumun sandıklarından daha da kötüye gittiğini anladılar. Tarih 27 Ekim 1937 idi. On beş kişi kurşuna dizilmiş ve cesetleri Blimeo köyü yakınlarında gömülmeden bırakılmıştı. Üç adam saklandıkları yeri daha güvenli hale getirmeye çalıştılar. Sadece gceleri hareket ediyorlardı. Bir gün girişteki taşların ve toprağın hareket ettiğini işittiler. Yöredeki gençler saklanacak bir yer arıyorlardı. Orada insanların bulunduklarını anladıklarında girişi tekrar kapadılar ve uzaklaştılar. Fakat kaçaklar keşfedildiklerinden korkmuşlardı. Bulundukları yeri terk etmeye karar verdiler. İki arkadaşı Barredos ve Laviana kasabalarına doğru yola çıkarken. RODRİGUEZ tek umudunun dağa çıkmak olduğunu inanıyordu. Önce annesinin hatırını sormak için eve gitti. Orada kız kardeşinin, ahırın karşısındaki sun-

durmanın içinde samanların altında erkek kardeşi ve onun birlik komutanı için saklananacak bir yer yaptığını öğrendi. Saklananların ikisi de yaralıydı.

- Bana onlara katılabileceğimi söyledi. Samanların altındaki zeminde bir tünel kazmış ve biraz genişletmişti. İşte orada saklandık...

Saklandıkları yeri, tünelin üstüne kalaslar yerleştirerek daha güvenli hale getirdiler. Böylelikle samanlara batırılan süngü onlara kadar ulaşmayacakdı. Ancak çok geçmeden polis güçlerinin kaçakları dışarı çıkmaya zorlamak için samanlıkları ateşe verdiklerini işittiler. RODRİGUEZ samanlıktan evin mutfağına doğru bir tünel kazmaya başladı.

❋

Savaş sürerken dağlarda gerilla savaşı vermek için hiç bir hazırlık yapılmamıştı. Ne eğitim, ne ikmal, ne silah stoku ne de telsiz vardı. Dağa çıkan adamlar yenilgiye uğramış bir ordunun kalıntılarıydı. Altı ile yirmi adamdan oluşan, her biri diğerinden bağımsız küçük gruplar oluşturdular. Ne örgüt, ne de gerçek anlamda bir komuta vardı.

-Esir alınmış bir ordunun kalıntılarından gerçek bir gerilla oluşturmak çok zordu. Adamların çoğu siyasal nedenlerle değil, koşulların zorlaması yüzünden oradaydılar. Savaşta yer almış maceracılar, siyasal fikri olmayan insanlar, şu ya da bu işe karışmışlardı ve artık geri dönemezlerdi. Gerçek bir gerilla için, adamların sadece askerî olarak değil siyasal olarak da eğitilmiş olmaları gerekir. Bunlar uğruna savaştıkları şeye inanmış ve bu savaş için gönüllü olmalıdırlar. Katılaşmış, umutsuzluğa kapılmış, günlerini aç ve uykusuz geçirmeye alışmış insanlar terör saçmaya hazırdırlar. Hayatta kalmak için belirli bir amacın olması gerekir. O koşullarda, bunların çoğuna sahip değildik...

Aslında savunma durumundaydılar. Düşmanın gerisinde sabotajlar yaparak gerçek bir gerilla savaşına başlamaları halinde işlerinin çok çabuk bitirileceğini düşünüyordu. Bu durumda düşman, ailelerine ve yoldaşlarına şiddetli bir zulüm uygulayarak

karşılık verecekti. İnsanlar onları desteklemeye devam etmeyeceklerdi. Düşmanın savaşta nihaî zaferi elde etmesinden sonra ortaya çıkan durum buydu: her tarafa korku ekmişlerdi. Gerillaların öldürdükleri her kişi karşılığında, yirmi ya da elli kişi öldürüyorlardı. Ailesi kaçınayı başardığı için MATA mutluydu, ama onun bile uzak bir kuzenini katletmişlerdi. "Eğer annem geride kalmış olsaydı, benim yüzümden onun öldürülmesine izin vermektense intihar ederdim."

Başlangıçta, Nalòn vadisinin kuzey doğusundaki, üzerinde karayolu olmayan bir dağın Penamayor'un üstündeki kulübelerde ve madenci köylerinde yaşayan gerillalar göreli bir dikkatle hareket ettiler. Köylerde, çoğu köylü olan madencilere güvenilebilirdi. Gerilla gurupları eylemlerini düşmanı caydırmak için misillemelerle sınırladılar. Saldırıya geçmekten çok, hayatta kalmak önemliydi. MATA, madenleri sabote etmenin cumhuriyetçi davaya hizmet etmeyeceğini düşünüyordu.

- Bu sadece insanları incitecek, itibar kaybetmemize yol açacaktı. Üstelik, bir yıl içinde madenleri yeniden işler hale getirebilirlerdi. Bu arada Franco, ihtiyaç duyduğu bütün kömürü satın alabilirdi; Akaryakıt satın aldığı gibi...

İlk kış boyunca düşmanın gerisinin Franco ordusu tarafından askere alınanlarla, sivil muhafızlar ve falanjistlerle takviye edilmesine rağmen gerillaları avlamak için pek az girişim oldu. Ama ilk baharda tam teşekküllü bir tümen onları tasfiye etmek için gönderildi. Çobanlar gerillalara bilgi ulaştırdı. Birlikler dağlara giderlerken gerillaların çoğu köy ve kasabalarda idi. Birlikler oradan ayrıldıklarında tekrar dağa çıktılar. "Savaş sona erene kadar önemli bir karşılaşmada bulunmadık."

Daha sonra gerillalar soygunlarla yaşamak zorunda kaldılar. MATA ilk soygununu San Vicente kömür madenlerinde yaptı. Madenler Asturias madenciler sendikasının elindeydi ve yıllarca işletildikten sonra düşman tarafından kamulaştırılmıştı. Gerillalar ücretlere el koydular. Planlanması ve gerçekleştirilmesi zaman alan bu tür eylemlerden sonra guruplar bölündüler ve herkes kendi yoluna gitti.

- Ortadan kayboldum. Kimse nereye gittiğimi bilmiyordu. Din-

lenmeye, zihinsel olarak yenilenmeye ihtiyacım vardı. Sürekli koruma altında yaşamak gerekiyordu. Sizinle birlikte olan adamlardan biri dışarı çıktığında kız arkadaşını görmeye mi, yoksa *guardia civil* ile konuşmaya mı gittiğini bilemezdiniz. Bir keresinde, sosyalist gençlik üyesi bir arkadaşım beni öldürmeye kalkıştı. Benimle birlikte olan iki kişiyi öldürmüştü. Bu kez biz onu hakladık. Westernlerdeki kovboylar gibi hızlı silah çeker hale geldik. Güpegündüz romatizma yüzünden muayene olmaya gittiğim Mieres'teki bir doktor bana biraz tavsiyede bulundu. Doktorun önündeki masanın üzerine dört el bombası ve iki tabanca koymuştum. "Bir şeyin yok," dedi bana. "Biraz et ye, reflekslerine iyi gelir. Arslanları ve kaplanları et yemeyen fillerle kıyaslasana." Haklıydı. Faşistlerin çiftlik hayvanlarından bol bol yedik. Bir gece yolda yürürken kendimi bir polisle yüz yüze buldum. Bizi aramıyor, karısını görmeye gidiyordu. Bizi görünce, "İyi akşamlar, nereye gidiyorsunuz böyle?" dedi. Cevap vermeme fırsat kalmadan yanımdaki arkadaşım silahını çekip onu öldürdü. "Bunu neden yaptın?" dedim. "Onu tanıyordum, falanca adamdı." "Kim olduğunu anlayamadım." diye karşılık verdi arkadaşım. "Karşımda sadece silahlı bir polis gördüm."...

❀

Tünel mutfağın altına ulaştığında Paulino RODRİGUEZ kendisini güvende hissetti. Kızkardeşi tünelden çıkan toprağı alıp tarlaya götürdü ve kuşku çekmesin diye gübrelerin altına gömdü. Mutfak sobasının her iki yanında bir girinti ya da küçük bir hücre vardı. RODRİGUEZ mutfağın altına, bu girintiden de girilebilecek şekilde bir oda kazdı. Girintinin üzerine beton ve demirden bir kapak yaptı. İşte o zaman ışık sorunu ortaya çıktı. İlk çözüm, mutfaktan bir kablo uzatmak, tehlikeli idi; görülebilirdi. Yer altından çiftlik evinin girişine kadar bir delik açtı. Oradaki elektrik sayacından içeriye kadar tel çekti. Böylece üç kaçak gündüzleri uyuyarak geceleri ise okuyarak ve radyo dinleyerek geçirmeye başladılar. Radyoyu RODRİGEZ'in kız kardeşi getirmişti. Battaniyelere sarınarak yaşıyorlardı. Yirmi sekiz ayı bu şekilde geçirdiler.

Kız kardeşi, RODRİGUEZ'in karısı ve çocuklarıyla bütün ile-

tişimini kesmişti. Onlara RODRİGUEZ'in yerini öğrenmek için ağır biçimde işkence ediliyordu.

- On dokuz yaşındaki kızım polisin elinde gördüğü muamele yüzünden öldü. Kız kardeşim onun öldüğünü söyledi, ama sebebini anlatmadı. Onların cezalandırıldıklarını bilmiyordum...

❀

Ocak 1939'da Barcelona'nın düşmesinden birkaç gün önce Josè MATA ve 800 gerilla kıyıya ulaşıp mümkünse oradan kaçmak için farklı kollara ayrılarak yola çıktıklarında RODRİGUEZ hâlâ saklanıyordu. Gerillalar Franco'ya methiye düzülen mektupların satır aralarına pirinç suyu ile yazı yazarak Fransa ile ilişki kurdular. Artık merkezî hükümette bakan olmayan Indalecio Prieto Villavicicsa koyundaki küçük Tazones limanında bekleyecek bir tekne ayarladı.

Yaşlı ve hasta olanlar -o zamana kadar evlerde gizlenmiş olanlar- randevuya yetişmek üzere gönderildiler. MATA ve Penamayor'daki adamların limana iki saat mesafedeki bir çam ormanındaki toplanma yerine ulaşmaları için bir gece yürüyüşü ile dağları geçmeleri gerekiyordu. Mieres, Langreo ve bütün çevre bölgelerden gerillalar şafak vakti orada bir araya geldiler. Adamların yirmi beşi Franco ordusunun üniformalarını giymişlerdi. Hazırlanan plana göre limandaki küçük garnizona nöbet değiştirmeye gelmiş bir bölük gibi gidecekler ve orayı ele geçireceklerdi. MATA çam ormanına geldiğinde önce giden gurubun orada olmadığını gördü.

- Bazı kaçakları arayan bir düşman müfrezesi tesadüfen onlarla karşılaştı. Bizimkiler ateş açtılar ve böylece plan suya düştü. Düşman takviye aldı ve saldırıya başladı. Gün boyu onları uzakta tutmayı başardık. Sonra, karanlığın örtüsünden yararlanarak savaş düzeni içinde geri çekilmeye başladık. Ertesi gün Langreo ve Mieres'ten gelen *guerillaro*'lar da bir başka çatışmaya girdiler. Elli yedi adam öldürüldü. Çoğu, birliğini terk ettiği için öldü. Çok iyi disiplinli bir gerilla birliği içinde, ihanet edilmediği veya düşman çok güçlü olmadığı sürece tehlike yoktur. Tekrar küçük guruplara ayrıldık ve dağa döndük...

❀

Paulino RODRİGUEZ'in galeride birlikte saklandığı iki arkadaşından biri yakalandı ve kurşuna dizilmeden önce "öttü." Bir arama gurubu RODRİGUEZ'in çiftlik evine gitti; fakat yer altındaki, çok iyi inşa edilmiş gizlenme yerini bulamadılar. Kaçaklar bağlantıları sayesinde önceden uyarılmışlardı. Polis ve falanjistler hiçbir şey bulamayınca RODRİGUEZ'in kız kardeşini de alıp galeriye gitmek istediler. Annesi de onunla birlikte olmak için ısrar etti. Dışarda şiddetli bir kar yağışı vardı. Galerinin ağzına vardıklarında falanjistlerin lideri kıza içeri girmesini emretti. "Eğer ateş ederlerse mermiler sana gelecek, benimkiler de annene."

- Orada olmadığımızı bildiği için kız kardeşim korkmuyordu. Yakın zamanda orada olduğumuzu gösterecek kutuları ve şişeleri daha önceden toplayarak gerekli basireti gösterıneyi bilmişti. Daha önce yaptığı araştırma sırasında beremin astarından bir parçayı bile "bulmuştu." Falanjistleri galeriyi kısa süre önce terk ettiğimiz konusunda ikna etti, fakat nereye gittiğimizi söylemedi. Şafak sökene kadar dağlarda arama yaptılar ve sonra vazgeçtiler.

❀

MAŢA'nın tahminine göre dağlardaki gerillaların yüzde sekseni UGT ve sosyalist gençlik üyesi idi. Komünistler, anarkosendikalistler ve hiç bir partiye mensup olmayanlar da vardı. O ilk yıllarda bazı politik ayrılıklar olmuştu.

- Aynı yemeği yiyorduk, aynı eylemlere katılıyorduk; hepimiz aynı durumdaydık. İnsanlar tehlike içinde yaşarlarken çok derin ayrılıklar olamaz. Sık sık komünistlerle eyleme gittik. Temelde, tabanın daima birleşik olduğunu düşünüyorum. Ayrılıklar tepede olur. Savaş sırasında tümen komutanım bir komünistti ve çok iyi anlaşıyorduk. Bana karşı önlem almasını emreden partisine itaat etmeyecek türde bir adamdı. Biz sosyalistler her durumda farklıydık. Eğer parti bana istemediğim bir şeyi yapmamı emrederse, cehenneme kadar yolunuz var diyebilirdim...

Asturias Sosyalist Partisi gizlilik koşullarında yeniden örgütlendiği zaman, eski maden işçileri sendikası liderinin oğlu Aristedes Llazena, Antonio Florez ve MATA'dan oluşan bir dağ direniş komitesi kurdu. MATA, Yo MATA (Ben Mata) sözcüklerindeki harfleri değiştirerek "Tamayo" ismini savaşçı adı olarak aldı. Savaş sürerken gerillalar cumhuriyetçi hükümet ile hiç bir bağlantı kurmadılar. Aracılar sayesinde kurdukları tek ilişki Prieto idi.[28]

---

28. İç savaşın sonunda, Nisan 1939'da gerillalar için durum değişmeye başladı. Bu kez rejim gerillaların dağdaki istihkâmlarına doğrudan saldırılarla ve dolaylı olarak sivil taraftarlara misilleme yaparak onları yok etmeye girişti. Taraftarlar gerillalardan daha başarılıydılar. "Savaşta yenilmenin bir sonucu olarak gerillaların morali bozulmaya başladı ve pek çoğu geri çekildi. Savaşa katılamayacak kadar genç olan diğerleri daha sonra bize katıldı." 1940'da MATA ve diğerleri Fransa'ya ulaşmaya çalıştılar. Fakat kuzeydeki en yüksek dağ olan Picos de Europa'da çatışmaya girmek zorunda kaldılar ve MATA yaralandı. Penamayor bölgesine döndü ve orada yaklaşık kırk kişilik bir gerilla birliğine komuta etti. Yiyecek ve erzak bulmak için köylere pek çok silahlı baskın düzenlediler. Silah ve mühimmat ya zorla ele geçiriliyor ya da dolaylı yollarla *guardia ciivil*'den satın alınıyordu: "Savaşı izleyen açlık yıllarında öyle yoksul düşmüşlerdi ki, bir *peseta*ya bir mermi satıyorlardı. Öncü falanjistler yapılan zulme misilleme olarak gerillaların silahlarına hedef oluyorlardı. 1948'de Pozo Funeres'te yirmi iki kişi misilleme olarak katledildi. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Mütteffikler'in İspanya'ya müdahale etmeyeceklerinin anlaşılması üzerine sosyalist *guerilleros* bağlı bulunduğu partiye ya mücadeleyi desteklemesini ve bir tahsisat ayırmasını ya da onu on bir yıldan sonra dağıtmasını önerdi. İkincisi seçildi ve Prieto adamlara yol verme sorumluluğunu yüklendi. 21 Ekim 1948 Cumartesi gecesi saat 22.00'de bir Fransız balıkçı teknesi, açıkta biraz oyalandıktan sonra Asturias'ın küçük Luanco limanına yanaştı. Planın ayrıntılarını sadece MATA ve bir arkadaşı biliyordu. Limandaki barakalarında oturan *guardia civil*'in burnunun dibinde biri kadın otuz bir kişi tekneye geçti. "Bütün operasyon üç dakika içinde tamamlandı. Tekne iskeleye bile bağlanmamıştı. Birlikte götürmek istediğimiz başkaları da vardı, ama onlarla temas kuramadık. 23 Ekim Pazartesi günü sabaha karşı dörtte Fransa'da, San Juan de Luz'daydık.

İç savaşın bitiminden on ay sonra (ve Asturias'ta sona ermesinden yirmi sekiz ay sonra) Paulino RODRİGUEZ saklandığı yerden çıktı. Sivil valiye, falanjistlere teslim edilmemek ve birlikte saklandığı kişiler hakkında bilgi vermemek koşuluyla teslim olmak ve yargılanmak istediğini bildiren bir mektup yazdı. Şartları kabul edildi. Ortaya çıktıktan sonra kendisine iyi davranıldı güvencede olmasın: sağlayan belgeler verildi ve suçlanmadı. Karısı saklandığı yerden çıktığı için ona sitem etti. "Ancak benim cenazeme katılmana izin verirler. Daha sonra seni öldürecekler. Kısa büre içinde bizden sonra çocuklara bakacak birini bulmalı. Bütün bunların acısını onlar çe-

OLAYLAR 9
SUSKUNLUK

Çocuk, kaçakların avlanıp çöp arabalarına doldurulmuş cesetlerini görünce milliyetçi davaya olan sempatisi değişmeye başladı.

Juan NARCEA on iki yaşındaydı. Babası Pola de Lena, Asturias'ta maden mühendisi ve Melquiades Alvarez'in reformist partisinin taraftarı idi. Savaşın başında bir sosyalist madenci hayatının tehlikeye girebileceği konusunda mühendisi uyardı. NARCEA bu görüşü önemsemedi. Ekim 1934'te madenciler onun evini ve hayatını korumuşlardı. Madenci ısrarla bu kez durumun farklı olduğunu söylüyordu. Mühendisin üç erkek kardeşi ve iki oğlu, Juan'ın ağbileri hapse atılmışlardı. Sonunda, yakınlardaki Teverga köyüne gitmeye razı oldu. Ailenin orada bir kır evi vardı. Asturias'taki savaşın geri kalan kısmını en sevdiği spor olan balıkçılıkla geçirdi.

Juan onunla beraberdi. Kır evinde hayat güzeldi, en azından yerlisi olduğu Pola de Lena'dan daha güzeldi. Orada, savaşın ilk haftalarında bir kuş kafesi yaparken kendisinden daha büyük iki çocuk ona saldırıp tulumba hortumuyla dövmüşlerdi. Döverlerken ona, burjuva çocuğu, demişlerdi.

- Bana iyi bir ders vermişlerdi. Çocuklar açık biçimde sağ ile sol arasında bölündüler. Savaştan önce çocukların kurduğu iki futbol takımı vardı; biri sağcı, diğeri solcu. Spor düzeyinde kalındığı sürece fazla sorun çıkmadı, ama şimdi ayrılıklar keskinleşiyordu...

Kendi ailesinin içinde de bölünmeler oldu. Savaş erkek kardeşleri arasında veriliyordu. En büyükleri Jose doktordu. Siyasete asla aktif olarak katılmamış, muhtemelen sol cumhuriyetçilere oy veren liberal düşünceli bir adamdı. Onun bir küçüğü, belediye meclisinde görevli bir avukat olan Francisco bir "aşırı tutucu" idi.

---

kiyor." Kendisinin ve kızının *guardia civil* kışlasında dayak yediklerini, kızının nasıl bilincini kaybettiğini ve hemen sonra öldüğünü anlattı. Kendisine işkence yapanlara kocasının saklandığı yeri bildiğini ama onlara haber vermeyeceğini söylemişti. Kocasının ölüm sebebi olmayacaktı.

"Karım ben çıktıktan on beş gün sonra öldü. Kızım da öldü. Bütün bunlar beni korumak için başlarına geldi. Ve ben hayatta kaldım."

Üçüncüsü, Timoteo dişçi ve Komünist Parti üyesi idi. Dördüncüsü, Falanj üyesi Leopoldo Kimyagerdi. Aile, açık siyasal görüşler oluşturamayacak kadar küçük olan bir kız ve iki erkek kardeşle tamamlanıyordu. Juan çocukların en küçüğüydü.

- Savaştan önce, kardeşler olarak çok iyi anlaşırdık, fakat şiddetli politik tartışmalar da olurdu. Bu tartışmalarda babam ortalığı yatıştırıcı bir rol oynardı. Sakin bir adamdı...

Savaşın başlangıcında milisler eve gelerek Francisco ile Leopoldo'yu tutukladılar. Eski belediye başkanının da aralarında bulunduğu dokuz kişi kurşuna dizildi. Fakat aile tutuklanan çocukların hayatlarından endişe etmiyordu.

Erkek kardeşlerin kaderleri farklı oldu.

- En büyüğü, liberal olan Jose görevinin askerî bir birliğe doktor olarak katılmak olduğu konusunda ikna edildi ve bir CNT taburunda çalıştı. Anlaşıldığı kadarıyla burası en sağcıların bile hizmet verdikleri bir yerdi. Tutucu olan Francisco hapisten salıverildi ve bir tür ceza olarak bir tabura (ama bu CNT'ye ait değildi) katılmak zorunda bırakıldı. Diğerlerinden biraz daha fazla eğitim görmüş olduğu için kısa süre içinde kendisini birlikte yönetici konumunda buldu. Bana öyle geliyor ki birliğin komutanlarından biri oldu. Falanjist olan Leopoldo Gijòn hapisanesine götürüldü ve oradan istihkâm yapmakla görevli bir disiplin taburuna gönderildi. Zor zamanlar yaşadı.

Komünist olan Timoteo savaştan önce, kısmen siyasal nedenlerden ötürü Asturias'tan ayrılmıştı. Annem inançlı bir Katolik ve *Acciòn Catòlica*'nın başkanı olduğundan hayat onun için biraz zor olmuştu. Algericas'a, karşıdaki Gibraltar'a gitti ve orada yerel siyaset içinde aktif olarak yer aldı. Daha sonra işittiğimize göre, askerî ayaklanmaya karşı direniş örgütlemeye çalıştı. Orada 3 Ağustos 1936'de idam edildi.[29] Ağbilerim Uluslararası Kızıl Haç aracılığıyla onun öldüğünü öğrendiler fakat babama söylemediler...

---

29. "Yakın zamanda erkek kardeşlerimden biri onun mezarını bulmak için Algeciras'a gitti. Mezarlık bekçisi Timoteo'yu ve onun idam edilişini hatırlıyordu. Kardeşime onun gömülmesiyle ilgili mezarlık kayıtlarını gösterdi. Şu sade sözler yazılıydı: "Hayrat-ortak mezar için." Orada idam edilen insanların uzun bir listesinde, her ismin yanındı aynı şey yazılıydı.

Savaş gelişirken Juan milliyetçi saflarda olduğunu hissetti ve Asturias'ın "kurtarılması'nı bekledi. Birgün milisler evi aramaya geldiler. Evdekiler hasta yatağının iyi bir saklama yeri olduğunu düşündüler. Dinî tasvirleri yatağın içine sakladılar. Bir öğretmen olan milis şefi ne olduğunu sordu. Soğuk algınlığı dediler. Adam Juan'ın boğazına baktı. Yatağın kenarına oturup ona ilaç verdi. Sonra birden yerinden sıçradı. "Ne var burada?" Hiç kuşku yok, silah bulduğunu sanmıştı. Elini yatak örtüsünün altına soktu ve oradan bir haç çıkardı. Çok şaşırdı. Haçı yerine koydu. "Bundan kimseye söz etmeyin," diye uyardı çocuğu ve soğuk algınlığının nasıl iyileştirileceğini anlatmaya devam etti.

Sonunda cepheler yarıldı, milliyetçiler ilerledi.

- Gördüğüm ilk milliyetçi asker çok genç bir adamdı. Öyle gençti ki, bana bir çocuk gibi göründü. Güzel bir ata binmiş, başına bir miğfer geçirmişti. O gün ya da ertesi gün babam Timoteo'nun Algeciras'ta idam edildiği haberini aldı. O andan yedi yıl sonra ölene kadar bir daha asla başını kaldırmadı. Tam anlamıyla kedere kapıldı...

Juan da çok şaşırdı. Ağbisine hep hayranlık duymuştu. Kasabadaki bütün çocuklar onlara kırk yıl sonra bile hatırlanabilen öyküler anlatan Timoteo'yu severlerdi. Anlattığı öyküler daima toplumsal bir mesaj içerirdi.

- Belki Asturias'ta milliyetçi zaferden sonra oluşan çoşkulu atmosfer, belki de ağbimin ölümünün ailemizin şöhretini biraz lekelemesi ve benim bunu silmeye çalışmam -ve belki ailemin bu konudan hiç söz etmemeye çalışması- yüzünden milliyetçilere sempati duymaya devam ettim. Şu ya da bu biçimde milliyetçileri izleyebiliyordum. Ağbimin katledilmesinden bu yana Asturias dışındaki seferlerini haritadan takip ediyordum. Ancak daha sonra, başka şeyleri gördüğüm zaman, ansızın gerçeği fark ettim...

Gördüklerimden biri, ölüme götürülen kaçaklardı. İnsan avını askeriye örgütlüyor ve köylüler onları kurşuna diziyorlardı.

- Onları -kaçanlar ve gerilla olarak dağda yaşayanlar- öldürdükleri zaman, başarılarını, bayram ederek, bol yiyecek ve içkiyle kutluyorlardı. Öldürülenlerden birini hatırlıyorum. Bizim komşumuzdu, sosyalist olmuş bir burjuva çocuğu. Babası mil-

liyetçiler Pola de Lena'yı ele geçirdiklerinde öldürülmüştü. Oğlu ise siperlerde evlenmiş -yani, dinî tören yapılmadan- ve daha sonra karısı ve çocuğu ile birlikte dağlara kaçmıştı. Bir dağ kulübesinde avlanmış ve vurulmuşlardı; baba, anne ve bebek. Sonra cesetleri aşağı indirildi. Yüzlerce insan bu şekilde öldürüldü. O zamanlar bir çocuk olduğum halde onların otuz kadarının isimlerini hatırlayabiliyorum...

Savaş sırasında ve sonrasında Timoteo'nun idam edilmesi konusunda erkek kardeşler arasında tam bir sessizlik vardı. Kimse bu olaydan söz etmiyordu.

- Kimse söz etmek istemiyordu. Savaştan sonra sorun hayatta kalmaktı. Büyük bir korku vardı. Falanjist olan ağbim Aragon cephesinde milliyetçiler için savaşırken yaralandı ve 1944'te öldü. İkincisi, Francisco da milliyetçi orduda subay olarak hizmet verdi. Savaş aileyi böldü. Ben ve benden bir sonraki ağbim ancak yakın zamanlarda -yaklaşık kırk yıl sonra- Timoteo'nun hangi koşullarda öldüğünü araştırmaya çalıştık...[30]

OLAYLAR 10
KURTARILANLAR

Gijòn'un düşmesinden yaklaşık bir ay önce, daha önce her türlü tahliyeyi yasaklamış olan Asturias Konseyi çok sayıda çocuğun dışarı gönderilmesine izin verdi. İki ile on iki yaş arasında 1200 kadar çocuk Eylül'ün son haftasında St.Nazaire'ye gönderilmek üzere bir Fransız şilebine bindirildi. Oradan Leningrad'a gidecek bir Sovyet yolcu gemisine nakledildiler. Kurtarılanların çoğu yirmi yıldan fazla bir süre kendi ülkelerini göremeyeceklerdi.

30. Aynı sessizlik ikinci kuşak için de geçerliydi. Juan'ın yeğeni, Francisco'nun oğlu şöyle diyordu: "Benim ailemde iç savaş asla tartışılmadı. Babamın erkek kardeşi Franco yanlılarınca kurşuna dizildi; anemin Valdepenas'ta yaşayan babası kızıllar tarafından kurşuna dizildi. Babamın birkaç tane madalyası vardı. Onları ölümünden sonra bulduk. Ama bana hiç bir zaman hangi cephede savaştığını veya başından neler geçtiğini anlatmadı. Onun savaşı hakkında bütün bildiklerim bizzat öğrendiklerimdir. Evde tam bir suskunluk vardı."

On iki yaşındaki Oviedo'lu Nicolàs FERNANDEZ savaş başladığında bir yaz kampında bulunuyordu. Üç hafta süren tatilin sonunda çocuklara genel grev yüzünden evlerine dönemeyecekleri söylendi. On dört ay kadar bekledikten sonra bütün kamp Sovyetler Birliği'ne taşındı. Halk Cephesi güçleri ile çarpışırken ölümle buluşmadan önce kuşatmanın ilk günlerinde altı çocuğunu kentin dışına çıkarmayı başaran Oviedolu bir polisin on bir yaşındaki oğlu Juan RODRİGUEZ ANIA da bir erkek ve iki kız kardeşi ile birlikte dışarıdaydı. Öksüz oldukları için İngiltere, Fransa veya SSCB'ye gitme seçeneği verildi. Bir komünist olan amcaları sonuncusunu seçti.

Leningrad'a varan Juan orayı, "cehennemden sonra gidilen bir cennet gibi" hatırlıyordu. Tıbbî bakım ve banyodan hemen sonra çocuklar muazzam bir odaya alındılar. Askılarda bol miktarda giysi vardı. Her Çocuk istediğini seçebiliyordu.

- Oradan bir pantolon, buradan bir ceket almak için koşturup durduk. Elbiseler darmadağınık bir biçimde bölüşüldü, fakat Ruslar aldırmadılar. Sonra bizleri Leningrat'ın en iyi otellerinden biri olan Astoria Oteli'ne götürdüler. Hiç böyle bir otel görmemiştik. Bir süre sonra odalardaki telefonları almak zorunda kaldılar, çünkü bütün gün telefon edip duruyorduk. Tabiî kimseyle konuşmadan... Otelin restorantında bize muazzam ziyafetler verdiler. Orkestra bizim için sürekli olarak *La Cucaracha*'yı çalıyordu.

Juan, bir erkek ve iki kız kardeşi ile birlikte birkaç ay otelde kalırken -daha sonra kentteki çocuk evine taşındılar- Nicolàs ve diğerleri Moskova'dan 45 km. uzaklıkta, daha önce bir işçi dinlenme evi olan Lnolu EV'e gönderildiler. Başlangıçta onu en fazla etkileyen, yemekler oldu. Kahvaltı için büyük bir tabak havyar, sütlü lapa, yumurta, ekmek, tereyağ ve kakao, öğle yemeği olarak çocuk başına yarım tavuk. "Şaşırtıcıydı!" Fakat kısa süre içinde bütün bunların kendilerine verilenlerin sadece küçük bir bölümünü oluşturduğunu anlamaya başladılar. Ruslar onları hiçbir şeyden mahrum bırakmama konusunda kararlıydılar. Sadece temel ihtiyaçlarını karşılamakla yetinmiyorlar, her şeyin en iyisini veriyorlardı.

- Futbol takımımız Moskova'nın en iyi takımından gönderilen bir oyuncu, dans gurubumuz Bolşoy'dan bir balerin, orkestramız

büyük tiyatro orkestrasının şefi tarafından eğitiliyordu. Kendi futbol stadyumumuz, paten pistimiz, su motorlarımız ve sinemamız vardı. Bir keresinde gurubumuz uçakla seyahat etmek istediğini söyledi. Bir uçuş okuluna kadar 200 km. uçtuk. Pilotumuzun genç bir kadın olduğunu hatırlıyorum. Daha sonra bize tam bir uçak verdiler. Uçuşa hazır bir eğitim uçağıydı. Bunu uçağı inceleyebilelim diye yapmışlardı...

- Unutulmaz bir şeydi, diyordu Juan. Ruslar bizim için büyük bir özveri gösteriyorlar, bizi sonsuz biçimde şımartıyorlardı. Ruslar çocukları hep çok sevmişlerdir. Buna rağmen, bize bu kadar iyi davranmalarının nedeni, kendilerinin de bir iç savaştan geçmiş olmalarıydı. Aslında birer yabaniden fazla bir şey olmayan bizler *grandes senores* hayatı yaşadık...

Bir gün Mikoyan çikolata fabrikasına götürüldüler. Orada her işçi onlara yaptığı işi anlattı ve tatlı verdi. Ceplerini doldurdular. Görmeye gittikleri fabrika yöneticisinin onlara ne diyeceğini merak ediyorlardı. Fakat adam, onları azarlayacak yerde, devrime nasıl katıldığını, yönetime girmeden önce fabrikada bizzat bir işçi olarak çalıştığını anlattı. Sonunda her çocuğa ikişer kutu çikolata verdi. Dönüşte bir tramvaya bindiler ve pencereden dışarıyı seyrederek çikolatalarını yemeye koyuldular.

- Sokaklardaki çocukların çikolataları ellerimizden kapmaya başlamaları bizi şaşırttı. "Ne yapıyor bunlar?" dedi yanımdaki çocuk. Öyle şımartılmıştık ki, herkesin bizim gibi olduğuna inanıyorduk. Bir yeryüzü cennetindeydik ve ayrıcalıklı olduğumuz aklımıza bile gelmiyordu. Daha sonra, gerçekle yüz yüze gelmek zorunda kaldığımızda, bu durum üzerimizde bir şok etkisi yarattı...

Nicolàs İspanyol ve Rus eğitimleri arasında hiç bir benzerlik olmadığını düşünüyordu. Sovyetler Birliği'nde hiçbir şey şansa bırakılmıyordu; her şey programlı ve planlıydı. İlk yıllarda bütün öğretim İspanyolca idi. Daha sonra Rusça ders kitaplarındaki müfredatlar hızla İspanyolca'ya çevrildi. "Öğretmenler çocukların köleleri idi." En küçük ayrıntı bile ihmal edilmiyordu. Kışın her sabah çocuklar sınıflara girerlerken bir adam kapıda duruyor ve tek tek çocukların kaloşlarını (kısa çizme) giyip giymediklerine

bakıyordu. Her gurubun bir eğitmeni vardı. Eğitmen çocukların uyandıkları andan yatağa girdikleri ana kadar, yıkanmalarını, giyinmelerini, yemelerini ve sınıfa gitmelerini denetliyordu. Çocukların giysi ve ayakkabılarının uygun olup olmadığını denetlemek ve ev ödevlerini yapmalarını sağlamak eğitmenin görevi idi. Okul yılının başında her gurup kendi eğitmeni ile bir araya gelir ve yıl boyunca pazar günleri ve tatillerde neler yapılacağı çocukların isteğine göre planlanırdı. Pazar günleri ne yapılacağı asla bir sorun olmazdı; hayvanat bahçesi, bale, tiyatro, hiçbir şey şansa bırakılmadı.

- Bize gösterdikleri sabır inanılmazdı. Eğer İspanyolların elinde olsaydık düşündüğümden çok daha fazla dayak yiyecektik. Fakat Ruslar, asla böyle bir şey yapmadılar. l.nolu Ev'de 500 kişiydik. İçimizden tek bir kişinin bile cezalandırıldığını hatırlamıyorum. Bizi uygarlaştırmak kolay değildi. Rus çocuklarına kıyasla daha canlıydık, aceleciydik, hiçbir şeyc aldırmazdık... Bizim mizacımız farklıydı, saf anarşistlerdik. Her şey bireyin çevresinde dönüyordu. Ayrıca, başlangıçta, sıla hasreti bir yana, besin maddelerine, dile ve iklime alışma sorunları vardı. Yine de büyük sıkıntılar çekmeden değiştik. Bunu tamamen Rusların inceliğine ve sabrına borçluyduk. O ilk yıllarda yaşadığımız hayatı hiç bir İspanyol hükümdarının oğlu yaşamamıştır... ·

- Öyle mutlu anılarımız oldu ki, mümkün olsa, bütün bunları tekrar yaşamak için adımdan bile vazgeçerdim. Juan böyle diyordu.

❀

Çocukların pek çoğu iki yıl ailelerinden haber almadılar. Ruslar onların kendi kültürlerini kaybetmemelerine daima dikkat gösterdiler ve İspanya'dan öğretmenler getirildi. Bunlar tahliye sırasında çocuklarla birlikte olan öğretmenlere yardımcı olacaklardı. Yeni gönüllüler arasında Madrid'li Öğretmen Rosa VEGA da vardı. Devrim onu bir kadın olarak çok değiştirmişti.[31] Bu arada,

---

31. Bk. s. 374-375.

"daha çok Sovyetler Birliği'ne duyulan coşku yüzünden" Komünist Parti'ye katılmıştı. SSCB'nin eğitim bakımından çok ileri olduğunu düşündüğü için oraya gitmek istiyordu. Yola çıktığı Valencia'da, yeni öğretim tekniklerini, özellikle de "ilgi merkezleri" yöntemini[32] uygulama fırsatı bulmuştu. Sovyetler Birliği'nin çocukların yerel kültürlerine duyduğu ilgiyi çok saygıdeğer buldu ve 1938'in başında umutlarla dolu olarak Moskova'ya hareket etti. Orada bir gurup İspanyol çocuğun Rus yöntemleri kullanılarak eğitildiği bir okula atandı.

Uğradığı ilk şok en küçük çocuklara bile, elli dakika aritmetik, elli dakika İspanyolca vb. gibi öğretim verildiğini görmek oldu. Ayrıca, her öğretim döneminin muhtevası kesin biçimde belirleniyordu. "Eğer bunu aşarsak, disiplinsiz olduğumuz düşünülüyordu." Dersler, açıkça, öğrenme oranı düşük çocuklar için tasarlanmıştı. İspanyol çocuklar aynı yaştaki Ruslara göre daha canlıydılar. Rus çocuklar daha çalışkan daha sebatlı, fakat daha sakin ve uysaldılar. Bir süre sonra İspanyol Öğretmenler İspanyol çocukların daha hızlı öğrenmeleri ve çoğunun iki yılı bir yıl içinde tamamlamaları konusunda Rus meslektaşlarını ikna edebildiler. Ne var ki, hızla başka sorunlar ortaya çıktı.

- Bireysel inisiyatife yönelik ciddî bir korkunun var olduğu açıktı. Daha büyük çocukların öğrenim gördükleri sınıfların her birinde çocuklardan biri nöbetçi oluyor, bir aşağı bir yukarı dolaşarak diğerlerinin çalışmalarını denetliyordu. Bir tür polis gibi. Valencia'da zorlukları olan çocukları bile tek başlarına çalışabilmeleri için serbest bırakabiliyordum, çünkü yaptıkları işe ilgi duyuyorlardı...

İspanyolca konuşan bir Rus kadın öğretmenlere denetçi olarak yardım ediyor, sınıflara girip not tutuyordu. Hafta sonları yapılan özeleştiri toplantılarında aynı kadın falanca sınıftaki falanca çocuğun, öğretmen karatahtaya yazı yazarken neden sıranın üstünü kazıdığını soracaktı.

- "Arkam dönük olduğu zaman çocuğun ne yapacağını gö-

32. Bütün bağlantılar (linguistik, matematik, coğrafî vb.) ile birlikte incelenecek bir temanın seçimi çalışma guruplarındaki çocuklarca belirleniyordu.

remezdim," diye karşılık verdim. "Ama çocuk Sovyet mülküne karşı bir tecavüzde bulunuyor," dedi. Şaka yapmadığı apaçık ortadaydı. "Daha fazla disiplin gerekiyor." Kadının özgül disiplin anlayışı bu toplantıların en önemli kısmını oluşturuyordu. Özelleştiriden çok bizde korku ve güvensizlik yaratmak için başkalarını eleştirmeye çalışıyordu. Ama bu durumda, görevi yapıcı olmuyordu. Bizlerin komünist ortodoksluğa düşman olmamamızı sağlamak için bir kadın polis gibi davranıyordu. Biraz terör biraz korku vardı. Buna yol açan Stalin'in göstermelik mahkemelerinin yarattığı ağırlıktı...

Rusça ders kitaplarını İspanyolcaya çeviren bir İtalyan Rosa VEGA'nın çevirileri kontrol etmesini istiyordu. Usluba yönelik en küçük itiraz hemen şu karşılığı buluyordu: "Mesele çevirinin tam olması değil, önemli olan özgün Rusça anlamın çarpıtılmış olmamasıdır." Daha kötüsü oldu. İtalyan birgün ortadan kayboldu. "Hasta olduğunu düşünerek onu nerede bulabileceğimizi sorduk ve bize, çok açık biçimde, bunu mesele etmememiz söylendi."

VEGA hastalandı ve hastaneye gitmek zorunda kaldı. Doktorlar şikâyetlerinin sinirsel olduğunu söylediler. Gizliden gizliye bunun doğru olduğunu hissediyordu. İspanya'da yapılan propagandadan sonra Sovyetler Birliği gerçeği onda büyük bir şok yaratmıştı. SSCB'nin kendi ülkesinden daha yoksul olduğunu, Sovyet yurttaşlarının çok zor bir hayat yaşadıklarını, giysilerin bile hâlâ vesikayla alındığını, yiyecek maddelerinin ücretlere oranla daha pahalı olduğunu görmek onu şaşırtıyordu. Siyasal koşullara gelince, son derece amansızdı.

- Fakat bütün bunlarla tam bir karşıtlık içinde, halk, çocuklara, sakatlara ve yaşlılara olağanüstü bir sevgi ve ilgi gösteriyordu. Hayatımda hiçbir zaman, Moskova'da hastanede bulunduğum sıradaki kadar büyük bir sevgiyle karşılaşmadım. Herkese aynı ilgi ve bakımın gösterildiğine tanık oldum. Gördüğüm her şey, sıradan Rus'un başkalarına gösterdiği ilgiyi doğruluyordu. İnsanî düzeyde bu hayranlık vericiydi. Eğitsel düzeyde ise, *nada*! (hiçbir şey)...

Hastalığını bahane ederek altı ay sonra İspanya'ya döndü. Ayrılmadan önce kadınlar onun giysilerini, ipek çoraplarını satın almak istediler. "Daha devrimin başında olan siz İspanyollar, nasıl

oluyor da devrimini yapmış olan bizlerden daha iyi giyinebiliyorsunuz?" Öteki öğretmenler sürekli bunu soruyorlardı.

İspanya'ya döndüğünde artık siyasete karışmak istemiyordu. Gördükleri onu düş kırıklığına uğratmıştı. İspanya'da Sovyetler Birliği'nin cumhuriyete sağladığı yardım yüzünden Komünist Parti'ye girmek normal görünüyordu. Ama Sovyetler Birliği'nde kendisini hapisanede gibi hissetmişti. Özgürlüğün ve bağımsızlığın değerini daha önce asla anlamamıştı.

- Parti yaşadığım deney hakkında konuşmalar yapmamı istedi. Kendimi İspanyol çocuklarına ne kadar iyi bakıldığını anlatmakla sınırladım, çünkü bu olumlu bir deneydi. Öteki konularda sessiz kaldım, çünkü kimseyi gücendirmek istemiyordum. Ayrıca eğitim uzmanı da değildim...

❀

Yaklaşık 14 000 çocuğun tahliye edildiği Bask ülkesi en kalabalık sürgün gurubunu oluşturdu. Fakat bunların sadece küçük bir bölümü Sovyetler Birliği'ne gitti. Çoğu Fransa, Belçika ve İngiltere'ye gönderildi. Guernica'ya yapılan trajik hava akınından sonra ailelerinden ayrılan ve Bilbao'yu terk eden son gemiye bindirilen, soyadları AGUİRRE olan dört çocuk güney batı Fransa'daki bir manastırda gidecekleri son yere ulaştırılmayı bekliyorlardı. Çocuklar koşulların kötü olduğu manastırdan çıkmak istiyorlardı. Bir emirle karşılaştılar: "Rusya'ya gitmek isteyenler isimlerini yazdırsınlar. Belçika'ya gitmek isteyenler..." Dokuz yaşında ve kardeşlerinin sorumluluğunu yüklenmiş olan Manolita hangi kuyruğa gireceğini bilemiyordu. "Rusya, Belçika, Isle d'Oleron, hepsi bizim için aynı idi, ama biri ya da öteki şahane olabilirdi." Sonunda otuz çocuk kaldı. Fransız Komünist CGT onları Paris'e 80 km. mesafedeki, bir zamanlar Napoleon'a ait olan bir kaleye götürdü. Yedi yaşındaki Koni AGUİRRE, fincanla verilen sütlü kahveyi ve Fransız tereyağını hatırlıyordu...

- Bize ne büyük bir ilgi ve bakım gösteriyorlardı! Bize din dışında her konuda ders veriyorlardı. Önceleri büyükannemin Bask'da bana öğrettiği duaları özledim. Anne ve babamı da öz-

ledim. Bazen bir köşeye çekiliyor, annemi, babamı ve ülkemi düşünerek tek başıma ağlıyordum. Hava akınının yapıldığı günü asla unutamıyordum. Hayat benim için sanki o gün başlamıştı. Ondan önceki hayatımı, hattâ saldırıdan on beş gün önce katıldığım ilk dini ayini bile, hayal meyal hatırlayabiliyordum. Her şey hafızamdan silinip gitmişti. Bildiğim tek şey artık dönecek bir evimizin olmadığıydı. Guernica ile ilgili hatırladığım son şey alevler içindeki evimizdi...

Anne babalarının hayatta olduğunu öğrenmelerinden bu yana sekiz ay geçmişti. Şimdi Guernica'nın 10 km. kuzeyindeki Ibarranguelua köyünde yaşayan anneleri çocuklarını geri almak için Guernicalı bir kadınla evli bir Fransız'dan yardım teklifi aldı. Bir Franco sempatizanı olan adam ona eşlik etmeyi ve masrafları karşılamayı teklif etti. Kadın gerekli belgeleri almak için La Guernica'daki *guardia civil*'e başvurdu. Reddettiler. Onun tehlikeli biri olduğunu söylüyorlardı. "Ben mi tehlikeliyim? Dört çocuğunu kaybetmiş her şeyini kaybetmiş, kimseye zarar vermemiş benim gibi bir kadın mı, tehlikeli?" Bütün bunların bir sonucu olarak kocası kısa süre tutuklu kaldı.

Guernica'da bir pazar günü harabelerin içinde bir bando çalıyordu. Köyde yaşayanların büyük kısmı henüz dönmemişti. Sokaklar geçilemeyecek durumdaydı. Kömürleşmiş evler hâlâ olduğu gibi duruyordu. Bando insanların geri gelmesini sağlamak için çalıyordu. Oralı olmayan bir rahip şöyle dedi: "Biliyor musunuz, ne gördüm? Bir mezarlığın içinde dans eden insanlar gördüm." "Mezarlık mı?" "Evet. Hâlâ yıkıntıların altında gönülü insanlar var."

Çocukların geri dönüşlerini sağlamak için gösterilen çabaları haber alan CGT tahliye direktörü, Manolita'ya, anne ve babasının Fanco yanlısı olup olmadıklarını sordu. Hayır, değildiler. Peki, komünist? Hayır. "Onlar Bask milliyetçileridirler," dedi Manolita. Direktör Franco yarımadanın o kesimini denetim altında tuttuğu sürece çocukların geri dönmelerine izin verilmeyeceğini bildirdi.

- Böylece ailemize kavuşabilmemiz için o beyin, Fanco'nun İspanya'yı bırakmasını ummaktan ve beklemekten başka yapacak bir şey kalmadı...

Bu arada, öyle iyi bir bakım görüyorlardı ki Manolita bir üç yıl daha geçse komünist olacaklarına inanıyordu.

- Evet, diyerek onaylıyordu Koni. Sanki din yerine çocuklara özel bakım sağladılar. Ve dindar biri olarak, inanıyorum ki, ikisi arasında bir seçim yapmak zorunda kalsaydım, bakım dinden daha önemli idi...[33]

Juventud del Sigle XX
Que preparas con ardor
Un mundo libre de trabas
Mundo del trabajador...

Juventud del Sigle XX
Madrid esta Ilenito
De fascistas 'camufaos!..

Pero cuando la victoria
Lleguemos a conseguir
A todos los emsoscados
Les haremos que trabajen
Para que puedan vivir...

Yirminci yüzyıl gençliği
Hazırlanıyor sabırsızlıkla
Prangalardan kurtulmuş yeni bir düyaya
Emekçi insanın dünyasına

Yirminci yüzyıl gençliği
Madrid dopdolu
Gizli faşistlerle
Korkaklar ve yağmacılarla

---

33. Sonunda Bask ülkesine dönmelerini sağlayan İkinci Dünya Savaşı ve Hitler'in Fransa içlerine doğru ilerlemesi oldu. "1940'ta, iç savaşın sona ermesinden yaklaşık bir yıl sonra onların Bilbao'ya gönderildiklerini bildiren bir telgraf aldım. Onları beklemek için oraya gittim. Gemiden çıkarlarken duyduğum sevinç, İspanyol rahibelerin onları sanki cüzamlıymışlar, aşağı türden insanlarmış gibi itip kaktıklarını görünce yok oldu. (Ignacıa OZAMIZ, çocukların anası.)

Ama zafer geldiğinde
Bizim gayretimizle
Bütün bu üçkâğıtçılar
Çalışarak yaşamak zorunda kalacaklar

Sözler tango ritminde söylenir, *Siglo XX* (Madrid)

Somos los hijos de Lenin
Y nuestro padre es un cabròn
Porgue nos manda resistir
Con laslentejas y el arroz

Biz Lenin'in çocuklarıyız
Ve babamız bir alçaktır
Çünkü emretti bize yaşamayı
Yalnızca mercimek ve pirinçle

Komünist gençlik şarkısı *La Joven Guardia* çalındığında sağcılar gizlice bu sözleri söylerlerdi.

1937 KIŞINDAN 1938 YAZINA

1937-38 kışı çok sert geçiyordu. Merkez ve Aragon cepheleri şiddetli kar yağışı altındaydı. Halk Ordusu'nun işgal edebildiği tek şehir olan Teruel'in ele geçirilmesi cumhuriyetçi mıntıkada kısa süreli bir moral yükselmesine yol açtı. Catalonia propaganda şefi Jaume MIRAVITLES cumhuriyetçilerin kazandıkları bu zaferi pekiştirmek için kitlesel bir propaganda kampanyası önermek üzere sosyalist savunma bakanı Prieto'yu görmek için acele Barcelona'dan geldi. Prieto öneriyi reddetti; cumhuriyetçi ordu şehri üç haftadan daha fazla elde tutamazdı.

- O zaman savaşın kaybedildiğini anladım. Saldırı sadece çatışmayı sona erdirmek için yapılacak müzekerelere bir zemin oluşturmak amacıyla gerçekleştirilmişti...

Şiddetli bir milliyetçi karşı saldırı Halk Ordusu'nu geri püskürttü. İlk saldırıda çok kötü hırpalanan, anarşistlerin önderliğindeki 25. Tümene cephe hattına geri dönme emri verildi. Tümenin politik komiseri Saturnino CAROD emri imzalamadı. Yeterli ekipman ve silah olmaksızın adamları savaşa sürmek insanlık dışıydı. Tümen komutanı Garcia Vivancos yumruğunu masaya vurarak patladı.

- "Silah olmasa da, sopalarla, taşlarla, tırnaklarımızla savaşacağız. Bu emri yerine getirmek şarttır. Tümen'in 118. Tugayına Galan'ın ordu birliklerine derhal rapor vermesini emreden yeni bir parola geldiğinde hâlâ bunu tartışıyorduk. Yola çıktık...

Şiddetli kar yağışı vardı. Vardıklarında CAROD rapor vermeye gitti. Garcia Vivancos adamlarla birlikte üstü açık kamyonlarda kaldı. CAROD bir sobanın çevresinde bir gurup adam gördü. Kendisine kahve verdiler. Konuşmaya başladılar. "Bir süre önce Komünist Parti ile CNT arasında birlik meselesi ortadan kaldırıldı." CAROD bunun doğrudan iki örgütün liderlikleri arasın-

da halledilebilecek bir mesele olduğunu söyledi. Kendisi CNT'nin disiplinli bir üyesi olarak ulusal komitenin alacağı karar her ne olursa ona uyacaktı. Fakat adamlardan biri militanın bu konuda CNT'ye baskı yapabileceğini ısrarla söylemeye başladı.

- Beni ikna etmeye çalışırlarken, İspanya'nın geleceğinin Komünist Parti ile CNT'nin birliğine bağlı olduğunu ve savaşın ancak bu iki örgüt tarafından kazanılabileceğini söylüyorlardı. Komünist Parti'nin CNT'nin politik örgütünü, CNT'nin de bu partinin sendika örgütünü oluşturması gerektiğini bir öneri olarak getirdiler...

CAROD bir kez daha zamanın bu konunun tartışılmasına uygun olmadığını söyledi. Adamları dışarda soğuktan donuyorlardı. Gerekli emirleri ve kendilerini bekleyen tugayı donatmak için gerekli silahları almaya gelmişti. Sesinin tonu öfkeyle yükselmişti. O sırada adamlardan biri elini cebine sokarak bir Komünist Parti kartı çıkardı.

- "Al bunu, aksi halde şu gördüğün silahlardan hiçbiri 25. Tümene verilmeyecek. Baktım. Arkadaki bir hangarın içinde adamları donatacak kadar silah vardı. Asla sahip olamadığımız Maxim makineli tüfekleri de vardı. "Kamyonlardaki adamları çağırıp bu silahları toplayacağım." "Ancak parti üyelik kartını alırsan bunu yaparsın". Sanırım kartı o sırada doldurmuşlardı. Benim oturup bu işi bizzat yapacağımı düşünmüyorlardı herhalde. Aklımdan geçenleri yüzlerine karşı söyledim. O sırada içlerinden biri kolunu omuzuma koyarak şöyle dedi: "Sakin ol CAROD" bu kadar sinirlenmeye hiç gerek yok. Yoldaşlar meseleyi doğru biçimde koymadılar. Siz İspanyollar hep aynısınız. Üzülme, her şey düzelir." Adamı tanıdım. Ercoli idi. Ancak daha sonra gerçek adını öğrendim: Togliatti, İtalyan komünist lideri...

Sakinleşmeyen CAROD bağırıp çağırmaya başladı. Adamlarına aynı cephede bir başka ordu karargâhı kurmalarını emretti. Ordan Lenvante ordusu genel konutanlığı ile bir telefon konuşması yaptı. Komutanlık öfkeyle karşılık verdi ve tugaya bulunduğu yerde kalmasını emretti. Ama bu silah sorununu çözmedi. Komutanlıktaki yarbay, bütün tümeni donatmaya yeterli bir ikmal deposunun varlığı konusunda onu ikna etti. Konuşma sona er-

meden cepheden bir haber geldi. Yarbay yumruğunu masaya vurarak bağırdı: "Şu anda bütün ikmal deposu düşmanın eline geçti."

❋

Yeniden ele geçirdiği Teruel'i bir sıçrama tahtası olarak kullanan milliyetçi ordu ileri doğru harekete geçti ve Nisan 1938'de Vinaroz'daki Mediterrancan'a ulaştı. Cumhuriyetçi Aragon'un tamamını ve Lerida eyaletinin bir kısmını alarak Catalonia'nın içlerine doğru yoluna devam etti. Prieto'nun öngörüsü doğrulanmıştı. Geçen sonbaharda kuzeyin kaybedilmesinden sonra cumhuriyetçi mıntıkanın geri kalan kısmı şimdi ikiye bölünmüştü. Bu arada Hitler Avusturya içlerine doğru yürüyordu.

BARCELONA

Milliyetçiler ilerlerken Larida eyaletindeki Tremp'te hidro elektrik santralını ele geçirdiler. Santral Barcelona'ya elektrik sağlıyordu. Catalan başkentindeki buharlı jeneratörün devreye sokulması gerekiyordu. Üretim bir kez daha düştü. Bazı fabrikaların -Maquinista Terrestre ye Maritima atölyeleri gibi- kuşkusuz sahiplerinin ricaları üzerine birbirinden ayrılmasına rağmen üretim kesintileri hava akınları yüzünden sıklaştı. Hava saldırılarının en kötüsü başladığında kent içinde 750'den fazla ev zaten yıkılmış durumdaydı. Gece ya da gündüz her iki ya da üç saatte bir İtalyan Savoiaları kenti bombalıyorlardı. Bombalama 16 Mart akşamı başlayarak kırk sekiz saat sürdü. Halk başkenti terk ediyordu.

Ramblas'taki *Carrer Carmen*'de patlayan bombaların ve yardım isteyen Kızıl Haç görevlisinin sesini işiten CNT ağaç işçileri sendikasından genç liberter Eduardo PONS PRADES bir arabaya atladı. Makineli tüfek eğitim kampından izinli ayrılmıştı ve hayatında ilk kez araba kullanıyordu. Bir fırıncının önünde on iki kadın cesedi vardı. Yaralı olan üç kadını arabaya aldı ve Clinical Hastanesi'ne doğru yola koyuldu. Oradan iki cerrahı evlerinden almaya gönderildi. "İlk kez araba kullandığını anladıklarında yüzlerinde beliren korkuyu seçebiliyordum. Arabanın içinde hava saldırısından çok daha kolayca ölebilirlerdi." Cephede başına bir şey gelmeyeceğine inanan acemi şoför, bu kez bir bomba yüzünden öleceğine emindi.

Hava soğuk ve yağmurluydu. Kenti terk eden insanların çoğu tepelerde uyumak zorunda kaldı. Kent merkezi neredeyse boşalmıştı, sokaklar cam kırıkları içindeydi.

Palaça de la Üniversidat yakınlarında hâlâ açık duran garajların birinden aldığı benzinle arabanın deposunu doluran PONS PRADES bombaların gittikçe daha yakına düştüğünü işitiyordu. Arabanın içindekiler birbirlerine baktılar. PONS PRADES sıcak hava ve tozun oluşturduğu bir girdabın içinde yükseldiğini ve caddenin karşısına savrulduğunu hissetti. Sersemlemişti. *Coliseim* sinemasının üzerine düşen bombanın basıncı yandaki binaları öyle büyük bir güçle sarsmıştı ki, oyun kâğıtları gibi çöktüler. İlk yardım merkezine koşan PRADES bombanın o sırada Gran Via'ya doğru gitmekte olan patlayıcı yüklü bir kamyonun üzerine düştüğünü işitti.

Büyük patlamadan yaralı olarak çıkanların hemen hepsi Profesör Josep TRUETA'nın elinden geçiyordu. Barcelona'nın en büyük hastanesinin baş cerrehı olarak savaş yaralılarının iyileştirilmesi için geliştirdiği yöntem neredeyse bir tarih oluşturmuştu -savaşın yol açtığı büyük keşifler sürecinin bir sonucu olarak.[1] Bir süre için hava akınlarının tipini deneysel olarak gözlemlemişti. İtalyanlar kentin ve oradaki taş evlerin üzerine, patlayıcı, yüksek patlayıcı ve hemen ardından yangın çıkaran nüfuz edici patlayıcı bombalar bırakıyorlardı. Anti-personel bombalar da kullanılmıştı. Fakat Mart'taki hava akınları farklı bir ölçekte idi. Profesöre göre bunları ancak Guernica ile kiyaslamak mümkündü.

- Akınlar nüfusun direnme kapasitesini sınama anlamına geliyordu. Sona erdiğinde hastanemde 2 200 yaralı vardı...

Profesör TRUETA "büyük patlama" nın yaralılarını muayene

---

1. Tedavinin en çarpıcı bölümü yaranın göğüs alçısı içinde sabitleştirilmesi idi. Bu yöntemi savaş öncesinde trafik ve iş kazalarından edindiği deneyimden hareketle geliştirmişti. Ancak bu tedavinin beş aşamasından sadece biri -ve aslında sonuncusu- idi. Diğerleri şunlardı: ambulans servisi sayesinde erken cerrahî müdahale; yara ve çevresinin su ve sabun gibi toksit olmayan maddeler ile temizlenmesi; bütün yabancı maddelerin ve ölü dokuların titizlikle alınması; yara dikilmeden kuru tülbentle açık drenajın sağlanması; ve nihayet, alçıya alma. Savaş boyunca 1073 yaralıyı bu yöntemle tedavi etti, sadece altısı öldü. (Bk. *reflectionson the Past and Present Treatment of War Wounds and Fractures*, teksir, tarihsiz, Prof.Trueta'nın Birleşik Devletler Ordusu tıp konferansında yaptığı konuşma.)

ederken patlayıcı kamyonunun üzerine düşen bomba öyküsünü gerçek dışı olduğunu düşündü. Patlamayı izleyen kırk sekiz saat içinde hastaneye ulaşan yaralılar kentte benzer şiddette iki patlamanın daha olduğunu doğruluyorlardı. Bunlar pek dikkati çekmemişti, çünkü az sayıda ölüme yol açmışlardı. Sonunda Profesör İtalyanların bir tür süper bomba denedikleri kanaatine vardı.

Hava akınları çok sayıda kayba ve moral bozukluğuna yol açıyordu. Fakat halk, hattâ Profesör TRUETA'nın hava akınlarının barbarlığından şikâyet eden sağcı yardımcıları bile, protesto ederek tepki gösteriyorlardı. "Caudillo bu tür şeylere nasıl izin verebiliyor?[2]

Catalan milliyetçiliğini benimsememiş, İngiltere'ye hayran bir liberal olan -"Farklı tarihine rağmen Catalonia'nın İngiltere gibi olabileceğini daima düşündüm"- Profesör TRUETA uzun süredir savaşın kaybedildiğini bilmesine rağmen görevinde kalmaya devam etti. Örgütsüzlük, bir ordunun hızla kurulamayışı, Catalan orta sınıflarına yabancı gelen anarşist zihniyet, yenilgiyi sağlamıştı. Tarafsız değildi, kendini her şeye düşman hissediyordu.

Bu duygu çok yaygındı. Catalan milliyetçi küçük burjuva çevrelerinde sık yapılan bir şaka: "Haftanın en iyi günü hangisidir? Yanıt: Geçip giden ama ötekinin henüz gelmediği gün."

- Özellikle Bu Catalanlar olarak bizim durumumuzu ifade ediyordu. Eulalia de MASRIBERA böyle düşünüyordu. Esquerralı liberal bir iş adamı olan babası ölümle tehdit edildikten sonra saklanmak zorundu kalmıştı. Eulalia sadık bir Catalan milliyetçisi idi. Şimdi kendisini, daha önce ona hiç çelişkin gelmeyen değerler arasında bölünmüş gibi hissediyordu. Yasal olarak kurulmuş bir cumhuriyet ile bir kargaşa, kaos ve katliamlar cumhuriyetini sa-

---

2. Mussolini İtalya'nın dünyaya dehşet salmasından duyduğu memnunluğu belirtti. Britanya, Fransa ve Birleşik Devletler'de bu saldırılar bir protesto fırtınasına yol açtı. Otuz yıl sonra Franco, "bütün hava akınlarının daima İspanyol komutanlığının özel kararıyla gerçekleştirildiği"ni ilan etti. Bu açıklama Ciano'nun iki ay önce Barcelona'ya yapılan İtalyan hava akınlarının (Ocak 1938'de) İspanyol komutanlığına danışılmaksızın gerçekleştirildiği ifadesinin tam tersi idi. (Tuğgeneral Francisco Franco Salgado-Araujo, *Mis conversaciones privades con Franco*, Barcelona, 1976,s.494.)

Franco'nun yukardaki ifadesinin Guernica için geçerli olup olamayacağı tartışma konusudur. Franco yanlılarının görüşü Condor Lejyonu'nun İspanyol yüksek komutanlığının bilgisi dışında hareket ettiği şeklindedir.

vunmak arasında; bir Catalan olmakla bir İspanyol olmak arasında, din ve kilise yakmaları arasında, hattâ muhalif saflarda yer alan aynı ailenen üyeleri arasında, bölünmüş gibiydi. Bizim gibi liberal Catalancılar orta yerde kaldılar, diyordu. Şu ya da bu safla özdeşleşemiyorduk. Bir taraf babamı ölümle tehdit ediyordu; öteki tarafın, Franco'cuların ise Catalan özerkliğine son vermeye kararlı olduğunu biliyorduk. Bütün bunlar savaşı bizler için hastalıklı bir şey haline getirdi...

MİLİTANLAR 16

TOMAS ROIG LLOP
Catalan Birliği'nden, avukat

- Biz orta sınıflar evlerimize çekildik ve her şeyin mümkün olduğu kadar çabuk sona ermesini ve 18 Temmuz öncesi durumun geri gelmesini umutla bekledik...

Başlangıçta cumhuriyetin düzeni kuracağını ve savaşı kazanacağını ummuştu. Kendi partisi, Catalan Birliği 1936 genel seçimlerinde karşı-devrimci blok ile aynı çizgide yer almış olsa da, askerî ayaklanmayı hiçbir şey haklı çıkarmıyordu. Kazanmanın bedeli bir tek şeyi tehdit edebilirdi: Catalan özerkliği. Buna rağmen, ayaklanma ezildikten sonra kenti kaplayan şiddet dalgası nasıl mazur görülebilirdi? Halkın gösterdiği tepkinin şiddeti onu şoka uğratmıştı. Daha insanlar ayaklanmanın bir iç savaş haline geldiğini bile anlamadan, kiliseler ve manastırlar yakılıyor, insanlar öldürülüyordu.

Kiliselere yönelik bu şiddet olmasaydı, Catalonia, Franco güçlerine karşı sağlam bir blok oluşturabilirdi. Böyle düşünüyordu. Kilisenin olması gerektiği gibi olmadığı, sıradan insanlarla yeterince ilgilenmediği doğruydu. Fakat orası ve Bask ülkesi için bu durum, diğer yerlere nazaran, daha az geçerli idi. Kiliselere saldırı, dinine derinden bağlı Catalan orta sınıflarını en fazla öfkelendiren şey oldu[3]

---

3. Cumhuriyetin ruhbanlara karşı çıkardığı yasalara, özellikle de ibadetin baskı altına alınmasına gösterdiği muhalefet onu, tutucu büyük burjuva Ca-

Bu sınıflar Catalan milliyetçiliğinin temelini oluşturuyorlardı: Kentlerde liberal meslek sahipleri, esnaf ve zaatkârlar; kırsal kesimde köylülük. Halk, Catalan kültürünü, kullandıkları dili ve gelenekleri derin ve anlamlı biçimde yaşıyordu. Bu orta sınıf, uzlaşmacı, çatışmadan çok dialog arayan-İngiliz modeli, "siyasal ideal"- Catalan geleneği ile ters düşen şiddetten tiksiniyordu. Milliyetçi orta sınıf ayrılıkçı değildi. Kendisi, ayrılıkçığılığın sadece küçük bir azınlık tarafından desteklendiğini gözlemliyordu. Bu azınlık Catalonia'nın siyasal kaderinde asla başat bir rol oynamamıştı. Bununla birlikte, farklı eğilimlerden Catalanlar kendi tarihsel kimliklerini savunarak bir araya geldikleri an, İspanya Halkı bu meseleye dikkat çekecek ölçüde düşmanca bakmaya başladı. Bu kuralın çok az istisnası olmuştu. Catalonia'nın İspanya'dan ayrılabileceği korkusu anlaşılabilirdi. "Aslında bu anlaşılamaz bir şeydi: coğrafi olarak, ekonomik olarak, hattâ zihinsel olarak, imkânsız bir şeydi."

Orta Sınıflar savaş faaliyetinde önemli bir rol oynadılar. Yasa ve düzenin yeniden sağlanacağı umutları kırılmıştı. Yalnız tek bir yol olduğuna inanıyordu. Bunun da kullanılmasında geç kalınmıştı. Son çözümlemede -ilkinde değilse de- cumhuriyetin çöküşünden sorumlu olan FAI'nin yarattığı karışıklık şiddet ve disiplinsizliğe karşı, komünistlerin disiplinli şiddetini kullanmak gerekiyordu. Çığrından çıkmış bir durumu ancak iyi örgütlenmiş bir parti denetleyebilirdi. Aksi halde bu durum otomatik olarak ya daha kötü bir kaosa ya da bir sağcı tepkiye yol açardı. Fakat Negrin iktidara gelip SIM[4] ajanlarını kente gönderene kadar şiddet ve disiplinsizliğe kesin bir son verilmemişti. O zaman da çok geçti: Orta sınıflar geri çekilmişlerdi.

- Saldırıların -sadece dine değil, fakat kollektifleştirme yoluyla orta sınıfa ait iş yerleri ve atölyelere de- sona ermeyeceğini gördüğümüzde mücadeleden çekildik. Buna, tarafsız kalmak, diyebilirsiniz. Kendimizi savaş faaliyetlerine vermiyorduk. İna-

talan milliyetçi çıkarları temsil eden Lliga Catalana'ya dolaylı yollardan katılmaya götürdü (bu konu için bk.Kopuş Noktaları, C.)

4. Karşı casusluk ve siyasî polis örgütü olan *Servisio de Invertigaciòn Militar*, Barcelonu'da Mayıs olaylarının ardından cumhuriyetçi hükümet tarafından kuruldu.

nıyorum ki, bu savaşın sonucu bakımından belirleyici oldu. Çekildik. İçine sürüklendiğimiz ve asla istemediğimiz bir savaşı sürdürmek için hiçbir amaç göremiyorduk...

Ne var ki, tarafsızlıkta bir Catalan milliyetçisi için tehlikeler de vardı. Tarafsızlık, son tahlilde Catalan davasına katı bir muhalefet gösteren düşmanın lehine olabilirdi. Atasözünün aksine, bilinen şeytan bilinmeyen şeytandan daha kötü görünüyordu.

Franco'nun İspanyollar arasındaki bölünmeleri arttıran bir rejim dayatacağını asla inanmadık. Zafer kazandıktan kısa bir süre sonra kendisinin, arkasında bir ordunun desteği olduğu için, yeniden bir siyasal düzen kurmak üzere önceki siyasal partilere izin vereceğini düşünüyorduk. Sürgünlerin geri dönmelerine izin vereceğini hayal ediyorduk. Ona bağlı güçlerin Catalonia'yı ezeceğini asla düşünmedik...

Barcelona'da kalan birkaç Birlik üyesinden biri olarak, hayatını avukat olarak kazanmaktan yoksun bırakıldı. Birkaç kez ölümle tehdit edildi. Partisinin lideri Cambò'nun dışarı kaçma önerisini geri çevirdi, çünkü bu durumda karısı ve üç çocuğu geride kalacaklardı. Belediyede bir iş buldu. Fakat kazandığı para geçinmesine yetmiyordu. Bunun üzerine kırsal kesimde dolaşarak okuma yazma bilmeyen köylülerin resmî belgelerini yazmaya başladı. Karşılığında ne ödeyeceklerini sorduklarında çevresine bakıyordu: "şu tavşanı", "şu tavuğu." Ve evine zafer kazanmış gibi dönüyordu.

Tanıdığı bir posta görevlisi ona elinde Canary tütün mağazasından kalmış paketler olduğunu söyledi. Bunları satmaya cesaret edememişti. "Korkuyor musun? Ben kormam." Ve tütünü büyük bir çantanın içine yerleştirerek, sırasıyla, kasabı, fırıncıyı ve bakkalı dolaştı.

- Halk tütün için deli oluyordu. Posta görevlisi düzenli aralıklarla tütün göndermeye başladı. Ve şans eseri, kimse bize engel olmadı...

İşi yüzünden zaman zaman bir FAI bürosuna gidiyordu. Önceleri fular ve kep giymeden gitti.

- "Kepini neden çıkardın?" diye soracaktı bir FAI'li. "Sen çü-

rümüş bir burjuvasın, baştan başa çürümüş. Neden bunu saklamaya çalışıyorsun?" Bunun üzerine kepimi giydim. Sonra, çocuklarım için biraz konsantre süt almayı denemek için Esquerra parti bürosuna gittim. Karşıma çıkan adam, bana bakarak, "Neden hâlâ kep giyiyorsun?" diye sordu. "Bugünlerde kep ya da şapka giymek terbiyesizliktir. Özellikle kendi evinde değilsen." Kep ya da bere -ilk günlerde kimse şapka giymeye cesaret edemiyordu- Barcelona'da yaşanan hayatın taşıdığı çelişkilerin bir simgesi haline geldi.

Eğer bütün cumhuriyetçi güçler sağlam biçimde Fanco'nun karşısında yer almış olsalardı ve bütün enerjilerini savaşın kazanılmasına yöneltselerdi, bunların hiç biri olmazdı. Ne kadar yardım alırsa alsın Franco savaşı kazanamazdı. Bütün büyük kentler cumhuriyetçilerin safındaydı! Ama artık çok geçti...

Gelişmelerin gölgesi henüz Catalan burjuvazisinin üzerine çökmemişti. Devrimin, onların sosyo-politik çıkarlarını, Catalan özerkliği anlayışlarını tehdit eden gözle görünür düşmanca varlığı, özerkliği tehdit eden, fakat onların temel sınıfsal çıkarlarını -görünüşte- tehdit etmeyen ve sınırlara dayanmış düşmana ağır bastı.

Tanınmış bir Catalan milliyetçisi, Juana ALIER, savaş boyunca Franco güçlerini desteklemişse de, onların Catalan özerkliğine kesinlikle karşı olduklarının farkındaydı. Kentin en büyük değirmencilerinden birinin karısı olarak "yaşamak zorunda bırakıldığımız hayat tarzına bir son vermek ve yeni bir hayatı getirmek" için askeriyenin zafer kazanmasını istiyordu. Çevresindeki her şeyin dağıldığını hissediyordu; bu şekilde devam edemezdi.

Bazı bakımlardan şansı açık olmuştu. 1936'da Lliga'ya oy vermiş olmasına rağmen kocasının değirmeninde FAI militanlarının korumasına daima güvenebilmişti. Geçmişte kocası, değirmende çalışan FAI'li işçiler hapisteyken ailelerine bakmıştı. Bir keresinde, birleşik sosyalist gençliğin el koyduğu aileye ait villadan bazı belgeleri ve değerli eşyaları kaçırmakla suçlandığında, bu FAI'li işçiler sosyalistlerin onu tutuklamasını önlemişler ve evi korumak için bir çift silahlı adam göndermişlerdi. Mayıs olayları sırasında kendisi ve kocası değirmende kaldılar. FAI'nin koruması altında evdekinden daha güvenli olacaklarını biliyorlardı. 1936'da

Esquerra'ya oy veren kocası CNT'ye katılmış ve kentin un değirmenleri komitesine atanmıştı. Kocası ve onun erkek kardeşi - bütün niyet ve amaçlara rağmen, değirmen komitesinin üyesi olarak aile şirketini işletmeye devam ediyordu- sıradan işçilerinkinden yüksek ve yaşamak için yeterli ücretler alıyorlardı.

Değirmen komitesi eski "patronlar"ın sadece kendi paylarını almakla kalmadıklarını, komitenin sığır yemi için kullanılan değirmen artıklarından çiftçilere yaptığı "satış"tan da yararlandıklarını hep biliyordu. Sonuna kadar yiyecek konusunda Juana'nın sıkıntısı olmadı.

Kocası korkmuyordu. Kentte öldürülmeyen tek değirmen sahibi kendisi değildi. Çalışmaya devam ettiği sürece hayatta kalabileceğini söylüyordu.

- Eğer "bütün bunlar" kısa sürerse değirmenini geri alacaktı; eğer uzun sürerse, bu durumda ne fark ederdi? Olayları benden daha filozofça karşılıyordu. Ben daha burjuvaydım, güvenliğe ihtiyacım vardı. Geçinememek beni daima korkutmuştur. Eğer birinin sermayesi varsa güvenliği de vardır. Özlediğim şey budur...

İşçiler Tarragona eyaletindeki 100 hektarlık toprağına hasattan hemen sonra el koymuşlardı. O zamana kadar her hafta ücretlerini almak için bir kâhya ile silahlı bir işçiyi Barcelona'ya göndermişlerdi. Ağbisinin Larida'daki kâğıt fabrikasına da el konulmuştu. Fakat kendisi Barcelona'daki yönetim merkezinde bir komuta kurarak duruma hâkim olmayı başarmıştı. O günlerde her şeyi komiteler yönetiyordu. Juana'nın komitesi bir büro çalışanı ve bir yazıcıdan oluşuyordu. İkisi de çekinmeden Juana'yı destekliyorlardı. Önemli olan bir başkasının işe el koymasını önlemekti.

- Ve bunu sağlamak için fabrika işçileri her hafta ücretlerini alıyorlardı. Ödeme yapıldığı sürece anlaşmazlık yoktu. Lerida ilerleyen milliyetçi güçlerin eline geçtiğinde para tükenmek ve böylece mesele sona ermek üzereydi...

Enerjisine ve direnme isteğine rağmen kendisini kesintili ve geçişsel bir hayat içinde ilgi alanları olmaksızın bölünmüş gibi hissediyordu. Önceki hayatının en önemli ilgi alanlarından biri kaybolmuştu: din. Kiliseye gidememek onda umutsuzluk ya-

ratıyordu. İlk çocuğunu 1937'de eve gelen bir rahip sayesinde gizlice , fakat sadece suyla, vaftiz ettirmeyi başardı. Ertesi yıl durum biraz daha kolaylaştı. Rahip bu kez dini tasvirlerle geldi, ayin yaptılar ve çocuk bir kez daha vaftiz edildi.

- Bu şekilde devam edebilir miydik? Tapınma savaş devam ettiği sürece veya sonsuza kadar iptal mi edilmeliydi? Bilemiyordum. Bu kaybedilmiş bir dünyanın parçasıydı. "Beyazlar"ın kazanmaları için dua ediyordum; böylece yeni bir hayata başlayabilirdik. Nitekim sonunda kazandılar. Ama o zaman bunu kim bilebilirdi?...

Mayıs olaylarından sonra Barcelona'da "yasa ve düzen"in görünüşte hâkim kılınmasına rağmen, bu durum Catalan orta sınıfının büyük kısmını olayların yeni gidişatıyla uzlaştırmadı. Juana ALIER'in kocası komünistlerin artan gücüyle tehdit edildiğini hissediyordu. PSUC lideri ve hükümetin ekonomi konseyi başkanı Joan Comorera ile konuşup döndüğünde keyifsizdi.

- "FAI'ye ne olacağını bilmiyorum,"dedi. Artık kendisini tam bir güvenlik içinde hissetmiyordu...

Ancak bu istisnai bir görüştü. Genel olarak hâkim olan fikir, Badalona'da el konulan küçük bir tekstil imalatçısının oğlu olan Marcel CANET'in ifadesi ile, anarko sendikalist devrimin "düşmek üzere olan bir uçağa benzemesi" idi.

Savaş başladıktan iki gün sonra hükümetin yedeklere yaptığı çağrıya uydu, fakat kendisine FAI militanları tarafından, ordu kurulmadığı bahanesiyle Barcelona kışlalarından çıkması emredildi. O anda (bir *Esquerra* üyesi olarak) liberterlerin savaşın gereklerine verdikleri karşılığın trajik denecek kadar kaotik olduğunu hissetti.

Zamanın pek çok Catalan burjuvasının tipik davranışına uyarak babasının değirmenine döndü ve orada çalışmaya başladı. Sendikanın emri üzerine sendika değirmene el koymuştu. Fabrika komitesi başkanlığına atanan adam bir ateşçi idi.

- Babamın daha önce kendisinin yaptığı işi yapmasına karar verdi. Ateşçi olarak. Babam hayatı boyunca Catalan milliyetçisi olmuş bir cumhuriyetçi idi. Ağır çalışarak ve hayatı boyunca bi-

riktirerek on yıl kadar önce değirmen işini kotarmayı başarmıştı. Onun gibi birini düşman görmek ne büyük ahmaklık! Orta sınıf Catalanların büyük çoğunluğu askeri ayaklanmaya karşıydı, ancak daha büyük bir çoğunluk CNT'nin yapmaya çalıştığı devrimden nefret eder hale geldi...

Babası itaat etmedi ve bir süre saklanmak için Barcelona'ya gitti. Ama başına bir şey gelmeyip kimse onu takip etmeyince, kısa süre sonra yaşamak için Badalona'ya geri döndü.[5]

Bütün diğer işçiler gibi günde on *peseta* -önceki maaşının yarısı- alan Marcel değirmende yönetici olarak çalışmaya devam etti. Üretimi kontrol ediyor, müşterilerin şikâyetlerini dinliyor ve yeni müşteri bulmaya çalışıyordu. Sorumlu durumundaki değirmen komitesi ile arasındaki ilişkiler karşılıklı saygıya dayanıyordu.

- Bu arada işçiler aynı şekilde çalışmaya devam ediyorlardı. Yaklaşık altmış kadın ve sekiz erkek vardı. Son tahlilde, ister mülk sahibi ister komite olsun baskıyı kimin yaptığı onlar için fark etmiyordu. İşin nasıl yapılacağını bilen onlardı. Önemli olan yapılan işin nasıl geliştirileceği idi. Gerçek kaosun var olduğu yer, farklı ekonomik sektörler arasındaki ilişki ve bir bütün olarak ekonomik durumdu...

Değirmen komitesinin iş için Barcelona'ya giderken taksi tuttuğunu gören CANET çok şaşırdı. Savaştan önce kendisi ve babası daima trenle gitmişlerdi. Arabaları olmamıştı.

- Şirket çıkmaza doğru gidiyordu. Bu konuda hiç kuşkusu yoktu. İş bulmak için gelen işçiler çok saftı.

- Bütün bunları bir gece içinde öğrenemezdiniz. Tecrübeli iseniz anlayabilirdiniz ya da belki içgüdüsel olarak. Ben ise duvardaki bir yazıyı okur gibi olacakları hissediyordum. Bu arada komitedekiler hiç bir şeyi anlamıyorlardı...

Önceleri babasına kaçmayı önermişti. "Bir şey yapmadım, gitmek için bir neden yok," diye karşılık verdi babası ve böylece kaldılar.

---

5. Sendika sekreteri Josep COSTA'ya göre değirmenine bir daha hiç dönmese de CNT tekstil sendikası ona diğer işçiler ile aynı ücreti ödemeye devam etti.

Fabrika hammadde kıtlığı yüzünden işe ara verince CANET daha çok Catalan milliyetçilerinden oluşan Pirene alayına gönüllü yazıldı. Mayıs olaylarına kadar sınırı denetleyen yerel anarşist komiteler trenle cepheye gönderilen alaya saldırdılar ve komutanların bazılarını rehin aldılar. Catalan hükümeti alaya müdahale edebilecek güçte olmadığını bildirdi.

- Hükümetin yapabilecek bir şeyi yoksa biz ne yapabilirdik? Yapabileceğim tek şeyin çekip gitmek olduğuna karar verdim. İnsan ancak uğruna savaşabileceği bir şey varsa savaşabilir. Ben bir anaşist değildim. Bir komünist de değildim. 1931'in inanç duyduğum cumhuriyeti, Temmuz 1936'dan sonra var olan cumhuriyet değildi artık. Onun uğruna savaşmak için bir neden göremiyordum. Sadece fabrikada olanlar yüzünden çekip gitmezdim. Eğer mesele bu olsaydı, öteki safa geçer ve kendi mülkiyet haklarımı geri almak için savaşırdım. Bunu yapamazdım. Para en önemli şey değildi; idealler daha önemliydi. Ve benim politik ideallerim artık Catalonia tarafından temsil edilmiyorlardı...

Kendisi ve kuzenlerinden biri, asker torbalarını hazırladılar, kayak takımlarını aldılar ve yola çıktılar. İkisi de iyi dağcıydı. Bir kar fırtınası içinde bir dağ geçidinden Fransa'ya geçtiler. CANET oradan Amerika'ya, yeni bir hayata doğru yola çıktı. Mücadelede tarafsız bir tutum aldı.

Savaş gelişirken insanların soğumalarına yol açan başka şeyler oldu. Mayıs olaylarının bir sonucu, merkezî hükümetin yerel hükümetin işlevlerini, özellikle savaş faaliyeti ile ilgili meselelerde, giderek daha fazla devralması oldu. *Esquerra* milletvekili ve Barcelona Yüksek Mahkemesi başkanı Josep ANDREU ABELLO bunun, Catalan direnişinin gücünü azaltan büyük bir hata olduğuna inanıyordu.

- Catalan hükümetinin o zamana kadar azar azar aşındırılan yetkileri sonunda sıfıra indirildi. Sonuç olarak, çok sayıda Catalan bunun *kendi savaşları* olmadığına inanmaya başladılar. Kriz zamanlarında kitleleri harekete geçiren o büyük ruh ansızın kaybolmaya başladı. Yenilgi duygusu pek çok Catalanın ruhuna yerleşti. Hava akınları, açlık ve savaşın getirdiği bütün yoksunluklar buna eklendi...

ANDREU ABOLLO işçi sınıfının savaşın kazanılabileceği konusunda yetkili pozisyonda olanlara kıyasla çok daha iyimser olduğunu belirtiyordu.

- Problem buydu. Daha iyi bilgilendirildiğimizde ve iyimser olabildiğimizde, kitleler -olanca sadelikleriyle- çatışmanın ardından devrim için hazırlanıyorlardı. Bu karmaşa içinde savaşı kaybediyorduk...

Savaş devrim yüzünden kaybedilmiyordu. Kendisi, savaşın her bakımdan kaybedildiğini düşünüyordu. Parlamenter demokrasilerin cumhuriyetçi davayı canlandıramayışları daha ilk günden yenilgiyi garantilemişti. Yenilgi pek şaşırtıcı olmadı. Savaş, son ideolojik savaş, demokratik ideolojinin en zayıf düzeyiyle çakıştı. Daladier'nin zerre kadar ideolojik kaygısı olmadığını düşünüyordu. Chamberlain'e gelince, Britanya'nın geleceği hakkında bile, tam bir İngiliz soğukkanlılığı sergiliyordu. Bu ise kendisinin anlayış eksikliğine yol açan bir egoizme varıyordu.

- Fransızlar ve İngilizler bizim savaşımıza kayıtsız kalıyorlardı. Bizi tamamen desteksiz bıraktılar. Bu dehşet verici bir şeydi...

Besin maddesi sürekli bir sorun oluşturuyordu. Kimse açlıktan kırılmıyordu, ama halk açlık çekiyordu. Ekonomi konseyinde çalışan UGT'li banka görevlisi Joan GRIJALBO'nun hatırladığı kadarıyla, bu mutsuz durum bazı garip avantajlar da sağlıyordu. İşlerin nasıl gittiğini görmek için arada bir eski bankasına uğruyordu. 1935'te bankanın yirmi beşinci yıl dönümünde verilen bir ziyafeti ve orada çalışanlar adına yaptığı bir konuşmayı hatırlıyordu. Kendilerini bankanın geleceğine adamışlardı, fakat sendikanın da kabul ettiği pek çok kaygıları vardı: Ücretler kendiliğinden veya bir mucize sonucu yükselmiyordu. "Bankanın yöneticilerine sosyal adalet kavramını kafalarına yerleştirmelerini söyledim. Bunun üzerine tek bir adam gibi ayağa kalkıp salonu terk ettiler." İspanyol burjuvazisinin Avrupa'nın en gerici burjuvazisi olduğunu düşünüyordu. "Proletaryanın hayat standardının Avrupa düzeylerine çıkmasına izin vermeyerek iyi yaşamaya devam etmek istiyorlardı."

Banka hesaplarını kontrol ederken insanların tasarrufa devam ettiklerini görerek şaşırdı. Catalanların savaş sırasında Avrupa'da en yüksek tasarruf oranlarına sahip olduklarını hesapladı. Fakat iflasın eşiğinde olan bir firma vardı; bir soda bikarbonat şirketi.

Kimse bu şirketin ürününü satın alınıyordu, çünkü hazımsızlıktan şikâyet eden kimse yoktu.

OLAYLAR 11
KARIŞIK İŞLER

Barcelona'dan 8 km. uzakta, deniz kıyısında yer alan yaklaşık 80 000 nüfuslu sanayi şehri Badalona'nın CNT'li belediye başkanı Joan MANENT'in başlıca kaygısı besin maddesi tedariki idi. Kent sınırları içindeki tarımsal üretim neredeyse çökmüştü. CNT tarım kollektifi başarısızlığa uğramıştı. CNT içinde yer alan yarım düzine gündelikçi -gıda işçileri sendikasına üye idiler, çünkü anarkosendikalist tarım sendikası yoktu- yirmi küsür büyük toprak sahibinin çoğunu mülksüzleştirmiş ve yaklaşık 400 küçük mülk sahibine de aynı şeyi yapmaya çalışmıştı. Şehirdeki CNT sendikası liderleri, esas olarak, *Esquerra*'nın *rabassaires* (küçük mülk sahibi köylüler) sendikasına mensup olan bu sonuncu gurubun mülksüzleştirilmesini önlemişlerdi.

- Dahası, işçiler kollektifi öylesine kötü yönettiler ki CNT'ye katılmak isteyen bazı *rabassaire*ler vazgeçtiler ve gidip UGT'ye katıldılar. Kollektifi yönetsinler diye iyi yetişmiş iki militan gönderdik, fakat çıkacak sorunları görerek orada kalmak istemediler. İşçilerin yönetme tarzına FAI bile karşı çıktı. Sonunda onları kovmayı ve cepheye göndermeyi başardık, ama o zaman da zarara uğrandı...

Öte yandan, kısmen büyük mülklerden, kısmen de küçük mülk sahiplerinin topraklarından oluşan ve CNT üyesi tarafından yönetilen bir UGT tarım kollektifi çok başarılı iş görüyordu. MANENT böyle düşünüyordu. "Paradoksaldı belki, ama bütün devrimler böyledir."

Besin maddesi sorunu yine de ciddiyetini korudu. Bazı sanayi kollektifleri durumu daha da ağırlaştırdı. Bunların arasında önemli bir kimya fabrikası olan Cros şimdi kollektif olarak işletiliyordu ve savaş faaliyetine yönelik iyi bir başlangıca rağmen başarısızlığa uğramıştı. Fabrikanın 2 000 işçisi bir trampa sistemi sayesinde fazladan ürettikleri her ton gübre için besin maddesi alıyorlardı.

- Aldıkları normal tayınlara ek olarak her işçi on beş günde bir trampadan yaklaşık 15 kg. besin maddesi sağlayabiliyordu. Aynısı şehirdeki öteki metal ve kimya işçileri için de geçerliydi. Nüfusun geri kalan kısmı arasında, bu eşitsizlik yüzünden büyük hoşnutsuzluk vardı...

MANENT bir kollektifler ve tüketici kooperatifleri toplantısı örgütledi ve bütün nüfus arasında eşit dağıtımı sağlamak için bütün besin maddelerinin CNT ikmal komitesine devredilmesinde ısrar etti.

- CNT sendikaları kabul etti; ancak işçiler reddettiler. Birey kollektiflerin egoizmi ile ilk kez karşılaşmıyordum...

Anarko-sendikalistlerin yeni kurulan Negrin hükümetine katılmayı reddetmelerinden sonra Temmuz 1937'de belediye başkanlığına atanan -o zamana kadar CNT'li sanayi bakanı Joan Peirò'nun özel sekreterliğini yapmıştı- MANENT belediye meclisinin mali bakımdan zor bir durumda olduğunu görmüştü. Kendi görevlilerine bile ödeme yapamayacak kadar yetersiz fonlara sahipti ve fon ayrılması için yerel hükümete başvurmak zorunda kaldı.

- Bunun sebebi gelirlerin olmamasıydı. Kollektifler vergi ödemeyi reddediyorlardı; tek bir *cèntimo* bile ödenmiyordu. İnsanlar kollektiviteye olan görevlerini unutmuşlarken biz orada liberter komünizmi yaşamaya çalışıyorduk. Bu, pek çok insanın sergilediği sorumsuzluğun kanıtı idi. Görebildiğim kadarıyla, her kollektif çoğu kez önce kendi çıkarlarını düşünüyordu...[6]

---

6. Sanayi ve tarım kollektiflerinden vergi toplamanın olanaksız oluşu, özellikle başbakan olmadan önce maliye bakanlığı yapan Negrin yönetimi sırasında merkezî hükümetin onlara duyduğu düşmanlıkta önemli bir faktördü.

MANENT besin maddesi dağılımında adalet sağlanmadığı taktirde istifa edeceği tehdidinde bulundu. CNT ulusal komite sekreteri Mariano Vàzquez sonunda ona görevinde kalmaya devam etmesini söyledi. Besin maddesi durumunda hiç bir düzelme sağlanmadı.

Yeni hükümetin gelişi Barcelona'da yeni bir soruna yol açtı. Yerel Hükümet'in eski bir manastıra CNT'nin önderliğindeki belediye tarafından yönetilen bir sanatoryumu devralma girişimi fazla zorlukla karşılaşılmaksızın önlenmişti. Fakat merkezî hükümet sanatoryumu devralmaya karar verdiği zaman -Negrin'in yeğeni hastalar arasındaydı- durum daha da karmaşık bir hal aldı.

Sanatoryum anarko sendikalistlerin çok eskiden öne sürdükleri bir talep yüzünden manastırın içinde kurulmuştu. Cumhuriyet döneminde Kartuzyan keşişleri gerekli masrafların karşılanması şartıyla şehrin tüberkülozlu hastalarının -Badalona'da görecc yaygın bir hastalıktı- bakımını üstlenmeyi belediyeye önermişlerdi. Manastırın üzerindeki terk edilmiş bölüm bu amaç için kullanılabilirdi. Ekim 1934 ayaklanmasından bir hafta sonra, bütün hastalar uyarı yapılmaksızın Badalona hastanesine geri götürülmüşlerdi. CNT bizzat manastırın sanatoryum olarak devralınınasını talep eden bir gösteride bulundu.

Temmuz 1936'da, askerî ayaklanma ezilir ezilmez, yaklaşık 2 000 kişi manastıra saldırdı, farmakoloji laboratuarını tamamen, 1500 yılından önce basılmış değerli kitaplar bakımından Catalonia'nın en önemli üçüncü kütüpanesini kısmen yaktı. CNT olayı önlemek için adam gönderdi.

- Fakat kalabalığın aralarında baş keşişin de bulunduğu otuz sekiz keşişi öldürmek üzere Badalona'ya götürmesini önleyemedik. Daha yolda ikisi öldürüldü. İkisi yaralandı. Ellerinde kargılarla keşişleri götüren adamları gördüğümde meydanın orta yerinde bir giyotin göreceğimi sandım. Karşımdaki sahne bana Fransız devrimini öylesine hatırlatmıştı ki...

Kendisi ve öteki CNT liderleri tedbirli davranarak keşişlerin öldürülmek üzere getirildikleri meydana 200 kadar militan topladılar. Militanlar ellerinde tabancalarla kalabalığın önderlerini tutukladılar ve keşişleri manastıra geri götürdüler.

"Kendinize anti-Faşist komite diyorsunuz, belediye meclisini

ele geçiriyorsunuz ve şimdi de keşişleri kurtarıyorsunuz. Nasıl böyle davranabilirsiniz?" Kalabalık olanları anlayamıyordu...

Birkaç gün içinde komite aralarında pek çok yabancının, Fransız, İngiliz, Japon vb.nin bulunduğu keşişleri yeterince koruyamadığını anladı. Komite temsilcileri Başkan Companys'i görmeye gittiler ve ondan uluslararası bir olayı önlemek için keşişleri himaye etmesini istediler.

Bu iş yapılırken, yerel CNT örgütü manastırı sanatoryuma dönüştürme hedefini gerçekleştirmeye koyuldu. Koğuş haline getirmek için dört odayı birleştirdi, yeni yataklar ve bir röntgen makinesi dahil yeni ekipman aldı ve CNT muhafızlarını korumayla görevlendirdi. Muhafızlar aynı zamanda sebze bahçesinde de çalışıyorlardı. Bu bahçe sanatoryumu besin maddesi bakımından kendine yeterli durumda tutuyor ve Badalona'daki yaşlı ve öksüzler için bir fazla sağlıyordu.

Bir gün, muhafızlardan biri üst kattaki bir ambarda bulunan samanları temizlerken gizli bir kapı buldu. Kapının arkasında merdivenler vardı. Daha önce iki üç keşiş kaçmıştı. Birilerinin saklanmış olabileceğinden korkarak aşağı indi. Yerin altındaki bir odada bir silah deposu buldu; yaklaşık 100 Mauser ve Winchester tüfek ile bunlara ait 100 000 mermi. Tüfekler yağlanmış, paketlenmiş ve etiketlenmişti.

- Hastanede yaralı yatan başkeşişi görmeye gittik. Silahlar hakkında bilgisi olmadığını söyledi. Ancak, yaralı olan bir keşiş böze öyküyü anlattı. Tüfekler Ekim 1934'ten önce eşek arabalarına binmiş dört adam tarafından teslim edilmişti. Silahlar manastırın savunulması içindi ve sağcılar tarafından kullanılacaktı; ama kullanılmamışlardı. Silahları teslim eden adamları bulduk. Keşişin anlattıklarını doğruladılar. Tüfekleri yükünü Badalona kıyısına boşaltan bir gemiden almışlardı...

Yerel hükümetin sanatoryumu devralma girişimi, yerel hükümetin masrafları karşılaması şartıyla bölgedeki bütün hastaların kabul edilmesi önerisi sayesinde boşa çıkarıldı. Fakat merkezi hükümetin, sanatoryuma gelip bütün CNT'li muhafızları tutuklayan bir muhafız bölüğünün desteği ile yaptığı girişim başka meseleydi. MANENT emrindeki bütün polis kuvvetlerinin

şeflerini derhal topladı. Onlara, CNT militanlarının polis güçleri ile birlikte manastırı geri almakta olduklarını söyledi.

- Polis şefleri biraz duraksadılar. Muhafızlarla çarpışmak için sadece elli kadar adamları vardı. Ama, bizimkilerle birlikte yeterince güçlü olacağımıza onları ikna ettim. Polis komutanı muhafızların komutanına telefon etti. Muhafız komutanı gerekli emirleri verdiğini ve sanatoryumu ölene kadar savunacağını söyledi...

Açmazı gören bir CNT üyesi yerel hükümeti telefonla aradı. Silahlı çatışma durumu ile yüz yüze gelen Başkan Companys bir uzlaşma önerdi.

- Hükümete bağlı muhafızlar çekileceklerdi, fakat sanatoryumun "yasal" duruma kavuşturulması gerekiyordu. Sadece Companys'in ve öteki yerel hükümet görevlilerinin değil bizzat Başbakan Negrin'in de katılacağı halka açık bir toplu kutlama toplantısı yapılabilirdi. "Kuşkusuz, herkese açık bir öğle yemeği vermeniz gerekecek," diyordu. Şehir meclisi üyeleri projeyi işittiklerinde, ziyafete katılmak istediler. "Evet, siz katılacaksınız," dedim, "fakat Manent katılmaz." O gün geldiğinde yatak odama kapandım ve karıma, arayan olursa, Sabadell'e gittiğimi ve bu iş bitene kadar orada kalacağımı bildirmesini söyledim...

Beklenen şey oldu. O akşam Badalonalı liberter gençlik kadınların katıldıkları muazzam bir gösteri örgütledi. Kalabalık, halk açlık ve yokluk içindeyken hükümet bakanlarına ziyafet verilmesini protesto etmek izin belediye meclisine yürüdü.

- Öfkeli kadınlardan oluşan bir kalabalıkla uğraşmak büyük diplomasi gerektirir. Sürekli protesto ediyorlardı. Onlara ziyafete katılmadığımı söyledim. "Bunu biliyoruz. Her şeye rağmen belediye deposunda dağıtılmamış yiyecek stokları var." Bütün bunların gerçek amacını biliyordum: bu, besin maddesi ikmalinden sorumlu konsey üyesinden kurtulmak için yapılan bir girişimdi. Kendisi, PSUC üyesi ve her şeye rağmen arkadaşımdı. Birden aklıma parlak bir fikir geldi. "Şimdi hep birlikte depoya yürüyeceğiz. Ben ve sizlerle birlikte belediye meclisi üyeleri, hep birlikte gidip depoyu kontrol edeceğiz. Eğer olması gerekenden bir gram fazla yiyecek varsa, beni en yakın ağaca asabilirsiniz. Aslında, orada iş-

lerin yolunda olduğundan ben de pek emin değildim...

Kadınların gösterisi sona erince yola çıkıldı. Oraya vardıklarında -"Benim için büyük bir şans eseri"- depoda tek bir *bacalao* (kurutulmuş balık) bile yoktu. İkna olan kadınlar dağıldılar.

Bütün bunların sonucunda MANENT bir kez daha besin maddelerinin eşit dağılımını gerçekleştirmek için bir anlaşma sağlamaya çalıştı.

-Ve bir kez daha başarısızlığa uğradım. Partiler ve örgütler ilkede onaylıyor, fakat gerçekte hiçbir şey yapmıyorlardı. Kendi üyelerinin imtiyazlarını ortadan kaldırmaya korkuyorlardı. Bunun üzerine belediye başkanlığından istifa ettim.

Barcelona'ya savaş bölgelerinden yeni gelenler bir cephe gerisi kentinin ilgisiz atmosferiyle karşılaşıyorlardı. Besin maddesi kıtlığına ve hattâ hava saldırılarına rağmen, savaş -en azından yüzeyde- çok uzakta yaşanan bir şey gibi görülüyordu. Çoğu kez, işlerin yürütülüşüne eleştirel bir bakış, yeni gelenlerin izlenimlerini pekiştiriyordu. Asturias'tan gemiyle kaçmayı başaran Gijonlu sosyalist demiryolcu [7] ve şimdi Barcelona ulaşım komisyonunun komutanlığına atanan Rafael HERNANDEZ, demiryolu işlerinin çok kötü yürütüldüğünü gördü. "Sebebi kimsenin sorumlu olmamasıydı." Tarife yoktu. Her tren "özel"di. Bunun anlamı, her trenin açık hat bekleyerek istasyondan istasyona gitmesi idi. Bu durumu sona erdirmeye karar verdi.

- Ancak bunu yapma olanağı yoktu. İstasyon şefleri artık kendi istasyonlarından sorumlu değildiler. Bunun yerine, muhafızlardan ve öteki demiryolu personelinden oluşan bir istasyon komitesi ve bir de makinistler komitesi vardı. İkinci komite, örneğin, birincisinin cepheye bir tren gönderme kararına karşı çıkıyordu ve tren gönderilmiyordu....

HERNANDEZ tek bir kişinin sorumluluğu yüklenmesi gerektiğine inanıyordu. Daha üst bir otorite tarafından desteklenme durumunda sorumluluk üstlenmeye hazır insanlar buldu. Böyle bir otorite sağlayabilir miydi? Onlara bu yüzden orada bulunduğunu

---

7. Bk. Militanlar 7.

söyledi. İstasyon şeflerini ve alt şefleri topladı ve onlara görevlerinin, kendi komutası altında tarifeli tren seferleri düzenlemek olduğunu söyledi. Kendisine karşı çıkan her kim olursa hapse atılacaktı. Eğer görevlerini başaramazlarsa sorumlu tutulacaklardı.

Demiryolu atölyelerinde de benzer bir düzensizlik gördü. Birinde, mühendisler ve teknisyenler sorumlu durumdaki kazancıya gülüyorlardı, çünkü adamın yapılması gereken iş hakkında hiç bir fikri yoktu.

- Ona kazan yapım seksiyonuna geri dönmesini emrettim, eski atölye şefini yeniden atadım ve kendisine bundan böyle tamir işlerinin gerektiği gibi yapılmasından sorumlu olduğunu söyledim...

Bazı ufak şeyler onu şaşırtıyordu: çok sayıda vagon koltuğu kaplaması halk tarafından deri ceket yapılmak üzere kesilip alınıyordu. Böyle bir şey Asturias'ta olmamıştı. Andalusialı göçmenler kırsal kesimdeki villaların kapılarını kışın yakacak olarak kullanmak üzere söküyorlardı. Onları suçlamak yersizdi. Hata, onların yerleşme durumlarını örgütleyenlerde ve göçmenlerin dağlarda nasıl ısınacaklarını düşünmeyenlerdeydi. Kuşkusuz, bütün bu karışıklıkların temel nedeni askeriyenin savaşı başlatmasında yatıyordu. "Yine de, her türlü mülkiyet duygusundan ve kültürden yoksunluk beni şaşırttı."

CNT militanları arasında Mayıs olaylarının sonucu, PSUC'un artan gücü ve kollektiflerin yüz yüze geldikleri ekonomik güçlükler moral bozukluğuna yol açıyordu. Badalona'daki CNT tekstil sendikası sekreteri ve Joan MANENT'in arkadaşı Josep COSTA genel işçi kitlesinin bütün bunlardan pek etkilenmediğine inanıyordu.

-Fakat artık neyin uğruna savaştığımızı bilmediğimiz sonucuna varıyorduk. Öyle bir duruma gelmiştik ki, hiçbir şeyin değeri yok gibiydi. Böylece, çoğumuz savaşmak ve öldürülmek için cepheye gitti...

PONS PRADES'e göre cephede gençler, hattâ zorla silah altına alınanlarda bile moral yüksekti. Mayıs olayları üzerinden çok geçmeden, henüz on yedi yaşında bile değilken yaşını yanlış göstererek orduya gönüllü yazılmıştı. Mayıs olaylarının CNT ağaç işçileri sendikası üzerindeki etkisi "yıkım" olmuştu. Günlük iş

devam etse de her şeyi etkileyen bir maddî ve moral yenilgi duygusu vardı. Kimse bundan söz etmiyordu: "Ölümün yaklaşması gibiydi. Sanki sendikanın bir kalp krizinden ölmesini bekliyorduk." Fakat cephede durumlar çok farklıydı.

- Savaş kaybedilmediği sürece hiçbir şey kaybedilmiş değildi: hissettiğimiz şey tam olarak buydu. Ve savaş bir kez kazanıldığında, bütün sorunlar yeniden ele alınabilirdi. Mayıs olayları gibi yenilgiler bile belki halledilebilirdi...

Kırılan umutlar; ama onların acılı hayaletleri bir yıl sonra iç savaşın içinde yaşanan ikinci bir iç savaşta yeniden yükselecekti. İkinci iş savaş daha durulmadan birincisi, Madrid kapıları düşmana açılırken sona erdi.

MADRİD

Kış çok sert olmuştu. Cumhuriyetçilerin Teruel saldırısı sırasında şiddetli tipi ve Madrid'de yoğun kar yağışı vardı. Halktaki cesaretin azalmaya başladığını düşünüyordu. Ya da bu insanlar sadece "yemek ve yaşamak", nasıl olursa olsun savaşın sona ermesini istiyorlardı. Madrid'deki sol cumhuriyetçi partinin lideri Règule MARTINEZ zafere hâlâ inanıyordu. Ancak, nüfusun büyük kesimlerinin bu inancı paylaşmadıklarını görüyor ve elinden de bir şey gelmiyordu.

- Bu kitleler tıpkı, önlerine gelen her şeyi özümleyen kum gibiydiler. Moralleri çok hızlı biçimde zayıflıyordu. Cephedeki askerler asla yiyeceksiz kalmadılar, fakat kentteki ailelerinin açlık çektiklerini ve morallerinin de kötü olduğunu biliyorlardı...

Göçmen sorunu vardı. Düşman başkente doğru ilerlerken kırsal kesimin panik içinde boşalması sırasında, daha 1936 sonbaharında bile köy *caciquelerinin* yanında yer almış pek çok kişinin geldiğini düşünüyordu. Başlangıçta, onlara kalacakları yer bulduğunda kentin savunulmasına katılmışlardı, ama şimdi morali ilk bozulanlar arasında yer alıyorlardı.

Cephe hattı Kasım saldırısı sırasında kanla çizildiği yerde kaldı. Daha doğrudan saldırıya geçilmese de, milliyetçi topçu Casa de Campo'daki Garabitas Dağı'ndan düzenli aralarla kenti top ateşine

tutmaya devam etti. Üniversite kentinin karşısındaki Arguelles *barrio*sunda sadece birkaç ev ayakta kaldı. Cepheye bu kadar yakın bir bölge, aynı zamanda, saklanmak için görece güvenli bir bölge idi. Bir evin kapısında ayakta duran bir adam, caddede, kaldırım taşlarından yapılmış bir barikatın gerisinde oyun oynayan üç çocuğu seyrediyordu. Hâlâ oturulabilir üç evde sadece iki aile yaşıyordu. Aile reislerinden biri kimyagerdi. Onun çocuklarına para kazanmak için ders veriyordu. Kendisi eski bir Falanj lideri olduğu için en güvenlisi özel iş yapmaktı. Çocukları seyrederken Üniversite kentinden saçılan mermi parçaları barikata ve evlerin duvarlarına çarpıyordu. Birden üç havan topu mermisi damlarda infilak etti. Çocukların anneleri çıkageldi. "İçeri girseniz iyi olur," dedi, "duvarı biraz daha kalın yapmak gerekiyor." Sanki birden başlayan yağmurdan söz ediyordu. "Madrid'de insanlar işte böyle yaşıyorlardı."

Kadınlar çamaşırlarını dikenli tellere asıyorlardı. Çocuklar bombardıman altında okula ve kızgın şarapnel toplamak için Gran Via'ya gidiyorlardı. Bir giyim eşyası mağazasının yöneticisinin oğlu olan on beş yaşındaki Alvaro DELGADO'nun en sevdiği oyun şarapnel toplamaktı. Bombalama genellikle akşamın altısına kadar başlamıyordu. Çocuklar Gran Via'nın güney kesiminde cadde kenarlarında bekliyorlar. Önce top sesini, sonra havada bir mermi ıslığı ve nihayet *Telefónica'nın* karşısında bir patlama sesi işitiyorlardı. O zaman kızgın metal almak için sokağa fırlıyorlardı.

- Onları toplamak biz çocuklar için çok değerli bir şeydi. Bir akşam, işler her zamankinden biraz daha hararetli olduğunda bir ayakkabıcının dükkânına sığındım. Duman dağıldığında sokakta kafası uçmuş bir adam gördüm...

Gran Via bomba caddesi olarak biliniyordu. En yaygın şaka 17 numaralı tramvayın gelip gelmediğini sormaktı. "Hayır, buraya sadece 15 1/2 gelir, "diye karşılık veriliyordu. Bu ifade düşman mermilerinin çapını gösteriyordu.

Tramvayla cepheye gidebileceğiniz tek kent orasıydı. Sevgililerinin bir ya da iki saat boş kalacaklarını bilen kızlar ve *no*-vialar tramvaya binip onları görmeye giderlerdi.

- Ve orada, barikatların ve siperlerin gerisinde onları, her taraf ateşler içindeyken aşk yaparken görebilirdiniz. Régulo MAR-

TINEZ bazen bir çiftin öldürüldüğünü ve cesetlerinin birbirine son kez sarılmış olarak bulunduğunu hatırlıyordu...

İnsanların her şeye alıştıkları düşüncesindeydi. Bir keresinde *Telefónica* binasının -kentin en yüksek binası ve düşmanın başlıca hedefi- arkasındaki kestirme yoldan giderken misket oynayan altı ile sekiz yaşlarında iki çocuk gördü. Yaşlı bir kadın kış güneşinin altında, bir sinema girişinde oturuyordu. Ansızın hedefini şaşırmış bir çift mermi meydanın ortasına düştü. Biri patladı, diğeri toprağa gömüldü. Çocuklardan biri doğrulup baktı. *"Abuela* (büyükanne), "dedi, "ateş ediyorlar. Büyükanne, "eve git, "diye karşılık verdi, "şu anda ancak erkekler dışarı çıkabilir." Bunun üzerine çocuk arkadaşına dönerek, "Tamam," dedi, "sen gidiyorsun."

- Kulaklarıma inanamıyordum. Doğrulup şöyle dedim: "Sen de hemen evine git, burada durmak tehlikeli." Bana bakıp şöyle dedi: "Eve mi? Niye?"...

Halk şarapnel yağmuruna "aşılıydı" ve unutmak için sinemaya gidiyordu. Marx biraderler; Sovyet filmleri. Düşman bombardımanı sanki pek çok Madridli için sinema saatini gösteriyordu. "Cephede en şiddetli savaşlardan geçmiş askerler Gran Via'da geceleyin bir sinema boşalırken öldürülüyorlardı. Alvaro DELGADO gibi gençler için bombardıman başladığında güvenli bir yerde olma meselesi yarı heyecanlı bir korkuya neden oluyordu. "Eğer *Plaza del Callao'ya, Calle Preciados'a* varabilirseniz, durum iyi demekti." Bir akşam bir Amerikan filmi seyrediyordu. Olay Meksika'da geçiyordu. Perdeden gelen patlama sesi biraz yakın gibiydi. Ansızın ışıklar söndü. Bir mermi sinemaya isabet etmişti.

Kentin merkezi her zaman insanla doluydu. Fakat *Plaza de España'ya* yaklaştığınızda daha az insan görebiliyordunuz. Oradan itibaren, kaldırım taşlarından yapılmış barikatlar başlıyordu ve nöbetçiler insanların cepheye yaklaşmalarını önlüyorlardı.

İş için babasının el arabasını iterek sokaklar boyunca giderken, siyasal parti bürolarının önünde durup duvar gazetelerini okumayı severdi. Aralarında, Miguel Hernández, Lorca, Alberti, Mac-hado'nun şiirleri de olurdu ve o hepsini okumak isterdi. Büyük meydanlarda komünist kahramanların -Stalin, Lenin, *La Pasionaria,* Lister- ve tabiî Durruti gibi anarşistlerin posterleri olur-

du. "Ama asla başbakan Negrin'in posteri olmazdı. Azana'nınki ise tek tuk."

Çocukların çoğu tahliye edilmiş durumdaydı. Jesüs de POLANCO ve ailesi gibi bazıları ise milliyetçi mıntıkaya ulaşmayı başarmışlardı. Madrid'de bir Santander mandırasının yöneticisi olan babası ayaklanma sırasında Santander'de yakalanmıştı. Sağcı ve dindar olan annesi, kocasının banka hesabı dondurulduğu için hiç bir geliri olmadan altı çocuğuna bakmak zorunda kalmıştı. Çocuklar açlık çekmeye başladılar. Kurtuluş *La Granja el Henar'ın* garsonlarından geldi. Kocasının Madrid'deki şirketine ait olan meşhur *café* onlara yiyecek ve para sağladı.

- İçimizde evlenmemiş tek kızın milisten bir *noviosu* vardı. Çok iyi bir adamdı. Eve geldiğinde kendi tayınını da getirir ve bize verirdi. Her şeyin orta yerinde muazzam bir insanî anlayış vardı...

Aslında solun savaş sırasında sağa yardımcı olduğunu düşünüyordu. Orada yaşayan sol cumhuriyetçiler tarafından kendi evinde yaşayan hiç kimseye en ufak bir suçlama bile yö-neltilmemişti. "Bu anlamda, iç savaş ancak savaştan sonra başladı, sağcılar insanları kızıllar diye karalamaya başladıkları zaman." Herhangi bir sorunla karşılaşmadıkça kaçmamışlardı, Polis ve milisler babasını aramaya gelmişlerdi. Polislerden biri, annesinin sinir bozukluğundan ve altı çocuğun görüntüsünden öyle etkilenmişti ki, onu sakinleştirmiş ve evin arandığını, bir şey bulunmadığını gösteren bir kâğıt vermişti. Eğer biri evi tekrar aramaya kalkarsa, kâğıdı gösteriyorlardı. Eğer ısrar ederlerse anneleri polis çağırıyordu.

- Daha sonraları milisler gelir gelmez polisi aramaya başladı. Onun ne yaptığını anladıkları an evi aramaktan vazgeçiyorlardı. Zavallı annem, neler çekti! Ona rahat huzur vermiyordum. Daha altı yaşındaydım. Üzerine UHP harfleri işlenmiş bir tulum gi yiyordum. Arama yapmak için gelenlere, "Hepiniz faşistsiniz, sizi lanetliyorum, "diyordum. Her zaman bunu bir şaka olarak kabul etmiyorlardı...

Savaşın başlamasından bir yıl sonra aile İngiliz elçiliği aracılığı ile kurtarıldı. Babası İngiliz konsolosunun arkadaşıydı. Beş

yüz kadın ve çocuk gece vakti otobüslerden oluşan bir konvoyla Valencia'ya doğru yola çıktı. Orada bir İngiliz hastane gemisine alındılar ve Marsilya'da karaya çıkarıldılar. Oradan trenle Hen-daye üzerinden milliyetçi İspanya'ya geçtiler. Uluslararası gözetim altındaki köprüyü geçip yürüdüklerinde oluşan manzarayı asla unutamayacaktı.

- Bütün gurup bağıra çağıra *el corezòn santo tu reinaras'ı* söy lüyordu. İnsanlar İspanyol toprağını öpmek için kendilerini yerden yere atıyorlardı. Diğerleri Falanj marşı *Cara el Sol'u* söylemeye başladılar. O anda, savaşın başlamasından birkaç gün önce ha lamın, kendisinin her doğum gününde o marşı söylemem için bana beş *duros* (25 *peseta)* verdiğini hatırladım...

Değişimin her bakımdan muazzam olduğunu hatırlıyordu. Açlıktan bolluğa, yoksulluktan görece refaha. Endişelenmeye gerek yoktu, hava saldırıları yoktu. Bir teyze ve amcanın yanında kaldığı Burgos'ta halkın milliyetçi dava için duyduğu coşku muazzamdı. *Espolòn'da,* Madrid'de evlerinin üst katında oturan bir komşuyla karşılaştı. Ona bir öpücük verdi. Kendisi Luis Carrero Blanco adında bir gemi kaptanıydı. Elçilik aracılığıyla kaçmıştı.

Kısa süre sonra Santander düşecekti. Bir gün kapıya bir adam geldi ve orasının amcasının evi olup olmadığını sordu. Yabancı ansızın kollarını açarak ona sarıldı. *"Hijo mio!"* diye bağırdı. "Onun kim olduğuna dair en ufak bir fikrim yoktu." Babası Santander'deki sanatoryumdan bırakılır bırakılmaz Burgos'a gelmişti. Kendisi, doktordan tüberküloz belirtilerini nasıl taklit edeceğini öğrendikten sonra hapisane müdürünün izniyle sanatoryuma kapatılmıştı.

Yenilgilere ve bütün zorluklara rağmen Alvaro DELGADO'nun babasının Madrid'deki dükkânına gelen milisler yüksek bir ruh hali içinde görünüyorlar, savaşın sonunda kazanılacağından asla kuşku duymuyorlardı.

- Plasa Antòn Martin'deki dükkânın hemen karşısında yörede frengi bar olarak bilinen *Bar Zaragoza* vardı. Fahişeler için oraya gelen askerler çoğu zaman karşı kapıdan bir şeyler satın alırlardı.

Uzun bir süredir giysi ve takım elbise sıkıntısı yoktu ve askerlerin parası boldu. Dükkânda çalışanlar onlara hizmet ederlerken daima cepheden haber sorarlardı. Meydana gelen zorluklar önemli değildi, askerler hep iyimserdiler. Onların bu ruh hali Madrid işçi sınıfı tarafından sonuna kadar paylaşıldı...

Yiyecek kıtlığı insanların gücünü azaltıyordu. Savaş sırasında ekmek ve süt kuyrukları erken saatlerde başlıyordu. Bir şeyler satın alabilmek için sabahın yedisinde kuyruğa girmek zorunluydu. Aile bireyleri her iki saatten birini kuyrukta ge-çiriyorlardı. İnsanların konuştukları ve yeni tip bir devrimci kardeşlik duygusunu yaşadıkları yerler kuyruklardı. Herkes birbirine *"tu"* (sen) diye hitap ediyordu. Görünürde ne kravat ne de şapka vardı. Herkes ayağına sandalet giyiyordu.

Fakat o günler geçti. Yiyecek kıtlığı daha da ağırlaştı. İnsanlar vitamin yetersizliği çekiyorlar, boyunlarında ve kollarının altında şişlikler oluşuyordu. Ellerinde mayasıl oluşuyordu. Bir kase mercimek, zaman zaman biraz *chirla* (küçük istiridye) ile zenginleştirilmiş bir parça pirinç veya unlu mantar; bütün yedikleri buydu. Asla et görmediler, asla kahve tatmadılar.

- 1936'dan itibaren on yıl karnımın tam olarak doymadığını sık sık düşündüm. İnsanlar açlık ve soğuk yüzünden erkenden evlerine gidiyorlardı. O karanlık gecelerde gökyüzündeki tek ışık top atışlarının yarattığı parlamalardı...

Vitamin yetersizliği Pablo MOYA'nın görümcesini mezara götürüyordu. UGTli tornacı görümcesi için Jambon bulmak üzere yerlisi olduğu köye özel bir seyahat yaptı ve aradığını bulmayı başardı. Jambon yesinler diye kendi çocuklarını görümcesine götürdü. Açlıktan neredeyse ölmek üzere olanlarda bile genelleşmiş bir fedakârlık ruhu vardı. Yine de bütün bir gün bir şey yemeden ayakta duruyorlardı.

İnce bir dilim ekmek, mercimek -meşhur Dr.Negrin hapları; onlara böyle diyorduk- ve pirinç, hepsi bu. Ve soğuk: savaşın ikinci kışındaki yağmur ve karı hayatımda görmedim. Kendimizi ısıtabileceğimiz bir şey yoktu. İnsanlar yakmak için dış kapıları ve pencereleri söküyorlardı. Ama yine de zafere olan inancımı asla kaybetmedim. Karım çalışıyordu ve onun eniştesi El Campesino tümeninde politik komiserdi. Her sabah onu arar ve şöyle derdim:

"Son haberleri anlat bana, yalan da olsa. "Gülünç gelebilir, ama ondan, şu kadar yeni tank, şu kadar uçak, şu kadar mühimmat geldiğini işitmek istiyordum. Gerçek dışı olsa bile. Savaşı kazanacağımıza körü körüne kınanmıştım...

Hem tarafsız olmak hem de İspanyol topraklarında kalmak imkânsız görünüyordu. Ne var ki, her iki tarafın da eleştirilecek çok şeyi vardı. Fakat öteki tarafın kazanması durumuyla yüz yüze gelindiğinde bir seçim yapmak kaçınılmaz görünüyordu. Toledo'da eski tarım reformu şefi José VERGARA» taraf tutmanın değil de seçim yapmanın imkânsız olduğunu hissediyordu: her iki taraf da eşit derecede iğrenç geliyordu ona. Meksika asıllı karısını ve çocuklarını İngiliz elçiliği aracılığıyla milliyetçi mıntıkaya gönderdi. Orada güvende olacaklarını ve iyi besleneceklerini biliyordu. Kendisi Madrid'de anne ve babası ile birlikte kaldı. Milliyetçiler ile de -"tarım reformu ile uğraştığım için her durumda beni vuracaklardı"- cumhuriyetçiler ile de ortak bir şey yapmak istemiyordu. Milliyetçiler sadece eski İspanya'yı restore etme eğiliminde görünüyorlardı. Ötekiler bir felaketti; savaşı öyle bir yönetmişlerdi ki, kaybedecekleri apaçık ortadaydı. Bir liberal için, ikisi de geçerli bir gelecek vaat etmiyordu. Ticaret bakanlığında yüksek bir görev teklifini geri çevirdi. Bu teklif ona bizzat Negrin'in isteği olarak getirilmişti. Cumhuriyetin kendisini düşkınklığına uğrattığını açıkladı.

- "Madem öyle savaş bitince ne yapacaksınız?" diye sordu, Valencia'dan telefon eden politikacı. "Siz ne yapacaksınız?" diye karşılık verdim...

Bilimsel araştırma enstitüsünde iş buldu. Diğerleri arasında, ılımlı sosyalist lider Julián Besteiro da enstitüde önemli bir rol oynuyordu. Askere çağrıldığında, tanıdığı birinden askerlik hizmeti için uygun olmadığını gösteren bir belge aldı. Takım elbise giyiyor, kravat ve şapka takıyor ve sokaklarda kimse tarafından kimlik sormak için durdurulmuyordu.

- Öyle giyindiğime göre önemli biri olduğumu düşünüyor olmalıydılar. Bir gün metroda iki adamın kendi aralarında savaş hakkında eleştirel bir şeyler söyleyerek konuştuklarını fark ettim.

8. Kopuş Noktaları, A.

"Sus," dedi biri, "bizi dinliyorlar." Öteki bana baktı ve arkadaşına sırtını döndü. "Bir şey yok, bizi anlamaz, o bir Rus," dedi...

VERGARA 30 kilo kaybetmişti. Encarnación PLAZA'nın arkadaşlarından biri biraz şişman görünmek için üst üste dört etek giyiyordu -o zamanlar zayıf görünme modası yoktu. Babası cumhuriyetçi orduda sıhhiye albayı idi. Milliyetçi topçunun kıyamadığı üst sınıf Salamanca barrio'sunda yaşıyorlardı. Sokağa çıktığı zaman, öteki çocuklar sağlam bir cumhuriyetçi olan babasına gizlice hakaretler yağdırıyorlardı.

- Aynı sınıftan gelmemize rağmen bu çocuklar "öteki tarafta olma" yüzünden bize düşmandılar. İlk kez cumhuriyet karşıtı söz ler işitiyordum...

Bu deney, ailesi diğer pek çokları gibi bölünmüş olan Alvaro DELGADO için yeni değildi. Annesinin tarafı "aşırı derecede sağcı" idi. Oysa, babasının erkek kardeşi "fiilen Komünist Parti'nin kurucu üyesi" idi. Savaş başladığında annesinin ailesi zor günler geçirmiş ve onun komünist amcasına yardım etmeye çalışmıştı. Genç Alvaro bu yardımın etkili olup olmadığını bilmiyordu. Emin olduğu tek şey annesinin ailesinin kısa süre içinde bir parça daha iyi duruma gelmiş olmasıydı. Bombardıman tehlikesinin dışında kalan geniş bir apartman katına taşındılar. Evi başka iki aile ile paylaşıyorlardı. Aile reislerinden biri belediyede önemli bir görev aldı. Bu sayede istediği kadar yiyecek sağlayabiliyordu.

- Kuzenlerimden biri asker kaçağı idi. Karşı casusluk teşkilatı SIM'de kâtiplik buldu. Eskiden Falanj'a mensuptu. Biz, solda bu lunanlar, sonunda ailenin sağ kanadından yiyecek dilenmek zo runda kaldık. Onların yeterince ekmeği, sabunu ve sütü vardı. As lında, çoğu kez SİM karargâhına gidiyordum. Oradaki kuzenim bana süt tozu ve çamaşır yıkamak için yeşil sabun verirdi.

Babasının el arabasını sokaklarda iterken sağcıların çok akıllı olamayacaklarını düşünürdü -"İspanya'da sağ daima kültürel geriliği ile karakterize edilirdi"- ama iş hayatın pratik gerçekliklerine geldiğinde sağcılar kendilerini soldakilerden çok daha iyi örgütlüyorlardı. Aslında bunda şaşılacak bir şey yoktu, çünkü onlar, mülkiyetin ve servetin yönetiminde daha büyük tecrübeye sahiptiler. Mülkiyete ve servete sahip olanlar onlardı.

Açlığı, soğuğu ve hava akınlarını dengeleyecek askerî zaferler olmadığı için, cephe gerisini seferber etmek giderek zorlaştı. Cephede moral yüksek olmaya devam eder ve yenilgi imkânsız görünürken, cephe gerisi yavaş yavaş çözülmeye başladı. "Kitleler artık siyasete karışmıyorlardı. Komünist Parti Kasım günlerinde[9] Madrid halkı ile kurduğu sıkı bağları kaybediyordu. Devrim arzusu kayboldu. Antifaşist mücaadelede dışarda burjuva demokrasisi yerine, içerde demokrat küçük burjuvaziye bel bağlama politikası, sağ kanat sosyalist ve liberal cumhuriyetçiler ile ittifak anlamına geliyordu. (Liberal cumhuriyetçiler arasında Madridli sol cumhuriyetçi lider Regulo MARTİNEZ gibi, komünist propagandanın sürekli olarak "komünistlerin tek başlarına var oldukları"nı kanıtlamaya çalıştığını hisseden ve savaşın kazanılması halinde onların "bir başka Stalin tipi sovyet rejimi ilan edeceklerinden korkan pek çok kişi vardı.)

Komünist Parti'nin Madrid'deki resmî yayın organı *Mundo Obrero*'nun bu anda bir ayaklanma sahnelemesi kuşkusuz rastlantı değildi. İspanyol halkı, diye yazıyordu, kapitalizmin arzularına göre devrim yapmayacak. "Halk kapitalizmin karşı çıkmasına rağmen zafer kazanacak. Anlaşmalar veya arabulmalar olmaksızın. Ve bu tür şeyler halk devrimini halkın fırsatçılık olarak değerlendireceği bir çizgiye sokar." Daha önemlisi, gazete: "Verdiğimiz savaşa yegâne çözüm, Fransa istedi diye, İspanya'nın ne faşist ne de komünist olmasıdır", görüşüne inanmadığını söylüyordu.

Hükümetin ve Komünist Parti karargâhlarının bulunduğu Barcelona'dan José Diaz -partinin genel sekreteri- karşılık verdi. İspanya'nın ne faşist ne de-komünist olması aslında partinin tavrı idi. *Mundo Obrero'nun* kapitalizme rağmen zaferin kazanılacağı ifadesi "ne duruma, ne de partimizin ve Komintern'in politikalarına" uygun düşüyordu. "(Demokratik), ülkelerin bize yardım etmelerini istiyoruz. Bize yardım ederlerken aynı zamanda kendi çıkarlarını da savunmuş olacaklarına inanıyoruz. Onlara bunu göstermeye çalışıyor ve yardım için çağrı yapıyoruz..."[10] Konu üzerinde daha fazla durulmadı. Komünist Parti, "sonuna

9. Bk. s. 433-437.

10. *Frente Rojo* (Barcelona, 29 Mart 1938).

kadar küçük burjuva unsurlarla devam edeceğiz" görüşünü yeniden onaylarken, bozguncu tavrı iyice açığa çıktı ve bir şeyler yapmak gerekti. Parti, Nisan ayı başlarında nihai zafer konusunda adı "kötümser"e çıkan Savunma Bakanı Prieto'yu kovmak için baskı yaptı. Prieto'nun üç ay öncesinden Teruel saldırısı hakkında öne sürdüğü itirazlar herkes tarafından açıkça anlaşılmıştı: potansiyel barış görüşmelerinde cumhuriyetin elini güçlendirmek.!!

1 Mayıs 1938'de Negrin "On üç Madde" başlığı altında cumhuriyetin savaş hedeflerini belirledi. Zaferden sonra kurulacak "halk cumhuriyeti" "yüksek ulusal çıkarların sınırları içinde" özel mülkiyeti yasal olarak güvence altına alacak; sağlam bir köylü demokrasisi yaratmak için kapsamlı bir tarım reformunu gerçekleştirecek -"toprak işleyenindir"- İspanya'nın siyasal ve ekonomik bağımsızlığını muhafaza ederken hem din hem de vicdan özgürlüğünü sağlayacaktı.

İspanya'nın davasının kendi davaları olduğunu göstermek için burjuva demokrasilerine sesleniliyordu. Daha önceki bütün beklentiler gibi bu da boşa çıktı.

MİLİTANLAR 17

TOMAS MORA

Sosyalist Komiser-Müfettiş

Doğudaki ordunun komiser-müfettişi, Negrin'in "On üç Madde"sini okuduğunda istifa etme noktasındaydı. Bu da olduktan sonra onlara kim inanırdı? Örneğin, cumhuriyetçi mıntıkada din özgürlüğüne izin verileceğine kim inanırdı? Hepsi propaganda!

11. Prieto yönetimindeki reformist sosyalistler cumhuriyetin başkanı Azana ile esas olarak anlaşma içindeydiler; müzekere yolu ile varılacak bir anlaşmanın "önemli noktalarda cumhuriyet kurumlarını güvence altına alma" temelinde sağlanabileceğine inanıyorlardı. Bu temelde düşmana "bir dizi taviz" verilebilirdi. İspanya'da ne Bolşevizm ne de diktatörlük olacaktı. (M.Azana, 31 Ağustos 1937, bak *Obras Completas*, c. IV, Meksika, 1966-8,s.761.)

Müzakere yolu ile varılacak bir anlaşmada, komünistler kesinlikle düşmana verilecek "tavizler" arasında sayılabilirlerdi. Negrin'in hedefleri tek, ancak taktikleri ikili idi: kapsamlı direniş karşısında koşullara bağlı olarak birbirini izleyen müzakereler. İlk müzakereler direniş karşısında başarısızlığa uğrayınca, iç savaşı yaklaşan dünya savaşına bağlamak ve uzun süredir boş yere beklenen ingiliz ve Fransız yardımını sağlamak tek umut haline geldi.

Ölümden kurtarılan bir din adamı bu tür propagandaların hepsinden daha değerli idi.

Eczacılık Asistanları Ulusal Federasyonu sekreteri ve sonuçta UGT ulusal komite üyesi olan MORA Ekim 1936'da ilk kez atanan beş cephe siyasal komiserinden biri olmuştu. Komiserlik, düşmanın Madrid üzerine zorlu yürüyüşü sırasında kurulmuştu. MORA milisleri toparlamak için var olmayan cepheye doğru hemen yola çıktı. Hemen sonra Valencia'ya, orada ortaya çıkan karmaşık bir durumu düzeltmesi için gönderildi.

Atama sosyalist Savunma Bakanı Prieto tarafından resmî olarak onaylanmış değildi. Prieto, onun, eski sosyalist başbakan Largo Caballero'nun bir taraftarı olduğuna inanıyordu. Parti hizipleri arasında sekterlik bu kadar ileri gitmişti. Aslında Savunma Bakanı yanılmıştı. MORA bir Prieto taraftarı idi. Savaştan önce bile öyleydi.

Prieto komiserlikten nefret ediyordu ve MORA ona hak veriyordu. Bazı şerefli istisnalar, -Halk Ordusu'nun kurulmasına yardım edenler- dışında pek çok komiser bir engel oluşturuyordu. Askerî komutanlara hâkim olmaya çalıştılar. Komutanlar sağcı ve meslekten subay iseler, bunu sağlamak zor olmuyordu. Sonuç olarak subaylar engellendiler. Bu durumdaki bir subay etkin biçimde birliklere komuta edemezdi. Bu yüzden MORA Teruel cehpesinde "biraz totaliter" olmuştu. Kendisine bağlı komiserlerin askerî komutanlarla tam bir işbirliği içinde olmalarını, onları güçlendirmelerini ve desteklemelerini ısrarla istiyordu. İhanetten kuşkulanan bir subay durumu hemen rapor etmeliydi; aksi halde komutanlıktan çekilmeliydi.

Fakat asıl sorun başka yerde yatıyordu: Prieto özellikle merkezdeki orduya yapılan yüzlerce komünist atamayı bozmaya kararlıydı. Yasa gereğince bu atamaların ancak Şef Komiser tarafından yapılması gerekiyordu. Savunma Bakanı bütün komiserlere atamaları gözden geçirmelerini ve ancak kendisinin onayladıklarını yeniden atamalarını; komiserlik sekreterliği üyelerinin cephede komiser olarak aktif görev almalarını emretti ve merkezdeki ordunun komünist komiseri Antòn'un bir sosyalist ile değiştirilmesi için tasarlanan bir emir çıkardı. Teruel cephesine tugay komiseri olarak atanan Antòn, görevi almadı.

Görevi alacağı yerde, kısa süre içinde kurmay Başkanı General Rojo'nun sivil ateşesi olarak ortaya çıktı, Böylesine disiplinsiz biçimde davranan ve Komünist Parti tarafından desteklenen insanlar ile savaşı nasıl kazanabilirdiniz?...

Ordu içinde, özellikle Madrid'de komünistlere taraftar sağlama eğilimleri o kadar yaygınlaşmıştı ki MORA soruşturma için özel bir komisyon gönderdi. Asker almada yapılan usulsüzlükler ve öteki partilerin askerî birimlerine komünist sızmalar hakkında Antòn'a bilgi vermişti. Cepheye ulaşan tek gazetenin komünist *Mundo Obrero* olduğu ve ordu komiserliğinden geçen diğer yayın organlarının dağıtımının engellendiği hakkında şikâyetler vardı.

- Basın konusunda Antòn, şikâyetlerin haklı olduğunu, ama bunda kasıt olmadığını söyledi. "Dağıtım için aldığımız ga zetelerin baskı sayısı burada. *Mundo Obrero,* 10 000; *El So cialista,* 500; *Castilla Libre* (liberter, 800; *Politica* (sol cum huriyetçi), 500. Şikâyet eden yoldaşlarınız daha fazla gazete göndersinler." *Socialista'nın* bürosuna gittim. Basım yetersizlikleri yüzünden düzenli abonelere öncelik vermek durumunda ol duklarını söylediler. Bu durumda şikâyet etmeye hakları olmadığı karşılığını verdim. Öteki gazeteleri de araştırıp aynı sonucu elde edince gazete meselesi üzerine objektif bir rapor yazdım. *Mundo Obrero'nun* nasıl 10 000 baskı yaptığını bilmiyorum. Antòn'un uzaklaştırılmasına bir sebep bulmak için Madrid'e gön derilmiştim. Onu suçlayacak herhangi bir şey bulamadım. İd diaları kanıtlamak son derece zordu. Komünistlerin, Prieto'nun be lirttiği gibi karşılığı çok iyi ödenen Sovyet yardımının prestijinden yararlanarak, askerî komutanlıkları, parti kartlarına göre verdikleri gayet iyi biliniyordu. Fakat yardım yüzünden hü kümet bu tür işlemleri hoşgörmesi için daima baskı altında tu tuluyordu....

Yakın zamanda Başbakan Negrin doğu ve manevra orduları komutanları için verilen bir akşam yemeğinde hazır bulunmuş ve daha sonra Sovyetler hakkında bir konuşma yapmıştı.

- Hatırladığım kadarıyla şöyle dedi: "Aranızda Sovyet da nışmanlarının varlığından hoşlanmayanların bulunduğunu bi liyorum." Kesinlikle doğruydu. Bizzat tanıdığım ve mükemmel

olan ikisi dışında, diğerleri zırhlı araç sürücülerinden biraz daha iyi idiler. Sovyet hükümetinin böyle adamları nasıl gönderdiğini asla anlayamıyordum. "Fakat," diye devam etti Negrin,"hepinizin bildiği bir şeye işaret etmek istiyorum: Sovyetler Birliği bize yardım gönderen tek ülkedir. Komünist Parti savaş faaliyetinin içine en fazla giren partidir. Sadece bu nedenlerden ötürü danışmanlara hoşgörü ile yaklaşmanızı rica ediyorum." Konuşması beni çok öfkelendirdi. Kendisinin Komünist Parti'nin aletinden başka bir şey olmadığını düşünüyorum. Komünistlerin savaş faaliyetinin gerisindeki yegâne güç olduklarına samimi olarak inanıp inanmadığını bilmiyorum. Ama kesinlikle onların etkisi altında bulunuyordu...

Bu durumda Prieto'nun komiserler ile ilgili olarak aldığı önlemlerin bütünüyle haklı olduğuna inanıyordu. Komünistler, başbakan ve savaş bakanı iken Caballero'dan yararlanmışlardı. Ca-ballero'nun liderliği sadece savaş sırasında değil daha önce de bir felaket olmuştu. İşçi sınıfı liderlerinin en tutucusu faşizmin yükselişi ile birlikte bir "gerçek" devrimci haline gelmişti. Ekim 1934te ve yine savaşın ilk günlerinde, Madrid'de kitleler Martínez Barrio'nun koalisyon hükümetinin kurulmasını önledikleri zaman[12] Caballero devrimci kararlılığının ne kadar "gerçek" olduğunu göstermişti. Saf ve basit anlamda demagoji! Sahip olduğu tartışmasız otoriteyi "ispanya'nın Lenin'i" olduğunu kanıtlayacak şekilde kullanarak önüne çıkan fırsatı değerlendirecek yerde, hiçbir şey yapmadı. Altı hafta sonra başbakanlığa atandığında vakit çok geçti. Artık cumhuriyet Sovyet yardımının, egemenliği altında değilse de, etkisi altında bulunuyordu.

Aslında MORA Sosyalist Parti'nin bölünmemesi, UGT'nin bölünmesi halinde askerî ayaklanmanın, tıpkı Ağustos 1932'deki gibi bir erken doğumdan ibaret kalabileceğini düşünüyordu. Geriye dönüp olaylara bakarken, bütün bunların başlıca sorumlusunun kendi partisi olduğu sonucuna varıyordu. Öte yandan Prieto bir pragmatist, bir gerçekler adamı idi. Julián Besteiro ileri görüşlü tek sosyalist liderdi; ama Prieto da pratik politikadan anlayan tek liderdi. 1936'da, Halk Cephesi'nin seçim zaferinden sonra başbakan olmalıydı. "Küçük parmağında bile Sosyalist Parti'nin bü-

12. Bk., s. 58-9

tününden daha fazla siyasal bilgelik vardı. Gene de bu, ciddî hataları olmadığı anlamına gelmez.

- Sekterliği, fobileri -Caballero'yu desteklediğinden kuşkulandığı herkesi derhal kara kaplı defterine kaydederdi- kötümserliği. Sonuncusu moral bozuyordu. Almanya ile İtalya'nın müdahale ettikleri an savaşın kaybedildiğine inandı. Zafer umudu olmaksızın, kişisel gururu veya her nedense, görevde kalmaya devam etti. Düşündüğünü söyleyen bir adam olduğu için ötekilerin de moralini bozdu. Sadece barışı düşünen bir savunma bakanına sahip olmak sakıncalıydı...

MORA ordu komutanı Herândes Saravia'ya eşlik etmişti. Komutan Teruel'in Halk Ordusu için görece kolay ele geçirilebilecek bir hedef olduğunu Prieto'ya söylemek için gelmişti. Prieto ona, *"Hombre"* demişti, "bana iyimserlik aşıladın."

Askeri bakımdan saldırı başarıyla gerçekleştirilmişti. Hızlı hareket edilmiş, küçük düşman kuvveti gafil avlanmıştı. Fakat ilk başarıyı bir diğeri izlememişti. Bunun bir kez daha Halk Ordusu'nun manevra yeteneksizliğinden kaynaklandığını düşünüyordu. Cumhuriyet, General Rojo dışında, orta düzey komutanlar kadar, askerî stratejistlerden de yoksundu. Oysa bu sabit mevziler üzerinde verilen bir savaşta çok önemli idi. Cahil birine tüfek kullanmayı kısa süre içinde öğretebilirdiniz; fakat arazi üzerinde bir gurup insana komuta etmenin karmaşıklığını işçilere öğretmek tamamen farklı bir mesele idi. Eğitim yetersizliğinin büyük engel oluşturduğunu düşünüyordu. Milliyetçiler ise her iki konuda avantajlıydılar: Bir yanda eğitilmiş stratejistler ve ordu komutanları, öte yanda bunların astsubaylarının ana gövdesini oluşturan öğrenciler...13 Fakat Teruel saldırısının geliştirilememesi, gerekli olduğuna inandığı şekilde düşman karasının içlerine doğru ilerletilmemesi, bunların hiç biriyle ilgili değildi. Gerçek nedenler başka yerde yatıyordu.

13. Eylül 1938'de Halk Ordusu askerî eğitim görmüş, geçici olarak hizmet veren 6444 subaya sahipti (Alpert, *El ejercito de la república).* Altı ay sonra savaşın bitimine kadar milliyetçi ordu 22 936 geçici teğmen eğitmişti. (Payne, *Politics and the Military in Modern Spain,* s. 389) Her iki taraf da savaş sırasında yaklaşık bir milyon insanı seferber etmişti. Kurmay Başkanı Rojo, Azana'ya cumhuriyetçi subay eğitim okullarından söz ederken, "Çok az üretiyorlar," demişti. (Azana, op.cit., c.IV, s.840).

- Prieto cumhuriyetin büyük saldırıların üstesinden gelebilecek güçte bir ordu yarattığını yabancı ülkelere göstermek için bir as keri başarı kazanmak istiyordu. Böylece barış görüşmesi için dı şardan yeterince destek sağlayabilecekti. Bence bu, savaşı sonuca ulaştırmak bakımından hatalı bir strateji değildi. İnsancıl bakış açısından, çatışmayı sona erdirmenin tam zamanı idi. Savaş, daha çok iç savaş düşünülebilecek en feci olaydır. Önceki sonbaharda kuzeyin düşmesinden sonra, kazanına umudunun kalmadığına inandım; ve düşman Teruel'i yeniden ele geçirip bizi denize doğru iterek cumhuriyeti ikiye böldüğünde, kesin olarak yenilgiye uğ radığımızı anladım. Ama bir komiser olarak neler düşündüğümü söyleyemezdim. Çevreye bozgunculuk ve kasvet yayarak görevde kalmak gülünç olurdu...

Savaşın orta yerinde, on beş gün kadar şehirdeki binalarda kuşatılmış durumda kalan milliyetçiler teslim olduklarında, onlarla aynı kaderi paylaşan piskoposun canlı olarak getirilmesini emretti. Onu arabasına alıp uzaklaştırırken kendisine sordu: cumhuriyetin önceden yaptığı teslim olma teklifini kabul etmesi için askeriyeye tavsiyede bulunmayı düşünmemiş miydi? Böylelikle sivillerin, özellikle de kadın ve çocukların daha fazla telef olması önlenmiş olmaz mıydı?

- "Belki siz haklısınız," diye karşılık verdi piskopus, "ama dü şünmelisiniz ki, hiç kimse yenilgiyi kolay kolay kabul etmez." Bir din adamından böyle bir yanıt beklemiyordum. Piskoposu ve öteki önemli esirleri almak için hazır bekleyen trene ulaştığımızda ken disine, General Rojo'nun inisiyatifi sayesinde cumhuriyetçilerin elinde karşılaştığı muamele hakkında bir yorum yazmak isteyip istemediği soruldu. Kabul etti ve yazmaya başladı: "Ekselansları, Kurmay Başkanı General Vicento Rojo'nun ricası üzerine, beyan ediyorum ki, Teruel'den -nereye gidiyoruz?- Mora de Rubielos'a nakledilirken seyahatimin güvenli geçmesinden sorumlu olan ki şilerden çok düşünceli ve saygılı muamele gördün." Rojo'ya bilgi verdiğimizde, dehşete kapıldı, çünkü mektup baskı altında ya zılmış gibi görünüyordu. Piskopos'tan suçlayıcı anlam taşıyan ilk sözcükleri çıkararak mektubu değiştirmesi istendi. Bunu yaptı...

MORA böyle bir mektubun Negrin'in maddelerinden biri kadar değerli olduğuna inanıyordu. Böylece dünya kamuoyu cum-

huriyetin bir piskoposun hayatını korumak için sıkıntıya girdiğini görebilirdi.[14] Eylemin propagandası hüsnü kuruntuya dayalı günlük retorikten üstündü. Bu türden daha çok eyleme ihtiyaç olduğunu düşünüyordu.

OLAYLAR 12 CEPHE HATLARINI GEÇERKEN

Soğuk bir kış günü öğleden sonra beş lejyoner milliyetçi cephe hattına doğru gidiyorlardı. Birlikleri, Yabacı Lejyon'un [15] 16. *bandera'sı,* Teruel'e milliyetçi karşı-saldırı için hazırlık olarak cephe gerisinin iki kilometre içinde henüz mevzilenmişti.

Adamlar iki şişe *anis* (rakı) satın almışlardı. Önlerinde cephe hattını tutan bir Canaries tugayı olduğunu biliyorlardı. Oraya vardıklarında askerlere tütün satın almak istediklerini söylediler. Birliğin teğmeni ve çavuşu ile sobet ettiler ve onlara kuzeyin -Bilbao, Santander, Gijön- kurtarılışına katıldıklarını anlattılar. Aksanlarından ikisinin Basklı, birinin de Asturiaslı olduğu anlaşılıyordu.

Basklılardan biri, Eugenio CALVO'ya "orospu çocuklarının" ne tarafta olduklarını sordu. Çavuş düşman hatlarını gösterdi. Lejyonerler karanlığın çökmesini beklerken askerlerle uzun uzadıya sohbet ettiler. Hepsi göze aldıkları tehlikeyi biliyorlardı.

CALVO, Vizcaya'daki Ortuella'dan yirmi üç yaşında bir komünist madenci idi. İlk günden itibaren, önce militste, sonra Bask ordusunda bir komünist tabur içinde ayaklanmaya karşı savaşmıştı. Santander kuşatıldığında, şehir teslim olmadan hemen önce İtalyan hatlarından geçerek kaçmayı başarmış, bir askerî İtalyan kamyonunda saklanarak Bilbao'ya ulaşmıştı. Saklandığı sıralarda bir iç çatışma yaşamıştı: Fransa sınırını geçse miydi? "Yoldaşlarımı düşündüm. Sonra, düşündüm ki, siyasal fi-

14. Prieto onu Fransa sınırına kadar götürüp orada serbest bırakmayı öner di. Kabine buna karşı çıktı ve piskopos Catalonia'dan geri çekiliş sırasında son anda katledilene kadar hapiste tutuldu.

15. Adına rağmen Lejyon daima ağırlıklı olarak Ispanyollardan oluş turulmuştu.

kirlerinde tutarlı olan birinin sonuna kadar savaşması gerekir." Bir gün açlığın ve sürekli saklanmanın yol açtığı bir tükenmişlik anında Bilbao'da bir Yabancı Lejyon kayıt bürosuna rastladı. Sının geçme riskini göze almaktansa, aynı işi yapmak için Lejyon'a katılacaktı. Talavera de la Reina ve Saragossa'da üç ay sıkı bir cephe öncesi eğitim gördükten sonra o an geldi.

Eğitim sırasında, kendisi ve öteki dört kişi yavaş yavaş birbirlerini tanıdılar. Bazı küçük şeyler düşüncelerini açığa vuruyordu. Biri Santanderli bir komünist yoldaştı, öteki Logrono'dan bir CNT üyesi, Basklı olan ise öğretmendi. Kuzeyli oldukları için hepsi potansiyel kaçaklar olarak şüpheliydiler. CALVO bir çavuşun nefretle şöyle dediğini hatırlıyordu: "Cepheye gittiğimiz zaman, kızıllardan çok bunları gözlemek zorunda kalacağız."

Daha birkaç gün önce *bandera* kuzeyden gelen beş lejyonerin sınırı geçmeye çalıştıkları için idam edildiklerine tanık olmuştu. İdam edilenlerin üçü, *Viva la República, Viva el Partido Comunista,* diye bağırarak kahramanca ölmüşlerdi.

- Cesetlerin önünden geçmek zorunda kaldık. Eski lejyonerlerin ve falanjistlerin birkaçı cesetleri tekmeledi. Öğretmen daha sonra yanıma gelerek, aynı şeyi yapmadığım, yeterince tedbirli davranmadığım için bana sitem etti. Ama yapamazdım, onlar da benim gibi adamlardı...

Silah altına alınanların çoğu, verilen para yüzünden Lejyon'a bağlanan Galicia ve Navarreli köylülerdi. Yemekler mükemmeldi: her gün balık ve et. Onların zerre kadar politikadan anlamayan adamlar olduklarını gözlemliyordu.

- Rahipler adamların kafalarında adeta davul çalıyorlardı: Kızıllar kiliselere saldıran şeytanlardı. Kiliselerin topraklarını ve hayvanlarını yağmalayacaklardı. Bu sözler, üzerlerinde büyük bir etki yaratıyordu. Bir çok kere söyledikleri bir şeyi hatırlıyorum: bir kızıl yakalarlarsa hatıra olsun diye kulaklarını keseceklerdi. Küçük köylü zihniyetine sahiptiler: bireyci, egoist, topraklarına ve kiliselerine bağlı...

Akşam oldu. Lejyonerler askerlere artık birliklerine döneceklerini söylediler. Nöbetçi noktaları arasında dikenli telle ayrılmış mıntıkayı gözden kaçırmamaya çalışarak o tarafa doğru

süründüler, tırmanıp öteki tarafa geçmeyi başardılar. Nöbetçilerin projektörü öğretmeni yakaladı. Açılan ateş sonucu öğretmen kalçasından vuruldu, fakat arkadaşı, Asturiaslı madenci onu omuzladı ve kendi hayatını da tehlikeye atarak karşıya taşıdı. Kaybolup tekrar milliyetçi hatlara dönmekten korktukları için geceyi açıkta geçirdiler. Isı sıfırın birkaç derece altındaydı. Şafakta, ellerinde sıkı sıkı tuttukları İtalyan yapımı birer küçük el bombası olduğu halde, önlerindeki siperlere doğru ilerlediler. "*Camarades, Viva la Republica*!" Bir asker ortaya çıktı, sonra bir diğeri.

- Fakat karşılık vermediler. Sadece elleriyle yaklaşmamızı işaret ettiler. Hangi taraftan olduklarını bilemiyorduk. El bombalarını sıkı sıkı tutarak, eller havada, ilerledik. Askerler tele geldiler, tüfekleri hazırdı. Hâlâ bir şey söylemiyorlardı. Üniformalarındaki işaretleri tanımaya çalışıyorduk. Otuz metre mesafeden tam olarak göremiyordum. Bu şekilde daha fazla duramayacaktım. İleri doğru koşmaya başladım. Hayatımı pahalıya mal etmeye hazırdım. Nişanlarını tanımaya çalışıyordum. İyice yaklaştığımda, yanılmadığımızı gördüm. Cumhuriyetçi askerlerdi, Catalanlar. Tek kelime İspanyolca bilmiyorlardı. Biz de Catalanca bilmiyorduk. El bombalarımızı teslim ettik. Biraz İspanyolca bilen bir subay buldular...

"Kaçaklar" milliyetçilerin mevzileri hakkında cumhuriyetçi komutanlığa bilgi verebilecek durumdaydılar. Lejyon'da geçirdiği süre içinde, öğretmen, hava alanlarını, uçakları ve öteki askerî tesisleri not etmişti. CALVO hepsini hevesle anlattı. Ama çektikleri daha bitmemişti.

Madrid'e getirildiklerinde öyle sert bir sorguya çekildiler ki, Santanderli komünist neredeyse inancını kaybedecekti. Bu duruma düşmek için mi, hayatlarını tehlikeye atarak hatları geçmişlerdi? "Yine de anlıyordum: casus olabilirdik. Bu durum CALVO için daha kolaydı. Ekim 1934 ayaklanmasından sonra Madrid'de saklanmıştı. O sıralarda ancak emin olduğu insanlarla görüşebiliyordu. Sonunda temize çıktılar. Birkaç gün serbest kaldıktan sonra kendilerine Barcelona'da kayıt bürosunda adama ihtiyaç olan Andalusia ordusuna gönderilecekleri söylendi.

- "Francoculara bir kez yakalandık, bir daha yakalanmayız. Ca-

talonia'dan sınırı geçebiliriz. Ötekiler böyle diyorlardı. "Cumhuriyet için savaşıyoruz, nereye gönderirlerse orayı savunuruz," karşılığını verdim. "Disiplinli olmak zorundayız." Savaşı kazanacağımıza inanıyordum. Yeni birliğime ulaşmak için trene bindim. Diğerleri gelmediler. Onları bir daha görmedim...

OLAYLAR 13
İDAM

Huesca cephesinde, Bolea'nın ana meydanında askerler geçit töreni için sıraya girmişlerdi. Milliyetçi güçlerin komutanı General Urrutia, cephede görevi olmayan her askerin törene katılması için emir vermişti. Bir gece önce, Hiesca'ya açılan dar koridordan hatları geçmek için yararlanan Bask milliyetçilerine yardım ettiğinden kuşkulanılan bir köylü tutuklanmıştı. Franco ordusundan kaçan, gönüllü gelmiş veya Euzkadi yenilgisinden sonra silah altına alınmış Basklıların sayısı genel kurmayın ciddî biçimde endişelenmesine yol açıyordu. Bolea'daki siviller geceleri meydana gelen kaçma olaylarına karışıyor olmalıydılar. Sadece iki kilometre ötedeki mevzilerinden ses yükselticileri kullanan cumhuriyetçilerin kışkırtmalarına kapılıyorlardı.

Öğle vakti tören düzeninde duran askerler arasında gerilim arttı. Bilbao düştükten sonra milliyetçi orduya gönüllü yazılan Bilbao'lu sanayici Teğmen Juan Ignacio MALZAGA, yanında yaveri, şahane bir ata binmiş dört nala gelen generali gördü. Atın yelesi İspanyol renkleri ile süslenmişti. Tam ortaya gelip durdular. Törene komuta eden subay tören kıtasının generalin görüş ve emirlerine hazır olduğunu bildirdi. General attan inmeden mahkûmun getirilmesini emretti. Kadife pantolon giymiş yaşlıca bir adam *guardia civil* kışlasından getirildi. General kükredi: "Bu adamı suçlayan asker bir adım öne çıksın!" Asker, babası "kızıllar" tarafından katledilen bir Navarreli, önceki akşam Teğmen MALZAGA'nın birliğine gelmiş ve köylüyü kendi batarya komutanına ihbar etmişti. Asker, öne çıktı. "Emret, *mi general*!" General bir askere, bir de mahkûma baktı.

- "Asker, Tanrı'ya inanır mısın?" "Evet, *mi general.*" "Tanrı adına yemin eder misin?" Bu arada derin bir sessizlik vardı. Köylü ve bütün tören birliği dikkat kesilmişti. "Tanrı adına yemin eder misin, gerçeği söylediğine?"

"Yemin ederim, *mi general.*"

"Mahkûmu idam edin"... Derhal bir infaz müfrezesi kuruldu. MALZAGA'nın batarya komutanı, falanjist bir yüzbaşı müfrezeye komuta etti. Kafile mezarlığa doğru yola çıktı. Adamın akrabaları dahil bütün köy peşlerinden geliyordu. Rahip mahkûmun yanıbaşında yürüyordu.

- Yaşlı adam mezarlığın beyaz duvarına yaslandı. İnfaz müfrezesi yerini aldı. Yaşlı adam birdenbire ve ansızın tepki gösterdi. "*Me cago en dios! Viva la Republica!*" (Hepinize lanet! Yaşasın Cumhuriyet!) diye bağırdı. Silahlar ateşlendi ve adam yere düştü. Ama öyle güçlü bir adamdı ki, subayın tabancasından çıkan dört kurşun onu ancak öldürebildi. Düştüğü yerden kalkmaya çalıştı. Sonunda kazanan Yüzbaşı oldu.

Bütün bu olanları aklım alımıyordu. Bir adamın emriyle öteki, duvara yaslanıp kurşuna dizilebiliyordu. O an askerlerimizden birinin cesedini hatırladım. Kendisi iki gün kadar önce bir antipersonel bubi tuzağıyla öldürülmüştü. Askerlerden biri cesedi kollarından, öteki bacaklarından tutmuş ve gövde ikiye bölünmüştü. O yıldan aklımda kalan iki görüntü bunlardı. Bu ülkedeki insanların birbirlerini anlayabilecekleri ve bir arada yaşayabilecekleri bir yol bulmak neredeyse imkânsız hale gelmişti. Uygarlık, insanın fikrini ölene kadar savunması gerektiği şeklindeki İspanyol düşüncesi ile değil, uzlaşma kapasitesi ile ölçülür...

Bir süvarı generalinin Tanrı adına verdiği kararla, kaçma olayları son buldu.

Ülkenin Ulusal-Sendikalist Örgütü'nün esin kaynağı, birlik, bütünlük ve hiyerarşi ilkeleri olacaktır.

Dikey sendika Devlet'in hizmetinde bir araçtır...

Devlet hür teşebbüsü Ulus'un İktisadî hayatının kaynağı olarak kabul eder... Bütün mülkiyet biçimleri, Ulus'un yüksek çıkarlarına, Devlet'in yorumladığı şekilde tabi olacaktır.

İşçinin hayat standardı, dereceli olarak, aralıksız biçimde, Ulus'un yüksek çıkarlarının izin verdiği ölçüde yükseltilecektir.

İŞ SÖZLEŞMESİ (Burgos, Mart 1938)

Bugün, kamuoyuna ihtiyaç duyan hükümet değildir, tam tersine: kamuoyu siyasal partilere bir dönüşü önlemek için hükümete ihtiyaç duyar...

Seville sivil valisi ve FET y de las JONS ulusal konsey üyesi Pedro Gamero del, Castillo (Nisan 1938)

Ulusal basının örgütlenmesi, uyanıklılığı ve denetimi Devlet'in görevidir...

Basın Yasası (Burgos, Nisan 1938)

1937 baharında Guadalajara'da İtalyan yenilgisinden sonra Franco kendi mıntıkasındaki politik güçleri birleştirdi ve denetim altına aldı. Birbirini izleyen aksilikler ve cumhuriyetçilerin Teruel'i ele geçirmelerinden sonra ilk düzenli kabinesini kurdu. Bileşim, milliyetçi mıntıkadaki güçleri tam olarak yansıtıyordu: Franco dahil dört asker, yeni kurulan tek partiden dört kişi (içlerinden sadece biri savaş öncesi Falanj'a mensuptu) ve kişisel olarak Caudillo'ya yakın iki monarşist ve iki teknisyen. Kamu Düzeni Bakanı 1920'lerde Barcelona'da CNT'nin ezilmesinden sorumlu olan General Martinez Anido idi. Burjuvazinin üzerine bahis tuttuğu güçlü devletin kurulması yeni bir hız kazanıyordu.

Bu arada tek partili bir ulusal meclis kurulmuştu. Elli üyenin tamamı doğrudan doğruya Franco tarafından atanmıştı. Parti tüzüğü uyarınca meclisin görevi, "hareketin başında bulunanın arz edebileceği bütün büyük ulusal sorunlar"ı ele almaktı. Bunlar ise, devlet ve sendika organlarının belli başlı çizgileri, önemli uluslararası sorunlar vb. idi. Gerek falanjist propaganda şefi Dionisio RIDRUEJO, gerekse *acciòn Espanola*'nın eski editörü Eugenio VEGAS LATAPIE kendilerini yeni üyelerin arasında buldular.

- Meclis hiç bir amaca hizmet etmiyordu. İspanya Franco ve kayınbiraderi Serrano Suner tarafından yönetiliyordu. VEGAS LATAPIE'nin gözleıni buydu. Suner, Franco'yu Hindenburg veya Victor Emmanuel gibi görüyor, onun karşısında Hitler veya

Mussolini'yi oynadığını hayal ediyordu. Bizim orada sessizce oturacağımızı ve her söyleneni alkışlayacağımızı sandılar. Tam aksine, gerçek düşünceme sadık kalarak konuşmam gerektiğini düşünüyordum.

Milliyetçi mıntıkadaki bütün önemli görev yerlerini, askerî ayaklanma hazırlığına ideolojik veya pratik olarak katılan insanlarla sınırlayacak bir önerge verdi. Önerge, bu kategorilerin hiç birine girmeyen, eski CEDA milletvekili Serrano Suner'i hedef alıyordu. "Elli üyeden yaklaşık yirmisinin oyunu garanti görüyordum. Fakat önerge o kadar ilgi toplamadı. Kolayca bertaraf edildim."

Serrano Suner'in basın ve propaganda sekreterliğine atadığı VEGAS LATAPIE kısa süre sonra bu görevden istifa etti ve önce bir Falanj *banderaya* daha sonra Yabancı Lejyon'a asker olarak yazıldı.

Ulusal Meclis birkaç normal oturumdan sonra, yeni Burgos hükümetinin önerdiği iş sözleşmesini tartışmaya başladı. Özgün taslak, "öyle renksiz ve pederşahî" idi ki, RIDRUEJO'nun da üyesi olduğu bir komisyon onu reddetti ve yeni bir taslak hazırladı.

- Sözleşmenin çok somut kökenleri vardı. İtalyanlar bu konuda ısrar ediyorlar, yeni devlete daha ilerici bir sosyal görüş vermek ve yeni rejimin gerici olduğu kuşkularını dağıtmak için böyle bir sözleşmenin gerekli olduğunu belirtiyorlardı. İtalyanların yeni rejimin iç politikasına müdahale ettikleri birkaç örnekten biriydi bu. Bu bakımdan Almanlara benzemiyorlardı.[16]

---

16. 1938'in başlarında İtalyan Dışişleri Bakanı Ciano, VEFAS LATAPIE ve Roma'yı ziyaret eden bir İspanyol misyonuna milliyetçi İspanya'nın savaştan "İtalya veya Almanya'nınki gibi temiz ve güçlü (bir) ideoloji" ile çıkması gerektiğini söylemişti. İngiliz yanlısı oldukları için yüksek rütbeli Franco subaylarına saldırarak sözlerine devam etti. Savaş, diyordu ısrarlı, Sovyetler Birliği veya cumhuriyetten çok İspanya'daki Britanya ve İngiliz etkisine karşı verilmektedir. VEGAS LATAPIE: "İspanya için esas tehlikenin Britanya ve Fransa'dan geldiği fikri milliyetçi mıntıkada genel olarak paylaşılıyordu. Britanya cumhuriyetçi hükümeti henüz tanınmıştı-uluslararası yasalar onu böyle davranmaya zorluyordu, çünkü isyan edenler, milliyetçiler, askeriye idi. Buna rağmen, İngilizlerin pek çok eylemi -sadece müdahale etmeme politikası değil- milliyetçi davaya yardımcı oluyordu. Franco'nun Londra'daki resmî olmayan ajanı Alba dükünün, cumhuriyetin limanlarına silah taşıyan gemileri Amirallik'teki bir subay aracılığıyla haber aldığını biliyorum.

Almanların kaygısı, yaptıkları yardımın geri ödenmesi idi. Serrano Suner'den işittim. Bir ara Almanlar öyle şiddetli baskı yapmışlardı ki, Franco, Alman yardımından tamamen vazgeçeceğini, gerekirse savaşı bir gerilla harekâtı olarak sürdüreceğini söylemişti. "Hangi yoldan olursa olsun savaşı kazanacağız. Ulusal toprakların hiç bir parçasını satmaya niyetli değilim."

RIDRUEJO iş sözleşmesinde en aşırı pozisyonu savundu. Kendi sendikalist fikirlerinin uygulanmasını sağlamaya çalışıyordu.[17] Önerileri -"elbette"- yenilgiye uğradı.

Kabul edilen sözleşme, yeni devletteki iş ilişkilerinin yapısını yeniden düzenliyor ve bunları, özel mülkiyetin korunması, çalışma normlarına ve ücretlere devletin müdahalesi temeline yerleştiriyordu. Firmalar, bunların sahiplerinin yönetimi altında hiyerarşik biçimde örgütlenecekti. Mülk sahipleri sadece devlete karşı sorumlu olacaklardı. Sınıf sendikacılığı yasaktı. Bunların yerine, hem işçileri hem de işverenleri kapsayan, "Birlik, Bütünlük, Hiyerarşi" ilkelerini temel edinen, korporatif tipte, dikey sendika kuruldu. "Normal üretim"i engelleyen her türlü bireysel veya kollektif hareket (grev, işi yavaşlatma vb.) ihanet kabul edilecekti. Sendika -"devletin hizmetinde bir araç"- liderlik olarak sadece tek partinin militanlarına sahip olacaktı.

-Ulusal meclisin özgün hükümet taslağını reddetmesinin bir sonucu olarak, meclis bir daha asla bir müzakere organı olarak toplantıya çağırılmadı, sadece dinlemesi için çağırıldı...

Bir sonraki ay, milliyetçi basın Serrano Suner'in yeni basın yasası ile "gerici veya marksist bir müşteri çevresine kapitalist kulluk"tan "kurtarıldı" ve "otantik olarak ve "bütünüyle özgür" olduğu ilan edildi. Yeni yasa devlete yayınlanan gazete ve periyodiklerin sayısını belirleme, editörlerin atanmasına müdahale etme, basılan her şeyi denetleme ve gazetecilik mesleğini yöneten kuralları saptama hakkını verdi.

İlkokullarda uyulması gereken normlar yeniden belirlendi. Kırmızı harflerle yazılmış *Din, Yurtseverlik Eğitimi* ve *Sivil Eğitim* başlıkları altında öğretmenlere şu talimat gönderildi:

---

17. Bk. Militanlar 10.

"Bütün öğretimi dinsel bir ruhla doldurun. Öğrencileri *Rerum Novarum* ve *Quadrèsimo Anno*'da yer alan sosyal katolik doktrin ile donatın... Tarih'i incelerken anavatanı yüceltin. Okula bir yurtseverlik ortamı ile, halk şarkıları ve yurtseverlik marşları ile nüfuz edin. Askerlik sanatından ibaret olan bir hayat anlayışı aşılayın, Bütün İspanyollar arasında kardeşlik ruhunu geliştirin. Sınıflara Caudillo'nun portresini asın, Kız okullarında çok kadınca bir atmosfer yaratın ve bunun için evde yapılabilecek işlerden yararlanın..."[18] Bu İkinci Zafer Yılı sırasında (yeni terminolojide böyle deniyordu) devlet aygıtları güçlendirilir ve yeni devletin ideolojik temelleri tanımlanırken Franco yakın zamanda kazandığı zaferlerden yararlanamadı. O sırada milliyetçi ordu Catalonia sınırlarına dayanmıştı. Franco, Barcelona üzerine yürüyecek yerde - bu milliyetçi ınıntıkada pek çok kişinin bildiği gibi nihaî zaferi sağlayacaktı- güçlerini Valencia üzerine, güneye doğru kaydırdı. Saldırı Sierra de Espadàn'da sıkı biçimde tahkim edilmiş XYZ hattı sayesinde engellendi.[19] Bahârda çok yakın görülen savaşın sonu uzaklaştı. Milliyetçi komutanın zirvelerinde bir hoşnutsuzluk vardı. Falanjistlerin verdikleri bir ziyafette, Afrika Ordusu'nun Madrid üzerine ilerlemesine önderlik etmiş olan General Yagüe cumhuriyetçilerin savaşçı niteliklerini övdü, Almanlara ve İtalyanlara "yırtıcı hayvanlar" diye saldırdı, "bir partiye veya bir sendikaya mensup oldukları için" binlerce insanı hapiste tutan baskı politikalarında revizyon yapılmasını istedi. Hapisteki bütün bu insanlar milliyetçi harekete kazanılabilirlerdi...

Aralarında RIDRUEJO'nun da bulunduğu pek çok kişi Franco'nun savaşı kasten yavaşlattığına inanıyordu. RIDRUEJO'ya göre, Franco, hızlı bir savaşın kendisine düşmanı bütünüyle yok edebileceği veya iktidarı tek başına alabileccği araçları sağlamayacağını biliyordu.

- Kısa, hızlı bir savaş, görüşmeler ve sonuca ulaşmak için tavizler anlamına geliyordu. Uzun bir savaş topyekûn zafer demekti. Kendi bakış açısından Franco daha vahşi fakat daha etkili çözümü seçti. Yapılan zulüm bunu gösteriyordu...

---

18. Yeni devlette kadının rolü de şimdi tanımlanıyordu. Bk. s. 407-408.
19. Bk. s. 534-536.

Felsefe öğrencisi Paulino AGUİRRE'nin de gözlemlediği gibi, milliyetçi mıntıkada yaşayan pek çok insan ordunun istese ilerleyebileceğine safça inanıyor ve bunu yapmadığı için eleştiriyordu. Milliyetçi ordunun küçük rütbeli bir subayı olarak bunun imkânsız olduğunu biliyordu. [20] Yine de Franco'nun bilinçli bir yavaşlıkla ilerlemekte olduğu, çünkü çok sayıda cumhuriyetçi sempatizanın bulunduğu ve yeni ele geçirilmiş geniş bölgeleri hızlı biçimde çözümlemek istemediği düşüncesinden kendisini kurtaramıyordu. Cumhuriyetçi rejimin bütünüyle yıkılmasını, kayıtsız şartsız teslim olmasını istiyordu. Bu, yaratılışında var olan tedbirliliğe, daima zemine sağlam basma kararlılığına uygun düşüyordu.

- Ayrıca, kaynakları sınırsız olmayan milliyetçi ordu eğer ağır kayıplara uğrarsa cephe gerisindeki moral bozukluğu gerçekten çok büyük olacaktı. Benim görüşüm Franco'nun kayıtsız şartsız teslim konusundaki sürekli ısrarı savaşın sona erme şekli ile doğrulandı...

---

20. İçerden bakıldığında milliyetçi ordu çoğu kez sanıldığından daha düşük bir profesyonel savaş gücü gösteriyordu. Kuzey seferlerinde, Teruel karşı saldırısında, denize ulaşma harekâtında, Ebro ve Catalan saldırılarında yedi kez yaralanan on yedi yaşındaki bir *alfarez provisional* (geçici teğmen) piyade düzeyinde her iki taraf arasında pek az fark olduğunu öne sürüyordu. Ignacio HERNANDEZ: "Bir fark varsa, o da cumhuriyetçilerin daha iyi makineli tüfeklere (Çek) ve otomatik tüfeklere sahip olması idi; biz, milliyetçi piyade de kendimizi aynı silahlarla mümkün olduğu kadar donatıyorduk. Her iki ordunun da manevra yeteneği eksikti. Milliyetçi ordunun bu konuda görece az profesyonel subayı vardı ve bunlardan tanıdıklarımın eğitim düzeyi acınacak haldeydi. Yere haritayı açıp pusula kullanmadan bize düşman hatlarının tersi yönde olduğunu bildiğimiz bir tepeyi almayı emreden bir albayı hatırlıyorum. On yedi yaşında olan ben bir bölüğe komuta ediyordum. Sadece birkaç haftalık askerî eğitim görmüştüm. Silahları bile doğru dürüst tanımıyordum. Tabura uzun süre bir *alfarez provisional* tarafından komuta edildi. Sözde taburdan sorumlu olan profesyonel subay askerî depoda sırt üstü yatıyordu. Hareket kabiliyetimiz azdı. Bütün Catalan seferini yaya olarak yaptık... Milliyetçi orduya savaşı kazandıran, üstün topçu ve bombardıman kapasitesi idi. Savaşı neredeyse tek başına Condor Lejyonu'nun kazandığı söylenebilir." Şu da belirtilmeli ki, milliyetçi komutanlık tehdit altındaki cephelere Halk Ordusu'ndan daha hızlı kuvvet sevk edebilmekteydi; örneğin, milliyetçi güçler 1937 yazında cumhuriyetçi yarma harekâtını durdurmak için kuzey cephesinden Brunete'ye on iki saatten daha kısa bir süre içinde nakledildiler.

24-25 temmuz gecesi, daha üç ay önce yenilginin eşiğine gelen Catalonia'daki cumhuriyetçi ordu savaşın en hırslı saldırılarından birini başlattı. Komünistlerin komutasındaki, yeni kurulan Ebro ordusu gece karanlığının örtüsü altında Ebro ırmağını geçti ve ırmağın batı kıyısında geniş bir köprübaşı tuttu. Hedef, düşmanı Valencia'dan saptırmak ve mümkün olursa merkez mıntıka ile kara bağlantısını yeniden kurmaktı.

Milliyetçiler sürprizle karşılaştılar. Monarşist gençlikten Salamancalı Teğmen Juan CRESPO'ya Mequinenza'daki cumhuriyetçi köprü başını geri almak için yürüyecek Faslı *regulare* taburuna öncülük etmesi emredildi. Gece karanlığında Gandesa'dan elli kilometre mesafede Faslı askerlerden sekizi yorgunluktan öldü. Çavuş yattığı yerde dönüp ayağını gösterdi. Botlarının altları erimişti ve ayakları kan içindeydi. CRESPO kırbacını indirdi. Onu daha önce asla adamlarını harekete geçirmek için kullanmamıştı. Cephede onlara önderlik ettiğiniz sürece sizi önlerinde görebiliyorlarsa peşinizden gelirlerdi. Astsubaylar arasında kayıp oranı doğal olarak yüksekti; "üç ay içinde kıdemli oluyordunuz"

GRESPO'nun bölüğü mevziye girdi. Tam hücumu başlatmak için doğrulduğunda midesine bir mermi isabet etti. Üç ay içinde ikinci kez yaralanıyordu.

Ebro dört ay süren kanlı bir yıpratma savaşına girdi.

OLAYLAR 14
HAYATTA KALMAK

"Tarafsız" olarak sınıflandırılmıştı. Cumhuriyetçi orduya yazılmak için başvururken, bu savaşta kim tarafsız kalabilir, diye düşünüyordu. Rejimin saflığının bir başka belirtisiydi bu; sizi ya "faşist", "anti-faşist" olarak ya da "tarafsız" olarak sınıflandırıyorlardı. Tehlikenin dışında olduktan sonra ne fark ederdi? Bu savaşta kararlı olarak uğraşacağı tek şey hayatta kalmaktı.

Az kalsın korktuğu başına gelecekti. Joan MESTRES Barcelona'da tutuklandığında savaş başlayalı daha bir ay olmuştu. Doğuştan monarşist, Dolfuss'un sosyal Katolisizm'inin bir hayranı ve savaştan önce Gil Robles'in CEDA'sının üyesi olan MESTRES alt

yöneticilerinden biri olduğu sigorta şirketinin bürosuna bir komite el koyunca sokakta kalmıştı. Ardından tutuklandı. Biri onu ihbar etmişti. Her ne olursa olsun hayatta kalma umudu, bu amacı en iyi şekilde nasıl gerçekleştirebileceğini bile düşünmeden, azalıverdi.

Her an katledilmeyi bekliyordu. Bu yüzden bir FAI militanı hapisaneye gelip onu teslim alınca çok şaşırdı. Adam MESTRES'i CNT ağaç işçileri sendikasının merkezine götürdü. Yolda ona anne ve babası ile görüştüğünü, onların bir işçi sınıfı semtinde yaşayan orta halli insanlar olduklarını ve oğulları tutuklandığı için ağlamakta olduklarını anlattı. Sonuç olarak FAI militanı bu meseleyi bizzat ele almaya karar vermişti.

MESTRES'le kentin aynı kesiminde yaşayan FAI militanı, sendikanın başkanına çıktı ve dokunaklı bir konuşmaya başladı. MESTRES'i kurtarmıştı, çünkü o yoksul doğmuş biriydi ve yoksul bir *barrio*da yaşıyordu.

- "O bir halk çocuğu, Özel bir durumu var. Onu hapse atmak adaletsizliktir. Tek hatası dini propagandanın etkisinde kalmış olması. Tek günahı din. 19 Temmuz günü evinden bile çıkmadı."

Başkan bana baktı. "Çık şu masanın üstüne," dedi. Biraz duraksayarak masaya tırmandım. "Susun," diye bağırdı başkan. Sesler kesildi. Hâlâ içeri ilk girdiğim anki kadar şaşkındım. Başkan, politik bir mitingdeymiş gibi, orada bulunlara hitap etmeye başladı. "Bu adam halka silah çekmedi. Ona bir yaşama şansı verilmesi gerektiğine inanıyoruz. Hayatını düzene koyma, yanlış dini inançlardan kendisini kurtarma şansı." Kalabalık bağıra çağıra adamın sözlerini onayladı. Sonra herkes kendi işine döndü. Masadan indim ve dışarı çıktım. Özgürdüm...

Ne var ki, bu göreli bir özgürlüktü. Bir Halk Mahkemesi onun isyan suçundan yargılanmasını istiyordu. Gidip saklandı. Hayatı onun için katlanılır kılan tek şey *Socorro Blanco* -Beyaz Yardım- idi. Bu, hayatını tehlikede görenler arasında kendiliğinden başlamış bir hareketti.[21] Saklandığı evdeki insanlar Hıristiyanlığa özgü bir tarzda birbirleriyle yardımlaşıyorlardı.

---

21. Daha sonra örgüt casusluk ve sabotaja başladı, Fransa'ya kaçanlara yardım etti, sempatizanları askerî hizmetten muaf tutmak için doktor raporları hazırladı, gizli dini hizmetleri örgütledi vb.

- Bireysel sahiplik meselesi yoktu. Her şey paylaşılıyordu. İnsan dayanışmasının muhteşem bir örneği idi. Ölümün yakınlığı her şeyde ağırlığını hissettiriyordu. Tanrı'nın merhameti sayesinde yaşadığınız için dine karşı çok duyarlı hale geliyordunuz. Katliamlar dönemindeki ilkel Hıristiyanlık gibi bir şey. Günah -sıradan günlük hayatın günahı- deyim yerindeyse, konu dışı idi. Savaş boyunca bir kadına dokunmadım. Benim gibi pek çok mümin olduğundan emindim...

Savaş milliyetçilerin kesin zaferi sağlanmaksızın devam ettiği sürece Barcelona'da yaşamak gittikçe daha az güvenli oluyordu. Yapılacak tek şeyin kaçmak olduğunu düşündü. Kaçakçılar adam başına 1 000 *peseta*'ya -paranın yarısı iş bitince ödeniyordu- 12 kişilik bir gurubu Fransa sınırından geçireceklerdi. Her biri randevuya yarı yollardan geldi. Karanlığın içinde yola çıktılar. Hedeflerine doğru ilerliyorlardı ki bir müfrezenin çıkardığı sesleri işittiler: köpekli *carabiner*lar. Başlarındaki kaçakçı geri dönmelerini istedi. Barcelona'ya geri dönmekten başka yapılacak şey yoktu. Saklanmak yakalanmaktan daha iyi idi. MESTRES Bask hükümetinin temsicisi, merkezî hükümetteki bakanın kardeşi Irujo'yu görmeye gitti. MESTRES'in annesi Basklı idi ve bu sayede bir Basklı kimlik kartı alabilecekti. Irujo onu Valencia'daki bir ihracat şirketinin yöneticisine gönderdi. Adamın Fransızca ve İngilizce iş mektupları yazacak bir yardımcıya ihtiyacı vardı. Valencia'da onu kimse tanımıyordu. Bu yüzden orada yaşamak Barcelona'dan daha kolay olacaktı.

-Pitmans ve Macmillans basımı iki tane İngilizce yazışma kılavuzu aldım. Fransızca problem değildi, fakat İngilizce kesinlikle problemdi. Sabahları İspanyolca mektuplar yazıyor, öğleden sonra çevirilerini yapıyordum. En azından kendimi tehlikenin dışında hissediyordum...

Hükümet beklenmedik biçimde şirkete el koydu. Barcelona'daki mahkeme tarafından hâlâ aranmakta olan MESTRES bir gece içinde Valencia'da bir hükümet görevlisi oluverdi. Üstelik, ihracat bölümünün başına getirildi. İşleri kılı kırk yararak ve bütün yeteneğini kullanarak yapıyordu, çünkü hayatta kalmaya kararlıydı. Bir şoku bir diğer şok izledi: hükümet Barcelona'ya taşınmalarına karar verdi. Kendisi de oraya gitmek zorunda ka-

lacaktı. Bu imkânsızdı; gitmesi halinde ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı. Sonunda meseleyi patronuyla açıkça konuşmaya karar verdi. Kendisi eski bir sosyalist milletvekili idi.

- Bana hayretle baktı. "Sana nasıl yardım ederim, bilemiyorum. Önerebileceğim tek şey burada kalıp başka bir iş aramandır"...

Çok geçmeden devlete bağlı bir ithalat-ihracat şirketinde iş buldu. İspanyolca isimlerle çalışan Ruslarla birlikteydi. Hesap makinesini ilk kez orada gördü. Kadın, bir sürü sayıyı makineyle topluyordu. Ama bir kez de aynı işlemi kendisi yapıyordu. Neden böyle yaptığını merak ediyordu. Ona kalırsa, iki işlem yapacak yerde, eski usul toplama yapması daha mantıklı idi.

1938'de onu askere çağıran kâğıtlar geldi. Savaştan önce yedek subay olarak orduda bulunmuştu. Bu kez bir birliğin deposuna teğmen olarak gönderildi. Depoda bir çavuş okulu kurarak hayatta kalma çabası -"cumhuriyet muazzam bir çavuş ve asteğmen sıkıntısı çekiyordu"- dürüstlüğü yüzünden boşa çıktı. Sıradan bir subay olarak hizmet verirken erata ayrılan süte su karıştırıldığını keşfetti. Durumu protesto etti ve sütün tugay komiseri tarafından çalındığı ortaya çıkardı. Ertesi gün cepheye gönderildi, komiser de ortadan kayboldu.

Hayatta kalma şansı azalmıştı, çünkü görev yeri cephe hattındaki sıradan bir birlik değil, yeni kurulan 1. Özel Tugay idi. Ebro savaşı cumhuriyetçilerin aleyhine gelişiyordu. Milliyetçi toprağın bir metresinin bile düşmanın elinde kalmasını, her zaman olduğu gibi istemeyen Franco, Ebro'nun karşısındaki köprü başına cepheden bir karşı-saldırı başlatmıştı. Kasım ayı ortasında cumhuriyetçiler doğu kıyısına çekilmek zorunda bırakıldılar. Her iki taraf da ağır kayıplar veriyordu. Bir şaşırtma harekâtının gerekli olduğu düşünüldü. Aralık'ta özel olarak seçilmiş adamlardan dört taburun oluşturduğu 1. Özel Tugay denizden geçerek Granada'daki Motril'de karaya çıkarıldı ve Malaga üzerine yürüyüşe geçti.

- Sivil halkı korkutup bodrumlara ve hava akını sığınaklarına indiren ve böylece kimsenin bizi görmemesini sağlayacak olan patlamalardan sonra bir gece Almeria'ya sevk edildik. Eski teknelerin içinde sabahın ikisine kadar üst üste bekledik. Tam o saatte birden bir şamata koptu. Harekâttan vazgeçilmişti. Harekâttan sorumlu

-harekât Andalusia'nın tüm cephelerinden kombine bir saldırı ile desteklenecekti- denizci komutanın, çıkacağımız yerin çok tehlikeli olduğunu ve bu işi yapamayacağını söylediğini öğrendik...[22]

Granada cephesine gönderilen MESTRES yine de bir cumhuriyetçi saldırıdan sağ çıkmıştı. Evinde kaldığı belediye başkanının karısı onu teselli etti. Orada kalan herkes daima canlı olarak dönmüştü. Küçük bir köydü. Kadının bir köylü olan kocasının komünist olduğu anlaşılıyordu.

- Döndüğümü görünce, "Gördün mü," diye bağırdı. "ne söylemiştim ben sana?" Ve sonra şunları ekledi" "Teğmen, hani *senorito*lar (genç erkekler) dönmeyeceklerdi?"

Bu onun son eylemi idi. Amacına ulaşmıştı...

OLAYLAR 15
ÖLÜMÜ İZLERKEN

- Oda Pazar günleri mahkûmların ailelerini kabul ettikleri ziyaret odasına ya da bunun gibi bir şeye benziyordu. Yüksek pencereler, sıralar ve sandalyeler vardı. Sonra New York'takine benzeyen bir özgürlük heykeli. Ama belki de adaletin simgesi idi, çünkü elinde bir terazi tutuyordu. Odada birkaç silahlı muhafız vardı. Hapisaneye getirildiğimizde muhafızlar bağırışmışlardı: "*Centinale, alerta! Alerta estè!* (Nöbetçiler, dikkat! Esas duruş!) Bütün bunlar şu anda oluyormuş gbi canlı biçimde hatırlıyorum. Oysa uzun süre hatırlamadığımı düşündüm. Bunlar sanki annemin ve teyzemin bana anlattıkları öykülerdi. Ama gerçekte böyle değildi. O zamanlar sadece beş yaşındaydım. Ama yine de hatırladıklarımı onlara doğrulattım.

Babamın yeryüzündeki son gecesini birlikte geçiriyorduk. Sabahleyin kurşuna dizilecekti.

22. Generaller, Miaja ve Matallana operasyona destek vermeyi kabul etmediler; cumhuriyetçi hükümet ve itaatsizliği sineye çekmek zorunda kaldı. (Bk.H. Thomes, *The Spanish Civil war*, s.868.)

Babam Valencia'daki Katolik genç işçiler örgütü JOAC'ın bir üyesi idi. Savaş başladığında sağcı bir örgüte mensup olduğu için belediyedeki işinden atılmıştı. Önce bir garajda iş buldu, daha sonra bir kadastrocunun yanında teknik ressam olarak çalıştı. Bir kişi hariç bütün ailem sağcı idi.

Babam Ocak 1938'de gizli toplantı yapma suçundan tutuklandı. İddiaya göre bu toplantıda askerlik çağına gelen gençlerin çağrı pusulalarına yanıt vermemelerini iştemişti. Bu iddianın doğru olup olmadığını asla öğrenemedim. Belki de, toplantı, belediyeden atılan işçilerin tazminat almaları veya aynı işe dönmeleri için düzenlenmişti. En çok, toplantının *Socorro Blanco* ile bir ilişki kurma girişimi olabileceğine inanıyorum. Sıkıyönetim mahkemesi onu suçlu buldu ve idam cezası verdi. Cezanın yerine getirileceğine kimse inanmıyordu. Fakat bütün başvurular boşa çıktı. Milliyetçi ınıntıkada bir katliamın yapıldığı, cumhuriyetin de aynı şekilde karşılık verebilecek kadar kararlı olduğunu göstermek gerektiği söyleniyordu.

Hayatta ilk hatırladığım şey Valencia'da *Calle Colòn*'da bulunan SIM karargâhına onu ziyaret etmek için gidişimizdir. Daha sonra model hapisaneye nakledildi. Onu orada tek başıma ziyaret ediyor, annemin hazırladığı çıkınları götürüyordum. Sıkılı yumrukla selam vermeyi öğrenmiştim. Bu işleri kolaylaştırıyordu. Nöbetçiler gülüyorlardı: "İşte faşistin oğlu geliyor." Bir gün, içlerinden biri hapşırınca, "Jesus" dedim. Güldüler. Bu sözle verdiğim selam birbiriyle çelişiyordu. Garip ama, hapisanede onun yüzünü nasıl gördüğümü hatırlamıyorum. Bir gölge gibi. Bana çok özel ve zor bir görev yüklendiğini, bu yüzden hapisanede olduğunu söyleyecekti. Onun hapsedildiğini bile anlayamadım. Son geceye kadar asla bir trajedi duygusuna kapılmadım.

Otuz üç yaşındaki annemi, ondan iki yaş küçük teyzemi, beş yaşında olan beni ve henüz iki yaşında bile olmayan erkek kardeşimi, son geceyi onunla birlikte geçirelim diye içeri aldılar. Nöbetçilerin bağırışlarını işitiyordum. Hapisanenin avlusuna çıkarıldığımızda dehşet verici bir şeylerin olacağını biliyordum.

Babam son derece sakindi. Bizi kucakladı. Hep birlikte oturduk, kardeşimin yürüyüşünü, oynayışını seyrettik. Biraz güldük. Sonra babam bana Kurt Kardeş öyküsünü anlattı. Nöbetçilerden biri sövüp saymaya başladı. Bunun üzerine babam ayağa kalkıp

onlara sövdükleri şey uğruna ölmek üzere olduğunu söyledi ve seslerini kesmelerini istedi. Sonra bana öğleye kadar biraz uyumam gerektiğini söyledi. "Ben de çok yorgunum," dedi. "Biraz dinleneceğim, çünkü daha sonra sana ve annene söyleyeceğim önemli bir şey var. Bu yüzden iyice dinlenmem gerekiyor." Duvarın yanında duran sıraya oturdu. Sanırım biraz uyudum. Annem asla ağlamadığını söyler, ama gözyaşlarını tutmaya çalıştığı öyle belli oluyordu ve öyle trajik görünüyordu ki, gece boyunca babamın kararlı sükûnetine rağmen, sürekli olarak müthiş bir şok durumundaydım. Neler olacağını eksiksiz anladığımı hissediyordum. Sadece annem yüzünden değil, karşı köşede uturan öteki mahkûmun görünüşü yüzünden. Adamın karısı ve kızı acıdan kendilerini kaybetmişlerdi. Onların çığlıklarından ve hıçkırıklarından bütün bunların sıradan bir yolculuğun başlangıcında görülen türden bir veda olmadığını anlıyordum.

Gece bir hava akını olmuştu. Bombalar düşerken annem babama şöyle demişti: "Keşke bir bomba düşse de hepimiz ölsek." Bunu bana daha sonra anlattı. "Tanrı aşkına böyle şeyler düşünme," demişti babam. "Doğruca cennete gideceğim ve böylece sana tavassut edebileceğim." Annemi, ölümünün, öteki dünyaya atılan bir adım olduğuna ikna etti. Orada onu bekleyecekti. Ölümü daha iyi bir hayata geçiş belgesi idi.

İnanılmayacak kadar sakindi. Asla çok soğukkanlı ve kararlı bir adam olmamıştı. Fazla dindar da değildi, sadece pazar günleri ayine giderdi. Aileden hiç kimse onun son saatlerinde bu kadar kararlı olacağını düşünmemişti.

Sonunda bize bilmemizi istediği şeyleri söyledi: bir aşk ve kardeşlik mesajı. Daha iyi bir İspanya için, bir düzen içinde gerçekleştirilecek sosyal adalet için ölüme gittiğini söyledi. Sadece bizler için değil, şu nöbetçilerin çocukları için de ölüyordu. Bir dava söz konusu olduğu için bize asla intikam duygusuyla hareket etmememizi öğütledi. İntikamının alınmasını asla istemiyordu, çünkü böyle bir şey İspanya'yı bir kez daha iki kampa bölecek ve böylece ülkenin zaten sıkıntısını çektiği bütün hastalıklar nüksedecekti. "Onlar haklı olduklarına inanıyorlar. Ben de haklı olduğuma inanıyorum. İspanya'nın bir kez daha bölünmesi trajik olur. Asla nefret ve kin beslemeyin."

Sabahın beşinde onu götürmeye geldiler. Ayağa kalktı, saatini

çıkarıp bana verdi. Pijamasının üzerine sıradan bir ceket giymişti. Onu da çıkarıp bıraktı. Bir saat sonra infaz müfrezesi tarafından idam edildi. Annemin erkek kardeşi infaz müfrezesinin getirildiği kışlada görevliydi. İyi ki onu da aynı müfrezeye katmamışlardı.

Eve tramvayla döndük. Yolculuk sonsuza dek sürecek gibiydi. Annem ve teyzem hıçkırıkları dışında tam bir sessizliğe bürünmüşlerdi. İkide bir beni kucaklıyorlardı. Yüzlerine bakıyordum. Korku ve dehşet doluydular. Ve yolculuk bitmek bilmiyordu. Büyükannemin evine geldiğimizde beni yatırdılar. Büyükannem sürekli, "Baban yarın gelecek, yarın," diyordu. Ve ben olup bitenleri gayet iyi anlamıştım...

Josè Antonio PEREZ on beş yaşına kadar o geceyi yaşamadığına, olanların kendisine daha sonra annesi ve teyzesi tarafından anlatılmış olduğuna inandı. Ancak 1949'da amcalarından birinin subay olarak hizmet ettiği hapisaneyi ziyaret etti. Amca hapisaneyi çok iyi tanımıyordu. Ancak Josè Antonio, nöbetçilerin duruşlarını ve o geceyi geçirdikleri odayı hatırladı. "Babamın oturduğu köşede o alçak sıra duruyordu. Ölüme mahkûm edilen öteki adam tam karşıda oturmuştu. Nöbetçiler masada oturuyorlardı. Özgürlük heykeli de oradaydı. Bütün bunlar belleğime kazınmıştı. O geceyi yaşadığımı artık biliyordum."

YASA

... Gelecekteki yasalara İlham veren mahallî yönetim anlayışı her ne olursa olsun, açıktır ki, cumhuriyetin talihsiz biçimde tasarladığı Catalan Özerklik Statüsü 17 Temmuz 1936'dan itibaren İspanyol yasaları nezdinde bütün geçerliliğini kaybetmiştir...

Ancak, muzaffer güçlerimizin Catalan toprağına girişleri, bu ilganın pratikte uygulanması bakımından ciddî bir idarî sorun arzediyor. Neticede, Anavatan'ın birliği ile uyum içinde, bu eyaletlere İspanya'nın geri kalan kısmındaki kardeş eyaletler ile eşit bir temelde hükümet etme şerefini veren bir yasal sistemi yeniden kurmak, gereklidir.

Catalan özerklik statüsünü ilga eden yasanın General Franco tarafından imzalanan girişi, (Burgos, Nisan 1938).

1938 KIŞINDAN 1939 BAHARINA

BARCELONA

Parlak biçimde planlanan ve gerçekleştirilen Ebro geçişinin geleneksel savaş anlayışından kaynaklanan bir hata olduğu sonunda anlaşıldı. Askeri güçle cepheden karşı karşıya gelinmesi milliyetçi ordunun ağır basmasına yol açtı. Bu büyük çapta, erken cumhuriyetçi saldırıların bir tekrarı idi: Brumete, Belchite, Teruel. Düşman, gafil avlayan bir yarma hareketi; hızlı hareket eden milliyetçi takviyelerin saldırı hazırlığı; nihayet, milliyetçi karşı-saldırı. Ebro saldırısı zaman kazandırdı ve cumhuriyetin yerine getiremeyeceği miktarda savaş malzemesinin kaybına yol açtı. Nehri arkaya alarak savaşmak durumu zorlaştırıyordu. Savaş, dünya savaşının yakın görüldüğü bir sırada Çekoslovakya'nın yol açtığı uluslararası krizin en yüksek noktasında başladı. Dünya sa-

vaşının yakın olması burjuva demokratik güçlerin neredeyse kaçınılmaz biçimde cumhuriyetin kaderine doğrudan müdahale etmelerini sağlayacaktı. Eylül sonunda Münih anlaşması bir ölüm darbesi indirdi.[1] Bundan altı hafta sonra Fransa İspanya sınırını bir kez daha kapadı.

Christmas'tan iki gün önce Franco Almanların büyük çapta yardım vaadi üzerine, Catalonia'ya saldırı başlattı.

On dokuz yaşındaki Toledolu komünist köylü Timoteo RUİZ Ebro savaşı sırasında teğmenliğe terfi etmişti. Catalonia'yı savunacak bir bölük toplamak üzere derhal Barcelona'ya gönderildi. Carlos Marks kışlasına gönderilen adamları gördüğünde hevesi kırıldı. Adamların hemen hepsi özel becerileri nedeniyle askerî hizmetten muaf tutulmuş kişilerdi ve çoğu evliydi. Bruch geçidi boyunca bir hattı tutmak için yola çıktıklarında, karıları ve çocukları onları görmeye geldiler. Adamların savaşı yürekten istemediklerini hissetti. Bir bozgun ruhu vardı. İnsanlar savaş yorgunu olmuşlardı.

- Köylüler bana, "Ah şu işler bir bitse," diyorlardı. Nasıl biteceği umurlarında değildi, önemli olan bitmesiydi. Madrid'de Kasım 1936'da olduğu gibi bir savunma ruhu yoktu. Barcelona'daki siyasal mücadelelerin ruhları tükettiğini düşündü. Madrid savunması sırasında ideolojik farklılıkların önemi olmamıştı.

Fakat adamları bir kez cepheye sürdüğünde savaşçılıkları arttı. Moral bozukluğunun en yüksek olduğu yer cephe gerisi idi.

Cephe gerisinden bu son savaş için çağrılanlardan biri de, Barcelona'da kalmış Lliga Catalana üyesi Tomàs ROIG LLOP idi.[2] Otuz altı yaşındaydı. *Francesc Macià* okuluna geldiğinde üçüncü katta toplanmış 400 adam gördü. Hepsi de, kendisi gibi aile re-

---

1. Bir ay sonra Uluslararası Tugaylar, İspanya'dan çekilmenin Rusya'yı memnun edeceği şeklindeki Sovyet tavsiyelerine uyarak çekildi. O sırada Uluslararası Tugaylar'a katılanlar İspanyollar tarafından belirleniyordu. Müdahale etmeme komitesi bütün gönüllülerin çekilmesi için hazırlanan bir planı onayladı. Yaklaşık 10 000 İtalyan gönüllü çekildi (12 000'i hâlâ İspanya'da idi). Britanya, müdahale etmemeyi ve gönüllülerin çekilmesini resmen desteklerken İtalya ile savaşın sonuna kadar İtalyan birliklerinin İspanya'da kalmalarını kabul eden bir anlaşmayı müzakere ediyordu.

2. Bk.Militanlar 16.

isleri idi. Başlarına neler geleceğini düşünerek beklediler ve beklediler.

- Üç saat geçtikten sonra adamlardan biri ayağa kalkıp şöyle dedi:"Buradan gitmek istiyor musunuz?" Koro halinde, "Elbette," dedik. "O halde dörderli sıraya girin. Komutanınızmışım gibi davranacağım. Siz de yürürken adımlarınızı, 'bir-iki, bir-iki' diye bağırarak atın." Hemen sıraya girdik, başımızdaki adam komut verdi ve bağırarak binadan çıkıp uzaklaştık. Nöbetçilerin önünden geçtik. Köşeyi dönüp uzaklaştığımızda hâlâ "bir-iki" diye bağırıyorduk. İşte o zaman liderimiz-kendisi mizahı duygusu olan gerçek bir dahi idi- son kez "bir-iki" diye bağırdı ve dağılıp kaçmaya başladık. Ordu bizi bir daha asla göremedi...

1939, 1936 değildi. Artık bir cephede Hizmet vermeyen Reuslu komünist avukat Josep SOLE BARBERA böyle düşünüyordu. Madrid'de gerçek bir halk birliğini ifade eden meçhul bir kahramanlık yaşanmıştı. Catalan güçleri ne morallerini ne de kahramanlıklarını kaybetmişlerdi; ancak, koşullar değişmişti. Kuzey kaybedilmişti; müdahele etmeme komitesi rolünü düşmanın işine yarayacak şekilde oynamıştı; Mayıs 1937'den beri yaşanan politik olaylar etkilerini duyurmuştu. "Ölümüne direnmenin koşulları artık yoktu."

Mayıs olaylarından sonra saklandığı yerden çıkıp gelen POUM'lu matbaa işçisi Adolfo BUESO Barcelona'da sadece yenilgi ruhu görüyordu. Hiç kimsenin kenti savunmak için ölümüne savaşmak niyetinde olmadığını düşünüyordu.

- Herkes, "Nasıl yapsam da kaçsam, " diye düşünüyordu. Barcelona 1936' da kuşatılmış olsaydı halk tıpkı Madrid'deki gibi tepki gösterecekti. Fakat otuz iki ay süren savaşın sonunda bu cesaret kalmamıştı. İnsanlar kent düşmeden bir hafta önce ayrılmaya başladılar...

Cephedeki inatçı direniş on beş gün kadar sürebildi; daha sonra, askerî gücün ağırlığı hissedildi ve milliyetçiler birliklerinin ilerleyebileceği en yüksek hızla Borcelona üzerine yürüdüler. On yedi yaşında milliyetçi piyadede geçici teğmen olan Ignacio HERNANDEZ, "Bize ulaşım aracı sağlanması halinde iki gün içinde Fransa sınırına kadar gidebilirdik," diye düşünüyordu. "Böyle yapacağımız yerde günde 30 km. yürüyerek ayak sürüyorduk..."

Saldırının başlamasından tam bir ay sonra, 26 Ocak'ta, milliyetçiler Barcelona'ya girdiler. Başkan Companys Barcelona yüksek mahkemesi başkanı Josep ANDEU ABELLO'yu telefonla arayarak kenti onunla birlikte terk etmek istediğini söyledi. Companys'in Horta semtindeki *torre*'sinde birlikte akşam yemeği yedikten sonra ANDREU'nun arabasına binip kent merkezine doğru hareket ettiler.

- Asla unutamayacağım bir geceydi. Sessizlik tamdı, dehşet bir sessizlik; ancak, bir trajedinin en yüksek noktasında hayal edebileceğiniz türden. Arabayı *Plaça de Sant Jaime*'ye sürdük, hükümet binasına ve kente elveda dedik. Saat sabahın ikisi idi. Milliyetçi ordunun öncüsü henüz Mount Tibidabo'daydı ve Montjuich'e doğru yaklaşıyordu. Artık dönemeyeceğimizi biliyorduk. Arabayı tek başımıza, Gerona yakınlarındaki Sant Hilario de Sacalm'a doğru sürdük. Orada, bir markizin mülkünde üç dört gün geçirecektik...

Kütüphanecilik öğrencisi Eulalia de MASRIBERA hiç bir tarafa tam olarak bağlı değildi. "Haftanın en iyi günü" ona göre "birileri"nin gittiği, "diğerleri"nin ise henüz gelmediği gün olacaktı. Şimde kitlesel bir göçe tanık oluyordu. Ansızın çevrede şu sözler dolaşmaya başlamıştı: "İnsanlar gidiyorlar...

- Eşyalarını taşıyarak evimizin önünden geçen insanların trajik bir görünüşü vardı. Katırların çektiği arabalardaki, otomobillerdeki insanlar. Bütün bir gün ve gece sürdü. Bütün eşyaları ile birlikte kaçan Güney Vietnamlıların oluşturdukları manzaraya benziyordu...

❋

Kentin öteki ucunda, bir liberal cumhuriyetçi doktor, Klinik hastanesine el koyma emri alan milliyetçi ordu sürüsüne kaydedildi. Demir kapıları itip açtığında bereli bir adam kaçmaya başladı.

- "Buradalar," diye bağırdı. "Kimler?" diye sordum. "Faşistler," diye kaşılık verdi. "Evet, yani biz," diye bağırdım. "*Viva*

Espana!" diye haykırdı."Devam etmene gerek yok," dedim, "bu çığlığı işitmekten bıktım. "Sonra hastaneye girdik. Bütün yatakların yapılmış, her şeyin düzen içinde ve çok temiz olduğunu görünce şaşırdım...

Ayrıca, oraya ve tıp fakültesine sığınmış çok sayıda sağcıyla karşılaştı. Bol miktarda yiyecekleri vardı: et, *butifarra* (sosis) ve şarap. O gece, güzel bir yemekten sonra dans partisi düzenlediler. Dr. Antonio TORRES iyi vakit geçirdi; kızlar güzeldi ve askeriyenin yiyeceği boldu.

Eulalia de MASRIBERA Faslı birliklerin gelişini seyrediyordu. Ansızın bir subayın elindeki kamçıyla askerlerden birine vurduğunu gördü. Korkuyla yere çöktü. "Dehşet verici, insanın asabını bozan bir geceydi."

Kentin sokakları, parçalanmış kâğıtlar, parti kimlik kartları ve dokümanlarla doluydu. Limanda bombalanarak batırılmış gemilerin direkleri suyun üzerinde görülüyordu. Değirmen sahibinin karısı Juana ALIER, nihayet bitti, diye düşündü. Tanıdığı insanlar neşeden çılgına dönmüşlerdi. "Mutluluk veren şu ya da bu tarafın kazanması değil, savaşın bitmiş olmasıydı."

❋

Miliyetçi ordu bütün Catalonia'yı ele geçirerek on beş gün içinde Fransa sınırına ulaştı. Yaklaşık yarım milyon sivil ve asker sürgüne gitti ve çok zor koşullar altında Fransız toplama kamplarına kapatıldı.

Timotea RUIZ daha birkaç hafta önce Barcelona'da oluşturduğu birliği ile, gündüzleri düşmanla çatışarak, geceleri yeni bir mevziye çekilerek Fransa Sınırına kadar bütün yolu savaşarak katetti. Sınırı geçerken, kendisi ve öteki militanlar küçük silahlarını Fransızlara teslim etmektense saklamayı tercih ettiler. Kısa süre içinde İspanya'ya tekrar dönüp mücadeleyi sürdüreceklerine inanıyorlardı. Ancak bir toplama kampına doğru yürürlerken tren dolusu Rus savaş malzemesini -uçak yedek parçaları, top ve mühimmat- görünce moralleri bozuldu. Fransızlar bütün bunları tutmuşlardı. İlk kez burjuva demokrasilerinin cumhuriyete yardımı reddetmelerinin gerçek boyutunu anladı. Faşizmin yarattığı kriz bunca zaman sürerken, yardım etmeleri *kendi*

çıkarlarına değil miydi? Ama hayır, kördü bunlar. Bu durumun ışığında savaş stratejisini yeniden düşünmek, kazanmak için sadece İspanyol halkının kaynaklarına bağlı araçlar bulmak gerekiyordu...[3]

Fransa üzerinden gemiyle gönderilen ve sınırda tutulan Sovyet silahları çok gecikiyordu. Bazı trenler son anda gönderiliyordu. Savaştan önce içinde yer aldığı Madrid tugayında gizli asker ve onbaşılar örgütünü kuran, komünist Francisco ABAD Figueras şehrinin askerî komutanı olarak trenlerin Fransa'ya geri dönmelerini emretmek durumunda kaldı. Aksi halde silahlar ancak düşmanın işine yarayacaktı. Figueras sınıra varmadan önceki en büyük son şehirdi. Son anda, kendisi ve kayınpederi Yarbay Diaz-Tendero sınıra ulaşmak için Port Bou'nun yolunu tuttular. Ve orada başka trenler gördüler. Araştırdıklarında bir vagon dolusu doküman buldular. Hepsi de Savunma Bakanlığı'nın Halk Ordusu ile ilgili dokümanlarıydı. Güç bela hepsini yok etmeyi başardılar. Belgelerin kasten düşmanın eline geçmesi için terk edildiğini düşünüyorlardı.

Cumhuriyetin son Dışişleri Bakanlığı sınıra yakın bir köy okuluna yerleşti. Sanat tarihçisi ve savaş sırasında bakanlığın politik ve diplomatik büro şefi Josè LOPEZ REY ve sekreter Quero Bakanlık'ın geriye kalan son görevlileri idi. LOPEZ REY, bir İkinci Dünya Savaşı patlak verene kadar direnişin devam edebileceğine - Negrin'in halkın önünde iddia ettiği gibi- asla inanmamıştı. Hitler ve Mussolini İspanyol iç savaşı tasfiye edilene kadar bir dünya savaşını başlatmayacaklardı; Britanya ile Fransa ise saldırıya uğramadıkça harekete geçmeyeceklerdi. Negrin'in öteki kartı -görüşmeler- zor olsa da oynanabilecek tek karttı. Negrin on üç maddesini ilan ettikten sonra, geçen Mayıs'ta, sürgündeki İspanyol monarşisi ile görüşmelerin başladığını biliyordu.[4] Monarşi'nin restorasyonu cumhuriyetin yasalarını mümkün olduğu kadar koruma girişimi ile el ele gidecekti. Ayrıntıları bilmeksizin, Negrin'in, kaçınılmaz İkinci Dünya Savaşı patladığında cumhuriyeti restore etmenin mümkün olduğunu gerçekten düşünüp düşünmediğini merak ediyordu.

---

3. Bk. s. 429-430.

4. Bk. s. 617-618; Negrin başka görüşme kanallarını da denedi. Buna, Nazi rejimi temsilcileri ile doğrudan temas sağlama da dahildi (bk. Thomas, op. cit., s. 848).

1 Şubat'ta, Barcelona'nın düşmesinden beş gün sonra Başbakan barış için üç koşul öne sürdü: İspanya'nın bağımsızlığının garanti edilmesi; İspanyol halkına kendi hükümetini belirleme hakkının garanti edilmesi; zulüm yapılmaması. Negrin'in konuşmasını Figueras'taki bir Cortes toplantısında işitenler Franco'nun bu koşulları kabul etmeyeceğini biliyorlardı. Böylece Negrin savaşın devamını sağlamış oluyordu.

LOPEZ REY okulun anahtarını cebine koydu ve yardımcısı ile birlikte sınıra doğru yürüdü. İskorbütü vardı. Barcelona'da geçirdiği son altı ay boyunca pirinçten başka bir şey yememişti. Bir salata 75 pesetadan fazlasına mal oluyordu. Hayatında istediği kadar para harcayabileceği pek az zaman olmuştu. Resmî pasaportu sayesinde sorunla karşılaşmadan sınırı geçerken Franco'nun zaferinin neredeyse kesin olduğunu düşünüyordu. Fransa ve İngiltere Burgos rejimini tanıyacaklardı. Müdahale etmeme politikası gülünç bir oyundu. Fransız ve İngiliz hükümetleri korkakça davranıyorlardı. Bu yüzden her şeyi kendi blöfüne bağlayan Hitler oluyordu.

Perpignan'da restoranta girip iki kişilik yemek ısmarladı. Yemekler gelince, garsonun şaşkın bakışları arasında oturup iki kişilik yemeği yedi.

❀

On beş gün boyunca Barcelona ile sınır arasındaki 160 km. mesafeyi kateden on binlerce sivil pek şanslı sayılmazlardı. Düşündükleri tek şey güvenli bir yere ulaşmaktı. Sovyetler Birliği'nden dönen öğretmen Rosa VEGA aralarındaydı. Yanında genç ve hamile bir kadın vardı. Yolda geçen birkaç günden sonra ışık ve su bulunmayan bir *masia*da (çiftlik evi) doğurdu. İki gün sonra bebeğini kucağına alan kadın tekrar sınıra doğru yola koyuldu.

Rosa VEGA sınır karakolunda silahlarını bırakmış askerler gördü. Pasif, yenilgiye uğramış görünüyorlardı.

- Fransızlar büyük kazanlarda süt kaynatıyorlardı. Sınırı geçtiğimizde bize bir süt ve bir parça ekmek verdileri. Hayatımın en kederli günüydü. Her şey bitmiş gibiydi. Yenilmiştik, artık hiçbir şeyin değeri yoktu...

Kadınlar ve çocuklar erkeklerden ayrılarak başka, toplama kamplarına gönderildiler. Bir balıkçı teknesiyle Asturias'tan kaçan Dr. Carlos MARTINEZ altı ay içinde ikinci kez İspanya'dan kaçıyordu. Figureas'ta, çalışmakta olduğu hastaneyi yıkan hava saldırısından kurtulduğu için şanslıydı. Sınırda trenle sürgüne gönderilen yaşlı erkekleri, kadınları ve çocukları seyretti. Yenilginin ağır yükünü omuzlarında taşıyorlardı. Ailelerin birbirinden ayrılması ve insanların toplama kamplarında bilinmeyen bir kadere doğru yol almaları korkunç sahnelerdi.

- Yenilginin ve sürgünün sadece iki ya da üç yıl süreceğine dair yaygın bir kanaat vardı. Savaşın boyutları bu iyimserleri yanıltacak gibi görünüyordu. Düşmanın kazandığı zaferden kolay kolay vazgeçmeyeceğinden emindim.

❋

Barcelona'da Falanj'ın propaganda şefi Dionisio RIDRUEJO karışık bir programı uygulamaya koymak için hazırlanıyordu. Catalonia'nın düşüşünü önceden görerek, Catalanlar ve sendikalistler üzerinde onların yenilgiye uğramadıkları izlenimini yaratmaya karar verdi -en azından Catalanlar ve sendikalistler olarak. Falanj'ın Genel Sekreteri Fernàndez Cuesta'nın da onayladığı tasarısı Catalan dil kitapları ve manifestolarından çok sayıda dağıtmayı kapsıyordu. Milliyetçi güçlerin gelişini neşeyle karşılayan pek çok Barcelonalı küçük burjuvanın yüzündeki neşeyi görünce aldığı kararın doğrulandığını hissetti. Savaşın sona ermesinin verdiği rahatlama, yüzlerine vuran açlığın nihayet giderilecek olması çok iyi kullanılabilirdi.

Falanj ayrılıkçılığa karşıydı ve İspanya'nın birliği için savaşıyordu. Fakat RIDRUEJO için ayrılıkçılığın yenilgiye uğratılması Catalonia'nın kültürel özerkliğinin yenilgiye uğratılması anlamına gelmiyordu. Anarko-sendikalist işçi sınıfına gelince, elindeki guruplar proleter *barrio*larında mitingler yaparak, yeni tip sendikalizmin onların sendikalizmini yok etmeyi değil sadece onun yerini almayı amaçladığını açıklayacaklardı. Planını açıklamak için askerî komutan General Alvarez Arenas'a gitti. Komutan onun söylediklerini pek dikkate almadı.

- "Bu kent büyük günahlar işlemiştir. Şimdi günahlarından arındırılacaktır. Kitlelere sürekli hitap etmek için kentin her sokağına bir kürsü kurulmalıdır," dedi bana. Bütün malımın müsadere edilmesini emretti, Catalan dilinin konuşulmasını ve işçi sınıfı *barrio*larında toplantı yapılmasını yasakladı. Kısa süre içinde afişler çıktı ortaya: "İmparatorluğun dilini, Castilyacayı konuş". Dükkân sahipleri bütün isimleri Castilia diline çevirdiler. Bütün yabancı isimler "millileştirildi."

RIDRUEJO kentte ancak on beş gün kalabildi. Altüst olmuştu, bir sinir krizi geçirdi ve hastaneye kaldırıldı.

Barcelona fethedilmiş bir kentti. Catalan milliyetçisi orta sınıf artık Franco İspanyası'nın kültürel baskısının ağırlığını hissedecekti.

Madde l: l Ekim l934 tarihinde l8 Temmuz l936 tarihine kadar İspanya'nın uğradığı yıkıma katkıda bulunan veya bu yıkımı ağırlaştıran bütün kişiler; yukarda belirtilen ikinci tarihten itibaren milliyetçi harekete aktif veya pasif olarak muhalefet eden bütün kişiler, siyasal faaliyetlerinden sorumlu tutulacaklardır.

Siyasal Yükümlülükler Yasası (Burgos, Şubat l939)

MADRİD

Catalonia'nın ani düşüşü cumhuriyetçi mıntıkanın geri kalan kısmını ürküttü. Burası hiç de küçük olmayan -ülkenin yaklaşık üçte biri- Madrid'den Valencia'ya ve güneyden Almeria'ya kadar uzanan ve yarım milyon kadar yenilgiye uğramamış dört ordu tarafından savunulan bir bölge idi.

Negrin ve bazı bakanlar komünist politik ve askerî liderlerin eşliğinde Fransa'dan merkez-güney bölgeye döndüler; fakat cumhuriyetin başkanı, pek çok hükümet üyesi, politik partilerin ve sendikaların yürütme üyeleri ve cumhuriyetin üst askerî yöneticilerinden bazıları Fransa'da kaldılar.

Dönüşünden iki gün sonra, 12 Şubat'ta başbakan, merkez ordusu komutanı Albay Casado ile Madrid'de buluştu. Albay sürekli direnişin imkânsız olduğunu söyledi. Ordusunun uçağı, topçusu ve otomatik si-

lahları eksikti. Askerlerin kış giysileri yoktu. Madrid nüfusu ise açlık noktasındaydı. Durumun ciddiyetini anlayan Negrin, Sovyet silahlarının Fransa'da olduğu, barış görüşmelerinin başarısızlığa uğradığı ve Madrid'e besin maddesi ikmalinin yetersiz olacağı karşılığını verdi. Casado silahlı güçlerin şefleri ile durumu tartışmak için bir toplantı düzenlemesini söyledi ona. Toplantı dört gün sonra gerçekleşti. Ordu komutanları, bütün subaylar -biri hariç- şu düşüncedeydiler: savaş devam edemezdi. Amiral Buiza, donanma tayfasının barış görüşmeleri başlamadığı taktirde İspanyol karasularını terk etmeye karar verdiklerini bildirdi. Sadece "Madrid kahramanı" General Miaja ve o zamanki üst komuta direnişi sürdürme eğilimindeydi. Negrin başka yol olmadığını düşünüyordu.[5] Yaklaşık bir yıl başarı sağlamadan görüşmeler yoluyla barışı sağlamaya çalışmıştı. Ne varki, direnişi sürdürmek için somut önerilerde bulunmadı.

Şimdi trajedinin sonuna kadar sürecek karmaşık ve belirsiz manevralarla dolu bir on beş gün başlamıştı.

Artık cumhuriyetin tek başına savaşı kazanma umudunun olamayacağı herkes tarafından açıkça biliniyordu. Ancak savaşı sonuna ulaştırmanın başka yolları vardı. Franco'nun uzlaşmazlığını bilen Negrin ancak direnerek taviz sağlayabileceğine hiç kuşkusuz inanıyordu. Dünya savaşının yakınlığı, direniş devam ederken durumu değiştirebilirdi ve bu arada çok sayıda insan tahliye edilebilirdi. Negrin'in önde giden hasımı Albay Casado Negrin'in uzlaşmazlığının ve komünistlerden gördüğü desteğin düşmandan taviz koparmanın önündeki başlıca engeller olduğuna inanıyordu.

---

5. Bk. Thomas, op.cit.,s.892.Yine bk. J.M.Martinez Bande, *Los cien ùltimos dias de la republica* (Barcelona, 1973), s. 96. Döndükten hemen sonra, farklı bir izlenim yaratmasına rağmen, anarko-sendikalist liderleri terk etmişti. Liberter gençliğin genel sekreteri Lorenzo INIGO, hükümetin ne önerdiğini öğrenmek üzere Valencia'ya Negrin'i görmek için giden üç üyeden biri idi. INIGO'ya göre, askerî liderler iki aydan daha fazla sürecek bir direnişin mümkün olmadığını düşünüyorlardı. Hükümet direnişi örgütleyecek araçlara sahip miydi? Eğer öyleyse -bu sözlü teminatlardan daha fazlasını gerektirecekti- liberter hareket direnişin başına geçebilirdi. Başbakana bunları söyledi. "Açık sözlülüğünüzü kutlarım," diye karşılık verdi Negrin 'Aynı açıklık ve içtenlikle yanıt vereceğim. Hükümet Cumhuriyet'in moral değerlerini kurtarmak için Valencia'ya geldi. Savaşın kaybedildiğini düşünüyoruz. Direniş örgütleme olanağı yoktur. Bütün sivil valilere hayatı tehlikede olanların tahliyesi için hazırlık yapma emrini vermiş bulunuyoruz. Konuşulacak bir şey kalmamıştı. Oradan ayrıldık."

Her iki adam da savaştan ne kurtarabilirlerse kurtarmaya kararlıydılar, ancak bu kararlılık davranışlarına yansımadı. Negrin, sınırlı da olsa sürekli direnişin ne kazandırabileceğini asla tam olarak bilemedi. Tek başına durumu kurtarabileceğine inanan Casado düşmana olduğu kadar cumhuriyetçi ınıntıkaya da gerçekçi olarak verebileceğinden fazlasını verdi ve böylelikle "onurlu bir barış" hayalinin anlık direniş fikirlerine ağır basmasına yol açtı.

Halkın savaş bezginliği ve artan anti-komünist duygu yaşanmakta olan dramı ağırlaştırdı.[6] Cephe gerisinde bir devrimci savaş için çok önemli olan siyasal seferberliğin yokluğu etkisini hissettirmeye başlamıştı. Komünist Parti'nin, ordu, polis ve siyasal komiserlikteki hâkimiyeti, komünist olmayan pek çok kişinin gelecekten korkmasına yol açtı. Geçmişin sert mücadeleleri yenilgi sırasında bile unutulmuyordu.

Komünistler faaliyetlerini cephe üzerinde yoğunlaştırırlarken cephe gerisindeki yarı aç sivil nüfusa bütün güçleriyle direnmeleri için çağrı yapamıyorlardı. "Mücadeleye hep birlikte başladık, sonuna kadar hep birlikte devam etmeliyiz," diye yazıyordu. Madrid Komünist Parti yayın organı *Mundo Obrero.* "Muzaffer direniş için hazırlanın." "İşgalci İspanyol toprağında kaldığı sürece halk savaş durumunda olacaktır."

Açlık ve soğuğa rağmen direnme arzusu bütünüyle yok olmadı. Mühimmat üretiminin devam ettiği "tünel"de UGT'li tornacı Pedro Gomez durumu düşünüyordu. Savaştan bıkmışlardı ve artık sona ermesini istiyorlardı.

- Fakat teslimiyet değil kayıtsız şartsız teslimiyet hiç değil. Valencia'da sorunu çözecek silah stokları olduğuna dair söylentiler vardı. Savaşı tamamen kaybedebileceğimize inanmıyorduk.

Ne var ki, direniş 1936'da olduğu gibi lafla derlenip toparlanamazdı. Bir amaç olmalıydı. *Mundo Obrero* soruyordu: "Direnişin anlamı nedir?" "İspanya'nın huzurunu ve bağımsızlığını temin etmek, "diye yanıtlıyordu. Bu açıklama pek çok kişiye yetersiz görünüyordu. Sonuna kadar savaşılmazsa huzur daha çabuk gelmez miydi?

---

6. Bk.,örneğin, M.Tagüena, *Testimonio de dosguerras* (Meksika, 1973); s.306 ve 323.

- Artık komünistlere inanmıyordum. Dilleri, hergün kullandıkları o bildik dil hep birörnekti. Her gün aynı sloganlar, bana daha çok rahipleri hatırlatıyorlardı. Alvaro DELGADO böyle diyordu...

Geçen yıl kendisinde bir resim yeteneği keşfetmiş ve babasının giysi dükkânında sürdürdüğü tezgâhtarlık işini bırakarak Güzel Sanatlar okuluna yazılmıştı. Güzel Sanatlar, savaş sırasında başkentte açık kalan birkaç okuldan biriydi. Burada SSCB'de öğrenim görmek için bir burs elde etti. Komünizm olarak karşılaştığı şeyden hoşlanmayışı bursu reddetmesine yol açtı.

- Toplumsal adaletin üstün tutulacağı yeni bir İspanya ideali - savaşın başında bizi harekete geçiren ideal- artık belirgin değildi. Üç yıl sonra, bizim gibi ılımlı solcular için her şey karmakarışık hale gemişti. Savaştan bıktık ve sağcıların zaferinin milliyetçilerin iddia ettikleri şeyi sağlayacağını -daha öteye varmayacağını- umut etmeye başladık...

Cephe gerisindeki soğukluk gittikçe güçlenen bir beşinci kol haline geldi. "Şimdiki zaman içinde, gelecekte neler olacağı büyük önem taşır, "diye düşünüyordu gizli Falanj milisi liderlerinden David JATO. Ağır bir baskının artık söz konusu olmadığını gördükçe beşinci kola hizmet etmek isteyen insanlar en umulmadık yerlerde ortaya çıkıyorlardı.

- Casado'nun genel kurmayında adamlarımız olduğunu söylemiyorum; kurmayın çoğunlukla bize yardım etmeye istekli olduğunu söylüyorum. Madrid'deki sağlık servislerine katılan çok sayıda doktor elimizdeydi. Adamlarımız asker alma merkezlerine sızıyorlardı. Hattâ *Socorro Rojo* (Kızıl Yardım) gibi bazı komünist örgütler bile beşinci kolun eline düştü...

Gizli Falanj itibar için önemli bir sabotaj eyleminde bulundu: metro tünelinin yer altı mühimmat fabrikası olarak kullanılan uzun bir bölümünün havaya uçurulması. Fakat başlıca görevi savunmayı kırmaya yönelikti: savaşın son aşamalarında stratejik hedeflerin ele geçirilmesi ve cumhuriyetçiler arasında moral bozukluğu yaratılması.

Her gün asker üniforması içinde üç gizli falanjist bir kışlaya ekmek toplamaya gönderiliyorlardı. "Milisimizin moralini yük-

seltmek için halkın en çok arayıp da bulamadığı şeyi, yiyeceği, sağlamak zorundaydık." Gençler tehlikeli bir işe bulaştıklarını hissederek ekmeği hemen alıp uzaklaşıyorlardı.

- Bilmedikleri şey, onlara ekmeği veren onbaşının bizim milisten; karneleri hakikîleri ile birlikte kendi bürosunda düzenleyen yüzbaşının bizimle birlikte ve kışlaya komuta eden albayın bizim tarafımızda olduğu idi. Onu bizzat görmeye gitmiştim.

Tıbbî Yardım ve İkınal Müfrezeleri beşinci kolcularla öylesine doluydu ki Madrid'de İtalyan va Alman elçileri gibi biliniyorlardı.

Çocuk Göçmenlere Yardım İçin Uluslararası Kuveykır Komisyonu'nun bildirdiğine göre, başkent eldeki besin maddesi ikmal düzeyine göre iki ya da üç aydan daha fazla dayanamayacaktı.[7] Ne ısınma araçları için yakıt, ne sıcak su, ne de hastanede veya ameliyathanede giyilebilecek giysi vardı. Bu arada miliyetçiler, tarafsızların sayısını arttırmak ister gibi başkenti ekmekle bombardıman ediyorlardı.

-Alvaro DELGADO ekmek çuvallarının üzerinde bir propaganda bantı olduğunu hatırlıyordu: "Bu ekmek milliyetçi kardeşleriniz tarafından size gönderiliyor." Çok güzel, beyaz ekmekti. Bazen Güzel Sanatlar okulundaki kırık tavan penceresinden içeri bırakılıyordu. Çevrede kimse yokken ben ve öteki öğrenciler bir keresinde o kadar çok yedik ki, hasta olduk...

Sokaktaki insanlar aynı şeyi yapmıyorlar, ekmeği öfkeyle tekmeliyorlardı.

- Ben de böyle yaptım. Açlıktan neredeyse ölmek üzereydik, yine de insanlar birbirlerine şöyle bağırıyorlardı: "Dokunmayın onlara!" UGT'li tornacı Pablo MOYA morallerinin bozuk olmadığını, bunun da dava için duydukları coşkunun ve gösterdikleri desteğin bir kanıtı olduğunu, hatırlıyordu...

---

7. Akt. Thomas, op.cit.,s.893. "Gericiliği ile tanınmış Cuenca'da köylüden tahıl almak neredeyse imkânsızdı." Savaş sırasında Komünist Parti'ye katılan ve o sırada muntemelen İspanya'nın tek kadın sivil valisi olan Carmen TUDELA'nın gözlemi buydu. "Denetimlere rağman köylerde ekmeğin bolluğunu görebiliyordunuz; fakat köylünün buğdayını teslim etmesini ancak zorla sağlayabilirdiniz ve zor kullanmanın siyasal bakımdan uygun olmadığı düşünülüyordu."

❀

Negrin döndüğünden beri Albay Casado Madrid'deki milliyetçi ajanlarla bağlantı kurmuştu. 20 Şubat'ta, ordu komutanlarının Başbakan'la toplantısından dört gün sonra Casado'nun komutasındaki bir subay milliyetçi bir ajan olarak ortaya çıktı ve ona Franco'nun bir bildirisini verdi. Bildiride, silahlarını gönüllü olarak teslim edecek cumhuriyetçi ordu mensuplarına bazı ayrıcalıklar teklif ediliyordu. Eğer cinayet işlememişlerse kendilerine "iyi" davranılacaktı. Daha önemlisi, bu kişiler savaşın son anında İspanya Davası'na hizmet etmiş olacaklardı.[8]

Kısa süre sonra Albay Casado Madrid'de sol cumhuriyetçi lider Règulo MARTINEZ'i arayarak kendisinden Paris'e gidip Azana ile görüşmesini istedi. Azana Fransız hükümetinin savaşa müdahale etmesini sağlamalıydı. MARTINEZ kabul etti. Casado, bir subay olarak cumhuriyete sadık kalacağına and içmiş ve andını tutmuş otantik bir demokrat ve cumhuriyetçi, ayrıca kişisel dostu idi.

- Komünistlerle arasında çeşitli anlaşmazlıklar olmuştu, çünkü onlar parti disiplinine sıkı biçimde itaat ettikleri için bugün beyaz dediklerine yarın siyah demek gibi bir alışkanlığa sahiptiler. Savaşın kaybedildiğini biliyorduk. Fakat biz cumhuriyetçiler, çözüme ulaşılmadan komünistler ile anarşistler arasında silahlı bir çatışmadan korkuyorduk. Komünistler, Avrupa'da çatışma başlayana kadar savaşı sürdürme fikrini bir saplantı haline getirmişlerdi. Sovyet yardımı sayesinde üyelerinin çoğunu askerî bakımdan önemli noktalara sızdırabilmişlerdi. Teslim olmadan önce Madrid'i havaya uçurmalarından korkuyorduk...

Martinez'e göre Casado savaşın kaybedildiğini anlayanlar ile - anaşistler, sosyalistler, cumhuriyetçiler- komünistler arasında çıkabilecek bir savaşı önlemek istiyordu. Bu nedenle kabul etti: böylesine açıkça kaybedilen bir savaşta daha fazla kayıp vermek faydasızdı. Halk savaştan bıkmıştı ve bir noktaya kadar savaşma arzusu varsa da, savaşı sürdürmenin maddî araçları yoktu.

Kendi partisinden bir üye ile birlikte Paris'e hareket etti. Şubat ayı sonunda oraya vardığında, Fransa ve Britanya Franco rejimini

8. Bk. Martinez Bande, *Loscien ultimosdiasde la republica*, s. 123 ve 131.

tanımışlar ve Azana Cumhuriyet Başkanlığı'ndan istifa etmişti. Onu göremediler. Onun yerine geçen, Cortes sözcüsü Martinez Barios ile konuştular. Kendisi, bir şeyin yapılamayacağını ve bunu Casado'ya da bildireceğini söyledi.[9]

Tanınma ve istifa batmakta olan Cumhuriyet'e birbiri ardına vurulan darbeler oldu. Düzenli ordu subaylarına gelince, görünüşe bakılırsa onları en fazla etkileyen olay, Madrid savunmasının, Teruel'in ele geçirilmesinin ve Ebro savaşının mimarı olan General Vicento Rojo'nun Cumhuriyetçi ınıntıkaya dönmeyi reddetmesi oldu. Dört ordudan birinin kurmay başkanı olan Albay Jaime SOLERA'ya göre General'in subaylar arasında prestiji öyle büyüktü ki, hepsi ona itaat edeceklerdi.

- Casado'yu tanıyordum, Rojo burada olsaydı onun ayaklanmayacağını biliyordum. Rojo dönmeliydi. Onun yokluğunda Casado kendisini serbest hissecekti...

Albay Solera teslim olmanın tek çözüm olduğuna inanıyordu. Kendi ordu komutanı Negrin'le yapılan toplantıdan tamamen ikna olarak dönmüştü. Buna göre barış görüşmeleri başlamak üzereydi ve teslim olma hazırlıkları ordu tarafından gerçekleştirilmeliydi.

Bu belirsizlik ve şaşkınlık atmosferi içinde garip bir adalet bütün örgütleri etkiliyordu. Fransa'dan dönen genç ve parlak komünist müfreze komutanı Tagüena Madrid'deki stratejik hedefleri ele geçirme ve Casado'yu tutuklama planları yapıyordu. Madrid cephesinde anarşist müfreze komutanı olan Cipriano Mera daha önce Negrin'i kaçırınayı ve onu açık barış görüşmelerine zorlamayı önermişti. Her iki plan da kendi örgütleri tarafından ezildi. Liberterler, Fransa'daki liderlerinden aldıkları emirler uyarınca savaşa son vermeye ve mümkün olduğu kadar çok sayıda militanı kurtarmaya hazırlanıyorlardı. Casado'dan gelen tehdidi muh-

---

9. Fransa'da yapılan tavsiyeleri önemsemeyen MARTINEZ düşmanın eline geçmesinden kırk sekiz saat önce Madrid'e dönmeyi başardı. Salimen ulaştığı için onu kutlayan İspanyol komünist lider, "Seni orada yakalasalardı kesinlikle öldürürlerdi," dedi. "Vakti geldiyse insan ölür," diye karşılık verdi MARTINEZ. İspanya'ya dönmek gibi örnek bir davranışta bulunmanın gerekli olduğunu ekledi. Ne var ki, cumhuriyetçi hükümetin Fransa'daki bakanlarından geri dönmek için gerekli parayı alması çok zor olmuştu.

temelen azımsayan komünistler -Casado'nun komutasındaki dört ordu müfrezesinden üçüne komünist subaylar önderlik ediyorlardı ve herhangi bir darbeyi bastırabilecekleri umuluyordu- erken bir hareket için hazırlıklı değildiler. Üstün gelmek için Halk Cephesi birliği sağlanmalıydı. Komünist militanlar savaşın devam edebileceğine ve etmesi gerektiğine inanıyorlardı. Bu arada Komintern savaşı sona erdirmeye hazırlanıyordu.[10]

Ricardo SALER, JSU karargâhının balkonundan savaşın tahrip ettiği kente bakarken ilk kez savaşın kaybedileceğinden korkuyordu. Savaştan önce komünist gençlik örgütü üyesi idi. Şimdi ise JSU yürütmesindeydi. Madrid'in Franco'nun saldırı tehdidi karşısında düşmesi halinde öğrenci direnişini örgütlemek için Valencia'ya gitme emrini henüz almıştı. Yanıbaşında yoldaşı Azcàrate duruyordu.

- Bana dönüp çok kayıtsız bir tavırla şöyle dedi: "Kaybetsek bile sorun değil, çok kısa sürer." Ve sonra mümkün olduğu kadar uzun süre direnmek gereğinden söz etti. Çünkü bir dünya savaşı kaçınılmaz olarak kısa süre içinde patlak verecekti. Davamız ile dünya savaşı arasında bir bağ olduğu için artık daha çok şansımız vardı. O anda Komünist Parti liderliğinin, hattâ belki de Negrin'in düşüncesini yansıttığını düşünüyorum.

JSU'ya bağlı eski sosyalist gençlik üyesi Socratez GOMEZ gibi "mucizeye inanmayan" kişiler Negrin'in her türlü siyasetten yoksun olduğuna inanıyorlardı. GOMEZ'e göre bunun belirtisi Madrid'deki bakanların ihtiyaç duydukları zaman Başbakan'ı yerinde bulamamalarıydı. Madrid'e gelmiş, direniş çağrısı yapmış ve hemen sonra Alicante'ye gitmişti. Onu görebildiklerinde, çok acele ve plansız bir görüşme olmuştu.

Bütün bunlar şaşkınlığı arttırıyorlardı. Ayrıca, direniş çağrısında bulunurken Negrin ayrılmak isteyen herkese derhal pasaport sağlanması için emirler vermişti. Babası Madrid sivil valisi olan GOMEZ bunu hatırlıyordu...

---

10. "Eğer hükümet direnişi sürdürmek isterse Komünist Parti onu destekleyecek. Öte yandan, eğer barış şartlarını görüşmeye kararlıysa, Komünist Parti bu yönde ona bir engel oluşturmayacak." Bunlar bir Komünist Parti delegasyonunun Negrin'e söyledikleri idi (Bk. D.Ibarruri, *They shall Not Pass*, Londra, 1967, s. 335).

Negrin, Casado'yu generalliğe terfi ettirdi ve ona Genel Kurmay Başkanı olacağını bildirdi. İki gün sonra, 3 Mart'ta, Savunma Bakanlığı Resmî Gazetesi aralarında Alicante ve Cartagena'nın da bulunduğu bir dizi komünist subayın konutanlığa terfiini ve tahliye bakımından hayatî olacak limanların isimleri yayımladı. Negrin'in direnme planları yegâne mümkün müttefiklerine olan güveni sayesinde açığa vuruldu, oysa ne onlar ne de kendisi uzun süreli bir direnişin olup olamayacağından emindiler. Çok yakında kapsamlı değişiklikler olacağına dair söylentiler vardı.

Liberter gazeteci Eduardo GUZMAN Madrid'deki öteki parti ve örgütlerin yakında olabileceklerden korku duyduklarını hatırlıyordu.

- Özellikle Mayıs 1937'de Barcelona'da olanlardan sonra... Eğer komünistler iktidarı tekelleştirmeyi başarsalardı, bu ancak bütün öteki örgütler pahasına olabilirdi. Komünistler mi Negrin'i yoksa Negrin mi komünistleri manipüle edecekti; bunu bilmek imkânsızdı. Bizim tepkimiz, komünistlerin iktidarı bütünüyle ele almalarına karşı saf anlamda savunmacı bir hareket olarak düşünüldü...

- Onlardan öç alma niyeti kesinlikle yoktu, diyordu Sòcrates GOMEZ. Ama eğer Komünist Parti bütün kilit komuta noktalarını ele geçirmeyi başarsaydı hesaplanması mümkün olmayan sonuçlar ortaya çıkacaktı. Negrin'in atamaları bizim bir sonraki hareketimize hız kazandırıyordu...

İki buçuk yıldır savaşı kazanma hedefi, son tahlilde, Cumhuriyetçi kampın bölünmesini engellemişti. Şimdi yenilgi göründüğünde, siyasal düşmanlıklar, nihai karmaşık ve kanlı bir çatışmaya vardı. Çatışma 4 Mart gecesi Cumhuriyet'in önemli deniz üssü birliklerinin yeni komünist komutanının atanmasına isyan ettikleri Cartagena'da başladı. Hemen sonra beşinci kol da ayaklandı. Kıyı topçusunun (milliyetçi olmaya karar veren bir subay komuta ediyordu) tehdidi altında ve düşman uçaklarının saldırısına maruz kalan donanma denize açıldı ve Bizerta'da Fransa tarafından enterne edildi. Tek darbede Cumhuriyet çok sayıda insanı tahliye edebilecek araçtan yoksun kaldı.

O akşam (5 Mart) Madrid'de Casado, sosyalistlerin, anarşistlerin ve cumhuriyetçilerin temsil edildikleri bir ulusal savunma konseyi

kurdu. Önde giden sima, savaş sırasında gittikçe daha fazla anti-komünist olan ve bütün bir dönemi başkentte belediye meclisi üyesi olarak geçiren sosyalist sağ-kanadın lideri Julian Besteiro idi. Radyodan bir manifesto yayımlandı. "Devrimciler, proleterler, İspanyollar ve anti-Faşistler olarak bizler Dr.Negrin hükümetinin basiretsizliğine ve plansızlığına artık katlanamayız. Rahat ve kârlı bir göç için hazırlıklar devam ederken halktan sert bir direnişin istendiği bir durumu hoşgöremeyiz... Direniş siyasetine karşı çıkan bizler söz veriyoruz ki İspanya'da kalması gerekenlerden hiç biri, ülkeyi terk etmek isteyen herkes gidene kadar hiçbir yere ayrılamayacaklar."

- Amacımız, bütün niyetlerine ve hedeflerine rağmen işlevsiz kalan bir hükümeti, savaşın kaybedildiği, müzekere şansının pek az olduğu bir durumda savaşçıların ve politik militanların hayatlarını kurtarmak için devralmaktı. Yeni konseyin genç üyesi Socrates GOMEZ böyle diyordu...

Negrin'in dönüşünden beri üç haftadır karargâhını kurduğu Alicante yakınlarındaki Elda'da kabine, başbakanın ertesi gün cumhuriyetçi mıntıkaya hitaben yapacağı radyo konuşmasının metnini tartışıyordu. Negrin'in ve öteki bakanların Casado ile yaptıkları telefon görüşmeleri sonuç vermiyordu. Ertesi gün şafak sökerken hükümet İspanya'dan ayrılmaya karar verdi. Negrin uçağı beklerken komünist liderlerle bir durum değerlendirmesi yaptı. Bir komünist kurmay subay, Ricardo RODRIGUEZ toplantıya katılanlar arasındaydı.

- Büyük bir şaşkınlık vardı. Aşağı yukarı hepimiz toplantıya katıldık. Togliatti (Komintern'in İspanya'daki baş temsilcisi) Negrin'e Casado'nun savunma konseyine bir mesaj göndermesini tavsiye etti. Mesajda hükümetin bir felakete razı olmadığı, kan dökülmesini önlemek ve ortak düşmanla bir anlaşmaya varmak için tartışılabileceği ve tartışılması gerektiği belirtilecekti...

Negrin bu yönde bir mesaj hazırladı ve RODRIGUEZ mesajı teleksle iletmek için gönderildi. Kendisine yanıtı almak için bir süre beklemesi emredildi. Az sonra mesaj elinde olduğu halde dönecekti. Yanıt gelmiyordu. "Geri döndüm ve teleks metnini dışişleri bakanı Alvarez del Mayo'ya teslim ettim."[11]

Casado güçlerince tutuklanacakları korkusu ile hükümet ikiye

---

11. Ayrıntı için bk., s. 662-3.

ayrılarak uçakla Fransa ve Kuzey Afrika'ya kaçtı. Sadece 40 km. ötede olan Alicante'nin yeni atanan komünist komutanı o sıralarda göz altına alınmıştı. Aynı akşam Komünist Parti Merkez Komitesi otuz sekiz yıldır var olduğu İspanya'da son tonlantısını yaptı. Togliatti savaşı sona erdirme görevinin yegâne gerçek otorite olan Casado kanseyine ait olması gerekeceğini söyledi. Konseye karşı silahlı mücadeleye girmek iç savaş içinde bir başka iç savaşı başlatacaktı. Birlik şampiyonu olan komünistlerin böyle bir mücadeleye girmeyeceklerini söylüyordu. Aynı gün sabah saat 6'dan itibaren Madrid'de komünistlerin önderliğindeki güçlerin Casado'ya karşı başarılı biçimde saldırıya geçtiklerini bilmiyor muydu? Bundan hiç söz etmedi. [12] O akşam ve ertesi gün komünist liderler ülkeyi terk ettiler. Togliatti, Checa, Hernàndez ve Claudin, mümkün olduğu kadar çok sayıda komünist militanının tahliyesini örgütlemek için geride kaldılar.

MADRİD

"Tünel"de çalışıyordu. Ansızın bir çığlık koptu. "Komünistler geliyor!" Pedro GOMEZ'in işliğinde çalışan neredeyse bütün adamlar kaçmaya davrandılar. Bazıları Başbakanlık bürosunun altındaki çöp tünelinden kaçtı.

- Komünistler geride kalan bizlere, "Ne oluyor burada?" diye sordular. "Bir şey olmuyor," dedik. "Çalışmaya devam edin. Biz

---

12. Bk. M. Tagüena, *Testimonio de los guerras*,s.316. Komünist birliklerin komutanı siyasal çizginin son anda oluşturulmadığını düşündü ve Casado'nun çok iyi bilinen planları karşısında partinin pasif tutumunu açıkladı. Sadece iki gün sonra Fransa'da yoldaşlarının Casado'ya karşı savaşmakta olduklarını gazetelerden öğrendi. Ne var ki başlangıçtaki karışıklık çok büyüktü. Komünist zırhlı tugay komutanı Narciso JULIAN, Madrid'e dönmeye çalışırken tutuklandığında, başlangıçta komünistlerin, hattâ JSU üyelerinin bile, siyasal -askerî liderlerin kaçtıkları söylentisi üzerine Casado güçlerine katılmış olduklarını öğrendi. (Parti'nin Madrid çevre'sindeki bazı birliklerine savunma konseyine karşı hareketc geçme emırleri verdiğine dair bazı kanıtlar vardır. /Bk.Martinez Bando, op. cit., s. 181-2/ Casado'ya karşı harekete geçen güçlerin başındaki Komünist subay Binbaşı Ascanio ile birlikte savaştan sonra hapiste yatan GUZMAN Binbaşı'nın kendisine saldırı için partiden emir aldıklarını söylediğini öne sürer. Ancak bu emirlerin hangi düzeyde verildiği hiçbir yerde açık değildir.)

yukarı çıkıyoruz, size bir şey olmaz." Böylece, sokaklarda savaş sürüp giderken biz aşağıda çalışmaya devam ettik. Savaşın içinde savaşmak bize zor gelmiyordu...

Casado'nun az sayıdaki güçlerine karşı saldırıya geçen komünistler iki gün sonra düşmanlarını tecrit edilmiş bir çok binada kuşatarak kenti denetim altına aldılar. Bir zamanlar komünistlerin kahramanı ve on beş gün önce direnişin gerekliliği konusunda Negrin ile aynı fikirdeki tek yüksek rütbeli subay olan Generel Miaja saf değiştirdi ve savunma konseyinin başkanı oldu. Öteki subaylar, komünistlere olan sempatilerinin (hattâ parti üyeliklerinin) dönemsel bir oportünizmden başka bir şey olmadığını göstermişlerdi. Muhalifleri nerede denetimi ele almışlarsa komünist militanlar kitle halinde oraya toplandılar. Tutuklanan komünist giyim işçileri sendikası lideri Julian İVAZQUEZ zafere körü körüne inanmanın kendisi gibi parti üyelerinin gerçeği görmelerini engellediğini düşünüyordu. Miguel NUNEZ gibiler ise Casado taraftarlarının kendilerini bekleyen kader karşısında çılgınca bir fikre kapıldıklarını hissediyordu.

- Halk Ordusu'nun Milliyetçi Ordu ile birleştirileceğine inanıyorlardı.

Cumhuriyetçiler kısa bir soruşturmadan geçirileceklerdi -doğal olarak bu subaylar komünist değildiler- ve daha sonra, daha alt rütbeden bir safta yeni, birleşik ordu içinde kaynaştırılacaklardı...

Eskiden eğitim milisi, şimdi bir politik komiser olan NUNEZ kendisinin tutuklanmasını emreden subaylara deli olduklarını söyledi. Faşistler on dokuzuncu yüzyıl liberalleri değildiler.[13] Hasipaneye konuldu ve milliyetçilerin Madrid içlerine doğru yürümeye başladıkları güne kadar orada tutuldu...

---

13. Tarihsel olgular bu fikri destekliyordu. İlk Carlist iç savaş, 1839'da yenilgiye uğrayan Carlist subayların İspanyol ordusundaki maaş ve terfilerini koruyan Vergara Konvansiyonu ile sona erdi.

O sırada güney cephesindeki bazı Halk Ordusu birliklerine İspanyol ordusunun beyaz tören eldiveni giyilmesini öngören talimatı yayımlandı. "Orduda bulunduğum süre içinde bir kere bile üniforma giymemiştim. Birörnek değil çokörnek giyiniyorduk. Bir de beyaz eldiven çıktı! Komutanlar sanki iki zıt ordu arasında şerefli bir barışma töreni yapılacağını umuyorlardı..."(Joan MESTRES; bk. Olaylar 14.)

Savaş bir hafta sürdü. Başından beri Casado'yu destekleyen anarşist lider Cipriano Mera savunma konseyinin durumunu kurtarmak için kendi müfrezesine bağlı birliklerin yedeklerinden takviye istedi. Hükümetin ve komünist liderlerin ülkeyi terk ettikleri haberi geniş çapta duyulmuştu. Komünistlerin önderliğindeki birlikler önce tereddüt ettiler, sonra geri çekildiler. Yüzlerce kayba yol açan savaş boyunca sivil hayat canlılığını kaybetmiş bir durumda devam etti. Eş zamanlı iki iç savaşın yarattığı düşkırıklığının orta yerinde Alvaro DELGADO Gotehe'nin *Werther*'ini Güzel Sanatlar okulunda aşık olduğu kızla tartışarak *Plaza de Colòn*'da kalmaya devam etti. Tam önlerinde patlayan bir mermi bir adamın ölümüne yol açtı. Adamın beyni bir ağacın üzerine saçılmıştı. "Tartışmaya devam ettik. Savaşa karşı tam bir kayıtsızlık içindeydi. Gerçeklikten, Alınan romantizmine ve resim sanatına kaçmıştık."

Her şeye rağmen savaş ona Margarita'ya olan aşkını kanıtlaması için günlük bir fırsat veriyordu. Her akşam Margarita'nın evi ile kendi evini ayıran cephe hattını geçiyordu. "Hangi mıntıkada bulunduğunuzu gazetelere bakarak söyleyebilirdiniz. *Plaza de Cibeles*'teki savaş bakanlığında kapı ağızlarına diz çökmüş Alcalà'ya doğru ateş eden askerler atışların nerede başlayıp nerede bittiği hakkında size bir fikir veriyorlardı. Evine güven içinde ulaşınca Margarita'ya telefon ediyordu. "Kahramanlık" aşkının bir göstergesiydi.

12 Mart'ta çatışmalar sona erdi ve Casado'nun savunma konseyi artık cumhuriyetçi mıntıkanın yegâne otoritesi idi. Madrid cephesindeki üç komünist birliğin komutanları azledildiler, içlerinden sadece biri idam edildi. Bu çatışma belki de bütünüyle gereksiz yere yapılmıştı.

Çatışma sırasında komünist güçler sivil hükümet binasını işgal etmişler ve savunma konseyini desteklemediği halde sosyalist görevli Gòmez Ossorio'yu tutuklamışlardı. Serbest bırakılınca bürosuna döndü. Oğlu Sòcrates GOMEZ babası masanın çekmecelerinde bir şey ararken onu seyrediyordu. Aradığını bulamayınca oğluna Negrin'in kendisine verdiği el yazısı ile doldurulmuş iki kâğıdın kaybolduğunu söyledi. Kâğıtlarda Başbakan'ın 6 Mart'ta yapmaya niyetlendiği radyo konuşmasının

notları vardı. Madrid'e yaptığı hızlı ziyaretlerden birinde Negrin sivil valiye yayının kendi bürosundan yapılacak şekilde hazırlamasını emrettiği sırada, yani üç gün önce notları bizzat Gòmez'e vermişti. Kâğıtları bulamayan Gòmez içlerinde ne olduğunu oğluna söyledi. Negrin savaşın kaybedildiğini ilan ediyordu.

- Konuşma, yenilginin suçunu yabancı hükümetlere, özellikle de Fransa ve Britanya'ya yükleyen acı bir eleştiri içeriyordu. Cumhuriyetçi savaşçıların kahramanlıkları ve fedakârlık ruhu uzun uzadıya övülüyordu. Fakat, konuşmanın devamından anlaşıldığına göre savaşı sürdürmenin yolu yoktu. Yani, "herkes kendi başının çaresine baksın" deniyordu...[14]

MİLİTANLAR 18

ANTONIO PEREZ

Sosyalist gençlik politik komiseri

Topçu grubunun radyosunun düğmesini biraz müzik bulmak için çevirip duruyordu. Düşmanın Andalusia'dan yaptığı yayını buldu. Moral nedenlerden ötürü bu istasyonu normal olarak dinlemezdi. Programın kesildiğini ve sunucunun Madrid'deki ko-

14. Bu konuşma asla yapılmadığı ve notlar kaybolduğu için, Sòcrates GOMEZ'in de kabul ettiği gibi, bu söylenenlere hiç bir kanıt eklenemez. Yine de bazı bulgular var. 5 Mart'ta kabine Negrin'in ertesi gün yapacağı radyo konuşmasını tartışıyordu. O sırada Casado darbesi ile ilgili haberler geldi. Negrin'in Casado'ya yolladığı son teleks mesajı 6 Mart tarihini taşıyordu (bildiğimiz gibi, bu mesaja yanıt gelmedi). Mesajda diğer şeylerin yanı sıra şunlar vardı: "Eğer onlar (savunma konseyi) hükümet adına bu akşam yapılacak olan şimdiki duruma ilişkin açıklamayı beklemiş olsalardı, Kesindir ki, bu talihsiz olay asla meydana gelmeyecekti. Eğer hükümet ile itaatsizlik içinde oldukları görülen bu kesimler arasında zamanında temas sağlanabilseydi, kuşku yok ki, her ne olursa olsun bütün ayrılıklar ortadan kaldırılacaktı." Ve nihayet, barış için gerekiyorsa, hükümetin savunma konseyine yol vermeye istekli olduğunu gösteren bir ima: "Ne olursa olsun, bir yetki transferinin normal, anayasal yollardan gerçekleşmesi İspanya'nın çıkarlarına uygun olduğu ölçüde hükümetin de çıkarınadır." (Bk. mesaj metni, J.Alvarez del Vayo, *Freedom's Battle*, New York, 1940,s.298-9.)

münist ayaklanma hakkında haberler verdiğini işitti. İnanmadı. Madrid radyosunu buldu ve Casado darbesi ile ilgili haberleri dinledi. Bu darbenin teslimiyet anlamına geldiğini iki kez düşünmesine hiç gerek yoktu. Buna kesinlikle karşıydı. Radyo düğmelerinden birini yerinden söktü ve SIM'in, aynı odayı paylaştığı komünist başkanını bulmak için koştu. O anda birlikte Madrid'de olanları işiten belki de tek kişi olduğunu düşünüyordu.

- "Bak. Sosyalist Parti ve JSU üyesiyim. Partimin aldığı tavrı kesinlikle onaylamıyorum ve JSU'nun tavrını onaylıyorum. "SIM şefi bana kollarımda taşıyabileceğim kadar tüfek alınamı söyledi ve komünist militanları toplantıya çağırdı. "İyi," dedim, "böylece ben de Komünist Parti'ye katılmak için başvururum.""Pekâlâ," dedi, "şu andan itibaren üyesin. Toplantıya katılabilirsin...

Toplantıda her birinin Valencia'nın kendi kesimlerindeki farklı batarya ve topçu guruplarına derhal giderek militanları Toparlamaları kararlaştırıldı. Döndüklerinde PEREZ'in radyo ve telefon noktalarını ele geçirmeleri için aldığı tüfekleri temizlemeye başladılar. Ansızın kapı tekmelenerek açıldı ve bir çavuş elinde tabanca, arkasında askerlerle içeri girip onları tutukladı. Komuta merkezine götürülürken protestolar savuruyordu. Orada kendisine az önce bir telgraf mesajı aldıklarını, buna göre hükümete karşı çıkan herkesi tutuklayacaklarını söylediler.

- "İşittiklerimden anladığım kadarıyla," dedim, "hükümete karşı çıkan bizden çok sizsiniz. Ben sadece Dr. Negrin'i tanıyorum." "Seninle politika tartışacak değilim,"diye karşılık verdi. Kaçmayacağıma dair şeref sözü vermem halinde odamda kalabileceğimi söyledi. Reddettim. Bunun üzerine gözetim altına alındım. Gazete okumama izin verdiler. Okuduklarımdan babamın Casado savunma Cuntasına UGT adına üye olarak atandığını öğrendim...

Babasını Madrid'de bırakarak 1936 yazısını ailesinin dağlardaki evinde geçirmek için yola çıktığından bu yana sonsuzluk kadar uzun bir zaman geçmişti sanki. Sosyalist demiryolu çalışanları birliğinin genel sekreteri olan babası hapiste olmadığı zaman -Halk Cephesi seçimleri üzerine babası ve 1934 Ekim'inde hapse atılan binlerce kişi serbest bırakılmıştı- aile başkentten ay-

rılarak serin Guadarrama'ya gidebiliyordu. Hep orta halli bir hayat sürmüşlerdi. Siyasal talihi ne olursa olsun babaları bütün sosyalist liderlerin mutlak, hattâ aşırı işçi sınıfı dürüstlüğünü bir karakter olarak daima sergilemişti. Sosyalist Parti'nin, Pablo Iglesias'ın pederşahî imajına uygun tam bir işçi sınıfı partisi olduğunu düşünüyordu. Parti liderlerinin Çoğu Marx'tan tek bir satır bile okumamışlardı.

Segovia'ya kaçan insanlardan ayaklanma haberini aldıklarında küçük köyün güvenli olmadığını düşündüler. En yakındaki büyük köyde insanların kurşuna dizildiklerini işitmişlerdi. Anneleri, teyzeleri, iki kız ve üç erkek çocuk, çobanların rehberliğinde beş gün boyunca yürüyerek dağları aştılar. Rahiplerin ve birkaç rahibenin aksi yöne geçmekte olduklarını işittiler. Bir gece, kendisi ve erkek kardeşleri bir çoban barınağında nöbet tuttular. Kadınlar içerde uyuyorlardı. Ellerinde, tatilde yaptıkları sapanlar vardı. Hatırladıkça gülüyordu. Bir oğlan çocuğunun sapanla kuş vurduğu bir dünyadan gerçek tüfeklerin ve öldürülen insanların yeni dünyasına geçmişti.

Madrid'e vardıklarında hemen gidip milise gönüllü yazıldı. Henüz on altı yaşında bir ticaret okulu öğrencisi idi. Kendisinden bir yaş küçük erkek kardeşi de milise katıldı. On beş günlük bir kursu tamamladıktan sonra, cephede geçirdiği iki ay içinde topçu çavuşu oldu.

Devrim yapmak için değil, faşizme karşı savaşmak, cumhuriyeti savunmak için ordudaydı. Muzaffer bir cumhuyetin savaştan önceki rejimden çok farklı olacağından hiç kuşku duymuyordu. Daha şimdiden önemli toplumsal kazanımlar gerçekleşmişti. Halk Ordusu'nun varlığı bu kazanımları savunma işinin bizzat halkın elinde olduğu anlamına geliyordu. Daha başından itibaren savaşın gereklerini en iyi şekilde kavrayan ve o anın siyasal gerçeklerine en uygun siyasal stratejiyi geliştiren Komünist Parti, orduyu olabildiğince kontrol altında tutmanın önemini gayet iyi anlamıştı. Biraz siyasal tutarlılığa sahip olan her partinin sadece bugünü değil geleceği ve ikisi arasındaki bağlantıları göz önünde bulundurması gerekiyordu.

Sosyalist Parti bir düşkırıklığı olmuştu. Savaşın başında sahip olduğu işçi sınıfının en büyük partisi konumunu kaybetmesi, 1936'dan beri hükümet çoğunluğunu oluşturması ve bir

başbakan çıkarması olgusuyla gizlenemezdi. PEREZ bu durumun kısmen parti içindeki üç eğilim arasındaki çelişkilerden kaynaklandığını düşünüyordu.[15] Barış zamanında parti buna rağmen yaşayabiliyordu; fakat savaş sırasında -o zaman aldığı kararlar sadece partiyi değil, üye olmayan yüz binlerce insanın hayatını da etkiliyordu- durum farklıydı. Largo Caballero savaş sırasında ağır hatalar yapmıştı. Geçmişte yaşıyor gibiydi; yöntemleri geleneksel ve bürokratikti. Hatalı bildiriler yayımlıyor, komünistlere gereksiz yere saldırıyor, soğukkanlılığını kaybediyordu. Artık bir rehber değildi.

Bir Caballero taraftarı, komünistlerin tavrına yakın bir devrimci sosyalist genç olarak elinden bir şey gelmiyor, ama Caballero'nun o anın ihtiyaçlarını karşılayamadığını görüyordu. Bu ihtiyaçlar birkaç sözcükle özetlenebilirdi.

- Kendimizi, cumhuriyeti savunma ihtiyacı; mücadele için müfusun büyük kesiminin desteğini sağlama ihtiyacı -sadece faşistler ve ayaklanmayı destekleyenler bunun dışında tutulabilirlerdi; savaşı kazanmak için her türlü çabayı gösterme ihtiyacı. Halk devrim yapmak için savaşmıyor, savaşı bir gelecek tasarısı olarak yaşamıyordu. Onlar cumhuriyeti savunmak için savaşıyorlardı...

Komünist Parti'nin bunu anladığını, İspanya'nın gelişim düzeyini analiz ettiğini ve sosyalist bir devrim için olgunlaşmış bir durumun olmadığını kavradığını, düşünüyordu. Parti, bazılarının dediği gibi, devrimi "kamufle" etmemiş, burjuva demokrasilerini "yatıştırmaya" karar vermemişti. Hayır, partinin stratejisi somut duruma karşılık geliyordu. Bu durumda sosyalist devrimin savunulması, devrim için hazır olmayan, fakat ortak düşmana karşı savaşmak isteyen nüfusun geniş kesimleri ile kurulan ittifakı kaçınılmaz olarak tehlikeye sokacaktı. Binlerce ve binlerce insan sosyalizmi düşünmeksizin Komünist Parti'ye katılmıştı. Çoğu etkin ve güçlü bir parti dışında siyasal olarak ne istediklerini bilmiyordu. Komünist Parti'nin izlediği siyasetin Sosyalist

---

15. Savaşın patlak vermesinden hemen önce sosyalist ve komünist gençlik hareketlerinin sosyalist birleşik gençlik (JSU) içinde birleşmeleri Sosyalist Parti'yi kendisini destekleyen bir tabandan yoksun bıraktı. Santiago Carillo'nun önderliğinde, liderlerinin çoğu Kasım 1936'da PCE'ye katıldıktan sonra JSU komünist saflara kaydı.

Parti'ninkine nazaran gerçekliğe çok daha uygun düşmesi, ikincisinin zayıflamasını kısmen açıklıyordu.

Komünist Parti ve JSU da hatalardan tamamen arınmış değildi. Bu hataların en büyüğü, kuşkusuz -etkileri Casado darbesi sırasında görülecekti- cephe gerisinde siyasal kitle çalışmasının eksikliği idi. Bu durum cephede onları çok kırılgan hale getirmişti. Yerel meselelerle çok fazla ilgilenmişler, bu arada, arkalarında, cephe gerisinin dağılmasına izin vermişlerdi. Komünist ve JSU militanları bütün çabalarını askerî savaşın sorunlarına hasretmişlerdi. Geride, ortalama yurttaşın sorunları -bunlar çok boldu- partilerinin çizgisini dile getiren birkaç siyasal liderin yuvarlak terimleri ile ancak ifade edilmişti. Gelecek haftalarda bu hataların sonuçlarına katlanmak zorunda kalacaklardı.[16]

Bir hata -bereket yapılmamıştı- JSU'yu ikiye bölecekti. Savaşın başında bu yönde yapılan baskıya karşı direnmişti. Sosyalist Parti'nin bir kesimi partinin yeniden kendi gençlik hareketine ihtiyacı olduğunu öne sürüyordu. Birleşik sosyalist gençlik üyeleri ise artık Sosyalist Parti'ye değil komünistlere katılma eğilimi gösteriyorlardı.

PEREZ'e kalırsa bu görüşlerin geçerliliği yoktu. Eğer JSU Komünist Parti'nin siyasetinin doğru olduğunu düşünüyor idiyse, bu durumda üyeleri -o sırada bir milyondan fazlaydılar- partiyi desteklemeliydiler. Eğer komünistlerin kendi çıkarlarını sosyalistlerden daha iyi temsil ettiklerini düşünüyor idiyseler, bu durumda Komünist Parti'ye katılmaları doğru olurdu. Tutumları doğru olan parti üye kazanmalıydı.

- JSU bölünmüş olsaydı daha önce sosyalist ya da komünist gençlik hareketlerine mensup olmadan bu örgüte katılmış olan genç kitlelere ne olacaktı? Nereye gideceklerdi? JSU'ya katılmışlardı, çünkü JSU anti-faşist olmaktan başka geçmişe ilişkin herhangi bir politik tavır aramayan, iyi yönetilen bir örgüttü.

---

16. Komünist Parti'nin 8-11 Şubat 1939 da toplanan Madrid bölge kongresi, "Sosyalistlerin faaliyetlerini arttırdıkları ve onca çaba ve fedakârlık pahasına kazandığımız etkiyi zayıflatmakta oldukları bir sırada Madrid'deki çalışmamızın zayıflığını açığa çıkardı," diye yazıyordu *La Pasionaria.* (Ibarruri, *They Shall Not pass*, s.332.)

Düşman geçen baharda cumhuriyeti ikiye böldükten sonra PEREZ komiser olmuştu. Akla gelebilecek her şeyden sorumluydu: askerlerin moralini yükseltmek, fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak, rahatsızlıklarını gidermek ve güvenliklerini temin etmek. Bir tür danışman, askerler ile onların insanî sorunları arasında bir aracı, askerî gerekler ve verdiği emirler ile bir komutan.

- Askerî komutanla olan ciddî gerilimleri yatıştırabilirdiniz, eğer komutan sadece askerî meselelerle ilgilenen ya da farklı bir siyasal örgüte mensup biri idiyse. Bütün bunlara rağmen cazip ve değerli bir görevdi. Komiserlerin düzeyleri çok değişkendi. Bazıları bürokrattı; bazıları kendilerini askerî komutanın kişisel sekreterine dönüştürmüşlerdi; bazıları kendi adamlarıyla bile hiçbir bağ kurmadan yaşıyorlardı ve bazıları da adamlarıyla öyle içiçe yaşıyorlardı ki, kurmay karargâhında nadiren görülüyorlardı ve bu yüzden üstleri başları kirli ve traş olmadan dolaşıyorlardı...

Savunma Bakanı olarak Prieto komünistlerin atadıklarını tasfiye etmek için çok sayıda yeni komiser atadı. Yerleri değiştirilenler askerlerce çok seviliyorlardı, yeni komiserler ise bürokrat eğilimlere sahiptiler. PEREZ'in gözleıni buydu. Aslında komiserler bizzat askerler tarafından seçilselerdi daha iyi olurdu. Böylece birliklerin ortalama adamları ile doldurulması da önlenmiş olurdu...

Gazetede, Casado'nun savunma konseyinde işçi sorumlusu olan babasının Valencia'ya bir seyahat yapacağını okudu ve komutanından onu görmesine izin vermesini istedi. Komutan kabul etti. Valencia'ya resmî bir iş için giderken onu da arabasına aldı. Otelin önünde durduklarında babasının kapıdan çıkmakta olduğunu gördü. Hemen arabadan atlayıp ona doğru koştu. Babasının yanındaki muhafızlar az kalsın onu vuracaklardı.

- "Burada durup konuşamayız," dedi babam. "Arabama gel." Hareket ettiğimizde konuşmaya başladım; "Sen aklını kaybetmişsin. Bu korkunç bir şey. Her şeyini kaybettin; siyasal itibarını, güvennilirliğini, akılcılığını. Yaptığın iş, uğrunda savaştığımız her şeyi bütünüyle teslim etmek. Kesin olarak karşıyım. Bu yüzden tutuklandım..."

"Seni derhal serbest bırakmaları için Casado'nun emir ver-

mesini sağlayacağım. Bu bir. İkincisi: Yanında fotoğrafın var mı? Yok mu? Bana hemen birkaç fotoğraf getirirsen pasaport çıkarabilirim."

"Pasaport mu? Neden?" "Tabiî ki, ülkeyi terk etmek için." "Ben gitmiyorum. Bir militan ve bir devrimci olarak benim hayatıma karışmaya ne hakkın var?" "Sorun bu değil. Burgos hükümeti ile görüşmek için yaptığımız işlerden biri şu: ülkeden ayrılmak isteyen herkes bunu yapmakta serbest olacak. Listeler hazırlanıyor. Ordu teslim olduktan sonra İspanya'da kalmak isteyeceğini sanmıyorum."

"Doğru. Fakat çıkışın bu şekilde ayarlanmasını kabul edemem. Dört ya da altı hafta kadar direnebilecek kapasiteye sahibiz. O zamana kadar uluslararası durum değişebilir. Dünya savaşı patlayabilir."

"Siz gençler bu meselelerde neyin önemli olduğunu anlamıyorsunuz."

"Yetişkinler de beni hasta ediyorlar. Akıllısınız, tecrübelisiniz, siyasal niteliklere sahipsiniz. Ama bana tamamen körmüşsünüz gibi geliyor. Tecrübesizliğimize ve bütün diğer şeylere rağmen, gerçek durumu anlayan gençliktir..."

Babam daha fazla tartışmak istemedi. Sadece savaşın kaybedildiğini ve bu durumda düşmanla şerefli bir barışın tercih edilmesi gerektiğini söyledi.

"Faşistlerden nasıl şerefli bir barış beklersin? Bu imkânsız. Senin teorin işte burada çöküyor."

"Hayır, onlarla temas sağlamış bulunuyoruz..." Sonra İngiltere'den, dünyadan ve bilmediğim başka şeylerden söz ederek konuşmaya devam etti. Nihayet kendisini askerî komutanımla tanıştırmamı istedi ve ondan beni serbest bırakmasını istedi. O gün öğleden sonra Madrid'den telgraf emrinin geleceğini söylüyordu. Serbest bırakılmayı kabul ettim, ancak daha sonra yapacakların hakkında söz veremezdim.

"Pekâlâ," dedi. "Ben elimden geleni yaptım." Kucaklaştık ve birbirimize veda ettik...[17]

---

17. Bölünmüş bir ailenin tek örneği bu değildi: geçmişte Largo Caballero'nun sosyalist taraftarı Wenceslao Carrillo, Casado savunma konseyine hizmet etti. Oğlu, Catalonia'nın düşüşünden sonra Fransa'dan dönmeyen JSU'nun komünist genel sekreteri Santiago Carillo katı biçimde muhalif tutum

Pazarlığa bel bağlamam. Her şeyi silahlar belirleyecek. Kızıllar empoze edeceğim şartları asla kabul etmeyecekler. Yükseltmek istediğim devlet onların istediklerinin tam antitezidir.

General Franco'dan İtalyan elçisi Roberto Cantapulo'ya (Bahar 1937)

Her kim arabulmak isterse bilinçli ya da bilinçsiz, kızıllara ve İspanya'nın gizli düşmanlarına, hizmet etmiş olur.

General Franco (Konuşma, Yaz 1938)

Teslimiyet kayıtsız şartsız olmalıdır. Madrid bunu kabul ederse savaşmayacağız; aksi halde orayı kuvvet kullanarak alacağız. Bizim için fark etmez.

General Franco, kendi kurmay karargâhına telgraf (25 Şubat 1939)

MADRİD

Savunma cuntası, iki haftadır, 12 Mart'tan beri, Burgos rejimi ile "şerefli bir barış" için görüşmeler yapmaya çalışıyordu. 15 Mart'ta Hitler Prag'a yürüdü. O ayın sonunda Polonya üzerindeki İngiliz-Fransız garantisi uluslarası durumu değiştirdi. Cumhuriyet bu kısa sürede dağılmadan kalmış olsaydı ve Burgos hükümeti ile görüşmelerde kullanmak için son anda gerçekçi bir politika belirleseydi, durum değişebilirdi. Sòcrates GOMEZ bu durumda az da olsa başarı ihtimali olabileceğine inanıyordu. Yenilginin kaçınılmaz olduğu, herkesin milliyetçillerin kendi mıntıkalarında nasıl davrandıklarını bildiği bir sırada düşmandan tavizler koparılabileceğini hayal etmek saflıktı.

---

aldı. Öte yandan, sosyalist konsey üyesi Sòcrates Gòmez JSU'dan çekilen sosyalist gençliğin başkanlığına seçildi. O sırada Madrid sivil valisi olan babası yeniden örgütlenen sosyalist parti yürütmesinin başkanlığına seçildi. Böylece kısa süre için baba ve oğul ikiz sosyalist örgütlere önderlik ettiler.

- Ne yapacaktık? Besterio başarılı olamayacağımıza inanıyordu, ama denemek zorundaydık. Konsey'in temel hedefi savaşçıların ve siyasal geçmişlerinden ötürü tehlikede olanların hayatlarını kurtarmaktı. Cumhuriyetçi mıntıkadan geriye kalan kısmı terk edemez, insanları kendi başlarına bırakamazdık. Negrin'in yapmaya niyetlendiği radyo konuşmasının ayrıntılarını babamdan işittikten sonra, konseyin -çoğu kez tasfiyecilikle suçlanıyordu- Negrin'in tasarladığından başka şey yapmadığını hissettim...

Franco savaş boyunca olduğu kadar sertti; sadece kayıtsız şartsız teslimiyet istiyordu. Savunma konseyi 22 Mart'ta bunu prensip olarak kabul etmişti. Ama hâlâ bir koşulu sağlamaya çalışıyordu: ülkeden ayrılmak isteyenlerin tahliyesi.

- Bu koşulu sağlayamamamız halinde tek çözüm devrimci savaştı: liberter hareketin amaçladığı, buydu. Eduardo GUZMAN böyle diyordu. Düşmanın eline geçersek bizi bekleyen kaderin ne olacağını gayet iyi biliyorduk. Malaga ve kuzey bize bunu öğretmişti. Hâlâ on eyaleti elde tutuyorduk ve yarım milyon kadar askerimiz vardı. Aylarca sürecek umutsuz bir mücadeleye girişebilirdik. Eğer gerekirse, Cartagena'ya çekilirken yaptığımız gibi, düşmana bir şey bırakmamak için yakıp yıkma politikası izleyebilirdik...

Ama sıkı biçimde böyle bir tehdidde de bulunulmadı. İki cumhuriyetçi askerî elçi "görüşmeler" için Burgos'a uçtu. Tahliyenin mümkün olup olmadığı şeklindeki sorularına milliyetçi meslektaşları, cumhuriyetçi hava kuvvetlerinin ertesi gün, 25 Mart'ta teslim olması, ordunun ise iki gün sonra teslim olması talebini öne sürerek karşılık verdiler. Savunma konseyinde sosyalistler adına bulunan Wenceslao Carrillo ve liberter temsilciler, Franco şartları kabul ettiğini belirten bir dokümanı imzalamadıkça teslim olmayı reddettiler. Bu durum da mücadele devam edecekti. 25 Mart'ta iki elçi tekrar Burgos'a uçtu. Fakat bu kez görüşmeler milliyetçi Yüksek Komutanlık tarafından kesildi: Cumhuriyetçi hava kuvvetleri teslim olmamıştı ve artık çok geçti. Son milliyetçi saldırının ertesi gün 26 Mart Pazar günü şafakla birlikte başlatılması planlandı.

GUZMAN'a göre Madrid'de liberterler son anda kararlaştırdıkları politikayı uygulamaya karar verdiler. Kendisine,

sonuna kadar mücadele çağrısı yapan ve kayıtsız şartsız teslim olmaları halinde başlarına gelecekler hakkında insanları uyaran bir manifesto hazırlama görevi verildi. Tekrar toplanan konseyde liberter temsilciler kendi tavırlarının destekleneceğini umuyorlardı. Beklediler. Manifesto toplantının sonunda yayımlanacaktı.

- O sırada biri telefon etti. İnanamıyorduk. Savunma konseyi karşı oy kullanmış ve düşmanın, milliyetçi birlikler ilerlerken bizim kuvvetlerimizin beyaz bayrak çekmeleri önerisini kabul etmişlerdi...

Sòcrates GOMEZ, bu son aşamada liberterlerin planlarının retorikten başka bir şey olmadığına inanıyordu. Teslim olması beklenen birliklerin itaat edip etmeyecekleri belli değildi. Savunma konseyinin hatası böyle bir planı çok önceden tasarlamaması ve tam olarak hazırlandıktan sonra ugulamaya koymaması idi. "Ama artık çok geçti."

Görüşmeler kesildiğinde Casado, Albay Jaime SOLERA'nın karargâhını telefonla arada.

- Bana, kendi fikrinin şimdi ne pahasına olursa olsun direnmek olduğunu söyledi (bunun asla önceden kararlaştırılmış olmadığına inanıyorum). Direnişe bizzat önderlik etmeye hazırdı. İçten miydi yoksa umutsuzluktan mı böyle konuşuyordu, bilemiyorum. Bütün cephelerde beyaz bayrak çekilmesi emrini veren de kendisiydi...

Albay yapılacak pek bir şey olmadığını düşündü. Madrid cephesi dışında her yerde olanları bilen askerler firar etmeye başlamışlardı.

Kayıtsız şartsız teslim görüşülürken tam bir direniş örgütlemek kesinlikle imkânsızdı. Bir kez daha -ve bu kez son defa- liberter hareket öncülüğü alacak yerde tepki göstermişti. İki buçuk yıl önceki Madrid savunması bir yana bırakılırsa hiçbir yerde topyekûn devrimci savaş açılmamıştı. Eğitim görmüş savaşçıların umutsuz bir direniş içinde sivillerle kaynaştırılması, düşmanın eline geçebilecek her şeyin yakılıp yıkılması ve sabotajlar: bunun için bile artık çok geçti. Proletarya devrimi kendi devrimci araçlarını ve savaş stratejilerini geliştirmemişti. Sonuçta yenilgiye uğramıştı. Komünist Parti demokratik devrimi model olarak almasa da, cephe hattının öteki tarafındakine eşit bir savaş makinesinin

inşası üzerinde yoğunlaşmada yetersiz bir başarı kaydetmişti. Bu makine pek çok kişiye, proleter çoğulculuğun değil de, bir tek parti yönetiminin aygıtı olarak görünmüştü. Stalinist diktatörlüğün hayaleti Halk Cephesi İspanyası'nın üzerine çöktü. Bastırılan devrim anti-komünizm olarak belirmişti.

Beyaz bayraklar yükselirken askerler tüfeklerini fırlatıp atıyor ve hatları terkediyorlardı. Bazıları düşman saflarına geçiyordu...

Antonio PEREZ zorla ele geçirdiği kamyonun içinde Valencia'ya giden ana yola dağılmış asker kalabalığını seyrediyordu. Her yerde beyaz bayraklar, bir bayram havası vardı. Şarkı söylüyor, "Savaş bitti," diye bağırıp duruyorlardı.

- Arkadaşıma dönüp, "Bütün bu adamlar köylerine dönüyorlar ve kesinlikle ölecekler," dedim. Çok sarsılmıştım. Kamyona tırmanmaya çalışan askerlere tabancalarımızla engel olmaya çalıştık. Nihayet Valencia'ya ulaşabildik...

Yenilgi anında, yeni komünist olan genç politik komiser Valencia'daki askerî hükümet binasına giderken milliyetçiler Madrid'e doğru saldırıya geçtiler. Ertesi gün, 28 Mart'ta, umutsuz bir son dakika göçünün orta yerinde başkentin sonu geldi. Ordunun geri kalanı teslim oldu.

Salı sabahı saat 8.30'da Pablo MOYA'nın bir arkadaşı işliğe geldi ve UGT'li tornacı ile konuştu.

- "Pablo. Artık savaşın bittiğini görüyorsun, değil mi?" "Marcelino, " dedim, "hemen buradan gitmeni rica ediyorum. Biz arkadaşız, seninle çatışmak istemem. "Savaşın son günüydü. Düşünün, hâlâ kör, nasıl da şevk ve coşkuyla doluyduk. Savunma konseyinin elinde hâlâ bazı kartlar olduğunu düşünüyordum. Demokratik ülkelerin, "İşte şimdi müzakereler için uygun ortamı hazırlayabiliriz" diyeceklerine inanıyordum...

Enrique MIRET MAGDALENA iki yıldır saklanmakta olduğu elçilikte [18] "*Viva Espana*!" bağırışlarıyla uyandı. Katolik öğrenci öteki sürgünlerin çıldırdıklarını düşündü. Komünistler ile Casado güçleri arasındaki çatışmalar sırasında umutsuzluğun eşiğine gelmişlerdi. Görünüşe bakılırsa hapislikleri sonsuza kadar devam

18. Bk. Olaylar 5.

edecekti. Koridora çıktı. İnsanlar ellerindeki gazeteleri havaya fırlatıyorlardı. Madrid kurtuldu!

- Ansızın herkes tütün dağıtmaya başladı. Bunca zamandır tütünü nerede saklamışlardı, bilmiyorum. Kepenkleri kaldırdık. İki yıl dokuz gündür ilk kez caddeyi görüyordum. Dışarı fırladım. Doğruydu, insanlar, *"Viva Espana*! " diye bağırıyorlardı...

Maria DİAZ bir askerî kamyonla geldiğinde beşinci kol sokaklarda gösteri yapıyordu. Düşmanı Madrid kapılarında karşılamak için babasının yanında bir kadın milis olarak kuzey İstasyonu'ndan ayrılalı yirmi sekiz ayı bulmuştu. Yine bu süre içinde komünist olmuştu. Göstericiler histerik biçimde kurtarıldıklarını haykırıyorlardı. Amcasının evinin merdivenlerini koşarak çıktı. Öfkesini zaptedemeyerek bağırmaya başladı: "Kurtarıldık, amca, kurtarıldık."

- "Ne oluyor sana kız?" Amcam bana bakıyordu. İşte o zaman yere çöktüm, ağladım, ağladım...

O manzara belleğine kazındı. Zafer sarhoşu sağcılar işçi sınıfı semtinde dolaşıyorlardı. İşçiler onlara saldırmıyorlar, arkalarından bağırmıyorlardı. Yüzlerinde, "tarafsız" tarım reformu uzmanı Josè VERGARA'nın asla unutamayacağı kin ve umutsuzluk dolu bir ifade vardı. "Yapabilecekleri bir şey olmadığını biliyorlardı. Savaşı kaybetmişlerdi."

Pelerinli askerler cepheden geldiler. Alvaro DELGADO onları sokaklarda tüfeklerini atarlarken seyretti. Güneş parlıyordu. Evin kasvetli havasından uzaklaşmak için sokaklarda geziniyordu. Sağcı akrabaları duydukları neşeyi paylaşmak için annesine telefon etmişlerdi. Fakat annesinin avutulacak hali yoktu. Andalusia'da millyetçilerin idam ettikleri, ılımlı bir cumhuriyetçi olan erkek kardeşini unutmamıştı.

Plaza de Espana göstericilerle doluydu. Kısa süre önce bir kamyona binmiş sağcılar, cumhuriyetçi askerî üniforma giymiş kuzenini durdurmuşlar ve onu faşist selamı vermeye zorlamışlardı. Çevredeki bütün insanlar kollarını kaldırıp selam vermişlerdi. Kuzeninin kız arkadaşı ve onun annesi de aynı şeyi yaptılar. Encarnaciòn PLAZA onu fark edecekler diye korkuyordu. Ama henüz bir çocuktu ve dikkati çekmiyordu. Ömrü boyunca

cumhuriyetçi olmuş birinin kızı olarak faşist selamı veremezdi. Her yerde mavi gömlekliler vardı. Madrid'de bu kadar çok gizli faşist olduğuna inanamıyordu. Onu en çok kadınlar etkilemişti; Salamancalı "iyi" ailelerin *senorita* ları. "Nihayet, nihayet!" diye bağırıyor ve *Cara el Sol*'u söylüyorlardı.

- Hepsinin yüzünde neşe değil, kin ve öfke görüyordum. İçinde yaşadıkları insanlara, Madrid'in sıradan emekçi halkına duydukları kin...

ALİCANTE

On beş bin adam, kadın ve çocuk liman bölgesini tıka basa doldurmuştu. Pek çoğu kırk sekiz saattir açıkta bekliyordu. Söylentilere bakılırsa gemiler yoldaydı. Madrid Salı günü düştüğünden beri Alicante kaçmanın mümkün olduğu tek yer haline gelmişti. Cumhuriyetçi mıntıkanın bütün kesimlerinden bir kaosu andıran Valencia'ya akan göçmenlere sadece bir umut sözü veriliyordu: Alicante. Bir gemi bekliyordu, orada. Fakat Çarşamba sabahı ilk büyük asker grupları limana vardıklarında rıhtımın boş olduğunu gördüler. Gemi şafakta sadece birkaç yolcuyla denize açılmıştı. Kuşkusuz, binlerce kederli göçmenin akınına maruz kalacağından korkan kaptan onların kaderlerini paylaşmamaya karar vermişti.

Morali ayakta tutma çabalarına rağmen, çoğu umutsuzluğa kapılmaya başladı. Cumhuriyetçi donanmanın ayrılması şimdi ağır bir darbe olarak görülüyordu. Göçmenler ilk gece birkaç saat mesafede, doklara doğru yaklaşan iki gemi görmüşlerdi. Vaat edilen kurtuluş sonunda gerçekleşmişti. Moral yükseldi. Gemiler yaklaşırlarken birden durdular, rotalarını çevirdiler ve beklenmedik biçimde uzaklaştılar. Dayanılır gibi değildi. Sırtları denize, yüzleri düşmana dönük göçmenler, kolayca yakalanıp öldürülmeleri için limanda tuzağa düşürüldüklerini hissettiler.

- Yenildik, şimdi de ihanete uğruyoruz. Böylesine büyük bir acıya nasıl dayandım, bilemiyorum. O tekneler gelmişler ve sonra gidivermişlerdi. Bir insanın kaldıramayacağı kadar büyük bir heyecan...

Kütüpaneci Carmen CAAMANO yeni doğmuş bebeğini kucağına bastırdı. Bu bir başka Fransız ve İngiliz ihaneti idi. Bundan

emindi. Alicante'ye iki gün önce gelmeyi başarmıştı ve bir İngiliz şilebinin kaptanı onu alacağına söz vermişti. Fakat iskele tahtasını uzattığında yirmi kadar insan ansızın ortaya çıkmış ve gemiye binmek istemişti. Kaptan onlara çekilmelerini söyledi. Sadece kadını alacaktı. Kabul etmediler. Bunun üzerine kaptan iskele tahtasını çekti ve açılmaya hazırlandı. Şilep uzaklaşırken Carmen rıhtımda durmuş arkasından bakıyordu.

Yaklaşan bir gemi görmek için bakışlarını ufka çevirmiş duran Saturino CAROD sonunda bir geminin gerçekten gelmesi halinde ortaya çıkacak dehşet verici manzarayı hayal ediyordu. Bütün siyasal partileri ve örgütleri temsil eden komisyonlar kurulmuştu. Yöredeki konsoloslarla özellikle de Fransız konsolosu ile bitmek tükenmek bilmeyen tartışmalar yapılmıştı. Konsolos Fransız donanmasının kurtarma için gelmekte olduğunu söylüyordu. Cumhuriyet'in deniz ulaşımının büyük kısmını gerçekleştiren Mid-Atlantic Company'nin gemileri yardım etmek istemiyordu. Şirketin Negrin ile sözleşmesi vardı, Casado ile değil. Üstelik kendisine ödeme de yapılmamıştı. Siyasal sicilleri nedeniyle hayatları en fazla tehlikede olanların uzun listeleri çıkarılmıştı.Her parti ve örgütün kendi kotası vardı. Fransız gemilerinin ilk kurtaracakları bunlardı. Aragonlu CNT militanı ve tümen komiseri de listedeydi.[19] Fakat geminin gelmesi halinde bunun bir anlamı olmayacaktı. Kanlı bir savaş olacaktı -bekleyenlerin çoğu kendisi gibi asker kişilerdi ve silahlıydılar- çünkü, insanlar gemiye binmeye kararlıydılar. "Umalım ki, gemi gelmesin, " diyordu kendi kendine. Yine de bir gemi görme umuduyla gözlerini ufuktan ayıramıyordu.

Denize bakarken, ağzında bir sigarayla yanında duran adam kendi boğazını kesti ve rıhtıma yığıldı. Hemen aynı anda rıhtımın öteki ucundan bir ses duydu. Tanıdığı biri orada kendini vurmuştu. İntihar bulaşıcı bir hastalık gibi yayılıyordu. Çok geçmeden insanların koşuşturduklarını gördü. Birisi kendini suya atmıştı. Bir adam elektrik direğine tırmandı ve orada bulunanları bekleyen tehlikeleri bağıra çağıra anlatmaya başladı. Konuşmasını bitirdiğinde direkten aşağı atladı ve rıhtıma çarptı.

- İnsanların yüzlerinde umutsuzluk görüyordunuz. Kadınlar ağlıyor, çocuklar annelerinin elini sıkı sıkı tutuyorlardı. Bazı er-

19. Bk. Militanlar II.

keklerin deliliğin eşiğinde oldukları görülüyordu...

Uzanıp yatacak yer bulmak çok zordu. Bazıları ayakta uyuyordu. Maria SOLANA ve Madrid'deki JSU kadro okulunun müdürü olan kocası Madrid'den telaş içinde kaçtıklarından beri bir şey yememişlerdi. Kocası Madrid'de komünist gençliğin öncü bir üyesi olduğu için tutuklanmış, ancak son anda kaçınayı başarabilmişti. Çevrelerindeki köylüler büyükçe bir yiyecek sepetinden bir şeyler atıştırıyordu. Kimse bir şey vermiyordu. "Fakat neler olacağını bilememenin verdiği dehşet açlıktan çok daha büyüktü.

Estramadura ordusunun şef komiseri Tomàs MORA[20] CAROD ile aynı fikirdeydi. Eğer bir gemi gelirse sağ çıkamayacaklardı. Olay katliamla sonuçlanacaktı. Aklından intihar etmek geçti. Gemi limanın açıklarında görünüp sonra geri döndüğünde, bir dok vincine tırmanıp ordan kendisini denize atmayı düşündü.

- Fakat o anda, annemi, karımı ve çocuklarımı hatırladım. Şöyle düşündüm:"Öleceksem başka türlü öldüğümü görsünler"...

Ertesi sabah uyandığında komiserlerinden birini bir kan gölünün içinde büzülmüş yatarken buldu. Kendisi Güney Amerika'dan savaşmak için dönmüş profesyonel bir piyanistti. Bileklerini kesmişti. Bir keresinde MORA'ya, "Siperlere dayanabilirim," demişti, "ama hapisaneye veya toplama kamplarına değil.

Casado savunma cuntasının Alicante'ye varan tek öncü üyesi peder Antonio Perez'di.[21]29 Mart Çarşamba günü bir araba konvoyu ile Valencia'dan ayrılırlarken görülen Casado ve ötekilerin yolda öldürüldükleri söylentisi yayıldı. Aslında onlar Alicante'ye değil Valencia yakınlarındaki Gandia'ya hareket etmişlerdi. O gün bir İngiliz savaş gemisi İtalyan savaş tutsaklarını almak için orada bulunacaktı.

Bir savaş gemisinin geleceğini -kısa süre içinde iki gemi daha geldi- cumhuriyetçi yetkililer kesinlikle biliyorlardı.[22]

---

20. Bk. Militanlar 17

21. Bk. Militanlar 18.

22. 168 İtalyan'ın tahliyesi, bir İspanyol limanına bırakılmayacakları şartıyla 26 Mart'ta yetkililer tarafından kabul edilmişti. Cumhuriyetçiler daha sonra fikirlerini değiştirdiler ve İtalyanların Palma de Mallorca'ya bırakılmalarını kabul ettiler. Yaklaşık kırk tutsak milliyetçilerin elindeki aynı sayıdaki tutsakla değiştirilecekti. Bu konuda ve Casado tahliyesinin daha sonraki ayrıntıları için bk. Tuğ Amiral Tovey, Kaptan Hammick ve Kaptan Lumsden'in üstlerine raporları, Amirallik kayıtları, PRO.

Öğleden hemen sonra İtalyanlar Kraliyet Deniz Kuvvetlerinin gözetimi altında gemiye alınırlarken, Casado ve savunma konseyinin öteki üyeleri, yanlarında 200 kadar göçmen ve çok sayıda silahlı askerle birlikte limana ulaştılar. Birinci Kruvazör Filosu'na komuta eden Tuğ Amiral Tovey Casado'nun gemiye alınma ricasını kabul etti. Ancak bir şartı vardı: "Casado ve beraberindekilerin durumları son tahlilde Majestelerinin Hükümeti'nin alacağı karara bağlı olacaktı." Bu arada Amiral aldığı emirler hakkında bazı sinyaller verdi. O günün erken saatlerinde, Palma de Mallorca'dan denize açılmadan hemen önce Britanya konsolosu kendisine cumhuriyetçi liderlerin tahliyesinin milliyetçiler arasında "şiddetli hoşnutsuzluk" yaratacağı bilgisini vermişti.

Britanya'nın öne sürdüğü şartı kabul edip etmeme konusunda konsey üyeleri arasında dramatik tartışmalar oldu. Casado tereddüt geçirirken "maiyet'inden on beş kişi gemiye bindi. Casado öne sürülen şartı reddettiğini, Alicante'ye hareket edeceğini bildirdi. Kendisine eşlik eden silahlı adamların çoğu ayrıldı. Kısa süre sonra, rıhtımdaki Kraliyet Donanması müfrezesine komuta eden kaptan Casado'yu durdurma emri aldı. Cumhuriyetçi İspanya'ya Yardım Uluslararası Koordinasyon Komitesi üyelerinin tavsiyesi üzerine Casado kararını gözden geçirdi ve limana vardıktan yaklaşık on iki saaat sonra Britanya savaş gemisi *Galatea*'ya bindi.

Galatea'daki Britanya'nın Valencia konsolosu daha önce Dış Büro'dan bazı emirler almıştı. Buna göre, ancak "hayatı doğrudan tehlikede" olanlar Britanya savaş gemilerine alınabileceklerdi. Dış Büro'dan gelen ikinci bir şifreli emir, daha önce verilen emrin "mümkün olduğu kadar geniş kapsamlı ve cömertce" yorumlanmasını istiyordu. Buna uygun olarak konsolos ertesi sabah erkenden, 143 erkek, on dokuz kadın ve iki çocuğun daha gemiye alınmasını ayarlamak için kıyıya çıktı. "Gemiye alınan insan tipleri, " diye not etti Tuğ Amiral, "saygıdeğer görünüşlü subaylardan ve ılımlı eğilimlere mensup görevlilerden, içlerinde tanınmış anarşistlerin ve SIM üyelerinin de bulunduğu kriminal tiplere kadar değişkenlik gösteriyordu." Göçmenler Marsilya'ya hareket etmek üzere olan hastane gemisi Maine'ye nakledildiler. Bu arada Tuğ Amiral Alicante bir savaş gemisi göndermeye ha-

zırlanıyordu. Öğleden sonra Amirallik'ten şifreli bir emir aldı. Dış Büro'nun en son verdiği emirlerin sadece Britanya konsolosu için geçerli olduğu, Britanya hükümetinin politikasında herhangi bir değişiklik anlamına gelmediği, bildiriliyordu. Tuğ Amiral savaş gemisinin Aiicante'ye hareketini önce durdurdu sonre erteledi.

Komünist zırhlı tugay komutanı Narciso JULIAN ile öteki komünist askerler Casado'nun limana varmasından birkaç saat önce Gandia'ya ulaşmışlardı. Savaş gemisi henüz gelmemişti. Görevinde çok titiz biri olan İngiliz liman yöneticisi Apfel onlara gemilerin Gandia'da değil Alicante'de beklemekte olduğunu söyledi. Yola çıktılar. Alicante'de de gemi yoktu.

Bu kalabalık limanda beklemek aptallık olur, diye düşündü. Bu bir tuzaktı. Başarabilirlerse kaçmalıydılar. İtalyanların yaklaşmakta oldukları söylentisi yayılıyordu. JULİAN kaçma konusunda talihliydi. Casado güçlerince Madrid cephesinde tutuklanmış, tesadüfen oradan geçen bir tank taburu tarafından serbest bırakılmış ve sonra gizli polisin onu hâlâ aramakta olduğu Valencia'ya ulaşmıştı. Kendi partisi bir çiftlik evinde sığınılacak bir yer ayarlamıştı. Kendisi ve arkadaşları bir gün önce sığınaktan Gandia'ya gönderilmişler, kendilerine orada bir geminin beklemekte olduğu söylenmişti.

Yanındaki adamlardan biri mühendisti. Bir balıkçı teknesini denize açılabilir hale getirmeye çalışıyordu. Alicante doklarındaki pek çok teknenin motoru onlar daha gelmeden devre dışı bırakılmıştı. Aceleyle tank birliğinden gidecek adamları seçtiler. Tekne doklarda toplanmış insanların görüş mesafesi içindeydi. Tekneyi denize açmak ustalık gerektiren bir işti. Mühendis motorun çalışıp çalışmayacağından emin değildi, ama yine de uğraşıyordu. Motor birden çalıştı. Motorun pat patlarını duyan göçmenler tekneye saldırdılar ve üzerine çıkıp onu batırdılar. Kimse boğulmadı, ama artık tekneyi kurtarmanın yolu yoktu.

Sonunda JULİAN'ın başlangıçta öne sürdüğü fikre katılmak zorunda kalacaklardı: sırt çantalarına ellerine ne geçerse tıka basa doldurmak ve kısa silahlarla dağların yolunu tutmak. Bazıları limana tanklarla girmeyi başarmışlardı, ama bunlar artık yararsızdı. Eğer dağlarda barınamazlarsa, oradan Pireneler'e ve Fransa'ya geçmeye çalışacaklardı.

Yola çıktılar. Fakat çok geç kalmışlardı. Kara yoluna çıkar

çıkmaz yeni gelen İtalyan askerlerince kuşatıldılar ve esir alındılar.

Perşembe günü boyunca İtalyan birlikleri limana girmeden çevrede mevzilendiler. İtalyan birlikleri komutanı General Gambara'ya dokları tarafsız bölgeye dönüştürmek üzere hazır olması söylenmişti. Göçmenler Santona'da İtalyanlara Bask teslimiyetinin tekrarlanacağından korkuyorlardı. Cuma günü Gambara göçmenlerin temsilcilerine o gün oradan ayrılmanın herkesin menfaatine olacağını söylüyordu. Fakat Alicante limanına girmeye hazırlanan Fransız kruvazörü ve iki ticaret gemisinin kaptanları göçmenlerin önce ellerindeki silahları teslim etmelerini istediler. Büyük tartışmalardan sonra silahlar toplandı, denize atıldı veya saklandı. Üç gemi kıyı boyunca keşif yaparken görüldü. Sonra kayboldular, derken ortaya çıktılar ve limana yaklaşmaya başladılar. Heyecan yükseldi. Öndeki savaş gemisi ancak yaklaştığında göçmenler onun bir Fransız gemisi değil bir İspanyol milliyetçi mayın dökme gemisi olduğunu gördüler. Kırmızılı altın renkli büyük bir İspanyol bayrağı çekmişti. Güvertedeki askerlerden milliyetçilerin millî marşı yükseliyordu. Hemen sonra İspanyol askerî komutanının verdiği emir kulaktan kulağa yayılmaya başladı: "Yarım saat içinde limanın dışında olmak zorundayız."

Üç gün süren umut ve umutsuzluğun artık sonuna gelinmişti. Limanın arkasında yükselen Santa Barbara kayalığından bir makineli tüfek ateşi açıldı. Kurşunlar göçmenlerin başlarının üzerinden geçiyordu. Göçmenler silahları, değerli eşyaları ve cüzdanları rıhtımdan aşağı attılar. Sular önce kırmızı, sonra atılan safralar yüzünden sarı bir renk aldı. Atılanlar bereket kısa süre içinde sulara gömüldü. Göçmenler iki sıra İspanyol askerinin arasından yürüyerek limandan çıktılar. Akşam olurken daha pek çoğu limandan çıkamamıştı. Saturnino CAROD ve Aragonlu diğer öncü anarko sendikalist militanlar limanda kaldılar. İkisi intihar etmeyi önerdi. Öteki, ordu birlikleri komiseri Antonio Ejarque dalgın görünüyordu. CAROD intiharın bir çözüm olmadığını söyledi.

- "Düşmanlarımın beni kurşuna dizmekten zevk duyacaklarını inkâr etmiyorum. Eğer ölürsem, onların elinde öleceğim. Yaşadığım sürece kaçmak için elinden geleni yapacağım. Görevimiz savaşı sürdürmektir"...

Savaşı kaybetmelerinin yine de iyi bir yanı olduğuna inanıyordu. Cumhuriyetçi safta çarpışan güçler arasındaki mücadele öylesine vahşî olacaktı ki, sonunda herşey mahvolacaktı. Kesinlikle yol açacağı acılar ve yokluklar olsa bile -acılar düşünebildiğinden çok daha büyüktü- yenilgi, zaferi sağlayacak ama kaçınılmaz ve yokedici olacak bir çatışmaya tercih edilebilirdi. Aragon'da komünistlerin yaptıkları temizliği, silah karşılığında Komünist Parti üyeliğini kabul ettirmek için yaptıkları şantajı hatırladı. Uzun süre sırtından vurulmamak için hep arkaya bakmak zorunda kalmıştı.

Söylediği sözler, iki arkadaşını Mariano Vinuales ile Màximo Franco'yu ikna etmedi. Son göçmenlerin limanı terketme anı yaklaşırken birbirlerini vurdular.

❀

Göçmen tutsaklar San Juan yolu boyunca dizildiler. Milliyetçi askerler üstlerinde ne varsa çaldılar. Şişman, kirli bir kadının tepesinde oturduğu bir çöp arabası karşı yönden gelip önlerinden geçiyordu. Çok önce, ayaklanma günü bir otobüs dolusu isyancı subayın orada toplanan insanların tehditleri arasında Madrid hapisanesine götürülüşlerini seyreden sol cumhuriyetçi gençlik lideri ve tugay komiseri Andrès MARQUEZ arabanın yaklaştığını gördü. Tam aynı hizaya geldiklerinde kadın şişman vücudunu titreterek yerinden kalkıp bağırdı: "Katiller! Kızıllar!"

Devir değişti, diye geçirdi içinden. Gericiliğin zaferi ile birlikte lumpen proteryanın saati gelmişti. Çöpçü kadın yüz yıl önce son mutlak kral VII. Ferdinand'ın dönüşünü, "Yaşasın zincirlerimiz!" diye bağırarak kutlayanlar arasında rahatlıkla yer alabilirdi.

Adamlar gruplara bölündüler ve Alicante'ye yakın mesafedeki badem ağaçlarıyla dolu genişçe bir koruluğa sürüldüler. Birkaç saat içinde ağaçların henüz ham meyveleri ve yaprakları toplanıp yendi. Daha sonra yumuşak sürgünler, hattâ ağaçlann kabukları yenmek için yolundu. Mahkûmlara bahçenin dikenli tellerle çevrilmesi emredildi. Onlar kendilerini hapsederlerken birkaç yüz mil kadar kuzeyde General Franco bir bildiri yazıyordu. Savaş boyunca ilk kez hafif hastalık geçiriyordu. Grip olmuştu. Birkaç sözcük karaladı, bazılarını değiştirdi, sonunda tatmin olarak yazdıklarının altını imzaladı.

Kızıl ordunun esir alınıp silahsızlandırılması ile birlikte Milliyetçi birlikler bugün hedeflerine ulaşmışlardır. Savaş sona ermiştir.

Burgos, Nisan 1,1939

VAE VİCTİS! *

Savaş sona erdi. Yenilgiye uğrayanların hapisanelerde ve toplama kamplarında çekecekleri acılar başlıyordu.

Alicante'de yakalanan tutsaklar bademlikten Albatera'daki toplama kampına götürüldüler. Birkaç yüz kişi için tasarlanan kamp yaklaşık 10 000 tutsakla dolduruldu. Sağlık ve barınma koşulları yok denecek ölçüde ilkeldi, yiyecek ve su kıttı. Falanjistler, polisler, siviller, rahipler aradıkları adamları bulmak için İspanya'nın çeşitli kesimlerinden geldiler. İlk başlarda esir alınanların çoğu kentlerine veya köylerine bir daha asla dönemediler. Bazı tutsaklar kaçmayı başardı; sadece deneyenler içerde bulunanların önünde idam edildiler. Bir keresinde nöbetçi kulübelerini teftiş eden bir geçici teğmen makineli tüfeği içerdekilerin üzerine çevirdi ve ateş açtı.

Komünist zırhlı tugay komutanı Narciso JULIAN ve üç arkadaşı kamptaki çadırın altında bir tünel kazdılar, Ziyaretçi guruplar adam aramak için geldiklerinde oraya saklanıyorlardı. Dört ay sonra dayak yiyen bir arkadaşı JULIAN'ın kampta olduğunu söyledi. Bir adam gelip onu teslim aldı. Ne var ki, tam o sırada tutukluların keyfi öldürülmeleri sonra erdi. JULIAN, Madrid'deki Porlier hapisanesine götürüldü ve on altı kişi ile birlikte sıkıyönetim mahkemesinde yargılandı. Yargılama sadece on bir dakika sürdü. (Sıkıyönetim mahkemesi sanığı aksi kanıtlanmadıkça suçlu görüyordu.) JUIAN idama mahkûm edildi ve bir yıl on yedi günü idamı bekleyerek geçirdi.

Mahkûmlar her akşam sıraya diziliyorlardı. Hapisane subayı bazen sigara içerek ertesi gün idam edileceklerin listesini okuyordu.

*Vay mağlupların haline!

- Çoğu kez önce ilk ismi okurdu, Pedro ve birkaç dakika durur du. İlk adı Pedro olanlar derin bir acı duyarlardı. Sonra sıra ikinci isme gelirdi. Bu da çok genel, herkesin kullanabileceği bir isim olabilirdi. Yine acı dolu bir bekleyiş Nihayet, soyadını okurdu...

Adamların çoğu ölüme cesaretle gitti. JULIAN çoğu kez kendisini akraba gibi göstererek idamdan önceki son gecelerini arkadaşları ile birlikte geçirebiliyordu. Bir gece idam edileceklerin koğuşuna girdiğinde şaşırdı. Gardiyanlar duvar dibine sıralanmışlardı ve yüzleri kâğıt gibi bembeyazdı. Mahkûmlar büyük bir şamata içinde Franco'nun sıkıyönetim mahmemesini canlandıran bir oyun oynuyorlardı:

Biri, gözlerine kadar inmiş bir keple, askerî savcıyı oynuyordu. Ölüm cezası talep ediyordu, çünkü sanık Franco'ya 'kedi' demişti. Onları dinlerken, düşündüm: "Bu adamlardan hangileri birkaç saat içinde ölüme gidecekti? Oynayanlar değil de gardiyanlar gidecekmiş gibiydi." İdam saati geldiğinde, başları dimdik dışarı çıktılar. *"Viva la Republica!"* diye bağırıyorlardı...

JULINA'ın cezası otuz yıl hapse çevrildi. Yedi yıl yattıktan sonra serbest bırakıldı. Altı yıl sonra 1952'de komünist faaliyetlerde bulunmaktan tutuklandı, iki kez sıkıyönetimde yargılandı ve yirmi yıl hapse mahkûm edildi. On sekiz yıl yattı.

Saturnino CAROD kısa süre içinde sözünü tutarak Albatera kampından kaçtı. Geceler boyunca dağlarda yürüdükten sonra karısıyla ilişki kurmayı başardı ve onun yardımıyla Fransa sınırını geçti. Fransa'da tekrar bir toplama kampına kapatıldı. Serbest bırakıldığında CNT'yi yeniden kurmak için gizlice İspanya'ya geçti, tutuklandı, sıkıyönetimde iki kez yargılandı ve ölüme mahkûm edildi. Ceza otuz yıl hapse çevrildi. CAROD on sekiz yıl yattıktan sonra 1960'da serbest bırakıldı.

Estramadura ordusundan sosyalist şef komiser Tomàs MORA sıkıyönetim mahkemesinde "kızıl orduda general" olmaktan suçlu bulunarak ölüme mahkûm edildi ve tam dokuz ay idam edilmeyi bekledi. 1944'te cezası yirmi yıl hapse çevrildi ve yirmi yıla kadar olan hükümleri tecil eden bir af sayesinde şartlı tahliye edildi.

Sòcrates GOMEZ'in Madrid'in son sosyalist sivil valisi olan babası kampta idam edildi; oğlu sıkıyönetimde yargılandı ve yirmi

yıla mahkûm edildi. Casado savunma konseyinden peder Antonio Pèrez Franco'nun infaz müfrezelerinin bir diğer kurbanı oldu. Alicante'ye değil de Madrid'e doğru yola çıkan oğlu başkente ulaştı ve iki ay kadar saklandı. Cumhuriyet'in sadece geçici olarak gerilediğine -"ülke temelde hâlâ cumhuriyetçi idi"- ve faşist zaferin bir ya da en çok iki yıl sürebileceğine ikna olunca JSU'dan eski yoldaşları ile birleşti ve gizli çalışmaya başladı. Gurup üç ay içinde dağıtıldı, üyelerinin çoğu tutuklandı -biri işkencede öldü- ve Antonio PEREZ Madrid'den ayrılmak zorunda kaldı. (Daha sonra gizli komünist faaliyetlerde bulunduğu için hapsedilecekti.)

Başı derde girenler sadece liderler değildi. 1936'da bağlı olduğu sendikanın Madrid'i savunma çağrısına uyan, daha sonra komünist olan Madridli öğretmen Josè MERA Alicante'de "isyana yardım"dan -klasik suçlama- sıkıyönetimde yargılandı. Savcı on iki yıl hapis cezası istedi. Daha önce hiç görmediği avukatı -avukatla görüşmemek sıkıyönetim mahkemelerinde usuldendi- cezanın altı yıla indirilmesini istedi. Bunun üzerine mahkeme yirmi yıl hapis cezası verdi.

- Yine de şanslıydım. Klasik suçlardan olan "entellektüellik" ile suçlanan tanıdığım bir sağcı tarih profesörünün başına geldiği gibi ekstra bir suçlama ile karşılaşmadım...

MERA savaş sırasında yardım ettiği aşırı sağcı bir doktor ve karısı ile yaşadıklarından dersler çıkarmıştı. Eğer ellerinden bir şey gelirse ona her türlü yardımda bulunacaklarına söz vermişlerdi. İşte şimdi o an gelmişti. Fakat karı koca ona yardım etmeyi reddettiler. Doktor bir teselli olarak şöyle dedi: "Üzülme, oğlun bir yaşına gelene kadar karını kurşuna dizmezler."

❀

Madrid'de Casado darbesi sırasında tutuklanan bazı komünist militanlar düşman tarafından orada bulunmaları için hapishanede bırakıldılar. Milliyetçilerin başkenti işgal ettikleri gün on sekiz yaşındaki komünist eğitim milisi ve komiser Miguel NUNEZ, önceden tanıdığı bir duvarcı ustası olan sosyalist teğmeni kendisini ve diğer on beş kişiyi serbest bırakması için ikna etmeyi başardı. Tıpkı PEREZ gibi o da faşist zaferin kısa süreceğine inanıyordu

ve kendi partisini örgütlemeye koyuldu. JSU'dan bir yoldaşı ile temas kurdu. Birlikte bir caddede yürürlerken karşıdan gelen bir gurup sağcı ile karşılaştılar. Savaş sırasında neler çektiklerini anlatıyorlardı. Adımlarını yavaşlatıp dinlediler. Arkadaşı Vincent Goya kendini tutamadı.

-"Bu bir şey değil, "diye bağırdı. Herkes dönüp ona baktı. "Peki sana ne yaptılar, *Joven* (delikanlı)" dedi adamlardan biri. "Babam beni kızıllardan ve ölümden kurtarmak için, üzerimde palto olduğu halde tam üç yıl elbise askısına asılı tuttu." Şaka mı yoksa ciddî mi konuştuğunu anlayamayan insanlar ona bakıyorlardı. "Haydi, *chico*" dedim, "bu adamlar öldürmeden gidelim"...

NUNEZ üç hafta sonra tutuklandı. Otuz yıl hapse mahkûm edildi; daha sonra cezası on iki yıla indirildi ve bu sürenin dört yılını yattı. Ondan daha genç olan arkadaşı Goya ise ölüm cezasına çarptırıldı. Sıkıyönetim mahkemesinden çıkarken, kendisini polis arabasından dışarı attı ve kelepçeli olmasına rağmen kaçınayı başardı. Büyükbabasının Segovia'daki evine gitti. Oraya vardığında kelepçe hâlâ bileklerindeydi. Savaşı milliyetçi mıntıkada geçiren yaşlı adam onu, "Eşkiya, kızıl!" diye bağırarak kapıdışarı etti. Goya yol yapım işleriyle uğraşan amcasının dağlardaki kulübesine gitti. Saklanmak için mükemmel bir yerdi. Amcası da onu dışarı attı. Devam edemeyecek kadar bitkin düşen Goya *guardia civil* tarafından bulunana kadar yollarda saklandı. Tekrar hapishaneye götürüldü ve çok geçmeden idam edildi...

Fransa'dan Madrid'e kent düşmeden kırk sekiz saat önce dönen sol cumhuriyetçi lider Règulo MARTİNEZ "dine ihanet", "Halk Mahkemeleri kurucusu" ve cumhuriyetçi olmakla suçlanarak ölüm cezasına mahkûm edildi. MARTİNEZ'in Madrid'de anarşistler tarafından tutuklandığında kurtardığı Donanma'da görevli piskopos yardımcısı son anda yetişip onu kurtardı. "Şimdi anlıyorum ki," dedi, "sizin safınızda bu tarafa kıyasla daha fazla iyilik ve cömertlik vardı. Bu insanlar soğuk, cömertlik duygusundan yoksun." Ricaları işe yaradı. MARTİNEZ'in cezası otuz yıla çevrildi ve beş yıl yattı. Daha sonra anti-Franco faaliyetleri yüzünden hapse atıldı.

Dokuz ay ölüm cezası altında yaşayan, yedi yıl hapiste kal-

dıktan sonra serbest bırakılan Halk Ordusu kurmay subayı Francisco SANPEDRO, hapisane bürolarında çalışırken tanıştığı hapisane papazına bir soru sorma fırsatını buldu.

- "Kimseyi öldürmediğimi, hiç bir şey çalmadığımı, hiç suç işlemediğimi biliyorsunuz. Yedi yılımı neden hapiste geçirdim?"

"Çok basit, "dedi rahip, "bana bunu sorduğun için memnun oldum. Yanıtlayabilirim. Kurşuna dizilme noktasındaydın, ama kurşuna dizilmedin. İşler aksi yönde gelişseydi aynı şey pekâlâ benim de başıma gelebilirdi. Senin taraf kaybetti, bunun dışında kalanların, çalıp öldürmüş olsan da olmasan da, zerre kadar önemi yok. Cinayet işleyen pek çok kişi hâlâ yaşıyor. Kurşuna dizilmeyen pek çok insan var. Yedi yıldır hapistesin, çünkü savaşı kaybettiniz"...

Bu bir iç savaş, diye de ekleyebilirdi. Amaç sadece yenilgiye uğrayanları yıldırmak değil, sürekli olarak işçi sınıfı militanlığını ve sosyalist devrim tehdidini ezmekti. İspanyol kapitalizmi ancak böyle gelişebilirdi. Baskının en şiddetli dönemi 1943'e kadar sürdü.[23]

Catalonia'nın düşüşünden sonra milliyetçi intikamdan Fransız toplama kamplarına kaçınayı başaranların pek çoğu Nazizm'in baskısını yaşayacaklardı. Savaşa elinde bir mızrakla başlayan delikanlı, Timoteo RUIZ kömür madenlerinde çalışmak için gönüllü olunca Fransa'daki toplama kampından salıverildi. Fransa'nın işgali sırasında Almanlar tarafından yakalandı ve bir toplama kampına atıldı. Daha sonra Brest'teki Alman tahkimatlarında çalıştırılmak üzere oradan alındı. Dışarıdaki Komünist Parti üyelerinin yardımı ile kendisi ve üç arkadaşı Bordeaux'a kaçınayı başardılar. Bulabildikleri tek iş Almanlara ait bir denizaltı dokunda çalışmak oldu. Nazi ustabaşı ile kavga etmeleri kaçarak Fransız direniş örgütüne katılmalarına yol açtı. Orada savaşın so-

---

23. Resmî hapisane istatistiklerine göre 1940'da, savaş öncesinin 1950'ye kadar bir daha ulaşılamayacak bir düzey olan 10 000 ortalamasına karşılık, 213 000 mahkûm vardı. (bk. Tamames, *La repoblica, la era de Franco*, s. 353-5. Yazar, İspanyol ekonomisinin savaşı izleyen ilk on iki yıl içinde her yıl 875 000 kişilik işgücü kaybına uğradığını hesapladı. Hapis cezalarının indirilmesi bu bağlamda değerlendirilmelidir: işçi sınıfının devlet parasıyla hapiste tutulması değil artık-değer üretmesi gerekiyordu).

nuna kadar Almanlara karşı savaştılar. RUIZ İspanya'ya erken doğmuş bir gerilla akınından sonra İspanyol Komünist Partisi tarafından Valencia'ya gönderilen bir silahlı guruba katıldı. Fransa sınırından hareket ederek İspanya'nın yarısını yürüyerek, gizlice geçti. Valencia'ya vardığında partisi tarafından Madrid'e, oradaki mücadeleye katılması için çağrıldı.Tutuklandı yirmi beş yıl hapse mahkûm edildi. Sürenin sadece on bir yılını tamamladı. Bir daha tutuklandı ve yedi yıl daha yattı.

Savaşa Barcelona sokaklarında elinde bir tabanca ile başlayan genç liberter metal işçisi Josep CERCOS kuzey Fransa'da bir iş taburunda çalıştırılmak üzere bir Fransız toplama kampından bırakıldı. İngiliz ve Fransız güçleri ile birlikte Bunkerk'e çekildi. Uluslararası Tugay'a katılmış birkaç İtalyan'la, İngilizlerin çoğu tahliye edildikten sonra bir sandala binip denize açıldı. Umutsuz biçimde Kanal'a doğru sürüklenirlerken bir İngiliz gemisine alındılar ve Dover'de bırakıldılar. Sonra Londra'da hapse atıldılar. Gardiyanlar onları Alman tutsaklar olarak görüyorlardı. CERCOS Amerika'ya gitmek istedi. Hapisane yöneticisi sadece gülümsemekle yetindi. Birkaç gün sonra bir Fransız kaptan onlara Fransa'ya döneceklerini söyledi, çünkü Fransa hesabına çalışıyorlardı. Paris daha düşmemişti. Bir Belçika gemisi ile Cherborg'a ulaştılar. Daha yeni gelmişlerdi ki, İngiliz birliklerinin tahliyesi başladı. Geri çekilme bütün hızıyla devam ediyordu. Aç ve lidersiz kalmışlardı. Litcanya bandıralı bir kömür gemisine bindiler. Gemi onları St. Nazarie kıyılarında bıraktı. Oradan güneye doğru akıp giden bir göçmenler gurubuna katıldılar. Sonunda CERCOS Perpignan'a, ilk kapatıldığı toplama kampına ulaştı. Altı ay sonra Almanlar onu St. Nazaire istikhâmı için gönderilecek bir çalışma gurubuna kattılar. Altı ay kadar çalıştıktan sonra kaçtı ve Chartres'e ulaştı. Orada sahte belgeler düzenlendi ve Almanların çeşitli fabrikalarında Fransız kimliğiyle Fransız direnişi için çalışmaya başladı.

❀

Galiplerin başına doğal olarak daha iyi şeyler geldi. Ama her zaman sanıldığı kadar iyi olmadı. Tamariz de Campos, Valladolid'den falanjist çiftçi Alberto PASTOR savaş bittiğinde teğ-

mendi. Franco'nun Nazi davasına katkısı olan ve doğu cephesinde Ruslarla savaşan Mavi Tümen'e gönüllü yazıldı. Savaştan sonra eski hayatına dönüp çiftçilik yapmaya devam etti. Çiftçilerin dikey sendikasında sıradan bir görev üstlendi, ancak yeni rejimin kırsal kesimdeki küçük burjuva taraftarlarına sağladığı bürokratik ayrıcalıkları ve ikramiyeleri kabul etmedi. (1940 ile 1950 arasında bürokrasi katlandı; bir buçuk milyon bürokrat sayısı 1930'dakinin yaklaşık üç katıydı.)

Milliyetçi zaferi hoşnutlukla karşılayan ve ondan yararlanan çok sayıda kişi arasında Carlistler fazla göze çarpmıyorlardı. Şimdilik ailesine ait çiftliğe dönen *requtè* Antonio IZU Carlist davanın ihanete uğradığını hissediyordu. İhanet, öncelikle hareketin kendi liderlerinden, "ona kendi çıkarlarını korumak için katılan, hareketi, sıradan insanların gerçek Carlism'ini önlemek için manipüle eden, her bakımdan tutucu olanlar"dan gelmişti. Ve daha sonra, otantik Carlism'e yer bırakmayan, onu zor kullanarak Falanj'la birleştiren ve Carlism'in aforoz edildiği bir totaliterizmi yerleştiren yeni rejimin de ihanetine uğramıştı.

Pek çok radikal Falanjist de -bunlar savaş sırasında gelen ve kendi güvenliklerini, çıkarlarını yeni rejimde gören kitle arasında bir azınlıktılar- davalarının ihanete uğradığını hissediyorlardı. Savaş sona erdiğinde düşkırıklığına uğrayan Falanj propaganda şefi Dionisio RIDRUEJO bunların arasındaydı. Neredeyse sadece işçi sınıfını ve kapitalizmin güçlendirilmesini hedef alan baskının rejimin gerçek yapısının semptomu olduğunu hissediyordu. Aktif hizmeti eksikti. Bunun daha sonra kendisine karşı kullanılacağını hissederek Mavi Tümen'e katıldı. Rusya'dan döndüğünde Franco'ya bir mektup yazarak bütün görevlerinden istifa ettiğini bildirdi. Bu hareketi ülke içinde sürgüne gönderilmesi ile sonuçlandı. Rejime olan muhalefeti -daha sonra hapse atılmasına sebep olduonu (diğer pek çok falanjistin aksine) siyasal olarak sosyal demokratlığa götürdü.

Dokuz ay içinde üç kez yaralanan Salamancalı monarşist öğrenci, Teğmen Juan CRESPO savaşın sonunda askerî bir hastanedeydi. Faslı askerlerinin başında savaşmaya devam etmişti, ancak hayale kapılmadan. Yükseleceğini umduğu yeni İspanya kurulmayacaktı. Amcalarını birbirinden ayıran kaderin anısı savaş devam ederken hiç aklından çıkmamıştı. Doktorların, hem-

şirelerin ve hademelerin zaferi kutlamak için hastaneden fırlayıp çıktıklarını gördüğünde savaşçıların artık itibar görmeyeceklerini biliyordu. Oturup galipler için şiirsel bir hitabe yazdı. Bir yıl sonra Madrid'de son kez muayene oldu ve kendisine ordunun Sakatlar Birliği'nde bir yer verildi. Terfi derecesi ve kendisine ödenen para hayat boyu rahat yaşamasını sağlayacak düzeydeydi. Orada bir *café*'de tek bacaklı bir ayakkabı boyacısı gördü. Adam onun ayakkabılarını boyarken, "Teğmen, görüyorum sen de bacağından yaralanmışsın, " dedi. "Benimkini bu mıntıkada bir tank savaşında kaybettim." Konuşmaya başladılar. Savaş anılarını anlatıyorlardı. Sonunda CRESPO, "Yaralandığın için sana ne kadar tazminat ödediler?" diye sordu. "Zerre kadar" diye karşılık verdi cumhuriyetçi. "Bu safta savaşan bizlere hiçbir şey vermediler."

Derin bir nefret duyan CRESPO sağlık durumunu bildirmeyi reddetti ve bir daha asla Sakatlar Birliği'ne kabul edilmedi. Daha sonraki hayatı yoksulluk içinde geçti. "Başka ne yapabilirdim? Eğer rejim İspanya'nın yarısını öteki yarısı ile savaştı diye aforoz ediyor idiyse, yaralarımızı nasıl iyileştirecektik?"

CUMHURİYET: 1931-1936

KOPUŞ NOKTALARI

A. Toprak
B. Küçük Burjuvazi ve Din Sorunu
C. İki milliyetçilik
D. Liberterler ve Cumhuriyet
E. Ekim 1934, Halk Cephesi, ortodoks ve muhalif komünistler
F. Ordu

Aşağıdaki bölümler savaş öncesi çatışmanın başlıca alanlarını ve böylece savaşın sebeplerini anahatları ile özetlemeyi amaçlıyor. Bu sorunlar kapsamlı biçimde inceleniyor değil. Böyle bir inceleme ayrı bir kitabı gerektirir. Kitabın bundan sonraki kısmında da, o dönemin atmosferi verilmeye çalışılıyor.

A. TOPRAK

İspanya gibi tarımın egemen olduğu bir ülkede ağır basan sorun toprak sorunudur. İspanya'yı "modernleştirmek" için tarımda reform gerekliydi: tarımsal üretkenlik, tüketici malları için bir iç pazar yaratarak ve artan bir fazlayı topraktan sanayi yatırımına transfer ederek artmadıkça, sanayileşme tam bir gelişme sağlayamazdı.

Birkaç bin toprak sahibinin mevcut toprakların üçte ikisini denetledikleri güneydeki latifundia bölgesinde, bir milyon emekçinin yaklaşık dörtte üçünün geçimlik ücretlerle sömürülmesi ve mülk sahiplerinin kendi topraklarına yatırım yapmamaları, sanayileşme yönünde gelişmeyi engelliyordu. Bu arada, düşük düzeydeki tarım teknikleri, şehirlerdeki üretken fazla emeği özümleyebilecek sınai gelişmeyi tehlikeye sokarak yarı aç işgücünü toprakta ye-

rinden kımıldayamaz hale getiriyordu.

Mülksahipliği sadece çiftçilik tekniklerini değil, kırsal kesimdeki toplumsal ilişkileri de koşulladı. Büyük toprak sahiplerinin toprağı tekelleştirdikleri yerde, huzursuzluk ve mülklere el koyma talebi görülüyordu. Tarım reformu sadece kapitalizmin gelişmesi için bir ekonomik gereklilik değil, liberal demokrasinin gelişmesi, kırsal proletaryanın kapitalist sistemin çerçevesinde tutulması için bir sosyo-politik gereklilikti. Tarım reformu seçilmiş araçtı.[1]

Cumhuriyet'in ilanından on sekiz ay sonra, Eylül 1932'de onaylanan tarım reformu yasası birbiriyle çatışan bir dizi çıkarı karmaşık biçimde uzlaştırıyordu. Reform, üst asiller sınıfına ait topraklar dışında az miktarda doğrudan kamulaştırma sağladı ve bireylerin ülke çapında dağılmış mülklerini hesaba katmadan her belediyedeki bireysel işletmeleri temel aldı. Toprağa bağımlı olan toprak sahiplerinin her belediyede 300 ile 600 hektar arası toprağı, tazminat karşılığında devralınmadan, alıkoymalarına izin verilecekti. Aslında, her mülk sahibine bir *latifundio* veya her kasabada geniş bir mülk bırakılıyordu. Ne var ki, toprağın sistematik olarak kiraya verilmiş olması halinde bu geçerli değildi, çünkü bu kategoride yer alan serbestçe tanımlanmış bütün topraklar müsadere edilecekti.

O sıralarda -hattâ daha sonra da- büyük mülklerin esas olarak bir "yarı-feodal" asiller sınıfına ait olduğuna geniş çapta inanılıyordu. Burjuva demokratik devrimin tarihsel görevi feodalizmi ortadan kaldırmak ve tarıma kapitalist üretim ilişkilerini getirmek olmuştu. Üst asiller sınıfının (asilzadeler) mülklerine el konulmasının bu tarihsel görevin gerçekleşmesini sağlayacağı ve milyonlarca hektar toprağı topraksızlara açacağı düşünülüyordu. Ne yazık ki, bu ortak inanış yanlıştı. En geniş aristokrat toprak sahiplerini oluşturan üst asiller sınıfı (onların kamulaştırılmaları aslında 1932'de Cumhuriyet'e karşı gerçekleştirilen başarısız Sanjurjo monarşist ayaklanmasına onlardan bir çift üyenin katılması

1. Tek olanak bu değildi kuşkusuz. Savaş sonrası Franco döneminde tarımsal ücretleri düşük tutmak için baskı mekanizmalarını, banka sistemi aracılığıyla sanaiye aktarılan yüksek kârlar sağlamak için karaborsayı kullanan farklı bir model arzulanan etkiyi yarattı. Bk.J.Leal, J.Leguina, J.M.Naredo, L.Tarrafeta, *La agricultura en el desarrollo capitalista espanol* (Madrid, 1975).

bahanesi ile yasaya son anda eklendi) bütün İspanya'da 600 000 hektarın altında ekilebilir araziye sahipti. Yaklaşık 60 000 topraksız emekçinin yerleşmesi için asla küçük bir miktar değildi bu, ancak sorunun büyüklüğüne görece çok küçük bir miktardı. Nihayetinde, 1 milyon muhtaç işçinin yerleştirilmesi yaklaşık 10 milyon hektarı gerektiriyordu. Bu toprağın onda dokuzu kırsal burjuvaziden, bu sınıf ekilebilir toprağın % 90'ına sahip olduğu için, sağlanacaktı. Ne var ki, ilkel de olsa kapitalizm, on dokuzuncu yüzyıldan beri latifundiada hâkim üretim tarzı olmuştu.[2]

Sonuçta, tarım reformu sorununun kilit noktası, bir yanda, liberal, esasen küçük burjuva olan cumhuriyetçilerin, esasen Katolik ve tutucu olan kırsal burjuvaziyi kendi özel mülkiyetindeki geniş arazi parçalarını terk etmeye, kırsal devrimin sağlayacağı uzun vadeli yarar uğruna şimdiden yapılacak "fedakârlıklar"ı kabul etmeye zorlayıp zorlayamayacağına bağlıydı.[3] Öte yandan, re-

---

2. Bk.E. Malefakis, *Agrarian Reform and Peasant Revolution in Spain,* s.77, 223, 359., J.Martinez Alier, "Burguesia dèbil o burguesia fascista?: La Espana del siglo XX," *Cuademos de Ruedo Ibèrico* (Paris, Ocak-Haziran 1975).

1936'da tarım reformu bülteni, "bir kapitalist tarıma yönelen (bir) yarı-feodal, yarı-burjuva tarım"dan söz ediyordu. Bülten, üç yıldan fazla bir süredir feshedilmiş olan feodal borç ve hizmetlerden otuz dört örnek aktarıyordu. Bundan söz eden (*La reforma agraria en Espana en el siglo XX*, Madrid, 1975 içinde) J. Maurice bu örneklerden sadece birinin Andalusia'ya değindiğini ekler. Bu pek şaşırtıcı değildir, çünkü tarihsel olarak feodalizm Andalusia'da kurulmuş değildi. Latifundianın "yarı-feodal" asil niteliği hakkında günümüzdeki karışıklık en iyi şu şekilde açıklanabilir: (a) üst asiller sınıfına ait toprak işletmelerinin yoğunlaşması; (b) kırsal burjuvazinin görünüşte "aristokratik" çiftçilik modellerini (ekstansif, düşük sermayeli, makineleşmemiş) benimsemesi. "Büyük malikâneler inisiyatif ve hayal gücü olmadan yönetiliyordu... sahipleri modern çiftçilik teknikleri uygulamayı başaramadılar ve topraktaki sermaye yatırım oranı minimal idi" (Malefakis, op. cit.,s.78). Burjuva toprak sahibi sınıfın, "kuzey-batı Avrupa'daki benzerlerinden kendisini ayıran biçimde pek az işletmecilik ruhu sergilemesi" onun bir kapitalist sınıf olmasını engellemedi. Sorun, kapitalizmin çiftçiliğe *girmesinde* değil, kapitalist çiftçiliğin *tam gelişiminde* yatar. (Kapitalist ekonomik mantık, nadası azaltan daha entansif "*ano y vez*" e kıyasla, "*al tercio*" olarak bilinen geri ekstansif çiftçilik sisteminin bile görünüşte temelini oluşturur. Makineleşme olmadıkça ikincisi, birincisinden daha kârlı idi. Bk.J.Naredo, "Estudio de las motivacionesdel paso del cultivo al tercio al da ano y vez", daktilo, Madrid, tarihsiz.)

3. Sorun geçici cumhuriyetçi hükümetin ilk ilkeler deklarasyonunda ifade edildi. "Özel mülkiyet yasanın garantisi altındadır ve sonuç olarak, tazminatı ödenmek kaydıyla kamu kullanımı dışında istimlâk edilemez. Bununla bir-

formun, anarko-sendikalist etki altındaki devrimci kırsal proletaryanın geniş bir kesimini, "toprak mülkiyeti sisteminde köklü değişim" yapmayan ve liberal demokrasiyi güçlendirmek için uygulanan bir tarım reformunu kabul etmeye ikna edip edemeyeceği sorunu vardı.

Toledo eyaletine gönderilen ve hemen sonra reformun yapısındaki bir çok çelişkiyi keşfeden, kendine özgü bir liberal olan yirmi beş yaşındaki bir cumhuriyetçi agronomist, reformun, Cortes'te onaylandıktan sonra uygulanmasını bir yıl kadar erteletmişti. Tarım Bakanı Marcelino Domungo, José VERGARA'yı çağırttı ve ona kırsal kesimde durumun çok ciddî olduğunu söyledi: topraksızlar bütün topraklara el koymak üzereydiler ve eğer bunu yaparlarsa, Cumhuriyet çökecekti. Kendisi, derhal harekete geçiyor ve tarım reformunun ilk aşamasının kapsadığı on dört latifundia eyaletinin her birine tam yetkili bir delege gönderiyordu.[4] Reform gelecek yılın hasatına kadar uygulanmasa bile, derhal bir şeyler yapılmalıydı.

- "Evet, *senor ministro*. Benim ne yapmam isteniyor?" Bakan cebinden bir zarf çıkardı. Kalemini aldı ve zarfın arkasına bir taslak çizdi. "Bak, görüyorsun, burada kullanılmayan geniş bir arazi var. Bu çevrede el konulacak arazileri bul ve insanların orada çalışmalarını sağla. Nerede kullanılmayan toprak varsa aynı şeyi yap. Sana şans diliyorum"...

VERGARA derhal Toledo'ya hareket etti. Orada kamulaştırma hakkının hiç kuşkusuz var olduğu toprağa el koymaya başladı. Bunlar, asilzadelerin toprakları ile, kira geliri sağlayan ve orada bulunmayan mülk sahiplerince geçici işgale gönüllü terk edilen mülklerdi.

Bir topraksız emekçiler kitlesi ile karşılaşan VERGARA asilzadelere ait mülklerin -çoğu kez bir köyün tamamını kap-

---

likte, köylü kitlelerin içinde yaşadığı koşulların bilincinde olan hükümet, tarım mevzuatının toprağın toplumsal işlevine uygun düşmesi gerektiğini bir politika normu olarak benimsemeyi... kabul eder." (alıntı, Malefakis,op. cit., s.166).

4. On üç latifundia eyaletine (bk. Haritalar) Granada'nın doğusundaki Almeria, geniş mülkleri kapsadığı için değil, daha çok yoksulluğunun bir olarak eklenmişti (bk. Malefakis, op. cit., s. 217, not. 19).

sıyorlardı- yeterli olmayacağını gördü.[5] Ayrıca bu toprakların çoğu eyaletin güney kesimindeki verimsiz fundalıkları kapsıyordu. Tarım reformu yasasında yeni yerleştirilen emekçilere, kredi, teknik yardım, araç gereç vb. biçiminde yardım sağlanmasından da söz ediyordu. Bunların hiç biri uygulanmadı.

- Kısa süre içinde, büyük toprak sahiplerine ait mülkler yeterli toprak sağlamadığı için, orta büyüklükteki mülklerin de devralınması gerekeceği açığa çıktı. Ama bu nasıl yapılacaktı? Ne benim anlayabildiğim ne de cumhuriyetçilerin anlayabildiği şey, toplumsal devrim olmaksızın tarım reformunun -reformdan kastınız varolan düzen içinde varolan yapıların değiştirilmesi ise- imkânsız oluşu idi. Tarımın ağırlıklı olduğu gibi ülkede, tarım mülkiyeti -ülkenin serveti- zenginlerin elindedir. Kendi toprak mülkiyetleri sayesinde iktidarı ellerinde tutanlar bundan kolayca vazgeçmeyeceklerdi. Ağırlıklı olarak kırsal bir ülkede -çalışan nüfusun % 45'i geçimini topraktan sağlıyor, toplam nüfusun yaklaşık % 60'ı kırsal kesimde yaşıyordu- mülkiyet demokratik araçlarla kamulaştırılamaz. Şiddet kullanmak gerekir. Bunu söylerken şiddeti savunuyor değilim. Sadece demokratik yasama yoluyla tarım reformunun imkânsız olduğunu söylüyorum. Tarım reformu bir devrimin sonucu olarak gerçekleşir, başka türlü değil. Ve devrim bir kez gerçekleştirildiğinde tarım reformu çözülür, çünkü toprak sahipleri, yeni rejimin düşmanları olarak otomatik biçimde mülksüzleştirilirler...

Sonuçta yasa asla uygulanmadı, çünkü bir dizi siyasal uzlaşmanın sonucu olarak reform, VERGARA'ya göre uygulanmasını önleyen içsel çelişkiler taşıyordu. Başlıca çelişki, yasanın reformu var olan yasal yapı ile bağdaştırmaya çalışması idi: her mülk sahibine toprağının neden kamulaştırılmaması gerektiğini gösterme hakkı verildi. Her mülk için özel muameleler,

---

5. Asilzadeler, 50 hektardan büyük çiftliklerin toplam 633 000 hektarının dışında *(C.de Castro, Al servicion de los campesinos* /Madrit, 1931/; yine Peirats, *La CNT en la revoluciòn espanola*, c.I, s.273) eyalette 38 522 hektara sahip idiler. 1933-4 arasında, Halk Cephesi'nin seçim zaferinden sonrasına kadar geçen yegâne aktif tarım reformu döneminde asilzadelere ait toprakların % 33'ü kamulaştırıldı ve 883 toprak emekçisi 13 000 hektara yerleştirildi (Maurice, op.cit.,s.131).

özel dosya gerekiyordu. "Devralınan yegâne topraklar asilzadelere ait olan veya bunların isteyerek bıraktıkları topraklardı?

Toprağın parsellenmesi yoksul köylüyü her zaman tatmin etmiyordu.[6] Güney Toledo köylerinden Navalmocles de Pusa'da Timoteo RUIZ'in bir küçük toprak sahibi olan babası iki parsel aldı.

- Toprak öyle çoraktı ki, karşılığını biraz almak için toprağa ne kadar emek koyacağımızı hesapladığımızda, boşa zaman geçirdiğimizi anladık. Pek çok topraksız veya küçük mülk sahibi çiftçi aynı sonuca vardı ve toprağı boş bıraktı. Araç gereç, tohum veya kredi olmadan, tarım reformu yararsızdı. Ayrıca, büyük ama asilzade olmayan mülk sahiplerinden toprak almak için hiçbir şey yapılmadı...

Belediye için 20 hektardan daha fazla ekilebilir toprağı elde tutan mülk sahiplerince ekime açılmayan ve bir köy için 2 km.lik çevre alanı kapsayan bütün toprakların kamulaştırılmasını öngören madde yüzünden, orta ve küçük mülk sahipleri, büyük burjuva mülk sahiplerine kıyasla reformdan potansiyel olarak daha fazla etkilendiler. Böylece büyük burjuva mülk sahipleri raforma karşı mücadelelerinde müttefikler buldular. En iyi durumda piyasa fiyatının sadece üçte ikisini karşılayan tazminata [7] karşılık toprak kaybına

---

6. Topraksız emekçilere, 10 hektardan az toprağı olan köylülere, 10 hektardan az toprak işleyen kiracılara ve ortakçılara, yasal olarak kurulmuş tarım işçileri derneklerine toprağa yerleşme hakkı verildi; devlet bunların mülkiyet haklarını saklı tuttu. Dernek üyeleri, kollektifler oluşturmayı veya ayrılmış bölümlerde toprağı işlemeyi seçebiliyorlardı. VERGARA'nın hatırladığına göre, "Ne var ki, bir maddenin sonunda herhangi bir belediyedeki bir işçi derneği kamulaştırılmış toprağın kollektif olarak işletilmek üzere devredilmesini talep ederse bu talebin karşılanmasının zorunlu olduğu açıkça belirtiliyordu. Fakat, köylülerin sosyalist Toprak Emekçileri Federasyonu'nun kefil olduğu bu çözüme taraftar olmadıklarına inanan VERGARA buna aldırmadı ve toprağı tekil işletmelere göre dağıttı.

7. "Tarımın hâkim olduğu bir ülke, birkaç yıl içinde, gelir üreten sermayeyi karşılayacak yeterli Ulusal Geliri sağlayamaz. Bu bir başka sorunun esası idi" (VERGARA). Yine de, ekonomisinin geriliğine rağmen o sırada İspanya, dünyanın en büyük dördüncü altın rezervlerine sahipti. Mali ortodoksluk yüzünden -cumhuriyetçi rejimin ilk iki yılı bütçe fazlaları ile sonuçlandı- Tarım Reformu Enstitüsü (IRA)'ne yılda sadece 50 milyon *peseta* tahsis ediliyordu. Bu miktar ulusal bütçenin % 1'inden biraz fazla ve *guardia civil*'e harcananın yarısından daha azdı. Kapitalist çiftçiliği geliştirmek için sermaye gerekecekti; tarım reformu bunu sağlamadı. Operasyonun üç yılından sonra IRA tahsis edilen bütçenin yarısından daha azını harcamayı başarmıştı.

uğrayan büyük burjuva mülk sahiplerinin, geçmişte taraftar olmadıkları bir politik sistemi, liberal demokrasiyi pekiştirmenin bedelini ödemekte çıkarları yoktu. Öteki sorunlar, özellikle de din sorunu, düşmanlıklarını arttırıyordu. Her ikisi de, ekonomik güçü ellerinde tutanlara yönelik saldırılardı. Salamanca'da reforma karşı Katolik tepkiyi harekete geçirenlerin başlıcalarından, avukat Ernesto CASTANO'nun da gördüğü gibi, birinin savunulması kaçınılmaz olarak ötekinin savunulmasına bağlanıyordu.

-Sosyalist tarım reformu toprak sahiplerini dehşete düşürdü. Toprakları -tazminatlı ve tazminatsız- ellerinden alınıyordu. Cumhuriyet ilan edilir edilmez, yıkıcı, demagojik propaganda tarım emekçileri arasında işitilmeye başlandı. Pek çok köyde şöyle diyorlardı: "Bu yıl oraklar başak değil çiftçi kafası biçecek"...

Ernesto CASTANO Salamanca Tarım Bloku'nun kurulmasına yardımcı oldu. Blok, Cumhuriyet'e sadakatini ilan ederken, kırsal kesimde sınıf mücadelesinin sona erdirilmesi, "emek ile sermayenin uyumu" için çağrı yaptı. Toprak üzerinde emek ile sermayenin aynı çıkarlara sahip olduklarına inanıyordu. Toprak sorununa çözüm toprağın yeniden dağıtılması değil, var olan tarımsal yapılarda bir değişimin sağlanması, fiyat düzeylerinin ayarlanması, hükümetin tarıma sanayi ve ticarete verdiği kadar önem vermesi idi.

Tarım Bloku kitlesel Katolik CEDA haline gelecek olan şeyin özgün nüvelerinden biriydi; bununla birlikte kendisini onunla özdeşleımekten geri durdu. CEDA lideri Gil Robles Salamanca'dan milletvekiliydi ve başından beri Blok tarafından desteklendi. 1933'te CEDA'dan parlamentoya seçilen CASTANO çiftçileri toprağı sürmemeleri için kışkırttığı için önceki yıl hapse atılmıştı. "En verimli topraklar dışında," demişti, "çünkü diğerleri, hükümetin verdiği fiyat bakımından hiçbir şekilde ekonomik değil." Cumhuriyetçi hükümet bunu, toprak sahipleri ve çiftçilerin boykotu olarak gördü.

- Cumhuriyet'in sınıf savaşına ihtiyacı vardı. İşçiyi işverenle, emekçiyi ve kiracıyı toprak sahibiyle savaştırdı. Ve bunun gerekçelerini oluşturdu. Kiracının ödeyeceği kiranın miktarını değiştirme, herhangi bir işçinin dışardan gelen birini tarımsal ça-

lışmanın başına geçirme hakkı vardı.[8] Eğer hükümet bu tip önlemler alacak yerde tarımsal yapılarda reforma gitmiş olsaydı, emekçi sınıf çiftçilikten sağlanan kârların artmasından yararlanacaktı. Topraksız emekçiler, profesyonel olarak veya psikolojik olarak çiftçi olmaya uygun değildiler. Sorunların çok yakınında yaşamışlardı; bir çiftçinin oradaki bir emekçiden daha sıkı çalışmak zorunda olduğunu biliyorlar ve başlarının ağrımasını istemiyorlardı. Bir çiftçi olarak doğmak zorundaydı...

Rejimin değişmesi köylerdeki politik partilerin isimlerinde pek değişiklik yapmamıştı. Eski monarşist *cacique*'in yeni kurulan cumhuriyetçi partinin yerel lideri (ya da perde arkasından yönlendirici) olduğunda yerel iktidar yapısında değişiklik yoktu. Bir Estramadura köyünden gelen, 1933'te parlamento tarım komisyonunda yer alan radikal bir milletvekili, Fulgencio DIEZ PASTOR sorunu yakından biliyordu. Her köyde, "o sırada var olan genel yoksulluk veri alındığında" görece zengin iki ya da üç adam olurdu. Bunlar biraz zeytinlik ya da otlak sahibiydiler. Bu da, adamların kendi elleriyle çalışmadıkları anlamına geliyordu. Böylece, köylülerin hayatlarına hükmeden insanlar, birer *cacique* durumundaydılar. Cumhuriyetçi rejimi sabote eden bu sınıftı.

-Sadece direnişleri ile değil, yerel düzeyde politik partilere sızabilmekte gösterdikleri uyanıklık -ne var ki, ham bir uyanıklıkile de. Çoğu zaman aynı adam, yönetmek için taraftarlarını komitelere sokuyor, farklı yerel partileri örgütlüyordu. Aynısı benim partimde, CEDA'da da oldu. Böylece politik durum bütünüyle bozuluyordu...[9]

Üstünlük durumundan yararlanan kırsal burjuvazinin reforma karşı savaştığını görüyordu. Onları mülksüzleştirme girişiminde bulunulsaydı -tarım reformunun gerektirdiği gibi- bunun sadece bir etkisi olabilirdi: "iç savaşın tarihini daha önceye almak. Çünkü ayaklanma konusu hayatî idi: mülkiyetlerinin savunulması."

---

8. Cumhuriyet'in ilk aylarında, belediye sınırları yasası da dahil olmak üzere sosyalistlerin çıkardıkları bir çok yasa gerçek ücretleri arttırdı ve "yasal hakların dengesini toprak sahiplerinden kırsal proletaryaya doğru değiştirdi" (bk.Malefakis,op.cit.,s.70).

9. Kırsal burjuvazinin politik "gömlek değiştirmesi"nin belirli örnekleri için bk.s.358; yine, Fraser, *In Hiding*, s.112.

Kırsal burjuvazinin reforma düşmanlığı, uzun vadede en çok kazançlı çıkan bir kapitalist kesim, sanayi burjuvazisi, tarafından paylaşılıyordu. Catalan tekstil endüstrisinin kırsal kesimin satın alma gücünün artması sayesinde (sosyalistlerin kırsal ücretleri arttırması ile) dünya krizini başlangıçta hafif atlatması olgusu, Catalan burjuvazisinin İspanya'nın toprak sahibi sınıfı ile politik ittifakını koparmasının dezavantajlarını tam olarak gidermedi. (Toprak sahibi sınıf bir kırsal burjuvazi değil de "feodal" asiller sınıfı olsaydı, söz konusu ittifak daha az savunulabilirdi.) Yarımadadaki "siyasal olarak (en) ileri" kapitalist sektör daha da ileri gitti: Kendi toprağında bir kapitalist toprak reformunu önledi. Küçük burjuva Esquerra partisi tarafından geçirilen *Llei de contractes de conreau* (yasası), kiracı çiftçilere kira güvencesini (*rabassaires)* ve on sekiz yıl üzerinde çalıştıkları toprağı satın alma hakkını garanti ederek, uzun süredir devam eden köylü anlaşmazlığını çözmek için yapılmış bir girişimdi. Sanayi ve tarım büyük burjuvazisinin çıkarlarını temsil eden Lliga Catalana, anayasaya aykırılığını öne sürerek yasayı geçersiz kılmayı başardı. Paradoksal olarak, sanayileşmiş Catalonia'da (latifundiaların hâkim olduğu güneyden çok) bu bölgedeki en büyük politik çatışmayı hızlandıran, tarım reformu oldu: reformun tıkanması Esquerra'yı Ekim 1934'te merkezî hükümet ile çatışmaya -ve nihayet ona karşı ayaklanmaya- götürdü.[10]

CEDA (hükümete katılması Ekim ayaklanmasının doğrudan nedeni idi) kırsal burjuvazinin reforma olan muhalefetinin derinliğini ortaya koydu. CEDA'nın parlamento üyeliği, kendi tarım bakanının tarım reformunu yeniden başlatma girişimini ve özellikle, kiracıya yirmi yıl kesintisiz kullandığı toprağı satın alma hakkı veren yeni bir kiralama yasası önerisini engelledi. CEDA lideri Gil Robles daha sonra bu engelleme eylemine "intihara yol açan egoizm" diyecekti. O sırada CEDA üyeleri kendi bakanlarını "beyaz Bolşevik" diye damgaladılar.

Böylece en ılımlı değişiklikler bile engellendi. Burjuvazinin muhalefeti, tarım proletaryasının bir kısmının tarım reformunu reddetmesi ile birleşti. Cumhuriyet döneminde yaptığı olağanüstü kongrelerin her ikisinde de CNT reforma muhafelet etti. 1931'de

---

10. Bk.Balcella, *Cataluna contemporànea II (1900-1936),* s. 127 *et seq.*

CNT, anarko sendikalistlerin görevlerinin toprak reformunda işbirliği yapmak değil, kırsal kitlelerin proletarya ile işbirliği halinde kapatilazmi yıkacakları ve toprağa el koyacakları güne hazırlanmak olduğunu ilan etti. Beş yıl sonra Saragossa kongerinde, reform uyarıları daha savunmacı bir tona büründü. Hiç kuşkusuz bu, sosyalist Toprak İşçileri Federasyonu'nun o sırada toprağa geniş çapta el koymasının ve Halk Cephesi'nin seçim zaferinden sonra kırsal kesimden gelen baskılar altında tarım reformunun hız kazanmasının bir sonucu idi. CNT'nin o zaman kabul ettiği gibi, tarım reformu anarko-sendikalist hareketi "ağır bir sorun, yani köylü kitlelerin kontrolunu kaybetmeme" sorunu ile yüz yüze getirdi. O zaman 50 hektardan fazla bütün toprakların tazminatsız kamulaştırılması ve toprağın köylü birliklerinin doğrudan ve kollektif kullanımına bırakılması için çağrı yapmaya başladı.[11]

Verimli toprakların devralındığı yerler, yeni yerleşenler kendilerini çok daha iyi durumda, ama bir sürü sorunla da yüz yüze buldular. İspanya'nın en büyük asil toprak sahibi, 70 000 hektarı olan Medinaceli dükü, Côrdoba'dan Castro del Rio'ya giden yol üzerindeki Espejo yakınlarında 3 000 hektarın biraz altında üç mülke sahipti. Bunların en küçüğü, yaklaşık 650 hektarlık La Reina bir köy büyüklüğündeki Santa Cruz sakinlerine devredildi. Aynı yerde, zorunlu asgariden daha fazlasını sürdüğü için hiç toprak alamayan bir ortakçı ve kiracının oğlu, Felipe POSADAS, köylünün olayı haber aldığı anı hatırlıyordu.

- O gün Santa Cruz'da ne büyük bir neşe vardı! Hemen altmış iki kişi *cortijo'* yu (büyük çiftlik) işgal etti. Tarım reformu ile çok yakından ilgileniyor, tek çözümün toprağı kollektif olarak işlemek olduğuna inanıyor ve sık sık işlerin nasıl gittiğini görmek için La Reina'ya gidiyordum.

Tarım Reformu Enstitüsü IRA *(Instituto de Reforma Agraria)* mülkün kollektif olarak işletilmesi gerektiğine karar verdi. Yılın geç bir dönemiydi ve sürme, ekme işlerini hızla yapmak gerekiyordu. IRA delegesi, satıcıların *cortijo*'ya getirdikleri 400'den

---

11. Bk. Peirats, *La CNT en la revoluciòn,* c.l, s.123-4 Yine, bk. Militanlar 3, Andalusialı emekçilerin tarım reformunu reddetme sebepleri için.

fazla katırdan altmış iki tanesini seçti ve satın aldı. Kiralık çiftliklerini kaybeden *labradore*lere (büyük kiracı çiftçiler) hayvanlar, saman ve ürün karşılığı tazminat ödendi. "Bunlardan biri 500 hektarlık bir çiftlik bedelinde bir kısmî ödemeyi karşılamaya yeterli oluyordu. "Yerleşenler katırlarını kura ile aldılar ve her birinin fiyatı indirildi. Farklar zamanı gelince IRA'ya geri ödenecekti. IRA her iki kişiye bir boyunduruk, bir saban ve bir harman tahtası verdi. Herkes toprağı sürecek takımı bizzat seçiyor ve bu akrabalar arasında bir aile meselesi olarak sonuçlanıyordu.

- Yerleşenlerden bazıları mutluydu, çünkü geçmişte kendi katırları ile iş yapmışlardı. Fakat bazıları da memnun değildi. Derken toprağı sürme işi başladı. Pek çoğu başkalarının katırlarının kendi katırlarından daha az çalışmakta olduğunu, tarafgirlik yapıldığını söylemeye başladı. Bir gün oraya gittim. Çalışma süresinin sona ermesine daha bir saat vardı. Yirmi beş takım toprağı sürüyordu-eğer böyle denebilirse, Her biri sabanın bıraktığı karığın içinde neredeyse koşuyordu. Hata, kuşkusuz, katırları ayrı ayrı tahsis etmek ve neticede onların ortaklık halinde çalışacaklarını ummaktı...

Toprak kollektif olarak işlenirken IRA hasat payı üzerinden avans olarak herkese günlük ücret veriyordu. Herkese bir miktar toprak tahsis edilmişti. Büyüklük, toprağın kalitesine göre biraz değişiyordu. Çok geçmeden bazı şikâyetler oldu. İki *cabezalore* - kollektiflerin, yerleşenler tarafından seçilen kâhya ya da yöneticiler- diğerleri kadar çalışmıyorlardı.

- Şikâyetler gülünçtü. *Camezalero* elinden geldiği kadar çalışıyordu, fakat yapması için seçildiği öteki görevleri yerine getirmiyordu: muhasebe kayıtlarını tutmak, Cordoba'dan haftada bir ya da iki kez gelen IRA agronomistlerine rapor vermek gibi. Ayrıca, yerleşenler onu beğenmezlerse başka yönetici seçebilirlerdi. Böyle yapacak yerde şikâyet ediyorlardı. Sorun, herkesin patron olmak istemesi idi...

Bir sonraki yıl kurumsallaşma yolunu tuttular. Kendi toprak parçalarını tek tek işlemeye karar verdiler ve IRA kabul etti. Artık günlük ücret almıyorlardı. Bazılarının toprağı diğerlerininkinden daha iyi idi. Bazıları da, nadas yüzünden o yıl ekim ya-

pamayacaktı. Bazıları, buğday değil de, en iyi durumda ancak arpa ekilebilen topraklara sahipti...

- Aslında durumları kötüye gidiyordu. Daha gülüncü, farklı tarımsal işlerde -ekim, hayvancılık vb.- çalışan uzmanlar, şimdi bütün bu işleri sadece kendi toprakları için yapıyorlardı. "Eğer ortak çalışıyorsanız, en iyi bildiğiniz işi yaptıkça daha iyi duruma gelirsiniz," diyordum onlara. Fakat onları ikna etmek mümkün değildi, en azından o köyde...

PASODAS'ın hatırladığı kadarıyla La Reina tamamen bireysel olarak işlenen üç mülkten sadece biriydi. Ötekinde, bireyciler ve kollektivistler bir arada çalışıyordu; Espejo köyüne devredilen üçüncüsü ise tamamen kollektif idi.[12]

- Aslında orada insanlar durumun biraz farkındaydılar. Espejo daha büyüktü, kendi sosyalist ve anarko-sendikalist örgütleri vardı. 900 kişinin yaşadığı kendi köyümde, hatırladığım kadarıyla, sadece bir sosyalist merkez vardı, ama onun da fazla önemi yoktu. O sırada kırsal kesimde var olan eğitimsizliği, geriliği düşün. Bütün bunlara rağmen ve La Reina üçünün en kötüsü olsa bile, yerleşenler eskisine nazaran biraz daha iyi durumdaydılar. Evleri - aslında derme çatma kulübelerdi- buğdayla dolup taşıyordu: 1934 muhteşem bir yıldı. Bazıları oturdukları evi hattâ bir parça toprağı satın alabilecek duruma gelmeyi başardılar ve IRA'ya, ücret, araç gereç, tohum ve katır paylarını ödediler...

❀

- Kırsal kesimde karışıklık korkusu yeni cumhuriyetçi koalisyonu tarım reformu konusunda harekete geçmeye itti. Karışıklık gerçekleşmediğinde (daha doğrusu umulduğundan daha

12. Seville eyaletinde devralınan dokuz mülkün altısı kollektif olarak işletildi; Toledo eyaletinde ise dokuz mülkün beşi. IRA, Espera (Cadiz)'deki dört mülkün, kâr sağlamadığı için kollektif olarak değil de bireysel olarak işletilmesi gerektiğine karar verdiği zaman her iki çözümün taraftarları arasında herkesin önünde çatışmalar oldu. Bu karar alınmasaydı sorunun barışçı biçimde çözümleneceği görülür.

yavaş gelişti) koalisyon sorunları sürüncemede bıraktı. "Ilımlı, savunmacı tipte işçi sınıfı baskısı (sanayide bile), aktif iş adamlarının direnişi ve belirsiz bir ekonomik konjonktür hükümetteki koalisyonun tarım sorununa görece ilgisizliğini, kuşkuya yer vermeyecek biçimde, açıklar."[13] Sol ve merkez sağ cumhuriyetçi hükümetlerin yönetimi altında geçen iki buçuk yılın sonunda sade 45 000 hektar toprak yaklaşık 6-7 000 köylünün yararına el değiştirmişti.

Halk Cephesi'nin seçim bildirgesinde, ulusal yeniden inşanın "en sağlam temeli" olarak görülen küçük mülk sahibi köylü ve kiracılara mali ve parasal yardım ile, yeni bir kiralama yasası vaat edildi. O zamana kadar, tarım reformu küçük mülk sahibi köylüye yardım için hiçbir şey yapmamıştı. Bir ulusal tarım bankası, bir kiralama yasası ve rehinden kurtarma hakkı ilk koalisyon hükümeti döneminde vaat edilmiş, fakat asla gün ışığına çıkarılmamıştı. Böylece 1936 seçim bildirgesi ile durumu düzeltme girişiminde bulunuldu. Ancak, topraksızların acil sorununa gelince, gerçekte hiçbir şey söylenmedi (bk.bölüm E).

Halk Cephesi zaferinden sonraki ilk dört ay içinde, köylülerden gelen kitlesel baskı sonucu, 100 000'in üzerinde toprak emekçisi yaklaşık 600 000 hektar toprağa yerleştirildi. Hiç kimse, ne toprak sahibi ne de emekçi, durumun ayrıt edici özelliğini fark etmemiş olamazdı. Sol cumhuriyetçi Tarım Bakanı Mariano Ruiz-Funes ayaklanmadan bir ay önce yaptığı bir konuşmada şu noktanın altını çiziyordu: "Tarım reformu yüzünden bir sınıf mücadelesi verilmektedir."[14]

No por mucho madrugar
Amanece mastempranı,
En Espana no hay quiên sea
Catòlico y repùblicano

Dilediğin kadar erken davran
Şafak çok geçmeden sökecek

---

13. J.Marice, "Problemas de la reforma agraria en la segunda republica", *Sociedad, politica y cultura en la Espana de los siglos XIX, XX* (Madrid, 1973).

14. alıntı, Maurice, ibid.

İspanya'da hiç kimse
Hem Katolik hem cumhuriyetçi olamayacak

Si los curas y frailes supieran
La paliza que les van a dar,
Suberian al coro cantando
Libertad, libertad, libertad

Bilselerdi rahipler ve frerler
Yenilgiye uğrayacaklarını
Koroda şarkı söylerlerdi
Özgürlük, özgürlük, özgürlük

Cumhuriyetçi ulusal marşın müziğiyle söylenirdi, Himno de Riego

---

Yo tenia una bandera,
Hecha de sangre y de sol
Me dicen que no la quiera
Yo ya no soy espanol

Bir bayrağım vardı
Rengi kandan ve güneşten
Artık onu sevme diyorlar bana
Öyleyse artık İspanyol değilim ben

On sekinci yüzyılda kullanılmaya başlanan ve Cumhuriyet döneminde, kırmızı, altın ve leylak rengindeki bayrakla değiştirilen, sadece kırmızı ve altın renkli İspanyol bayrağına değinme.

B. KÜÇÜK BURJUVAZİ VE DİN SORUNU

Kent ve taşra küçük burjuvazisi -zanaatkârlar, orta köylülük, dükkân sahipleri, kamu görevlileri, küçük sanayiciler ve meslek sahipleri- 1930'larda yaklaşık 1 300 000 kadardılar (3 milyonun üzerindeki kent ve kır proletaryasına karşılık). Kuzey doğu Akdeniz ve kuzey Atlantik kıyılarındaki bölgeler dışında, *taşra* küçük bur-

juvazisi[15] ortaya çıkmadan önce cumhuriyete özel bir taraftarlık göstermemişlerdi.

Ancak Cumhuriyet yönetimi altında, liberal cumhuriyetçi rejime doğrudan desteği çeken, açıktan muhalefete geçmeyen, dikkate değer bir "olumsuz" siyasal ağırlık gelişmekteydi. Bu ağırlık 1933'ten itibaren, tutucu cumhuriyetçi partilerin, özellikle de CEDA'nın, bu partiler monarşi döneminde sağlanmış çıkarları ve toplumsal konumları koruma umudu verdikleri sürece, seçim desteğini oluşturdu. Söz konusu çıkarlar her şeyden önce yereldi. İktidarın kasaba ve köy düzeyinde elde tutulması ulusal hükümetinkine - daha büyük değilse de- eşit önemdeydi. Ulusal hükümet üstelik "merkezci" konumda bulunuyordu. Taşra burjuvazisi rejimin değişmesine rağmen yerel konumlarını muhafaza etmekte dikkate değer bir beceri sergiledi. (Bk.bölüm A.)

1930'larda nüfusun yaklaşık %60'ı kırsal İspanya'da yaşıyordu. Bu pekâlâ binlerce nüfusa sahip kasabalar, tarım, hayvancılık, balıkçılık ve daha az madenciliğe bağımlı doğal olarak görece kendine yeterli topluluklar anlamına gelebiliyordu. 1936'da her birinde 1 milyondan fazla insanın yaşadığı Madrid ve Barcelona'dan sonra en büyük kent olan Valencia 380 000 nüfusa sahipti. Örneğin, Burgos gibi bir eyalet başkentinde yaklaşık 45 000 kişi yaşıyordu. Küçük kasabalarda hayat çoğu kez yirminci yüzyıldan çok on dokuzuncu yüzyıl tarzına yakın görünüyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da derinlemesine meydana gelen bütün değişiklikler, çatışmaya girmemiş olan İspanya'ya, vasat ve kısır bir biçimde ulaştı. Hayat, daha çok, eskiden olduğu gibi sürüp gidiyordu...

Asturiaslı bir dişçinin oğlu olan, 1913 doğumlu Jesus-Evaristo CASARIEGO Asturias'taki küçük kıyı kasabası Laurca'da büyük anne ve büyük babası tarafından büyütüldü. Kızlar tek başlarına sokağa çıkmazlar, kadınlar sigara içmezlerdi. Düğünler anlaşmalı olur, eğer izin verilirse kız balkona çıkar ve evleneceği erkeği sokakta yürürken görürdü. Ulaşım otobüsle sağlanırdı ve 100 km.

---

15. "Taşra" ve "kent" terimlerinin küçük burjuvazinin iki kesimi ile bağlantılı olarak şematik kullanımı, keyfî olmakla birlikte, "küçük kent" hayatı ile başlıca başkentlerdeki hayatı birbirinden ayırma çabasının bir sonucudur. Hiç kuşkusuz, her iki kesimin üyeleri diğer coğrafî-toplumsal yerleşimlerde de bulunabilir. Bu kullanımın analitik olmaktan çok betimsel olduğu hatırda tutulmalıdır.

ötedeki eyalet başkenti Oviedo'ya beş ya da altı saatte gidilirdi. Yeni fikirler çok yavaş yayılıyordu. "Arkaik bir hayat. Carlist savaştan, Fransız-Prusya savaşından, Küba'daki savaştan daha dün olmuş gibi söz eden büyük anne ve büyük babam tarafından büyütüldüğüm için on dokuzuncu yüzyılı yaşıyor gibiydim..." İçinden çıkıp geldiği küçük burjuvazi, bu sınıfın Batı Avrupa'da genel olarak kabul edilen özelliğine uymuyordu.

- İspanya'nın geniş bölgelerinde küçük burjuvazi hâlâ, zamanın tipik Avrupalı küçük burjuvazisinden çok İspanyol *Hidalgo*suna yani ikinci dereceden asiller sınıfına -don Kişot'a- daha bir yakındı. Onun için din işten daha önemliydi. İlgilendiği kadarıyla ekonomik sorun, küçük bir iş kurmak ve Fransız modeline uygun biçimde para kazanmaktan çok, çocuklarını geçindirebilecek kadar parayı elde tutmaktan ibaretti. Avrupalı küçük burjuvazi, Fransız devriminin değerlerini savunan, evlilik sorunlarını çözmek için boşanma meselesi ile ilgilenen, fakat kendi "erkekliği" hakkında kaygılanmayan dükkân sahibi veya küçük tüccarın bir benzerini taşra İspanyası'nda hiç bir ölçüde bulmak mümkün değildi gerçekten...

Monarşi devrilene kadar monarşist olan bu küçük burjuvazinin hiç uygun olmadığı halde cumhuriyetçi hale gediğini düşünüyordu. Dalgalanmakta olan bir kitle idi ve ne sağlam bir liberal cumhuriyetçi taban oluşturmaya ne de cumhuriyeti cepheden karşılamaya hazırdı. Bu durum, var olan toplumsal düzeni -ve özellikle de din- Cumhuriyet'in sınırları içinde kalarak savunmak üzere ortaya çıkan Gil Robles'in ve CEDA'nın başarısını açıklıyordu.

Bir Carlist olan CASARIEGO milliyetçiler ile birlikte ayaklandı. Asturiaslı ve 193l'de Cortes'in radikal sosyalist milletvekili Dr. Carlos MARTINEZ cumhuriyet için savaştı. Fakat o da eşitsiz gelişmenin taşra küçük burjuvazisinin büyük kısmını belirlediğini kaydetti. Aynı ismi taşıyan Fransız partisini model olarak alan kendi partisinde, safları oluşturması gereken sınıfın -avukatlar, doktorlar, mühendisler, orta düzeyde işadamları- eksikliğini fark etti. Onların yerini, küçük dükkân sahipleri, sosyalist parti ve anarko-sendikalist muhalifler almıştı. Catalonia, Bask ülkesi ve Valencia dışında küçük burjuvazi, düşmanlığa yakın bir tarafsızlık

durumunda kalarak kısa süre içinde cumhuriyetten desteğini çekti. Azana örneği tanımlayıcıdır.

- Entellektüel, liberal demokrat bir kişilikti. Orta sınıf idealini, demokratik özgürlükleri, bir liberal sosyal politikayı vb. temsil etmesi gerekiyordu. Küçük burjuvazi hep birlikte onun arkasında yer almalıydı. Oysa, onu desteklemeyi reddetti...

Azana'yı desteklememeleri halinde -"bu desteklemeyiş ona büyük çapta yön verdi"- onun sağında yer alan tutucu katolik partiler vardı. Ürkmüş bir küçük burjuvazi bu partilere katılabilirdi. Bir keresinde Asturias'ta bu tür partilerde -Miguel Maura'nın ve Alcalâ Zamora'nın- yer alan insanları bulma görevi verildiğinde MARTİNEZ pek az yol alabildiğini gördü: Orta sınıflar katılmıyorlardı. "Neden böyle olduğunu sık sık düşündü ve bulabildiği tek açıklama Cumhuriyet'e karşı anarko-sendikalist saldırının onları ürkütmesi oldu.

Dionisio RIDRUEJO[16] Old Castile'nin bir taşra kasabasında büyüdü ve zananın geleneksel orta sınıf eğitimini aldı: Cizvitlerin ve Augustincilerin elinde "Katolik ve yurtsever" olma eğitimi. Kendi sınıfının tutuculuğunu eleştiriyor, fakat onun dini değerlerini de paylaşıyordu. Çözümü, savaştan önce Falanj'a katılmakta buldu.

Onun için küçük burjuvazi, kendi bilincine varmış bir sınıf olmaktan çok bir "varolma durumu" idi. Kendisini "ayrı" hissediyordu, çünkü imtiyazlı üst burjuvazininkine daha yakın -çok göreli terimler ile- bir hayat tarzı ile kendisini işçi sınıfından ayırıyordu.

- Ekonomik bakımdan konuşursak, bir öğretmen, bir dükkân sahibi, bir küçük kamu görevlisi proletaryaya üst sınıfa olduğundan daha yakındı. Fakat ayakkabı giymesi ve boynuna her zaman bir kravat bağlaması kendisini daha üst sınıfa yakın hissetmesini sağlayan bir payc veriyordu ona. Ayrıca taşra kasabalarında, burjuvazinin farklı tabakaları arasında çok az fark vardı. Şu da eklenmeli ki, büyük burjuvazi karşı konulmaz iktidarını özellikle dikkati çekecek bir tarzda kullanmıyordu...

---

16. Bk.Militanlar 10,

Bu küçük taşra kasabalarında gerçekte sadece iki sınıf olduğuna inanıyordu: üst ve alt. *Senorito*lar ve proleterler. Bütün kravat takanlar, sabit bir işi olanlar ve elleri ile çalışmayanlar *Senorito*lardı. Bu ayrım daha yoksul eyaletler için daha da geçerli idi.

- Bu taşra küçük burjuvazisi -bunun geniş bir kesimi aydın burjuvazinin etkisi altında kalmamıştı- kendi yerini Cumhuriyet döneminde reformist bir parti içinde tam olarak bulabilirdi. Fakat kültürel ve dini yargıları onu sıkıca geleneksel tavırlar içinde tuttu. Din, denildiği gibi bu "geleneksel" sınıfı bir arada tutan birleştiriciyi sağladı. Solun geniş kesimlerinin kiliseye yönelik şiddetli düşmanlığı, küçük burjuvazinin geniş kesimlerinin beni etkilediği gibi etkileyen, gereksiz bir sert polemik ile sonuçlandı. Anti-klerikalizm, kuşkusuz, uzun süre İspanya tarihinde itici güç olmuş bir klirekalizmin ortak antikoru idi. Bu kavramlar-kendisi, ekonomik konumu, kültürel ve dini tavırları hakkındaki anlayışı- yüzünden "geleneksel" sınıf, kapitalist militarist ve klerikal çıkarları temsil eden tutucu güçler tarafından çok kolay yönlendiriliyor ve hâkim olunabiliyordu...

Taşra küçük burjuvazisi ülkenin zayıf kapitalist gelişmesinin ürünü ve kurbanı idi. Kent ve milliyetçi liberal küçük burjuvazinin bir liberal demokrasi kurma girişimi taşradaki benzerlerinin desteğinden yoksundu. Onun yerini alabilecek başka sınıf yoktu. Ve askerî ayaklanma olduğu zaman bu taşra küçük burjuvazisi asilerden gelen saldırının ve yeni Francocu devletin sivil temeli haline geldi.[17]

---

17. Savaştan önce İspanya'da faşizmin bir küçük burjuva temelinin olup olmadığı sorunu POUM lideri Andreu Nin tarafından ele alındı. Devrim gerçekleştirilmedikçe, diye yazıyordu Şubat 1936'da, kendi sorunlarını çözemeyen küçük burjuvazi "kendisini gericiliğin kollarına (atabilir); ve bu durumda, faşizm, şimdiye kadar yoksun olduğu toplumsal temeli bulacaktır." (Despuès de las elecciones del 16 de febrero", *Los problemasde la revoluciòn espanola*) Teorik olarak, kapitalist gelişmenin çelişkileri tarafından derinden etkilenmiş geniş bir sanayi küçük burjuvazisinin yokluğu, amprik olarak, 1936 seçimlerinden önce Falanj'ın çok yavaş gelişinesi ve klerikal-muhafazakâr CEDA'nın kitle desteği (Mussolini ve Hitler yüzünden İtalyan ve Alman Katolik partilerini fesheden Vatikan, anlamlı bir biçimde, CEDA'yı destelemeye devam etti), Nin'in o sırada böyle bir temelin olmadığı şeklindeki görüşünün isabetini ortaya koyar. Ne var ki, bu görüşü doğrulamak için, sınıfın daha yakın bir analizi -bu konuda elde veri yoktur- gerekli olacaktır.

"Kent" ve "taşra" küçük burjuvazisi arasındaki kopuklukta din, görünüşe göre, önemli bir rol oynuyordu. Birinci tabaka, burjuva devrimini nihaî sonucuna ulaştırmayı başaramamış anti-klerikal ondokuzuncu yüzyıl liberallerinin mirasçısı idi. Burjuvazinin toprak sahibi aristokrasi ile yaptığı ittifak ile sonuçlanan bu devrimin özgül biçimi, oligarşinin hâkim ideolojisinin kabulü anlamına gelmişti; "kopuş", yeni bir burjuva ideolojisi, yoktu. Kilisenin ideolojik hâkimiyeti -önceki yüzyılda olduğu gibi, 1930'larda- burjuvazinin kendi ideolojik devrimini yapmayı başaramamasının öteki yüzü idi. Mutlakiyetçiliğin önceki döneminden beri kilise "sistemi korumak için gerekli olan baskı ve hoşgörüsüzlüğü haklı çıkarmak için ideolojik kategoriler" sağladı ve bunları din planına aktardı: hoşgörüsüzlük kutsallığın karakterini oluşturuyordu... Sistemin sabit tutularak savunulması her türlü reformcu girişimin sapkınlık ile suçlanmasını sağlıyordu."[18]

Cumhuriyet ortaya çıktıktan sonra iktidara gelen sol cumhuriyetçi-sosyalist koalisyon, kilise ile uğraşırken, büyük bir muhalif güç ile karşı karşıya kaldı; 30 000 rahip, 20 000 keşiş ve frer ve 60 000 rahibe İtalya dışında kişi başına resmî ve seküler en yüksek ruhban oranını oluşturuyordu. Sahip oldukları servet bilinmiyordu, ama çok büyüktü. Yine de, gerçek gücü ne büyüklüğünde ne de servetinde değil, toplum içindeki ideolojik hâkimiyetinde idi. Kent küçük burjuvazisi bu hâkimiyeti -özellikle önemli olan din eğitimi alanında- kırma girişimi içinde yönetici hâkim sınıfın ideolojik köşetaşına saldırıyordu. Din, taşra küçük burjuvazisi dahil öteki sınıfları bu iktidarın onayına bağlayan "birleştirici" idi.

Yeni rejim savaşa düşünmeden girdi. Kararname ile din özgürlüğü ilân edildi; yeni anayasa kilise ile devleti ayırdı ve iki yıl içinde, devletin din adamlarına ödeme yapmasını kaldırmanın, dini öğretim dışında dini emirleri yasaklamanın, bütün eğitimi laik hale getirmenin, Cizvitleri dağıtmanın, boşanmayı, resmî nikâh ve cenaze işlerini uygulamanın önündeki engelleri temizledi. Çok geçmeden -tahmin edileceği gibi- tepki geldi.

- Çok sayıda İspanyol kendisine Katolik diyordu, çünkü vaftiz

---

18. Elorza, "La mentalidad absolutista en losorigenesde la Espana con temprorànea", *Li iitopia anarquista bajo la segunda repùblica espanola.*

edilmişlerdi. Monarşist profesör ve milletvekili Pedro SAINZ RODRIGUEZ, hayatlarında onlara Katolik olduklarını hissettirecek bunun dışında pek az şey olduğu görüşünde idi. Monarşi döneminde, Kutsal Kalp gününde belki her yüz kişiden sadece yedisi balkonlarına örtü asardı. Cumhuriyet bu işi yasakladığında, ne Kutsal Kalp'e, ne İsa'ya ne de bizzat Tanrı'ya inanan insanlar, birden örtü asmaya başladılar...

Falanjist öğrenci lideri David JATO'ya göre, liberal cumhuriyetçiler anti-klerikalizm ile anti-Katolisizm'i birleştirmenin ne kadar kolay olduğunu unutmuşlardı. Vecibelerini yerine getirmese bile kendisini derinden Katolik hisseden halk, dini duygularının yeni rejimin ağır tehdidi altında olduğunu hissetmeye başladı.

Yeni bir yasa çıkarılmamış, Cumhuriyet ilan edileli daha bir ay olmamıştı ki, Cumhuriyet'in anti-klerikalizminden kuşkulanan sağı harekete geçiren bir olay meydana geldi. Monarşistler Kraliyet Marşı'nın söylendiği özel bir miting topladılar. Ardından bir ayaklanma oldu. Ertesi gün Madrid'de bir çok manastır ateşe verildi ve yangın güneye, Malaga ve Seville'ye yayıldı.[19] Madridli bir rahip Peder Alejandro MARTINEZ'e göre Cumhuriyet o gün intihar etti.

- İnanılması güç ama klerikal desteği sağlamış olan ve bir aydan kısa süre içinde kiliselerin ve manastırların yakılmasına göz yummaya başlayan bir rejim söz konusuydu. İspanya'da sol daima anti-klerikal ve din karşıtı olmuştu... O tarihten -11 Mayıs 1931- yasal yollardan hiçbir şeyin kazanılamayacağını, er ya da geç, kendimizi kurtarmak için ayaklanmak zorunda kalacağımızı anladım...[20]

- Monarşist üniversite öğrencisi Marquess PUEBLA DE PARGA, yangınların ülke çapında muazzam bir etki yarattığını hatırlıyordu. Cumhuriyet'in yasa ve düzene gösterdiği saygısızlık karşısında, biz anti-cumhuriyetçi öğrenciler, manastırları geceleri savunacak muhafızlar oluşturarak örgütlenmeye başladık...

Katolik gençlik örgütüne mensup bir başka öğrenci Enrique MIRET MAGDALENA o andan itibaren ruhbanların ülkeyi "Katolik" ve "Katolik olmayanlar", sağ ve sol olarak böldüğünü gördü.

---

19. Frerlerin meskenleri, keşişlerinkinin tersine İspanya'da manastır olarak bilinir. Rahibelerinki de öyle.

20. Bk. Militanlar 15.

-Dünyadaki yeni gelişmeleri kavrayamayan ruhbanlar kendilerini bir siperin gerisine hapsettiler ve oradan toplumdaki konumlarını sürdürebilmelerini sağlayacak bir ideolojiyi kışkırttılar. Cumhuriyet'in, ülkenin başına dert olan klerikalizm ile savaşta olduğunu anladılar. O sırada, ruhbanların görüşünü paylaşıyordum; ancak daha sonra durumun farklı olduğunu[21] görmeye, ortalama cumhuriyetçinin dine çok saygılı olduğunu anlamaya başladım...

Manastır yakma olaylarına katılanların sayısı çok azdı. Yeni rejim, olaydan sonra cumhuriyetçi ve sosyalist partiler tarafından yürekten lanetlenen provokasyonu önlemeye çalışırken beceriksizce davrandı. Fakat burjuvazi aracılığıyla yankılanan şok dalgaları muazzamdı. Yine de bu, beklenen bir şey, antiklerikallerin beklentilerine modern İspanyol tarihinin getirmiş olduğu bir şeydi.

Madrid'de sol cumhuriyetçi bir gençlik lideri, Andrès MARQUEZ, yangınlara anti-klerikalizm'in sebep olduğunu kabul etmiyordu. Bir gün önce monarşistlerin toplantı yaptıkları tiyatronun önünden geçmişti.

- Ne provokasyondu ama! Üstelik gayet barışçı biçimde cumhuriyetin ilanından sadece birkaç hafta sonra. İsteyen herkes ayine gidebiliyordu. Ertesi gün bir sürü manastır ateşe verildi, fakat tek bir rahip, frer ya da rahibe öldürülmedi. Geçen yüzyıldaki monarşi döneminde sadece manastırlar ateşe verilmemiş, fakat rahipler de katledilmişlerdi. Hayır, işin aslı, İspanyol sağının klerikalizm içinde köklerinin bulunması, bir "dini" oligarşi olması idi. Fakat bu öyle bir din idi ki, Hıristiyanlık ile hiç bir ilgisi yoktu...

Ne var ki, gerçek savaş kiliselerin yakılması üzerine açılmayacaktı, gündemde çok daha hayatî konular vardı. Geleneksel fikri harekete geçiren şeyin eğitimle ilgili meseleler olması şaşırtıcı değildir.[22]

- Devlet okullarının sınıflarından haçların kaldırılması, bu okullarda din eğitiminin önlenmesi ülkeyi böldü ve çok şiddetli bir

---

21. Bk. Olaylar 5; yine bk. Fraser, op.cit.,s.102-3.

22. Liberal küçük burjuva ile proletaryayı harekete geçiren de aynı şeydi. Kiliselere olduğu kadar manastırlara da saldırılmasının sebeplerinden biri, resmî ruhbanların zengin çocukları yararına lise eğitimini fiilen tekelleştirmiş olmaları idi.

tepki yarattı. Marquess PUEBLA DE PARGA böyle düşünüyordu. Haçlar meselesi çok şiddetli bir nefrete yol açtı. Bunlar, dini inancı ülkenin kalbinden söküp atma girişiminin bir simgesi idi...

İnananlar ve onların çocukları bir tepki olarak okul giysilerinin üzerine siyah haçlar takmaya başladılar. Ne varki, yasa, yeterli sayıda ebeveynin çocuklarının din eğitimi görmelerini istemesi halinde Pazar' günleri devlet okullarının açık kalmasına izin veriyordu.

-Doğrudur, bu bir hoşgörü belirtisiydi. Gönüllü öğretmenler ve benim gibi gençler Pazar okuluna gider ve çocuklara ders verirdik. Bu işten hoşlanıyor, yararlı bir iş yaptığımı hissediyordum. Daha sonra, benim okulun bulunduğu Carabanchel'in işçi sınıfı mahallesine gider ve bir barda bira içerdik. Pazar tatilinde olan işçiler bizimle şakalaşırlardı. Çocuklarına kateşizm öğrettiğimiz için memnun görünürlerdi. Hiç kuşkusuz, Cortes'deki, bu antiklerikal önlemler lehinde oy kullanan partileri destekliyorlardı. İspanyol tarihinin çok çelişkili, zor bir dönemiydi...

Din sorununda bütün sol cumhuriyetçiler kendi partilerinin görüşünü paylaşmıyorlardı. Normal bir okulda öğretmenlik yapmak için bağlı olduğu kiliseden ayrılan Règulo MARTİNEZ kiliseye yönelik saldırının bir hata olduğuna inanıyordu.

- Abartılmıştı, hatalıydı. Sadece anti-klerikalizm değil, ruhbanlığa ve dine ait her şeye yönelik bir fobi. Kilise ile devletin ayrılmasına taraftardım ve bunu söyledim de. Bu her ikisinin de iyi durumda olmasının temeli idi. Cizvitlerin dağıtılmasını onayladım. Cumhuriyet'in en katı düşmanları idiler. Biri, boşanmış bir kadının bir fahişeden daha iy olmadığını söyleyen bir vaaz veriyordu. Cumhuriyet'in piskoposların ve kiliselerin gelirlerini kesmekte haklı olduğuna inanıyordum; ama kırsal ruhbanlarınkini değil. Cumhuriyet eğitimi yaygınlaştırmak istiyordu, fakat öğretmen açığı vardı. Bırakın rahipler bu konuda yardımcı olsunlar. Eğer cumhuriyet kendilerinden yardım isteseydi, bu kırsal ruhbanlar Cumhuriyet'e bağlanacaklardı. İlahiyat eğitimi yüzünden, tıpkı benim gibi, deforme olmuşlardı ve yine benim gibi, kendilerini eğitmek zorunda kalacaklardı...

Genel olarak yarımadanın en dindar bölgelerinden biri -en din-

darları değilse- olarak bilinen Bask ülkesinde ruhbanların gösterdikleri tepki daha yumuşaktı.[23] Rahipliğe yakın zamanda atanan ve görevini Alava'nın küçük bir köyünde sürdüren Bilbaolu rahip Peder Josè Maria BASABILOTRA, bunun olumlu yönlerinin bile olduğunu hissediyordu. Basklı ruhbanların daha sıkı çalışmalarını sağlamış ve onları halka biraz daha yaklaştırmıştı.

- Kuşkusuz, kiliselerin yakılması, ruhbanların cezalandırılması bizi üzüyor ve öfkelendiriyordu. İstediğimiz Cumhuriyet bu değildi, ama bu bizi anti-cumhuriyetçi de yapmıyordu. Kilise ile devletin ayrılmasına taraftardım. Kilisenin desteklenmesi bir iman meselesi olmalıydı...

"Halk ile birlikte yaşayan halkın çocukları" olan Basklı ruhbanlar tevazu ve sadelikle itikatlarına bağlı kaldılar. Basklıların derin din duygusu diğer yerlerde yok idiyse, bundan ötürü halkı değil rahipleri suçlamak gerektiğini düşünüyordu. Öte yanda, ruhbanların çoğunluğu kudret ve zenginliğin çok yakınında idiler. "Burada insanlar kiliseye Tanrı'ya tapmak için geliyorlardı, tasvirlere tapmak için değil"

Bask milliyetçiliğinin bir taraftarı olan Peder BASABILOTRA gibi Peder Luis ECHEBARRIA da, Cumhuriyeti'in din ile ilgili yasaları devlet ile kilisenin ayrılmasıyla sınırlı tutması halinde, fazla tepki görülmeyeceğine inanıyordu. Ama bunun yerine devlet, gerçekten de, dini silip atma girişiminde bulunuyordu. Bask ülkesinde ve Navarre'de -buralarda, "dini inanış içtendi"- böyle bir proje başarısızlığa mahkûmdu.

- Öteki bölgelerde resmî bir din söz konusuydu. Bu yüzden de zulmü önlemekte etkili olabilecek bir şey eksikti: kitle tabanı. Burada bizler Cumhuriyet'in sadece din ile ilgili yasalarına karşı çıkarken, başka yerlerde ruhbanların Cumhuriyet'e bütünüyle karşı

---

23. Eşitsiz gelişme, Bask ülkesinde tarihsel bakımdan bir ölçüde farklı gelişen kiliseyi de etkiledi. Kilise orada toprak sahibi olmamış, Engizisyon yargıyı doğrudan elinde tutmamıştı. Vizcaya'nın özgün *fueroları* (yönetim hakları) gereğince, piskopos kendi piskoposluk bölgesine girmekten menediliyordu, çünkü İspanya Kralı tarafından atanmasının siyasal olduğu düşünülüyordu. "İspanyol" hiyerarşisi ile ilişkiler asla yakın olmadı; çünkü Toledo'nun "merkezci" olduğu düşünülüyordu.

çıkmalarının sebebi buydu. Anti-klerikalizm aslında bizi pek etkilemedi...

Sanayi anarko-sendikalizminin vatanı olan Catalonia'da 1931'de hiç bir kilise ve manastır ateşe verilmemişti. *Unió Democratica*'nın -"İspanya'da var olan yegâne Hıristiyan Demokrat parti"- Catalan milliyetçiliğinin Catalonia kilisesi için yararlı olduğunu hissediyordu. Son on beş yılı aşkın bir süredir Catalan ruhbanlar, Catalon çıkarlarının ülkenin genel kültür düzeyini yükseltecek şekilde savunulmasına karşılık olarak dikkatlerini Catalan kültür meseleleri üzerinde yoğunlaştırdılar. Bu kilisenin dünyaya daha fazla açılmasına yardımcı olmuştu. "Ona ruhanî meclis denemezdi, fakat otantik olarak bir önruhanî meclis idi."

Bununla birlikte, Katolik avukut ve liberal Catalan Tomàs ROIGLLOP'a göre, bu, Cumhuriyet'in din sorununa el atmakla büyük bir hata yaptığı anlamına gelmiyordu. Tipik İspanyol Katolik'inin evrimi, gerçekten bir evrim olmuşsa, yavaş olmuştu. Geniş İspanyol kitlelerinin "kendi dini inançlarını nasıl yaşayacaklarını bilemedikleri" bir sırada aynı anda hem yeni bir politik hem de yeni bir dini durum ile karşı karşıya gelmelerini beklemek, onlardan çok fazla şey beklemek oluyordu. Cumhuriyet bu sorunu kendi haline bırakmalıydı.

- Bu radikal çözümlere izin verilemeyecek kadar hassas bir konu idi. Bu Catalonia ve ülkenin geri kalan büyük kısmı için geçerli idi. Aynı zamanda, Tarragonalı Kardinal Vidal i Barraquer ve öteki birkaç kişinin yaptığı gibi kiliseyi, özellikle hiyerarşiye halka yakın olmanın gerekliliğini göstermek lazımdı...

ROIGLLOP kilise ile devletin ayrılmasına taraftar olmasa da, Cumhuriyet'in genelde Katolisizm'e, özelde din eğitimine saldırmakta olduğundan korkulmasaydı, bu uygulama -objektif olarak düşünüldüğünde- Katolikler tarafından kabul edilebilirdi. Kilise yaklamalar ve daha sonra çıkarılan yasalar bu korkuyu güçlendirdi.[24]

---

24. General Mola'nın ayaklanma için hazırlanan siyasal programında kilise ile devletin ayrılmasına yer verilmesi anlamlıdır. Cortes ayrılmayı 41'e karşı 278 oy ile onayladı. Fakat, dini tarikatların faaliyetlerini kısıtlayan, bazılarını, özellikle de Cizvitleri feshden maddeyi millitvekillerinin neredeyse yarısı onaylamaktan kaçındı. Oylama sonucu 178'e 59 idi (bk. Jackson, *The Spanish Republic and the Civil War*, s.51).

Liberal cumhuriyetçilerin hâkim sınıfa ekonomik düzeyden çok ideolojik düzeyde saldırmaları rastlantı değildi. Cumhuriyetçiler on dokuzuncu yüzyıl anti-klerikal radikallerinin mirasçıları idiler. Sosyo-ekonomik sorunlardan çok ideolojik-kültürel sorunlardan çekmişlerdi. Ve kapitalizmi yıkmak değil, daha çok onu reforme etmek istemişlerdi. Kültürel sorunlara gösterdikleri ilgi, Cumhuriyet'in ilk iki yılı içinde eğitim alanında kaydedilen büyük ilerleme ile yeterince kanıtlandı. Bununla birlikte, bir parlamenter demokrasi kurma meselesinde burjuvazinin birbiri ile ilgili iki iktidar temeli ayrılamıyordu. Eğitim ideolojik hâkimiyeti tehdit ederken, tarım reformu ekonomik iktidarı tehdit ediyordu. Muhalefet bunu açık biçimde görüyordu. Tarım yasasına karşı Salamanca'da Katolik tepkiyi harekete geçiren başlıca kişilerden biri olan (bk. bölüm A) Ernesto CASTANO'nun, birini savunmanın ötekini de savunmayı gerektirdiği konusunda hiç kuşkusu yoktu.

- Maddî ve dini çıkarlar zorunlu olarak iç içe geçiyordu. Sürmekte olan sert mücadele içinde Cumhuriyetçi şiddete karşı olan her türlü gücü harekete geçirmek zorundaydık. Biz cephe hattında, siperlerdeydik. Anayasa Cumhuriyet'in sekter, din karşıtı tavrını ortaya koydu; Azana'nın İspanya artık Katolik değildir demesine izin verdi[25]; alınan bütün diğer önlemler gibi, açıkça gösterdi ki, Cumhuriyet toprakta sınıf savaşını teşvik etmek istiyordu...

Ancak daha sonra, savaş sırasında CASTANO kilisenin hıristiyan ve eğitici bir rol oynamadığını anlayarak, bu kurumu farklı bir ışıkta görmeye başladı.[26] Bununla birlikte, savaştan önce, özellikle de Cumhuriyet'in ilk iki yılı içinde, dinin savunulması, kilisenin savunulması, mülkiyetin savunulması, toplumsal düzenin savunulması, "İspanya'nın hizmetinde" deyişi ile özetlenen kapsamlı burjuva karşı saldırısının bütünleyici parçalarını oluşturdu.

---

25. Başbakan, bir ülkenin dini durumunun, "inanışların ve inananların sayısal toplamı" tarafından değil, "o ülkenin ruhsal yaratıcılığı, kültürünün izlediği yön" tarafından oluşturulduğunu söylüyordu. İspanya bu anlamda 16. yy.da Katolik olmuştu ve inananların milyonlarca olmasına rağmen bugün eskisinden daha fazla Katolik değildi. (Jackson, op.cit.,s.50.) Hem kışkırtıcı hem de düşmanların yanlış yorumunu sınırlayan bir ifade.

26. Bk.Militanlar 14.

C. İKİ MİLLİYETÇİLİK

Yeni rejim altında küçük burjuva cumhuriyetçilerin yüz yüze geldikleri burjuva hâkimiyetini ifade etmenin ve meşrulaştırmanın yeni biçimlerini bulma sorunu, Catalonia'nın ve Bask ülkesinin küçük burjuvazilerini kendilerini yönetme arzuları bakımından tatmin etme görevini içeriyordu. Başarı, bu burjuvazileri kendi ülkelerinde ve böylelikle Cumhuriyet'i de merkezde güçlendirecekti. Cumhuriyetçi ağırlıklı koalisyon, 1932'de özerk statü kazanan Catalonia bakımından bu durumu kavradı. Fakat Bask ülkesi savaşa kadar beklemek zorunda kaldı. Farklılık rastlantı değildi.

- Catalanlar statülerini aldılar, çünkü solda değildiler. Fakat biz Bask miliyetçileri ne siyah ne de beyazdık, hiçbir tanıma uymuyorduk ve kimse bizden hoşlanmıyordu...

Bilbao'nun FNV'li öncü bir ailesinden Juan Manuel EPALZA'nın ifade ettiği bu görüş geniş çapta kabul edilen bir gerçekliğe işaret ediyordu. Catalan küçük burjuvazisi ve onun siyasal partisi Esquerra Republicana de Catalunya sloganı "Tanrı ve Kadim Yasalar" olan PNV'nin solunda, kararlılıkla, yer aldı. *Esquerra*'nın gelecekteki üyeleri 1930 San Sebastiàn paktına imzalarını vermişlerdi. PNV ise bunu yapmamıştı. San Sebastiàn paktı yeni cumhuriyetin siyasal temellerini atmıştı. *Esquerra*'nın lideri Francesc Macià 14 Nisan 1931'de Madrid'de ikinci İspanyol Cumhuriyeti ilan edilmeden birkaç saat önce Catalan cumhuriyetini ilan etti.[27] PNV bu dramatik hareketi taklit etmedi. Cumhuriyet'i kutlamak için üç gün bekledi ve "Katolik kilisesinin özgürlüğünü ve bağımsızlığını"[28] kabul edecek bir federal cumhuriyet içinde özerk bir Bask rejimi için çağrı yaptı.

---

27. Öyle görünüyor ki, önce Catalan cumhuriyetçi *devleti*ni ilan etti ve bir İberia halkları federasyonu için çağrı yaptı. Ne var ki, bu, kısa süre içinde "İberia federasyonunu bütünleyici bir devlet olarak" Catalan Cumhuriyeti'ne dönüştü; ve daha sonra, Madrid'deki yeni cumhuriyetçi hükümetin temsilcilerinin ısrarı üzerine, bir özerklik statüsünün taslak halinde hazırlanmasını beklemeyi kabul etti. (bk.J.A.Gonzales Casanova, "La proclamaciò de la repùblica a Catalunya", *Canigo* içinde

28. Payne, *El nacionalismo vasco*, s.171.

PNV, liberal, anti-sosyalist ve Katolik bir parti idi. *Esquerra* ise, programı "kollektivite yararına servetin toplumsallaştırılması"nı içeren radikal bir parti idi.

Bu iki milliyetçi parti arasındaki farklılıklar, bu iki ülke arasındaki ve onlar ile İspanya'nın geri kalan kısmı arasındaki, derin sosyo-ekonomik farklılıkları ifade ediyordu.[29]

Temelini esas olarak tekstil işi ile uğraşan aile şirketlerinin oluşturduğu Catalan kapitalizmi geniş bir İspanyol pazarı sağlıyordu. Monarşi döneminde tarımsal oligarşi tarımı "modernize" etmekte ve iç satın alma gücünü arttırmakta uğradığı başarısızlık yüzünden bu pazarın genişlemesini sürekli engelledi. İspanyol ekonomisine sızması için gerekli finans kapitalden yoksun olan Catalan burjuvazisi, İspanyol devletini devralmak ve "yenileştirmek"tense -bu konuda açıkça başarısız oldu- Catalanizm'e çekilmeyi tercih etti. Sınıfsal çıkarlarının proletarya tarafından tehdit edildiği kritik anlarda, milliyetçiliği, merkezî hükümetin müdahalesine feda etti.

Bask sanayi ve mali burjuvazisi, Catalonia'daki benzerlerinin aksine, milliyetçiliği benimsemedi. Daha çok sermaye malları üreten Bask sanayii ve finans-kapitali İspanyol tüketici piyasasına çok az bağımlı, toprak sahibi oligarşiye ise çok daha yakındı. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde İspanyanın belli başlı altı bankasından sadece biri Vizcaya sermayesine doğrudan ya da dolaylı olarak bağlı değildi ve ikisi fiilen Bilbao'da kuruldu. Catalan iş

---

29. Catalonia ile bir bütün olarak ülke arasındaki farklılık 1930'da çalışan nüfusun dağılım oranını gösteren aşağıdaki sayılarda bir bakışta görülebilir. İspanya'nın tamamını gösteren oran parantezler içinde belirtilmiştir.

Tarım	Sanayi	Hizmetler
26.6. (45.5)	50.7 (26.5)	22.0 (27.9)

Kaynak: Balcells, *Cataluna Contemporànea II (1900-1936), s.* 60-61.

Tarım ve sanayide çalışanların oranları neredeyse birbirinin tersidir. Ne yazık ki, Bask ülkesi için doğrudan kıyaslanabilir bir istatistik bulamadım. Bask milliyetçileri 1930'larda, İspanyol devletinin toplam nüfusunun % 5'i ile banka sermayesinin % 24'ünü, bütün banka depozitlerinin % 42'sini, bütün kişisel tasarrufların % 38'ini, sırasıyla bütün demir ve çelik üretiminin % 78'ini ve % 74'ünü, bütün kâğıt ve denizcilik endüstrisinin % 71'ini ürettiklerini iddia ediyorlardı. (Payne, *El nacionalismo vasco*, s.163). Ülkenin toplam nüfusunun % 12'sine sahip olan Catalonia, bütün kişisel tasarrufların % 34'ünü, bütün elektriğin % 31'ini, banka sermayesinin % 19.5'ini ve bütün sanayi sermayesinin % 28'ini üretiyordu. (bk.J.Alzina, *L'economia de la Catalunya autònoma*, Barcelona, 1933, Balcells, opscit.,içinde, s. 110-11).

dünyasının aksine, Vizcaya sermayesi anonim şirketlerde işletiliyordu. Bask burjuvazisi, kaynakları sayesinde-başlıcalarından biri, demir cevheri ihracatı İspanyol pazarından tamamen bağımsızdı- Madrid'deki politik terimleri ile kendi ekonomik ağırlığını "paraya çevirme" konusunda daha iyi idi. Ağırlık kazanmak için milliyetçiliğe gerek yoktu.[30]

1930'larda, Catalonia'daki gerek büyük gerekse küçük burjuvazi, milliyetçi ve sınıf temelindeki partileri, Lliga Catalana ve Esquerra'yı ayrı tutabilmekte idi. Bask ülkesinde, siyasetleri Esquerra'dan çok tutucu liberal Lliga'ya daha yakın olan, sınıflararası PNV tek başına milliyetçiliği temsil ediyordu.[31]

Siyasal bakımdan, gerek Esquerra gerekse PNV Cumhuriyet yönetimi altında ayrı ayrı kendi burjuvazilerine saygı gösteriyordu. İkisi de geniş çapta aynı toplumsal sınıf tarafından desteklenivordu: köylülük ve kent küçük burjuvazisi -küçük sanayiciler ve zanaatkârlar. Fakat benzerlikler burada sona eriyordu.

Cumhuriyet döneminde Lliga'ya katılan Catalan milliyetçi avukat Tomàs ROIG LLOP farklılıkların kolayca hissedilebildiğine inanıyordu. 1933'te PNV tarafından Bask ülkesini ziyaret için davet edilen bir Catalan komisyonunun üyesi olarak orada gördüğü katı mlliyetçi ve dini duygudan etkilendi. Bask ülkesinde doğaçtan gelen milliyetçi duygu Catalonia'dakinden çok daha derindi.

- İşçileri, rahipleri ve orta sınıfları kendiliğinden kaynaşmış, katı milliyetçilik tarafından birleştirilmiş görmek beni muazzam etkiledi. Bask milliyetçiliğinde eksik olan şey kültürel unsurdu. Catalanlar, kendi kültürlerini, geleneklerini, özellikle de dillerini çok güçlü biçimde yaşıyor ve hissediyorlardı...

Aradaki farklar ne olursa olsun Bask ülkesine Catalonia ile aynı zamanda özerklik statüsünün verilmemesinin Cumhuriyet için büyük bir hata olduğunu hissediyordu.

---

30. Bk.Ortzi,*Historia de Euskadi: el nacionalismo vasco y ETA* (Paris, 1975), s.145. Catalan milliyetçiliğinin kurucusu Prat de la Riba büyük Catalan sermayesinden söz ederken, gemileri tahta yerine demir ile yapmaya başlayan bir gemi yapımcısının oğlu olan Basklı Sabino Arana'nın Bask oligarşisine düşman olması, anlamlıdır.

31. 1930'da PNV içindeki bölünme Acciòn Nacionalista Vasca'nın (ANV) kurulmasına yol açtı; ancak bu örgüt Cumhuriyet boyunca küçük kaldı.

Ağustos 1931'de bir yasa tasarısı hazırlandı ve Catalan seçmenlerin % 75'i tarafından onaylandı. Nüfusu 1 milyon olan ve Catalan olmayan 370 000 kişinin yaşadığı Barcelona'da taslağı onaylamayan sadece 3 000 oy kaydedildi. İşçi sınıfı da, açıkça, ülkenin kendisini yönetmesi doğrultusunda oy kullanmıştı. CNT, üyelerini diledikleri gibi hareket etmeleri için serbest bıraktı. Tekstil ündüstrisinde çalışan ve hayatı boyunca CNT militanı olmuş Josep COSTA Catalan özerkliği kavramına sempati duyuyordu. Liberter hareket oylamayı "sorunları çözmeyecek bir aptallık" olarak değerlendiriyor olsa da -idelolojik olarak bu tavra katılıyordu- tasarı lehine oy kullandı.

- Yalnız değildim. CNT'nin Catalonia'daki geniş kesimleri az ya da çok Catalanist idi. Öte yandan göçmen işçilerin düşmanca eğilimleri vardı. Savaştan önce kentin La Torrasa semtinde afişler görülüyordu: "Burada Catalanca konuşmak yasaktır." CNT içindeki aşırı unsurları destekleyen yeni gelmiş göçmen işçinin tavrı buydu...

Fakat özerklik statüsü Eylül 1932'de garanti altına alındığında COSTA bir şok geçirdi. Ansızın, şimdi kendi hükümetine sahip olmasına rağmen Catalonia'nın ekonomik çıkarlarının önceki gibi kaldığını fark etti.

- Patronum bir Catalinist idi. Beni ve öteki işçileri daha önce yaptığı gibi dolandırmaya devam etti. Gerçek çıkarlarımın nerede olduğu hakkında bir seçim yapmak zorunda olduğumu anladım ve bu konuda kuşkuya pek yer yoktu...

Madrid'deki meclisin onayladığı özerklik statüsü, Catalan seçmenlerin dörtte üçünün oy verdikleri "özerk devlet"i sağlamadı. Bunun yerine, Catalonia'yı bir "özerk bölge" haline getirdi ve talep edilmiş olandan çok daha az oranda dahili vergi tevdi etti.[32]

---

32. "1933'te devletin Generalitat'a (yeni catalan hükümeti) sağladığı hizmetler bütçesinin kişi başına ulusal ortalama ile aynı olmasını temin için 251.5 milyon *peseta* değerinde olması gerekiyordu. Yani, toplamın % 12.1'i; çünkü Catalan nüfusunun toplam İspanyol nüfusu içindeki oranı da bu kadardı. Bunun yerine, miktar (merkezi hükümetin bildirdiği) 135 milyon idi" (Balcells, op.cit.,s.25). Mali sermaye eksikliği -Catalonia Bankası 1931'de iflas etti -artık kendisini hissettiriyordu; çünkü Generalitat arkasında İspanyol Bankası'nın eşdeğerine sahip değildi.

Yeni statü Katalancayı Castilia dilinin yanı sıra remsî dil olarak kabul etti ve yerel hükümete -Aragon-Catalonia ortaçağ krallık meclisi gibi Generalitat ismi verildi- başlıca şu alanlarda yetki bırakılıyordu: eğitim, iç polis hizmetleri, karayolu, demir yolu, su, taşıma, kamu işleri, adalet ve belirli öçüde vergi toplama.

İspanyol sağı statünün üzerine silahla gitti. Bu deyiş asla mecaz düzeyinde kalmadı. Ağustos 1932'de Seville'de General Sanjurjo'nun monarko-militarist ayaklanması yasa tasarısının (bk. bölüm F) parlamentodan geçmesini engelleme girişimi idi. Dört ay önce monarşist lider Calvo Sotelo tasarıyı, "hükümranlığın gaspedilmesi ve atalardan kalan yadigârın çalınması" olarak tanımlamıştı.

General Primo de Rivera'nın eski maliye bakanının bu patlamasının altında belirli bir ekonomik gerçeklik yatıyordu: İspanyol devleti Catalonia'dan toplam gelirinin % 19'unun biraz daha azını alırken, toplam bütçesinin sadece % 5 'ini Catalonia'da harcıyordu.[33]

Meclis'te yapılan muhalefetin sadece sağ ile sınırlı kalmaması, liberal cumhuriyetçileri de kapsayacak şekilde genişlemesi anlamlıdır. "Ayrılıkçılık"a karşı düşmanlık, eski monarşik hâkim sınıfın, ileri Atlantik ve Akdeniz kıyı şeritleri dışında işçi sınıfı dahil öteki sınıfların geniş kesimlerini sayesinde hegemonya altına aldıkları birkaç ideolojik alandan biri idi.

Aslında Esquerra asla ayrılıkçı olmadı. Buna rağmen düşmanları bu efsaneyi sürdürmek istediler.

- Ayrılıkçılık Catalonia'da sadece küçük bir azınlık tarafından desteklendi ve asla hâkim bir rol aynamadı. Ancak unutulmaması gereken bir şey var, diyordu ROIG LLOP: farklı eğilimlerden Catalanlar Catalan milliyetçiliği bayrağı altında toplanmaya başlar başlamaz, İspanya'daki, daha önceleri Catalonia'ya canlı bir sempati duyan halk, sorunumuza dikkat çekici bir düşmanlıkla bakmaya başladı...

Bu durum ayrılıkçılık korkusu ile açıklanabilirdi. LLOP'a göre, coğrafî, ekonomik ya da mantıksal olarak kavranması mümkün ol-

---

33. Catalan ekonomist J.Alzina'nın hesaplamalarına göre, Balcells, op.cit., içinde, s.111-12.

mayan bir şeydi. Catalonia, İspanya'nın Avrupa'nın geri kalan kısmına transit geçiş yolu idi.

- Fakat çok zayıf bir Catalan ayrılıkçılığı tehdidi ortaya çıktığı an, Madrid'deki bütün kesimler tehdide karşı savaşmak için otomatik olarak birleştiler ve ordu tehdidi ortadan kaldıracak lider oldu...

Cumhuriyet'in ilanına götüren 1931 yerel seçimlerinden muzaffer çıkan Esquerra bundan böyle sadece en güçlü Catalan siyasal partisi değil, hükümet çoğunluğunu oluşturan parti oldu. Görevi, kuşkusuz, burjuvazinin köklü krizini çözmekti. Özerklik sorunu çözümlendiğine göre (bu çözüm bütün milliyetçi duyguları tatmin etmediyse de), geriye işçi sınıfı kalıyordu. Birincisinin çözümü ikincisinin çözümüne yardım edebilirdi, ama ikincisini çözümlemek daha zor bir görevdi. Radikal bir işçi sınıfı, kendini yöneten bir Catalonia çerçevesi içinde ele alınabilecek radikal toplumsal çözümleri gerektiriyordu.

Ne var ki, ekonominin durumu bakımından bu tür çözümlere ulaşmak kolay değildi. Catalan tekstil endüstrisinin Cumhuriyet'in ilk iki yılındaki depresyondan öteki sanayi sektörlerine nazaran daha az etkilenmiş olmasına rağmen merkezî hükümetin Generalitat'a sağladığı malî araçların yetersizliği ve Catalan finans kapitalinin yokluğu Catalan ekonomisinin yeniden harekete geçirilmesini güçleştiriyordu. Ekonominin yeniden harekete geçirilmesi işçi sınıfının "anonimleştirilmesi"nde hiç kuşkusuz, önemli bir unsurdu. Barcelona'da, anarko sendikalistlerin kalesi olan inşaat işçileri arasında muazzam bir işsizlik vardı. Bununla birlikte, depresyonun en kötü yılı olan 1933'ün ortalarında üç buçuk ay grev yapmışlardı. CNT içindeki FAI'li "püristler"in etkisi küçük burjuva cumhuriyetçilerinin işini zorlaştırıyordu. Aslında Esguerra'nın iktidarda kalmak için işçi sınıfının oylarına ihtiyacı vardı.

1931'de CNT'yi bölen *treintista* manifestosunun (bk.bölüm D) imzacılarından olan Sebatià CLARA, üye olmasa da bir Esquerra taraftarı haline geldi. İşçi sınıfının desteğini kazanma bakımından aynı şansa sahip bir Catalan sosyalist parti olsaydı, onunla çalışmayı tercih ederdi.

-Fakat CNT kitleleri benim görüşümü paylaşmazlardı. CNT

apolitik değil, köklü biçimde anti-politik idi . Ve bu perspektif içinde CNT militanları, bir devletin gerekliliğini savunan otoriter marksist partilere, Esquerra gibi bir küçük burjuva cumhuriyetçi partiye olduklarından çok daha fazla düşmandılar. Esquerra işçi sınıfı oylarının desteği ile Catalonia'nın en güçlü partisi haline geldi ve öyle kaldı...[34]

Radikal küçük burjuvaziyi ve proletaryayı, bağımsız cumhuriyetçileri ve liberal Catalan burjuvazisinin temsilcilerini ve Catalan köylü birliği *rabassaires*'in önemli desteğini sağlamak için köylü liderleri cezbetmek amacıyla sosyalistler dahil politik ve sosyal solculukları bilinen unsurları birleştiren bir seçim stratejisi sayesinde Esquerre iktidarda kalmaya devam etti.[35]

- Partinin Catalan parlamentosundaki milletvekillerinden biri, Josep ANDREU ABELLO ilerlemenin Esquerra'yı korkutmadığını hatırlıyordu. Açık bir sosyalist tavrı olmasa da, burjuvazinin, solcu ilericilerin, sosyalistlerin üyelerini ve hattâ bir miktar CNT üyesini içeren ilerici bir parti idi...

1934'de CEDA'nın parlamento desteği sayesinde Madrid'de bir merkez hükümet iktidara geldiğinde İspanya'da sadece Catalonia sol cumhuriyetçi bir yönetim altındaydı. Anlaşmazlık neredeyse kaçınılmazdı ve -sanayileşmiş bir bölge için paradoks olarak- tarım konusunda patlak verdi: Esquerra'nın toprak reformu *Llei de contractes de counreu*'ya üst burjuvazi tarafından muhalefet edildi ve "anayasaya aykırı" olduğu öne sürüldü (bk. bölüm A). Bu ve

---

34. Seçimlerde oy vermeme sorunu ve bunun yarattığı siyasal sonuçlar - özellikle anarko-sendikalistler bakımından- ancak şimdi derinliğine incelenmektedir. Arada geçen süre içinde, Molas'ın, *El sistema de partidos politicosen Cataluna, 1931-1936*'da yaptığı yorum Catalonia için geçerli görünür. FAI'nin "saf" anarşistleri asla oy kullanmazken, *treintista* çizgisinin ılımlı anarko-sendikalistleri ve CNT'ye bağlı sıradan sendika üyeleri (zorunlu olarak anarko-sendikalist değildiler) oy kullanabiliyorlardı. Molas'ın Catalonia'da 1930'larda yapılan bir dizi seçim üzerine incelemesi, her durumda CNT çoğunluğunun Esquerra'ya oy verdiği şeklinde öne sürdüğü kendi görüşünü doğrular. Gerona eyaletinde yapılan bir seçimde verilen oyların ayrıntılı incelenmesi için bk.M.Vilanova, *Revista de Geografia,* Barcelona Üniversitesi, Ocak-Aralık 1974, yine bk.M.V.Goni, *El abstencionismo electoral durante la segunda republica en san Felia de Guixols,* memoria a la Fundaciòn Juan March (yayınlanmamış m.).

35. Bk.Molas, op.cit.,s.83.

özerklik statüsü altında yetkilerin yavaş trasferi Esquerra'yı Ekim 1934 ayaklanmasına katılmaya kışkırttı.

Önceki yıl partinin bir kanadı gittikçe milliyetçi ve proto-faşist hale gelmişti. Kanadın lideri olan kamu düzeni bakanı Dencàs ve onun sadık izleyicisi Barcelona polis şefi Miquem Badia CNT'ye saldırdı. CNT ise bunu ayaklanmaya katılmamanın bahanesi olarak kullandı. 6 Ekim akşamı Esquerra'nın lideri ve partinin demokratik cumhuriyet kanadının üyesi Lluis Companys, Catalan devletinin Federal İspanyol Cumhuriyeti içinde olduğunu -bir kez daha- ilan etti. Dencàs'ın bir bağımsızlık deklerasyonu isteyen yeşil gömlekli *escamot*ları (birlikler) caddelere döküldü. CNT olmadan Barcelona'da hiçbir ayaklanma başarılı olmayı bekleyemezdi. On iki saatten az bir süre içinde Generalitat küçük bir ordu birliğine teslim oldu ve ayaklanma sona erdi. Dencàs daha hükümet teslim olmadan kaçtı. Companys ve Generalitat hükümetinin üyeleri tutuklandılar ve otuzar yıl hapse mahkûm edildiler. Özerklik statüsü kaldırıldı.

Yenilgi Esquerra üzerinde önemli bir etki yarattı. Bu, parti içinde aşırı milliyetçi ve proto-faşist *Estat Català* kanadının sonu anlamına geliyordu. Bundan sonra küçük burjuvazi ile çok daha yakın bağları olan demokratik cumhuriyetçi eğilim hâkim oldu. Sonuç olarak Esquerra, cumhuriyet rejimi içinde, büyük burjuivazinin temsilcisi Lliga Catalana ile bir *modus vivendi* (geçici anlaşma) arayışına girdi ve gittikçe daha ılımlı hale geldi.[36]

Şubat 1936'da Esquerra, Catalonia'daki Sol Cephe'nin (orada Halk Cephesi olarak biliniyordu) öncü üyesi olarak hâkim siyasal konumunu yeniden kazandı. Sol Cephe sağın % 41 oyuna karşılık % 59 oranında oy kazandı. Companys ve hükümeti hapisten çıkarıldılar. Bu arada Lliga Catalana, seçim kampanyası sırasında benimsediği anti-liberal, anti-özerk tutumdan vazgeçerek daha merkezci bir tavrı benimsedi ve sadık bir muhalif olmaya hazırlandı. ROIG LLOP'a göre, bu tavır orta sınıf Catalan geleneğine uygun düşüyordu. "Birarada olma, uzlaşma, dialog, şiddetten nefret -kısaca, bizim için siyasal ideali temsil eden İngiliz modeli..."

CNT'nin ağırlığına rağmen Catalonia'nın savaştan önce İs-

36. Bk. Molas,op.cit.,s.82,

panya içinde ileri bir burjuva demokrasisinin sağlam köklerinin kurulmakta olduğu tek bölge olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Esquerre'ya kıyasla savaş öncesi PNV özerk olmayan bir ülkede yönetici olmayan bir parti durumundaydı. Üstelik bu ülke Prieto'nun merkezci çizgisinden güçlü biçimde etkilenen sosyalistlerin öncülüğünde bir işçi sınıfı ile karşı karşıya bulunuyordu. Milliyetçilik ve din PNV'nin ideolojik "birleştirici"sini oluşturdu. Parti'nin gençlik hareketi *Mendioxiale*'den EPALZA, PNV'yi bir palyaço kostümüne benzetiyordu.

- Her şeyi kapsıyordu: üst sınıf, orta sınıf, işçiler, köylüler. Derin bir din duygusu ile birleşmiş Bask yurtseverliği ve demokrasi.[37] Kendi sağ ve sol kanatları vardı; tıpkı bir direniş hareketi gibi. Baskıdan kurtulunup özgürlük kazanıldığında parti neredeyse kesinlikle kendisini oluşturan bölümlere ayrılacaktı. Bununla birlikte, gelecekteki Bask parlamentosunun spektrumunu temsil ediyordu, çünkü öteki partiler milliyetçi davayı benimsemeyerek kendilerini dışlamışlardı...

Peki gelecek bakımından "özgürlük" ne anlama geliyordu? Bağımsız bir ulusal devlet mi, yoksa İspanyol devleti içinde özerklik mi? Luis MICHELENA'ya göre PNV'nin hedefleri daima belirsiz olmuştu. On beş yaşından beri Bask milliyetçisi bir parti militanı (ve daha sonra önde giden bir Bask dili uzmanı) olarak, partinin, sadece ülkeyi yönetmeye taraftar olarak ortaya çıkmaktan sakındığını biliyordu.

- Ama ayrıca kendisini ayrılıkçı olarak tanımlamaktan da sakınıyordu. Aslında, taraftarların büyük kısmının Bask ülkesinin "kimliğini" savunmaya yeterli bir özerklik istediklerine inanıyorum...

EPALZA ayrılıkçılığın Madrid'de doğduğunu düşünüyordu. Bask ülkesi tek başına olmak, kendi hayatını yaşamak istiyordu.

- Bu istek İspanya ile bir ölçüde birleşmekle bağdaşıyor muydu? Denebilir ki, Kanada'nın Birleşik Krallık'ın parçası olmasından daha fazla değil. Ancak, eğer İspanya bize İngiliz toprak

37. Alt saflardan ruhbanlar, Bask hayatındaki derin kökleri ile, milliyetçiliğin ana destek üslerinden biri idi. Fakat rahiplerin PNV'ye üye olmalarına izin verilmiyordu.

sahiplerinin İrlanda'ya davrandıkları gibi davranırlarsa, bu durumda ayrılıkçılık kaçınılmazdı. Sonunda ayrılıkçı olduk, çünkü sorunu çözmenin başka yolu yoktu. Biz Basklı idik ve Euzkadi bizim vatanımızdı. Mesele bu kadar basit ve bu kadar karmaşıktı. Ülkemizin çevresine bir Çin duvarı inşa etmek hiç kuşkusuz bir saçmalıktı. Fakat başkaları bizi zorlarsa, bunu yapmak zorunda kalacaktık. Duygular, kinler öyle yükselebilir ki, biri komşusuyla birleşmektense Alaska ile birleşmeyi tercih eder.

PNV'den kopan gençlik hareketi *Jagi-Jagi* açıktan ayrılıkçı idi. Bir *Jagi-Jagi* üyesinin sözleri ile, PNV "İspanyol politikaları ile çok fazla ilgilendiği" ve kendi sosyal politikalarında yeterince radikal olmadığı için kopuşma meydana gelmişti. Fakat, Trifòn ETARTE'ye göre, ayrılıkçılık, tecrit veya tek başına olma ile eşanlamlı değildi. Pireneler'in her iki tarafındaki bütün Basklıların birliğini sağlamak için özgür olmayı istemek anlamına geliyordu.

Daha sonra öteki birliklerle birleşerek kendi Bask kimliğine sahip bir birlik. Kimliğimiz bir kez kabul edildiğinde, İspanya ile veya İspanyol halkalarının oluşturacağı bir konfederasyon ile anlaşmaya girmek sorun değildi. Ama önce özgür, bizi baskı altında tutan merkezî devletten özgür olmak zorunda idik...

1876'da verilen son Carlist savaşın ardından hakların[38] erozyona uğratılması ve sonunda geri alınması ile başlayan baskı, özellikle kültürel düzeyde hissediliyordu. Tek bir Bask üniversitesi bile yoktu. Hemşirelik hakkı kazanmak için bir kadının sınava girmek üzere Old Castile'deki Valladolid'e seyahat etmesi gerekiyordu. Okullarda Bask dilini konuşanlara karşı ayrımcılık yapılıyordu.

- Evde Baskça konuşmuyorduk. Yine de anne ve babam Baskçayı İspanyolcadan daha iyi biliyorlardı. Bir ticaret gemisi kaptanının kızı olan Asunciòn CARO böyle diyordu. Öz dili Baskça olan babam İspanyolca sınavını geçmek için sıkı bir mücadele vermek zorunda kalmıştı. Sıra biz çocuklara geldiğinde bizi aynı zorluklardan kurtarmayı umuyordu...

38. Monarşik İspanyol devletinde hükümet eden *Juntas generales* belediyelerden seçilmiş delegeler aracılığı ile sağlanan, mali, askerî ve idarî meselelerde göreli kendini yönetme hakları.

Annesi bu görüşü paylaşıyordu. Okulda Baskça konuştuğu için parmağına "yüzük" takıldığını hatırlayabiliyordu: "İspanyol öğretmenin uyguladığı müthiş bir ceza; yüzüğü ancak bir öğrenci Baskça konuşan bir diğerini ihbar ettiğinde çıkarıyordu. Asunciòn CAROD çocukken Baskça öğrenemedi.

-Okulumdaki İspanyol rahibeler tarafından Baskça konuşurken yakalanmak, kaba ve köylü gibi olmak anlamına geliyordu. Kendi ülkemizde kendi dilimizi konuşamıyorduk...[39]

Bilbao milliyetçi küçük burjuvazisinin önemli bir bölümü aslında -ve aynı sebepten ötürü- Baskça konuşamıyordu. Anne ve babalarının değilse de, büyük anne ve büyük babalarının bu dili küzerlerindeki baskıyı doğruluyordu.

Cumhuriyetin ilân edilmesinden savaşın patlak vermesine kadar geçen süre içinde, yasa haline getirilmeyen üç yönetim statüsü ortaya konuldu. 1931'deki birincisi mecliste geri çevrildi, çünkü "Bask hükümeti"nin kilise ile ilişkilerde tam özerkliğini ve Vatikan ile bağımsız bir anlaşma için görüşmelerde bulunma hakkını garanti altına alan bir madde içeriyordu. Bu maddeyi atlayan ve Bask için "İspanyol devleti içinde özerk siyasal yönetim" öngören ikincisi Nevarre tarafından az bir farkla iptal edildi.[40] Üçüncü bir proje Kasım 1933'te plebisite sunuldu. İki kıyı eyaletinde, Vizcaya ve Guipuzcoa'da oyların yaklaşık % 90'ını alırken, güneyde, Alava'da % 50'den daha az oy aldı. Alava'daki durum, Madrid'de henüz iktidara gelen merkez-sağ tarafından bir statünün kabulüne karşı kanıt olarak kullanıldı. Nihayet, Halk Cephesi'nin seçim zaferinden sonra üçüncü tasarı parlamentoya verildi ve savaş başladığında bir parlamento komisyonu tarafından incelenmekteydi.

1931-1933 cumhuriyetçi sosyalist koalisyonundan destek bu-

---

39. İspanyolca konuşan biri için Catalan dili öğrenmesi görece kolay bir dil iken, bu dil ile ortak kökleri olmayan Bask dili aşırı zordur.

40. 109'a karşılık 123 belediyenin oy ile. Dört eyalet için tek bir statüye gelince, bu, statünün diğer üç eyaleti, Vizcaya, Guipuzcoa ve Alava'yı kapsayacak şekilde yeniden hazırlanması gerektiği anlamına geliyordu. (Navarre'deki durum için, bk.s.729).

lamayacak kadar sağcı olan [41] PNV 1935'e kadar süren merkez-sağ hükümet tarafından desteklenemeyecek kadar da milliyetçi ve liberaldi. Sağın özyönetime duyduğu düşmanlık artmıştı ve Catalan statüsü artık sol ile özdeşleniyordu. 1931'den, Carlistler ile kurulan bir seçim ittifakından sonra PNV 1934'te, merkezi hükümet ile çatışmasında Esquerra'nın desteğini sağlamak için harekete getçi.

PNV "bazen bizi sağa bazen de sola yaklaştırdığı görülen" bir çizgi izlese de, EPALZA'ya göre bu, "sağdan da soldan da daha sağlam bir çizgi" idi.

Sürekli olarak özerklik hedefini izleyen, fakat en azından başlangıçta siyasal gerçeklikler haritasını yanlış okuyan bir çizg. Bu da MICHELENA'nın görüşü idi.

- Yasama meclisi sırasında kendimizi yönetme olanağını kaybetmekten geniş çapta bizzat kendimiz sorumlu idik. Fazla klerikal idik-cumhuriyetçi rejim ise fazla anti-klerikal. Önerilen ilk tasarıda yer aldığı şekliyle, din ile ilgili sorunları gündeme getirmek, Vatican ile doğrudan ilişki öncrmek Madrid için kabul edilemezdi. Catalanlar bu gibi meselelerde bizden çok daha ilerde idiler. Bunu biliyorlardı. Kuzeyde bir Vatikancı Gibraltar kurmaya çalışmakla suçlanıyorduk-Prieto tarafından...

Kendini yönetme yaklaşımını başlangıçta desteklemiş olan sağ, cumhuriyetin "kök salmakta" olduğunu ve Bask özerkliğinin bunu ancak güçlendireceğini gördü. Karşı çıkmaya başladılar.

- Merkez sağ rejim altında bize özerklik verilmeyeceğini açık biçimde gördük. Ve böylece, tarım reformu yasası yüzünden çatışma durumunda olan Esquerra'yı destekleyerek, azar azar, demokratik tutumları savunma yönünde hareket ettik...

PNV ile Esquerra arasındaki fark Ekim 1934'de açıkça ortaya çıktı. Bu sırada Esquerra gelişiyor, PNV ise -en büyük tehlikenin sağdan geleceğini bilerek- kendi üyelerine geri durmaları için emir veriyordu. Bu durum, pek çok üyenin, savaşın başlangıcında par-

41. Bu ikisi arasındaki kuşkunun tarihsel kökleri olduğu hatırlanmalıdır: koalisyon içindeki küçük burjuva cumhuriyetçiler ile PNV'dekiler, 19.yy.ın iç savaşlarında birbiriyle çatışan liberallerin ve Carlistlerin siyasal miraçıları idiler.

tinin alması gereken tavır hakkındaki düşüncelerini önceden gösterdi.[42]

Madrid'deki liberal cumhuriyetçiler ile PNV arasında karşılıklı kuşku var idiyse, Bask ülkesindeki işçi sınıfı partileri ile milliyetçiler arasında da açıktan düşmanlık vardı. Sokak çatışmaları, cumhuriyetin ilk iki yılı içinde silahlı çatışmalara, ölümlere yol açtı. Torna operatörü ve UGT metal işçileri sendikasının yürütme kurulu üyesi Ramòn RUBIAL, "Gora Euzkadi!" (Yaşasın Bask ülkesi) çığlığının, sosyalistlerin saldırıya geçmeleri için yeterli olduğunu hatırlıyordu. Bask milliyetçileri, "tutucu, dindar ve ırkçı" idiler. Madencilik gelirleri, Las Encartaciones'in maden köylerindeki gettolarda yaşayan göçmenler sayesinde elde ediliyordu.

- Dinin kurtuluşunun bütün İspanya'nın kurtuluşu -kapitalizmden kurtuluşu- ile gerçekleşmek durumunda olduğuna inanıyorduk. Yeni cumhuriyet anayasası bölgesel özerklik fikrini yerleştirdiği zaman, bunu kabul ettik. Fakat bir parti olarak PNV'ye duyduğumuz düşmanlık sona ermedi. O sıralarda sosyalist parti, hatırlanacağı gibi, katı biçimde anti-klerikaldi. Kilisede evlenen ve çocuklarını vaftiz ettiren bir üye partiden ihraç edilebiliyordu. Kilise kapitalistler ile ittifak halindeydi ve bizler savunmak durumunda olduğumuz bir sınıf tavrına sahiptik...[43]

Genç bir komünist madenci, Saturnino CALVO ırkçılık suçlamasına katılıyordu.

- Ustabaşıları ve denetleyiciler Basklı idiler. Madencilerin çoğunluğu İspanya'nın öteki kesimlerinden gelmişlerdi. PNV taraftarlarının biz Basklı olmayanları tanımlamak için kendi dil-

---

42. *Solidaridad de Trabajadores Vascos* (STV), milliyetçi Bask sendikası, yine de, üyelerine greve çıkma emri verdi; sonuçta, STV'ye mensup olan önemli sayıda PNV üyesi göreve katıldı. "Fakat STV bize ayaklanmayı desteklememiri vermedi. Guipuzcoa ve Vizcaya'nın sanayi mıntıkalarındaki bütün fabrikalar greve çıktı ve içlerinde tek tek PNV üyelerinin de bulunduğu çok sayıda STV militanı daha sonra hapsedildi" (MICHELENA). Olaylardan sonra sivil vali STV'nin dağıtılmasını emretti.

43. PNV ile sosyalist militanların barışması, hapse atılıp birbirlerini daha iyi tanıdıklarında, Euzkadi'nin savaşta yenilmesinden sonra başladı.

lerinde bir sözcükleri vardı: *maketo*.[44] Fakat Komünist Parti'nin milliyetçilere tavrı, kabul edilmeli ki, Cumhuriyet'in ilk yıllarında biraz sekterce idi...

Göçmen işçi akışının bir tehdit olduğu ve solcu partilerin ölümcül düşman oldukları görüşü PNV taraftarları arasında yaygındı. Scotland'daki bir Katolik okulunda üç yıl eğitim gördükten sonra partiye katılmak için dönen ve bir inşaat müteahhidinin oğlu olan Pedro BASABILOTRA, Basklıların kendi miraslarını savunmak zorunda olduklarına gönülden inanıyordu.

- Göçmen akını Bask ırkının, kanımızın saflığını tehdit ediyordu. Biz ırkçı değildik, hayır hayır! Bir ulusun halkına karşı değildik, sadece onların hükümetlerine karşıydık. Ayrıca, bu göçmenlerin çoğu Sosyalist Parti'ye katılıyordu. Sol da sağ kadar sekterdi. Bağımsız bir devlet için mücadele ediyorduk. Eğer Britanya bize yardım etseydi, Birleşik Krallık'a katılmayı memnuniyetle, bizzat desteklerdim...[45]

Kendi kaderini tayin hakkı mücadelesine önderlik edemeyişleri, proletarya partilerini, Basklı işçi ve köylülerin geniş kesimlerini kazanma aracından yoksun bıraktı. 1936'da Halk Cephesi iç yönetimi benimsediği ve kentlere göç edenlerin tahliyesini geçici olarak durdurduğu ve PNV, bir önceki, 1933 genel seçimlerinde kazandığı on iki sandalyeden beşini kaybettiği zaman, bu durum açık biçimde kanıtlandı. Şimdi Halk Cephesi yedi san-

44. Bask milliyetçiliğinin kurucusu Sabino Arana'nın sözlüğünde *Maketania* İspanya idi. Yazılarında, karma (Bask-İspanyol) evliliği mahkûm ediyor, Bask hayatının değerlerini ve tarzlarını korumanın bir aracı olarak Basque ırkının ve dilinin "saflığı"nı savunuyordu. Bir İspanyol'un Baskça konuşması bu değerlerin "tahribi" olacaktı. (Şu da belirtilmeli ki, Catalan burjuvazisi güneyden gelen göçmen emekçilere aşağılayıcı bir ifade ile *Murcianos* deme eğilimindeydi- Murcia: pek çok göçmenin geldiği eyaletlerden biri.) Sabino Arana'ya göre, Catalan ve Bask milliyetçilikleri arasındaki farklardan biri, Catalanların İspanyolları kendi politikalarına çekme girişiminde bulunmaları, Bask milliyetçiliğinin ise "İspanyolları kendiliğinden yabancılar olarak reddetme"den ibaret olması idi. (Sabino Arana'nın "Minuta: Errores Catalanistas", Obrascompletas'ında -Bayonne, 1965, s.401- yer alan bu gözlemi M.Heiberg ile M.Escudero'ya borçluyum.)

45. Bask milliyetçiliğini destekleyen birkaç büyük Bilbaolu sanayiciden biri olan Ramòn de la Sota, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaptığı hizmetler için kendisine verilmek istenen bir İspanyol ünvanını reddetti, fakat bir Britanya şövalyeliğini kabul etti.

dalye kazanarak PNV'ye eşit duruma gelmişti. PNV 1936'da ne sağ ne de sol seçim ittifaklarına katıldı. Kendi programına bağlı kaldı ve şu sloganları attı: "Hıristiyan uygarlığı için! Bask kurtuluşu için! Sosyal adalet için! Catalan küçük burjuvazisinin aksine Bask milliyetçi hareketi bir sendikaya katlanabilmekte idi.[46] Bu, kökenleri bakımından bir Katolik sendika olan Solidaridad de Trabajadores Vascos idi. Başkanı, göreve 1933'te seçilen bir dizgi operatörü, Manuel ROBLES idi. Kendisi, aynı yıl içinde PNV milletvekili olarak parlamentoya girmişti. Sendika sınıf mücadelesine inanmıyordu. Sınıf mücadelesi, topluluğun "hastalığı" idi.

- Dünya tarihinin iki sınıfa indirgenebileceğine inanmıyorduk. İşçilere ters gelen bir sistemi empoze etmekten, kesinlikle, kapitalistler sorumluydular. Ama biz daima, özgürlüğümüzü kaybetmemizden önceki, sınıf mücadelesinin olmadığı Bask tarihini hatırlıyorduk...

STV'nin önerdiği çözüm, marksist sosyalizm ile kapitalizm arasındaki üçüncü yol olan, "halkçılık" idi. ROBLES sosyalizm ile olan sorunun, devletin el koyduğu üretim araçları üzerinde gerçek işçi kontrolunun pek sağlanamaması olduğuna inanıyordu. Kapitalizme gelince, STV, mülk sahiplerine, tekelcilere, işçilerin katılımına, her işçinin ürettiği şeyin amacını anlayacağı şekilde izin vererek sanayii farklı biçimde yönetmenin mümkün olduğunu göstermek istiyordu.

Artık sadece adı sendika olmayan STV 1930'larda tüketici ve üretici kooperatileri kurdu ve köylülüğü örgütledi. 1936'da 100 000 üyesi vardı.[47]

PNV genişlerken, Bask milliyetçiliğinde tek parti değildi. 1930'da PNV'deki bir bölünmenin sonucu olan Acciòn Nacionalista Vasca, başından itibaren kendisini cumhuriyetçi olarak ilan etti ve Cumhuriyet'in ilanından önce anti-monarşist blok'a katıldı. 1936'da Halk Cephesi'nin bir kesimini oluşturdu.

---

46. CADCI (Centre Autonomista de Dependesntsdel Comerc i de la Industria) ile *rabassaires* (köylüler) sendikası cumhuriyet döneminde işçi sınıfının siyasal konumlarını ileri ölçüde benimseyerek Esquerra'dan ayrıldı. (Bk. Molas, op. cit.,s. 86; ve Balcells, op. cit., s. 36.)

47. "Her biri altı ile sekiz kişiden oluşabilen 9 000'den fazla çiftçi ailesini kapsayan" (ROBLES).

- ANV'nin kurucularından Gonzalo NARDIZ, çoğumuzu PNV'den ayıran şey din ile siyaseti ayırma arzumuzdu, diyerek durumu açıklıyordu. Ayrılıkçı değildik. Siyasal olarak konuşursak, kendi haklarına sahip bir ulusun varlığı İspanyol devletinin varlığı ile bağdaşır. Biz ayrılıkçılığı imkânsız bir şey olarak görüyor ve çabalarımızı İspanyol devleti ile bir anlaşmaya varmanın araçlarını bulmaya yöneltiyorduk...

ANV, temel endüstrilerin, bankacılık ve ulaştırmanın ulusallaştırılması için çağrı yapan bir sosyalist platformu benimsedi. Üyelerinin çoğunu kent küçük burjuvazisinden kazanması, hızlı bir gelişme göstermese de, içinde faaliyet yürüttüğü tutucu milliyetçi çevrenin kanıtı idi.

Bask milliyetçiliğinin kalbi, iki sanayileşmiş eyalette, Vizcaya ve Guipuzcoa'da atıyordu. Burada Baskca, üçüncü Bask eyaleti olan Alava'dan veya Navarre'den daha yaygın biçimde konuşuluyordu. Navarre, daha önce gördüğümüz gibi, 193l'de Bask yönetimine katılmayı son anda reddetti. Burada Bask dilinin kullanımı gittikçe azalmış ve köylülüğün milliyetçiliği desteklediği dağlık kuzeyde yoğunlaşmıştı. Fakat köylülüğün kendine yeterli veya Navarre'nin öteki bölgelerinde olduğu gibi göreli bir refah içinde olduğu yerlerde Carlizm'e eğilim gösteriliyordu. Güney doğu Navarre'de, Ebro ırmağı boyunca uzanan geniş mülklerde tarım işçileri UGT'ye veya CNT'ye katılıyorlardı.[48]

Carlistler genel olarak Bask milliyetçiliğini reddediyorlardı, çünkü bu milliyetçilik "ayrılıkçı" idi. Bölgeciler, kendi *fuer*larını[49] savunanlar, ulusu "bölmek" istememişlerdi. PNV Cumhuriyet döneminde Navarre'de parlamentoda sadece bir koltuk kazanmıştı ve bu 193l'de olmuştu.

Fakat Navarre'deki burjuva Carlist liderlik kesimlerinin Bask'ın kendini yönetmesini desteklememelerinin belki de başka sebepleri vardı.

---

48. Ortzi, *Historia de Euzkadi: el nacionalismo vasco y ETA" da (s.207)* sosyo-ekonomik yapıyı ve köylülerin siyasal eğilimlerini daha ayrıntılı olarak tartışır. 1930'larda Baskça konuşan 400 000 kişinin 80 000'i Navarre'de 10 000'i Alava'da, geri kalanı Vizcaya ve Guipuzcoa'da idi. Navarre'nin nüfusu 350 000, Vizcaya'nınki 500 000 Guipuzcoa'nınki 311 ve Alava'nınki 105 000 idi.

49. Navarrelilerin *fuero*'ları (yönetim hakları) öz yönetim bakımından Basque eyaletlerninkine kıyasla daha geniş idi. Bu eyaletlerin hakları, 1876'da bir *"concierto economico"*ya veya merkezi hükümete toplama oranlarını görüşme hakkına indirgenmişti.

- Pamplonalı bir Carlist olan Mario OZCOIDI, Madrid'e bağımlılığı, Bilbao ve San Sebastian'a bağımlılık ile değiştirecek kadar kendinizi Bask ülkesi ile özdeş hissetmiyorduk, diyerek durumu açıklıyordu...

Kuzeydeki iki kentin mali ve sanayi gücü, ağırlıklı olarak kırsal Carlist burjuvazi tarafından, güneydeki sanayileşmemiş Madrid'e kıyasla daha tehdit edici görülüyor olabilirdi. Tarımsal Navarre İspanya'nın en ileri düzeyde sanayileşmiş iki bölgesinden biri karşısında savunmasız kalabilirdi.

Ne var ki, Antonio IZU Carlist köylülüğün bu bakış açısını desteklemek durumunda olmadığını öne sürüyordu. Kendisi, Kont de Rodezno'nun kişiliğinde cisimleştiği kadarıyla Carlist liderliğin Bask milliyetçileri ile kopuşmadan sorumlu olduğuna inanıyordu.

- Merkezcilik ile bölgecilik arasındaki mücadelede liderlik daima birincisinin yanında yer aldı. Bu durumda Katolik inancın bir anti-Katolik cumhuriyet hükümeti ile anlaşma yoluyla savunulamayacağı ortaya çıktı ve dine saygılı bir statü talep edildi. Liderliğin eğiliminde olmayan bizler Carlistlerin ve milliyetçilerin anlaşmaya vardıkları özerklik statüsünü kesinlikle kabul edecektik...

Fakat bu gerçekleşmeyecekti. 1931 bölünmesi ve Carlistlerin, siyasal miraşçıları olan Bask milliyetçiliğini reddetmeleri, altı yıl sonra, Guipuzcoa ve Vizcaya'nın yeşil kırlıklarında savaşa yol açacaktı.

D. LİBERTERLER VE CUMHURİYET

Birçok anarşistin resmî olmayan biçimde katıldıkları cumhuriyetin kuruluşundan iki ay sonra CNT, "devlet ile açık savaş halinde" olduğunu ilan etti. "Bizi ezen her iktidara karşı olduğumuz gibi, Yasama Cortesi'ne de karşıyız."

Cumhuriyetçi sosyalist koalisyon benzer bir deklerasyon ile karşılık verdi. Sonuç olarak, resmen yasadışı ilan edilmese de, ülkedeki işçi sınıfının CNT'de toplanan yarısı, yasadışı oldu. Siyasal başarısı işçi sınıfının geniş bir kesimini birleştirmeye bağlı olan yeni bir rejim için ciddî bir durumdu bu. Yeni bir devrimci

dönemin başlangıcında kendisini çaresiz biçimde bölünmüş durumda bulmak işçi sınıfı için daha da ciddî bir durumdu.

Bilindiği gibi bu bölünme yeni değildi. Önceki yüzyılda anarşizm İspanya'ya sosyalizmden önce girdi. O zaman da, devlet sorunu ve işçi sınıfı hareketinin siyasete katılması iki hareketi birbirinden ayırıyordu. Avrupa işçi sınıfının gerçekleştirdiği en devrimci kitlesel sendika örgütü olduğu kuşku götürmeyen CNT 1932'ye kadar sosyalist UGT'den daha fazla üyeye sahip oldu. Anarko-sendikalizm İspanya'nın bazı bölgelerinde -Catalan işçi sınıfı ve Andalusia kırsal proletaryası arasında; Galicia ve Asturias'ın bazı kesimlerinde ve gittikçe artan biçimde Levant, Saragossa ve Madrid'de- derin köklere sahipti. Esas gücü, tarım emekçileri, tekstil, inşaat ve ağaç işçileri arasında idi. Ağır sanayi ve madencilik sektörlerinde güçlü olduğu neredeyse tek yer Asturias, özellikle La Felguera'daki çelik kasabası idi.

Diktatörlük döneminde yasa dışı olan CNT, on iki yıldır ilk kez Madrid'de topladığı kongrede Cumhuriyet'e karşı açık savaş tavrını benimsedi. Karar, FAI çevresinde örgütlenen aşırı sol "püristler"in zaferini temsil ediyor ve 1880'lere kadar eski bir tarihten beri hareketi belirleyen bir bölünmeyi açığa vuruyordu. Bir yanda, devrimin, kitleleri kendiliğinden hareket içinde sevkedecek şiddet eylemleri ile gerçekleştirilebileceğine inananlar; öte yanda, devrimin öncelikle kitlelerin, tutarlı bir devrimci strateji içinde örgütlenmelerini ve eğitilmelerini gerektirdiğini düşünenler.

İki eğilim nihaî devrimci hedeflerde anlaşabiliyorlardı: özel mülkiyetin, hükümetin ve devletin kaldırılması ve üretimin bizzat işçiler tarafından yönetilmesi: işçilerin öz yönetimi. Proletarya kır ve sanayi kapitalistlerini bir kenara atacak, devlet ve politika ortadan kalkacak, çiftlikler ve fabrikalar özgür üretici birlikleri tarafından yönetilecekti. Farklılıklar, bütün bunların nasıl gerçekleştirileceği, bir kez gerçekleştirildiğinde nasıl bir yapı kazanacağı konularında çıkıyordu.

Tire ile birleştirilen anarko-sendikalizm'i oluşturan birbirinden farklı ama bağlantılı bu iki anlayış 1930'larda şematik olarak bir dizi kutuplaşma ile belirtilebilirdi: kır/kent; yerel/ulusal; zanaat/sanai; kendiliğinden/örgütlü; otarşik/bağımlı; anti-entellektüel/entellektüel.

Bu ayırımların birinci kategorisinde yer alanlar geniş olarak anarşist görüş şeklinde kategorileştirilebilirdi. Liberter komünizm ve onun hüneri basitliği ile karakterize ediliyordu:

"Bir şey keşfetme ya da yeni bir organizma yaratma ihtiyacı yoktur. Gelecekteki ekonomik hayatın çevresinde örgütlendirileceği nüve şimdiki toplumda zaten var: sendika ve özgür belediye... Kadim kökeni, kendiliğinden, köylerde ve kasabalarda toplanan insanlarda bulunan (ikincisi), kırsal kesimde bir arada bulunan bütün sorunların çözümü için gerekli olan yolu gösterir.[50]"

Zamanın en etkili iki İspanyol anarşist yazarından biri olan Dr.Isaac Puente'nin öne sürdüğü bu görüş, kitlelere ve onların kendiliğindenliğine duyulan tam güveni ifade ediyordu. Küçük bir yerleşme biriminde egemen işçilerin birliğini oluşturan özgür belediye özerk kalmalıydı; çünkü ancak onun tam anlamıyla işlevsel hale gelmesi bütünün işlevli hale gelmesini sağlayabilirdi. Yöresel olarak gerçekleştirilemeyecek özel işlevler dışında, bunun üzerinde yer alan hiç bir üstyapı olmamalıydı. "Yapıcı" anarşizmin her biçimi reddedilmeliydi, çünkü devletin restorasyonuna yol açan bürokrasinin tohumlarını taşırdı. Bireysel özgürlüğün gelişmesini garanti eden yegâne kurum özgür belediye idi.

Kırsal hayat, kırsal devrim bu vizyonu temel alıyordu. Ayaklanma köylerden başlayacak ve bu köyler "bir avuç cüretkâr yoldaş veya küçük bir kır sendikası" tarafından savaşa hazırlanacak, bu arada kent işçileri silahlı kuvvetleri durdurmak için genel grev ilan edeceklerdi. "İspanyol nüfusunun büyük kısmı küçük belediyelerde yaşar ve onların liberter bir tarzda yeniden örgütlenmesi düşünülebilecek en kolay şeydir." [51]

Ayrıca, kentlerin bir engel, bir gericilik odağı haline gelmeleri durumunda, "onları yeryüzünden silmek tercih edilebilecektir. Kırsal belediyeler onlardaki gericilik vebasını özümleyecek ve arındıracaktır."[52]

Ölümüne bir apolitizm, anti-parlamenterizm, anti-militarizm, anti klerikalizm, bütün hükümetlere ve siyasal partilere -işçi sınıfı

---

50. I.Puente, *L.Autogestion dansl'Espagne rèvolutionnaire*, s.36.

51. *Tierra y Libertad* (Ağustos 1931).

52. *El Libertario* (Kasım, 1932). Her ikisinden alıntı: *La utopia anarquista bajo la segunda republica espanola*, s.357 ve 376.

partileri (özellikle) dahil [53] -derin düşmanlık ile birlikte bu eğilim, ayaklanma halinde grev, sabotaj, boykot ve isyanı, temel eylem yöntemleri olarak görüyordu. İdeolojisinin popüler boyutu bir dizi denklem ile ifade edilebilirdi: politika ="insanları aldatma sanati"; partiler = "aralarında hiç fark yok"; seçimler= "dolandırıcılık"; parlamento = "çürüme yeri"; ordu = "kollektif cinayet örgütü"; polis = "burjuvazinin paralı katilleri."[54]

Yine de bu monarşi açısından tamamen sahte bir imaj değildi. Cumhuriyet'in gerçeklikleri bakımından işlevli bir imaj mıydı? Çoğu böyle olduğunu düşünüyordu.

Bu görüş ile gerilim halinde olan bir diğeri, sendikalist görüştü. Özünde sanayileşme ile keskinleşen bu görüş şu öncül üzerinde merkezleniyordu: burjuva düzeni yıkmak için, güçlü, proleter bir örgüte ihtiyaç vardı: *sindicato*. "Bizim için toplumsal devrim devletin örgütlü güçlerine karşı şiddet yoluyla ayaklanma meselesinden ibaret değildir. Toplumsal devrim, fabrikalara ve madenlere, toprağa ve demiryollarına, bütün üretim araçlarına el koymak ve onları halkın emrine vermekten ibarettir. Toplumsal servete el koymak yeterli değildir. Gerekli olan onun nasıl kullanılacağını *-ve derhal, kesinti olmaksızın kullanmak-* bilmektir.[55]

Bu devrimci ve devrim sonrası süreçte belirleyici rol *sindicato*'ya veriliyordu, çünkü kapitalizmin yıkılması, kapitalist üretim yapıları ile bir kopuşma anlamına değil, onların sendika yönetimi altında işlevlerini sürdürmelerinin gerekliliği anlamına geliyordu; bu da, örgüt ve disiplin gerektiriyordu.

Sendika üçlü fonksiyona sahipti: kapitalizm altında (l) proletaryanın çıkarlarını savunmak; (2) "pratik ve eğitsel faaliyetlerle, yeni bir toplumsal, eşitlikçi düzenin ekonomik çerçevesini hazırlama"; (3) devrimden sonra bu düzen "özgür komünün ilk aşaması olarak liberter komünizmin pekiştirilmesine izin verecek ekonomik dönüşümler" sayesinde gerçekleştirilecekti.[56]

---

53. Oy verdiklerinde, anarko-sendikalistler normalde Catalonia'daki Esquerra gibi küçük burjuva cumhuriyetçi partilere (bu partinin görevde kalması onların oyuna bağlıydı) veya radikal sosyalistlere oy verirlerdi; doğal olarak "otoriter marksist" bir işçi sınıfı partisine oy vermezlerdi. (Bk. bölüm C.)

54. Lorenzo, *Losanarquistas espanolesy el poder,* s.40.

55. J.Peirò, *Sindicalismo* (Nisan 1933) s.10; alıntı, Elorza,op.cit.,s.403. vurgular benim.

56. *Les ayndicatsouvriers et la rèvolution sociale*: o sırada yaptığı çevirilerle İspanya'da etki yaratan Fransız sendikacısı, yazar, Pierre Basnard'ın

Artan kapitalist birikim ve sendikaların devrim sonrası toplumda oynamak durumunda oldukları rol nedeniyle, Ulusal Sanayi Federasyonları'nın yerel sanayi sendikaları ile bağlantılı olması gerekecekti. Yerel sendikalar, yerel sanayideki her fabrika arasında örgütsel ilişkilerden sorumlu olacak, fabrika ya da atölye, bağlı bulunduğu sendika komitesi tarafından devranılacak ve yönetilecekti.[57]

Her iki eğilimde ortak olan fikir, işçi sınıfının fabrika ve atölyeleri "bütünüyle" devralması ve öncekinden farklı biçimde kollektif olarak yönetmesi idi. "Hiç kimse devrimden sonra fabrikaların gerileyeceğini düşünemez... Bütün işçiler bir önceki

---

kitabı. Bk. Mintz, op. cit., s. 34.

57. 1918'den beri CNT'nin temel yapısı sanayi kolu sendikası olmuştu; yani, inşaat sanayiindeki her iş kolu genel inşaat işçileri sendikası içinde kendi seksiyonuna sahipti ve her seksiyon sendika liderliğinde temsil ediliyordu. (Sendika görevlilerine ödeme yapılmıyordu, grev fonları yoktu ve ödentiler azdı.) Her sendika bir yerel sendikalar federasyonunda temsil ediliyordu. Yerel sendikalar bölgesel düzeyde bir bölge komitesi içinde federal bir yapıda birleştirilmişti. Bir ulusal komite vardı, fakat bu, sekreterlik dışında, savaşa kadar kentteki CNT militanlarından oluşuyordu. Komitenin yeri de kentte idi. Farklı bölgelerde aynı iş kolundan sendikalar arasında hiç bir *örgütsel* bağlantı yoktu; olduğu kadarıyla da bu tür bağlar, bölgelerdeki belirleyici güçleri oluşturan yerel federasyonlar veya bölgesel komiteler tarafından düzenleniyordu. Bu durum, anarkosendikalist yerel özerklik ve federalizm anlayışına uygun düşüyordu; fakat ulusal düzeyde koordine edilmiş sendika eylemi oldukça zordu. 1931'de Madrid Kongresi'nde onaylanan Ulusal Sanayi Federasyonları, yerel özerklikleri tehdit eden potansiyel olarak bürokratik organizmalar olarak görüldüler ve aşırı sol "püristler"in saldırısına uğradılar. Bu yerel özerkliklerin gerek o sırada, gerekse devrim sonrası dönemde ekonominin gelişmesine büyük katkıda bulunacakları düşünülüyordu. ulusal Sanayi Federasyonları ayrıca temel olarak *sanayi* sendikalarını gerektiriyordu. Bu sanayi sendikaları (1936 başında Badalona tekstil endüstrisinde kurulurken) tekstil makinelerini imal eden işçiden, toptan ve perakende satış işlemlerine katılanlara kadar, işçilerin yanısıra teknisyenler ve ustabaşılar da dahil, sanayi kolunda yer alan herkesi kapsadı. "Eski işkolu sendikalarını savunanlar bu yeni yapıdan hoşlanmadılar, çünkü eskisi daha çok umutsuz proletaryadan ibaret olduğu için, merkezî liderlik tarafından çok daha kolay seferber edilebiliyordu. Sanayi sendikasına teknisyenlerin ve ustabaşıların üye olması, özgün anarşist grupların önerdikleri engelleyici eylemlerin daha muhtemel hale gelmesi anlamını taşıyordu". Yeni Badalona sanayi sendikası sekreteri ve CNT'de uzun geçmişe sahip bir militan olan Josep Costa'nin sözleriyle durum böyleydi. İşkolu sendikaları CNT'ye hâkim olmaya devam etti. Sanayi sendikası hareketi savaş patlak verdiğinde pek az yol almıştı; sadece birkaç Ulusal Sanayi Federasyonu kuruldu.

günkü gibi çalışmak durumunda olacaklar..."[58] Devrilen ve yerine geçilen burjuva düzeni ile bir kopuşma olarak değil, bu düzenin *yerinden edilmesi* olarak kavranan anarko-sendikalist devrim anlayışı, bu devamlılık görüntüsünün temelini oluşturuyordu. Şiddet kullanılarak fabrika ve atölyelerin ele geçirilmesi yeni bir düzeni yaratacak devrimin başlangıcı değil, onun nihaî hedefi idi. Ayrıca bu görüş, özgül bir devlet anlayışı ile bütünleşiyordu. Her devlet (burjuva ya da işçi sınıfı) belirli bir sınıfın zorlayıcı gücünün örgütü olarak değil, her durumda bir baskı gücü olarak düşünülüyordu. Sonuçta "devlet", ona özgül biçimini veren kapitalist üretim tarzının belirtisinden çok, çoğu kez, baş düşman olarak görüldü. Devletin ele geçirilmesi, ezilmesi ve yeni bir -devrimci- *iktidarın* kurulması gerekli değildi. Hayır. Eğer devlet bir yana atılabilir, feshedilebilir idiyse, baskı içeren diğer herşey ortadan kaldırılabilirdi. El konulan işyerlerini yönetmek üzere, özgürlüğünü yeni kazanmış işçiler kapitalist düzeni kolayca yerinden ediyorlardı. Özerk komünlerde ya da yetkili sendikalarda öz-yönetimi gerçekleştiren işçiler, üretimdeki başlıca faktör olarak burjuvaziye *yol* veriyorlardı. Bunun sonuçları 1936 Barcelona devriminde görüldü; kapitalist üretim ve piyasa ilişkileri kollektifleştirilmiş sanayi içinde var olmaya devam etti.

Cumhuriyet'e savaş ilan eden Madrid Kongresi'ni izleyen iki ay içinde, önde giden otuz kadar CNT militanı, devrimin cüretli azınlıklar tarafından değil ancak "emekçi kitlelerin ağırlıklı hareketi" tarafından gerçekleştirileceği tavrına bağlılıklarını ifade eden bir manifesto imzaladı. "Birkaç kişinin yapabileceği bir devrim değil, halktan kaynaklanan bir devrim istiyoruz..." FAI'de yoğunlaşan aşırı sol derhal reformist ve karşı-devrimci diyerek *treintistal*ara karşı (otuz imzacı -ve genişletildiğinde- onların taraftarları olarak biliniyordu) saldırıya geçti. Kavga gittikçe daha da sertleşerek büyüdü ve bir yıl içinde yaklaşık 70 000 üyeli sendikalar CNT'den ihraç edildiler. Diktatörlük altında gizli çalışmadan henüz çıkmış, yarım milyonun üzerinde üyeye sahip anarko-sendikalist konfederasyon yaşadığı büyük anlaşmazlık yüzünden bölündü.

Eski bir şişe mantarı işçisi ve şimdi CNT'nin Barcelona'daki

---

58. Garcia Oliver, röportaj, Ekim 1931, *La tierra*; alıntı, *El movimiento libertario espanol* (Paris, 1974).

başlıca gazetesi *Solidaridad Obrera*'da muhabir olan Sebastiàn CLARA manifestonun otuz imzacısından biri idi. Ona göre manifesto karşı-devrimci değildi; sadece FAI'nin taktiklerine muhalefet durumunda devrimin nasıl gerçekleştirileceğini gösteren yeni bir formülasyondu. O sırada CNT'nin üye kitlesi devrimin bilinmezliğine atılmaya hazır değildi. Kendi sınıf çıkarlarını savunmak için CNT'ye katılınışlardı ve istedikleri şey açıktan bir sendika olarak çalışabilmekti. "Cumhuriyeti getirmek için mücadele etmiş olmalarının ve ilan edildiğinde memnunluk duymalarının sebebi buydu." Şimdi gerekli olan, bu hareketten devrimci sonuçlar elde etmek için siyasal gerçekçilik ve uyanıklık göstermekti.

Durruti, Francisco Ascado ve Garcia Oliver gibi öncü militanların da içinde yer aldıkları, Barcelona'daki Nosotros ("Biz") gurubunun ve FAI'nin üyesi Ricardo SANZ ne CNT'nin ne de emekçi kitlelerin devrime hazır oldukları görüşünü kabul etmiyordu. Ancak bu olgu redikal olarak farklı sonuçlara götürebilirdi.

- Yedi yıl süren gizliliğin ardından, üyeler genellikle nereye gittiklerini veya ne istediklerini bilmiyorlardı. Böyle bir durumda, pratik, egzersiz, devrimci jimnastik gerekiyordu. Bu jimnastiğin yapılabilmesini sağlayacak motor ya da kıvılcım bizlerdik...

"Jimnastik"in tanımlanmış hedefleri, belirli tarihleri vardı: Ocak 1932, Ocak 1933, Aralık 1933-liberter komünizmi var eden devrimci ayaklanmalar. Birincisi Catalonia'nın madencilik mıntıkası ile sınırlı kaldı; ikincisi, Levent ve Andalusia'nın tarım köylerine yayıldı[59]; üçüncüsü, esas olarak Aragon ve La Rioja'daki köyleri etkiledi. Bunların her biri öncekinden daha kalabalık bir kitleyi seferber ederken, hiç biri kırsal kesimi aydınlatacak kıvılcım olmadı. Birkaç dikkat çekici istisna dışında, topraksız gündelikçiler ve köylülük etkili bir katılım gösteremediler. Ama bundan çok daha ciddî bir durum ortaya çıktı; çünkü her biri cumhuriyetçi düzeni tehdit etti.

---

59. Hükümete bağlı muhafızların direnen birkaç anarko-sendikalisti katlettikleri Casas Viejas'da dahildi. Azana hükümeti, cumhuriyetçi sosyalist koalisyon için sonun başlangıcını belirleyen bu skandaldan asla tam olarak kurtulmadı.

- Başarısızlık bizde düşkırıklığı yaratmadı. Daha başından beri, verili durum nedeniyle, etkin sonuçlar alabileceğimizden kuşkuluyduk. Ama bizler -biz, diktatörlük döneminde oluşmuş işçi sınıfı, özellikle de gençlik- bu tür egzersizlere ihtiyacımız olduğu kanaatindeydik ve bunları sürdürdük. İşçi sınıfı, devletin ya da iktidarın değil -bunlardan asla söz etmiyorduk- üretim ve tüketim araçlarının fethine giden yolda başı çekmeyi öğrenmek zorunda idi...

Catalan anarko-sendikalist hareketinin geniş bir kesimi anlaşmazlığa taraf olan kesimlerin ikisiyle de uyuşmuyordu. Andreu Capdevila (bk. Militanlar 6) gibi anaşistler ve Josep COSTA gibi anarko-sendikalistler - Badalona'daki CNT tekstil sendikasından- devrimci jimnastiğe düşmandılar. COSTA'ya göre, işçi sınıfının havası, CNT'ye ayrıca büyük zarar veren bu ayaklanmacı kalkışmalara ters düşüyordu.

- Bu dönemde Badalona'daki üyelerimizin yaklaşık dörtte birini kaybettik.[60] Her iki tarafı da desteklemeyen, ancak "merkezci" bir tavrı benimseyen birkaçımız "eve uyumaya giderdi." Tekstil sendikamız anlaşmazlık yüzünden sonunda felce uğradı...

- CNT'li bir muhasebeci, Josep ROBUSTE'ye göre FAI liberter bir devrim yapmak, Tanrı'nın ya da patronların, yasaların ya da polis güçlerinin olmadığı bir toplum kurmak ve bunun için, hiç de hazır olmayan insan malzemesini kullanmak istiyordu. FAI, özgürlükten söz ederek ama diktatörler gibi davranarak, kendi kararlarını alıp bunları CNT'ye empoze etmeye çalışarak, CNT içinde siyasal bir grup gibi davranıyordu...

Onun görüşlerini paylaşan bazı öncü militanlar sadece sendikalarından ihraç edilmekle kalmadılar, işten de atıldılar. UGT'ye katılmak gerektiğini düşünmeye başladı. UGT, CNT'nin taleplerini de ifade edebilen, siyasal düzeye ve işçilerin bilincini

---

60. Ağustos 1931'de bölgesel Catalan CNT'si yaklaşık 400 000 üyesi (Barcelona'da her iki cinsiyetten işçilerin % 58'i üyeliğe alındı) olduğunu öne sürdü. Bu sayı, Mart 1933'te 208 000'e, Mayıs 1936'da 142 000'e düştü. Son sayı, yine de, bütün Catalan işçilerinin % 20'sini ve sanayideki işçi sınıfının % 30'unu temsil ediyordu. (bk. Molas, *el sistema de partidospoliticos en Cataluna, 1931-1936,* s.117-119).

daha fazla uyandırmaya ihtiyaç duyan siyasal bir guruptu.

Anarşist bir bakış açısından FAI'nin *treintista*'nın tavrında bir "politikleşme", bir "reformizm" anlayışı bulması ya da yeni cumhuriyetçi rejimin siyasetindeki tehlikelerin işçi sınıfının "birleşmesi"ni gerektirdiğini görmesi bütünüyle yanlış değildi. Ne var ki, bir *treintista* ve eski bir CNT lideri olan Angel Pestana, ROBUSTE'nin de katıldığı sendikalist partiyi kurduğunda, *treintista* sendikaları arasından bile, birkaç üye alınabildi. Siyaset yine aforoz edildi, anarko-sendikalizme sadakat yüksek tutuldu.

Bölünme biçimi sadece örgütsel değil, kuşaklara göre, çoğu kez neredeyse kişisel idi. Bölünmenin tarihi bir önceki on yılda yatıyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasındaki ekonomik boom'un ardından proleter militanlık artarken Catalan iş adamları Barcelona'daki anarko-sendikalist hareketi ezme zamanının geldiğini düşündüler. Ezme, "sarı" sendikalar kurma biçimini aldı. Yetkililer bu sendikaların kuruluşunu onayladılar. Bu arada CNT liderlerini öldürmek için para ile adam tutuldu. Karşılıklı öldürmeler tırmanmaya başladı. 1917 ile 1923 arasında 88'den fazla cinayet işlendi -440'ı işçilere, 218'i işadamları ve onların yardımcılarına, geri kalanı resmî görevlilere karşı.[61]

Ekonomik gelişme kente, CNT'ye yeni genç işçiler getirmişti. Şiddetli, kanlı bir mücadele içinde biçimlenen bu insanlar yeni bir militan tipi oluşturdular. *Solidarios (Nosotros* gurubunun, çoğu aynı militanlardan oluşan öncüler) gurubu oluşturulduğunda, işçilerin katillerinden, sadece onları vuranlardan değil, bu katilleri parayla tutan ve örgütleyen işadamlarından da intikam alan bu hareketti. Kısa süre sonra diktatörlük CNT'yi yasa dışı ilan ettiğinde militanların bir kısmı Fransa'ya ya da başka yerlere kaçmak zorunda kaldılar. Ancak Cumhuriyet ilan edildiğinde dönebileceklerdi. *Treintista* imzacılarından Sebastiàn CLARA da aralarındaydı.

- 1920'lerden önce CNT, içinde yer alan kitlelerin kendilerini demokratik biçimde ifade edebildikleri bir örgüt idi. Daha sonra böyle olmadı. 1927'de FAI'nin kurulması ile durum değişti. Artık aldıkları kararları dayatanlar onlardı...

---

61. Bk. Ballcells, *Cataluna contemporànea II (1900-1936),* s.17.

Unutmamak gerekir ki, diye vurguluyordu CLARA, devrimci kültürün düzeyi çok düşüktü. Militanlar, en iyi durumda, bir ya da iki broşür ve Kropotkin'in *Ekmeğin Fethi*'ni okumuşlardı. Hegel bir yana, Marx ve Engels'i bile okumamışlardı. "Liberter hareket, entellektüellerden kuşkulanıyor, onlara düşmanlık besliyordu- harekete büyük yardımlarda bulunabilecek entellektüellere."

FAI'nin izlediği yöntemler hakkında, özellikle Badalona'da çok yaygın şiyâyetlere rağmen, bu örgütün bütün İspanya'da birleşik bir "siyasal" güç olduğunu düşünmek yanlış olur. Bireysel anarşist guruplardan oluşan bir federasyon durumundaydı (bunların her biri, kişisel "eğilim" ilkesine göre kuruldu); bütün grupların bağlanmak durumunda oldukları genel bir FAI "çizgisi" yoktu. Böylesi, anarşizmin yapısına uygun düşüyordu.

Fransa'da yaşayan ve çalışan Valencialı bir anarşist, Progreso FERNANDEZ, "24 Temmuz 1927'de bir arkadaşın geniş avlulu evinde" gerçekleştirilen FAI'nin kuruluş toplantısına katılmak için Fransa'daki İspanyol anarşist grupları adına, yerlisi olduğu kente döndü. Ertesi gün, bütün İspanya ve Portekiz'den gelen otuz, kırk delege El Saler'deki çam ağaçlarının arasında toplandı. Bazıları, eğer gerekirse dokümanları yok etmek için hazır bekliyorlardı.

- Bütün İspanya'ya dağılmış anarşist grupları bir federasyonda toplamanın amacı şuydu: onları, işçi sınıfına devrimci-anarşist fikirleri propaganda etmek için fildişi kulelerinden çıkarmak. Propaganda işi o sıralarda, kaçınılmaz olarak gizli yapılacaktı, çünkü diktatörlük altındaydık ve CNT yasa dışı ilan edilmişti. Bütün kurucu üyeler aynı zamanda CNT üyesi idiler. FAI'nin CNT'yi maniple ve kontrol etmek için kurulduğu iddiası tamamen yanlıştı. O sırada CNT'nin revizyonizmin tuzağına düşmekte olduğundan korkulmuyordu. Tek problem, CNT'yi UGT modeline uygun olarak yasallaştırmak için yapılan girişimlerdi.[62]

---

62. 1931 bölünmesi, Pestana'nın önderliğindeki bir gurup militan, CNT'nin anarşist hedeflerinden vazgeçerek onu legalize etme girişiminde bulundukları zaman, daha diktatörlük döneminde ortaya çıkmıştı. FAI'nin kuruluş toplantıları "Archinoc Platformu"nun tartışılmasını - Fransa'da sürgünde bulunan Rus anarşistlerinin komünist partinin liberter hareket içndeki muhtemel etkilerini önlemek için öne sürdükleri bir öneri- gündemine al-

FAI'nin CNT'nin ideolojik saflığını korumak için kurulduğu sözü de gerçeği yansıtmıyordu. Kuşkusuz, Catalonia gibi bazı bölgelerde FAI'nin oynayacağı rolün bu şekilde kavranmış olması mümkündür; fakat bu Valencia için geçerli değildi...

FAI'nin Catalonia'daki özgül ağırlığı diğer bölgelerdekinden neredeyse kesinlikle daha büyüktü. Bu durum ona daha büyük bir önem kazandırıyordu; çünkü Catalan CNT'sinin konfederasyon içindeki ağırlığı tartışma götürmezdi. Ve Catalan CNT'si içinde hâkim durumda olan Barcelona idi. **63**

İspanya'nın diğer bölgelerinde, özellikle de UGT'nin başlıca sendika olduğu yerlerdeki CNT devrimci jimnastiğin gerektirdiği iradeciliği ne gösterebilecek durumdaydı ne de buna istekliydi. Örneğin Madrid'de, küçük CNT sendikaları diktatörlük altında farklı bir deney yaşamışlardı: Barcelona'da hüküm süren şiddet yerine, buradaki altı kadar sendika kendilerini korumak ve yeni üye kazanmak için UGT'ye (bireysel üyelik temelinde) katılmıştı. Baş-

---

mıştı; fakat Platform'un çevirisi yapılmadığı için konu bu toplantılarda ele alınmadı. (Bk. FAI kuruluş toplantıları tutanaklarının özeti, *El monvimiento libertario espanol*, op.cit.,s.293.) FAI kurulmadan önce (gizli örgüt olarak varlığı iki yıl duyurulmadı) Abad de Santillan, bir "özgül anarşist işçiler hareketi"nin devamını sağlamak için anarşist grupların sendikada yer almaları lehine tavır alıyordu. "Anarşist guruplar ile sendika arasında "bağ" kurma teorisi komünist sızmayı ve anarko-sendikalizmin reformizme veya saf sendikacılığa sapmasını önlemek için oluşturuldu. (Bk. Elorza, *La utopia anarquista bajo la segunda republica espanola*, s.413.) Bu fikirlerin Barcelona'da hiç dikkate alınmadığı söylenmezdi. Fakat FAI'yi CNT'nin tamamen dışında bir anarşist güç olarak kavramak da hatalıdır; CNT'nin bir parçası idi ve daha başından itibaren harekette şu ya da bu ölçüde var olmuş bir eğilimi temsil ediyordu.

63. Catalan ve Andalusia anarko-sendikalizmi arasında, ikincisini yoksul göçmen işçi dalgaları ile birincisinin devrimci anarşizminin ateşleyicisi olarak görmek suretiyle, sembiyotik bir ilişki keşfetme girişimleri vardı. Andalusia'dan yapılan göç minimaldi (bk. Malefakis, *Agrarian Reform and Pesasant Revolution in Spain*,s.104-6). 1930'da Barcelona'da (kent) Andalusialılar nüfusun sadece % 4,2'sini temsil ediyor, % 13,2 ile Levant ve % 8 ile Aragon'un ardında Catalan olmayan üçüncü gurubu oluşturuyorlardı (Balcells,op.cit.,s.61). Geçmişte hareketin içinde Andalusialılar sayısal olarak zaman zaman ağır basarlarken, liderliğe Catalanlar hâkim olmuşlardı. Özgül bir gündelikçi ve köylü sendikası kurmayı başaramamak bu bakımdan belki de anlamlıdır. Bu durum hareket içindeki Catalan olmayan işçilerin önemini azaltmaz; küçük fakat etkin *Nosotros* gurubunun, dikkate değer bir istisna olarak Garcia Oliver dışında, neredeyse bütün üyeleri Catalan olmayan kişilerden (Durruti, Ascaso, Sanz, Vivancos,vb.) oluşuyordu.

kentte önde giden bir CNT ve FAI militanı, Miguel GONZALEZ INESTAL, bu durumun, izledikleri yörüngede önemli bir farklılık yarattığını inanıyordu.

-Örneğin, Catalan FAI'sinin ayaklanmacı grişimlerini, gösterdikleri inisiyatif ve savaşçılığa hayranlık duyarken, tehlikeli buluyorduk. Ancak, bu devrimci ayaklanmaların ve grevlerin devrimcilerin savaşçı ruhunu ve bizzat örgütü yıpratmakta olduğundan kuşku duyulamazdı. Fakat sağın tavrından hareketle bizi zor zamanların beklediğini savaşçılığın gerekli olacağını da görebiliyorduk. Levant, Andalusia ve Asturias'ta liberter hareketin önemli kesimleri bizim tavrımızı desteklediler...

FAI'de başlıca iki eğilim olduğunu düşünüyordu. Biri, güçlü bir sendika örgütü kurmanın, üyeleri eğitmenin ve devrimin örgütsel araçlarını hazırlamanın gerekli olduğuna inanıyordu. Öteki, "FAI'nin kuruluş ilkelerine uygun düşmese de, CNT'yi denetlemek isteyen bazı gurupların gölgesi altında oluşturuldu" ve Barcelona'da hedeflerine büyük çapta ulaşmayı başardı. "Çoğu zaman insanlar Barcelona eğiliminin İspanya'nın geri kalan kısmına karşı olduğunu söyleyebiliyorlardı." Bölünme olduğunda *treintista* hareketine reformist diye karşı çıkmasına rağmen Madrid kararlılıkla ilk eğilimi benimsemeye devam etti.

- İşçi sınıfı hareketine en büyük zararı verdiğine inandığımız şeylerden biri, sadece ücret talepleri ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi üzerinde yoğunlaşan sendikacılık tipi idi. İnsanî bakımdan üyelerin düzeyini yükseltebilecek, anarşizmin moral, kültürel, doktrinel geleneklerini sürdürmek gerekiyordu...

Treintista bölünmesi Asturias'ta büyük yankılar uyandırmadı. Buradaki FAI, Catalan tavrını paylaşmadı. CNT bölge komitesi sekreteri ve bir FAI militanı olan Ramòn ALVAREZ Madrid'de toplanan bir ulusal CNT plenumunda üyelerinin görüşlerini açıkladı.

- "Devrim ayın belirli bir gününde çağrısını yapabileceğiniz grevle aynı şey değildir. Devrim toplumsal bir olgudur; zamanla olgunlaşır; insan bilinci onu etkiler, hızlandırır, geriletir, ama birisi tarihi belirleyince basit biçimde gerçekleşmez. "Asturias'ta

bizler, İspanya'nın devrime hazır olduğunu düşünenlerin, soğukkanlı, berrak bir durum analizi yapacak yerde, kendi coşkularının -bunları bir noktaya kadar biz de paylaşıyorduk- kurbanı olduklarını düşünüyorduk...

Devrimci jimnastik teorisinin tamamen yanlış olmadığına inanıyordu. Eğer CNT, üyeleri aidat öderken oturup bekleyen bir örgüt olsaydı, 18 Temmuz'da askeriye tarafından gafil avlanabilirdi.

Kasım 1933 genel seçimlerinde CNT, üyelerine, oy vermeme çağrısı yaptı. Bu açık politik tavır liberter hareketin Cumhuriyet karşısında uğradığı derin düşkırıklığını yansıtıyordu. Cumhuriyet, işçi sınıfının yüz yüze bulunduğu sorunların pek azını çözmüş, ayaklanmalara katılan anarko-sendikalistleri sert biçimde ezmişti. CNT'nin oy vermeme tavrı, öteki faktörler ile birleşince (kadınların ilk kez oy kullanmaları, Cumhuriyetçi-sosyalist koalisyonun içinde bulunduğu karışıklık ve CEDA liderliği altında birleşik bir sağkanat tepki) sağın zaferiyle sonuçlandı. CNT böyle bir şey olursa, devrim girişiminde bulunmaya söz vermişti. Aralık 1933'te son iki yılın üçüncü ayaklanması gerçekleşti. Asturias'taki CNT bunu onaylamadı ve bir "siyasal" alternatif öne sürdü. Oy kullanmama politikasına olumlu bir tavrın eşlik etmesi gerekiyordu. Eğer CNT, hükümetten henüz ayrılmış sosyalistlere başarılı proleter kazanımların oy sandıklarında değil sokaklarda gerçekleştirilebileceğini kanıtlayacak idiyse, bu tür kazanımlar için zemin oluşturulmalıydı.

- Mantıksal olarak bu, sosyalistler ile anlaşmaya varmak anlamına geliyordu. Tasarlayan değil, önceden örgütlenenler başarı kazanırlardı. Bu görüşü, oy vermeme kararının alındığı 1933 Madrid plenumunda öne sürdüm. Tezimiz reddedildi. Durruti ve ötekiler, boş oyların % 50 oranında olması halinde CNT'nin devrim yapacağını iddia ediyorlardı. Fakat İşçi İttifakı'nın tohumu o sırada zihnimizde oluşuyordu...

Aralık ayaklanması Aragon ve La Rioja'ya yayıldı, fakat daha önceki iki ayaklanma gibi birkaç gün içinde yenilgiye uğradı. Durruti *Nosotros* gurubundan katılan tek kişi idi. Ne var ki, bu sürecin dışında, CNT inisiyatifi ile Asturias'ta UGT ile büyük bir ittifak gelişti. Anlaşma iki sendika arasında Mart 1934'te bağlandı (Bk. Bölüm E).

CNT'yi ulusal çapta etkileyen aşırı solculuk dalgalarına kıyasla Asturias CNT'si uzun bir devrimci gerçekçilik tarihine sahipti. Belki Asturiaslı sosyal demokrat madenciler sendikasının hâkim olduğu güçlü bir proleter madencilik bölgesinde azınlık konumunda olmasından ötürü; belki güneyin aşırı kırsal yoksulluğundan ayrılmış olmasından ötürü; fakat kesinlikle, Asturias anarko sendikalist hareketi içinde en güçlü kişi olan tek bir adamın, Eleuterio Quintanilla'nın varlığından ötürü, daima, sınıf düşmanına karşı mücadelede sosyalist proletarya ile ortak eylem içinde olmaya istekli olmuştu.[64]

Vakitsiz gerçekleşen üç ayaklanmadan sonra, Asturias dışındaki CNT -özellikle Catalan CNT'si- Ekim 1934 devriminin meydan okumasına karşılık vermeyi başaramadı. Catalan liberter militanlar Esquerra'nın aşırı milliyetçi kanadı tarafından idam edildiler ve CNT Barcelona'daki ayaklanmayı küçük burjuva bir kalkışma olarak gördü.

- Durruti'ye şöyle dedim: "Böyle bir hareketi doğru yola kanalize etmek bir devrimcinin görevidir. Fakat meselenin aslı Esquerra ile birlikte herhangi bir şey yapmak istemeyişleri idi. İşçi İttifakı içinde yer alan güçler ile birlikte ayaklanmayı planlıyorlardı. Tek bahaneleri -daima söyledikleri, "sokaklarda top-

64. 1919 kadar eski bir tarihte Asturiaslı anarşist lider UGT ile CNT'nin eşit koşullarda ve yeni bir sendika yaratacak bir ortak kongre aracılığıyla birleşmesini önermişti; CNT bunun yerine UGT'yi "özümleme" yönünde karar aldı ve bu sendikanın üyelerine CNT'ye katılmaları veya grev kırıcı olduklarını ilan etmeleri için üç ay süre tanıdı. Aynı kongrede Quintanilla ulusal sanayi federasyonlarının kurulması yönünde öneride bulundu; CNT bu öneriye karşı oy kullandı. Quintanilla, devamla, Bolşevik devrimin "silahlı halkın diktatörlüğü"nü değil de bir hükümetin, ne var ki, devrimci bir hükümetin daktatörlüğünü temsil etmesine rağmen kapitalist saldırganlara karşı savunulması gerektiğini önerdi; CNT Üçüncü Enternasyonel ile geçici olarak birleşme yönünde oy kullandı. Catalan hareketinin aşırı solculuğu kendisini henüz hissettirmeye başlıyordu. Bu yüzden Quintanilla işçi sınıfı hareketinin bölünmesine karşı çıktı. Andalusia'da bir CNT madenciler sendikasının kurulmasına da karşıydı; madencilerin devrimci işgüdülerinden yararlanmak ve sendikayı otantik sendikalizme ulaştırmak için UGT'nin reformist politikalarına yöneltilen muhalefetin sosyalist sendika içinde kalması gerektiğine inanıyordu. (Bir CNT madenciler sendikası kurulduğunda yıllarca komünist militanlar tarafından, Asturias sosyalist madenciler sendikasının reformizmi ile uyuşmazlık içinde, yönetildi.)

lanacağız," sözü dışında- Generalitat'ın kendilerine bağlı birkaç militanı tutuklaması idi. Bu tutuklamalar kısmen, CNT'nin ayaklanma hakkında halkı ikaz etmiş olmasından ötürü idi...

ALVAREZ, Asturias CNT'sinin, ulusal çapta karar alınmadan, bölgesel düzeyde UGT ile bir anlaşma imzaladığı için eleştirilebileceğini biliyordu. Kendisi ve Josè Maria Martinez (Ekim ayaklanması sırasında öldürüldü), Asturias CNT'sinin tavrını açıklamak için Haziran 1934'te Madrid'de toplanan bir CNT plenumuna katıldılar. Uzun tartışmalardan sonra bir uzlaşmaya varıldı.

- Eğer iki ay içinde bir CNT ulusal konferansı toplanır ve böyle bir ittifaka karşı oy verirse, UGT ile yaptığımız anlaşmayı bozacaktık. Öte yandan, eğer, ulusal konferansı tavrımızın doğruluğuna ikna edebilirsek, anlaşma ulusal çapta gerçekleşecekti. Konferans hiçbir zaman toplanmadı...

Savaş başlamadan iki ay önce Saragossa'da toplanan CNT olağanüstü kongresine kadar UGT ile bir ulusal pakt olanağına dönülmedi. Muhalif *treintista* sendikalarının çoğunun yeniden katıldığına tanık olunan bu kongre hareketin içindeki anarşist eğilimi kutsadı.

Özgür komün geleceğin liberter toplumunun kilit taşı olacaktı; federasyonlar ve ekonomik planlar, eğer komünler bunları gerekli görürlerse, kurulabileceklerdi. "İnsan -bu örnekte komün- başkalarına ne kadar az ihtiyaç duyarsa o kadar özgürdür biolojik ilkesine uygun olarak" zamanla her komüne özerklik için gerekli olan tarımsal ve sınai unsurlar verilecekti. Liberter komünizmin yapısı üzerine alınan kararda böyle deniyordu.

Bu pastoral programı sonuna kadar götürenler CNT'li kırsal kitleler değil, belli başlı Barcelona sendikaları, özellikle de tekstil işçileriydi. "Kitlelerin kendiliğindenliği"ne belbağlamaktan vazgeçerek ekonomik örgütlenmenin gerekliliğine inanmaya başlayan anarşist yazar Abad de Santillàn programı eleştirdi. "Aileden, ihmalcilikten, kıskançlıktan, çıplaklıktan ve pek çok şeyden sözediliyor (bütün bunlar karar metninde liberter komünizm altında gelecekte kurulacak hayat bölümünde geçiyordu), fakat iş, işyerleri ve üretimin örgütlenmesi hakkında pek bir şey bulamıyorsunuz." İki ay sonra CNT Catalonia'da bir devrimci ekonomik düzen kurma görevi ile yüz yüze kaldığında bu durumda bulunuyordu.

❋

Yeni rejimin ilk iki yılı içinde meydana gelen anarko-sendikalist ayaklanmalar Cumhuriyet'i istikrarsızlaştırdı, ancak bunlar işçi sınıfının Cumhuriyet'e yönelik, yeni başlayan hoşnutsuzluğunu da ifade ediyordu. Hükümete katılarak bu durumu yatıştıran sosyalistler de, sola kaydıklarında, aynı hoşnutsuzluğu hissedeceklerdi. Devrimci drama, iki şeyin -Asturias dışında- birbiriyle bağdaşmadığını ortaya koyuyordu. Hükümetteki sosyalistler isyancı sendikanın militanlarını yasalara teslim etme sorumluluğunu paylaşıyorlardı; anarko-sendikalistler, devrimin-eğer gerçekleştirilebilirse- tek başına CNT'den daha fazlasını gerektirdiğini görmeyi reddediyorlar ve böylece işçi sınıfı birliğinin yetersizliğine tehlikeli biçimde katkıda bulunuyorlardı.

E. EKİM 1934, HALK CEPHESİ, ORTODOKS VE MUHALİF KOMÜNİSTLER

1934'te iç savaşın ilk atışları yapıldı ve çatışmayı eninde sonunda kaçınılmaz hale getirecek tutumlar benimsendi.

İşçi sınıfı örgütleri arasında, Sosyalist Parti, liberal cumhuriyetçi - sosyalist koalisyonunda iki yıl kadar ikincil konumda kaldıktan sonra, 1933-34'te sola doğru keskin bir dönüş yaptı. Faşizmin yükselişi, Hitler'in iktidara gelişi, CEDA ile ortak özellikleri paylaştığı görülen ve kısa süre içinde Avusturyalı sosyalistleri kana bulayan Dollfuss'un korporatif sosyal hıristiyan diktatörlüğü, uluslararası faktörler arasında yer alıyorlardı. Ülke içinde, işsizlik -1933 İspanya'da depresyonun en kötü yılı idi; tarım reformunun etkisizliği; Casas Viejas'ta anarko-sendikalistlerin baskısı; çok sayıda politik tutuklu; ve işadamlarının artan direnişi, bir yıldan kısa süre içinde reformist işbirliğinden devrimci muhalefete geçişi açıklayan faktörler arasında yer alıyordu. 1933'te sosyalist bakanların koalisyon hükümetini terk etmelerinden bir ay önce Çalışma Bakanı ve UGT genel-sekreteri Largo Caballero, "bir burjuva demokrasisi içinde sosyalist görevleri yerine getirme"nin imkânsız olduğu kanaatinin doğrulanmış olduğunu söyledi.[65] 1933 genel seçimlerinde

65. Caballero'nun yaptığı dönüş, genellikle sanıldığı gibi, ani bir tavır de-

uğranılan yenilgi, kuşkusuz, parti kesimlerinin radikalleşmesine önemli ölçüde hizmet etti. Toprak İşçileri Federasyonu (şimdi, UGT'nin on sekiz ay içinde dörde katlanan gücünün yaklaşık yarısını oluşturuyordu) devrim olmadan tarım reformunun olamayacağını ilan ediyordu. Sosyalist gençlik devrimden ve proletarya diktatörlüğünden söz ediyordu.

- Küçük burjuvazi ile işbirliğinin sonucu olarak uğranılan düşkırıklığı öyle büyüktü ki, parti ve gençlik devrimi önlerindeki tek yol olarak görüyordu. Madridli sosyalist gençlik liderlerinden Sòcrates GOMEZ bunun şaşırtıcı olmadığını düşünüyordu, çünkü proletarya iktidarının fethedilmesi, Avrupa'daki en sınıf bilinçli, marksist sosyalist parti olan partimizin temel bir ilkesi idi.

Merkezci sosyalist lider Prieto bile, yeni hükümetin bir *coup de'ètat*'ya kalkışması halinde partinin devrime atılacağı uyarısında bulunuyordu. Parti içinde ne herkes bu görüşü paylaşıyor, ne de bu görüşte olanlar aynı gerekçelere sahip bulunuyorlardı. Yine de, bir pandülün kaçınılmaz hareketi ile, partinin geniş bir kesimi cumhuriyetçi ittifakın kayıtsız şartsız destekleyici gücü olmaktan, tam bir kopuşa doğru hareket etti. Yeni parlamentodaki en büyük parti olan CEDA'nın eninde sonunda, kendisini parlamenter destek ile sınırlayacak yerde hükümete doğrudan katılmayı talep edeceğinin görülmesi, bu aşırı tutuma ek bir destek sağlıyordu. "Viyana Berlin'den iyidir," bir sosyalist slogan haline geldi. İktidarın fethi -ya da hiç olmazsa, CEDA iktidarının reddedilmesi- gittikçe acilliği artan bir hedef haline geldi.

Katolik kitle partisi, merkezden sola kadar geniş bir cumhuriyetçi fikir yelpazesi tarafından, faşist bir tehdit, "cumhuriyetin düşmanı" olarak görüldü. Gil Robles dahil, parti liderlerinin sayısız demeçlerinde bu görüşün savunulduğu görülebiliyordu.[66] Onun karşı-devrimci, anti-sosyalist politikaları; cumhuriyetin kuş-

---

ğişikliği değildi. Marta Bizcarrondo, onun burjuva rejimler ile işbirliği ve proletarya devrimi hakkındaki fikirlerinin on üç yıl erken öne sürüldüğünü gösterdi. Ne var ki, bu durum söz konusu fikirlerin karışık ve reformist olmasını önlemiyordu (bk.M.Bizcarrondo, *Araquistain y la crisis socialista en la II repùblica, Leviatàn,* Madrid, 1975).

66. Bk.s.85; bk. P.Prestos, "Spain's October Revolution and the Rightist Greasp for Power", *Journal of Contemporary History*, c.10 (1975).

kularını ortadan kaldırmayı başından reddetmesi; özellikle gençlik hareketinin düzenlediği yürüyüşlerde (Nisan 1934'de El Escorial'de, aynı yılın Ağustus'unda, Covadonga ve Asturias'ta) tehditkâr bir faşist retorik kullanması reddedilemez olgulardı. Bütün bunlar bir yana, CEDA'nın bir klerikal-tutucu *parlamenter* parti olduğu gerçekti.[67] İçinde bulunduğu belirsizlikler kendisini izleyen kitlenin taşıdığı belirsizliklerdi. Bu kitle, devrimden korkan, cumhuriyetçi rejimin bu tehdidi arttıracağından veya sınırlayacağından emin olmayan bir burjuva kitlesi idi. CEDA'nın, Papa XIII. Leo'nun sosyal katolisizminden esinlenen ilkeleri, Dinin, Anavatanın, Ailenin, Düzenin, Çalışmanın ve Mülkiyetin savunulması idi. Solu ezme konusunda gösterdiği kararlılık, anayasayı "hıristiyan uygarlığın temel ilkelerinin benimsenmesi ve savunulması" doğrultusunda revizyondan geçirme hedefi ve uzun vadeli korporatist hedefleri, sol cumhuriyetçi ve işçi sınıfı örgütlerine yönelik başlıca tehdidi oluşturuyordu.

1934'te CEDA'nın retoriğinde açık bir provokasyon unsuru vardı. Er ya da geç devrimci bir darbenin gerçekleşeceğinden korkuyordu. Bu durumda, darbeyi, "düşman hazırlanmadan önce (bir) iktidar konumu"ndan karşılamak daha uygundu. [68]

Özellikle gençlik arasında, sosyalist radikalleşme, hiç bir yerde Asturias'ın madencilik köylerinden daha sağlam köklere sahip değildi. Pek çoğu, General Sanjurjo'nun 1932'de Seville'de gerçekleştirdiği zamansız monarşist ayaklanmadan beri, iktidarı ele geçirmenin tek yol olduğuna inanıyordu. 1934'te ilk savunma grupları -böyle denebilirse- oluşturuldu. Bunu Mart'ta önemli bir siyasal anlaşma izledi: Asturias'ta UGT ve CNT, "burjuva rejimi altında ortaya çıkan ekonomik ve siyasal durum karşısında, yalnızca sosyal devrimi gerçekleştirme yoluyla ortak eylem" için bir anlaşma imzaladılar. Yeni devrimci rejim, "sosyalist federalist

---

67. Parlamenter yola bağlılığı, 1933 seçimlerinden sonra cumhuriyeti ilerı ölçüde benimseyişi, parlamento dışı çözümler konusunda gösterdiği isteksizlik (özellikle Ekim 1934'ten sonra) sonunda seçmenlerini kaybetmesine yol açtı. 1936 seçimlerindeki yenilgiden sonra, parlamenter rolün artık devrime karşı bir garanti olmadığı anlaşıldığında burjuvazi tarafından terk edildi.

68. Gil Robles, alıntı, Preston, op.cit.,s.567. Daha sonra CEDA lideri, partisinin hükümete katılmasının devrimci bir hareketi kışkırtacağını bildiğini, bu hareketi hükümetten ezmek için bilerek katıldığını iddia etti.

ilkeleri" temel alacaktı. *Bloc Obrer i Camperol* (İşçilerin ve Köylülerin Bloku, daha sonra POUM'u kuran iki partiden biri) tarafından kurulan İşçi İttifakı, proletarya birliğinin uzun bir geleneğe sahip olduğu (bk. Bölüm D) Asturias'ta en yüksek düzeye ulaşacaktı.

Asturias'taki sosyalistler ve anarko-sendikalistler ülkenin geri kalan kısmındaki benzerlerinden farklıydılar. Önde giden bir sosyalist gençlik üyesi, Alberto Femandez, aralarındaki, zaman zaman kötüleşen ilişkilerin genelde iyi olduğunu, kabul ediyordu. İşçi İttifakı'nın özgünlüğü, iki sendika örgütü tarafından başlatılmış olmasıydı. Ancak daha sonra siyasal partilerde katıldılar...

- La Felguera'dan FAI'li bir çelik işçisi, Eladio FANJUL, özellikle işçi sınıfının kendi taleplerinin Cumhuriyet tarafından karşılanmadığını gördüğü bir sırada UGT ile işbirliğini düşündük, diye vurguluyordu.

Sadece bir proletarya partisi, İspanyol Komünist Partisi, "karşıdevrimin sinir merkezi" [69] olmakla suçlayacak kadar ileri gittiği İşçi İttifakı'na katılmayı peşinen reddetti. Ne var ki, Ekim ayaklanmasından yaklaşık on beş gün kadar önce, Sosyalist Parti ve CNT ile tek bir cephe kurma çağrısı karşılıksız bırakılan parti "cüretkâr taktik manevra" denilen şeye başvurdu ve ittifaka katıldı. Bu değişim içine kapalı bir gettonun açılışını ve partinin işçi sınıfı politikalarına doğru gerçek anlamda attığı ilk adım belirledi. Bu hareket sayesinde daha sonra çok önemli kazanımlar sağlayacaktı.

Ekim'in ilk günlerinde Gil Robles partisinin desteğini hükümetten çektiği zaman ayaklanma öne alındı. Krizin sonucu, üç CEDA üyesinin -aralarında Gil Robles olmasa da- radikal harekete katılması oldu. Miguel Maura gibi sağa uzak olan liderler Başkan'a cumhuriyeti, onun düşmanlarına teslim etmekle suçlayan bir mektup yazdılar ve ülkenin "var olan kurumları" ile bütün ilişkilerini kestiler. Komünistlerin genel grev önerisini reddeden Madrid'deki Sosyalist Parti liderliği, kendi saflarına silahlı ayaklanmayı başlatma emri verdi.

Asturias'ta Mieres'in tam güneyine düşen küçük Figueredo ka-

---

69. M.Gossi, *L.Insurrection des Asturies* (paris, 1927), s.36.

sabasında, sosyalist gençlikten Alberto FERNANDEZ iki gecedir işareti bekliyordu. 5 Ekim günü sabahın ikisinde eski bir arabanın gelmekte olduğunu işitti ve yola fırladı. Bu *Avance*'nin (Oviedo sosyalist gazetesi) arabası idi. Büyük maden işçileri liderinin oğlu Antonio Llaneza arabada idi.

- Elimi tuttu ve büyük bir heyecanla şöyle dedi: "Beklediğimiz an geldi. *A la Calle* (sokaklara)." "Hemen mi?" "Evet." Bu, devrim, anlamına geliyordu. İktidarın ele geçirilmesi. Sosyalizmin resmen başlatılması. Bazılarının daha sonra dedikleri gibi, cumhuriyetçi rejimin ilk iki yıl içinde olanlar bakımından basit biçimde restore edilmesi değil. Yola çıktık...

Kırk sekiz saat içinde madenciler ve metal işçileri vadilerdeki yaklaşık yetmiş *guardia civil* karakolunu ele geçirmişler, Oviedo eteklerinde orduya karşı verdikleri ilk savaşı kazanmışlar ve kentin içinde çarpışmaya başlamışlar; güneyde Leòn'dan gönderilen ordu birliklerini geri püskürtmüşlerdi.

İki yıldan daha az bir süre sonra İspanya'nın pek çok yerinde olacakları önceden haber verir gibi, köylerde ve kasabalarda devrimci komiteler kuruldu. Her biri devrim yapmaya, savaş komünizmi kurumlarını oluşturmaya başladı. Nalòn ve Caudal maden vadilerinde proletarya iki hafta kadar iktidarı elde tuttu.

Ayaklanma öteki yerlerde başarısızlığa uğradı. Barcelona'da, Madrid'deki radikal hükümet ile neredeyse kaçınılmaz bir çatışma durumuna giren *Esquerra* 6 Ekim'de ayaklandı ve altı saat sonra küçük bir ordu birliğine teslim olmak zorunda kaldı. Barcelona'da İşçi İttifakı'na katılmayı reddetmiş olan CNT, ayaklanmaya katılmayı da reddetti. Catalan başkentinde CNT'nin desteği olmadan hiç bir ayaklanma başarıya ulaşamazdı (bk.Bölüm C ve D).

Madrid'de Caballero'nun kararsız önderliği altındaki hareket fiyaskoyla sonuçlandı. Kırsal kesimde, geçen Haziran'da sosyalistlerin önderliğinde gerçekleştirilen ulusal köylü grevi Toprak İşçileri Federasyonu'nu dağıtmış ve köylülüğü karışıklık içine sokmuştu: proletaryanın onların grevini desteklemek için kitleyi seferber etmeyi başaramamasının karşılığını ödediler.[70] Bil-

70. Caballero, Haziran'da hükümetle muazzam bir hesaplaşmanın ufukta görüldüğü bir sırada köylü grevinin gerçekleştirilmesine karşı çıktı; fakat

bao'daki grev on bir gün sürdü. Tezgâhtar olarak çalışan ve Bilbao sosyalist gençliğinin maliyeciliğini yapan Juan IGLESIAS grevcilerin neden kentin merkezine saldırıp orayı ele geçirmediklerini anlayamıyordu. *Calle de San Francisco* ve *casa del pueblo*yu çevreleyen işçi sınıfı semtinin denetimi tamdı; biraz silah ve el yapımı el bombası stokları hazırdı.

- Dört gün bekledik ve sonra kendi başımıza harekete geçmeye karar verdik. Harekete geçinemize iki saat kala orada kalmamızı söyleyen bir emir aldık...

Erandio'da metal işçisi ve sosyalist gençliğin başkanı Ramòn RUBIAL, Catalan yenilgisinden sonra Bilbao işçi sınıfının ayaklanması halinde kırılacağı anlaşıldığında karşı-emrin verildiğine inanıyordu. Grev devam etti, fakat Sosyalist Parti ve UGT'nin en fazla güçlü olduğu nehrin sol tarafındaki ağır sanayi ve demir cevheri madeninde çalışan işçiler iktidar için ayaklanan Asturias'lı yoldaşlarını izlemediler.

Asturias'ta devrim tecrit edilmiş durumda dayanamazdı. İki hafta boyunca, gelecek için pek çok ders çıkarıldı: silah sayısına göre daha az olan mühimmat tüketildi; kıtlık (Oviedo silah fabrikasının ele geçirilmesi durumu pek az rahatlattı) ayaklanmayı etkiledi. Havadan yapılan bombardıman milisler arasında paniğe yol açtı;[71] askerî uzmanlık (ele geçirilen bir *guardia civil* sayesinde elde edildi) milisin savaşma yeteneğini arttırdı. Geride bir lumpen proletarya oluşumu, bir miktar yağma ve haksız yere adam öldürmeler vardı. Ve 11 Ekim'den itibaren hükümet kuvvetlerinin Oviedo'yu yeniden ele geçirmeye başlamasıyla birlikte yenilgi durumu ortaya çıkarken devrimci komite mensuplarının bir çoğu kaçtı.

General Franco'nun tavsiyesi üzerine hükümet Yabancı Lejyon'a ve Faslı birliklere çağrıda bulundu -yarımadada bu güçler ilk kez askerî amaçlarla o sırada kullanılmışlardı. On beş günün so-

---

Ekim'in yol açtığı hasar yüzünden tavsiyesi dikkate alınmadı. Fakat UGT köylülük ile dayanışına eylemlerini önlemek için elinden geleni yaptı (bk.Mauriice, *La reforma agraria en Espana en el siglo XX,* s.52)

71. "Yenilgimizin yüzde doksanı, paniğin yayılmasına ve devrimciler arasında moral bozukluğuna yol açan hava akınları yüzündendi. Devrimciler bu akınlara karşı etkin biçimde savaşamıyorlardı." (Grossi, op.cit., s.127).

nunda kıdemli sosyalist lider Belarmino Tomàs, Yabancı Lejyon ve Faslıların işgal güçlerinin öncüsünü oluşturmamaları koşuluyla maden köylerinin teslim olacaklarını öne sürdü.

Figueredolu fırıncı, sosyalist gençlikten Alberto FERNANDEZ çatışmalar sırasında yaralanmıştı. Faslı birliklerin girişi sırasında Mieres'te hastanede idi.

- Faslılar bazı yaralıları aşağı indirip kurşuna dizdiler. Ben şanslıydım. General Burguete sayesinde kurtuldum. Kendisi 1917'de Asturias'taki ayaklanmaya varan genel grevi bastırınıştı ve o sırada Kızıl Haç temsilcisi idi. Ötekiler götürülürken ben onunla konuşuyordum. Devrim başarısızlığa uğramış ve hemen ardından 30 000 kişi hapse atılmış olsa da, olumlu bir amaca hizmet ettiğini düşünüyorduk: devrim Faşizm'in ilerlemesini durdurmuştu...

Fransa'ya geçmeden önce yaklaşık beş ay kadar saklanan CNT bölge komitesi sekreteri Ramòn ALVAREZ de bu görüşü paylaşıyordu. Yalnızca tek seçenek olmuştu.

- Kapitalistlere ve gericilere iktidar durumlarından hareketle örgütlenmeleri için zaman verecektik ya da hazırlık fırsatı vermeden durumu göğüsleyecektik. Biz ikincisini seçtik. Böyle yapmasaydık asla bir iç savaş olmazdı. Savaş kurbanları olmazdı. Bunun yerine, yüz yıllarca kapitalist gericiliğin sivil kurbanları olurdu...

Sosyalist madenci Josè MATA diğer 2 000 kişi ile birlikte Oviedo hapisanesine atılmış ve devrime katılan çoğu kişi gibi ağır biçimde dövülmüştü. Kendisi, Caballero'nun bile sosyalist bir devrimi başlatma niyetinde olmadığı kanaatine vardı. Ama ayaklanma kaçınılmazdı.

- Kazanmış olduğumuz ve İspanyol kapitalistlerinin bizden geri almaya çalıştıkları hakları savunmak zorundaydık. Ayaklanmasaydık faşizm mücadele olmadan ve bir iç savaş da olmadan kazanacaktı...

- Bizim için CEDA Dolfuss'un korporatif sosyal Hıristiyan diktatörlüğü idi. Alberto FERNANDEZ, başka deyişle o sıralarda faşizmi böyle kavrıyorduk, diyordu. Belki yanılıyorduk. Belki

durum farklıydı. Franco'nun, daha sonra ayaklanmasını haklı çıkarma çabası içinde yaptığı gibi, eski tip İspanyol gericiliği, faşist tarzı bir ideoloji biçimini aldı, çünkü başka bir ideloloji yoktu ve faşizm moda idi...

Merkezci sosyalist lider Prieto'nun taraftarları sosyalist devrimin yapılmakta olduğu şeklinde bir hayale asla kapılmadılar. Bilbao'daki Ramon RUBIAL ayaklanmanın CEDA'nın hükümete girişini engellemekten başka bir işe yaramadığını düşünüyordu. Prieto, cumhurbaşkanının silahlı çatışmanın sonuçları ile yüz yüze gelmektense CEDA'nın hükümete katılmasına izin vermeyeceğini umuyordu.

- Salt ayaklanma açısından bakıldığında bu bir hata idi; başarıya ulaşamazdı.Ancak siyasal olarak, çok sayıda sosyalistin fedakârlığı sayesinde Cumhuriyet, sonuçta "yeniden fethedildi." Ekim'den sonra gelen baskı nedeniyle -sadece Asturias'ta değil, Bilbao ve diğer yerlerde -Halk Cephesi'nin kurulması ve seçim zaferi için yaygın destek sağlandı. Bu, hâkim sınıfın çıkarlarını gerçek anlamda tahrip etmese de, bu sınıfa ve onun ajanlarına, gerek kendilerinin gerekse ordunun, Cumhuriyet'in sözde "yasa ve düzeni sağlama yeteneksizliği" yüzünden gerekli olan bir ayaklanmayı haklı çıkarmak için kullandıkları çeşitli eylemler tezgâhlama bahanesi verdi. Böylece Ekim, Halk Cephesi aracılığı ile Cumhuriyet'in yeniden fethedilmesine yol açtığı kadar, iç savaşa da yol açtı...

❋

Ayaklanma sağ kesim üzerinde derin bir etki yarattı. Ancak, önde giden falanjistlerden Dionisio RIDRUEJO'ya göre bu etki subjektif olarak daha iyimser perspektiflere döhüştürüldü. Öncelikle Asturias burjuvaziyi çok korkuttu.

- Ama o zaman, bir devrimin görece kolay bastırılabileceğine inandıkları için kendilerine aşırı güven geldi. Ne var ki, bu güven sayesinde yapabileceklerine inandıkları şeyin araçlarına sahip değildiler. Bu da, ellerinde daima hazır bulunan yegâne güce güvenmeleri anlamına geliyordu -orduya...

❀

Solda, Ekim'in sonucunda ortaya çıkan durum sosyalistlerden çok Komünist Parti'ye yaradı. Sosyalist liderlerin çoğu hapisteydi; ayaklanmanın sonucu ve gelecek hedefler hakkında yapılan polemiklerle yıpratıldılar.

Ekim ayaklanması sırasında yaklaşık 20 000 üyesi olduğu söylenen Komünist Parti cumhuriyet yönetimi altında çok büyük bir gelişme göstermişti. Üç yıl önce, kuruluşu sırasında yaklaşık 800 üyesi vardı. Yine de, UGT içinde bir milyondan fazla üyeyi denetleyen 70 000 üyeli güçlü Sosyalist Parti ile veya benzer sayıda üyeye sahip CNT ile kıyaslanamazdı. Parti, İşçi İttifakı'na son anda katılmış olsa da, militanları Asturias'ta önemli bir rol oynamışlardı. Daha sonraki aylarda Sosyalist Parti'nin indirdiği Ekim bayrağını yükselten Komünist Parti'nin etkisi arttı. Sosyal demokrat liderlerle işbirliğinin hiçbir şekilde mümkün olmadığı ve bu liderlerin "sosyal faşistler" diye etiketlendikleri Komintern'in "üçüncü dönem"i sırasında süren altı yıllık aşırı sol sekterlik sonuna yaklaşıyordu. Komünistler uluslararası planda Hitler'in Ocak 1933'te iktidara geçmesine yol açarlarken, ulusal planda da İspanyol partisini bir çıkışsızlığa götürdüler.

1932'den beri yeni bir liderliğin yönetimi altında olan PCE, çizgideki değişikliği haber veren ilk komünist partilerden biri oldu. Parti, 1933 Mart'ında -Jose Sandoval'a göre (aşağıya bk.) "pek çok üyenin ve Komintern delegesinin görüşüne rağmen"- sosyalistler ve anarko-sendikalistler ile, her ikisinin de reddettiği, bir antifaşist cephe önerdi. Mayıs 1934'te Komintern, ulusal seksiyonlarının sosyalist liderlere ortak eylem önerebileceği işaretini verdi. Fransa ve İtalya'da hızla anlaşmalar yapıldı ve İspanya'da -öneri Sosyalist Parti tarafından reddedilince- PCE, içinde trotskistlerin olmasına rağmen İşçi İttifakı'na katıldı.[72] Ekim ayaklanmasının hemen öncesinde şunu ilan ediyordu: "Mücadele başladığında İşçi İttifakı liderliği ele alacaktır: o, iktidar mücadelesinde temel organizmadır."

Komünist militan Josè SANDOVAL (daha sonra partinin resmî

---

72. Bk. Claudin, *Communist Movement: From Comintern to Cominform,* s. 174.

iç savaş tarihini yazan komisyona katıldı ve partinin merkez ve yürütme komitelerinin üyesi oldu) Komünist Parti'nin o sıradaki pozisyonunu hatırlıyordu. Parti, Sosyalist Parti'nin sol kanadı gibi sosyalist devrim için mücadele etmeyecek, daha çok, burjuva demokratik devrimi tamamlayacaktı.

- İspanya'daki hâkim üretim tarzı kapitalizm idi; bu durumda hâkim çelişki burjuvazi ile proletarya arasındydı. Fakat kırsal kesimde hâlâ güçlü feodal kalıntılar vardı ve bunlar, kapitalizmin tam gelişimini engelliyorlardı. Bunları ortadan kaldıracak burjuva demokratik devrim, işçi sınıfı ve köylülüğün önderliği olmadıkça tamamlanamayacaktı; çünkü böyle bir devrimin gerçekleşmesinde öteki sınıfların doğrudan çıkarları yoktu. Bu, Lenin'in 1905 Rusyası'ndaki konumuydu ve PCE'nin kuruluş dönemine gerçekten de uyuyordu...

Parti'ye göre, Cumhuriyet yönetimi altında burjuva demokratik devrimin başlatılması yönünde ürkek bir adım atılmıştı. Fakat nihai hedefe giden yolun yarısına bile varılmamıştı. Bu devrimin tamamlanması gerektiğine inanan parti, devrimin bu ilk aşaması tamamlanırken daha yüksek hedeflerin konulabileceği ve bunlara ulaşılabileceği olgusunu hiç bir şekilde hesaba katmadı. "Yani burjuva demokratik devrim kendisini sosyalist devrime dönüştürebilirdi."

- Fakat 1905 stratejisini yeni durumdan farklı kılan bir şey vardı: faşizmin yükselişi. 1933'ten itibaren, Komünist Parti'nin stratejisini ve taktiklerini belirleyen başlıca problem bu tehdit, işçi sınıfının birliği için ve bu birliğin, ülke sorunlarına demokratik bir çözüm bulmaya istekli olan bütün anti-faşist toplumsal sınıf ve tabakalar ile ittifak araması için duyulan ihtiyaç idi...

Haziran 1935'te PCE, Fransız örneğini izleyerek bir Anti-Faşist Halk Bloku kurulmasını önerdi. Parti genel sekreteri Josè Diaz bir konuşmasında bütün anti-faşistler için bir asgari program önerdi: büyük toprak sahiplerine ve kiliseye ait toprakların derhal yoksullara verilmek üzere müsaderesi; Catalonia'ya (erken doğan Ekim ayaklanması yüzünden özerklik statüsünü kaybetmişti) kendi kaderini tayin hakkının iadesi ve aynısının Euzkadi, Galicia vb.ye de uygulanması; işçi sınıfının hayat standartlarının genelde

yükseltilmesi; siyasal mahkûmlar için af ve bu programı yürürlüğe koyacak bir geçici devrimci hükümetin kurulması. Şunu da söyledi: "Bu anti-faşist oluşumun liderliği ("*fuerza dirigente*") proletarya olmalıdır. Bu mücadele programını gerçekleştirecek en iyi garanti budur."[73]

Bir sonraki ay Komintern'in Yedinci Kongresi burjuva kesimleri ile işbirliğini öngören yeni çizgiyi resmen onayladı ve faşizm tehdidini karşılamak için Halk Cepheleri kurulması çağrısında bulundu. Bu yeni tip ittifakın nüveleri bütün proleter partilerin birleşik cephesi olacaktı. "Partimizin bütün siyasal faaliyeti İşçi ve Köylü İttifakları'nı örgütleme görevi çevresinde dönmelidir. Bu ittifaklara bir devrimci program vermeli, bunlar pratikte işçi ve köylülerin bütünlüklü birleşik cephe hareketinin kaynağı haline getirilmeli... Emekçi kitlelerin doğrudan talepleri ve iktidarın ele geçirilmesi hazırlığı için canlı mücadele organlarına dönüştürülmelidirler." *Ventura* (Jesùs Hernàndes) İspanyol Komünist Partisi adına böyle diyordu.[74]

Merkez-sağ hükümetin Ekim sonrasında yaptığı baskı sadece eylem birliği ihtiyacını kavrayan proletarya partilerini değil[75] sol cumhuriyetçileri de hedef aldı: Manuel Azana hapse atılmış ve kendisini Barcelona'daki ayaklanmaya katılmakla suçlayan sağın

---

73. 2 Haziran 1935'te Madrid'de *Monumental Cinema*'da yapılan konuşma. (Garcia- Nieto," La segunda repùblica II" *(Bases documentales de la Espanola contemporànea*, c.9, s.317.) Beş madde programı bir öncekı ay yeni bir İşçi Köylü İttifakı'nın kurulması için yapılan çağrı sırasında oluşturulan on üç maddelik bir programın kısaltılmış versiyonuydu. Çıkarılan maddeler şunlardı: silahlı kuvvetlerin dağıtılması ve bir Kızıl muhafız örgütü içinde işçi ve köylülerin silahlandırılması; başlıca sanayi kollarının, maliyenin, ulaştırma ve haberleşmenin ulusallaştırılması; Kuzey Fas'ın ve bütün diğer İspanyol sömürge bölgelerinin derhal ve kayıtsız şartsız kurtarılması (bk.S.Payne, *The Spanisp Revolution*, Londra, 1970, s.168)

74. D.T.Cattell, *Communism and the Spanish Civil War* (Berkeley, 1955), s.219.

75. 1934-6 döneminde solda en dikkat çekici olgulardan biri güçlerin guruplaşması idi: İşçi İttifakları, sosyalist ve komünist gençliğin birleşmesi, komünist CGTU (Confederaciòn General del Trabajo Unitaria)'nun UGT ile işbirliği yapması, *treintista* muhalefetine bağlı sendikaların büyük kısmının CNT'ye geri dönmesi, *Izquierda Communista* (trotskist) ile *Bloc Obrer i Camperol*'un, muhalif komünist POUM'u kurmak için birleşmesi ve savaşın ilk günlerinde PSUC'u kuracak dört Catalan partisinin birleşmesi için görüşmelerin yapılması.

şiddetli saldırılarına uğramıştı. Genel seçim umudu ile Halk Cephesi tartışmalı geçen altı hafta içinde bir gerçeklik halini aldı. Ne var ki, Komünist Parti'nin önerdiği anlaşma bu değildi. Önerideki birleşik cephe anlayışı, hâkim sol-kanat güç olarak kalan Sosyalist Parti tarafından liberal cumhuriyetçiler ile şartları görüşecek bir komisyona indirgenerek sulandırıldı; kaybedilen, "bütünlüklü birleşik cephe hareketinin kaynağı" olan İşçi ve Köylü İttifakları oldu; ve PCE'nin altı ay önceki asgari program maddelerinden sadece ikisi görüşüldü: genel af ve milliyetlere özerklik statüleri.

Madrid'deki müzakere komisyonunda işçi sınıfı örgütlerini temsil edenler, Sosyalist Parti, UGT ve sosyalist gençlik, komünist ve sendikalist partiler ile POUM idi. POUM'u Juan ANDRADE temsil ediyordu. Komisyonda hâkim durumda olan sosyalistler, onlara hâkim olan da Largo Caballero idi.

- Önerdiği her şey kabul edildi. Büyük bir hoşgörü ile karşılandı. O dönemde yaygın olan duyguları anlamak gerekir: Caballero Tanrı gibiydi, istediği herşeyi yapabilirdi. İstediği, zorluklar ne olursa olsun, seçimlerde birlikte mücadele etmek için anlaşmaya varmaktı. Bunun için uzlaşmaya hazırdı. İyi niyetli bir adam, temelde bir sendika bürokratı idi. Ama bu konuda da çok parlak değildi...

ANDRADE, anlaşma şartlarına itiraz etmeye çalışmanın, içte işçi sınıfının siyasal liderliğini kazanmaya kalkışmanın yarasız olduğunu, hemen anladı.

- Sosyalist Parti intihar etmeye kararlı idi. Ve biz diğerleri, İspanyolca'da denildiği gibi, yoksul akrabalardan başka şey değildik; sosyalistler sayesinde orada bulunuyorduk. Caballero hiç bir işçi sınıfı eğilimini dışlamak istemediğini söyledi. POUM onun sayesinde temsil ediliyordu. İlk toplantıda, Komünist Parti temsilcisi Jesùs Hernàndez POUM'un ihraç edilmesi sorununu getirdi. Tavrının kişisel olarak benimle ilgili olmadığını belirterek, önerisine partimin özlediği siyasetlerin yol açtığını söyledi. Caballero, "Buradan kimse ihraç edilmeyecek," diyerek meseleye son verdi. Hernàndez konuya bir daha dönmedi.

Anlaşmayı şimdi okuyan biri bunun bir hata olduğunu gö-

rebilir; kişisel olarak ben onu imzalama yanlısı değildim. Ben Barcelona'daki POUM yürütmesi ile telefon görüşmesi yaparken, nihai anlaşma bekletildi. Telefonda bana imzalamamı söylediler. Aslında, başka alternatif yoktu. Seçimlere ortak girmek zorundaydık. İmzalamasaydık POUM bölünecekti. Ayrıca bu durum, yeni kurulan partimize kendisini seçim mitinglerinde tanıtması için muhteşem bir fırsat veriyordu. Halk Cephesi programının bir parçası olan bu mitingler yüz binlerce insanı bir araya topluyordu. Seçim sandıklarında Halk Cephesi'ni destekleme gereği bir kez kararlaştırıldıktan sonra, her parti toplantılarda kendi siyasetlerini geliştirmekte özgür olacaktı.

Halk Cephesi listelerinde POUM'a dört adaylık tahsis edildi. Ama sadece Maurin Barcelona'dan aday olabildi. Öteki iki aday, Nin ve Gorkin, eyaletlerde aday olan komünistler tarafından reddildi...

Anlaşma -"gelecek seçimlerdeki koalisyonunun temeli ve programı, (zafer durumunda) hükümet normu olarak hizmet edecek ortak bir siyasal plan"- liberal cumhuriyetçilerin aldıkları tavrın ve sosyalist talepleri reddedişlerinin bir ifadesi idi.[76] Yakıcı tarım reformu sorunu hakkında sadece, bunun ortak çalışmayı ve toprağın kollektif kullanımını teşvik edeceği ve "köylüleri yerleştirmek ve onlara gerekli teknik ve mali kaynakları sağlamak için bir siyaset belirleyeceği" belirtiliyordu. Böylelikle, küçük mülk sahibi köylüye topraksızdan daha çok yardım vaat ediyor, birincisini ulusal yeniden inşanın "sağlam temeli" olarak görüyor ve ona yeni bir kiralama yasası yanısıra mali ve parasal yardım sağlıyordu. Ayrıca uygun bir tarımsal asgari ücret belirlenecekti

Sanayi sektöründe, anlaşma, küçük sanayi ve ticaretin korunmasını, kırsal kesimi kapsayacak ve işsizliğin özümlenmesine yarayacak geniş bir kamu hizmetleri programını yürürlüğe koymayı öneriyordu. Toprağın ve bankaların millîleştirilmesi ve işsizlik yardımlarını kapsayan sosyalist talepler kataloğu açıktan reddedildi.

Buna, işçi sınıfı ve köylülüğün önderliği altında burjuva demokratik devrimi tamamlama yönünde ileri doğru atılmış büyük bir adım demek biraz zordu. Ancak, "faşizme karşı demokrasi

76. Bk. Bu kitapta Giriş bölümü.

mücadelesi" Komünist Parti'nin gözünde şimdilik bütün diğer hedeflerin üzerinde yer alıyordu.

- Josè SANDOVAL, anti-faşist ittifak yaratma görevinin, özgül damgasını durıma ve partinin politikalarına vurarak stratejik ön cepheyi işgal ettiğini, doğruluyordu. Küçük burjuvaziyi ve burjuvazinin kesimlerini antifaşist kampa çekmek için mümkün olan her tavizi vermek zorunluydu. Katılımı sağlamak için onlara en geniş katılım alanı, hattâ mücadelenin liderliği bile verilmeliydi. Lenin'in 1905 stratejisinde yapılan değişiklik buydu; hükümetin küçük burjuva liderliğini tartışma konusu yapmayı imkânsız hale getirdi ve burjuva demokratik devrim aşamalarının temel stratejisini değiştirdi. Bunun anlamı, gelecek sosyalist devrimin anti-faşist mücadeleye katılan bütün bu kesimler ile mümkün olduğu kadar bir arada gerçekleştirilmeye çalışılacağı idi; yolda, bunlardan bazıları düşücek, diğerleri devam edecekti -ve bizler, onları bütün demokratik dönüşüm sürecine katarak onlarla birlikte devam edecektik.

Halk Cephesi ittifakının kendi içinde muazzam toplumsal dönüşüm olanakları taşıdığına inanıyordum. 1936 seçimlerinden sonra işçi sınıfının ittifak içinde oynadığı rol her gün biraz daha güçleniyordu. Ve paradoksal gelse de, sonuç bir iş savaş olduğu için, Halk Cephesi barışçı bir gelişme, demokratik devrimin güçlenmesi ve hattâ bu devrimin bir sosyalist devrime dönüşmesi olanağını taşıyordu...

Partinin altı ay önceki stratejisi -Kominter'in bildirileri dışında- temelden değiştirilmişti. "Demokrasi ile faşizm" arasındaki mücadeleye, işçi sınıfı ve köylülük değil, fakat küçük burjuva liberal cumhuriyetçiler önderlik edeceklerdi.

Muhalif komünist POUM işte bu anlayışa saldırdı. Faşizm burjuvazinin kapitalist sistemin iç çelişkilerini çözmek ve onun bir sınıf olarak sürekli hâkimiyetini sağlamak için başvurduğu "son ve umutsuz girişim" idi.

Kapitalizmin görülmemiş bir kriz yaşadığı bir sırada, işçi sınıfını burjuvaziye, sosyalizmi "zaten üstün olan bir kapitalist hâkimiyet biçiminin -burjuva demokrasisi- yeniden doğuşuna" tabi kılarak faşizme karşı savaşılamazdı.[77] Demokratik-sosyalist dev-

---

77. *Què es y què quiere el Partido Obrero de Unificaciòn Marxista,*

rimi engellemek, küçük burjuvaziyi anti-faşist kampa çekmek için burjuva demokratik özgürlüklerin ötesine geçen talepleri reddetmek faşizmin zaferini davet edecekti. Küçük burjuvazinin kendi siyasal partileri, kendi ihtiyaçlarını karşılamakta ve kendi sorunlarını çözmekte kaçınılmaz olarak bir kez daha başarısızlığa uğrayacaklar, düşkırıklığı yüzünden faşizmin İspanya'da eksik olan toplumsal temeli haline geleceklerdi. Ancak demokratik-sosyalist devrim bu sorunları çözebilir, küçük burjuvaziyi ve halk kitlelerini çekebilirdi.[78] POUM'a göre, devrimin başarılamaması faşist karşı-devrimin başarısı için gerekli koşulları sağlayacaktı. Eğer durum böyle idiyse, POUM Halk Cephesi anlaşmasını neden imzaladı?

- Katıldık, çünkü bu sadece bir seçim bloku idi. En büyük güce sahip olduğumuz Catalonia'da kaleme alınmış bir platform yoktu ve Catalonia Sol Cephesi'nden söz ediliyordu. Var olan seçim sistemine göre kazanmak için bir blok gerekliydi. Örgüt olarak Hlak Cephesi istemiyorduk; aslında bu ifadeyi sadece Komünist Parti kullanıyordu. İşçi sınıfının birliğini, siyasal mahkûmların serbest bırakılınasını ve devriınci sürecin yeniden harekete geçirilmesini istiyorduk...

Daha sonra POUM'un gençlik hareketinin sekreteri olan Wilebaldo SOLANO'ya göre bu tutumun seçim anlaşmaları bakımından kavranması gerekiyordu. İşçi sınıfı seçim anlaşmalarının gerekliliğini biliyordu.

- Trotskiy katıldığımız için bize çok şiddetli saldırdı. İşçilerin, uzlaştığı için POUM'u kınayacaklarını öne sürüyordu. Bunun aksi şuydu: işçiler, katılmasaydık bizi kınarlardı. Sağın üstesinden gelme ihtiyacı yüzünden işçi sınıfının birliği için muazzam bir istek vardı; işçi sınıfı, mevcut sistemin, POUM'u, eğer ilerlemek istiyorsa, katılmaya mecbur bıraktığını biliyordu. Fakat işçiler, taktik

---

POUM broşürü (Barcelona, 1936, yeniden basımı Paris, 1972). Demokratik-sosyalist devrim "hem burjuva hem de sosyalist" olarak tanımlanıyordu. Kendisi için "toprak işleyenin" sloganı uygulanacağı ve ulusallaştırılmış toprak köylülüğün kullanımına verileceği için burjuva; diğer yerlerde, ağır sanayi, madencilik, ticaret ve bankacılık sistemleri ulusallaştırılacağı için sosyalist.

78. Andreu Nin'in bu sorunsalı formüle edişi için, bakınız, s. 706, n.17.

koşulların bir gün seçimleri, bir sonraki gün, gerçekte de olduğu gibi, silahlı mücadeleyi dikte ettirebileceğini de aynı ölçüde anlamışlardı: esas görev - iktidarın ele geçirilmesi ve burjuva devletinin yıkılması- değişen taktiklerin kullanılmasını gerektirebilirdi. Eğer içinde bulunduğumuz durum Trotski'ye tam olarak açıklanmış olsaydı, anlayacaktı. Fakat iletişimin çok yavaş sağlanabildiği Meksika'da yaşadığı ve hayatının en kötü döneminden geçmekte olduğu için, kaçınılmaz olarak temassız kaldı...

Seçimlerden sonra POUM'un tavrı işçi sınıfının mücadelenin liderliğini almaya çalışmasını öngörüyordu. Ancak komünistlerin ve pek çok sosyalistin perspektifi böyle değildi: "Sadece Halk Cephesi'nin kurulmasıydı."

Asturias'ta, Ekim ayaklanmasına katılan kıdemli bir POUM'lu Ignacia IGLESIAS Halk Cephesi siyasetinin pekiştirilmesini aşırı bir hata olarak gördü. Komünist Parti'nin siyaseti ve eylemleri proletaryayı devrim için hazırlayacak yerde ona küçük burjuva cumhuriyetçilerin peşine takılına rolü verdi.[79] "Bunların Cumhuriyet'in ilk iki yıllık döneminde uğradıkları başarısızlık dile düşmüştü; liderliği elde tutmalarına izin vermek için hiç bir sebep yoktu" Ne var ki, IGLESIAS bunun Komünist Parti'nin hatası olmadığını düşünüyordu.

- Hata Komintern'e çok gerçek bir faşizm tehdidi ile yüz yüze gelince, burjuva demokrasileri, İngiltere ve Fransa ile ittifaklar kurmaya girişen Sovyetler Birliği'ne düşüyordu...

Komintern'in Yedinci Kongresi, komünist partilerinin merkezî sloganını, "barış ve SSCB'nin savunulması için savaş" olarak belirlemişti. Ne var ki, Josè SANDOVAL'a göre Halk Cephesi'nin sadece Sovyetler Birliği'nin dış politika ihtiyaçlarına hizmet ettiği görüşü "peşin hüküm" idi.

-Sovyetler Birliği'nin ihtiyaçları ile İspanyol demokratik dev-

79. Liberal cumhuriyetçilerin Halk Cephesi seçim sonuçlarındaki ağırlıkları -sosyalistlerin 99, komünistlerin 17 sandalyesine karşılık 162 sandalye (*Esquerra*'nın 36 sandalyesi dahil) aldılar- ülkedeki toplumsal güçlerinden çok, aday listelerini belirlerken gösterdikleri *siyasal pazarlık güçlerini* ifade ediyordu. Bu durum, savaş başlar başlamaz, proleter örgütler gerçek güçlerini açığa vurdukları zaman görüldü.

rıininin ihtiyaçları, çelişmiyor, birbirini tamamliyordu. Zamanın bütün komünist partileri mantıksal olarak, Sovyetler Birliği'ni savunma teorik görevine sahiptiler; ancak bu görev en iyi şekilde bu partilerin kendi ülkelerindeki devrimci mücadeleye katılmaları ile yerine getiriliyordu. Yedinci Kongre ve yeni çizgi kesinlikle Sovyetler Birliği'nin çıkarlarına hizmet etti; ancak faşizme karşı mümkün olduğu kadar geniş bir ittifak oluşturma tesbiti her bir ülkedeki işçi sınıfının çıkarları ile çelişmiyordu. İspanya'da bulunan bizler somut olarak bir Halk Cephesi'nin gerekliliğini gördük ve Sovyetler Birliği'nin çıkarlarını ne düşündük ne de bununla ilgilendik...

Aslında SSCB'nin burjuva demokrasileri ile anti-faşist ittifak arama ihtiyacı, ulusal düzeyde, Komintern'in ulusal seksiyonları ile anti-faşist mücadeleye çekilebilecek burjuva partileri arasında ittifaklar için duyulan ihtiyaca mükemmel bir "uygunluk" sağladı. Madridli bir sosyalist gençlik üyesi, Antonio PEREZ bunu açık biçimde kavrıyordu. Ne var ki, Sovyetler Birliği'nin dış politikası için gerekli olan Halk Cephesi İspanya için de mutlak bir gereklilik idi. "Avusturya örneği ve sosyal demokratların boğazlanması faşizme karşı savaşmanın gerekliliği konusunda bizi uyarmıştı..."

- Biz sosyalist gençliği saran radikalleşme bizi burjuvazi ile işbirliği deneyimimizi yenilemek gerektiğine inanmaktan alıkoymuyordu. Bir başka üye, Sòcrates GOMEZ böyle diyordu. Ekim 1934'ü bir kez daha -bu kez başarılı biçimde- yaşama umudumuzu bir an bile inkâr etmeksizin.

PEREZ'e göre teorik hazırlığı eksik olan sosyalist gençlik marksizmi pek az biliyor ve genellikle kendi konumları açısından komünistlere yanıt veremiyorlardı.

- Komünistler sosyalist devrime geçmeden önce burjuva demokratik devrimi tamamlamaktan söz ettikleri zaman nasıl bir karşılık vereceğimizi bilmiyorduk. Siyasal eğitimimiz neredeyse sıfırdı; % 98'iiniz Marx'tan bir sözcük bile okumamıştı. Kendi partisinin politikalarını izleyen komünist gençlik bu konuda bizden daha iyi idi; aynı zamanda daha doğmatik ve aşırı serttiler. Ve partimiz için doğru olan, bizim için de doğru idi; parti liderlerimizin çoğu da Marx'tan tek bir sözcük bile okumamışlardı...

Savaştan önceki son aylarda İspanya'nın radikalleşmesi Komünist Parti'nin gösterdiği hızlı büyümede yansıyordu. Belirtilen üye sayısı, Ekim 1934'te 20 000'den, Şubat 1936'da 35 000'e, Mayıs'ta 102 000'e ve savaşın hemen öncesinde 117 000'e ulaştı.[80]

F. ORDU

Cumhuriyet kurulduktan sonra İspanyol ordusunda her on bir askere bir subay, 1266 askere de bir aktif general düşüyordu.[81] Bu oransız yapı yeni değildi. Anti-Napoleon savaşların ilk gerilla liderlerinin ve daha sonra Carlist subayların meslekten subaylar olarak orduya katılmalarına izin verildiği on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısından kaynaklanıyordu. Bu durumun etkin bir savaş gücü sağlamadığını belirtmek gereksiz.

Ordunun on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru ve yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde cephede kazandığı başarılar sınırlıydı. 1898'de Küba'nın, Filipinler'in ve Pasifik'teki bütün İspanyol mülklerinin kaybedilmesini İspanyol Fası'ndaki Rif kabilelerinin uzun ve pahalıya inal olan "pasifikasyonu" izledi. 1908'de başlayan bu harekât 1921'de tek bir savaşta 8 000'den fazla İspanyol askerinin katledildiği ağır bir yenilgiye yol açtı. Pasifikasyon 1925'te nihayet gerçekleştirildiğinde bu İspanyol askeriyesinden çok Fransız askeriyesi sayesinde olabildi.

Kurmayları kalabalık olan ordunun ekipmanı yetersizdi. 1931'de savunma harcamaların (ordu ve donanma) ulusal bütçenin % 18'ini tutmasına rağmen[82] askeriyenin sadece 300 adet, Fas savaşlarından kalma makineli tüfeği vardı. Tüfeklerin çoğu 1893 modeli idi ve topçunun büyük kısmı yetersizdi.[83] Kısaca ordu uluslararası veya koloni savaşlarından çok içte polis gücü rolünü

---

80. Cattell, op.cit., ve Hermet *(Les Communistes en Espagne)* daha düşük sayılar verirler: 1934'te 3 000; Şubat 1936'da 10 000 ve savaş patladığı sırada 50 000. Mutlak sayılardaki azalma, iki yıldan az süre içinde meydana gelen göreli artış nedeniyle fazla önemli değildir.

81. 240 564 asker için 190 general ve 20 303 subay vardı (bk.R.Salas Larrazabal, *Historia del ejercito popular de la republica*, Madrid, 1974, c.1,s.8). Bunları ve daha sonraki sayıları yorumlamama yardım ettiği için *El ejercito de la republica en la guerra civil* (Barcelona, 1978)'in yazarı Dr. M.Alpert'e teşekkür etmek istiyorum.

82. Bk. Tamames, *La republica, la era de Franco*,s. 128

oynamaya daha uygundu.

Geçmişte subay sayısını azaltmak için çeşitli tasarılar öne sürülmüş, ancak hiç biri tamamlanmamıştı. Alfonsine monarşisi orduya yakındı. Ne var ki, Primo de Rivera diktatörlüğünün yükünü çeken ordu[84] 1931'de kentlerdeki seçmenin arzusuna rağmen XIII. Alfonso'nun yükünü çekmeye hazır değildi. Ordunun pasifliği Cumhuriyet'in kansız ilanını sağladı.

Bir İspanyol ordu tarihçisinin yazdığı gibi, "Ordunun yeni cumhuriyete yönetilik tavrı çoğunlukla pasif ve beklemeye yönelikti."[85] Bu durum ordunun "cumhuriyetçi" olduğu anlamına kesinlikle gelmiyordu. Askeriyenin uzun siyasal müdahalecilik tarihininin anısı ile liberal cumhuriyetçiler -özellikle de Azana- orduda reformu ileri bir burjuva demokrasisinin acil görevi olarak gördüler. 1931'in geçici cumhuriyetçi hükümetinde savaş bakanı olan Azana görevi ertelemeksizin yerine getirdi. Cumhuriyet'in ilanını izleyen o beş gün içinde bütün subayların tam maaşla emekli olmalarına izin veren bir kararname çıkardı. Planı, yeni ordunun ana karada yaklaşık 7 600 subay ve 100 000 askerden, Fas'ta ise 1 700 subay ve 40 000 yerli ve Avrupalı subaydan ibaret olması idi.

Bir yıl içinde 5 000 ile 6 000 arası subay emekliye ayrılmayı seçmişti.[86] Bu sayı tek başına askerlerin Azana reformlarının bu yönünü benimsediklerini yeterince kanıtlar.

- Yasa uyarınca emekliye ayrılan Carlist bir topçu subayı Marquess de MARCHELINA, bunun, sorunun mümkün olan en iyi çözümü olduğunu düşünüyordu. Azana'nın kararnamesinde subayların haklarına ve siyasal fikirlerine saygı gösteriliyordu. Azana, meslekten subayların kendilerini monarşist olarak gördüklerini ve Cumhuriyet'e hizmet edemeyeceklerini anladı...

---

83. E. Mola, Obras completas (Valladolid, 1940), s.1096-8; alıntı, Payne, *Politics and the Military in Modern Spain*, s. 274.

84. Diktatörün yerel hükümete gözlemci olarak subaylar ataması, kurmay heyetleri ve kıdem esasına göre terfiyi ortadan kaldırması ordunun belirli kesimleri arasında çıkan anlaşmazlıkların başlıca sebepleri arasındaydı. Topçu subaylarının yeni getirilen terfi usulüne direnmeleri diktatörün bir süre kadar bu birlikleri dağıtmasına yol açtı. 1925 ve 1926'da kendisine karşı zamansız askerî komplolar düzenlendi.

85. Payne, *Politics and the Military*, s.266.

86. M.Alpert'in hesaplamasına göre.

Subay sayısının azaltılması pek çok sağcı subayı esas olarak ilgilendiren şey değildi.

- Eğer ulus daha küçük bir orduyu gerekli gördüyse, öyle olur. Burgoslu bir monarşist piyade subayı, Pedro SALAZAR, yükü daima biz subaylar çekmiştik, diye vurguluyordu. Ancak, bizim aslında itiraz ettiğimiz şey cumhuriyetin bizi bayrağımızdan yoksun bırakması idi. İspanya'nın bayrağı yerine Cumhuriyet'in bayrağı çekildiğinde çocuk gibi ağladım. Cumhuriyet'e bağlılık yemini etmek zorundaydık. Çoğumuz bu konuda fikrini açıklamamıştı; yine de ant içtik...

Azana'nın rejimin muhaliflerine ayrılma izni veren bir cumhuriyetçi ordu kurma niyeti istediği gibi gerçekleşmedi. Marquess de MARCHELINA'nın gözlemi buydu.

- Aslında, olan şey çok sayıda cumhuriyetçi subayın ordudan ayrılmak için reformdan yararlanmasıydı! İstedikleri rejim iktidarda olduğu için sivil hayatta daha büyük olanaklara sahip olacaklarını hissettiler. Üstelik subaylık ücretleri de garanti ediliyordu...[87]

Azana'nın öteki reformları, kara tümenlerinin sayısını on altıdan sekize indirmeyi; askerî akademilere yapılan kayıtların % 60'ını dikkat çeken NCO'lara açmayı; bütün akademi adaylarının altı ay öncesinden aktif hizmete alınmalarını; ve üç askeri kurumu (Tuğgeneral Franco komutasındaki Saragossa askerî akademisi, savaş ödüllerine göre terfi usulü ve ayrı askerî yargılama) feshedilmesini kapsıyordu.

Bunlardan birincisi, liberal subayların bile akademinin *africanista*lardan (Fas'ta hizmet verenler) temizlenerek gerçekleştirilebileceğine inandıkları bir reformdu. İkincisi yarımada

---

87. Genel bir görüş, başka sebeplerden olsa da, cumhuriyetçi bir subay, Antonio Cordòn tarafından oluşturuldu. O sırada Azana'nın *Acciòn Republicana* partisinin bir üyesi idi (daha sonra seçkin bir Komünist Parti üyesi). Şöyle yazdı: "Orduya genellikle sabık lejyoner subaylarının, en gerici generallerin önderlik etmeye devam ettiklerini gördük... Orduyu cumhuriyetin düşkırıklığına uğratmasını sevinçle karşılayan subayların bu kadar çok olmasının nedeni buydu. Cordòn'a göre Azana'nın reformları, yüksek komutanlığı demokratikleştirme konusunda neredeyse tam bir körlük, "intihar anlamına gelen (bir) legalizm" gösterdi (bk.A.Cordòn, *Trayectoria*, Paris, 1971, s. 192-7).

ve Afrika orduları arasındaki uzun süreli bir anlaşmazlığı yeniden canlandırdı. Yarımadadaki orduda terfiler genellikle katı bir kıdem esasına göre yapılıyordu; aktif hizmet için tazminat gerektiren Afrika ordusu ise savaş terfilerini savunuyordu.[88] Üçüncüsü, 1906'dan beri askerî mahkemelere "anavatana ve orduya karşı işlenen (bütün) suçlar"a bakma hakkı veren bir yasayı ortadan kaldırıyordu.

Bu hareketler sağcı subaylar, özellikle de *africanista*lar arasında kuşkuya yol açtı. Anavatan ve ordu bir kimliği paylaşıyorlardı. Birine saldırmak diğerine saldırmak demekti. "Bir hükümet, ister düzeni sağlama yeteneksizliğini ortaya koyarak, ister ülkeyi yabancı bir gücün denetimine sokarak olsun, kendi eylemleri ile ulusu dünyanın gözünde şerefsiz bir duruma düşürdüğünde, ülkeyi bu hükümete karşı savunmak için ayaklanmak ordu subayının mecburî görevi idi." Franco'nun biyografi yazarlarından birinin, Franco'nun komutası altında subay eğitiminin niteliğini tartışırken kullandığı bu sözler subayların anavatana yönelik tavırlarını özlü biçimde betimler.[89] Buradaki anlayış rejime karşı kullanacakları sözleri onlara bir armağan gibi verdi. Bu arada ordunun "pulvarize edilmesi'nden söz edilince, kuşkular daha da arttı.[90]

---

88. Payne'ye göre, yarımadadaki ordu içinde subay, kendi rütbesini "gösterdiği başarı, yetenek, aktivite veya rekabet ile tamamen ilgisiz sürekli bir bürokratik statü olarak" görüyordu..." (op.cit.,s.127). Öte yandın *africanistalar* "emperyal serüvene gönüllü olmamış (yarımadadaki) meslektaşlarını küçümseme" eğilimi gösteriyorlardı..(onlar) romantik bir tutumla tarihte "şanlı bir sayfa" edinmek için çalışan rezil bir elit idiler..." (Thomas, *The Spanish Civil War*, s.93). Savaş başarılarına göre hızlandırılan terfilerden yararlananlardan biri de Franco idi. Kısa süre içinde, sırasıyla, ordunun en genç yüzbaşısı, binbaşısı, albayı ve tuğgenerali oldu. Diğer *africanista* generaller -Mola, Goded, Queipo de Llano, Sanjurjo- 1936 ayaklanmasının başlıca eylemcileri olacaklardı.

89. Bk.G.Hills, *Franco* (Londra, 1976),s.66.

90. Haziran 1931'deki kampanyası sırasında Azana bütün enerjisini İspanya'yı tehdit eden 'tiran güçler'i pulvarize etmek için kullanmaktan söz ediyordu. "Daha az tehdit edici olmayan, öteki güçleri pulvarize etmek için gerekeni yapmış bulunuyordu (alıntı, Tamames, op.cit., s.191). Burada neyin kastedildiği yanlış anlaşılamayacak kadar açıktı. Buna rağmen Azana, daha sonra, orduyu değil *caciquismo*'yu (siyasal patronluk düzeni) kast ettiğini söyledi (bk. Azana, *Obras completas*, c.II,s.38-9).

- Cumhuriyet orduyu ezmek istiyordu. *Guardia civile* Fas'ta katılan bir piyade subayı, Teğmen Carlos BRAVO, rejim her komünist ülkenin yaptığı gibi, yeni, daha güçlü bir ordu kurmaya kararlıydı, diye düşünüyordu. Çoğumuz için Azana, bir yoldan çıkarıcı, moral bir musibet idi. Hıristiyan olmasaydık biz subaylar onu bir halatla, bir hafta boyunca boynunu yavaş yavaş sıkacak bin halatla asardık...

Özellikle, askerî hükümetin yerini sivil yönetimin aldığı Fas'ta, sağcı subaylar kendilerine hakaret edilmekte olduğunu hissettiler. Fakat yeni rejime duydukları düşmanlığı yoğunlaştıran başka meseleler de vardı. Bunlar aynı sınıf kökeninden sivilleri de harekete geçirmeye başlayan meselelerdi: yasa ve düzenin sağlanması, "ayrılıkçılık", ve (belki daha az ölçüde) kiliseye yöneltilen saldırılar. Bunda şaşılacak bir şey yoktu. İspanya'nın eşitsiz gelişmesi, ileri sanayi bölgelerinden değil, daha çok Castilialılar ve Andalusialılardan oluşan subay birliklerine de yansıtmıştı. Andalusialılar esas olarak "taşra" küçük burjuvazisinden geliyorlar (bk. Bölüm B) ve bu kesimin tavırlarını taşıyorlardı. Kendine özgü, ulusun şerefini koruma duyguları buna ekleniyordu.

- Karışıklık başladığında Cumhuriyet'i kabul ettik, diye açıklıyordu Teğmen BRAVO. Monarşi konusunda biraz pişmanlık duyuyorduk belki, fakat rejimin değişmesi tek başına kabul edilebilirdi. Hemen ardından tecavüzler başlamış olmasaydı, böyle olabilirdi, demek istiyorum...

İnsanların hak olarak gördükleri şeyi ortaya koyma ve talep etme hakkına sahip olduklarına inanıyordu. Ancak bunu disiplinli, düzenli bir tarzda yapmalıydılar. Bunun yerine, Cumhuriyet ilan edildi diye kendilerini "patron" sandılar.

"Karışıklık", Teğmen BRAVO'nun düşündüğü gibi, neredeyse Cumhuriyet ilan edilir edilmez Fas'ta patlak verdi. 1931 Mayısı'nın başında Tetuàn'da ilan edilen büyük bir grev, sıkıyönetimin ilan edilmesi ve bir *regulare* bölüğünün çağrılması ile karşılandı.[91]

---

91. Savaşmak için askere alınan *irregulare* (başıbozuk) kabile üyelerine, bunun tersi anlamına gelecek şekilde Faslı birlikler deniyordu. *Regulare*lere (nizamî askerler) İspanyol subaylar önderlik ediyorlardı.

Çeşitli ordu üslerinde solcu faaliyetler açığa çıkarıldı. *Guardia civil*'in şefi General Sanjurjo'ya düzeni sağlamak üzere Fas'a gitmesi emredildi. Hâlâ biraz saygınlığa sahip bir askerî birlik olduğu için *guardia civil*'e katılmaya karar veren Teğmen BRAVO'ya göre subaylara sokaklarda hakaret edilmeye devam ediliyordu.

- Er ya da geç düzeni sağlamak gerekeceğini ve silahlı kuvvetlerin bunu yapmak zorunda kalacaklarını görebiliyordum. Size bir örnek vereyim. Ceuta'da sokakta yürüyordum. Birkaç inşaat işçisi kaldırıma oturarak yolumu kesti. Ya sokağa inmemi ya da onlara çatmamı istiyorlardı. Kaldırımdan inmeden geçmeye çalışsam sorun çıkaracaklardı. İkisini de yapmadım Tabancamı çekip, "Kaldırımı boşaltın," dedim. Başlarını eğip, dediğimi yaptılar...

Kuşkusuz, burjuva devletinin ilk polis savunma hattı *guardia civil* idi. On dokuzuncu yızyılın ortalarında eşkiyâlık ile savaşmak için kırsal polis gücü olarak kurulan *guardia civil* kısa süre içinde kırsal kesimdeki "sorun"u ortadan kaldıran etkili, iyi silahlanmış para militer bir güç haline gelmişti. Daima çift devriye gezen *guardia* üç köşeli deri şapkaları ile güneyin topraksız emekçileri için bir baskı sembolü haline geldi. *Guardia civil*, eğer gerekirse büyük kentlere çağrılabiliyordu. Cumhuriyet yönetimi altında gücü, yaklaşık 250 000 adamdan oluşuyordu; subayları neredeyse istisnasız (ve komutanı daima) ordu birliklerinden geliyorlardı.

Cumhuriyet buna karşı bir ağırlık olarak muhafız teşkilatını kurdu. Bu ulusal cumhuriyetçi polis gücü şehirlerdeki gösterilerin bastırılması için kullanılacak, orduya veya *guardia civil*'e başvurmayı gerektirmeyecekti. Kuşkusuz bunun Cumhuriyet'e sadık bir güç olacağı umuluyordu. Bu bakımdan muhafız teşkilatının kaderi bu kitabın 1936 ayaklanmasına ayrılan sayfalarında ele alındı. Sanjurjo'nun erken ayaklanmasından sonra (bk.aşağıda) gücün büyüklüğü 10 000'e katlandı; Temmuz 1936'da mevcudu 18 bin idi.[92]

Ordunun Cumhuriyet'e karşı ayaklanma konusunda başlangıçta gösterdiği isteksizlik, Ağustos 1932'de, Fas'ta isim yapan

---

92. Payne, *Politics and the Military in Modern Spain*, s.347

General Sanjurjo ayaklanma girişiminde bulunduğu zaman kanıtlandı. Ayaklanmayı subayların sadece % 5'i doğrudan destekledi.[93] Genel grevin olduğu Seville'de ayaklanma bir gün sürdü ve sadık birliklerin sevk edilmesi Sanjurjo'yu kaçmak zorunda bıraktı. Madrid'de ayaklanmayı sadece sayıca az bir süvari taburu destekledi. Bu konuda da hükümet gayet iyi bilgilendirilmişti. Monarşist komplocular öteki komploculara monarşinin restore edilmesi için derhal bir girişimde bulunulmayacağı konusunda teminat vermek zorunda kaldılar. Seville'deki bazı birlikler ise, ayaklanmanın kralı geri getirmeyi amaçladığı söylentisi yayıldığında daha fazla destek vermeyi reddettiler.

Sanjurjo sağcı subayların Cumhuriyet'e yönelik tavırlarını birkaç ay önce açıkça ifade etmişti. "Mevcut hükümete sadakatle hizmet edeceğiz ancak, tesadüfen sola yönelen eğilim İspanya'yı anarşiye götürecek olursa, düzeni yeniden sağlama konusunda bütün sorumluluğu hızla üstleneceğiz. İlk görevimiz kamu düzeninin muhafazasıdır ve bunu ne pahasına olursa olsun gerçekleştireceğiz. Madrid'de hiç bir devrimci hükümet kurulmayacaktır."[94]

Ayaklanmadan hemen önce Sanjurjo ile Franco arasında bir toplantı ayarlayan monarşist milletvekili Pedro SAINZ RODRIGUEZ'e göre, ayaklanma Catalan özerklik statüsünün parlamentoda onaylanmasını önlemek için zamanından önce başlatıldı. [95]

- Ayaklanma bu yüzden başarısızlığa uğradı. Ağustos'ta başlatmak gerekti. Ocak'ta olsaydı çok daha iyi hazırlanabilirdi. Ayrılıkçılık, diğer yerlerde olduğu gibi ordu içinde de yakıcı bir konu idi. Franco, ayaklanmayı desteklemeyeceğini Sanjurjo'ya açıkça söyledi. Sanırım, çok kötü planlandığının gayet iyi farkında idi...

---

93. Payne, ibid., s.288. Teğmen Bravo ayaklananlardan biriydi ve o sırada Seville'de bulunuyordu. Fakat ayaklanmaya katılabilen diğer pek çok subay komplonun veya onun hedeflerinin farkında değildi.

94. Payne, ibid.,s.282-3.

95. Liberal cumhuriyetçi subaylar bile "anti-Catalan" duygulara karşı bağışık değildiler ve statünün "ulusal birliğe karşı" olduğuna inanıyorlardı." (Bk.Cortòn, op.cit.,s.201.) Sosyalist topçu yüzbaşısı, Urbano ORAD DE LA TORRE, Catalan özerkliğinin ve dini baskı altına almanın o sırada ordu içindeki sağ-kanadı harekete geçiren iki konu olduğunu onaylıyordu.

Sanjurjo ölüme mahkûm edildiyse de cezası ömür boyu hapse çevrildi. Yaklaşık 300 subay ordudan atıldı. Ayaklanmanın kolayca ezilmesi cumhuriyetçiler arasında abartılmış bir zafer duygusuna yol açtı. Bunun bedelini daha sonra ağır biçimde ödeyeceklerdi.[96] Bu zafer duygusu, aynı zamanda, tarım reformu tasarısı ile Catalan statüsünün parlamentoda onaylanmasını hazırlandı.

Azana'nın reformları ordunun gücünü sayıca azaltırken, uzmanlara göre, savaş gücünü de azalttı.

1933-35'in merkez-sağ hükümeti döneminde ordu bir çok bakımdan tatmin oldu. Sanjurjo ve onunla birlikte ayaklananlar affedildiler. Gil Robles Mayıs 1935'te savaş bakanı olduğunda Franco'yu kurmay başkanlığına, General Mola'yı Fas askeri komutanlığına ve General Goded'i savaş bakanlığına bağlı özel bir askerî teftiş heyetinin başkanlığına atadı. Başarıya göre terfi usulü yeniden yürürlüğü konuldu. Gil Rosles ve Franco liberal subaylar arasında bir temizlik yaptılar ve topçuyu donatmak ve mermi üretimini arttırmak için harekete geçildi.

Ekim 1934 Asturias ayaklanması Yabancı Lejyon'u ve Fas birliklerini Afrika Ordusu'ndan çıkardı. Franco bu harekâtın eşgüdümünde öncü rol oynadı. Ayaklanma aynı zamanda ordu içindeki gizli sağcı örgüt UME'ye (*Unión Militar Española*) hız kazandırdı. Bu örgüt daha çok orta ve küçük rütbeli subaylardan oluşuyordu. Asturias'tan sonra UME'nin liderleri Falanj ile görüşmelere başladılar.

Kasım 1934'te Calvo Sotelo, monarşist lider, ordunun durumunu ele alma konusunda parlamentoyu cesaretlendirdi.

"İspanya'nın güçlü bir orduya ihtiyacı olduğunu kabul etmek ve bu ordunun önderlerine moral tatmin ve ruhsal değer sağlamak gerekmektedir," diyordu Calvo Sotelo. "Tek kelimeyle, ordunun şerefi İspanya'nın şerefi olmak gerekir. Azana'nın, ordunun anavatanın kolu olduğu şeklindeki ifadesini reddederek devam ediyordu: "Şimdi aşikârdır ki, ordu anavatanın kolundan daha fazlasıdır. Onun başı olduğunu söylemeyeceğim, çünkü böyle ol-

96. Seville'deki cumhuriyetçiler ve solcular, Queipo de Llano'nun kenti 1936 Temmuzunda kolayca ele geçirmesinin daha çok, Sanjurjo'nun dört yıl önce orada uğradığı yenilginin kendi içlerinde yarattığı yapay bir güvenlik duygusundan ötürü olduğuna inanırlar.

mamalı; ancak o koldan daha fazlasıdır. Ordu omurgadır - ve eğer kırılır, eğilir veya incinirse, eğilen ya da kırılan İspanya'dır."

Siyasal yelpazenin öteki ucundaki Komünist Parti ordu içinde örgütlenmenin önemini tamamen kavramıştı. Askerlerin görüşlerini ve şikâyetlerini ifade ettikleri *La Voz del Cuartel* (Kışlanın Sesi) yıllarca yayımlanmıştı. Ekim 1934'ten sonra Franco ordu içindeki solu ezmeye girişti.[97]

Andalusialı bir komünist, Francisco Abad tam bu sırada askere gitti. Yerlisi olduğu Almeria'da fıçı yapımcısı olarak çalıştığı işi bırakınca orduda bandocu olma idealini gerçekleştirebileceğini düşündü. Madrid'de 6. Piyade Alayı'na katıldı ve burada önceden beri var olan gizli örgütün yer almış olduğunu gördü. Örgütü yeniden kurmaya koyuldu. Mart 1935'te *Soldado rojo* (Kızıl asker) adlı gizli bir gazete ortalıkta görünmeye başladı.

- Askerler ve onbaşılar örgütünün yayın organı idi ve Komünist parti tarafından çıkarılıyordu. Daha önemlisi, demokratik özgürlükleri ve cumhuriyeti savunmak gerektiğini ifade ediyor ve bir askerî darbe ihtimaline karşı uyanık olmak gerektiği konusunda sürekli uyarılarda bulunuyordu. Aralık 1935'te, benim tugayımdan yaklaşık 175 asker ve onbaşı bu örgütün üyesi idi. Pek azı PCE üyesi idi veya örgüte Komünist Parti'nin önderlik ettiğini biliyordu...

Ekim 1935'te ABAD'ın alayı Guadarrama dağlarında yapılan askerî tatbikata katıldı. Bağlı olduğu örgüt tatbikatı Madrid'in ele geçirilmesi için düzenlenen bir "faşist eğitim" olarak lanetleyen küçük bir broşür çıkardı. ABAD'ın örgütlediği, asker ve onbaşılar örgütünü denetleyen kışla komitesi sadece iki ya da üç askerden oluşuyordu. Alay'ın yarbayı ABAD'ı göz altında tutmak için bir askeri görevlendirdi. Yarbay bu askerin ABAD'ın örgütüne mensup ve gizli propaganda ile görevli olduğunu bilmiyordu. Bölük Yüzbaşısı da ABAD'ı tanımıyordu. Bu sayede ABAD bütün propaganda mazemesini bu subayın odasında saklıyordu.

Aralık 1935'te, 1936 genel seçimlerine hazırlık yapmak üzere

97. Komünist demiryolu işçisi Narciso JULIAN'ın deneyinde siyasal fikirlerinden ötürü hapse atılan hiç kimse artık askere çağırılmıyordu. Diğer sol kanatçılar askere çağrılmışlar, fakat kendilerine üniforma ve silah verilmemiş ve ancak birkaç ay sonra dışarı çıkabilmişlerdi.

yeni bir hükümet atandığında, savaş bakanı olarak son görevlerinden birini yapan Gil Robles, Generallerden Franco, Goded ve Fanjul'dan bir sıkıyönetim ilânına ordu içinden destek verilip verilmeyeceğini araştırmalarını istedi. Yanıt cesaretlendirici değildi. Küçük rütbeli subaylar, ılımlıların elinde kaldığı sürece anayasal bir hükümete karşı harekete geçmeye istekli değildiler. Halk Cephesi'nin seçim zaferinden sonra Gil Robles başbakandan, Franco da savaş bakanından savaş durumu (sıkıyönetim) ilan edilmesini istediler. İstekleri reddedildi.

Liberal cumhuriyetçi hükümet en fazla korkulan generalleri coğrafî bakımdan uzak görevlere yolladı: Franco Kanarya Adaları'na, Goded, Balear Adaları'na, Mola ise Pamplona'ya gönderildi. Bunlar ve öteki generaller ayrılmadan önce Madrid'de toplandılar. Ayrıntılı planlar yoktu, fakat açıkça kabul edildi ki, şunlardan biri gerçekleşirse akla gelebilecek her şey yapılacaktı: *guardia civil*'in dağıtılması, askerlere toplu izin verilmesi, subay müfrezelerinin dağıtılması, soldan silahlı ayaklanma veya tek bir garnizonun vakitsiz darbesi.[98]

Ne var ki, aktif ordu liderlerinin çoğu tamamen anticumhuriyetçi, militarist ya da otoriter çözümlere taraftar değildi. Franco, her zamanki ihtiyatlılığı ile liberal cumhuriyetçi rejime zaman vermeye istekli görünüyordu. Bu süre rejimin Halk Cephesi zaferinin ortaya çıkaracağı durumu "yatıştırabileceği" kadardı. Azana'nın reformları sırasında çoğu emekliye ayrılmış öteki bazı generaller daha az umut besliyorlardı ve Nisan-Mayıs 1936'da ayaklanmalar örgütlemeye giriştiler. Bu ayaklanmaların ikisi de zemin bulamadı. Bunların ilkinden sonra Mola kesin ayaklanmanın planlarını üstlendi.

Harekâtın yönetilmesinden bir *africanista*'nın sorumlu olması rastlantı değildi. Rif kabilelerini bastırmakla geçen yıllardan sonra Afrika Ordusu'nun subayları İspanya'nın kendisini "yeni tip bir Fas sorunu: Siyasal parti kılığına bürünmüş ve babaca olsa da demir bir el gerektiren isyancı kabilelerin salgınına uğramış" durumda görme eğiliminde idiler.[99]

---

98. Bk.Payne, *Politicsand the Miltary in Modern Spain*,s.315. M.Alpert'in kayıtlarına göre 1936'da ordunun ve güvenlik güçlerinin gücü şöyle idi: 103 general, 15 728 subay, 120 286 asker, 32 869 sivil muhafız, 14 113 *carabinero* (keşif muhafızları); toplam 15 831 subay ve 184 928 asker.

99. Thomas, op. cit., s.94.

Mola'nın ayaklanma sonrası rejime ilişkin siyasal planları bu betimlemenin izin verdiğinden bir ölçüde daha karmaşık olsa da, Fas'taki genç subay ülkeyi pasifize etme ihtiyacını kolaylıkla görebiliyordu.

- Olayların doğal akışı içinde bırakılmasına izin verilemezdi. Kiliseler yakılıyor, silahlı saldırılar oluyor, basına sansür uygulanıyor ve özel mektuplar açılıyordu. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, bir de ayrılıkçılık vardı. Sadece Catalonia ve Bask ülkesinde değil; daha önce bunu hiç düşünmemiş Andalusia ve Castile gibi bölgeler bile, hastalığa yakalanmıştı...

Yabancı Lejyon'dan Teğmen Julio de la TORRE'nin ifade ettiği bu görüş pek çok genç subay tarafından paylaşılıyordu. Ayaklanma konusunda en fazla kararlı olanlar bunların arasındaydı. "Yüksek rütbeli subaylar, yaşlılar, duruma katlanmaya, olacakları beklemeye hazırdılar." Küçük rütbeli subayların çoğu Falanj'a sempati duyuyorlardı.

- Disiplin ve düzen ilkelerini, Anavatan duygusunu orada görüyorduk. Üye olmasam da Falanj'ın ideallerimi temsil ettiğini hissediyordum. Halk Cephesi seçimlerinden sonra komünistlerin ve masonların her gün biraz daha etkili oldukları aşikârdı- Afrika ordusunda bile! İyi bir işe girmek için mason olmak zorundaydınız. Yüksek askerî ve sivil görevlerde bulunanların çoğu üye idiler...

Teğmen de la TORRE'ye göre Afrika Ordusu'nun yüz yüze kaldığı bir diğer tehdit çavuşlar devrimi idi. Komünist örgütlenme lejyoner onbaşı ve çavuşlar arasında bile etkisini gösteriyordu; hücreler kuruluyordu.

- Ayaklanma aşamasına gelmelerinden korkuyorduk. Mart ya da Nisan 1936'da kritik bir an yaşandı. Bazı lejyoner birliklerini kuşatmak için *regulare*'leri getirmek gerekti. Komünistler çavuşlara onları subaylığa terfi ettirecekleri konusunda söz vermişlerdi...[100]

Halk Cephesi'nin ABAD'ın 6.Piyade Alayı'nda örgüt üyelerinin

---

100. İsmine rağmen Yabancı Lejyon neredeyse tamamen İspanyol idi. O sırada, yaklaşık 4 200 adamı kapsayan iki *tercio* (alay)'dan ibaretti.

sayısı yaklaşık 300'e çıktı. Bütün anti-faşist parti ve örgütlerden askerlerin katıldıkları Halk Cephesi komiteleri kuruldu. ABAD Madrid garnizonu anti-militarist örgütünün komünistlerin himayesi altında düzenlenen birinci konferansına katıldı. Ayaklanma tehdidi yaygınlaştığı sırada askerlerin ve onbaşıların örgütü kışlaların ana girişlerini ve cephanelikleri tuturak alarma geçti.

Askerler arasında örgütlenen sadece Komünist Parti üyeleri değildi. Öteki örgütlerden devrimci işçiler de askere çağrıldıklarında kışla komiteleri kurdular. Aragon, Jaca'daki piyade alayına Ekim 1935'de sevk edilen Barcelonalı marangoz ve POUM üyesi Ramòn FERNANDEZ onlardan biri idi. Bu alay, Yüzbaşı Fermin Calàn ile Teğmen Garcia Hernàndes'in Aralık 1930'da monarşiyi devirmek için gerçekleştirdikleri başarısız girişimin yapıldığı yerdi. Sonunda ikisi de idam edilmişti. FERNANDEZ bölüklerden birinin ve topçu müfrezesinin "denetimi"nden sorumlu bir kışla komitesinin sekiz üyesinden biri oldu.

- Bir yüzbaşı ile bir teğmenin kışladaki UME (sağcı *Uniòn Militar Española*)'nin başı olduklarını biliyorduk. Ayaklanma çağrısı olarak dağıttıkları dokümanları ele geçirmeyi başardık. Bunları şehirdeki cumhuriyetçi ve sosyalistlere götürdüğümüzde sadece güldüler. Hiç birine inanmadılar...

FERNANDEZ'in kışla komitesi subayların ayaklanmaları halinde uygulanacak planlar hazırladılar. Askerler cephaneliği ele geçirecekler, askerlere hitap edecekler ve "subay şapkası giyen herkes"e ateş açacaklardı. Bir gece askerler silah sesleri ile uyandılar. Cephaneliği tuttular -komitenin onbaşı olan bir üyesinde anahtar vardı-, fakat çok geçmeden seslerin şehirdeki bir sandal fabrikasından geldiğini anladılar. Yangın çıkmış ve damdaki asbest levha sıcaklıktan ötürü patlamaya başlamıştı. **101**

1936 baharında UME hızla gelişti. Aktif hizmette bulunan 3400 subayın, yedek veya emekli 1800 subayın örgüt üyesi olduğu

101. FERNANDEZ Temmuz'daki ayaklanmadan on beş gün kadar önce ordudan ayrıldı. Daha sonra öğrenebildiği kadarıyla, komite alayın *"Viva la republica!"* diye bağırmasını önleyemedi. Komitenin harekete geçiricisi olan onbaşı, "cesur ama saf bir adamdı ve saflığını hayatıyla ödedi". Öte yandan, Madrid'de ABAD'ın piyade alayı ayaklanmadı. Bk. s.140-141

iddia ediliyordu. [102] Ne var ki, gurupların çoğu tecrit durumunda faaliyet gösteriyordu. Bunun karşısında yer alan cumhuriyetçi askerî anti-faşist birlik, UMRA (*Uniòn Militar de Republiicancs Anti-fascistas*) daha küçüktü. Üyelerden biri, Yüzbaşı ORAD DE LA TORRE örgütün en iyi durumda, çoğu Madrid'de olan 200 kadar subaya sahip olduğunu hesaplıyordu.

- Fakat az subay olsa da, çok sayıda gedikli erbaş ve çavuş vardı, çünkü UMRA öteki saflara açıktı. 1933 sıralarında bütün UMRA subaylarını ölümle tehdit eden birörnek yazılmış bir mektup bulduk. Önemsemedik. Fakat 9 Mayıs 1936'da üye subaylardan Yüzbaşı Carlos Faraudo beş yaşındaki kızı ile sokakta yürürken silahla vuruldu. Öldürülmesinin sebebi, ne kadar sebepse, sosyalist milisin eğitimi ile uğraşmak idi. Bunun üzerine biz de bir bildiri çıkardık. Subay kardeşlerimizin hayatına kast ederek karşılık vermeyeceğimizi, fakat bu cinayetin tekrarlanması halinde bir politikacıyı hedef alacağımızı söylüyorduk...[103]

Devrim öncesi mayalanma bahar boyunca artarken subayların tavırları, tıpkı sivil politikacılar arasında olduğu gibi, sertleşmeye başladı. Solcular ile subaylar arasında şiddet arttı. Sosyalistler ile anarşistler kesinlikle anti-militarist idiler; ve solun askeri ayaklanma tehditi konusunda kuşkusu yoktu. Madrid'de 1 Mayıs gösterisi sırasında kızıl ordu sloganı atılmıştı. İspanya'da bir sovyet kurmayı amaçlayan komünist komplo söylentilerine sağcı subayların çoğu inanıyordu. O sırada yarımadadaki subay-birliklerinin çoğu ayaklanmaya hazır değildi.

Orta sınıftan insanlar harekete geçmedikleri için subaylarla alay ediyorlardı. Madrid'de askeri bir dans partisine davet edilen orta sınıftan kadınlar subayların gösterdikleri "korkaklık"tan duydukları hoşnutsuzluğu belli etmek için dans pistine tavuk salıyorlardı. [104] Burjuvazi kendisini tekrar savunması için orduya bakıyordu. O sırada hamile olan Laura KELLER Madrid'deki bir kliniğe check-up yaptırmak için gitti. Jinekolog, subay olan kocasına şöyle bir baktı.

---

102. Bk.Payne, *Politics and the Military in Modern Spain*, s.317

103. Bk. s.123.

104. Bk.J.Pèrez Salas, *Guerra en Espana 1936-1939* (Meksika, 1947), s.80; alıntı, Payne, of.cit., s.327.

- "Ve siz subaylar... Ne yapıyorsunuz siz?" asansörle yukarı çıkarken kocama böyle dedi. Jinekolog çok sağcı biriydi; geçmişte kraliçenin hizmetinde bulunmuştu. Halk Cephesi seçimlerinden beri insanlar kocama bu tür şeyler söylemekteydiler. Subay olduğu için onun sağcı olması gerektiğini düşünüyorlardı...

Mola ayaklanmanın haziran sonunda gerçekleştirilebileceğini umuyordu. İlk direktiflerinden birinde harekâtın araçlarını ve sonuçlarını açıkladı: "Akılda tutulacak ki, hareket, güçlü ve iyi örgütlenmiş bir düşmanı mümkün olduğu kadar çabuk ezmek için, büyük çapta şiddet kullanmak durumunda olacak. Bu nedenle, harekete tabi olmayan siyasal partilerin, derneklerin ve sendikaların bütün yöneticileri hapsedilecek: isyan veya grev hareketlerinin bastırılması için bu tür insanlara örnek niteliğinde cezalar verilecek." **105**

Mola cumhuriyetçi rejimi muhafaza etmeyi planlıyordu -fakat, iktidarı "olanca genişliği içinde" kullanacak beş kişilik bir direktuarın yönetimi altında. 1931 Anayasası kaldırılacak, cumhuriyetin başkanı ve hükümet azledilecek ve "devletin yeni organik sistemi ile" uyuşmayan bütün yasalar geçersiz sayılacaktı. "Dışardan esinlenmiş" bütün siyasal ve toplumsal örgütler ve sektörler yasa dışı ilan edileceklerdi. Mola'nın "sosyal" hedefleri arasında şunlar vardı: kilise ile devletin ayrılması, ibadet özgürlüğü; işsizlik ödeneği; cehaletin yok edilmesi; bir kamu hizmetleri ve sulama programı ve tarım sorununa, mümkün olduğu kadar işletmeleri ve kollektif çiftçiliği temel alan bir çözüm, Direktörlerin çıkaracakları bütün kararnameler "irade ile seçilmiş" bir yasama meclisi tarafından, gelecekte, onaylanacaktı.**106**

O sırada Lizbon'da sürgünde olan Sanjurjo direktuarın başkanı olacaktı. Yarımadada katılmaya istekli subayların sadece bir azınlıktan ibaret olmaları yüzünden ayaklanmanın örgütlenmesinde ortaya çıkan güçlükler harekâtın Haziran sonuna ertelenmesine yol açtı. Aksini iddia etmesine rağmen Madrid hükümeti bir şeylerin yaklaştığını fark ediyordu. Haziranda iki süvari alayı, sadakatlerinden kuşkulanıldığı için Madrid'den uzaklaştırıldı. 29 Haziran'da güvenlik kuvvetleri müdürü, görünüşte kaçak silah araştırmak için geniş bir polis eskortu ile birlikte tek başına Mad-

105. Alıntı, Thomas, op.cit.,s.174.

106. Programın tamamı için bk. del Burgo, *Conspiraciòn y guerra civil*, s.534.

rid'den Pamplona'ya seyahat etti. Mola bir gün önce Madrid Polis şefi ile kurduğu temas sırasında da uyarılmış ve gerekli önlemleri almıştı.[107]

Ayaklanmanın eski askerî tarzda bir *pronunciamiento* (askerî darbe) olamayacağının gayet iyi farkında olan Mola sivil destek sağlamaya çalışmıştı: planında ayaklanma için ikili bir askerî-sivil yapı tasarlanıyordu. Ne var ki, bu tasarı Carlistler ile ve daha az ölçüde Falanj ile anlaşmazlıklara yol açtı. Carlist liderlik, yeni devletin "organik ve korporatif" yeniden yapılanması konusunda kendilerine garanti verilmediği ve ayaklanma monarşist değil de cumhuriyetçi bayrak altında gerçekleştirileceği için Mola ile ilişkiyi kesti.[108] Sanjurjo'nun önerdiği teskin edici bir uzlaşma temelinde, Fas'taki ayaklanmadan sadece iki gün önce anlaşmaya varıldı. Bu arada Falanj'ın lideri Josè Antonio Primo de Rivera hem askerî komploculardan kuşkulanıyor hem de ayaklanma ertelendiği için kaygı duyuyordu. Alicante'deki hapisaneden tarihin kesin olarak belirlenmesini istedi. Mola yeni bir tarih verdi: 12 Temmuz.

Haziran'da Mola, Franco'ya dört mesaj göndermiş, hiç birinden yanıt alamamıştı. 23 Haziran'da Franco Başbakan ve Savaş Bakanı Casares Quiroga'ya bir mektup yazarak, solun anti-militer kampanyasının ordunun moralini bozmakta olduğunu öne sürdü ve sağ-cı subayların görevden alınmalarını protesto etti. "Ordu disiplini"nin tehlikede olduğu konusunda Başbakan'ı uyardı. Hugh Thomas'ın gözlemlerine göre bu mektup, "son anda yapılabilecek pek az şey olduğunu bilmesine rağmen Franco'nun barışı korumak için elinden geleni yaptığını 'tarihin önünde' son kez ifade edişi idi."[109]

---

107. Bk.Maiz, *Mola,aquèl hombra*, s.214-17

108. Mart 1934'te Carlist ve monarşistlerden oluşan bir komisyon Cumhuriyet'i yıkmak çin hazırlanan bir planı tanıtmak için Mussolini'yi ziyaret ettiler. İtalyan diktatör 20 000 tüfek, 20 000 el bombası, 200 makineli tüfek ve 1 500 000 *peseta* sağlamayı kabul etti. Anlaşmanın sadece mali bölümü karşılandı. Cumhuriyet'e karşı komploya girişenlere savaş başlamadan önce faşist bir hükümet tarafından sadece maddî yardım sağlandı. Bir çok *requetè* Perulu subayların denetiminde askerî eğitim görmek üzere İtalya'ya gönderildi. Daha sonra Carlistler Avrupa'daki özel kaynaklardan bir gemi dolusu silahın sevkini örgütlediler, fakat kargo Belçikalı yetkililer tarafından müsadere edildi. Bk. A.Lizarza, *Memorias de la conspiraciòn* (Pamplona, 1953,s.48; ve del Burgo, op.cit.,s.516 ve 520.

109. Thomas, op.cit.,s.199.

12 Temmuz'da hazırlıklar hâlâ tamamlanmamıştı. Carlistler ile Mola arasındaki anlaşmazlık devam ediyordu. 14 Temmuz'da Mola Madrid'den, Franco'nun ayaklanmaya katılmayacayacağına dair şifreli bir mesaj aldı. O sırada Mola 17 Temmuz saat 24.00'ten itibaren ayaklanmaya hazır olması için Afrika Ordusu'na bir mesaj göndermişti. 15 Temmuz'da Franco ile ilgili önceki mesajı düzelten yeni bir mesaj aldı.[110] Bu hatanın haberleşmedeki bozukluktan ötürü olduğu kuşkusuzdu. Öte yandan, Franco'nun birkaç gün öncesine kadar ayaklanmaya katılma konusunda nihaî kararını vermemiş olduğu kesindi.

Madrid'de Teğmen Castillo'nun katledilmesine misilleme olarak Calvo Sotelo'nun öldürülmesi, sonuç ne olursa olsun, ayaklanmanın artık ertelenemeyeceğini ortaya koydu. Fakat o zaman olaydan sadece iki gün önce bile, monarşist *Acciòn Espanola*'nın editörü, Segovia'daki topçu akademisi subaylarının hiç bir emir almamış olduklarını keşfetti. Madrid dışında El Pardo'da mevzilenmiş alayda görevli bir subay olan erkek kardeşi de emir almamıştı.

- Calvo Sotelo'nun cenaze töreninin ertesi günü idi. Segovia'da bir topçu binbaşısı ile konuşuyordum. Emekli bir albay olan babası hâlâ ayaklanmadıkları için benim önümde oğluna hareket etti. "Genç bir subay olsaydım, bu duruma bir dakika bile katlanmazdım." Normalde sakin bir hayat sürmekten başka kaygısı olmayacak yaşlı bir adamın oğlunu böyle bir eyleme kışkırtması beni etkiledi...

---

110. Bk.Maiz,*Mola, aquèl hombre*, s.219, 271 ve 281: Mola ile Franco arasındaki görüşmelerin ayrıntıları için.

EK

A. Kollektifleştirme ve Yabancı Sermaye
B. Liberter Olmayan Kollektifleştirme

A. KOLLEKTİFLEŞTİRME VE YABANCI SERMAYE

Catalan kollektifleştirme kararnamesi, koşulların ayrıntısına girmeksizin, kamulaştırılan işletmelerin sahiplerine tazminat verilmesini öngörüyordu. Taslakta bu konuda yer alan madde -buna göre tazminat sanayi kredi fonundan karşılanacaktı- yayınlanan kararnameden çıkarıldı.[1] Bu belirsizliğin sonucu, yabancı sermayenin büyük bir problem haline gelen tazminat sorunuyla ilgili olarak baskı yapması oldu.

Bizim fare olduğumuz bir tür kedi-fare oyunu, diyordu PEREZ-BARO. Yapabileceğimiz bir şey yoktu, çünkü tazminatın ödenmesini sağlayacak yasal koşullar üzerinde mutabakat sağlanmamıştı...

Sanayi Kredi fonu oluşturulmadığı için yabancı şirketlere verilecek bir şey yoktu. Ayrıca bu şirketler kendilerine sağlanan uzun vadeli hükümet senetlerini kabul etmeyebilirlerdi -"tazminatı daima döviz üzerinden talep ediyorlardı. " Yine de PEREZ-BARO böyle bir olanağın yabancı şirketlerin ağzını kapayabileceğini düşünüyordu.

---

1. Kararnameyi uygulama komisyonu sekreteri Albert PEREZ-BARO bunun neden yapıldığını hiç bir zaman tam olarak anlayamadı. "Fakat inanıyorum ki, kararnameyi hazırlayan ekonomi konseyindeki PSUC temsilcisi CNT üyelerini, bazı durumlarda tazminatın ödenmemesine ikna etmeyi başardı; ve Genaralitat'da POUM lideri Nin CNT'li bakanları tazminat maddesini reddetmeye ikna etti. Eğer benim yorumum doğruysa, bu, kendisinin kendi örgütüne mensup olmayan iki kişi tarafından aksi yönlere sevk edilmesine izin veren CNT'nin tutarlılıktan yoksun olduğunu bir kez daha gösterir."

Talepler, yarısı Fransız, on altısı İngiliz, beşi Kuzey Amerikan, dokuzu Arjantinli olan 100'den fazla yabancı firma adına yapılıyordu. PEREZ-BARO, temsilcilerle görüştü.

En kötüsü Britanya konsolosu idi. Bir İngiliz firması -Fabra/ Coats örneğin bir milyon *pound* talep ediyordu- kendi bürosundaymış gibi davrandı ve yanında getirdiği stenograf her sözcüğü kayıt etti. Belçika ve Arjantin konsolosları dikkatli olunmasını istiyorlar, ama en azından bir ölçüde saygılı davranıyorlardı...

Catalonia'da çıkarları olan pek çok yabancı şirketin cumhuriyet ekonomisine karşı boykot konusunda anlaştıklarını, söylüyordu PEREZ-BARO. İspanyol Bankası'nın direktörleri milliyetçi ınıntıkada idiler ve nüfuzlarını, doğal olarak uluslararası sermayenin kollektifleştirilen ekonomiyi sabote etmesini sağlamak için kullandılar. "Yapabildiğimiz az miktarda ihracata, yabancı limanlara varıldığı an ambargo konulduğunu gördük."

Daha büyük sorunlarla karşılaşmamak için Ekonomi Konseyi yabancı sermaye kullanan ve kollektifleştirme kararnamesi kapsamında kalan firmaların, ancak buralarda çalışan işçiler bizzat isterlerse kollektifleştirilmelerini kararlaştırıldı. Böylece yaklaşık yirmi yabancı şirket kollektifleştirilmedi. Ancak bu durumda bile, CNT'ye bağlı ticaret sendikası sekreteri Joan FERRER'in fark ettiği gibi, bir işletmenin "kollektifleştirilmemiş" olması yabancı malsahiplerini tatmin etmeyecekti.

Çalıştıkları Fransız-Belçika şirketini kollektifleştiren Sallent potas madencileri ona kollektifin yöneticisi olmasını önermişlerdi. Potas önemli bir Catalan ihraç maddesi idi ve 1935'te 165 000 ton üretilmişti. Yabancı teknisyenlerin ve mühendislerin ortadan kaybolmalarına rağmen madenler hızla yeniden çalıştırıldı. İşte o zaman pazar bulma görevi ortaya çıktı. Bir haftalık ürün yıllık iç talebi karşılıyordu; ihracat piyasaları hayati idi. O sırada İspanya bir uluslararası kartel içinde kotaya sahipti ve yerel hükümetin sağladığı olanaklar sayesinde kollektif, çoğu Asya'da olan yeni müşteriler bulmayı kısa sürede başardı. Kollektifleştirme kararnamesi Catalan kollektiflerini yasallaştırdığını, FERRER potas ihraç etmemek için hiçbir sebep olmadığını düşündü.

Fakat yük gemilerimiz açık denize ulaştıklarında Müdahale Etmeme Komitesine bağlı güçler tarafından ele geçirildiler ve eski

malsahiplerinin emri ile müsadere edildi. Gemileri başka bayraklar altında yollamaya çalıştık, ancak fark etmedi. Aynı şey on iki kez tekrarlandığında Uluslararası Lahey Mahkemesi'ne dava açtık. 1937'nin başında bize karşı çıkmak için tek bir sebep buldular: kollektifleştirme kararnamesi ulusal bir yasa değil, bölgesel bir yasaydı...

Duruşmalardan önce, kendisi ve kollektifin diğer üyeleri Valencia'ya çeşitli seyahatlerden bulunup, o sırada merkezi hükümette maliye bakanı olan Negrin'e davalarını anlattılar.

- Kollektifleştirme kararnamesini kabul etmedi. Kendisi ve onunla birlikte tavır alan merkezi hükümetin çoğunluğu kararnameyi kabul etmemeye kararlıydılar; CNT'nin ekonominin özellikle bir bölümünü denetlemesini kabul etmemeye de. Yabancı sermaye ile kurulmuş, yabancıların sahip oldukları bir fabrika ile bir maden imtiyazı arasında fark olduğunu açıkladık. Bütün dünyada toprağın altı devlet mülkiyetinde idi ve maden şirketleri maden yataklarını işletmek için yıllarla ölçülen belirli bir süreye göre devletten imtiyaz alırlardı: toprağın altını mülk edinemezlerdi. İmtiyazın yabancılardan alınarak kollektife devredilmesi, önceki imtiyaz sahibinin uğrayacağı zararların devletçe tanzim edilmesi konusunda Negrin'i ikna etmeye çalıştık. Yegâne yasal çıkış yolu olan bunu bile reddetti. Catalan kollektifleştirmesi için hiç bir şey yapmayacaktı...[2]

Davayı kaybettiklerinde, imtiyaz sahiplerine, bir Fransız-Belçika şirketi Potasas Ibèrica'ya taviz vererek yaklaşmaya karar verdiler. FERRER'e göre önemli olan 700 madenciyi iş başında tutmak ve ihracat yoluyla, savaş faaliyeti için çok gerekli olan dövizi sağlamaktı. Madencilerden iki delegenin ve bir yerel hükümet emsilcisinin eşliğinde imtiyaz sahipleriyle görüşmek için Paris'e hareket etti.

Fransızca konuşan şirket başkanı ile herşeyi tek başıma konuşmak zorunda kaldım. Bizim tarafımızda bu dile biraz hâkim

---

2. Barcelona'daki Mayıs olaylarının ardından CNT'nin merkezi hükümetten çekilmesinden kısa süre önce, CNT'li sanayi bakanı Joan Però madenlere el konulması için bir emir çıkardı. Madenler daha sonra iç satış maksadıyla madencilere devredilecek, bu arada bir devlet örgütü ihracatı idare edecekti. Bu emir hiç bir zaman uygulanmadı.Bk.Peirats,*La CNT en la revolucòn espanola, c.2, s.205-6.*

olan tek kişi bendim. Önerimiz basitti: şirket madenin denetimini sürdürmeye devam etmeliydi ve sadece iki şartı yerine getirerek onu yönetebilirdi. Şartlar, İşçi Konseyi'nin var olmaya devam etmesi ve çalışma koşullarında bazı düzeltmelerin yapılmasıydı. Şirket savaştan önce özellikle sömürücü olmuştu. Aslında, madenlerin "kolletifsizleştirilmesi"ni ve şirketin önceki gibi kâr sağlayabilmesini öneriyorduk.

Önerilerimizi dinlemeyi kategorik olarak reddettiler. Harfi harfine, denetimi er ya da geç yeniden sağlayacaklarını bildiklerini, iki, üç ya da dört yıllık İspanyol üretimini kaybetmeyi göze alabileceklerini söylediler. "Siz yok olacaksınız ve madenler yine bizim olacak, "dediler. Görüşmeleri kestik ve Barcelona'ya geri döndük...

Anektod düzeyinde bir olay FERRER'i çok etkiledi. Görüşmelerin sonunda başkan onları mükemmel bir İspanyolca ile uğurladı. Bütün bu süre içinde sadece Fransızca konuşmuştu. Oysa FERRER'in bu dili akıcı biçimde konuşamadığını görmüştü. Üstelik FERRER yanındaki madencilerin söylediklerini de tercüme etmek zorunda kalmıştı. Söylenen sözler Başkan için biraz sert ve kaba kaçıyordu. Üç gün süren görüşmeler boyunca duygusuz bir yabancı gibi duran başkan sonunda bütün konuşulanları anladığını ortaya koydu.

Sadece bu kadar değil: şirket bütün hareketlerimiz hakkında mükemmel biçimde bilgilendirildi. Görüşmeler başlamadan iki gün önce varmıştık ve başkan ara verildiği bir sırada bana neler yapmakta olduğumuzu tam olarak söylemişti. Catalonia'daki en formasyon servisleri mükemmeldi. Potas yüklü bir gemi ne zaman denize açılmaya hazırlansa haber alıyorlardı. Bu işi nasıl örgütlediklerini asla anlamadım, fakat haber verenin teknisyenlerden biri olduğunu sanıyorum...

Madenleri kapatmak zorunda kalındı. Madenciler yerel hükümet tarafından yol inşaatlarına gönderildiler. Bundan sonra, savaş boyunca Sallent'ten bir gram potas bile çıkarılmadı.

❀

Nihayet 1938'in ikinci yarısında yabancıların iddialarını değerlendirmek için yerel hükümetin maliye konseyi başkanı Es-

queıralı Josep Tarradellas tarafından Catalan Temyiz Mahkemesine bağlı özel bir mahkeme oluşturuldu. Ekonomi Konseyi'nde UGT temsilcisi olan Joan GRIJALBO'ya göre bu kuruluş, kollektifleştirme bakımından iki tarafı keskin bir bıçak olabilirdi. Mahkeme hiçbir zaman tam olarak işlemedi. İşleseydi, tazminat talebi kollektifleştirme kararnamesinin anayasaya uygunluğu -aksi öne sürülebiliyordu- ortaya çıkabilirdi. Bu mahkemenin yabancı sermayeyi savuşturmak için bir örtü olduğunu düşünüyorduk, ama aslında Esquerra'nın Catalonia'daki devrimi tersine çevirme olanağı yaratmak için gerçekleştirdiği bir girişimdi...

B. LİBERTER OLMAYAN KOLLEKTİFLEŞTİRME

PSUC'un Catalan devrimi hakkındaki görüşü, örgütün genel sekreteri Joan Comorera tarafından, Mart 1937'de, "bu tür deneyimlerin kaçınılmaz sonuna ulaşan...yedi aylık ağır hatalar, maceralar, üzücü ve tehlikeli deneyler,"[3] şeklinde özetlenirken PSUC kollektifleştirmenin feshini önermedi. Aslında, çok sayıda UGT kollektifi vardı. Olduğu kadarıyla çok az sayıda büyük mülkün burjuva sahiplerine iade edildiği görülür. Ağır sanayiin ulusallaştırılmasından yana olan PCE'nin aksine, militan bir CNT işçi sınıfı ile yüz yüze gelen PSUC, Comorera'nın ekonomi konseyi başkanı olduğunu Haziran 1937'den itibaren yerel hükümetin (ya da PSUC'un) denetimi altında kollektifleri merkezileştirmeye girişti. Bu konuda, pek çok kollektifin işçilerin ücretlerini ödemek için kendilerini yerel hükümetin "rehin bank'ına ipotek ettirmiş olmalarından yararlandı.[4] Bu merkezileştirme sırasında Comorera kollektifleştirme kararnamesinin pek çok esas noktasını kaçınılmaz olarak değiştirdi. Bir yürütme organından, danışına organına dönüştürülen Ekonomi Konseyi'nin rolü de bu değişiklikler arasında yer aldı. Bu değişiklikler merkezileştirmeden ulusallaştırmaya geçmek için gerekli olan zemini hazırlayabilirdi.

---

3. PCE'nin Genişletilmiş Merkez Komitesi Plenumu'na Rapor, Valencia, alıntı, *Bricall, Bolitica econòmica de la Generalitat,* s.317. Comorera, Màlağa'nın düştüğü gün (7 Şubat 1937) Genaralitat'ın, siyasal partilerin, sendikaların ve basının sadece bir sorunla ilgilenmekte olduklarını söyledi: mandıraların kollektifleştirilmesi.

4. Bk. s. 269-270.

Ulusallaştırma Ağustos 1938'de merkezi hükümet sadece ağır sanayi ve kimya fabrikalarını değil, tekstil ve deri işleme fabrikaları da dahil bütün Catalan savaş sanayini devraldığı zaman büyük çapta gerçekleştirildi. Savaşın son aylarında, kısmen merkezi hükümetin ve yabancı sermayenin Catalan kollektifleştirmesine duyduğu düşmanlık yüzünden PSUC küçük burjuvazinin kollektifleri kooperatiflere dönüştürme kararlılığını desteklemek içi önerilerde bulundu.[5] Fakat bu kez kollektiflerin grafiği keskin bir düşüş gösterdi ve savaşın da fazla uzun sürmeyeceği görülüyordu.

Catalan UGT'si kollektifleştirmeye karşı çıkmadı; aslında, bu sistemin bütün İspanya'ya yayılmasını savunuyordu. Fakat o da, siyasal karşılığı PSUC gibi, sendika (ya da özerk işçi sınıfı) iktidarına kesin olarak karşı idi.

UGT'nin önderlik ettiği bir kollektifte çalışan bir PSUC üyesi işçinin deneyimleri sorunun ne kadar karmaşık olduğunu bir ölçüde açığa vurur. Antonia RIBAS, mühendislik endüstrisi ve savaş faaliyeti için hayatî olan oksijen-asetilen gazı imal eden bir girişimin bakım seksiyonunda çalışıyordu. Fabrikada sadece seksen işçi vardı; fakat şirket Berga (Catalonia) ve Valenci'da da (şimdi milliyetçi mıntıkada kalan diğer şehirlerde olduğu gibi) fabrikalara sahipti. İki Catalan fabrikasında toplam 100'den fazla işçi çalışıyordu, bu nedenle kararname uyarınca kollektifleştirmeye tabi tutuldular.

-Böyle bir firmaya el koymak vicdanımızı rahatsız edecekti. Yönetim geçmişte bize kötü muamele etmemişti. Ayrıca fabrika yöneticilerinden hiç biri 19 Temmuz'dan sonra Barcelona'yı terk etmemişti. Tereddüdümüz UGT'nin çoğunluk sendikası olmasından -UGT kollektifleştirmeye karşı değildi- kaynaklanmıyordu. Bizce bu kadar büyük bir acceleye gerek yoktu. Savaşın kısa süre içinde lehimize sonuçlanacağını umuyor ve gelecekteki ekonomik rejimin temellerini atmak için zafere kadar beklemek gerektiğini düşünüyorduk. Aksi halde gelişigüzel iş yapılmış olacaktı...

Şirket hasaplarındaki rakamlara bir göz attığında ("başım dönmeye başladı"), fabrikayı işletmek için şirket işlerinden anlayan

---

5. Bk. Pèrez-Barò, Trenta mesos de col-lectivisme a Catalunya, özellikle 4. ve 5. bölümler; ayrıca bk., Bricall, op.cit.,s.314-22

eski yöneticileri alıkoymak gerektiğini anladı. "Şirketi işletecek yetenekte olmadığımı anladım ve sanırım işçilerin çoğu da bunu hissetti." Ancak kendisi de, diğer işçiler gibi bir işçi denetim komitesine taraftardı. İşçiler fabrikanın işletilmesine katılma fikrinden hoşlanıyorlardı.

Gelip şöyle diyeceklerdi: "Bak, bunu neden yapmıyoruz, şunu neden denemiyoruz"? Yapılması gereken şeyler ve işin nasıl iyileştirileceği hakkında fikirleri vardı...

Katılım bir şeydi; tam ölçekli kollektifleştirme başka şey. İşçilerin ikincisine hazır olmadıklarına inanıyordu. Catalonia'da kollektifleştirme konusunda çok fazla zaman ve enerji harcanırken, deneyimin başarısını sağlamak için gerekli olan temel konusunda yeterli çalışma yapılmadı. Bütün enerjinin önce savaşın kazanılması için harekete geçirilmesi zorunluydu.

Kararname gereğince kollektifleştirmeyi gerçekleştirmek zorunda kaldıklarında, üç fabrikadan bir kollektif oluşturdular

- Kollektifleştirmenin en acil sorunu her fabrikanın kendisini bağımsız bir birim olarak düşünmesiydi. Bundan kaçınmak istedik. Eğer Berga fabrikasındaki kibrit üreten işçiler özerk idiyseler, kendi hesaplarına iş yapmaya başlayabilirlerdi...

Her fabrikadan üç işçi, bir muhasebeci ve fabrika yöneticileri işçi konseyini oluşturdu. Tartışmasız bir çoğunluk durumunda olmalarına rağmen işçiler teknik meseleleri bir kural olarak eski yönetimin eline bıraktılar. Ne var ki, çalışma koşulları farklı bir mesele idi. İşçi konseyi haftada bir toplanıyor, Valencia ve Berga'dan temsilciler Barcelona'ya seyahat ediyorlardı. İki CNT üyesi dahil dokuz işçi üye, toplantı olmadığı zamanlar normal işlerinde çalışmaya devam ediyorlardı.

- Yeni durumun istediklerini yapabilecekleri anlamına geldiğini sanan bir iki işçinin varlığına rağmen, çoğunluk, çok çalışmanın gerekli olduğunu daha başından itibaren anlayarak, olumlu tepki gösterdi. Aslında entansif çalışma ritmi fabrikada hep var olmuştu, ama şimdi daha da ağır çalışıyorduk. Çünkü savaş cumhuriyetin zaferi ile sonuçlandığı zaman, sağladığımız kazanımların pekiştirileceğini hayal ediyorduk...

Bildiği kadarıyla kollektif kâr sağlamıyordu. Fakat çalışanların hiç biri açlık çekmiyordu. Kollektif kendi satış mağazasını kurdu. Ayrıca, kırsal kesimi dolaşarak yiyecek toplayan bir kamyona sa-

hipti. Kollektif karbit ile zeytinyağını doğrudan değiş tokuş etmeyi kararlaştırdı. Eğer zeytinyağı fazlası olursa sabunla değiştirilecekti. Sabunun bir kısmı da köylüler ile tavşan ve keçi etinin takas edilmesi için kullanılacaktı. "Denebilir ki, kendi ekonomimizi işletiyorduk; küçük bir ekonomi idi ama bize aitti..."

❋

Aragon kollektifleri hakkında yapılan polemik, öteki bölgelerde yapılan kırsal kollektifleştirme hareketinin boyutunu ve UGT'nin anarko-sendikalistlerinkinden bazı bakımlardan farklı kollektiflere katılma ya da bunları kurma derecesini gölgeler.

Cuenca eyaletindeki, nüfusu 2 000'in altında olan Cardenete köyü böyleydi. Kollektifleştirme, İspanyol sosyal reformcusu ve matematikçisi Joaquin Costa'nın kitapları yanısıra Sovyet deneyimi üzerine kitaplar okumuş otuz dört yaşındaki sosyalist belediye başkanı Josè MILLAN'ın inisiyatifiyle başlatıldı. Bazı durumlarda zengin çam ormanlarıyla kaplı 1000 hektarlık dağlık araziyi de kapsayan geniş toprakların hâkim olduğu bir köyde orta mülk sahibi bir köylünün oğlu olan MILLAN, babasının, feodal toprak ağaları el koyana kadar köyün iki zeytin değirmeni ve iki fırını ile bütün ormanların nasıl komünal olarak sahiplenildiği hakkında yaptığı değerlendirmelerden gençliğinde etkilenmişti. Makineleşmeyi mümkün kılacak kollektifleştirmenin tarım sorununa verilebilecek yegâne karşılık olduğuna inanmaya başladı.

19 Temmuz'da yerel sağcı toprak ağalarının küçük bir güç gösterisi, Madrid'in harekete geçmediği açığa çıktığında hızla yatıştı. Fakat dört gün sonra CNT milisleri Cuenca'dan köydeki silahları toplamak için geldiklerinde ateşle karşılandılar ve liderleri ağır yaralandı. Daha fazla milis geldi ve sağcılar teslim oldular. Otuz sekizi Cuenca'ya götürüldü ve yaklaşık bir düzinesi kurşuna dizildi. Bu önemli bir etki yaratacaktı, çünkü iki erkek kardeş dışında bütün büyük toprak ağaları ya kaçmışlar ya da milis tarafından yakalanmışlardı.

MILLAN güvenilir emekçileri onların hayvanlarına bakmaya gönderdi; hasata kiralık işgücü getirtilerek devam etti.

- Aslında fazla bir şey değişmedi. Emekçiler yapmaları gereken şeyleri yapmaya devam ettiler. Bu toprak ağaları asla kendi

topraklarında çalışmamışlardı. Hasat sırasında tahıl onların evlerine depolandı...

UGT'nin yerel kurucusu ve ılımlı bir sosyalist olan MILLAN önde giden UGT üyelerinin kurdukları devrimci köy komitesi tarafından bir yana atıldı ve belediye başkanı olarak sahip olduğu yetki sıfıra indirildi. (CNT savaştan önce köyde kurulmamıştı.) Eylül 1936'da komünist tarım bakanının belediye başkanlarını terk edilmiş çiftlikleri devralmak üzere Tarım Reform Enstitüsünün yerel delegeleri olarak atayan kararnamesi ona yeniden yürütme gücü sağladı. İşte o zaman, bir zamanlar köye ait olan, şimdi ise dört ya da beş toprak sahibinin ellerinde bulunan şeyin "yeniden özgür olabilsinler diye" köylülere iade edilebileceğini düşünmeye başmadı.

- İspanya'nın en gerici eyaletlerinden biri olan Cuenca'da olmasa da diğer yerlerde kollektiflerin kurulmakta olduğunu işitmiştik. Toprak ağalarının çoğu, ellerinden geldiği kadar kendilerini kamufle ederek topraklarını elde tutmuş, askeriye ile birlikte ayaklanmamışlardı. Fakat benim köyümde işler farklı biçimde gelişmişti. Toprak sahiplerinin yönetmek durumunda olduğum çiftlikleri bir kollektifin temelini oluşturabilirlerdi. Cuenca'daki tarım reformu delegesini tanıyordum. Onlarla görüşmeye gittim. Bunun mükemmel bir fikir olduğunu söyledi ve böylece işe başladık. Bunu yapmak için uygun yasal temele sahip değildik...

Kollektif Ocak 1937'de kuruldu. Katılan 160 köylünün büyük çoğunluğu topraksız emekçiler idi. Sadece yirmi kadar küçük mülk sahibi katıldı. Bu da köy toplamının yaklaşık % 5'ini oluşturuyordu. Toprağa, hayvanlara, araçlara vb. el koydular. Fakat özel tasarruflara dokunmadılar. Aileler dahil yaklaşık 500 kişi ya da köyün dörtte birinden fazlası, yaklaşık 300 hektar ekilebilir toprağı ve yüzlerce hektar dağlık ve ormanlık alanı işleyen kollektif içindeydi. Kuruluş sermayesi, toprak, önceki hasattan kalan tahıl ve kaçmış olan zenginlere ait iki dükkânın mal varlığı idi. Dükkânlar nakit rezervleri yanı sıra değerli giyim eşyaları ve yiyecek stoklarına sahipti.

Kollektif içinde para kullanımına son verildi. Kollektife üyelik tamamen gönüllüydü. Kendi zeytin değirmenini, bakkal dükkânını ve babasına ait 25 hektarlık toprağı devreden MILLAN kollektifin yardımcı sekreteri oldu.

- Paranın ortadan kaldırılması, fazla olmasa da bazı komplikasyonlara yol açtı. Bu durum birey kollektivisti kendi emeğinin ürününü gereksiz şeyler için kullanmaktan menediyordu. Kollektif dükkânlardan, kendi ailesine tahsis edilen tayın kartı ile ailenin gereksindiği hayatî ihtiyaç maddelerini temin edebiliyordu. Ve o sırada en büyük arzusu şuydu: kendisi ve ailesi için yeterli yiyecek maddesini sağlamak. Daha sonra, yaşanan deney devam ederse, diğer ihtiyaçlar, yeni arzular ortaya çıkacaktı...

Tayınlarını çekmek için kollektivistler üretici olarak görevlerini yerine getirdiklerini göstermek zorundaydılar. Her çalışma grubunun ustabaşı, günün sonunda kollektivistin kartına *"trabajo"*-çalıştı- sözcüğünü stampa ile basıyordu.

Kollektif insanların besin maddesi olarak ihtiyaç duydukları her şeyi yetiştirdi. Kollektifin ahırlarında yaklaşık 120 domuz beslenebiliyordu. O sırada domuz besiciliği köylü ekonomisinin temeli durumundaydı.

- Halkın zevkleri aşırı değildi. Köylüler basit ve zor bir hayat yaşamaya alışmışlardı. Yerel olarak yetiştirdikleri şeyleri tercih ediyorlardı. Besin maddesi kıtlığı yoktu. Aslında, daha çok sattığımız, bazen de komşu köyle doğrudan takas ettiğimiz bir fazla her zaman oluyordu. Bu geçmişte özel olarak yapılan bir şeydi. Kollektif bu uygulamayı sürdürdü. Aslında kollektif büyük bir ev halkı, geniş bir aile idi...

Kollektife ait ürünün satışından sağlanan paranın bir bölümü kollektivistlere dağıtılıyordu. Geri kalan zamanı gelince kollektifin tarım makinesi satın almasını sağlayacak bir fonda toplanıyordu. Önce bir un değirmeni inşa edildi; tarım makinesi ise sağlanamadı -"aslında o sırada bu makineler pek bilinmiyordu."

- Para dağıtımları sadece kollektivistlerin bireysel arzularını karşılayabilecekleri küçük rezervlere sahip olmalarına izin veriyordu. Sonunda, kollektif bir kez sürekli bir form gerçekleştirdiğinde bütün fazlaları kollektivistler arasında dağıtabileceğimizi umuyordum. Ama elbette deneyim o kadar uzun süre devam etmedi.

Ürettiğimiz her şeyi satabiliyorduk. Cepheye mal göndermek zorunda değildik. Zaman zaman milisler gelir ve ürün isterlerdi, fakat asla düzenli bir kota sağlamak zorunda kalmadık. Aslında, kollektif paraya sahip oldukça özerk bir varlığa ulaştı. Hükümetin

yetkisi bize pek ulaşmıyordu; resmi organizmalar işliyorlar, fakat varlıklarını fazla hissettirmiyorlardı...

Kültür unutulmadı. Küçük bir kitaplık kuruldu ve cepheye yakın yerlerden tahliye edilen öğretmenlerle kollektivistlerin çocukları için bir okul oluşturuldu. Kollektif, zor kullanmadan, hükümet veya isteksiz köylülerle başı derde girmeden savaşın sonuna kadar kendi dünyasında yaşadı.

❀

Soyalist köylülüğü kollektifleştirmeye yönelten, uygulama değilse de ruh, liberterlerinkinden biraz farklı idi. Fakat Aragon kollektifleri arasında gözden geçirdiğimiz pratik farklılıklar ve bu sosyalist deneyim yeterlidir: İkincisi tamamen gönüllüydü, köydeki ötcki meslekleri kapsamaya girişmedi (bazı sosyalist kollektiflerin ayakkabı yapımcıları veya berberleri kapsayabilmesine rağmen), ve Aragon Konseyi gibi kendi para sistemini işleten, kendi düzenleyici yapısına veya hükümetine sahip bölgesel bir ekonomik sistemin parçası değildi.

Bazı önemli değişikliklerle, bu, Komünist Parti militanlarının desteklemeye ve geliştirmeye hazır oldukları sosyalist kollektif tipi idi.

Örneğin, Toledo eyaletinde Komünist Parti'nin eyalet sekreteri Trinidad GARCİA yerel köylülüğe toprağı istedikleri gibi işleme hakkına sahip olduklarını söyledi, ancak günlük çalışan emekçileri kollektif kurmaya teşvik etti. Bu yolla, devlet kredilerinin, gübrenin, tarım makinesi ve tohumluğun daha kolay sağlanabileceğini vurguladı.

- "Tarım bakanlığı her birinize kredi ya da traktör sağlayamaz, *companero;* oysa kollektif bunları sağlayabilir. Göreceksiniz bir kollektifteki gündelik emekçi kendi toprağında çalışan birinden daha iyi yaşayacak, daha çok kazanacak. Eğer dışarda kalırsanız bütün aileniz kazanmak için köle gibi çalışmak zorunda kalacak ve sonunda kollektife katılmak zorunda kalacaksınız. Tek başınıza ürününüzü köyde satamayacaksınız. Bunu düşünün, *companero*"...

GARCİA kollektiflerin kooperatiflerden daha yüksek bir toplumsal örgütlenme biçimi olduğuna inanıyordu. Kooperatiflerde

üretim araçları her üyenin kişisel mülkiyetine kalıyordu; her köylü kendi toprağında çalışmaya devam ediyordu. Fakat o aşamada, kendi hayvanını ve toprağını devretme konusunda tereddütlü olan küçük köylü için yegâne çözümün kooperatif olduğunu biliyordu. Tavırları şuydu: "Günlük emekçiler hiçbir şey vermezlerken biz neden sahip olduğumuz her şeyi ortaya koyalım." Keni deneyinde GARCIA kendi topraklarına sahip olmak isteyen emekçilerin fikrini kollektif kurma yönünde değiştirmek için çok çaba harcadı. Bu konuda elinden geleni yaptı, fakat küçük mülk sahibi köylü şimdilik kooperatiflerden yana idi. "Kooperatifler uzun vadede kollektifler ile yer değiştireceklerdi; Komünist Parti'nin desteğindeki tarım bakanlığının belirlediği yön buydu."

Bu arada bir kollektifin olmadığı her köyde dertten başka bir şey olmadığını görüyordu.

- Halk şöyle diyordu: "Dün Don (Sayın) Jose vardı, bugün ise Don komite." Neler olduğunu gayet iyi anlıyorlardı. Komitenin her şeyi basit biçimde denetlediği ve eski toprak sahibinin yerine toprağı işlediği durumda, halk işlerin daha iyi gitmediğini - aslında, bazen daha kötü olduğunu- biliyordu. Toledo'nun en zengin köylerinden biri olan Corral de Almaguer'de de böyle oldu. *Cacique* zihniyeti işlemeye devam ediyordu. Ortaya gidip sosyalist ve komünistlerden oluşan komite üyelerine, hükümetin tarım reform kararnamesinin uygulanması gerektiğini anladık. Somut bir yanıt almayınca bir köy meclisi topladık. Durumu açıkladığımızda köylüler sorunu hemen çözdüler: dışarı çıktılar ve toprağa bizzat el koydular...

Köy komitesi Halk Cephesi eyalet komitesine şikâyette bulundu. GARCIA köylüleri komiteye karşı harekete geçirmişti. GARCIA ve onunla birlikte olan parti üyeleri göreve çağırıldılar. "Onlara yapmamız gereken şeyi yapmış olduğumuzu söyledim". Köylüler, üyeleri "kamulaştırılmış" et yiyen bir komite istemiyorladı; çalışmak ve komitenin kararlaştırdığı ücreti almak istemiyorlardı; hiç hesap vermeyen bir komite istemiyorlardı. "Halka doğru söylenmeli. Savaştayız. Sadece ekmek varsa, sadece ekmek var demektir; ancak, gerçek neyse onu bilmelidirler."

Komünistler "topyekün" kollektifleştirmeyi desteklemediler; tüketimin değil sadece üretimin kollektifleştirilmesine taraftardılar. Benzer biçimde, paranın ortadan kaldırılmasını veya

eşit ücreti de desteklemediler. GARCIA kollektivistlere ustabaşı ve uzmanlara geçmişteki kadar ihtiyaçları olduğunu ve bunlara daha yüksek ücret ödemek gerekeceğini açıklamayı zorunu gördü.

- Geçmişle olan fark, bu ustabaşı ve uzmanların kollektivistler tarafından seçilmeleri ve saat olarak diğerlerinden daha uzun süre çalışmak durumunda olmaları idi. Bu ve üstlendikleri fazladan sorumluluk nedeni ile, çalışmalarının karşılığı olarak günde 25 *cèntimos* daha fazla almaları hakları idi. Kollektivistler kendilerine açıklandığında bunu anladılar...

Bunlar ve komünistler ile anarşistler arasında bütün diğer siyasal farklılıklar GARCIA'nın eyaletinde kollektifleştirme konusunda daha sert anlaşmazlıklara yol açtı. CNT'nin hızla büyümesinin sağcıların katılmasına izin vermesinden dolayı olduğunu düşünüyordu. Öte yandan, CNT militanları, CNT gazetesi *Castilla Libre*'nin editörü Eduardo de GUZMAN'ın hatırladığı kadarıyla, kollektifleri dağıtma girişiminde bulunan birlikler tarafından öldürülüyorlardı. GARCIA eyalette yaptığı çalışma yüzünden bu gazetenin birden fazla saldırısına uğradı. Fakat tarım reformu kararnamesinin sosyalizme doğru dev bir sıçrama olduğu inancını sürdürmeye devam etti.

- Devrim isteğimizi ve proletarya diktatörlüğünü resmen başlatma anı gelmemiş olsa da, Halk Cephesi çoğulculuğu altında sosyalizme doğru kaçınılmaz biçimde ilerlemekte olduğumuzu hep söylüyordum...

Savaşa bir kaygı ile başlayan genç, Timoteo RUIZ, Kasım 1936'da Madrid'e doğru çekilirken yaralandıktan sonra, yerlisi olduğu Toledo'daki Los Navalmorales köyünde bir süre dinlendi. Orada, yarım düzine büyük mülk sahibine ait olan toprağa el konulduğunu ve bir küçük mülk sahibi olan babasının da kurucularından biri olduğu bir kollektifin gelişmekte olduğunu gördü.

-"Köylü kadınları hiç bu kadar güzel görmemiştim," dedi babam. Ne demek istediğini gayet iyi biliyordum: köylü kadınlar hiç bir zaman bu kadar iyi beslenmemişler ve bu kadar iyi olmamışlardı...

Köydeki bütün topraklardan bir kollektif oluşturma önerisi köyün 500 kadar küçük mülk sahibinin çoğundan gelen bir muhalefetle karşılaşmıştı. Kendi topraklarını elde tutmak is-

tiyorlardı. Kollektifi örgütleyenler onların arzularına saygı gösterdiler ve ayrıca, kollektifin onlara araç, gübre, tohum vb. yardımlarda bulunmasını kabul ettiler.

-Sadece bu değil: Her birine kamulaştırılmış mülklerden ekstra toprak verildi. Öyle ki, elindeki toprak parçası çiftçinin üzerinde bütün yıl çalışabileceği kadar genişti; ancak asla, sadece ailesinden yardım görerek sürebileceğinden daha geniş değildi. Emek kiralanamıyordu...

Bir JSU üyesi ve kısa süre içinde Komünist Parti'ye girecek olan RUIZ bir kollektif meclisine katıldı. Sosyalistler hâlâ köydeki komünistlerden sayıca üstündüler, fakat RUIZ'e en açık fikirlere komünistler sahipmiş gibi geldi. Meclisin bir kesimi, yaklaşık yirmi kişilik bir CNT gurubu, küçük mülk sahiplerini egoizmle suçlayarak, onların zorla kollektife katılmaları gerektiğini öne sürdü.

-Yerel komünist sekreter bunun yanlış olacağını söyledi. Onları örnek vererek ikna etmek zorunlu idi. Bu küçük mülk sahiplerinin katılmasını kollektifin kendi gelişmesi ve ilerlemesi sağlayacaktı. "Eğer onları zorlarsak, içlerinden düşman kazanırız. Sadece bu da değil, kollektifi pakâlâ sabote etmeye de kalkışabilirler." Bunları söylediğini hatırlıyorum. Meclisi kendi görüşleri doğrultusunda ikna etmeyi başardı...

RUIZ'in babası kollektife girerken "örnek oluşturanlardan biri" olarak kendi küçük mülkünü ortaya koymuştu. Daha sonra, savaş bittiğinde oğluna, kendi topraklarında çalışan küçük mülk sahiplerinin sadece %5'inin kollektifin dışında kaldığını söyledi

- Sebebi basitti: kollektifin çok iyi işlediğini gördüler, daha önce hiç bilmedikleri makineleri, yeni araçları, gübreleri satın alabildiler. İnsanların geçmişe nazaran daha az endişeli olduklarını, daha büyük bir coşkuyla çalıştıklarını gördüler. Örneğin, bir köylü işten sonra katırları ahıra götürüp yemlemek zorunda değildi. Bu konuda başkalarından yardım görüyor ve doğruca evine gidebiliyordu. Günün sonunda bütün bu ek görevleri yapma işi bir küçük mülk sahibine ait oluyordu...

CNT savaştan önce köyde var olmamıştı. Küçük mülk sahiplerini kollektife katılmaları için zorlama çabalarında başarılı olamayınca yirmi ya da daha fazla üye kendi kollektiflerini kurmaya karar verdiler. RUIZ'in sözleri ile köy kollektifini re-

formizmle suçladılar, çünkü "küçük mülk sahiplerinin akıllanmalarını beklemek devrimi ertelemekti."

- CNT katılmak isteyen herkese kapılarını açınakla büyük bir hata yaptı. Köydeki en gerici falanjist unsurlar üye oldular. Bunu bizzat yaşadıklarından biliyorum, çünkü savaştan sonra büyük bir nefretle işçileri cezalandıranlar onlardı.

Komünist Parti'nin de bu hatanın dışında olmadığını biliyorum. Açık ki, parti mümkün olduğu kadar çok sayıda yeni üyeyi cezbetmek, en iyi unsurları kendine çekmek istiyordu. Fakat partiye katılmasına izin verilenlerin hepsi her durumda iyi unsurlar değildi. Benim köyümde en zayıf komünist duygulardan bile yoksun olan ve konumları nedeniyle bu duyguları edinmesi asla umulmayacak- insanlar parti üyeliğine kabul edildiler...

	İSPANYA	ULUSLARARASI
1875-1923	Anayasal monarşi.	
1898	*İspanya-Amerika savaşı; Kuba, Filipinler, Puerto Rico vb'nin kaybedilmesi.*	
1917	Sosyalistlerin önderliğinde devrimci genel grev; monarşik krizin başlangıcı.	
1921	*İspanyol ordusunun Annual, Fas'ta kabileler tarafından yenilgiye uğratılması.*	
1917-23	Patronların Barcelona'da CNT'yi ezme girişimleri; baskı ve terörizm sarmalı.	
1923	*General Primo de Rivera'nın diktatör olması.*	
1930		
Ocak	Primo de Rivera azledildi.	
Ağustos	*Cumhuriyetçi liderler San Sebastian Paktındaki siyasal hedefler üzerinde anlaşırlar.*	
Aralık	Jaca'da zamansız cumhuriyetçi askerî ayaklanma; pek çok kentte genel grevler. Yüzbaşılar, Fermin Galàn ve Garcia Hernàndez ayaklanmaya önderlik ettikleri için idam edildiler.	
1931		
12 Nisan	*Belediye seçimleri.*	
14 Nisan	Cumhuriyet'in ilanı, Kral'ın uzaklaştırılması	
25 Nisan	*Azana'nın orduda reform kararnamesi.*	
10-11 Mayıs	Manastırların yakılması.	
28 Haziran	*Yasama Kortesi için seçimler.*	
Ağustos	CNT içinde bölünmeyi haber veren *treintista* manifestosunun yayımlanması.	
Ekim	*Anayasa'nın 26. md.si üzerine yapılan tartışmanın ardından Alcalà Zamora'nın başbakanlıktan istifası (dini kurallarını öğretimden çıkarılması vb. ile ilgili md.) Azoña başbakan olur.*	
Aralık	Alcalà Zamora cumhurbaşkanı olur. Cas-tilblanco: köylülersivil muhafızları katlederler. Valladolid'de JONS kurulur. Monarşist yayın organı *Acciòn Española*'nın ilk baskısı.	
1932		
Ocak	*Amedo: sivil muhafızlar göstericileri vururlar. Catalonia'da FAI'nin esinlediği ilk ayaklanma. CNT genel grevi. Cizvitlerin dağıtılması.*	Dolfuss Avusturya şansölyesi olur.(Mayıs)
10 Ağust.	General Sanjurjo'nun Cumhuriyet'e karşı zamansız ayaklanması.	
Eylül	*Catalan statüsünün parlamentoda onaylanması ve tarım reformu yasası.*	
Ekim	CEDA'nın kuruluşu.	
1933		
Ocak	*FAI'nin esinlediği ikinci ayaklanma. Anarşistlerin Casas Viejas'ta polis güçleri tarafından*	Portekiz'de Salazar'ın faşist tipte yeni anayasası(Şubat)

	İSPANYA	ULUSLARARASI
	katledilmesi.	Hitler Almanya'da iktidara gelir.(Mart)
Ağustos	Largo Caballero "sosyalist görevler"in bir burjuva demokrasisi içinde yerine getirilemeyeceğini ilân eder.	
Ekim	*Genel seçimlere hazırlık için Martinez Barrio başkanlığında yeni kabine. Falanj Espanol'un Madrid'de Primo de Rivera tarafından kuruluşu.*	
Kasım	Sağ-kanadın seçim zaferi; Lerroux (radikal) başbakan.	
Aralık	*Aragon'da merkezlenen üçüncü anarko-sendikalist ayaklanma.*	
1934		
Şubat	Valladolid'de Falanj-JONS birleşmesi.	Dolfuss sosyalist ayaklanmayı ezer ve bütün siyasal partileri yasadışı ilan eder.(Şubat)
Mart	*Asturias'ta İşçi İttifakı anlaşması imzalanır.*	
Nisan	Ayaklanmaya yardım için Roma'da Mussolini ile Monarşist-Carlist anlaşma. Azana önderliğinde sol cumhuriyetçi partinin kuruluşu. Sanjurjo ve arkadaşlarının affedilmesi.	Komintern, KP'lerin sosyalist liderler ile ortak eyleme girebileceklerinin işaretini verir.(Mayıs)
Haziran	*Sosyalistlerin önderliğinde tarım işçilerinin grevi. Esquerra'nın Catalonia için tarım reformu yasasının anayasaya aykırı olduğunun ilânı.*	KP-Sosyalist Parti anlaşmalarının Fransa (Temmuz) ve İtalya'da (Ağustos) imzalanması.
Eylül	Sosyalist Parti komünistler ile anlaşmayı reddederken, PCE işçi ittifakına katılır.	
4 Ekim	*Üç CEDA bakanının yer aldığı yeni hükümet.*	
5 Ekim	Asturias'ta on beş gün süren ve Afrika ordu birliklerince ezilen devrim başlar.	
6 Ekim	*Barcelona'da Esquerra önderliğindeki ayaklanma yenilir.*	
Kasım	Hükümetin ayaklananları ezmesi.	
1935		
Mayıs	*CEDA'nın kendi bakanının tarım reformu projesine muhalefeti. Gil Robles savaş bakanı olur. Franco kurmay başkanlığına atanır.*	Sovyet-Fransız karşılıklı yardım anlaşması(Mayıs)
Haziran	PCE Genel Sekreteri Jose Diaz'ın önerisi ile Halk Cephesi'nin kuruluşu. Companys ve Generalitat bakanları Ekim ayaklanması nedeniyle otuzar yıl hapse mahkûm edilirler.	Komintern'in 7. Kongresi Halk Cepheleri taktiğini onaylar.(Temmuz-Ağustos)
Eylül	*POUM'u kurmak için BOC ve IC Birleşme Kongresi.*	Nurenberg anti-semitik yasaları.(Eylül)
Ekim	Azana'nın Madrid dışındaki Comillas'ta düzenlediği genel tartışma toplantısı.	İtalya'nın Habeşistan'ı işgali (Ekim)
Aralık	*Genel seçimlere hazırlık için yeni hükümetin kurulması.*	
1936		
15 Ocak	Sol cumhuriyetçi, sosyalist, komünist partiler, UGT, Sosyalist Gençlik, sendikalist parti ve POUM tarafından Halk Cephesi anlaşması imzalandı.	
16 Şubat	*Halk Cephesi genel seçimleri kazanır.*	
19 Şubat	Azana hükümeti. Ekim 1934 mahkûmları salıverilir.	
26 Şubat	*Generalitat yeniden kurulur.*	
14-15 Mart	Falanj yasadışı ilan edilir. J.A. Primo de Rivera tutuklanır.	

25 Mart	*Sosyalistlerin önderliğinde Estramadura'da toprak işgalleri.*	
1 Nisan	Sosyalist ve komünist gençlik JSU'da birleşir.	
1 Mayıs	*CNT Saragossa Kongresi'nin açılışı. Prieto'nun şiddet konusunda uyarıda bulunan Cuenca konuşması.*	
10 Mayıs	Alcala Zamora'nın Cortes tarafından elenmesinden sonra Azana cumhurbaşkanı.	
Haziran	*Madrid inşaat işçileri grevi.*	Fransa'da Halk Hükümeti. Kitlesel grevler ve fabrika işgalleri.(Haziran)
12 Temmuz	Teğmen Josè Del Castillo'nun (UMRA üyesi) öldürülmesi.	
13 Tem.	*Monarşist lider Calvo Sotelo'nun öldürülmesi.*	
17-20 Tem.	Fas ve Yarımada'da askerî ayaklanma.	
18 Tem.	*Cesares Quiroga başbakanlıktan istifa eder. Seville'de başarılı ayaklanma.*	
19 Tem.	Martinez Barrio başbakanlıktan istifa eder. Josè Giral (sol cumhuriyetçi) yeni başbakan. Halk silahlanır. Barcelona'daki ayaklanma yenilgiye uğrar.	
20 Tem.	*Madrid'deki ayaklanma yenilgiye uğrar. Afrika Ordusu'nun havadan nakli başlar. General Sanjurjo uçak kazasında ölür. Barcelona'daki liberter liderler iktidarı reddederler. Anti-faşist milis komitesi kurulur.*	

	CUMHURİYETÇİ	MİLLİYETÇİ	ULUSLARARASI
1936			
24 Tem.	Catalan birlikleri Aragon'a yönelir.		
25 Tem.			*Hitler yardım konusunda Franco ile anlaşır.*
30 Tem.		İtalyan uçakları İspanyol Fası'na ulaşır.	
4 Ağus.		*Afrika ordu birlikleri Seville'den Madrid'e doğru ilerlemeye başlar.*	
6 Ağus.		Piskoposların Basklılara ortak bildirisi.	
8 Ağus.			*Fransa, İspanya ile olan sınırını kapar; Müdahale Etmeme'nin tek taraflı başlangıcı.*
14 Ağus.		Asiler Badajoz'u alırlar.	
24 Ağus.			*İtalya, Almanya ve Portekiz İngiliz-Fransız bildirisinde önerilen Müdahale Etmeme politikasını "ilke" olarak kabul ederler.*

	CUMHURİYETÇİ	MİLLİYETÇİ	ULUSLARARASI
26 Ağustos	Halk Cephesi mahkemeleri kurulur.		
29 Ağustos	*Sovyet Elçisi Madrid'de güven mektubunu sunar.*		
3 Eylül		Asiler Talavera'ya girerler.	Stalin'in temizlikleri başlar; Zinovyev ve Kemenev idam edilirler.
4 Eylül	*Giral hükümeti düşer. Largo Caballero sosyalistler, komünistler ve cumhuriyetçilerdenoluşan hükümeti kurar.*		
5 Eylül		Asiler Irun'u alırlar ve Bask/Fransa sınırını kapatırlar.	
9 Eylül			*Müdahale etmeme komitesi Londra'da ilk kez toplanır.*
13 Eylül		Asiler San Sebastian'ı alırlar.	
25 Eylül		*Bütün siyasal ve sendikal faaliyetlerin yasaklanması.*	
26 Eylül	CNT yeni Generalitat konseyine(hükümete) katılır.		
27 Eylül		*Asiler Toledo'yu alır, Alcàzar'ı kurtarırlar.*	
29 Eylül		Franco İspanya hükûmetinin başkanlığına ve orduların başkomutanlığına atanır.	
30 Eylül	*Milisleri "askerileştirme" ve Halk Ordusu'nun kurulma kararnamesi.*		
1 Ekim	Bask özerkliği parlamentoda kabul edilir.		
4 Ekim	*Oviedo üzerine saldırı başlar.*		
6 Ekim			SSCB Müdahale etmeme politikasına, Almanya-İtalya-Portekiz'den daha fazla bağlı olmayacağını belirtir.
7 Ekim	*Asileri destekleyenlerin topraklarının kamulaştırılması kararlaştırılır. Aguirre, Guernica'da Bask Başkanı olarak ant içer.*		
12 Ekim	İlk Rus yardımının gelişi	Unamuno Salamanca'da yaptığı konuşmada milliyetçilere saldırır.	
17 Ekim		*Milliyetçi ordu, Madrid'e*	*Texas Oil*

	CUMHURİYETÇİ	MİLLİYETÇİ	ULUSLARARASI
		37. km. mesafedeki Illescas'ı alır.	*Co.Franco'ya savaş süresince kredi karşılığında akaryakıt sağlamayı taahhüt eder.*
24 Ekim	Catalan kollektifleştirme kararnamesi. Rus tankları ilk kezMadrid cephesinde kullanılır.		
2 Kasım	*Rus uçakları savaşa katılır.*		
4 Kasım	Anarko-sendikalistler merkezî hükümete katılırlar.		
6 Kasım	*Hükümet Madrid'den ayrılarak Valencia'ya taşınır*		
7 Kasım	General Miaja başkanlığında Madrid Savunma Cuntası kurulur.	Madrid üzerine saldırı başlar.	
8 Kasım	*Madrid'i savunanlar birinci (XI) Uluslararası Tugay tarafından takviye edilirler ve saldırıyı Casa de Campo'da durdururlar.*		
15 Kasım		Lejyonerler ve Faslılar Üniversite kentine girerler.	
15-17 Kasım	*Madrid'e şiddetli hava akınları.*	*Nazi Condor Lejyonu harekete geçer.*	
18 Kasım			Almanya ve İtalya Burgos rejimini onaylar.
20 Kasım	*Durruti Madrid'de ölür. J.A. Primo de Rivera Alicante'de idam edilir.*		
23 Kasım	Hatların sabitleşmesi ile Madrid savaşının sonu.		
Aralık	*Yeni Halk Ordusu'nda karma tugayların örgütlenmesi.*		
17 Aralık	POUM, Generalitat hükümetinden atılır.		
22 Aralık		*İlk İtalyan kara gömlekliler birlikleri Cadiz'e varırlar.*	
23 Aralık	Aragon Konseyi Merkezî Hükümet tarafından kabul edilir.		
1937			
5-24 Şubat	*Jarama savaşı-Milliyetçilerin Madrid'i kuşatma girişimi Halk Ordusu tarafından engellenir.*		
7-8 Şubat		Malaga İtalyan güçlerinin katılımı sayesinde ele geçirilir.	

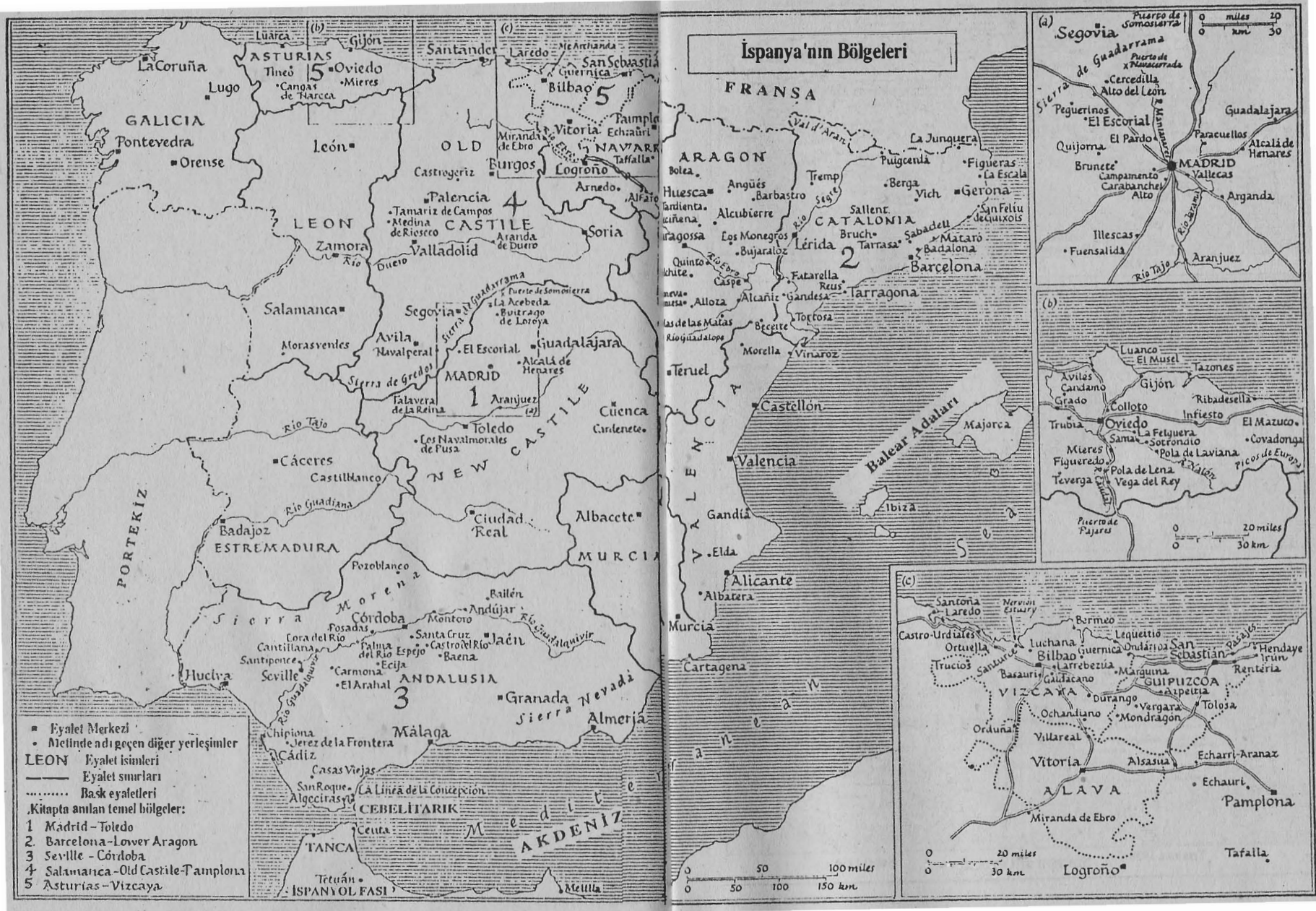
	CUMHURİYETÇİ	MİLLİYETÇİ	ULUSLARARASI
8-18 Mart	*Guadalajara savaşı-İtalyan güçleri milliyetçi güçlerin savaşın sonuna kadar Madrid'i ele geçirmek için yaptıkları son girişim sırasında Halk Ordusu tarafından durdurulur.*		
31 Mart	Durango(Vizcaya) Condor Lejyonu tarafından bombalanır.	Vizcaya üzerine milliyetçi saldırının başlangıcı	
19 Nisan		*Falanj veCarlist hareketin Franco başkanlığında birleşmesi*	*Müdahale Etmeme kara ve deniz devriyesinin faaliyetine başlaması.*
25 Nisan		Falanj lideri Hedilla'nın tutuklanması ve ölüme mahkûm edilmesi(9 Haziran)	
26 Nisan	*Guernica'nın bombalanması.*		
3-7 Mayıs	Savaş içinde iç-savaş:anarşistler ile POUM Barcelona sokaklarında komünistler ve Generalitat güçleri ile çatışırlar.		
17 Mayıs	*Dr. Juan Negrin başkanlığında yeni hükümet.*		
3 Haziran		Mola uçak kazasında öldü.	
12 Haziran			*Sovyet Mareşali Tuhaçevski ölüme mahkûm edildi. Buharin ve Rukov Sovyetler Birliği'nde mahkemeye çıkarıldılar.*
16 Haziran	POUM dağıtıldı, liderleri tutuklandı.		
19 Haziran		*Milliyetçi ordu Bilbao'yu ele geçirdi.*	
21 Haziran			Fransa'da Blum hükümeti düştü
1 Temmuz		*Piskoposların kollektif mektubu.*	
6-26 Temmuz	Madrid cephesinde Halk Ordusu'nun saldırısı; Brunete ele geçirildi; 24 Temmuz'da milliyetçiler geri aldılar.		
8 Temmuz			*Çin-Japon savaşı. Japonlar Pekin'i işgal ettiler.*
10 Ağus.	Aragon Konseyi'nin dağıtılması; Lister'in bütün Aragon'u taraması.		
15 Ağus.	*SIM'in (Servicio de Investigacio'n Militar) kurulması.*		
24 Ağus.	Aragon cephesinde Halk Ordusu saldırısı. Belchite ele geçirildi, fakat saldırı 15 Eylül'e kadar sürdü.		
26 Ağus.		*Milliyetçi ordu Santander'i ele geçirdi.*	

	CUMHURİYETÇİ	MİLLİYETÇİ	ULUSLARARASI
1 Eylül		Asturias'a milliyetçi saldırı başlar.	
19 Ekim		*Gijón'un düşmesi ile birlikte milliyetçiler bütün kuzeyi ele geçirirler.*	
31 Kasım	Hükümet Barcelona'ya taşınır.		
14 Aralık	*Halk Ordusu Teurel üzerine saldırıya geçer; kentteki son direniş 8 Ocak'ta kırılır. Milliyetçiler 22 Şubat'ta kenti geri alırlar.*		
1938			
30 Ocak		Franco ilk hükümeti kurar.	
22 Şubat		*Teruel geri alınır.*	
9 Mart		Fuero del Trabajo resmen ilân edildi.	Hitler Avusturya'yı işgal eder.
10 Mart		*Aragon'a milliyetçi saldırı başlar.*	
18 Mart			Blum yine başbakan; sınır açılır, fakat hükümet dört hafta sonra düşer.
16-18 Mart	*İtalyanlar Barcelona'yı gece gündüz bombalarlar.*		
3 Nisan		Milliyetçi ordu Catalonia sınırına ulaşır. Catalan özerklik statüsü ilga edilir (8 Nisan).	
5 Nisan	*Başbakan Negrin, Prieto'yu azleder ve Savunma Başkanlığı görevini devralır.*		
14 Nisan		Ordu cumhuriyetçi bölgeyi ikiye bölerek, Vinaroz'da Akdeniz'e ulaşır.	
21 Nisan		*Valencia'ya saldırı başlar, 23 Temmuz'a kadar devam eder, fakat büyük bir yarma gerçekleşemez.*	
1 Mayıs	Negrin'in Cumhuriyet'in savaş hedeflerini on üç madde halinde ilânı.		
5 Tem.			*Müdahale Etmeme Komitesi gönüllülerin geri çekilmesi planını onaylar.*
24 Tem.	Halk Ordusu Ebro saldırısını başlatır; Kasım ortasına kadar süren, savaşın en büyük muharebesinin başlangıcı.		
30 Eylül			*Hitler, Mussolini, Chamberlain ve Daladier arasında Münih anlaşması.*
28 Ekim	Barcelona'da Uluslararası Tugaylar'ın veda töreni.		

	CUMHURİYETÇİ	MİLLİYETÇİ	ULUSLARARASI
30 Ekim	*POUM liderlerinin yargılanmaları.*		*Fransa'da Halk Cephesi'nin dağılması.*
16 Kasım	Halk Ordusu'nun nehir boyunca düzenli geri çekilişi ile Ebro savaşının sona ermesi.		
8 Aralık	*Andalusia'da Halk Ordusu'nun denizden tahliye önerisi reddedildi.*		
23 Aralık		Catalonia'ya saldırının başlaması.	
1939			
5 Ocak	*Estramadura cephesinde Halk Ordusu'nun son büyük saldırısı başarısızlığa uğrar.*		
15 Ocak		Tarragona'nın zaptı.	
26 Ocak		*Barcelona'nın zaptı.*	
5 Şubat	Azana, Companys ve Aguirre, İspanya'dan ayrılarak Fransa'ya giderler. Fransa-Catalan sınırı boyunca kitlesel göç.		
9 Şubat		*Siyasal sorunlulukar yasası.*	
10 Şubat	Negrin'in aralarında bulunduğu bazı bakanlar orta İspanya'ya dönerler.	Ordu Catalonia fethini tamamlayarak Fransa sınırına ulaşır.	
27 Şubat	*Azana cumhurbaşkanlığından istifa eder.*		*Britanya ve Fransa Burgos rejimini tanırlar.*
2 Mart	Negrin'in askerî terfileri.		
4 Mart	*Cartagena'da anti-Negrin'e karşı ayaklanma.*		
5 Mart	Madrid'de, sosyalistlerin, anarko-sendikalistlerin vecumhuriyetçilerin Negrin hükümeti yerine Ulusal Savunma Konseyi'ni kurmaları.		
6 Mart	*Negrin ve kabinesinin uçakla Fransa ve Kuzey Afrika'ya gidişleri.*		
12-16 Mart	Madrid'de komünistler ile Savunma Cuntası arasında çatışma.		
15 Mart			*Hitler Prag'a yürür.*
24 Mart	Konsey temsilcileri teslim olma şartlarını görüşmek için Burgos'a uçarlar.		
25 Mart		*Franco teslim olma görüşmelerini yarıda keser.*	
27 Mart		Burgos rejimi Anti-	

	CUMHURİYETÇİ	MİLLİYETÇİ	ULUSLARARASI
		Komintern Pakt'a (Almanya-İtalya-Japonya) katılır. Ordu Madrid'i işgal eder.	
28 Mart	*Mardid'den kaçış.*		
29-31 Mart	Sürgünler Alicante limanından kaçmaya çalışırlar.		
31 Mart			*Polonya'ya İngiliz-Fransız garantisi.*
1 Nisan		Fransa savaşın bittiğini ilan eder.	ABD Burgos rejimini tanır.

Haritalar

İspanya'nın Bölgeleri
FRANSA
ASTURIAS
GALICIA
LEON
OLD CASTILE
NAVARRE
ARAGON
CATALONIA
NEW CASTILE
MADRID
VALENCIA
MURCIA
ESTREMADURA
ANDALUSIA
PORTEKİZ
Balear Adaları
Majorca
Ibiza
Akdeniz
Mediterranean Sea
Sierra Morena
Sierra Nevada
Sierra de Guadarrama
Río Ebro
Río Tajo
Río Guadiana
Río Guadalquivir
La Coruña
Lugo
Pontevedra
Orense
Oviedo
Gijón
Santander
Bilbao
Vitoria
Pamplona
Burgos
Logroño
Palencia
León
Zamora
Valladolid
Soria
Salamanca
Segovia
Avila
Guadalajara
Toledo
Cuenca
Cáceres
Badajoz
Ciudad Real
Albacete
Huelva
Seville
Córdoba
Jaén
Granada
Almeria
Málaga
Cádiz
Gibraltar
Ceuta
Tanca
Tetuán
İSPANYOL FASI
Melilla
Huesca
Lérida
Barcelona
Tarragona
Gerona
Teruel
Castellón
Valencia
Alicante
Murcia
Cartagena
Elda
Albatera
Gandía
Vinaroz
Morella
Tortosa
Reus
Figueras
Puigcerdá
La Junquera
Segovia
El Escorial
Alcalá de Henares
Aranjuez
Guadalajara
Toledo
Bilbao
Vitoria
Pamplona
Logroño
Irún
San Sebastián
Hendaye
Rentería
Tolosa
Durango
Mondragón
Vergara
Villareal
Orduña
Miranda de Ebro
Alsasua
Echarri-Aranaz
Echauri
ALAVA
VIZCAYA
GUIPUZCOA
Eyalet Merkezi
Metinde adı geçen diğer yerleşimler
LEON Eyalet isimleri
Eyalet sınırları
Bask eyaletleri
Kitapta anılan temel bölgeler:
1 Madrid – Toledo
2 Barcelona – Lower Aragon
3 Seville – Córdoba
4 Salamanca – Old Castile – Pamplona
5 Asturias – Vizcaya
0 50 100 miles
0 50 100 150 km
0 20 miles
0 30 km

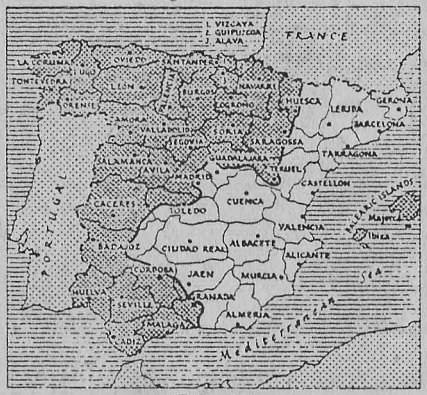
Temmuz 1936

Ağustos 1936

Mart 1937

Ekim 1937

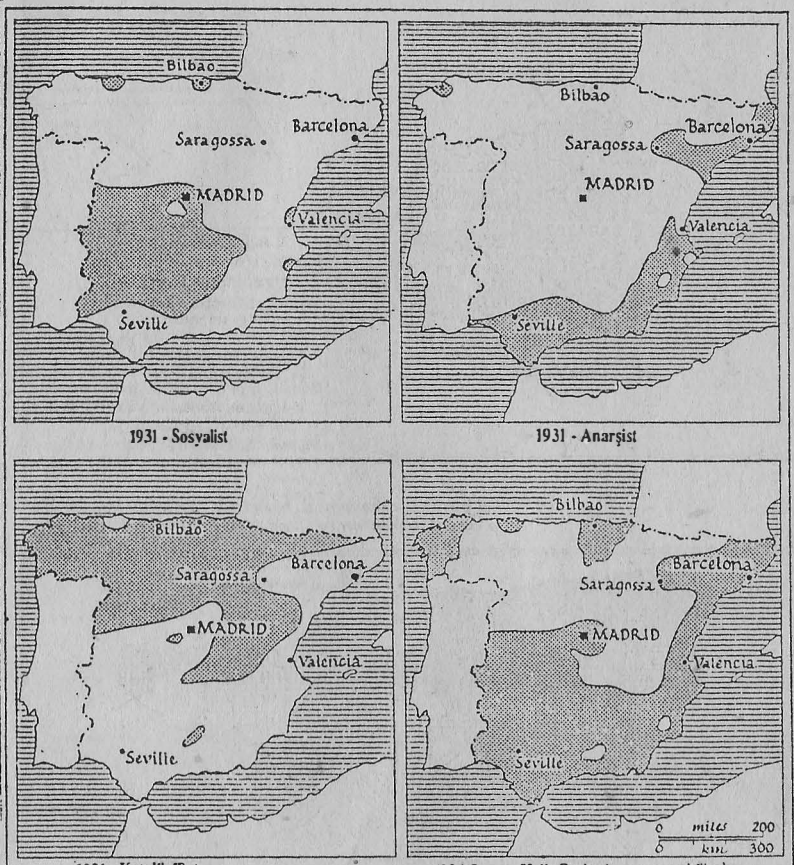

Temmuz 1938

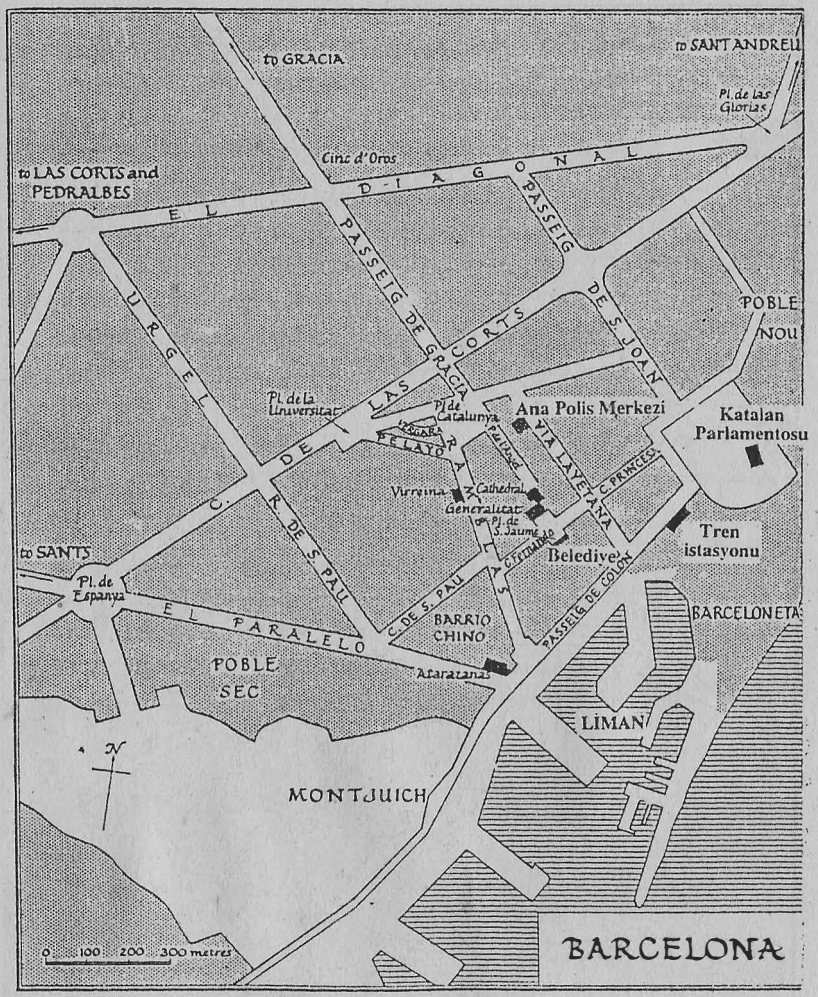
Şubat 1939

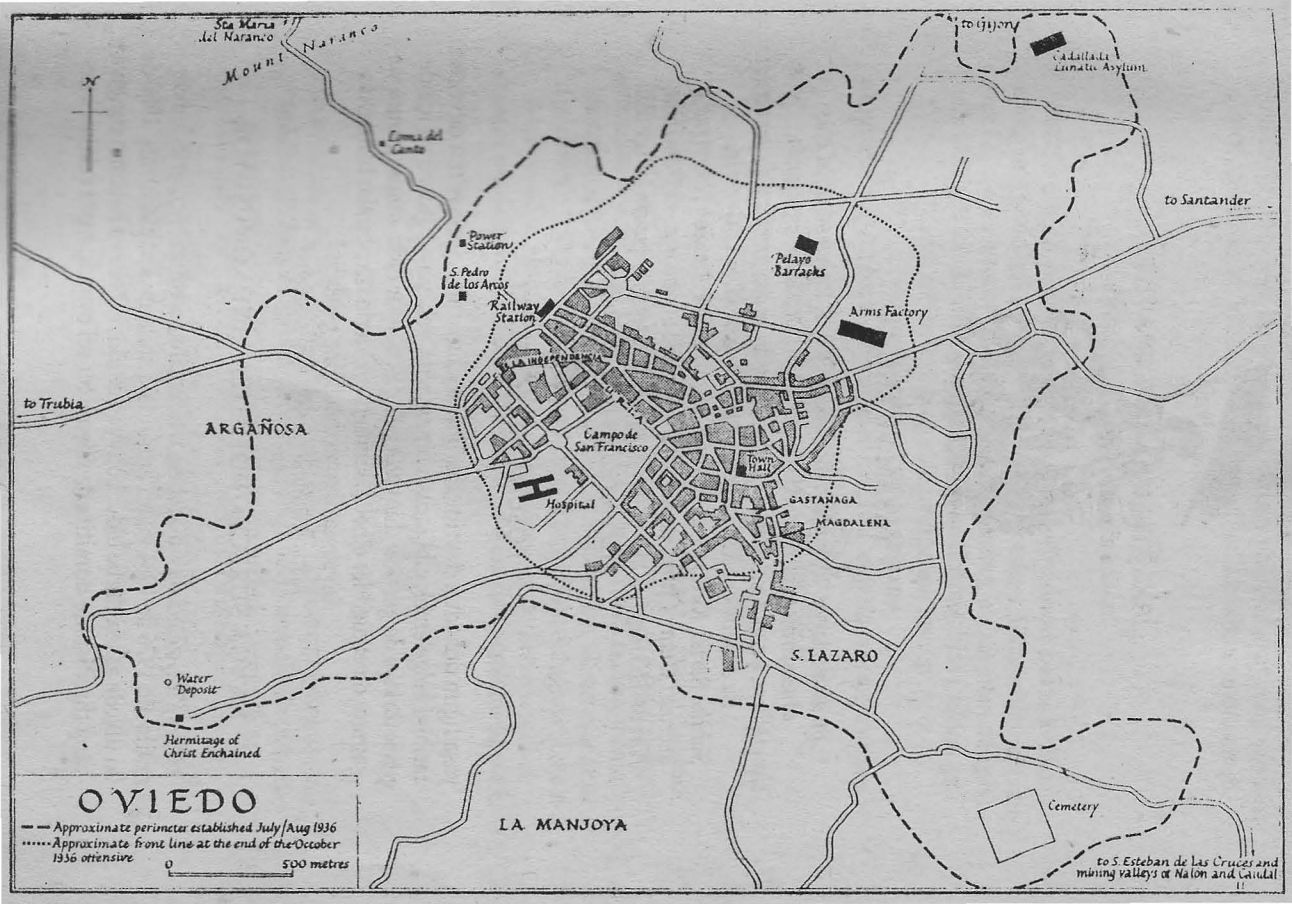
Savaşın altı evresi

Cumhuriyet döneminde ana siyasal eğilim bölgeleri

Kaynak: G. Brenan, The Spanish Labyrinth, Cambridge Üniversitesi Yayınları.

to GRACIA
to SANT ANDREU
Pl. de las Glorias
Cinc d'Oros
to LAS CORTS and PEDRALBES
DIAGONAL
PASSEIG DE GRACIA
PASSEIG DE SJOAN
POBLE NOU
Pl. de la Universitat
LAS CORTS
Pl. de Catalunya
Ana Polis Merkezi
Katalan Parlamentosu
RONDA DE SANT PERE
VIA LAYETANA
C. PRINCESA
Virreina
Cathedral
Generalitat
Pl. de S. Jaume
C. FERRAN
Tren istasyonu
Beledive
to SANTS
Pl. de Espanya
C. DE S. PAU
BARRIO CHINO
PASSEIG DE COLON
BARCELONETA
EL PARALELO
POBLE SEC
Atarazanas
LIMAN
MONTJUICH
0 100 200 300 metres
BARCELONA

Sta Maria del Naranco
Mount Naranco
N
Cima del Cielo
to Gijon
Cabañas Lunatic Asylum
to Santander
Power Station
S. Pedro de los Arcos
Railway Station
Pelayo Barracks
Arms Factory
LA INDEPENDENCIA
to Trubia
ARGAÑOSA
Campo de San Francisco
Town Hall
Hospital
GASTAÑAGA
MAGDALENA
S. LAZARO
Water Deposit
Hermitage of Christ Enchained
OVIEDO
Approximate perimeter established July/Aug 1936
Approximate front line at the end of the October 1936 offensive
0
500 metres
LA MANJOYA
Cemetery
to S. Esteban de Las Cruces and mining valleys of Nalon and Caudal

"**İspanya'nın Kanı**, katılanların doğrudan tanıklığı ile hazırlanmış, sistematik, paha biçilmez bir sözel tarih çalışması. Herşeyi yeniden anımsatan, hayranlık uyandıran, dıştan değil, 'içten' aktaran bir tarih..."
Arthur Miller

"Kapsamlı, hayran bırakan, ortodoks olmayan, olağanüstü bir kitap..."
Hugh Thomas

"Anıtsal, muhteşem... başka bir yerde eşi olmayan, savaş halindeki bir ulusun portresi"
Richard Gott,
Guardian

"İspanya iç savaşına ilişkin olarak herşeyin söylenip, yazıldığı sanılan bir dönemde, Ronald Fraser, halkın belleğinden, çatışmanın sonuçlarının sıkıntısını yaşayan sıradan insanlardan hareketle tamamiyle yeni bir görünüm çiziyor...
Kitap halâ öğrenilmesi ve unutulmaması gereken ne kadar çok şey olduğunu sergiliyor..."
Josep Fontana
Barselona Özerk Üniversitesi

Ronald Fraser

İSPANYA'NIN KANI

İÇ SAVAŞ DENEYİMİ (1936 - 1939)

belge yayınları

